БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. СЕНТЯБРЬ 1 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 208 (5612).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Ажаап алыышкынның хуусаазын улам кызырар дээш демисежиил

Хүлээлгелер күүсеттинген

СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге, эш Н. С. Хрущевка чоруткан чагаазынга Ставрополь крайның Левокумск бүдүрүлге эргелелиниң көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери күрүнеге тараа садар талазы-биле боттарының алган хүлээлгерин күүсеткенин илеткээннер. Белеткел черлеринге 10.2 миллион пуд тарааны киирген, ол болза доктааттынган планны 183 хуу чүгсеткен болгаш эрткен чылда сатканындан ийи катап хөй тарааны саткан ол. Чурт 8,5 миллион пуд эки шынарлыг кызыл-тасты алган. Күрүнеге тараа садары үргүлчүлевишаан.

• • •

СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели алган социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүсеткени-биле холбаштыр, Левокумск бүдүрүлге эргелелиниң ажылчы чоннарынга изиг байыр чедирип, колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-ишчилери, бүдүрүлге эргелелиниң ажылдакчылары көдээ ажыл-агыйның бүгү адырларын көдүрер дээш моон соңгаар-даа демисежир дээрзинге быжыг бүзүрелин илерегейлээн. (СЭТА).

Н. С. Хрущев—Югославияда

Августуң 30-де, хүнүң бирги чартыында. Совет чазактың баштыңы Н. С. Хрущев биле ЮСФР-ниң Президентизи Иосип Броз Тито кадайы-биле кады «Любляна» деп агрокомбинатка барып чораан. Оларның-биле кады Э. Кардель, А. Ранкович, М. Маринко, Ф. Лескошек, Ю. В. Андропов, Н. Г. Егорычев, В. С. Толстиков болгаш өскелер-даа комбинатка чеде берген. Эргим аалчыларны Словенияның малчыннары чылыы-биле хүлээп алган.

«Любляна» деп агрокомбинат 1959 чылда тургустунган болгаш чуртта хөй адырлыг улуг ажыл-агыйларның бирээзи болуп турар. Ооң фермаларында 15 муң баш хире мыйыстыг бода малдар туруп турар. Бо чылын хаван фермазынга эъдин херегләэри-биле 30 муң хире хаваннарны, а келир чылын оон барык-ла ийи катап хөй хаваннарны семиртир азыраан турар.

Эргим совет аалчы, И. Броз Тито болгаш оларны үдеп чоруур кижилер Смледникте мал ажылының фермазын көргеннер.

Ооң соонда аалчылар Иханда туруп турар хаван фермазынче чорупканнар. Хаван фермазынга баарга, Н. С. Хрущевту болгаш И. Броз Титону ферманың ажылчыннары болгаш тускай эртемниглери, чоогунда суурларның чурттакчылары өөрүшкүлүг-биле уткуп алган.

Н. С. Хрущев хүндүлүг аалчылар дептеринге демдеглел кылып каан.

Хүндүлээчел ээлер-биле байырлажып чарылгаш, Н. С. Хрущев, И. Броз Тито болгаш оларны үдеп чоруур кижилер Велене хоорайже ээп чорупканнар.

• • •

ВЕЛЕНЕ. СЭТА-ның корреспондентилери Д. Бочаров биле И. Титовтуң дамчыдып турары болза:

Н. С. Хрущев биле И. Броз Тито база оларны үдеп чоруур кижилер чурумалдыг даглар ийлеринде чаттылган, словен шахтёрлар хоорайы Веленеге барган.

Ол хоорайны социалистиг деп адап турары чөптүг. Ол дайын сөөлүнүң чылдарында тургустунган. Ында каас-чараш, чаагайжыды кылган бажыңнарда шахтёрларның өг-бүлелери чурттап турар.

Автомашиналар колонназы чыылган хөй кижилерниң аразы-биле шахтага келген. Аңаа аалчыларга шахтёрлар байыр чедирген. Н. С. Хрущев болгаш И. Броз Тито чер кырында деринишкиннерни көрүп, хөмүрнү казып ап турары-биле, шахтёрларның күш-ажылының байдалдары-биле, чоокку чылдарда бүдүрүлгениң хөгжүдериниң планнары-биле таныжып кан.

«Велене» шахтаның төп ажылчын чөвүлелиниң шиитпири-биле Н. С. Хрущевту хүндүлүг шахтёр кылдыр соңгаан. Соңгулданың ёзулалы болуп турган залга адыш часкаашкыны дыңмырап турган.

Дагжылар Н. С. Хрущевка шахтёр хевин тывыскан. Совет аалчы кыска чугаазынга бедик алдарны аңаа көргүскени дээш. «Велене» шахтаның коллективинге өөрүп четтирген.

Арай орайтадыр хоорай шөлүнге массалыг митинг болган. Аңаа И. Броз Тито болгаш Н. С. Хрущев чүве чугаалаан.

Даарта — чаа өөредилге чылы эгелээр

Чүгле бешке өөренир!

Школаже моорлаңар!

РСФСР-ниң чырыдыышкын министри Е. И. Афанасенко-биле беседа

Школаларга баштайгы коңгалар эдер. Чайын эки дыштанып, быжыгып алган миллион-миллион совет уруглар кичээлдеп кириптерлер.

Чаа өөредилге чылының бүдүүзүнде СЭТА-ның корреспондентизи И. Ковловский РСФСР-ниң чырыдыышкын министри Е. И. Афанасенко-биле ужурашкаш, элээн каш айтырыгларга харыылап бээрин оон дилээн.

АЙТЫРЫГ: Келир өөредилге чылында совет школаның хөгжүлдезиниң перспективалары кандыгыл?

ХАРЫЫ: Бо өөредилге чылы чаа ёзу-биле ажылдаашкынның бешки чылы болур." школа дугайында Хоойлуну хүлээп алган соонда, бистиң улус өөредилгезиниң ажылдакчыларының мурнунга СЭКП ТК-ның июнь Пленуму улуг сорулгаларны салган.

Хамыктың мурнунда өөредилгениң кижизидикчи ажылдан чамдык хоорук болуп турарын ажып эртери, өзүп олурар салгакчыларның коммунистиг үзел-бодалының хевирленип келиринге улуг кичээнгейни салыры эргежок чугула. Улус өөредилгезиниң органнары, бүгү башкылар хөй-ниитизи кижизидилге ажылын ханы идей-политиктиг мөзүге үндезилээш тургузар ужурлуг. Россия Федерациязынга чер болганга болуп эрткилээн башкыларның август чөвүлел хуралдарынга СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлери-биле холбаштыр улус өөредилге органнарының сорулгаларын калбаа-биле чугаалажып көрүлээн.

1963—1964 өөредилге чылында аныяктарның күш-ажылчы кижизидилгезин болгаш бүдүрүлге өөредилгезин улам экижидер талазы-биле ажылды үргүлчүлээн турар. Үлетпүр бүдүрүлгелерниң, колхозтарның болгаш совхозтарның коллективтери школачыларның профессионалдыг белеткелинче кичээнгей салырын улгаттырып турар апарган. Өөредилге чылының эгелээринге чедир хөй-хөй фабрикаларда, заводтарда өөредилге цехтерин, участоктарын алгыткылаан болгаш немей тургускулаан, оларга үстүкү класечылар ажылчын тускай эртемни шиңгээдип алырлар. Главснабпросту дамчыштыр сентябрь айда чүгле Россия Федерациязының Чырыдыышкын министерствозу 30 муң ажыг янзы-бүрү станоктарны тып алган.

АЙТЫРЫГ: Кичээлдер эгелээринге республиканың школалары кайы хире белеткенгенил? Эрткен чыл-биле деңнээрге, өөредилге чорудулгазының тургузуунга кандыг-бир өскерилгелер болур бе?

ХАРЫЫ: Өөредилге чылынга белеткел колдуунда организастыг эрткен. Россия Федерациязынга сентябрьда 22 миллион школачылар өөренип кириптер. Чүгле бирги класстарга 2,5 миллион уруглар өөренип эгелээр. 73 муң хире аныяк башкылар болгаш кижизидикчилер башкы ажылының чаагай херээнге боттарының ажыл-чорудулгазын эгелээр, олар дээди болгаш ортумак эртемниглер.

1963—1964 өөредилге чылында бир-ле дугаар бүгү хевирлерниң школаларының тоску класстары болза, школа дугайында Хоойлуну хүлээп алган соонда, сөөлгү чылдарның дургузунда турганы ышкаш, шилчилге аргазы-биле эвес, харын ортумак школаның чаа өөредилге планын болгаш программазын ёзугаар ажылдаарлар. Чижээлээрге, тоску класстарның өөреникчилери ам дарвинизмниң үндезиннериниң орнунга ниити биологияның калбарткан чаа курзун өөренирлер. Мындыг барымдааны база тайылбырлавайн барып болбас: кичээлдер эгелээринге чедир чурттуң школалары 30 аттыг чаа чогааткан азы үндезинни-биле эде кылган өөредилге номнарын алганнар. Олардан 11—тоску класстарныы.

АЙТЫРЫГ: Кежээки болгаш заочный өөредилгени улам экижидери-биле чүү кылдынганыл?

ХАРЫЫ: Бо чылын ажылчын болгаш көдээ аныяктар школаларынга 2100 муң өөреникчилер — эрткен чыл-биле деңнээрге, 100 муң хире хөй кижи кичээлдеп кирер. Ажылдап турар аныяктарны дүрген хуусаада өөредириниң практика-биле шылгаттынган хевирин улам калбарткан турар. Ам болза бүдүрүлгеде ажылдап турар аныяктар 5—8 класстарның дөрт чылдыг программазын шупту 2,5—3 чыл иштинде доозуп алыр аргалыг болган. 3—4 класстарның курузунга база дүрген өөредирин кирер, чүл дээрге, ону бир чыл чедир кызырган.

Ажылчын болгаш көдээ аныяктарның кежээки школаларынга хүлээп алырының хуусаазын өскерткен. Оларга хүлээп алыышкынны ам чылда ийи удаа чорудар: хоорай школаларынга — сентябрь 1 болгаш январь 1, а көдээ школаларга — октябрь 1 болгаш январь 10.

Бо өөредилге чылында өөреникчилер бүдүрүлгеге ажылдавышаан тургаш, улуг кижилер өөрениир-биле бир-ле дугаар парлагылаан өөредилге номнары-биле даштыкы дылдарны өөренирлер. Орус дыл, математика болгаш өске-даа эртемнер талазы-биле база ол-ла ышкаш өөредилге номнарын үндүргүлээн.

Бүгү-ниити өөредилге херээн күүседир талазы-биле улус өөредилге ажылдакчылары улуг сорулгаларны шиитпирлээр ужурлуг деп, түңнелинде Е. И. Афанасенко чугаалаан. Кол чүве—школадан үнерин болгаш ийиги чылга катап олуруптарын болдурбазы болур. Амгы үеде Россия Федерациязының 800 хоорайларында болгаш районнарында школа назылыг бүгү уруглар өөренип турар. Эң дээре башкыларның, боттарының херектериниң ёзулуг мастерлериниң дуржулгазы бисте уламна нептереп турар дээрзиниң ол бүгү чайынналчак барымдаазы болур-дур.

Оренбург башкыларының болгаш Ленинград обласа Красносельск школазының башкыларының эгелээшкини-биле башкыларның аразынга коммунистиг күш-ажыл дээш калбарган шимчээшкин, ийи чылда катап олуруптары-биле демисел, өөреникчилерниң быжыг билиглиг болуру дээш демисел, коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүнүң ёзузунга школачыларны кижизидер талазы-биле башкылар коллективтериниң чүткүлдүг ажылы—бо бүгү шимчээшкин совет школаның өөредилге-кижизидилгелиг ажылының байдалын улам ындаа экижидеринге идигни бээр.

(СЭТА).

Көдээ ажыл-агый ажылдарының хүн демдеглели

Тараа культураларының бедик дүжүдүн өстүрүп база ону ажаап алыры ындыг-ла белен эвес. Улуг күжениишкиннерни үндүрерин, кижи курлавырын болгаш техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглаарын көдээниң ажыл-ишчилеринден ол негеп турар. Ынчалзажок бо чылдың бергелерин чер болганга бир дөмей өөренип көрбейн база ол бергелерни билдилиг ажып эртпейн турары харааданчыг.

Чамдык колхозтар болгаш совхозтар жаткаларының, комбайннарының, автотранспорттуң, кургадылга ажыл-агыйының ажылын амга чедир шын организастап шыдаваан.

Август 30-ниң хүнү дүжүт ажаап алыышкын чорударынга таарымчалыг хүн болган. Ындыг болза-даа Каа-Хем районнуң чамдык ажыл-агыйлары ол арганы ажыглаваан. «Тиилелге» болгаш «Бурунгаар» көдээ ажыл-агый артельдеринге тарааның кезилдези-биле кады тывычаларда тарааларны база бастырып турган. Ынчаарга ооң кожазында «Ленинчи орук» болгаш «Октябрь 30 чылы» колхозтарының ховуларынга техника ажылдавайн хүнзээн. Бояровкада тараа кезилдезиниң өзүлдези чүгле 5 га, Федоровкада—0 га болган. Ол дээрге «ёзулуг-ла рекорд тур!»

Тараа культураларын аңгылап ажаар ажылды чорудар талазы-биле силерниң механизаторларыңарга чүү чүве шаптыктааныл, эштер Сарапулов болгаш Бологов? Техника бар болгай. Силерниң башкарыкчы чорууңар четпээни илдең-дир.

Дүжүт ажаап алыышкынынга шак бүрүзү үнелиг. Ону өөренип көргеш, колхозтарның болгаш совхозтарның хөй кезии тараа кезилдезин дүрген темпилиг чорудуп, күрүнеге дужаар тарааны организастыг чүдүрүп чорудуп турар. Август 30-ге чедир республиканың тараа хүлээп алыр черлеринде 413,8 муң пуд эки шынарлыг тараа чедиртинген. Хүн дургузунда өзүлде 15 ажыг муң пуд болган.

Тараа дужаарының планын хуусаа бетинде күүседири дээш чарыштың авангардызында Таңдының бүдүрүлге эргелелиниң чер ажылдакчылары чоруп турар. Олар пунктуларже 350 муң пуд хире тарааны чүдүрүп чорутккан. Каа-Хем районнуң колхозтарының хөй кезии тараа дужаалдазынга идепкейлиг киржип турар. Август 30-те чедир олар 14 муң 330 пуд тарааны пунктуларда урган. «Коммунизмче орук» болгаш «Октябрь 14 чылы» артельдер өске ажыл-агыйлардан хөй тарааны дужааган.

Таңдычылар тараа дужаарының темпизин бедидип турар. Олар август 30-ге чедир Кызылдың сайгарылга баазазынга, Бай-Хаак пунктузунга 12 муң ажыг пуд тарааны чедирген. Аңаа «Межегей», «Көк-Тей» совхозтарның болгаш көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының ажыл-ишчилери чогуур салымышкынны киирген.

Чөөн-Хемчик эргелелиниң колхозтары болгаш совхозтары дүжүт ажаап алыышкынынга хожудап турарын бөгүн база катап демдеглээр апаар-дыр. Август 30-ге чедир тараа культураларының кезилдезиниң өзүлдези чүгле 559 гектар болган. «Тыва», «Сүт-Хөл» совхозтар, Ленин аттыг, «Октябрь 30 чылы» болгаш СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтар районну дыка соңгаар тыртып турар. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозта чүгле 238 гектар тараа кестинген. Дүжүттүң массалыг ажаап алыышкынынче чогум кажан кирер деп бодап турар силер, эш Комбукай?

Бүдүрүлге эргелелиниң партия комитеди, ооң удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери ол ажыл-агыйларда байдалды далаштыг хынап көрүп, бүгү машиналарның ажыглалында организастыг болгаш техниктиг четпестерни чайладыр талазы-биле дээштиг хемчеглерни алыр ужурлуг.

Чөөн-Хемчик районда чүгле тараа кезилдезин эвес, харын база ооң дужаалгазын шушпец ёзу-биле чорудуп турар. Районнуң 8 ажыл-агыйларындан «Чыраа-Бажы» совхоз болгаш «Искра» колхоз тараа дужаарын багай эвес чорудуп турар. Колхозтарның шаңнарында бастырган тараа хөйү-биле мөөңнелген, а тарааны арыглап база ону хүлээп алыр черлерже сөөртүп чедирерин чорутпайн турар.

Улуг-Хем районда байдал база-ла ындыг болуп турар. Августуң сөөлгү беш хонуунда ол районнуң совхозтары болгаш колхозтары Төрээн чурттуң шыгжамырынче чүгле 11.950 пуд тарааны чүдүрүп чорутккан. «Күш-ажылдың хостуу», Жданов аттыг болгаш «Х Улуг хурал» колхозтар мынча чедир күрүнеге чаңгыс-даа килограмм тараа сатпааннар.

Ол четпестерниң дугайын Улуг-Хем партхомунуң удуртукчулары билип турар бе? Билип турар болбайнаан, ынчалза-даа тараа культураларының кезилдезиниң болгаш ону дужаарының темпилерин күштелдирер талазы-биле хүн бүрүнүң ёзулуг ажылын чорутпайн турар. Ажаап алыышкынның агрегаттары чаңгыс ээлчегде ажылдап, техниктиг четпестерниң чылдагааны-биле үргүлчү ажыл чок аңаа тургулаар, мурнакчыларның дуржулгазын нептеретпейн турар.

Дүжүт ажаап алыышкыны—көдээ коммунистерге шыңгыы шылгалда. Механизатор бүрүзү хүнүнүң-не ажылдап кылыышкынының бедик нормаларын чедип алыр, Төрээн чурттуң шыгжамырынга тарааны дужаарын кевүделир төлээде колхозтарның болгаш совхозтарның шөлдеринге ажылды шак мүчаар организастаары партия комитеттериниң, бүдүрүлге эргелелдериниң хүлээлгези болур.

Каа-Хем районда күрүнеге тараа садар талазы-биле бирги черни «Коммунизмче орук» колхоз ээлеп турар. 1000 хире тонна тарааны шагда дужааган. Колхозтуң комбайнери Ф. Г. Долганов августуң сөөлгү он хонуунда ажаап алыышкын талазы-биле чарышка бирги черни ээлээн. «СК-3» комбайн-биле ол хүннүң-не 20 гектар тарааны ажаап турар.

ЧУРУКТА: Ф. Г. Долганов.

Фото Г. СИРОТИНИНИ.

„Кызыл туктан“ медээлер

БҮРЕН-АКСЫ. «Телефон-биле». Каа-Хем районнуң «Кызыл тук» колхозунуң тараа, сиген шөлдеринде бо хүннерде күскү ажыл-иш хайныышкынныг чоруп турар. Алдарлыг чеди чылдың бешки күзүнүң чаа дүжүдүн чидириг чокка ажаап алыры дээш демисел ук ажыл-агыйда бирги чергениң айтырыы болу берген. Колхозтуң Улуг-Ажыкта кызыл-тасын бо хүннерге чедир 234 гектар черде тавычалай кестирген, оон 156 гектарын бастырып ап, оон 1092 центнер кызыл-тасты ажаап алган.

Чоокка чедир-ле тараа кестириилгезиниң талазы-биле ук ажыл-агый республика сорунналарының арыннарынга кожудаашкынныг диртип, шүгүмчүлелдип келген. Ынчалза-даа бо хүннерде ында чамдык чедиишкиннер чедип алганын мындыг бир факт база херечилеп турар: август 29-ка чедир колхозка бо чылын тарыттынган 124 гектар чочак-тарааны бүрүн кестирип апкан, ооң 104 гектарын бастырган, оон ниитизи-биле 354 центнер чочак-тараа алдынган болуп турар.

Ажаап алыышкынның темпизин бедидери дээш комбайнерлерниң аразында калбарган социалистиг чарыштың бирги одуруунда Григорий Мурыгин чоруп турар. Ол чүгле августуң 29-та безин хүнде 10 гектар черниң тараазын кестирер нормазын 28 гектар чедирипкен. Ол моон мурнунда хүннерде база-ла чүткүлдүг ажылдап турган.

Улуг-Ажыкта механизаторларның болгаш тараажыларның хову турлаан эки дерип тургускан, оларның хандырылгазын экижиткен.

Үнелиг мал чеми культура — кукуруза силостаашкыны колхозтуң Биче-Ажыкта бо хүннерге чедир эки чоруп келген. Ында силос ажаар дөрт комбайн агрегады, силос сөөртүрүнге тускайлаан 12 автомашина ажылдап турар. Амга чедир Биче-Ажыктың бо чылын багай эвес үнген 268 гектар кукурузаны механизаторлар ажаап алган, оон 2800 тонна кукурузаның ногаан массазын силостаан. Оон артканын ам колхозтуң Бүрен-Аксының төп сүт-бараан фермазының чанынга аппарып силостай салыр деп турар. Улуг-Ажыкта 128 гектар кукурузаны бир агрегат база кестирип кирген. Кышкы үеде мал чемгерериниңге чугула курлавыр болур — чашпан, сиген силостаашкынын колхозта база чорудуп турар. Сөөлгү медээни ёзугаар алырга, ажыл-агыйда ниитизи-биле 128 гектар черниң ындыг чемин кестирип, оон 350 тонаны силостаан.

Кызыл тукчулар малга бөдүүн чем белеткелинче районда баштай кирген ажыл-агыйларның бирээзи. Ында ажыл бо хүннерде база чедиишкиннег үргүлчүлеп турар. Сөөлгү хүннерге чедир ында ниитизи-биле 686 тонна сиген сараатгаттынган. Ол дээрге, эрткен чылдың бо-ла үезинге бодаарга, элээн хөй болуп турар.

Чидиригни шуут чайладыр

Барыын-Хемчик районнуң колхозтары болгаш совхозтары август 27-ге чедир 6320 га тараа культураларын ажаап алган азы чүгле 24,5 хуу болган.

Дүжүт ажаап алыышкынының баштайгы хүнүнден эгелээш, районнуң партия-күрүне контролюнуң комитеди колхозтарда болгаш совхозтарда дүжүт ажаап алыышкынында чидиригдерни болдурбас талазы-биле ажыл чорудар хөй-ниитиниң беш постуларын организастап тургускан. Оларның составында 50 ажыг коммунистер, комсомолчулар болгаш партия кежигүнү эвес активтер ажылдап турар.

Районнуң партия-күрүне контролюнуң комитеди чер-черде дузалаар бөлүктерниң болгаш хөй-ниитиниң постуларының кежигүннериниң киржилгези-биле хыналдалар организастап, дүжүт ажаап алыышкынында илерээн четпестерни чайладырынче угланган чамдык хемчеглерни чорутккан. Ажаап алыышкынының баштайгы хүннеринде «Шекпээр» совхозтуң Улуг-Үзүк болгаш Биче-Аянгаты аксында хову турлагларының база ниитиниң чемненилге черлериниң бедели кошкак турган. Ону экижидер хемчеглерни алырын совхозтуң удуртукчуларындан партия-күрүне контролюнуң комитеди негээн.

Совхозтуң дирекциязы (эш Коблов) болгаш партком (эш Маңзырыкчы) хыналда-биле илерээн четпестерни чайладыр талазы-биле тодаргай, организачы ажылдарны кылганының түңнелинде ол хову турлагларының ажылының байдалы экижээн. Чижээ, Биче-Аянгаты аксында хову турлаанда ниити чуртталга бажыңын чугайлааш, 25 демир орунналарны салып, радиоприёмникти тургускан. Ниитиниң чеминиң шынары экижээн.

«Барлык» совхозтуң комбайнерлери Оңчат, Көрей-оол олар бир гадан-на 100—150 кг чедир чидиригни болдуруп турганы хыналдадан илерээн. Оларны бригаданың хуралынга чугаалажып көргеш, частырыын эдип алырын сүмелээн. Ынчакмыжок олар эштериниң чөптүг шүгүмчүлелдерин болгаш сүмелерин тоовааннар. Совхозтуң дирекциязы хөй-ниитиниң негелдезин барымдаалааш, Оңчат, Көрей-оол оларны ажылындан дүжүрер ужурга таварышкан.

Комбайнерлер Шойдун-оол, Марат олар баштайгы хүннерде тарааны база-ла чидириглиг ажаап турганнар. Ындыг-даа болза олар буруузун миннип, комбайнның кестирер кезектериниң ажылдаар эвин таарыштыр тургузуп ап шыдааның түңнелинде, сөөлгү хүннерде ажылының шынарын дыка экижиткеннер. Оларның кайызы-даа ажаап алыышкын эгелээнинден бээр 200 ажыг га тараа кестирген. Бодунуң частырыын чогуур өйүнде бот-шүгүмчүлелчи ёзу-биле миннип, ону эдип алыр дээш ак-сеткилдиг ажылдааны тодаргай херечизи ол-дур.

ЧЫЛДАГААНЫ ЧОГУМ ЧҮДЕЛ?

Дүжүт ажаап алыышкынында чидиригдерни бүрүну-биле чайладып алган бис деп сагыш оожургаарының кандыг-даа барымдаазы чок. Тараа культураларының хөй кезии сыпта хевээр, шаг-үе орайтап келген, ажаап алыышкынның темпизи оожум болгаш чидириглер ам-даа хөй.

Чидиригдерниң болуп турарының кол чылдагааннары болза, комбайннарның септелгезиниң багай чорутканындан болгаш чамдык механизаторларның ажылга харыысалга чок чоруктарындан хамааржыр. «Шекпээр» совхозта 6 комбайнның септелгези бо хүннерге чедир доозуптаан. № 19 «СК-3» комбайн совхозтуң Биче-Аянгатыда хову турлаанга дөңгүп-ле четкеш, чаңгыс-даа га тараа кеспээн.

«Барлык» совхозтуң хову турлагларында хүн бүрү 6—7 комбайннар ажылдавайн аңаа турар. Бо бүгү фактылар «Сельхозтехника» каттыжыышкынының Кызыл-Мажалык салбырынга (эш Силкин), колхозтарның болгаш совхозтарның боттарынга чоруткан септелгениң шынары багай болганының херечизи-дир.

Колхозтар болгаш совхозтар көдээ ажыл-агый машиналарының артык кезектери-биле хандыртынмаан. Оон аңгыда республиканың «Сельхозтехника» каттыжыышкынының «Барлык», «Шекпээр» совхозтарга болгаш «Большевик» колхозка чорудуп берген силос кестирер чаа комбайннарының кезектери орукка кел чыдала төтчеглеттинген ужурунда ажыглаттынмайн турар. Районда силос салырының планы август 27-ге чедир чүгле 2,8 хуу күүсеттинген. Кукурузаның ногаан массазы хоолулуг шынарын чидирип, хүн эрткен тудум-на куруп турар.

ТАРААНЫҢ КАМГАЛАЛЫ

Тарааның камгалалынче ажыл-агыйларның удуртукчуларының болгаш көдээ Советтерниң талазындан кошкак кичээнгей салып турар. Ону ажыглап алгаш, чамдык ийи-чаңгыс кижилерде тараа оорлаар таварылгалар бар. «Большевик» колхозта комбайнер Көк-оол, чолаачы, коммунист Оолак болгаш Долгай-оол олар 350 кг тараа оорлааның хөй-ниити постунуң кежигүннери болгаш милиция ажылдакчылары илередип тывкан. Оларны хоойлу органнарынче киирген. «Тээли» совхозтуң Дөң-Теректе, «Большевик» колхозтуң Ыйгылак суур чанында тарааларын чоннуң хуузунда малдары чип турар. Ындыг чижектер өске-даа ажыл-агыйларда бар.

Чайгы хүннер кааң болганының ужурунда тарааның сывы кыска, тарамык болгаш хары угда эрте бышар дээрзин колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары эки билип турганнар. Ынчаммыже комбайннарның кестирер кезектерин кыска сыптыг тарааны кестирерингe эптиг кылдыр белеткевээн. Моон чылдагааны-биле кыска сыптыг тараалар барык-ла кестинмейн сыпта хевээр туруп калган, азы молдуруктадыр кестингеш, черде төгүлген черлер хөй. Ылаңгыя «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырының төп шаңының чанында 70 га арбай, Ээр-Хавак кырында 60 га кызыл-тас болгаш «Шекпээр» совхозтуң Аянгатының арт кырында 10 га арбай хөй мажактыг кестинген. Ону хол кадыыры-биле дагын кестирер, черде төгүлген тарааларының молдуруктарын дырбаштар болгаш хол-биле бөлүп чыыр дугайында ажылдар кылдынмайн турар.

Дүжүт ажаап алыышкынының болгаш күрүнеге тараа садарын организастыг чорудар дугайында СЭКП обкомунуң бюрозунуң доктаалын боттандырар дээш районнуң партия-күрүне контролюнуң комитеди чамдык практиктиг хемчеглерни ажылдап кылган. Борта бирги ээлчегде дузалаар бөлүктерниң ажылын күштелдирери чугула болганын барымдаалааш, оларның даргаларының семинарын эрттирген.

Ам сорулга болза дүжүттү чидириг чокка ажаар дээш демиселге бүгү-ниитиниң күжүн мобилизастаарында болуп турар.

Т. СТАЛ-ООЛ,
партия-күрүне контролюнуң комитединиң даргазы.
Т. ТАЛГАНЧИК,
«Шынның» корреспондентизи.

ӨӨРЕНИҢЕР, КҮШ-АЖЫЛГА МЕРГЕЖИҢЕР, ЭРГИМ ӨҢНҮКТЕР!

БҮГҮ-ЛЕ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ БЕЛЕН

Кызыл-Мажалык он бир чыл школазының коллективи эртинен чылдарга деңизерге, бо чылын школаның чаа өөредилге чылынга белеткеннин бүгү талазы-биле хуусаа бетинде чедиишкиниг дээскан. Даарта, сентябрь 2-де байырлалдыг байдал-биле чаа өөредилге чылын эгелээр.

Ында физика, химия, дыл, литература, сан болгаш өске-даа эртемнерниң чаа кабинеттерин чаңгыс корпуста моңнаан. Башкыларның ажылдаарынга болгаш өөренирлерниң өөредилгезинге таарымчалыг байдалды ол тургузуп турар.

Ажылчы чеминүң негелдезин барымдаалаан, Кызыл-Мажалык суурнуң үстүү талазында «Сельхозтехника» каттыжыышынының девискээринде эге класстарның школазын база ажыткан. Өөренирлерниң бүдүрүлге өөредилгезиниң шынарын уламна эниктер дээш, он бир чыл школазының чанында машиноведение кабинедин кылып турар. Орта машинаның болгаш кедээ ажыл-агый техниказының кезектерин делгээр.

7000 ном фондуулуг, номчулга залдыг библиотеканы ажыткан. Школага ниитизи-биле 2000 кубометр одаар ыяш белетиэзэр тургаш, 2300 кубометрни белетиизин. Адгы үеде школа чанында 1700 кубометр одаар ыяш болгаш 100 тонна хөмүр дашты дүмүргеп. Бо чылын школага 920 өөренирлер өөренир. Олар 40 класстарга хувааттынган. Школа башкылар-биле четчелеттинген.

90 орун салыр интернат чурттанчыларын хүлээп ап эгелээн. Ында өөренирлерге бүгү-биле таарымчалыг байдалды тургусаан. Хары угда 50 кижи чемненир чаа столовая даарта өөренирлерге экини делгеми-биле ажыдып, амданныг чемнери-биле оларны чемгерер.

Т. ТАЛГАНЧЫК,
«Шынаың» корр.

Өөренип чоруптум. Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

МОРАЛЬ ТЕМАЗЫНГА

Өг-бүлеге ургларны атеистиг кижизидилгеге чанчыктырары

Бистиң чуртта шажын-чүдүлгениң социал дазылдарын шагда-ла үзе шапкан, ынчалза-даа бүдүүлүк чүдүүшкүнер, сүзүглеелдер, каран көрүгүр, шажынчы, хуурмак үзел-бодалдар ам-даа эргинин бүжар артышкынналар болуп турбушаан. Шажынчы хөозун суртаалдар өзүп орар аныяк салгакчыларның коммунистиг мораль талазы-биле хевирлеттинин тургустунарынга улуг шаптыкты таварыштырып турар. Чүдүлгелиг ада-иелериниң саадарынга алыскан бичин ургулар үзел-бодал талазы-биле кызыы, бодунуң күзүнге, арганарынга бүзүревес, кортук, сеэнглеелдиг, хаалчак сеткилге алзып турары таварылга эвес. Эрги чүдүлге-сүзүглеелдиг староверлер өөренирлиг ургларын нимти культурадан, кино көөрүнден, пионерге киреринден хооруп, оспаксырадырын, орадажып турар. Оларның чамдыктары эрги хаан чазак үезинде-ле парлап үндүрген шажынчы сагыызынны хирлекпир, шак шыгжап алган, ону өг-бүлеге, нимти моргул номчуушкунга ажыглаан, чаш ургларынын мээ-медерелин хораннап турар.

Бүдүүлүк сүзүглеелдерин Тес-Хем районнуң Шуурмак болгаш Буран сууржуганнарда дунчулай бергилээн Марачёв, Ворончихин, Кудрявцев болгаш өске-даа староверлер чоруун турар. Олар шажынче сурталалды өг-бүлезинге нептередип, чүдүлге хүннеринде ургларын өөредилгеден өзалдадып, оларның мооннарынга бичин крестилерни багдап, дөңгүп-ле үш демдекке өөренирингге чедирип турар. Бир эвес өөреникчи эки демдектерге чеде бээр болза, оларны пионерге кирип апгарыннан ыңдыг ада-иелер коргуп турарлар. Ынчангаш олар пионерге киреринге күзээн ургларын бажыңнаан үндүр ойладыштары-биле кыжанып турарлар.

Чаа-ла медерел кирип, доругуп, өзүп орар чаш ургларга, аргага арыг дамырак суг дег арыг чаагайлар. Ол чаштарның сеткил-бодалдарын кымнар чүдедип турарыл? Ол дээрге чүгле бичии ургларны долгандыр турар улуг кижилерден, оларның амыдыралынган, чүрүм-сагыыгазынган, үзел-бодалдарынган хамаарыжыр. Эргинин артышкынналары чаштар-биле кады төрүттүнүп келбес төлээде, өг-бүледе улуг кижилер ортузунга атеистиг суртаалды, кижизидилгенин дээштинин күштүү-биле чорудары бүгү кедээ интеллигенциялың болгаш культура ажыдакчыларының хүндүлүг сорулгазы.

Кижилерге күш болгаш мораль талазы-биле улуг когарал чедирип, ажыы-дүне нинтилелге удур характерлиг болуп турар черлик сектилерниң ажыл-чорудулгазын сойгаллар керек деп бистиң партиявыс өөредип турар. Бистер башкылар ону күтседир ужуралуг бис.

С. САНДЮ.

Башкы болгаш аныяк шүлүкчү

Салчак Молдурга меңги харыыг, бедик, улуг Мөңгүн-Тайганың Мугур-Аксы сес чыл школазының башкызы. Ол Кызылдың башкы училищезинге өөренип турда, ооң баштайгы шүлүктери «Сылдысчыгаш» солунга парлаттынып үнген. Ооң соонда республиканың солуннарында база «Улуг-Хем» альманахка сургуул оолдуң шүлүктери удаа-дараа парлаттынып эгелээн. Аныяк шүлүкчүнүң ады ам бистиң республикада билдингир апарган, ооң шүлүктерин чон, ылаңгыя аныяктар улуг хандыкшыл-биле номчуп, улуу-биле үнелеп турар.

Салчак Молдурганың шүлүктерининң сагыш-сеткилди хаймыдырып келир бир онзагай күжү — уран-чечен сөстерлиг, чараш деңнелгелерлиг дирикалар-биле долдунганында. Ооң шүлүктеринде төрээн черн Мөңгүн-Тайга болгаш бойдус чурумалы эки, чараштыр чуруттунган. Ол ышкаш Тывада чаа чаартылгалар, улустарның найыралы, Төрээн чуртка, күш-ажылга ынакшыл, патриотчу чорук ооң шүлүктериниң база бир кол темазы ол.

Аныяк шүлүкчү болгаш башкы С. Молдурганың шүлүктерининң баштайгы чыынды номун Тываның ном үндүрер черн белеткеп үндүрүп турар. Көдээ ажыл-ишчилер-биле кады чурттап, амыдыралдың хаймыныче ханылап шыны берген, чогуур талантылыг аныяк шүлүкчүнүң болгаш башкының чогаадыкчы ажылынга база башкыжизидикчи ажыл-херээнге улуг чедиишкинни күзээл!

Мооң адаанда С. Молдурганың чаа шүлүктерин парладывыс.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

БЕШ ШҮЛҮКТЕР

1. ШЕНЕЛДЕ

Селбегер дыт адаа черде —
Хөлегеге часкаан ор мен.
Черге бир-ле чүве дүштү,
Көөрүмге — хөкпеш оглу.
Кедээр көрдүм — уязы тур.
Ужурун ам биинп кагдым:
Ужар бодап, шенеттингеш,
Кээп дүшкен бүжүр иргин.

2. ЧАЙЫК

Кара-көк, аар, коргулчун дег,
Булут сырлып, кызанайның,
Бужурганчыг хөректенгеш,
Хатпыг чаъзын теге казапты.
Чайык суурга сускун ханган
Червин кыры аян кирди:
Янзы-бүрү өөнүг челээш,
Чечек, үнүш чайнай берди.

3. ЭЛДЭЗЯРТИГ

Эртен шайлап орувуста,
Сарыым ора, баштактанды:
«Эъдин араан ышкаш хондун,
Чараш чинген алдын бе, мон?»
Элдээртигинин утказын ам
Сакты хонуп кээп-тир мен:
Шак ол дүне сомнап дооскан
Эллегиям номчуп бердим.

4. МИННИИШКИН

(Эллегия).

Хее-кара, сырый бажым
Агаргылап, сыыган бар чор,
Аныяк шаам чаныпканын
Хеен багай үлеп тур мен.
Шүүлай берген назынымны
Сүрүп, тудуп шыдавадым,
Чурттаалгага ынак болгаш,
Чүрээм чаяы хевээр арты.

5. СҮМЕ

Шоолуг эвес, элээн-не каш
шүлүк бижээш,
Чондан шиитке, үнелелди
албайн чыткаш,
«Чогаалчы-даа болдум-на!» деп
мактангылаар
Шолук эш-өөр, ында-хаая,
база турар.
Солуннарга, номга безин
парлатсынза,
Шору диртип мактадып-даа
алган болза:
«Мерген сөстүң бедиин четтим»
черде дивээл,
Мергежилдиң оруу узак,
нарын деп бил!

Салчак МОЛДУРГА.

КӨДЭЭ ШКОЛАЛАРДА БҮДҮРҮЛГЕ ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

Школа дугайында Хоойлуну хүлээп алгандан бээр 4 чыл эрткен. 9—11 класстарның өөреникчилериниң бүдүрүлге өөредилгезин организастаарынга бистиң республиканың колхоз, совхозтары, партия, совет органнар база бүдүрүлге черлери алган ажыдарны чоруткулаан. 11 чыл школаларының хөй кезии күш-ажыл-биле сырый харылзаалаже улуг кичээнгейни салып турар.

Кедээ школаларда өөреникчилериниң практиктиг өөредилгезин организастаары-биле колхоз, совхозтар тракторларыны, комбайнарны, автомашиналарны бүдүрүлге өөредилгелиг школаларга берип турар. Бүдүрүлге өөредилгелиг школалар киноаппараттар, магнитофон болгаш өске-даа өөредилге херекселдери-биле хандыртынган.

Өөреникчилерниң бүдүрүлге өөредилгезин организастаарынга кедээ ажыл-агыйның, үлетпүрүнүң болгаш культураның 150 хире тускай артемниглери киржип турар.

1961—62 өөредилге чылында 11-ги классчылар ортумак билигнин аттестады-биле кады шилип алган тускай мергежилининг разрядтарын чедип алганнар. Кедээ ажыл-агый 40 механизаторларны алган. 1963 чыда кедээ ажыл-агыйның, үлетпүрүнүң болгаш культураның тускай мергежилдит 300 хире кижилери доозуп үнген. Туран, Шагаан-Арыг, Чадаана № 1 болгаш өске-даа школаларның доозукчуларының хөй кезии бо чыгы күрүне экзаменнерин 4 болгаш 5-ке дужаганнар. Ынчангаш өөреникчилерниң тускай мергежилди чедип алыры ооң нинти билиниге шаптыктавас, харың улуг дузалыг дээрзин көргүскен.

Республиканың байдалдарынга таарыштыр бүдүрүлге өөредилгезин улам калбартыры чугула. Бүдүрүлге өөредилгелиг 18 кедээ школаларга 899 9—11 классчылар бүдүрүлге практиказын эртирип турганнар. Олар хову ажылдыг механизатор, ногаа ажылдыг механизатор, тракторист-машинист, даараныкчы, чазаныкчы дээш өске-даа тускай мергежилдерни чедип алырынга белеткенип тураралар.

Бистин аныяк республикавыстың хөгжүдезинге хөй-хөй кадрлар херек. Кайы-бир школага хөй янзы мергежилдерни өөредири албан эвес, а үенин амыдырал-биле холбашкан мергежилдеринге өөредири чугула. Бо талазы-биле Чадананың, Сүт-Хөлдүң, Тураның, Сарыг-Сепнің башкылар коллективтери боттарының салган сорулгаларын чедип ап турар. Бо школаларда 500—700 хире уругларны чүгле 3—4 шилип алынган мергежилдерге өөредип турар. Ында колхоз, совхозтар, бүдүрүлгелер-биле харылзаа быжыг.

Элегес школазының материалдыг баазазы — «Элегес» совхоз боон турар. Совхоз дирекциязы тускай дужаал-биле өөреникчилерни III класстың машинист-трактористи база мал ажылының механизаторунга өөредирип совхоз ажылчыннарынга, бүдүрүлге өөредилгезин удуртуруп инженер Н. М. Станкинге дааскан. Школа биле совхоз дирекциязы бүдүрүлге өөредилгезининң талазы-биле тускай керээлиг. Ында трактор өөредилгезин эки организастап келген.

Самагалдай 11 чыл школазының өөреникчилери эрткен чылын 60 га черге картофельди олуртаан болгаш 2 мун хире хойдан 4 тонна ажыг дүктү кыргып алган болгаш 380 га черни андырган. «Тес-Хем» совхозтуң удуртукчулары (директору эш Чадамба) өөреникчилерниң бүдүрүлге практиказын кичээнгейге ап турары мооң ил-д

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче

Кино көргүзүглери болгаш кино техниказының эдилели

Чоокта чаа «Шын» солунга шарлаттынган. Культура министерствозунуң кинофикация начальнигы эш В. И. Фоминниң Кызылдың кинотеатрларының ажылының дугайында дурджулга солчуушкунуут материалын бистиң районнуң кино ажылдакчылары таныжып көргеш, районга кино көргүзүглерин канчаар организастап база кино техниказын канчаар эдилеп турарывыстың дугайында республикада кино четкилериниң ажылдакчылары-биле дурджулга солчурун болап, чүүл бижиирин шиитпирлээнер. Мынчангаш июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдырапда канчаар күүседип турарының дугайында кино ажыллакчыларының саналдарын болгаш дурджулгаларын биликсеп турар бис.

Идеологтуг фронтунуң база бир шалыпчы күжү — кино чонуң коммунистиг кижизидилгезинге амгы үеде ońза чугула ужур-дузалыын, ылангыя коммунизмниң тургузукчузу чаа кижилерни кижизидеривеге киноның эң-не улуг рольдуун июнь Пленумуу онзалап айтып, кино ажылдакчыларының мурнунга кайгамчык улуг соруулганы салган.

Ийиги кварталда бистиң районнуң кино ажылдакчылары чонга кино көргүзеринин планын 102,1 хуузга күүседткен. Бир үнген киносеансыга ортумаа-биле 17 кижи кәдәә клубтарга көрүп турарын чедип алган. Ол болза өткен чылдаазының дыка хәй болуп турар. Оон-биле чергелештир кәдәә ажыл-агыйның, эртем-техниканың болгаш документальдыг кино-чуруктарны кыска үениң дургузунда 3 мүн ажыг колхозчулар көргеннер. Ол байдал чонуң культурлуг негелделериниң бедәәнин база оларның ортузунга кино-чуруктарның утказын тайылбырлап, кино ажылдакчылары массалыг ажылдарны түүгээр чорудуп келгенинин түнелеп болур.

Районнуң кино ажылдакчыларының аразында элээн эки көргүзүглердиг киномеханиктер бар. Хандагайты киноустановказының ажылының дурджулгазын өске киноустановкалар өөренип болур. Ында киномеханик Леонид Емашев, оон дузалакчызы Кара-Сал Сесер-оол үндүрер деп турар киноларының утказын көрүкчүлерге кысказы-биле доктаамал тайылбырлап турар. Кажан, кандыг кинону үндүрерде, ол киноларның фото-чуруктарын чонуң хәй чыгыыр черинге азып турар. Репертуар әзүүлээр келир киноларның дамзызын, оларның үнер хүннерин албан организация черлеринге он хонуктап азып турарлар. Кино ажелээрининиң мурнунда болгаш төнгенининиң сөөлүнде патефон, проигрыватель дамчыштыр солун ырларны, музыкаларны ойнадып турарлар. Чонуң ортузунга кинонуң ужур-утказының дугайында тайылбыр ажылдарын чорудуп келгенининиң түнелеринде, чедип алган чеднишкиннер эвээш эвес. Чартык чылдың планын 114 хуузга, көрүкчүлерни хаара тударының планын 112 хуузга күүседткен. Үшкү кварталдың бирги айында 30 кино үндүрер тургаш, 44-түү 2000 көрүкчүлерге кино көргүзер тургаш, 2200 көрүкчүлерни хаара тудуп, орулга-планын 130 хуузга күүседткен. 2-ги кварталда чонга кино үндүрүлгезин эки организастааны база көрүкчүлер-биле эки ажылды чорутканы дээш. Л. Емашевке акша шаннадыр бадылаттынган тарнф әзүүлээр кудьтура килдизи тывыскан. Емашевтуң бригадазы ам үшкү кварталдың бирги чартыының планын күүседир дээш күженнишкинг ажылдап турар. Ол бригада 1963 чылдың планның көргүзүглерин Совет Конституциязының Хүнү — декабрь 5-те хуусаа бетинде күүседирин хүлээнген.

Торгалыг кәдәә Советтиң Чаа-Суурда киноустановка (механиги Оюн Сенгин) чартык чылдың планын сеанс-биле 102 хуузга, көрүкчүлер санының талазы-биле 131 хуузга күүседткен. Оюн Сенгин түүле суурнуң төвүнге кино көргүзери-биле кызыгаарлаттынмайн, харын Чаа-Суурдан ырак черлерде Сарыг-Хөл, Көк-Хаак болгаш Ак-Чыраа фермаларынга болгаш сиген кезикчилериниң бригадаларынга кинону айда 3 катаа доктаамал көргүзүп, ай, квартал планын үргүлчү ажыр күүседип келген. Оюн Сенгин ам хәй-нийти эгелээнин-биле бир моторист, бир кино үндүрер кижини өөредип алырын хүлээнген. Ол ышкаш Солчурнуң киномеханиги Серен-Доржу, Торгалыгның киномеханиги Кара-Сал Долгар июль айның кино көргүзүглериниң планын эки күүседткеннер.

Киноустановкаларның ажылынга ыол үндезини — оон репертуарын шын тургузары, көрүкчүлериниң сонуургалын өөренип көөрү болдур. Бо талазы-биле райкүскомнуң культура килдизиниң киржилгези-биле Чадаананың кинопрокат салбыры (директору Аржакова) репертуарны шын тырыштыр планнап, оон чорудулгазын чогуур ойүнде эки организастап турар.

Районнуң 8 киноустановкалары чартык чылдың болгаш июль айның планныг сорулгаларын бүгү тала-биле эки түнелдерлиг күүседип турза-даа, бистиң районнуң киноустановкаларында четпестер ам-даа барын демдеглеевейн әртип болбас. Көжүп чоруур кино (оон механиги Доңгак Бара-оол, чолаачызы Самбуу Шагдыр-оол) июль айда чүгле 6 киносеансыларны 95 кижиге көргүскеннер. Кәдәә ажыл-агыйның, эртем-техниканың болгаш документальдыг фильмнерни чаңгысты-даа көргүзээн. «Торгалыг» колхозтуң ажыл-ишчилеринге 21 ажыл хүнүнде кино көргүзер тургаш, 35 ажыл хүнүнде бир сеанс үндүрүп турганы хынаддадан илереэн. Олар кино машиназын мунуп алгаш, Чаа-Суур, Торгалыг аразынга пассажирлер болгаш танышкөрүштерин дажыглап турганын «Комсомолчу прожектор» чоруур үезинде илереткен. Пассажирлерден акша ап, оларның-биле кады арагазыныс ижип турганының түнелеринде Доңгак Кара-оол, Самбуу Шагдыр-оол олар биче хулчаң херек кылгаш, ажылынган үндүрткеннер.

Саглының киномеханиги Ооржак Коңзай-оол Краснодарский крайның Черногорскиде киномеханиктериниң бир чыл хуусаалыг школазын доосканын. Школаны ол 1962 чылда доосканш. Саглыга мырынай чаа аппаратураны хүлээп алган. Эш Ооржактың кинону чонга көргүзүп турарынын шынары багай. Бо чылын март, июнь айларда ийи «Д-300» маркалыг электростанцияны үрээн. Бирээзининиң ортээн Ооржак Коңзай-оолдуң бодундан төлеттирерин культура килдизи шиитпирлээн.

Киноплёнкаларны кам-хайыра чок дажылап турган фактылар хынаддадан илереэн. Мындыг чоруктар Бора-Шай, Торгалыг киноустановкаларынга база тургулаан. Киноларның доп-чүүлдүн, оларның утказын тайылбырлаар ажыл ам-даа багай тургустунган. Рекламаларны хәй чон чыгыыр черлерге болгаш албан организация черлеринге доктаамал аспас база көрген киноларның хәй-нийти чугаалажышкынарын, конференцияларын эртирбейн турарындан план күүседтинмейн турары билдингир.

Кино ажылдакчыларының амыдыран-чурттагазынга чамдык колхозтарда таарымчалыг байдалды тургуспайн турар. Торгалыг кәдәә Советте Чаа-Суурнуң киномеханиги Оюн Сенгин, Торгалыгда киномеханик Кара-Сал Долгар чаш уруу-биле март-июль айларының дургузунда 3—4 бажымар санай көжүп турган. Кәдәә Совет (даргазы Бадырғы) колхоз баштаар чери (даргазы Мирчин) бо дугайын өөренип көрбээн болгаш тодаргай хемчеглерни албаннар.

Киноларны чедирер болгаш оны алырының талазы-биле Саглы, Бора-Шай, Сарыг-Хөл, Солчур установкаларын транспорт-биле хандырар дугайын колхозтар баштаар черлери база культура килдизи үзе шиитпирлевээн. Моон уламындан киноларны механиктер чамдыкта чадаг дажыглаар ужурга таваржып турар.

Районда 6 киноустановкаларга кинофильмни чорудуп турар республиканың кинопрокады (начальниги эш Мамонов) айның иштинде чүгле 14—16 фильмнерни чорудуп турар. Ол репертуарның иштинден уругларга киноларны болгаш мультипликацияны, кәдәә ажыл-агыйның документальдыг, кыска метражтыг киноларын айда чүгле 2—3-тен эртир чоруткайн турар.

Районда кино четкилериниң ажылдакчыларының кол сорулгазы — клуб, библиотека, хәй-нийти организацияларыбле ханы харылзааны тудуп, коммунистиг моральга чонну кижизидерине, кино-чуруктарның кижизидикчи идеязын ажыглап, районнуң мурнунда салдынган ажыл-агыйжы сорулгаларны күүседиринче кәдәәнин ажыл-ишчилерин мобилизастаарының херээнге киржип, июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары болур.

М. ХУРАГАН-ООЛ,
Өвүр райкүскомнуң культура килдизиниң эргелекчизи.

Депутат соңгукчулары-биле ужурашкан

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады К. С. Шойгу Чөөн-Хемчик районнуң Суг-Аксы суурунга бодунуң соңгукчулары-биле ужурашкан.

Республиканың Дээди Советиниң сөөлгү сессиязының шиитпирлерин болгаш Тываның перспективтиг планын соңгукчуларга депутат таныштырбышаан, ядролуг чепсектиг шенелделерин хоруудаар дугайында Керээге ат салдынганының ужур-дузазын соңгукчуларга тодаргай чугаалап берген.

Ужуражышкынга элээн хәй соңгукчулар санал бергеш, кәдәәде салдынган сорулгаларны күүседир хемчеглер дугайын санавышаан, ажылда четпестерни база шугумчүлээннер.

Республикада өөредилге херекселдериниң садыы чүгле Кызылда ажылдап турар. Ындыг садыгны Чадаанага база тургузуп, барыын талакы районнарның школаларынга шүүдээшкинни эвээжедирин соңгукчу М. Дадар-оол санаадаан.

Суг-Аксында электростанцияның энергиязын совхоз төвүнден өске черже дамчыдарынга херектиг провода, трансформаторлар болгаш Суг-Аксының он бир чыл школазын суг-биле изидеринге херектиг котёл тып алырынга дузалажырын депутаттан соңгукчулар дилээн.

О. КАҢ-ООЛ.

КЫСКА ОДУРУГЛАР

☆ Харьковтуң «Электротяжмаш» деп, В. И. Ленин аттыг заводунга 200 мүң киловатт күчүлүг кедергей улуг турбогенераторну эптеп кылырын дооскан. Ол машинаны белеткеп тургузарының хуусаазын үш айга кызырган. Ук машина бир чыл дургузунда бир миллиард дөрт чүс миллион киловатт-шак электроэнергияны ажылдап үндүрер аргалыг.

☆ Технологияның болгаш машина тудуунуң төп эртем-шинчилел институдунуң инженерлери өрүмнүң чаа конструкциязын ажылдап кылган. Ол чаа херекселди шиңгээдип алырының экономиктиг ажыы миллион-миллион рубль болуп турар.

☆ «Воркутауголь» комбинаттың № 9 шахтазы заполярниниң хемүр казар черинге он айның программазын хуусаа бетинде күүсеткенининиң дугайын бир дугаарында рапорттаан. Сентябрьның планындан артыкка казып үндүргеи баштайгы эшелон одалганы ол бүдүрүлге чорутнан. Дагмылар тонна хемүрүнүң ботүнезинин чыл эгезинден бээр 74 копеекке чиигеткен.

☆ Полиэтилен хоолайлар белеткеп үндүрер агрегатты Стерлитамактың химия заводунга — чурттуң эң улуг чаа тудугларының бирээзинге ажыглалга киирген. Полиэтилен болза, щёлочилерниң болгаш кислоталарның үрегдээр саадарынга кончуг быжыг болуп турар. Оон деңзизи кандан элээн каш катаа чиик, дуңзаалаарга эки.

☆ Черновица область Кицман будүрүлге эргелелиниң «Заря» колхозу кукурузаны 280 гектар черге остүрген. Ол шелге бүгү-ле амылдарны алды механизаторлар составтыг ийи звено чорудуп турган. Гектар чер бүрүзү кукурузаның 50 центнер хире кургаг таразын берип турар. Механизастаттынган звеноларны тургусканы-биле колхозка кукуруза остүрериниң куш-ажыын чарыгдавы дөрт катаа эвээжээн.

★ Новскиниң В. И. Ленин аттыг машина тудуг заводунуң коллективи чеди чылдың аналгаларын чедиишкинниг күүседип турар. Металлургия үлетпүрүүге болгаш улуг химияга ол машиналар тургузукчуларын августуң планын хуусаа бетинде күүсеткен. Уи будүрүүгениң коллективи 11 айларның программазын ноябрьның 7-ге чедир күүседип доозар деп хүлээлгени алган.

★ Узбекистанда улуг эвес — Атбаши деп хем бар. Даг аразының ол шапкын хемин узбек гидроэнерге-тудунчулары чүгеннеп алыр деп шиитпирээн. Ак-дүүма Киргизияга ажыглаары-биле гидравликтиг станцияны аңаа туткан турар. Ажы үеде далай деңнелиниден ийи муң метр бедик даглар аразында улут тудуг эгелээн. Чуртталга бамыңнарын, механиктиг мастерскаяларны, гаражтарны болгаш өске-даа дузалал будүрүлгелерни ам тудуп турар. Станцияның бодун тудар талазы-биле ажыя база улам ялбарган.

Ол хемге чүс метр платинаны тудар. Ол платинаны кылыптары-биле туруп келир хөл-биле хевең шолдерин суггарар аналр.

★ Казахстанның Павлодар областа Ермаковск электри станциязының тудуунуң бирги эзээзэ эгелээн, ол — республикага эң-не улуг станция болур, оон күчүзү — 2,4 миллион киловатт.

(СЭТА).

Коммунистиг күш-ажыл колхозу

КРАСНОДАР КРАЙ. Кәнев будүрүлге эргелелиниң «Тимлелге» колхозу—Кубаньда хәй адырларлыг, мурнанчы ажыл-агыйлыг. Ол болза 20 мүң гектар черлиг, 103 трактордуг, 81 комбайнныг, 45 автомашиналыг, өске-даа хәй техниказыг.

Колхоз бо чылын күрүнеге 800 мүң пуд тараазы, 3000 ажыг тонна сүттү, мүң ажыг тонна эттн сатнан. Колхозтуң чылда орулгазы 5 миллион рубль чедип турар.

Ук кәдәә ажыл-агыйлыг артелинде хөвү ажылдакчыларының, мал ажылының, механизаторларның кайгамчыктыг кадрлары өскен. 350 колхозчуларга коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы атты тывысклылаан. «Тимлелге» колхозка Кубаньда бир дугаар коммунистиг күш-ажыл колхозу деп атты тывысканн.

Ол мурнанчы кәдәә ажыл-агый артелиниң ажыл-ишчилери культурлуг болгаш бай-шыдаңгыр чурттап турар. Колхозта каш-даа школа, уруглар бөш садтары болгаш яслилери, поликлиникка база бар.

Аныяк 300 колхозчулар спортчулар болуп турар болгаш ында кончуг эки стадион бар.

ЧУРУНТАРДА: үстүнде—«Тимлелге» колхозтуң баштаар черинің бажыңы; адаанның солагай талазында — колхозчу З. И. Головининиң уруглары Галя биле Володяны уруглар эмчизи Л. А. Обозныяның шинчип турары; оң талазында—колхозтуң стадионунда бут бөмбүүнүң командазының шенелде кылып турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Суггарылганың ачызы

«Найырал» совхозтуң Булуң-Терек салбырының Аймырлыг шөлүнде суггарылга бүгазын ажыглаары-биле 16 кижи составтыг суггарылга звеновун часкы тарыны эртип турда тургускан.

Суггарыкчылар чай дургузунда 600 га кызыл-тасты суггарып, бүганың суг курлавырын чеп ажыглааннар. Өл-чаъс чок, ниити кургаг хүннерде баштай суггарган тараазларның үнүүг база катаа кургаскан турган. Ынчангаш оларны катаа суггарар ажылды база чорутпаан.

Суггарыкчыларның могаг чөп ажылының түнелинде, Аймырлыг бүгазының шөлүнде суггартынган черлерде кызыл-тастың үнүүг багай эвес. Бир эвес суггарылга чорутпаан болза, бо чылдың байдалынга маңаа дүжүт алыры берге турган. Суггарыкчыларның иштинде Т. Бичe-оол, М. Артына, Т. Айлан-оол, Т. Седен олар хүнде 2 гаңын орнунга 3—4 га чедир суггарып, шалыпчы суггарыкчылар болуп турганнар.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

Кыштаглаашкын ырак эвес

Мал ажылынга эң харыысалгалыг болгаш берге үе—мал кыштаглаашкыны ырак эвес. Бо талазы-биле Барыын-Хемчик районнуң «Тээли» совхозунда чамдык ажылдар кылдынып турар.

Шаар малдың 104, мыйыстыг бода малдып 18 кыштагларының кажааларын сентээр, 16 эргн кыштагларны чаартып кылыр деп планнаан. Ам үеде бир болгаш ийи дугаар салбырларның машина чедер черлерде кыштагларын дезинфекцилээрин чоруткан, арткан кыштагларны база дезинфекцилээр. Иланган үшкү салбырның № 1 хойжу бригадазының хойжулары кажаларының көрженнерин бүрүн аштап арыглаан болгаш ам үеде мал чеминин белетиелинде өске хойжу бригадалардан ырааре ажылдап турарлар.

Эрткен кыштың кадыг-бергезин карген болгаш хойжу бүрүзү сиген белеткелинде, кукуруза ажаан алыышкынында хаара туттунган. Чамдык хойжу бригадалар сиргенни боттарының кыштагларынче сөөртүп эгелээн.

К. КАЛГА-ХӨӨ.

АЛДЫНМАСТААН АКША

«Алдынмастаан акша» деп чугааны Хайыракан салбырның ажылчынарындан кижи бө-ла дыпшаар. Ол кәәрге ана-ла хөөрем чугаа эвес, алыс уткалыг болгаш ажыл-ишчилерниң хыйланганын илереткен чугаа-дыр. Ындыг чугаа «Улуг-Хая» совхозтуң өске-даа салбырларында бар.

Маңаа тодаргайлаарга, Хайыракан салбырның ажылчынары ийи ай иштинде ажылдаан акшазын албаан чүве-дир. Совхозтуң кассири эш Комбу бир катаа маңаа келгеш, чүгле он кижиге акша үлеп бергеш, «ам акша төнген» дээш, дедир чоруй барган. Августуң 16-да ол кассир база келгеш, каш-ла кижиге акша тывыскан, а чонуң кол нуруузу куруг турун калган.

Хүн бүрүнүң хереглелинге болгаш кышка удур деп саттынын алырынга ажыл төлевирии ой-шаанда тыпсыры чугула. Бо дугайында совхозтуң директизы хемчет алырын ажылчыннар негеп турар.

Д. ЛОПСАН.

О. Шынаа—Москва—Волгоград

Тес-Хем колхоз-совхоз будүрүлге эргелелиниң органы «Бурунгаар» солуунуң 36-гы номериге хөй ажылының талазы-биле ийиги Бүгү-россий чөвүлел хуралының киржикчизи, «Тес-Хем» совхозтуң О. Шынаа салбырының эргелекчизи эш Б. Доюндуптуң «О. Шынаа — Москва — Волгоград» деп эгелиг орук демдеглели үнген.

Номчукчуларга, ылангыя бистиң хойжуларывыска сонуурганчыг, чугула болурун барымдаалааш, ол материалды чамдык шоолуг эвес кызырылга-биле «Шынның» бо арнында парладывыс.

ОРУК ДЕМДЕГЛЕЛИ

Хөй ажылының талазы-биле ийиги Бүгү-россий чөвүлел хуралынга Тыва АССР-ниң хойжуларының мурнунган барып киржип, бистиң улуг Төрээн чуртувустуң пайыылады Москваны, ССРЭ-ниң үзүе ажыл-агыйының чедишкиннериниң делгелгезин барып көөр, маадыр хоорай Волгоградты барып сонуургаар ыңдыг ааскежиктиг орукту манап. Бышылдың аэродромунга олурдувус. Удаваанда бистерниң мурнувуста 32 кижи олурар «дээр хөлгезиниң» демир хаалгалары ажыттына берди. Баш минута эрткенде, «хевең лагларлыг» көк дээр-биле хөлбеннедир эжиндирип ор бис. Бистиң самолёдувус ол «хевең лагларны» бодунуң чалгыннары-биле чара кеспиишаан. Саян ышын ашкаш бадыпты. Улуг орук эгелээн!

Красноярскиден «Ил-18» деп 70 кижи олурар агаар кораблинге салдаптывыс. Оон иштинин каас-чаражы, пассажирлерге бүгү-ле тала-биле тургусган таарымчалыг байдалдар бисти магадатты. Орукта, агаарда чорун чор мен деп билирп берге.

Од-ла кежээ Төрээн чуртувустуң пайыылалы Москвага чедип келгенивисти самолёттуң радиозу чарланты. Сонгалардан куду көрүпкен: ийиги-бүрү оттар бүгү чер кырын шыва бергензиг — кайның тура чыртыкылыг-ла чүве! Дүмеки Москваны сонгадан сонуургаар дээш самолёттуң хонушканын безин билбейн барган болдувус. Внуково аэродромунда шил бажыннарга 3 шакка чедир дыштынып алгаш, «ТУ-124» деп 70 кижи олурар реактивтиг пассажир самолёдунга олурупкаш, Волгоградче ужудуттувус.

Москва биле Волгоград аразы 950 км болза-даа дүрген ужар реактивтиг самолёт 1 шак ажыг ушкаш-ла Волгоградка чедип келди. Маадыр хоорайга бир-ле дугаар келгенивисти байырлап кыдыр сананыпаан. Волгоградтың шагы-биле шактарывысты дедирер алдывыс. Чемненген соонда удавайн, Авганерево станцияга келдиривиске, бистерни автобустар манаан турган. «Привольный» совхозка чедир автобус-биле келдивис. Июль 6-ның хүнүнде артен 8 шакта «Привольный» совхозка хой ажылының талазы-биле ийиги Бүгү-россий чөвүлел хуралы ажыттынган. Хуралдың ажылынга киржири-биле 1500 ажыг төлээлер чүүлүн янзы-бүрү будунарындан чыглып келген. Оларда кымнарны чок дээр! Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары, малчыннар, эртемденнер, янзы-бүрү түскай эртемниглер, партия, советтиң удуртур ажылдакчылары. Хуралга РСФСР-ден ангыда эвилелдешкен 7 республикаларның төлээлери сага киришкен. Хой кыргыырының талазы-биле бүгү делегей чемпиону Г. Боуэн (Новая Зеланция) апаа база хуралдын келген болду.

Хуралдың ажылы ийи хүн үргүлчүлээн. Ол бистерге кәдәә ажыл-агый талазы-биле түр курс доосканы-биле дөмей ажыктыг, солун чүүлдерни берди. Эш Мемноновтуң «Россия Федерациязында мал ажылының анги байдалы болгаш моон сонгаарги сорулгалар дугайында» деп илеткели, эш Г. И. Вороновтуң түнел чугаазы, Оренбургтуң эът, сүт угланышкынның мал ажылының эртем-шинчилел институдунуң хой ажылының талазы-биле салбырының эргелекчизи Д. И. Луценконуң болгаш өске-даа хой-хой эштериниң санал-онаддары солун болган.

Хой малдың март-апрельде ооллаашкынын санал бергеи дыка хой эштер шүүгүмчүлээн. Хойларның ол үеде ооллаашкыны төрүүр хойларның деңгилдезинге, хураганнарның кышка удур дорутуп алырынга шаптык болурундан аңгыда, дүкке улуг чидиргини болдурар дээрзин профессор эш Лопырин бодунуң саналынга онзалап айыткан. Ол ышкаш санал берген чамдык эштер малдарның тарын боозадылгазында четпестерни шыңгыы шүүгүмчүлеп турганнар. Ылангыя хойну тарып боозадырын хүнүүң малга шылгандынчыг, изиг үелеринде кайы хамаан чок чорудар ыңдыг практиканы буруу шашкан.

Хүннүң ийиги чартынында, хуралдың чапсарында «Привольный» совхозтуң салбырынга барып, хой кыргыдазының оренбург аргазы-биле таныштывыс. Хой кыргыдазының ол аргазы бисти улуг сонуургаткан. Хой кыргыырының делегей чемпиону Г. Боуэннин хой кыргыырын магадал-биле көрген бис. Ол 1 минута 0,7 секундада «Кавказ» уксаанын 6—7 кг дүктүг хоюн кыргып үндүрүттер болду. Оон кыргаан дүгүнүң дөзү кончуг дескн, хойга кандыг-даа балыг турбас. Хой кыргыырының талазы-биле бодунуң мергежилиин ачызында делегей чемпиону 1 шак дургузунда 35 хойну чайлыг кыргып үндүрер дээрзин бүзүреп көрдүвүс. Ол карактарын аржыыл-биле дүй шарып алгаш, 2 минута 46 секундада 1 хойну кыргыыр аргалыын көргүскен. РСФСР-ниң кыргыкчылар конкурузунуң тиилекчилери, РСФСР-ниң 1963 чылда чемпиону Н. И. Холодтуң, РСФСР-ниң херээжен чемпиону Н. Е. Лопованың болгаш өскелерниң-даа оренбург аргалыг хой кыргыырын база сонуургап көрген бис.

Июль 7-ниң кежээнинде, республиканың кыргыкчылар конкурузунуң бөлүк тиилекчилеринге РСФСР-ниң Кәдәә ажыл-агый продуктуларының будүрүлге болгаш белеткелер министерствозунуң мурнундан шаннадарны тывыскан. Оларның аразынга бистиң Тыва АССР-ниң Барыын-Хемчик районнуң «Малчын» колхозунуң зоотехниги, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады Д. Демир-оол. Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң хойжузу У. Куулар олар Хүндүлел бижиктер-биле, Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң хойжузу С. Дойдал, Барыын-Хемчик районнуң «Тээли» совхозунуң хойжузу М. Адыг-оол, Өвүрде «Торгалыг» колхозтуң даргазы Мирчин болгаш база мен «РСФСР-ниң Кәдәә ажыл-агыйының шылгаракчызы» деп хөрек демдектери-биле болгаш 50—50 рубль-биле шаннаттывыс. Тывадан барган малчыннар шупту шаннаткаш, өөрүп турарывыс-да ажок.

Хурал хагдынган соонда, Саратовтуң опера болгаш балет театрының артистери солун концерт көргүскен. Июль 8-тиң хүнүнде, дүште Волгоградка ээп чедип келдивис. Волганың өрнин дургаар 70 ажыг км шөйлеп, Волгоградтың ыраажы-биле Мамаев курганын көрүп, Волгоградтың Ленинский районунуң Дворец культуры имени Ленинского комсомола деп клубунга кирдивис. Ында Волгоградтың ажылдакчы-хүдүлгелиг чонунуң, Волгоградтың Ленинский районунуң ажылдакчыларының, Волгоградтың Ленинский районунуң Дворец культуры имени Ленинского комсомола деп клуб

ТЕЛЕГРАФ ДАМЧЫДЫП, МЕДЭЭЛЕП ТУР

Ажыл болгаш хосталга дээш

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Вашингтонче негрлерниң нити национал походунуң киржикчилери Авраам Линкольнның тураскаалының чанынга болган митингиге август 28-те чыылган. Ол делгем шөлге, ооң чанында сесерликтерге болгаш кудумчуларга АКШ-та дарлалдып, мөлчүттүрүп, хөй чылдарда качыгдап турар негр улустуң төлээлери дола берген турган.

Кижизиг эвес, бужар-чүдек расисчи болгаш тускай ылгай көөр чорукка удур, хосталга дээш демиселчилер — 20 миллион негрлерниң төлээлекчилери Каттышкан Штаттарның төөгүзүнде ол эң-не күчүлүг политиктиг чыскаалга киришкен.

Митингини ажыдып тура, Вашингтонче походтуң удурткукчузу, негрлерниң профэвилелиниң сураглыг ажылдакчызы Филип Рандольфтиң медеглээни болза, Американың негрлерниң хосталга, хамаатц эргелер болгаш ажылды тыпсыры дээш шимчээшкиниң социал революция кылдыр көөр ужурлуг. Дараазында айларда болгаш чылдарда америк негрлерниң боттарының эргелери дээш шимчээшкини калбарар болгаш күштелир деп, ол чугаалаан. Америк конгресстиң 150 кежигүннери митингиде киржип турар дээрзин Рандольф чарлаан.

Сөөк-язы талазы-биле деңэргениң конгрезиниң удуртукчузу Джеймс Фармерниң чагаазын байыр чедирген митингиниң киржикчилери аажок улуг киржээнгей-биле дыңнааннар. Луизиана штаттың расисчи эрге-чагыргалары Джеймс Фармерни чоокта чаа кара бажынче кирип октаан ужурунда, походка ол киржип шыдавайн барган.

Расисчи Мурнуу чүктүң кара бажыннарында хилинчектедип чыдар боттарының акы-дуңмаларының үнүнге чыскаалчылар «хосталга» деп сөс-биле харылап турганнар.

Митингиге чүве чугаалаан, Каттышкан Штаттарда негр чоннуң шимчээшкининиң удурткучузу доктор Мартин Лютер Кингтиң медеглээни: демисел болза чөптүг чоруктуң чыдыткылыг хүнү келгижеге чедир нациятың үнлезиннерин мурнуку хевээр силгир апаар.

Митингиниң түңнелинде походтуң киржикчилери байырлалдыг дангыракты хүлээп алган.

Митинг доозулган соонда походтуң удурткукчулары президент Кеннеди-биле ужуражыр дээш Ак бажынче чорупкан.

Вашингтонче негрлерниң ажыл болгаш хосталга дээш походу доозулган. Сөөлгү тодаргай медээ-биле алырга, ол походка 200 муң ажыг кижи киришкен.

Америк нинтилелдиң хамчызын, чээрби миллион негрлерге удур расисчи дарлалдың болгаш мөлчүгделдиң бужар-чүдек шинчизин поход бүгү делегейниң мурнунга чаа күштүү-биле илередип көргүскен.

Негр организацияларының чазакка болгаш конгресске кирген кол негелдези болза, келир чаагай аазаашкыннарны эвес, а чогум-на ам, 1963 чылда, хосталганы болгаш ажылды тыпсыры болуп турар. Олар митингиге боттарының чугааларынга, конгресске ийи партияларның удуртукчулары-биле беседаларынга, президент Кеннеди-биле ужуражышкын үезинде олар «дээре келир үелерни» манаарынга моон сонгаар шыдашпазын, тиилелгени чедип алгыжеге чедир моон сонгаар-даа идепкейлиг улам демисежирин тодаргай көргүскеннер.

(СЭТА).

Расистерни үндүр сывырыпкан

РИМ. (СЭТА). Каттышкан Нациялар Организациязының инициативазы-биле Римде эртип турары туризмниң болгаш аян-чоруктарның талазы-биле делегей конференциязы болза, чазактары расисчи политиканы чорудуп турар Португалияның болгаш Мурнуу-Африка Республиканың төлээлекчилерин үнүп чорунар дээн. Төлээлерниң хөй нуруузу 15 африка чурттарның резолюциязы дээш бадылаан. Бо резолюция болза Португалияның болгаш Мурнуу-Африка Республиканың төлээлекчилериниң конференцияга олуржуру «дүүшпес болгаш күзенчиг эвес» деп чарлап, конференциядан үнүп чоруурунче оларны кыйгырып турар. Алжирниң төлээзи Буларуфтуң бодунуң саналынга медеглээни болза: «Бо систерниң ужур-дузазы шын эвес бодалдарны болдурбайн турар. Расистер үнүп чоруур ужурлуг. Конференцияның даргазы, ооң оралакчылары бо шиитпирни амыдыралга боттандырар ужурлуг».

Африка чурттарның резолюциязы дээш ооң авторлары-биле кады социалистиг чурттарның (ССРЭ, УССР, БССР, ЧССР, Венгрия, Польша, Румыния биле Югославия), Азияның элээн хөй чурттарының (Индия, Индонезия, Пакистан, Непал, Сауд Аравия, Сирия, Афганистан, Иран, Ирак, Иордания база Боливия) төлээлекчилери бадылаан. АКШ, Англия, Франция, Бельгия, Голландия, Япония, Турция, Испания болгаш өске-даа чамдык чурттарның төлээлекчилери ол резолюцияга удур бадылаан.

Америк эртемденнерниң кыйгырыы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). 52 көскү америк эртемденнерниң медеглели «Нью-Йорк геральд трибюн» солуннуң бир бүдүн арнын ээлээн. Аразында нобелевчи шаңналдың 18 лауреаттары бар, медеглелдиң авторлары болза, агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кызырын хоругдаар дугайында Москва Керээзин «сонгаарладыышкын чокка деткиириниче» америк улусту кыйгырган.

«Барык-ла янзы-бүрү бүгү айтырыглар талазы-биле бистерниң үзел-бодалдарывыс янзы-бүрү болуп турза-даа», «ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында Керээни деткиириниң эргежок чугулазын шуптувус бадыткап тур бис» деп америк эртемденнер онзалап демдеглээн.

Барыын Берлинде англи шериглерниң өөредилгези

БАРЫЫН БЕРЛИН. (СЭТА). Барыын Берлинге август 28-те англи шериглерниң өөредилгезин чорудкан. Өөредилгелерге «центурион» деп аар танкылар киришкен.

Барыын Берлинге аян-чорук кылып келгени Великобританияның ГФР-де элчини Ф. Робертс Груневальд аргазының парыгынга эрткен өөредилгелерге олурушкан.

Алжирге референдум

АЛЖИР. (СЭТА). Хамаарышпас Алжирниң баштайгы конституциязын бадылаар дугайында айтырыгның талазы-биле бүгү улустуң санал-оналын айтырарын 1963 чылдың сентябрьның 8-те чуртка чорударының дугайында алжир чазактың саналын Алжир Республиканың национал тургузулгалыг хуралы бадылаан.

Бонн кабинетке ам болур деп турар солчуушкунга

БОНН. (СЭТА). Бодунуң шөлээзин Каденаббияда (Соңгу Италияда) эрттирип турар барыын-герман канцлер Аденауэр биле октябрьның ортан үезинде бонн кабинеттиң баштыңының албан-дужаалынга кирер оралакчы канцлер Эрхардтың аразынга беседа болган. ДПА агентилелдиң айтып турары-биле алырга, чазактың ам болур деп турар солчулгазы-биле холбашкан айтырыглар дугайында чугаа болган.

Чаа чажыт спутник

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың шериг-агаар күштери бодунуң шериг агаар баазазы Ванденбергтен (Калифорния штат) поляр орбитазынга черниң кылымал спутнигин салып үндүрер оралдажышкынны кылган.

АШК-та космосче салып үндүрүүшкүннерни кончуг чажыт кылып турарының политиказын ёзугаар, шериг-агаар күштериниң төлээлекчилери кандыг хевирниң спутнигил база ол спутник орбитаже үнген бе дээрзин дыңнадырындан ойталаан деп, америк информация агентилелдери ол дугайын дыңнатпышаан, онзалап демдеглеп турар. Ынчалза-даа салып үндүрүүшкүнүң «Тор-Агента» деп дүргедедикчиниң дузазы-биле кылган болганда, ук спутник «Дискаверер» деп серияга хамааржып турар боор деп, агентилелдер бодап турар.

Ак-Довурак—ынак хоорайым

Сөзү С. ПЮРБЮНҮҢ. Аялгазы С. БЮРБЕНИҢ.

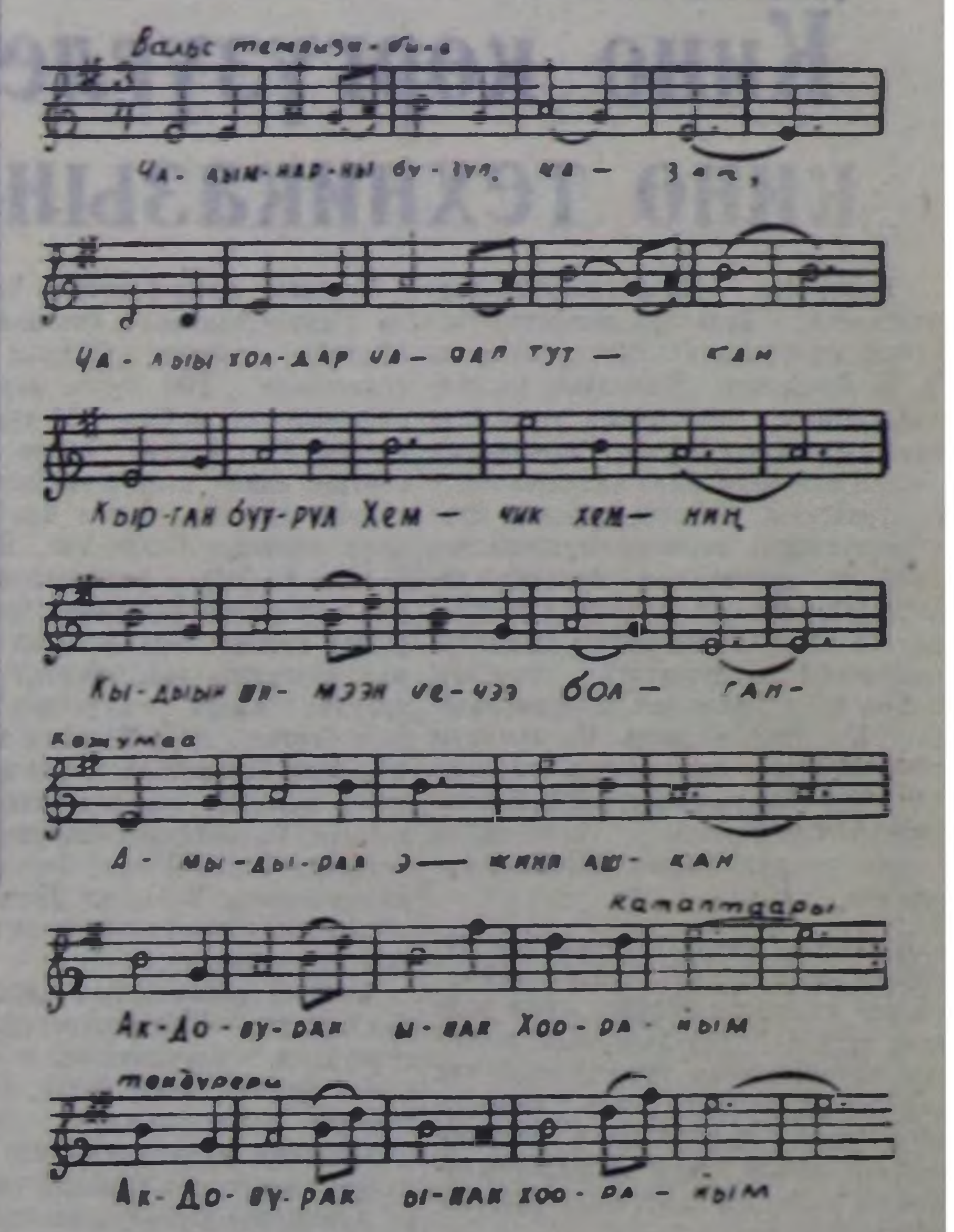

Чалымнарны бузуп, чазап,
Чалыы холдар чанап туткан
Кырган буурул Хемчик хемниң
Кыдыын хээлээн чечээ болган—
Амыдырал эжиин ашкан
Ак-Довурак—ынак хоорайым.
Саян Таңдаа чаңгыландыр
Чалыы назын ыры долган.
Човаг билбес сорук күштүг
Чоргааралым чалгыннаалган
Аныяк бо үем ышкаш
Ак-Довурак—ынак хоорайым.

Эдегейниң сырынынга
Эргеледип часcыттырган
Ыржым кежээ эң-не баштай
Ынаам кыска маңаа душкан—
Аскым кежии, чолум болган
Ак-Довурак—ынак хоорайым.
Чайынналган өөрүшкүлүг,
Чаагай чолдуг чараш чаш дег,
Ада-чурттуң ачызында
Аяс хүнче үткүй баскан.
Алыс чырык күзелим дег,—
Ак-Довурак—ынак хоорайым.

Моңгуш Доржу Москвада А. М. Горький аттыг чечен чогаал институдунуң ийиги курузунуң студентизи. Ооң баштайгы шүлүктери 1955 чылда «Сылдысчыгаш» солунга көстүп келген. Ол чылдан эгелээш-ле, Доржунуң шүлүктери «Шын», «Тываның аныяктары», «Тувинская правда» солуннарга, «Улуг-Хем» альманахка парлаттынып эгелээн.

Чечен чогаал институдунга кирериниң мурнуу чарында төрээн чери Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» колхозунга. ВЛКСМ Өвүр райкомунуң секретарынга ол ажылдап турган. Моңгуш Доржу ол институттуң поэзия салбырынга өөренип, база бир сураглыг совет шүлүкчү Николай Сидоренконуң удуртканы поэзия семинарынга киришпишаан, чечен чогаал талазы-биле эки билиглерни ап турар.

Моңгуш Доржу шүлүктериниң баштайгы чыындызын «Сында оттар» деп ат-биле ном кылдыр үндүрер дээш, Тываның ном үндүрер черинге дужааган. Ол чыындыдан үш шүлүктү моон ол адаанда парладывыс.

Аныяк шүлүкчүнүң чогаадыкчы ажылынга улам чаа чедиишкиннерни күзээлиңер!

ДУС-ДАГ ДУЗУ

Артык байлаа эмге сан чок,
Ажылчын хол манап чыдар
Дус-Даг дээрге, дустан
бүткен
Туругларлыг кадыр сын-дыр.
Турум чурттаар ээлери
Тугун ында шанчып алган.

Үш чүс метр ханы кылдыр
Үттептерге—база-ла дус
Кайгамчыктыг байлак
сыным
Каш чыл эртсе
таныттынмас:
Бүгү дипке сураа үнер
Бүдүрүлге төвү болур.

Чазылдырыг, былдалаашкын
Чайырады диңмирей бээр,
Чалым хая кызыл-дустар
Чаштанчы чок бустур эвес.
Эртен, кежээ кончуг мөге
Экскаватор шыгырай бээр.

Көвей кижи чурттакчылыг
Хөлчок чараш хоорайымга
Тыва кыска башкартырып,
Дынын аңаа тутсуп алган.
Дүвүренчиг кыйгы салып,
Дүрген поезд ыдып келир.

Элегестиң бажын ажыр
Асфальтылыг орук бүдер...
Аар чүъктүг машиналар
Ээзим куду бадып орар.
(Заводтуң шуулең ыжы
Ылап ону көрүп турар).

Ындыг үе мырыңай-ла
Ырак эвес, каш чыл херек.
Бүзүреллиг Совет чуртта
Бүтпес чүве черле чок.
Бүгү дипти кайгадыптар
Бүдүрүлге тавaан салыш!

ДАМЫРАК

Чындыраргаң чалгыглары
Чыраа аъттың кылажы дег.
Дамырак суг чаным-биле
Далажыпкан агып чыдыр.
Човаг билбес дамыракты
Чаптап, көрүп турарымга.
Чорук чораш, аалымче
Чамывыткан мен-не дег-дир.

ТЕЛЕФОН-ДАА КЫҢГЫРТ ДИДИ...

Телефон-даа кыңгырт диди.
Дегийт алгаш, дыңнай
бердим.
Шала чассыг кыстың үнү.
Чанымда дег, куттула-дыр.
Хала чокка чаңнагылаар
Аттыг баштак уруг болду.
Харын тыппайн, үнүм чидип,
Аңгадаксап пат-ла турдум.
Шылырт кынды. Чугаа төнген
Ам-на харын, хомудадым.
Адрезин билир болза.
Ширайынче чаңгыс көрзе...
Ол-ла шактан бөгүнге дээр
Ооң үнүн бүзүү кедеп
Телефоннап долгаптарым
Дендей берген болбас ийикпе.
Телефон-даа кыңгырт-ла дээр
Хүлүмзүрээм чараш уруг
Дем-не мени манаан ышкаш:
Кужур чүрээм чым-сырт
кынныр...

Ойнап алыышкыннар

Андрей Тимофеевич Виковский Туран хоорайның төп ажаалга кассазынга бо-ла чедип келген турар. Ол бир-ле катап келирге, кассир Н. М. Андрюшина ооң-биле мендилежип ужурашкаш:— Андрей Тимофеевич, 3 хуулуг иштики ойнаашкынның чээшкинниң облигациязын садып албас силер бе, ол ойнап алыышкынны таваржыптарлар болгай, силерге аас-кежик таваржыр боор!— деп, аңаа чугаалаан.

Ынчан Андрей Тимофеевич «аас-кежииниң» дугайын бодаан-даа бол, өске-чүве садып алырын бодангаш боор, 3 хуулуг чээшкинниң негелделериниң дугайында кассирниң тайылбырын баштай чедир билип ап шыдаваан. Чээшкинни ажаалга кассазындан хостуг садыглап база садып ап турарын, ооң ойнаашкыннарының тиражтарын чыл бүрүде-ле ол дөрт удаа, а сентябрь 30-да 10 муң рубльдың ойнаашкыннарга таваржып болур немелде тиражты база чорудуп турарын кассир аңаа чугаалап берген.

Андрей Тимофеевич кассирниң ол тайылбырынга ам-на човаай берген,— мени бүзүреттинер, ону садып ап көрейн — деп, ол дилээн.

Үш хуулуг чээшкинниң 94 дугаарлыг тиражы үнген, аңаа 7440320 рубль түңнүг чүс үжен алды муң ойнаашкыннар таварышкан дээр дугайында медээни радиодан бир-ле кежээ ол дыңнааш, таблицалыг солуннуң келирин четтикпейн манап турган.

Адак сөөлүнде, август 12-де төп ажаалга кассазынга кижилер хөй-биле чыылган, оларның аразында өртектиг чүүлдерге таварышкан акша-бараан лотерейниң билеттерин тудкан кижилер база турган. Андрей Тимофеевичиниң садып алганы курумнуң 3 хуулуг иштики ойнаашкынның чээшкинниң облигацияларының бирээзинге 500 рубль таварышкан. Аңаа Надежда Ивановна Ксенофонтова база бир облигацияны хынаткаш, 100 рубльди ойнап алган.

Бо чээшкинниң облигацияларын садып алганнар ооң ойнаашкынныг тиражтарынга чылда чеди удаа доктаамал киржип турар. Ынчаарга тираж бүрүзүнге 40-ден 5000 болгаш 10.000 рубль түңнер ойнап алыышкыннарга таваржыр.

Тиражтарның ойнаашкынчаарынга киржип турар кижилер бистиң районда хөй.

А. БЕСПАЛОВА,
Бии-Хемниң төп ажаалга кассазының эргелекчизи.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур. Чамдык черлерге кыска чаашкыннар чаар. Кызылга чаашкын шоолуг эвес. Хат ой-тавында. Агаарның температуразы: республикага—15—20, а Кызылга—17—19 градус чылыг.

Редакторнуң оралакчызы **А. Ч. КЫЗЫЛ-ООЛ.**

Чалгаажык

— Ажылдап көрем че, эш?
— Шыдавас мен, иштим аарып тур.

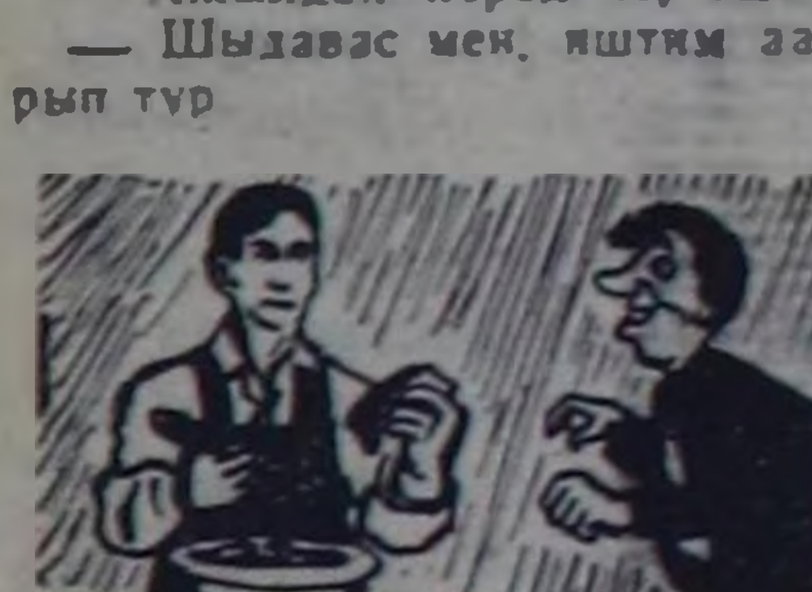

— Далган-биле үзүп кылган хөй эъттиг быдаа ижер сен бе, эш?
— Ишпес боор бе, дүрген эккел, ишкир, улуг шопулакта база берип көр.

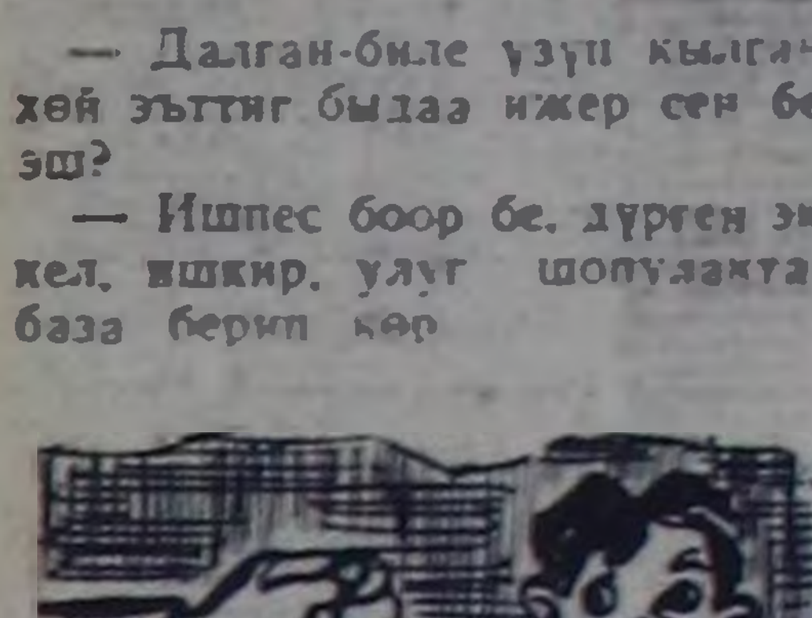

Ажыл кылырындан чалгаараар кижи сеңээ ишкир, улуг шопулак бо-дур, ма.

Мегечи Каарган

(Индий тоол)

Дүмбей аргага кырган Каарган чурттап чораан. Бир-ле катап ол өске куштарның чуургаларын деже соктап чиирин күзей берген, ынчангаш ол мынчаар кажарлаан.

Каарган кушкаш уяларынга ужуп чеде бергеш, черже кудулап баткаш, ыяш адаанга чаңгыс буду-биле туруп алгаш, бодунуң хаайын аазадыпкан.

Кушкаштар Каарганны көргеш, чүге ынчап турары ол чоор деп, пат-ла кайгааннар.

— Эргим хүндүлүүвүс, силер кым силер?—деп, бир куш айтырган.

— Чааскаанзырак куш-тур мен —деп, Каарган харыылаан.

— А чүге чаңгыс буттап тур силер?

— Ах, —деп, Каарган чугаалаан. — кончуг аар-дыр мен. Бир эвес черге ийи будумну базып аар болзумза, мээн зарымдан чер буступ дүжер.

— Хаайынар чүге аазадып алган силер?

— Чүге дээрге мен чүгле агаар-биле чемненип чоруур мен, өске чүнү-даа чивес мен —деп, Каарган чоргаар харыылаан.

—Ындыг-дыр—деп, куштар шиитпирлээннер. — бо Каарган дээрге ёзулуг ачылыг чааскаанзырак-тыр эвес-пе он. Бистиң чуургаларлыг уяларывысты каларзын деп ону бис чүге дилеп болбас бис, ынчаш?

Куштар Каарганга чеде бергеш, чугаалааннар:

— Эргим хүндүлүүвүс, бистиң уяларывысты таныылдавас силер бе? Оон удавас оолдарывыс частып үнер. Биске буянныг херекти кылып көрүңер.

— Эки-дир, мээн амыдыралымның сорулгазы—буянныг үүле-херектерни кылыры-ла болгай — деп, Каарган чөпшээрешкен.

Куштар аңаа байыр чедиргеш, чем дилеп тарап ужупканнар.

Каарган уяларже ол-ла дораан киргеш, куш чуургаларын пөккүже сывырып алган. Оон соонда ол хаайын аазаткаш, чаңгыс бут кырынга база катап туруп алган.

Куштар четкилеп келгеш, уяларында хөй-хөй чуургаларның чогун эскерип кааннар. Куштар дыка муңгарааннар. «Оларны кым ап аары ол чоор?»—деп, олар бодааннар.

Дараазында хүн база-ла ындыг таварылга болган.

Ынчап кээрге, баштың куш боданган: «Моон мурнунда бистиң уяларывыска кым-даа хол дээп көрбээн, а бо Каарган-Чааскаанзырак көстүп келгенден бээр, чуургалар чидип турар, апаарды. Ол дугайын хынаар херек».

Оон дараазында хүн, кажан бүгү куштар чем дилеп чоруй барганда, баштың куш коңгулага чаштынып чыдып алгаш, Каарганны кедеп көрген.

Каарган уяларга оожум кедеңгирлеп чеде бергеш, арткан бүгү чуургаларны чип алгаш, хаайын зазадыпкаш, чаңгыс бут кырынга туруп алган.

Удаваанда куштар ужуп четкилеп келген. Баштыңы оларга чүү болганын шуптузун төөгүп берген.

Куштар килеңнеп, ажынып, мегечи Каарганның кырынче шурагылап, ону дескинип келгеш, боттарының чидиг хаайлары-биле ону чук-чугундеп соктагылап эгелээн.

Өлүр чыгаан Каарган оон арай деп-ле, куш-биле дезер ужурга таварышкан.

А куштар чаа-чаа чуургаларын база катап салып алганнар, олардан эки куш оолдары өзүп, сайзырап көвүдээн.

Ыяш доскаарларны арыглаары

Доскаарны арыглаарда элээн каш аргаларны хереглеп болур. 1. Доскаарны чугай ээзилдири-биле чаaптар. 2. Доскаарже 2-3 килограмм өртетпээн чугайны ургаш, изиг суг кудуп, доскаарның аскын дуглааш, 2-3 шак иштинде тургузуп каар, оон соонда чугайлыг суг-биле, а оон соонда чылыг суг-биле чуур. 3. Бир эвес доскаар кылайып кээр болза, 100-тен 200 грамм чедир (доскаарның ишкирин барымдаалап тургаш) чуурунга хереглээр содаңы азы хүлдү-даа алгаш, изиг сугга эзилдиргеш, доскаарже кудупкаш, оон эки чуп-чуп, оон соонда синниктир тургузуптар. 4. Доскаарны дезинфексилээр апарганда, хлорлуг чугай-биле (100—200 грамм) чуггаш, оон соонда демги хлорлуг чыт читкиже чедир изиг суг-биле эки чуп каaптар.

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

КЫРААН ТУДУМ АНЫЯКСААН

Мурнуу Бирмада Мергүн архипелагтың чурттакчылары чыл бүрү-ле аныяксып турарлар. Ол дээрге аңаа бир бөдүүн арифметиктиг санаашкынның дузазы-биле болдунар. Ол ортулуктарга төрүттүнген уруг дораан-на аллан харлыг деп санаттынар. Кажан ол уруг бир харлаанда, ол чылды оон карынга катпас, а харын оон калып эгелээр: Мергүн архипелагта уруг бежен тос харлыг болуру ол-дур. Ынчангаш эң-не хүндүткелдиг болгаш мерген кижилерниң «назы-хары» мында беш-алды болгулаар. Бир эвес кижи аллан хар ажыг чурттаан болза канчаарыл? Ол дыка бөдүүн. Кажан Мергүннүң чурттакчылары ол черниң чыл санаашкыны-биле алырга, «тик харлыг» апаарга, аңаа база он харны немээр, ынчаарга ол кижи база катап-ла аныяксып эгелээр.

ОТКА УДУР

Америк суднога өрт болу берген. Өрттүң улуг хемчээли болгаш өртке удур херекселдерниң чогу судноңу каапкаш чоруунче команданы албадапкан. Аңаа чедип келген америк өске траулер ында кижилерни алгаш барган, а арткан судно кыппышаан турган. Совет далайжылар айыыл-халап болганының медээзин алгаш, хып турган америк судногa чеде берген болгаш кыпкан от-биле демисежип эгелээн. Удаваанда өрт айыылы чайлаттынган. Америк балыкчылар совет далайжыларга изиг байыр чедирген.

Атлантикага совет далайжыларның бо эрес-маадырлыг чоруунуң дугайын Нью-Йорктан дамчыткан.

ТАЙФУННАР-ДЫР, КИЧЭЭНИҢЕР!

«Далла болгаш Элен» — ийи чаа тропиктиг циклоннарны (улуг казыргылыг, чаашкынныг, туманныг хат-шуурганнар) тайфуннар деп адаар. Август 26-да олар Оожум океанга ийилээн хары угда чоруп турган.

Тайфун «Далла» ам Японияның мурнуу эриктеринче чоокшулап келген. Ында хаттың дүргени секундада 30—35 метр чедип турар. Тайфун «Элен» Оожум океанның ажык кезээнче, Марианск ортулуктарның чөөн чүгүнче шимчеп бар чыдар. Мында хаттың дүргени оон биче—секундада 20—25 метр.

Чоокку хүннерде «Далла» соңгу талазынче холужа берген болгаш Япониянын Кюсю ортулуунга чоокшулай берген.

КИНОТЕАТРЛАРГА

СЕНТЯБРЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Буянныг кижилер аразынга» 10, 11.35, 1.10, «Каин XVIII» 2.45, 4.35, 6.25, 8.15, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Садко» 11.15, 1.15, «Өг-бүлениң чажыды» 3.15, 5.15, 7.15, «Аңаа эвес экзамен», «Өг-бүлениң чажыды» 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга программалар 10, «Өлүм чок Кащей» 11.30, «Чоокшулашпас» (2-ги сериязы) 1.20, 3, 4.50, 6.30, «Улуг Олимпиада», «Чоокшулашпас» (2-ги сериязы) 8.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чоокшулашпас» (1-ги сериязы) 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Туралаан-на өртек-биле» 11, 1, «Ынакшылга болгаш карам чажы» 3, 5, 7, 9 шактарда.

СЕНТЯБРЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Оларга дээр чагыртпас турар» 10, 12, 2.46, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дүнени истер» 11.15, 1.15, «Каин XVIII» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Өг-бүлениң чажыды» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чоокшулашпас» (2-ги сериязы) 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

Өрге, Күске шаңналы

(Кыска шоодуг)

Оларның бирээзин Хемирер Кегжээрович Өрге, өскезин — Дажыглаар Дажыглаарович Күске дээр. Чоокта чаа чүве, оларның хелбээзиниң чөвүлел хуралы болган. Кижилер оларның дайзыннары-даа болза, ол хуралдааның шиитпирин дыңнап алыры артык эвес, чүге дизе, чамдык таварылгада өңнүүнүң сөс кырында хоозун деткимчезинден, дайзынының херек кырында сорулгазын билип алыры ажыктыг.

— Кижилерниң дүжүт ажаап алыр өйү чедип келген, дүүн бо Хараганның чооганың баштайгы таразын чүдүрген машиналар маңнап эрткенин бодум бешин көрдүм. Оон чаштап төгүлген тараны дайнаар дээш-даа чааскаан пат турдум, пагымдаа аарып калган-дыр ийин, оршээзин! Буянныг кижилерде маагалыг-дырам! Тараа төктүп-чайлып эгелээни бо-дур, өң-талалар, дөргүл-төрээннер. Орук дургаар хайгыылчыларны тургузар, төгүлген чаңгыс-даа тараа черге кагбас, пактар шылагыже-ле мортуктарже дажып чыыр херек!— деп, Хемирер Кегжээрович, ийи удургу дижин шалыгылап каап; дыйыладыр кышкыргылап илеткээн.

Дайнаар Дажыглаарович ол ондe ол-бо талазынче шыпыраңналы көргүлеп каап, хуралдың продоколун бижээн, чай чок олурган. Тас чиңге кудуруктарлыг ооң төрээннери көгеренейндир шимчегилеп каап олургулаан, а Хемирер Кегжээровичиниң төрел-садызы дээрге, ында база-ла имилеме болган.

— Хуралдың шиитпиринге мээн бо саналымны кирзе кандыгыл?— деп, Хемирер Кегжээрович-биле ийис чүве дег дөмей, ол хуралдың бир киржикчизи ийи даваннап сыртайты тура халып келгеш, чугаалап үнген:— Бо күстүң дургузунда орук дургаар машинадан хөй тараа төккен буянныг чолаачыга болгаш тараа төгер талазы-биле ачы-хавыялыг болган (маңаа ажыл-агыйларның ындыг чорукту херекке албас удуртукчуларын чугаалаар дээни билдингир-ле болгаян) өскелерни-даа Хараганның чооганың өрге-күскелериниң каттышкан чөвүлелинден тускай шаңнал кылдыр диплом тывысса ажырбас боор ийин— дээш, ол өөренген чаңы-биле таалайын чик-чык кылдыр таккыладып каан.

— Черле угаангыр кулугур болдур ийин, моң!— деп, оозун Хемирер Кегжээрович мактап кааш,— сен ону шиитпирививске бижип каг көрем, Дажыглаарович — дээш, бар-ла турган ийи удургу дижин ырзайты каттырып каан.

Демги хуралдааның киржикчилери ол шиитпирин дуву-далаш-биле, холдарын аспайты көдүрүп бадылааш, Хемирер Кегжээровичиниң чып четтикпээн таразы бар орукче мурнун булаажып, бурт-ла дээннер.

Хээчилерниң алган хемчээ ындыг-дыр. Тараа дээрге— чырык черниң кырынга кижи төрелгетениниң бүдүрүп турар үнелиг байлаа болгай. Мону дыңнааш, кижиниң сагыжынга чоннуң өткүт үлегер чугаазы кирер-дир: «Салгын чок болза, сиген бажы шимчевес». Бир-тээ. хээчилерниң безин чугаа-соону ду болу бергенде, ол үнелиг байлакты кайы-хамаан чок төттеглеп турарлар бистиң аравыста база бар-ла болуп турары ол-дур ийин. Ынчаарга оларга удур бис кандыг хемчег алыр бис, ынчаш?

О. НАМЧЫЛАК.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың, № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24—63. редакторнуң оралакчызының болгаш харысаалгалыг дежурныйның 35—24. пропаганда килдизиниң 23—54. харысаалгалыг секретарының 23—35. кодээ ажыл-агый килдизиниң 25—38. партийжи амыдырал килдизиниң 37—13. иштики информация килдизиниң 20—60. чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21—27. үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22—64. бухгалтерияның 31—75. корректорларының 21—47. Солун келбейн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС—01433. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. СЕНТЯБРЬ 3 вторник № 209 (5613).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Эргим тараажы, Төрээн чуртка хөй тараа дээш чүткүлдүг демисеш!

Көдээ ажыл-агый ажылдарының хүн демдеглели

Чайның сөөлгү айы—август ам эрткен. Республиканың чамдык ажыл-агыйларында дүжүт ажаап алышкынын, аңгыс аңдарылгазын болгаш мал чемнериниң белеткелин шын дүүштүрүп, организастыг чорудуп турар.

Каа-Хем районда «Коммунизмче оруг» болгаш «Бурунгаар» колхозтарның ажыл-ишчилери ажаап алышкынга үлегер-чижекти көргүзүп турар. Үш муң ажыг гектар тараа болгаш тараа-бобы культураларын Медведевканың чер ажылдакчылары кезип апкан. «Бурунгаар» колхозтуң тараажылары оон бичии-ле хөжүдеп турар. Ховунуң «СК-3» корабльдериниң башкарыкчылары Абрам Жуйков, Иван Михальченко, Кузьма Дресвянников, Виктор Логинов болгаш Саргалдың трактор-хову ажылының бригадазының шөлдеринде ажылдап турар Александр Егоровтуң, Илья Ильинниң кезилде агрегаттары ажаап алышкынның мурнакчылары болуп турар. Ажылдап кылырының нормаларын хүн-бүрү ажыр күүседири бо механизаторларга хөойлу апарган. Ол-ла районнуң чамдык ажыл-агыйлары чүгле кезилдени организастыг чорудуп турар эвес, харын келир чылдың дүжүдүнүң дугайында улуг сагыш салып, 4 муң гектар хире аңгысты аңдарып алганнар.

Каа-Хемниң ажыл-агыйларының удуртукчулары тараа культураларының кезилдези болгаш бастырылгазы-биле чергелештир кукуруза ажаап алышкынын организастыг чорудуп, ам оон барык деңнезиин ажаап ап, ногаан массаны фермаларга болгаш ыарның чөогунга чер ыырынга силостап турарлар.

Кезилдениң темпизин оожум чорудуп турары дээш чөөн-хемчиктерни бистиң хүн демдеглеливиске шүгүмчүлээн болгай. Ынчалза-даа августуң сөөлгү беш хүннеринде олар шөлдерде ажылдың байдалын эдип албааннар. «Тыва» совхоз, СЭКП XXII съездизи аттыг болгаш «Октябрь 30 чылы» колхозтар тараа болгаш тараа-бобы культураларының кезилдезин онза хөжүдадып турар. Ынчаарга бо районда үлегер-чижек алыр чер чок эвес. Чүл дизе, «Большевик» колхозтуң хову ажылдакчылары болгаш механизаторлары бүгү техниканы бедик организастыг болгаш шын ажыглап турарлар.

Дүжүт ажаап алышкыны — шалыпчы фронт. Ынчалза-даа мал чемнериниң белеткели ышкаш ындыг чугула ажылды уттуп болбас. «Октябрь 30 чылы», СЭКП XXII съездизи болгаш Ленин аттыг колхозтарда ажыл-херектиң байдалы дүвүрээзиниг. Чижээ, СЭКП XXII съездизи аттыг колхозта чүгле 62 тонна силос салдынган, а Ленин аттыг колхозта чаңгыс килограмм-даа салдынмаан. Ниитиниң малын чүнүң-биле чемгерер деп бодап турар силер, эштер Комбукай биле Сат? Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелели болгаш партия комитеди кезилдениң, мал чемнериниң белеткелиниң темпизин күштелдиреринче дүрген хемчегни алза чогуур. Эштер чөөн-хемчикчилер, келир чылдың дүжүдүнүң салым-чуузунуң дугайында багай сагыш салып турар дыр силер. 36200 гектар аңгыс аңдарар планныг турган, чүгле 1464 габы аңдарып, планыңарны 4-ле хуу күүсеткен-дир силер. Таңды, Бии-Хем районнарда аңгыс аңдарылгазының байдалы оон-даа дора болуп, планын чүгле ийи-үш хуу күүсеткен: Бүгү хостуг тракторларны ажылга киирип, оларны ийи ээлчег-биле ажыглаар херек. Чер аңдарылгазының шынарынче онза кичээнгейни салза чогуур.

Сентябрь 1-де тараа хүлээп алыр черлерге барык 500 муң пуд тараа киирген. Ол хүн каа-хемчилер тараа дужаашкынын организастыг чорутканнар. Олар план күүселдезинге кииріштир 200 муң пуд ажыг тарааны киргеннер, таңдычыларның киирген тараазы база ол хире.

Совхозтарның аразында тараа белеткелдеринге бирги черни «Кок-Тей», «Чыраа-Бажы», «Тиилелге» болгаш «Межегей» совхозтар ээлеп турар. Чижээ, «Тиилелге» совхоз август 1-де Кызылдың сайгарылга баазазынга 100 тонна хире, «Межегей» совхоз 92 тонна тарааны киирген.

Дүжүт ажаап алышкыны — улус ажыл-агыйның болгаш политиктиг чугула сорулга. Ону чедиишкинниг шиитпирлээринче көдээниң бүгү ажыл-ишчилериниң күжениишкинин угландырар ужурлуг. Төрээн чуртка хөй тарааны бээри—Тываның хову ажылдакчыларының болгаш механизаторларының патриотчу хүлээлгези.

Кукурузаның бедиң дүжүдү

ЧАДААНА. Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» көдээ ажыл-агый артелиниң кукурузачылары 875 гектар кукурузаны бүрүнү-биле ажаап апкан. Олар кукурузаның бедик дүжүдү дээш республика чарыжының мурнакчылары болуп, гектар санындан ортумаа-биле 420 центнер ногаан массаны өстүрүп алганнар.

Аныяк кукурузачылар Ооржак Сорулга, Моңгуш Удувас-оол кукурузаны шын дөрбелчиннерге тарааш, чайгы ажаалганы экижиткениниң түңнелинде, га бүрүзүнден 400—500 центнер ногаан массаны ажаап алгылаан.

Ол үнелиг культураның бедик дүжүдү дээш трактористер Иргит Бавуу, Ооржак Доруг-оол, машинистер Сат Базыр, Ооржак Докпак, чолаачылар Моңгуш Базыр-оол, Докпак Синна, Ондар Сундуй-оол, Моңгуш Бүрбү олар онза шылгаранчай ажылдааннар.

Келген медээлерни ёзугаар алырга, бо чылын кукуруза дүжүдүнүң хөйүнүң талазы-биле бо колхоз ам бирги черде чоруп турар.

Шалыпчы фронтуда

МЕЖЕГЕЙ. Сөөлгү хүннер боранныг боол, ажаап алышкынга шаптыктаза-даа, «Межегей» совхозтуң № 1 хову бригадазының ажыл-ишчи тараажылары аязы берген үелерни чөптүг ажыглаарын, сыпта тараа бүрүзүн чидириг чокка, дүрген ажаап алырын оралдажып, шалыпчы фронтунуң мурнуку одуруунда туржуп турарлар.

Бригада ниитизи-биле 550 ажыг гектар черниң тараазын ажаап алган. Мында га бүрүзүнден ортумаа-биле 6—7 центнер кызыл-тасты ажаап ап турар.

Механизаторларның аразында Михаил Чернышевтуң баштааны комбайнерлер бөлүү ажаап алышкынның мурнуку одуруунда. Ол бөлүктүң составында «СК-3» деп үш комбайнның башкарыкчылары Куулар Биче-оол. Борис Васильев болгаш Михаил Чернышев олар шөлдү чаңгыс үгда дескинип чоруп турарлар.

— Бот-боттарывыска дузалашпышаан, ниити чедиишкинни чедип алыр, оон-биле чеди чылдың бешки чылынга күш-ажылчы салышкынны киирер — бистиң ниити сорулгавыс мындыг — деп, эш Чернышевтуң сорук кириишкинниг болгаш быжыг бүзүрел-биле чугаалааны черле өөрүнчүг.

Бо бөлүктүң киржикчилериниң ажылга дуржулгазы-даа, кызымаккайы-даа олар социалистиг чарышка берген сөзүн ээлеп шыдаар дээрзинге бүзүрелдиг. Комбайн бүрүзү хүнде 10,7 гектар черниң тараазын ажаап алыр нормалыг. Хову корабльдериниң башкарыкчылары Чернышев, Биче-оол, Васильев оларның кайызы-даа хүнде 20 гектардан эвээш эвес черниң тараазын кестирип турарлар.

Оларның аразында Куулар Биче-оол эрткен чылдың ажаап алышкын сезонунда «СК-3» комбайн-биле 800 гектар тарааны ажаап алырын хүлээнгеш, 850 гектар кылдыр күүсеткен. Сезонда 280 гектар черниң тараазын ажаап алыр нормазы шак ынчаар күүседир деп чорук ёзулуг ажыл-ишчи чоруктуң херечизи-дир.

— Бо чылын бистиң бо бөлүүвүс 2000 гектардан эвээш эвес тарааны ажаап алырын хүлээнип алган. Ол дээрге комбайн бүрүзүнге барык-ла 700 гектарны онаарганы ол-дур. Мындыг каң болган чылда чаңгыс борбак-даа тараа бүрүзү биске дыка үнелиг. Чамдык районнарга дешпээрге, бисте багай эвес дүжүт-түр. Ону чидириг чокка ажаап алыр хүлээлгелиг бис — деп, комбайнер эш Чернышев чугаалап турар.

Таңды Уула эдээ чурттуг бо тараажыларның хову турлаанга чеде бээрге, мында кижи бүрүзүнүң шимчээшкини, сес-домаа үнелиг үе-шакты чөптүг ажыглаарынче угланганын кижи дораан-на эскерип каар. Ындыг болур-даа ужурлуг. Сөөлгү каш хонукта мында боранныг, соок хүннер болган. Хар сыннар баштарында көзүлдүр чаапкан.

Совхозтуң партия организациязы ажаап алышкын ажылдарын үлегерлиг чорударынче угланган сагындырыглыг болгаш кыйгырыглыг лозуннарны бригада төвүнде делгерей-биле аскан.

— Кижи бүрүзү хөйнү кылырын оралдажып турар. Боттарывыс каан хүннерде 12 шак дургузунда ажылдап тур бис. Өстүрүп алган тараавысты чидириг чокка ажаап алыр дээш шак ынчаар ажылдаары — бистиң патриотчу хүлээлгевис болур — деп, мурнакчы комбайнер Куулар Биче-оол база-ла болунуң өөрүн сорук киирип чугаалап турар.

Сөглээн сөзүнге ээ болур

БАЖЫН-АЛААК. (Телефон-биле). Чеди чылдың бешки күзүнүң чаа дүжүдүн күрүнеге киирер талазы-биле Тываның бүгү көдээ ажыл-агый ажыл-ишчилеринге кыйгырыгның эгелекчилериниң бирээзи — Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң ажыл-ишчилери бо хүннерде кандыг чедиишкиннерлиг болуп турарын ук ажыл-агыйның удуртукчузу эш Токтугу-биле бистиң корреспондентививс телефон дамчыштыр кыска беседа кылган.

— Дүжүт ажаап алышкынының кыска хуусаада чидириг чок чорудар, күрүне мурнунга алган хүлээлгевистиң аадарлыы-биле күүседир дээш бүгү-ле күштеривисти мөөннеп турар бис. Амгы үеде бистиң механизаторларывыс 11 комбайн-биле Арыг-Бажында тараа шөлдеринде 200 гектар ажыг кызыл-тасты дооскаш, Чолар ховузунуң тараазын кестирип кирипкен—деп. Моңгуш Допур-оолович чугаалааш— ол августуң сөөлгү хүнү—21-ге чедир ажыл-агыйның ниити тараа шөлүнде 660 гектар черниң кызыл-тазы кестинген, оон чүгле күрүне шыгжамырынга безин 220 тоннаны дужаадывыс—дээн.

Ында ёзулуг күш-ажылчы шалыпчы чорукту көргүзүп турар ажыл-ишчилер улам көвүдеп турар. Колхозтуң мурнакчы механизатору Сат Шооча бо хүннерге чедир 150 гектар черниң тараазын кестирген. Ол ышкаш комбайнер Моңгуш Кертик-оол нормазын үргүлчү-ле ажыр күүседип, хүнде 12—13 гектар чедир кестирип келген.

— Тараа шөлдеринде демиселдиң мурнуку одуруунда чоруп турарларның аразында чүгле механизаторлар эвес, чолаачылар база хөй—деп, эш Доктугу оон ынай уламчылаан.— Колхозтуң төп шанынче тараа сөөртүп турар бистиң чолаачыларывыс эштер Ондар Шурпу, Саая Очур-оол олар чүткүлдүг ажылдап турар. Чолаачы эш Моңгуш Алдын-оол хүнде-ле 25 тонна чедир тарааны сөөртүп чедирип, кызымаккай ажылдап турар.

Искрачылар күрүне мурнунга аазаан сөзүнге ээ болур дээш чүткүлдүг ажылдап турарлар.

Хүлээлгени алган

Бии-Хем районнуң «Хадын» колхозунуң тараа шөлдеринде үш бригада ажылдап турар. Ол бригадаларның кежигүннери бо хүннерге чедир 500 га черниң тараазын чидириг чок ажаап алган. Комбайнерлер А. Абрамов, В. Гончаров, В. Осипов болгаш өске-даа эштер хүнде 10 габы кезер турган, херек кырында 17—20 габы ажаап ап турар. Мында барык комбайнер бүрүзү 350-ден 600 габы кезерин хүлээнген.

Техниканың хөй кезин үрелбейн ажылдап турза-даа, «Сельхозтехника» салбырының септээн чамдык комбайннарын катап септээр ужурга таваржып турар. «СК-3» деп бир комбайнның кезектерин шуут частыкаш, катап септээн. Ынчалза-даа ол амга чедир шөлче үнмээн.

Тайбың болгаш социализм— чугула, буянныг сорулга

Н. С. ХРУЩЕВ—ЮГОСЛАВИЯДА

БЛЕД. СЭТА-ның корреспондентилери Д. Бочаров биле И. Титов оларның дамчыдып турары болза:

СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев, ЮСФР-ниң президентизи, ЮКЭ-ниң чиңгине секретары Иосип Броз Тито олар кадайлары-биле кады Блед хөлге селгүүстээшкин кылган.

Совет чазактың баштыңы болгаш Югославияның президентизи Бледтен 35 километр ырак Бохинь хөлче, чурумалдыг шынааже Блед хоорайдан чорупканнар. Олар «Златорог» деп турисчи аалчылар бажыңынга барган болгаш мында дыштанып турарлар оларны чылыы-биле уткан.

Гостиницаның администрация черинниң дилээн ёзугаар Н. С. Хрущев, Иосип Броз Тито болгаш оларның кадайлары хүндүлүг аалчыларның дептеринге ат салганнар.

Кыска дыштанылганың соонда Н. С. Хрущев биле Иосип Броз Тито Блед хоорайга ээп келген.

Хүннүң ийиги чартыында олар Бридода Н. С. Хрущевтуң турар черинче чорупкан.

* * *

ЗАГРЕБ. СЭТА-ның корреспондентилери Д. Бочаров биле И. Титов оларның дамчыдып турары болза:

СЭКП ТК-ның Бирги секретары болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев база ЮКЭ-ниң Чиңгине секретары болгаш ЮСФР-ниң Президентизи Иосип Броз Тито Хорватияның социалистиг республиказының найысылалы Загребке сентябрь 1-де чеде берген.

Сентябрьның 1-ниң эртенинде хүндүлээчел Словенияның чону эргим аалчыларны чылыы-биле үдээн. Байырлал шинчи кирген хоорайларның болгаш көдээ суурларның муң-муң чурттакчылары Брододан Оточецке чедир словен черге бүгү оруктуң дургаар Совет чазактың баштыңынга болгаш президент Титога чүректиң ханызындан байыр чедирип, орук-суур аас-кежиктиг чорууруп оларга күзеп турган.

Люблянаның чону оларны онза чылыы-биле үдээн. Словенияның найысылалының барык бүгү чону кудумчуларга болгаш шөлдерге чыылган. Чер болганга хөгжүмнер, адыш часкаашкыны даңгыланып турган. Бажында кел чыдар машиналарже чечектерни октап турган.

Словен-хорват кызыгаарда Оточец хоорайга чыскаалган машиналар чедип келген. Аңаа чедир Н. С. Хрущевту ЮКЭ ТК-ның күүскомунуң кежигүнү, Словенияның коммунистер эвилелиниң ТК-ның секретары М. Маринко, ЮКЭ ТК-ның күүскомунуң кежигүнү Ф. Лескошек болгаш Словения республиканың өске-даа удуртукчулары үдеп чорааннар.

Эргим аалчыларны уткуп алыры-биле Хорватияның коммунистер эвилелиниң ТК-ның секретары, ЮКЭ ТК-ның күүскомунуң кежигүнү В. В. Бакарич, Хорватияның чазааның баштыңы М. Шпиляк болгаш албаның өске-даа кижилери Загребтен 65 километр ырак турар Оточецке чедип келген.

Оточецке кыска доктаашкын соонда машиналарның колонназы Загребче чорупкан. Чуртта хемчээлиниң талазы-биле ийиги хоорай—Загребтиң чурттакчылары хүндүлүг совет аалчыны болгаш бодунуң президентизин өөрүшкү-биле уткаан. Н. С. Хрущевтуң болгаш Иосип Броз Титонуң машиналарының чоруп турганы хоорай чанындан төпке чедир бүгү кудумчуларга кижилер чыгзы берген турган, олар совет кызыл тукту болгаш Югославияның үш өңнүг тугун кииискидип, байыр чедирген йөрээлдерни салып, «Ура!» чаңгыланып турган.

«Кирип моорлаңар, эргим совет аалчылар», «Совет Эвилелиниң болгаш Югославияның улустарының чаңгыс эви делгерезин!», «Тайбың биле социализм чардынмас!» деп орус болгаш хорват дылдарга бижээн лозуннарны, туктарны болгаш транспарантыларны чер болганда аскан.

Загребке Н. С. Хрущев болгаш Иосип Броз Тито олар-биле кады ЮСФР-ниң оралакчы президентизи А. Ранкович болгаш өске-даа югослав албан кижилери, а ол ышкаш Совет чазактың баштыңын үдеп чоруур СЭКП ТК-ның секретары Ю. В. Андропов, СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП Москва хоорномунуң бирги секретары Н. Г. Егорычев, СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП-ниң Ленинград үлетпүр обкомунуң бирги секретары В. С. Толстиков, ССРЭ-ниң Югославияда элчини А. М. Пузанов, ССРЭ-ниң ДХМ-ниң бешки европа килдизиниң эргелекчизи С. Т. Астанин болгаш өске-даа кижилер келген.

И. Броз Титонуң чугаазы

Велень шахтёрларының мурнунга чугаалаан бодунуң чугаазының эгезинге И. Тито «аңаа шахтёрдан эгелээш, улуг Совет Эвилелиниң, социализмниң баштайгы чуртунуң удуртукчузунга чедир оруктуу эрткен кижи» Н. С. Хрущевка изиг байыр чедирген.

Социализм болза бистиң үевистиң шиитпирлиг күжү апарган деп, И. Броз Тито оон ынай чугаалаан. Моон-биле холбаштыр социалистиг чурттарның база делегейниң социалистиг болгаш өске-даа дешпилгелиг күштериниң харысалгазы улгадып турар. Ам социалистиг чурттар боттарының экономиктиг күчүзүн эң улуу-биле хөгжүдер, ажылчы чоннарның амыдырал байдалдарын капитализмниң билбези шак ындыг деңнелге чедир экижидер, амгы үениң бүдүрүлгезин организастаар ужурлуг деп чүвени мырыңай билдингир кызымаккайы-биле демдеглеп турар совет эштер-биле, эш Хрущев-биле бис бүрүн чөпшээрежип турар бис. Социализм база аңгылар болгаш мөлчүгдел чок ниитилел капитализм биле экономиктиг чарышка болунун артык күштүүн түрлүнга чедир көргүзеринге бодунуң эргежок чугула чүүлдери бар болуп турар. Янзы-бүрү хоозун революсчулар боттарының хоозун сөстери болгаш чайгылчак политиказы-биле социализмниң чаалап алышкыннарын бужартадып, делегейниң ажылчын шимчээшкиниңиң чаңгыс эвин чарылдырып, оон тиилелгеже кипар чыдар дүрүм ёзугаар чорудулгаларын саададып турарын шуут-ла көрүп болур-дур.

Бистер, коммунистер болгаш Югославияның улустары делегейниң ажылчын шимчээшкинин деткиир болгаш улам ыңай быжыглаар дээш бодувустуң күжениишкиннеривисти харамнанмае бис деп, И. Тито демдеглээн. Делегейниң революсчу ажылчын шимчээшкинин марксичи-ленинчи оруктан хоозун революсчу орукче, расизмниң, анархизмниң оруунче тайзырын кызыдып чоруур кижилерниң оралдажышкыннарынга удур демисежир бис.

Югославияның хөгжүлдезиниң чаа перспективтиг планын ажылдап кылып турар бис деп, ЮСФР-ниң президентизи чугаалаан. 1964 чылдан эгелээш, 1970 чылга чедир чаа чеди чыл планын ажылдап кылыр үезинде бис, кижи дугайында сагыш салышкын, бистиң ажылчы чоннарывыстың материал болгаш культурлуг амыдырал байдалдарын, күш-ажылының байдалдарын доктаамал экижидер дугайында сагыш салышкын социалистиг Югославияның экономиктиг политиказының утка-шынары болур деп чүвени барымдаалап турар бис. Үлетпүр бүдүрүлгени улуу-биле өстүрери баш бурунгаар көрдүнүп турар.

Көдээ ажыл-агыйга социалистиг харылзааларны улам ыңай быжыглаарын болгаш калбартырын планга баш бурунгаар көөр деп бодап турар бис.

Н. С. Хрущев-биле чугаалажышкыннарга хамаарыштыр И. Титонуң чугааланы болза:

Делегейниң чугула айтырыгларының талазы-биле бистиң үзел-бодалдарывыс чаңгыс аай дээрзин күзел ханышкын-биле чугаалап болур мен. Дайынны бистиң үевисте баш удур болдурбазының, бүгү делегейге тайбынны камгалаарының болгаш улустар аразында кады ажылдажылганы быжыглаарының сорулгазындан артык чугула сорулга бүгү делегейниң коммунистеринде болгаш дешпилгелиг кижилеринде, ылангыя күрүне ажылдакчыларында чок дээрзинге бүрүнү-биле чөпшээрежип турар бис.

Делегейниң маргылдаалыг айтырыгларын тайбың арга-биле шиитпирлээриниң эргежок чугулазын, тус-тус чурттарның-даа база ол ышкаш делегейниң кады ажылдажылгазының-даа айтырыгларынга болгаш эрге-ажыктарынга дүгжүп турар экономиктиг харылзааларны улустар аразынга хөгжүдер дугайында айтырыгның талазы-биле, чаа, ылангыя хөгжүп турар чурттарга моон сонгаарты дузаламчы дугайында айтырыгның талазы-биле үзел-бодалдарның чаңгыс аайы бисте бүрүнү-биле илереттинген.

Ындыг үзел-бодалдарны янзы-бүрү политиктиг авантюристер болгаш делегейниң боттуг кады ажылдажылгазының дайзыннары болган чок-ла хажыдып, ССРЭ-ниң, ЮСФР-ниң болгаш делегейде өске-даа дешпилгелиг күштерниң боттуг политиказын «капитализмниң мурнунга дүжүп бериишкин», «революстуг демиселден ойталааны ол» деп чулчуруп турарлар. Делегей олар-биле кады барбас болгаш барып-даа шыдавас, чүге дээрге, оларның авантюрисчи айтышкыннары делегейниң ажылчын шимчээшкининге болгаш делегейниң улустарынга таарышпас. Олар тайбың деп чүл, дайын деп чүл деп чүвени билир, революсчу болгаш дешпилгелиг чүүлдер деп чүл ол дээрзин билир, социализмниң күштеринге бүзүревишаан, бүгү талалыг дешпилгеге эргежок чугула байдалдарны чедип алырын билип турар.

Совет Эвилели биле Югославияның аразында кады ажылдажылганы быжыглаарынга болгаш калбартырынга кылыр деп турар чүүлдерни чугаазының түңнелинде айыткаш, И. Титонуң чугаалааны болза: бистиң харылзааларывыс улам найыралчы болгаш чүректиң ханы байдалынга хөгжээн турарынга бүгү-ле чүүлдер бар болуп турар—дээн.

Эш Н. С. Хрущевтуң чугаазы

Улусчу эрге-чагырганың чылдарында болунун черниң кырынга тургузуп алган чүүлдери дээш югослав улус дүрүм ёзугаар чоргаарланып болур деп шахтёржу Веленe хоорайга август 30-де болган митингиге чүве чугаалап турган Н. С. Хрущев чугаалаан. Ажылчын аңгының, техниктиг интеллигенцияның холдары-биле он-он заводтар болгаш фабрикалар туттунган. Металлургия бүдүрүлгелери, машина тудуушкунунуң, судно тудуушкунунуң, станоктар тудуушкунунуң заводтары, химиктиг бүдүрүлгелер, электростанциялар болгаш өске-даа хөй чүүлдер өзүп үнген.

Улустуң байлакшылын көвүдедир дугайында, улустуң чаагай чоруун өстүрер дугайында сагыш салбышаан, ажыл-херектиң өске талазының дугайын—бистиң бүгү-ле тургузуп алган чүүлдеривисти дайынның өртүнден камгалаар, тайбынны камгалаар болгаш быжыглаар дугайын база бодаар ужурлуг бис деп эш Хрущев оон ыңай демдеглээн. Термоядролуг чорулдазны таарыштырары дээш, тайбың болгаш социализм дээш демисел болза бистиң үевисте өйү келген болгаш чаагай сорулга болур.

Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказы Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа күрүнелер-биле кады, тайбынга ынакшылдыг бүгү-ле күштер-биле кады тайбынны быжыглаары дээш демиселде чоруп турарын совет улус ханы сеткил ханышкыны-биле демдеглеп турар деп Н. С. Хрущев медеглээн. Ол демиселге бис эвээш эвес чүүлдерни чедип алган бис. Эрткен чылдың октябрьда Кариб далай районунга болган болуушкунну сактып көрүңер. Аңаа өске-даа, чамдык таварылгаларда ышкаш, социалистиг чурттар, тайбынга ынакшылдыг бүгү-ле күштер империалистерниң оруун шиитпирлиг-биле дуй туруп, тайбың таарыштырылгаже баарынче оларны албадаан.

Агаарга, космоска болгаш суг адаанга ядролуг шенелделерни хоругдаар талазы-биле Керээ чарган дугайында медээни чаагай сеткилдиг бүгү-ле кижилер өөрүшкүлел-биле уткаан. Керээниң баштайгы болгаш шуут түңнели болза агаарны болгаш сугну радиоактивтиг торлаашкыннар-биле хораннаар чорукту узуткааны болур. Ынчалзажок, шенелделерни хоругдаар дугайында Керээниң ужур-дузазы улам калбарып турар. Делегей байдалын шиитпирлиг-биле экижидерин улустар негеп турар. Олар болза чепсегленишкиннерни өндере бүдүрерин соксадырының болгаш чер кырынга быжыг тайбынны доктаадырының угланышкынынга боттуг базымнарны көөрүн күзеп турар.

Москвага ат салдынган Керээ болза, ол сорулгага бурунгаар улам ыңай шимчээшкинге таарымчалыг байдалды тургузуп турар баштайгы базым-дыр. Улустар аразының бүзүрелиниң кадык өзүмнери тыптып келген.

Бистиң чугаалажышкыннар кылып турган күрүнелеривис — АКШ-тың болгаш Великобританияның чазактарының чүткүлүн база үнелээр апаар бис деп Н. С. Хрущев оон ыңай чугаалаан, олар болза ядролуг чепсектиң шенелделерин кезик-чамдыктай хоругдаар дугайында дүгүржулгаларны чедип алырынга белениң илереткеннер болгай. Ынчангаш ол болза, моон сонгаар-даа делегей айтырыгларынга, бот-боттарывыска тааржыр шиитпирлерни тып болурдур бис деп бүзүрелди берип турар. Ол чорук улустар аразының дүш-күүрлүг чоруун кошкадырынга дузалаар. Ындыг айтырыгларның аразында делегейниң шыңгыы контролю-биле чепсегленишкинниң бүгү-нитти болгаш бүрүн дүжүрер дугайында дүгүржулганы чедип алыры эң чугула ужур-дузалыг болур ийик. Ол болза чепсегленишкиннерни өндере бүдүрерин узуткаар ийик. Улустар боттарының келир үезиниң дугайында улуг бүзүрелдиг болур ийик.

Амгы үе-чадада делегей дайынын чайладып болур, тайбың кожа-хелбээ дөгүннаашкынның принциптерин боттандырарын чедип алыр бүгү-ле аргалар бар деп делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинниң чугула теоретиктиг база практиктиг түңнелди кылган дээрзин СЭКП ТК-ның Бирги секретары оон ыңай айыткан. Бо түңнел болза делегей социалистиг системазы хемчээл чокка өскен, быжыккан болгаш төөгүлүг хөгжүлдениң чорудулгазын тодаргайлап турар улам-на шиитпирлиг күш апар чыдар дээрзинге үндезилеттинген. Бистиң-биле кады амгы үениң бүгү-ле революсчу болгаш дешпилгелиг күштери тайбың дээш демиселге кирип турар.

Термоядролуг дайын коргунчуг эвес, чүге дээрге капиталистиг делегейниң бузундуларынга улам бедик цивилизация тургустунган турар дээр политиктиг ажылдакчылары харысалга чок чүве чугаалап турарлар-дыр деп эш Хрущев демдеглээн. Чөптүг эвес үштекчи дайынның кезээде удурланыкчылары болуп келген улустарның өмүнээзинден чугаалаар кандыг эрге оларда барыл? Бир эвес ындыг ажылдакчылар боттарының салым-чолун хамаанчок деп бодап турар чүве болза, олар оозунга баш мииниип турзуннар, а миллион-миллион кижилерниң салым-чолу-биле ойнаарын оралдашпазыннар.

Империализмниң милитарисчи бөлүктериниң махинацияларынга нүгүлдүг үүлгедиглеринге каракты шийип, оларның айыылдыг ажыл-чорудулгазын тооп көрбейн баар болза, ол дээрге болдуруп болбас сагыш амыр чорук болур ийик деп эш Хрущев чугаалаан. НАТО-нуң каттышкан ядролуг күштери деп адаар чүүлдү тургузарының планнарындан чарлырын шуут күзевейн турар милитаристерниң айыылдыг чимзенишкиннерин херекке албайн баар эргевис чок. Оларның сүмелеп турар чүвези болза ядролуг чепсектиң нептередиринге дорт орук, олче барын-герман милитаристерниң кирерин чиигедип турар орук-тур. Ынчалзажок бистиң үевисте империалистер боттарының кара-туразы-биле улустарның салым-чолун баш мииниип шыдавастар. Империалистиг агрессчилерни чүгеннеп аргалыг күштер делегейде бар. Ам өске үе, күштерниң деңзигүүрү өске дээрзин империалистер билир ужурлуг.

Совет Эвилели кандыгыл дээр болза, шиитпирлээри тайбынны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарынга дузалапкы дег, янзы-бүрү социал болгаш политиктиг тургузуглуг күрүнелер аразынга тайбың кожа-хелбээ дөгүннаашкынны быжыглагы дег бүгү айтырыгларны шиитпирлээр талазы-биле чугаалажышкыннарны барыын талакы күрүнелер-биле чорударынга белен. Ынчангаш Югославияның чазаа ол айтырыгларга шак-ла ындыг турушту ээлеп турарын демдеглээри биске өөрүнчүг-дүр.

Совет Эвилелиниң болгаш Югославияның акы-дуңма улустарының аразында харылзаалар сөөлгү үеде чаазы-биле хөгжүп эгелээн деп СЭКП ТК-ның Бирги секретары болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы демдеглээн. Экономика, эртем-техника, культура харылзаалары быжыгып турар. Делегейниң кол-кол айтырыгларының талазы-биле бистиң чурттарывыстың чазактарынга бот-боттарын бүрүн билчир чорук болгаш дүгүржулга бар. Бис тайбың дээш, тайбың кожа-хелбээ дөгүннаашкын дээш, чепсегленишкинниң бүгү-нитти болгаш бүрүн дүжүрери дээш, колониалдыг системаны туюлунга чедир узуткаары дээш, герман айтырыгны тайбың таарыштырып шиитпирлээри дээш, база өске-даа чугула айтырыглар талазы-биле туржуп турар бис.

Социализмни болгаш коммунизмни тургузарының ниити сорулгалары—бистиң даштыкы политиктиг угланышкывыстың фундаментизи, бистиң хөделиишкиннеривистиң угланышкынының болгаш характерин тодаргайлап турар фактор ол-дур деп Н. С. Хрущев чугаалаан.

Бистиң совет коммунистерге Югославияның коммунистери-биле үндезин чөрүлдээлер туруп болбас, чүге дээрге бистиң ийи чурттарывыс социалистиг чурттар болуп турар деп Н. С. Хрущев демдеглээн.

Бистиң ажыл-чорудулгавыска, социализмни болгаш коммунизмни тургузарынга аңгы-аңгы билиишкин, кандыг-бир айтырыгларны шиитпирлээринге, чамдыкта харын принципалдыг-даа янзы-бүрү көрүүшкүн туруп болур бе? Туруп болбайн-аан.

Ындыг таварылгаларда чүнү кылырыл? Бисти каттыштырып турар эң-не кол, шиитпирлиг чүүлге чаңгыс эпти чедип алыр херек. Кандыг-бир тодаргай айтырыглар талазы-биле чөрүлдээлер тыптып келгенде, шыдамык болур чорукту илередир херек.

Бистиң партияларывыска, эрге-чагырганы чаалап алган ажылчын аңгыга онаажып турар харысалга болза акы-дуңма партияларның дуржулгазын үнелеп көөр дугайында чугаа чоруп турда, аажок шыдамык, маажым болурун бистен негеп турар.

Социализмни болгаш коммунизмни тургузарының хереэ чаа, аңаа эвес ажыл-херек деп эш Н. С. Хрущев демдеглээн. Маңаа частырыглар туруп болбайн-аан. Ынчангаш, партия бодунуң ажыл-чорудулгазын бүгү талазы-биле анализтээн база частырыгларны өй-шаанда эткен турары чугула.

Үндезин айтырыглар талазы-биле бистиң бодалдарывыс чаңгыс аай тургустунган деп бодал мээн сагыжымга кирди деп СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы медеглээн. Бир эвес кол, шиитпирлиг чүүлге принципалдыг туруштарга турар болзувусса, марксизм-ленинизмге шынчы болур болзувусса, пролетарлыг интернационализмниң принциптеринге шынчы болур болзувусса, аңгы туруштарынга турар болзувусса, бүгү-ле айтырыглар шын шиитпирлеттинер дээрзинге бүзүрээр бис.

Даартагы хүн бөгүнгүзүнден экии болзун дээш, ажылчын аңгының эп-сеткил каттыжыышкыны быжыксын, бистиң партияларывыстың аразынга, Совет Эвилелиниң улустарының болгаш Югославияның улустарының аразынга, социалистиг кады ажылдажылганың бүгү-ле улустарның аразынга харылзаалар экижизин дээш, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эви быжыксын дээш бүгү чүүлдерни кылывывар деп Н. С. Хрущев түңнелинде чугаалаан. Бис ол дээш туржур бис!

Делегейде аажок улуг ужур-дузалыг болуушкун

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының даштыкы херектер талазы-биле комиссияларының каттышкан хуралында

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын хоругдаар дугайында Керээге августуң эгезинде Москвага ат салганы бүгү диптерниң чүс-чүс миллион кижилериниң кичээнгейиниң төвүнде артпышаан турар.

Керээ кызыгаарлаттынган характерлиг турза-даа, бүгү совет улус, делегейниң хөй-ниитизи ону дайынның угаан-сарыыл чок чоруун угаанбадааның ашкан тиилелгези кылдыр, бүрү кижи төрелгетенниң амыдыралчы эрге-ажыктарын илередип турар документ кылдыр чоптуг-биле үнелээн. Ооң херичизи — бөгүнге чедир Керээге каттышкан 80 ажыг күрүнелерниң төлээлекчилериниң ат салганы болур.

Душкуурлуг чорукту кошкадырынче, чепсегленишкинни дужүүреринче болгаш быжыг тайбынче угланган боттарының күженишкиннериниң баштайгы чедиишкинин улустар ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында Москва Керээзинден көрүп турарлар. Ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында Керээ — делегейге улуг ужур-дузалыг чүүл болуп турар дээр бодалга совет улус, чаагай сеткилдиг бүгү-ле кижилер бир аай каттыжып турар. Ам ан-не кол чүве — чедип алдынган чүүлге доктаавазы, делегейниң душкуурлуг чоруун кошкадыры дээш, бүгү делегейге тайбын дээш, чаа дайынның кыжанынга удур демиселди кошкатпазы болур.

Совет улустуң туре-соруун илереттиншан, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг шенелделер кылырын хоругдаар дугайында Керээни куштүг болдуруп бадылаары-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга киирген. Киирип келген ол чүүлдү ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму чугаалажып көргеш, ук Керээни түңнеп үндүрери-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединиң болгаш Националдар Совединиң даштыкы херектер талазы-биле комиссияларынга шилчидип берген.

Ол комиссияларның хуралы Кремльдиң Улуг Ордузунуң Екатерина залынга август 31-де болган. Совет парламентиниң депутаттары — ССРЭ-ниң күрүне эрге-чагырганың дээди органының ийи палаталарының даштыкы херектер талазы-биле комиссияларының кежигүннери бистиң чуртувустуң янзы-бүрү булуңнарындан чыскаалып келген. Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Керээни олар тайбынның салым-куузу дээш, кижи төрелгетенниң келир үези дээш ханы харыысалгалыг чоруктуң медерели-биле чугаалажып көргеннер.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң улуг назылыг депутаттарының бирээзи Националдар Совединиң даштыкы херектер комиссиязының даргазы эш О. В. Куусинен хуралды даргалаан. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаты, ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелиниң маршалы Р. Я. Малиновский болгаш атомнуг энергияны ажыглаар талазы-биле ССРЭ-ниң күрүне комитединиң даргазының бирги оралакчызы И. Д. Морохов олар комиссияларның ажылынга киришкен. Ол ышкаш, палаталарның даргалары И. В. Спиридонов биле Я. В. Пейве олар база-ла хуралга олуруушкан. Эвилелдиң Совединиң болгаш Националдар Совединиң даштыкы херектер комиссияларының кежигүннери ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри депутат **А. А. Громыконуң** дыңнадыын дыңнааннар. Керээни — делегей амыдыралында ол чугула чогумчалыг чүүлдү делегейде канчаар көрүп турарының дугайында айтырыгга, ол айтырыгның талазы-биле янзы-бүрү чурттарда чугаалажыышкыннарның байдалынга болгаш Керээни куштүг болдуруп бадылап турарының чорудулгазынга ол кол кичээнгейни мооннаан.

Керээни делегейде канчаар көрүп турарын ниитизи-биле ап көөр чүве болза, ол көнчүг чогумчалыг болуп турар деп, А. А. Громыко медеглээн. Керээниң чаагай талазын болгаш ол чүүлдүң политиктиг талазын база-ла шын болгаш экизи-биле үнелеп турар деп, ол айыткан. Ук Керээ болза делегейниң душкуурлуг чоруун кошкадырынче херек кырында боттуг базым кылдыр үнелеттинген.

Күрүнелерниң 2/3 кезээнден хойу Керээге ам безин ат салган чорук бодун бодула тодаргай чугаалап турар. Улуг күрүнелерден чүгле Кыдат Улус Республика болгаш Франция Керээге ат салбаан.

Фактыларны болгаш чүвениң алыс ужурун барымдаалаарын күзевейн турар кыдат удуртукчуларның туружун айытпышаан, А. А. Громыко болза, херек кырында боттуг байдалды хөй-ниитиге моон соңгаар-даа тайылбырлаарын, ол туруштуң ханы алдагдалдыын көргүзерин бистер бодувустуң хүлээлгевис деп санап турар бис деп чугаалаан.

Тургустунуп келген байдалды болгаш Керээни өске чурттарга күштүг болдуруп бадылаары-биле холбаштыр, ону чугаалажып көрүп турарының чорудулгазын анализтеп көргеш, мээн бодап турарым-биле алырга, ук Керээни чарар дугайында санаалды ндип үндүрген партияның Топ Комитеди болгаш Совет чазак көнчүг эки херекти кылган деп ийи комиссияларның түңнел үндүрериниң үндезин-барымдаазы бар-дыр деп, А. А. Громыко уламчылаан. Ук Керээ болза делегейниң душкуурлуг чоруун чавырылдырарынче угланган шынап-ла чугула чүүл болур дээрзин бүрүнү-биле медереп билбишаан, ол Керээни куштүг болдуруп бадылаарын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга сүмелээр болза, комиссияларның шын кылганы ол болур. Ук Керээни ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң күштүг болдуруп бадылаваны делегейниң хөй-ниитизи болур чогуур-биле үнелээн турар болгаш ол чорук совет даштыкы политикага — тайбынның политиказынга, тайбын кожа-хелбээ доктуннаашкынның политиказынга чугула ужур-дузалыг болур апаар.

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын хоругдаар дугайында Керээни күштүг болдуруп бадылаарын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга сүмелээр дээрзиниң дугайында доктаалды хүлээп алырынче ийи комиссияларның кежигүннерин ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри түңнелинде кыйгырган.

Керээни чугаалажып көөрү эгелээн. Эвилелдиң Совединиң даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының кежигүнү депутат **З. В. Пушкарева** бир дугаарында санал берген.

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында Москва Керээзин чарган чорук болза кижи төрелгетенниң келир үезин үнелеп, чер кырынга тайбын куш-ажыл чечектелген турзун база радиоактивтиг бүдүмел-биле хоралаттынган агаарны кижилер тынмаан турзун дээрзиниң дугайында сагыш салып турар кижи бүрүзүнге сагыш-сеткилдиң ханы таарзынмышкынын болдурган деп, ол чугаалаан. Ынчалзажок ол Керээни чарганы чепсегленишкинни дужүүрериниң айтырыын шиитпирлевейн турар дээрзин бистер эки билир бис.

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында Москвага чарган Керээни мен бистиң чуртувустуң, бистиң улузувустуң үндезин эрге-ажыктарынга дүгжүп турар деп бүрүнү-биле деткип база делегейниң өске-даа ойу келген айтырыгларын шиитпирлээриниң оруу оон-биле ажыттынып турар деп санап тур мен деп, депутат З. В. Пушкарева түңнелинде медеглээн.

Атомнуг чепсектиң шенелделерин кезик-чамдык соксатканының экономиктиг ажыктарының дугайын депутат академик **А. А. Арзуманян** чугаалаан. Амгы үеде бүгү-ле күрүнелер чепсегленишкинни эндере бүдүреринге чыл бүрүде 100 миллиард ажыг долларны чарыгдап турарын санап үндүрген. Ол кедергей улуг түңнү бичии-даа кызырар чорук безин кедергей улуг ажыкты берип болур ийик. Бо Керээ болза шериг чарыгдалдарын кызырарының херек кырында боттуг перспективаларын ажыдып турар болгаш ол чарыгдалдарны кезик-чамдык кызырар дугайында саналды мырыңай херек кырында боттуг, ботталып болур чүүл болдуруп турар. Шак ындыг перспектива АКШ-та-даа, Англияда-даа шериг монополияларын улуу-биле дүвүредип турар, ынчангаш агрессчи бөлүктерниң төлээлекчилери ол перспективаны чок кылыры-биле бүгү-ле чүүлдерни кылып турар.

Деголльчу Францияның, КУР-нуң удуртукчуларының туружу оларның боттарының улустарынга согугну таварыштырып турар-дыр, чүге дээрге олар ук Керээниң политика болгаш экономика талазы-биле ажыктыг салдарындан казыттынган-дыр деп, депутат А. А. Арзуманян демдеглээн.

Бо Керээ бистиң чуртувустуң хаара тыртыкчы күжүн күштедирип, Совет Эвилелиниң политиказының шынныын, эш Н. С. Хрущевка баштаткан СЭКП ТК-ның ленинчи курузунуң шынныын көргүзүп турар деп, А. А. Арзуманян түңнелинде онзалап демдеглээн.

ВЦСПС-тиң секретары, Националдар Совединиң даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының кежигүнү **Л. Н. Соловьев** санал берген. Бо Керээни Совет чазактың ленинчи даштыкы политиказының улуг тиилелгези кылдыр, тайбынга ынакшылдыг бүгү күштерниң улуг тиилелгези кылдыр, тайбын кожа-хелбээ доктуннаашкынның политиказының чаа бадыткаашкыны кылдыр көрбүшаан, Профессионал Эвилелдерниң Бүгү-эвилел Топ Чөвүлели ССРЭ-ниң 68 миллион ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының өмүнээзинден Москва Керээзин изиг-биле деткип тур деп, ол чугаалаан.

Польшаның, Чехословакияның, Герман Демократтыг Республиканың, Болгарияның, Венгрияның, Румынияның, Моол Арат Республиканың, Югославияның профэвилелдери, а ол ышкаш Францияның бүгү-ниити куш-ажыл конфедерациязы, куш-ажылдың бүгү-ниити итали конфедерациязы, Японияның профэвилелдериниң кол чөвүлели, профэвилелдериниң бүгү-ниити конгрези дээн ышкаш шак ындыг эң улуг профэвилел төптери, бүгү диптерниң хөй-хөй чурттарының профэвилелдери Москва Керээзин деткип турар.

Москва Керээзи болза чепсегленишкинни эндере бүдүрер чорукту соксадырын айытпайн турар болгаш термоядролуг дайынның айыылын ол чайладып шыдавас дээрзин бистер билип турар бис деп, депутат Л. Н. Соловьев онзалап демдеглээн. Чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүнү-биле дужүүрери дээш, тайбын болгаш улустарның айыыл чок чоруу дээш демиселди тайбынга ынакшылдыг демократтыг бүгү күштер улам-на улуг күженишкин-биле уламчылаар ужурлуг деп, совет профэвилелдери санап турар. Бистер империализмниң мурнунга чепсегленишкинниң чаңгыс талалыг дужүүрерин бодавайн турар бис. Чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүнү-биле дужүүрерин амдызында боттандырбаан турда, бистиң ажылчын ангыывыс, совет интеллигенция, бүгү ажылчы чоннар бистиң Төрээн чуртувустуң камгалал күчүзүн быжыглаары-биле моон соңгаар-даа боттарының күженишкиннерин салыр.

Латвияның Коммунистиг партиязының Топ Комитединиң секретары депутат **В. П. Леин** сөс алган. Кариб далайның районунга кризисти чедиишкинниг шиитпирлээниниң соонда, совет даштыкы политиканың эң чугула тиилелгези болза агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Керээни АКШ-биле болгаш Великобритания-биле чарганы болур деп, ол демдеглээн. Күрүнелерниң колдуг хөй нуруузунуң чазактарының ат салганы ол Керээни делегейниң улустары бүрүнү-биле чүүлдүг деп көрген.

Москва Керээзинге байыр чедирбишаан, бистер болза, ССРЭ-ниң, социалистиг бүгү лагерьниң камгалал күчүзүн быжыглаарының эргежок чугулазының дугайын чаңгыс минута-даа уттпайн турар бис деп, В. П. Леин уламчылаан. Бодунуң шиитпирлээшкинин ам-даа манап турар делегейниң чугула негелделиг айтырыгларының дугайын-даа бистер бодап турар бис. Хамыктың мурнунда чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дужүүрериниң айтырыын айытса чогуур. Күрүнелер аразынга — соңгу атлантика белүглежиишкининиң кежигүннери биле Варшава керээзиниң киржикчилери чурттарының аразынга халдашпас дугайында пактыны чарар дээн совет санал база-ла бүгү делегейде калбаа-биле нептереп турар. Ядро чок зоналарны — ядролуг чепсектен хостуг девискээрлерни тургузар чорукту база-ла дайынның айыылын чайладырының бир чугула базымы кылдыр айытса чогуур.

Керээни күштүг болдуруп бадылаар дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң саналын депутат В. П. Леин изиг-биле чүүлдүг деп көрген.

Грузин ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы **М. И. Кучава** база-ла ындыг саналды берген.

Совет улус, а ол ышкаш бүгү делегейниң тайбынга ынакшылдыг улустары ядролуг дайынның кыжанының чайладырының талазы-биле идегелин Москва Керээзи-биле холбаштырып турар деп, ол медеглээн. Ынчалза-даа Москва Керээзинге удурланып турар ойлук чок кижилер бар дээрзиниң фактызын көрбейн барып база-ла болбас. Ол дээрге американ «калчаарап барганнар»-дыр. Ол дээрге барыын-герман адаан-өжээнчилер-дир. Ол дээрге француз экстремистер-дир. Москва Керээзиниң удурланыкчыларының одуруунда кыдат удуртукчулар-даа туруп турарын бистер килеңнээшкин-биле айтыр ужурга таварыштывыс.

Керээге ат салганы-биле холбаштыр БУР-нуң удуртукчулары Совет чазактың, бистиң партиявыстың, бистиң улузувустуң адынга чүдек-бужар медеглелдерни, ойлук чок нүгүл-мегени кылганын болгаш кылып турарын бүгүде билир. Тайбың дугайында меге-хоозун чугаа-соттар-биле чажыртынмышаан, олар ядролуг чепсек эң-не агрессчи күштерниң холунга кире берип чадавас дээрзин херекке албайн, ол чепсекти нептередирин херек кырында негеп турарлар. Кыдат удуртукчуларның өнчүк-чөңгээлиг туружу болза, олар пролетаржы интернационализмден, марксизм-ленинизмден чайлап, буржуаз национализмниң болгаш шовинизмниң туружунда туруп, кыдат улусту совет улус-биле болгаш социалистиг өске-даа чурттарның улустары-биле бакташтырар дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып турар дээрзин көргүзүп турар.

Бистер кыдат удуртукчуларның ол өнчүк-чөңгээлиг политиказын килеңнээшкин-биле ойтур шаан, термоядролуг дайынның кыжаныышкынын чайладыры дээш, демократия болгаш делшилге дээш демиселге тайбынга ынакшылдыг бүгү улустарның чаңгыс эвин быжыглап турар бис.

ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары **С. П. Павлов**, киирип келген Керээни күштүг болдуруп бадылаарын совет оолдарның болгаш кыстарның өмүнээзинден ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумундан дилээн. Чер кырынга тайбын дээш демиселге быжыг туруштуг чоруктуң, чаныш чок тура-соруктуң чижээн Совет Эвилели база катап көргүскен деп, ол чугаалаан. Тайбынны болгаш бүгү улустарның чайыралын быжыглаар дээш совет улус, бистиң Төрээн Коммунистиг партиявыс болдунар бүгү-ле чүүлдерни кылып турарын бүгү диптерде хөй-хөй кижилер улам-на улуу-биле билип турар апарган.

Аныяк салгакчылар дугайында сагыш салыышкыны дээш, бүгү делегейге тайбынны быжыглаарынче угланган мерген угаанныг даштыкы политиказы дээш партияның ленинчи Топ Комитединге, Совет чазакка, Н. С. Хрущевтуң бодунга хамызы-биле өөрүп четтиргенин он-он миллион аныяк оолдар, кыстарның — коммунизм тургузукчуларының өмүнээзинден эш С. П. Павлов илереткен.

Москва Керээзиниң ужур-дузазы хамыктың мурнунда ол Керээ агаарның радиоактивтиг бүдүмел-биле улам ынай хоралаттынарын хуусаа чокка хоруглааны-биле тодараттынып турар деп, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи **П. Н. Федосеев** демдеглээн. Ол Керээни шыңгыы сагыыр чорук атомнуг чепсегленишкинни эндере бүдүреринге билдингир кызыгаарлаашкын болур, ядролуг чепсектиң улам ынай тарап нептерээринге шаптыктаашкын болур. Ол Керээ болза, ядролуг чепсегленишкинни контрольдаар дугайында чаа дугуржулгаларга ажикти ажыдып турар. Москва Керээзи улустарның амыдыралчы эрге-ажыктарын илергейлеп турар болганда, ол Керээ бүгү делегейге деткимчени алган.

Өске-даа бүгү ораторлар ышкаш, депутат П. Н. Федосеев база-ла совет улустуң тура-соруунуң илергейлээшкини болуп турар Москва Керээзин күштүг болдуруп бадылаар деп саналдаан.

Чугаалажып көөрү доозулган. Көрдүнген айтырыг талазы-биле шиитпир төлевилелин депутат академик **И. Г. Петровский** номчаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединиң болгаш Националдар Совединиң даштыкы херектер талазы-биле комиссиялары агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын хоругдаар дугайында Керээни чаңгыс ап-сеткил-биле чүүлдүг деп бадылаан болгаш ол Керээни күштүг болдуруп бадылаарын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга сүмелээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының даштыкы херектер талазы-биле комиссияларының хуралын хагбышаан, даргалакчы эш О. В. Куусинен бүгү кижи төрелгетенниң чаагай чоруунга ол Керээниң чугула ужур-дузазын онзалап демдеглээн.

СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Партия-күрүне контролюнуң комитединде

СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Партия-күрүне контроль комитединге «Сукпак» совхозтуң ажылчыннары эштер Чимит-оол биле Хамзылдың билдиришкини кирген. Совхозтуң удуртукчуларының боттарының хүлээлгезинге харысалга чокталып, кадрлар-биле багай ажылдап, механизаторларның куш-ажыл төлевирин тыпсырда бюрократтыг чорук кылып, социалистиг өнчүнү камнавайн турарын ол ажылчыннар медеглээн.

Эштер Чимит-оол биле Хамзылдың дуврээзиниң медээзин контроль комитединиң ажылдакчылары хынаан. Совхозтуң салбыр эргелекчизи эш Шевцов биле кол агроному эш Черменев оларның харысалга чок, ажыл-агыйжы эвес чоруктарының фактызы илереттинген. Оларның бурузу-биле эрткен чылдың дүжүт тараадан 52 центнер кызыл-тас, арбай, чинге-тараа үрелген. Ол дугайын совхозтуң директору эш Петенев билип тура-ла, ол хире хөй тарааны камгалап алырының хемчээн чогуур үезинде албаан.

Бо дүрген фактыдан совхозтуң удуртукчулары түңнел кылбаан. Бо чылдың дүжүт ажаап алыышкынын улуг чидириглиг чорудуп турар. Партия организациязының секретары эш Брынинге баштаткан техниктиг хандырылга ажылдакчылары комбайннарны тараа төгүлбес кылдыр эки дерибээн. Тарааны кестиреде өөргалап турарындан тарааның чидирии улуг. Комбайннар бүгү шөлдерге чаңгыс-чаңгыс ажылдап турарындан транспортту үш ажыглаарынга, механизаторларның ажылының шынарын контрольдаарынга шаптыктыг болуп турар. Тарааны 20—30 сантиметр бедик кестирип турарының түңнелинде кыска сыптыг тараалар кестиммейн чыдып каап турар.

Кукуруза ажаап алыышкынын база багай чорудуп келген. Ындында-ла чавыс үнген кукурузаны 30 сантиметрден бедик кестирип, улуг чидириглиг ажаап турар. Чамдык комбайннарның кестирер аппарады багайындан оларның кестирген черинге кукуруза массазының 10 хуузу ажааттынмайн турар. Ажылды үрей кылганнарны хемчег албайн келген. Бо чоруктарны Партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктүң даргазы, салбыр эргелекчизи эш Шевцов херекке албаан. Дүжүт ажаап алыышкынының үезинде дузалаар бөлүктүң даргазы чидириг-биле демиселдиң постуларын, бөлүктерин тургуспаан. Партия организациязы бо талазы-биле база хемчег албаан.

Тараа, кукуруза, саваң камгалалын болгаш ажаап алыышкынның харысалга чок чорутканы дээш эштер Черменев биле Шевцовтуң кайызының-даа ай шалыңын тыртарын Партия-күрүне контролюнуң комитеди шиитпирлээн. Ажыл-агыйжы эвес, харысалга чок чорукту болдурбас дугайында чогуур үезинде хемчег албааны дээш, семиртилге совхозтарының трестиниң директору эш Глотовту болгаш кол агроному эш Брюкованы айыткан. «Сукпак» совхозтуң директору эш Петеневка харысалга хүлээдир дугайында айтырыгны тускай көөр. Партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктүң даргазынга эш Шевцовту арттырар-арттырбазының дугайында айтырыгны шиитпирлээрин совхозтуң партия организациязынга, учётту сандараткан кол бухгалтер эш Яркинге харысалга хүлээдирин трестиң директору эш Глотовка даашкан.

Тандының бүдүрүлге эргелелиниң «Межегей» болгаш «Өөк» совхозтарының удуртукчуларының талазындан хой ажылын хөгжүдеринге ажыл-агыйжы эвес чоруктарының дугайында айтырыгны Партия-күрүне контроль комитединиң хуралынга база чугаалашкан.

«Межегей» болгаш «Өөк» совхозтарның удуртукчуларының ажыл-агыйжы эвес чоруунуң түңнелинде хой өстүрериниң болгаш эът бүдүрериниң күрүне планы күүсеттинмейн турар. Чижээ, «Межегей» совхозтуң удуртукчуларының (директору эш Пашенко, кол зоотехник турган эш Грибин, кол мал эмчизи эш Чульдум, салбыр эргелекчизи эш Коваленко) буруузу-биле 1962 чылда мал тарып боозадырының планын күүсетпээн. Ону чажырар дээш, тарып боозадылга дугайында меге отчётту күрүнеге киирген турган. Тарып боозадылга дугайында 1962 чылдың отчёду-биле алырга, 1963 чылдың июнь 1-де 4580 хураган алдынар ужурлуг турда, бо чылдың чеди айларының дургузунда чүгле 931 хураган азы 100 хойга онаалтыр 18,8 хураган алдынган. Тарып боозадылганы шупту хойларга чоруттайн, чамдык коданнарда суда салышкан кошкарларның боозадылгазы кылдыр агаардан ортумак саны алгаш, отчётту тургускан дугайын кол зоотехник турган И. Г. Грибин Партия-күрүне контролюнуң комитединиң хуралынга чиннип медеглээн. Оон ангыда малдың ажаалгазының багайындан чеди айлар дургузунда 442 хураганнар өлген. Оон түңнелинде күрүнеге улуг когарал болган.

Хой ажылында мындыг дуврээзинниг байдалдан совхозтуң удуртукчулары ам-даа түңнел кылбайн турар. Хойну тарып боозадыр ажылды август төнчүзүнге чедир эгелевээн, ону эгелээр дээрге-даа боозадылга пунктузу белен эвес. Чамдык одарларда бөдүүн кошкарларны хойже сула салып турар фактылар бар.

Хойнуң тарып боозадылгазын четпес организастааның болгаш мал ажаалгазын багай чорутканының түңнелинде «Өөк» совхоз бо чылдың чеди айларының дургузунда 100 хойга онаалтыр 47-ле хураган алган.

Ынчалза-даа Тандының бүдүрүлге эргелелиниң киржилгези-биле «Өөк» совхозта хойну тарып боозадыры болгаш черле хой ажылы сеглүг үеде экижээнин Партия-күрүне контролюнуң комитеди демдеглээн.

Күрүнеге меге медээ киирип, чаш мал камгалаар хемчег албайн күрүнеге улуг когарал таварыштырганы дээш, «Межегей» совхозтуң директору эш Пашенко биле кол зоотехник турган эш Грибинниң (ам «Тыва» совхозта кол зоотехник) кайызының-даа айда ажыл төлевирин тырттарын Партия-күрүне контролюнуң комитеди шиитпирлээн, салбыр эргелекчизи эш Коваленкону доңгуткан.

Кызылдың алгы заводунда багай шынарлыг продукция үндүрүп турарының болгаш фонд материалдарын будалдаан фактыларының дугайын Партия-күрүне контролюнуң комитеди чугаалашкан. Бо чоруктарны заводтуң директору эш Скрыль заводта бергелерден болдунган деп тайылбырлап турар. Бүдүрүлгениң чиг-эт-биле болгаш материалдар-биле удуртелишкинниң хандырып турары-биле болгаш тускай эртемниглер четпези-биле холбашкан бергелер заводта бары шын. Ынчалза-даа ол бергелерге чылдак каккаш, ажылдың чиик аргазынче кирген. Нарын ажылдыг бичии уругларның кидис идиктериниң оруунга улуг улус идиктери кылып, бирги сорттуң оруунга ийиги сортту үндүрүп келген. Заводтуң директору эш Скрыль 90 ажыг муң рубль түңнүң фонд материалдарын болгаш чиг-этти республика иштинге-даа, республикадан дашкаар-даа өске материалга солуур чорукту кылып, күрүне чурумун үреп турган. 9,4 муң рубльдиң дерилгелерин садып алган хирезинде, ону эптеп тургуспаан.

Күрүне бүдүрүлгезиниң чурумун үреп, продукцияның планныг ассортиментизин барымдаалаваны дээш, заводтуң директору эш Скрыльды комитет шыңгыы доңгуткан, моон соңгаар ол чоруктарын катаптаар болза оон шыңгыы хемчег алырын аңаа сагындырган.

Комбайнер М. Акан-оол

«Тиилелге» совхозтуң калбак делгем шөлдеринде тараа дээш ажыл-ишчи шыңгалда кидин-түлүктевишаан. Тараа ажаап алыышкынынга комбайнер кол кижи. Ол шиитпирлиг рольду ойнаар ужурлуг. Тараа ажаап алыышкынының баштайгы хүннеринден эгелээш комбайнерлерниң чарыжынга бирги черже комсомолчу комбайнер Михаил Акан-оол шылгарап үнгеш, амга чедир мурнунче кымны-даа киирбейн турар.

Тарааны кестирип, бастыраарынга шаптараазынныг чүүлдер бар. Тарааның сывы чолдак, ынчангаш чамдык кижилер чидириглерни болдуруп болур. Акан-оолдуң башкарган «СК-3» деп хову кораблиниң кескен черин көөрге бичии-даа маман чок, аажок арыг болур. Ол дээрге, ооң ажылга ак-сеткилдиг, хөйнүң хараан бодунуң үнелээриниң херечизи-дир.

— Ажыл дээнде Михаил амырдыын безин бодаар эвес, мен чамдыкта эртир удуй бээримге — че, аныйй чоруулу дей берген турар деп ооң чаңгыс шөлде кады ажылдап турар эжи Ондар Доржу чоргаар чугаалааш, уламчылааны болза:— мындыг кежээ шалыпчы кижилер-биле кады ажылдаарга артында амыя бүдүңгүр, кижи улам соруктуг кириишкинниг ажылдаар-дыр. Комбайннарывыстың техниктиг ажаалдазын эртенги чем мурнунда чаңгыс дем-биле былмырымчалыг кыла шаал алыр бис. Ынчангаш хүндүскү ажыл үезинде бичии-даа үрелишкинге таварышпайн турар бис —деп Ондар чугаалап турар.

Шынап-ла олар эртенги шалыңазы чаашкын суу кургаары билек ховуже үнгеш, дүнекиниң 10—11 шакка чедир ажылдааш туруптарлар. Ынчангаш Акан-оол-даа, Доржу-даа улуг нормазын үргүлчү ажыр күүседип, хүнде 10 гаңыы орнунга 20 га чедирип турар.

Ажаал алыышкын эгелээнден бээр аныяк комбайнер Михаил Акан-оол 200 ажыг гектар, Ондар Доржу 130 гектар черниң тараазын ажаап алган.

Ажылга мындыг эки көргүзүглерни чедип ап турарыңарның чажыды чүде ирги? — деп Акан-оолдан айтырарга:

— Бисте өске кижилерден онзаланып ылганыр чүвүс бээр. Кол-ла чүве кылган ажылынга ак-сеткилдиг, башкарган техниказынга ынак, аңаа камныг болуруңдан хамаарыыр деп бодаар мен—деп Акан-оол чугаалаан.

— Оон ыңай бир кол чүүл камаан комбайн ажылдап турда, ооң кайы бир черинге үрелишкин билдиртип, ыңаңгыя моторнуң ажылдаарынга таарымчалыг эвес чүве билдине бергенде, ону «соолунде» деп чылыспайн дораан чайладыр херек. Ону ол дораан чайлатпас болза, улуг үрелишкинге таварышкаш, үр туруп, ажылга саадаашкынны болдурар деп чүвени ажылымның практиказындан көрдүм —деп Ондар немеп чугаалаан.

Комбайнерлерниң эш-эш болуп алгаш, ажылдаарынга олар эрткен чылын-на киргеннер. Ол арганың ажыы улуг. Бир чүүлүнде, тараа чүдүрер машинага 2 комбайнның кескен тараазын хары угда урар, ынчангаш машина анаа турбайн, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар, ийи чүүлүнде кайы-бир кижиниң комбайнынга үрелишкин болганда ону чаңгыс дем-биле чайладырынга эң ажыктыын Акан-оол биле Доржу көнчүг эки билирлер.

1962 чылдың дүжүт ажаап алыышкынының үезинде Михаил Акан-оол 950 га, Ондар Доржу — 750 га черниң тараазын ажаап алганнар. А бо чылын оларның кайызы-даа оон хөй тарааны чидириг чокка ажаап алыр соруягалы боттарының мурнунда салып алган күженишкиннинг ажылдап турар. Мындыг бир демниг кижилерниң сөглээн сөзү ажыл-херек биле нарышпас дээрзинге быжылы-биле бүзүреп болур.

К. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: комбайнер Михаил Акан-оол чаашкын соонда кестирген тараазы кандыг болганын хынап көрүп тур.

Фотозу Б. ЕРШОВТУҢ.

Сиген планын ажыр күүсеткен

Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунда № 3 хойжу бригаданың хойжулары сиген белеткелинде көнчүг организастыг ажылдааннар. Хойжу өг-бүлелерниң херээжен эалери хойну кадарып, алда ажылды харылап турда, эр кижилер сиген белеткелинге үргүлчү ажылдаан.

Маңаа чижек кылдыр хойжу бригаданың бригадири эш Демикейниң өг-бүлезиниң канчаар ажылдап турарын ап көрээлинер. Ол боду сиген белеткелиниң ажылын организастаан. Оон кадайы Х. Бальма чаш уругларын ажаавышаан, 500 ажыг хойну кадарып, 120 хураганны кыргып, 50 килограмм дүктү бригадага берген.

Ук бригада 129 тонна сиген белеткээр планын август 23-те 135 хуу кылдыр ажыр күүседип алган. Хойжу бригаданың кежигүннери бир демниг ажылдааш, сиген белеткелиниң планын күүсеттиншаан, кыштаглаашкынга өске белеткелдерни база чорудуп турар. Улуг-Чыргакының эзиминден кажаа ыяжы белеткээш, хураган кажаалары тудары-биле үш кыштагга чедирип алган. Хой кажаазы тудары-биле 400 ажыг ыяшты кескеш, машина оруунда үндүрүп алган.

Хойжулар мурнукузу ышкаш түс-түс ажылдап турган болза, бо хире улуг ажылды канчап-даа бүдүрүп албас, харын сигенни совхоз белеткеп, кажааны тудуп бергей-ле дээш олурары магат чок болгай. Олар күжүн кадып алгаш, коллективтиг ажылдааш, улуг ажылдарны боттары бүдүрүп ап турары магаданчыг-дыр.

Х. СҮМБҮҮ.

КӨДЭЭ ТУДУГЖУЛАР

«Межегей» совхозта ажылдап турар «көдээ-тудуг» эргелелиниң бызанчылары (прораб эш Кузнецов) совхоз-биле чарган керээзин ёзугаар, тудуг планын эрестиг күүседип турарлар. Чыл эгезинден бээр амга чедир он ийи аал ишти чурттаар 6 улуг бажыңны эки шынарлыг тудуп доосканнар. Оларны ам ажыглалга киирип эгелээн. Ындыг янзы-биле совхоз ажылчыннарының алды өг-бүлелери чаагайжыды туттунган чаа бажыңнарлыг болу бергеннер.

Амгы үеде арткан бажыңнарның чедир кылдынмаан үүрмек ажылдарын кылып турар. Тудугжулар Я. Черепкевич, И. Вейрам, О. Ораашоол олар хүн нормазын үргүлчү 120—130 хуу күүседип, мурнакчылар болуп келгеннер.

Бо тудугларны бүрүн ажыглалга киирген соонда, көдээ тудугжулар совхозтуң улуг даш гаражын тударынче кирерлер.

Т. ТАЖИ-САМБУ.

Болгарияның Улус Республиказында Кремиковскиниң эң улуг металлургия комбинадының тудугжуларының ортузунда эрес-маадырлыг күш-ажылын чурт бедин-биле үнелеп көрүп турар кижилер бар. Нормаларны долдур болгаш ажыр күүседипшаан, олар социализмниң материал-техниктиг базазының үндезинин — ар үлетпүрнү хөгжүдеринге төлептиг салыышкынны киирип турарлар.

ЧУРУКТА: Монтажчылар бригадазының бригадири Здравко Борисов. Ажылга күш-ажылчы маадырлыг чорукту көргүскени дээш ону алды орденнер-биле шаңнаан.

СЭТА-ның фотохрониказы.

„Улуг-Хая" совхозта

МУРНУКУ ОДУРУГДА

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң бир кол тараа шөлү — Биче-Баян-Колдуң шөлдеринге совхозтуң үш салбырларының үш бригадалары дүжүт ажаап алыышкынның кыска хуусаада, чидириг чокка чорудары дээш социалистиг чарышты калбарткан.

Ам чарыштың мурнуку одуруунда Көк-Чыраа салбырның тараажылары чоруп, 600 ажыг га черниң тараазын ажаап алганнар. Комбайнерлер И. Афанасьев «С-6» комбайн-биле хүнде 15—16 ганы, И. Сендир-оол «СК-3» комбайн-биле 13—14 ганы кестирип, чарыштың мурнакчылары болуп турарлар.

Совхоз баштай бастырган 60 тонна тарааны күрүне шыгжамырынга киирген.

КУКУРУЗА СИЛОЗУ

Совхозтуң кукуруза шөлдеринде кукуруза ажаар 9 комбайннар ажылдап, ногаан массаны силостап турар. Август 26-га чедир 200 ажыг тонна силос салдынган. Механизаторлар Б. Шыырап, Г. Дыртык, С. Көк-оол кукуруза ажаар комбайннарда ажылдап, хүн нормазын ажыр күүседип турарлар.

СИГЕН ШӨЛҮНДЕ

Көк-Чырааның сиген шөлдеринде ажыл хайнышкынныг. Сигенчилер август 25-ке чедир 912 тонна эки шынарлыг сигенни ажаап ап, салбырның сиген белеткээр планының 50 ажыг хуузун күүседип алганнар.

Ховалыг Айыыга удурткан звено 212 тонна сигенни белеткеп, звенолар аразында социалистиг чарышка тиилекчи болуп турар.

БУДУК-БҮРҮ ЧЕМ—230 ТОННА

Нииттиниң малынга чемнер белеткээриниң база бир курлавыры — будук-бүрү белеткели совхозтуң салбырларында үргүлчүлеп турар. Ниитизи-биле 230 тонна будук-бүрү белеткеттинген. Оон иштинде Арыг-Бажы салбыр 101 тоннаны белеткеп, өске салбырлардан дээре ажылдап турар. Арыг-Бажының эш Дунгар-оол удурткан ногаа бригадазында хераженнер болгаш школачылар 66 тонна будук-бүрүнү белеткеп, мал ажылынга улуг дузаны чедиргеннер.

АҢГЫС АНДАРЫЛГАЗЫ

Совхозтуң тараажылары дүжүт ажаап алыышкыны-биле чергелештир келир чылдың тарылгазынга белеткелди база чорудуп турарлар. Эрткен он хонукта 1302 га аңгыс аңдартынган. Оон иштинде Арыг-Бажы салбырның механизаторлары 554 га аңгысты аңдарып өске салбырлардан дээре чоруп турар.

Механизаторлар В. Сүктер, Я. Тюберов Б. Кертик-оол ээлчегде 6,5 ганың орнунга 7—8 га чедир аңдарып турарлар.

КЫРГАННАРНЫҢ АЖЫЛ-ИЖИ

Совхозтуң Хайыракан салбырының Биче-Баян-Колда тараажыларының шаңда ажылы хүндүс-даа, дүне-даа үргүлчүлеп турар. Олар комбайннардан келген тарааларны арыглаар, кургадыр, ынайбээр сайгарар ажылды чорудуп турарлар.

Оларның аразында Хайыракан салбырының хоочун тараажылары 79 харлыг Алыг-Түлүш Шырып, 63 харлыг Алыг-Түлүш Самдан оларның кызымаккай ажыл-ижин бедик хүндүткелдиг-биле үнелеп турар. Бо чыл кырган август айның эгезинде хамыкты мурнай хову турлаанга келгеш, 0,60 га хемчээлдиг шаңны тазарты аштааш, довураан сөөртүп кааннар. Ам шаңда өске ажылдарда туре дүшпейн ажылдап турарлар.

М. ДАЛАА.

Ногаажылар

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» кодээ ажыл-агый артелиниң бирги хову бригадазының 30 кижи составтыг ногаажылар звенозу бо чылын 5 гектар хемчээлдиг помидор, огурец, столовая свёклазы, капуста болгаш өске-даа ногааларны тараан, чайгы үеде оларның ажаалдазын кызымаккай чорудуп. Ам ногаажылар эки дүжүттү ажаап ап, ону сайгарып, колхозка эвээш эвес орулганы киирип турар.

Баштай ажаап алдынган помидорну болгаш огурецти колхозтуң сиген, тараа ажылында колхозчуларның ниитиниң чемненилгезинге хереглеп, оон артканын Ак-Довуракче, Кызылче, Шагаан-Арыгже, Элегес-Аксынче садыглап турар. Баштай сайгарган ногаалардан 500 ажыг рубльдиң орулгазы киирген.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

БО-ЛА БҮГҮНҮ—УРУГЛАРГА

АДА-ИЕНИҢ АТ-АЛДАРЫ

Эрткен 1962—63-е өөредилге чылының төнчүзүнде 4-кү класстың өөреникчизи Салчак Витяның адазын оглунуң өөредилгезиниң болгаш чурумунуң дугайында беседалажыры-биле школаже чалаан. Хараазында айтырыгларны салган бис.

— Витяның бажыңынга канчаар кичээлдеп турарын хынып турар силер бе?

— Харын... Көөрге кичээлдеп-ле олурар кижи чүве.

— Оглуңар хостуг шагын канчаар ажыглап, кымның-биле найыралдажып турарын сонуургаан силер бе?

— Ол дугайын кайын билир ийик мен. Бажыңдан үнген соонда кижи караанга көстүр эвес, та каяа чоруур төл чүве.

— Витяның багай өөренип, чурум алдап турарының чылдагааны чүзел, бо дугайында силерниң саналыңар чүл?

— Ол дугайын мен кайын билир ийик мен, харын, силерге, башкыларга билдингир ыйнаан. Мен-даа, аваазы-даа «эки өөрен, оглум» — деп, сургап-ла олурар-дыр бис, «чараш хеп, чадаг терге садып бээр бис» — деп көгүдер-даа-дыр бис... Бистиң сөзүвүс дыңнавас азарганчыг төл-дүр ийин...

Беседаның оон соонда уламчылаан херээ чок ышкаш болган. «Тоовас», «дыңнавас» деп сөстер оглунуң чурум үрей бээр чорууп тодаргай чугаалап турар.

Уругларны быжыг чурумга, өөредилгеге болгаш күш-ажылга ынак чорукка кижизидерде, өг-бүлеге ада-иениң үлегер-чижээ, ат-алдары көскү черни ээлеп турар. Ынчангаш борта өг-бүлеге ада-иениң ат алдарының дугайында тайылбырлап көрээлиңер.

Ат-алдар деп чүл? Ада-иелер ат-алдарны канчап, кандыг аргалар-биле чедип алырыл?

Чамдык ада-иелер ат-алдар дээрге тускай талант-тыр дээрлер. «Талантылыг» ада-иелерниң уруглары оларны дыңнаар, хүндүлээр, а «талант» чок ада-иелерниң уруглары оларны дыңнавас, тоовас, хүндүлевес, ындыг ада-иелер канчалза-даа дөмей-ле кандыг-даа үре-түңнел чок болур дижирлер. Ол окта шын эвес. Өг-бүлезинге шуптту ада-иелер ат-алдарлыг боор болурлар. Өг-бүлеге ат-алдарны чедип алырда, чүнүң-даа мурнунда, ат-алдарны хоозун ат-алдардан ылгап билири ада-иелерге чугула болур. Ёзулуг ат-алдар кандыг болурун билип алыр сорулга-биле хоозун ат-алдарның элээн каш хевирлерин көрээлиңер.

Чамдык ада-иелер, уруглар шоолуг эвес кем-буруу кылыптарга, дегиит-ле шывык сегирип алырлар. Кымчылаашкын кымга таарымчалыг боор, ынчаш. Ындыг ада-иелерниң уруглары олардан коргар, олар-биле сагыш-сеткилдиң ханыызындан ажык чугаалашпас, олардан хоорлуурун боолар. Бо ат-алдар-биле медерелдиг чурум, ээлдек, шынчы, ак-сеткилдиг чорук, быжыг туруштуг кижилер кажан-даа кижизиттинмес. Ындыг «кижизидиишкинден» корттук, хаалчак, кижилерге бүзүрел чок, каржы кижилер үнүп болур.

Дыка хөй ада-иелер, ылаңгыя авалар уругларын эмин эрттир чассыдар, чаптаар болгай. Ындыг ада-иелер-биле уруглар бичии-ле каржылажыптар болза, олар доораан-на: «Сен аваңга азы ачаңга ынак эвес-тир сен» дээрлер. Уруглар ада-иезинге «ынаан» көргүзер дээш, оларны «хомудатпас» дээш арнын чаар, дүмчүк боралаар чорукка чаңчыга берип болур, «Ындыг кижизидиишкин» уругларны боттарының ада-иезин болгаш чоок кижилерин боралап «хүндүлээр», а өске кижилерже кандыг-даа кичээнгей салбас, оларның ажыл-ижин үнелеп көрбес хөөнге чедирер. Уругларга чассыдыг, эргеледиг херек болбайн канчаар, ынчалза-даа чүве хемчээлдиг, өйлүг болур дээрзин утпаза чугуур.

Ада-иелерниң чамдызы уругларын дыңнангыр, чөпшүл болдурар дээш, чымчагдаашкынны ажыглап, ооң өй-чижээн, хемчээлин «эриин ажыра» бээр таварылгалар тургулаар. Ындыг ада-иелер уругларынга чүнү-даа канчаарын чөпшээрээр, олардан чүү-даа болза харамнанмастар, өске сөс-биле чугаалаарга, уругларның сеткилин хомудатпас дээш, оларның күзелин хандырар дээш кызып кылайып-ла турар. Ындыг ада-иелерниң уруглары удавас-ла ада-иезин базым бүрүзүнге «сургаар», оларны «чагырар», «командылаар» апаар.

«Дыңнангыр болур болзуңза ойнаарак садып бээр мен, эки өөрен, велосипед садар бис, чурумнуг бол, хоорайже эдертир мен» — сут-суг дээн хөөнүлел сөстерни ада-иелерден хаая эвес дыңнап болур. Эки өөренири, чурумнуг болуру уругларның хүлээлгези-дир, ол дээш уругларны хөөнүлеп, шаңнап болур бе? Чок. Ындыг ада-иелерниң уруглары кандыг-даа ажылды харыысалга, медерел чок, а чүгле шаңнал, мактал алыр дээш кылыр апаар. Эки өөредилге, шынарлыг ажыл дээш уругларны шаңнап болур, ынчалза-даа ону кылырда оваарымчалыг болуру чугула.

Уруу авазы-биле, оглу адазы-биле найыралдажыр болбайн аан. Ынчалза-даа дыка хөй ада-иелер, эң ылаңгыя аныяк ада-иелер, найыралды эмин эрттир бөдүүнчүде бээр. Бир эвес уруглар боттарының ада-иезин кандыг-даа хүндүткел чогу-биле: «Матпа, Сотпа», «Таня, Дуня» деер болза, ол найырал бе, ынчаш?

Адазы оглун таакпы, арага, пиво-биле сыгай бээр болза, ол хүндүткел, найырал бе, ындыг найыралдың хереэ чүл? Ада-иелер биле уруглар аразында найыралга ада-иелер башкарыкчы күш, оларның сөзү үнелиг, сүмези ажыктыг, оларны хүндүлээр, чүге дээрге, олар хөйнү билир, дуржулгалыг кижилер-дир дээн хөөн тергиидээн турар ужурлуг.

Хөй-хөй ада-иелер уругларының кижизидиишкининге кандыг-даа ат-алдарны шуут үнелеп көрбейн турарлар. Ындыг ада-иелер оглун азы уруун бөгүн кымчылаптар, даарта чассыткан, эргелеткен олурар, үшкү хүнде хөөнүлээн турарлар, дөрткү хүнде база катап кымчылаан турар. Мындыг чорук окта шын эвес. Өг-бүлеге ёзулуг ат-алдар ылавыла турар ужурлуг.

Ёзулуг ат-алдар деп чүл, ону канчап чедип алырыл?

Ёзулуг ат-алдарның үндезини ада-иениң эп-найыралдыг амыдыралында болгаш ниитилелге ажыктыг күш-ажылында, хамааты атнүүрүнде болгаш үлегерлиг сагылга-чурумунда болур. Ада-иелер Төрээн чуртунуң ёзулуг хамаатылары болур ужурлуг. Олар бүгү чуртунуң, чоннуң амыдыралын кончуг эки билир, ол амыдыралдан боттарын хоорук санатпас, а ооң чардынмас кезээ кылдыр көөр. Төрээн чуртунуң чедиишкиннеринге чоргаарланыр, ооң байлаан ковудедиринге киржилгелиг, ооң дайзыннарын бүгү сеткилинден көөр хөңү чок, ону камгалаарынга минута бүрүзүнде белен, бистиң ниитилелдиң удуртукчу күжү — Коммунистиг партияга бердинген, коммунизм тудуунга бодуу-биле киржилгелиг, өске нацияларга хамаарылгазы хүндүткелдиг болур болза, ындыг ада-иелер боттарының өг-бүлезинге ат-алдарлыг болуру албан.

Уруглар дорукка-ла оларның ада-иези кайда, кандыг ажыл кылып турарын сонуургай бээр болгай. Бир эвес оларның ада-иелери кандыг-бир заводтуң азы фабриканың, колхозтуң азы совхозтуң мурнакчызы, олар ажылдап турар организациязында, бүдүрүлгезинде хүндүткелдиг болза, ындыг ада-иелер өг-бүлезинге ат-алдарлыг болур. Уруглар боттарының ада-иезиниң ажыктыг күш-ажылынга чоргаарланыр, оларның күш-ажылы ниитилелге болгаш ооң бүгү кежигүннеринге херектиг деп чүвени билген турар ужурлуг. Уругларга «чүгле бистиң ада-иевис мурнакчылар-дыр» деп шын эвес бодалдар төрүттүнмези-биле, оларга өске мурнакчыларның, алдарлыг кижилерниң дугайын тайылбырлап бээри чугула.

Бир эвес уруглар ада-иезиниң, оларның ажылдап турары организациязының болгаш бүгү чурттуң улуг чедиишкиннеринге чоргаарланып болза, ынчан уруглар шын кижизиттинген-дир деп санап болур.

Ада-иелер уругларны кандыг сонуургалдыгыл, чүү чүвеге ынаныл, кандыг күзелдигил, найыралдажып турар эжи кымыл, кандыг ооңга эң чүткүлдүгүл, школада өөредилгези кандыгыл, чуруму кандыгыл, башкыларга болгаш өөрүнге кандыг хамаарылгалыгыл, кандыг номнар номчуп турарыл — бо бүгүнү шуптузун билген турар ужурлуг. Ону билип алырда, уругларны эдерип, сүрүп чоруп бээр болза шын эвес. Уругларны олар боттары-ла бо бүгүнү ада-иезинге чугаалап бээр кылдыр кижизидер херек.

Уругларының амыдырал-чурттаалгазынга хүн бүрү кичээнгейлиг ада-иелер оларның мурнунга канчап ат-алдар чок болур боор?

Амыдыралды кончуг эвээшти көрген, эртем-билии ам-даа кызы бичии уругларының мурнунга кандыг бергедээшкиннер турбас дээр. Ол бергедээшкиннерни шиитпирлээринге бирги дузалакчылар ада-иелер болур ужурлуг. Кандыг-даа бергелерни шиитпирлээринге бодунуң үнелиг сөзүн, ажыктыг сүмезин када каантар, моон соңгаар ужуражып болур бергедээшкиннерни ажып тиилээринче сорук киириптер ада-иелер өг-бүлеге ат-алдар чок болур деп бе?

Чамдык ада-иелер «чүгле эртем-билиглиг ада-иелер уругларының мурнунга ат-алдарлыг боор болур чүве-дир» деп бодай бээри чадавас. Ол шын эвес. Уруглары дээди эртемниг, боттары бижикти биче билир, ынчалза-даа уругларының мурнунга улуг ат-алдарлыг ада-иелер кайы хөй. Өг-бүлеге ат-алдар дугайында кысказы-биле чугаалаарга мындыг болур-дур.

К. МАСПЫК-ООЛ,
Сушь 8 чыл школазының өөредилге эргелекчизи.

База бир чаа ясли

Август айның хүннериниң бир эртенинде «Енисей» кино театрындан чүс базым хире черде ийи каът чаа даш бажыңче арыннарында өөрүшкү, хүлүмзүрүг долган, бичии уруглар четкилеп алган улус шуужуп чоруп турду. Чаа яслиниң эргелекчизи Полина Ивановна Соколова уругларын экелген ада-иелерни өөрүшкүлүг хүлүмзүрүг-биле хүлээп ап, оларны хүндүткелдиг-биле чалай-дыр.

— Уругларга таарымчалыг-ла болган-дыр. Арыг-силиг, культурлуг-даа — деп, ада-иелер боттарының сагыш-сеткилин илередкен чугаа-соодун үзүктелбейн-дир.

Чаа яслиниң эргелекчизи Полина Ивановна Соколова Кызылдың тудугжуларының бичии чаштарынга таарымчалыг чаа яслини тудуп бергенин, ол ышкаш коммунистиг ниитилелдиң чурттакчылары — бистиң келир үедеги аас-кежиктиг чаштарывыс дээш, Коммунистиг партияның, Совет чазактың хүн бүрүде доктаамал сагыш човаашкынының ачызында уругларга чүс-чүс яслилер ажыглалга кирип турар. Оон тодаргай чижээнге чаа ажыглалга кирген яслини чугаалаан.

Ада-иелерниң мурнундан Е. Кырочкина чүве чугаалаан. Яслиниң улуг уругларны тургузарга кижиниң ажылдаар, өөренириңге дыка таарымчалыын, чаа бажыңны ажыглалга киирген тудугжуларга ада-иелерниң мурнундан өөрүп четтиргенин ол илергейлээн.

Оон соонда ийи каът даш бажыңның ийи каъдының узун коридорунга 160 шаа бир үениң бичии уруглары чыскаалыпкаш, музыканың аянныг үнүнүң үделгези-биле эртенги сула шимчээшкинни кылып эгелээннер. Ясли эргелекчизи П. И. Соколова мынча диди:

— Моон мурнунда турган бажыңывыс бичии болганының уламындан уругларны хар назыны-биле бөлүктеп түс-түсте кижизидер кандыг-даа аргажок турдувус. Бистиң эрги бажыңывыс 50 шаа уругларны ажаап турган болза, ам 160 чедир уругларны ап болур бис. Ам бисте столовая, удуур, ойнаар өрээл, эргелекчиниң, эмчиниң кабинеттери, кижизидикчилер өрээли болгаш түс-түс өрээлдер — ниитизи-биле 6 комната бар. Ол чорук уругларны бүгү талалыг кижизидеринге таарымчалыг байдалды тургузуп турар.

Бисте 14 кижизидикчилер бар. Оларның 10-ну тускай педагогика талазы-биле эртемниг. Вера Петровна Шорохова, Зоя Степановна Маслова олар он чыл ажыг үениң дургузунда уруглар-биле ажылдап келген, арга-мергежилдиг кижизидикчилер. Эң-не өөрүнчүг чүүлдүң бирээзи бисте ам бир фельдшер, бир дээди эртемниг эмчилерниң бары дыка эки. Бисте эки чаңчыл бар. Ол болза чеди хар четкеннерни чылдың-на школаже үдеп чорудары.

— Бо чылын бирги классче хөй кижи үдээр силер бе? — деп айтырдым.

— Ындыг кончуг хөй эвес. Он ийи кижи үдээр бис — деп, эргелекчи харыылады.

Биргиклассчыларны үдээрден аңгыда, түс-түс бөлүктерде уругларның хар харлаарын байырлал шинчи-биле эрттирип турарын эш Соколова чугаалады.

Чаа ясли-садтың чанында уруглар ойнаар шөл, бичии турник, ааткыыш, эштир хөлчүгеш, изигден камгаланыр хөлеге, уруглар дыштаныр олурар бичии сандайлар, азы өскээр чугаалаарга, бичии чаштарның ойнап-хөглеп өзеринге бүгү-ле таарымчалыг чүүлдерни кылган.

И. КЕЛИК-СЕНГИ.

Уруглар аңаа ынак

Кызылда Аркадий Гайдар аттыг уруглар библиотеказы — хоорайның эки ажылдыг библиотекаларының бирээзи. Оон номчукчуларының саны үргүлчү өзүп, амгы үеде чартык муң четкен болгаш ном фондузунуң саны 31 муң ашкан. Ында плакаттар, лозуннар-биле каастаттынган эки дериттинген номчулга залы база бар.

Эрткен чылын оон ажылдакчылары ыткыр номчулганы, беседаларны, делгелгелерни болгаш оон-даа өске ажылдарны доктаамал кылып келген. Шак мындыг ажылдарны хоорайның школаларынга база чоруткулаан. Библиотеканың номчулга залынга уруглар «Павлик Морозов», «Космоста кижи», «С. Я. Маршактың 75 хар харлаанынга уткуштур», «Ном — сээң өннүүң» деп беседаларны улуг сонуургал-биле дыңнааннар.

Уругларга солун болзун дээш, оон-даа өске ажылдарны ында чорудуп турар. Ынчангаш ооң номчукчуларының саны өзүп турар. Библиотеканың доктаамал номчукчулары: Саша Чанышев, Вова Сычев, Игорь Саган-оол, Илюша Товариштай болгаш оон-даа өскелер. Уруглар боттарының библиотеказынга ынак.

Н. АЛЕКСЕЕВ.

Кызылдың тудугжулары

Тудугжу Ховалыг Лопсан (оң талазында) дөрт чыл бурунгаар Кызылдың тудугларынга ажылдаары-биле чедип келген. Баштайгы үеде тудугга ажылдаары аңаа берге турган, ынчалза-даа мергежилдиг ажылчын тудугжулар эш Ховалыгга дузалап, бир дем-күш-биле найыралдыг ажылдап турганнар. Ам ол, тудугжунуң тускай мергежилин чедип алган, эш Воробьевтуң удуртуп турары тудугжуларның комплексилиг бригадазында ажылдап турар. Бо бригада коммунистиг күш-ажылдыы деп ат дээш демисежип, айның ажыл планын ажыр күүседип турар. Эки ажылы дээш Ховалыг Лопсан «Кончуг эки тудугжу» деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан.

Өске бир тудугжу — Карай Болаш-оол бо-дур. Ол, Кызылдың эът комбинадының тудуунда ажылдап, эш Чертовка удурткан бригаданың мурнакчыларының санында кирип турар.

Фотолары В. ДУТКОВ биле А. НУГУУРАКТЫҢ

РЕДАКЦИЯГА ЧАГААЛАР

ЧУНАР БАЖЫҢ АЖЫЛДАВАСТААН

Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозунуң Эйлиг-Хем участогунга ийи чыл бурунгаар таарымчалыг чунар бажың тургустунган турган. Эрткен часка чедир ук чунар бажың чогумчалыг ажылдап келгеш, оон бээр ажылдавастай берген.

Хагдынган үеден бээр хөй-хөй кижилер ажыл шагы үзүп, Шагаан-Арыг хоорайже чунар бажыңнар дээш чоруур ужурга таваржып турар. Ынчалза-даа чоннуң хөй кезии чунар бажыңга чугаайн турар. Участоктуң эргелекчизи эш Болдашкындан чунар бажың кажан ажыттынар ирги? — деп айтырыгны чон салып турар.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

• • •

МАЛЧЫННАР НЕГЕП ТУР

Малчыннарның амыдырал-чурттаалгазын экижидер, культурлуг негелделерин хандырар талазы-биле чугула сорулга Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунда күүсеттинмейн турар. Ук совхозта мал ажылының тускай эртемниглери санитаркадан эгелээш дээди эртемге чедир 20 ажыг кижи бар. Оон ынай партия, кодээ совет, комсомол болгаш профэвилел организацияларының ажылдакчылары база хөй болгай. Салыг, эмнелге черлериниң ажылдакчылары катай алырга, малчыннарны хүн бүрү эргип, оларның ортузунга ажыл чорударынга четчир-дир.

Ынчалза-даа херек кырында байдал ындыг эвес. Улуг-Чыргакының бажыңга чедир 70—80 километр ырак янзы-бүрү чайлагларда ийи чүс ажыг малчын өреге мал малдап чайлаан. Оларга бүдүн чай дургузунда кино, концерт көргүспээн. Лекция, беседа ховар болуп турган. Улуг зоотехник эш Лайзаа чайлагларга баргаш, каш черге беседа кылып берген болгаш совхозтуң-даа, кодээ Советтиң-даа ажылдакчыларындан Самдан-биле Хомус-оол бир катап чораан боордан аңгыда, өске ажылдакчылар бүдүн чай дургузунда чайлагларга безин көзүлбээн деп малчыннар хомудап турар. Ырак черде малчыннарга медицина ажылдакчылары база барбайн турган. Ырак черде хөй кижилерге чамдык аарыг-аржыктың болгаш аът-хөлден ушкаышкының таварылгаларын эмнелге дузаламчызы чокка шыдажып эртип турганын малчыннар чугаалажып олурар.

Совхозтуң хөй малы ында хирезинде мал ажылының тускай эртемниглери чайлагларже үнмейн, мал чок Хорум-Даг, Хорумнуг-Кежиг, Чыраа-Бажы суурларда чыглып алган олурары билдинмес. Ветеринария ажылдакчылары барып дуза чедирбейн турарындан малда хорамча бар болгулаан. Ол өлген малдарның сектерин малчыннар хөөп кагбайн, мал эмчизиниң кээп шинчип, акт тургузарын манап турда, олар чайның изиинге баксырап калгылаан, харын кижиге-даа, кадык малдарга-даа айыылдыг, арыг-шевер эвес байдал тургустунуп турган.

Автолавка чүгле Бара-Арыгга, Чеди-Тейлерге четкеш, чогум тайгаже үнмейн турар. Оон уламындан оттуг-ыяш дээн ышкаш хереглелдиң чугула чүүлдери үзүктели бээр. Хөнү-Адырда малчыннар арга иштинде улуг одаг кылып алгаш, каш хонукта оон оттап ап турган чүүл бар. Бо дугайын рабкооп даргазы эш Доржунуң эскербейн олуруп турарын кижи кайгаар. Улуг-Чыргакының чамдык малчыннары далган, шай, таакпы болгаш өске-даа бараанны Өвүр районнуң Хорумнуг-Ойда малчыннар садыындан барып садып ап турган.

Малчыннарже сагыш салыр деп айтырыгны чүгле чугаа-биле эвес, а ажыл-херек кырынга боттандырза чогуур.

С. СЕРИН-ООЛ.

Кыш келди—белеткеңер

(Медицина албан черлеринде)

Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хөл» совхозунуң төвү Сүт-Аксында эмнелгениң оран-бажыңы үрелип баксыраан. Эмнелгениң улуг корпузунуң иштиниң-даа, даштының-даа малгажы ойбак-ойбак кылыр хоорулгуан калган. Артыкы корпузунуң пашыларын көрүп кылааштвае болза, ойбаанче бут кирип бадып болур. Мурнунда эмнелгениң улуг эмчизинге Н. В. Сизыхтың ажылдап турган-ла туттуруп эгелээн түлүү ам беш чыл дургузунда үргүлчүлеп келзе-даа, ооң бо чылын ажыглалга кирери билдинмес.

Совхозтуң өске салбырларында эмнелге пунктуларының ажылы база сулараан. Чижээ, Киров салбырда эмнелге пунктузу ажылдаваанындан бээр беш ай чедип турар. Эмнелге хандырылгазын экижидер дугайында чоннуң шугумчулеп, нетелде салып турары черле чоптуг.

О. Чаң-оол

• • •

Улуг-Хем районнуң Арыг-Үзүү кодээ Советинге хамааржып турар Арысхан суурда медпунктуга кодээ Советтиң талазындан кичээнгей салбайн келген. Оон кышка белеткелди кылдынмайн турар. Медпунктуну даштын херимнээр, арыгланыр черин кылыр, бажыңның доразын дуглаар, печказын чаартыр ужурлуг. Ынчалза-даа ол ажылдар кылдынмаан болгаш одаар ыяжы белеткеттинмээн.

Шак мындыг хайгаарал, кичээнгей чогундан эрткен чылын Белдир-Бежигиниң эмнелге пунктузу хагдынган. Ынчангаш ында чоннуң эмнелге хандырылгазы бергедээн.

Арыг-Үзүү кодээ Советиниң болуннуң девискээринде бо медпунктуларны ёзулуг ажылдадыр дээш хемчеглер алыр деп бодап турар ирги бе? Бо айтырыгга хорт харыыны чон дыңнаксап турар.

Т. Очур-оол.

• • •

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң төвүнде кижи эмнелгезиниң беш өрээлдиг бажыңы бар. Ам үеде ону чүгле бир колхозчу таныылдап турар.

Эмир чылын аңаа ийи медицина ажылдакчылары турда, чонга дыка таарымчалыг турган. Эрткен чылдың чайынында ол эмнелге ажылдакчылары шилчээлен чоруткаш, ол олчаан келбейн барган. 1963 чылдың апрельде Кызылдың медицина училищезинден практикантылар келгеш, чогуур хуусаазы чедерге чорупканнар.

Районнуң кадык камгалал килдизи неделя санында эмчи чорудуп турарла. Ынчалза-даа олар доктаамал ажылдавас болганда, үргүлчү эмнедип турар кижилерге, ылаңгыя хүнүн-не ийикпе, азы хүнде ийи чедир эм сыкырттыр кижилер доктаамал эмнедир арга чок.

Район төвүнден үжен километр ыракта хөй чурттакчылыг суурга эмнелге хандырылгазының дугайында чоннуң дилээнге хамаарышкан черлер дыңнангыр болуру күзенчиг.

К. Сыргыыдай.

• • •

Бии-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунуң Сесерлигде медпункт ажылдавастаандан бээр элээн үр апарган. Аңаа ажылдап турган А. Г. Чащина медпунктуну шоочалап каапкаш, кежүп чорый барган. Ооң ужурунда ында чурттакчы чон аарыг-аржык болган таварылгада Кызыл болгаш Туран хоорайларже чоруп бергедээшкинге таваржып турар.

Оон аңгыда малчыннарның медицина хандырылгазы онза багай.

Б. Седен.

Хожудап турар

Улуг-Хем районда «Найырал» совхозтуң Булуң-Терек салбырының хойжулары мал чеминиң белеткелинде шалыңчы ажылдап турарлар. Хойжуларның сигенчи бригадалары беш кежек черде. Сөөлгү беш хонуктуң иштинде олар ниитизи-биле 130 тонна сигенни Сүүр-Тей, Даг-Аразы, Кара-Хову, Ак-Хем деп черлерге саарттаан. Бригадаларда хол кадыыры-биле сиген кезикчилери: Т. Сандак, М. Арапчор, Т. Дүрбүң, Д. Маадыр-оол, М. Догут-оол, сараат салыкчылары: Ы. Сарыг-оол, Б. Өкээн, Д. Ойбаа болгаш өскелер-даа хүн нормазын 120 — 130 хуу күүседип, сигенчилер ортузунда калбарган чарыштың мурнакчылары болуп турарлар. Сигенчилер сараатгарны тургуспушаан, оларның кажааларын база тудуп эгелээн.

А. ТЮЛЮШ

ТЕЛЕГРАФ ДАМЧЫДЫП, ДЫҢНАДЫП, МЕДЭЭЛЕП ТУР

Загребда делегей ярмарказынга ССРЭ киржир

МОСКВА. (СЭТА). Делегейниң чаңчыл болган ярмарказы сентябрьның бирги чартыында Загреб хоорайга (Югославия) ажыттынар. Ол ярмаркага Совет Эвилели он бирги удаа киржип турар.

Совет Эвилелиниң улус ажыл-агыйын, эртемни болгаш культураны хөгжүдер талазы-биле чедиишкиннерин совет делгелгеге бүгү талазы-биле илередип көргүзер. Ярмарканың көрүкчүлери металл кестирер чаа станоктарны, пөс-таавы болгаш кедээ ажыл-агый машиналарын, үлетпүрнүң янзы-бүрү адырларынга хереглээр автоматтарны, дарган-пресс болгаш өрүмнээр дерилгени көөрлер. Оптиктиг приборларны, калбак херегселдиң бараaннарын, постерни, ус-тывыш кылыгларын, орус, серби-хорват, англи, немец болгаш француз дылдарга номнарны база делгеп тургузар деп турар.

ССРЭ-ниң атомнуг энергияны ажыглаар талазы-биле Күрүне комитеди ярмаркага эң-не баштай киржир. Комитет ядролуг физиканың янзы-бүрү приборларын, атомнуг электростанцияларның болгаш реакторларның схемаларын, майык-хевирлерин, макеттерин көргүзер.

ДАЛАЙ ӨРТЭЭЛИНДЕ

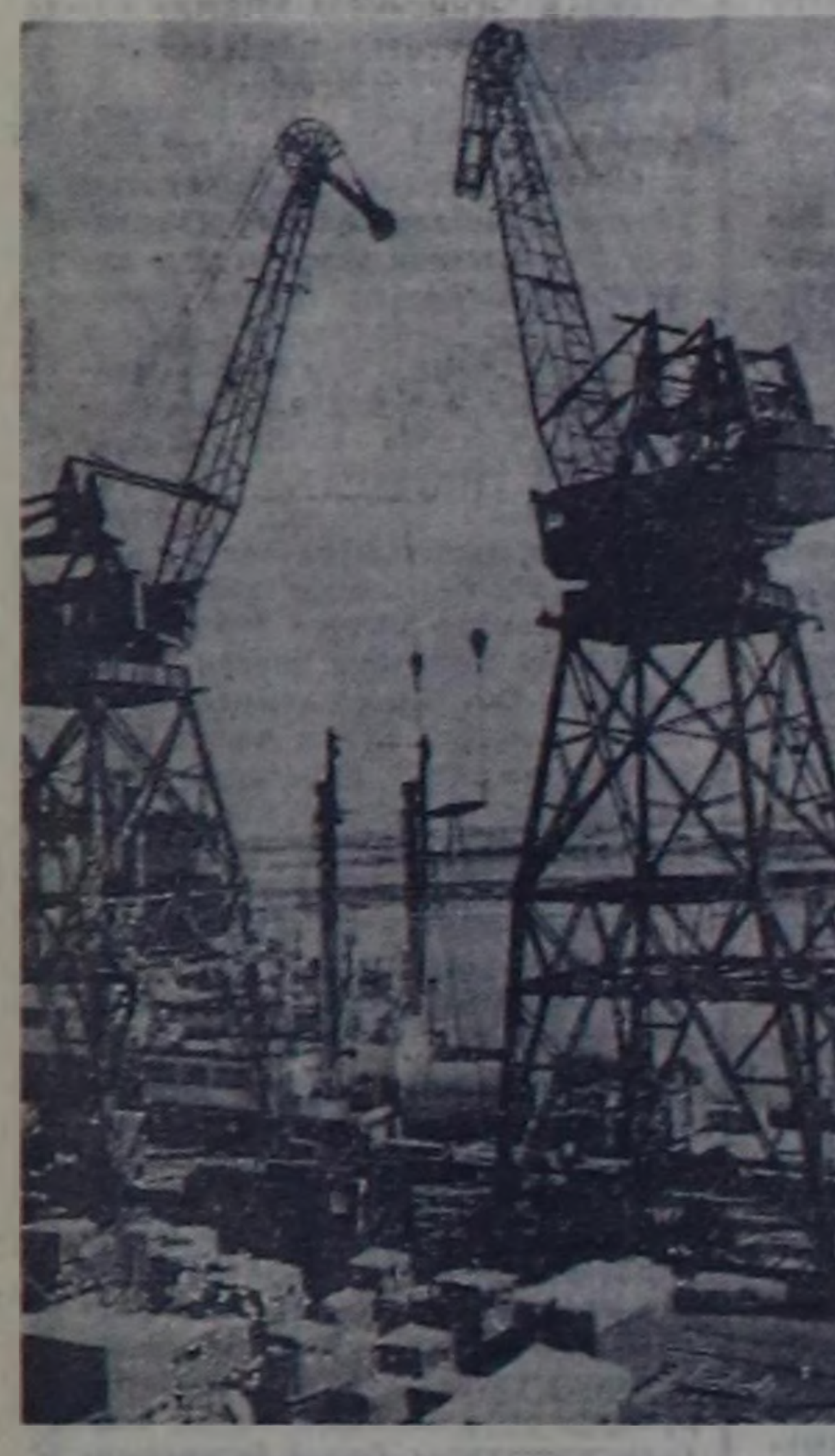

Архангельскиниң далай өртээлинде хөлдүг. Арктика суу-биле чоруурунуң кидин өйү. Заполярьениң ажыл-ишчилеринге чүъктерни: чем аймаан, үлетпүр бараaннарын, эм чүүлдерин болгаш эмнелге херекселдерин, тудуг материалдарын он-он суднолар оон чүдүрүп алгаш чоруп турар.

Соңгу чүктүң чүдүрүкчүлери ол судноларны эң-не дүрген чүдүрер дээш демисежип турарлар.

ЧУРУКТА: Архангельскиниң далай өртээлинде. Норильскиниң металлургия комбинадынга хереглээр бус котёлдарын «Подольск» деп суднога чүдүрүп турары.

СЭТА-ның фотохроиказы.

Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң культура ажылдакчыларының семинары

ХАБАРОВСК. (СЭТА). РСФСР-ниң Культура министерствозунуң организастааны кедээде культура бажыңнарының, методиктиг кабинеттерниң ажылдакчыларының үш хүн үргүлчүлээн зона айыы-биле чогаадыкчы семинары бодунуң ажылын чоокта чаа Хабаровскиге дооскан. Чөөн Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң 12 крайларының болгаш областарының төлээлекчилери СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлери-биле холбаштыр, культура-чырыдышкын албан черлериниң ажылчорудулгазының баштайгы түңнелдерин чугаалажып көрген.

Семинарның киржикчилери Хабаровск крайның культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылының дуржулгазын сонуургал-биле таныжкан. Кедээ ажыл-агый, техниктиг, медицина болгаш эртем-тайылбыр номнарын көжер библиотекажыгаштарны дамчыштыр тарадырын ында организастаан. ол библиотекажыгаштарны агрономнар, эмчилер, өске-даа тускай эртемниглер баштап турар. Ол инициативаны РСФСР-ниң Культура министерствозу чүүлдүг деп санаан. ам ындыг көжер библиотекажыгаштар крайда 379 хире болуп турар.

Кедээ культура албан черлеринде профессияларны дакпырлаары калба-биле нептерээн. Ам клуб эргелекчизи—библиотекарь, киномеханик — клуб эргелекчизи, кино-механик — массачы кижилерге бо-ла ужуражып болур болган. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң соонда кедээ район бүрүзүнүң төвүнге планетарий, хандыкчыларның киностудиязын, фонотеканы тургузарын шиитпирлээн. Кедээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилеринге тематиктиг радио кежээлери солун болуп турар.

Семинарның киржикчилери хоорай чанында Вяземск районга чоралн. Анаа баргаш, олар крайда база бир эң дээре клубтуң ажылының дуржулгазы-биле таныжып, бот-тывынгыр уран чүүлдүң концертин көрүп база чугаалашканнар.

СОЦИАЛИСТИГ ЧУРТТАРДА

КАРАНДАШ БҮДҮРЕР ЧЕРДЕ

Карандаш-биле чүве бижип билир кижи бүрүзү ооң кырында чүнү бижип кааны, өскээр чугаалаарга, ооң паспорту-биле таныш эвези билдингир болгай. А ону сонуургап көрген кижилер «Чехословакияда «Кох-и-Ноор» фабриказынга кылган карандаш» деп бижип кааны эскерген боор.

Бо одуругларның автору шаанда ол бүдүрүлге черинге баар аргалыг болган. Ооң турар чери — мурнуу чүкте чех хоорай Ческе-Будсевице. Баштайгы карандаштар 100 чыл бурунгаар кылдынган-даа бол, фабриканың ёзулуг күш-ажылчы алдары, бүгү делегейге сурагжааны дайын соолу чылдарда болган. Амгы үеде бо фабрика Чехословакияның хосталганы 1945 чылга бодаарга, оон 4 катап хөй продукция бүдүрүп үндүрүп турар. Карандаш бүдүрүлгезин автоматчыттынган. Автоматтыг шугумну башкарып турар ийи анныктар коллективи чаңгыс ээлчегниң дургузунда ийи муң хевирниң 172 муң карандаштарын берип турар. Бо дээрге ёзулуг карандаш ээлээн оран болур. Маңаа чүнү көрбес дээр боор: бүгү делегейге сураглыг цаңгылыг карандаштар «Версатилдер», автоматтыг, школага хереглээр бүдүктүг, техниктиг, 64 өң чүзүнүнүң өңнүг карандаштары дээш оон-даа өске хөй-хөй карандаштар бар.

Карандаш кылып турар кижилер бодунуң херээниң мастерлери. Оларның хөй кезии карандаш бүдүрүлгезиниң хоочун ажылчыннары бооп турар. Оларның кылганы чараш-даа, шынарлыг-даа. Мындыг таварылга солун бооп турар: Юрий Гагарин Черни долгандыр чаа-ла ужудуп доозупкан турда, Прагага маадырның болгаш ооң кораблиниң дүрзүлээн карандаштар шагда-ла саттынып эгелээн турган. «Кох-и-Ноор» фабриказының дүрген үндүрген ол карандаштары үнелиг белек болган.

Фабриканың кылган чүүлү делегейниң барык-ла бүгү чурттарынче тарап турар.

МИХАИЛ НИКИТОЧКИН,
СЭТА-ның корреспондентизи.

Бир шаажылакчы өскезин солуп турар

ПАРИЖ. СЭТА-ның корр. Ю. Лопатинниң дамчыдып турары болза:

Мурнундагы гитлержи генерал Ганс Шпейдель 6 чыл дургузунда ээлеп келгени, НАТО-нуң каттышкан кургаг чер шериглериниң командылакчызы албан-дужаалдан халашкан. Моон соңгаар Шпейдель атлантика камгалалының айтырыгларының талазы-биле ГФР-ниң чазааның тускай төлээлекчизиниң хүлээлгезин күүседир апаар.

Ынчаарга ооң үнүп чорутканындан чүү-даа өскерилбес, ол конгчуг нацистиң дуржок идегетке төлептиг халакчыны — база-ла ол ышкаш дайын херектени, ёзулуг гитлержи генерал фон Кильмансегти НАТО-нуң чагырыкчылары дилеп тып алганнар.

Француз генералдарның НАТО талазы-биле өңнежип турары чүү кижил ол? Ол дугайын дараазында чүүлдер херечилеп турар. Ол шаанда гитлержи кол штабтың офицери турган. Францияны немецтер эжелеп турган үеде удурланыышкынның киржикчилеринге удур хөделиишкиннерге ол киржип турган, а ооң баштап турган кезээ тайбың чурттакчы чонну араатанзыг ёзу-биле аажылап, өлүрүп турган.

Деголльчу чазак ону томуйлаанынга удурланыышкын кылырын безин оралдашпаан-дыр деп. «Юманите» солун килеңнээшкин-биле бижээн.

Чөпшээрешпээннер

ТОКИО. (СЭТА). Японияның алды эң улуг металлургия компаниялары каң хоолайлар бүдүрер талазы-биле заводтарны шиничилеп көөр дээн америк төлээлерин Японияже кирзин дээн АКШ-тың негелдезинден ойталаан. «Боттарывыстың бүдүрүлге талазы-биле чажыттарывысты америк үлетпүр ээлеринге ажыдып бербес бис, бистиң иштики херектеривиске оларның холгаарлаашкынын болдурбас бис»— деп, ол компанияларның төлээлекчилери медеглээн.

Америк үлетпүр ээлери үлетпүр чажыттарын билип алырын оралдажып турарлар деп, «Иомиури» солун бижээн.

А. Карьялайненнин чазаа албан-хүлээлгезинден дүшкен

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Финляндияның премьер-министри Ахти Карьялайнен август 30-де республиканың президентизи У. К. Кекконенге чораан болгаш чазактың албан-хүлээлгезинден дүшкениниң дугайында медегелдени анаа кылган.

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Карьялайненниң чазааның албан-хүлээлгеден дүшкенин Финляндияның президентизи У. К. Кекконен хүлээп алган. Чаа чазакты тургузарынга чедир бодунуң хүлээлгелерин күүседирин Карьялайненден Кекконен дилээн.

Чурукчу тараачыннар

Югославияның автономнуг крайы Воеводинде Ковачица деп суур — чуртта болгаш даштыкыда бедик үнелээшкинни алган чурукчу тараачыннарның төптериниң бирээзи. Бот-тывынгыр уран чүүлдүң кедээ ниитилелинде элээн каш чылдарның дургузунда ыры-музыка, сонуургал театрының, библиотеканың бөлгүмнери, а ол ышкаш бот-тывынгыр чурукчуларның 10 чыл бурунгаар үндезилеттинген, хөйге билдингир бөлгүмү ажылдап турар. Ол бөлгүмде оон хоочун ажылдакчызы бежен харлыг Мартин Биреш, Мартин Йонаш, Ян Князовиц, Ян Стракушек, Ян Венярски, Ондрей Венярск база Павел Хрк олар ажылдап турар.

ТАНЮГ агентилелиниң корреспондентизи З. Златанович Ковачицага чораан, бот-өөредилгелиг чурукчулар-биле чугаалашкан.

«Онзагай хөөн кире бергеш, катап сагыш-сеткилимниң ханызында кандыг-бир күш мени бийирже чаягаар идип турар, шак ындыг өйде меңээ чурууру онза чиик апаар деп, Мартин Палуша чугаалаан.— Мени бойдусче, кудумчуже, ооң бажыңнарынче тыртылдырып турар апаар. Бистиң хүн бүрүдеги амыдыралывысты мөңгежидип тураскаадыры меңээ күзенчиг болу бээр.» Ол чурукчулар боттарының чогаалдарының сүүзүнү кылдыр кедээ чурттаганы эп турар. Оларның чогаалдары чүгле бедик шылгарал-биле болгаш билдилиг техника-биле ылгалып турар эвес, харын маргылдаа чок херек кырындагы амыдыралчы чурумалды тода бижип көргүскени-биле ылгалып турар. Ол чурукчуларның чогаалдары арай чевен болгаш мергежил чок хевирлиг болза-даа, олар кезээде сеткилди хөлзедип турар.

Ковачица суур — Воеводиниң байлак үнүштүг оргулаажында. Чурукчулар бо хүннерде Югославияда бир дугаар чурук галереязы бар ындыг школалыг. Ындыг школалар Югославияда чаңгыс эвес, бо школа оларның эң аныяа-дыр.

Хорватияның Хлебино суурда бүгүдеге билдингир чурукчу тараачыннар Иван Генералич болгаш Франьо Мраз оларның ажылдап турары шаандакы школа бар. а Даллнацияның Доне Доце деп черде сураглыг мастер Петар Смачичнге удурткан ыяштан хевирлер кылыр мастерлер бар.

Югославияның бот-өөредилгелиг чурукчулары улуг нуруузунда-ла чер ажылдыглар. (СЭТА).

ШООДУГ ЧУГАА

Өөдежок аңчы

Өөдежок аңчы! Шынап-ла, өөдежок шола-дырам. Та чүге ынча дижи берген чүве ийик. Аңчылар ооң адынаа адавас, анаа-ла «Өөдежок аңчы» дижир. Ынча дээрге, ооу ажынып, хорадавас-даа. Пат-ла шоюгун калтаны ол чүве ийикпе. азы үндезиин барымдаалыг болурга. «шын чүве черле шын» дижири ышкаш. аңаа чөпшээрежип турары ол чүве ийикпе, пат-ла кайгамчык. «Хат чок болза, сиген бажы шимчевес». Сылдаг чок болза, шола-даа кайын тыптып келир деп. Че, ол-даа хамаан эвес, шола шолазында-ла ыйнаан, харын.

Ол үргүлчү-ле аңнаар. Ынчалза-даа ооң нажан-бир шагда аң азы куш өлүргенин кым-даа көрбээн. Ажыт-чажыт чок сөглээрге, чүнү-даа өлүрүп чадаан кижи-дир ийин. Аң көрүп каанда, сугда ыяш дег сирилеп, кавылап, девидей бээр. Аңга чоокшуладыр келеп келбейн, а ыраатан-на шурадып боолааш, бирде чазыптар, бирде бакка адар. Ооң аңнап чораан черинге бертик-бежел, балыг-бышкын аңнар, куштар эндерик артыылаар. Ол аңнаашкындан келгеш, «ынча аттым, ындыг-ындыг аңнарны бакка аттым, албаза-даа алгаызыг кылдыр аттым»— деп, мактанып олурда, олчалыг аңчылардан безин арта бээр болдур ийин.

Суг куштары аңнаарының сезону эгелээнде, Өөдежок аңчы база-ла өдүректээр дээш, аңчылар-биле кады чоруп каап-тыр. Савыйтыр удуп каапкан карактарын холу-биле чода тудуп, эртенги даң хаязында куштар үнү дыңналып турар шынааже, хөкпеңнедип чорупкан. Серинин, шык агаарны тыпарга магалыг болган. Даң хаязы чаа-ла чырып кел чыдар, шыпшыңы аажок. Кырында чуга туман турнугуп турупкан тулаада куштар чир-шоң дүжүп, алгыржып турган. «Ам черле куруглавас боор мен» кылдыр бодап, Өөдежок аңчы шөшпүртүп олурган. Баштайгы боо даажы тулааның бир ужунда чаңгыланы берген. «Өске аңчылар аткан саныында-ла ап үнер—деп, Өөдежок аңчы чугааланган.— Мен кезээде-ле чүге куруг үнер кижи боор мен? Эрткен сезонда шуут куруг болдум. Бакка аттаным хөй, канчап өлбестей берген куштар ийик».

Хүн бакылап келгенде, боо даажы уламчып турар апарган. Өөдежок аңчы «мен чоонган мен!» дээш, дээрде оранчок ужуп эртип чыткан куштарны үш удаа даштаан. Оон эгелеп-ле улаштыр аткаш турупкан. Хөл ортузунда ырак өдүректерин-даа, ыракта ужуп эрткен кастарны-даа тутсун-ла турган. Хөлде олурган өдүректер оңу кыжырып, кочулаан чүве дег, чүгле сиилгилелип каар. Аңчының холу ажыш дээн, ам көрүп кээрге, боозу мырыңай изиг берген болган. Шак ынчаар-ла хүнзеди «шурадып» келген. Чүс ажыг октан каш-ла борбак арткан, а өлүрген олча чок, оң шаа кушту бакка аткан.

Өөдежок аңчы хүнзедир дааладып келгеш, могап-турупкаш, ээп чорупкан. Долгандыр хыырыгыыш үнген бичии оялчык кыдыында бичежээк, куу өдүрек чылбыйтыр хорүй берген, чылар-чылбас эштип чорааш «Чыткан теве аксынга каңмыыл кирген» деп чүве бо-ла-дыр»— дээш. Өөдежок аңчы хыырыгыыш артындан кедеп келген. Өдүрек хыырыгыыш аразында кыстына берген олурган. «Мениден чайлап кай баарыл, бо!»— дээш, чык-ла кылган. Өдүрек салбаш кылыгаш, бичии чыла берген. «Ам база бакка дээптери ол бе?» Катап аткан. Ушпас-даа, кыжыраан чүве дег, бичии шимчеп каар. Боозун октап алгаш, харап көөрге, өдүрек ам-даа олурбушаан. Чык-ла кылган. Көңгүс тоовааан. Кавындылапкан. Улам-на хыыргыыш аразынче сыңны берген.

Саадаан үжеттинерге, огу чок төнген! «Ам канчаарыл! Бо өдүректи канчап каар боор?» «Думчукка тулганда бызаа сугжур» дижири ышкаш, Өөдежок аңчы черден даштар тып алгаш, өдүрекче чоокшуладыр кедеп келгеш соп эгелээн. Октаан даш чанынга дүжерге, өдүрек мениээн дег, чүгле сырбаш кынныл каар. Чеже соккулаар боор, Өөдежок аңчының холу аарып келген. Пат-ла чөгел төңүп, көк суг дүжүп, турупкаш, «ушса ушкай аан» дээш, өдүректиң чанынга чеде берген. Шагда-ла хартыга теп чээн өдүрек сеги хыыргыыш аразында ылдыртына берген, сүт-биле кады чалгып турган.

Дүрзүзү оскундурган, куругдаан Өөдежок аңчы ол-ла чорааш, бир аңчыга ужуражы берген.

— Олчаң кайыл?— деп, дээрги айтырыган.

— Албаза-даа алганзыг кылдыр аткыладым-на!

— Ол чүү дээриң ол?

— Он ажыг өдүректи бакка аттым—деп, Өөдежок аңчы мактанган.—Даманы сыйык, шегедей болгаш сербээ дээтен өдүректер-ле эмежок. Кулугурлар алырбайн барды! Домей-ле, черге өлүрлер ийин он...

— Ынчаарга силер ёзулуг төтчеглекчи ышкажыңар чүл!?

— Чүге төтчеглекчи боор? Сезон ажыттынган-дыр.

— Сен хамык куштарны бакка аткаш, кымга-даа ажык чок кылдыр черде каап турар-дыр сен. Ол дээрге хора чедирген чорук-тур. Ындыг болганда төлээде, силерге акт тургузар апаар-дыр—дээш, демги аңчы инспектор аңчы билдиин Өөдежок аңчы-же сунган.

Хөөреп турган Өөдежок аңчының үнү читкен. Туралыг-туражок-даа болза, актыга ат салыр ужурга таварышкан...

Шынап-ла, өөдежок аңчы дыр дээрзинге ам-на бүзүрээн боор силер, аа?

А. КУЛАРОВ.

МОСКВАДАН КЕЛГЕН АРТИСТЕР

Дүүн бистиң республиканың найысылалының театржы хөй-ниитизи Москваның Күрүнениң академиктиг Улуг театрындан келген артистерни Кызылдың аэродромунга уткуп алган. Уткуп алганнарның аразынга республиканың партия, совет ажылдакчылары, артистер болгаш өскелер-даа тургулаан.

Келгеннерниң аразында РСФСР-ниң алдарлыг артистери М. Боголюбская, Н. Симонова, Ю. Горман, М. Редькина болгаш өскелер-даа бар. Оон-биле кады артистерниң ойнналарын үдээр виолончелист, скрипач, фортепьяначы кижилер база бар.

Келген эргим аалчыларга оларны уткааннар кижи бүрүзүнге дириг чечектерни түдүскулаан. Артистерниң составында — 13 кижи. Ол бөлүктүң удуртукчузу И. Л. Мильоннуун аңаа чугаалаасы болза:

— Бисти чылыг-биле уткуп алганынга четтирдивис. Кызылчыларны сонуургадып дээш, кызымаа-биле ойнап бээр бис. Оон-биле кады, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин күүседир дээш чорудар ажылдарывыстың талазы-биле алырга. Силерниң-биле бистиң сорулгавыс чаңгыс болгай, ол сорулганы кады алдарзыы-биле күүседир бис.

Келген артистер Кызылга концерттерин бөгүнден эгелээш көргүзе бээрлер.

С. САЛЧАК.

Чечектер делгелгези

Эрткен дыштаныр хүнде хооркүүскомнуң организастап, удурткаңы-биле Кызылдың Гастелло аттыг паркынга хоорайның чечектер делгелгези ажыттынган. Анаа хоорайның албан организация черлери, школалар болгаш чурттакчылары киришкен.

Делгелгени хооркүүскомнуң даргазының оралакчызы эш М. Попова ажыткан. Делгелгениң киржикчилеринге ол байыр чедиргеш, бо хүндүлүг ажылынга моон соңгаар улам-на чедиишкиннерлиг болурун күзээн.

Киржикчилерниң санының өскени болгаш делгээн көргүзүг талазы-биле моон мурнунда болуп эрткилээн делгелгелерден бүгү-ле талазы-биле экижээни ол делгелгеден илдең. Курбанк, Чаагайжыдылга конторазы, Пенсионерлер чөвүлели болгаш өске-даа организациялар янзы-бүрү сорттарның чечектерин эккеп делгээн.

Делгелгениң лентазын үзе кескен соонда, хөй чон оон девискээриниң иштинче кирипкен. Кайнаар-даа көөрге, кижилерниң чарылбас өннүктери — алдын шокар, айыран каас чечектер, оларның ароматтыг чаагай чыды ол бүгү девискээрни долган. Бойдустуң бүдүмелиниң чаражынга хаара туттурган хөй чон чечектерже көрүп, оларны өстүрген кижилерге өөрүп четтиргенин илередип турганнар. Кижи бүрүзүнүң арнында өөрүшкү, магадал чайнаан. Ол үеде чаап келген чаъс безин көрүкчүлерни оон үндүрүп шыдаваан.

Делгелгеге аныяк болгаш хоочун садчылар өстүрген чечектерниң янзы-янзы сорттарын чоңга бараалгаткан. Көрүкчүлерниң сонуургалын Анна Александровна биле Исаак Карпович Куприенколарның көргүзүглери хаара тудкан. Олар делгелгеге яблоктарның дөрт сорттарын, слива, вишня, ранетка, лимон ,инек-караа, сара калын эккеп салган. Олар бо кат-чимистерни Кызылда боттарының садында өстүрүп турарлар. Ол дээрге Тывага кат-чимистиг садтарны кижи бүрүзү өстүрүп болурунуң бөскү херечизи-дир.

Сентябрьның баштайгы хүннерниң бирээзинде делгелгениң түңнелин үндүрүп, кайы коллектив, кымнар эки черни ээлээнин анаа илередип, тиилекчилерге өртектиг шаңналдарны, мактаал бижиктерни тывыскан.

Д. КАРА-ООЛ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага бүлүттүгүлап каап турар хүн болур, кыска чаашкыннар чаар. Хат ой-тавында. Агаарның температуразы: республикага — 13 — 18, а Кызылга — 14 — 16 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Африканың амыдыралында чаа чүүлдер

УДУРЛАНЫЫШКЫН БОТТАНЫЫШКЫНДА

Аддис-Абебага болган конференцияның шиитпирлеринге дүүштүр Африканың хамаарышпас чурттарының хөй нуруузунуң чарлаан удурланыышкынның түңнелинде, Мурнуу-Африка Республика-биле ол чурттарның садыглажылгазы дыка кызырылган. Мурнуу-Африка Республиканың медээлерин ёзугаар алырга, 1963 чылдың бирги кварталында Каттышкан Араб Республика-биле садыг бүрүнү-биле соксаан. КАР бодунуң бүгү чагыгларын күш чок болдурган. Танганьикаже, Конгоже, Угандаже, Сенегалче, Бениже мурнуу-африка бараанарны үндүрери эң эвээш хемчээлдеринге чедир кызырылган.

Мурнуу-Африка Республиканың ужар чүүл транспорт компаниялары мурнунда соңгу-африка чурттарны дамчыштыр Европаже ужудуп эртип турган оруктарын далаш-биле өскертир ужурга таварышкан. чүге дээрге, Мурнуу-Африка Республиканың самолёттарынга Алжир, КАР, Судан, Эфиопия, Ливия, Мавритания боттарының агаар оруктарын ажыглаарын хоруглаан. Мынчангаш Иоганнесбургтан Европага чедир чаа орук бүдүн чартык катап ырак болур.

БИЖИК БИЛБЕС ЧОРУК-БИЛЕ ДЕМИСЕЛ

Эфиопияның чазаа бижик билбес чорук-биле демиселдиң калбак кампаниязын чайгы үениң дургузунда чорутан. Чүс-чүс эки-турачылар чурттуң эң ыракы булуңнарынче чорупкан. Ам Эфиопияда эге болгаш ортумак ниити өөредилге школаларының 8 муң хире санныг башкылары бар.

БАШТАЙГЫ ҮНДҮРҮЛГЕ

Нсуккада (Нигерия) Чөөн-нигерия университетти бо чылын дээди эртемниг специалистер бир-ле дугаар доозуп үнген. Чаа өөредилге чылында бирги курска 800 кижини хүлээп алыр, ол болза университеттиң бүгү курстарында ам өөренип турар бүгү студентилериниң саны-биле барык деңболуру ол. Кедээ ажыл-агый, инженер, педагогика факультеттеринге эң хөй санныг студентилерни хүлээп алыр деп турар.

ССРЭ-НИҢ ДУЗАЛАМЧЫЗЫ-БИЛЕ

Сомалиде күчүлүг радиостанцияны совет тускай эртемниглерниң дузазы-биле тудуп турар. Радиостанцияның кол бажыңының таваанга баштайгы дашты байырлал ёзузу-биле чоокта чаа салган.

Баштайгы дашты салып турда чүве чугаалаан Сомали Республиканың сан министри А. Аден дузаламчыны көргүзүп турары дээш Совет Эвилелинге өөрүп четтиргенин илергейлеп, күрүнеге күчүлүг радиостанцияның аажок улуу-биле негеттинип турарын айыткан.

ХАМААРЫШПАС ЧОРУКТУ НЕГЕП ТУРАР

Африкада француз эжелелде турар Коморск ортулуктарының (оларның девискээри 2.171 дөрбелчин метр, чону 182 муң кижи) чону хамаарышпас чорукту тыпсырын негээн.

Коморск ортулуктарының хосталгазы дээш демиселдиң Комитединиң медегелелинде чугаалап турары болза, француз империалистерниң турзазында аажылап келгениниң 122 чылдарының соолунде, чуртта электриниң даа, чаңгыс-даа ортумак школа чок болуп турар. Кара чаңгыс эмнелге чери чүгле колонизаторларны эмнеп турар. «Коморск ортулуктарының улузунуң национал-хосталгалыг демиселин базарынга ажыглап турар» Майотта ортулукта америк шериг базазын үзүткаарын Комитет база негеп турар.

ПЛАННААШКЫН ТАЛАЗЫ-БИЛЕ СЕМИНАР

Алжир Республиканың чазаа экономиканы планнаарының улуг ужур-дузазын үнелеп турар. «План чокка социалистиг экономиканы тургузар дугайын бодап болбас» деп, алжир премьер-министр Бен Белла медеглээн.

Эргелеп башкарарының болгаш хөгжүлдениң чазак институду семинарны чоокта чаа эрттирген. Бир неделя дургузунда күрүне аппаратының, үлетпүрнүң, профэвилел организацияларының болгаш национал-хосталга фронтузунуң харысалгалыг ажылдакчылары амгы Алжирниң байдалдарында планнаашкынның тодаргай айтырыгларын, капитал салыышкыннарының хемчээлдерин, даштыкы садыгның ролюн болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалажып көрген. Даштыкы чурттарның элээн каш өскү экономистери, оон иштинде Куба Республиканың үлетпүр министри Эрнесто Гевара, Польша Улус Республикадан келген профессор Бобровский, ССРЭ-ниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның планнаашкын талазы-биле тускай эртемниглери семинарга киришкен.

(«ПРАВДА» СОЛУНДАН).

ОЙНААШКЫН ТИРАЖЫНГА КИРЖИҢЕР!

Акша-бараан лотереязының 30 копеек өртенниг чаңгыс биледи-биле «Москвич» деп чиик автомашинаны азы «Планета» деп мотоциклди, пианинону азы холодильникти, дааранырга база хеп чуур машинаны болгаш өске-даа үнелиг эт-херекселдерни ойнап ап болурун билир болгай силер.

Тиражка 2.800.000 ойнаашкыннар таваржыр, оон иштинде 1.521.230 рубль түңнүг 18.270 эдилел-херекселдер ойнаашкыннары, 3.728.770 рубль түңнүг 2.781.730 акша ойнаашкыннары бар.

Лотерея билеттерин ажаалга кассаларындан, магазиннерден, харылзааның бүдүрүлгелеринден, кинотеатрларның, клубтарның, автовокзалдарның болгаш аэропорттуң кассаларындан садып ап болур.

Ойнаашкыннарның тиражы 1963 чылдың сентябрь 8-те Калинин хоорайга боор.

Хамаатылар! Лотерея билеттерин садып алыңар!

Ойнаашкыннарның тиражынга киржиңер!

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Чеделээн диннинер» 10, 12, 2, «Оларга дээр чагыртып турар» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дайынның оруктарында» 11.15 1.15, «Каин XVIII» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Өг бүлениң чажыды» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чоокшулашпас» (2-ги сериязы) 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Чоокшулашпас» (1-ги сериязы) 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24—63. редакторнуң оралакчызының болгаш харысалгалыг дежурныйның 35—24. пропаганда килдизиниң 23—54. харысалгалыг секретарьның 23—35. кедээ ажыл-агый килдизиниң 25—38. партийжи амыдырал килдизиниң 37—13. иштики информация килдизиниң 20—60. чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21—27. үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22—64. бухгалтерияның 31—75. корректорларның 21—47. Солун келбейн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС—01314. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. СЕНТЯБРЬ 4 СРЕДА № 210 (5614).

Өртээ 2 көп.

Н. С. ХРУЩЕВ—ЮГОСЛАВИЯДА

ЧУРУКТА: Н. С. Хрущев биле ЮСФР-ниң президентизиниң оралакчызы А. Ранкович олар Сплиттиң «Галеб» яхтаның кырында.

Фотозу СЭТА-ның болгаш ТАНЮГ-туу.

Н. С. Хрущев Белградта

СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев ЮКЭ-ниң Чиңгине секретары, ЮСФР-ниң Президентизи Иосип Броз Тито-биле кады сентябрь 2-де Белградта делгелгениң павильоннарынга чораан. Ол павильоннарны Сава хемниң эриинге каш-каш чүс чылдарның мурнунда тудуп дерээн. Эш Н. С. Хрущев делгелге залдарының тудуун архитектура талазы-биле шиитпирлээнин сонуургап көрген.

Делгелгени көрген соонда Н. С. Хрущевка делгелгениң алдын медалының болгаш фото-чуруктарның альбомун тудускан.

(СЭТА).

Келир үениң разведчиктери

«Коммунистиг ёзу-биле амыдырап болгаш чурттап өөренир» деп лозунну ачыы сорулга болдургаш, күш-ажылга чаа-чаа тиилелгелерни чедип алышаан, амыдырал-чуртталгага төлептиг үлегер-чижээн көргүзүп, коммунистиг ниитилелге чурттаарынга боттарын амыдыраштан ыяк белеткеп турар патриотчу кижилерни Никита Сергеевич Хрущев «Келир үениң разведчиктери» деп адаан. Оларның хөделиээни чыл бүрүде өзүп, планнары, ажыл-херектери болгаш күзелдери үениң негелделеринге дүүштүр улам чаартынып, чаа-чаа улуг эгелээшкиннерни төрүттүндүрүп турар.

Коммунистиг күш-ажылдың бригадалары болгаш шалыпчылары деп ат дээш шимчээшкинниң киржикчилериниң саны бистиң республикага 1959 чылда 572 кижи турган болза, амгы үеде тос бүдүрүлгелерниң коллективтери бүрүнү-биле, 331 бригадалар ол бедик ат дээш демисежип турар. Оларның иштинден дөрт цехтер болгаш 83 бригадалар коммунистиг күш-ажылдың цехтери болгаш бригадалары деп хүндүлүг атты чаалап алганнар. Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелеринде, тудуг болгаш транспорт организацияларында, колхозтарда болгаш совхозтарда келир үениң разведчиктериниң бедик адын чедип алыр дээш социалистиг чарышта киржип турарларның саны алды муң ажып турар.

Коммунистиг күш-ажылдың бригадалары болгаш шалыпчылары деп ат дээш шимчээшкинниң киржикчилериниң өскелерден ылгалып турар онзагай чүүлү болза, олар техниктиг деңнелге дээш, мурнакчы дуржулганы бүгү-ниитиниң болдурар дээш, төөгүлүг чеди чылдың бүдүрүлге онаалгаларын хуусаа бетинде күүседиринче бүгү-нитти көдүрлүүшкүн дээш, бүдүрүлгениң культуразы, ажыл-агыйжы болгаш экономиктиг көргүзүглерни соксаал чок бедидерин, бөгүнгү чедиишкиннерни даарта улам көвүдедири дээш сорукту, могаг-шылаг чок чүткүлдүү болур.

Коммунистиг күш-ажылдың деп ат дээш социалистиг чарышты кайда-ла эки организастаан, удуртуп, оон киржикчилеринге бүгү таланың деткимчезин чедирип турар болур, ында ажыл-агыйжы көргүзүглер үргүлчү бедик болуп турар.

Кызылдың электростанциязы бистиң республикада аныяк бүдүрүлге. Оон коллективи 1959 чылдан эгелеп бүгү-ле цехтерге, бригадаларга коммунистиг күш-ажылдың деп ат дээш социалистиг чарышты калбарткан. Ол чорук тергиин эки түңнелдерге чедирген. Электростанция ам элээн каш чылдарда улаштыр мурнакчы бүдүрүлге болуп, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң шилчиир Кызыл тугун каш удаа чаалап ап келген. Бо чылдың ийиги кварталының түңнелинде ол коллектив республиканың үлетпүр бүдүрүлге коллективтериниң аразында калбарган социалистиг чарышка бирги черни алган. Коллективтиң күш-ажылчы улуг чедиишкиннериниң үндезини — ында коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези деп ат дээш социалистиг чарышты бедик деңнелге организастап тургусканы болур. Коллектив кежигүннеринден дөрт кижиниң бирээзи ылавыла рационализатор болуп турар, хөй күш үнер аар ажылдарны рационализаторлар долузу-биле механизастаан. Амгы үеде автоматчыдылга дээш сорулга салдынып турар.

«Тыва кобальт» тудуг эргелелинде дузалаар бүдүрүлгелер комбинадының чазаныылга цегинде коммунист Роман Иванович Боровинниң удурткан чазаныкчылар бригадазы айларның болгаш кварталдарның планнарының онаалгаларын доктаамал ажыр күүседип, эң эки шынарлыг продукцияны бүдүрүп үндүрүп турар. Ол бригада 1961 чылдан эгелеп коммунистиг күш-ажыл бригадазының бедик адын төлептиг эдилеп турар. Амгы үеде Р. Боровинниң удурткан бригада комбинат тудугжуларының коллективинде калбарган социалистиг чарыштың бирги черин бызыы-биле ээлеп турар.

«Найырал» совхозтуң Кара-Талда сүт-бараан фермазының коллективи коммунистиг күш-ажылдың фермазы деп ат дээш демисежирин шиитпирлээш, кыска хуусаада хожудангай турган чоруктан үнгеш, ам районда мурнакчы ферма апарган. Кара-талчыларның үлегерин республиканың бүгү-ле колхозтарынга болгаш совхозтарынга калбаа-биле нептередири чугула.

Республиканың автоажыл-агыйы коллективтеринде коммунистиг күш-ажылдың бригадалары болгаш шалыпчылары деп ат дээш чарыш онза калбарган. Ылангыя Кызылдың № 1 болгаш № 2 АТК-ларында чолаачыларның он-он бригадалары келир үениң разведчиктериниң хүндүлүг адын чедип алыр дээш демисешпишаан, күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип ап турарлар. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары мурнакчы чолаачылар Пономарев, Захаров, Мякишев, Зюзин, Благодатских, Дулов, Мишин, Непомнящий, Пилипчук, Ярыгин, Галайко болгаш өске-даа он-он чолаачылар чеди чыл планының боттарынга онаашкан үлүүн күүседипкеш, амгы үеде 1967—68 чылдарның планынга кирипштир ажылдап турарлар.

Коммунистиг күш-ажылдың бригадалары болгаш шалыпчылары деп ат дээш шимчээшкинниң киржикчилериниң күш-ажылчы чедиишкиннериниң, буянныг чаагай ажыл-ижин чижек кылдыр дыка хөйнү көргүзүп болур. Ынчалза-даа оларның дуржулгаларын кошкак нептередип турарын айытса чогуур.

Республиканың көдээ черлеринде коммунистиг күш-ажылдың деп ат дээш социалистиг чарышты калбартырынче чогуур кичээнгей салдынмайн турар. Хөй-хөй колхозтарда болгаш совхозтарда ол чугула ажыл чорудтунмайн турар. Ол ышкаш Коммунал ажыл-агый министерствозунуң, республикада автомобиль оруктар тудуунуң эргелелиниң улуг коллективтеринде коммунистиг күш-ажылдың бригадалары болгаш шалыпчылары деп ат дээш демиселди калбартырынче кичээнгей салдынмайн турар. Чижээ, Коммунал ажыл-агый министерствозунуң бүдүрүлгелеринде ажылдап турар 2 муң ажыл кижиден коммунистиг күш-ажылдың деп ат дээш шимчээшкинге чүгле 60 кижи киржип турар.

«Кызыл тудуг» эргелели, сүт заводу, эът комбинады, алгы заводу, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелели болгаш өске-даа коллективтерде коммунистиг күш-ажылдың бригадаларын бызыгаар туржук, харын таралып турарын шын эвес деп санаар.

Коммунистиг күш-ажылдың бригадалары болгаш шалыпчылары деп ат дээш шимчээшкинни улам калбартпышаан, чыл планың хуусаа бетинде күүседиринче республиканың ажыл-ишчилериниң күжүн, аргаларын болгаш курлавырларын мөөннээри партия, совет, комсомол болгаш профэвилел организацияларының кол сорулгазы болур. Ылангыя профэвилел организациялары профэвилелдерниң ам удавас болур съездизинге күш-ажылчы улуг белектерлиг ужуражыр дээш социалистиг чарыштың дээди хевири — коммунистиг күш-ажылдың деп ат дээш чарышты калбартырынче кол кичээнгейни угландырар ужурлуг.

Вьетнам улуска байыр чедирген

Эштер Н. С. Хрущев биле Л. И. Брежнев Вьетнам Демократтыг Республиканың удуртукчулары эштер Хо Ши Мин, Чыонг Тин биле Фам Ван Донг оларга байырлыг телеграмманы чорудуп, национал байырлал — ВДР-ниң чарлап тургусканындан бээр 18 чыл ою-биле холбаштыр чүректиң ханызындан вьетнам улуска байыр чедирген.

Совет улус бодунуң чуртун тайбың каттыштырар дээш вьетнам улустуң чөптүг демиселин бүрүнү-биле деткип. Вьетнамның мурнуу кезиинде АКШ-тың чепсектиг агрессиязын шиитпирлиг буруу шаап турарын илергейлеп турар деп ол телеграммада чугаалап турар.

Марксизм-ленинизмниң болгаш пролетаржы интернационализмниң чайгылыш чок принциптеринге үндезилеттинген, ССРЭ-ниң болгаш ВДР-ниң аразында найырал болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылга социалистиг лагерьниң быжыгарынга, бүгү делегейге тайбыңның эргежыктарынга моон соңгаар-даа хөгжүүр дээрзинге бүзүрелди телеграммада илергейлээн.

• • •

ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыко вьетнам улустуң национал байырлалы-биле холбаштыр ВДР-ниң даштыкы херектер министри Суан Тхюнге байырлыг телеграмманы чорудкан.

(СЭТА).

Тараажылар! Бүгү дүжүттү ажаап алыр дээш чаңгыс-даа халас шак эрттирбээлиңер!

Көдээ ажыл-агый ажылдарының хүн демдеглели

Үшкү кварталдың сөөлгү айы эгелээн. Республиканың колхозтары болгаш совхозтары боттарының бүдүрүлге планнарын күүседири-биле ам-даа хөй чүүлдерни кылыр апаар. Ам херектиң ужуру болза, мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының чыл планы багай күүсеттинип турары болур. Сентябрь 1-де байдал-биле алырга, республика сүт садарының планын 73 хуу, эъттиин — 53,7 хуу болгаш дүктүүн — 81,4 хуу күүсеткен. Августуң сөөлгү он хонуунда барык-ла бүгү районнар сүт дужаалдазын кескузу-биле көвүдеткен. Оон түңнелинде муң ажыг тонна сүт хүлээп алыышкын пунктуларында чедирттинген. Барыын-Хемчик, Каа-Хем, Тес-Хем болгаш өске-даа районнарның сүт-бараан фермаларының ажылдакчылары шудургу ажылдаан. Сүт садарының он хонук графигин республика ниитизи-биле 128 хуу күүсеткен. Ындыг болза-даа Чөөн-Хемчик болгаш Өвүр районнар темпилерин кудуладыпкан. Чөөн-Хемчик район августуң ийиги он хонуунда сүт хүлээп алыр пункттуларга 120 тонна сүттү чедирген болза, үшкү он хонукта ында 116 тонна сүт дужааттынган. Өвүржүлер сүт дужаарын база 5 тонна кудулаткан.

Оон чылдагааны болза, ол районнарның ажыл-агыйлары ажыл-агыйның иштики херегледеринге хөй сүттү чарыгдаанында боол турар. Инектерниң сүткүрүн бедидер, мал одарларын шын ажыглаары дээш малчыннарның ортузунда дээштиг социалистиг чарыш калбартычмаан. Сүт дужаар талазы-биле онза дувуреэзинниг байдал «Тээли», «Өөк» болгаш «ҮТКА 25 чылы» совхозтарда тургустунган. «Өөк» совхозтуң малчыннары күрүнеге сүт дужаарының планын чүгле 53,8 хуу күүсеткен. Ынчаарга ол ажыл-агый мырыңай чоокта чаа чүгле Бии-Хемге эвес, харын республикага безин дээре диртип турган болгай.

Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелинде хөй сүт дээш чарыштың мурнакчызы ажыл-агыйлар база бар. Барыын-Хемчик районнуң «Мурнакчы» колхозу күрүнеге сүт садарының чыл планын күүсеткен дугайын шагда-ла рапорттаан. Ол онаалданы Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозу, Каа-Хем районнуң «Коммунизмче орук» колхозу сентябрьның баштайгы он хонуунда күүседип болур аргалыг.

Хоорай чанының ажыл-агыйлары Кызылдың сүт комбинадынга эккеп турар продукциязының шынарын экижидери чугула. Августуң сөөлгү беш хонуунда «Улуг-Хая», «Тиилелге», «Элегес» совхозтарже база Каа-Хем районнуң Ленин аттыг колхозунче сүттү дедир чоруткан элээн каш таварылгалар турган. Ол ажыл-агыйларда сүттү кадагалап шыгжаары ёзулуг организастаттынмаан. Ону амыдып иридер чорукту болдуруп турар. Оон түңнелинде ук сүт Кызылдың чурттакчы чонунга сайгарап аргажок болуп турар.

Күрүнеге дүк садар талазы-биле байдал республикада база багай чоруп турар. Дүк садарының чыл онаалдазы чүгле 81,4 хуу күүсеттинген. Ам колхозтар болгаш совхозтар бедүүн дүктүг хойларның күскү кыргылдазын чорудуп турар. Бүгү кыргылда агрегаттары эки ажылдаан турар кылдыр, ук ажылды ынчаар организастаар херек. Оон-биле кады дүгүн кыргыза чогуур бүгү кодан хойларны кыргылда пунктуларынга ой-шаанда чедирери чугула. Килограмм дүк бүрүзү күрүнеге дужааттынган болгаш ол чугула продукцияны садарының планы чедимшиннинниг күүсеттинген турар ужурлуг.

Ажыл-агыйларның тускай эртемниглериниң сорулгазы болза, эът, сүт, дүк дээш тараа дээш демисел ышкаш чорудары болур. Бистиң республика мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының планын чүгле күүседир эвес, харын дыка ажыр күүседир аргаларлыг.

Республикада күрүнеге тараа дужаалдазының чоруп турары

(Сентябрь 2-ге чедир медээ)

Районнар болгаш бүдүрүлге эргелелдери	Күүсеттинген хуузу
Каа-Хем	14,8
Таңды	7,6
Бии-Хем	4,7
Таңды эргелели	**9,4**
Чөөн-Хемчик	7,8
Улуг-Хем	3,3
Барыын-Хемчик	1,6
Чөөн-Хемчик эргелели	**4,7**
СОВХОЗТАР:	
«Бөк-Тей»	76,7
«Чыраа-Бажы»	17,2
«Межегей»	12,9
«Тиилелге»	8,2
Дуржулга станциязы	5,0
«ҮТКА 25 чылы»	4,4
«Элегес»	4,0
«Улуг-Хая»	3,2
«Найырал»	2,5
«Өөк»	1,6
«Шекпээр»	1,6

Республиканың ажыл-агыйлары ниитизи-биле 544 муң пуд тарааны күрүнеге дужаап, планын 8,1 хуу күүсеткен.

Контроль комитединиң хуралынга

ШАГААН-АРЫГ. (Телефон-биле). Районда партия-күрүне контроль комитединиң хуралы чоокта чаа болуп эрткен. Анаа районнуң ажыл-агыйларында дүжүт ажаап алышкынының чидириглиг болуп турары-биле демисел дугайында айтырыгны чугаалашкан. Ол талазы-биле комитет «Улуг-Хая» совхозтуң тараа шөлдеринге хыналда чорудкан, оон түңнелдерин чугаалажып көрген.

Хыналдадан илерээни-биле алырга, ук ажыл-агыйның тараа шөлдеринде 975 гектар хире чер чидиригге таварышкан. Оон иштинде 100 ажыг гектар черниң тараазын кестиргенниниң шынары кудуу, бедик кылдыр алдынгаш, мажактап каапкан болганындан ол девискээрниң бир гектарынга оназаштыр 3 кг хире тараа черде калган болуп турар, анаа канчап-даа эптежир аргажок дээрзин комитет кежигүннери санаан.

Ажаап алышкынның чурумнарын мындыг янзылыг каржызы-биле үреп турар чоруктарның тыптып келген чылдагааннарын олар база айтып демдеглээннер. Ажаап алышкынның машиналарын таварыштыр эптевээни, кыска сыптыг тарааларны көре тура-ла дүрген чоруушкуннарны кылып турганы удуртукчулар болгаш тускай эртемниглерниң талазындан механизаторларның ажылын хүн бүрү контрольдаваанындан болган.

Совхозтуң ийиги салбырының эргелекчизи эш Борисов болгаш кол агроном эш Сапелкин тараа шөлдеринде изиг-түлүк ажыл чорул турда, үш хонукта ынаар ис баспааны илерээн. Үстүнде бүгү четпестер таптыг-ла оларның ховуларга барбайн турган үезинде болгулаан. Ол ышкаш чидириг-биле демиселди организастаар хемчегни совхозтуң директору эш Моисеев ой-шаанда албаан.

Партия-күрүне контроль комитединиң хуралынга бо талазы-биле четпестер районнуң өске ажыл-агыйларында база бар дээрзин айтып, ындыг чоруктарны моон соңгаар бодурбас талазы-биле хемчеглерни дарый ап чорударын ажыл-агыйларның удуртукчуларынга, тускай эртемниглерге сагындырган.

Тараа ажаап алышкынында чидириглиг чорукту доп-чораан ээлерин, тараа шөлдеринде ажылдап турар механизаторларга тайылбыр ажылын калбартырын «Улуг-Хая» совхозтуң ийиги салбырының эргелекчизинге, совхозтуң директорунга болгаш кол агрономга комитет даалган. Совхоз директору эш Моисеев биле кол агроном эш Сапелкинни оларны комитет шыңгыы сагындырган, тараа шөлдеринге хөй чидириг болуп турда, ону дөрт харылаар тургаш, чедир көрбээн салбыр эргелекчизи эш Борисовка болгаш бригадир эш Соцугдаага комитет доңгулда берген.

В. БЫШТАК-ООЛ,
«Шынның» штаттан дашкаар корр.

Ажаап алышкын дугайын—сессияга

Улуг-Хем районнуң Бөк-Чыраа көдээ Советиниң ээлчеглиг сессиязынга «Улуг-Хая» совхозтуң дүжүт ажаап алышкынының дугайын чугаалашкан. Совхозтуң кол агроному эш В. Сапелкин дүжүт ажаап алышкынының чоруп турар байдалын тодаргай чугаалаан.

Дүжүт ажаап алышкыны совхозка август 10-да эгелээн. Бо аразында комбайнерлер О. Чорбаа, М. Дажы, В. Александров болгаш өскелер-даа ажылга боттарының эки үлегерин көргүзүп, ажыл нормазын ажыр күүседип келгеннер.

Дүжүт ажаап алышкынында четпестерни эдеринчи илеткелчи, доктаамал комиссия даргазы эш И. Хурагандай болгаш санал берген депутаттар шүгүмчүлээн. Септелге багай болганындан комбайнның үрелир чоруу хөй болуп турар. Арыг-Бажы салбырда ажаап алышкынның чидирии хөй. 150 гектар чочак-тарааның кезилдезин озалдатканындан оон дүжүлүнүң 50 хуузу алдынмаан.

Ажылдың отчёт-учёду багай тургустунган. Кижи бүрүзүнүң кылган ажылының түс-түс демдеглевейн, чижээ, хүнде 3 комбайн ажылдаан болза, оларның ниити ажааган черин каткаш, үш кижиге деңдылдыр үлеп турар. Салбырда тараа складтары четче септеттинмээн.

№ 1 салбырда күш-ажыл чурумунуң кошкааны депутат эш Ангакпан шүгүмчүлээн. Механизаторлар бригадаларга хонмайн, 4—5 километр черге трактор, комбайн-биле суурга кээп хонуп турар.

Ажаап алышкынның темпизин дүргедедип, чидириглер-биле демиселди күштелдирериниң хемчеглерин айыткан шиитпирни сессия хүлээп алган.

Кукуруза кезилдези

Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» көдээ ажыл-агый артелиниң ийиги хову бригадазының кукурузачылары бо чылын 400 гектар шөлге кукуруза тарааш, кукурузаның эвээш эвес ногаан массазын өстүрүп алган.

Кукуруза кезилдези чоокта чаа эгелээн. Кыска хуусаа иштинде 200 ажыг гектар кукуруза ажаап алдынган. Комбайнерлер С. Хурагандай, Н. Астраханцев оларның кайызы-даа кукуруза ажаар «СК-2,6» деп комбайн-биле хүнде 5 гектарны кестирер тургаш, 10 — 15 гектарны кестирип турар.

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» көдээ ажыл-агый артелиниң ховуларында моторлар даажы дүн хүн чок соксавайн турар. Ында тараа кезилдези шагда эгелээн. Төрээн чурттуң шыгжамырынче тараа хүннүң-не кирип турар.

Механизаторлар дүжүттүң саамы-чолу дээш харысалганы эки билип, тараа ажаап алышкынның ажыл-ишчи ёзу-биле чорудуп турар. Оларның хөй кезии шаг-үе барымдаалавайн, шудургу ажылдап, бүдүрер ажыл нормаларын доктаамал күүседип турар. Оларга комбайнерлер Кертик-оол Монгуш, Николай Ооржак, Дакый-оол Ооржак, Шооча Сат хамааржыр.

ЧУРУКТА: Комбайнерлер Дакый-оол Ооржак, Шооча Сат (оң талазындан) оларның тараа кестирип турары.

Фотозу Г. СИРОТИНИНИ.

Чарыштың эгелекчилеринде

Межегейжилер бо чылын бүгү республикага кукурузаның бедик дүжүдүн өстүрүп алыр дээш чарыштың эгелекчилери болганы билдингир болгай.

Кандаашкынныг чай болган болзажок, совхозтуң кукурузачылары багай эвес дүжүттү өстүрүп алганнар. Олар бүгү республикага үндүрген кыйгырыынга ээ болур дээш, тарылгаларның чайгы ажаалдазын, одуруглар аразының ажылдап кылыышкынын болгаш үлдүредиишкинин агротехниктиг негеделер ёзугаар чорутукан.

Совхозтуң бодунуң кукурузачыларының аразында социалистиг чарыштың мурнакчыларының одуруунда Владимир Москаленко биле Оюн Чыртак-оолдуң звенозу салдатынып турар. Олар чаңгыс черде ажылдап турар.

Совхозтуң дирекция черинниң болгаш партия организациязының сүмелээнин ёзугаар № 4 хову бригадазында эш Москаленконуң кукурузачы звенозунуң ажылдап турарын көөр дээш олче хаптывыс.

— Бистиң бригадавыстың кукурузачылары Владимир Москаленко биле Оюн Чыртак-оолдуң ажылынга багай ажылдыг кукурузачылар адааргап болур. Олар ам ажаап алышкынны эгелей берген. Сагыш дег ажылдаар эрлер болдур ийин. Барып бүзүрел көрүп болур силер. Бо чылдың агаар-бойдузунуң берге, кан байдалы кымның канчаар ажылдаарынга шылгалда болганы чугаажок. Эш Москаленконуң звенозу республиканың алдарлыг кукурузачызы эш Пикалонуң звенозу-биле чергележип келген, харын-даа оон чамдык участоктарында кукурузаның үнүжү эш Пикалонуңундан ажып турар апарган — деп, совхозтуң парторганизация секретары эш Никитин бисте чугаалаан.

Эш Москаленконуң ырактан-на ногаарарып көстүп турар кукуруза шөлүнге чеде бердивис. Ынаар кукуруза аразында комбайн-даа, машина-даа дагжаар. Кукурузазын кестирип каапкан шүгүмга келгеш, комбайнның кайы үеде чорупп турарын ылавылап көрүп ап тур бис.

— Багай эвес кукуруза болдур ийин. Комбайннар безин көзүлбес-тир, көрүңердаан! — деп, кукуруза сөөртүкчүзү чолаачы ажым чугаалай-дыр.

— Ийет, черле эки-дир — деп, ажымны деткиириимге, комбайнның чоок талазынче ол долганып хапты.

— Узун дүртү 1,2 километр черни долганып турар эрлер чүве, а кукурузаны силостап турар черге — Уургайлыгда фермага чедир 12 километр. Ынчангаш 14 км черге рейс кылып турар бис. Машиналар чедишпейн турар — деп, чолаачы чугаалады.

Кээривиске комбайннар сүрүштүр туруп алган турлар. Баштайгы комбайндан сөөлгү комбайнче кылаштап чорупп орган тыва эрге ужуражып келдивис. Кукурузачы-тракторист Оюн Чыртак-оол ол болду. Мендилежип, таныжып алдывыс.

— Силерниң ажылыңарны сонуургап көөр дээш келдим... Ол дугайын чугаалай кааптар силер бе? — деп эш Чыртак-оолдан дилеедим. Ол бедүүн ажылчын кижи хөөрем чокка мынчаар чугаалады:

— Кукурузавысты ажаап кирипкенивис бо. Эш Москаленко биле ийилээ 300 гектарны ажаар бис. Бо дээрге хирелиг дээн участогувус-тур. 20 ажыг гектарны кестирдивис. Га бүрүзүнден ортумаа-биле 250 центнер ногаан массаны ажаап ап тур бис. Моон өске бир черде кукурузавыстың гектар санындан 300 центнерден эвээш эвести ажаап алыр бис. Ол дээрге амгы берге чылда үнелиг болгаш хөй мал чеми-дир. Ону чидириг чокка силостап алыр дээш кызымаккай ажылдап тур бис. Комбайндан силос сөөртүр машиналарны чедир бербейн турары багай-дыр. Хүнде чүгле 3—4 машина берип турар. Олар чедишпес-тир. 7—8 машина бээр болза бистиң комбайннарывыстың соксаал чок ажылдаарын хандырып болур ийик. Бистер ам машиналар манаар ужурга таваржып, үнелиг үе-шакты анаа эрттирип, ажаап алышкынның темпизин оожумнадып турар-дыр бис — деп, ол чугаазын доосту.

Механизаторларның бо хомудалы черле чөптүг. Совхозта ажаап алышкын ажылдары калбак фронт-биле чорупп турар. Бүгү бар чүък машиналары четчир шаа-биле бригадаларга хуваатынган. Кызылдың № 1 чүък АТК-зы 50 машинаны бо совхозче чорудар тургаш, мынчага чедир чартыын безин чорудуп бербейн турар ужуру чүл? Бо айтырыгны дүрген шиитпирлээзе чогуур.

— Эш Москаленконуң комбайнының кожуг белдиринде сынымышкын болу берди. Оон ужурунда доктаай бердивис. Ол боду техниктиг дуза дилеп, каннакчы эккээр дээш чорүй барды. Ам мен чааскаан ийи комбайнның орнунга тур када ажылдаар апаргандыр мен ийин — дээш, эш Чыртак-оол комбайнынче базыпты.

Мен эш-биле чарлырда байырлажып алгаш, оон шынавыла канчаар ажылдаарын элээн үр магадап көрүп-түрдүм. Ийи комбайнга ол хүн бижыглаан 4 машинаны эш Чыртак-оол чааскаан хандырып четтигип турду.

— Баске сес машина херек — деп, бодунуң чугаалаанын херек кырында шалыпчы ажылы-биле ол шак ынчаар бүзүретти.

М. КАРА-ТОННУГ.
«Шынның» тускай корр.

Мал тарып боозадырынче кичээнгей салыр

Бистиң районнуң ажыл-агыйларында уксаазы акижиттинген мыйыстыг бода-даа, хой-даа мал эвээш.

Мал тарып боозадырының артык ажыктыынга ажыл-агыйларның удуртукчуларының болгаш тускай эртемниглериниң хой кезии бүзүрээн. Ол дугайында ыяклыг чижекти коргузуп болур. «Барлык» совхоз тарып боозадыгааны эрткен чылын эки чоруткан болгаш бо чылын база багай эвес чорудуп турар. Оон ужурунда ында акижиттинген мал хой болуп турары таварылга эвес. Ажыл-агыйга акижиттинген мал 60 хуу чедип турар. «Барлык» совхозтуң кожазы, хөрзүл болгаш агаар-бойдус байдалдары бир демей «Большевик» колхоз эрткен чылын мал тарып боозадыр талазы-биле планны чүгле 47 хуу күүсеткен, а төрүүр хойларны тарып боозадыр планны шуут күүсетпээн. Ынчангаш ол колхоз төрүүр чүс баш малга онаалтыр эвээш чаш төлдүр ап, күрүнеге эвээш деңзидиг малды дужаап турар. Оон-биле кады сүт саалазы, дүк кыргылазы база аажок дүлү.

Хой сүтү, эки салгалды дүрген алыр телээде, инек бызаалаан соонда 20—24 хонганда тарып боозадырының эргежок чугулазын кодээ ажыл-агыйның бүгү тускай эртемниглериниң хой кезии бүзүрээн. Бистиң районнуң ажыл-агыйларында 4000 ажыг инектер бызаалаан, оон чүгле 1400 инектер тарып боозаттынган.

Тарып боозадылга шынар чок чоруттунуп турар. Чижээ, «Тээли» совхозтуң № 3 салбырының Кызыл-Даг деп черде тарып боозаткан 450 инектериниң чүге 94-ү боос болган. «Большевик» колхоз (даргазы аш Шыырак-Кара) болгаш «Шекпээр» совхоз (директору аш Коблов) инектерни тарып боозадырын соолгу үеде соксаткан. Районнуң бүгү ажыл-агыйларын үре-бээр хандырар ужуруг «Барлык» совхозта (директору аш Макальский), тарып боозадылга станциязы (эргелекчизи аш Клишин, кол зоотехник аш Мөңге) ажылдаарынга аажок чедир тавыштыр четче белеткеттинмээн. Станцияның оранбажыңы чедир кылдынмаан, арыгшеверте удур байдалда турар, бүдүрүкчүлер шилип алдынмаан.

Бистиң районнуң байгалыгга хойларны кыжын соолдарының ажаак таарымчалыг. Январь, февраль айларда төрүттүүген хураганнар эвээш хораар болгаш оларның деңзизи күске чедир 40—45 кг чеде бээр, оонбиле кады оларның дүгүн база ыяргып ап болур. Удуртукчулар болгаш тускай эртемниглер ону эки билип турза-даа челимчелиг хемчет алдайн турары харааныгчыг.

Тарып боозадылга чорудар ажылда улуг четпестер бар. Чамдык ажыл-агыйлар мал тарып боозадыгазын массалыг чорударынче хөгө чедир эргелеп кирбээн. Чижээ, «Барлык» совхозка план ёзугаар 10 пункт ажылдар турган болза, ам чүгле 3 пункт ажылдап турар. Тарып боозатса чогуур 11.500 хойдан чүге 1900 хойну тарып боозаткан. Ында арганы совхозна эрткен чылда продуктулар бүдүрерин калбартырынга кодээнин ажыл-ишчилериниң материалдыг сонуургалын үзүп коштаткан турган. Колхозтар болгаш колхозчулар төөгүнү бичии акша оруглаларын ап турган. Кодээни кадрлар-биле багай дузалап, ону техника-биле четпес дериш турган. Оон түңнелинде кодээ ажыл-агыйның кодургулушкуну оожумнаан, а чамдык областтарга көңгүс соксаан турган. Чүрт 1953 чылда чүгле беш миллиард пуд тараа алган.

Шак ол нарын болгаш кедергей харыысалгалыг үеде СЭКП ТК-ның сентябрь Үзенүүмү чыылган. Пленумга кодээ ажыл-агыйны улам ынай хөгжүдүрүнүң хемчеглериниң дугайында илеткелээ Никита Сергеевич Хрущев кылган. Оон чугаалааны болза: «...Бистиң чүрттүүс чыл келген түдүм-на байып, ажылчы чоннарның материалдыг челимчезэ өзүп турар, ынчаарга оон-биле кады кодээ ажыл-агыйга улам-на улуг негелдөөр салдының турар апарган.

Оон-биле кады социалистиг кодээ ажыл-агыйның хөгжүдээнииң темпилери үлетпүрүнүң хөгжүдээнииң темпилеринден болгаш хереглөл чүүлдеринге чоннуң негелделериниң илейтир-ле чыдың каан турар-дыр. 1940 чылдан 1952 чылга чедир үлетпүр продукциязы 2,3 катан өскен турда, кодээ ажыл-агыйның ниити продукциязы (деңнешпиргеп өртектер-биле) чүгле оон хуу өскен чорупту чугаалаарга-ла четчир».

СЭКП ТК-ның Пленуму кодээ ажыл-агыйны удуртуруның аалгаглалдарны болгаш четпестерни шыңгыы шүтүмчүзээн болгаш оон күштүг кодургушкуму үзүп коштаткан турган. Колхозтар болгаш колхозчулар төөгүнү бичии акша оруглаларын ап турган. Кодээни кадрлар-биле багай дузалап, ону техника-биле четпес дериш турган. Оон түңнелинде кодээ ажыл-агыйның ниити продукциязы 67 хуу өскен. Чыл бүрүнүң ортумаа-биле немей өзүлдези 6,7 хуу болган, ынчаарга оон мурнундагы беш чылда ол өзүдө чылда дөңгүн-ле ийи хуу чедип, а чамдык аныларга харын-даа аткаар чылдыышкыны бөзин боол турган болгай. Тарылга шөлдөри 1918 чылдан 1952 чылга чедир 37,5 миллион гектар калбарган турганыңга удур сөөлгү он чылдың дургузунда 60,2 миллион гектар көвүдээн. 1962 чылда чүртке тараа бүдүрери 9 миллиард пуд четкен. ол болза 1952 чылдың деннелиң барык ийи катап ажыл турар-дыр. Эът бүдүрери 1953 чылда 5,8 миллион тонна турганындан 1962 чылда 9,4 миллион тонна, сүт — 36,5 миллион тонна турганындан 64,2 миллион тонна болган. Картофель, когаалар, чигир свёклазы, хөвөң, хемдир бүдүрүлгези дыка хөй катап улгаткан. Кодээ ажыл-агый продуктузарының белеткели база-ла шаа ынчаар өскен.

Ол дээрге кайгамчык улуг чедиишкиннер-дир. Ону чедип алырынга улуг салыышкыны кодээ ажыл-агыйның мурнакчылары болгаш чаартыкчылары киирген. Боттарының үлегер-чижээ-биле оңар кодээниң бүгү ажыл-ишчи массазынга салдарын көргүскеннер, оон-биле колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезиниң ортумак деннелиң бедиеринче дүзалааннар.

Мурнакчыларның чедиишкиннери амгы үеде кайы хире-даа улуг болза, оларның ужур-дузазы келир үеде улам-на улуг апаар. СЭКП-ниң чаа Программазы төөрбөн чыл дургузунда тараа культураларының дүжүттүг чоруун ийи катап, эът бүдүрерин — барык дөрт катап, сүттүүн — барык үш катап, а кодээ ажыл-агыйның күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн — беш-алды катап улгаттырарын көрүп турар.

Ол соруглаарны чедип алыры берге бе? Ийе, олар чиик эвес, ынчалза-даа совет кижилер оларның боттуг чоруунга чигзинмейн турарлар. Чүге дээрге күш-ажылдың коммунистиг бүдүрүкчүлүүнүң төөрбөн чылды соолзүредир чедип алыр кылдыр айыттынган деннелиң чүге чедер хамаан чок, харын-даа ашкан развитой-ланган. Эрткен чылын анаа чүс гектар черге онаалтыр 23 инек санаттының турган болза, 1962 чылдың төнчүзүнде олар 1.346 мүң болган. Комбайннар парыгы он чылдың дургузунда 64 дуу өскен.

Комплексниг механизастаашкын дээш демисел чөөкта чаа-ла кодээге сактыр бөзин арга чок турган машиналарның ындыг хевирлерин тургузарын негээн. Шаандагы 160 янзы аттыг машиналарның орнунга эрткен чылын 640 янзы аттарлыг машиналарны бүдүрүп үндүрүп турган. Бо чылын шылгалдага чаа машиналарның база чүс хире чаа аттары кирип турар. Кукуруза, чигир свёклазы болгаш бөбы культуралары өстүрүп болбаазырадыр болгаш ажаал алыр машиналарның бүдүрүлгези дыка өзүп турар.

Кодээ ажыл-агыйның күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн бедиерининиң үндезини — кодээ ажыл-агыйны улам ынай механизастаары, комплексниг механизацияны иептередири, автоматика чепсектерин ажыглаары, зона бүрүзүнүң байдалдарынга тааржыр бедик техника-экономиктиг машиналар системаларын иептередири ол болур. Партия болза кодээ ажыл-агый машиналарының болгаш тракторларның агыышкыны чыл бүрүделе улам өзүп турзун дээш хемчегдерни алган. Бир эвес 1953 чылда кодээ ажыл-агыйга 744 мүң тракторлар санаттының турган болза, 1962 чылдың төнчүзүнде олар 1.346 мүң болган. Комбайннар парыгы он чылдың дургузунда 64 дуу өскен.

Бо болгаш өске-даа кончуг хөй чижектер болза бөгүн бөзин бистиң кодээвистиң коммунизмче оруунда мун-мун айтыкчы хереглер хып үнген. оларның чыры колхозчу тараачыларының улуг чаагай келир үезин тулалап турар дээр дугайын чугаалап турар-дыр.

Кодээ ажыл-агыйның күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн бедиерининиң үндезини — кодээ ажыл-агыйны улам ынай механизастаары, комплексниг механизацияны иептередири, автоматика чепсектерин ажыглаары, зона бүрүзүнүң байдалдарынга тааржыр бедик техника-экономиктиг машиналар системаларын иептередири ол болур. Партия болза кодээ ажыл-агый машиналарының болгаш тракторларның агыышкыны чыл бүрүделе улам өзүп турзун дээш хемчегдерни алган. Бир эвес 1953 чылда кодээ ажыл-агыйга 744 мүң тракторлар санаттының турган болза, 1962 чылдың төнчүзүнде олар 1.346 мүң болган. Комбайннар парыгы он чылдың дургузунда 64 дуу өскен.

Комплексниг механизастаашкын дээш демисел чөөкта чаа-ла кодээге сактыр бөзин арга чок турган машиналарның ындыг хевирлерин тургузарын негээн. Шаандагы 160 янзы аттыг машиналарның орнунга эрткен чылын 640 янзы аттарлыг машиналарны бүдүрүп үндүрүп турган. Бо чылын шылгалдага чаа машиналарның база чүс хире чаа аттары кирип турар. Кукуруза, чигир свёклазы болгаш бөбы культуралары өстүрүп болбаазырадыр болгаш ажаал алыр машиналарның бүдүрүлгези дыка өзүп турар

Школаларда чаа өөредилге чылы эгелээн

КАТАП ОЛУРАР ЧОРУКТУ БОЛДУРБАС

Катап олурар чорук, өөредилге-кижизидилгелиг ажылды кудуу деңнелге чорутканының түннели болур. Ол дээрге педагогика ажылын чогуур негелдеге чедир тургуспааны-дыр. Катап олурган өөреникчилер бодунуң күжүнге бүзүревес болгаш өөренир күзелин чидириптер. Ынчангаш шак ол «кижизидери берге» уругларны эш-өөрү кыжырыр болгаш харында чамдык башкылар арай тоомча чок көөр апаар.

Башкы кижиниң ажылының кол сорулгазы — катап олурар чорукту болдурбазы. Бо сорулганы күүседирибиле бистиң коллектививис ажылдап турар. Эрткен чылын өөреникчилер хүнзээр № 5 школаның коллективи өөредилге чылын чедииштиг дооскан. Школаның 160 өөреникчилеринден чүгле 2 кижи катап олурган. Школа эгелээриниң мурнунда бистиң школаның башкылар чөвүлели эрткен чылдың түңнелин үндүрген болгаш чаа өөредилге чылының сорулгаларын чугаалажып берген. Школа директору эш А. Толстикова коллективиниң башкыларының Лимецк, Ростов башкыларының мурнакчы дуржулгаларын боттарының ажылдарынга ажыглап турарын болгаш ол дуржулгаларны республиканың башкыларының аразында тарадып турарын демдеглээн. Коллективтиң башкылары словарь-биле ажылды, класстан дашкаар номчулганы, шын бижииринин дугайында ажылдарны эки чоруткулаан.

Өөреникчилерниң чедип алган билиглерин быжыглаары-биле ыязылбүрү оларның болгаш «эң эки номчукчу», «эң эки математик», «эң эки диктант дээш» деп конкурстарны эрттирген. Элээн хөй номчукчулар конференцияларын кылган. Школага артистер, чурукчулар, депутаттар, кызыгаар шериглери болгаш Ада-чурттуң дайынының киржикчилери-биле ужуражылгаларны организастаан. Бүгү өөредилге чылында бистиң башкылар коллективи дыка хөй ажыктыг ажылдарны кылган.

Ынчалза-даа бистиң ажылывыска чамдык четпестер база тургулаан. Пионер ажылы чавыс деңнелге чоруттунган. Кижизидикчи башкыларның ажылын четче хынавайн турган.

Чаа өөредилге чылында бистиң кол сорулгаларывыс — катап олурар чорукту болдурбазы. Өөреникчилерни культурлуг аажы-чаңга өөредир болгаш уругларның быжыг коллективин тургузуп алыры.

Мурнакчы башкы В. И. Путовкина мынча дээн: «Катап орар чорукту болдурбайн барып болур. Өөреникчи бүрүзүнүң аажы-чаңы янзы-янзы болганда, олар-биле ажылды чорударынга база-ла аңгы-аңгы арга-мергежилдер херегленнир».

Эң эки өөредилгени чедип алырынга кижизидикчи ажыл улуг ужур-дузалыг. Кижизидилге ажылы өөреникчилерниң чедип алган билиглерин быжыктырып, оон ыңай хөгжүдүп турар кылдыр чорударын бистер шиитпирлээн бис.

Бистиң школаның башкылар коллективи катап олурар чорукту шуут узуткаары-биле бүгү күштү салган, коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп хүндүлүг атты чаалап алырынче ажылдап кирипкен.

Е. ЛУБОШНИКОВА,
Кызылдың № 5 школазының башкызы.

Школачыларга быжыг билиг дээш

ТООРА-ХЕМ. (Радио-биле). Чооккта чаа Тожу районнуң башкыларының чөвүлел хуралы болуп эрткен. «Школачыларга быжыг билиг дээш» эрткен өөредилге чылында чедип алган чедиишкиннерин болгаш бо чаа өөредилге чылында сорулгаларын башкылар чугаалашкан. 1961—62 өөредилге чылында районнуң школалары өөредилге программазын 87 хуу күүседир аргалыг турган болза, 1962—63 өөредилге чылында ол көргүзүг элээн экижиттингенин башкылар демдеглээннер. Эрткен өөредилге чылында нийти өөредилге программазын районнуң школалары 91 хуу күүседип шыдаан.

Эрткен өөредилге чылында 23 класстар, 17 башкылар 100 хуу өөредилгениң чедип алыр аргалыг болган. Ындыг школаларга Үжеп, Час-Адыр, Сыстыг-Хем эге школаларын болгаш өскелерин-даа адап болур. Өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың бедик деңнелин чедип ап турар башкы кадрларының хүрээлени өзүп турарын чөвүлел хуралга демдеглээн. Бады Ондар, Балаштай Доңгак, Вера Реброва, Виктор Агбаан, Галина Селина, Людмила Дожувай, Валентина Сивкина болгаш өскелериниң-даа башкылал ажылында чедиишкиннери үлегер-чижектиг болуп турар.

Район башкыларының аразындан бо эрткен өөредилге чылында дөрт кижиге «Улус өөредилгезиниң шылгаракчызы» деп атты тывыскаңы өөрүнчүг болбас аргажок.

Бо талазы-биле чедип алган чедиишкиннер-биле чергелештир, ам-даа бар четпестерни башкылар база айыткан. Бүгү 944 өөреникчиден багай демдектиг 86 өөреникчи бар болганы четпес. Тоора-Хем 11 чыл школазынга байдал бо талазы-биле эң-не дүвүренчиг болуп келген. Ук школага өөренип кыштаан 414 өөреникчиден 44 кижи багай демдектиг болган. Районнуң школаларынга орус дыл, математика болгаш физика ышкаш эртемнерге багай демдектер хөй болуп турары, ол эртемнерниң башкыларының кошкак ажылдап турарын херечилеп келген. Район деңнели-биле алырга, орус дылга эрткен чылын 44, математикага 69 болгаш физикага 14 өөреникчи багай өөренген болуп турар.

Уругларга быжыг билигни бээр дээш демиселге кошкак ажылдап, башкылал ажылының чаа чүүлдерин шиңгээдип албайн турар башкыларны чөвүлел хуралга санал берген эштер шыңгыы шүгүмчүлээннер. Азас школазының башкызы Кол Саара, Тоора-Хем 11 чыл школазының башкылары Жаткин, Маңнай-оол Дожувай олар ышкаш башкыларның ажылында педагогика чурумнарын хажыдып турар байдалдарның турганын башкылар чөптүг айтып турганнар.

Хуралга айыттынган четпестерни дарый чайлаткаш, ам келген өөредилге чылында, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин кижизидилге ажылынга удуртулга болдурарын чөвүлел хурал демдеглээн. Тожу районнуң башкыларының чөвүлел хуралы чаа өөредилге чылынга школаларның белеткелиниң багай эвес чоруттунганын база демдеглээн.

С. ТАНАА.

Өөрениринге таарымчалыг байдал

БҮРЕН-БАЙ-ХААК. (Телефон-биле). Каа-Хем районнуң Бүрен-Бай-Хаак суурда сес чыл школазының өөреникчилери эрткен өөредилге чылында школа бажыңы бичии, тар болганындан ийи ээлчеглеп өөренгеш безин, сыңышпас кыштаан. Ынчан бүгү өөреникчилер 140 кижи чедип турган. Бо чылын ол сан 150 хире апарган болганда, бо айтырыг дарый шиитпирлеттинмээн турган болза, эңир чыдаан дора байдалга уруглар таваржыр турган ийик. Ынчалза-даа, чаа өөредилге чылының эгелээр хүнүнден Бүрен-Бай-Хаактың бичии хамаатылары үнелиг белекти алганнар. Чүү дээрге, ында ийи каъттыг чаа школа бажыңы бо хүннерде ажыглалга кирип турар.

Ол школа бажыңының тудуунга суурнуң барык улуг-биче бүгү чурттакчылары, ылангыя ол-ла школага өөренир школачылар төлептиг үлүүн киирген. Ол ышкаш «Тиилелге» колхозтуң баштаар чери (даргазы эш Зайцев) школаның тудуунга эргежок чугула материалдарны дажыглап сөөртүрүнге, оон тудуун чорударынга тудугжу колхозчуларны уаун, онза сагыш салган.

— Чаа школа бажыңын тудуп бергени дээш чаңгыс суур чурттугларывыска, колхоз баштаар черинге, бүгү колхозчуларга өөрүп четтиргенивис тур бис! Бистиң школавыста бо чылын база бир онзагай чүүл бар: ол дээрге, школага бо кыжын бус-биле изидер чылыдылга системазы ажылдаар. Ол болза школачыларның кадыкшылынга болгаш черле школаның арыг-шеверинге чугула чаар-тылга болур — деп, ол школаның башкызы, Виктор Прокопьевич Золотухин бистиң корреспондентивис-биле телефон дамчыштыр беседазынга өөрүп дыңнаткан.

Август 31-ниң хүнүнде маңаа чаа өөредилге чылынга турраскааткан ужуражылга болган. Аңаа бо чылын өөренир өөреникчилер боттарының башкыларынга чылыг-биле ужуражып, оларга дириг чечектерниң боодалдарын тудуп тургулаан. Ол хүн уруглар болгаш оларның кижизидикчилери чаа өөредилге чылының эгелээшкинге турраскааттынган оюн-тоглааны база организастааннар.

* * *

ЭЙЛИГ-ХЕМ. (Телефон-биле). Улуг-Хем районнуң Эйлиг-Хем суурда «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң малчыннары чурттап турар. Чурттакчыларның школа назылыг уругларынга эрткен өөредилге чылында онза болуушкун — аңаа сес чыл школазын организастааны болган. Баштайгы өөредилге чылында ук школа багай эвес түңнелдерни чедип алган. Школаның өөредилгекижизидилгелиг ажылынга башкылар коллективиниң чедип алган чедиишкиннерин чоокта чаа болган районнуң башкыларының август чөвүлел хуралынга мактааны таварылга эвес.

Эрткен өөредилге чылында маңаа чүгле 6-гы класска чедир 100 безин четпес санныг өөреникчилер турган, бо өөредилге чылында аңаа 115 өөреникчилер чеди класска чедир өөренир.

Школаның башкылары бо чылын школа бажыңнарының болгаш башкылар чурттаар бажыңнарның агар септелгелерин боттары чорудкан. Школа директору коммунист эш Бичеоолдуң удуртулгазы-биле чайгы септелге болгаш өөредилге чылынга белеткелдиң өске-даа ажылдары багай эвес чоруттунган, сентябрь 2-де өөреникчилерни хүлээп ап эгелээн. Колхозтуң ыраккы одарлары — Буура кырында, Тостеекте болгаш Куйлуг-Хемде турар малчыннарының уруглары ынаа чедип келгилээн, ынчангаш өөредилге чылы организастыг эгелээн.

— Школаның өөредилге-көргүзүг материалдарының талазы-биле хандырылгазында бо чылын чаа чүүлдер база бар. Бо өөредилге чылында бистиң өөреникчилеривис тускай өөредилге мастерскаялыг апарган. Мурнунда ясли турган бажыңны биске эде дерип берген. Оон ыңай школаның электростанциязының херекселин садып алган бис. Өске-даа чаа өөредилге дериг-херекселдерин четчелээр ажыл ам-даа үргүлчүлеп турар — деп, ук школаның өөредилге эргелекчизи эш Кежик-оол Чөреве бистиң корреспондентивис-биле телефон дамчыштыр беседазынга чугаалаан.

Бүдүрүлгеге ажылдавышаан

Бүгү-нийтиниң өөредилгезиниң дугайында Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың улуг сагыш салыышкыны бистиң чуртувуста амыдыралда калбаа-биле боттанып турар. Соолгу үеде хоорайларда, колхозтар, совхозтар төптеринде кежээки школалар ажыттынгылаан. Ында бистиң аныяктарывыс бүдүрүлгеде ажылдавышаан өөренип турарлар. Ындыг школаларның бирээзи Барыын-Хемчик районнуң Тээли, Кызыл-Даг суурларга ажыттынга-ла 4 чыл четкен. Ол школаларны дооскаан нар дыка ковей. Доозукчуларның хөй нуруузу бүдүрүлгеде, албан организация черлеринде ажылдап турар болгаш чурттуң дээди өөредилге черлеринче өөренип чоргулаан.

Ынчалза-даа Кызыл-Дагның кежээки школазының ажылынга улуг четпестер тургулаан. Аныяктарның чамдыызы кичээлдер үзер болгаш шуут келбейн баргылаар. Чижээ, Успун-оол Ондармаа, Дылак Эрес-оол, Караш Чечек болгаш оон-даа өскелер чылдагаан чок хөй шактарны үскеннер. Кежээки школаның башкыларын одаар ыяш-биле хандырбаан. Школада өөредилге херекселдери, көргүзүг материалдары чедишпес. Бо четпестерниң дугайында директор эш Хураган-оол кандыг-даа хемчег албаан.

Чаа өөредилге чылындан эгелеп кежээки школаның ажылынга эрткен чылдың четпестерин катаптавайн, ооң ажылынче улуг кичээнгейни салыылыңар!

Б. БАРБА,
Кызыл-Даг школазының башкызы.

Школазының белээ

Уруглар чаа өөредилге чылында төрээн школазынга чыглып келгеш, школада бандыг чаа чүүлдер кылдынганын магадап көрүп, улуг өөрүшкүлүг уткуп аарлар. Оларга ынак школазының белээ ол-дур.

Бии-Хем районнуң Аржаан сес чыл школазының өөредилге мастерскаязы эки шынарлыг бүрүн деритинген эрги станоктарның кырынга чаа станокта лы болгаш чазанылгага херектиг өске-даа херекселдерни садып алган, бир класс аңаа ам хары угда ажылдап болур. Мурнунда чылдарга деңнээрге, школавыстың оттулар ыяжы бо чылын өй-шаанда бүрүн белеткеттинген. Бо ажылды школаның өөредилге эргелекчизи Наталья Изотовна Мутаналованың эки удуртканын үнелеп турар бис.

Н. СЕДЕН,
башкы.

ССРЭ-ниң Улуг театрының артистери дүүн Кызылда чедип келген. Хүндүлүг аалчыларны республиканың партия, совет ажылдакчылары аэродромга уткуп алганнар. Келген аалчыларның аразында РСФСР-ниң алдарлыг артистери: М. Боголюбская, Н. Симонова, Ю. Горман олар бар.

Олар республиканың хөгжүм-шии театрынга солун концерттерни көргүзерлер.

ЧУРУКТА: Улуг театрның бөлүк артистери.

Фото С. Феоктистовтуу.

Редакцияга чагаалар

Сүт саалдазы чүге кудулааныл?

Арыскан салбыр дээрге «УТКА 25 чылы» совхозтуң эки одарлыг, сүгаттыг черлериниң бирээзи. Ындыг турбуже сөөлгү үеде ында сүт саалдазы кудулап турар апарган.

Мурнунда ферма хүнде 800 литр чедир сүттү саап турган болза, ам 400—600 литрден ашпас апарган. Моон чыдагааны болза, чамдык кадарчылар ээлчеглиг үезинде инектерни эки оъттуг черлерже кадарбас, эртен үндүр сүрүпкеш, кежээ болуп алырынга өйлежип турарында. Август 16-да кадарчы Х. Сандак 42 инекти чидиргениниң хараазындан ол хүн ферма ортумаа-биле 140 ажыг литр сүттен когараан. Ындыг когарадыы кымга-даа онаавайн турар. Учётчиктиң хүлээлгезин күүседип турар М. Шивит-оол аңаа акт тургузарын бодавайн, оңу аңаа бир таварылга кылдыр санап турар.

Ам инектерге халаадаачыг изиг үе эвес-тир. Алаактарда чаа-чаа одарларга кадарар болза, инектиң сүдү кызырылбас, харын немежир ужурлуг. Үш кадарчы бар болганда, хүндүскү болгаш дүнеки кадатты эки организастап черле болур. Кадарчылардан негелде кошкак, оларның харысалгазын бедиктпейн турарындан ындыг саддынчак чорук болуп турар.

Фермада ажылдап турар кижилерниң амыдырал-чурттаалгазынче сагыш салыышкын четпес. Улуг-Алаак фермазының турар чери-биле Арыскан, Арыг-Узүү суурларның аразы 6—6 километр хире. Эртен инек саап кааш, өг-бүле бүрүзүнден бир-бир кижилер демги суурларже хлеб болгаш өске-даа аъш-чем аймаан садып алыры-биле базып чорутпар. Ол бааргa чамдыкта хлеб төне-даа бергилээн болгулаар.

Бо байдал совхозтуң дирекциязынга, партия комитединге болгаш ажылчын комитединге эки билдингир болза-даа, таарымчалыг байдалды тургузарынче сагыш салдынмаан. Бир эвес автолавка бүгү фермаларны хандырып четтикпес чүве болза, тергелиг аъттан ооң хлеб сөөртүп чедирер кылдыр чүге организастап болбас боор? Черле болур.

Совхозтуң удуртукчулары, тускай эртемниглери фермага чоруп турлаа, ында чурттап турар кижилерниң культурлуг негелделерин хандырар, арыг-шевер чурттаалганы тургузар талазы-биле ажыл чорутпайн турар. Радио дамчыдылгазы чок, кино келбес. Чурттаалга бажыңнары чугайлаттынмаан, крыша чок, чамдыктарының шалазы безин чок.

Көргүзүг самбыразының арнында чаңгыс-даа көргүзүг кыдбаан, социалистиг чарышты кижи бүрүзүнүң аразынга организаставаан. Түңнелдерни үндүрер, мурнакчыларны деткип шаңнаар чорук кылдынмайн турар.

Бо бүгү четпестер болза, сүт саалдазының кудулап турарынга черле хамаарылгалыг деп билээ чогуур.

В. БЫШТАК-ООЛ.

Хензиг өрээлде библиотека

Клубтуң бир азыында он дөрбелчин метр хемчээлдиг бичии өрээл бар. Ол Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң библиотеказы-дыр. Оон ишти тар, караңгы. Номнарны шаладан дээвиирге чедир сараттай салып үндүрүпкен, соңга безин көзүлбес.

Номчулга залы дээр бичии черде чаңгыс-ла стол бар. Оон эргелекчизи эш Бояркина библиотека тургузар бажың бээр дугайын колхоз баштаар черинден каш-даа катап дилээн. Ооң ол дилээн колхоз баштаар чери херекке-даа албас, «келир чылын чаа библиотекадан алгай сен аан» дээш ыыт чок баар.

Библиотеканың ажылында четпестер бар. Солуннарның, журналдарның чаа номерлерин стол кырынга өй-шаанда делгеп салбайн турар. Номчукчулар конференцияларын болгаш оон-даа өске массалыг ажылдар чоруттунмайн турар. Эш Бояркинаның ажылының тодаргай планы чок.

Бо библиотека кажан улуг бажыңга четтигер ирги? Бо дугайында колхоз баштаар чери чүү деп бодап турарыл?

В. НАЖЫН.

Эргелекчилер солчуп турар, а ажыл...

«Тыва» совхозтуң Хөндергей көдээ клуву эңир чылдан эгелээш багай ажылдап, бот-тывынгыр уран чүүлдүң киржикчилерин мергежилин бедидер хире ындыг культура ажылдакчызы келбээн. Чүгле бо чылдың январьдан август айга чедир клубка үш эргелекчи солушкан.

Аныяктар дыштанылга кежээлеринде, субботаларда, кино болбаанда бажыңнарында аңаа олургулаар. Бир эвес хөндергейжилерни бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнеринге хаара тудуп, культурлуг амыдыралче организастап турган болза, мраажы С. Валя, танцычы Бөрбай, алы-сураа үнген сыгытчы Сат Манчакай болгаш өскелер-даа эки концертти белеткеп шыдаарлар.

Бо хүннерде клуб эргелекчизинге М. Хунай-оолду томуйлаан. Ооң ажылында база-ла өскүлең чүве чок.

С. БАДЫ.
Чөөн-Хемчик район.

ОЧЕРК

Слесарь Сагды

Ээзи-арга-биле хүрээлеткен Хараал хем, ыштың соогундан чаштынган чүве дег, кылын дош адаанче кире берген. Хем бары ам беленне эскерттинмес, холуравас-даа, оон унун кылын хар дуглап алган, аңаа-ла ажык дилиндек кыдыр сагындырар. Тайга-даскыл аразындан оюп-кыйып чораш, үндүр чүткүп, дыйлаң-дайлаң кылдыр агып баткан ол хемниң үстүү оорууна алдын бар черни улус кажан-бир шагда-ла тып каан. Аңаа алдын уургайы тургустунган.

Узун, хөңү шивилер, чойганнар, поштер-биле хаажылаттынган хем эрииниң кырынга улуг эвес сууржугаш тыптып келген. Алдын казыкчылары аңаа чурттап турган. 1934 чылдың дошкун кыжынында аңаа бөлүк ажылчыннар-биле кады Хертек Сагды чеде берген. Чаа келген ажылчыннарны нийти чурттаалга черинге киирип каан.

— «Чыргалың чөвалынга саткан» деп чүве бо эвеспе, эштер — деп, орукка чораш, доңган кижилер шой доскаардан кылган дөрт кырлыг изигдемирге дөгеленип турда, оларның бирээзи Опай чугаалаанган. Чолдаксымаар сынныг, делгем эгиннерлиг, чазык шырайлыг, оюн-баштаа-биле өөрүн бо-ла хөглеткен турар ол эр-биле Хертек Сагды Кызылга бир-ле дугаар тавышкан. Ол ынчаарда дыка-ла эресширгин кижи кылдыр Сагдыга сагындырган. Хараалче чоруур деп оолдар ээзидип турган кижи база-ла ол. Ынчалза-даа ам кээп ооң ундараи бергенин Сагды пат-ла кайгаан.

— Соок-чарга доңуп, түрээр аттыр чүве-дир, моонар — деп, демгизи улангычылаан. Ам-на Сагды аскын тыртынмайн барган.

— Ындыг ырым чок кижи дыжын харап олурбайн, бээр чүге кел чыткан сен! Чүнү-даа көрбейн чыткаш, ырбап эгелей бергениң ол бе?

— Мен бодумну эвес, а силерниң дугайыңарны ынчап тур мен. Менде чүү боор, силерни кээргеп турарым ол-дур ийин.

—Бистиң дугайывыста сагыш човава. Бодувус билир бис...

— Эй, оолдар, «оюн бажы орааштыг, баштак бажы балалыг» чүве болгай, соксаңар! — деп, арай улгады берген ажылчын оларны соксаткан.

Сагды Хертек аныяктар эвилелиниң кежигүнү. Ажылчыннарны баштап чоруурун аңаа дааскан. Ынчангаш ол, Опайның эпчок сөстеринге удурланып турганы ол.

Улаан чүве дег, ээнзиргей ээзи, Хараалдың ол-бо талаларында тайга-сыннар Сагдыга чоок, төрел-даа ышкаш кылдыр сагындырар болган. Аар ажылдың соонда, кежээ баракка келгеш, ыяштан кылган калбак тапчан орун кырынга ойтаалап чыда, бодангылаар.

Амыдыралдың кадыг-бергезин Сагды чажында-ла көре берген. Оон адазы ядыы улус. Сагды 12 хар чаала чедип чорда, адазы Успун чок апарган. Өг-бүлеге шупту беш уруглар арткан. Оларның эң улуу — Сагды ол. Ынчангаш адазының орнунга өг-бүлениң бүгү ажылын кылыр, иезин болгаш дуңмаларын азыраар үүрге Сагдыга онаашкан. Бичии оол улус-биле кады Хемчик кирип, аът, шары бажы мунуп, тараа тарыжып, ээзиш-биче улуг-хуузун алгаш, улузун азырап турган.

Сагды 22 харлыг турда, Кызыл бадып, тудуга ажылдаар ажылчыннар чыый берген. Ол аңаа бир дугаарында бижиткен. Сагды Тываның барыын кызыгаарындан чөөн кызыгаарынга ынчаар чедип келген.

Аныяк ажылчынның чугаа-соот чок, ханы бодалга алзы берген чыдарын эскерип кааш, бажыңның дуктери буурул апарган, кырган орус ажылчын — Иван Петрович Сизов мынча деп чугаалай бээр:

— Че, муңгарава, оол. Чаңчыга бээр сен, ажылга-даа өөренир сен. «Күш төлү кая-даа ужар, кижи төлү кала-даа чоруур» чүве болгай.

Чаагай сеткилдиг ол орус ажылчын тыва оолга чымчак, чылыг сөстери-биле, чагыг сүмези-биле дузалап, оон мергежилдиг ажылчын болурунга доругу-идигни чедирген. Сагды Иван Петрович-биле кады ажылдап турган. Баштайгы удаазында Иван Петровичиге дузалакчылап, гидромонтёрга өөренген. Нарын эвес ол «техниканы» шиңгээдип алгаш, аңаа чааскаан ажылдай берген.

Хертек Успунович ажылчын аңгының хүрээлениңге Хараалга барып киргени. Ол баштайгы тыва ажылчыннарның бирээзи. Ооң мергежил чедип алырынга улуг акылары — орус ажылчыннар дузалаан. Ыраккы узак Кара-Хөлге, тайга-сыннар аразынга өскен бодуун тыва оол орус кижилерниң чаагай сөстерин дыңнап, чылыг эргеледиин медереп, төрел ха-дуңмазы дег, оларның-биле найыралдажы берген. Олар ону мергежилдиг ажылчын кылып, боттарының арга-дуржулгазын аңаа дамчыдып, аас-кежиинче орукка, чөвүнгэ бараан болурунуң оруунга кирип кааннар.

Хараал алдын уургайынга беш чыл ажылдааш, Сагды бодунуң эки туразы-биле, техникаже чүткүлүн ёзугаар, чолаачылар курузунга өөренир дээш, Кызылга хап келген. Чаа ажыттынган, чолаачылар курузунга 20 ажыг кижи чыглып келген. Эртем-билииниң деңнели кудуу-даа болза, ол кижилер «техниканы чүгеннеп мунар» күзел-биле кыптыкан турган. Хертек Успунович көдээге турагаш, аал-бөлүктүң бижик бөлгүмүнге барып, Тываның чаа тывылган бижиин номчуп, бижип турар кылдыр өөренип алган. Школа деп чүвениң эжиин ол кажан-даа арта базып көрбээн. Харын ынчаарда «школа» деп сөс безин чок турган.

— Сагышка кирбес, берге-ле чүве-дир моң — деп, кады өөренип турган эжи Оюн Багажык Сагдыга арай-ла ундаргай хевирлиг чугаалаан. Хертек Успунович эжинге дораан харыылавайн, кезек боданып турган. Курска авто херээн башкылаар, соңгаартан чаладып келген орус инженер Петр Николаевичиниң курсту ажыдып тура, чугаалаан сөстери Сагдының бодалынга кирип келген: «Силер чаа чүүлдү — техниканы өөрениринче кирип турар-дыр силер. Ажылга ышкаш, өөредилгеге база-ла бергелер турар апаар. Ону ажыы эртер херек. Амыдыралдың алыс утказы чүл дээрге, бурунгаар баскан базым бүрүзүнге таварышкан бергелерни ажып эртери, тиилээри, бергелерге торулбайн чораш, чаагай үүлени бүдүрери болур. Силерниң аныяк республиканарга бо машиналар кончуг херек, а боларны сагыш ышкаш башкарып билир кадрлар база-ла ол хире чугула...»

— Берге-даа болза кызып өөренир херек — деп, Сагды демгизин сергеткен. — Петр Николаевичиниң чугаазын уттуп алганың ол бе? «Бергелерни ажып эртер, тиилээр херек...» дээн болгай. Өөренип алгаш, моон кырынга олурупкаш хап турда, амыр деп бил.

— Өөренип апса-ла магалыг-дыр ийин. Черле таан өөренип аптар бис ыйнаан... Хамык-ла берге чүве мооң «хөрээниң» иштинде ышкаш-тыр. Мен ол орта арай-ла будулуп тур мен.

— «Хөрээ» деп чүң боор, «моторну» дедаан — деп, Хертек Успунович эжин чазамыктап каан. — Бир-тээ чүгеннеп, суглуктап эгелей берген улус, черле муңгай бис аан.

— Бо хире нарын эт хамаан чок, эндик аъттыг безин өөредип алыры амыр эвес болдур ийин.

— Ындыг харын. Эндик аът мунган кижи октадыр-даа болбазыктыг. Хамык-ла ужур кызымак, шудургу болурунда...

Хүннер эртип-ле турган. Курсчулар саадынышчок өөренип, кезектен кезекче шилчип, машинаны башкарарын, ажаап-тежээрин чоорту шиңгээдип ап турган. Адактың сөөлүнде кээп шылгалда туткаан. Чүгле үш кижи дужаап шыдаваан, оон өскелери дүрген маңнаар, могап түрбес, демир аъттыг челиндек туттунгаш, мунупканнар.

Хертек Успунович 1938 чылдың күзүнүнде машина чолаачылаар эргени чедип алган. Эргилей берген чүък машиназын аңаа хүлээдип бергенде, ооң хүнге додуга берген хүрең арнынга өөрүшкүлүг хүлүмзүрүг чайнап турган. Канчап черле өөрүвес боор! Күзеп чораан чаагай күзели боттанган-дыр. Бергелерге торулбайн, техниканы чүгеннеп мунупканы ол-дур.

Үш ай хире чолаачылап келгеш, бир-ле катап, озал-ондакка таваржы берген. Ынчап баар деп ол кайын сагынган боор. Районче чүък сөөртүп чораш, кежээ караңгы апарганда, Кызылга ээп келген. Үш тонналы чүдүрген аар чүъктүг машина кудумчунуң бир булуңунче чаа-ла ээп чорда, ажыттатчак бажың артындан чиик машина, хойган чүве дег, үне халып келгеш, чүъктүг машинаны кайы сен дээш, карак-кулак чок уткуй келген. Хертек Успунович аңгадай берген: доктаадырга аар машина дөмей-ле доктаавас, кулбургай дошттуг орукка боду-ла сыылай бээр. Оруктуң бир ийинче хүвү-даалашбиле ээй тырткан. Быдап чадап, шугулдаан чүве дег, каңгыр-коңгур кылдыр бар чораан чүъктүг машинага чиик машина кээп үскен. Чиик машинаның чолаачызы Декнёв дээр эр халап ээзирик болган. Хертек Успуновичиде буруу чок болза-даа, ону гаражка септекчи кылдыр киирип каан, мындыг. Сеткилинде хөлчок хомудаан, ынчалза-даа болуп агартыварын бодаваан.

Гаражта машиналар септээн орус-даа, тыва-даа ажылчыннар бар болган. Сагдының курс дооззун шыдаваан эштери база-ла ында тургулаан.

— Бо эш база-ла силерниң-биле септекчи болуп ажылдаар апаардыр — деп, Сагдыны эдертип эккелген гараж эргелекчизи чугаалаан. — Кыжымак эр. Хөй черге озал-ондакка таваржы берген-дир.

Гаражтың механиги Ильичев демги аныяк эрни адаандан үстүнге чедир, бир-ле чүвени дилээзинген дег, топтап көрүп тура, оон айтырган:

— Машинаң канчалдың, дужаантың бе? Оваарымчалыг эвес болурга, ындыг-ла болгай.

— Көнгүс аңаа машина-ла болгай — деп, Сагды үстүг холдарын нугуй тутупкаан, харыылаан. — Дежнёвтуң кайы-дыр ийин. Оон башка мен...

— Чаа, ажырбас, эр кижи тайып ужар-даа, даянгаш турар-даа чүве болгай — деп, аңаа турган инженер Петр Николаевич чугаалааш, Сагдының эктинге холун салган. — Машинаның материалдыг кезектерин чазып, эптеп, септеп тургаш, эки билип алганда, ону мунары астырбас.

Узун, шилгедек сынныг, чаражы кончуг шаңгыр карактарлыг, чазык шырайлыг механик Ильичев, улуг, делгем өрээлдиң ортузунда доңгайып алган, чазып каан машинаның хөрээнче холун суп, бир-ле чүвени чушкуттунган турган ажылчынче кыйгырып чугаалаан:

— А Семен! Сээң эргиңге база бир септекчи келди. Тур мында номаарлагенге ап, өөредип кээр. Оон соонда чүвениң хевирин билдиве баар он.

— Мээн номаараылгемде кижи-ле хөй — дээш, улгады берген орус ажылчын үстүг-астыг кара арнында дерин, холу-биле чода тутпаан. — Ынчалза-даа хүлээп алырдан башка. Өске өөреникчилерим ам колдуунда тускайлаң ажылдап турар апарган улус бо.

— Башкың ол эвеспе — дээш, гараж эргелекчизи үне берген.

— Кады ажылдаар апаар-дыр бис — деп, Семен Васильевич аңаа чугаалаан. — «Демниг сааскан тевe тудуп чиир» чүве болгай. Моңу дембиле кылдывысса, кайын удадыр деп бис. Бо дээрге машинаның чүрээ-дир. Сен курска турган, моторну база өөренген болгай сен. Ынчаарда чүгле «чүгүрүү» көрүп эрткен боор силер, а ам дээрге, моторда бүгү-ле чүвени адырып алгаш, тудун, сыйбап, аштап, кайда, кандыг чери элей бергенин, үрелип калганын тодарат кааш, болдунар болза, септээр, а хоржок болза, чаа кезек-биле солуур апаар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, нарын «операция-дыр» ийин. Шак мынчаар септеп-селип, солуп-чаартып тургаш, элеп калган моторну бис катап «тыңгарар», «амыдыралга» киирер улус-тур бис ийин.

(Төнчүзү 4-кү арында).

Солуннарга болгаш радиога ажылчы чоннарның чагаалары

МОСКВА. (СЭТА). Республикаларның, крайларның, областарның солуннарының болгаш радиозунуң редакцияларының чагаалар килдистериниң эргелекчилериниң чогаадычы семинары доозулган. Ону ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң инициативазын ёзугаар чорутккан.

130 ажыг журналистер чыгдынган дуржулгазын беш хүннүң дургузунда солушкаашнар, «Известия», «Комсомольская правда», «Рабочая газета» (Украина), «Советская Россия», «Советская Татария» солуннарның болгаш бүгү-эвилел радиозунуң чагаалар килдистериниң удуртукчулары ажылчы чоннарның чагаалары-биле ажылының дугайын чугаалааннар.

Семинарның киржикчилери «Контрольдуң ленинчи принциптерин боттандырарынга парлалганың ролю» деп илетгелди дыңнаан. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Партия-күрүне контролюнуң комитединиң парлалга болгаш информация килдизиниң эргелекчизи С. П. Мезенцев кылган.

«Правда» болгаш өске-даа төп солуннарның редакцияларының чагаалар килдистеринде ажылды канчаар тургусканы-биле журналистер таныжкан. Олар Кремльде В. И. Ленинниң ажылдаар кабинединге, квартира-музейинге, «Совет улусчу парлалга» деп делгелгеге, найысылалдың музейлеринге болгаш театрларынга чорааннар.

Сөөлгү хүнде СЭКП ТК-га семинарның киржикчилери-биле түңнел беседа болган.

МОСКВА—ВАШИНГТОН

МОСКВА. (СЭТА). Москва биле Вашингтон (Кремль—Ак бажың) аразынга хүн, дүнде үзүк чок ажылдаар телеграф харылзаазын Москваның-биле 11 шак турда ажыглалга киирген. 1963 чылдың июнь 20-де Женевага ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың төлээлекчилериниң аразынга чарган дугуржулганы ёзугаар харылзааны ажыткан.

Болгар улустуң төөгүзүнге маадырлыг үе

МИХАЙЛОВГРАД. (СЭТА). 1923 чылдың сентябрьда болгар улустуң антифашисчи чепсектиг тура халышкынының 40 чыл болган оюнга холбаштырган парлалга конференциязы август 31-де Михайловградка болган. Тура халыкчыларның удуртукчуларының бирээзи, БКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүну Иван Михайлов парлалга конференциязынга чүве чугаалаан. Бо тура халышкын болза бодунуң хосталгазы дээш, капитализмге болгаш фашизмге удур болгар улустуң маадырлыг үези, улуг болуушкуну болур дээрзин; ол чугаалаан. Ол болза чүгле Болгарияга эвес, харын база Европага болгаш бүгү делегейге баштайгы улусчу антифашисчи тура халышкын болган. Болгар улус чайыннанчак арыннарының бирээзи болган сентябрьда улусчу антифашисчи чепсектиг тура халышкынга, бодунуң маадырлыг демиселинге чоргаарланып турар болгаш кезээде чоргаарланыр.

Парлалга конференциязы болган соонда, журналистер Михайловградта сентябрь тура халышкынының музейин көрген болгаш шаанда болгар улустуң маадырлыг революсчу чүүлдери-биле холбашкан тураскаалдыг черлеринге чораан.

Лейпцигтиң ярмарказы ажыттынган

ЛЕЙПЦИГ. (СЭТА). Делегейниң чаңчыл болган күскү ярмарказы сентябрь 1-де Лейпцигте ажыттынган. Ында 55 чурттарның 6.500 фирмалары киржип турар. Герман Демократтыг Республиканың удуртукчу ажылдакчылары, оон иштинде Министрлер Чөвүлелиниң даргазының бирги оралакчызы Вилли Штоф, даштыкы херектер министри доктор Лотар Больц, садыг министри Юлиус Бальков даштыкы чурттарның чазак болгаш садыг төлээлери-биле кады ярмарканың бүгү 17 павильоннарын бир дугаарында көргеннер.

Улан-Баторга байырлалдыг хурал

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Вьетнам Демократтыг Республиканы үндезилеп тургусканындан бээр 18 чыл оюн-биле холбаштыр, найысылалдың хөй-ниитизиниң төлээлекчилериниң байырлалдыг хуралы август 31-де Улан-Баторга болган.

Хуралга ВДР-ниң үндезилеп тургусканындан бээр 18 чыл болган оюнуң дугайында илеткелди моол-вьетнам найырал Ниитилелиниң даргазы Л. Балдандаш кылган.

ВДР-ниң көдээ ажыл-агыйында чедиишкиннер

ХАНОЙ. (СЭТА). Сөөлгү чылдарның дургузунда Вьетнам Демократтыг Республиканың ажылчы чоннары көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезинге улуг чедиишкиннерни чедип алган. Бо чедиишкиннер болза, ылангыя тарылга шөлдерин калбартканының, суггарылга системаларын хөгжүткениниң, чаа агротехниканы нептереткениниң түңнелинде болдунар аргалыг болган деп. ВИА агентилел дыңнадып турар.

Сөөлгү ийи чылдарның дургузунда республикага барык 200 муң гектар кур черлерни шиңгээдип алган, 30 гидроэлектростанцияларны болгаш 40 насос станцияларын тудуп, ажыглалга кииргенн, а ол ышкаш барык 3.000 насостарны тургускан. Ол чорук республикада ажылдап турар бүгү черлерниң барык кезиин суг-биле хандырар арганы берген.

Селекция талазы-биле улуг ажыл чоруттунган. Хөй культураларның чавыс дүжүттүг сорттарын бедик дүжүттүг сорттар-биле солаан. Хевенниг, джутуң, чер тооруңу, шайның кофениң болгаш каучуктуң чаа сорттарын тарып өстүрүп турар.

Көдээ ажыл-агыйның кадрларын белеткээринге улуг кичээнгейни көрүндүрүп турар. Ам бо үеде көдээ ажыл-агыйда ортумак болгаш дээди эртемниг 10 муң ажыг специалистер ажылдап турар. Оларның саны 1954 чылда чүгле 320 кижи турган.

Бо бүгү болза чем продуктуларын бүдүрерин көвүдедир арганы берген.

Вьетнам көдээниң овур-шырайы өскерилген. Дыка хөй тараачын өг-бүлелер чаа бажыңнарны тудуп алганнар. Ам көдээ суур бүрүзүнде школа, уруглар сады, медицина пунктузу бар болган. Көдээ районнарда бүгү уруглар школаларда өөренип турар.

Күш-ажыл хүнү-биле холбаштыр президент Кеннединиң медеглели

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Президент Кеннеди күш-ажыл хүнү-биле холбаштыр чаңчыл болган медеглел-биле америк улуска уггуулганы үндүрген. АКШ-ка күш-ажыл хүнүн чыл бүрүде сентябрьның эгезинде демдеглеп эрттирип турар.

Кеннеди АКШ-та байдалды тайылбырлаан болгаш, оон сөзү-биле алырга, экономика талазы-биле, «амыдырал деңнелин чайгылыш чокка бедидериниң» херээнде улуг чедиишкиннер, «бүгү делегейниң дарлаттырган улустарының идегеп турары демократтыг хосталгаларны» чедип алырының херээнде чедиишкиннер чедип алдынган деп турар.

Ындыг болза-даа АКШ-тың президентизиниң бодунуң медеглелинде айыткан фактылар чүвениң байдалы ындыг-ла өөрүшкүлүг эвес дээрзин херечилеп турар.

АКШ-та «экономиктиг идепкейжи чоруктуң улуг хире-чергези» турзажок, экономиканың «эрги» дижир болгаш бууралшкынга таваржып турар адырлары база бар болуп турар. Оон аңгыда чурттуң «ниити катап тургузуушкунунга киришпейн турар» бүдүн-бүдүн районнар бар.

АКШ-тың экономиказы «чечектелип» турзажок, чуртта 4.250 муң кижи ажыл чок. Бүдүрүлгениң автоматчыдылгазы ажылчы чоннарның байдалын экижитпейн, харын «хөй-хөй ажылдаар черлер, күш-ажылчы чаңчылдар ажык чок болуп турарынга» чедирип турар, тодаргайлаарга, хөй-хөй ажылчыннарны бүдүрүлге чорудулгазындан үндүр октап база амыдырап чурттаарының аргазындан кызагдап турар.

Америк аныяктарның таарымча чок байдалын Кеннеди онза демдеглээн. 16-дан 21 хар чедир назылыг америкаларның дөрт кижиниң бирээзи-ле өөренмейн-даа база ажылдавайн-даа турарын президент билинген. Аныяктарның ортузунда ажыл чок чорук болгаш кемниг херек үүлгедиглери болза, «таарымчалыг сорулгаларны шиитпирлээринче болгаш таарымчалыг эчис сорулгаларны чедип алырынче аныяк эр, херээжен кижилерниң бүгү энергиязын болгаш бүгү аргаларын америк ниитилелдиң ажыглап шыдавааннының» демдээ болур деп ол чугаалаан.

АКШ-та чырыдылшкын системазын президент чидиг шүгүмчүлээн. «Өөредилгениң чавыс деңнели, белеткелдиң чавыс деңнели болгаш техниктиг чаңчылдарның четпези — ажылды алырынга болгаш үре-түңнелдиг амыдыралга кол моондактар ындыгдыр» деп, ол медеглээн.

«Америк хосталгага» хамаарыштыр кандыгыл дизе, АКШ-тың президентизиниң медеглээни-биле алырга, «ажылдаар, чырыдылшкын, бадылаашкын талазынга, бистиң национал ажыл-чорудулгавыстың бүгү адырларынга бүгү хамаатыларның дең эргелерин хандырарын» ам-даа чедип алыр ужурлуг.

Чүвениң байдалы, президентиниң көргүзерин күзээни ышкаш ол хире магадыг эвес болган.

Президентиге дилег бижиктер

ПАРИЖ. (СЭТА). Тайбың талалакчыларының француз шимчээшкининиң дилег бижиинге ат салышкыны хүн келген тудум-на көвүдеп турар. Ядролуг чепсектиң шенелделерин чамдык кезиктеп хоруур дугайында Москва Керээзинге каттыжарын де Голль—Помпидунуң чазаандан ол дилег бижиктер-биле негеп турар.

Москва Керээзинге ат салган шаандагы эвилелчилеринге каттыжар деп негелдени Эндра биле Луара департаментизиниң хөй-ниити болгаш политиктиг он бир организациялары, Францияның Коммунистиг партиязының ол черде организациязы, күш-ажылдың бүгү-ниити конфедерациязы, француз херээженнерниң эвилели, тайбың талалакчыларының шимчээшкини, фронтучулар чораанарның болгаш удурланыышкын шимчээшкининиң киржикчилериниң ассоциациялары киирген.

Ол кыйгырыгда чугаалап турары болза: «тайбынның болгаш хосталганың херээ дээш амы-тынындан когараан муң-муң патриоттарга шынчы болур чорукту камгалавышаан, улуг качыгдал болгаш үреглээшкиннер дээш харысалганы хүлээр ужурлуг чазактың бистиң черивисти герман милитаристерге база катап тыпсып турарынга бодувустуң килеңнээшкинивисти илергейлеп тур бис».

Школаның эң шыңгыы кризизи

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корреспондентизи Г. Васильевтиң дамчыдып турары:

«Уоркер» солуннуң чаа өөредилге чылынга холбаштыр парлаан чүүлүнде демдеглеп турары-биле алырга, хоорайның эрге-чагыргалары школаларның байдалының баксыраанын меделеп билбес болза, Нью-Йоркта школаларның эң шыңгыы кризизи удавас эгелээр.

Бо чылын Нью-Йоркта школаларга кичээлдер сентябрь 9-та эгелээр ужурлуг. Ынчалза-даа Нью-Йорктуң парлалгазы бо чылын өөредилге кандыг болур дээрзинге шыңгыы сестиишкиннерни өөредилге чылы эгелээриниң ырак мурнунда-ла айтып турган.

Мурнуу штаттардан аңгы болуп, Нью-Йорктуң бүгү школаларында сөөк-язы ылгаар чорукту бир янзы кылып турар. Чүл дээрге, колдуунда ак кештиг өөреникчилерниң өөренип турар школаларында каш санныг негр школачылар бар, ынчаарга негр уругларның өөренир школаларынга — ак кештиг каш өөреникчилер тускай өөренип турар.

Ийи чыл мурнунда бо фактылар хөй-ниитиниң кичээнгейин онза хандыртпайн турган — ындыг болза-даа АКШ-та хамаатыларга эргелер дээш демиселдиң ниити көдүрлүүшкүнү АКШ-та эрге-дең эргелиг эвес чоруктуң байдалын чаазы-биле көөрүн болдурган. Хамааты эргелер дээш демисежип турар организациялар Нью-Йорктуң школаларында херек кырында кеш-сөөк ылгаар чорукту узуткаарын негээн. Ындыг болза-даа өөреникчилер хуваалдазының дугайында оларның негелделеринге школалар эрге-чагыргалары болгаш Нью-Йорк хоорайның чагырга даргазы Вагнер удурланган.

Нью-Йорктуң школалар инспектору Кэлвин Гроссон-биле ийи шак үргүлчүлээн үре-түңнел чок чугаалажышкыннарның соонда демократтыг организацияларның удуртукчуларының чарлааны чүл дээрге, сөөк ылгаар чорукка удурланыышкынының демдээ кылдыр сентябрь 9-тан эгелээш, можу школаларынга бүгү-ниити удурланыышкынны чорудар бодап турар.

Мынчангаш, бир эвес хоорайның эрге-чагыргалары дужуп бербес болза, удурланыышкынның планнары боттаныр, Нью-Йорктуң миллион ажыг школачылары өөредилге чылының баштайгы хүнүндеи эгелээш, школаның шыңгыы кризизинге таварыжыр апаар.

Чаа өөредилге чылының оон өске чугула айтырыы болза, боттарының материал байдалын экижидерин чедип алыр дээш демисежип турар башкыларының ажыл соксадыышкынының эгелээр магат чогу болуп турар.

Бичии чаштарның байырлалы

Оя хүн Кызылда культураның болгаш дыштаныгланың Гастелло аттыг паркы байырлалдыы-биле каастаттынган турган. Аңаа Кызыл хоорайның бүгү школаларының биргиклассчыларының байырлалы болган. Эртенгиниң 10 шак четпээнде-ле парктың иштин хөглүг каткы, ыыт-шимээн долган. Байырлалдыы-биле кеттинген бичиилер болгаш улуглар садтың ногаан театрынче үзүтген чөн шуужуп-ла турганнар. Ногаан театр плакаттар лозуңнар болгаш янзы-янзы дириг чечектер-биле шиметтинген. Оон олуттарын биргиклассчылар ээлепкен, чүү болурун четтикпейн манап, кижи бүрүзүнүң арнында өөрүшкү чайнап турган.

Дириг чечектер-биле бүзээлеттинген сценага Кызылдың пионерлер бажыңының директору Л. Абросимова үнүп келгеш, биргиклассчыларга байыр чедирип чүве чугаалаан. Оон соонда хоочун башкы пенсионер Вера Федоровна Фастунова сөс алган.

— Эргим биргиклассчылар. Бөгүн силерге кончуг улуг өөрүшкүлүг байырлал-дыр. Өөрүвес-даа аргажок. Бир-ле дугаар школаның эжиин ажыдып, өөреникчи деп хүндүлүг атты эдилээр силер. Силер ам уруглар сады-биле байырлашкан «улуг кижилер» болдуңар. Школага баргаш, чүгле 4-5 демдектерге өөренип, башкыларның, ада-иелериңерниң болгаш улугларның сөзүн дыңнап чорудар. Эргим, «чечектерим» моон соңгаар чедиишкиннерлиг болуруңарны күзедим.

Хоорайның 11 классчыларының мурнундан биргиклассчыларга байыр чедирип, оларга лозунчуларның эстафетазын дамчыдып бээри-биле Кызылдың № 2 школазының лозунчузу Оюн Шура чүве чугаалаан.

Орта хоорайның уруглар садтарының сөлүн концерттери болган. Аңаа чаптанчыг, хөглүг чаштар кончуг сөлүн шүлүктерни, ырларны, танцыларны күүсеткеннер. Наташа Филипповаңың «Школа», Алла Монгуштуң «Бөгүн» деп шүлүктерни номчааны база өөн-даа өскелерниң янзы-бүрү күүселдезин үргүлчүлээлдиг адыш часкаашкыннары-биле сонуургааннар. Бөлүк уругларның «Дөрт коштуг эът», «Матрос танцызы» деп танцыларны күүсеткени көрүкчүлерни сонуургатккан. Биргиклассчыларның байырлалы хүнзедир үргүлчүлээн.

Д. КАРА-ООЛ.

Фотолары С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

Капитал нептерээн черде бут бөмбүг биле акша

Бо чылын англи бут бөмбүг сезонунда чүү чүве сонуургалдыг болганыл? Ол болза, 1863 чылда эң-не баштайгы оюннуң чурумнарының дугайын бүгү делегейге чарлаан англи бут-бөмбүүнүң ассоциациязының үндезилеттинген хүнүнден бээр чүс чыл болганы болур. Ынчалза-даа өске чүүл база-ла сонуургалдыг болуп турар. Чамдык хоочун ойнакчыларны хээли ап турган деп буруудадып турар. Ол кижилерни судка киирер апаар.

Англияга бут бөмбүг шагда тып-тып келген. Ол спорттуң сурагжааны XIV вектиң эгезинде II Эдуард хаан мячикти бут-биле теп ойнаарын хоруурунга болгаш эң «практиктиг» ажыл-херектерни кылырынче— чадарынче аныяк кижилерни албадаарынга чедирген.

Ынчалзажок бут бөмбүг чүс чылдың мурнунда амгызы ышкаш база-ла шаа ындыг хевирлиг болуп турган.

Аңгы хоочун бут бөмбүг чажыт картаачыларның холунга кирген. Ынчангаш ойнакчыларны хээлилээр чуруктар-биле холбашкан шош-содаа барык неделя бүрүзүнде парлалганың арыннарынга көстүп кээп турар. Англияның бут бөмбүүнүң төөгүзүнде эң-не баштай Бирменгэмниң үш ойнакчылары Брайнан Филлипс, Эсмонд Миллион биле Кейт Уильямс олар бужар кижилер болуп турары илерээн.

Олар ужээлээн янзы-бүрү түңнүг хээлийи ап, боттарының ойнап турган командазының уттурарынга дузалап турганы билдине берген.

Ол бужар чорукту сойгалаарынга чаа бужар-чүдек хээлини кылырыидан Уильямстың ойталааны дузалаан. Ол уттурарын күзевээн, ынчангаш ээлчеглиг оюн хайым болган. Оон соолунде Уильямс бүгү чүүлдерни бирден бирээ чокка илередип, хээлилээшкинниң бужар-чүдек системазының дугайын чугаалап берген. Англияда бут бөмбүг ажок улуг хээли бүдүрүлгези болу бергенин чүү деп чугаалаар боор.

Картаачылар бүгү англи спорттаазы ышкаш бут бөмбүүнде база тергиидеп турар. Ойнакчыларны хээлилээр болгаш садып алыр чорук ыят чок чүүл болуп турар. Акшаның эрге-ажыы дээш дириг кижилерни болгаш оларның хуу-салымын садып алыр бужар-чүдек чүүлдер болуп турар.

Капитализмниң байдалдарында оюннар янзы-бүрү хөреңгиттеннерниң байырының болгаш бужар-чүдек оттуг аргаларының чүүлү болу берген.

«Хостуг делегей» дээр делегейниң амыдыралындан база бир тодаргай чижек бо-дур.

МОНТИ МЕС,
англи журналист.

Лондон.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур, кыска чаашкыннар чаар. Хат ий-тавында. Агаарның температуразы: республикага — 10—15, а Кызылга —13—15 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Диплом чок душтук» 10, 12, «Чеделээн диднммер» 2, 6, «Оларга дээр чагыртып турар» 4, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Он ийиги дүн» 11.15, 1.15, «Охарунуң херээженнерниң амыдыралы» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Кижи-амбифия» 2.30, «Өг-бүлениң чажыды» 4.30, «Чурттаар азы өлүр» 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «13-түң дүнезинде» 3.15, 7.15, «Туттурбаанда оор эвес» 5.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Чоокшулашпас» (2-ги сериязы) 5, 7, 9 шактарда.

Слесарь Сагды

Эптиг-ээлдек, биче сеткилдиг, дуржулгалыг ол ажылчын Сагдының сеткилинге таарзы берген. «Иван Петрович Сизов дег, база-ла ындыг буянныг кижи-дир, бо» — деп, ол бодап турган. Аныяк ажылчын оон айтылгазы-биле слесарьның мергежилин базым-базымы-биле шиңгээдип ап турган. Оон ийи ай эрткенде, Сагдыны тускайлан ажылдадыр апарган.

Тускайлан ажылдаары ындыг-ла белен эвес. Дуржулгалыг мастерниң чанынга тургаш, ооң кыл дээн чүвезин кылып, аңаа дузалажырында берге чүү боор ийик, а тускайлан ажылдаары...

—Ам чүү-даа болза, чүвениң аянын биле берген боор сен, Хертек — деп, Семен Васильевич аңаа чугаалаан.— Дөө, ол моторну тускай септээри-биле хүлээп ал. Билдинмейн барган чүүлдерни менден айтырып ап турар сен.

— Шыдаар ирги мен бе, Семен Васильевич? — деп, Сагды арай-ла далдараан. Ам-даа...

— Шыдаар сен. Бодунуң күжүңге бүзүрээр херек. Кижи кылып шыдавас чүве турбас ужурлуг.

Моторну чааскаан септеп эгелээн соонда, Хертек Успунович бүтү-ле чүве дескизи-биле болу бербээн. Дыйлаң-дайлаң, үндүрүк-киирик черлер ооң чаа мергежилче оруунга таваржып турган.

Шатун иштинде, үндезин подшипниктерде, шатун подшипнигинде чижип, дүрбүжүп чоруур, хозай берген черлерге бобит дээр чымчак металл холуксаазын эптей чазап тургаш сугар. Ол операцияга Сагды орта шуудап чадап турган. Каш-даа удаа үрей кылган. Станокка чазадып алгаш, апарып сугарга, бирде сынмас болур, бирде хозай берген болур. Черле дээжизи тывылбас. Чамдыкта харын-даа бодунга чөгенип келир «Хоржок эвес мен бе? Үнелиг металлды үрей кылып турарга кайын боор, азы... соксап кагаа чул?».

Шак ындыг бергедей берген таварылгаларда, Семен Васильевич аңаа дузалап, айтып берип, омак-хөглүг, чазык-чаагай чаны-биле аныяк ажылчынны сергедип, бодунуң күжүнге, болдунар аргазынга бүзүрелди аңаа берип, «ам-даа салдыңма! чүткү-ле, чүткү!» деп күзедии оон чүрээнге кипсип турган.

Үрей кылдынып турганының чылдагаанын Семен Васильевич Новиков аңаа айтып берген.

— Мында хамык-ла ужур микрометрни шын ажыглавайн турарыңда-дыр деп. ол тайылбырлаан — Микрометр-биле кончуг ылаптыг хемчээр херек. Бичии-ле шын эвес хемчээттинер болза, сыңмас, азы хос болур.

Курска кады өөренип турган, ынчалза-даа ону доозуп шыдаваан, ам база-ла гаражта аар-саар ажыл кылыр черге кирип алган эжи Багажык-биле Сагды бир-ле катап ужуражы берген. Ындында-ла хөөремик, кыжырымак, бодун догдунар ол эр, Сагдының ажылга үрей кылыр чорукту болдуруп турганын дыңнап кааш, кочулаан аян-биле айтырган:

— Чадажып кагдың бе? «Баштай үнген кулакты соңнай үнген мыйыс эртер». Курсту дооскаш, мени мурнап, машинага олурупсунза-даа ырап шыдавадың але. Сени септелгеге база-ла пат дээрил чоп?

Сагды хорадай берген. «Чоп кижи кочулап турар хөй боор» кылдыр бодааш, база-ла дузапкан:

— Сен ышкаш ындыг, кузурүм чушкаан бора-хөкпеш дег боор бе! Сени кандыг септекчи дээрил? Гараж богу аштаар кижи ышкажыл сен. Мен дөмей-ле слесарь болур мен. көргей-даа сен.

— Ой, чаланып тургаш-ла мактаныр сени аар!

— Мактаныр чүү боор, чүвениң шыны херек...

Багажык удаваанда ажылдың бергезинден чалдангаш, септекчи болуп шыдавайн, оон үне берген. Ынчаарга салган сорулгазынче чүткүлдүг эр, Сагды, ёзулуг слесарь болуп артып калган. Хертек Успунович бодунуң ол мергежилинге ам барык-ла 25 чыл дургузунда ажылдап турар. Ол үениң дургузунда тайга-таңды аразы Тожуга-даа, ырак-узак Кара-Хөлге-даа ажылдап чораан. Слесарьның мергежилинге хөй-хөй кижилерни өөреткен. 1950 чылда Кызылга кээп, хоорайның харылзаа эргелелиниң гаражынга слесарь болуп ажылдай берген. Ол ында 13 чыл болуп турар. Биче сеткилдиг, кызымак, шудургу ажылчын, коллективтиң төлептиг макталын чедип алган.

Ында машиналарның септелгезин түс-түс бөлдирлер аайы-биле кылып турар. Хертек Успунович —мотор септекчизи.

— Машинаның «чүрээн эмнээр» кижи болдур ийин, моң.

— Шынап-ла эмчи дег кижи боор. Машинаның «тынызын» эндээр эвес.

— Хертек Успуновичиниң септээн мотору бүзүрелдиг-ле. Аңаа ынанып болур.

— Ооң билири кончуг. Ынчангаш кылган септелгези кезээде эки шынарлыг болур...

Ооң дугайын кады ажылдап турар эштери болгаш чолаачылар ынчаар чугаалажып, мактап турарлар. «Ажыл-херек мастерден коргар» деп, орус улустуң үлегер домаанда чугаалап турар. Ол черле шын. Хертек Успунович ажылдап турда, шынапла амыр. Бир-бир сактырга, хамык-ла чүве ооң аайынга кирип, чаягаар бүдүп турган ышкаш болур. Ол дээрге тускай эртемин беш салаазы дег билир чоруктуң түңнели-дир.

Хоорайның харылзаа конторазының гаражында он ажыг слесарьлар ажылдап турар. Олар септелгени дүргедедир, ооң шынарын экижидер, үнер чарыгдалдарны эвээжедир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер дээш боттарының аразында чаржып турарлар. Хоочун слесарь Хертек Успунович ол чарышка бирги черни ээлеп, ай санында онаалгазын 150 хуу чедир күүседип турар.

Эрткен чылдың июньде слесарьларның хуралы болган. Аңаа санал бергеш, Хертек Успунович мынча дээн:

— Өске кижилерден бистиң чүвүс тудааныл? Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп ат дээш демиселди чүге чорутпайн турар бис? Мен бодаарымга, ол бедик ат дээш бистиң кижи бүрүвүс демисежир ужурлуг. Бистиң чуртувуска коммунизмни тургузарының ниити херээнге бистер бодувустуң салышкынывысты киирип турар-дыр бис. Коммунистиг ёзу-биле ажылдаарынга, чурттаарынга өөренир ужурлуг бис...

— Ол черле чүүлдүг санал-дыр— деп, мастер ону деткээн.— Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп ат дээш септекчи бүрүзү демисежир херек.

Аңаа өске слесарьлар база каттышкан:

— Шын-дыр, деткип тур бис!

— Бис чөөнган бис!

Ынчаар шиитпирлеп алганнар. Ол чарыштың түңнелин үндүрген. Бирги черни база-ла Хертек Успунович Сагды алган. Аңаа коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты тывыскан.

К. АРАНЧАА.

ОЙНААШКЫН ТИРАЖЫНГА КИРЖИҢЕР!

Акша-бараан лотереязының 30 копеек өртектиг чаңгыс биледи-биле «Москвич» деп чиик автомашинаны азы «Планета» деп мотоциклди, пианинону азы холодильникти, дааранырга база хеп чуур машинаны болгаш өске-даа үнелиг эдилелдерни ойнап ап болуруң билир болгай силер.

Тиражка 2.800.000 ойнаашкыннар таварышыр, оон иштинде 1.521.230 рубль түңнүг 18.270 эдилел-херекселдер ойнаашкыннары, 3.728.770 рубль түңнүг 2.781.730 акша ойнаашкыннары бар.

Лотерея билеттерин акшаалга кассаларындан, магазиннерден, харылзааның бүдүрүлгелеринден, кинотеатрларның, клубтарның, автовокзалдарның болгаш аэропорттуң кассаларындан садып ап болур.

Ойнаашкыннарның тиражы 1963 чылдың сентябрь 8-те Калинин хоорайга болур.

Хамаатылар! Лотерея билеттерин садып алыңар!

Ойнаашкыннарның тиражынга киржиңер!

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13; харысаалгалыг секретарьның 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, бухгалтерияның 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС — 01316. Культура министерствозунуң типографиязы

КҮСКҮ ХОВУ АЖЫЛДАРЫН ЧЕДИИШКИННИГ ДООЗАР

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

1963 ч. СЕНТЯБРЬ 5 ЧЕТВЕРГ № 211 (5615). Өртээ 2 көп.

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Чаңгыс сып-даа кукуруза черге кагбас

Республикада база бир үнелиг культураның ажаап алыышкыны — кукуруза силостаашкыны чорун турар. Бо ажыл — күскү хову ажылдарының база бир харысалгалыг адыры. Тываның колхозтары болгаш совхозтары бо чылын 43 муң ажыг гектар кукурузаны тараан. Ол дээрге ниитиниң мал ажылынга шыктыг чемнерниң улуг курлавыры, эътти болгаш сүттү бүдүрериниң көвүдедириниң, ынчангаш ажылчы чоннарның чаагай чорууну бедидерииниң курлавыры-дыр.

Ол дугайын көдээниң ажыл-ишчилери эки билир. Бо чылдың агаар-бойдузунуң байдалы үнүшке таарымча чок болган болза-даа, хөй-хөй ажыл-агыйлар кукурузаның бедик дүжүдүн өстүрүп алгылаан. Тывага бо культураның бедик дүжүдү дээш социалистиг чарыштың эгелекчилери болган межегейжилерниң ажылының түңнели ам база-ла багай эвес. Мында кукурузачылар гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 250—300 центнер ногаан массаны ам ажаап ап эгелей бергеннер. Кукурузаның бедик дүжүдү дээш чарыштың мурнуку одуруунда Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» көдээ ажыл-агый артелиниң кукурузачылары чоруп турар. Олар бо чылын 875 га кукурузаны шын дөрбелчиннер-биле тарааш, оон чайгы ажаалгазын үлегерлиг чоруткаш, ам гектар санындан ортумаа-биле 420 центнер ногаан массаны ажаап алган. Оларның аразында Оржак Сорулга, Монгуш Удувас-оол олар га бүрүзүнден 400—500 центнер ногаан массаны силостап алгылаан. Ол дээрге кайгамчык эки-дир!

Эрткен чылдың бедик түңнелдери-биле деңнээрге үстүнде саннар бичии ышкаш сагындырар. Ынчалза-даа ол дээрге биске бо чылдың берге болган кандаашкынның чайынында ёзулуг кызымак, ёзулуг маадырлыг ажылдың түңнели-дир. Шак ындыг чүткүл-биле хөй-хөй кукурузачылар ажылдаан болгаш малдың шыктыг чеминиң элбек дүжүдүн өстүрүп алгылаан. Ам ол күш-ажыл анаа-ла халас эртпезин дээш сагыш салыр, кызымак күш-ажылдың ёзулуг үре-түңнелин көргүзер — өстүрүп алган кукурузаны чидириг чокка бүрүн ажаап алыр, чаңгыс сып-даа кукуруза черге кагбас ужурлуг бис. Оон ачызында ниитиниң малынга улам-на хөй чемни белеткеп алырының аргазы хандыртынар.

Колхоз, совхоз бүрүзүнге кукуруза дүжүдү чогуур үезинде болгаш чидириг чокка ажаап алдынган турзун дээш бүгү күштү мобилизастаар, кижилерни болгаш техниканы четчир кылдыр таарыштыр тургузар, бар машина бүрүзүнүң бедик бүдүрүкчүлүг ажыглалын хандырар херек.

Бистиң республиканың эрте соок дүжер байдалында кукурузаны 80—85 хуу шыктыг турда-ла ажаап ап эгелей бээр. Ындыг кукурузаны ол хевээр бодун силостаарга шынары баксыраар, ону ол өлчаан тырый бастырып турар үеде чемиштиг сүүзүнүн чидирер. Ынчангаш силостап турар кукурузаның ол чемиштиг сүүзүнүн камгалаар төлээде, анаа кызыл-тас болгаш арбай саванын холуур херек. Оон ачызында саваннын-даа, кукурузаның-даа мал чеминге үнези экижиир болгаш кукурузаның чемиштиг шынары камгалаттынар дээрзин ажыл-агыйларның удуртукчулары утпаза чогуур. Кукуруза-саваң силоска үүрмектээн саванны холуурунуң хуузун 20—25 чедирер. Кукуруза биле саванны шак ынчаар холуп силостаары — мал чеминге немелде, эки шынарлыг курлавыр ол болур. Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» колхозу баштай кестинген кукурузаның ногаан массазының чүгле бодун фермалардан ырак черлерде силостап, саван-биле холуваайн турары канчап-даа таарышпас.

Кукуруза силостаашкынынга чарыгдалдарны эвээжедир болгаш ону фермалар чоогунга, чер кырынга силостап алырын организастаза чогуур. «Суглак» совхоз ындыгда-ла чавыс дүжүттүг кукурузаны 30 сантиметр бедик кестирип, улам чидириглиг ажаап, кукурузаның ногаан массазының он хуузун черге каап турганың партия-күрүне контролю илереди, хемчег алган. Кукуруза ажаап алыышкынынга шак ындыг ажыл-агыйжы эвес, харысалга чок чорукту өске ажыл-агыйларның удуртукчулары канчап-даа болдурбас ужурлуг.

«Тиилелге» совхозтуң удуртукчулары кукуруза силостаашкынынга ёзу барымдаалаар, ону чүгле ынаар дүрген-не карак ажыт хөөп кааптарын бодаар чорукту болдуруп тургаңнар. Ылаңгыя кукурузачы Молдуу Мас-оолдуң улуг күжениишкин үндүрүп тургаш өстүрүп алган кукурузазын төп сүт-бараан фермазынга чоок-биле холуй хөмдүрүп, силостуң шынарын баксыралып кааны буруулуг херек болган.

Кукуруза — ол дээрге тараа, сүт, эът-тир. Ынчангаш ону тараап ажыл-агый бүрүзү, кукурузачы бүрүзү сып бүрүзүнге чедир чогуур үезинде болгаш чидириг чокка ажаап алыры — бо хүннерде дайынчы сорулгаларның бирээзи.

Колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары, тускай эртемниглери, бүдүрүлге эргелелдериниң ажылдакчылары, партия болгаш комсомол организациялары бүгү кукурузаның ажаап алыышкынының үлегерлиг организастаар хүлээлгелиг. Кукуруза дээш бо чылгы чарыштың ёзулуг түңнели ам үнер. Кым канчаар ажылдаанын ам көөр. Хөй кукуруза өстүрүп алыр дугайында чаагай хүлээлге алыры-биле кызыгаарлаттынып каааш, а херек кырында багай ажылдаан кукурузачылар база-ла бар.

Күскү хову ажылдарының дакпырлажы берген амгы шиг түлүк хүннеринде кукуруза ажаап алыышкынында механизаторларның, чолаачыларның аразынга массалыг социалистиг чарышты организастаары, ол чарышты дээштиг болдурары, кукурузачыларның ажылының түңнелдерин хана солуннарга, агитхуудустарга, көргүзүг, хүндүлел самбыраларынга, эргелелдер болгаш республика солуннарынга илередип бижиири чугула.

Эргим кукурузачылар! Кукуруза дээш демисел — тараа дээш демисел-биле бир дөмей дээрзин утпаңар. Кыштың берге үези чоокшулап келди. Ниитиниң мал ажылынга быжыг чем-суурну тургузаалыңар, өстүрүп алганыңар ногаан массаларны бичии-даа чидириг чокка, эки шынарлыг ажаап алыңар! СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлериниң болгаш Программазының чедиишкинниг күүселдезинге база бир күш-ажылчы салыышкынывыс ол болзун.

Төрээн чурттуң шыгжамырынга хөй тарааны бээр дээш

Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле партияның шиитпирлерин күүседипшаан, Таңды колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң колхозчулары, совхозтарның ажылчыннары, тускай эртемниглери болгаш көдээ ажыл-агыйның бүгү ажылдакчылары кубаньчыларның үлегериниң ёзугаар дүжүт ажаап алыышкынын организастыг чорудар дээш, чуртка хөй-ле тарааны бээр дээш демисежип турарлар.

Бо чылын эргелелдиң ажыл-агыйлары 175,5 муң гектар тарааны ажаап алыр. Ол болза 1962 чылдагызындан 14,6 муң гектар хөй.

Бедик дүжүт дээш демиселди кара-кызыл чорутканының ачызында элээн хөй колхозтар болгаш совхозтар бүгү көдээ ажыл-агый культураларының бедик дүжүдүн өстүрүп алган. Балгазынның тараажыларының бедиткен социалистиг хүлээлгези бүгү Тывага билдингир. Чүү дизе, «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң ажыл-ишчилери боттары курлавырларын болгаш аргаларын санап көргеш, 442,6 муң пуд тарааны Төрээн чуртка бээр деп шиитпирлээннер, ол дээрге планда көрдүнгениниң 137,4 муң пуд хөй.

Балгазынчыларының бо кайгамчыктыг инициативазын кожазы колхозтар чаан-биле деткээннер. Ленин аттыг колхозтуң тараажылары 4000 тонна тарааны, азы гектар бүрүзүнден 9 центнерни күрүнениң шыгжамырынга урар деп шиитпирлээннер. Чүгле «Тиилелге» совхозтан бо чылын Төрээн чурт кур чернин 854.700 пуд тараазын алыр. Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязындан чартык миллион пуд ажыг тараа, а эргелелдиң бүгү ажыл-агыйларындан 4.000.000 пуд тараа күрүнениң шыгжамырынга кирер.

Сентябрьның 1-ге чедир эргелелдиң ажыл-агыйлары 7000 тонна хире тарааны күрүнеге саткан. Ынчалза-даа күрүнеге тараа садарының темпизи бистиң аңгаи хүлээлгевисти хуусаа бетинде чедиишкинниг күүседир дээниниден аажок оожум чорун турар. Ындыг болганда партия организациялары, ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери, бүгү колхозчулар болгаш совхозтарның ажылчыннары салган сорулганы алдарлыы-биле күүседир дээш аажок күжениишкинниг ажылдап чорудар ужурлуг. Ам агаар-бойдустуң байдалы доктаамал эки эвес деп чувени болдааш, дүжүт ажаап алыышкынын, аңгыс андарылгазын, мал чемнериниң белеткелин дүрген чорударынга хүн бүрүзүн, шак бүрүзүн эң эки ажыглаар херек.

Ажаап алыышкынга хүн бүрү бичии-ле оожумнаашкын улуг чидиригни болдурар. Тарааны бүрүн камгалап алыры дээш демисел — ам көдээниң бүгү ажыл-ишчилериниң кол сорулгазы. Ындыг турбуже, бүгү улустуң байлаа болур тарааны камгалап алыр дугайында ёзулуг ажыл-агыйжы сагыш салыышкын чамдык черлерде көзүлбейн турар.

СЭКП обкомунуң бюрозу «Дүжүт ажаап алыышкынын болгаш күрүнеге тараа садарын организастыг чорудар талазы-биле хемчеглер дугайында» айтырыгны чоокта чаа чугаалашкаш, тараа культуралары бүгү черлерде бышкан турда-ла хөй колхозтарда, совхозтарда дүжүт ажаап алыышкыны оожум болгаш организас чок чорун турар деп демдеглээн. Сентябрь 1-ниң медээзи-биле алырга, бистиң эргелелдиң ажыл-агыйларында 25.000 га шөлдүң тараазы бастыртынган азы бүгү тараа культураларының шөлүнүң чүгле 14 хуузу болган.

Каа-Хем районнуң «Кызыл тук», Ленин аттыг, «Совет Тыва» колхозтары, Таңды районнуң «Тиилелге», «Элегес» совхозтары болгаш «Совет Россия», «Коммунизмниң херели» колхозтары, ол ышкаш Бии-Хем районнуң чамдык ажыл-агыйлары ажаап алыышкын ажылдарын онза оожум чорудуп турарлар. Эргелелдиң тускай эртемниглери, колхозтарның болгаш совхозтарның партия организациялары бо эң чугула улус ажыл-агыйжы болгаш политиктиг кампанияны четпес удуртуп, колхозчуларны, совхозтарның ажылдакчыларын ажаап алыышкынны чедиишкинниг чорударынче, күрүнеге тараа садар планны чугаажок күүседиринче кошкак мобилизастап турарындан мындыг байдал тургустунган.

Эргелелдиң ажыл-агыйларында 70 ажыг комбайннар, хөй санныг жаткалар болгаш ажаап алыышкынның, тараа арыглаашкынының өске-даа техникалары амга чедир ажылга кирбээн. «Тиилелге» совхозта амга чедир эде кылдынмааны-биле 40 ажыг комбайн, Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунда 10 чедир комбайн, дуржулга станциязында 18 комбайн хүн бүрү ажаап алыышкынга киришпейн турар.

Элээн хөй ажыл-агыйларда ажаап алыышкын ажылдарының шынарынче чогуур кичээнгей салбайн, кезилдеге, тавычаларны бөлеринге, тарааны сөөртүрүнге болгаш ажылдап кылырынга улуг чидиригни болдуруп турар. Ылаңгыя «Совет Тыва», «Ленинчи орук», «Кызыл тук» колхозтарда, «Тиилелге», «Межегей» совхозтарда ажаап алыышкын ажылдарының шынарын багай контрольдап турар. Бо айыткан ажыл-агыйларның агрономнары комбайнерлерниң күүсеткен ажылын хүн бүрү контрольдавайн база хүлээп албайн турар. Шыңгыы контроль чогун ажыглап алгаш, чамдык механизаторлар шөлдерге тарааларны сыпка арттырып, хорайн аразынга тарааның хөй молдуруқ баштарын каап, бастырылганың шынарын хынап көрбейн турар.

Бии-Хем районнуң ажыл-агыйларында болгаш Таңдының «Коммунизмниң херели» колхозунда комбайнерлерниң ажааган шөлдерин хүлээп алырын ажыл-агыйларның удуртукчулары баштаан тускай комиссия чорудуп турары кончуг шын. Ажаап алдынган шөлдү комиссия хүлээп алган соонда, ажылдың кончуг эки шынары дээш комбайнерлерге немелде төлевирин тыпсып, а брак болган таварылгада чогуур хемчегни хүлээдип турар. Автомашиналарның кузовтарын эки былбааныныц харазындан тарааның сөөртүлгезинге база улуг чидиригни болдуруп турары дээш, № 2 АТБ-ның удуртукчуларын болгаш чолаачыларын маңаа чемелезе чогуур.

«Межегей» совхозтуң директору эш Пащенконуң, кол агрономy эш Лысактың буруузу-биле 18 тонна чочак-тарааны, үрезинге херегләэр 15 тонна кызыл-тасты изиткен чорук тарааны камгалаарынга харысалга чок буруулуг херек болур. Үрелип баксыраанындан ол үрезинни чүгле мал чеминге ажыглаар апарган. Сорттуг кызыл-тас биле чочак-тараага шак ындыг байдал «Элегес» совхозка, «Коммунизмниң херели» колхозка база болган. «Кызыл тук» колхозта кызыл-тас ам изип турар. «Совет Тыва» колхозта тавычалай кезип каан 25 га чочак-тараа агроном эш Даваалайның шүшпен чоруун харазындан өй-шаанда бастыртынмайн, чеми өзүп үнүп, довурак-биле холушкан чыдар. «Кызыл тук» колхозтуң шаңында кызыл-тасты кургадырын организаставаанындан база-ла изип баксыраарынга чедип турар.

Бо чылын өл-шык орай дүшкениниден дыка хөй тарааларның үнүжү кыска болган ужурунда, участок бүрүзүнге ажаап алыышкынның канныг аргазын херегләэрин агрономнар тодаргай байдалдарны көрүп шиитпирләэр болгаш бүгү дүжүттү бүрүн ажаап алырын хандырар ужурлуг. Тараа арыглаар машиналарны, кургадылга ажыл-агыйын үзүктел чок ажылдадыры, аңгылап ажаап алыышкынны калбаа-биле ажыглаары эргежок чугула. Ол болза белеткел пунктуларынче арыг болгаш кургаг тарааны сөөртүрүн, тараа культураларының 40 муң тонна эки шынарлыг үрезиннерин уруп алырын база мал ажылынга тараа артыышкыннарын арттырып алырын хандырар.

Колхозтарның ревизия комиссиялары, партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктерниң кежигүннери, тускай эртемниглерни тарааның чидириглери-биле демиселге калбаа-биле хандыдар, көдээниң бүгү ажыл-ишчилериниң кичээнгейин угландырар херек. Чүгле ажаап алыышкын ажылдарын өй-шаанда болгаш бедик шынарлыг чорудар болза, ажыл-агый бүрүзүнге күрүнеге тараа садар талазы-биле доктааткан планны болгаш алган хүлээлгени күүседири, үрезин болгаш мал чеми фондуларны тургузары, колхозчуларның күш-ажылының натура төлевирин ам хандыртынар ужурлуг.

Ажаап алыышкын ажылдарын багай организастап турарының харазындан тарааның кезилдезиниң темпизи дыка кудуу. Хүнде бир комбайнга ажылдап кылырының нормазы 12—15 гектар турда, херек кырында 3—5 гадан ашпайн турар. Оон түңнелинде эргелелдиң ажыл-агыйларында ажаап алыышкынның эгезинден бээр чүгле 33 муң гектар тараа кестинген, азы ол үениң дургузунда ажаап ап болуруундан үш катап эвээш болганы ол-дур.

Ажаап алыышкын болгаш күрүнеге тараа садарының планын күүседири көдээниң ажыл-ишчилеринге улуг шыгалда. Бо шыгалданы чедиишкинниг түдар төлээде, механизатор бүрүзү хүн санында доктааткан нормадан ажып турар бедик көргүзүгну чедип алган турар кылдыр колхозтарның, совхозтарның шөлдеринге ажылды ынчаар организастаар херек.

Ажаап алыышкын-биле чергелештир келир чылдың тарылгазынга аңгыс андарылгазын бүрүн белеткээри, чаагаар үнген болгаш тарымал сигеннерни ажаап алыры, силос салыышкынын, саван бөлерин күштелдирери, мал кыштагладыышкынынга белеткелди чорудары эргежок чугула.

Тараа — улустуң байлаа, ынчангаш, ол өй-шаанда ажаап алдынган болгаш бүрүн кадагалаттынган турар ужурлуг. Чүгле ындыг байдалда күрүнеге тараа садар хүлээлгевисти алдарлыы-биле күүседип, үрезинни бүрүн уруп ап шыдаар бис.

Н. КУЦЕНКО,
Таңды колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң начальниги.

„Борба" солуннуң редакциязынга
„Политика" солуннуң редакциязынга

ЮСФР-ге бистиң чорун турган үевисте Югославияның тус-тус районнарынга, хоорайларынга, көдээ суурларынга келирин чалаан хөй санныг телеграммалар болгаш чагаалар Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының янзы-бүрү организацияларындан болгаш хамаатыларындан мээн адымга келгилээн.

Шаг-үениң чедишпес болган ужурунда бо бүгү чалалгаларны хүлээп алыр аргажок болганывыска ханы хараадап база бодунуң хүндүлээчел ёзузун илергейлээни дээш бүгү югослав организацияларга болгаш хамаатыларга чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинни силерниң солуннарыңарны дамчыштыр чедирерин дилеп тур бис.

Н. ХРУЩЕВ.

1963 чылдың сентябрь 2.

Н. С. Хрущев Москвада чанып келген

СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев кадайы-биле кады сентябрь 3-те Югославиядан Москвага чанып келген.

Эш Н. С. Хрущев Югославияның Коммунистер эвилелиниң Чиңгине секретары, Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының Президентизи Иосип Броз Титонуң чалааның ёзугаар акы-дунма чуртка ийи неделада дыштаныглазын эрттирген.

Н. С. Хрущевту үдеп чораан СЭКП ТК-ның секретары Ю. В. Андропов, СЭКП ТК-ның кежигүну, СЭКП-ниң Москва хооркомунуң бирги секретары Н. Г. Егорычев, СЭКП ТК-ның кежигүну, СЭКП-ниң Ленинград үлетпүр обкомунуң бирги секретары В. С. Толстиков Москвада база ээп келген.

ССРЭ-ниң Камгалал министриниң
ДУЖААЛЫ

1963 чылдың сентябрь 3 — Москва хоорай

ДОКТААТТЫНГАН ХУУСААЛАРЫНДА АЛБАНЫН ЭРТТИРГЕН ШЕРИГ АЛБАННЫГЛАРНЫ ССРЭ-НИҢ ЧЕПСЕКТИГ КҮШТЕРИНДЕН ХАЛААР ДУГАЙЫНДА БОЛГАШ ШЕРИГНИҢ ЧИҢГИНЕ АЛБАНЫНГА ЭЭЛЧЕГЛИГ КЕЛДИРИИШКИН ДУГАЙЫНДА

Бүгү-нииты шериг хүлээлгезиниң дугайында хоойлуга дүүштүр **дужаарым болза:**

1. Доктааттынган хуусааларында шеригниң чиңгине албанын эрттирген солдаттарны, матростарны, сержантыларны болгаш старшиналарны Совет Армияның, Шериг-Далай Флодунуң, кызыгаар болгаш иштики шериглерниң хүрээлениишден курлавырже халаар.

2. Бо дужаалдың 1 чүүлүнде айыткан шериг албанныгларны халаары-биле холбаштыр 1944 чылда төрүттүнген, чиңгелде болгаш келдириишкиниң хуусаазын сонгаарладыр эргези чок хамаатыларны, а ол ышкаш келдириишкиниң сонгаарлаткан хуусаалары төнген болгаш чажыттары шеригниң чиңгине албанында турар келдириишкин назылыг хамаатыларны Совет Армияга, Шериг-Далай Флодунга, кызыгаар болгаш иштики шериглерге шеригниң чиңгине албанынга келдиртир.

3. Дужаалды бүгү роталарга, батареяларга, эскадрильяларга болгаш корабльдерге чарлаар.

ССРЭ-ниң Камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы **Р. МАЛИНОВСКИЙ.**

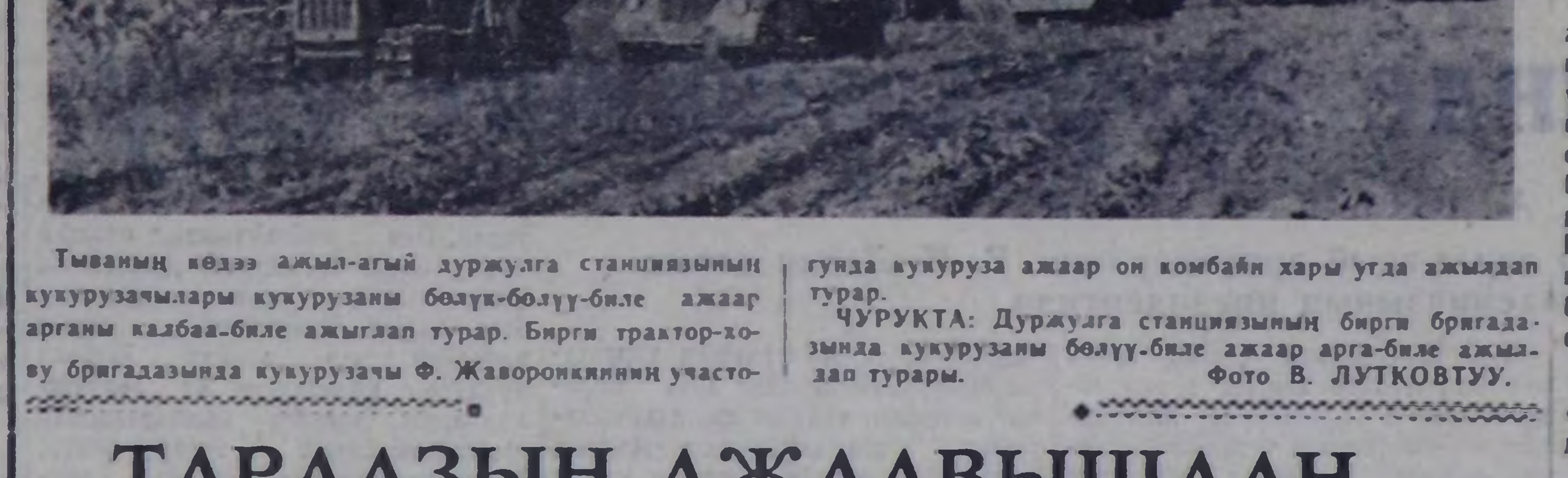

Тываның көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының кукурузачылары кукурузаны бөлүк-бөлүү-биле ажаар арганы калбаа-биле ажыглап турар. Бирги трактор-хову бригадазында кукурузачы Ф. Жаворонкинниң участогунда кукуруза ажаар он комбайн хары утда ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Дуржулга станциязының бирги бригадазында кукурузаны бөлүү-биле ажаар арга-биле ажылдап турары.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

ТАРААЗЫН АЖААВЫШААН...

Таңды эдектеринде дүжүт ажаап алыышкыны түлүктеп чорун турар. Агаар-бойдустуң таарымчалыг байдалдарын ажыглавышаан, тараажылар бо чылдың дүжүдүн чидириг чокка ажаап алырынче бүгү күжениишкинин салган. Дуржулга станциязының № 5 бригадазында ажыл-иш улам шуудап турар. Өңгүр-сарыг хевис ышкаш чаттыла берген тарааларда хову корабльдери ажылдарып чорун турар.

Дүжүттү кыска хуусаада чидириг чокка ажаап алыр төлээде, бригаданың ажыл-ишчилери болдунар-ла аргаларны херегләэр деп шиитпирлээн. Мынчангаш тарааны аңгылап-даа, дорт комбайннаашкын-биле-даа ажаап турар. Ол ажылдарга мурнакчылар тыптып, олар ажылга хынамчалыг, түттүнгүр, кызымак болуруунуң үлегерин көргүзүп турарлар.

Аңгылап ажаап турар комбайнерлерниң аразында эштер Иванов, Буриков дээре ажылдап турар. Хүн бүрүде 33 гектар чериң тараазын чалдай кестирер онаалгазын ажыр күүседип, 40—50 га чедирип турар эрестер-дир ол. Кестирген чалдарны бөлдүрериниң нормазы хүнде 20 га турда, бөлүкчүлер Кошкаров, Горин 30—35 га чедир бөлдүрүп турар. Чолдак сыптыг тарааларны дорт комбайннаашкын-биле ажаап турар. Комбайнерлер Кымысов, Чайзат Кан-оол хүн бүрүде 13—16 гектар чериң тараазын ажаап ап, тараа чидириглерин болдурбазының үлегерин ажаап алыышкынның эгезинден-не көргүзүп келгеннер.

Таңдының тараажылары Төрээн чурттуң шыгжамырларынче хүн бүрүде хөй-хөй тонна тарааны кирип турар. Оларның аразында дуржулга станциязының № 5 бригадазының ажыл-ишчилериниң төлептиг үлүү бар.

Тарааны ажаап алган соон дарыйла, хову-шөлдерде аңгыс андарылгазы эгелеп турар. Ол ажылды 6 трактор чорудуп турар. Ында трактористер Домажаков, Зайцев, көдээ ажыл-агый техникумунуң агрономия салбырының студентизи Каадыр-оол болгаш өскелер-даа хүн үлүүн 120—140 хуу күүседип турарлар.

Хожудап турар

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң шөлдеринде ажаап алыышкын орайтап эгелээн. Баян-Кол унунда 120 га кызыл-тас, 80 га хире сула ам быжа берген. Баян-Болдуң тараазын кезер дээш, колхоз төвүнден үнген комбайн суурдан чүгле 2 км ырап келгеш, Сарыг-Булуң алаакга үрелип калган. Ону башкарып чораан комбайнер ол техниканы орукка ээн каапкаш чорупкаан. Бо чижектиг таварылгалар эрткен чылын база болуп турган. Колхозтуң чамдык механизаторларының шак ындыг, онаашкан ажылынга ээ-харысалга чок чорууннан ажыл хожудап турар. Ынчангаш ам сорулга болза Баян-Болдуң тараазын ажаап алырын дүргедедири болур.

Көдээ ажыл-агый ажылдарының хүн демдеглели

Республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының ховуларында дүжүттү өй-шаанда ажаап алыры дээш шудургу демисел чорун турар. Сентябрь 1-ге чедир 57,6 муң гектар шөлдүң тараазы кестинген ийикпе, азы ол 19,4 хуу бөлүп турар. 46,2 муң гектар шөлдүң тараазы бастыртынган. Ажылдың темпизи мурнукузу хевээр оожум болуп турар. Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйлары тарааны кестирер болгаш бастырар талазы-биле дыка хожудап турар. Ында тараа культураларының чүгле 1,4 хуузу ажаап алдынган. Ынчаарга тараа бастырылгазы амга чедир эгелевээн.

Бии-Хем районнуң ажыл-агыйлары дүжүт ажаап алыышкынының ажылдарын база оожум калбартып турар. Ында 29.539 гектар шөлден 3.779 гектар тараа культуралары кестинген. «Вөк» совхоз тараа культураларының чүгле 4,2 хуузун ажаап алган. Ол дээрге ёзулуг-ла өөдежок темп-тир! Оон-биле кады ажыл-агыйның удуртукчулары эштер Ликтин болгаш Головин олар тараа кезилдезин дүргедедир дээш эргежок чугула хемчеглер албайн турар.

Ажаап алыышкын эгелээнден бээр 100 гектар тараа культураларын кестирип, оон иштинден 50 гектарны бастырган болгаш эрткен беш хонукта чаңгыс-даа гектар немелде өзүлде бербээн, «Тыва» совхозта дүжүт ажаап алыышкынының талазы-биле байдал аажок дүвүреэзиниг болуп турар. Ындыг чорукту чүнүң-биле тайылбырлаар силер, эштер Юртаев болгаш Поминов?

Чамдык ажыл-агыйлар дүжүт ажаап алыышкынын болгаш тараа культураларының бастырылгазын ук үеде чорудуп турар болза-даа мурнуу-мурнунга бирги хүлээлгезин күүседиринче амга чедир эгелеп кирбээн. Чижээ, «Сүт-Хөл» совхоз (директору эш Соловьев, агрономy эш Иванов) 392 гектар шөлдүң тараа культуразын кестирген хирезинде баштайгы 9 тонна тарааны чүгле сентябрь 2-де күрүнеге дужааган.

Барыын-Хемчик районда чүгле «Шекпээр» совхоз күрүнеге тараа дужаап турар.

«Тээли», «Барлык» совхозтар, а ол ышкаш Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң бүгү ажыл-агыйлары тараа дужаалдазынче амга чедир эгелеп кирбээн.

Тараа дужаар талазы-биле «Кок-Тей» совхоз (директору эш Ломаев, агрономy эш Свечников) мурнукузу хевээр мурнап турар. Ол ажыл-агый күрүнеге тараа дужаарының планын 80,8 хуу күүсеткен.

Республиканың колхозтары болгаш совхозтары сентябрь 3-ке чедир тараа хүлээп алыр пунктуларга 586,8 муң пуд тарааны чедирген ийикпе планын 8,7 хуу күүсеткен.

Республикада мал чемнериниң белеткели база аажок чавыс темпилиг чорун турар. Сентябрь 1-ге чедир сиген белеткээриниң талазы-биле план 38,6 хуу, силос талазы-биле — 0,7 хуу база будук-бүрү чемнер белеткээр талазы-биле — 3,8 хуу күүсеттинген. Ылаңгыя таңдычылар бедүүн чемнер белеткээр талазы-биле аажок оожум ажылдап турар. Бо талазы-биле «Кок-Тей» совхоз эң сөөлгү черни ээлеп турар. Ол ажыл-агыйның удуртукчулары малдың быжыг чем-суурун тургузарының ужур-дузазын чедир үнелевейн турарының ужурунда сиген белеткээр ажылды ёзулуг организастап шыдавайн турар. Оон түңнелинде совхоз сиген белеткээр талазы-биле планын сентябрь 1-ге чедир чүгле 2,4 хуу күүсеткен. «Кок-Тей» совхозтуң удуртукчулары сигенни чогум каман белеткээр деп турарыл?

Сиген белеткээриниң планын 13 болгаш 19,5 хуу күүсеткен мал семиртир «Суглак» болгаш «Тыва» совхозтарда байдал база дүвүреэзиниг. Малды эки семиртиринге четчир санныг чемнерлиг болуру ол ажыл-агыйларга кымдан-даа артык чугула болгай.

«Мал семиртир» трестиң директору эш Глотов байдалды эдер болгаш идегелдиг чем-суурну хандырар дээш эргежок чугула хемчег алыры чугула турган. Силерниң удуртуп турарыңар «Суглак» болгаш «Тыва» совхозтар амга чедир чаңгыс-даа килограмм будук-бүрү чемнер белеткевээнин бодап көрүңер, эш Глотов!

Сиген кезер шынааларга ажылды канчаар организастаарының үлегер-чижээн «Чыраа-Бажы» совхозтуң коллективи (директору эш Аржаалай) көргүзүп турар. Ол совхоз сиген белеткээриниң планын 57,6 хуу күүсеткен.

Каа-Хемниң «Тиилелге» көдээ ажыл-агый артелиниң (даргазы эш Зайцев) кежигүннери мал чемнерин белеткээр ажылды чедиишкинниг чорудуп турар. Ол ажыл-агыйда бирги комплексилиг бригада сиген белеткээриниң онаалдазын күүседипкен. Ол бригада план ёзугаар 3.000 центнер сиген белеткээр планныг тургаш, 3.075 центнерни бөлүп сараттаан. Ук бригадада Валентин Горохов болгаш Парфен Болтовский олар бедик көргүзүглүг ажылдап турар. «Тиилелге» колхоз силос салыр ажылды бөгүн доозуп турар.

Тожу район (партком секретары эш Машпаадай, райкүүском даргазы эш Оолак) шыктыг чемнер белеткээр талазы-биле эрткен чылдар-биле бир дөмей мурнап турар. Район силос салырының планын 125,4 хуу күүсеткеш, ол ажылды үргүлчүлеп турар. Барыын-хемчикчилерниң, чөөн-хемчикчилерниң, өвүржүлерниң база тес-хемчилерниң деңнежир ужурлуг чери ол-дур.

Дүжүт ажаап алыышкыны, мал чемнерин белеткээри болгаш күрүне мурнунга хүлээлгелерни күүседири ышкаш ындыг чугула көдээ ажыл-агый ажылдарын чедиишкинниг чорударының шиитпирлиг хүннери ам эгелээн. Көдээниң ажыл-ишчилери, бо сорулгаларны шиитпирлээринче бүгү күштү салыңар!

Күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүү дээш, чаа техниканы шиңгээдири дээш демисел-биле ханы дүгжүп турар коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни... улам ыңай хөгжүдериниң чугула ужур-дузазын Пленум айтып тур.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалындан.

Коммунистиг күш-ажыл фермазында

Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң Хараал-Тей төп сүт-бараан фермазының коллективи Тес-Хемниң колхоз-совхоз эргелелиниң бүгү ажыл-агыйларында коммунистиг күш-ажылдыы деп бедик атты баштай чедип алган.

Коммунистиг күш-ажылдың фермазында амыдырал болгаш ажыл-иш чедиишкиниг чоруп турар. Шуптузу — чаңгызы дээш, чаңгызы — шуптузу дээш, бөгүн — дүүнгүзүнден, а даарта — бөгүнгүзүнден артык эки ажылдаар деп принцип-биле ажылдап, чурттавышаан, ук ферманың саанчылары болгаш кадарчылары сүттү бүдүрериниң болгаш ону күрүнеге садарының талазы-биле чеди чылдың бешки чылында боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин херек кырынга боттандырып турарлар.

Эргелелдиң бүгү саанчыларының хөй сүт саалдазы дээш чарышынга эрткен чартык чылда ук ферма тиилекчи болуп, фермалар арасының шилчилир кызыл тугун чаалап алган, быжыг тудуп турар.

Бирги чартык чылда фермага саар 120 инектерниң бирээзинден-не ортумак саалда 592 кг болган. Июнь айда ниитизи-биле 23403 литр сүт сагдынган турган болза, июль айның дургузунда 28104 литр сүттү саггаи. Бо дээрге 1953 чылдың дургузунда колхозтуң ниити сүт саалдазы-биле дең-дир. Мыя чижек безин СЭКП ТК-ның сентябрь (1953) Пленумунуң соонда эрткен үеде көдээ ажыл-агый, ооң иштинде мал ажылы кайы хире шапкын хөгжүп келгенин чугаалап турар-дыр.

Колхозчу саанчының күш-ажылчы арын-нүүрүн хүндүлеп кадагалаар! Бо бөдүүн сөстер коммунистиг күш-ажыл фермазының кежигүн бүрүзүнүң ажыл-ижиниң, амыдыралының кыйгырыы болу берген. Шынап-ла, чодураажылар колхозчу саанчының күш-ажылчы арын-нүүрүн төлептиг кадагалап турарлар. Чаа, мурнакчы дуржулганы шиңгээдип алырынга олар чүткүлдүг. Тес-Хем районнуң бүгү фермаларындан чүгле чаңгыс бо фермада «УДМ-8» дээр электриниг саалда агрегады ажыглаттынып турары таварылга эвес. Ол дээрге ферманың коллективиниң негелдези-биле чедип алдынган, чаа дэпшилгелиг чүүл, ферманы механизастаарынга баштайгы базым болган.

— «Ёлочканы» манап турар бис. Аңаа белеткелнивис четчир. «УДМ-8-ти» чүгле саанчылар шиңгээдип аппан эвес, аңаа инектеривис база чаңчыга берген — деп, улуг саанчы Баткар Чедей өөрүнүң өмүнээзинден медеглеп турар.

— Күзел турда — күштүг дээр болгай. Коммунистиг күш-ажылдыы деп ададыр эрге дээш турушттуг демисежип турган, ону ам чедип алган бис. Ол биске улуг харысалганы, чаа-чаа күзел-чүткүлдерни, күштү төрүттүнүрүп турар — деп, мурнакчы саанчыларның бирээзи комсомолчу К. Оюн чугаалаан.

Дуржулгалыг саанчы коммунист Баткар Чедей он ажыг чыл саанчылап келген. Колхозтуң чеди чыл планында бир саар инекке онаажтыр чылда сүт саалдазын 1500 кг чедирер дээн көргүзүгнү ол саанчы хуусаа бетинде, 1961 чылда-ла доодур күүседипкен. 1962 чылда ол, бир саар инекке онаажтыр 1650 кг сүттү саггаи. Ам бо чылын ооң хүлээлгези — 1750 кг сүт.

Ферманың саанчылары улуг саанчының үлегерин бүгү коллективтиг кылдыр ажыглап турар. Мурнакчының бөгүнгү чедиишкинин — даарта бүгү коллективтиң болдурар деп кыйгырыг мында боттанып турар. Адыя Хавак, Баткар Чедейден аңгыда, К. Оюн, Б. Көк-кыс, К. Доозаңмаа ышкаш аныяк саанчылар мурнакчыларның одуруунда туржуп турары таварылга эвес. Олар бо чылын тус чер уксаалыг инектерниң бирээзинден-не 1500 — 1600 кг сүттү саап алырын тус-туста шиитпирлээннер.

«Чодураа» колхоз бо чылын күрүнеге сүт садар хүлээлгезин август 20-де 79 хуу күүседипкен азы эрткен чылдың ол-ла үезинден 32 хуу хөй сүттү берген. Мында коммунистиг күш-ажыл бригадазының кежигүннериниң — саанчыларның, кадарчыларның үлүг-хуузу улуг.

Коммунистиг күш-ажыл фермазының составында коммунистер учётчик М. Чагармаа, ферма эргелекчизи М. Ензак, улуг кадарчы Ч. Баткар олар база киржип турар. Харын-на, фермада коммунистер болгаш комсомолчулар боттарының хууда үлегери-биле мурнуку одуругда чоруп турарлар-биле, ук коллектив чоргаарланыр.

ЧУРУКТА: коммунистиг күш-ажыл фермазының бөлүк саанчылары (солагай талазындан оң талазынче): Б. Чедей, К. Оюн, С. Көгүй, А. Севилбаа, С. Дыртый, С. Мумбуштай, Б. Көк-кыс.

О. МАНДАРЫЙ.

УЛУГ ТУДУГДАН МЕДЭЭ

МОНУ КЫМ ХАРЫЫЛААРЫЛ?

«Тыва даг-дугү» комбинаттың тудуунуң эгелээни ам алдыгы чылче шилчип орар. Эрткен үениң дургузунда бистиң аныяк оолдар, кыстарывыс мында дыка улуг тудуг суурну тургускан болгаш тургузуп-даа турар. Электростанцияның тудуун дужаап, фабриканың тудуун 1963 чылда ажыглалга кирер дээш күжениишкинниг ажылдап турарларны санап четпес. Чүгле эш Черныйның болгаш эш Мокураштың бригадаларын адаарта-ла бо талазы-биле билдингир. Ынчалзажок бистиң удуртур ажылдакчыларывыстың талазындан өлуг четпестерни чугаалавас аргажок. Кадрлар-биле ажыл, дуржулга солчур чорук шуут чок деп санап болур.

1959—1960 чылдарда Моңгуш Кара-оол болгаш Моңгуш Бодур-оолдуң өлурткаиы дашчылар бригадалары коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп хүндүлүг атты чаалап алган турган болгай. Ам бо хүнде ол бригадаларның чаңгызы-даа чок, тарай бергени хомуданчыг. Оларны тараттпайн, харын-даа улам-на сорук кирип, организастап быжыглаан турган болза, ол хире кыптыгып үнүп орган аныяк оолдар, кыстарның арасындан кандыг-даа мергежилдиг кадрларны шилип ап болур арга бар турган ийик.

Ооң-биле чергелештир ажыл-агыйларда улуг четпестерни чажырып болбас. 1961 чылда тавааи салып эгелээн өдүгаар — культураның одаа клубтуң тудуу база чунар бажыңның тудуу ажыглалга кирериниң улуу, харын-даа суурнуң чурттакчыларының инээниң деваалээр чери болуп, аңгаа берген турар чорук кончуг харааданчыг. Ол ышкаш № 2 чуртталга тудуунуң 1962 чылдың ноябрь-декабрь айларда тудуп каан ийи каът чуртталга бажыңнарының соңгаларын шилдээш, курган штукатуразын хап белеткээш, өске дерилгезин ара каапканының уламындан чартык чыл ажыгда соңгалар шили-даа чок, соңга рамалары-даа үрелген, курган штукатуразы база үрелген туруп турары каракка чаржынчыг.

Бо үстүнде харысалгалыг өлуг тудугларны харылап турар № 2 тудуг участогу (даргазы Константинов) болгаш партия, комсомол, профэвилел органнары чүнү көрүп турарыл? База мыя чаныңда кестүп чыдар мындыг чаржынчыг байдалдарны тудуг эргелелиниң даргазы эш Внуков, өлуг инженер эш Якушев база партком секретары эш Баганков олар чүнү көрүп турарыл? Чүге боттут дуза чедирбейн турарыл?

Ч. МАНЗЫР.

Таңды парткомунуң пленуму

Бо чылдың августуң 30-де Таңды парткомунуң дөрткү пленуму болуп эрткен. «Межегей» совхозтуң партия организациязының ажылының дугайында» айтырыгны пленум чугаалашкан. Ол талазы-биле илеткелди совхозтуң парторганизация секретары эш Н. А. Никитин кылган.

Совхозтуң партия организациязы, ооң бюрозу совхоз бүдүрүлгезин четпес удуртуп, политиктиг кижизидилге ажылын ажыл-агыйжы сорулгалар-биле кошкак холбаштырып турар деп пленум демдеглээн.

Малчыннарның амыдырал-чуртталгазын экижидер талазы-биле СЭКП обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарын парторганизация четпес организастаан. Совхоз бо чылын 100 баш төрүүр хойга онаажтыр чүгле 18 хураган алган. Амгы үеде мал чемнериниң белеткели тендии оожум чоруп турар. Сигенниң чүгле 26 хуузун белеткеп алган.

Ол бүгү болгаш өске-даа четпестерни илеретпишаан, районда мал, чер ажылын хөгжүдериниң айтырыгларынче колхозтарның болгаш совхозтарның партия организацияларының кичээнгейин угландырган шиитпирни парткомунуң пленуму хүлээп алган.

Пленум организастыг айтырыгны чугааланкаш, районнуң XIX партконференциязын 1963 чылдың октябрь 26-27 хүннеринде чыылдырар деп шиитпирлээн.

Пленумнуң ажылынга СЭКП Тыва обкомунуң секретары эш А. И. Попов киришкен болгаш санал берип чүве чугаалаан.

Н. ТЕМБРЕК.

АНЫЯКТАР ЗВЕНОЗУНДА

Бистиң «Чыраа-Бажы» совхозтуң аныяктары хол кадыыры-биле сиген кезер звенону кажан тургузуп турда, «оларның чамдык кезии холга кадыыр безин тудуп билир эвес» деп, чамдык кижилер чөгенип турган.

Ынчалза-даа от-көс дег тура-соруктуг аныяктар звено болуп алгаш, ажылдап кирипкеннер. Баштайгы үеде чамдык аныяктарга берге байдал таваржып турган. Оларга дузалажыры-биле дуржулгалыг кезикчилер болгаш бригадирлер чедип кээп, бир хүннүң иштинде кады ажылдааннар.

Удавааида аныяктар хол кадыыры-биле сиген кезериниң аргазынга өөренип, хүн нормазын ажыр күүседип турар мурнакчыларлыг-даа апарганнар. Чижээ, К. Мөңгүндей, Д. Чигир-оол, С. Янов болгаш оон-даа өскелер хүнде 0,35—0,75 га чедир кезип турарлар.

С. ОЙДУП-ООЛ.

Партия өөредилгезиниң четчелээшкини

ТУРАН. (Телефон-биле). Бии-Хем районда партия өөредилгезиниң четчелээшкини чер-черде бо хүннерде чоруттунуп эгелээн. Чоокта чаа районнуң «Тииелеге» көдээ ажыл-агый артелинде четчелээшкин чоруттунган.

Колхозтуң Сесерлиг участогунда партия организациязы партия өөредилгезиниң үш бөлгүмүн тургускан. Партия төөгүзү өөренир бөлгүм эрткен чылын аңаа база ажылдап турган, ынчан ооң дыңнакчылары программаның чартыын дооскан турган. Ынчангаш бо чылын ол талазы-биле өөредилгени уламчылаар деп шиитпирлээн. Аңаа бо чылын 18 кижи хаара туттунган, пропагандизинге эш Л. Дендип томуйлаткан. Участокта комсомол организациязы ВЛКСМ төөгүзү өөренир бөлгүмнү эрткен өөредилге чылында база тургускан турган, бо чылын аңаа 23 комсомолчулар болгаш аныяктар өөренир деп кирген болгаш оон пропагандизинге башкы эш Б. Салчакты томуйлаан. Ында үрүглар бажыңының коллективи, Сесерлиг сельпозунуң болгаш орук ажыглал чериниң ажылдакчыларындан тургустунган чаа бөлгүмнү база организастаан. Ында 23 кижи кирип турар болгаш аңаа олар агар политиканы өөренир. Ону үрүглар бажыңының директору эш Е. Ряпух удуртур.

Ол-ла колхозтуң төвү — Суть суурга бо чылын көдээ ажыл-агый экономиказын өөренир чаа бөлгүм ажылдаар, орта амдызында 17 кижи бижиткен. Ук бөлгүмнү колхоз баштаар чериниң даргазы эш Н. Кононенко удуртур.

Мал ажылдыгларының сонуургалын барымдаалааш, бо чылын аңаа зоо-ветеринарлыг бөлгүмнү тургузар деп шиитпирлээн. Аңаа мал ажылында ажылдап турар колхозчулардан 19 кижи өөренир, оон пропагандистери — эштер зоотехник Сагды, мал эмчизи Худоногов олар.

В. ШЫҢГЫЫ.

МАЛ ЧЕМИ ДЭЭШ ДЕМИСЕЛ

КӨК-ДАШ (Телефон-биле). Мал чемнериниң быжыг курлавырын тургузар дээш демисел Тес-Хем районнуң «Чаа орук» колхозунуң сиген шөлдеринде калбарган. Сиген белеткели эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, оон алаан бедик темпилиг болуп турар. Эрткен чылын ол ажыл-агый сентябрь 30-ге чедир безин чыл планының чүгле 34 хуузун арай боорда күүсеткеш, олчаан соксаап турган. А бо хүннерниң медээзин ёзугаар алырга, сиген белеткелиниң планын ам 63 хуу чедире берген азы ниитизи-биле 800 тонна сиген сараттаттынган.

Бо ажыл-агыйның хойжу бригадалары сиген белеткелинге идепкейлиг киржип турарлар. Хойжу беш бригада бүрүңү-биле мында идепкейлиг киржип келген, ылангыя эш Б. Бан-оолга удурткан № 5 хойжу бригада эки көргүзүглерни чедип алган. Ол бригаданың кежигүннери август 30-ге чедир безин 88,7 тонна эки шынарлыг сигенни сараттап алганнар.

• • •

ИИИ-ТАЛ (Телефон-биле). Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң Чодураалыг Алаак деп чердега санадып келген хол-биле сиген кезер бригадазының кежигүннери эштер Хунакай, Давы олар хүнде хол кадыыры-биле сиген кестирер нормазын үргүлчү 110—115 хуу чедир күүседип келгеннер. Ол бригаданың сараат салыкчылары эштер Күскежик болгаш Доржу-оол олар база күжениишкинниг ажылдап, хүн нормазын үргүлчү 110 хуу чедирип турар.

• • •

ТОРГАЛЫГ. (Телефон-биле). Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» көдээ ажыл-агый артелиниң Божайда сигенчи бригадазы бо хүннерде багай эвес түңнелдерни чедип алган. Ында мурнакчыларның хүрээлени өзүп турар. Аът машиназы-биле сиген кестирип турар эштер Сат Доржу, Трофим Никитин олар улуг нормазын үргүлчү 120—140 хуу чедирип келгеннер.

Ол-ла көдээ ажыл-агый артелинде Эйлиг-Хемниң Чаа-Сеп бригадазында аът машиназы-биле сиген кестирип турар эштер Кыргыс Тараачы хүнде 2,5 — 3 гектар чедир черниң, Кыргыс Допуй-оол 3—3,8 гектар черниң сигенин кестирип, мурнакчылар-

АҢГЫС АНДАРЫЛГАЗЫНДА

Тарааны ховудан ажаап алгаш, ооң соонда ону дораан андазыннап кириптер. Таңды районда күрүнениң дуржулга станциязының бешки бригадазы ол ындыг дешпилгелиг чурумну шыңгыы сагып турар. Амгы үеде ол бригаданың турар черинде аңгыс аңдарылгазын чорудуп турар болгаш ында 7 тракторлар бы жыглаттынган. Тарааны комбайннар-биле ажааган соонда, ол тракторлар аңдарылганы бүрүн хандырып турар. Бо дээрге келир чылдың дүжүдү дээш сагыш салыышкыны-дыр.

ЧУРУКТА: станцияның бешки бригадазында аңгыс аңдарылгазы.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Биология эртеминде нүгүлдээшкинге удур

М. А. ОЛЬШАНСКИЙ,

Бүгү-эвилелдиң көдээ ажыл-агый эртемнериниң В. И. Ленин аттыг Академиязының президентизи

Бистиң партиявыс коммунизмниң тудуун тургузар талазы-биле эртемге улуг болгаш харысалгалыг кичээнгейни салып, аңаа улуг сорулгаларны онаап турар. Ынчаарга ол дээрге план хемчээлдиг чорук тур. Эртем болза коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга киржип турар шуут-ла бүдүрүкчү күш апар чоруур. Совет эртемденнерниң кайгамчыктыг ажылыышкыннары билиглерниң дыка хөй адырларынга бистиң эртемивисти делегейде бирги черже дешпидип үндүрген. Космосту шиңгээдип алырынга чайынналчак чедиишкиннер, үлетпүрге автоматчыдылганы, комплекстиг механизацияны болгаш дешпилгелиг технологияны нептеретпени, көдээ ажыл-агый культураларының бедик дүжүттүг сорттарын, малдың бедик продуктулуг уксааларын тургузарының теоретиктиг үндезиннерин ажылдап кылганы болгаш эртемниң өске-даа чедиишкиннери бистиң улус ажыл-агыйывыстың бүгү-ле адырларынга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң шапкын өзүлдезин хандырган.

Эртемниң ажыглаары болза ниитилелдиң бүдүрүкчү күштериниң күчүлүг өстүрериниң шиитпирлиг фактору апар чоруур. Эртемниң хөгжүдери болгаш ооң чедиишкиннерин улус ажыл-агыйынга нептередири моон соңгаар-даа партияның сагыш салыышкынының кол чүүлү болган турар — деп СЭКП-ниң Программазында демдеглеттинген.

Мичуринчи биология коммунизм дээш демиселдиң мурнакчы туруштарында туруп турар. Марксизм-ленинизмниң гранит дег үндезиннеринге быжыы-биле даянмышаан, диалектиктиг материализм, мичуринчи биология амыдыралче дидими-биле сиңнигип, эртемни чаа-чаа ажыдыышкыннар-биле байытпышаан, бойдустуң чажыттарынче улам ханылап кирип турар. Биология эртемнериниң чугула айтырыгларын мичуринчи эртемденнер көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бирги чергелиг сорулгаларын шиитпирлээриниң чорудулгазынга ажылдап кылып турар чорук онза үнелиг.

Совет эртемденнер болгаш көдээ ажыл-агый ажылдакчылары бистиң биология эртемивисти мичуринчи эртем деп хүндүткел-биле адап турар. Ынчаарга ол черле билдингир. Бойдустуң улуг чаартыкчызы И. В. Мичурин биология эртемин практика-биле бир-ле дугаарында холбаштырган, эртемни бүдүрүлгеге бараан болур кылдыр тургускан. И. В. Мичурин — улуг чаартыкчы, оон кайгамчыктыг ажылдарын Владимир Ильич Ленин совет улуска ажыткан. И. В. Мичуриниң шылгарангай дуржулга шинчилелдери В. И. Лениниң даалгазы-биле чоруткан телеграммаларның бирээзи-биле холбашкан. **«...Күрүне ужур-дузалыг улуг шинчилелдер-дир»** — деп ында айыттынган.

И. В. Мичуриннин үнелиг эртем шинчилелдеринге болгаш дуржулга-ажылдарынга үндезилээш, материалистиг биологияның чедиишкиннериниң болгаш хамыктың мурнунда Ч. Дарвинниң, Б. А. Тимирязевтиң база өске-даа эртемденнерниң ажылдарының шинчилекчи аргаларының, массалыг колхоз-совхоз дуржулгаларының сан-медээлериниң түңнелинде чаа эртем үзел-бодалы — биология эртеминде мичуринчи угланыышкын тыптып келген болгаш чедиишкинниг хөгжүп турар. Ол угланыышкын болза кандыг-даа объект-биле чорудуп турар бүгү-ле биологтуг шинчилелдерни каттыштырып турары билдингир. Ынчалзажок амыдыралдың байдалын барымдаалааш организмниң чаңгыс эвииниң болгаш оон амыдыралының байдалдарының болуушкуннарын өөренип көөрү болза органиктиг делегейниң хөгжүлдезинде кол чүүл болуп турар.

Биология эртеминде мичуринчи угланыышкын И. В. Мичуриннин ажылдарынга үндезилээш төрүттүнүп келген, ооң-биле кады ол болза Мичуриниң ажылдарынга чедир биологияга турган бүгү эки, мурнакчы чүүлдерни бодунче хаара тудуп алган, ынчангаш бойдустуң улуг чаартыкчызының айыткан оруу-биле улам ынай хөгжүүрүн үргүлчүлеп турар. Мичуринчи өөредигни чүгле чаңгыс И. В. Мичуриннин ажылдары-биле кызыгаарлаар дээр янзылыг эртемниң чамдык ажылдакчыларының оралдажыышкыннарының ыырыңай барымдаа чогунуң ужуру ында. Ынчаар кылыр болза мичуринчи өөредигниң чогаадыкчы хөгжүлдезин болгаш бистиң эртемивиске мичуринчи биологияның киирген өлуг салыышкынын хүлээп көрбес, аңаа удурланыр дээни ол.

Мичуринчи биология болза эрткен үениң шылгарангай биологтарының ажылдарында кирген, бүгү-ле үнелиг, амыдырал болгаш практика-биле хынаттынган эртем талазы-биле чүүлдерни бодунче кирип турар. Ооң-биле кады көдээ ажыл-агый практиказынга калбак оруку тыпкан, Т. Д. Лысенконуң ажылдап кылганы генетиктиг болгаш ниити биологтуг теоретиктиг чүүлдери, а ол ышкаш ниити калбак орук-биле бар чоруур биологияны материяның шиичээшкининиң шынар талазы-биле бир янзы хевири кылдыр билип турар биологтарның болгаш селекционерлерниң хөй санныг ажылдары мичуринчи биологияда органиктиг баксы таап кирип турар. Биологияда мичуринчи угланыышкын «классиктиг генетиканың» бүгү-ле механиктиг болгаш идеалисчи үзел-бодалын ыраждыр октап турар.

Мичуринчи биологтуг эртем эгээртиинмес амыдыралчы күштүг болуп турар. Ооң кайгамчыктыг онзагай чүүлү болза органиктиг делегейниң болуушкуннарын чарлап турарында эвес, харын илереттинген болгаш илередип турар хоойлу ёзугаар чүүлдерге үндезилээш ол болуушкуннарны эргелеп башкарарының оруктарын айтып турары болур. Практика-биле кады ол болза практиканың эрге-ажыктарынга, улустуң чаагай чоруунга таарыштыр үнүштерниң, малдың болгаш микроорганизмнерниң бүдүжүн өскертириниң аргаларын дилеп база тып турар.

Мичуринчи биологияның кичээнгейиниң төвүнде — хайнакташтырылганы, доруктуруулганы болгаш шилилдени чорудуп тургаш, ызыгуур салгаар чорукту база ооң өскерлир чоруун эргелеп башкарарының айтырыы туруп турар. Ам ызыгуур салгаар чорукту угланыышкынныг өскертириниң болдунар аргазы чүгле теория талазы-биле көргүстүнген эвес, харын аңаа үндезилээш үнүштерниң селекциязынга болгаш малдың өзүн хөгжүдүрүнге улуг чедиишкиннер болдунар аргалыг апарган. Мичуринчи өөредигни удуртулга болдурбушаан, бистиң биологтарывыс колхоз-совхоз практиказын үзүктел чокка байыдып турар. К. И. Скрябин, П. П. Лукьяненко, В. С. Пустовойт, Ф. Г. Кириченко, В. Е. Писарев, Б. П. Соколов, А. Л. Мазлумов, П. С. Попов, В. Н. Мамонтова, В. Н. Ремесло, П. Ф. Гаркавый болгаш өске-даа хөй-хөй ындыг кайгамчыктыг шинчилекчилерниң эртемге киирген шылгарангай салыышкыны-биле чурт чоргаарланып турар. Көдээ ажыл-агыйның ажылдакчылары эртемниң чедиишкиннерин нептеретпишаан, көдээ ажыл-агый культураларының бедик дүжүттерин чедип ап, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедип турар. Мичуринчи биология эртемниң чедиишкиннерин бүгү-ниити хүлээп көрген, олар көдээ ажыл-агыйның ажылдакчы бүрүзүнге билдингир.

Ооң-биле кады биология эртеминде ажыл-херектерниң байдалын хажыдыышкынныг хевирге көргүзүп турар чамдык чогаалдар сөөлгү үеде литератураа тыптып келген. Чижээ, Атомнуң үндүрер чер Н. И. Дубининниң ийи номун парлап үндүрген. Ында «классиктиг генетика» деп адаар чүүлдү барымдаа чокка мактап база биологияда мичуринчи угланыышкынны шуут-ла херекке албайн турар. «Бойдус шенекчилериниң Москва ниитилелиниң бюллетени» совет биология эртемин барымдаа чокка нүгүлдээн чүүлдерни парлаарын үргүлчүлеп турар. «Нева» деп уран-чечен журнал мичуринчи эртемни база нүгүлдеп турар. Эртем талазы-биле шынныг чоруктуң эрге-ажыктары, мичуринчи биологияны улам ынай хөгжүдериниң эрге-ажыктары ол чүүлдерниң оода-ла бирээзин тодарадып көөрүн болгаш ол айтырыг талазы-биле эртем база ниитилел ужур-дузалыг үнелелди бээрин негеп турар.

Ж. Медведев болгаш В. Кирпичников оларның «Нева» журналга (№ 3, 1963 ч.) парлаан, «Совет генетиканың перспективалары» деп нүгүлдекчи чүүлүн калбак эртем хөй-ниитизи эдепсиниишкин-биле уткаан. Олар ук чүүлүнге биологияда ажыл-херектерниң байдалын меге нүгүлчү ёзу-биле көргүскеннер. Биология эртеминге-даа, колхоз-совхоз практиказынга-даа кандыг-даа ажыктыг чүве кылбаан кижилер мичуринчи өөредигни нүгүлдеп турарын бодаары чугула.

Бистиң чуртта генетиканың байдалын тодаргайлаар деп бодаан ол чүүлдүң авторлары биология эртеминиң — мичуринчи биологияның үндезиниинниң дугайын ёзу барымдаалап ыттавайн турарлар. Херек кырында чогум-на ону бодап турарлар.

«...Генетикада ийи угланыышкын бар: бирээзи — классиктиг генетика, ону «ёзу барымдаалаан чорук» деп ховар эвес адап турар, база бирээзи (материалистиг, мичуринчи деп адаар ужурлуг турган. — **Авт.**) ызыгуур салгаар чоруктуң хромосомнуг теориязынга удурланып турар угланыышкын» — деп олар бижип турар. Мынчаалдыр анонимниг чугаалап кааны таварылга эвес. Мындыг янзы-биле номчукчуну будулдуруушкунче киирери белен. Ынчалзажок мында, чүгаа болза чогум-на биологияда мичуринчи угланыышкын дугайында чоруп турары кижи бүрүзүнге билдингир.

Авторлар болза боттарының чүүлүнге Бүгү-эвилелдиң көдээ ажыл-агый эртемнериниң В. И. Ленин аттыг академиязының 1948 чылдың августа болган сессиязынга чылдак хап турар. Ол сессияга кылган илеткелинге академик Т. Д. Лысенко «Нева» деп журналда чүүлдүң авторларының классиктиг генетика деп адап турары биологтуг эртемде ындыг угланыышкынның хоралыг идеалистиг утка-шынарын илереткен, ооң теория талазы-биле дуза чогун бол-

Өөредилгениң болгаш кижизидилгениң методтарын база хевирлерин сайзырангайжыдар

ТЕС-ХЕМ РАЙОННУҢ БАШКЫЛАРЫНЫҢ АВГУСТ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛЫНДАН

Бүгү совет чурттааны ышкаш, Тес-Хемниң башкыларының август чөвүлел хуралының мурнунуузундан ылгалыр чүүлү — школаның болгаш башкылаашкынның, өөредилгениң база кижизидилгениң айтырыгларын СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр анализтеп көргени болур.

Чөвүлел хуралга «Өөреникчилерниң кижизидерининиң методтарын болгаш хевирлерин сайзырангайжыдар дугайында» СЭКП Тыва обкомунуң идеология килдизиниң эргелекчизи эш Аранчыннын, «СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр школаның болгаш башкылаашкынның сорулгаларының дугайында» Тес-Хем парткомунуң секретарының оралакчызы эш Минчимаанын, «Өөреникчилерниң күш-ажылчы болгаш бүдүрүлгечи өөредилгезин, кижизидилгезин сайзырангайжыдарының оруктарының болгаш хевирлериниң дугайында» районнуң улус өөредилге килдизиниң эргелекчизи эш Дамдын-Сүрүңнуң илеткелдерин дыңнап чугаалашкан.

Илеткелчилер болгаш хуралга санал бергеннер школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаарының болгаш улус өөредилгезиниң системазын улам ыңай сайзырангайжыдарының дугайында Хоойлуну районнуң школаларында канчаар боттандырып турарының, башкылаашкынның идейлиг болгаш педагогикалыг деңнелиниң, өөреникчилерниң бүдүрүлге өөредилгезин болгаш профессионал белеткелин канчаар тургузуп турарының талазы-биле чедер, четпес талаларны санап демдеглээш, 1963—1964 чаа өөредилге чылында канчаар ажылдаза эки дээрзиниң дугайында сорулгаларны тодаратканнар.

— «Улусчу башкы — бо дээрге улустуң культуразын бедидер дээш демиселге партияның кол чөлеңгиижи, чаа кижиниң кижизидеринге партияның эң чоок дузалакчызы» — деп, Н. С. Хрущев чугаалаан болгай, эштер. Коммунистиг партиявыс, эш Хрущев совет башкыларны шак ынчаар үнелеп турары биске улуг идегел болгаш чоргаарал-дыр. Аңаа төлептиг болуру бистиң хүндүлүг хүлээлгевис. СЭКП ТК-ның июнь Пленуму школа болгаш башкы дугайында улуг кичээңгейни салган — деп, Самагалдай ортумак школазының директору эш ЧЫМБА чугаалаан. Ол бүгү башкылар бистерниң чүгле педагогикалыг эвес, а харын идей-политиктиг деңнелививисти бүгү талазы-биле бедидерин негеп турар. Харынна башкының идейлиг болгаш педагогикалыг база аажы-чаңчылының болгаш культуразының деңнелинден өөредилге болгаш кижизидилгениң методтарын, хевирлерин сайзырангайжыдары хамааржыр. Ынчангаш башкылар ортузунга политкижизидилгелиг ажылды күштелдиреринче партия, комсомол организацияларының кичээңгей салыр херек. Башкылар экономиктиг билиглер-биле база чепсегленир ужурлуг бис — деп ол демдеглээн.

Школа ажылдакчылары-биле культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылдакчылары холбаалыг ажылдаары чугула. Ол болза өөреникчилер ортузунга эстетиктиг кижизидилгени чорударынга таарымчалыг байдалды бээр. Чаа өөредилге чылында бистиң школаның башкылар чөвүлелиниң составынга районнуң Культура бажыңының директорун, төп библиотеканың эргелекчизин киирип алыр бис. Ол ышкаш районнуң бүгү школаларының аразында харылзаазын боттуг кылыр төлээде, директорларның болгаш өөредилге эргелекчилериниң район чөвүлелин тургузуп алза кандыгыл — деп, эш Чымба саналдаан.

— Эртекн өөредилге чылында мээн башкылап турарым дөртку класс өөредилге программазын чедиишкинниг күүсеткен, багай демдектиг өөреникчи чок болган. Оон чажыды чүдел? — дээш, Чыргаланды сес чыл школазының башкызы Адыя МАСКЫРНЫН чугаалааны болза, — башкылаашкын херээнге мурнакчы дуржулганы ажыглап турарымда. Школага өөредилгениң болгаш кижизидилгениң шынарын бедидер, сайзырангайжыдарының эрге-ажыы башкылар бистерден чаа, мурнакчы дуржулганы чүткүлдүг шиңгээдип ап, нептередирин негеп турар болгай.

Чыргаланды школазының башкылары бистер Липецк болгаш Ростов школаларының башкыларының үлегер-дуржулгазын ажыглаар дээш, күзел-соруктуг демисежип турар бис. Ылангыя Липецк школазының дуржулгазы-биле таныжып башкы эживис К. Шөмбүйнуң киржилгези-биле төрээн дыл болгаш орус дыл кичээлдеринге өөреникчилерге тайылбыр-бижимелдер кылдыртыр арганы шиңгээдип ап, ажыглап турар бис. Ол эки талазын көргүзүп турар. Эге класстарга математика башкылаашкынынга Ростов башкыларының дуржулгазын ажыглаар оралдажыышкынны кылып турар бис.

Районнуң кайы-даа школаларындаазы ышкаш, бистиң школада бир четпес чүүл болза, төрелдер-биле ажылдын багай тургустунганы болур. Амгы чаа өөредилге чылында маңаа чогуур кичээңгейни салыр ужурлуг бис — деп, эш Маскыр демдеглээн.

Школаларга өөредилге болгаш кижизидилгени сайзырангайжыдарынга, эстетиктиг болгаш күш-культура кижизидилгезин боттандырарынга комсомол болгаш пионер организацияларының улуг рольдуг. Ындыг турбуже, эртекн өөредилге чылында районнуң школаларынга комсомол болгаш пионер ажылдары кончуг четпес тургустунган турганын, ВЛКСМ-ниң Тес-Хем комитединиң талазындан боттуг удуртулганы четпес боттандырып келгенин чөвүлел хуралдың киржикчилери чөптүг-биле чидиг шүгүмчүлээннер.

— Башкылар ортузунга коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни калбартыры чугула. Бо талазы-биле районнуң школаларында партия, комсомол организациялары идей-кижизидилгелиг ажылды чорудар херек. Коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүн башкылар бистер амыдыралывысты хоойлузу кылдыр сагып боттандырар ужурлуг бис. Коммунистиг ёзу-биле ажылдап, чурттап өөренир дээш демиселге идепкейлиг киржикчилер болуру башкыларга хүндүлүг хүлээлге. Районнуң партия, комсомол организациялары-даа, улус өөредилгезиниң болгаш школаларның ажылдакчылары анныктарның кежээки школаларының ажылынче чогуур кичээңгей салбайн келген. Моон соңгаар шак ол хожудангай чоруктан дарый адырлыры эргежок чугула — деп, башкы Н. ТАРААЧЫ чугаалаан.

Самагалдай ортумак школазының өөредилге эргелекчизи эш ПОЛЕВ, райкүүском дартазының оралакчызы эш ТӨГҮС-ООЛ, Берт-Даг ортумак школазының директору эш АДАР-ООЛ болгаш өске-даа башкылар өөреникчилерниң күш-ажылчы болгаш бүдүрүлгечи кижизидилгезиниң база өөредилгезиниң дугайында, ылангыя бүдүрүлге өөредилгезинге материалдыг суурну четче хандырарының талазы-биле ажыл-херекчи саналдарны бергеннер.

«Өөреникчилерниң профессионал белеткелиниң дугайында» Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо чылдың август 16-да хүлээп алган доктаалынга дүүштүр, бүдүрүлге өөредилгезин бедик деңнелге тургузарының сорулгаларынга хамаарыштыр Тес-Хемниң колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң начальниги эш СОНАМ делгеренгей чүве чугаалаан.

— Школаларда бүдүрүлге өөредилгезинге материалдыг суурну хандырып бээринге эргелелдиң колхозтары болгаш совхозу боттуг дузалаар хүлээлгелиг. 1963—1964 өөредилге чылында эргелелде хамааржып турар школаларга 5 бүдүрүлге баазаларын тургузуп бээри үстүнде айыткан доктаалда көрдүнген. Ол бүдүрүлге баазаларынга даянып ажылдаар 5 школалар чаа өөредилге чылының төнчүзүнде 180 тускай эртемниглер белеткеп үндүрерлер. Ол дээрге кедээ ажыл-агыйга улуг деңум дуза-дыр. Үстүкү класстарның өөреникчилериниң бүдүрүлге өөредилгезин фермаларга, бригадаларга, звеноларга болуп эрткилээр кылдыр таарымчалыг байдалды хандырарынче школалар болгаш ажыл-агыйлар удуртукчулары организакчы хемчеглерни алыры чугула. Школаның класстарынга хамаарышкан колхозтуң, районнуң, харын эргелелдиң-даа болза улам эки, экономиктиг амыдыралын көргүзүп турар бүлүнчүгаштыг турар болза черле артык эвес болур ийик — деп, эш Сонам чугаалаан.

О. МАНДАРЫЙ.

Чита областың тараажыларының хүлээлгези

Краснодар крайның колхозтарының болгаш совхозтарының патриотчу эгелээшкинин өзербишаан, Чита областың тараажылары боттарының курлавырларын болгаш аргаларын санап көргеш, 1963 чылда күрүнеге 12 миллион пудтан эвээш эвес, тарааны күрүне планында көрдүнгениниден 1 миллион пуд хөйнү садарын шиитпирлээн.

Областа кызыл-тастың, арбайның, силостаар кукурузаның болгаш өске-даа кедээ ажыл-агый культураларының тарылгазын калбарткан. Бо чылын областың колхозтары болгаш совхозтары частың тарылганы эң организастыг болгаш эки шынарлыг кылдыр чорутткан. Күш-ажылдың организациязын болгаш төлевирин экижидер, кедээ ажыл-агый культураларын тарып өстүрер талазы-биле механизастаттынган звеноларны болгаш отрядтарны тургузар талазы-биле улуг ажылды чорутткан.

Чита областың кедээ ажыл-агыйының ажылдакчылары күрүнеге тараа садар талазы-биле алган социалистиг хүлээлгелерин алдарлыы-биле күүседирин СЭКП ТК-га, Совет чазакка, эш Н. С. Хрущевка бүзүредип турарлар. (СЭТА).

И. Нарулинниң удуртканы машинаны ужудуушкунга белеткээр талазы-биле техниктер коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чедип алыр дээш ийи чыл иштинде демисежип турарлар.

ЧУРУКТА: вертолётту онаалда күүседиринче белеткеп турары. Солагай талазындан: И. Нарулин, А. Алехин, И. Катечов, А. Назимов.

Фото П. ГОЛЬЦОВТУУ.

РАЙОН БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНИҢ АЖЫЛЫН ЭКИЖИДЕР

Улуг-Хем районнуң үлетпүр, тудуг, транспорт болгаш өске-даа бүдүрүлге черлери бо чылдың планныг сорулгаларын күүседир дээш чамдык чедимишкиннерни кылганнар.

Районнуң үлетпүр комбинады чартык чылда ниити продукцияны бүдүрер талазы-биле планын 107,7 хуу, оон иштинде барааннарлыг продукцияны — 102 хуу күүсеткен. Тудуг ыяжын белеткээр планы 102 хуу күүсеттинген.

Үлетпүр, тудуг, транспорт черлериниңде боттарының онаашкан ажылдарынга кызымак, мурнакчы ажылчыннарның саны сөөлгү үеде улам өзүп турар. Ындыларга ай санында ажыл нормазын 110—115 хуу күүседип турар, комбинаттың чазаныкчызы Ширяев, 112 хуу күүседип турар түүйбу сарайында ажылчын С. Донгак, 120 хуу күүседип турар тракторист Андросов, 110 хуу күүседип турар тудуг-монтаж участогунда ажылчын Иван Апыр-оол болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Ындыг-даа болза үлетпүр комбинадындан эгелээш, өске-даа бүдүрүлгелерниң ажылдарында дарый чайладыры негеттинип турар хөй четпестер барын демдеглээр чогуур. Үлетпүр комбинадының чазаныр цеги планын үргүлчү күүсетпейн келгенин-биле чоннуң херегл... бажың херекселдери дыка чедишпес болуп турар. Калбак хереглелдиң барааннарын хөй-биле бүдүрүп, чоннуң материалдыг негелдезин хандырарының чугула чери болур даараныышкын цеги база продукцияның ассортиментизин көвүдетпейн турар.

Авто-ажыл-агый чери бараан сөөртүрүнүн планын чартык чылда 110 хуу күүседирин районнуң бүдүрүлге, албан черлериниң чагыын күүседип турган эвес, харын өске ырак черден чүък сөөртүп чедип алган. Районда школа, эмнелге база өске-даа организациялар транспорт талазы-биле улуг негелдезин кылып турда-ла, авто-ажыл-агый (начальниги эш Лубышев) аңаа сагыш салбайн турар. Авто-ажыл-агый черинде ажыл-агыйжы эвес чарыгдалдар сөөлгү үеде өзүп, чартык чылда ол 15,5 муң рубль четкен. Машиналарны график ёзугаар чөп ажыглавас, сагылга-чурум үрээр фактылар мында ам-даа бар.

Тудуг-монтаж участогу (начальниги Малышев) баштайгы беш айларда чаңгыс-даа тудуг объектизин дужаавааан. Кезээ ёзугаар колхозтарга, совхозтарга кылып бээр ажылдар бирги чартык чылда күүсеттинмейн барган. Сөөлгү үеде ол «Улуг-Хая» совхозка 10, «Найырал» совхозка 6 бажыңнарны тудуп берген. Ынчалза-даа кылып турар ажылдарының темпизи оожум, чамдыкта шынары тендии багай болуп турар. Чижээ, «Найырал» совхозта чаа бажыңнарның ханалары ийленчек, оларны катап быжыглаар ужурга таваржып турар. Шагаан-Арыг хорээнда интернаттың даш бажыңын бо чылын ажыглалга киирер деп хүлээп алгаш, амга чедир ону ажыглалга киирбээн.

Районнуң харылзаа конторазы (начальниги эш Гиро) планныг онаалдаларны күүседип турза-даа, чоннуң харылзаа талазы-биле негелдезин багай хандырып турар. Бызыл-Даг, Үрбүн дээн ышкаш, өске-даа черлерден чамдыкта район төвүнче бир, ийи хондур телефоннаарга харылылавас фактылар бар. Торгалыг, Чодураа, Арыг-Үзүү, Чаа-Хөл суурларже телефоннаарга чугаа орта дыңналбас, үргүлчү холурткайнын туруп бээр, ону эттейн турар. Солун, сеткүүл чагылгазы, ылангыя оларны чоңга тарадыры чамдык черлерде онза багай тургустунган. Суурларда радио дамчыдылгазы база багай.

Районда саржаг заводу планныг сорулгаларын чүгээр күүседип турза-даа, продукцияның ассортиментизин көвүдетпейн турар, оон шынары кулу. Сүт ирир, саржаг суглут болур, чамдыкта сүт бензин-биле холуксаалыг болгулаар.

Шагаан-Арыгның коммунал ажыл-агый чери (начальниги эш Кузьмин) чоннуң негелдезин хандырарынга таарымчалыг бүгү байдалдарны ам-даа тургуспаан. Чижээ, баш таарар чаңгыс черде чүгле ийи мастерлер ажылдап турары-биле ында үргүлчү улуг ээлчег болуп, ажылдап турар кижилер баш таартып алыры бергедеп турар. Электри станциязы онза багай ажылдыг. Ында он ажыг штаттыг ажылдакчылар бар-даа болза, күш-ажылдың сагылга-чуруму тендии кошкак. Чамдыкта дежурныйлаан кижилер эзирик турар фактылар бар. Ынчангаш электроэнергия-биле ажылдаар өске бүдүрүлге черлериниң ажылынга шаптыктап турар.

Кайы-даа бүдүрүлге черинде партийжи-политиктиг ажыл багай тургустунган. Ылангыя үлетпүр комбинадында, тудуг участогунда хана солуннарын май 1-ден бээр чаңгыс-даа катап үндүрбээн. Хүндүлел самбыразының боду бар-даа болза, аңаа мурнакчыларны көргүспейн турар. Лекция, беседаларны ажыл-агыйжы сорулгаларны күүседиринге дүүштүр, амыдырал-биле холбаштыр чорутпайн турарындан коллективтерниң чамдыктарында арагачылар, корум-чурум үрекчилери-биле демисел кошкак. Чижээ, тудуг-монтаж участогунуң ажылчыны Кистеев үргүлчү арагалап, ажылдап алган акшазын уругларынга, кадайынга бербейн, шоодаа кылып турда, аңаа кандыг-даа хемчег көргүспээн, а дерги кижи дуржок аажызын ам-даа үргүлчүлевишаан.

Бүдүрүлге черлериниң ажылында бар четпестерни дарый чайладып, бүдүрүлге планнарын ийиги чартык чылда чедиишкинниг күүседир талазы-биле, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге үндезилээш, партия, профэвилел, комсомол организациялары боттарының хамаарышкан коллективтеринге партийжи-политиктиг ажылды кижи бүрүзү-биле чорударын күштелдирзе чогуур.

В. БЫШТАК-ООЛ.

ДУРЖУЛГАЛЫГ БЫЗАНЧЫ

Саңчат-оол Сергей — Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң хоочун бызанчыларының бирээзи. Ол, төрээн колхозунга он чылдар дургузунда ажылдап келген. Бо бызанчының кылышкан тудуглары колхозтуң ажыл-агыйының адырларында дыка хөй.

Дуржулгалыг тудугчу чеди чылдың бешки чылының үлүүнге онааштыр Шатаа-Суг деп черде № 3 хойжу бригаданың төвүнге 1000 хой кирер үш өрээлдиг кажааны, 2 аал ишти чурттаар бир бажыңны тудуп кылган.

Колхоз төвүнге ийи аал ишти чурттаар бажыңны ажыглаалга киирерин доозушкан болгаш ам база ийи өрээл бажыңның тудуунче кирипкен.

Саңчат-оол хүн нормазын үргүлчү 140—150 хуудан кудулатпайн турар.

С. ЧАЖИН-ООЛ.

Арын-нүүрүңер канчап барган?

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң сүт-бараан фермазында байдалды дүвүреэшкиннинг дээрииниң барымдаазы черле бар. Маңаа бир дугаарында мал чемнериниң белеткелин ап көөрзинер. Ферма бо чылын 200 тонна сиген белеткээр планныг, а август 25-ке чедир — 4 тонна безин четпес сиген, чүгле 500 кг будук-бүрү белеткээн. Ол чаңгыс сараат сигениң кажаалап албаанындан инектер оон дозун үзүптүр чиип берген. Будук-бүрү чемни база-ла инектер үреп чиген. Колхозтуң анныктарының күжү-биле кескен 20 га ажыг черниң сигенин ферманың коллективи ажаап алыр ужурлуг турган, ону четче белүп албайн турда-ла чамдызы баксырап үрелген.

Ферманың инектериниң кадарын багай организастаанындан деңгилдеэи пат болган. Эртен чеди айларның дургузунда фермага инек бүрүзүнден ортумак саалда чүгле 460 литр болганы аңаа тавырыга эвес-тир. Кадарчылар К. Чыртак-оол, Энге-Маадыр оларның харысалга чок кадарганының түңнелинде 45 саар инектерниң кужу арып, ам саалдадан үнген.

120 ажыг молдургаларны болгаш шарыжыктарны кадарчы Ш. Хопаяк узун чайны өттүр эки одарларже кадарбайн, болдуунда кажаалап тургаңы-биле күрүнеге садар кыдыр деңзи чедер чүве чок болган. Фермада 220 ажыг бызааларның 80 хирезиниң кужу арган болгаш ажаалга багайындан август айда 8 бызаа өлген.

Эртекн кыштаглаашкында фермага 80 ажыг баш улуг, биче инек чем чогундан, ажаалга багайындан өлгени, 50 хире инекти май айга чедир көдүрүп тургузуп турганын фермада ажылдап турар кижилер канчап утупкан чоор? Ам үеде кадарчыларның болгаш бызаа ажаакчыларының харысалга чок ажылдап турарының түңнелинде кужу арган инектерни, бызааларны кыжын чүнүң-биле азыраарыл, деп айтырыг чидин-биле тургустунуп турар. Чамдык инектерден кыжын сүт саап алыр хамаан чок, харын оларны менди кыш ажырып алыр болза эки-зи ол.

Ферманың кышкы кажааларының чаңгызы-даа септеттинмээн.

Фермада мал чемнериниң белеткели шуут үзүлген, кышка белеткел чок, инектерниң, бызааларның деңгилдеэи дыка кошкак, харын чамдык бызаалар эки үеде — чайның айында безин өлген болгаш ам-даа пат бызаалар бар. Ферманың эргелекчизи коммунист Ч. Петров, саанчы коммунист Чорбаа, колхозта комсомол комитединиң секретары Күске, хоочун саанчы Докпак оларган силерниң арын-нүүрүңер канчап барганыл? — деп айтырар үе келген эвеспе.

Колхоз баштаар черниң, партия организациязының талазындан фермада бо четпестер-биле шыдажып келгенин кижи кайгаар. Бо анаала четпестер эвес, шагда-ла шыңгыы хемчег алган турар херек-тир.

Н. ЛОПСАН.

гаш практика талазы-биле үре-түңнел чогун көргүскен. Диалектиктиг материализмге үндезилеттинип турар биологияда мичуринчи угланыышкынны ол сессияга биология теориязында кол чүүл кылдыр хүлээп көрген.

Ол сессияның ажылы болза, бистиң чуртта биология эртемин хөгжүдеринге улуг салдарны көргүскен, бүгү селекционерлерге болгаш өске-даа эртемден-биологтарга үнелеп четпес ужур-дузалыг болган, а ол ышкаш мичуринчи өөредигниң идеяларын даштыкыга калбаа-биле нептередиринге идиг болган. Англияда, Францияда, Японияда болгаш өске-даа чамдык чурттарда И. В. Мичуринниң өнүктериниң ниитилелдери тургустунган. Оон-биле кады «классиктиг генетиканың» талалакчылары турган дыка хөй эртемденнер безин ам боттарының эртем ажыл-чорудулгазын биологияда мичуринчи угланыышкын-биле быжыг холбаштырган ийикпе азы «классиктиг генетиканың» шын үзел-бодалынга чедир оларга хамааржып турган чамдык талаларны боттары шүгүмчүлеп эгелей бергеннер.

Бүгү-эвилелдиң кедээ ажыл-агый эртемнериниң В. И. Ленин аттыг Академиязының 1948 чылдың августа болган сессиязының түңнелдерин «Нева» журнал шуут хажыткан. Ук журналга бижээн чүүлде мынча деп демдеглээн: «Сессияга биологияның ангылыг чорууну принцивин, совет генетика-биле барыын талакы чурттарның генетиказының аразында үндезин ылгалдарны хүлээп көөрүнүң эргежок чугулазының принцивин илип үндүрген болгаш амыдыралга чорутткан... «Классиктиг генетиканы» буржуаз эртем деп чарлаан, ынчангаш ол ындыг янзы-биле «хоойлудан дашкаар» апарган.

Совет биологтарга мырыңай-ла билдингир айтырыг талазы-биле ниитилелдиң санал-оналын дедир угландырар дээш авторлар ындыг мегебалыткаашкынны кылып турарлар боор. «Биология эртеминде байдал дугайында» илеткелде-даа, Бүгү-эвилелдиң кедээ ажыл-агый эртемнериниң В. И. Ленин аттыг Академиязының сессиязының доктаалында-даа айыткан цитатта чугаалап турар чүүлдүн дугайында чүү-даа чок болган. Ынчан, 1948 чылдың август сессиязынга-даа, ам-даа безин биология эртеминде өске чүүл дугайында чугаа чоруп турган болгаш чоруп турар. Ол болза эртемде удурланышкак ийи мировоззрениелерниң демиселиниң дугайында чугаа болуп турар. Совет биологтарга бистиң эртемивис үнелиг, ынчангаш олар ону чүгле марксисчи-ленинчи өөредигге, диалектиктиг материализмге үндезилээш хөгжүдерин күзеп турарлар.

Эртемниң хөгжүлдезин анализтевишаан, В. И. Ленин мынча деп бижээн: «...бойдус шинчилээр эртем дүрген депшилгелиг болуп, бүгү адырларга ындыг ханы революсчу өскерлиишкинниң үезин чурттап эртип турар. Философчу түңнелдер чокка бойдус шинчилээр эртемни канчап-даа оюп эртер аргажок» (Ленин, чогаалдар, том 33, арын 208). Эртемден-мичуринчилер ол ленинчи чагыгны эки билирлер.

Генетика — амыдыралдың болдуушкуннарының утказын тодарадырынга, организмнерниң болгаш органиктиг делегейниң хөгжүлдезиниң дүрүм ёзугаар чоруктарын илередиринге, янзы-бүрү амыдыралчы чорудулгаларны эргелеп башкарарының аргаларын ажылдап кылырынга янзы-бүрү философчу аргалар эң-не тода илереттинип турар биология эртеминиң ындыг адыры болур. Мичуринчи биология диалектика-материалистиг турушта быжыы-биле туруп турар болгаш оон ужурунда амыдыралдың хоойлуларын өөренип көөрүнүң аргазынга ол принциптерни камгалап келген болгаш камгалап-даа турар. Ынчалзажок дириг бойдустуң хөгжүлдезиниң дугайында идеалистиг болгаш механиктиг билиишкиннерге туттуруп алган турар эртемденнер ам-даа бары илден-дир. Чогум-на ындыг эртемденнерни, эртемге үре-түңнел чок «хос баштыгларны» «Нева» журналдың редколлегиязы болуунуп сүмелекчилери кылып алган.

«Совет генетиканың перспективалары» деп чүүлде база бир арын-нүүр чок меге чүве бар. Оон авторлары болза «геннерниң удурланыкчылары (тодаргайлаарга, мичуринчи угланыышкынның талалакчылары) кылып турар чигзиниишкиннерден ангыда биологияның дүрген хөгжүүрүнге чүнү-даа киирбээннер» деп бижип турарлар.

Дүжүттүүнүң талазы-биле кэстүп көрбээн күзүн тарыыр кызыл-тастың «безостая-1» деп сорттун тургускан, шылгараңгай эртемден-мичуринчи, Ленинчи шаңналдың лауреады академик П. П. Лукьяненконуң ажылдары бистиң улузувуска калбаа-биле билдингир. Мичуринчи өөредигниң принциптеринге үндезилээш, өстүрүп үндүрген ол тергиин эки сорт чуртта миллион-миллион гектарны ээлээн. Ол сорт ол ышкаш Болгарияның, Венгрияның, Чехословакияның болгаш өске-даа акы-дуңмалышкы чурттарның ховуларынче база үне берген. Кызыл-тастың чаа сортту гектар бүрүзүнден 45—55 болгаш оон-даа хөй центнер тарааны берип, ужуп чыдыптар болгаш бегелеп өргеннээр чорукка удур аажок туруштуг болуп турары билдингир.

Сураглыг селекционер, Ленинчи шаңналдың лауреады В. Н. Ремесло кайгамчыктыг түңнелдерни чедип алган. Академик Т. Д. Лысенконуң ажылдап кылганы үнүштерниң ызыгуур саарбаар чоруун угланыышкынының өскертириниң теориязынга чепсегленип алган, Украинаның мурнуу талакы ховулуг болгаш аргажыш-ховулуг районнарынга база Россия Федерациязының дыка хөй областарынга таарджыр күзүн тарыыр кызыл-тастың бирги класс сорттарын В. Н. Ремесло удаа-дараалаштыр тургузуп турар. Оон сорттары кышка удур бедик туруштуу-биле база продуктулуу-биле шылгарап турар, оон ужурунда ол сорттар ховуларже дүрген нептереп турар. Чазын тарыыр кызыл-тастың «народная» деп кадыг сорттундан угланыышкынныг өскерилгенин аргазы-биле алдынган, күзүн тарыыр кызыл-тастың «мироновская-264» деп сортун күрүнениң сорт шенелдезинге 1957 чылда дамчыдып берген. ынчаарга ол сорт эртекен чылдың күзүнүнде бир миллион ажыг гектар шөлдү ээлээн. В. Н. Ремеслонуң шенеп өстүргени күзүн тарыыр кызыл-тастың база бир үнелиг сорту — «мироновская-808» ховуларның делгемнеринче үнген.

Чазын тарыыр кадыг болгаш күзүн тарыыр чымчак кызыл-тастарны хайнакташтырарының база хайнактарны оон ыңай өстүрериниң аргазы-биле күзүн тарыыр кызыл-тастың кадыг сорттарын тургузар талазы-биле Ленинчи шаңналдың лауреады, академик Ф. Г. Кириченконуң ажылдары бистиң чуртта улуг ат-алдарны чаалап алган. Ф. Г. Кириченконуң ажылдап турар институдунда академик Д. А. Долгушин чазын тарыыр кадыг кызыл-тастың база бир хевирин тургускан. Ону ол күзүн тарыырының аргазы-биле тургускан. Профессор В. Ф. Хитринский ол-ла арга-биле чазын тарыыр кадыг кызыл-тастан кандыг-даа хайнакташтырылга чокка күзүн тарыыр кызыл-тасты тургускан.

Мичуринчи теоретиктиг байдалдарны ажыглаан чорук болза, хөй үстүг тарымал тооруктун, хөй чигирлиг чигир свёклазының тергиин эки сорттарын, кукурузаның база өске-даа чамдык культураларның үнелиг сорттарын болгаш хайнактарын алыр, ол ышкаш малдың продуктулуг уксааларын өстүрүп үндүрер арганы бистиң селекционерлеривиске берген.

Академик В. С. Пустовойттуң тургусканы тарымал тоорук сорттарының ачызы-биле бистиң чуртувус чыл бүрүде-ле 750 ажыг миллион рубль түңнүг 500 муң ажыг тонна немелде үстү ажаап ап турар. Тарымал тоорукктуң чаа сорттары колхозтарда болгаш совхозтарда 3,5 миллион ажыг гектарны ээлеп турар. Эртемден-мичуринчи тарымал тоорукуң үзүн ССРЭ-ге ниитизи-биле 1940 чылда 28,6 хуу турганындан, 1962 чылда 41,2 хуу чедир көдүрер аргалыг болган. Үрезин өзээнде 54 хуу чедир үстүг сорттар ам тургустунган.

Кукурузаның бедик дүжүттүг хайнактарын болгаш сорттарын тургусканы база оларны стерильдиг үндезинге үрезин ажылынче шилчиткени дээш шылгараңгай улуг селекционерлер Б. Н. Соколов, А. С. Мусийко, Г. С. Галеев, В. Е. Козубенко, М. И. Хаджинов оларга чоокта чаа Ленинчи шаңналдарны тывыскан.

Академик Т. Д. Лысенконуң ажытканы биологтуг хевирлериниң амыдыралының хоойлузу биологияны болгаш кедээ ажыл-агый практиказын улам ыңай хөгжүдеринге улуг ужур-дузалыг болуп турар. ССРЭ-ниң Эртемнер Академиязының генетика институдунуң «Ленин дагаларында» экспериментиалдыг баазазында мыйыстыг бода малдың бедик үскүр-сүттүг, турушттуг ызыгуур салгаар мыйыстыг бода малдың бедик продуктулуг уксаазын тургузар талазы-биле чорутттунуп турар ажылга үстүнде айыткан хоойлуну чайыннанчаа-биле ажыглаан. «Ленин дагларында» инектер ортумаа-биле беш муң килограмм сүттүгде база сүдүнде 5 хуу үстүгге чыл дургузунда 250 килограмм сүт үзүн берип турар.

Коммунистиг партия эртемденнерниң ажылын бедии-биле үнелеп турар. Оларның ажылынга кайгамчыктыг үнелел СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1963 чылдың январьда хүлээп алган, «Биология эртемин улам ыңай хөгжүдер болгаш оон практика-биле харылзаазын быжыглаар талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалынга бердинген.

«Мичуринчи угланыышкынның совет биологтары улуг чедиишкиннерни чедип алган болгаш генетиканың, селекцияның база үрезин ажылының талазынга, ылангыя ызыгуур салгаар чорунту болгаш оон өскерлиичел чоруун эргелеп башкарарының айтырыгларынга кол черни ээлеп, кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң теориязынга болгаш практиказынга боттуг салыышкынны киргеннер. Аңаа үндезилээш, совет эртемденнер селекция-үрезин ажылдыг, агротехниктиг дыка хөй чаа аргаларны ажылдап кылган болгаш кедээ ажыл-агый практиказында ажыглап турар» — деп доктаалда чугаалап турар.

Бо үнелээшкин болза, «Нева» деп журнал бодунуң чүүлү-биле мичуринчи угланыышкынга берген үнелелден дыка ырак болуп турар.

Амыдыралдың байдалдары органиктиг делегейниң хөгжүлдезинге кол чүүл болуруун барымдаалап турар биология эртеминге мичуринчи угланыышкынны улам ханы хөгжүдериниң эргежок чугулазын партияның болгаш чазактың доктаалында айтып турар. Оон-биле кады биология эртемнериниң бүгү комплексизин хөгжүдериниң эргежок чугулазын база айыткан. «Ол эртемнерниң кол сорулгазы болза, амыдыралдың болдуушкуннарының утказын тодарадыры, органиктиг делегейниң хөгжүлдезиниң биологтуг дүрүм ёзугаар чүүлдерин илередири, дириг амытанның физиказын, химиязын шинчилеп өөренири, амыдыралчы чорудулгаларны, ылангыя бүдүмелдер солчулгазын, организмнерниң ызыгуур салгаар чоруун болгаш организмнерниң угланыышкынныг өскерлиишкиннерин эргелеп башкарарының янзы-бүрү аргаларын ажылдап кылыры болур деп санаар» — деп, доктаалда чугаалап турар. Бо бүгү сорулгаларны чедиишкинниг, үре-түңнелдиг шиитпирлээри бир эвес эртемденнер боттарының шинчилелдеринге биологияда материалистиг, мичуринчи угланыышкынарның үзел-бодалын барымдаалаар, чүгле ындыг байдалда болдунар.

Дириг амытанның физиказының болгаш химиязының талазы-биле шинчилелдер болза, биология эртеминиң хөгжүдеринге баштайгы белеткел ышкаш эргежок чугула чүүл болур дээрзин эртемденнер билип турар. Ындыг болза-даа ол шинчилелдер-би-

(Төнчүзү 4-кү арында).

Эртемденнерниң делегей конгрези

ГААГА. (СЭТА). Генетика талазыбиле XI делегей конгреси Скевенингенде сентябрь 2-де ажыттынган. Конгрессте 52 чурттарның 1500 ажыг эртемденнери киржип турар.

Конгресстин ажылында совет эртемденнериниң төлээлери база киржип турар.

Конгресс сентябрь 10-га чедир үргүлчүлээр.

Британ тред-юнионнарның конгрезиниң ажыттынганы

БРАЙТОН. СЭТА-ның түскай корреспондентизи В. Чумсевтиң дамчыдып турары болза:

Британ тред-юнионнарның 95-ки конгреси бодунуп ажылын Брайтонда сентябрь 2-де эгелээн. Профэвилелдериниң 8.315.000 кежигүннерин төлээлээн 975 делегаттар Англияның бүгү булуннарындан келген, конгрессте даштыкы аалчылар, журналистер база олуржуп турар.

Сентябрь 6-га чедир үргүлчүлээр конгресстиң киржикчилериниң кичээнгейиниң төвүнде—англи ажылчын ангыны дувүредип турар экономиктиг болгаш политиктиг чүгула айтырыглар тургустунган. Ажылчы чоннарның эрге-ажыктарынче бүдүрүлге ээлериниң болгаш чазактың шаап халдаашкынының удур, ажыл төлевирин бедидер болгаш ажыл неделязын кызырар дээш, ажылдаар эрге дээш демиселдин айтырыглары конгресске төлээлекчилериниң эккелгени чер-чер организацияларының чагыгларында калбаа-биле илереп турар.

Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун улам ынай чавырыллырарын, чепсегленнишкинни дүжүреринден болгаш делегей садыын хөгжүдерин чедип алыр дугайында калбак массаларның чүткүлү ол документилерде тодаргай илереп турар.

Сентябрь 2-нин эртенинде конгресстиң ажылдап турары бажыңның чанында оон киржикчилери калбак массаларның байдалынга аар-берге салдарны чедирип турар консервативтиг чазактың экономиктиг политиказынга удурланышкынны медегээр дээш чүрттүн янзы-бүрү районнарындан келген төлээлерин-биле ужурашкан. Ылангыя аныктарның ортузунда ажыл чок чоруктуң хейун көргүзүп турар чурагайларны бижээн плакаттарны олар тудуп алгаш келген.

Конгресс БКТ-ның чингине чөвүлелинин киирген илеткелин чугаалажып көрүн эгелээн.

Англияның ДХМ-ниң төлээлекчизиниң медеглели

ЛОНДОН. (СЭТА). ГДР-ниң төлээлекчилериниң Англияже болгаш НАТО-нуң өске-даа чүрттарынче аяачорук кылырынга хамаарыштыр кызыгаарлаашкыннар болза НАТО-нуң кежигүннериниң дүгүржүп алган политиказының түннеди болуп турар чүве деп айыткан турар медеглелди Англияның даштыкы херектер министерствозу парлап үндүрген.

ДХМ-ниң медеглелиниден илереп турары-биле алырга, НАТО-нуң ГДРге хамаарыштыр ол өжээтен политиказынга дүүштүр даштыкы херектер министри лорд Хьюм болу болза Берлиннин ансамбль театрының (ГДР) ийи артистериниң Эдинбург фестивалынга киржири-биле Англияже чоруурун чөпшээревес деп шинчилеп, хүлээп алган.

Испаниянның Компартиязының ТК-зының медеглели

ПАРИЖ. (СЭТА). Испаниянның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң «Юманите» солунда парлап үндүрген медеглелинде чугаалап турары болза: «Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның идеязын деткимир чорук бүгү делегейде тайбынның херээнге испан коммунистерниң бараан болур, фашистиг дарлалдан Испаниянның хосталырынга эң таарымчалыг байдалдарны туруузар дээни ол болуру».

Кыдатның Коммунистиг партиязының удуртукчуларында тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказы империализмге дарлаттырган улустарның хосталырының херээнге кандыг-бир шептыкты азы моонлакты чедирип турар дээр боттарының хоозун идеязын балыткаар кандыг-даа фактылары чок болуруун демдеглээш, Испаниянның Коммунистиг партиязының ТК-зының айтып турары болза: херектиң байдалы оон мырынай сыр өске болуп турарын барымдаалар чугаалап турар. Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын чүгле моондак болбайн турар эвес, харын база дарлаттырган улустарның демиселинге, оларның тинделгезинге үндезин болуп турар.

Социалистиг чүрттарның чорудул турары тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказы кыдат улустуң маалырлыг револючуу демиселинге моондак болбаан, харын аныяк револючуу Кыдатты бооп түдәр дээр империализмниң агрессчи планнарынга моондак болган дээрзин Испаниянның Коммунистиг партиязының Төп Комитеди сагындырып турар.

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказы-биле боттарының чөпшээрежин турарын сөс кырынга медеглевишаан, «кыдат эштер херек кырынга бодуунуң ёзулуг үткашынарын өскертип турар. Ленинчи политиканың ол кол принцивин болгаш бүгү революстуг демиселге оон ойнап турар ролюн хажыдып турар» деп, Испаниянның Коммунистиг партиязының Төп Комитеди демдеглээн.

«Генерал Франконуң диктатуразынга удур аар-берге демиселди чорудуп турар испан улус делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырыллырарынга тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның чедиишкиннери Франкочу ёзулуруунуң бүстүп дүжерин дургедедип, бистиң чуртувуска демократияны туруузар дээш демиселжип турар күштерге идигни берип турарын болдунуп дуржулгазындан билирө дээрзин Испаниянның Коммунистиг партиязының медеглелинде оон ынай демдеглеп турар.

«Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын дээш демиселжири дээрге, бистиң чуртта турар үевистиң кол-утка шынары болуур капитализмден социализмче шилчилге термоядролуг дайының халавынче киижи төрелгетенин империализм кирп тыртып шыдавас чорук-биле боттанган турааң дээш демиселжир дээни ол. Боттарының төөгүлүг хүлээлгезин күүседир төлээде коммунистиг партияларның бирги чергенин соруузазы болза, термоядролуг дайынны баш удур болдурбас дээш улустарның демиселин организастаар болгаш баштаары болуур деп үвени кыдат эштер билбейн турар-дыр. Тайбынны камгалаарынче эң калбак улус массаларны мобилизастаары улустарның революстуг демиселинин, империализмге удур демиселдин шинтпирлиг чүүлү болуруун олар билбейн турар-дыр» деп медеглелде чугаалап турар.

МОЗАМБИКТИҢ УЛУЗУ ДЕМИСЕЖИП ТУРАР

КАИР. (СЭТА). Лоренцо-Маркестиң докерлериниң ажыл соксалышкыны Мозамбикке Салазарның колониалдыг эразынын төнеринин эгезэ болуп турар деп, Мозамбиктиң национал-демократтыг эвилелиниң Каирде африкан каттыжышкынга төлээ черинин парлап үндүрген медеглелинде чугаалап турар. Бистин улузувус демиселче кодурлуп үнген болгаш тиилелгеге чедир демиселжир апаар деп, медеглелде демдеглеп турар. Мозамбикти Португалияга хевээр артырарынга ужур-дүржок ажыллаашкыннар-даа, дөртен муң кижилер армия-даа Салазарга дузалап шыдавас.

Мозамбиктиң административтиг төвү Лоренцо-Маркестиң 3 муң докерлериниң ажыл соксалышкыны августуң төнчүзүнде эгелээн. Ажыл соксатканнар экономиктиг негелделерни илип үндүрген. Медеглелде чугаалап турары-биле алырга, португали шаажылакчылар ажыл соксатканнарны кадыг-дошкуур-биле ажылдап турар. Башгайгы медээлер ёзугаар алырга, колонизаторлар 53 кижини өлүрген болгаш чүс-чүс докерлерни тудуп хорулаан.

Улустуң хостазыгаже чүткүүлүн базарын оралдашпышаан, диктатор кандыг-даа кем-херекти үүлелиринден чалдаашайн турар. 1956 чылда Лоренцо-Маркестиң докерлериниң ажыл соксалышкынын базарының үезинде 49 кижини өлүрген. 1960 чылда салазарчы шериглер Муәдге ажыл соксаткан 600 африканнарны араатанзыг ёзу-биле баскан. 1962 чылда Ксинаванга чигир плантацияларының 25 африкан ажылчыннарны салазарчы полицияның холундан өлген.

Хан төгүүшкүнүүр өлүргүчү чорук турза-даа, Мозамбикте национал-хостагалыг шимчээшкин хүн келгеш тудум калбарып турар деп, ук медеглелде онаалап демдеглеп турар. Мозамбиктиң улузу кулданмышкынның илчирбезин үзе тыртарынга болгаш хостагалганы чедип алырынга бүрүн шинтпирлиг.

Фашист өлүрүкчүнү судтап эгелээн

БОНН. (СЭТА). СС-тин штурмбанфюрери чораан Отто Брадфиштин херээнин талазы-биле суд чорудулгазы сентябрь 2-де Ганноверге эгелээн. Делегейниң ийиги дайынының үезинде 85.700 кижини өлүреринге киришкени дээш ону бууруудалып турар. Гестапонуң Лодзьга удуртукчузу турган Брадфиш Лодзьдан 15.700 еврейлерни нацистерниң албадал лагерьлеринин газ камераларынче чорударынга дузалап турган. Моон-биле кады суд «еврейлер херектеринин» талазы-биле Брадфиштин дузалакчызы турган Гюнтер Фукстуң херээн база киргүп турар. Геттодан газ камераларынче 70 муң кижини чорудуп, аназ өлүргенинге киришкени дээш ону бууруудалып турар. Фукс болу 46 кижини боолап өлүргөн.

Янзы-бүрү чүрттардан 100 ажыг херечилер судка өчүүн баарлер. Суд каш-каш неделяда үргүлчүлээр апаар.

Совет Эвилелинге 15.000 кижини өлүреринге киришкени дээш Брадфиштн 10 чылга албадалыг ажылга олуртур деп 1961 чылдың июлзя шиитккен турган. Оон бемнинг үүлгедиглеринин дугайында чаа медээлер алдынганы-биле холбаштыр ол база катап судка кирген.

СОЛУН КОНЦЕРТ

ССРЭ-нин Улуг театрының артистериниң концертин көөрүн кызылчылар четтикпейн манап турганнар. Дөрт хүнүүн концертинин билеттерин чон каш-ла шак иштинде салып апкан турган. Бистин Төрээн чуртувустуң шайысылалы Москвадан келген артистерининг концерти бо хүнде мун-мун кызылчыларның сонуургалын хайныктырып турар.

Аалчыларның баштайгы концерти сентябрь 3-те республиканың хөгжүм-шиин театрында эгелээн. Концерттин башкарыкчызы сценага үнүп келгеш, аныяк Тыва республиканың ажылчы чоннарынга ССРЭнин Улуг театрының бүгү артистериниң чүректиң ханызындан чедирген иляг байырын дамчыдарга дал сынмас көрүкчүлерниң линиитиг алыш часкаашкыны чангыланы берген. Хөлбен иогаан көжеге-даа ажыттынган. РСФСР-ниң алдарлыг артизи Мариана Боголюбская биле артист Леонид Швачкин сценага үнүп келгеш, ээлгир, чараш көрүштүг танцылап эгелээн.

Аалчылар делегейге сураглыг классиктиг балет танцылардан үзүндүлерни танцылап, чүс-чүс көрүкчүлерниң сонуургалын, магадаашкынын чаазын ап турганнар. Алдар-сураглыг композитор П. Чайковскийниң бүгү делегейге билдингир «Күүдүг хөл» деп классиктиг балединдеп үзүндүлерни болгаш өске-даа танцылар, балеттерден үзүндүлерни күүседеткээн. РСФСР-ниң алдарлыг артистери Мариана Боголюбскаяның, Нина Симоновананың, Юрий Гофманның, Мира Редкинаның, артистер Леонид Швачкиннің, Георгий Тарабановтуң чараш, көрүштүг танцылары улуг сонуургалды хайныктырып турар.

Концерттиң база бир онзагай чүүлү болза оларның хөгжүмүүр үдегезин кончуг эки кылдыр таарыштырып кылганы болур. Каш-ла кижи составтыг хөгжүмчүлер кайгамчык үран мергежил-биле ойнап турганнар.

Чурукта: «Күүдүг хөл» деп балеттен үзүндү болгаш хылыг хөгжүмүт Иеай Шэйфцер.

Т. САЯН-ООЛ.
Фотолары С. Феоктистовтуу.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага будуттагылаш казп турар хүн болур, кыска чаашкыннар чаар. Хар ий-тавыкталаашкыннан чоорту дыпсыыр. Агаарның температуразы: республикага — 11—15, а Кызылга — 14—15 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Читкен фотография» 10, «Диплом чок душтук» 12, 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Урагларга программалар 10, «Цирк артистери» (делгем экранныг) 11.15, 1.15, «Оларга дээр чагыртып турар» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Нами XVIII» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Өг-буленин чамыды» (делгем экранныг) 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Чөөкшуланшас» (1-ги, 2-ги серилялары) 5, 7.30 шактарда.

Совет эмнелге препараттары бүгү делегейге калбаа-биле билдингир. Японияга полиомиелитке удур вакцинаны сыкыртырын чоруткан. Уруглар совет дириг вакцинаны алган. Вакцинаны сыкыртырын эгелээн соонда, полиомиелит-биле аарыыр чорук дыка кызырылган.

ЧУРУКТА: Токионуң школаларының бирээзинге уругларга вакцинаны сыкыртып турары.

Фото Джапэн Пресс — СЭТА-ныы.

Биология эртеминде нүгүлдээшкинге удур

(Төнчүзү. Эгези 2—3-ку арыннарда).

логтуг онзагай чүүлдерни өөренип көөрүн, амыдыралдың болуушкынларының утказын илередирин болгаш органиктиг делегейниң хөгжүлдезинин биологтуг дүрүм ёзугаар чүүлдерин дилеп тыварын солуп канчаадаа болбас. Ынчаарга оон-биле кады генетиканы ёзу барымдаалаар, идеалисчи үзел-бодалдарның талалакчылары чогум-на ол соруулгаже эртемни кирип идип турар. Ол бодунуң илереэшкинин «Нева» журналга парлаттынган чүүлге тыпкан.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. СЕНТЯБРЬ 6 ПЯТНИЦА № 212 (5646).

Өртээ 2 көп.

АЖЫЛ-ИШКЕ КҮЖЕНИИШКИН— АЖЫКТЫГ ХЕРЕКТИ БҮДҮРЕР

Сиген, тараа ажылдарынга

Бистиң колхозувус бо чылын 5522 гектар черниң тараазын, оон иштинде 4883 га кызыл-тасты тарааны болгаш амгы хүннерде оон дүжүдүн ажаап алыр ажылдар калбак фронт-биле чоруп турар. Ооң-биле чергелештир мал чемнериниң белеткели үргүлчүлевишаан. 80 гектар чочак-тараа бүрүнү-биле ажаап алдынган. 760 га кукурузаның ажаап алыышкыны эгелей берген. Колхоз бо чылын ниитиниң малынга 2781 тонна сигенни белеткеп алыр ужурлуг.

Колхозтуң баштаар чери болгаш партия организациязы ол бүгү ажылдарга белеткелдерни баш бурунгаар чоруткан. Тараа, сиген, кукуруза ажаап алыышкыннарынга бар техниканы белеткээн. Ийи ээлчег-биле ажылдаар механизатор кадрларны тургускан. Бир эвес каан хүннер болур болза тараа культураларының ажаап алыышкынын 15 хонукта чорудуп болур деп санап алган бис. Автомашиналарны четчирипбиле хувааган.

Механизаторларның чуртталга-амыдыралынга таарымчалыг байдалды тургузуп алган бис. Ыңаргыя Онгар-Ховуда № 1 хову бригадазының 90 кижи турар нииiти чурттал-га бажыңын бүрүн өрүн-дөжек деригелиг кылдыр септеп белеткээн. Ында ийи өрээлдиг чаа столоваяны тудкан. Алдыы-Элегес унунда № 2 хову бригадазының чаа турлаанының тудугларын ажыглалга киирген. Ыңаргыя ында 50 ажыг кижиге нии-ти чурттал га бажыңын, чаа столоваяны тудкан. 10 ажыг кижи чурттаар вагончукту тургускан. Турлагны электри чырыы-биле хандырган.

Партия организациязы агитас-массалыг ажылдарны хову турлагларынче угландырган. Кайы-даа бригадаларның төптеринде көскү агитацияны нептереткен. Онгар-Хову бригадазында кызыл булуңну тускай бажыңда дерип тургускан. Ында янзы-бүрү номнарны, журналдарны болгаш солуннарның чаа номерлерин делгээн. Агитхүүдүс үргүлчү үнүп турар, көргүзүг самбыразы бар. Көскү агитацияны нептередир талазы-биле комсомол организациязының секретары Петр Яндак-оол, башкы Оюн Назын-оол олар эки ажылдаан-нар. Хову ажылдары эгелээнден бээр турлагларга кинону үргүлчү көргүзүп келген. Делегей байдалының дугайында бир удаа лекция болган. Бүскү ажылдарда колхозчулар ортузунга тайылбыр ажылдарын чорудар 21 агитаторларны бызыглаан. Бригадаларга оюн херекселдерин база бергилеп каан.

Бригадалар аразында социалистиг чарыштың түңнелин он хонук санында үндүрүп турар. Тиилекчилерге колхозтуң баштаар чериниң болгаш партбюронуң шилчип чоруур вымпелин тывыспышаан, 50 рубль шаңналды берип турар. Сиген белеткелинге Сергей Ойдуп ааның бригадирлээни № 3 хову бригадазы шылгараш, ийи он хонукта улаштыр шаңнаткан. Ол бригада сиген белеткелин аът машиналары-биле болгаш хол-биле чорудуп турар хирезинде-ле, механизастаттынган бригадаларны ажыр ажылдап, 580 ажыг тонна сиген белеткээр онаалдазын ам бүрүн күүседир чоокшулай берген. Тараа ажаап алыышкыны эгелээни-биле холбаштыр, бо бригаданың ажылын улам быжыглап, немелде күштү берип турар бис. Оон ыңай малчыннарның өреге бүрүзү 6—7 тонна сигенни белеткээрин хүлээнгеш, херек кырында эки ажылдап турарлар. Колхоз ниитизи-биле августуң төнчүзүнге чедир 919 тонна сигенни белеткеп алган болгаш планын 33 хуу күүсеткен. Бо талазы-биле Николай Калининниң механизастаттынган бригадазы эң багай ажылдааның айтыр херек.

Тарааны чогуур үезинде, чидириг чокка ажаап алыр дээш демиселдиң мурнакчылары бисте баштайгы хүннерде-ле илереп эгелээн. Боду чоруп кестирер комбайннарның башкарыкчылары эштер Оюн Манар-оол, Иван Киштеев, Федор Булумаев олар хүнде 15—16 гектар черниң тараазын ажаап, ийи норманы күүседип турарлар.

Колхоз ам 584 гектар тарааны ажаап алган болгаш баштайгы дүжүттен 100 ажыг тоннаны бүрүне шыгжамырынга киирген. Үрезин участогунуң тараажылары 300 тонна үрезинни белеткеп алган. Бистиң тараажыларывыс бо чылын га санындан 5 центнерден эвээш эвес тарааны өстүрген. Ынчангаш 1200 тоннадан эвээш эвес тарааны Төрээн чуртка бээрин хүлээнип турар.

Н. ТЕМБРЕК.

Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» колхозунуң партия организациязының секретары.

Республикада дүжүт ажаап алыышкыны

(1963 чылдың сентябрь 1-де хуу-биле)

Районнар болгаш ажыл-агыйлар	Кескен тараа	Ажааган кукуруза	Районнар болгаш ажыл-агыйлар	Кескен тараа	Ажааган кукуруза
Барыын-Хемчик	33.8	24.4	СОВХОЗТАР:		
Улуг-Хем	19.5	12.9	«Чыраа-Бажы»	52.0	22.7
Чөөн-Хемчик	18.7	23.3	«Барлык»	50.8	24.1
Чөөн-Хемчик эргелели	**22.2**	**19.1**	«Суглак»	41.5	9.8
Каа-Хем	32.2	44.0	«Шекпээр»	34.6	13.6
Таңды	15.4	14.7	«Көк-Тей»	34.2	51.5
Бии-Хем	12.8	22.6	«Найырал»	22.1	1.9
Тожу	—	—	«Тээли»	22.0	44.5
Таңды эргелели	**15.9**	**23.5**	«ҮТКА 25 чылы»	20.0	12.8
Тес-Хем	1.4	—	«Улуг-Хая»	18.3	25.5
Өвүр	1.3	5.1	«Межегей»	17.6	—
Тес-Хем эргелели	**1.4**	**0.7**	«Элегес»	17.3	39.4
			Дуржулга станциязы	15.0	23.1
			«Сүт-Хөл»	10.2	23.9
			«Тииилелге»	7.2	7.8
			«Өөк»	4.2	—
			«Тыва»	2.2	10.7
			«Тес-Хем»	1.4	—

Республикада тараа культураларының 19.4 хуузу, кукурузаның 18.3 хуузу ажаап алдынган.

Мал чемнериниң белеткели

(1963 чылдың сентябрь 1-ге чедир хуу-биле)

Районнар болгаш эргелелдер	Сиген	Силос	Будук-бүрү чемнер
Чөөн-Хемчик	43.5	0.2	2.4
Барыын-Хемчик	41.7	0.3	5.3
Улуг-Хем	35.5	0.05	8.0
Чөөн-Хемчик эргелели	**39.3**	**0.2**	**5.5**
Тожу	46.8	125.4	0.7
Каа-Хем	37.7	16.5	4.5
Бии-Хем	37.7	0.9	3.3
Таңды	30.0	—	0.7
Таңды эргелели	**35.5**	**1.6**	**2.3**
Тес-Хем	60.6	—	1.7
Өвүр	30.2	—	1.0
Тес-Хем эргелели	**45.3**	—	**1.5**
СОВХОЗТАР:			
«Чыраа-Бажы»	57.6	—	1.2
«Тес-Хем»	52.3	—	1.3
Дуржулга станциязы	51.9	—	—
«Шекпээр»	51.9	—	2.5
«ҮТКА 25 чылы»	51.6	—	8.8
«Барлык»	50.0	—	8.0
«Өөк»	47.3	1.8	3.2
«Тээли»	41.6	0.5	4.3
«Сүт-Хөл»	41.1	—	3.4
«Тииилелге»	37.4	—	0.6
«Улуг-Хая»	31.8	—	12.8
«Межегей»	31.4	—	1.6
«Элегес»	29.6	—	1.0
«Тыва»	19.5	—	—
«Найырал»	23.3	—	4.1
«Суглак»	13.0	—	—
«Көк-Тей»	2.4	—	—

Республиканың ажыл-агыйлары ниитизи-биле сиген белеткээриниң планын 38.6 хуу, силостуун—0.7 хуу, будук-бүрү чемнериниң—3.8 хуу күүсеткен.

ШЕФЧЕ ҮНҮПКЕН

Кызылдың кодээ ажыл-агый техникумунуң сургуулдары чайгы дыштанылгазын эки эрттирген. Олар чаа өөредилге чылынга уткуштур чыглып келгеш, Таңды районнуң ажыл-агыйларынга барып, дүжүт ажаап алыышкынынга дузалажыры-биле организастыг чорупкан.

«Коммунизмниң херели», «Революцияның чалбыыжы», «Совет Россия» колхозтарының болгаш Дуржулга станциязының тараа шөлдеринде 400 ажыг сургуулдар ам ажылдап кирипкен.

Чаартыкчыларны, чогаадыкчыларны бүгү тала-биле деткиир

Партияның XXII съездизиниң база СЭКП ТК-ның сөөлгү пленумнарының төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, бистиң республикада бүдүрүлгениң чаартыкчылары болгаш рационализаторлары техниктиг дээшпилгеге төлептиг салыышкынны киирип, үлетпүрүнүң болгаш көдээ ажыл-агыйның мурнунда салдынган чеди чылдың онаалдаларын чедиишкинниг күүседиринге улуг рольду ойнап турарлар. Чогаадыкчыларның болгаш рационализаторларның Бүгү-эвилел ниитилелиниң Тыва чөвүлелиниң эге организацияларының саны ам үеде 1959 чыл-биле деңнээрге ийи катап өскен болгаш кежигүннери ийи муң ажып турар. Болар үлетпүр, транспорт, тудуг болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукцияның бот-үнезин чиигедир, ооң шынарын экижидер талазы-биле улуг чаартылгаларны бүдүрүлгениң чорудуулгазынга кылып, күрүнениң акша-хөреңгизинге улуг камналганы берип турарлар. Чижээ, бистиң чуртувустуң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң чеди чыл планы эгелээнинден бээр 900 ажыг тыва чаартыкчылар бүдүрүлге чорудуулгазын экижидер талазы-биле боттарының чаартыкчы саналдарын берип тургаш, чеди чыл аттыг рационализаторжу фондуга 1 миллион 33 муң ажыг рубльдиң камналгазын киргеннер.

Республиканың чамдык бүдүрүлгелеринде рационализаторларның болгаш чогаадыкчыларның ажылынче улуг кичээнгейни салып турар. Чижээ, Кызылдың төп бус-турбиналыг электростанциязында ВОИР-ниң эге организациязы (даргазы эш Монгуш) рационализаторларның дайынчы штавы апарган. Ам үеде станцияның коллективинде ажылдап турар 4 кижиниң бирээзи-ле рационализатор. Рационализаторларның болгаш чогаадыкчыларның ажылын мында администрация чери болгаш партия, профэвилел организациялары хүн-бүрүнүң кичээнгейинде алган. Ында ВОИР-ниң организациязы рационализаторжу болгаш чогаадыкчы ажылды коллективке хөгжүдер талазы-биле конкурсту үргүлчү чорудуп турар. Рационализаторларның болгаш чогаадыкчыларның ажылының түңнелдерин хана солунунга чырыдып, рационализаторларның тускай самбыразын база дерип тургускан, чаартыкчыларның булуңун организастаан. Станцияның рационализаторлары эрткен чылын 77 саналдарны киргеннер, оларны бүдүрүлгеге шиңгээткени 15 муң рубльдиң камналгазын берген. Чеди чылдың бешки чылының баштайгы чартыында 27 саналдарны киргеннер. Электростанцияның цехтери чырыдарының электрослесарьларының саналдааны чаа схемазы 700 рубльдиң камналгазын берген. Бүдүрүлгеде тургустунган хөй-ниитиниң конструктор бюрозу рационализаторжу саналдарны деткип, оларны бүдүрүлгеге шиңгээдир талазы-биле рационализаторларга болгаш чогаадыкчыларга улуг дузаны көргүзүп турар. Ооң түңнелинде бо коллектив чылдың бирги чартыында бүдүрүлге планын бүгү көргүзүглер талазы-биле ажыр күүседип, одаар чүүлдүң улуг камналгазын алган болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер планын ажыр күүсеткен.

Ол ышкаш рационализаторларның болгаш чогаадыкчыларның ажылы Элегес шахта эргелелинде база эки. Мында рационализаторлар болгаш чогаадыкчылар бирги чартык чылда 21 саналдарны киргеннер. Оларның иштинден 16-ны бүдүрүлгеге шиңгээткени 2398 рубльдиң камналгазын берген. Рационализатор эш Ю. Рыбин баштаан бөлүк эштер электри энергиязын камнаар талазы-биле чаартылга кылганнар. Ол чорук бүдүрүлгеге 648 рубльдиң камналгазын берген, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткен. Ажылчы чонның күш-ажылчы чогаадыкчы чоруун деткип хөгжүдер талазы-биле администрация, мында партия, профэвилел организациялары эки ажылдап турары-биле шахта эргелели чартык чылдың бүдүрүлге программазын ажыр күүседип, дагжылар Төрээн чуртунга пландан ажыр 10911 тонна «кара алдынны» берген.

Ооң-биле чергелештир хоорайның болгаш көдээниң рационализаторларының болгаш чогаадыкчыларының ажылын республиканың чамдык бүдүрүлгелеринде болгаш совхозтарында чедир үнелевес, дузалашпас чоруктар ам-даа бар. Оларның техника талазы-биле кылган чаартылгаларының экономиктиг ажык-дузазын чамдык бүдүрүлгелерниң удуртукчулары, кол инженерлери өөренип көрбес чоруктар база бар. Чижээ, «Өөк» совхозтуң кол инженери эш Калинин «мээң бодумнуң ажылым эңге-хаяжок кижи мен, рационализаторлар дугайын бодаар чай чок-тур» дээн. Пассажирлер АТК-ның кол инженериниң хүлээлгезин күүседип турган эш Гурков «бо чылын бүдүрүлгеге шиңгээткен он рационализаторжу саналдар кандыг-даа камналга бербейн турар чүве-дир» деп турар. Ынчангаш мында рационализаторлар боттарының бүдүрүлгеге улуг камналгалар берген чаартылгаларының дугайында материалдыг кандыг-даа шаңнал-мактал алфааннар.

Рационализаторларның болгаш чогаадыкчыларның ажылын бүдүрүлгелер удуртукчуларының талазындан ынчаар көөр чорук болза чеди чылдың онаалдаларын чедиишкинниг-биле күүседири дээш, техниктиг дээшпилгеге боттарының улуг салыышкынын киирип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип турар чаартыкчыларның күжениишкиннерин моондактап турар. Ынчангаш «Тыва даг-дугу», «Тыва кобальт», «Кызыл тудуг» эргелелдери, Кызылдың № 2 АТК-зы, Кызылдың даараныыга комбинады, типография, «Суглак», «Найырал», «Шекпээр» совхозтар дээн ышкаш улуг ажыл-агыйлар бо чылдың бирги чартыында рационализаторжу саналдар кончуг эвээш кирген, чаартыкчыларга шаңнал-мактал бербээни тавары[лга] эвес боор турар.

Ам кол сорулга болза, хөй-нииiти организациялары, ылаңгыя профэвилелдер комитеттери рационализаторжу ажылды бүдүрүлге бүрүзүнге экижидерин чедип ап, рационализаторларга болгаш чогаадыкчыларга боттуг дузаны көргүзүп, четпестер-биле демиселди дыңзыдары болур. Ооң-биле чергелештир ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның күш-ажылчы күжениишкиннерин бүдүрүлге бүрүзүнүң мурнунда салдынган сорулгаларны чедиишкинниг боттандырарынче мобилизастап, СЭКП ТК-ның июль Пленумунуң шиитпирин ёзугаар оларның ортузунга идеологтуг, масса-политиктиг ажылды күштелдирери чугула.

Чеди чылдың бешки чылының онаалдаларын чедиишкинниг күүседир дээш, улуг-даа, биче-даа бүдүрүлге черинге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерде, хамыктың мурнунда бүдүрүлге чаартыкчыларының, рационализаторларның, коммунистиг күш-ажылдың мурнакчыларының дуржулгазын калбаа-биле нептередиринче көдээниң-даа, хоорайның-даа бүдүрүлге черлеринде партия организациялары кол кичээнгейни салыр ужурлуг.

Хайныккан ажыл

ЧАДААНА. Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» кодээ ажыл-агый артелиниң тараажылары бо чылын 4000 ажыг гектар тараа ажаап алыр. Бо хүннерде Чодаарның болгаш Кара-Талдың ховуларында тарааларны калбаа-биле кезип турар. Кестинген 600 гектар тарааның га бүрүзүнден ортумак дүжүдү 8 центнер ажып турар болган.

Ховунуң он карабльдери «алдын далайлап» эжиндирип чоруп турар. Ол карабльдерниң башкарыкчыларының аразында Монгуш Бертик-оол, Сат Шооча, Сетленмей Комаадыр, Сат Доржулдай олар мурнакчылар болуп, хүнде 8 гектар тараа кестирер нормазын доктаамал ажыр күүседип турарлар. Монгуш Бертик-оол биле Сат Шоочаның кайызы-даа хүнде ийи норманы күүседип турар.

Тарааның чидирин болдурбас дээш демисел мында улам күштелген. Бертик-оол биле Шооча олар боттарының машиналарын чолдак сыптыг тарааны чидириг чокка кестиреринге таарыштыр дерип алгылаан.

Сат Доржулдайның эгелээшкини-биле бүгү комбайнерлер боттарының ажылының шынарын удур-дедир хынажып турар чурумну доктааткан.

Колхоз күрүнеге 1500 тонна тарааны садар. Ам 219 тоннаны дужааган болгаш 200 хире тонна тарааны чүдүрүп чорудар кылдыр шаңнарда белеткээн. Бүрүне шыгжамырынче тараа сөөртүлгези үзүктел чокка шуужуп-ла турар.

Таңды районуң «Коммунизмниң херели» кодээ ажыл-агый артелиниң тараа шөлдеринде ажыл-иш бо хүннерде хайнышкынныг чоруп турар. Кайда-даа — тараа сөөрткен машиналар маңнашкан, чаа дүжүттүң тараазын шаңнарда, складтарда хүлээп алган, колхозчулар аразында чарылышаан ажылдаан. Төрээн чуртка тараа бээр боттарының хүндүлүг хүлээлгезин күүседир дээш оларның кызымаккай ажыл-ижиниң демдектери бо-дур. Колхозчу механизаторларның иштинде **Иван Киштеев** биле **Оюн Манар-оол** онза шылгарап, «С-6» комбайн-биле хүнде 15—18 гектар черниң тараазын эки шынарлыг ажаап ап турарлар.

Чурукта: комбайнерлер Иван Киштеев (солагай талада) биле Оюн Манар-оол.

Фото **В. ЛУТКОВТУУ.**

Совет чазактың медеглели

Агаарга, космос делгемине болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын хоругдаар дугайында Керээге ГФР-ниң чазааның төлээлекчилери 1963 чылдың августуң 19-та Москвага, Вашингтонга болгаш Лондонга ат салган. Ол-ла хүн ГФР-ниң чазаа оон-биле холбаштыр Боннга медеглел парлап үндүргеш, «бүгү Германияның өмүнээзинден чугаалаар эргелиг», «хостуг сонгуттурган болгаш хоойлу ёзугаар үндезинге тургустунган кара чаңгыс герман чазак» деп, бодун адаттынган. Ук чазак Герман Демократтыг Республиканы хүлээп көрбейн турар болгаш «ол керээниң хемчээлдеринге ГДР-биле кандыг-даа керээ харылзааларны аңаа тургустунмайн турар» деп, ГФР-ниң чазаа оон ыңай медеглээн.

Бо дугайында дараазында чүүлдү медеглээри эргежок чугула деп, Совет чазак санап турар. Агаарга, космос делгемингe болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын хоругдаар дугайында Керээ болза, кижини долгандыр турар чүүлдерниң радиактивтиг бүдүмел-биле хораланырын чок кылыр болгаш чепсегленииишкинни дүжүрериниң айтырыын шиитпирлээрин чиигедир сорулгалыг. Керээниң сорулгазы — күрүнелер аразында харылзааларны экижидеринге догуу идиглиг болуру болгаш делегейниң өске-даа амыдыралчы чугула айтырыгларын тайбыңны быжыглаарының эрге-ажыктарынга таарыштыр шиитпирлээриниң чогумчалыг байдалдарын тургузары болур. Москва Керээзи — ол дээрге, делегей айтырыгларын тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның принциптериниң үндезининге шиитпирлээри чеңгиин болурунуң чаа херечилелидир, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарын чедип алырынга херек кырында боттуг салыышкын-дыр. Ол Керээни бүгү улустар болгаш чурттарның улуг хөй муруузунуң чазактары чогум-на шак ынчаар үнелээн.

Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Керээге туруп турар байдалдың уламындан ат салыр ужурга таварышкаш, ГФР-ниң чазаа ол базымын делегей байдалының нарыыдадырынче угланган өнчүк-чөңгээлиг медеглел-биле холбаштырып турар-дыр. Боннуң политиказының адырык чоруу — тайбыңга ынакшылдыг хоозун сөстери болгаш милитаристиг ажыл-херектери — мурнуку хевээр артып турар, өске күрүнелерниң, хамыктың мурнунда Герман Демократтыг Республиканың хамаарышпас чоруунга болгаш девискээриниң бүдүн турар чоруунга семээринден ол ойталавайн турарын федералдыг чазак ажыы-биле чугаалаарын бодап турар-дыр.

Делегейниң ийиги дайынын кыпсып үндүрген болгаш ол дайынга чылча шаптырган гитлерлиг Германияның девискээринге тускай догуннаан ийи күрүнелер — Герман Демократтыг Республика болгаш Германияның Федеративтиг Республиказы шагда-ла тургустунган болгаш догуннап турары, а ол ышкаш херек кырында аңгылап политиктиг хоорай — Барыын Берлин туруп турары бүгү делегейге билдингир. ГФР-даа, ол ышкаш ГДР-даа улустар аразының талазы-биле бир дөмей эрге-статустуг болуп турар. Улустар аразының харылзааларынга бир дөмей эргелерни олар эдилеп турар болгаш бир дөмей хүлээлгелерлиг болуп турар, ол күрүнелерниң чаңгызы-даа өскезинге чагыртпайн турар. Бодунуң тускай догуннаан девискээриниң хемчээлдеринге эрге-чагырганы боттандырып турар Федеративтиг Республика бүгү Германияны төлээлеп шыдавас, а бир-тээ чаңгыс аай Германия турбайн турар чүве тедээде, Герман Демократтыг Республика улустар аразының харылзааларынга ГФР-ниң өмүнээзинден турушпайн турары ышкаш. ГФР база-ла өске герман күрүнениң өмүнээзинден туржуп шыдавас. ГДР-ниң болгаш Барыын Берлинниң өмүнээзинден туржур бүрүн эргени бодунга дүрүм чогу-биле шиңгээдип алыр дээн ГФР-ниң чазааның оралдажыышкынында кандыг-даа политиктиг болгаш юридиктиг үндезин барымдаалар чок болгаш улустар аразының эргезиниң бүгүде хүлээп көрген нормаларынга удурланышкак болуп турар.

Бодунуң тайбыңга ынакшылдыг политиказынга шынчы Герман Демократтыг Республика ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Керээге бодунуң каттышкаанының дугайын медеглээн болгаш бодунуң күрүне тускай догуннаашкынның боттандырары-биле, аңаа холбаштыр, Москва Керээзиниң өске кандыг-даа киржикчизи ышкаш, бодунга хүлээлгелерни алган. ГФР-ниң чазааның болгаш кымның-даа, кандыг-даа медеглелдери Герман Демократтыг Республиканың эргелелдеринден кандыг-бир чүвени казып-даа азы оон дээп болбас эргезин бичеледип-даа шыдавас.

ГФР-ниң чазаа ондактыг политиктиг угланыышкындан амга чедир-ле адырлып албааны харааданчыг болуп турар-дыр. ГФР-биле чергелештир Эльбадан чөөн талазынче тускай догуннаан күрүне — социалистиг Герман Демократтыг Республика хайнышкынныг амыдырал-биле чурттап база чедиишкинниг хөгжүп турарын ГФР-ниң чазаа эскербээн аянныг болуп каарын ам-даа оралдажып турар-дыр.

ГФР-ниң чазааның эпти-ле чугаалап турары Германияны каттыштырарының дугайында айтырыгны герман күрүнелерниң аразынга дугуржулга чокка шиитпирлеп шыдавас дээрзи кижи бүрүзүнге билдингир турда-ла, ГФР-ниң чазаа немецтерниң национал эрге-ажыктарынга чөрүштүр. ГДР-ге ажээтен болгаш көөр хөөн чок чоруктуң политиказындан салдынмайн турар-дыр.

ГФР-ниң чазааның медеглели болза, тайбыңны быжыглаарының болгаш делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарының херээнге бараан болур ужурлуг Москва Керээзиниң ёзузунга болгаш сорулгаларынга дүүшпейн турар.

Көдээ ажыл-агый ажылдарының хүн демдеглели

Агаарның байдалы таарымча чок болза-даа, дыка хөй ажыл-агыйлар дүжүт ажаап алыышкынын өй-шаанда база шынарлыг чорудар дээш демиселди кызымаккай чорудуп турар. Республикада ниитизи-биле 67.441 гектар тараа болгаш тараабобы культуралары азы бүгү шөлдүң 22.7 хуузу кестинген.

Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Тес-Хем болгаш Өвүр районнарының колхозтарында база совхозтарында тараа кезилдезиниң темпизи мурнукузу хевээр куду болуп турар. Тараа культураларының ажаап алыышкынының оожум темпилиг чоруунуң кол чылдагааннарының бирээзи болза ажаап алыышкын техниказын багай ажыглап турары болур. Чижээ, Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозунда бир комбайнга онаашты р бүдүрер ажыл ортумаа-биле чүгле 1,5 гектар, а мал семиртир «Тыва» совхозта оон-даа эвээш — чүгле 0,6 га болуп турар. Комбайннар ол хире чавыс бүдүрүкчүлүг ажылдап турда 4600 гектар тараа культураларын ажаап алырынга кайы хире шаг-үе ажыл-агыйга негеттинерил дээрзин совхозтуң директору эш Юртаевтен болгаш агроном эш Поминовтан айтырар апаар. «Тыва» совхозтуң механизаторлары чүгле хүндүс ажылдап турар. Организас талазы-биле чедимче чок чүзүн-баазын чүүлдер болгаш техниктиг хандырылганың багай чоруу оларга аажок шаптыктап турар. Ынчалзажок эш Юртаев-даа база эш Поминов-даа ол четпестерни узутнаар дээш шиитпирлиг хемчеглер албайн турар.

Чамдык ажыл-агыйлар тарааның улуг чидирин болдуруп турар. Чижээ, Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозу гектар бүрүзүнден 3 центнер дүжүттү чидирип турар. Ол-ла районнуң «Искра» кодээ ажыл-агый артелинде база ындыг чорук бар. Ынчаарга гектар бүрүзүнден чүгле чаңгыс центнер тарааны чидирери бистиң республиканың хемчээлинге ийи миллион пуд хире тараа болурун бодаза чогуур.

Дүжүт ажаап алыышкынының ажылын өй-шаанда чидириг чокка чорударының шиитпирлиг чүүлү болза, колхозтарда болгаш совхозтарда бүгү ажаап алыышкын техниказын бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаары болур. Чөөн-Хемчикте ону амга чедир өөренип көрбейн турар.

Ажаап алыышкынны чедиишкинниг чорударынга механизаторларның болгаш хову ажылдакчыларының культура-амыдырал хандырылгазын таарымчалыг кылдыр тургузары аажок улуг ужур-дузалыг. Бо талазы-биле Каа-Хемниң «Коммунизмче орук», Ленин аттыг, «Бурунгаар» колхозтары эки үлегер болур. Ол ажыл-агыйларда хову турлаглары эки дериттинген, ниитиниң чемненилгези организастаттынган, беседалар болгаш лекциялар доктаамал чорутту нуп турар, көскү агитация база бодамчалыг кылдынган. Ажылдап турар кижилер хостуг үеде чаа кино-чуруктарны көөр аргалыг.

Ол-ла районнуң «Совет Тыва» колхозунда байдал өске. Колхозтуң Чеди-Пашта хову турлаа аажок багай дериттинген, арыг-шевер эвес байдалдыг турар. Столоваяда байдал база эки эвес, ында кылып турар чем чаңгыс аай, саржаг, сметана, сүт ышкаш ындыг продуктулар шуут чок. Ховуда ажылдап турар механизаторларга изиг чем чедирери организастаттынмаан. Кодээ ажыл-агый артелиниң даргазы эш Нурсат болгаш агроном эш Даваалай ол чорукту саңхөө талазы-биле берге дээшкиннерге таваржып турары-биле тайылбырлаарын оралдажып турар. Ол чорук-биле эптежип канчап-даа болбас. Ажаап алыышкынында ажылдап турар кижилер кызымаккай ажылдап база культурлуг дыштанырынга өй-тавында байдал кандыг-даа байдалдыг тургаш тургустунган турар ужурлуг.

Республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының бирги чергелиг сорулгазы облза, күрүнеге тараа садарының планын хуусаа бетинде күүседири болур. Бо талазы-биле «Көк-Тей» совхоз эрткен хүннерде ышкаш мурнап турар. Ол совхоз тараа дужаарының планын 81 хуу күүсеткен. Техниканы билдилиг ажыглааны, тараажыларның культура-амыдырал хандырылгазын эки организастааны ажаап алыышкынга болгаш тараа дужаалдазынга чедиишкиннерни хандырып турар.

Өске ажыл-агыйлар, ылаңгыя «Өөк», «Найырал», «Элегес», «Улуг-Хая» болгаш «ҮТКА 25 чылы» совхозтарның коллективтери кеч-тейжилерге деңнежир ужурлуг. «ҮТКА 25 чылы» совхоз каш хонук улаштыр тараа дужаалдазын аажок чавыс темпилиг чорудуп, тараа хүлээп алыр пункту ларга дүн-хүн дургузунда мырыңай каш-ла тонна тарааны чедирип турар. Тарааның арыглаашкынын багай организастааны-биле ол-даа база өске-даа ажыл-агыйларның шаңнарында хөй тараа аңаа чыдып турар.

Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйлары, «Тээли», «Барлык» совхозтар болгаш Барыын-Хемчик районнуң колхозтары тараа дужаалдазынче амга чедир эгелеп кирбээн.

Ажылдың темпизи дыка чедимче чок. Темпини күштелдирер төлээде, колхозтарда болгаш совхозтарда ажаап алыышкын техниказын, тараа арыглаар машиналарны болгаш кургадылга ажыл-агыйның эки ажыглаары, агрегаттарны чер болганга ийи ээлчеглиг ажылдадыры, тараа сөөртүлгезинде автотранспорттуң үзүктел чок ажылын хандырары эргежок чугула. Чүгле ол байдалдарда күрүнеге тараа садар планның хуусаа бетинде күүселдези хандыртынган туруп болур.

Хову ажылдарын чедиишкинниг доозар

Кедээ ажыл-агый чылының эң күжеңишкинниг деми—күскү хүннер келген. Миллион-миллион колхозчулар, совхозтарның ажылчыннары, механизаторлар болгаш түскай эртемниглер хөвүлэрээ эрес-шудургу ажылдап, тараа кезилдезин дүргеи доозарын, келир чылдың дүжүдүүн быжыг үндезинин салырын, чүүтүүн тараа курлавырын көвүдүририн оралдажып турар.

Күрүнеге тараа садар талазы-биле бедиткен хүлээлгелерин алган колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-ишчилери. Төрээн чүүтүүн мурнуга боттарының патриоттуг хүлээлгезин ханызы-биле мелереп билип турадырар. Кубаньның, Ставропольдуң база Саратов, Оренбург, Куйбышев болгаш өске-даа областарының кедээ ажыл-агыйының ажылчыннери бо хүннерде тараа дээш шудургу демисеглеп чорутпушаан, миллион-миллион пуд тарааны планнаң ажыр чүүтүн бээр дээш боттарының сөзүн аддарлыы-биле әәлээр дээш бүгү күштү салып турарзар.

Узбек ССР-ниң, Крым, Чимкент, Джамбул, Хмельницк, Волынск, Тернопольск, Ровенск областарның болгаш Белорус ССР-ниң чер ажылының ажыдакчыларының тараа белеткээр планын чедиишкинниг күүседкени-биле хөлбаштыр партия Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шаңы байырны чедирген. Ол районнарның колхозчулары болгаш совхозтарның ажылчыннары Төрээн чүүтүүн тараа курлавырын көвүдүрир дугайында патриоттуг сагыш салымышкынын илереткиннаан, күрүнеге планнаң ажыр тараа садарын болгаш дужаарын үргүлчүлеп турар.

Тараа дээш демисеглеп кедээниң ажыл-ишчилери ам-даа хөй чүүдерни кылып алнар. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Төп статистика әрегелелиниң медээзи-биле алырга, сентябрь эгезинде чүүтүүн колхозтары болган совхозтарга 80,5 миллион гектар тараа болгаш тараа-бөбий культураларын (күкуруза чокка) азы бүгү тарааларның 64 хуузун кескен. Чоокку хүннерде бүгү тарааларның үш хире кезинин, ажаок хөй күкурузаны ажаап алган. 20 миллион гектар ногаан массаны болгаш мочактарны кыска хуусаада ажаап алыр—ажаок улуг ажыл бистиң мурнувуста туруп турар. Ол ажылды чедиишкинниг чорударынга шын орук—мурнакчыларның дүржүглазын калбаа-биле вентередиринде, күкуруза ажаап алыр техниканы билдилиг ажыглаарында, шөлдерге күш-ажылды шын организастаарында болуп турар.

Хөвуларга шалыпчы ёзу-биле ажыладаары, амаап алышкынны дүрген доозары, тараанаң баш бүрүзүн камнаары, Төрээн чүртүн хөй тараанаң бээри—кедээ ажыл-ишчилерниң, партия организацияларының болгаш будүрүлге әрегелелериниң эң дайынчы сорулгазы болур.

Ажылчы чоннарның чазагай чорудунун хөгжүдээн-биле шүүт хөлбашкан, социалистиг экономиканың эң чүгүлэ амыдыралчы адыры — кедээ ажыл-агыйны улам ыңай көдүрериниң херээнге бүгү күжүн, энергизын, чогаадыкчы күш-ажылын киирерин колхозчулар болгаш совхозтар ажыдакчылары боттарының хүлээлгези кылдыр көөр ужурлуг.

1953 чылда болган СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң соолгудета он чылдарның дургузунда бистиң кедээ ажыл-агыйывыс кайы хире улуг чедиишкиннерни чедип ап, кайы хире ырак бурунгаарлай бергенин совет кижи бүргүү эки билир. Тарылга шөлү өскен, тараа, эът, сүт, чигир болган өске-даа продуктуларны бүдүрери болган белеткээри көвүдээн. Ол чедиишкиннер — партияның могагшылаг чок политиктиг болган организакчы ажылының түнneri болуур.

Ынчалзажок тарааны, эътти, сүттү болгаш өске-даа продуктуларны бүдүрерин көвүдирингe колхозтарда болгаш совхозтарда бар, ажыглаттынмайн турар ажаок улуг күралавырларны база аргаларны оваарып көрбейн, түгле чедип алдынган чедиишкиннерге доктаар болза шын әвес болур ийик. Партияның XXII съездиниң кедээ ажыл-агыйны хөгжүдер тадазы-биле айыткан программазын боттандырар, чүртке аъш-чем болгаш чиг-эт продуктуларының албекшилин түргүзар телээле, бис ам-даа хөй база шудургу күжениишкинниг ажылдаар ужурлуг бис. Ол сорулганы чедип алыры — чер болган мал ажылынга күш-ажылдың бүдүрүкчүүүн бедиерин, кижилериниң күш-ажылчы маадырлыг чорууп, будүрүлгени организастаарының денилеп бедиерин, колхозтарны болгаш совхозтарны амгы үениң техниказы-биле хандырып, ону эң эки ажыглаарын шаңнаар чүүлдүр.

Ажыл-агыйны хөгжүдээн-биле шүүт хөлбашкан, социалистиг экономиканың эң чүгүлэ амыдыралчы адыры — кедээ ажыл-агыйны улам ыңай көдүрериниң херээнге бүгү күжүн, энергизын, чогаадыкчы күш-ажылын киирерин колхозчулар болгаш совхозтар ажыдакчылары боттарының хүлээлгези кылдыр көөр ужурлуг.

1953 чылда болган СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң соолгудета он чылдарның дургузунда бистиң кедээ ажыл-агыйывыс кайы хире улуг чедиишкиннерни чедип ап, кайы хире ырак бурунгаарлай бергенин совет кижи бүргүү эки билир. Тарылга шөлү өскен, тараа, эът, сүт, чигир болган өске-даа продуктуларны бүдүрери болган белеткээри көвүдээн. Ол чедиишкиннер — партияның могагшылаг чок политиктиг болган организакчы ажылының түнneri болуур.

Ынчалзажок тарааны, эътти, сүттү болгаш өске-даа продуктуларны бүдүрерин көвүдирингe колхозтарда болгаш совхозтарда бар, ажыглаттынмайн турар ажаок улуг күралавырларны база аргаларны оваарып көрбейн, түгле чедип алдынган чедиишкиннерге доктаар болза шын әвес болур ийик. Партияның XXII съездиниң кедээ ажыл-агыйны хөгжүдер тадазы-биле айыткан программазын боттандырар, чүртке аъш-чем болгаш чиг-эт продуктуларының албекшилин түргүзар телээле, бис ам-даа хөй база шудургу күжениишкинниг ажылдаар ужурлуг бис. Ол сорулганы чедип алыры — чер болган мал ажылынга күш-ажылдың бүдүрүкчүүүн бедиерин, кижилериниң күш-ажылчы маадырлыг чорууп, бүдүрүлгени организастаарының денилеп бедиерин, колхозтарны болгаш совхозтарны амгы үениң техниказы-биле хандырып, ону эң эки ажыглаарын шаңнаар чүүлдүр.

Ажылчы чоннарның чазагай чорудунун

Чүдүрүкчү чорааш чолаачы четкен эр

Чеченчиткен чүүл

Улуг хүн эртени турган чүве. Мөкүлчек ак Мөңгүн-Тайганың бажында шагжагар ак булут саалапкандаа болза, агы, кангы, согуна, кулчаның амданныг чаагай чыды сиңниккен, арыг салгын чымчаңнады сырыннап турар—магаданчыын канчаар ону!

Демги чыскаай тургускулап каан машиналарга чооккулап чорумда, үстүүртен куду диртегер кара-кара эрлер хөөрешпишаан келгеш:

— Че, оолдар, аъттарывысты ашкарып-суггарып алгаш, ол-бо чүкче үндүрүп турар бис бе—дишкеш, машиналарын хөделдиргилепкеш, суур кедээзинде ийде шаргагар ак-ак доскаарларже шиглей шууштур хап үнүптүлер.

Хая көрнүп келириимге, довураксозуну дээрде шаштыккан, бош тей болу-ла чүглүп олурганзыг, үүттүнмас чүгүн чүктээн, улуг-ла көк «ЗИЛ» бо ыйыңайндыр чүткүп келчор.

Сараатталдыр салып үндүрүпкен чүгү—тудуг ыяжы. Шылбалай сөккаш, хөндүрүп каан согуннар-ла, экизин чүү дээр ону!

Бопуннашкан күдер чаактарлыг, борбаннашкан хүргүл карактарлыг, каттыраннааш ширайлыг эр машиназының кабиназындан бакылап келди.

— Чаа хүн-биле, чаа иш-биле, даргалар, амыр!—деп мендилей-дир.

— Соруктуг хейниң чоруу-ла чогузун, үнген хүнну уткуп, үүле-херээ бүдүнгүр-ле болзун!—деп хаыыладым.

— Эш, бригадир, дүүн Каргы бажынче 4 катап каккаш, сөөлгү чүгүмнү дан бажы шара-херел, даш бажы сарыг-шокар турда, тантыг-ла эртенгиниң дөрт шак турда эккелгеш, ийи шак хире кум кыннып алгаш, чүгүм дүжүрер дээш бар чорууруум бо-дур ийин.

— Оон соонда чүнү канчаар деп бодай-дыр сен?—деп бригадир айтырды.

— Олутта олча чок, чылында чыргал чок чүве дээн. Улуг хүн-не дээш уйгу мажаап чыдар эвес, чиир эъттиң чаглы херек, кылыр иштиң дети херек. Каргы бажы кайы сен дээш, хаптар деп-ле бодай-дыр мен, дарга.

— Адыр-адыр. Бичии мана. Сени бөгүн дыштаныл алзын бе — деп бодааш, Каргы бажынче өске машина чорудуптум. Уйгун-даа удуваан-дыр сен, бөгүн дыштанып алгаш, эртен Шегетейже чаа тудуп турар малчын бажыныче чудук сөөртүр сен.

— Ындыг-ла болган-дыр ийин, дарга — дээш, кижиң кудумчуну кулу караш диди.

Шалып иш дээш чарыжывыс
Шалыпчызы, тиилекчизи
Сорулгазын эки билир

Шофёрувус Хүлер-оолду—дижип, улуг, биче кижилерниң ыры-шоору болу берген, шофёрувус бо болбас ийикпе—деп, бригадир сөгледи.

— Ой-ой, озалдай бер часкан-дыр мен, шагым чеде хонуп кээп-тир. Аъткарар бызанчыларым бар кижи мен — дээш, бригадир кудумчуну кулу даланштыг базып бадыпты.

Деспий-оол-биле Шоваа ирей-кадай назылап кырып келгеш, божуп алган хеймер оглунуң орлан-эрес, күдер-шырак деп чүвези аажок боорга, Хүлер — деп адап алган чүве-дир. Күжүр оглу Хүлер чаш чорда-ла ада—ушкан, кырган иезиниң чанынга оглу чартык өскүс артып калган.

«Бай кижиниң төлү—чалгаа, ядамык кижиниң төлү—кежээ» дээри-ле чоп, өскүс-чавыс кижи болгаш Салчак Хүлер биче чажындан-на тура ажыл-ишке, кадыг-бергээ дадыгып бышкан эр чүве-дир.

Мөңгүн-Тайганың ажылчы чоннары 1953 чылга чедир-ле быдаргай, хуу ажыл-агыйлыг, көшкүн амыдыралдыг чурттап чорааннар.

1963 чылда мөңгүн-тайгачыларга кайгамчык солун эргилде болган. Чүл дээрге, быдаргай, хуу өнчүлүг, көшкүн амыдыралдыг араттар турум сууржуп, колхозчу амыдыралче кирген. Чон-даа ийи колхозче шууджуп кирип эгелээн. Күжүр эр Хүлер чүү боор, докучак ак өөн тип, Доңгактарның дозургай кара кызын кудалалап, наадым-доюн дүжүргеш-ле, «Мурнакчы» колхозтуң кежигүнү болуп кирип алгаш, колхозтуң хову турлаанга ажылдаары-биле чоруткан.

1957 чылда Мөңгүн-Тайганың чонунуң тускай, «Малчын» колхоз кылдыр эде организастап тургускан. Салчак база-ла «Мурнакчы» колхозтан «Малчын» колхозче шилчип келгеш, төрээн Каргызынга кээп, Картыг-оол деп шофёрнуң машиназынга чүдүрүкчүлеп кирипкен. Он-он ийи метр узун, чоон чудуктарны, 3—4 кижи машина кырынче чүдүрүп деп чүве ындыг амыр деппе, эпчок-кандай болур болза, эргек-дыргаандан-даа азып болур. Оскундуруп кайтыгар болза, хол-бут байтык, озал-ондакка таваржып болур. Ындыг чүве болганда, чүдүрүкчү кижиге аваангыр-туттунгур, угаангыр-сагыңгыр, арга-дуржулга херек деп чүвени Хүлер-оол эки билип, бергедерден ундараваан, чүдүрүкчүлеп чоруп-ла турган. Даң аткан, хүн үнген тудум-на Салчакка ажыл-иш улам-на чиигеп, чудукта аар-даа чок, ажылда берге-даа чок, авангыр-туттүнгүр деп чүвези-даа киткеп бар чыдар болган. Чүткүлдүг эр чүгле чүдүрүкчүлеп ажылдаары-биле кызыгаарлаттынмайн турган.

Чай-хое аразында-ла шофёрга халып чеде бергеш, машинаның иштики, даштыкы кезектериниң ат-сывын, ажык-дузазын айтыртып ап, блокнодунга бижип ап, өөренип чорут турган.

Чартык чыл хире болгаш-ла ол машинаның иштики-даштыкы кезектерин хала чок сайгарып билир апарган болгаш ол байтык машинаны башкарып турар апарган.

Шофёрларны Кызылда заочно дужаадып турар—деп, дыңнааш, 1960 чылда Хүлер-оол бодунуң орнунга өске кижи чүдүрүкчүледип кааш, самолётка оруупкаш, Кызылче ужудупкан.

Ол автоинспекция черинге чеде бергеш, шылгалдаңы заочно чедиишкинниг дужаагаш, машина шофёрларының эргезиниң кызыл дептержигежин холга апкаш, төрээн колхозунга өөрүшкү-өлчейлиг хап келген.

Ол конторага базып келгеш, колхоз даргазының кабинединиң эжиин соктааш, кирип келген.

Дарга, Хүлер-оолду көрүп кааш-ла, чиктии кончуг ынай-бээр көргүлээш: «Хы-хы дитилээн соонда арны хүүлуп, дирчие берген:

— Шөлээ-чепшээрел-даа чокка, он беш хонук иштинде, кая канчап, чүнү кылып чордунар? Черле чүү деп чүве боор бо! Бирден-бирээ чокка өчүп олурунар, эш Хүлер-оол—деп, ыыннедип-ле үнген.

— Шөлээ-чепшээрел дилеп албаныым буруулуг мен дарга, ынчалза-даа элээн чедиишкинниг болдум, менээ бир машинадан берзе кандыгыл, дарга?—дээш, карманындан кызыл карттыг правазын уштап соп эккелгеш, даргаже сунган. Ону көре каапкан соонда, даргазының хүлүмзүрүү ширайынга куттула хонуп келген соонда: —Эх, эр хейни, ол болбас ийикпе!—деп, алгыра кааңкаш, Хүлер-оолдуң холун кээп сегирип алгаш, дынзыдыы адыштап турган.

— Чүве чугаалаан эвес, сени өөренип чораан деп кайын билир ийик мен, хей черге шыжыгып каапты оол. «Сүг көрбейн идиин ужулба, даг көрбейн эдээн азынма» деп чүве бо-ла-дыр.

Машинаны сенээ бербейн кымга бээр боор. Бурунгу хүн Кызылдан ийи чаа машина эккелдивис, оон бирээзинге-ле бо хүн олуруптар сен, кайгал—деп дарга чугаалаан.

Салчактың өгленип-баштанып, колхозка кирип алганындан бээр хөй эвес үе эрткен-даа болза, ооң өг-бүлезинге, ажыл-амыдыралынга дыка-ла онзагай өскерлиишкиннер болгулаан. Чүл дээрге, бодуң ышкаш борбак сарыг оолдуг-даа, авазы ышкаш араалзай сарыг кыстыг-даа болган. Өпетер ак өглен, өрээл-өрээл чырык, чыныг бажынче-даа кожуп кирген. Чүдүрүкчү чораан боду шофёрдаа болу берген. Кижиге ол ышкаш өөрүнчүг-хөглелчиг чүве кайда боор! Күжүр эр ол хүнден эгелээш, шофёрлап кирипкен чүве-дир.

Хүн дал дүъш. Сериттенип-секперенип алыр-дыр дээш, хавак баарын куду каргыраалап бадып чыдар, Каргының кара суунга базып келдим. Демги машинамның чүгүн дүжүрүп каапкан, ол баарында эккеп тургузуп алган, үш эр машиназын чуггап турлар.

Бир эр машинаның каподунче кабиназынче сүг куткан, бир эр холунда тряпка тудуп алган, машинаның каподун аштап, чүлгээн, шофёр боду машиназының соңгу дугуйларының ээрилдерин дыңзыткан тур.

— Күжүр эрлерни аарай, машиназын чунар бажыннадып кирипкен ышкажыл?—деп айтырдым.

— Ийе, бис машинавысты хүннүңне чуп чаңчыкып калган улус бис. Идик-хепти-даа аштап щёткалап кедерге арыг-силиг, артында эледизи быжыг болур ышкажыгай. Машинаны аштап-чүлгүп мунарга, база-ла ындыг, дадарып-хирленмес-даа, үрелбес-талалбас-даа, көрүштүг чарашдаа болур чүве-дир — деп, шофёр чугаалай-дыр.

Ындыг харын, ол-даа шын. Эт-септиң, машина-чепсектиң үрелбес-талалбас чоруу камнап ажаап чоруур ээзинде-ле болгай. Силерни «Малчын» колхозтуң эң эки шофёру деп дыңнадым. Каш чыл иштинде шофёрлап келдинер. Кандыг-кандыг бергелерни эртип, кандыг-кандыг арга-дуржулгаларны ажыглап тургаш, эки түңнелди чедип алган силер, чугаалап берзиңерзе кандыгыл?—деп, Салчактан диледим.

Ол хавааңда сыстып келген борбак-борбак дерлерин аржыыл-биле чода туткаш, дөңгелчик бажынга сандайланып олурупкаш, чугаалап-ла эгеледи.

— Машина деп чүвени чавыдактап мунга-ла дөрт чыл болдум. Шофёрлап деп чүве солун-даа, бергедаа ажыл чүве-дир.

Ырак-узак оруктарже хапканда, удуур уйгу, чылар чыргал дээр чүве чок-тур, дүн-хүн човка туттсуп-ла билир—бо-ла. Өгге, черге-даа хонар. Малгаш-балаарже кире бергеш, тепкилендирип ора-даа хүнзээр, турадаа хонар, чүнү көрбес чүве дээр ону! Баштай шофёрлап кирген чылымда-ла элээн бергедээн мен. Безин чадаарда, машинаның оду чиде бээр. Ону тып чадап чүшкүттүнүп ора хүнзээр, проводтарга замыкание-даа болу бээрге, ону тып чадап баш ыжар. Оода чадаарда, хол-бут безин бүдүн чоруур чүве дээр бе, ону. Ээрнил бөргүнден дулгүүр кайтыгар, бир-ле чүвеге оя үстүрүп алыр. Аныяк назын-хары чүнү кылбас дээрил аан. Оон кырынга үнгенде халдыксаар, хая-даш, кадыр-каскакдаа дивес, 80—90-га баскаш, далашкан күске сүгга дүжер дээн ышкаш, кам-хайыра чокка халдып чорааш, үреп-даа аар чордум. Оон ажылымның аар деп чүвезин чүү дээр ону. Адак дээрге-ле 6—7 хонуктарда ону үттеп-соктап, ажыл чок олура хүнзегилээр, амытан чоннуң анчыг аскы-дылын ол дыңнаар. Анай-Хаак бажы частыр, аныяк кижи угаан кирер—деп үлегер домак бар ышкажыгай. Ала чагаар-ла амыдырал-чуртталгага сундулаңып, ажыл-иштиң аргазын тып, амданын ап, амдажый бербес чүве ийикпе, ам дээрге биеэ ышкаш, кам-хайыра чок халдыр, кайы-бир чери үрели бээрге, быттап, сыйбап өра хүнзээр дээр силер бе. Сагыш-ла, карак чивеш дээр аразында туткан соонда кылыр, амыр-ла!

Мурнакчы шофёрларның арга-дуржулгазын солун-сеткүүлдерден номчуп, машина-техниканы башкарып чорударының болгаш септеп-селииниң дугайында бижээн хөй-хөй номнарны өгге, черге номчуп, билип алган чүүлдеримни практика кырынга чөп ажыглап, колхозтуң мурнакчы чолаачылары Чамзы, Картыг-оол сугларадан арга-сүмени ап, Коммунистиг партияның, Совет чазааның салып турар сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш, карак-кызыл ажылдап келгенимниң түңнелинде бурунгаар базымнарны кылып, хөйге көскү көргүзүглерлиг болу бердим, кижи мен ийин — дээш, кижиң кээшпезин ораай берди.

Ажыл нормазын канчаар күүседип турар силер база силерниң машинанарда каш кижи чүдүрүкчүлеп турарыл?—деп айтырдым.

Дурту чолдаксымаар-даа болза тутса мөгезимээр хире диртегер кара эрже холу-биле айыткаш: бо турган мөгени Чүлдүм дээр, дөө турган мөгени Седип-оол дээр, бодум-биле үш-ле кижи чүдүрүкчүлеп чоруп турар бис.

Үш-ле кижи 8—9 метр улуг чудуктарны канчап машина кырынче үндүрүп ап турар силер?—деп, магадап айтырдым.

— Ында чүү боор! Ажылда арга-ла бар болгай. Бис сөөртүр чудуктарывысты нем черде бөле сөөртүп алган бис. Машинаны адаа талазынга тургускаш, прицептиң ужу, бажынга ийи чудукту көвүргүлей сыртай салгаш, чүдүрер чудуктарны чууп бадырыптарга-ла, боттары-ла прицеп иштинче чүгүржүп киргилей бээр, ана хала чок чүве боор.

Мен сөөлгү үш чылдарның дургузунда хүн нормамны доктаамал 120—130 хуудан куду эвес күүседип, колхоз баштаар черинден чыл бүрүде-ле өртектиг бараанар-биле шаңнаттырып, чоннуң кежиин четтирип келдим—дээш кижиң хүлүмзүрүй каапкаш:

— Элдеп чүве боор-ийин. 1961 чылдың часынында база-ла аанакайын Каргы бажындан чудук чүдүрүп алгаш, бажыңым чанынга хап келдим ийин он.

— Көрүңерем, кымыл бо, Хүлер-оол бе?

— Ооң, эжен. Каям, кай!

— Ол-ла боду олчаан аа!—дижип бажыңымда элээн хөй улус үрүлежи-дир. Көк дээр-ле бо! Бо Каргыда мени таныбас кижи бар эвес. Бо кандааай чоор? Ырак черден төрелдерим келген эвесне—деп, бодааш, дүрген-не бажыңымче кире халып келдим.

Өске кижи-даа чок. Катааттарым—кат-нелерим, кадайым, уругларым шуптула столда үнмерлежи берген турлар. Алап кайгай берген кезек кайгап тур мен.

Улуг катым, Насык-оол халып келгеш: Эр-хей, ол-ла болгай кижи, оглум—дээш, үстүг кара холумну туткаш, чаагымдан ошкай каапты. Ооң соонда кадайым, кат-нелерим халчып келгеш, холум тудуп, баыыр чедирип хөлчок-ла турлар.

Столче көре каап тар дээримге-ле кайы чап аразында апкан чүве ийик аан, «Мурнакчы шофёр Салчак Хүлер»—деп бижээн улуг кара эгениң адаанда, «Шын» солунда бо машинам-биле бодумнуң чуруумну бо-чыжпыр шаап каан-дыр.

Шынап-ла 1961 чыл ажыл-ишчи эге базымымның чылы болган чүве.

Че, оолдар, мээң шагым келди—дээш, Барыын-Хемчик районнуң «Малчын» колхозунуң мурнакчы шофёру Салчак Хүлер, машиназынга олурупкаш, кырлаң тейже дырлаңайнып ажа берген, кызыл оруктү өру хапты.

С. СОСКАЛДАЙ.

— Магалыг-ла кукуруза-дыр! Узуну ийи метр! А мочактарының чаагайын — деп, механизатор-кукурузачы Николай Зайцев өөрүп турар (чурукта).

Рязань областың Сасовск бүдүрүлге эргелелинде «Сотницынский» совхозта кукуруза муң гектар хире черни ээлеп турар. Чер болганда-ла ооң үнгени кедергей. Ынчалза-даа Н. Зайцевтиң участогунда «ховулаарның кадыны» онза эки үнген. Бо чылын кукурузачы 150 гектар черниң гектар бүрүзүнден 45 центнерден эвээш эвес кукуруза таразын болгаш 500 центнер ногаан массаны ажаап алыр бодап турар.

Сасовскиниң кукурузазының тонна-тонна мочактары удавас Рязаньның болгаш Москваның магазиннеринге кирер.

Фото С. Пастушенконуу. СЭТА-ның фотохроникасы.

Бүдүрүлге бригадазында

Оон бээр беш чыл эрткен. Ынчан оларның тарылга участогу хензигийне — каш-ла гектарга санаттынып турган. Ооң хөй кезиин тараа культуралары ээлээн, ногаалар, кукуруза болгаш өске-даа культуралар чүгле «санга кирер», дыка эвээш болган. Чаа черде чаа ажылдың эгези, чаа ээлерниң баштайгы базымы ындыг турганы бо-дур ийин. Өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадазы Туранның ортумак школазынга (ам бүдүрүлге өөредилгелиг 11 чыл школазы) чаа-ла организастаттынып турда, ындыг турганын сактып алыыл.

Ам демги участок таныттынмазы-биле өскерилген. Хөй чылдың дуржулгазы ону ынчаар хуулдурупкан. Бригадага баштай чээрби оолдар, уруглар турганындан ам бежен ажыг кижи болган коллектив бо девискээрни калбартып бар чыдары ол. Чүс гектар девискээрге туранчылар янзы-бүрү тараа культураларын, кукурузаны, чочак-тараны болгаш өске-даа культураларны тарып өстүрген. Оон алган дүжүт республиканың өске школаларында бүдүрүлге бригадаларынга деңнээрге, бирги черни ээлеп турар. Бригада бүгү тараа культураларының бир гектарындан ортумаа-биле 17,1 центнер дүжүттү өстүрүп алган. Бир ындыг бөдүүн деңнелгени ап көрээл. Школачылар бригадазы кызыл-тастың бир гектарындан бо чылын 17,7 центнер дүжүттү алган болза, оларның баазазы болуп турар «Кызыл тараачын» колхоз гектардан 12, а Бии-Хем район ниитизи-биле—11 центнер хирени ап турар. Кукурузаның чаңгыс гектарындан дүжүдү-биле база-ла өөреникчилер бригадазы тергиидээн.

...Районнуң башкыларының август чөвүлел хуралы эгелээр деп турган. Ийи каът улуг школаның делгем коридорунга хөй-хөй башкылар чыглып келген турган. Олар хана да делгинирде салып каан хүрең альбомну туткулап көрүп, аразында бир-ле чүвени магадап чугаалажып турда, оларның чанынга чеде берген бис. Кезек башкылар Туранның 11 чыл школазының директору Нина Васильевна Селинадан айтырдылар:

— Нина Васильевна, бо альбомнуң төөгүзүн допчулай каап тар силер бе?

Нина Васильевна, канчап билбес улус силер дээн ышкаш, арай дадагалзаалыг көргеш, чугаалады:

— Мону бистиң бүдүрүлге бригадазының кежигүннери кылган. Олар ажыл, дыштанылга, оюн үезинде эш-өөрүн чурукка тырттыргаш, мында көргүскен-дир. Бо ажыл бригаданың дуржулга шиңчилелинге база киржир...

Директор оон ынай база-ла чугаалаар деп бодаалыг турду, ынчалза-даа өске ажылга чартыкканы, чоруй барды.

Чүү ындыг дуржулга шиңчилелил? Бүдүрүлге бригадазының кежигүннери үнүштерниң өзүлдезин доктаамал хайгаарап келген. «Кижи бүрүзү-ле шиңчилекчи болзун» деп лозунгну олар салып алганнар. 9-ку классчы Володяның демдеглели бо-дур: «Июль 26. Чаъс чок, бүргег хүн. Бичежек хат сырыннап турган. Кызыл-тастың үнерин хайгаарап көрдүм: дүнгүзүнден арай-ла хоомай болду — суггат чедишпейн турары ол чоор бе? Ынчаар хынааш, түңнелди мынчаар кылдым: даг ийинче чоорту бедип үнген тараалар дүрген, а хову калбаанда тараа оожум өзүп турар-дыр. Мен бодаарымга, бистиң ам-даа ажыглавайн турарывыс даг белиң моон соңгаар ажыглаары чугула, анаа ам-даа хөйнү тарып болур...» Володяның демдеглели оон-биле доозулбаан. Чүгле бо эвес, өске-даа демдеглелдер ындыг солун түңнелдерни берип турарын бригаданың «Хүн демдеглелинден» көрүп болур.

Олар тараа культураларының — кызыл-тастың, арбайның, суланың сорттарының өзүлдезин шиңчилеп хайгаарааларын моон-биле үш чылда чорудуп келген. Ол чорударда, чүгле боттарының участогунга эвес, а «Өөк» совхозтуң, «Кызыл тараачын» колхозтуң тараа шөлдеринге шиңчилелдерни кылып, дуржулгазын байлакшыдып турганнар. Оон ындыг кол түңнелди үндүрүп болур: районнуң девискээринге (чамдык Хадын, Тарлаг ышкаш, районнуң девискээринде чамдык бедик черлерге) тараа культуралары чаагай үнүп болурунуң аргалары бар, тараа шөлүн улгаттырар сорулга-биле ажыглаттынмайн чыдар черлерни тарып болур, чүгле Туран школазынга эвес, а районнуң өске-даа школаларынга ындыг бүдүрүлге бригадаларын тургузары черле чугула. Ооң-биле кады, районнуң улус өөредилге килдизиниң чемелеп каары артык эвес боор. Бүдүрүлге бригадаларының ажылын районнуң өске школаларынга чүге багай организастап келгенил? Районда сес чылдың чеди школалары бар, оларның моон соңгаарты перспективтиг сорулгалары улуг, олар Туран школазының бо күш-ажылчы үлегерин эдерер ужурлуг дээрзин уттуп болбас.

А. НУГУУРАК.
(Бистиң тускай корр.).

Бир ажылга чээрби чылда

Василий Чогуяевич Седен ниитиниң мал ажылында ам чээрби чыл ажып турар. Таңды районда «Совет Россия» колхозтуң дуржулгалыг малчыны В. Ч. Седен бо аразында чеже хире аныяк малдарны өстүрүп бербээн дээр, Төрээн чурттунга эът, дүк, сүт белеткээр талазы-биле ооң бичее эвес ажыл-ишчи үлүг-хуузу кирген.

Чеди чылдың бешки кодээ ажыл-агыйы чылында төрүттүнер чаш хураганың бүрүн өстүрүп алыр дээн хүлээлгезин малчын чедиишкинниг күүсеткен. Хой бүрүзүнге онаалтыр 1900 грамм дүк кыргып алыр дээн болза, херек кырында 2050 граммны алган. Василий Чопуяевич бо чылын күрүнеге ниитизи-биле 1175 килограмм дүктү кииргер.

Колхозтуң чылгызын болгаш инээн-даа ажаап кадарганда, 1959 чылдан эгелеп хой ажылынга кирген үезинден-даа бээр, ооң малы чыл бүрү менди, күжү семис болуп келген. Ол болза чайгы семиртилгени эки организастап, күскү болгаш кышкы одарны чөп ажыглавышаан, ажаалда, чемгериилдеже малчынның улуг кичээнгей салып турарының херечизи болур.

Соякта оон кыштаа ол девискээрде шээр малга эң таарымчалыг — суггаттыг болгаш даг одарлыг чер, сиген белеткеп алырынга үнүжү чыл бүрү база эки болур. Ол кыштагда 700 хой кирер кажаа, малчынның боду, сакманчык база кадарчы чурттаар бажың, чаш хураган өстүреринге таарыштыр чылыглаан кажаа белен.

Ниитиниң малын өстүрер, ооң продуктулуун улам бедидер талазы-биле үлегерлиг болбушаан, В. Ч. Седен хой-ниитиниң ажылынга база идепкейлиг киржип турар. Балгазын кожээ Советтиң депутады Василий Чогуяевич чоннуң мурнунга ол талазы-биле бараан болур хүлээлгезин аксеткилдиг боттандырбышаан, күускомнуң ажылынга идепкейлиг киржип турар.

Хыналда үезинде

Баштайгы базым

Партия-күрүне контроль комитединге дузалаар бөлүк Өвүр райпозунуң коллективинде чеди кижи составтыг тургустунган. Бөлүк бодунуң тургустунуп келгениниден бээр чамдык ажылдарны кылып, бодунуң хуралдарын дөрт удаа чыылдырып, оларга чугула айтырыгларны тургускулаан.

Чижээ, Довуу, Кызыл-Маадыр, Кончай-оол совет садыгның чурумун үреп, янзы-бүрү кажар аргалар-биле чоннуң хөрөнгизинден 87 рубль боттарынга шиңгээдип алганын партия-күрүне контроль комитединге дузалаар бөлүк илереткен болгаш оларга чогуур хемчегни хүлээттирип, ол акшазын дедир эгиттирген.

Күрүнениң үүрмектеп садар өртээниң чурумун үреп турганнарны база дузалаар бөлүк илереткеш, профорганизациязының нийти хуралынга тургузар хемчеглерни практикалап келген.

Райпода дузалаар бөлүктүң кежигүнү болгаш Өвүрнүң партия-күрүне контроль комитединиң штаттан дашкаар инструктору эш К. Оңгар-оол, райпо бухгалтери, дузалаар бөлүктүң кежигүнү эш С. Балдан дузалаар бөлүктүң ажылынга идепкейлиг киржип, бо ажылга хөй-ниитини база кириштирип турар.

Район төвүнде аъш-чем магазининиң эргелекчизи Сарыглар, ажыл-агый бараанарының магазининде Чысымаа болгаш өскелерниң-даа бараннар өртектерин улгаттырып турганын илередиринге дузалаар бөлүктүң кежигүннери киришкен.

Партия-күрүне контролюнуң комитединге дузалаар бөлүктүң ажылының чедиишкини чон-биле, хөй-ниити-биле сырый харылзаадан хамааржыр дээрзин бистиң бөлүктүң ажылының баштайгы базымы херек кырынга көргүскен.

С. МОНГУШ.

Чагаа парлаттынган соонда

Бо чылдың август 15-те үнген № 193 (5597) «Шынга» кодээ бижикчи М. Кайгал-оолдуң «Аазаашкын кажан бүдерил» деп эгелиг материалы парлаттынган.

Чөөн-Хемчик районда «Тыва» совхозтуң Хөндергей салбырында кодээ магазинниң бажының райпо үш чыл иштинде тудуп келгенин ында чугаалап турар. Магазинниң тудуун ам-на ажыглалга киирер дээш, бызаңчылар эрткен частан эгелеп ооң ыяжын тайгага белеткээш, чиңгизин, дажын дүжүрүп алган турда, ажылды ынчан база ара соксаткан.

Солунга парлаттынган шүгүмчүлелдиг материалды чөөкта чаа райпо баштаар черинин хуралынга чугаалажып көргеш, Хөндергей магазининиң тудуун дарый эгелээрин шиитпирлээн. Ында тускай организастаан тудугжу бригада магазинниң тудуун бо чылдың ноябрь 1-де доосканы турарын райпо баштаар черинин даргазы эш Колпаков редакцияга дыңнаткан.

БЕДИК ДЕҢНЕЛЧЕ

(Район Совединиң сессиязынга)

Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларының дугайында СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалын күүседири-биле районнуң культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылын экижидер хемчеглер дугайында айтырыгны ажылчы чоннар депутаттарының Чөөн-Хемчик район Совединиң дөртку сессиязы дыңнап, чугаалашкан.

Культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылдакчыларының мурнунга СЭКП ТК-ның Пленуму улуг сорулгаларны салганын культура килдизиниң эргелекчизи эш М. Дамба бодунуң илеткелинге чугаалаан.

1963 чылдың бирги чартыында районнуң чырыдыышкын албан черлериниң шугуму-биле янзы-бүрү темаларга 158 лекциялар болгаш беседалар номчуттунган, анаа 8.251 кижи олурушкан.

Районнуң культура-чырыдыышкын албан черлери амгы үеде идеологтуг фронтунуң бүгү участоктарынга негелделерниң улгатканын медерел билбишаан, ажылды кодээниң ажыл-ишчилериниң амыдыралы-биле тудуш харылзаалыг кылдыр, аңаа хөй-ниитиниң улам калбак киржилгезин чедип алырынче угландыр тургузуп турар. Районда ниитизи-биле 334 хөй-ниитичилер культура-албан черлериниң ажылында киржип турар.

Районда Чадаана хоорайның, Сүг-Аксы суурнуң культура бажыңнары, 16 кодээ клубтар, улусчу театр биле улусчу университет бар. Бот-тывынгыр уран чүүлдүң 63 бөлгүмнеринде 709 кижи киржип турар болгаш оларның күжү-биле клубтарга 125, фермалар, бригадаларга 53, автоклубтар-биле 27 концерттерни кодээниң ажыл-ишчилеринге көргүскен болгаш хөй-хөй тематиктиг кежээлерни организастап эрттиргилээн.

Шеминиң кодээ клуву — республиканың эң эки ажылдыг клубтарның бирээзи. Профэвилелдерниң II-ги республика фестивалынга бирги черни ээлээн. «Аныяк өг-бүле», «Хепти канчаар кедерил?» «Амданныг чемни белеткээри», «Кым чараштыр даараар-ыл?» дээн чижектиг темаларга солун утка-шынарларлыг кежээлерни болгаш республиканың алдарлыг хөөмейжизи Ховалыг Сангыспаа, чогаалчы Олег Сагаан-оол олар-биле ужурашкыышкыннарны организастап эрттиргилээн. Чалгааларны, мангысталчак амыдыралдыгларны, арагага хандыырларны, ниитиниң корум-чурумун үрээрлерни культура ажылдакчылары фермаларда, бригадаларда үндүрүп турар агитхуудустарга сойгалап, чечен шоодуглар-биле эгендир дузап турарлар. Кодээ клубтуң чорудукан ажылы колхозтуң мурнунда турүп турар ажыл-агыйжы сорулгаларны, бо талазы-биле алган хүлээлгелерни күүседиринге улуг идигин берип турары чугаа чок.

Районда эки ажылдыг кодээ клубтарга Хайыракканның, Ийменин, Бора-Тайганың, Алдан-Маадырның клубтары база хамааржыр.

Клубтарның ажылында ам-даа улуг четпестер бар. Чамдык клубтар май айда-ла септелге кылыр дээш хагдынган хевээр. Чыраа-Бажы, Хорум-Даг, Кызыл-Тайга, Хөр-Тайга, Чадаана, Кара-Чыраа кодээ клубтарының (кодээ Советтер даргалары эштер Оолак, Даржай, Чамыян) септелгелери ам-даа доозулбаан болгаш одаар ыяжы дүжүртүнмээн. Хөндергейниң, Хорум-Дагның, Ак-Даштың, Чыраа-Бажының клубтарында улус олурар сандайлар чедишпес.

Дыка хөй клубтар ам-даа чүгле танцы, кино, концерт-биле кызыгаарланып, амыдырал-биле өзүлүг холбашкан кижизидилге ажылының хөй янзы хевирлерин кодээниң ажыл-ишчилериниң ортузунга чорутпайн турар.

Чадаананың культура бажыңының чанында тургустунган улусчу театр четпес ажылдап келген, а улусчу университет чүгле медээде кирип турардан башка херек кырында ажылдавайн келген.

Районнуң культура килдизиниң, чамдык ажыл-агый удуртукчуларының, ылаңгыя «Чыраа-Бажы», «Сүт-Хөл», «Тыва» совхозтарның директорлары эштер Аржаалай, Соловьев, Юртаев оларның талазындан культура-чырыдыышкын албан черлеринче улуг кичээнгей салбайн келгенин сессияга шыңгыы шүгүмчүлээн.

Районнуң библиотекаларының ажылында четпестер хөй. Библиотека ажылдакчылары номчукчуларның херегилээн номнарын бижип бээри-биле кызыгаарланып, номнарны өреге бүрүзүнге, харын-даа кижи бүрүзүнге чедирер дээш ажыл чорутпайн турарын, кижилерниң кылып турар ажылынга, тускай эртеминге таарыштыр номнар шилип алырынга дузалажыры-биле ажыл чорутпайн, оларның күзелин сонуургавайн турарын депутаттар шыңгыы шүгүмчүлээн. Районда тургустунган 50 хөй-ниитичи эгелээшкин-биле ажылдап турар кожээр библиотекаларның ажылынга чогуур дузаламчы көргүстүнмейн турар. Алдан-Маадыр суурда болгаш «Октябрь 30 чылы» колхозта библиотекалар тускай оран-бажыңнар-биле хандыртынмаан.

Бо чылдың баштайгы чартыында 19 түрүм кинолар планын сеанс талазы-биле 111,3 хуу, көрүкчүлер талазы-биле 112 хуу, акша чыылдазын 89 хуу күүсеткен. Ындыг-даа болза, Чыраа-Бажы, Кызыл-Тайга, Кара-Чыраа, Хорум-Даг, Ак-Даш суурларда киноустановкалар 2—3 айларда киномеханиктерниң чедишпезинден ажылдаваан. Оон уламы-биле кодээниң ажыл-ишчилерин кино көрүлдезинче калбаа-биле хаара тудар сорулга күүсеттинмээн. Киноорганизакчыларны, клубтар чөвүлелдериниң кежигүннерин дамчыштыр кино билеттерин өг-өрегелерге чедир садарын организаставайн турар. Кижи бүрүзү үнген кинофильмнерни шуптузун көргеп турарын хандырарынга хөй-ниити — улуг күш дээрзин сессия айыткан.

Районнуң культура-чырыдыышкын албан черлеринде тускай өөредилге черлерин доосканы тускай эртемниглер эвээш. Идеология ажылының бо чугула фронтузунга ажылга чүткүл чок, арага-дарыга хандыыр, чамдык улчумал кижилер кире бээри ховар эвес.

Культура килдизиниң инструкторунга Сарыглар, районнуң Культура бажыңынга Исаев, Ткачук ышкаш арагачылар кирип алган тургулаан. Киномеханик Бородин ажылындан арагалааш үндүрткен, а киномеханиктер эштер Рехлев биле Кобяков техникага камналга чок, хуузунда амыдыралын сүрер турган. Ак-Дашка киномеханик турган Бетзижап, Бора-Тайгага клуб эргелекчизи турган Норбу ышкаш кижилер ажылын каггаш чоргулаан.

Чамдык таварылгаларда кодээ черлерде ажылдап турар культура ажылдакчыларын районнуң культура килдизи-биле чөпшээрежип дугуржуп албайн, кодээ Советтер даргалары халап каапкаш, ол дугайын безин дыңнатпас таварылгалар бар. Ындыг таварылгалар Хөндергейге, Хорум-Дагга, Кызыл-Тайгага болгулаан.

Культура килдизиниң база районнуң Культура бажыңының, район библиотеказының талазындан кадрларның ажылынга мергежилиг бедидери-биле үе-үениң семинарларын организастап чорутпайн турар. Ындазаа болганда чарлал четпээниинден чамдык кижилер келбес, кодээ Советтерниң болгаш ажыл-агый удуртукчуларының талазындан кодээде культура ажылдакчыларын ол семинарларже чорударынга чогуур дузаны чедирбейн турар.

Культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылын СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң негелделеринге чедир экижидеринче угланган шиитпирни сессия хүлээп алган.

М. ӨЛЗЕЙ.

ТЕЛЕГРАФ ДАМЧЫДЫП, ДЫҢНАДЫП, МЕДЭЭЛЕП ТУР

В. Терешкова биле В. Быковский Болгарияга баар

СОФИЯ. (СЭТА). Болгарияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, БУР-нуң Улустуң хуралының Президиумунуң болгаш Болгарияның Улус Республиказының Министрлер Чөвүлелиниң чалааның ёзугаар делегейде баштайгы херээжен космонавт, Совет Эвилелиниң Маадыры, Валентина Терешкова биле Совет Эвилелиниң Маадыры подполковник Валерий Быковский Болгарияга баар болгаш сентябрь 9-та болгар улустуң национал байырлалы-биле холбашкан байырлалдарга киржир дээрэнн БТА агентилел дыңнаткан.

Москва Керээзи—чугула чедиишкин

ЛОНДОН. (СЭТА). Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээге ат салган күрүнелерниң саны болза, бо Керээни делегей чүүлдүг деп санап турарын көргүзүп турар дээрэнн Англияның «Таймс» солуы бижээн.

Москвага болган дугуржуулага байыр чедирбишаан, ук солуы ону «чугула чедиишкин» деп айтып турар. Делегей айтырыгларын тайбың таарыштыр шинтпирлээр талазы-биле моон соңгааргы дугуржулгага оруктуг ол дугуржулга ажыдып болур магат чок. Бо керээ делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынга дузалап болур болгаш чепсегленишкинниң дүжүрер база күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының угланыышкынынга моон соңгаргы базыныарга оруктуг белеткээр дээрэнге идегелин «Таймс» илергейлеп турар.

Чурттуң шөлдеринде

Сентябрь эгелээн, ынчалза-даа чурттуң районнарының хөй нуруузунда ам-даа чайгы чылыг болгаш хүнзээрек. Шөлдериниң ажыл-ишчилери күскү доңат эгелээриниң мурнунда хову ажылдарын доозар дээш далажып турар. Ам ажылдың эң-не түлүк үези. Бүгү культураларның дүжүдү бышкан. Моон-биле кады, келир чылдың дүжүдүнүң үндезини — күскү тарылга, чер аңдарылгазы чоруп турар.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Төп статистика эргелелиниң сан-медээлерин ёзугаар алырга, сентябрьның эгезинге чедир 80 миллион 473 муң гектар черниң тараа болгаш тараа-бобы культураларының (кукуруза чокка) дүжүдүн ажаан алган, ол болза бүгү тарылга шөлүнүң 64 хуузу болур. Күрүне шыгжамырларынга кызыл-тас, көктараа, арбай, чочак-тараа, чиңге-тараа, кырлыг-караның кирери үргүлчүдеп турар.

Мурнуу районнарда колхозтарның болгаш совхозтарның шөлдериндеп кукуруза тараазы чүдүрген машиналар чоруп эгелээн. Кукурузаның бүрүн бышкан мочактарлыг дүжүдүн барык ийи чүс муң гектар черден ажаан алган. А кукурузаның тараазын болгаш ногаан массазын инитизи-биле 11,5 миллион гектар черден ажаан алган.

Чуртта 1,3 миллион гектар черниң лён-долгуметтиң дүжүдүн ажаап алган азы планга удур 88 хуу болур. Августуң чылыг хүннери бо культураны эрткен чылдыңдан дүрген ажаап алыр арганы берген. Хендирни ажаап алыры, бо культураны тарып турар бүгү республикаларда эгелээн.

Картофельдиң болгаш ногаалар-ның массалыг ажаап алышкыны эрткен чылдыңдан эрте эгелээн болгаш 250 муң гектар хире черниң дүжүдү ажаан алдынган.

Узбекистанның, Таджикистанның болгаш Туркменияның мурнуу чүгүде хөвең чылдазы эгелээн. Хөвең чылдазын ам дээрезинде бышканнап, хол-биле чорудуп турар, ынчалза-даа шөлдерге машиналар удавас ажылдап эгелээр.

Чурттуң тараажылары келир чылдың дүжүдүнге үндезинниерин салырынга хөй күштерин үндүрген. Августуң төнчүзүнге чедир тараанның күскү тарылгазын 20 миллион 467 муң гектар черге чоруткан азы планын 45 хуу күүсеткен. Россия Федерациязынга күскү тарылганың чартык кезииниден хөйүн күүсеткен. Шөлдерде тараа эки үнүп эгелээн. Чурттуң хөй-хөй районнарының ажыл-ишчилери күскү тарылганы казбартын турар.

Келир чылдың часкы тарылгазынга чер аңдарылгазы чер болганда калбарган.

(СЭТА).

Нью-Йоркта ажылчы чоннарның чыскаалы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Сентябрь 2-де Нью-Йоркка болган чыскаалга 100 муң ажыг кижи киришкен. Чаячыл болган «күш-ажыл хүнүнүң» байырлалы-биле колбаштыр, чыскаал «бүрүн ажылдыг турар болгаш ажылга бир дөмей хүлээп алыр арга» дээш лозуунуң адаа-биле эрткен.

Сөөк-язы ылгаар чоруктуң бүжарчүдек хевирлерим узуткаар деп негелделеп дыка хөй транспарантыларга бижээн.

БЭДЧ-ниң комиссиязының хуралы

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Бот-бодунга Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң нефть болгаш газ үлетпүрүнүп талазы-биле доктаамал комиссиязының эдлечглиг хуралы Бухарестке болган дээрэнн АДЖЕРПРЕСС агентилел дамчыдып турар.

Хуралга Бот-бодунга Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң нефть болгаш газ үлетпүрүнүп талазы-биле доктаамал комиссиязының журнуциа тургустунган сорулгаларның дугайында информацияны дыңнаан. Европада социалистиг чурттарның одалга-энергия балансызы-биле холбашкан түс-түс айтырыгларны чугаалажып көрген. 1962—1963 чылдарда чоруткан эртем-шинчилел ажылдарының түннелдерин үндүрген.

1964 — 1965 чылдарда эртемшинчилел ажылдарының планын база белеткээн, айыткан ажылдарны күүседир талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажыллап кылган болгаш тогуур сумелерни база шиитпирлерни хүлээп алган.

Комиссия 1963 чылдың төнчүзүнге чедир чорудар ажылдың планын тодаратқан. 1964 чылда ажылдың планының төлевилелин ажылдап кылган болгаш чамык организастыг айтырыгларны көрген.

Комиссияның хуралы бот-бодун билчир, найырааччы болгаш ажылгыр байдалга эрткен.

Удавас көөр силер

...«Мосфильм» киностудиязы — чуртта эң улуг студия. Маңаа чылдаала үжен ажыг фильмнерни тырттырып турар. Оон бүгү-ле цехтерин, павильоннарын, мастерскияларын эргимир дээр болза, чаңгыс эвес хүн негеттимер.

Чогаалчы В. Кочетовтуң «Обком секретары» деп романын ёзугаар ындыг аттыг фильмни бо киностудияда бүдүрүп кылып турар. Фильмниң режиссёр-тургузукчузу В. Чеботарев, хол маадыры Денисовтуң ролүн Горькийниң театр артизи В. Самойлов ойнап турар, ол ышнаш сураглыг артистер Л. Хитяева, А. Абрикосов олар база-ла киржир. Бо чылдың төнчүзүндеп бээр фильмниң тыртырышынызы дээштүр.

«Берге орук» деп фильмни ыында база белеткеп турар. Сценарий Ю. Нагибин, режиссёру А. Салтыков. «Дайын болгаш тайбың» деп фильмни (Л. Н. Толстойнуң ындыг аттыг романы-биле) Сергей Бондарчуктуң баштаңгазы-биле бүдүрүп кылыры үргүлчүлевишаан. Режиссёр В. Петров чогаалчы Л. Леоновтуң «Орус арга» деп романынга чаа фильмни тургузуп турар.

Бай-Хаакчылар — Кара-Хаакка

«Тиилелге» совхозтуң Кара-Хаак салбырының ажыл-ишчилери суурнуң клубунга доллур олурупкан. Танды районнуң культурна кылдызының агитколтбригазазы аалдап келгеш ол. Бот-тывынгыр урап чүүл киржикчилериниң концерти эгелээр мурнуунда делегей байдалының долчулалың районда культура кылдызының эргелекчизи эш В. Шевченко номчаан.

Бай-хаакчыларның солуы концерти эгелээн. Оон программазы байлак болган. Анаа ыланғыя «Дүжүт ырызын» эштер Сәмбаров, М. Оюн олардың күүсеткеннер. башкы болган лирактиг ырларны эштер О. Кызыл-оол, Шабалина оларның эки ырлаанын көрүкчүлер ыыка улуг сонуургалбиле үнелээн.

Ол-ла башкы, хөгүүг ойнакчылар концертин доозкан, суурнуң аныяктарынга хөгжүүмүн ойнап берип, кады танцылап хөглээннер.

Шак ындыг аалчылар үргүлчү суурга келип турарын чурттакчылар күзээннер.

Д. АРАНЧАА.

Чоннуң негелдезин хандырар

Улуг-Хем районнуң «УТКА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хем салбыры совхозтуң төвүнден 20 км хире ырак черде, улуг оруктан хайыы тайга эдээнде турар. Олче машина совхоз төвүнден чүгле ажыл-агый аайы-биле аргыжып турар. Чоннуң ынай-бээр чоруурун ыыка белге. Бо талазы-биле Иштии-Хемниң чурттакчы чону 1962 чылдан бээр автобустуң доктаамал шимчээшкинин тургузарын негеп келген. Автобус бир улаа чорун эгелээн, чоннуң аңаа өөрүп четтиргенинде кончуг турган. Ынчалза-даа улаптаанда автобус чорбастаан.

Транспорт талазы-биле бо хире берге байдалда ынай-бээр чоруур кижилер, ыланғыя аарыг улус районнуң болгаш Арыг-Үзүүнүң аразынга аргыжары дыка берге. Черде алдеп чүве! Оруктан ыындыг ырак суур ам ийи чыл иштинде эмчи чок турун келген...

Эмнелге пунктузу суурда бар, ынчалза-даа орта ажылдап турган кижи эге эртеминг сестра кижи чүве. Ам эмнелге пунктузу шуут ханғлыг.

Ам бистин суурнуң аарыг берген кижилериниг дуза чедирери-биле район эмнелгезинден дүрген дузалаар машина кээп турар. Ол машина чүгле Иштии-Хем дээш маңнап турар эвес, өске черлерже база-ла чоруп турар. Ындыг-даа болза, ол дүрген дузалаар машинаны келдиртип алыры дыка берге. Телефон-биле чалаарга, ам «удавас чеде бээр» деп каан, сураг бээр, а оон бир телефоннаарга «үнүпкен» дээр, оон базала сурап. Мындаа чоокта чаа конторага бир хереежен ажылчын чедип келгеш, бичии уруум аараан, ат болду, телефоннап берип көрүнер дижи. Оон шынап-ла, телефоннаан, «дүрген дузалаар машина чеде бээр» деп харылаан. Хүнзеди маңаан — сураг. Бир катап телефоннаарга, «дораан чорудар бис» дээш база-ла сураг барган. Бир хонук маңаан. Даартазында дүшке чедир маңаан, аргачоктуң кырындан аарыг урутну авазы-биле кады чорумал машинага олуртушкаш, Арыг-Үзүүнүң эмнелгезинче чорудупкан.

Мындыг берге байдалды көре, билеттура, совхоз дирекциязы-даа, районнуң үдүртүр органнары-даа, ажылчы чоннуң негелдезин хандырарынче кичээнгей салбайн турарын кижи кайгаар-дыр.

А. АМБАРЖИ,
Иштии-Хем салбырының эргелекчизи.

Мочурга, ам кажарлап шыдавас силер!

Ооржак Мочурга дээрэм каш чыл бурунгаар Тее-Хем районнуң Чыргаланды сес чыл школазынга ажыдаар күзелин илередип чедип келген. Оон ол күзелин хандырып, школага суг дажыкчызынга ажылдадып каан. Удаптаанда школаның ажыл-агый эргелекчизинге кирер дугайында билдиришкинни школа директорунга кирген. Бодунуң ажылдап шыдаарын илереткен кижи боорга, эш Мочурганы ажыл-агый эргелекчизинге хүлээп алган.

Бүгү-ле чүвенин байдалын өөренип көргеш, бодунуң бажыңынче школаның эт-херекселин чоорту дажыглап эгелээн. Ол ажылынга азырык келгилээр болгаш чүве төөвас апарган. Хыналда соонда ол өрелиг болган. Оон дилээп барымаалааш, өреин төлээр кыдыр чөпшээреп каан. Ол-ла ажылынга катап кирерин школа директорундан дилээрге, Мочурганы база катап хүлээп алган. Ажылын экижитпейн, база-ла арагалаар турун алган.

Удаптаанда, ажылын ээп каггаш, садыглап ажылдай берген. Арагалап, харын-даа чамдык эш-оорун арагаладып турган, база-ла самчыгадалдыг болган. Оон чангыс инээп ойлып чыткаш, арай боорда адырлып алган, торгэ дыттын чымчаан тывазынын шыкаш, билдиришкин бижээн, школа директорунга чеде берген.

Оон четпестерин биле-тура-ла ону база ажыл-агый эргелекчилиге катап хүлээп алганы элдеп чүве. Ол дугайында школа директору бүгүн боламыр турган-дыр мийин. Мочурга ам база-ла арагалаар чоруун үргүлчүлеп, өнаашкан ажылынга харыысалга чоктанып турун берген. Мочурга ам кажарлап шыдавас силер!

М. АДЫЯ.

Культураның чаңчылдарын ном кылдыр үндүрген

СОФИЯ. (СЭТА). Болгарияның Коммунистиг партиязының ном үндүрер чери СЭКП-ниң идеологтут ажылының эдлечглиг сорулгаларын чугаалажып көрген СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын ном кылдыр парлап үндүрген. СЭКП ТК-ның Бирги секретары Н. С. Хрущевтуң «Марксизм-ленинизм — бистиң тугувус, бистиң дайынчы чепсээвис» деп чугаазы, СЭКП ТК-ның секретары Л. Ф. Ильичевтуң «Партияның эдлечглиг сорулгалары» деп илеткели болгаш Л. Ф. Ильичевтуң илеткелиниң талазы-биле Пленумнуң доктаалы ол номда кирген.

Кулданыкчы чээшкиннерниң четкизинде

Империалистерге кулданыкчы чээшкиннер экономика талазы-биле кошкак хөгжүүделиг чурттарны чагырып алырының болгаш оларга тергиделин хевээр арттырып алырының кезээде эң чугула чепсектериниң бирээзи болур ролдуг ойнап келген. Кулданып алырынга сан-хөө хөреңгилериниң ролю бистиң үевисте харыдаа көвүдээн, чүге дээрге империализм ам дыка хөй таварылгаларга бодунуң үүлгединишкиннерин чаза чажырар болгаш ынаныштыг болунуң эрге-чагыргазын хевээр арттырарының экономиктиг аргаларынга кылыр ужурга таварышкан. Даштыкының капиталистиг чээшкиннерин алыры национал хамаарышпас чоруукка кайы хире айыылдыг болурунуң чижээнге Турцияны киирип болур.

НАТО-нуң планнарынга дүүштүр чоруттунуп турар дайын белеткелдериниң хемчээл чок чаргыдалларының ужурунда Турцияның экономиказы бакырап, халаптыг байдалга таварҗып келирге, барыын талакы чурттарның капиталистиг монополиялары ол чурттуң экономиказын бот-тарының контролюнга алыр дээш коллективтиг ыйыышкынны кылырын шиитпирлеп алган. Ол сорулга-биле Турцияга дуза көргүзериниң Консорциуму эрткен чылдың орта үезинде тургустунган. Сулчаа төрөлдүг ол чүвеге АКШ, Англия, Канада, Франция, Барыын-Германия, Италия болгаш Бельгия киирген. Швеция, Швейцария, Норвегия болгаш Австрия база чоокта чаа ана каттыжып киргеп.

Консорциум чөвүлелиниң баштайгы хуралынга безин турк төлээлекчини чалап олуруштурбаан, ынчангаш ол чорук турк хөй-ниитиниң карааны-ышкынын болгаш оваартыныышкыны дораан-на хайныктырган. «Ен» солун мынча деп бижээн: «АКШ-тың чангыс талалыг дузалымчызын хөй талалыг болдурары биске база удур эргилип кел чыдар ышкаш». Консорциумунуң ажыл-чорудузагазының дугайында оон дараазында болгулаан дыңнадыглар ол карааны-ышкынынарны бүрүнү-биле бадыткаан. Удаптаанда-ла турк садыг министри Ирдаи Этө мынча деп медегдээр ужурга таварышкан дээр: «АКШ баштаан бистиң даштыкы өнүктериивис турция бүдүрүкчү күштү камгалаар хөөн чоктар-дыр. Олар бистиң мурнувуска аажок аар-берге негелделерни көдүрүп турарының ужурунда оларны илереди чугаалап безин шыдавас-тыр мен». Ол аар-берге негелделер чүү болуп турарын министр илередирин күзевээн, ынчалза-даа парлалга көжегени биче ажыда тыртып көрген, ынчалза-даа турк хөйниитиге билдингир апарган болгаш оон дүвүрээзинин хайныктырган ынчаар.

Ол-даа шуптү эвес-тир. Медээлерни болган чок-ла эки билип апкан турар «Тасвир» солуннуң дыңнадып турарын ёзугаар алырга, чээшкиннерни чарыгдаарынга контрольдуң талазы-биле калбак эргелерни бодунга бээрин Консорциум негеп турар. Ол сорулга-биле Консорциум контрольду боттандырарынга (Турцияны чокка) бодунуң төлээлекчилериниден тускай комиссияны тургузарын, ынзы-бүрү турк экономиктиг организацияларга, министерстволарга, күрүне санынга, банкыларга болгаш оон-даа өскелерге чөвүлекчилер кыдыр бодунуң төлээлекчилерин тоңуйлаарын саналдап турар. Ол төлээлекчилерниң эргехүлээгезинге чүгле чээшкиннер чарыгдалынга контроль эвес, харын чурттуң экономиказы кандыг угланышкынга хөгжүүр ужурлуунуп, кандыг чурттарже база кандыг бараанарны үндүрерил, Турцияже кандыг чурттарның барааннарын кирер ужурлугул, даштыкы акшаны канчаар чарыгдаар ужурлугул, даштыкы хуу капиталга болгаш оон-даа өскелерге хамаарыштыр турк чазак кандыг политиканы барымдаалаар ужурлугул дээрэнниң дугайында турк чазакка консультация бээри бала кирип турар. «Чүвениң ужуру болза, турк чазакка чагыртпаан, харын чурттуң экономиказы бодунуң хөлүнда болгулеп шак ындыг хелбээлиг органны тургузарын Барыын чүк орадлажып турарынга дөмей-дир» — деп, бо-ла солуп моон-биле холбаштыр бижээн.

Солуннуң түннели-биле чөпшээрешпес аргажок. Барыын талакы монополиялар,— а Консорциум илергейле барыын талакы монополиялардың эрге-ажыктарын төлээлеп турар болгай,— султан Турциязынга турган ёзу-чуруумну чаа хевирге катап тургузарын, ынчангаш XIX чүс чылдың төнчүзүнде болгаш XX чүс чылдың эгезинде Турцияның бүгү экономиказын бодунуң хөлүнга түдүп турган барыын талакы чээли берикчидериниң тургусканы оттоман өрезинин чөвүлели янзылыг онза органны тургузарын орадлажып турарынга шынап-ла кончуг дөмей-дир. «Ол дээрге чаа хевирнин колониализми, мырынай кедереп барган колониализм-дир» — деп «Ен» солун медеглээн.

Ынчаарга орнунга Консорциум чүнү аазап турарыл?— деп айтырыг тыптып кээп турар.

Парлалганың дыңнадып турганын ёзугаар алырга, чылда кончуг хөй — 7 — 9 хуу төлевирлиг чүгле кыска хуусаалыг чээлидерни болгаш чээшкиннерни тывыскан турун болур деп; турк төлээлекчилерге медеглээн турган. Оон-биле кады чаа чээлидерни бээри — «чээли берикчилериниң сонуургалдыы» төлевилелдерни боттандырарынга барыын талакы чурттарның барааннарын кирер сөөртүрүн, АКШ-тан көдээ ажыл-агыйның артыкшылдыг чүүлдерин дужаап кирерин болгаш төлелге балансызының карышкаан дуглаарын хандырар апаар деп баш бурунгаар тайылбырлай чугаалап каан.

Барыын талакы күрүнелериниң чээшкиннеринге чурттуң экономиказын көдүрүп болур деп кордап турган ындыг кижилерни идегелдерни ол бүгү кулданыкчы негелделер болгаш айтылгалар шуут-ла хүл-ыйба болдурган. «Чок, ол дээрге экономиканы көдүрериниң чээлилери эвес-тир» — деп, «Миллиет» солун үр чугаалажышкыннарга ындыг түннелди берген.

Консорциумуның албадап турар негелделери турк хөй-ниитиниң киленнээшкинин хайныктырган. Чугаалажышкыннарга киришкен сан министри Мелен мынча деп медеглээн: «Чогум утказы-биле алырга, Турцияже Консорциум чурттарының бараанларын кирер ужурлугул, даштыкы акшаны чарыгдаар ужурлугул, даштыкы хуу капиталга болгаш оон-даа өскелерге хамаарыштыр турк чазак кандыг политиканы барымдаалаар ужурлугул дээрэнниң дугайында турк чазакка консультация бээри бала кирип турар. «Чүвениң ужуру болза, турк чазакка чагыртпаан, харын чурттуң экономиказы бодунуң хөлүнда болгулеп шак ындыг хелбээлиг органны тургузарын Барыын чүк орадлажып турарынга дөмей-дир» — деп, бо-ла солуп моон-биле холбаштыр бижээн.

Солуннуң түннели-биле чөпшээрешпес аргажок. Барыын талакы монополиялар,— а Консорциум илергейле барыын талакы монополиялардың эрге-ажыктарын төлээлеп турар болгай,— султан Турциязынга турган ёзу-чуруумну чаа хевирге катап тургузарын, ынчангаш XIX чүс чылдың төнчүзүнде болгаш XX чүс чылдың эгезинде Турцияның бүгү экономиказын бодунуң хөлүнга түдүп турган барыын талакы чээли берикчидериниң тургусканы оттоман өрезинин чөвүлели янзылыг онза органны тургузарын орадлажып турарынга шынап-ла кончуг дөмей-дир. «Ол дээрге чаа хевирнин колониализми, мырынай кедереп барган колониализм-дир» — деп «Ен» солун медеглээн.

Ынчаарга орнунга Консорциум чүнү аазап турарыл?— деп айтырыг тыптып кээп турар.

Парлалганың дыңнадып турганын ёзугаар алырга, чылда кончуг хөй — 7 — 9 хуу төлевирлиг чүгле кыска хуусаалыг чээлидерни болгаш чээшкиннерни тывыскан турун болур деп; турк төлээлекчилерге медеглээн турган. Оон-биле кады чаа чээлидерни бээри — «чээли берикчилериниң сонуургалдыы» төлевилелдерни боттандырарынга барыын талакы чурттарның барааннарын кирер сөөртүрүн, АКШ-тан көдээ ажыл-агыйның артыкшылдыг чүүлдерин дужаап кирерин болгаш төлелге балансызының карышкаан дуглаарын хандырар апаар деп баш бурунгаар тайылбырлай чугаалап каан.

Барыын талакы күрүнелериниң чээшкиннерниг чурттуң экономиказын көдүрүп болур деп кордап турган ындыг кижилерни идегелдерни ол бүгү кулданыкчы негелделер болгаш айтылгалар шуут-ла хүл-ыйба болдурган. «Чок, ол дээрге экономиканы көдүрериниң чээлилери эвес-тир» — деп, «Миллиет» солун үр чугаалажышкыннарга ындыг түннелди берген.

Консорциумуның албадап турар негелделери турк хөй-ниитиниң киленнээшкинин хайныктырган. Чугаалажышкыннарга киришкен сан министри Мелен мынча деп медеглээн: «Чогум утказы-биле алырга, Турцияже Консорциум чурттарының бараанлар

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. СЕНТЯБРЬ 7 СУББОТА № 213 (5617).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

АҢГЫС АҢДАРЫЛГАЗЫ— КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ДҮЖҮДҮ

Чеди чылдың бешки чылының дүжүт ажаап алышкынын, мал чемнери белеткээриниң үлегерлиг чорудуглары-биле кады, колхозтар болгаш совхозтар амдыы чылдың дүжүдүнге амдыгааштан эгелеп бүгү талалыг белеткениири— ам хүннүң чугула айтырыы. Бедик болгаш туруштуг дүжүттерни өстүрерин хандырып турар агротехниктиг хемчеглерде өйшаанда база эки аңдарган аңгыс чугула рольду ойнап, хөрзүнге хөй ол-шыкты мөөңнээринге дузалап турары билдингир.

Күзүн эрте, ханы аңдарган аңгыс дүжүттүг дыка бедидип, тараа бүдүрериниң көвүдедир курлавырларының бирээзи болуп турарын көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери боттарының дуржулгазындан көрүп, билип турар. Чижээ, Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» көдээ ажыл-агый артелиниң тараажылары чазын тарыыр тараа культураларының хөй кезиин күзүн эрте аңдарган аңгыс черлерге тарып, чыл бүрүде эки дүжүттүг ажаап ап, күрүнеге тараа садар талазы-биле боттарының хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип турар. Олар бо чылын база 442.600 пуд эки шынарлыг тарааны күрүнеге садар деп шиитпирлээн.

Аңгыс—келир чылдың дүжүдү. Ынчангаш дүжүт ажаап алышкыны, мал чемнери белеткээри-биле холбашкан күженишкинниг ажылдар турбуже, дыка хөй ажыл-агыйлар, аңгыс аңдарар дугайын утпайн турар. Ылангыя «Шекпээр», «Барлык», «Улуг-Хая» совхозтар комбайннар сыпта тарааларны кезип каалтары билек-ле тараа шөлүнче волокушаларны болгаш сараат салыр механизмнерни кирип, саванны бөлдүргеш, чер аңдарарынга тускайлаан тракторлар-биле аңгыс аңдарар ажылды эгелеп турар.

Каа-Хем районнуң колхозтары эрткен чылдың бо үезинге бодаарга, 768 гектар хөй аңгысты аңдарган. Ук районнуң колхозтарындан «Коммунизмче орук» көдээ ажыл-агый артели аңгыс аңдарар талазы-биле мурнап турар. Артельдиң механизаторлары ам безин 1000 хире гектар аңгысты белеткеп четтиккен.

Мурнакчы ажыл-агыйларның дуржулгазы болза, ажылды билдилиг организастап турар колхозтарда болгаш совхозтарда дүжүт ажаап алышкынын чорудары-биле кады келир чылдың дүжүдүнге хөрзүн белеткээр ажылды база чедиишкинниг чорудар аргалар барын херечилеп турар. Ол аргаларны республиканың бүгү ажыл-агыйлары ажыглаар ужурлуг.

Ындыг болза-даа чамдык районнар болгаш дыка хөй ажыл-агыйлар аңгыс аңдарышкынын оожумнадып, ону чорударының хуусаазын соңгаарладып турары таарышпас. Ылангыя Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнар дыка хожудап турар. Ук ажыл Таңды, Бии-Хем районнарның ажыл-агыйларында дендии оожум чоруп турар. Тес-Хем, Өвүр районнарның ажыл-агыйлары, «Межегей», «Тиилелге», «Найырал» совхозтар болгаш өске-даа чамдык ажыл-агыйлар аңгыс аңдарышкынынче амга чедир эгелеп кирбээн.

Аңгыс аңдарышкынының саадап турарының ужуру чүдел? Айыткан районнарда болгаш ажыл-агыйларда аңгыс кылдыр аңдарар шөлдер чок апарганы ол бе? Ол черле ындыг эвес. Таңды районну чижекке ап көрээл. Сентябрь 1-ге чедир ында 12.874 гектар шөлдүң тараазы бастыртынган турда, ол үеге чедир чүгле 2.100 гектар аңгыс аңдартынган. Ол болза аңдараза чогуур 92.600 гектар аңгыстың дөңгүп-ле 2.2 хуузу болур-дур. Улуг-Хем районда 9.376 гектар тараа бастыртынган. Ам ында чүгле 2.531 гектар аңгыс аңдартынган. Ынчаарга ол район 54.600 гектар аңгысты аңдарар ужурлуг.

Аңгыс аңдарышкынының чорудаарынга чогум чүү чүве шаптыктап турарыл? Хамыктың мурнунда ук ажылды өй-шаанда чорудар дугайында ёзулуг сагыш салышкын ажыл-агыйларның дыка хөй удуртукчуларында, ылангыя агрономнарда чок болуп турарында. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, тавычаларда тараалар бастыртынган, азы хорт кезер тарааларны ажаап алган соонда, ол-ла дораан саванны бөлүп, оон хосталган шөлдү аңдарарын организастаар хемчег алдынмайн турар. Ол чорук болза, ындыг ажыл-агыйлар ниитиниң мал ажылынга немелде чем болур хөй саванны чидирер болгаш аңгыс аңдарар, эки хуусааны эрттирер чорукка чедирер апаар. Колхозтарның болгаш совхозтарның чамдык удуртукчуларының олутпай, ховуларга ажыл-ишти шын таарыштырар дугайында сагыш салбас чоруунуң хоралызы-биле ийи дапкыр чидириг болдунары чайлаш чок.

Ындыг байдал-биле эптежип болбас. Тараазын кезип, бастырган бүгү аңгыс колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге эрте хуусаада, эки шынарлыг аңдартынган турарын, аңдарар мурнунда хову бүрүзүнге чемишчидилгелер токтүнген турарын келир чылдың дүжүдү дээш демиседиин эргежыктары ажыл-агыйларның удуртукчуларындан, тускай эртемниглериниден, тараажылардан негеп турар. Ол болза келир чылдың дүжүдүнүң быжыг үндезини, тараа болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа продукциязын бүдүрерин улам ыңай көвүдедириниң үндезини болур.

Оон ужурунда колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары, тускай эртемниглери, парткомнар, райкүүскомнар болгаш бүдүрүлге эргелелдериниң ажылдакчылары көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилеринге бо изиг-түлүк хүннерде чазын тарыыр тараа культураларының бүгү шөлүнге четчир аңгыс, чер болганга эки хуусаада база бедик агротехниктиг деңнелге аңдартынган турзун дээш, ажыл-агыйжы сагыш салыр ужурлуг. Эрткен чылдар ышкаш, аңгыс аңдарышкынының чер доңуп, хар чагтыже чедир узамдыктырар чорукту катаптап болбас. Мурнакчы ажыл-агыйларның үлегери-биле дүжүт ажаап алышкынының болгаш тараа белеткелдериниң база өске-даа ажылдарның темпизин кошкатпайн, аңгыс аңдарышкынының чедиишкинниг чорудар кылдыр, колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге күштү-даа, техниканы-даа ынчаар тургузар, ылангыя аңгыс аңдарар агрегаттарны дүнхүн чок ийи ээлчег-биле ажылдадырын организастаар херек. Ол болза херектиг болгаш келир чылдың дүжүдүнүң эрге-ажыы дээш ыявыла күүседир ужурлуг чугула хемчеглерниң бирээзи болур.

Аңгыс аңдарары бо хүннерде колхоз болгаш совхоз шөлдеринде ажыл-ишчилерниң чугула ажылдарының бирээзи. Ынчангаш аңгыс аңдарарының планын чер болганга эки хуусаада база бедик шынарлыг күүседир дээш, бүгү күштү салыры эргежок чугула. Келир чылдың байлак дүжүдүнүң үндезинин оон тургустунар.

Улуг Октябрьның 46 чыл оюнга уткуштур

„Революцияның чалбыыжы" колхозтуң даргазы эш ГУДКОВКА
Партия организациязының секретары эш КУНАЕВКЕ
Кол зоотехник эш ФИЛОНОВАГА

Күрүнеге сүт болгаш дүк садарының чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен майгамчык тиилелге-биле холбаштыр «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң саанчыларынга, малдарчыларынга, хойжуларынга, бүгү малчыннарынга, а ооң-биле кады бүгү колхозчуларынга СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели изиг байыр чедирип тур. Чыл төнчүзүнге чедир 100 тонна сүттү немей садар хүлээлгени алган-дыр силер.

Мал ажылының ажылдакчылары боттарының фермаларының ажылынга эртемниң чедиишкиннерин, мурнакчы колхозтарның болгаш совхозтарның дуржулгазын нептередип тургаш, мал ажылының продукталарын бүдүрерин көвүдедиринге чаа-чаа чедиишкиннерни чедип ап, ферма болгаш бригада бүрүзүнге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин хандырып, аңаа үндезилээш, центнер тараа, сүт, эът, дүктүң бот-үнезин чиигедир дээринге быжыг бүзүрелин СЭКП обкому болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели илергейлеп тур.

Кышка бүгү талазы-биле бедик шынарлыг кылдыр белеткенири колхозтуң малчыннарының база бир соңгаарладып болбас сорулгазы болур. Янзы-бүрү чемнерни болдунар арга-биле хөйнү мөөңнээри — малдың тодуг кыштаглаашкынын тургузар болгаш малды тургузу азыраар үеде ооң продуктулуун алырынга үндезин-суурну тургузар дээни ол.

«Революцияның чалбыыжы» колхоз дүжүт ажаап алышкынын организастыг чорудуп база күрүнеге 442 муң пудтан эвээш эвес тарааны садар талазы-биле бодунуң алган хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседир дээринге бүзүрелди база илергейлеп тур.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУ ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНГА
ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНГЕ

Күрүнеге 450 тонна сүт садарының чыл планын хуусаа бетинде, сентябрь 5-те күүсеткенин «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң колхозчулары илеткеп тур. Чыл төнчүзүнге чедир 100 тонна сүттү немей садарын хүлээнип тур бис.

Колхоз дүк садар талазы-биле чыл планын чоокку хүннерде күүседир. Дүжүт ажаап алышкынын чедиишкинниг чорудар болгаш күрүнеге тараа садар талазы-биле хүлээлгени күүседир дээш бүгү хемчеглерни ап тур бис.

Колхоз даргазы ГУДКОВ.
Парторганизация секретары КУНАЕВ.
Кол зоотехник ФИЛОНОВА.

Өөрүнчүг медээлер

Улуг Октябрьның 46 чыл оюнга алдар болдурган чарыш калбарып турар. Уралдың болгаш Сибирьниң металлургтары, Донбасстың болгаш Кузбасстың шахтёрлары, машина тудугжулары, пөс-таавычылар, ажы-чем үлетпүрүнүң ажылдакчылары, янзы-бүрү ажыл-мергежилдиң кижилери бүдүрүлге онаалдаларын чүгле долдур эвес, харын база ажыр күүседип турар. Оларның аразында Гайскийниң даг байлаан болбаазырадыр комбинаттың (Оренбург область) дагжылары бар. Олар пландан ажыр 15 эшелон чес-хола руданы казып тыпкан.

«Соколоврудстрой» трестиң бүдүрүлгелериниң коллективтери тос айларның программазын хуусаа бетинде күүсеткен. Боттарының аргаларын санап көргеш, олар бо чылын пландан ажыр 400 муң рубльдиң тудуг материалдарын бээрин хүлээнген.

«Ленлес» трест (Ленинград область) планын ийи неделя мурнадыр күүседип турар. Чыл эгезинден бээр ол трест чурттуң улус ажыл-агыйынга онаалдадан ажыр 181 муң кубометр тудуг ыяжын берген.

Үстүү-Волга экономиктиг районнуң фабрикаларында октябрь мурнунуң чарыжы калбарып турар. Чыл эгезинден бээр пландан ажыр 20 миллион метр ажыг пөс—Улуг Октябрьның 46 чыл оюнга пөс-таавычыларның белээниң баштайгы үлүү ол. Күш-ажылчы ээлчег үргүлчүлеп турар. Экономиктиг районнуң пөс-таавычылары ийи айның дургузунда пландан ажыр 3 миллион метр чыгам пөстерни база бээр деп турар.

«Барабаш» деп улуг траулер Сахалинниң балыктаар флодунуң флагманы атты алдарлыы-биле бадыткап турар. Ол траулер чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен. Ол судноның аңнактар экипажы сес айларның дургузунда 54 муң центнер янзы-бүрү балыктарны тудуп база ажылдап кылган. Сахалин бассейниниң чаңгыс-даа суднозу бүдүн сезонда безин ол хире санныг балыкты тудуп көрбээн.

Винницаның консерва комбинаты пландан ажыр 1 миллион 551 муң лааза продукцияны белеткээн.

Свердловскиниң пластмасс заводу чаа продукцияны—хоорза бүдүрерин бо хүннерде эгелээн. Хоорзаларның баштайгызын «Уралсантехмонтаж» трестиң тудугжуларынга чорудуп берген. Бо хоорзалар болза, сантехниктиг ажылдарда ажыглап турар өңнүг металлардан кылган ындыг хоорзалардан каш катап чиик болур турар.

Октябрь мурнунуң чарыжының ылгалдыг онзагай чүүлү болза ооң онза массалыг болуп турарында. Бүгү улустуң бо улуг шимчээшкининде киришпейн турар чаңгыс-даа бүдүрүлге коллективи чок. Муң-муң бүдүрүлгелер чүгле моон мурнунда алган хүлээлгелерин күүседип турар эвес, харын база чаа-чаа бедиткен хүлээлгелерни ап турар.

Ереванның синтетиктиг каучуктуң Киров аттыг заводунуң коллективи бедиткен хүлээлгелерин бодунга алган. Нийти продукцияны бүдүрер талазы-биле чыл планын дөрт хуу ажыр күүседир болгаш чуртка пландан ажыр чүс-чүс тонна каучукту, хлорбензолду болгаш өске-даа продуктуларны бээрин ол шиитпирлээн.

Ереванның, Ленинаканның, Кировааканның дыка хөй бүдүрүлгелериниң коллективтери чыл планнарын декабрь 20-де күүседирин хүлээнген.

Черниговтуң шекпен-камвоть комбинадының тудугжулары, Новосибирскиниң поезд башкарар заводунуң ажылчыннары, Ангараның керамиктиг кылыглар заводунуң коллективи болгаш өске-даа хөй-хөй коллективтер октябрь мурнунуң чарыжынга күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннерниң дугайын дыңнадып турар.

СЭКП-ниң Кызыл хооркомунуң бюрозунда

Бүдүрүлгениң иштики курлавырларын калбаа-биле ажыглап тургаш, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл оюнга телептиг ужуражыр талазы-биле социалистиг чарышты калбартырының инициатору болган, Кызылдың эът комбинадының коллективиниң эгелекчи саналын СЭКП-ниң Кызыл хооркомунуң бюрозу деткээн.

Эът комбинадының коллективиниң кыйгырыын боттарының коллективтериниң калбан хуралдарынга чугаалажып, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл оюнга бүдүрүлгечи телептиг ужуражыры дээш, чеди чылдың бешки чылының онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир талазы-биле чаа, бедиткен хүлээлгелерни алырын организастаарын партия хооркомунуң бюрозу хоорайның үлетпүр, транспорт, тудуг организацияларының, партия, профэвилел организацияларының удуртукчуларынга даасиан.

Тыва АССР-ниң болгаш Кызыл хоорайның бүгү ажылчы чоннарынга

Кызылдың эът комбинадының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының КЫЙГЫРЫЫ

Чеди чылдың бешки чылының чедиишкинниг доозарынга телептиг салдышкын кирип, Улуг Октябрьның 46 чыл оюн коммунизм тургузуушкунунга чаа чедиишкиннерлиг уткуур деп күзевишаан, эът комбинадының ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары бистер октябрь мурнунуң социалистиг чарыжын калбартырынче болгаш 1963 чылдың программазын хуусаа бетинде күүседиринче Кызыл хоорайның болгаш Тыва АССР-ниң бүгү ажылчы чоннарын кыйгырып тур бис.

Бистиң коллектив бүдүрүлгениң аргаларын болгаш курлавырларын өөренип, санап көргеш, тайбыңның октябрь мурнунуң ээлчээнге турар деп шиитпирлээш, бодунга дараазында бедиткен хүлээлгелерни алган:

Нийти продукция үндүрериниң он айлар планын 104 хуу күүседир;

Ноябрьның 7-ге чедир пландан ажыр 100 тонна эът болгаш эът-продуктуларны, 35 тонна колбаса болгаш өске кадырган кылыгларны бүдүрүп үндүрер;

Нийти продукция бүдүрүп үндүрериниң чыл планын 104 хуу күүседир. Пландан ажыр эът болгаш эът-продуктуларны 299 тоннаны, колбаса болгаш өске ыштап кадырган кылыгларны 40 тоннаны үндүрер;

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр 4 хуу бедидер. Колбаса кылыгларының ийи чаа хевирлерин шиңгээдип алыр.

Улуг Октябрьның 46 чыл оюн алдарлыг ажыл-херектер-биле демдеглээринче Кызыл хоорайның болгаш Тыва АССР-ниң бүгү ажылчы чоннарын кыйгырып тур бис.

Коллективтиң ажылчын, албан-хаакчыларының нийти хуралындан хүлээп алган.

★ ☆ ★

Мурнакчыларга деңнежир

БАЯН-ТАЛА. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районда «Октябрь 30 чылы» колхоз мал чеми белеткээр ажылды улам калбартып турар. Ооржак Очур-оолдуң удурткан хаван фермазының коллективи 600 центнер бедүүн чем белеткээр хүлээлгезин 110 хуу күүсеткен. Олар сарааттарын хынамчалыг кажаалаар ажылды чорутпушаан, мал чеми белеткелинче кичээнгейни улам күштедирип турар.

Хөй ажылының ниити бригадазындан Ондар Данзын-оолга удурткан звено 1600 центнер сиген белеткээр тургаш, ол хүлээлгезин ам 82 хуу күүсеткен. Ооржак Лопсанчаптың бригадазы олардан база хожудавайн, ылаңгыя кыштаглар же сиген, саван сөөртүлгезиниң база организастыг чорудуп турар.

Ниитиниң малынга шыктыг чем белеткээр бригада база багай эвес ажылдап турар. Олар бо хүннерде 302 гектар кукурузаны ажааган, оон 6040 центнер ногаан массаны силостаан. Ол бригадада комбайнер Ооржак Стай-оол, кукуруза сөөртүкчүзү (чолаачы) Бара-Сал Сүте ышкаш мурнакчылар хөй.

Колхоз баштаар чери болгаш партия организациязы малга улам-на хөй, эки хоолулуг чемнерни белеткеп алырынга тодаргай хемчеглерни организастап турар. Бо хүннерде 370 центнер саваңны бөлүп сарааттаан, школачылар 34 центнер бүдүк-бүрүну белеткээн. Ажыл-иш бүгү черлерде улам калбарып турар.

„Октябрь 30 чылы" колхозтан

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Чаа дүжүттүң тараазын чидириг чокка ажаап алырынга белеткелди Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхоз багай эвес организастаан. Баштайгы хүннерде кестинген 400 гектар кызыл-тастан 794 центнер, а 500 гектар чинге-тараадан 1190 центнер дүжүттү ажаап алган. Арыглаан, кургаткан тараазын колхоз күрүнеге кирип эгелей берген.

Техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглаар, күш-ажылды шын организастаар талазы-биле тодаргай хемчеглерни ап турар. Комбайн-биле хүнде он гектарның дүжүдүн ажаап алыр норманы эш Нанзат-оол 120 хуу, эш Депшит-оол 160 хуу күүседип турар.

Дүңгүзүнден бөгүн, а даарта оон-даа бедик көргүзүглүг болур дээш үлегерлиг ажылдап турар механизаторлар хөй.

Көдээ ажыл-агый ажылдарының хүн демдеглели

Республиканың бүгү колхозтарында болгаш совхозтарында дүжүт ажаап алыр ажыл үргүлчүлеп турар. Ниитизи-биле 76,7 муң гектар тараа культуралары ажаап алдынган. Ол болза планның 25,8 хуузу болур. Тараа культураларының ажаап алышкынынга 10 хуу немелде өзүлдени берген. Барыын-Хемчик районнуң тараажылары эрткен беш хонукта багай эвес түңнелдерни чедип алган.

Агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары турза-даа дыка хөй механизаторлар кааң хүннерниң шак бүрүзүн ажыглавышаан, бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Кур черде «Тиилелге» совхозтуң комбайнери Василий Иванович Овчаров «СК-3» деп комбайн-биле 9 хүнде 230 гектар шөлдүң тараазын ажаап алган болгаш нормазын 250 ажыг хуу күүсеткен. Чедиишкиниң агрегаттың чогумчалыг белеткели, бүгү хүн дургузунда бедиткен дүргедедиишкин-биле ажылдаар чорук шиитпирлеп турар. Ажылдың шынарын эки болдурбушаан, нормазын 150-ден 200 хуу чедир күүседип турар комбайнерлер Михаил Акап-оол, Александр Торжу, Николай Зыков олар Овчаровтан шоолуг калышпайн турар.

Улуг күженишкин-биле ажылдап турар кайгамчык механизаторлар Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында эвээш эвес. Чижээ, «Большевик» колхозта комбайнер Монгуш Тадара хүн бүрүде 10 гектарны кестирер нормазын 13—14 гектар чедирип турар. Бир эвес районнуң бүгү механизаторлары Монгуш Тадара ышкаш ажылдаар болза, колхозтар болгаш совхозтар тараа кезилдезиниң талазы-биле ээзи эки түңнелдерлиг болган турар ийик. Ында сентябрь 5-ке чедир тараа культураларының чүгле 19,9 хуузу ажаап алдынган, эрткен беш хонукта немелде өзүлде 432 гектар азы 1,2 хуу болган.

Сөөлгү беш хонуктуң дургузунда Бии-Хемниң ажыл-агыйлары дүжүт ажаап алышкынын чавыс темпилерлиг чорудуп турар. Олар 1000 гектар шөлдүң тараазын кестирген азы хүн бүрүде ортумаа-биле бир ажыл-агыйга 50 га онаажып турар. «Өөк» совхоз 20 комбайн-биле чүгле 270 гектар шөлдүң тараазын кестирген, ол болза хүнде бир комбайнга 2 гектар онаажып турары ол-дур.

Тараа дужаарының темпилери оожум өзүп турар. Сентябрь 5-те республиканың колхозтарындан болгаш совхозтарындан тараа хүлээп алыр черлерге 1.020 тонна тараа кирген. План 10,4 хуу күүсеттинген. Күрүне шыгжамырынга ниитизи-биле 700 муң пуд тараа урдунган.

Сентябрь 5-те таңдычылар күрүнеге 435 тонна тарааны дужааган. Ында мурнукузу ышкаш «Көк-Тей» совхоз-биле чергелештир «Межегей» совхоз мурнап турар. Ол совхоз тараа хүлээп алыр черге сентябрь 5-те 67 тонна тарааны чедирген. Дүжүт ажаап алышкынының ажылдарын билдилиг организастаанда агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдарында безин күрүнеге тараа дужаарын чорудуп болурун көк-тейжилерниң болгаш Таңдының өске-даа ажыл-агыйларының дуржулгазы көргүзүп турар. Бии-Хемниң колхозтары тараа дужаар ажылды ам-даа эгелевээн. Мынчага чедир олардан тараа хүлээп алыр черлерге чаңгыс-даа килограмм тараа кирбээн. Ол районнуң «Өөк» совхозу сентябрь 5-те күрүнеге чүгле 6 тонна тараа дужааган. План чүгле 4,9 хуу күүсеттинген.

Барыын-Хемчик районнуң колхозтарындан болгаш совхозтарындан неделя дургузунда база-ла тараа кирбээн. «Шекпээр» совхоз август 28-ке чедир тараа дужаап турган, ынчалза-жок тараа дужаалдазы ам ында соксаан. Партком секретары эш Бойду, райкүүском даргазы эш Биче оларның ындыг байдал-биле чүге эптежип олурары билдинмес-тир.

Кукуруза ажаап алышкынын база чер болганда чорудуп турар. Чөөн-Хемчиктиң «Искра» колхозу (даргазы эш Доктугу) бүгү шөлдүң кукурузазын ажаап, белеткеп алган. Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозу (даргазы эш Зайцев, агроному эш Глазырин) кукуруза ажаап алышкынын болгаш силостаашкынын дооскан. Ильинкачылар ниитиниң малын шыктыг чемнер-биле четчир кылдыр хандырганнар.

Ындыг болза-даа кукуруза ажаап алышкынын чамдык черлерде ынчаар организаставаан. Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтарында кукуруза шөлдеринге ажылды чавыс темпилерлиг чорудуп турар. А шагүе манавайн турар. Чоокку хүннерде доңаттап эгелээр магат чок. Оон ужурунда малдың кол чеми бо культураның ажаап алышкынын моон соңгаар оожумнадып болбас.

СЭКП обкомунда болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

„Колхозчу араттарның болгаш совхозтар ажылчыннарының бажыңнарынга эң эки чуртталга дээш база көдээниң чурттакчылыг черлериниң чаагайжыдылгазы дээш" социалистиг чарыштың 1963 чылдың бирги чартыында түңнелдериниң дугайында

«Колхозчу араттарның болгаш совхозтар ажылчыннарының бажыңнарынга эки чуртталга дээш база көдээниң чурттакчылыг черлериниң чаагайжыдылгазы дээш» чарышка 1963 чылдың бирги чартыында Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозу эки түңнелдерни чедип алганын СЭКП обкомунуң бюрозунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында демдеглээн. Бирги чартык чылда чуртталга бажыңнарының болгаш өске-даа объектилерниң тудуунуң планы күүсеттинген. Колхозчуларның бүгү чуртталга бажыңнары чаагайжыттынган: херим-кажаалыг, крыльцалыг, кладовкалыг, подпольелиг, электрижиттинген. Барык бүгү ажыл-агыйлар бажын чанында огородтуг.

Хойжу бригадаларының болгаш фермаларының төптеринден Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң Даштыг-Тей сүт-бараан фермазы эки түңнелдерни чедип алган. Фермада чунар бажың доктаамал ажылдап турар, бүгү чуртталга бажыңнары септеттинген болгаш эки чаагайжыттынган. Ферма электрижиттинген, механизастаттынган, радио, библиотека болгаш кызыл булуң бар. Сүт саарының болгаш ону күрүнеге саларының планы (62 тоннаның орнунга 80 тоннаны саткан) күүсеттинген. Суур ногаанчыттынган.

Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң № 1 хойжу бригадазы болгаш республиканың өске-даа ажыл-агыйлары, чурттакчылыг черлери багай эвес түңнелдерни чедип алган.

Ооң-биле кады республиканың элээн хөй районнарында чуртталга бажыңнарының, ылангыя малчыннар бажыңнарының тудуу четпес чорук, а ол ышкаш чоннуң культура-амыдыралын көдүрер талазы-биле өске-даа хемчеглер кошкак чорудулуп турарын СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер чөвүлели демдеглээн. Бии-Хем, Каа-Хем, Улуг-Хем, Барыын-Хемчик болгаш өске-даа чамдык парткомнар, райкүүскомнар малчыннарның амыдырал, культурлуг хандырылгазы экижидер дугайында СЭКП обкомунуң V пленумунуң шиитпирлерин боттандырар талазы-биле чогуур хемчеглерни албайн, Чөөн-Хемчик районнуң ажылының эки хевирлерин болгаш аргаларын ажыглавайн турар.

Тес-Хемниң «Ак-Эрик», Таңдының «Коммунизмниң херели», Өвүрнүң «Торгалыг» болгаш өске-даа районнарның чамдык колхозтарында колхозчу араттарның культура-амыдыралын көдүрер талазы-биле ажыл дыка четпес чоруп турар. Чунар бажыңнар, кызыл булуңнар, киноустановкалар доктаамал эвес ажылдап, колхозчулар ортузунда масса-политиктиг ажылды багай чорудуп, фермалар, хойжу бригадалар ажылдакчыларының өөредилгезинче болгаш культуразын бедидеринче кичээнгейни доктаамал салбайн турар.

Социалистиг чарыштың негелделерин чаңгыс-даа район күүсетпээнин барымдаалааш, район талазы-биле бирги черни тывыспас деп СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели доктааткан.

СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң колхозтар төптериниң талазы-биле шилчиир Кызыл тугун Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунга (колхоз даргазы В. С. Дамдын-оол, парторганизация секретары А. Э. Доржу, көдээ Совет даргазы Б. Ч. Базыр) тывыскан.

СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң сүт-бараан фермалар болгаш хойжу бригадалар талазы-биле шилчиир Кызыл тугун Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң Даштыг-Тей сүт-бараан фермазынга (колхоз даргазы Ш. Д. Куулар, парторганизация секретары Б. Е. Хаян-оол, Көдээ Совет даргазы С. А. Куулар) тыпсырын шиитпирлээн.

«Колхозчу араттарның болгаш совхозтар ажылчыннарының бажыңнарынга эң эки чуртталга дээш база көдээниң чурттакчылыг черлериниң чаагайжыдылгазы дээш» социалистиг чарышты удуртурун күштелдирерин СЭКП парткомнарынга, райкүүскомнарга, колхозтар баштаар черлеринге, совхозтар директорларынга СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели дааскан.

Чөөн-Хемчик районнуң ажылының эки дуржулгазын ажыглап, ажылдың практиказын кичээнгейлиг өөренип көөрүн, бо чугула херекке көдээ интеллигенцияны, партия, совет, комсомол, профэвилел активин калбаа-биле кирииштирерин, ажылды калбартып чорударда хөй-ниитиге даянып, хөй-нийти организацияларының инициативазын деткиирин, көдээ черлерге культура-чырыдышкын ажылын калбартыр талазы-биле колхозтарга болгаш совхозтарга, хоорайлар коллективтериниң шефтээшкинин диргизип, калбартырын доктаалда айыткан.

Таңды районда «Коммунизмниң херели» көдээ ажыл-агый артелиниң кежигүннери күрүнеге тараа дужаарының темпизин хүн келген тудум-на өстүрүп турар. Оңгар-Ховуда шаңда кызыл-тасты арыглап, тараа чүдүрген машиналарны белеткел черинче чорудуп турар.
ЧУРУКТА: «Коммунизмниң херели» колхозтуң шаңында машиналарга кызыл-тасты чүдүрүп турары.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

МИЛЛИОН-МИЛЛИОН КИЖИЛЕРНИҢ ЛЕНИНЧИ УНИВЕРСИТЕДИ

ПОЛИТИКТИГ ЧЫРЫДЫЫШКЫННЫҢ СИСТЕМАЗЫНДА ЧАА ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНЫҢ БҮДҮҮЗҮНДЕ

Политиктиг чырыдыышкынның системазында чаа өөредилге чылынга белеткелди бүдүрүлгелерниң болгаш тудугларның, колхозтарның, совхозтарның болгаш албан черлериниң партия организацияларында чорудуп турар. **Эгелээр деп турар өөредилге чылының онзагай чүүлү чүдел дээр болза, марксисчи-ленинчи теорияны пропагандалаарынга, ажылчы чоннарның политиктиг өөредилгезин улам ыңай экижидеринге улуг кичээнгейни салган СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң бедик негелделерин күүседири дээш кыйгырыгның адаа-биле бо өөредилге чылының эртеринде боолуп турар.** Ол айтырыгларны ТК-ның Пленумунга чугаалажып кергени бүгү совет улустуң коммунистиг мировоззрениезиниң хевирлеттинериниң дугайында партийжи сагыш салыышкын сиңниккен турган. Партийжи пропаганданың ленинчи принциптерин улам хөгжүдериниң, амыдырал-биле, коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларының боттандырарының талазы-биле практиктиг ажыл-чорудулга-биле ооң харылзаазын күштелдирериниң талазы-биле партия организацияларының ажылының чугулазын Пленум онзалап демдеглээн.

Политиктиг чырыдыышкын кезээде-ле коммунистиг тургузуушкунуң кол угаанышкыны-биле сырый холбашкан. Пропагандистерниң сорулгазы — амыдыралды доктаамал медереп билири, партияның шиитпирлериниң чүткүлдүг нептередикчилери болуру, чурттуң иштинде болгаш делегейде эң чугула болуушкуннарны ханызы-биле медереп билири, калбак улус массаларга дузалаары, совет кижилерниң чогаадыкчы күжениишкиниң ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң пландарын чедиишкинниг боттандырарынче, СЭКП-ниң Программазын күүседиринче угландырары болур.

Политиктиг чырыдыышкынның кол утка-шынары болза, марксисчи-ленинчи теорияны, СЭКП-ниң XXII съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь болгаш июнь Пленумнарының идип үндергени эң чугула теоретиктиг айтырыгларны болгаш практиктиг сорулгаларны, амгы үениң өйү келген айтырыгларын, буржуаз идеология-биле, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининде ревизионизмниң, догматизмниң болгаш сектантствонуң янзы-бүрү илерээшкиннери-биле демиселдиң айтырыгларын ханызы-биле өөренири болур.

Политиктиг чырыдыышкынның ам тургустунуп келген системазы бодун колдуунда-ла шынзыткан дээрзин амыдырал көргүскен. Политиктиг өөредилгениң хевирлерин улам ыңай болбаазырангайжыдарының, кижилерниң назы-харын, националдын өске-даа онзагай чүүлдерин барымдаалап турган, партия чырыдыышкынының кавызын калбартырының, пропаганданың массалыг хевирлерин сайзырадырының хемчеглерин алыры эргежок чугула.

Чаа өөредилге чылынга белеткелдиң үезинде политиктиг өөредилгениң хевирлерин коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң шилип алырынга **эки-тура барымдаалаарының принцивин шыңгыы** сагыырын хандырары чугула. Марксизм-ленинизмни өөренир чорук кижиниң угаан-бодал өзүлдезинге болгаш ооң практиктиг ажыл-чорудулгазынга чүнү берип турарыл дээрзин ажылчы чоннарга мергежилдиг тайылбырлаар, дыңнакчы бүрүзү өөредилгениң хевирин медерелдиг шилип алырын хандырар, марксисчи-ленинчи теорияны ханызы-биле шиңгээдип алырынче сонуургалды коммунистерге болгаш партия кежигүнү эвестерге хөгжүдер херек. Политиктиг чырыдыышкынның четкилерин четчелээрде, чамдык партия организацияларынга мурнунда тургулааны ышкаш, даап бодап каан схемалардан, дыңнакчыларны «хаара тударының» хуузун сүрер чоруктан чайлаза чогуур. Кижи бүрүзүнүң сонуургалын болгаш күзелин, кижилерниң политиктиг болгаш нитти билиг белеткелин барымдаалаар херек.—Чүгле ындыг үндезинге политиктиг чырыдыышкынның ёзулуг амыдыралчы системазын тургузуп, политиктиг өөредилгени организастаарынга чагырар-дужаар болгаш ёзу барымдаалаар чоруктан чайлап болур.

Ол бүгү ажылды чаңгаарлаашкынга салыптар болза, хоржок болбайн аан. Партия организациялары коллективтерниң мурнунда туруп турар тодаргай сорулгаларны барымдаалап турган, политиктиг өөредилгеге кол-кол угланыышкыннарны тодаргайлаар. Бир эвес кайы-бир бүдүрүлгеде экономиканың айтырыглары чорумчалыг эвес шиитпирлеттинип, курлавырлар кошкак ажыглаттынып турар болза, политиктиг чырыдыышкынны организастаар үеде ол чүүлдерни барымдаалаар апаары черле билдингир. Ындыг бүдүрүлгеге бирги ээлчегде кадрларның экономиктиг өөредилгезиниң дугайында сагыш салыр херек.

Ажылдакчыларның төлеп чок аажы-чаңының, арагалаар, дуржоктаның, социалистиг өнчүнү хуузунга ажыглаарынче чүткүүр чоруктарның фактылары чамдык коллективтерде ам-даа читпээн болуп турар. Бөлгүмнер болгаш мораль дүрүмнериниң, коммунистиг кижизидилгениң айтырыгларының талазы-биле теоретиктиг семинарлар ол четтиестер-биле партия организацияларының демиселиинге дузалаары чигзиниг чок. Ол үезе онза кичээнгейни боттарының коллективтеринге кижизидилге ажылын бирги ээлчегде харылап турар ортумак звенону удуртур ажылдакчыларны ындыг бөлгүмнерге болгаш семинарларга хаара тударынче угландырза чогуур.

Политиктиг чырыдыышкынга **шилчилгелиг болгаш даараалашкак болур** чорукту хандырары чугула. Ажылчы чоннарның өөредилгезиниң перспективтиг пландары маңаа хөй чүүлдер талазы-биле идигниг болуп турарын дуржулга көргүзүп турар. Теоретиктиг кандыг айтырыгларны чоокку ийи-үш чылдарда өөренип эртерин, өөредилгениң адаккы хевирлеринден үстүкү хевиринче кандыг янзы даараалашкак кылдыр шилчиирин дыңнакчы бүрүзүнүң тодаргай билип алырынга дузалаары негеттинип турар.

Эгелээр деп турар өөредилге чылында **бот өөредилгени организастаарының** элээн каш айтырыгларын чаа ёзу-биле шиитпирлээр, политиктиг өөредилгениң ол эң-не идепкейлиг хевирин чедир үнелевес чорукту чок кылыр ужурлуг.

Марксисчи-ленинчи теорияны бот өөредилге-биле өөренип турар коммунистерге болгаш партия кежигүнү эвестерге дузаламчыны күштедирзе чогуур. Партия комитеттериниң болгаш эге организацияларның секретарьлары, идеология килдистериниң ажылдакчылары, ол сорулга-биле тускайлап каан консультантылар олар-биле доктаамал ужуражып, оларның херек кырында өөренип турарының талазы-биле беседалажып турар кылдыр, ажылды шак ынчаар тургузар херек.

Теоретиктиг семинарлар-биле чергелештир, **чугаалажыышкыннар болгаш теоретиктиг конференциялар, рефераттарны белетиээри болгаш чугаалажып көөрү, теоретиктиг чүүлдер, дептерлер болгаш номнар талазы-биле ажылдар, политиктиг темаларга лекцияларны болгаш илеткелдерни белетиээри** чугула черни ээлээн турар ужурлуг.

Политиктиг болгаш техника-экономиктиг өөредилгениң чаңгыс эвиниң принцивин боттандырарының чогумчалыг дуржулгазын хөй-хөй партия организациялары эрткен өөредилге чылында мөөннээн. Ол дуржулганы калбаа-биле нептередир ужурлуг. Ажылчыннар тодаргай экономиканың айтырыгларын, политиктиг билиглерниң үндезиннерин, коммунистиг кижизидилгениң айтырыгларын, а ол ышкаш оларның бүдүрүлгечи мергежилин бедидеринге идиглиг болуп турар мурнакчы дуржулганы болгаш эртем-техниктиг чедиишкиннерни өөренип турар **коммунистиг күш-ажылдың школаларынче онза кичээнгейни салза чогуур.** Кезээ ажыл-агыйның ажылдакчыларының политиктиг, нитти билиглиг болгаш профессионал белеткелин чедимчелиг дүүштүрүп турар **өөредилге комбинаттарын** колхозтарга болгаш совхозтарга тургузарының практиказын база кичээнгейлиг өөренип көрзе чогуур.

Республикаларның, областарның болгаш крайларның совнархозтары, өске-даа ажыл-агый эргелелдери болгаш организациялары ажылчыннарның база колхозчуларның профессионал өөредилгезиниң школаларының болгаш курстарының өөредилге программазынга киирзин дээш, политиктиг билиглерниң болгаш тодаргай экономиканың үндезиннерниң талазы-биле тускай кезектерни ажылдап кылырының дугайында партия комитеттериниң сагыш салыры эргежок чугула. Профессионал-техниктиг өөредилгениң янзы-бүрү хевирлеринге политиктиг кичээлдер эртирер, оларга семинарлар чорудар пропагандистерни эң кыска хуусаада шилип алыр болгаш белеткээр ужурлуг.

Экономиктиг билиглерни пропагандалаарының чыгдынган дуржулгазын барымдаалаары дыка чугула. Партияның, советтиң болгаш ажыл-агыйның удуртур ажылдакчыларынга бирги ээлчегде **экономиктиг конференцияны, янзы-бүрү семинарларны болгаш школаларны** ажыглаза чогуур; тускай экономиктиг белеткели чок ортумак звенонуң удуртукчуларынга **мастерлерниң курстары болгаш школалары, экономиктиг школалар, тодаргай экономика талазы-биле бөлгүмнер болгаш теоретиктиг семинарлар** дыка таарыжыр. Бөлгүмнер-биле чергелештир ажылчы чоннарның калбак массаларының экономиктиг өөредилгезинге **мурнакчы дуржулганың школалары, улус ажыл-агыйының тускай эртемниглериниң беседаларындан цикль, нептередиишкин лекторийлери** ышкаш ындыг хевирлер улуг ужур-дузалыг болуп турар. Экономиктиг өөредилгениң янзы-бүрү хевирлеринге чамдык нитти темаларны болгаш материалдарны хары угла өөренген турарын чедип алыры күзенчиг. Ол чорук болза түс-түс айтырыглар талазы-биле нитти заводтуң теоретиктиг конференцияларын, янзы-бүрү рейдилерни болгаш көрүлделерни чедиишкинниг чорударының, бүдүрүлгениң өйү келген айтырыгларын чугаалажып көөрүнге болгаш шиитпирлээринге бүгү ажылдакчыларның кичээнгейин хаара тударының аргазын берип турар.

Бир-ле дугаар өөренип турар ажылчыннарга болгаш колхозчуларга политиктиг билиглерниң үндезиннерин база тодаргай экономиканы өөренир **политиктиг школаларны** тургусса чогуур.

Политиктиг чырыдыышкын бодунуң утказының талазы-биле чаңгыс аай, бир дөмей болур чорукка таарышпас, ону чүгле бөлгүмнер болгаш семинарлар деп болбас. Ажылчы чоннарның идейлиг кижизидилгезинге **улусчу университеттерни, нептерединишкин лекторийлерин, айтырыглар болгаш харыылар кежээлерин, чугаалажыышкыннарны** болгаш калбак улус массаларының сонуургалын болгаш негелдезин бүрүнү-биле барымдаалаарының аргазын берип турар массалыг пропаганданың өске-даа хевирлерин доктаамал болгаш идепкейлиг ажыглаза чогуур.

Агар политиканы өөренирде бөлгүмнерге, лекцияларга болгаш беседаларга делегей амыдыралының, бистиң партиявыстың дашты политиказының эң чугула айтырыгларын шыңгыызы ханызы-биле өөренип көөрүнүң оруунга, ийиги черге үүрмек айтырыгларын чугаалажыр ындыг чорукту чок кылырының өйү келген. Партия комитеттери бөлгүмнерниң ажылының утказынче ханыла кирип, ээлчеглиг кичээлдерниң темаларын пропагандистерниң тодаргайлаарынга дузалап, бөлгүмнерниң тодаргай политиктиг угланыышкынныг болурун чедип алыр херек.

Коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмнерин ажылчы чоннарның калбак массаларынга таныштырары-биле политиктиг чырыдыышкынның болдунар аргаларын чаа өөредилге чылында хөйү-биле ажыглаза чогуур. Ыңгыя аныяктарга ол айтырыгларның талазы-биле бөлгүмнерни болгаш теоретиктиг семинарларны тургузары ажыктыг. Ооң-биле чергелештир кичээлдерге кезээде-ле коммунистиг моральдың, ажы-чаңның, чаа кижини кижизидериниң айтырыгларынче кичээнгейни салган турар кылдыр, философияның, партия төөгүзүнүң, политиктиг билиглерниң үндезиннериниң талазы-биле бөлгүмнерниң болгаш семинарларның ажылын ынчаар организастаарын сүмелеп турар.

Политиктиг чырыдыышкынның утказын улам ыңай экижидериниң, амыдырал-биле, коммунистиг тургузуушкунуң тодаргай сорулгаларын шиитпирлээри-биле ооң харылзаазын быжыглаарының айтырыглары партия организацияларының кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг. Бөлгүмнерге болгаш семинарларга өөренир кол-кол айтырыгларны эрткен чылдарда ышкаш, база-ла чогуур өөредилге программалары тодаргайлаар. Ынчалза-даа кичээл бүрүзүнүң шынары чүгле ооң-биле кызыгаарлаттынып шыдавас, ооң утка-шынары амыдыралдың идип үндүрүп турар айтырыглары-биле доктаамал байлакшып турар ужурлуг.

Политиктиг өөредилгениң, ооң үре-түңнелдииниң кол негелдези болза, өөренип турган кижи теоретиктиг билигни ханы идейлиг бүзүрел болдуруп шыдаар аргалыг болуру, ол бүзүрелге үндезилеттинген бедик политиктиг медерел болгаш күш-ажылчы идепкейлиг чорук, хөй-нитти политиктиг ажыл-чорудулгага киржилге, бедик моральдыг шынарларның илерээшкини болур. Бүдүрүлгечи ажыл-чорудулганы, коллективке болгаш чурттакчы чоннуң ортузунга кижизидилге ажылын экижидери-биле холбашкан **практиктиг онаалгаларны дыңнакчыларга бээр болза** чогуур. Өөредилгениң хевирлеринден хамаарышпас, ындыг онаалгалар, чижээ, бүдүрүлге ажыл-чорудулгазын анализтээри, бүдүрүлгениң курлавырларын өөренип көөрү, четпестерни узуткаарынга дузалаары, бүдүрүлгениң, колхозтуң, совхозтуң ажыл-агыйжы чорудулгазында четпестерни чайладыр талазы-биле сүмелерни болгаш саналдарны ажылдап кылыры, янзы-бүрү айтырыглар талазы-биле беседалар болгаш лекциялар кылыры, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээрлер-биле кижизидилге ажылын чорудары, шажынга удур пропагандага киржири, парлалгага парлап үндүрери-биле, пропаганда ажылынга ажыглаары-биле коммунистиг тургузуушкунуң теориязының болгаш практиказының эң негелделиг айтырыгларының талазы-биле рефераттарны ажылдап кылыры болгаш ол ышкаш өске-даа чүүлдер боор болур.

Дыңнакчыларның болгаш пропагандистерниң күзелдерин барымдаалааш, бо чылын бөлгүмнерниң болгаш семинарларның өөредилге программазынга чижек кылдыр практиктиг кичээлдерни киирген. Политиктиг чырыдыышкын бажыңнарының ажылдакчылары, методиктиг чөвүлелдер, пропагандистер боттары партия комитеттериниң дузаламчызы-биле болгаш удуртулгазы-биле, ук черниң байдалын, дыңнакчыларның составын болгаш белеткелин барымдаалап турган, ол кичээлдерге онаалгаларны тодаргайлаар ужурлуг.

Политиктиг өөредилгениң шынары болгаш дээштиниң бирги ээлчегде пропагандист кадрлардан хамааржыр. **Партийжи чырыдыышкынның бүгүле звеноларынга пропагандистерни мергежилдиг шилип алыры болгаш белетиээри — партия комитеди бүрүзүнүң, кудуку партия организация бүрүзүнүң бирги чергениң хүлээлгези.** Олар болза пропагандистерниң улуг болгаш харысаалгалыг ажылынга доктаамал дузалаар, амыдыралдың, коммунистиг тургузуушкунуң практиказының идип үндүрүп турары болгаш кичээлдерниң утка-шынарынга чарылбас кирген турар ужурлуг айтырыгларны тодаргайлаар хүлээлгелиг.

Пропагандистер-биле ажылга улуг кичээнгейни өөредилгениң идепкейлиг, ыңгыя семинар хевирлеринге, карын теоретиктиг айтырыгларны ханызы-биле өөренирнче салып, бүдүрүлгениң, колхозтуң, совхозтуң ажыл-чорудулгазының экономиктиг анализин кылырынга херегээр эргежок чугула материалдар-биле оларны дерир ужурлуг. Эң чугула агар ажыл-херектер талазы-биле пропагандистерниң болгаш лекторларның доктаамал информастап турарының практиказын деткизе чогуур. Марксисчи-ленинчи теорияның түс-түс составтыг кезектерин болгаш айтырыгларын ажылчы чоннар ханы өөренири-биле холбаштыр, пропагандистерниң специализациязын боттандырза чогуур.

Хөй-хөй пропагандистер, ыңгыя улус ажыл-агыйының тускай эртемниглери пропагандист ажылдың методиказын кошкак шиңгээдип алган болуп турар. Ону барымдаалааш пропагандист мергежилдиң кирип өөренир болгаш боду өөренир школаларын тургузарын, ажык кичээлдерни, дуржулгалыг пропагандистерниң аныяк пропагандистерни шефтээрин практикалаарын сүмелеп болур. Методиктиг конференцияларны чүгле хоорайларга эвес, харын суурларга, колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң парткомнарының чанынга удаа-дараа чорудуп турар херек. Кино-чуруктарны, диапозитивтерни болгаш көргүзүлгениң өске-даа херекселдерин политиктиг чырыдыышкынга эки ажыглаары эргежок чугула.

Пропагандистерге шыңгыы дузаламчыны эртемденнер, дээди өөредилге черлериниң башкылары көргүзер хүлээлгелиг. Партийжи пропаганданың эртемниг методиказын тургузарын, түс-түс черлерниң байдалын барымдаалап турган, аңгы-аңгы эртемнерни өөредириниң методиказының айтырыгларының талазы-биле сүмелерни ажылдап кылырын ниитилел эртемнериниң кафедралары болгаш институттары кылыр болгаш тодаргай-социалистиг шинчилелдерни чорудар, дыңнакчыларның составын, оларның негелдезин, өөредилгениң кайы-бир хевириниң үре-түңнелдиин өөренип көөр ужурлуг.

Чаа өөредилге чылын эгелээринге чедиишкинниг белеткенири хамыктың мурнунда ол херекти партия комитеттериниң талазындан удуртурундан хамааржыр. **Ажылчы чоннарның идейлиг кижизидилгезинге партия эге организацияларының ролюн бүгү хемчег-биле бедидер херек.** Политиктиг өөредилгени организастаарынга бүгү үүргезин пропагандистерже чүүй каап турар черлер шын эвес кылып турары ол-дур. Партия комитеди бүрүзүнүң, эге организация бүрүзүнүң хүлээлгези — политиктиг чырыдыышкынның херээн доктаамал чорудары, кичээлдерниң, лекцияларның, политиктиг беседаларның утка-шынарынче ханылап кирери болур.

Политиктиг чырыдыышкын системазынга чаа өөредилге чылынга белеткелдиң айтырыгларын партияның ажык хуралдарынга, партия комитеттеринге чугаалажып көргеш, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң негелделеринге дүүштүр политиктиг өөредилгениң бүгү-ле хевирлериниң чедиишкинниг ажылдаарын хандырып турар тодаргай хемчеглерни төлевилээри ажыктыг болур.

Бөлгүмнер-биле кызыгаарлаттынар чорукту чок кылыр, политиктиг чырыдыышкынга карак ажыттаар чоруктуң фактылары-биле шиитпирлиг демисежир, совет кижилерниң идейлиг кижизидилгезиниң сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлээри дээш партийжи ажылдакчы бүрүзүнүң, коммунист бүрүзүнүң харысалгазын бедидер херек.

Политиктиг чырыдыышкын болза партияның идеология ажылының шиитпирлиг звенозу, ажылчы чоннарның калбак массаларының эртемниг мировоззрениезиниң болгаш коммунистиг моралының хевирлеттинериниң эң чугула чепсээ болуп турган болгаш ындыг болуп артып-даа турар.

Эгелээр деп турар өөредилге чылында партия организациялары политиктиг чырыдыышкынның бедик идейлиг деңнелин хандырар, пропаганданың шынарын болгаш дээштиин бедидер, коммунистиг тургузуушкунга ооң ролюн улгаттырар дээш хүн бүрү болгаш быжыг туруштуг демисежир хүлээлгелиг.

(«ПРАВДА» СОЛУНДАН).

«Тиилелге» совхоз силос кылыры-биле чаагай кукурузаны өстүрген. Мал чеми болур ол үнелиг культураны ажаап алыр болгаш силос кылдыр салыр ажыл ында хайныышкынныг чоруп турар.

ЧУРУКТА: «Тиилелге» совхозтуң төп сүт-бараан фермазында кукурузаны чер кырында силостап турары.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Мал чемнери бар болур

Чөөн-Хемчик районда «Искра» колхозтуң суурундан ырак эвесте ийи улуг сараат көстүп турган. Аңаа чеде бээривиске, шарып каан борбак сигенден тургустунган сарааттар болду. Борбак бүрүзүнде 25 килограмм сиген...

— Мында 600 тонна сиген бар. Бо болза колхоз баштаар черниң курлавыры-дыр. Сиген далганы белеткээш, ооң-биле чаш мал чемгерер бис. Эрткен кыш бисти хөй чүүлдерге өөреткен—деп колхоз даргазы Монгуш Допур-оолович Доктугу чугаалаан.

Колхоз эрткен чылын бодуун болгаш шыктыг чемнерни эвээшти белеткээн. Механизаторлар, сүт-бараан фермаларының база хойжу бригадаларның ажылдакчылары тараа шөлдеринде арткан бүгү саванны, ол ышкаш сараат таваактарын март айга чедир бүрүнү-биле сөөртүп апкан турган. Бүгү мал—инектер-даа, хойлар-даа база хаваннар-даа аажок арган кыштаан. Ол чорук малдың продуктулуунга багай салдарлыг болган. Ынчангаш өът, сүт садарының чартык чыл планы күүсеттинмейн барган.

Бо чылдың чайы таарымча чок болганы билдингир. Ынчангаш ол чорук өът-сигенниң үнүжүнге багай салдарны чедирген. Мурнуку чылдарда трактор-биле сиген кестирип турган шынааларга июнь 10-га чедир кезип алыр хире өът-сиген барыкла чок турган. Оон соңгаар чагган чаашкыннар соонда Чадаана хемниң шынаазынга эки сиген үнген. Баштаар черниң июнь 13-те болган хуралынга баштай ылаш аразында үнген сигенни хол кадыырлары-биле кестирер деп шиитпирлээн.

Эрес-оол Булак болгаш Ондар Төгүс баштаан, хол кадыырлары-биле ажылдаар ийи бригада июнь 15-те сиген шөлүнче үнген. Эгезинде хол кадыырлыг 30 кижи ажылдап турган болза июнь 20-ге чедир оларның саны 60 кижи чеде берген. Оларның хөй кезии Кызыл-Хавак, Арыг-Бажы сүт-бараан фермаларының болгаш хойжу бригадаларның ажылдакчыларындан тургустунган.

— Сиген тырып шарыыр машина канчаар ажылдап турганын көрдүңер ыйнаан?—деп, дарга менден айтырды.

— Көрген мен, аажок эки машина-дыр—дидим.

Сигенни тырып шараан, колхоз төвүнче автомашиналар-биле удур сөөртүп турган. Кара-Талда болгаш Чаңгыс-Хадында сигенни ол-ла черинге бөлүп сараттап турган. Ында база хөй сиген белеткеттинген.

Бис чүгле Кулак болгаш Төгүс оларның сигенчи бригадаларынга чораан бис. Ында 13 трактор болгаш аът-биле сиген кезер 4 машина ажылдап турар. Олар бо хүннерде безин мал чемнери белеткээриниң темпизин кошкатпайн турар.

Бир-ле чолдаксымаар кырган-биле Монгуш Допур-оолович бисти таныштырганш, мынча дей-дир:

— Бо болза чеден хар чыгай берген назылыг Бүжүгет Делгер-оол-дур. Ол хол кадыырларлыг колхозчуларның бирги черинде чоруп, хүнүң-не 0,70 га чедир сигенни кезип турар. Ону колхоз баштаар чери өртектиг чүүлдер-биле дөрт удаа шаңнаан.

— Тараа кезип эгелей берген бе? —деп, Бүжүгет колхоз даргазындан айтырган.

— Тарааны тавычалай кестирип эгелээн бис. Ам каш хонгаш, чамдык участоктарга дөрт кестирип эгелээр. Колхоз мурнунда төлевилеп турганы ышкаш, 1.200 тонна эвес, а 1.500 тонна тарааны бо чылын күрүнеге дужаарын колхозчулар шиитпирлээн — деп, дарга чугаалаан.

Сиген кезикчилери ол шиитпирни бир үн-биле деткээн.

Оон чоруткаш, кукуруза шөлүнге чеде бердивис. Кукуруза — кижи дуртундан бедик болду. Ында кукуруза ажаар дөрт комбайн ажылдап турган. Комбайннар-биле кады шимчеп турар автомашиналар хааржактарын үүрмектей хээндектээн кукуруза массазы доддур оваалаттынып турду. Ногаан массаны комбайннардан сөөртүрүнге он автомашина арай боорда четтигип турган.

Трактористер Бавуу, Доруг-оол, Хойтпак-оол, Дойпаа, силос ажаар комбайннарның башкарыкчылары Сат, Менди-Баир, Хевек-оол олар кукуруза ажаап алыышкынынга ийи ээлчег-биле мотаг-шылат чок ажылдап турар.

Бир мун тонна кукуруза массазын оваалап, тырый бастыргаш, кырын дуглап дооскан. Ол-ла хире хемчээлдиг бир ованы база доозар чыгап турар. Гектар бүрүзүнден чогуя каш центнер ногаан масса алдынып турарыл деп, учётчиктен айтырдывыс.

— Хем ол чарыында участоктуң гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 180 центнер алдынган. Бо участоктуң бир гектарының 250 центнер чеде бээр боор.

— Эки, участоктарның кукурузазы ам-даа кестинмээн. Гектар бүрүзүнден 300—400 центнерни кезип болур хире 600 гектар кукуруза ам-даа сыпта болгай—деп, колхоз даргазы учётчиктиң чугаазынга немеп кагды.

Ындыг участоктарны бис база көрген бис. Оларның чамдыктары черле хөй ногаан массаны бээр деп идеген болур.

Колхоз бо чылын мыйыстыг бода малдың баш бүрүзүнге онзаштыр 20 тонна силосту белеткээрин төлевилээн. «Искра» колхоз ниитиниң малынга быжыг чем-сүрүну тургузар дээш улуг күжениишкинни үнүрүп турар. Ол черле чөп.

В. МОНГУШ.

НОГААЖЫЛАР ЗВЕНОЗУ

Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң Ээрбекте ногаажылар звенозунуң ажылы-биле таныжар дээш чоруптум. Звено ийи талазындан даглар хаажылаан арыгжыгаш унунда, таарымчалыг черде тургустунган.

— Чонну ногаа аймаа-биле хандырар сорулганы күүседир дээш, ногаажылар бо чылын бедиткен хүлээлгени алгаш, ону херек кырынга күүседир дээш кызымак ажылдап турар улус чүве. Оларның ажыл-херээ-биле таныжып болур силер—деп, салбырның агроному Альберт Букреев сурга сүмелээн чүве.

Звенонуң участогунга чедип келиривиске, бөлүк колхозчулар огурец ажаалдазын кидин түлүк чоруп турлар. Оваалай төп каан болгаш сыпта ажааттынмаан огурецтерни көөрге, дүжүт маргылдаажок чаагай болганы илдеп, агрономнуң мактап чугаалааны-даа шын болду.

— Ногаанның чайгы ажаалдазынче кол кичээнгейни салып, бок үнүжүн доктаамал аштап, үргүлчү суггарып келген бис. Оон түңнелинде 1 га помидор, 10 га огурец, 4 га капустаның үнүжү эки болган. Амгы үеде ажаап турарывыс огурецтиң бир гектарындан-на 30 центнер дүжүттү ажаап алдывыс. Капустаны болгаш помидорну бышканнап ажаап эгелээн, ам удавас массалыг ажаап алыышкынче кириптер бис—деп, мурнакчы ногаачы Монгуш Чечек чугаалады.

Ногаажыларда эштер Базанцева, Барсукова, Чүлдүм, Кертик олар онаашкан ажылының улуг-нормазын доктаамал ажыр күүседип. Звенога дузалажып турган өөреникчилерге (Ээрбек сес чыл школазы) ногаа өстүрериниң аргазын күзелдии-биле тайылбырлап, оларны өөредип келгеннер. Ооң ачызында аңаа ажылдап турган школачылар теоретиктиг билиглерин практика-биле байыдып, чаагай дүжүттүг ногаа өстүреринге өөренип алганнар.

Ногаажылар звенозунуң ажаап алган дүжүдү хөй-ниитиниң чемнелилге черлеринге массалыы-биле кирип эгелээн.

Звенода кылдынган ажылдар-биле чергелештир четпестерни демдеглээри чугула. Ажаап алдынган огурецтер машина чогунуң уламындан элээн каш хүннер иштинде ажык дээр адаанда чыдып, саргарып, бодунуң шынарын чидирип турары хомудаңчыг. Машина чедишпезин колхоз баштаар черинге (даргазы эш Астафьев) билдингир турда-ла, ону хандырбайн турары канчап-даа таарышпас. Ол ышкаш ногаа участогунда ажылды хайгаарап көрүп турар дүнеки таныыл чогундан, ниитиниң ол байлаа чамдык кижилерниң «хууда ажыглалынче кирип турар. Ээрбек салбырның эргелекчизи эш Брюханов ону база-ла хайгаарап көрзе чогуур.

Т. ХЕРТЕК.

Шефчилерниң дузалааны

АКСЫ-БАРЛЫК. Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозунуң Аксы-Барлык салбырының малчыннары мал чемнерин белеткээрин үргүлчүлеп турар.

Чоокта чаа «Кедээ тудугнуң» Кызыл-Мажалык участогунуң ук салбырда тудуг кылып турар тудугжулары мал чеминиң белеткелинге дузалаар шеф ажылын боттарының дыштаныр хүнүнде чоруткан.

Олар эртенгиниң чеди шактан кежээкиниң 6 шакка чедир ажылдааш, 3,15 гектар черниң сигенин хол кадыырлары-биле кезип берген.

Салбыр бригадири эш Агыпак тудугжуларның дузалааңынга өөрүп четтиргенин илереткен. Тудугжулар шак ындыг шеф ажылын моон соңгаар-даа чорударын хүлээнген.

М. БАДЫРАА.

Кышка белеткелдер

ТЭЭЛИ. (Телефон-биле). Бистиң республикага күскү донаттар кайы-даа черлерни мурнай дүжер черлерниң бирээзи «Тээли» совхозтуң девискээри болур. Ам бо хүннерде безин чоогунда тайгаларның, дагларның баштарында ак харларның бараан көстүп келгилээн, эртен-кежээ сырын хаттар хадый бергилээр апарган. Ынчаарга, кышка белеткел амгы үеде ында кандыг байдалдыг болуп турарыл? — деп, айтырыгны бистиң корреспондентивис ол совхозтуң директору эш Чюдюкке телефон дамчыштыр салган.

— Кышка белеткел талазы-биле айтырыгны чоокта чаа бистиң малчыннарывыстың хуралынга чугаалажып көрген. Бо чылдың өске чылдардан ылгалдыг болуп турарын барымдаалааш, совхозтуң малчыннары малдың продуктулуг чоруунга кышкы үеде шаптыктыг чүүлдерни таварыштырбас талазы-биле чаа хемчеглерни база ап турар. Чижээ, чаңгыс кодаңга шээр малды хөй санныг кылдыр тургузары ажык чок деп санааш, хойжу коданнарны биче кадаттарга үзери ажыктыг деп көрген бис. Ол арга хойжуларга кышкы үеде малды чедимчелиг ажаап, кадарарынга таарымчалыг болуру чугаажок. Оон ыңай оларлар солуурун кышкы үеде практикалаар сорулга-биле 16 хире немелде кыштаг тургузуп турар бис. Оларның бежин бо хүннерде шуут белен кылдыр тудуп дооскан, оон артканнарын тускай бригада кылып турар, чоокку үеде олар база белен болу бээр. Кыштаглар септелгези болгаш чаартылга ажылдарынга хойжу бригадалар боттары идепкейлиг киржип турар. Чижээ, эштер С. Кандан биле Х. Даржаа оларның удурткан бригадалары бо талазы-биле эки түңнелдерни чедип алганнар.

Совхозта мал чеминиң белеткели база багай эвес чоруп турар дээрзин эш Чюдюк оон ыңай демдеглээн. Эрткен чылдың бо-ла үезинге деңнээрге, элээн бедик көргүзүг болуп турар мындыг саннарны ол адагылаан: бо хүннерге чедир совхозта 1221 тонна сиген сарааттаттынган, 2248 тонна хире силос салдынган. Бо дээрге четче алдынмаан сан-түңнер-дир, олар четчелеттинип келир болза, бо чылын малга бодуун болгаш шыктыг чемнерниң белеткелиниң планын совхоз күүседир чоокшулаан.

Кыштагларның белеткелинден чедир кылдынмаан ажылдар ында база эвээш. Малчыннарны бо чылын 13 чаа бажың-биле хандырары көрдүнген, ам оларның сези бүрүн белен кылдыр туттунгулаан, оон артканнарын октябрь 13-ке чедир дооскаш, ажыглалга киирерин тудугжулар хүлээнип алганнар. Ол ышкаш, ында бир кызыл булуңну болгаш 100 баш хаван кирер чаа кажааны тудуп дооскан, 200 баш инек кирер кажааның тудуун октябрь айның 20-ниң бетинде ажыглалга киирер деп көрген.

Лекция пропагандазының деңнелин бедидер

Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларының дугайында СЭКП ТК-ның секретары эш Л. Ф. Ильичевтуң илеткелиниң талазы-биле СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалында **«Амгы байдалдарда партияның идей-кижизидилгелиг ажылының кол сорулгазы — СЭКП-ниң Программазын амыдыралга боттандырарын идеология талазы-биле хандырары, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузары, коммунистиг ниитилел харылзааларын хевирлээри, чаа кижини кижизидери, политиктиг сэремчилелди бедидери, империалистиг идеологияга удур калбак шавар халдаашкынны чорудары, кижилерниң медерелинде эргиниң артынчыларын узуткаары болур»** деп, идеология ажылының мурнунда салдынып турар кол сорулгаларны ылчаар тодараткан.

Республиканың партия организациязы, тус-тус парткомнар Пленумнуң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырар дээш, идеология ажылында эң-не дээштиг, масса-биле харылзажырының эң-не чедингир чепсээ болур лекция пропагандазын идепкейжидип эгелээн.

Мурнунда чылдарда республикага бо чылын ышкаш ындыг хөй лекция кажан-даа номчуттунуп көрбээн. Бо чылдың бирги чартыында республиканың колхозтарынга, совхозтарынга, бүдүрүлге, транспорт болгаш өске-даа ажыл-агый, албан черлеринге 5800 лекцияларны янзы-бүрү темаларга номчаан. Эрткен чылдың бирги чартыынга деңнээрге 540 лекция хөй.

Чоннуң ортузунга лекция пропагандазын республиканың «Билиг» ниитилелиниң 2100 ажыг лекторлары, парткомнарның чанында тургустунган илеткелчилер болгаш лекторлар бөлүктериниң кежигүннери, көдээ ажыл-агыйның, бүдүрүлгениң тускай эртемнигларн, мурнакчылары, башкылар, эмчилер болгаш өске-даа интеллигентилер чорудуп турар.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң зоотехниги Шагжы, Чадаанада кижи эмнелгезиниң эмчизи Марьясова, «Найырал» совхозтуң партком секретары Хунай-оол, Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунда парторганизация секретары Доржу, эртем-шинчилел институдунда эртем ажылдакчызы Изынеева, пенсионер Кузьмин болгаш чоннуң хүндүткелин чаалап алган өске-даа лекторлар республикада хөй.

Лекция пропагандазының республикада калбарып чоруп турары-биле чергелештир, ында бар четпестерни демдеглээри эргежок чугула. Чамдык Өвүр, Тес-Хем болгаш Улуг-Хем ышкаш парткомнар, лекция пропагандазын эрги, чыдып калган методтар-биле удуртуп турарының уламындан ол районнарда бо чылдың бирги чартыында эмир чылгызындан эвээш лекцияларны номчаан. Бир эвес эрткен чылын Тес-Хем районда «Билиг» ниитилелиниң кежигүннери 572 лекцияны чыл чартыында номчаан турган болза, бо чылын чүгле 369 лекцияны номчаан. Өвүр районнуң лекторлары 132 лекция номчаан болза, бо чылын чүгле 112 лекцияны номчаан. Ындыг байдал Улуг-Хем районда база бар.

Районнарда номчуттунуп турар лекцияларны темаларының аайы-биле алгаш көөрге, темалары янзы-бүрү болза-даа бистиң малчын, тараалан районнарывыста көдээ ажыл-агый темаларынга болгаш көдээ ажыл-агый мурнакчыларының дуржулгазынга хамаарышкан лекциялар эвээш болуп турар.

Эрткен чылдың бирги чартыында Тес-Хем районга көдээ ажыл-агый темаларынга 92 лекция номчаан турган болза, бо чылын чүгле 37, Өвүр районга — 20 лекция номчаан турган болза, бо чылын чүгле үш, Улуг-Хем районга эрткен чылдың бирги чартыында 38 лекцияны номчаан турган болза, бо чылын чүгле 11 лекция болган.

Чамдык районнарда номчуттунуп турар лекцияларның идей-теоретиктиг деңнели чавыс. СЭКП-ниң XXII съездизиниң болгаш партияның июнь Пленумунуң салып турар негелделери-биле дүүшпейн турар. Чамдык лекторлар партияның чаа Программазының талазы-биле азы делегей байдалының дугайында-даа лекция номчуп тура, марксизм-ленинизмниң өөредиин ханы угаап билип албаанындан ол лекциялар ханы утказыг эвес, чүгле болуушкуннарны азы чээрби чыл болгаш коммунизм үезинде кижилер канчаар чурттаарыл, дээр байдалдарны тайылбырлап турар. Партияның XXII съездизинге Н. С. Хрущев — коммунистиг ниитилел чүгле хөй миллион совет улустуң кызымаккай күш-ажылының түңнелинде тургустунар дээрзин онзалап айыткан болгай.

Чамдык лекторлар лекция номчуп тура, лекцияларга ылап белеткенмес, номчуур аудиториязын эки билип албас боол турарының уламындан лекция үезинде салган айтырыгларны база бодамча чок, даап харыылаар чоруктар бар.

Ак-Довурак суурга апрель айда айтырыг, харыы кежээзинге лектордан «Конгодан колонизаторлар чүге үнүп чорбайн турарыл? Моон чылдагааны чүл? — деп айтырыг салырга, лектор чүгле Африканың кофезинче, шай, таакпызынче чая каап каан чорук, кончуг четпес болган. Шыны-биле сөглээрге, колонизаторларның Конгодан адырылбайн халбактанып, янзы-бүрү аргалар херегләп, аңаа артып каарын оралдажып турары Конгонуң кофези, шайы, таакпызы эвес, а хамык ужур бир талазында, стратегтиг чепсегленииишкинге херегләэр казар байлак Конгода хөй, ийиде, империалистер аңаа боттарының тергиинделин мөңгежидип арттырар дээш оралдажып турары ол. Бир эвес лектор аңаа далашпайн, таптыг боданган болза, ол айтырыгны ылчаар харыылап берип шыдаар аргазы бар турган.

Республиканың чамдык парткомнарында, партия организацияларында СЭКП ТК-ның июнь Пленуму болуп эрткениниң соонда безин лекция пропагандазының деңнелин бедидер дугайында хемчеглерни албаан. Лекторларның хөй кезии мурнунда турган эрги практикадан ам-даа адырлып шыдаваан, республиканың «Билиг» ниитилелинден азы обкомнуң лекторлар бөлүүнден белен ажылдап каан лекциялар манаар, бир эвес ындыг лекция бар болза, лекция номчуур, чок болза, шуут олурар чоруктар ам-даа кайы хөй.

Бо үстүнде четпестерниң үнүп кээп турарының кол чылдагааны чүл дизе, бир талазында чамдык парткомнарның идеология килдистери лекция пропагандазын чугулалап көрбес, ону кыры-биле удуртуп турарында, ийи талазында, лекторларның боттарының идей-теоретиктиг билиин бедидер дугайында сагыш салбайн турарындан болуп турар.

Республиканың «Билиг» ниитилели болгаш обкомнуң идеология килдизиниң лекторлар бөлүү лекторларның идей-теоретиктиг билиин болгаш лекторжу арга-мергежилин бедидер сорулга-биле бо чылын коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүнүң талазы-биле, шажын-чүдүлгеге удур пропаганда талазы-биле лекторларның тускай семинарын эрттирген болгаш сентябрь айның бирги чартыында эртем-техниканың чаа чедиишкиннериниң дугайында лекция номчуур лекторларның семинарын эрттирерин планнап турар. Чыл төнчүзүнге чедир көдээ ажыл-агый, бүгү делегей байдалының талазы-биле лекция номчуур лекторларның семинарын эрттиргилээр.

Лекция пропагандазының шынарын, деңнелин партияның XXII съездизиниң болгаш июнь Пленумунуң негелдезиниң деңнелинге чедир көдүрери-биле парткомнарның мурнунда салдынып турар кол сорулга болза, лекторларның белен лекция манаар, ол алган лекцияны эгезиндеп төнчүзүнге чедир саададыр номчуп каап тар чоруктан уштунар болгаш лектор кадрларның теоретиктиг болгаш практиктиг мергежилин бедидер сорулга-биле парткомнар чанынга аныяк лекторларның школаларын болгаш методиктиг булуңнарны организастаары эргежок чугула.

Аныяк лекторларның школаларын, ол ышкаш лекторларның методиктиг булуңнарын каяа, канчаар тургузза экил? Өске республикаларның, областарның дуржулгазындан алгаш көөрге, аныяк лекторларның школаларын районнар санында организастаан болгулаар. Ындыг школаларны районнарда «Билиг» ниитилелиниң салбыры удуртуп турар. Ол школага чүнү чугаалажып, чүнү өөренип турарын дээрге, хамыктың мурнунда дуржулгалыг лекторларның лекцияга канчаар белеткенип турарын, херегләэр материалдарны канчаар шилип ап турарын, ол ышкаш бүгү делегей байдалының талазы-биле лекторларга күрүнелер аайы-биле азы болуушкуннар аайы-биле карточканы канчаар кылып ап турарын болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалажып турар.

Лекторлар бөлүнүн парткомнарда парткабинеттерге, колхоз, совхозтарда, бүдүрүлге, албан черлеринде библиотекаларга организастап болур. Ол бөлүңге лекторга херегләэр материалдар: солуннар, сеткүүлдер болгаш көскү агитацияның бүгү хевирлерин, делегей чурууң, ол ышкаш районнуң, колхозтуң амыдыралындан, солундан, сеткүүлден уштап бижиишкиннерни делгээн турары чугула.

В. БИЧЕ-ООЛ,
СЭКП обкомунуң лектору.

ТЕРГИИН ДҮЖҮТ ӨСТҮРГЕН

ПРИМОРСК КРАЙ. Чугуевск бүдүрүлге эргелелиниң «Херел» колхозунуң кукурузачылары тергиин дүжүттү өстүрген. Ол ажыл-агый негааларының кукурузаның болгаш сояның бедик дүжүттерин өстүрүп турары-биле Приморьеде алдаржаан. Хову ажылдакчылары минералдыг болгаш микрочемишчидилгелерни калбаа-биле ажыглап турар. Кукуруза үрезинниң ийиги чылда тарыырының мурнунда аммонийниң молибдат холуксаазы-биле ажылдап кылып турар. Үнүштерниң өзүлдезиниң ол дүргедедикчизи дыка хөй немелде дүжүттү берип турар. Эрткен чылын гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 400 центнер ногаан массаны болгаш 46 центнер кукуруза тараазын алган.

ЧУРУКТА: колхоз даргазы С. Я. Моисеенко биле кукурузачыларның дээре коллективиниң звеночузу П. Ф. Бадусева үрезинниң аммонийниң молибдады-биле ажылдап кылган кукурузаны көрүп турары.

Фото Н. НАЗАРОВТУУ.
СЭТА-ның фотохроникаазы.

Бежен бир хонукта

Улуг-Хем районнуң Шагаан-Арыг хоорайының «Кедээ тудуг» участогунуң Түлүш Санаа-Сүрүнге баштаткан 19 кижи составтыг тудугжу звенозу «Найырал» совхозтуң Шанчыда № 3 хову турлаанда ийи аал иштиг чурттаар 8 өрээл чуртталга бажыңын чараш тудуп, ооң крыша, кладовказы, печкалары, арыгланыр черлери, бок төгер оңгарлары база ол ышкаш херими — бо бүгү дериин чүгле 51 ажыл хүнүнде кылып доозуп каан-нар.

Олар ооң-биле кады бажыңның иштин чугайлап, шалаларын доозулап, соңга, эжиктерин, херимнерин янзы-бүрү өңнүг будуктар-биле будуп, херек кырында ажыглалга кииргеннер. Оларда ылангыя Моңгуш Сереэ Аланды, Ховалыг Кызыл-оол олар идепкейлиг ажылдап турарлар.

Тудугжу звенонуң кежигүннери ам ында ийи аал иштиг чурттаар бажыңның тудуунда ажылдап эгелээннер, олар база-ла чоокку үеде ол тудугну доозуп, ажыглалга киирер дээш кижи бүрүзү күжениишкинниг ажылдап турар.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ,
Үрбүнде клуб эргелекчизи.

Мээң суурум

Бажың-Алаак суурну колхозчулар кургуг черге тудуп эгелээш, ону Чөөн-Хемчик районда сайзырангай суурларның бирээзи болдурган. Моон чурттакчызы мен суурумнуң канчаар тургустунуп, өзүп, чаагайжып, ооң чурттакчыларының амыдыралының чаартынып, культура деңнелиниң бедип келгенин бодум караам-биле көрүп, бо чаартылгаларга бодум-биле киржип келдим.

Бистиң суурувус ам Карл Маркс, Ленин, Тайбын, Ак-Судак деп кудумчулары, алаандан бажынга чедир ийи километр, дооразы бүдүн чартык километр калбарып өскен. Ында ам мурнуу ядыы-түрении, караңгы-бүдүүлүк аргаттар эвес, а бай-шыырак амыдыралдыг, культура билиглиг коммунизм тургузукчулары чурттап турар.

Бүдүмчүлерниң ийи кыдыын дургаар бажыңнар чаны-биле штакет херимнерге камгалаткан тарып олурткан ыяштар, кат-чимистиг үнүштер кижилерниң сагыш-сеткилин өөртүп турар. Суурда тарыттынган 5600 ажыг шеттерни, 3600 ажыг кат-чимистиг болгаш ногаан ыяштарны суурнуң улуг, бичии чурттакчылары ынакшыл-биле ажаап өстүрүп турар.

Суурнуң ногаанчыдылгазын суггат-биле хандырарының буга-сумуннарын кылган, 9 кудуктар ажылдап турар болгаш он хире бажыңнар насос кудуктарлыг.

Совет кижилерниң ажылдап, чурттаарынга болгаш дыштанып, ойнап, селгүүстээринге таарымчалыг байдалдар улам-на экижип турар. Суурда 50 уруглар турар ясли үргүлчү ажылдап турар. Чурттакчы чон электри чырыткызы-биле, радио-биле доктаамал хандыртынган. Эң эки культурлуг, арыг-шевер бажың дээш чарыш кижилерниң культуразы чүткүлүнге улам идиг болуп турар.

Х. ДОРЖУ.

Новосибирскиниң көдээ ажыл-агый институдунуң дөрткү курузунуң студентизи Людмила Пейко Новосибирск бүдүрүлге эргелелиниң «Сибирь» колхозунда бүдүрүлге практиказын эрттирип турар. Сорттар шенелдезиниң участогунда тараа культураларының өзүлдезин хайгаарап көөрүн келир үеги ол агрономга колхоз баштаар чери дааскан.

Фото В. Мельниковтуу.
СЭТА-ның фотохроникаазы.

КЕЖЭЭ БИЛЕ ЧАЛГАА

Хоочун малчын сөглээн сөзүнге ээ боол, хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседип турар. Бо чылдың август ортаанга чедир үениң иштинде бызаалаан 123 инектен 119 бызааны мендий доруктургаш, тускай кадатка хүлээдип берипкен. Дөрт бызаа малчынның ажаалгазының багындан эвес, а халдавырлыг аарыгдан өлген.

Коммунист Хапык-оол чаш бызаа азырап доруктурарынга улуг дуржулгалыг болгаш ёзулуг ак-сеткилдиг ажылдап турар.

Чаш бызаага баштайгы 5—6 хонуктарда иезиниң сүдүн берип, оон чоорту өске хоолулуг чемнерге чаңчыктырып өөредир. Чаш бызаа чедисее хонуп, элээн маңнып кээрге, аңаа далган хоюндузун, шишкиндилиг далганны, сугну чоорту өй-чижектиг берип эгелээр. Ол-ла үеде бызаага чалаң сүттү өй-чижектиг, ооң соонда тырткан сүттү берип турар. 15—20 хонук четкен бызааларны үргүлчү дашкаар агаарладып, харын чер оъттаарынга, сиген чииринге чаңчыктырар.

Чүгле онаглыг ажылынга эвес, харын коллективиниң бүгү ажыл-ижи дээш сагыш аарып чоруур ажыл-ишчи болганы-биле Б. Хапык-оол ферманың коллективиниң хүндүткелин чаалап алган.

Бызаа ажаакчызы Антонида Козловскаяның ажыл-ижин сонуургап көөрү-биле ооң чанынга кылаштап чеде бергеш, бак-ла чүвени көргенимни чажырар ат чок. Төлүн хозуп, эмзирбейн барган шилги хунажынын ол аасна эптежир аргажок сөстер-биле кончуп, харын-даа уруг-биле улай-улай улдап турда, каракка чаржынчыг болду. Ынчаарга ол инек оглун чуйй тепкилеп, улам шугулдай берген. Ол чап-чаа төрээн инектиң шаразы безин орта кургаваан, бызаазы өзүп доругарынга эргежок чугула ааны өй-шаанда ээп албааны ол ышкажыл. Ол болза эш Козловскаяның дөрт-ла бүрүүзү-дүр.

Эш Козловская-биле мендилешкелек чорумда-ла, фермада четпестерни ол хамыктың мурнунда салаа базып санап эгеледи. Оон туржук кады ажылдап турары эш-өөрүнге, ылангыя ферма эргелекчизи К. Серенотка, бызаа ажаакчызы Б. Хапык-оолга хамаарыштыр кандыг-ла бир бак чүүлдү чугаалаптарын ол оралдажыр чораан. Ол аразында эш Козловская янзы-бүрү албан черлериче, ылангыя суд, прокуратура органнарынче каш-каш хоолгалап чара бижээн билдиришкиннерин көргүзүп эгелээр. Бодунуң болгаш өөрүнүң ажыл-ижиниң канчаар чоруп турарының дугайын ферманың амыдыралында бар эки чүүлдерниң дугайын ол көңгүс ыыттавас болган. Бир эвес Антонида угбайга бүзүреп, ооңуу-биле алыр болза, ол фермада, харын-даа ол салбырда ажылынга харысалгалыг, ак-сеткилдиг, алыс мөзү-бүдүштүг кижи чок ышкаш сагындырар.

Чүвениң ужуруун тып кээрге, айтырыг моон өске апаар. Антонида Козловская № 3 сүт-бараан фермазынга ажылдап кирге-ле үр болбайн чыткаш, фермага улуг когаралды чедирип, албан черлериниң ажылдакчыларының ажыл шагынга шаптык када берген. Оон эгези бо. Бо чылдың январьда ооң ажаалгазынга турган бызаалардан он бызаа хораан. Ынчан ол шыңгыы харысалгадан чайлаар дээш, Козловская фермадан хеле-бүдүү дезипкен.

Онаашкан ажыл-үүлезин кара-туразы-биле каапкаш, ай чыгам үениң иштинде бодунуң холунде селгүүстеп чораан. Козловская янзы-бүрү организацияларга барып, деңги ажылдаваны айының ажыл төлевирин арын-нүүр чогу-биле совхозтан төлеттирип алган. Оон катап биеэги фермага ээп кээп, бызаа ажаакчызы болу берген. Бөгүнгү байдалды ап көөрге, Козловскаяның ажыл-ижинде, аажы-чаңында эки талаже кандыг-даа өскерилге чок. Ооң ажаалгазында турар бөдүк бызааларны көрген-не кижи кайгай бээр. Ол кажаада чаа төрүттүнген база төрүттүнге-ле үш-дөрт ай чеде берген улуг бызаалар, аскак-бүскек, аарыг-тудуу бызаалар — шупту-ла чаңгыс черде турар. Ажаалданың багайындан бызааларның деңгилдези харыкчок. Ооң ажылынга харысалга чогу черле кайгамчык. Июньнуң чаазында ол ажылын каапкаш, үш-дөрт хонукта база чидип чораан. Бызааларны улуг, бичези, аарыг, кадыы ылгал чокка сүт кудуп бериптер, инектерге эмзирип турар үезинде ооң хайгааралы база чок: улуг бызаалар эмин эртир кожап алыр, а кошкак азы чаш бызаалар орта эммейн турар. Ооң ажаалгазында хирни ыжык, буду аскак ийи бызаа бар. Ол бызаааларны чүге ангылавас, эмчиге эмнетпес силер? — деп Козловскаядан айтырарга, ол дүштелаа чок мынча дээр: «Өлүксээн чүвелер өлүр-ле ыйнаан». Ажаап турар бызааларын ол мынчага чедир кадатка дужаваан.

Кылган ажыл-үүлезинге кандыг-даа харысалга чок, ферманың ажыл-ишчи коллективинде ажылчын эш-өөрүн хүндүлеп көрбес, ажылда бар четпестерни чүгле үрдүн-дүр хөөредир боордан башка, оларны дарый чайладыр херекке кандыг-даа киржилге чок, бак мөзү-шынары-биле Антонида Козловская саанчылар коллективиниң илдегелин амгы үеде оскунган.

Мал ажылынга улуг когарал чедирер, коллективтиң найыралдыг ажылынга багай салдар көргүзер мындыг кижини «Улуг-Хая» совхозтуң дирекциязының ажылга тудуп турарын база бак чүвени үүлгеткеш, төразы-биле ажылын каггаан кижиниң хууда эрге-ажыын Улуг-Хем райсудтуң камгалап турарын № 3 салбырның саанчылар коллективи, бүгү ажылчыннар элдепсинип көрүп турар.

А. БЕГЗИ.

Өртээ улуг, шынары багай

Таңды районнуң үлетпүр комбинады (директору эш Полунин) өртээ улуг, шынары багай продукцияны бүдүрүп үндүрүп турар.

Бистиң «Межегей» совхоз ол комбинаттан түүйбу садып ап турар. Бир борбак түүйбунуң өртээ 0,4 көпеек. Ооң шынары багай. Чедир өртетпээн, чиг. Ынчангаш бичии-ле шык дээрге үүрел, буступ каар.

Оон ыңай комбинат кухня шкавын, столун база кылып турар. Өртээ 54 рубль комодтуң шынары багай, ыяжын хоюглап хаарылдаваан, эвин киирбээн, шаарарып турар. Будааны теңдин чевен. 1962 чылда кухня столунуң өртээ 9 рубль турган, ам 18 рубль болган. Бай-Хаак райүлетпүр комбинадының кылыгларының шынарын экижидер талазы-биле райкүүскөм хемчег алза чогуур.

Т. ТАЖИ-САМБУУ.

С. ПЮРБЮ.

„Ынакшылды камнаар херек"

(Шииден үзүндү)

НИНА. *(Ырлавышаан, дашкаар үнгеш, тавакта ак-саржаг тудуп кирип келгеш, оозун тудуп алган, кезек боданып тура).* Чок. Ону ынчаар ырлап болбас чүве-дир. Ында күштүг күзелден өске, муңгарал чок болур ужурлуг. *(Сөс чок аялганы биче ырлап чоруй).* Ол-дур. Ынчаар ырлаар чүве-дир! *(Ырлаар.)*

«Эзир куш дег челер мелдер
Кандыг ойда туру ирги?
Эрге чассыг кужур сарыым
Канчап барган чору ирги?
Хартыга дег чүглүг болза!
Харбай ужуп четкен болза!
Кара караан, хүрен арнын
Харап-даа бол, көрген болза!»

МАСПЫККАЙ. *(Дерин чоттунмушаан кирип келгеш, папказын, пиджагын ужулгаш, стол кырынче октапкаш, диван кырынче олура барып душкеш, улгаттыр кый дээр).* Нина! А Нина! Бээр келем!

НИНА. *(Үнүп келгеш).* Чүл, Салчак?

МАСПЫККАЙ. Ат болган Нинам! Бистиниге аалчылар кээп дүжер дээн-дир!

НИНА. Ол чүү аалчылар боор?

МАСПЫККАЙ. Деспижек ашак-кадай!

НИНА. Кажан келирлерил?

МАСПЫККАЙ. Чеди шакта!

НИНА. Чеди шакта репетиция болур-ла болгай.

МАСПЫККАЙ. Кижи бо хире девидеп турда, сээн шөлээн деп чүвеңни але! Ол чүү хамаан чүвел?

НИНА. Канчап хамаан чок боор? Даарта концерт болур, мен аңаа киржир ышкажык мен, утупканың ол бе?

МАСПЫККАЙ. *(Арай шугулдаксап).* Сен барбазыңга ол репетиция болбас чүве бе?

НИНА. Болбайн канчаар! Чүге болбас деп?

МАСПЫККАЙ. Ынчаарга ам өгге олурар, аалчылар уткуп, хүлээп алыр-ла болгай.

НИНА. Мен чогумга аалчылар келбес чүве бе?

МАСПЫККАЙ. Арага-хымысты кым садар, аъш-чемни кым кылыр чүвел?

НИНА. Садыгдан садар чүү-хөөнү садып алгаш, аалчыларың-биле хөөрежип олуруңда, мен чедип-ле келгей мен. Ында кижи хөлзеп девидээр чүү хире чүү боор?

МАСПЫККАЙ. *(Шыжыгып).* Паштанып, аалчылар ашкарып-чемгерип турган эр кижини кым көрген?

НИНА. Эр кижи аалчылар хүлээп алтарга, чүзү канчап баар чүвел?

МАСПЫККАЙ. *(Хорадаксап).* Мынча ботка оюн-тоглаа сүрүп маңнаарың хевээр. Чүл аан, Нина ам-даа кыс мен деп бодаар сен бе?

НИНА. *(Каттырымзап).* А сээң чапчок кадында кырый бергениң ол бе? Чоокта чаа-ла кино, концерт дээш, кады салчып турар ийик бис чоп?

МАСПЫККАЙ. Аныяк-тенек чораан шагны чугаалаан херээ чүл? *(Чемелеп).* Угаан-сарыыл кирер хире болган, кадай апарган кижи-дир сен. Ат-алдарын канчап сагынмас кижи сен?

НИНА. *(Кайгап).* Ат-алдарга халдаар хире чүнү канчапкан мен?

МАСПЫККАЙ. Бичии-даа када өгге олуруп албастай берген, чүнү сүрүп, маңнап турар кижи сен?

НИНА. *(Ажынза-даа туттунуп).* А сен билбес сен бе?

МАСПЫККАЙ. Өглүг-баштыг улусту көөрге, аяныыг таптыы кончуг-ла чурттап орар чүве-дир. *(Үнү улам дыңзып).* Сен дег, ындыг чер кезип турар кижи-даа чок.

НИНА. Мени Деспижек кадайы дег болзун деп бодаарың ол бе?

МАСПЫККАЙ. Елена Чыргаловна сенээ көшкүрүүрге, арын-нүүрлүг ёзулуг кижи-дир. Сен оода чадаарда, ооң чартыы хире болзунза аар.

НИНА. Мен арын-нүүрүм оскунар хире чүнү канчапкан мен?

МАСПЫККАЙ. Өглүг-баштыг кижи эртип, тенек-тумак уруг-дарыг аразынга бажың салгып, сыйтыңайнып маңнап турарга, чүнүң эки ат-алдары деп бодаар сен?

НИНА. Сен-не ынчап бодаар сен ыйнаан.

МАСПЫККАЙ. Чаңгыс мен болза хамаан бе, канчап-даа турган-ла сен.

НИНА. Сенден өске кым ынчаар бодап турар чүвел?

МАСПЫККАЙ. Кедерең маңнаар дээш, шаашкактаан инек дег, караан көзүлбестеп, кулаан дүлейлеп, бажын ээдерел калганы ол-дур ыйнын. Билдиң бе?

НИНА. *(Оожугарып оралдажып).* Адырам, Салчак, сен черле канчап барган кижи сен? Сөөлгү үеде орта чугаан чок, дааңы-ла хөректенир, чаңчаттынар апарып-тыр сен? Сагыштыг болзунза, кижээ аичыг кылынмайн, аңаа сөгле, түвектиг чүве-дир.

МАСПЫККАЙ. Адырам, сээң-биле бис бир черде чурттап орар ашак-кадай улус бис ыйнаан. Азы кандаай чүвел?

НИНА. Сеңээ кадай болур, сээң-биле кады чурттаар деп улуг аас-кежиинге, чаагай ат-алдарга таварышкан кижи-дир мен ыйнын.

МАСПЫККАЙ. *(Аажок хорадап).* Ынчаарга хөй хейтеп салып турбайн, кадай кижиниң хүлээлгезин күүседир херек. Оон башка...

НИНА. *(Тоол чогу-биле).* Оон башка канчаар сен?

МАСПЫККАЙ. *(Тура халып келгеш, хөректенип).* Оон башка эргий берген бажыңны эде бериптер мен!

НИНА. *(Ол-ла шии-биле).* Ой, га кайывыстың бажы эргий берген чүве. «Бодун боду билинмес, морзук калчаның билинмес» чүве дижик.

МАСПЫККАЙ. *(Хорадааны улам деңдеп).* Сен дыка кедереве! Сен хирезиң чалыңдырары белен болгай аан!

НИНА. *(Шоодуп).* Ой, дадайым! Коргарымны.

МАСПЫККАЙ. Эки-ле ынчап хейтеп тур харын. Сени мен канчаар эвес мен!

(Эжик соктаар).

НИНА. Че, кирицер *(Севил Чамзыевна кирип кээр).* Авай! Эки-и! Күжүр авай! *(Халып баргаш авазындан кужактаныптар).*

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА. *(Нинаны бир холу-биле чыпшыр тудуп, бир холу-биле ооң бажын суйбавышаан).* Эки-и, уруум. Кижээ шоолуг чассыыр эвес сен, ол канчап турарың ол, уруум.

НИНА. Сени сагынганым ол-дур ыйин, авай.

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА. Кажан иргин сактыр хире чай болду. Маа чорааныымдан бээр он-даа хонмады чоп. Па, мырыңай ыглап-даа алган сен бе?

НИНА. Чок, авай, ыглавадым-даа. Аңаа-ла караам аарып тур, та канчаары ол чүве ыйик. Бээр олур, авай. Мен шай эккээйн.

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА. *(Чааскаан).* Бо уругнуң чиктиг деп чүвезин, але, ыглап-даа алган. Моон моозу орта деп бе?

НИНА. *(Хөнекте шай эккелгеш, авазынга чем салгаш).* Кажан келдиң, авай?

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА. Дүште-ле келдим. Аарыг кижи чедирип чордум. Эмнер-даа алыр дээш. Ол-даа канчаар, чогум чүү болуп турар чүвел, чугаалап көрем. Ыглаан карак-биле аараан карактың ылгалын билбес эмчи канчап чоруур чүвел? Хей будуадурбайн, шуут чугаалазыңза дээре боор, уруум.

НИНА. *(Куду көрүп, боданмышаан).* Ынчаарда сээң чугаалап турганың кончуг-ла шын болган-дыр ыйин, авай.

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА. Кайын ындыг боор уруум. Мен ынчаарда бодум чазып турган боор мен.

НИНА. Чок, авай. Сен часпаан сен. Чүвениң мынчап баарын өттүр билип турган ышкаш, кончуг-ла шын сөглээн-дир сен.

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА. Адыр, уруум. Ам кээп бодуң чазып турарың магат. Канчап тур силер, чугаалап көрем.

НИНА. Ол дугайын дыка-ла бодандым, авай. Ынчаарда кончуг-ла часкан кижи-дир мен. Сээң сөзүңнү дыңнап, сээң аайыңга кирген болзумза, мындыг чүвээ кайын таваржыр мен.

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА. «Чазыг, чазыг» деп-ле орар. Чүнү чазыпкан кижи сен, чүү боол турар чүвел, чугаалап көрем.

НИНА. Мындаа чорууда, ужу-кыдыын ойзу-кыйзы чугаалаан-на болгай мен. Мени кайнаар-даа барбазын, чүгле бо дөрт ханага кажаалаадып алгаш олурзун деп бодаар-дыр. Ам чаа безин концерт белеткели болур, ынаар баар дээрниге, теп каг часкаш, салып чоруй баарды. Даады-ла мыдыг. Чемээ-халадан өске чүве көрбес-тир мен.

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА. Өг-бүле айтырыын утпазы чөп. Ону база бодаар херек, уруум.

НИНА. Мен ону билир мен, авай. Мен ооң аскы-боскун-даа тудатпадым. Өг ишти-даа бо-дур, бодуң көрүп ор сен. Мен чүгле ооң аскынга чем тудуп бербес-тир мен. Ынчап турган кадында-ла мындыг-дыр.

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА. Ам чүге таарышпайн турар улус силер мынчаш?

НИНА. Мээң ырыга ынаамны билир-ле болгай сен, авай. Культура бажыңынга барып, концертке киржип, агитбригадага чоруп турар кижи-дир мен. Аңаа дириг кара хөңнү чок, ону шуут кагзын дээр кижи-дир. Мен ынчап шыдавас мен.

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА. Ындыг болбаа дег кижи эвеспе. Элдептиин але.

НИНА. Ындыг эвес чораан кижи харын.

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА. Ам чүге ынчап барганы ол, ынчаш?

НИНА. Мындаа Деспижектер-биле өң-тала апарган, оларның-биле иштежип турар кижи-дир ыйин.

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА. Өң-тала чок кижи канчап чоруур чүвел, уруум. Бодуң чазып тур эвес сен ыйнаан.

НИНА. Аңаа өң-тала болза хамаан ыйикпе. Деспижектиң ямбыыргак кадайын көрүп алган, мени ол дег, чүгле өг ээлеп олурзун деп бодаар-дыр. Домак кадында-ла ону мактаар, мени бактаар.

(Уланчызы 4-кү арында).

Чүс чылдың чартыын эрткен— чүткүлдүг, аныяксыг хевээр...

* * *

Чогаалчы С. Б. Пюрбюге литератураның болгаш уран чүүлдүң алдарлыг ажылдакчызы деп хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

Тыва АССР-нин Дээди Совединин Президиумунун
ЧАРЛЫЫ

Тыва совет литератураны хөгжүдеринге ачы-хавыяазы ээш база төрүттүнген хүнүнден бээр 50 хар харлааны-биле холбаштыр чогаалчы **Сергей Бакизович Пюрбюге** Тыва АССР-нин литературазының болгаш уран чүүлүнүн алдарлыг ажылдакчызы деп хүндүлүг атты тыпсыр.

Тыва АССР-нин Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Б. ДОЛЧАНМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары К. ДИИГА.

Кызыл хоорай.
1963 чылдың сентябрь 7.

* * *

С. Б. Пюрбю 50 харлаан

Чарыш аъдын мунуп алгаш,
Чаңгыланган үнүң-биле
Араттап-даа, пушкиннеп-даа
Аян тудуп ырлап келдиң.
Челээштигге, Хүннээрекке
Четпээн шаанда аът аксы
Черле тыртпас чаңың-биле
Четтиклейн халдып ор сен.
Бежен катап чайгы шалың,
Бежен катап кышкы хыраа
Арның чуттан — эскербедиң.
Аныяк чүрээң ындыг күштүг.

Чайгы хүн-даа мурнунда бо
Чайыннандыр хүлүмзүрүп,
Чолугаал деп холун сунуп,
Чоокшулап уткуп олур.
Делгемнерже орук ажык,
Деспенииңни улам дынзыт.
Чоруун чогуп, үүлен бүтсүн,
Чолугаалы, холуң эккел.

Чураан И. Салчак.
Бижээн Б. Хөвеңмей.

Делгемнерже оруктап

Октябрьдан төрүттүнген хостуг чурттуң ашпас хүн — партияның, Чыргалбайның дугайы, Кызыл тугун хөлбеңнедир туткаш, хөй кош четкен кижилерниң болгаш Тываның ажыл, амыдыралының дугайында шүлүктер, бистиң номчукчуларывыска шагда-ла билдингир болуп, ооң автору Сергей Пюрбюнүң ады чоңга доораан-на алгый берген.

Сергей Бакизович Пюрбю — аныяк тыва литератураның фундаментизин салчырынга болуунуң улуг-хуузун киирген, хоочун тыва чогаалчыларының бирээзи. Пюрбю бодунуң чогаалының маадырларын улуг үүле бүдүрген чоннуң, хайнып кааннан амыдыралдың аразындан дилеп чоруп, оон ап тып турган. Ада-чурттуң Улуг дайынының кадыг-дошкун хүннеринде чогаалчы бодунуң чогаалының маадырларын Кызыл шериглерге белек чыып, ону чедирип турган чоннуң аразындан тып ап турган. Ол дугайын «Кызыл кош» деп шүлүктен мооң адаанда одуруглар тодаргай херечилеп турар:

Кашпалдарның булут шыпкан
хөректерин
Шимеп турар, кожаа ыышкаш
одуругга.
Хайнып чыдар шалкын хемнер
эриктерин
Чире чүткүп мөөрел чыдар
кежиглерге
Хоолаан хаттың мөөрээн сугнуң
даажын өттүр
Хостуг, өткүт ырның үнүн
дыңнап чордум.
Эрес карак арның кааттаан,
кожуун четкен
Эмге сан-чок, эрткен чоңга
ужураштым.
— Кайын үнген, кандыг этти
чүдүрүн каан,
Каяа чедер кожул бо?— деп,
айтырган мен.
— Арат чоннуң араатаны
бассын дээштин.
Ада-чуртче, төрээн Кызыл
Шериинживе
Өргүп сунган улуг чаагай
ынакшылы.
Өртээ турбас белээ-дир — деп
харыылады.

Немец фашистерни ыылча шаварынче чонну кыйгырган патриотчу утка-шынарлыг өске-даа шүлүктерни ол бижээн. Чаа советтиг Тываның кижилерниң дугайы, Тывада чаартылгалар, колхозтажылышкын дугайы Пюрбюнүң чогаалдарының база-ла кол темазы турган.

Сергей Бакизович Пюрбю ам тыва чечен чогаалга үжен чылдың ыгүүрүнде ажылдап, чогаалы-биле чоңга бараан болуп турар. Ол — «Кызыл кош», «Эртенгиниң ыры», «Төрээн черимге», «Чурттаалганың аялгазы», «Чаа үениң шапкынчызы» деп чыынды шүлүктер номнарының автору. Сергей Бакизович проза чогаалының талазы-биле база-ла улуг базымнарны кылып, бодунуң чогаадыкчы ажылынга делгемнерже орукту ажыдып алган. Ооң чечен чугаалаарының чыындылары «Делгемнерже орук», «Төрүттүнген хүнүм», «Шынапайның чугаазы» деп аттар-биле тускай номнар кылдыр үнгүлээн. Ол чүгле шүлүктерден, чечен чугаалардан аңгыда, шии чогаадырының талазы-биле база-ла оралдажыышкыннарны кылган. Көдээ аныяктарының амыдыралының дугайында «Оруувус шак-ла ындыг» деп баштайгы шиизин бижээн. Ол ышкаш, «Кожалар», «Ачылыг салчаашкын», «Шыгаалда» деп чаңгыс кожеге шиилерни бижээн, олар бистиң республиканың бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң репертуарында кирген.

Сергей Бакизовичиниң чогаадыкчы ажылында бир кол чүүл — очулга ажылы. А. С. Пушкинниң «Евгений Онегин» деп чогаалын тыва дылга очулдурганы тыва культураның хөгжүлдезинге кайгамчык чаа чүүл болур-дур.

Л. Толстойнуң «Хаджи Мурат», М. Шолоховтуң «Аңдарган кур-чер» деп номунуң ийиги кезээн ооң очулдурганы база улуг үнелээшкинни алган. А. Кузнецовтуң «Тоолчураан чуганың уланчызы» деп чогаалдарын тыва дылга ол чедиишкиннига очулдурган. Н. Погодинниң «Боолуг кижи», Б. Лабреновтуң «Бустуушкун», ол ышкаш «Малиновкага болган куда» деп шиилерни тыва дылга очулдурган. Бо дээрге чүгле улуг хемчээлдиг очулга чогаалдары-дыр. Ооң аныяк чогаалчылар-биле ажыктыг ажылдарны кылып турарын база-ла мыттавайн барып болбас бис. Ол «Аныяк чогаалчыларга дуза» деп ажылды бижип, ону тускай ном кылдыр үндүрген.

Хоочун чогаалчы Сергей Бакизович бодунуң амгы чогаадыкчы ажылының болгаш чогаадыкчы планнарының дугайын мынчаар чугаалады:

— «Ынакшылды камнаар херек» деп үш кожеге шиини чогаалып доостум. Ол мораль-чурттаалга дугайында шии чүве. Горькийниң чечен чугаалары очулдуруп тур мен. Шүлүктер бижиирими ам-даа уламчылап турар мындыг мен. Тоожу бижир бодалым бар, ол колдуунда-ла бо үениң темазы. Кижиге чүдүүр чорунуң хоралыг уржуктарының дугайын аңаа көргүзер мен.

Бөгүн С. Б. Пюрбю чүс чылдың чартыын ап, 50 хар харлап турар.

— Экии, Сергей Бакизович. Төрүттүнген хүнүңерни таварыштыр байыр чедирип тур бис!— деп, мендилешкеш, аңаа каң кадыкшылды болгаш чогаадыкчы ажылынга улуг чедиишкиннерни күзеп каалы!

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Тайбыңның болгаш социализмниң херээнге салыышкын

* * *

Ниити бүзүрел чедип алдынган

БЕЛГРАД. (СЭТА). Н. С. Хрущевтуң Төрээн чуртунче үдеп чорутканының дугайында тодаргай отчёттарны болгаш Сурчин аэродромга И. Броз Титонуң болгаш Н. С. Хрущевтуң чугааларын Белградтың төп солуннары бирги арыннарынга парлап үндүрген. «Борба» солун отчётту мындыг эгенин адаанга парлаан: «Тито: бистиң бот-болувуска ажыктыг улам ынайгы кады ажылдажылгавыска хөй-хөй чаа болдунар аргалар бар-дыр деп ниити бүзүрелге бистер четтивис; Хрущев: бистиң аян-чоруувус бот-боттарывыстың аразында найыралды быжыглаарынга, тайбыңның болгаш социализмниң херээнге, делегейниң коммунистиг шимчээшкиниң сырый каттыштырарынга бараан болур».

Совет чазактың баштыңының Югославияга чоруп турганының үезинде И. Броз Титонуң болгаш Н. С. Хрущевтуң чугаа бүрүзү бүгү улустарга тайбыңны хандырар болгаш камгалаар, хөгжүлдениң тайбың болгаш аас-кежиктиг перспективаларын хандырар дээн ханы болгаш шын сеткилдиң күзели-биле синниккен деп, аныяктар солуну «Младост» бижээн.

Чугула болгаш ажыктыг аян-чорук

СОФИЯ. (СЭТА). Н. С. Хрущевтуң Югославиядан чанып кан дугайын болгар солуннар эң көскү черлеринге улуг эгелер-биле парлаан.

СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга сурагтыг болгар төөгүчү, Софияның күрүне университединиң ректору Димитр Косевтуң медеглээнинден алырга, Югославияга Н. С. Хрущевтуң аян-чоруун совет болгаш югослав улустарның аразында, бүгү социалистиг чурттарның улустарының аразында акы-дуңма найыралды улам ыңай быжыглаарынга болгаш хөгжүдеринге, тайбыңны камгалаарының херээнге болгаш социализмге дузалап турар, делегей амыдыралында улуг болуушкун кылдыр Болгарияның ажылчы чоннары көрүп турар. Улуг совет чурттуң удуртукчузунуң акы-дуңма Югославияже аян-чоруу Балкан чартык ортулуктуң бүгү улустарының аразынга найыралды болгаш кожа-хелбээ чаагай харылзааларны быжыглаарынга онза чугула ужур-дузалыг болуп турар.

Улуг ужур-дузалыг болуушкун

ВАРШАВА. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң Югославияга аян-чоруу Совет Эвилелиниң болгаш Югославияның моон соңгаар улам чоокшулажырынга, ийи чурттарның аразынга бүгү талалыг кады ажылдажылганың калбарарынга болгаш быжыгарынга дузалаан деп «Экспресс вечорны» солун бижээн.

Ол аян-чорук социалистиг чурттарның чаңгыс эвин быжыглаарынга аажок улуг ужур-дузалыг дээрзин солун демдеглээн. Социалистиг чурттар бүгү делегейге социализмниң тиилелгезиниң херээнге болуушун салыышкынының хамыктың мурнунда экономика болгаш культура талазы-биле боттарының чедиишкиннери-биле киирер ужурлуг деп ол солун демдеглээн.

Кады ажылдажылга улам ыңай калбарар

ЛОНДОН. (СЭТА). Югославияга Н. С. Хрущевтуң аян-чоруу англи парлалганың улуг кичээнгейин хандыткан. Бо аян-чоруктуң доозулгазын тайылбырлап биживишаан, англи солуннар болза, ССРЭ биле Югославияның аразында эң сырый экономиктиг харылзааларның тургустунганы ол аян-чоруктуң база бир түңнели болур деп болзалы илередип турар.

«Совет-югослав чугаалажышкыннар ийи талага үндезилээш... бараан солчулгазын болгаш үлетпүр кады ажылдажылгазын улам ыңай калбартырынга чедирип келири чигааниг чок» деп «Файнэншл таймс» солун бижээн.

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның улуг тиилелгези

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның Коммунистиг партиязының Политбюрозунуң кежигүнү Раймон Гюйонуң чүүлүнде чугаалап турары болза, ядролуг чепсектиң шенелделериниң чамдык кезиктел хоруур дугайында Москва Керээзинге делегейниң улустары байыр чедирип турар. Раймон Гюйонуң ол чүүлүн ЮФИ агентилел (Юньон Франсэз д'информасьон) сентябрь 2-де тараткан. Керээ болза агаарны болгаш суғну хораннааарын соксадып, ядролуг чепсектиң тарап нептерээринге шаптыктаар деп, Раймон Гюйо бижээн. Москва Керээзи делегейниң дүшкүүрүнүң чорууун чавырылдырарынга чугула базым болуп, чепсегленишкинни бүгү-нийти дүжүрер дээш, бирги ээлчегде чер нептиндээзин кииришттирбишаан, бүгү ядролуг чазылдырышкыннарны соксадыр дээш, ядролуг чепсекти хоруур болгаш узуткаар дээш, ядролуг эвес зоналарны тургузар дээш, НАТО-нуң кежигүнү чурттар биле Варшава Керээзиниң организациязында социалистиг чурттарның аразынга халдашпас дугайында керээге ат салыры дээш, герман айтырыын тайбың шиитпирлээри дээш демисели чиңгедип турар.

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказының бо улуг тиилелгези боду-ла чедип келбээн дээрзин чүүлдүн автору демдеглеп турар. Совет Эвилелиниң күчүзү болгаш оон тайбың политиказы чок турган болза, тайбыңга ынакшылдыг бүгү чурттарның болгаш тайбыңның бүгү таалалакчыларының доктаамал болгаш улам калбак демисели чок турган болза, Москва Керээзи боддунмас ийик.

Дайынзырак «калчаарап барганнар» Москва Керээзин чарарынга шаптык чедирер шаа чок болган, ынчалзажок олар чепсегленишкинниң дүжүрерииниң углаанышкынынче кандыг-бир чаа базымга шаптык чедирерин бүгү күштери-биле оралдажып турар-дыр. Бо кампанияга АКШ-тың саадарлыг парламент кежигүннери болгаш бонн чазак кирдип турар. Францияның президентизи де Голльдуң Москва Керээзинге каттыжарындан ойталааны — ол дээрге «соок дайынның». Совет Эвилелин хөөр хөөн чок чоруктуң, «согуг таварыштырар атомнуг күшту» тургузарының, барыын-герман милитаристер-биле сүлчээниң политиказын де Голльдуң үргүлчүлеп турары-дыр. Де Голль болза тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның дайзыннарының, бирги ээлчегде барыын-герман милитаристерниң ламчыдыкчызы болуп турар.

Чүүлде оон ыңай чугаалап турары болза, бо дайынзырак күштерни Пекинде деткип турар ышкажыл. Кыдаттың Коммунистиг партиязының удуртукчуларының ээлээн харысалга чок туружу болза Москва Керээзинге ат салырындан ойталаан Кыдат Улус Республиканы деголльчу күрүнениң талазынга чедирген. Совет Эвилелинге удур КУР-та калбарган бужар-чүдек кампания АКШ-та, Барыын Германияда, «калчаарап барганнарның» болгаш деголльчу чазактың чорудуп турар кампаниязы-биле каттышкан. Кыдаттың Коммунистиг партиязының удуртукчуларының чоокта чаа парлап үндүрген документилериниң көргүзүп турары болза, тайбыңның күжүнге бүзүревейн, дайын чайлаш чок болур деп санавышаан, ядролуг чепсекти тарадып нептередири дээш саналдап турарлар, ол чорук тайбыңга ынакшылдыг улустарны дүвүредип турар. Ындыг туруш Кыдат Улус Республиканың ат-алдарынга чүгле хораны чедирип, тайбың дээш улустарның демиселинге когаралды таварыштырып болур. Ол туруш коммунизмниң гуманныг идеалдарынга чөрүшкек.

Тайбың дээш демисел Францияның Коммунистиг партиязынга шиитпирлиг ужур-дузалыг болуп турар дээрзин Раймон Гюйо чүүлүнүң түнелинде демдеглээн. Бо болза Москва Керээзинге Францияның каттыжары дээш, «согуг таварыштырар атомнуг күшке» удур, чепсегленишкинни бүгү-нийти дүжүрери дээш база демисел болур-дур. Бис ядролуг энергия чүгле тайбың сорулгаларга бараан болган турарын күзеп, ону национализастаарын негеп турар бис. Термоядролуг өрт болган таварыгда, бүгү кижи төрелгетен канчап барган турар дугайында сагыш салбайн, атомнуг от-биле ойнаар чорук соксазын!

ӨӨРҮНЧҮГ МЕДЭЭ

СОФИЯ. (СЭТА). Сентябрь 9-та национал байырлалга киржири-биле делегейде баштайгы херээжен космонавт В. В. Терешкованың болгаш ужудукчу-космонавт В. Ф. Быковскийниң Болгарияга келир деп турар дугайында өөрүшкүлүг медээ бүгү Болгарияга дораан тараан. Болгар ажылчы чоннар алдарлыг совет маадырларны чыыр, чүректиң ханызындан акы-дуңма ёзузу-биле уткуп алырынга белеткенип турар. Бүдүрүлгелерге болгаш албан черлеринге совет космонавтарның келирин чалаан телеграммалар дыка хөй заводтарның, кооперативтерниң, өөредилге болгаш өске-даа черлерниң коллективтериндөн оларның адынга келгилээн.

Болгар улус делегейде баштайгы херээжен космонавт В. В. Терешкованы болгаш ооң эжи В. Ф. Быковскийни хүндүлээчел ёзу-биле болгаш өөрүшкү-биле уткуп ал, кужактаар деп, «Работническо дело» солун бижээн. Улуг байырлал — хосталганың хүнү-биле холбаштырган байырлалдарга оларның киржири бистиң байырлалывысты улам чырыткылыг болгаш өөрүшкүлүг болдурар. Болгарияның болгаш Совет Эвилелиниң улустарының аразында арыг болгаш бузулбас найыралдың чаа чайыннанчак илередиишкини болур.

Бис алдарлыг «Чайканы» болгаш эрес-маадыр «Ястребти» четтикпейн манап турар бис деп, «Земеделско знаме» солун демдеглээн.

„Трешерни" дилеп турар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Апрельдиң 10-да суғже дүшкен «Трешер» деп, суғ адаанга чоруур америк атомнуг хемениң артынчыларын дилээри үргүлчүлеп турар. АКШ-тың шериг-далай флодунуң дыңнатканы-биле алырга, Бостонуң чоон талазында 220 мильге «Триест» деп батискаф суғ иштинче 8.400 фут ханылап киргеш, оон бузундулар тыпкан.

Ол бузундулар болза «Трешерниң» буступ чаштаан демирлериниң, электробатареяларының, чес хоолайларының бузундулары болуп турар.

Чазалга

1963 чылдың сентябрь 6-да үнген № 212 (5616) «Шын» солуннуң үшкү арнында эш С. Соңкалдайның «Чүдүрүкчү чораш, чолаачы четкен эр» деп чеченчиткен чүүлүнүң бирги колонказының адаандан өрү бирги абзазын «1953 чылда...» деп чазап номчуур.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур, чамдык черлерге кыска чаашкыннар чаар. Кызылга чаашкын шоолуг эвес. Хат ойтавында. Агаарның температуразы: республикага — 10 — 15, а Кызылга — 13 — 15 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Кёр-Оглы» 10, 12, «Үшкү планета» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Диплом чок душтуң» 11.15, 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Чеделээн дидиммер» 2.30, «Оларга дээр чагыртып турар» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Канн XVIII» 3. 15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Ийи көйгүн адып алыр дээш» 5, 7, 9 шактарда.

КОЛХОЗТАРНЫҢ БАШТААР ЧЕРЛЕРИНИҢ, ХАМААТЫЛАРНЫҢ АЖЫЛ-АГЫЙЛАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Ыяавыла камгаладыр чүүлдерниң талазы-биле хамаатыларның ажыл-агыйларының телевизорлерин төлээриниң соолгу хуусаазы сентябрь 5-те, колхозтарның телевизорлерин төлээриниң баштайгы хуусаазы сентябрь 1-де төнгенин Курстрахование эргелези сагындырып тур. Хуусаазында кииирбээн телевизорлерни хөөлеп теветтирер.

Колхозтарның баштаар черлери, хамаатылар! Телевизорлериңерни кииириңер.

Колхозтарның баштаар черлери телевизорлерин Курбанкының салбырларынга, а хамаатылар кедээ черлерге болза кедээ Советтерге, хоорайга болза Курбанкыга, ажааяга кассазынга, Курстрахованиениң инспекторларынга болгаш агентилеринге кииирер.

КУРСТРАХОВАНИЕ ЭРГЕЛЕЛИ.

„Ынакшылды камнаар херек"

(Төнчүзү. Этези 3-кү арында).

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА. Э, хай, сен арай сеткил үүрмектелип, ол херээженге адааргап тур эвес сен ыйнаан, уруум?

НИНА. Чок, чок! Ол дээрге кижи адааргаар хире эвес, өөдежок кижи чорбадыва. Хамык ужур ында эвес.

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА. Ынчаарга ам чүл ынчаш?

НИНА. Салчак бөгүн делеш, мени бот-тывынгыр уран чүүлден үнүп ал деп тур. Ам баарта келгеш, ажылындан үнүп ал дээр. Ооң аайынга кирер болзумза, чүү болурул? Ам, шынапла. Деспижек кадайы дег, чүгле бажың ээлээр, өөдежок, ямбылыгтак куряк болганым ол. Мээн салым-чолумну ындыг бак болзун деп бодаар сен бе, авай?

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА (*кезек бодангаш*). Шынап-ла ындыг болза, берге-ле чүве-дир. Ындыг орукче кирзиңзе, ат болганың ол. Ындыг-даа болза муңгарап болбас, уруум. Муңгарал кижээ эки эш болуп, дуза кадып шыдавас чүве боор.

НИНА (*оожугарын оралдажып*). Чок, авай, мен муңгарааш-даа эвес, хорадааш ынчап ор мен. Мээн база ат-алдарым, чоргааралым бар-ла болгай. Кижиниң чүге ынча бастырыл ол хораныг-дыр.

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА. Ат-алдарың, чоргааралың сактып чорууруң эки-дир. Нерваны база ынчаар камнаваажы хоржок, уруум. Мен Салчактың боду-биле чугаалажыр мен.

НИНА (*далаш-биле*) Чок, чок, авай! Ону меңээ кудалап берген эвес сен. Бистиң моовуска киришпе. Мен бодум ужуруун тыптыныл алгай мен аан.

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА. Ындыг-дыр, уруум. Ындыг-даа болза таалыс, бодалчок чүве кылып болбас. Коммунист кижээ хөй-ниитиниң-даа амы-хуунуң-даа херээ бир дөмей чугула.

НИНА (*Хүлүмзүрүп*). Ынчаарга партия организациязының шиитпири-биле ынакшыыр болза, база элдептир, але, авай. Чижээлээрге, Салчак Кончугович Маспыккайга кадай болуруң Нинага хүлээдир деп, протоколга бижип каар болза аан.

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА. Ону ынчаар бөлүүнчүдерге кайын боор. Ынакшыл дээрге сеткилдиң ишки айтырыы-ла харын. Ону шиитпирлээринге протокол эвес, а уян, чымчак сөстер херек болбайн аан. Ынчалза-даа ону шиитпирлээриниң кандыг-даа аргалары партияда бар болдур ийин. Бо дугайында партияны хоомайзынма, уруум.

НИНА. Мен ону кайын ынчаар көре бээр мен. Чугаа кадының хей сөзү-дүр. Ону херекке алба. Сүмең дугайында четтирдим, авай. Ону утпас мен.

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА. Че, ындыг-дыр. Мен-даа чоруптайн. Өөрүм база манай берген боорлар.

НИНА (*аяк, савазын аштап тура*). Кымнар-биле кады келдиң, авай?

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА. Колхоз бухгалтери Хорлугбай ирей-биле.

НИНА (*аяк савазын паштанчыр өрээлге аппарып кааш*). Хорлугбай ирейниң омак-хөглүү биеэ хевээр боор, але.

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА. Даады ол чүве-дир ийин. Амыр-менди айтырарда безин, ырлап, шүлүктеп каар.

НИНА (*стол кырын чүлгүп тура*). А Анай чүнү кээчап тур?

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА. Ногаада аныяктар звенозунуң баштыңы кылып каан. Ында-ла доюлдуруп турар-дыр. Караңгыда чоруткаш, караңгыда кээр.

НИНА. Ажылы кандыгыл, ынчаш?

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА. Шору кижи боор ийин он. Мактадып турар чорду.

НИНА (*улуг тыныш*). Оода ол мээң оруумну оруктавас болза аар.

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА. Сээң амыдыралың оруу бак орук чүве бе?

НИНА. Мээң чурттаалгам дээрге дөгере-ле чазыг-дыр ийин.

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА. Чижээ?

НИНА. Сен театр сургуулунга кир деп сүмелеп турунда-ла бодумга чөгенгеш, маргыжып, эмнелге техникумунга кирип алдым. Эң баштайгы чазыым ол-дур.

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА. Ол чазыг-даа дижик. Оон ыңай.

НИНА. Сен далашпа деп турунда-ла, ашакка барып, сургуулум ара кагдым. Эң улуг чазыым ол-дур.

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА. Өг-бүле тударын чазыг дээрге, болур бе моң уруум?

НИНА. Орта чурттаалга болза, чүге чазыг боор. А мээң чурттаалгам дээрге меңээ хинчек апаарды.

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА. А сен Салчакка ынак болгаш-ла, кадай болган болгай сен. Сени албадаан чүве бар эвес. Ындыг ыйнаан.

НИНА. Ынак-ла чораан мен. Ындыг-даа болза ам оом хүннүң-не чидип бар чыдар-дыр.

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА. Чазыглаарынны санап, билип орарың эки-ле-дир. Ындыг-даа болза ынакшылды камнаар херек. Бирде ынакшып, бирде эргип, ынчаар төгүлээр болзуңза, ынакшылыңдан чүү-даа артпас, соок даш дег, кургаг ыяш дег, куруг каар сен. Чүрээн одун өжүрбе. (*Даштын терзелиг иштар шимээни болгаш коңгулуурлар даажы дыңналып кээр*).

НИНА. Ол чүзул?

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА. Хорлугбай ирей-дир. Мен уткуштур үне берейн. Оон башка төнмес батпас тоолун ыдып олуруп бээр ол. (*Хорлугбай көк костюмнуг, салыктарлыг, терезин шляпалыг, улуг папка колдуктап алган кирип кээр*).

ХОРЛУГБАЙ. (*Тура дүшкеш, ырлай аарак*).

Анай-кара Нина, амыр,
Ажыл-албан чиик чаагай,
Ортун-кара Нина, амыр,
Одар сыммас сүрүг менди.

НИНА. (*Тура халааш*). Экии, ирей. Эки-и! Мынаар саадаңар. (*Столче чалаар*).

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА. Бис ийи пешкиниң чугаавыс арай көвүдээш, силерни ээзи манадыптывыс ышкаш.

ХОРЛУГБАЙ. (*Олуруп алгаш*). Херези ындыг ышкаш болду харын. (*Шүлүктей*).

Черле келбес Севилбааны
Чеже манаар, хонар эвес,
Суглук дайнаан дорут-дайны
Сула салгаш, халдып келдим.

(*Анаа чугаа-биле*). Че, чүү бис, Севил Чамзыевна, хап орар бис бе,

СЕВИЛ ЧАМЗЫЕВНА (*түрбушаан*). Хап орбайн канчаар ийик. Шак база барып-тыр.

НИНА. Оода аяк шайдан аас дей каапты ңар ирей.

ХОРЛУГБАЙ (*ырлай аарак*).

Сускун чемден сускавадым,
Чуртум сактып суларадым.
Аъштан-чемден аштавадым,
Аалым сактып, алаязыдым».

(*Анаа чугаа-биле*). Шында-ла шайлаар-даа чай чок, Нина. Орайтай бердивис. Соонда болгай аан, чаңгыс чорук бо эвес. (*Туруп кээр*). Че, калгыптар бис бе. Севил Чамзыевна. Байырлыг, Нина.

НИНА (*шагын көргеш*). Адыр, адыр. Мээң чоруур шагым база чедип кээп-тир. Мени Культура бажыңынга чедир дөгүдүп каңар.

ХОРЛУГБАЙ. Че, ындыг-дыр. Бис сени дөгүдүп каал, а сен бисти үдеп каг. Че, чоруулунар. (*Үне бээрлер*).

Көжегс.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13; харысалгалыг секретарьның 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31 — 75, корректорларының 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС — 01324. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үнлезиаліттинген

1963 ч. СЕНТЯБРЬ 8 ВОСКРЕСЕНЬЕ

№ 214 (5618).

Өртээ 2 көп.

БЕДИК ШАҢНАЛДАР

Ленинград улус ажыл-агый чөвүлелиниң Череповецкиде металлургия заводун тударынга болгаш оон бүдүрүлге күчү-лерин шиңгээдип алырынга эрес-маадырлыг ажылдааны болгаш бедик көргүзүглерни чедип алганы дээш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1963 чылдың сентябрь 5-те үндүрген бодунуң Чарлыы-биле ЛЕНИН орденин база «Кадыыр болгаш Маска» алдын сылдысты бербишаан, СОЦИАЛИСТИГ КҮШ-АЖЫЛДЫҢ МААДЫРЫ атты дараазында эштерге тывыскан: ГЛУХОВ Леонид Иванович — Череповецкиниң металлургия заводунуң каң эзилдирикчизи, ВАЛУЕВ Василий Федорович — «Череповецметаллург-тудуг» трезиниң «Экскавация» тудуг эргелелиниң экскаватор машинизи, ШАРЫПКИН Александр Степанович — «Севзапэлектромонтаж» трезиниң монтаж эргелелиниң электромонтерлар бригадири.

Оон ангыда ССРЭ-ниң орденнери-биле болгаш медальдары-биле эң-не шылгарап илерээн 347 ажылдакчыларны база шаңнаан.

Ленинград улус ажыл-агый чөвүлелиниң Череповецкиде металлургия заводун тудар талазы-биле онаалганы чедиишкиннии-биле күүсеткени болгаш тудуг бүдүрүлгезиниң талазы-биле чедиишкиннери дээш, РСФСР-ниң Тудуг министерствозунуң «Череповецметаллург-тудугнуң» тудуг-монтаж трезин Ленин ордени-биле шаңнаан.

АЖААП АЛЫЫШКЫНГА ЧАА ЧҮҮЛДЕРНИ ЭКИ АЖЫГЛАП, НЕПТЕРЕДИР

371 тонна дүк—хүлээлге күүсеттинер

Тываның кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери чеди чылдың бешки чылында Төрээн чуртка 2000 тонна дүктү бээр деп социалистиг хүлээлгени алган болгай. Сентябрьның 1-ге чедир ол хүлээлге 81,4 хуу күүсеттинген азы 371 тонна дүк арткан.

Социалистиг хүлээлгени алдарлыы-биле күүседирин ам чүгле хой агарлаашкынын организастыг чорутканының күсели-биле чедип алыр төлээде, республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга ниитизи-биле 443 муң баш хойну агарлаары, 187 муң баш хураганы кыргыыры планнаттынган турган. Хураган кыргылдазын августа, а улуг хойларның агарлаашкынын сентябрь 15-ке чедир чорулары эң-не таарымчалыг турган.

Ындыг турбуже, ам үеде республикада хой агарлаашкынының ажылы кончуг организас чок чоруп турар болгаш харын-даа чамдык ажыл-агыйлар бо чугула ажылды бо хире орайтагыже чедир массалыг чорутпайн турары кайгамчык. Бүрүнеге дүк садар планын чүгле 74,5 хуу күүсеткен Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйлары хой агарлаашкынын организаставайн, ам-даа арткан 261 тонна дүгүн чүнүң-биле күүседир деп турары билдинмес. Бо эргелелдиң чаңгыс Улуг-Хем районну 20 муң ажыг хой агарлаан боордан ангыда, оон өске районнарда агарлаашкын мырыңай чер албаан.

Тес-Хем колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелели күрүнеге дүк садар планын 95,7 хуу күүседип, өске эргелелдерни элээн мурнай берген. Ылангыя Тес-Хем район күрүнеге дүк садар планын 105 хуу күүседип, республикада мурнакчы болганы өөрүнчүг. Ынчалза-даа анаа менээргенгеш, хой агарлаашкынынче күш салбайн, соолгу он хонукта ниити республиканың дүк садар планын күүседиринге ол эргелел чүгле 0,2 хууну немээн, а оон иштинде Тес-Хем район көңгүс немелде чок болган. Ынчаарга бөдүүн болгаш чартык бөдүүн дүктүг хойлар агарлаттынмайн артып каар ышкажыл?

Дүк дээрге күрүнеге «чымчак алдын» болур. Ындыг болганда, агарлаза чогуур хойлар агарлаттынмайн артып каар болза, тарааны ажаап албайн черге катханы-биле бир деңней көрзе чогуур.

Сентябрь 1-ле байдал-биле алырга, Таңды эргелелдиң ажыл-агыйлары күрүнеге ам-даа 86 тонна дүктү садар болза, ам социалистиг хүлээлгезин күүседир апаар. Ындыг турбуже, бо эргелелге хамааржыр районнар хой агарлаашкынын күрүнеге дүк садарының планын долдурарының чугула курлавыры кылдыр көрбейн турар. Күрүнеге дүк садар планын чүгле 76,9 хуу күүсеткен Каа-Хем районнуң колхозтарында амга чедир агарлаашкын чоруттунмаан. Оон түңнелинде ол район соолгу он хонукта күрүнеге чаңгыс килограммдаа дүк киирбээн. Күрүнеге дүк дужаар хүлээлгезин «Межегей» совхоз чүгле 52 хуу, «Өөк»— 79,8 хуу, дуржулга станциязы — 65,6 хуу күүсеткеш, ам немелде чок турупканнар.

Кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле Тываның кодээ ажыл-агый ажыл-ишчилериниң бо чылын Төрээн чуртунуң мурнунга алган социалистиг хүлээлгелеринде дүк чугула черни ээлеп турар. Хой дүк саткан ажыл-агый болза, күрүне мурнунга хүлээлгезин күүсетпишаан, бодунуң ажык-орулгазын база көвүдедир апаар.

Агарлаашкынны сентябрьдан соңгаарладып болбас деп чүве кымга-даа билдингир. Ынчангаш ам арткан хойларның агарлаашкынын кыска үеде эң организастыг, шалыпкын чорудар херек. Бо ажылга хойжуларның боттарын, мурнунда хой кыргып турган мурнакчы кыргыкчыларны мобилизастап, оларның бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга чогуур байдалдарны тургусса чогуур.

Агарлаашкынга электри кыргылданың агрегаттарын — бүрүн ажыглаар. Оон-биле кады, ол тургустунмаан черлерге хол хачыларын база ажыглаар. Хойнуң часкы дүгүнге бодаарга, агар дүктү кыргыыры дыка белен. Бир эвес кыргылда агрегаттарын-даа, хол хачыларын-даа доктаамал ажылдадып, бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаар болза, ам арткан хойларның агарлаашкынын сентябрь 20-ниң бетинде шуут доозуп болур. Бо дугайында кыргыкчыларның аразынга социалистиг чарышты калбартыр херек. Республиканың мурнакчы кыргыкчызы азы чемпиону болуру чүгле часкы кыргылда-биле эвес, а күскү кыргылданың түңнели-биле катай илереттинер ужурлуг.

Колхозтарның, совхозтарның зоотехниктери, хойжу бригадаларның бригадирлери бо үеде мал ажылынга эң чугула кампаниялар болур мал чемнериниң белеткели болгаш малдың тарып боозадылгазы-биле чергелештир, күрүнеге дүк садар хүлээлгени күүседиринин соолгу шиитпирлиг хемчээ — агарлаашкынны эң дүрген чорударынче күштү салыр херек. Тускай белеткээн кыргылда пунктуларындан ангыда, кыры мунгаш кажааларны чаъс-боранныг хүннерде ажыглап-даа турган, кыргылданы бо хүннерде үзүктелдирбейн шынгыы чорудары негеттинип турар. Кыргаан хойларны мунгаш кажаалыг черлерниң чоогунга үш-дөрт хонукта кадарары чугула.

Арткан 371 тонна дүк-биле социалистиг хүлээлгевисти күүсетпишаан, күрүнеге эң эки шынарлыг дүктү бээри — бистиң чугула сорулгавыс ол.

Ажаап алыышкын талазы-биле социалистиг чарышка бирги черде Таңды бүдүрүлге эргелели чоруп турар. Ол эргелелдиң иштинде Каа-Хем районнуң ажыл-ишчилери мурнуку одурууда. Ол мурнакчылардан үлегер алынар!

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ БОТТАНЫП ТУР

Дээштиин база катап көрген

ТУРАН. (Телефон-биле). Бии-Хем районда партия-күрүне контролюнуң комитединиң ажыл-агыйларда анаа дузалаар бөлүктери-биле кады чоруткан болгаш ам чорудуп турар ажылдарының дугайында, ук комитеттиң даргазы эш И. Русак-биле бистиң корреспондентивис телефон дамчыштыр беседа кылган.

— Улусчу контрольдуң бо хүннерде кол сорулгазы—дүжүт ажаап алыышкынында чидириглер-биле демисел, колхозтар болгаш совхоз күрүнеге тараа садар хүлээлгезин күүседиринге дузалаары болуп турар—деп, Игнатий Степанович чугаалап эгелээн.

Дүжүт ажаап алыышкынының чер-черде чоруп турарын партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктер соолгу үеде хынап көргеш, комитеттиң хуралынга шынгыы чугаалашкан. Дүжүт ажаап алыышкынында чидириг талазы-биле, ылангыя районнуң «Искра» колхозу элээн дүвүренчиг байдалга турганын ында дузалал бөлүү илереткен. Чижээ, колхозтуң 4 гектар тараазын ажаап алган черинге бир гектардан-на центнер чедир чидириглиг болганын бөлүк санап илереткен.

Партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктүң болгаш районда партия-күрүне контроль комитединиң кежигүннери ол чидиригниң болган черинге чедип, хыналданы чоруткан. Ындыг чидиригниң үнүп келген чылдагааны, чавыс сыптыг тарааны механизаторлар дүрген чоруушкун-биле кестирип турганындан болганы хыналдадан илерээн. Колхозтуң кол агроному эш Г. Титов биле трактор-хову бригадазының бригадири эш И. Кузьминниң талазындан үргүлчүнүң хайгааралын кошкатканы дээрзин комитет кежигүннери айыткан.

Ындыг дүвүренчиг байдалды хынап, хемчег албаан кол агроном Титовту шынгыы доңгудуп, комбайнерлерниң ажылының шынарын хынавайн турганы дээш бригадир эш Кузьмнге доңгулда берген. Ол ышкаш чидиригни кылган харыысалгалыг ийи комбайнерге хемчег көргүзериң «Искра» колхозтуң баштаар черинге комитеттиң хуралындан даасан.

— Комитеттиң кежигүннери улусчу контрольдуң шиитпирлериниң дээштиин чер-черге барып, дораан хынап турар. Партия-күрүне контролюнуң ажыл-агыйларга дузазы оон-биле илереттинип турар—деп, эш Русак оон ынай уламчылаан.

«Искра» колхозтуң баштаар черн демги ийи комбайнерниң үрей кылган шөлүн оларның боттарының күсели-биле эде кылдырткан болуп турар. Комитеттиң хуралының шиитпирин ёзугаар эш Русак боду ол колхозтуң тараа ажаап алыышкынында механизаторлар-биле хурал эрттирген. Анаа механизаторлар чидириг кылып турарларын шынгыы шүгүмчүлээннер. Болхоз баштаар черинң шиитпирин ёзугаар, дүжүт ажаап алыышкынында комбайнерлер ни звенолаар арга-биле эде чүргүскан. Бир звенога-ла 3—4 комбайн кожа чоруур, олар боттарынга дуза чедиреринге таарымчалыг болур. Звенонарның удуртукчуларынга эштер Сугараков, Банников, Мизев олар ышкаш, колхозтуң дуржулгалыг комбайнерлерин томуйлаан. Звенонарның кежигүннери бот-боттарын контрольдаар, бердингеп участогуң шынарлыг болурунга харыысалгалыын бедиткен.

Ындыг чидириглиг чоруктарны кайы-даа ажыл-агыйга болдурбазыбиле районда партия-күрүне контроль комитеди шынгыы хемчеглерни база алган. Ажыл-агый бүрүзүнде-ле партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктүң дүжүт ажаап алыышкынын хынаар тускай постуларын тургускулаан. «Тиилелге» колхозта ындыг пост эки ажылдап турар, ону ында дузалал бөлүүнүң даргазы И. Щенов боду удуртуп турар. Чоокта чаа оларның илереткен четпезин «Тиилелге» кодээ ажыл-агый артелиниң баштаар чери дораан хемчег алгаш, эдип алган.

Районнуң улусчу контролю күрүнеге улут дузазын көргүзүп, четпестерни илередип, оларны чайладыр талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни ап турары өөрүнчүг.

Комсомолчу Каң-оол Чайзат дуржулга станциязының тараа шөлүнде бешки бригадада комбайнерлеп ажылдап турар. Ажаап алыышкынның эгезинден тура-ла ол темпини кудулатпайн келген. Соолгу үеде шуут кестирипшиинге хүннүң ажыл нормазын үргүлчү 130—140 хуу күүседип келген. Ооң үлегерин эдерер дээш, өске-даа механизаторлар база кызымак ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: дуржулга станциязының комбайнери комсомолчу К. Чайзат.

БӨЛҮҮ-БИЛЕ АЖААП ТУРАР

Ажаап алыышкынның бо кидин түлүк хүннеринде хөй-хөй механизаторлар алдарлыыбиле ажылдап турарлар. Таңды районда «Тиилелге» совхозтуң тараажылары кыска хуусаада, чидириг чокка тарааны ажаап алыр дээш бүгү күштерин салып турарлар. «Ховунуң корабльдери» эртенден кежээге чедир шимээргеп келир, ажаап алыышкынны ооржургадыр чорук улуг когаралга чедириң болур дээрзин механизаторлар билир.

ЧУРУКТА: «Тиилелге» совхозта № 7 комсомолчу-аныяктар бригадазында тарааны бөлүк арга-биле ажаап ап турары.

Фотолар *В. ЛУТКОВТУУ.*

Кодээ ажыл-агый ажылдарының хүн демдеглели

«ССРЭ-ниң кодээ ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдериниң хемчеглериниң дугайында» доктаалды СЭКП ТК-ның Пленумунуң хүлээп алганындан бээр бөгүн 10 чыл болган. Сентябрь Пленуму бистиң чуртка кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин дүргени-биле көдүрериңге эгени салган үндезин, эргилделиг чүүл болган.

Ону бадыткап турар саннар бо-дур: 1953 чылдан 1962 чылга чедир Совет Эвилелинге тараа бүдүрүлгезн 79 хуу өскен, эъттиң — 62 хуу, сүттүг—75 хуу өскен. Кодээ ажыл-агый амгы үениң чаа техниказы-биле четчир кылдыр чепсеглеттингениниң, колхозтар болгаш совхозтар белеткелдиг удуртукчу кадрлар-биле быжыглаттынганының ачызында ол бүгү чедиишкиннер чедип алдынган.

Ол чорук Тываның чижээнден база көстүп турар. Бир эвес 1953 чылда республиканың шөлдеринге 511 трактор болгаш 222 тараа комбайны ажылдап турган болза, эрткен чылын тракторлар 1744, комбайнлар — 1008 турган. Колхозтарны болгаш совхозтарны белеткелдиг кадрлар-биле быжыглаарында база хөй чүүлдер кылдынган. Кодээ ажыл-агыйда ажылдап турар дээди болгаш ортумак өөредилгелиг тускай эртемниглерниң саны барык ийи катап өскен.

Колхоз болгаш совхоз механизаторларының мергежилдиг холуңга техника кайгамчыктыг түңнелдерни бээр. Чижээлээрге, Каа-Хем районнуң «Коммунизмче орук» колхозта мурнакчылар эвээш эвес. Ында Василий Логинов «СК-3» комбайн-биле норма 12 га турда, хүннүң-не 23 гектарны ажаап турар. Илья Ильинниң көргүзүү база оон кудулавас. Ол шупту 520 гектар тарааны кескен. Комбайнер Х. Мижит-оол хүнде 22 гектар тарааны ажаап турар.

Медведевканың механизаторларының эрес ажылдарының ачызында колхоз багай эвес көргүзүглерни чедип алган. Сентябрьның 7-ге чедир ол колхоз 5400 гектар тараадан 3204 гаты кестирген болгаш 2200 гектар шөлдүң тараазын бастырган. Ук ажыл-агый тараа хүлээп алыр черже планда 3000-дан 1200 тонназы чедирген. Амгы үеде медведевкачыларның шаңнарында 600 тонна тараа бар. Оларны белеткел черинче сөөртүп турарлар.

Кодээ ажыл-агый артелиниң даргазы эш Киселевтуң чугаалаарындан алырга, ук ажыл-агый пландан ажыр 500 тонна тарааны бээр болгаш ооң-биле бо чылын алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир.

Медведевкачыларның өске-даа ажылдары база эки чоруп турар. Ийи хонгаш, силос салырын олар доозар. Олар ам чүгле 75 гектар кукуруза ажаарлар.

«ҮТКА 25 чылы» совхозта (директору эш Стихарев, агроному эш Доронин) техниканы база эки ажыглап турар. Ында болза сентябрьның 5-ке чедир тараа культураларының 35,3 хуузун ажаап алган турган. Комбайнер Николай Железкин «СК-3»-биле, норма 10 турда, хүннүң-не 15 гектарны ажаап турар. Комбайнерлер В. Гордеев, А. Мотькин, Д. Тонких оларның көргүзүглери база-ла ындыг.

Аңгыс аңдарылгазында байдал база эки. Тракторист А. Шульгин «С-100»-биле хүннүң-не бүдүн чартык норманы берип турар. Ниитизи-биле ол ажыл-агый келир чылдың тараазынга чер белеткээриниң планын 20 хуу ажыр күүседипкен.

Ол ажыл-агыйда шөлдең саваңны бөлүп, кажаалаваан черден аңгыс аңдарылгазын эгелевейн турар дээрзин демдеглээр херек. Ынчаарга ындыг байдал Улуг-Хем районнуң өске хөй ажыл-агыйларында көзүлбейн турары харааданчыг.

«ҮТКА 25 чылы» совхоз күрүнениң тараа хүлээп алыр черинче арыг тараа чедирип турар. Бодунуң шаңнынга ол тарааны бүрүнү-биле арыглаарын организастаан. Ооң түңнелинде күрүнеге дужааган 172 тонна тараадан планны күүсеткениңге 168 тонназы киир санаан.

Ол совхозта пуд тараа бүрүзү дээш демисежип турар. Ынчаарга «Чодураа» колхозта болгаш «Найырал» совхозта ындыг байдал чок, оларда тарааның чидириг хөй. «Найырал» совхозта харыдаа тараазы кестиниэн оргаларны, чалдарны безин артырып каап турар. «Чодурааның» ховуларында мажак хөй.

Дүүнгү хүн республикада тараа хүлээп алыр черлерже 833 тонна тараа кирген, күрүнеге тараа садарының планын колхозтар болгаш совхозтар 11,2 хуу күүсеткен. Сентябрь 6-да тараа дужаалгазын чөөн-хемчикчилер кымдандаа дээре чоруткан, оларның хүнде немелде өзүлдези 1,7 хуу болган. Күрүнеге тараа дужаар талазы-биле социалистиг чарышка Таңдының бүдүрүлге эргелели бирги черде чоруп турар, ол болза планны 12,3 хуу күүсеткен, ооң иштинде — каа-хемчилер ону 18,4 хуу күүсеткеннер.

Районнуң колхозтарының хөй нурүүзунда тараа ажаап алыышкынны эки организастаттынганының, шаңнарга тарааны арыглаарын болгаш ону тараа дужаар черже чорударын эки организастаанының хараазы-биле ол чедиишкинни каа-хемчилер чедип алганнар. Өске районнарның колхозчулары болгаш совхозтар ажылдакчылары каа-хемчилерге деңнежир ужурлуглар!

Ноябрь 7-ге чедир доозар

Коммунистиг партияның тудугга кайы хире кичээнгей салып турары СЭКП-ниң Төп Комитединиң ноябрь Пленумунуң доктаалында улам тодаргайлаттынган. Ол шиитпирге дүүштүр тудугну улус ажыл-агыйының бир адыры кылдыр тускайлаан болгаш тудугну кээрэ ёзугаар кылыр болдурган.

Чүгле ийи чыл мурнунда тургустунган, Чадааның «Кодээ тудуг» эргелелинге хамааржып турар Шагаан-Арыгның тудуг участогу районнуң совхозтарының болгаш колхозтарының капитал тудуун кээрэ ёзугаар тударын хандырып турар.

Бо тудуг организациязы ам дээрезинде мергежилдиг кадрлар-биле чедир хандыртынып, быжыкпаан, материал-техниктиг баазазы база кошкак чер боор турар.

Ынчалза-даа кыска хуусаа иштинде кодээ тудугга бо организация кайы хире ужур-дузалыг болуп турарын ооң кылган ажылдарының түңнели көргүзе берген. Бирээде, совхозтар, колхозтар боттарының ажылчы күштерин янзы-бүрү аар-саар тудуг ажылдарынга бидаратпайн, продукцияның кол-кол хевирлери—эът, сүт, дүк, тараа бүдүреринче мөөңнээринге дузалап турар.

Ийиде, тускай тудуг участогу болганда, ол тудуг участогу янзы-бүрү мергежилдиг кадрларны белеткээр, харын-даа бир ажылчын кижини кандыг-бир тудугга хары угда элээн каш ажылдарны чүүседип шыдаар кылдыр өөредир арганы берген.

Бо чылын Шагаан-Арыгның тудуг участогу районнуң «Найырал», «Улуг-Хая» совхозтарында болгаш Шагаан-Арыг хоорайда тудуг ажылдарын чорудуп турар. Участоктуң тудугжулары ийи квартиралыг 32 бажыңнарны, бир мал кажаазын, бир хаван кажаазын болгаш Шагаан-Арыг хоорайга интернатты тудар ужурлуглар.

7 айларның дургузунда «Улуг-Хая» совхозта планда көрдүнген 20 бажыңнарның он бириниң тудуун доозуп, ажыглаалда киирген. Участок Сенек деп черде малчыннарга чунар бажың тудуун доозуп турар. «Найырал» совхозта 10 бажыңнардан 6-зын ажыглалга киирген, хаван кажаазын база доосқан. Шагаан-Арыгда 2 чуртталга бажыңнарының интернаттың тудуу доостур деп турар.

СЭКП-ниң Тыва обкомунуң бешки пленумунуң малчыннарның культура-амыдыралын экижидер дугайында шиитпирлерин боттандырбышаан, ажыл-агыйларның удуртукчулары чурттаалга бажыңнарының 70 ажыг хуузун Шаңчы, Эжим, Демир-Суг, Сенек болгаш өске-даа черлерде кыштагларынга, фермаларынга тудар деп шиитпирлээннер. Ынчангаш бо чылын элээн хөй малчыннарның өг-бүлелери чырык, чаагай туттунган бажыңнарга кирип, тудугжуларга өөрүп четтиргенин илередирлер.

Тудуг участогунда ак-сеткилдиг, эки ажылдап турар мурнакчы тудугжулар эвээш эвес. 7 айларның түңнелинде Ф. Домраның бригадазының бызаңчылары, К. Амыраңның, С. Санааның бригадалары база эки ажылдааннар. Шагаан-Арыг хоорайда интернат тудуунда бригадир Шелепов удурткан бызаңчылар бригадазы база бедик бүдүрүлгечи көргүзүглерни чедип алган.

Дээре ажылдап турар 29 тудугжулар тудугжу хүнүнде күндүлел бижиктер-биле болгаш өртектиг белектер-биле шаңнатканнар.

Ам тудугжулар бо чылдың тудуг ажылдарын ноябрь 7-де доосқаш, келир чылдың тудуг ажылдарынга белеткелди эгелээр деп шиитпирлээннер. Ынчалза-даа тудуг участогунуң ажылында улуг четпестер бар. Чамдык тудугларның бот-үнези улуг, шынары багай болуп турар. «Улуг-Хая» болгаш «Найырал» совхозтарда туткан чурттаалга бажыңнарының иштики кылыгларын багай кылган, катап эде кылып турар.

Ажыл-агыйларның тудуг кылыр черлериниң тараамыгы ажылдың шынарының талазы-биле техниктиг контрольду шын тургузарынга болгаш оларны тудуг материалдары-биле үзүктелиишкин чокка хандырарынга дыка шаптыктап турар.

Моон соңгаар тудуг участогунга кээрэ ёзугаар чагыглар бээр ажыл-агый черлериниң удуртукчулары келир чылын бо четпес чорукту болдурбас дээш, тудугларны аргалыгла болза фермаларга, бригадаларга мөөңнээри чугула. Ол чорук тудугнуң темпизин дүргедедиринге болгаш ооң шынарын экижидеринге идиглиг болур.

Чадааның «Кодээ тудуг» эргелелиниң талазындан бо организацияга херек кырында техниктиг дузаламчы, материалдар-биле хандырылга, ылаңгыя транспорт-биле хандырары ам-даа четпес болуп турар. Моон ужурундан чамдыкта ажыл хүннери анаа эрте бээр таварылгалар бар боор турар.

Шагаан-Арыгның тудуг участогунуң тудугжулары тудуг ажылдарын доктааткан хуусаазында күүседир дээш тодаргай хемчеглерни ап, четпестерни чайладып турган, ажылының шынарын экижидерлер дээрзинге кандыг-даа чигзиниг турбас.

М. ХАРЧЕНКО,
партком секретарының оралакчызы.

АЖЫЛДЫ ЭКИ ОРГАНИЗАСТААН

АРЫГ-БАЖЫ. (Телефон-биле). Бо чылын сигенниң үнери орайтаан болзажок, мал чеми белеткээринче күштү шын организастаан черлерде көргүзүг багай эвес болуп турар. «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы салбыры 8000 центнер бөдүүн, 10 муң центнер шыктыг чем белеткээр хүлээлгезин чедиишкиниг күүседип турар.

Салбыр эргелекчизи эш Бегзиниң дыңнатканын ёзугаар алырга, коллектив бо хүннерде 3800 центнер сигенни бөлүп ажааган, оон иштинден 50 центнерни прессеп шараан. Баштайгы ажааттынган кукурузадан 4815 центнер ногаан массаны силостаан, оон дең кезиин Бесте инек кажаазының иштинде белеткээн. Силос салыышкынын дүргедедир сорулгабиле ында 3 комбайнга 2 комбайнны база немей киирген, ам ажылдың темпизи улам калбарган.

Кыжын тудум-даа сиген малга үнелиг. Салбырның тараажылары ажааттынган дүжүттүң саванын база үдур сарааттап турар. Ол талазы-биле тургустунган звено 1550 центнер саванны сарааттаан, а ам сарааттаары-биле 595 гектарның саванын бөле тырттырган. Ол ышкаш, ногаа бригадазындан болгаш школачылардан организастаттынган 2 звено 100 тонна ажыг будук-бүрүнү чыгганнар.

Мал чемиинң белеткелинде үлегерлиг ажылдап турарлар хөй. Трактористтерниң иштинде Ховалыг Хунажык ээлчегде 25 гектарның сигенин кестирип, ажыл нормазын 120 хуудан кудулатпайн турар. Хүн бүрү 0,40—0,50 гектарның сигенин хол кадыыры-биле кестирип турар Дөңгүр-оол Көк-оол, Владимир Чимит ышкаш мурнакчылар бар.

АМ УДАВАС ДООЗАР

КАРА-СУГ. Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» колхозунуң Кара-Сугда № 3 хову бригадазының тараажылары бо чылын 1226 га кызыл-тасты тарып өстүрген. Олар ону чидириг чокка ажаап алыр дээш күскү хову ажылдарын эрте эгелээш, ам 825 гектар шөлдүң тараазын колхозтуң төп шаңнында чедирген. Ам чүгле 401 гектар четпес черде тараа арткан болгаш ажаап алыышкын удавас доостур.

Комбайнерлер Висляев, Прокудин, Назар олар шалыпчы күш-ажылдың тиилекчилери болуп турарлар. Бригада 130 тонна тарааны үрезинге урган болгаш 186 тоннаны күрүне шыгжамырынче чоруткан.

Ол-ла бригада мал чемнериниң белеткелин база чорудуп турар. Ниитизи-биле 230 га черниң 1421 центнер сигенин сарааттап алган. 206 гектар кукурузаның 98 гектарын ажаап алган, ооң ногаан массазы 205 тонна.

Бо-ла колхозтуң Балбак-Дагда № 2 бригадазының кукурузачылары 350 гектар шөлден 1800 тонна ногаан массаны чидириг чокка ажаап алган. Кукурузаны саваң-биле кады холуп тургаш, малга сүузуннуг чемкылдыр силостап ап турар.

Мында комбайнерлер С. Хураган-дай, О. Биче-оол, И. Астраханов олар эки ажылдап турар.

Ынчалза-даа ук бригада сиген белеткелиниң темпизин соолгу үеде оожумнадып турары канчап-даа таарышпас. Сентябрьның 3-ке чедир сиген белеткелиниң планы мында чүгле 50 хуу күүсеттинген.

ПРОДУКЦИЯНЫҢ ЭЛБЕКШИЛИ ДЭЭШ

Каа-Хем районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң ажыл-ишчилери кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип турарлар.

Күрүнеге сүт садар талазы-биле хүлээлгезин колхоз республиканың бүгү колхозтарын мурнай күүседирин чедип алган.

Колхозта күскү дүжүт ажаап алыышкынын организастыг чорудуп турар. Күрүнеге тараа садар талазы-биле районда мурнуку одуругну ол ээлеп турар.

Ынчангаш ук колхозтуң күш-ажылчы чедиишкиннерин, мурнакчы дуржулгазын көргүскен чамдык материалдарны бо арында парладывыс.

Бир кол хүлээлгевис күүсеттинген

Чеди чылдың бешки чылында кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериң көвүдедир болгаш күрүнеге садар талазы-биле алган социалистиг хүлээлгелеривисти хуусаа бетинде күүседир дээш, бистиң аныяк республикавыстың кедээ ажыл-агыйының бүгү ажыл-ишчилери-биле бир демей, бистиң артельдиң кежигүннери боддунар-ла бүгү хемчеглерни ап турар.

Күрүнеге сүт садар талазы-биле алган хүлээлгевисти сентябрь 2-ге долдур күүсеттивис, чыл төнчүзүнге чедир ам-даа 500 центнер сүттү пландан ажыр садар аргалыг бис. Колхозтуң сүт саалдазының хемчээлин көвүдедир, сүттүң барааныт шынарын бедидер херекке район Совединиң депутаты эш Чусова, мурнакчы саанчылар Алимова, Иванова, Лифанова оларның, бригадир эш Горбатов баштаан төп сүт-бараан фермазының бүгү коллективиниң эң улуг рольду ойнааның демдеглээри өөрүнчүг.

Бистиң саанчыларывыс болгаш кадарчыларывыс ам мал кажааларын, чуртталга бажыңнарын кышка улур хынамчалыг белеткеп турарлар. Ол ферманың ажылдакчылары боттарының күжү-биле 5 тонна будук-бүрү мал чемин база белеткеп алган.

Агаар-бойдустуң чаңының таарымча чок байдалдары турган болза-даа бистиң механизаторларывыс чүгаар дүжүттү өстүрген, колхоз га бүрүзүнден-не 9 центнер ортумак дүжүттү бо чылын алыр аргалыг.

Ажаап алыышкын эгелээш мурнунда-ла бүгү техниканы ыяк белеткеп, бригадалар аайы-биле таарыштыр турупускан бис. Социалистиг чарыштың негелделерин ажылдап кылган, тус-тус механизаторлар бедиткен хүлээлгелерин алган турган. Ынчангаш тарааның массалыг быжыдын манавайн, август 16-да ону бышканнан кестирип эгеледивис. Механизаторлар Илья Ильин, Долганов, Михайлов, Егоров, Сандараа, Михальченко олар ажаап алыышкынның баштайгы хүннеринден бээр-ле ажылды бедик темпилиг чорудуп келгеннер. Олар хүнде 12 га черниң тараазын ажаарының орнунга, 23—24 ганы ажаап келгеннер. Ынчаарга Ильин он хонукта 475 га кызыл-тасты тавычалай кестирген.

Тараа сөөртүр ажылга колхозчу чолаачылар Ситников, Сазанов олар шыгаракчылар болуп, комбайннарның бичии-даа туруушкун чокка ажылдаарын хандырып турарын, а ол ышкаш кукуруза сөөртүлгезинде Кызылдың № 1 АТК-зының чолаачыларының көргүзүп турар улуг дузаламчызын манаа база демдеглээр ужурлуг бис.

Механизаторларның болгаш тараажыларның ажылдаарынга бүгү таарымчалыг байдалдар бисте турупсунган: ниитиниң чемненилгезин, чуртталга хандырылгазын эки организастаан бис. Артельдиң № 1. 2 бригадаларында бедик шынарлыг янзы-бүрү чемнерни белеткеп турар поварлар эштер Суслопарова, Лубошникова олар тараажыларның өөрүшкүлүг үнерин үргүлчү-ле дыңнап турарлар. Бистиң колхозта киномеханик эш Никитин хүндүс шаңга машинистеп ажылдааш, кежээ кино үндүрүп, бодунуң эки үлегерин көргүзүп турар. Тараалаң Саргалдың хову турлаанга районнуң Культура бажыңының бот-тывынгыр артистери эш Жирновтуң башталгазы-биле солун концертти чоокта чаа кээп көргүскен.

Колхозтуң баштаар чери болгаш партия организациязы тараажыларның социалистиг чарыжын хүн бүрү удуртуп, хүлээлгелериниң күүселдезин он хонгаш-ла түңнеп, бюллетеньнерни база үндүрүп турар. Чарыштың тиилекчизи болган бригадаларга, агрегаттарга өртектиг шаңналдарны тыпсып турар бис. Чарышка Логинов, Долганов, Жуйков оларның агрегаттары тиилекчилер болуп, боттарының мурнунче кымны-даа киирбейн турар.

Ажаап алыышкын-биле чергелештир, күрүнеге тараа садар ажылды шалыпкын чорудуп, 3500 тонна тараа садар хүлээлгевистиң 1000 тонназын күүсеттивис. Бо чаагай херекке шаң эргелекчилери Ефифанова, Неволин, колхозчулар Панин, Дресвянников, Ничаева угбашкылар, Дартыкай, Галя Одушпаяк, Дубровская болгаш өскелер-даа кызымак ажылдап турарлар.

Бо чылдың август 25-тен сентябрь 3-ке чедир чаашкын болганындан бүгү күштү чаңгыс-ла Көк-Хаак бригадазында организастаан бис. 700 га бышкан кызыл-тасты 9 комбайн дорт кезип, бир гадан-на 14 центнер дүжүттү ап турар. Чаъс-боран дивейн, ажылды эки организастап турганы, кыска үеде бүгү тарааның деңкезиин — 3000 ганы кестирип, 1950 ганы бастырган бис.

Ажаап алыышкын-биле кады, саван сараттаар, кукуруза силостаар, чер андарар, үрезин урар ажылдар бисте база алдан калбарган. Ам 800 ажыг га ангыс андартынган, 450 га кукурузадан 2800 тонна силос салдынган. Ол ажылда комбайнерлер эштер Лифанов, Глушков, Егоров олар хүнде 4 га черниң кукурузазын кестирер турган, 12 га чедир кестирип келгеннер.

Ынчангаш дүжүт ажаап алыышкынының хүннеринде бистиң мурнакчыларывыстың үстүнде чедиишкиннери артельдиң ажыл-ишчилериниң күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн улам-на бедиткен. Колхозчулар сүт садар талазы-биле хүлээлгезин алдарлыы-биле күүсеткени ышкаш, күрүнеге тараа садар талазы-биле хүлээлгезин база хуусаа бетинде күүседиринге бүрүн шиитпирлиг ажылдап турарлар.

Г. КИСЕЛЕВ,
колхоз даргазы.

КУКУРУЗА АЖААЛГАЗЫНДА

Чурукта: колхозта мурнакчы кукурузачылар эштер Лифанов болгаш Кнехт оларның кукурузаны силоска ажаап ап турары. Фотолар **В. Лутковтуу.**

ЧУГААЛАП ТУРЛАР

Бистиң бригадавыс

Бистиң бригадавыс 1960 чылда-ла коммунистиг деп бедик атты чедип алган. Бо колхозтуң дүжүт ажаап алыышкынынга ам 4 чыл улай киржип келдивис. Август 2-ден эгелеп маңаа кээп ажылдаан бис. Колхозтуң баштаар чери, бүгү колхозчулар бистиң бригаданың кежигүннерин улуг өөрүшкү-биле хүлээп алган. Дүн-хүн дивейн ажылдаарынга бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны — чурттаар оран-бажыңны, ниитиниң чемненилгезин бисче эки хандырган.

Бистиң бригаданың кежигүннери 13 чолаачылар мында доктаамал ажылдап, кижи бүрүзү-ле боттарының онаалгазын күүседири дээш, чуткулдуун илередип турар. Ылаңгыя эштер Потылицын, Абрамов, Забелев дээш өскелер-даа 7—8 км черге хүн бүрүде-ле 15—20 рейсти кылып келгеннер. Автомашина бүрүзүнге 160 тонна чуъкту сөөртүрүн чедип алган бис. Колхозтуң кукурузазын сөөртүрүн чоокку хүннерде доосмаш, база бир кол тараалаң участок — Саргал бригадазынче бүгү механизаторлар-биле кады штурмнап кириптеринге белеткенип турар бис.

Ынчангаш колхозчу ажыл-ишчилерниң дүжүт ажаап алыышкынының темпизин дүргедедип, күрүнеге тараа садар талазы-биле хүлээлгезин күүседиринге дузалашпышаан, боттарывыстың чуъх сөөртүлге талазы-биле алган онаалгаларывысты алдарлыы-биле күүседиринге бүрүн шиитпирливисти илередип тур бис.

В. РОМАНЕНКО,
бригаданың кежигүнү.

Төлептиг салыышкынывыс

Бистиң төп шаңывыста ажыл бо хүннерде хайныышкынныг чоруп турар. Бистер, тараажылар, комбайннардан келген тарааларны кургадып, арыглааш, Төрээн чурттуң шыгжамырынче саадал чокка чорудуп турар бис. Ам Валентина Дубровская угбай, Соня Попова олар-биле кады келир чылдың тарылгазынга херегләэр үрезинни база арыглап эгеледивис.

Бистиң аравыста 50 ажыг харлыг Дубровская угбай бодунуң кызымаккай үлегер-чижээ-биле күш-ажылга бисти улам-на сорук киирип турар.

Шаңга тараа кургадып, арыглаар, келир чылдың үрезиннерин белеткээр ажылдарывыстың темпизин улам-на дүргедедип турган, тараа дээш бүгү-ниитиниң херээнге төлептиг салыышкынны бистер база киирер бис.

Г. ОДУШПАЯК,
шаң ажылдакчызы.

Шөлдерден колхозтуң шаңынга чаа дүжүттүң тараазы үзүлбес шууштурулга-биле кирип турар. Тарааны аңаа арыглап кургаткаш, тараа хүлээп алыр черже чорудуп турар.

ЧУРУКТА: тарааны арыглап турары.

3750 тонна ногаан масса дээш

Бүгү-ле хевирниң тракторларынга, комбайннарынга ам 18 чыл ажыг үе дургузунда ажылдап келдим. Бо чылын бистиң колхозтуң баштаар чери мени кукуруза өстүрер ажылга быжыглаан. Мээң кады ажылдап турар эжим Кузьма Кнехт база-ла тракторист кижи.

Бистер эрткен чылын андарып каан 150 га участокту учётчик Мария Павловага хемчээдип алгаш, эң баштай-ла аңаа чазын өдек төп эгеледивис. Участокувустуң хөрзүнүн агротехниктиг негелде ёзугаар катап андарып, эки хоюдур илииртээш, аңаа кукурузаны дөрбелчин-уялап чак арга-биле олурткан бис.

Чайгы ажаалда үезинде культивастаар, илииртээр ажылдарны кайызын-даа ийи-ийи катап чорутканывыстың түңнелинде бо чылдың байдалы-биле алырга, кукурузавыс чүгээр эки үнген. Ам га бүрүзүнден-не ортумаа-биле 250 центнер ногаан массаны ажаап ап тур бис.

Бо дүжүттү чидириг чокка ажаап алыр дээш дөрт комбайнерлер, Кызылдың № 1 АТК-зының Роберт Захаров удурткан чолаачылар бригадазы дүн-хүн чок ажылдап турар бис.

Үш-дөрт хүн иштинде бо ногаан массаны шуптузун силос кыдыр салгаш, ниитиниң малының чем-суурунга 3750 тонна хире силосту немеп киирери ам бистиң эң чугула сорулгавыс ол болур.

К. ЛИФАНОВ,
кукуруза звенозунуң удуртукчузу.

Демниг ажылывыс

Бо хүннерде бистер тараа дээш демиселге улуг шылгалданы тудуп турар бис. Мен, Фатей Долганов, Кузьма Дресвянников, Василий Логинов суглаар-биле кады чаңгыс черге бир демниг ажылдап келдим.

Комбайнерлер аразында калбарган социалистиг чарышка бистиң эживис Ф. Долганов баштайгы он хонукта-ла бирги черже шылгарап үнгеш, амга чедир мурнун кымга-даа былаатпаан. Колхоз баштаар чериниң болгаш партия организациязының шилчиир Кызыл тукчугажы ооң агрегадында үргүлчү-ле киискип турар чорук, бистиң күш-ажылчы соруувусту база-ла бедии-биле кедүрген.

Мен бо чузун 750 га черниң тараазын чидириг чокка ажаап алырын хүлээндим. Ол сөзүмнү ээлээр дээш кызымаккай ажылдавышаан, хүнделе план ёзугаар 12 га черниң тараазын ажаарының орнунга, 20—22 ганы ажаап келдим. Бо хүнге чедир ажааган тараам ам 258 га болганын учётчигивис Мария Павлова мемээ дыңнадырга, улуу-биле өөрээн мен.

Мындыг эки көргүзүгну чүнүң ачызы-биле чедип ап турарывысты бо чүүлүмге допчузу-биле илередип көрейн: хамыктың мурнунда-ла чаңгыс шелге дөрт комбайнерниң демнежип ажылдаар апарганы мээң кончуг-ла таарымчалыг-дыр. Хөй кижи бир черге ажылдап турда, бирээзи өскелеринден хожудавазын үргүлчү-ле боданыр апаар. Комбайнга кандыг-бир үрелишкин таварышырга, ону демниг күш-биле, саадал чокка эдип ап турар бис.

Бистиң агрегаттарывыстан тараа сөөртүп турар чолаачылар Владимир Ситников, Григорий Мурыгин олар бисти бичии-даа манатпайн, тараавысты кончуг дүрген дажыглап турарлар. Чер-черде аразы ырак комбайннардан тараа сөөртүрүнге хөй автомашина негеттинер болгай. Ынчаарга комбайннарны бир черге ажылдадырга, олардан тараа сөөртүрүнге автомашиналарның ээзэш херегленттинери практикадан көстүп турар апарган.

Бистиң колхозувустуң баштаар черинден болгаш партия организациязындан механизаторларның ажылдаарынга мындыг таарымчалыг байдалды тургусканынга улуу-биле өөрүп турар бис. Ынчангаш бо сезонда алган социалистиг хүлээлгемни чүгле долдур эвес, харын ажыр күүседирипни база катап аазап тур мен.

М. САНДАРАА,
комбайнер.

200 ажыг тоннаны сөөрткен мен

Бункерлерден тараа сөөртүр ажылга бичии-ле хожудаашкын — ол дээрге, агрегаттарның ажылынга улуг моондакты ужураштырар. Бистиң комсомол организациявыс ажаап алыышкын эгелээр мурнунда-ла бо ажылды мээңээ дааскан чүве. Ол даалганы чедиишкиннииг күүседир дээш, машинамны бичии-даа үрелишкин болбас кылдыр, ыяк септеп алган мен.

Бистиң колхозтуң дүжүт ажаап алыышкынының баштайгы хүнүнден бээр-ле хүн бүрүде 8 — 9 км черге 12 — 15 рейсти кылып, 35 — 40 тонна тарааны сөөртүп келдим. Сөөрткен тараам ниитизи-биле 200 тонна ажып турар. Бо дээрге бичии-даа үзүктел чок ажылымның түңнели-дир. Автомашинамны каннаг ажаап, бичии-ле чайлыг шактарда ооң бүгү кезектерин хынап, үрелишкинни эскергенимде дораан эдип ап чорууп мен. Мындыг аргалы херегләэр чорук, техниканың доктаамал, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хандырар болгай.

Бистиң колхозта мурнакчы комбайнерлер Василий Логинов, Мижит-оол Сандараа оларның бастырган тараазын сөөртүп тура, оларның агрегаттарын бир-даа минутада манадып көрбээн мен. Моон соңгаар-даа ажылымның темпизин улам-на дүргедедип турааш, чаагай дүжүттүг тарааларны чидириг чокка, эң дүрген ажаап алыры дээш, бүгү колхозчуларның чорудуп турар демиселинге улам-на идепкейлиг киржир мен.

В. СИТНИКОВ,
колхозчу чолаачы.

ЧУРУКТА: Владимир Ситников.

Хойжуларның үлүү

ТОРГАЛЫГ. **(Телефон-биле).** Мал чемиНИҢ курлавырларын тургузары кышка белеткелдиң чугула айтырыы дээрзин Өвүр районда «Торгалыг» колхозтуң хойжулары эки билир. Сиген белеткелинге хойжу бригадаларның улуг үлүү кирген. Хойжуларның аразында эш Б. Доржу удурткан сигенчи бригада шылгарап үнген. Бо бригада 354 тонна сиген белеткээр планныг турган, амга чедир 320 тонна сигенни сараттап, планын 90 хуу чедир күүседипкен. Олар ам сентябрь 10-га чедир планын ажыр күүседир сорулганы салган ажылдап турар.

Ол бригаданың кежигүннери белеткеттинген сигенни кыштагларже сөөртүп чедирер ажылдарны база чорудуп эгелээн.

СУШЬ. **(Телефон-биле).** Бии-Хем районнуң «Тиилелге» кодээ ажыл-агый артелинге бо кыжын хөй 4949 хире чедер, а ооң 3700 хирези төрүүр хойлар болгаш кыс хураганнар болуп турар.

Ынчангаш мал чемиНИҢ белеткелин эрткен чылдаа ажаан көвүдедири ында көрдүнген. Амга чедир 520 тонна сиген сараттаан. Чоокку хүннерде планны чедир күүседирин шиитпирлээш, сиген кезип болур хире черлерже 2 тракторлуг тускай сигенчи бригаданы база үндүрген.

Силос салыышкыны колхоз ажылдаа үргүлчүлевишаан. Бо хүннерде 545 тонна кукуруза силозун салган.

Малга бедүүн болгаш шыктыг чемнерниң курлавырын тургузар ажыл колхозта чедиишкиннииг үргүлчүлеп турар.

Тарып боозадылгада

СУШЬ. **(Телефон-биле).** Бии-Хем районнуң «Тиилелге» колхоз малдың баш санын көвүдедиринге, ооң продуктулуун бедидеринге чугула ажыл болур — хой тарып боозадылгазынче массалыы-биле кирген. Сентябрь 4-түң хүнүнде колхозтуң төп пунктузунга 1188 баш хойну тарып боозадылгага кирген.

Бо ажылга колхозтуң малчыннары орайтап кирзе-даа, ооң темпизин бедидер, тарып боозадылганың шынарын экижидер дээш демисел ында эки чоруп турар. Тарып боозадылга пунктузунга техник болуп, каш чыл улаштыр ажылдап турар, коммунист эш М. Сарыг-оол кергежидиг ажылдап турар.

Салбырда мурнакчылар

ИШТИИ-ХЕМ. Улуг-Хем районнуң «УТКА 25 чылы» совхозунуң Иштии-Хем салбырынга тараа ажаап алыышкыны августуң 15-те эгелээн.

Баштайгы хүннерде Терезин, Ооруг, Кара-Чыраа шөлдериниң тарааларын ажааган. Төрээн чурттуң ол байлааң чидириг чокка, дүрген темпилиг ажаап алыр дээш механизаторлар ортузунда социалистиг чарыш күштелген.

Салбырның ажыл-ишчилери ам 1100 гектар тарааны ажаап алкан. Оон иштинде 670 гектары — кызыл-тас.

Чарыштың мурнуку одуруунда «С-6» комбайннарның башкарыкчылары Күдер Шир-оол, Дмитрий Донских, Владимир Гордеев, «СК-3» комбайнның комбайнерлери Николай Железкин, Мерга Даржыг-оол, Дарысүрүң Амыр-оол хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип, ажаап алыышкынны шынарлыг чорудуп турарлар. Ооң-биле кады, трактористер Бунгаа Болат-оол, Саңдак Шаалы, Балчый Балыраа оларның шалыпчы ажылын мактап демдеглээри чугула.

Дүжүт ажаап алыышкыны-биле чергелештир ангыс андарылгазы база саадал чокка чоруп турар.

Ш. ШАРАВИИ.

ОЛАРНЫҢ АЖЫЛ-ХЕРЕКТЕРИ

КИЖИЛЕР-БИЛЕ ТОДАРГАЙ АЖЫЛ

Бүрүн эртен. Чаа-да баккылап келген хүнүң хаязы шокар булуттар аразын өттүр Көк-Хаак суурнуң бажыңнарының кырынга ойнай берген. Күш-ажылчы кижилер ол хала-биле кады дойлуп-ла үнгеннер. Олар суурнуң ол-бо талаларындан колхоз конторазынче, гаражче, шаңче шууржуп-ла турган. Мен база-ла контораже углаатым.

«Коммунизмче орук» кодээ ажыл-агый артелиниң хову бригадаларының бригадирлери, агрономнары, механиктери, зоотехниктери-биле ол ажыл-агыйның баштаар чериниң даргазы Григорий Алексеевич Киселёв бодунуң допчу, ажыл-ишчи беседазын эгелээн.

— Дүүн кымнар эки ажылдады?..

— Логинов, Ильин, Сандараа, Михальченко дээш өскелер-даа тус бүрүзү-ле 20 — 31 гектар черниң тараазын дөрт кестирген, бүрүнгү хүн чаггаң улуг чаъс сөөлүнде шалың кевери бөлек-ле бистиң бүгү комбайнерлеривис шору ажылдадылар — деп, бирги комплекстиг бригаданың бригадири эш Стародумов даргага дыңнаткан.

— Бүгү техника белен. 9 комбайннар, Кызылдың № 1 АТК-зының болгаш бистиң ниитиниң-биле 20 хире автомашиналарывыс ажылче үнүп тур — деп, бригадирниң техника талазы-биле дузалакчызы Леонид Попов чугаалаарга, Көк-Хаак ховузунда 700 га кызыл-тасты, 150 га кукурузаны эң дүрген ажаап алыры бо хүннерде бистиң кол сорулгавыс ол, а ооң соонда Саргалдың чаагай тарааларынче калбаа-биле кирип тер бис — деп, эш Киселев бригадирлеринге тодаргай айтыышкыны берген.

Ол ажыл-агыйның зоотехниги, аныяк кыс Любовь Барахтаева кабинетке кирип кээрге-ле, дарга олче өөрүшкүлүг көргеш — сүт саалдазының түңү тодараттыңды бе?— деп, оон айтыра берди.

— Ийе, Григорий Алексеевич, бо чылын күрүнеге 190 тонна сүт садар хүлээлге сентябрь 2-де күүсеттинген-дир, мурнакчы саанчылар район Совединиң депутаты Татьяна Чусова 27 инектиң бирээзинден-не 1030, Алимова 26 инектен — 1157, Иванова 27 инектен — 1052 литр сүттү саганнар, ол ышкаш бедик көргүзүглүг өске-даа саанчылар хөй — деп дыңнадырга, фермаларның кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын дүргедедиринче саанчыларның кужун организаставышаан, хүлээлгеден ажыр болдур-ла хөй сүттү саарын организастаары бистиң чугула хүлээлгевис ол — деп, дарга аңаа чугаалады.

Ажыл-агыйның бүгү-ле айтырыгларының дугайын тус-тус колхозчулар-биле сүмележип олура, Григорий Алексеевич келген-не кижилерни саадал чокка хүлээп ап, оларның салган айтырыгларын эвилең-ээлдээ-биле харылап олурду. Дыка-ла чай чок орда, аңаа бир-ле узун кижи кирип кээрге, ону бодунче дораан чалааш, документизин хүлээп алган. Ол Кызылдың № 1 АТК-зындан келген чолаачы эш Гордеев-дир. Бир-ле дугаарында ооң чурттаар черин аңаа айыткаш, кукуруза сөөртүр ажылга хүлээлгезин чолаачыдан дилээн.

Дүжүт ажаап алыышкынының болгаш кыштаглаашкынга белеткелдиң чугула айтырыгларын шиитпирлеп, комбайнерлерни, тараажыларны болгаш чолаачыларны тус-тус ажыл участоктарынче башкарып турда, колхозта партийная организация секретары, гараж эргелекчизи Георгий Васильевич Басенко аңаа кээп, боттуг саналоналдарын база берип турган.

ШАҢДА

Колхозтуң төп шаңының девискээри шупту асфальтылыг, долгандыр кажаалаттынган. Ында тарааны кургадып, арыглаар дыка хөй нарын машиналарны крышалыг тускай черлерде тургускулапкан. Ооң ортузунда тараа арыглап чүдүрер улуг машина күрүне шыгжамырынче чорудар тарааны автомашиналарның хааржактарының иштинге дораан-на долдур үргүлап турган.

Ол шаңның эргелекчизи Мария Степановна Ефифанова чаа дүжүттүң тарааларын кургадып, арыглаар болгаш күрүнеге дужаар ажылдың бедик организастыг чорудуп турарын, үк шаңда чаңгыс-ла хүн иштинде безин 150 ажыг тонна тарааның мөөннеттингенин биске таныштырган. Тарааны хүн-хүн чок арыглап, кургадырынга колхозчу херээженнер Валентина Дубровская, Галина Одушпаяк, Попова, Дартыкай, Ничаева угбашкылар дээш өскелерниң-даа онза кызымаккай ажылдап турарын ол база демдеглеп турган.

Шаңны 86 харлыг коммунист Трофим Мартынович Есифов таңныылдап турар.

— Ам чаъс, чайыктан-даа кортпас болган-дыр бис. Даштыгаа кижи үнүп шыдавас хире улуг чаъс чаап турда безин, бо шаңга тарааны чолаачылар сөөртүп әккеп-ле турар-дырлар. Дээр бичии-ле але турар болза, дүжүт ажаап алыышкынның бистиң механизаторларывыс дүрт-ле кылырлар — деп, хоочун коммунист чоргаар чугаалап орган.

КӨК-ХААКТЫҢ ХОВУЗУНДА

Көк-Хаак суурнуң мурнуу чүгүн дургаар чаттылган ховулар, даглар бедлери хоор-сарыг тараа-биле шыптынган. Ында кызыл-тастың чаагай дүжүдү өзүп үнген. Участок бүрүзүнде-ле дөрт-дөрт комбайннар бөлүктежип алган тарааны дөрт кестирип тургулаан. Шак ынчаар бөлүк аайы-биле ажылдаар чорук, кандыг-бир үрелишкин болган таварылгада комбайнерлерниң бот-боттарынга дузалажырынга, автомашиналарны эң-не чеп ажыглаарынга эптиг болуп турарын бригаданың учётчиги Мария Петровна Павлова биске сонуургатты.

Комбайнерлер Логиновтуң, Сандарааның, Михайловтуң болгаш өскелерниң-даа кестирген участоктарында мажактар, оруктарда, ангыстарда автомашиналардан, агрегаттардан төгүлген тараа барык чок болганын көргеш, механизаторларның болгаш тараажыларның чаа дүжүттү чидириг чокка ажаап ап турарынга бүзүрээн бис.

Төрээн колхозунуң чаагай дүжүдүн улам-на дүрген ажаап алыры дээш, бүгү-ле күштерин болгаш аргаларын олар харам чокка бээрлер.

С. ЛОПСАН,
«Шынның» тускай корр.

УЛЕГЕР АЛЫРЫНГА ТӨЛЕПТИГ

АНДИЖАН ОБЛАСТЬ. Кургантепинскиниң бүдүрүлге эргелелиниң «Савай» совхозта бо чылын 23 муң тонна кукуруза силозун салыр кылдыр шиитпирлээн. Мал чеминиң ол курлавыры болза, ук ажыл-агыйга ийи чыл иштинде четчир болуп турар.

ЧУРУКТА: кукурузаның ногаан массазын чер кырынга силостап турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАА ШҮЛҮКТЕР

ШУШЬ ХЕМГЕ

(В. И. Ленинниң 1897—1900 чылдарда Шушенское суурга турганынга холбаштыр).

Аажок маңгыр эмдик аът дег
Булган баткан шаккын хемниг,
Адыглар дег сүвүрлерлиг
Бууралар дег чалыыннарлыг
Эзр-сарыг Саян сынче
Эргим Ленин көрүп турда.
Сагыжынга кандыг бодал
Чайнап кирип туржук ирги?

Чиндигир көк чиргилчинниг
Шиник тайга делгеминге
Чуулдеш кылдыр төрүттүнгеш.
Баштыңчының бодалдары
Чүглүг күш дег ужукпушаан,
Парлап бижээн аайы-биле
Өртемчейни эргий ужар
Өлүм чок ном болу берген.

Эрес кижи хөртүк сузуп,
Эзим, хемни эргээш келир.
Кадыг-дошкун Сибирь черни
Кайгап көрүп, чурттап тургаш,
«Делегейни чаарты тудар
Дээди күчү улуста» деп.
Чырык мерген Ильичивис
Шынны номга бижип каггаш.

Таңды сындан Карель чедир,
Якут черден Кавказ чедир
Дарлатканнар дойлуп үнгеш,
Ямбылыгны дужур шапкаш,
Тулган чөптүг ниитилелди
Тургузар деп өттүр бодап,
Эзр бедик Саян сынче
Эргим Ленин көрүп турган.

А. ДАРЖАА.

Ынакшыл биле килең

Сиңзыыр сетнил бистерде чок,
Шыңгыы, таваар бодалдыг бис.
Өртемчейни эргиире-даа
Өндүр чаа чурт чүгле бисте.

Ажыл-ишке анаа бөдүүн,
Алыс сеткил сөрүк долган,
Россияның оолдары
Улам демниг эрлер-дир бис.

Кадыг-дошкун берге шакта
Каргыстарны чуура шаап.
Элдеп бакты хөйнү эрткеш,
Экер-эрес апарган бис.

Оруувуска бергелерни
Чайгылыш чок ажып эртип,
Октябрьның оолдары деп
Чаагай атты бадыткаан бис.

КИМ ЛЯСКО.

Редакцияга ЧАГААЛАР

КИЧЭЭНГЕИ ЧҮГЕ САЛДЫНМААНЫЛ?

Ишкин салбыр Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хөл» совхозунда улуг хемчээлдиг салбырларның бирээзи. Ишкин-Аксы, Ак-Аксы деп черлерде — ийи суурларда 300 ажыг ажылчын, албан-хаакчылар бар. Школа, эмнелге, садыг дээш өске-даа албан черлери суурларның кайызында-даа бар. Ишкин-Аксы суур совхоз төвүнден 32, а район төвүнден (хорт санаарга) 45 километр ырак. Салбырның Уру, Шом-Шум деп черлерде малчыннарынга чедир салбырның төвүнден бежин чүс ажыг километр ырак.

Бо хире калбак, кадыр-берт девискээрде ажыл-агыйже совхоз дирекциязы, партия, профэвилел организацияларының хүн бүрүнүң кичээнгейи салдынган турары черле албан болур. Ындыг түрбуже, херек кырында байдал ындыг эвес. Маңаа политмассалыг ажылды ап көрээл. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин салбырның төп суурунга болгаш өске-даа черлеринге таныштырбаан, чүгле ында-хаая келир солуннардан номчуп таныжып турар. Клубтарда, бригадаларда болгаш фермаларда лозуң, плакаттар, көргүзүг самбыралары чаартынмастаан, хана солуннары үнместээн, беседалар, илеткелдер, лекциялар чорувайн турар. Ишкин-Аксы суурнуң клувунга эрткен чылдың ноябрь 7-ни таварыштыр дужут ажаап алышкынның мурнакчыларын Хүндүлел самбыразынга үндүрген хевээр турбушаан, салбырда партия, комсомол организацияларының органы «Малчын» хана солуну бо чылдың май 1-ден бээр үнмээн.

Клубтуң уран чүүл бөлгүмү мал чеминиң белеткелиниң, дужут ажаап алышкынның үезинде чүнү-даа кылбаан. Ийи суур аразынга чорук турар кежер кино мурнунда көргүскен кино-чуруктарын катаптаар боордан аңгыда, чаа кино-чурук эккелбестээн.

Ыракта чурттап турар малчыннарның солуннарын чедирер тускай кижи тургуспаанындан оларның чагылгалары чорумал улус дамчыштыр үш-дөрт неделя болганда четкилээр.

Суурда уруглар яслизи турар бажыңны май айда-ла септеп, чугайлап каан. Ол аңга чедир ажыттынмаан. Ынчангаш хөй уруглары нелер ажылга үнер арга чок болуп турар. База-ла майдан бээр электри чырыы-биле хандыртынган турган болза, ам улам бурунгаарлаарының үлүү, харын дедир барып, керосин лампазы ажыглаарынче кирген-дир. Ынчаарга керосин лампазы-биле бажын бүрүзү хандыртынмаан-на болгай.

Суурга эрткен чазын ажыттынган столовая ам ажылдавастаан. Ай иштинде чүгле үш-дөрт катап ажыттынар, колдуунда хаалгы турар апарган. Ол ышкаш хлеб садыы эртен 7 шакта ажыттынар тургаш, чамдыкта 8—10 шактарда ажыттынгылаар. Бо чорук эртен улустуң ажылга үнеринге шаптык болур. Кежээ 6 шакта хаар турган. 4—5 шактарда эрте хаапкар чүүл база бар. Хлебти эвээшти эккеп турар болгаш чогуур шактарында четче садыглавайн турарындан хлеб чандык кижилерге чедишпейн баар таварылга база бар.

Чоннуң транспорт талазы-биле хандырылгазы мурнукузу дег эвес апарган. Совхоз төвү-биле ол аразынга ийи хонукта бир удаа чоруур чаңгыс такси ажылдап турган болза, июльдун сөөлгү үезинден бээр ол такси шуут келбестээн. Ишкин-Аксындан Чадаана хоорайже чорук к⸱⸱лыры оон-даа берге. Хемчиктиң суун кежер чаңгыс хеме бар. Ону харымлап турар тускай кижи чок болганда, бир эвес хеме суугнуң ол чарыында болза, оон таварышкан кижи келирин үр манаар апаар. Хемчик суун кешкен соонда, Хая-Адаанга Ленин аттыг колхозче чоруп турар автобусту манаар. Чамдыкта ол автобус оон келгенде, улус доллур олурупкан, сынышпас болгулаар.

Кодээнин ажыл-ишчилериниң, оларның чурттап турар суурларының культурлуг болгаш материалдыг хандырылгазын база орук харылзаазын улам экижидер талазы-биле Коммунистиг партияның, Совет чазаттың ап чорудуп турар хемчеглерин боттандырарының аргазы «Сүт-Хөл» совхозта чок апарган деп черле ынчаар бодавайн турар бис. Совхозтуң күш-шыдалы чыл бүрү улам улгадып, машина-техниказы көвүдеп, кодээ ажыл-агыы продуктуларын хөйнү бүдүрүп турар апарган. Ам айтырыг чүдел диве, совхозтуң удуртукчуларының талазындан чоннуң амыдырал-чурттаалгазынче кичээнгей салбайн турарында. Совхозтуң партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының талазындан СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин четпес боттандырып турарын бистиң салбырда бо чижектерден көрүп болур-дур.

О. БЕЛЕК-ООЛ.

КЫШКА ОРАН-СУУРНУ БЕЛЕТКЭЭР

Соок удавас келир. Кышка белеткел кайы хире кылдынганыл деп чүвени удуртукчулар-даа, малчыннар-даа дүрген-не бодаттынып көрбес болза хоржок апарган. Чамдык малчыннарның байдалын чижекке ап көрээлиңер: «УТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырының Чаш-Тал сүт-бараан фермазында кадайы саанчылап, боду чазаныкчылап ажылдап турар М. Маадыр-оолдуң чурттап олурар бажыңы ам-даа септеттинмээн.

Инек кадарчызы М. Солааның кыштаанда чурттаалга бажыңы чок. Кадарчының өө бар-даа болза, кыжын аңаа кижи чурттаар аргажок. Өг септеп, чыып алыр дээш ол кидис чөпшээредип чадашкан. Малчыннарның кыжын чурттаар чылыг оран-суурун дүрген белеткээринге совхозтуң-даа, салбырның-даа удуртукчулары оларга боттуг дузаны көргүзери хүнүң айтырыы кылдыр негеттиниң турар. Малчыннар чүгле совхозтан бүгү чүвени белеткеп бээринге идегеп олурбайн, боттарында бүгү болдунар аргаларны херектеп тургаш, кышка белеткелди шалыпкын доозары күзенчиг.

Бир-бирээ чок хынап көөр болза, бо үстүнде айыттынган малчыннар ышкаш, кышка оран-суурун эки белеткеп албааннар ам-даа бар деп сеглеп болур. Тудуг бригадазы (бригадири К. Маппылдыр) эрткен чайдан бээр Ак-Туруг суурга 2 аал нити чурттаар бажыңын тудуп келзе-даа, амдызга чедир дооспаан, мал эмчизиниң бажыңын чайладыр септээн.

Оон-даа өске чурттаалга бажыннарының, мал кажааларының септелгезин кончуг хожудап турар. Кышка белеткелди дүрген доозарынче бүгү күштү угландырар үе келген.

М. БАЗЫР-САДЫ.

Тайгада тудугжулар

Улуг-Хем районнуң «X Улуг хурал» колхозунуң тудуг бригадазы мурнуку чылдарга домейлээрге, бо чылын эки ажылдап турар. Чижээ, Тойлук бажында бир чаа барак бажыңны тудуп, кладовка, крыльцазындан эгелээш, хамык чүүлдерин бүрүн доосган. Аңаа механизаторлар болгаш вудуг ыяжын машина оруунче үндүрүп турар кижилер чурттаар.

Оон ынай Бара-Белдык тайгазындан тудугнуң эң эки ыяжын ушта сөөртүп турар аныяк трактористер Ивачап, Б. Байкара олар хүнде ийи катап чорур тургаш, үш катап чорупп, азы 20—30 кубометр тудуг ыяжын машина оруунче ушта сөөртүп турарлар. Ол ышкаш аныяк тудугжулар боттарының хүлээлгезин база багай эвес күүседип турар. Чижээ, тудуг ыяжын сорттап, арыглаар болгаш ону машинага чүдүрүп турар тудугжулар эштер Болдук, Б. Байкара, Бичиккей, оон-даа өскелер эки ажылдап турар. Тудуг бригадазының бригадири Д. Дукурмааның удуртулгазы-биле тайганың берт черинде үш километр оруун казып аштааш, 2 чаа көвүргүнү туткан. Орук чоогундан тайгага чыткан тудуг ыяштары ам сөөрда, тудуг шөлдеринде хүннүң-не кээп дужуп турар апарган.

К. ОЙДУП-ООЛ.

Даяныр күш

Амгы үеде Советтерниң кижизидикчи ролю кажангызындан-даа артык бедээн. Советтер боттарының доктаамал комиссияларын, депутаттарын болгаш чоннуң бот-ажыл-чорудулгалыг организацияларын дамчыштыр ажылчы чоннарның ортузунга кижизидикчи болгаш организастыг улуг ажылды чорудуп турар.

Тес-Хем районда ниитизи-биле 41 кудумчу-квартал комитеттеринде, 18 херээженнер чөвүлелинде, 12 төрелдер комитеттеринде, 13 эш-хуузунуң судтарында 600 ажыг кижи кежигүннер болуп ажылдап турар. Ажылчы чоннарның бо бүгү хөй-нити организацияларын Нарын болгаш Кызыл-Чыраа кодээ Советтери багай эвес удуртуп турар. Бо кодээ Советтерниң даргалары эштер Банчык болгаш Лахов хөй-нити организацияларының талазы-биле айтырыгларны ажыл планынга киирип, оларның хуралдарын чыылдырып турар.

Самагалдай, Эрзин, Берт-Даг кодээ Советтери кудумчу-квартал, төрелдер комитеттерин кошкак удуртуп, бо талаам-биле айтырыгларны ажыл планынга-даа киирбейн, күүсекчилерниң хуралдарынга безин чугаалашпайн турар.

Ажылчы чоннарның кижизидилгезинге, хөй-нитиниң корум-чурумун камгалаарынга эш-хуузунуң судтары чугула ужур-дузалыг болуп турар. Хөй-нитиниң корум-чурумун үрээннерни кодээ Советтер чоннуң нити хуралдарынга тургузуп, эш-хуузунуң судтарынга киирип турар. Ол чоруктуң дээштиин практика бадыткаан. Ниитиге ажыктыг ажыл кылбас, арагалаар, протуллаар кижилерниң талазы-биле чамдык кодээ Советтер шыңгыы хемчеглерни ап турар. Чижээ, Самагалдай кодээ Совединден 3 кижиге, Шынаа кодээ Совединден 2 кижиге, Берт-Даг кодээ Совединден 3 кижиге шыңгыы доңгуда берип, 21 кижини сагындырган чорук өске-даа ол ышкаш кижилерге салдарлыг болган.

Эш-хуузунуң судтарының ажылын кодээ Советтерниң талазындан удуртур чорукту экижиткениниң хараазында Эрзинде эш Өлзей даргалаан, Нарында эш Нам-оол даргалаан эш-хуузунуң судтары хамаатылардан кирген хомудал, билдиришкиннерни өй-шаанда көрүп, чоннуң идегелин ажыл-херекке шынзыдып келген.

Нарында, Бай-Дагда, Чөрураада херээженнер чөвүлелдери (даргалары эштер Севек, Эренчина, Салзынмаа) херээжен чон ортузунга организастыг болгаш кижизидилгелиг ажылды багай эвес чорудуп турар.

Хөй-нити организацияларының ажыл-чорудулгазын улам идепкейжидер, оларда ажылдап турарларны өөредир, ажылга чөп ажыглаар талазы-биле бистиң районда ам-даа чедир кылдынмаан чүүлдер хөй.

Ажылчы чоннарның чогаадыкчы инициативазын деткип, масса-биле харылзааны быжыглап, хөй-нитиге даяныры — Советтерниң ажыл-чорудулгазының диригзы, дээштиг болурунуң чугула чүүлү болур.

Б. САҢ-ХӨӨ.

Коммунистерниң персональдыг херээн көөрүнүң дугайында

Айтырыгларга харыылар

— Коммунисти учёт карточказынга киир бижиивейн хемчег алган дугайында партбюронуң шиитпирин партия хуралынга бадылаары албан бе, кандыгыл?

Коммунисти хемчег алган дугайында парторганизация бюрозунуң шиитпирлерин партия хуралынга көөрү болгаш бадылаары албан болур. Ол болза партияның иштики демократиязының негелделерин ёзугаар, партийжи амыдыралдың нормалары-биле дүүштүр болдунуп турар. Коммунистиң персональдыг херээн хуралга чугаалажыры болза, херектиң болган байдалын бүрүн тодарадыр, көргүзер хемчегни улам шын шиитпирлээр арганы хандырар болгаш хуралда бүгү олуржуп турарларга кижизидикчи ужур-дузалыг.

— Бир эвес коммунистиң персональдыг херээн чугаалажып турда, партбюро кежигүннериниң бадылаашкыны деңнежи бээр болза канчаарыл? — деп, чамдык парторганизациялар секретарьлары айтырып турар.

Бо таварылгада коммунистиң үүлгедииниң характерин, аңаа хүлээдип турар хемчегниң үнделезин база катап чугаалажыр болгаш бадылаашкынны катап чорудар. Ындыг чурум ук айтырыгны кичээнгейлиг көөрүнге, шын шиитпирни хүлээп алырынга дузалаар. Оон-биле кады ол айтырыгны партия хуралынга киире бээр деп чүвени уттуп болбас.

— Цехтиң парторганизациязының коммунистке хемчег көргүскен дугайында шиитпирин партком хуралынга бадылаар бе?

Коммунисти учёт карточказынга киир бижиивишаан хемчег алыр дугайында шиитпирни бүдүрүгениң азы албан чериниң парткомунга көрген болгаш бадылаан турар ужурлуг. Цехтиң парторганизациязының хуралы бир эвес коммунисти учёт карточказынга киир би⸱⸱ вейн хемчег алыр деп шиитпирлээн болза, ындыг шиитпирни парткомнуң бадылаашкынынга киирбес. Партком ындыг айтырыгны чүгле коммунистиң хомудал киирген таварылгазында көре берип болур.

— Коммунистиң учёт карточказынга демдеглеттирбейн алдырган хемчээн дүжүрер ужурлуг бе, кандыгыл?

Дүжүрер апаар. Чогуур хуусаа төнгенде, коммунист эттинип-чазаттынганда, оон алдырган хемчээн дүжүрер дугайында айтырыгны парторганизация чугаалажыр хүлээлгелиг. Ук айтырыгны коммунистиң билдиришкинин ёзугаар-даа, парторганизацияның бодунуң инициативазы-биле-даа көрген туруп болур.

— Коммунистерниң персональдыг херектерин партияның ажык хуралдарынга көрүп болур бе?

Болбайн канчаар. Ол болза хуралдың киржикчилерин — коммунистерни болгаш партия кежигүнү эвестерни кижизидериниң эрге-ажыктарынга ужур-дузалыг. Коммунистиң кандыг персональдыг херээн партияның ажык хуралынга көрзе чогуурун тургустунуп турар айтырыгның байдалы-биле парторганизация боду шиитпирлээр.

— Коммунистерниң персональдыг херектерин оларның чок черинге көрүп болур бе?

Каш-каш удаа келдирипшкиннер түрбуже-ле, хуралга азы партбюрога коммунист өжегерээн келбээн таварылгада көрүп болур.

— Коммунистиң алдырган ийи дапкыр хемчээн чаңгыс угда дүжүрүп болур бе?

Бир эвес ол кыйган чазыгларын билинген, ам чазалып алган болгаш бодун төлептиг ап чоруур болза, коммунистиң аңгы-аңгы үелерде алдырган хемчеглерин дүжүрер дугайын чаңгыс угда шиитпирлеп болур.

— Хемчеглиг кандидатты партия кежигүнүнге хүлээп ап болур бе?

Бир эвес кандидат шүгүмчүлелди шын деп өөренип көрген болгаш чазаттынган болза, ону партия кежигүнүнге хүлээп ап болур. Оон партия талазы-биле хемчээн баштай дүжүргеш, ону СЭКП кежигүнүнге хүлээп алыр дугайында айтырыгны шиитпирлеп болур.

— СЭКП кежигүнү бир эвес учёт карточказында демдеглеттинген хемчеглиг болза, ол кежигүн партияга кирер деп турар кижиге рекомендация берип болур бе, база партия органынга соңгуткан туруп болур бе?

Кандыг-даа хемчег алдынганы азы алдырбааны хамаан чокка, аңаа СЭКП Уставының тыпсып турар бүгү эргелерин ол эдилээр, оон иштинде партияга кирер дээн кижиге рекомендация-даа бээр, соңгаан база болу соңгуткан-даа туруп болур. Ындыг коммунист партия органынга соңгуткан турарынга төлептиг бе дээрзин партия хуралынга болгаш конференцияга коммунистер боттары шиитпирлээр.

— Партия талазы-биле алдырткан хемчегни кажан дүжүрерил?

Партия талазы-биле хемчегни дүжүрүп болурунуң хуусаазын доктаатпаан. Коммунист кылган чазыын кажан эдип алганда, оон партия талазы-биле алдынган хемчээн дүжүрер апаар. Коммунистиң кылган үүлгедииниң хире-чергезин партия организациязы өөренип көөр ужурлуг. Чамдык четпестерни дүрген эдип-чазап ап болур, а чамдыктарынга үр хуусаа негеттинер.

Партия талазы-биле хемчег алдырткан коммунисти партия организациязы бодунуң кичээнгейинге тургузаар ужурлуг. Коммунист бир эвес эттинип-чазаттынган болза, оон билдиришкинин-даа манавайн алдырган хемчээн дүжүрүп каап болур.

— Коммунистиң партия райкомунга алдырткан хемчээн канчаар дүжүрерил?

Айтырыгның тургустунуп келгениниң аайы-биле коммунисти партия эге организациязындан өрү турар парторган хемчег аптар таварылгалар тургулаар. Ынчалзадаа ол таварылгада хемчегни дүжүрери нити чуруп ёзугаар болур: айтырыгны баштай эге организацияга көөр, а ону ук хемчегни көргүскен партия комитеди үзе шиитпирлээр.

(1963 чылдың августа үнген № 16 «Партийжи амыдырал» журналдан).

Төрээн чурттуң тиилеттирбес броня-куягы

Танк шериглери Кызыл Арминың хевирлениишкин тургустунганы-биле кады төрүттүнген. Баштай олар дээрге Псков биле Нарваның чоогунга тулчуушкуннарга дайынчы алдарны чедип алган, куяктыг машиналарлыг улуг эвес отрядтар турган. Хамааты дайынны тиилелгелиг-биле доозулган соонда, Чепсектиг Күштерни, оларның техниктиг чепсегленишкинин улам быжыглаар деп сорулганы Коммунистиг партия салган.

Чепсектиг Күштерни быжыглаар дугайында сагышты салбышаан, танк шериглерин тургузарынче В. И. Ленин улуг кичээнгейни салып турган. 1919 чылда-ла оон саналын ёзугаар ада-чурттуң танкыларын бүдүрер дугайында шиитпир хүлээп алдынган. Оон чүгле чыл эрткен соонда, оларны шеригге берип эгелей берген.

Чуртту индустриализастаарының ленинчи политиказын боттандырган чорук, танк тудуун хөгжүдеринге онза таарымчалыг байдалды тургускан. М. И. Кошкин, А. М. Морозов, Ж. Я. Котин, Н. А. Кучеренко ышкаш ындыг мергежилдиг конструкторларның, инженерлерниң, техниктерниң болгаш ажылчыннарның сорук кирген чогаадыкчы ажылы болза, ол үеде эң дээре болуп турган танкыларны тургузуп, оларны бүдүрүп үндүреринче кирер арганы берген. Дайынчы чаа техниканы тургузары-биле чергелештир, танк шериглерин эң-не ажыктыг кылдыр ажыглаарының теориязы ажыглаттынып, оларны организастаарының сайзыраңгай хевирлерин дилеп тып турган.

Танкистер белеткелин чедишкинниг чоруп турган. Хасан хөлдүң болгаш Халхин-Гол хемниң районнарынга совет танкыларга таварышкан дайзыннарга өлүмнүг болган.

Ынчаарга совет улустуң дайынчы, маадырлыг чоруунуң алдын дептеринге Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында танкистер эң-не маадырлыг арыннарны бижээннер. Бистиң танкыларывыс гитлержилерни өлүмнүү биле могүдедип турган. 1941 чылдың черле таарымча чок турган чайынында безин танкычы болгаш механизастаттынган шериг каттыжышкыннарывыс Гродно, Дубно чоогунга, Шяулай районунга болгаш өске-даа черлерге улуг чедишкиннерни чедип алган.

Москва чоогунга, кадыг-дошкун тулчуушкуннарга амгы үеде куяк-танк шериглерниң маршалы, М. Е. Катуковтуң командылааны 4-кү танк бригадазы кайгамчыктыг маадырлыг чорууң көргүскен. Оон шериглерниң эрес-маадырлыг болгаш бедик дайынчы мергежили дээш, ол шериг каттыжышкынның 1-ги гвардейжи бригада кылдыр эде тургускан. Танк гвардиязы ынчаар төрүттүнген.

Волгага өндүр улуг тулчуушкуннар фашистиг шпилиттинген аг-шериглерни буззалаашы-биле болгаш шуут чылча шапканы-биле доозулган соонда, Совет Арминың калбартып чоруткан шиитпирлиг шавар халдаашкыннарынга танкылыг болгаш механизастаттынган каттыжышкыннар дайзынның диригкүштерин болгаш техниказын сүртенчиг-биле узуткап турган.

Курск чоогунга тулчуушкун онза улуг болган. 400—700 танкыларны, оон иштинде хөй санныг «тигрлерни», «пантерлерни» болгаш «Фердинанд» дээр болу чоруур үгер-бооларны чамдык хүннерде немец-фашистиг командылал тулчуушкунунче киирип турган. Ынчалза-даа совет танкыларның броня-куягы болгаш дайынчыларның дайынчы мергежили бодунуң херээн күүсеткен: Бурск чоогунга тулчуушкуннар шөлдеринге 4500 танкыларны болгаш болу чоруур үгер-бооларны фашистер ышкынган.

Дайзынның тылынче хаңы, маадырлыг халдаашкыннарны чорудуп, дайзынның туружунче хеп-хенертен согуушкуннарны кылбышаан, танкистер Совет Арминың шавар халдаашкынының дүрген темпилиг болурун хандырып турган. Барыын чүкче бистиң тиилелгелиг шавар халдаашкынывысты гитлержилерниң эң-не кадыг-дошкун удурланышкыннары доктаадып шыдаваан.

«Т-34» деп алдаржаан танкыларны, янзы-бүрү хевирниң аар машиналарын болгаш болу чоруур артиллерия тургузугларын ажыглап турган, ол үелерги даштыкы танкыларның кандыг-даа хевиринден бистиң техникавыстың артык күштүүн бүгү делегейге ол үеде көргүскен. Шеригни хөй санныг броня-куяктыг машиналар-биле хандырган бистиң улустуң чогаадыкчы генийи, ажылчын аңгының өндүр улуг күш-ажылчы тиилелгези аңаа база катап илерээн. Дайзынның сөөлгү үш чылдарының дургузунда фронт болза, чыл бүрүзүнде-ле 30 муң ажыг танкыларны, болу чоруур артиллерия тургузугларын болгаш броня-куяктыг машиналарны ап турган.

Бистиң танкистеривис кайгамчыктыг дайынчы техниказыг турган болгаш ону билдилиг-биле ажыглап тургаш эрес-дидим, маадырлыг чоруктуң кайгамчык үлегерин көргүскүлээн. Бүгү-ле тулчуушкуннарга, коммунистер болгаш комсомолчулар мурнунга чоруп турганнар.

Маадырлар-ужудукчуларның агаарга дайзынның самолёттарын боттарының самолёттары-биле үстүрүп кирип тургулааның бүгүде билир. Бир тулчуушкунга лейтенант Столяровтуң командылааны танкының кижилери фашистиг «тигрниң» мырынай чанынга келген болган. Фашистер олла дораан боолап үнген. Дайзынның снаряды танкының башнязын ийлендирипкен, а оон өске снарядтан машина кыва берген. Ынчаар орта лейтенант Столяров механик-чолаачы, улуг сержант Кадыровка фашистиг танкыны таварып киреринче команданы берген. Хып чораан машина шуут халааш, дайзынның танкызынга барып үзер орта, ол сегиржип алышкынның черинге чаза тевиишкин болган соонда, чүгле металлдар буузундузу артып калган. Столяров биле Кодыров аңаа өлгүлээн, ынчалза-даа олар бистиң дайынчыларывыска шавар халдаашкынны чедишкиннииг-биле уламчылаар арганы бергеннер.

Гвардейжи лейтенант Быков командылаан танкының кижилери кайгамчыктыг тывынгыр байдалын көргүскеннер. Фронт шугумун эртип киргеш, штабка чагаа чедирип бээр ужурлуг турган. Олар орукка чоруп орда, фашистиг дөртен «тигрлер» таваржып келген. Олар чырыткыларын чырыдып алгаш, үгер-бооларының уннарын атказр көрүндүрүп алгаш чораннар. Чүнү канчаарыл? Дедир ээр бе? Ынчап болбас. Дужаалды күүсеткен турар ужурлуг. Оон-биле кады оруктa артып каап база болбас. Чырып келирге, совет танкыларны дайзыннар дөмей-ле көрүп каар болгаш ону узуткаар дээш бүгү күштерин үндүрер апаарлар. Ынчангаш танкистер кара чаңгыс шын шиитпирни тып алган: танкистер үгер-боозунуң уунунуң ужунга демир хуун кедирип алган, ынчангаш караңгыда ол үгер-боо «тигрниң» үгер-боозунга дөмей. Ынчаарга дайзынның танкылары эртилей бээрге, бистиң танкистеривис чырыткыларын кывыскылапкан, ынчангаш совет танкистер дайзыннарның соонга улаштыр чыскаалыпканнар. Гитлержилерниң камгалалында эң-не айыылдыг черни олар ынчаар эрте берген. Оон олар ийиниче ээпкеннер. Чорук ора фашистерниң бронетранспортёрун база узуткап каан. Дайзын ам билип кааш, боолай берген, ынчалза-даа озалдааннар.

Чагааны даңгаар эртен чедер черинге чедирген.

Бо дээрге танкичи дайынчыларның санап четпес маадырлыг чүүлдеринден чүгле ийи чижек-тир.

Төрээн чурт танкистерниң маадырлыг болгаш мергежилдиг чорууң төлептии-биле үнелээн. 1142 танкистерге Совет Эвилелиниң Маадыры аттарны тывыскан, олардан 16 кижи — ийи дапкыр маадырлар. 250 муң дайынчылар орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаткылаан.

Танк шериглеринге мергежилдиг шериг начальниктериниң алдарлыг бөлүү кижизиттинген. Бронетанк шериглериниң Кол маршалы П. А. Ротмистров, бронетанк шериглериниң маршалдары Я. Н. Федоренко, П. С. Рыбалко, П. П. Полубояров, М. Е. Катуков, С. И. Богданов; армия генералдары И. И. Якубовский болгаш Д. Д. Лелюшенко; генерал-полковниктер А. Х. Бабаджанян, А. Л. Гетман, Н. Н. Гусаковский, А. С. Кравченко болгаш өскелер-даа үстүнде айыткаңнарның аразында бар болуп турар.

• • •

Ада-чурттуң Улуг дайынының доозулганындан бээр чээрби хире чыл болуп турар. Ол үениң дургузунда бистиң Чепсектиг Күштеривистиң күчүзү улам улуу-биле өскен. Ада-чурттуң эртемниин болгаш техниказының кеступ көрбээн чедишкиннерин совет кижилер катап-катап бүгү делегейге көргүзүп турар. Валерий Быковскийниң болгаш делегейде баштайгы херээжен космонавт Валентина Терешкованың кады ужудушкуну — ол талазы-биле база бир чайынналчак барымдаа болуп турар.

Кызыл шөлге болуунуң чугаазынга Н. С. Хрущевтуң демдеглээни болза: «бир-тээ Черни долгандыр ындыг ужудуушкуннарны кайгамчыктыг, ылавылалдыы-биле чорудуп турар шак ындыг ракеталарлыг болуп турар чүве болганда, Совет Эвилелинде оон өске онаалгаларлыг ракеталар база бар дээрзин бүгүдениң билип турары чугаажок». Ынчангаш Чепсектиг Күштерниң өске-даа хевирлери база-ла эң болбаазырангай чепсектерлиг болуп турары черле билдингир.

Янзы-бүрү социал системаларлыг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннзарының ленинчи политиказын чайгылыш чокка чорутпушаан, партия болза, империализм турум турар чүве болганда, агрессчи дайыннарның айыылы база артып калыр деп чүвени барымдаалап көөр апаар. Ынчаарга танк шериглери ам-даа күчүлүг согуучу күш болуп хевээр арткан. Олар болза тулчуп тура-ла дайзынның камгалалын ажып эртип, оон хаңы тылынче дүргенибиле хап кирип, ядролуг халдаашкынның чепсектерин узуткап, камгалал черлерин болгаш чугула объектилерни ээлеп ап шыдаар күш болур турар.

Бистиң танк шериглеривистиң чепсээнде — янзы-бүрү хевирниң күчүлүг дайынчы машиналары бар. Совет танк тулуушкунунуң эң байлак дуржулгазы болгаш эртем-техниктиг эң чаа чедиишкиннери оларда синниккен. Совет танкистерниң холунда кайгамчыктыг дайынчы техника бар. Чүткүлүг ажыл-биле олар боттарының дайынчы мергежилин хүн-хүннеп сайзырангайжыдып турарлар.

Германияда турар совет шериглер бөлүүнде капитан П. Лейфуруң командылааны танк ротазы калбаа-биле сураглыг. Ол ротада дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиң хөй санныг тергииннери. тергиин экипажтар бар. Бүгү-ле экипажтарда бот-состав доозуу-биле бот-боттарының орнунга ажылдап билирлер, солчуп билирлер. 35 дайынчылар солдатчы маадырлыг чоруктуң 3—4 демдектерлиг. Шериг округу болгаш бөлүк шериглер бүрүзүнде ындыг дайынчылар болгаш шериг кезектери эмге-дивчок.

Чепсектиң өске-даа хевирлериниң дайынчылары-биле кады совет танкистер империалистерниң кандыг-даа чимзениишкиннеринден бистиң Төрээн чуртувусту идегелдиг-биле камгалап турарлар.

Подполковник Л. КОРЗУН.
(«Агитатор» журналдан).

Телеграф дыңнадып, медээлеп тур

Москва Керээзин американнарның хөй нуруузу деткип турар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Миннесот штаттың назы четкен алды хамаатыларының бежи-ле агаарга, космос делгемынге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээни Американың Каттышкан Штаттарының сенадындан бадылаарын күзеп турар дээрзин «Миннеаполис трибюн» солуну дыңнаткан. Чоокта чаа хөй-ниитиниң санал-оналын алганының түңнелдерин барымдаалааш, ол солуннуң демдеглеп турары болза, Миннесот штаттың назы четкен чурттакчыларының 78 хуузу ук Керээ бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарынга дузалаар боор деп санап турар.

Кубаның Революстуг чепсектиг күштериниң министерствозунуң дыңнадыы

ГАВАНА. (СЭТА). Кубаның Революстуг чепсектиг күштериниң министерствозу чурттуң агаар кызыгаарын дээрбечилериниң чаа үрээшкин кылганының дугайында дыңнадыгны парлап үндүрген.

Дыңнадыгда айтып турары болза, сентябрь 4-түң дүнезинде ылгамыр демдек чок ийи самолёт Кубаның Лас-Вильяс мөжүзүнүң девискээриниң кырынга көстүп келген. Кажан шерит-агаар баазазындан оларже боолап эгелээн үезинде, самолёттар дезе берген.

Дараазында хүнде эртенгиниң 4 шак хире турда ол-ла районга ийи моторлуг самолёттуң база катап көстүп келгенин көрүп каан. Артиллерия батареязы-биле дээрбечилерже боолаан. Самолёт дезип үнерин оралдашпышаан, бомбаларны кайы-хамаан чок октап турган. Ол араатаңзыг халдаашкынның түңнелинде Санта-Клара хоорайга башкы Фабрисио Агилер Норьега өлүрткен. Ооң үш уруглары балыглаттырган.

Каш минута эрткенде, Кубаның чепсектиг күштериниң хыдыкчы самолёттары ол-ла районга оон өске реактивтиг ийи самолёттарны сывырып үндүрген дээрзин дыңнадыгда база айтып турар.

«Бо өнчүк-чөңгээлиг ужудуушкуннар бот-боттарының аразында шуут холбаалыг болгаш реактивтиг самолёттарның ооң мурнунда ужудуп келген самолёттарның кемниг үүлгедиглерин чажырып чаарынга ажыглааны кандыг-даа чигзиниг чок» дээрзин Революстуг чепсектиг күштерниң министерствозунуң дыңнадыында айтып турар.

«Ол үүлгедиглер дээш харысалганы америк чазакка онаап, ындыг үүлгедиглерни катаптаар чорук шиңгыы өнчүк-чөңгээлерге чедирип болур магат чогун баш удур сагындырып тур бис, чүге дээрге, бистиң улузувуска удур угландырган ындыг янзылыг араатаңзыг үүлгедиглер-биле Куба эптежирин бодавайн турар».

Социалистиг Чехословакия

Өөредилгениң чылы — чүткүлдүң чылы

Социалистиг Чехословакияның бүгү-ле школаларынга өөредилге чылы сентябрь 2-де эгелээн. Барык-ла үш миллион хире школачылар болгаш студентилер өөредилге класстарынга, лабораторияларга болгаш мастерскаяларга четкилеп келгеннер. Чехословакияның школаларында мурнундагы чылдарга деңнээрге, бо өөредилге чылында ылгалдыг чүү барыл?

СЭТА-ның корреспондентизиниң ол айтырыынга харыылавышаан, ЧССР-ниң школалар болгаш культура министри Франтишек Кагуда мынча дээн:

— Национал хуралдың 1960 чылда хүлээп алганы школа дугайында хоойлу ёзугаар чоруттунуп турар өөредилгениң эде тургузуушкуну бо чылын долузу-биле ботканыр. Ыяавыла өөредилгени 8 чылдан 9 чылга чедир узаткан. 6-дан 15 хар чедир уругларга 9 чылдың кол школазы тургустунган. Бешки болгаш тоскуклассатарга чаа өөредилге планнары болгаш программалары (арткан класстарга ону эрткен өөредилге чылында киирген) киргилээн. Олар школаларның улам ынайгы политехниказын, өөредилгениң амыдырал-биле сырый харылзаазының принцивин быжыглаарын баш удур көрүп турар. Ол ышкаш, үш чыл өөредилгелиг нити билигниң ортумак школалары чуртта тургустунган. Тос чыл школаларын дооскан өөреникчилерниң кирер ол школалары болза, улус ажыл-агыйының болгаш культураның чамдык адырларынга ажылдаарынга бүгү-ниитиниң долу политехниктиг өөредилгезин болгаш тускай билигниң мергежилин аныяктарга берип турар. Бүдүрүлгениң, көдээ ажыл-агыйның болгаш культураның аңгы-аңгы адырларынга ажылдаар бедик мергежилдиг ажылчыннарны база техниктерни белеткеп турар профессионалдыг училищелерниң болгаш ортумак мергежилдиг школаларының эде тургузуушкуну база-ла дооступ турар.

Амгы үеде Чехословакияда уругларның чедип ап турары тос чылдың кол өөредилгезин бо өөредилге чылында улам-на сайзыраңгайжыдар бис. Бедик мергежилдиг, амгы үениң эртем болгаш техниказын билир, эки шынарлыг бүдүрүкчүлүг ажылды күүседип шыдаар кижини белеткээрин көрүп турар шупту чаданың школаларынга бүгү талалыг кижизидилгениң айтырыгларынче улуг кичээнгей салдынар. Келир чылын бүгү-ле класстарга чаа өөредилге номнарын бээр бис. Чаа өөредилге номнарын чогаадып кылыр талазы-биле ажыл алээн каш чылдарда үргүлчүлеп келген болгаш ам доозулган. Оларны тургузарынга, дерип кылырынга дээди өөредилге черлериниң аалдар-сураглыг башкылары, методистери, профессорлары, а ол ышкаш чурттуң эң дээре чурукчулары киришкеннер. Ол өөредилге номнары социалистиг утка-шынарлыг.

Кол кичээнгейни, ылангыя математиканы өөредиринче угландырар. Үш хоорайларда — Прагада, Братиславада болгаш Брнода тускай математика школалары тургустунуп турар. Математика эртемнеринге быжыг мергежилин көргүскен уруглар аңаа өөренир. Оон ыңай, бүгү-чехословак математиктиг олимпиаданың тиилекчилерин өөредир үш школалар ажыттынар. Санажылга машиналарынга болгаш оларны чогаадыр талазы-биле делгем белеткелди алыр нити билигниң ортумак үш школалары тургустунуп турар. Ол школаларның доозукчулары санажылга машиналарының бүгү-ле хевирлери-биле дериттинген математика-санажылга албан черлеринге баарлар.

Даштыкы дылдарны өөренири — эң-не чугула айтырыг. Бо айтырыгже онза сагыш салып турар бис. Орус дылды үшкү класстан эгелээш кужениишкинниг-биле, а 5-ки класстан — калбак нептерелгей боор турар, кандыг-бир даштыкы дылды өөренир тускайжыттынган 40 школаларны бо өөредилге чылында тургузар бис. Ындыг школаларга башкылаашкынны даштыкы дылдар кырынга чорудар. Бо дээрге чүгле баштайгы базымнар, бирги дуржулга дээрзин демдеглээр херек. Дыл өөренир тускай школаларның саны чыл бүрү көвүдээр.

Сентябрь 1-ден эгелээш, бүгү-ле тос чылдың кол школаларынга өөреникчилерниң билииниң демдек системазы өскерлир. Тус-тус эртемнерге аңаа демдектерден аңгыда, өөреникчилер нити аттестациялыг демдекти база алырлар. Оон алыс утказы мындыг: бирээде, өөреникчи бүрүзү-биле тускай ажылдаарын чедип алыр болгаш оон-биле нити билигни чедип алыр, ийиде, бижимел хевирге башкы өөреникчиниң мергежилин болгаш талантызын харысалгалыы-биле онзалап билзин дээш чорудар.

Өөредилге чорудулгазының чаа-чаа хевирлери тускай мергежилдиг школаларынга болгаш дээди өөредилге черлеринге база кирер деп, Франтишек Кагуда чугаалаан. Тускай мергежилдин-даа, дээди-даа школаларга көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглерин белеткээринче кичээнгейни улам-на углаттырар бис. Кол ажылындан чартыкпайн турган, өөренир өөреникчилерниң болгаш студентилерниң саны база-ла көвүдээр. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, чаа социалистиг ниитилелдиң херелдеринге дүүштүр, эртемниң хөгжүлдезин болгаш чоннуң идей-политиктиг деңнелин марксистиг-ленинчи мировоззрениениң үндезининге бедидерин хандырзын дээш бис аныяктарның өөредилгезин Чехословакияның Компартиязының XII съездизиниң шиитпирлеринге база кижизидилге болгаш өөредилге системазының дугайында хоойлуга үндезин болдуруп чорудар бис.

Илья МАСЛЕННИКОВ,
СЭТА-ның корреспондентизи.
Прага.

ГКП ТК-ның политбюрозунуң медеглели

БЕРЛИН. (СЭТА). Кыдаттың Коммунистиг партиязының удуртукчуларының ээлеп турар туружун шүгүмчүлеп турар, Германияның Коммунистиг партиязының ТК-зының политбюрозунуң медеглелин «Дейчер Фрейхейтсзендер 904» деп радиостанция дамчыткан.

Агаарга, космос делгемынге болгаш суг адаанга ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында Москва Керээзинге Бонн чазаа байыр чедирген деп кыдат удуртукчуларның бадыткаашкынын ук медеглелде ойтур шаап турар. Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун күштелдиреринин бонн талалакчылары шенелделерни хоругдаар дугайында керээни чарарынга болгаш ГФР-ниң аңаа каттыжарынга шаптыктаар дээш, бүгү-ле чүүлдерни кылып турганы билдингир эвес чүве бе деп, медеглелде чугаалап турар. Адактың сөөлүнде кээп, Аденауэрниң чазааның керээге ат салыр ужурга таварышкан чоруу дээрге, барыын-герман хөй-ниитиниң аңаа кылган базышкынының болгаш керээге ГДР-ниң каттышканының түңнели-дир, а ол ышкаш НАТО талазы-биле бодунуң эвилелчилериниң аразында безин Барыын Германияның аңгылаттыларының кыжаны бар болуп турганының түңнели-дир.

Дүшкүүрлүг зорукту чазырылдырарынче болгаш чепсегленишкинниң дүжүреринче угланган херек кырында боттуг базымдан ойталааш, боттары барыын-герман империализминиң агрессчи бөлүктери-биле черлелештир туруп турарын кыдат удуртукчулар канчап билбес чүвел деп, медеглелде чугаалап турар.

Кыдат удуртукчуларның Совет Эвилелинче нугул-мегелиг халдаашкыннарын ол медеглелде шиитпирлиг-биле ойтур шаап турар.

Тайбың дээш демиселди улам ыңай калбартып чорударынче угланган херек кырында боттуг базымнардан ойталап, ол базымнарны нугулдеп, тайбыңның лагериниң кол кужу — Совет Эвилелинче халдаашкын кылып, тайбыңның чугула быжыглалы — социалистиг лагерьниң чаңгыс эвиң үзерин оралдажып турар шак ындыг кижилер тайбыңның болгаш тайбың кожа-хелбээ доруннаашкынының политиказының талалакчызы болуп шыдавас деп, медеглелдиң түңнелинде чугаалап турар.

Ленин дугайында фильмнер

— Хүн бүрү-ле эртен эрес-кашпагай оолдар Сестрорецкилеп киоскиже, а ооң соонда чаа солуннарны тудуп алгаш — хөл эриинче маңнажыптарлар. Хеме хөлде кулузуннарны шимчетпишаан, ындыкы эриикче шимчеп чоруптар, ол эриктер «ногаан кабинетте», революцияның баштыңчызы күжениишкиннииг ажылдап олурар.

Ленинни Тур чазактың чимзенишкиннеринден чажырары-биле партияның аңаа илегээни, Сестрорецк заводтуң ажылчыны Николай Александрович Емельяновтуң оглу Саша ынчан 17 харлыг турган. Ол бодунуң эштери-биле кады Ленинге солуннарны болгаш чагааларны чедирип берип турган.

Ол чылдарның чаңныг-дидимиттиг болгаш хайныышкынныг болуушкуннарының дугайын Э. Казакевичиниң «Көк кыдырааш» деп төөжүзүнде чугаалап турар. Горький аттыг киностудия бо төөжү ёзугаар кинофильмни тырттырып эгелээн. Чаа фильмниң сценарийи болгаш режиссёру — Л. Кулиджанов. Владимир Ильичиниң ролюнга Ставропольдуң шии театрының актёру М. Кузнецов ойнаар. Кинофильмниң тырттырыышкыны Разливте чоруп турар. Кинематографистерниң ажылынга дузалажып, Александр Николаевич Емельянов консультант болуп турар.

Лениниң дугайында «Россияның чоогунда» деп өске бир фильмниң тырттырыышкыны Ленинградка доозулган. Ону эртем-нептерелдиг фильмнер студиязынга бүдүрүп кылган. Бо чайын кинематографист Н. Левинкий биле А. Климов Финляндияга барган. В. И. Лениниң амыдыралы болгаш ажыл-чорудулгазы-биле холбашкан черлерни сонуурган көрүп чорааннар.

Делегейниң бүгү-ле ак-сеткилдиг кижилериниң чүректеринге эргим чоок кижи — мөңгези-биле дириг. Лениниң дугайын бо ийи фильмнер чугаалап турар.

Даргалап эгелеп чоруурларга сүме

Хүлээп алыр черге хөй улус чыглырга өөрүве. Ол дээрге сээң ат-сураглыыңны үргүлчү-ле херечилээвейн турар, ынчалза-даа сеңээ келген кижини эптиг-ээлдек хүлээп ал.

Алгырып херектенип тургаш, сен ийи чүүлду чидиргениң ол: үнүңнүң харылзаазын харыксырадып, бодуңнуң ат-алдарыңны чидиргениң ол.

Шалың дозевилели төрүттүнүп-ле турбас: ол төнер дээрзин чамдыкта сантып ал.

Н. ОНДАР чураан.

Чолаачыларга ажыктыг сүмелер

Бензинниг азы машина үзүн куткан демир доскаарларны сөөртүрү кайы хире берге болурун механизатор бүрүзү билир болгай. Доскаарны канчаар-даа оралдажып быжыглаан каар болзуңза, ол чайганып, соктанып-ла чоруур. Ылаңгыя багай оруктуг черлерге берге-ле. Ындыг болганда, кузовтуң шалазының кырынга автомобильдиң азы тракторнуң эрги покрышкаларын салгаш, ооң кырынга доскаарны олурткаш, чыпшыр шарып каг. Машина канчаар-даа чайгаза, доскаарлар калап каан чүве дег, шимчевестер.

Чолаачы, тракторист, комбайнер кижи машина үзү, бензин, солярка-биле боражы берген хол хавын кедип алгаш, машинаның кезектерин туткулап турар. Ажылчын хол хаптары дүрген өдүп каар, ынчангаш оларны кедери таарымча чок. Ол шыгый берген хол хаптарын автомашинаның моторун дуглаар халывының чаңынга (ол изиг турар үеде) азып каар, ынчаарга оларны кажан-даа өл турда кетпес сен. Оон ыңай, ийи эш хол хаптыг болуру чугула: бирээзин кедип алыр, өскезин ол үеде кургадыр.

МЫНДЫГ
база болгулаар

САМОЛЁТ ДАЛАЙ ЭЗИРИ-БИЛЕ ҮСКҮЛЕШКЕН

Самолёт черге хонар деп бар чыткан. Сөөлгү дескинигин кылгаш, корабль дорт чорупкан. Ооң дугуюн быжыглаан кезээн салып бадырыпкан. Ынчаарга хенертен бир-ле дааш үнген, самолёт сирлеш дээш мурнукузундан-даа дүргедеп бадыпкан. Самолёттуң чалгыында улуг эвес ойбак чер бар болганын көргеш, пилоттар кайгааннар. Чалгын кырында куш чүглери, балык сөөктери болгаш казырыктар бар болган. Кончуг улуг сазан деп балыкты аппар чыткан далай эзири-биле самолёттуң үскүлежи бергени ол-дур.

Куштар-биле самолёттуң үскүлежири ховар эвес болгулаар. Куштуг болгаш дыка серемчилелдиг куш болур далай эзири-биле ындыг таварылга ховар. Эзир буттарынга улуг олчазын аппар чыткаш, самолёт-биле үскүлешпес дээш, олчазын куду бадырыптарындан харамнанып чораан хевирлиг.

Крокодилди удудупкан

Операция үжен минутада үргүлчүлээн. Итальян хирург сүрээдеп турган. Чеден харлыг «артистин» — циркиң аажок камнап турганы. Гангадан экелген крокодилдиң ыжыын хирург кезип каап ужурлуг турган. Циркке араатаннарны томаартыр дээш, чамдыкта боо адып дааштаар боор чүве болгай, ындыг таварылга бо удаада болбаан. Индий гипнотизер (удудуп эмнээр кижи) хирургка дузалашкан. Ол кижи крокодилди удудупкан, ынчангаш крокодил операцияның сөөлүнге чедир шимчеш дивейн чыткан.

Кудук дүвүнден

Бо таварылга Воронеж хоорайның чоогунда «Кызыл Октябрь» колхозка болган. Колхозтуң механиктери Иван Иванович Фролов биле Семен Михайлович Гречишников эрги кудук иштинден суг дамчыдар хоолайлар уштуп алыр дээннер. Баштай кудук иштинче Фролов кирипкен. Ол оон шимээн-даа чок олчаан барган. Ынчаарда, ооң соондан ийиги механизатор киргеш, эжин оон уштур дээш бодунуң буттары сулараащ, үнүп шыдавайн барган. Кудук даштынга турган колхозчу М. Поповский демгилерни оон адырып алырын кызыдып, кудукче бадып бар чыдырда, бир-ле чыт ону дораан девидеди бээрге, дедир үнүп келгеш улус кый депкен. Хөй кижи чыглып келген. Колхозтуң партия организациязының секретары Иван Иванович Бузинниң демги озал-ондакка таварышкан эштериниң амы-тынын алыры-биле кудукче кирген. Ол, хендирге багланып алгаш кудукче киргеш, баштай бирээзин арай боорда уштуп эккелген. Дараазында чер кырынга агаарны хөрээнче хандыр кирр тынып алгаш, база катап кирипкен. Ийиги механизаторну база уштуп эккелген.

Колхозтуң коммунистериниң баштыңының ол эрес-маадырлыг чоруунга чаңгыс суур чурттуглары магадап турар.

• • •

ЧООН ЫЯШ

Луганская областың Старобельск районда Байдовка дээр суурнуң ортузунда үш осокоря (чевүрээлиг) деп ыяш үнген. Оларның бирээзиниң унун куржай тудар дизе алды хире улуг кижи хол-холдарындан туттунчур болза чедер. Бо ыяштың чөвүрээзи 20 — 25 см кылын.

Кижи бүрүзү боду ажылдыг

Бистиң килдисте беш кижи бар. Бисте ажыл хөй, ооң-биле кады кижи бүрүзүнүң бодунуң ажылы база бар болгай. Ажылга үргүлү-ле ийи, үш кижи олурар бис. Бир, ийи, үш кижи ынавыла чок турар.

Чижээлээрге, бистиң бухгалтеривис Леночканы ап көрээли. Хөй-ниити шугуму-биле киноларны болгаш театрларны коллективтиг көөрүнге билеттер-биле хандырарын ол харылап турар. Ол шак болурга-ла, Леночка карактарын чара көрүпкеш, меңче улуг тынып чугаалаар:

— Эш Тилилейков, операже чоруптум, «Богеманы» көөрү-биле билет чагыдар херек. Ону көөр дээн кижилер эңме-диикчок, ынчангаш таныштарымның дузаламчызын көөрден башка. Эки олуттарны алыр бис...

Оон, шиш ээжээн көзүлдүр эргиле бергеш, Леночка үнүп чоруй баар.

Ол 12 шакта ээп келир.

А ооң мурнуу хүнүнде Леночка ажылдаар столунга сес эвес, харын он шакта кээп олурупкан чүве болгай. Чок, ол озалдаваан, чүл дизе ийи шак иштинде ол хөй-ниити ажылын ак-сеткилдии-биле күүседип — өске килдистер кезип, опера театрынга «Богемань» дыңнаксаар кижилерин даңзылап ап чораан. Шии болуруңуң мурнунда ийи хонук иштинде Леночканы бис шала-була көөр бис. Эриннерин кызыды чаап алгаш, база-ла билеттер дээш чоруптар. Мырыңай кежээ ап четкеш, сандайга барып дүжер.

— Бо ажылга ырмам сынып калды! — деп, столга бажын салыпкаш чугаалаар. Оон бажының адаанче адыжын суп алгаш, ажыл хүнү төнгүже чедир ынчаар олурар.

Шии даарта болур деп турда, Леночка хүнну бадыр килдистер кезип, билеттер үлеп келир...

Бистиң ажыл-агый эргелекчивис Дечо хоорайга чаа чурттап эгелээн. Ооң чурттаар бажыңы чок. Дечо хоорай кыдыынга бичии бажың тудуп алыр бодай берген, ам кылырла чүвези ол.

Мырыңай понедельникте Дечо меңээ мынча диди:

— Эш Тилилейков, каш минутада чоруур апардым. Складта материалдар, тууйбу, черепица кирген-дир... Силерниң чөпшээрелиңер-биле мотоцикке олуруптайн...

Ооң ол бичии чоруушкуну саадай берген. Бир, ийи шак эрткен, а Дечо ам-даа чок.

Ол дээрге, килдиске дүш соонда, куруг довурак болу берген, стулга олура кээп дүшкеш, химиренн-дир: «Ону адыг сырыпсын, бүгү өзүмнү чазарлап каапты». Ооң соонда Дечовус бодунуң довурак шыва берген хевиниң өөктерин сирилейнип чешкилээш, аажок калбак адыштары-биле ону кактагылаар. Хүндүскүнүң бир шакта столга ол олурупкаш, янзы-бүрү саазыннарын бижээш олуруптар.

Вторникте Дечовус электри бараанныр садыынга он минута баргаш, келирин чөпшээредир. Средада «ийи борбак минутада» банк чоруптар, четвергте — бажыңга суг дамчыдылгазы кылыр өңнүүнге баар, пятницада демирлер артынчызы алыры-биле «Демир артынчыларының» складынче чоруптар, а субботада — ажылга «биче» озалдап келир. Чаныкчылар-биле чүү-хөө чүве ылавылап чурдум деп ол тайылбыр кылыр. Ынчангаш ол үргүлчү-ле довуранталып алган кээр, база столга олура дүшкеш, демги-ле дег, «адыг өзүмнү чазарлап каапты» дээр.

Бистиң кассиривис Тодор Митрев — бут бөмбүүге аарыыр кижи, артында-ла аңаа аарыкчы эвес. Бистиң хоорайга бут бөмбүүн кудумчуга кайы хамаан чок теп чоруп турар үеде Тошо Мотор деп ат-биле бут бөмбүүнүң сылдызы болуп, ол билдингир турган. Ам Тодор—«Динамит» спорт ниитилелиниң бут бөмбүү секциязының кежигүнү. Ынчангаш ооң кезээде чай чок болурун бодуңар-ла биле берген боор силер.

— Тилилейков, бодуң билир болгай сен, ийи шакта секцияның хуралынга баар мен — деп келир.

Ол дээрге понедельник-тир. Средада база-ла Тодорувус ажыл шагы ам-даа ийи шак арткан турда чоруптар, ам канчаар дээр — хыналда оюну болур болгай. Четвергте — мону онзалап демдеглээли — ажылдаар столунга ол хүнну бадыр олурар. Ынчаарга ажыл шагының дөрт шагының иштинде чагаалар, протоколдар бижиир, сөөлгү оюнга судьяларның багай ажылдаанынга удурланыышкынныг, мөрейлежип турары клубтуң бут-бөмбүкчүлериниң каржы ойнап турарының дугайында медээлерни бижиир, бо бүгү-биле ооң ээлеттингени билдингир харын.

Пятницада демги Тошо Мотор чораан киживис база-ла стадионда. Команданың сөөлгү шенелдези, улуг хүнде оюнга сөөлгү белеткел. Ол оюнга чедир чаңгыс хүн арткан — суббота, ат болган херек. Харын ооң ужурунда, эш Митревти ол хүн кым бир кижи айтырып келген болза, бис бодаммайн-даа, ол айтырган кижини «Динамит» ниитилелдиң спортклувунче чорудуптар бис.

Бистиң килдистиң дөрткү ажылдакчызы — Михил Михнев — карак-кызыл балыкчы, аңчы кижи. Понедельникте ол багай ажылдаар, аңнап чораан төлээде, ооң бажы аарып турар. Средада ол тараа октар садып алыр ээлчегге турар дээш чоруптар, четвергте дары дилеп хаптар. Пятницада — ооң дайынчы хүнү — бодунуң өңнүү скульптор Мишо-биле хола оъктааш олуруптар. Ынчаарга субботада, 10 шак 30 минута турда-ла, Михил ажылда чок турар. Чүге дээрге, 11 шак 10 минутада поезд чоруур болгай. Өске поезд база мүнне бар-ла харын, ынчалза-даа ол поезд 13 шак 20-де чоруурла болгай.

Шуут чугаалаарга, Тодор Дечо болгаш Леночка олар-биле бир дөмей. Михил дээрге хүн бүрүзүнде-ле бодунуң ажылынга чай чок болдур ийин.

Профэвилел комитеди чаңгыс: «Ажыл шагын канчаар долу ажыглаар» деп айтырыгны чугаалажыры-биле хурал кылыр деп доктааткан. Ол хуралды үш удаа кылыр деп чарлааш, үш удаа соңгаарладып келдивис. Чүге дээрге, хурал кылырынга чогуур хууга чедир кижилер чыылбас деңер. Бүгү кижилериниң ажылы бажын ажыр чай чок болгаш ындыг.

Евтим ИЛИЕВ.
болгар чогаалчы.

„Тевелиг бригаданың" оглу болду

(Чеченчиткен чүүл)

Уруглар ойнаар бөдүүн хензиг ойнаарактардан эгелээш, эртем-техниканың бөгүнгү чедиишкиннери — нарын тургузуглуг машиналарга чедир — бо бүгү болза, кижиниң бүдүрүкчүлүг күш-ажылының түңнели болур, ынчангаш үндезининиң үндезини — күш-ажыл, ол чокка чаагай чорук чок болур» — дээн бо сөстер — улуг чогаалчы М. А. Горькийниң-дир. Ол-ла сөстерни мен болдунар-ла шаа-биле бөдүүнчүдүп, уругларга билдингир болдурарын кызып, чугаалап турган мен. Ол сөстерге немей, амгы кайгамчыктыг чедиишкиннерни — космиктиг корабльдерни, Черниң кылымал эдеринчилерин, ужудукчу-космонавтарны чижек кылдыр ап турганым чугаажок. Ылангыя школага күш-ажыл кичээлдеринге ол арганы хөй удаа ажыглап турган мен.

Мээн ажылдап турганым ол школага күш-ажыл кижизидилгезинче улуг кичээнгейни салып турган. Оон бир чижээн бо чүүлдүң кол темазы кылдыр алдым.

«...Совет Тыва» колхозтуң хову турлаанга механизатор аныяктарның бүдүрүлге хуралынга чоокта чаа олуруштум. Кара-көк комбинезоннуг, чээрби беш хар үезинде, дылыраш кара баштыг, күдер шырак эр чүве чугаалаар дээш, сөс дилезе. Чөпшээрелди алгаш, кезек боданып тура, чугаалай-дыр:

— Ажылгыр эвес чорук — чыдып калган, эргиниң артышкыны-дыр. Бистиң бригадада чамдык эштерниң ажылга кызымак эвес чоруу — эптежип болбас аалдагал болбайн канчаар. Мааңа бүдүн коллектив база буруулуг, оон иштинде мен база, чүге дээрге, коммунизм тургузукчуларының моральдыг-мөзү-шынары бистен мынчаар негеп турар: сен көрүп турунда, кым частырыг кылыпкан азы кым-бир кижинин хомудадыпканда, сен аңаа көрүп эрттирип каар болзуңза, сен база буруулуг сен. Мааңа азы үнген чамдык эштерниң күш-ажылды чедир үнелевейн турары таан-даа чөгенчиг-дир, күш-ажыл чок болза, амгы үениң атомнуг техниказы хамаан чок, чаш уруглар ойнаар шыңгыраашты безин боду бүде бербес-ле болгай, эштер...

Чанымда орган бир эштен: «Кымыл бо?» деп айтырыгаш, коммунистиг күш-ажыл бригадазы деп ат дээш демисежип турар коллективтиң кежигүнү, мурнакчы тракторист-комбайнерлерниң бирээзи Куулар Дажы-дыр деп билип алдым. Аныяк механизаторнуп чугаазында чөптүг шүгүмчүлел, угаадыглыг чоруктуң барыңдаа аңгыда, күш-ажылды медерелдии-биле үнелээр чорук, бистерниң сагыш-сеткилививисти дыкала хайныктырды. Оон аңгыда, ооң үнүнде мензэ бир-ле таныш аян барын эскерип кагдым.

Хурал соонда, санал берген демги Дажы-биле чугаалажып дээш чоокшулай бердим. Бижим менче көрүп келгеш, өөрүшкүлүг аажок мендилейдир:

— Экии, башкы!

— Па, Куулар Даш-оол ышкажыл сен! Өскениң дээрге бир-ле чаан дег, кижи таныыр арга чок болган-дыр сен але! — деп, база-ла өөрүшкүм чажырар арга чок болдум.

Ынчан мен Чаа-Хөлге баштылап турган мен. Бис ону школага Дажы эвес, анаа-ла Даш-оол дижир турдувус. А документизин ёзугаар — Дажы болбас ийикпе. Ол ынчан 7 классты доозуп турган чүве. Мен ол класстың удуртукчузу турдум. Дажы орлан-шоваа, эрес оол чүве. Бүдүрүлге практиказын тайгада бригадага эрттирип база күзүн Шанчыга тараа ажаажып, бир ай хуусаалыг турганывысты сактып келдим. Ол ынчан-на, чөпшүл, сеглээн сөске дыңнангыр, кичээнгейлиг, ажылга мотаг билбес оолдарның бирээзи турган болгай. Сараат салып турда, чок дээн сигенчилерден тудак чок турду. Амыр эвес «Тевелиг бригада» деп шолалыг-даа турдувус (ынчан тевелер-биле ажылдап турган бис). Эки ажылы дээш биске колхоз даргазы колхозтуң мурнунаи аас шаңналын илередип, байыр чедирип турган ийик.

Сес классты дооскаш, механизация училищезин дооскаш, Тожунуң чыл бүрүде-ле улгадып турар тарылга шөлүн шиңгээтчир чаагай сорулгалыг келгенин база коммунистиг күш-ажыл бригадазы деп чаагай ат дээш туржуп турарын Дажы-биле чугаалашкаш, билип алган мен. Ол ышкаштар бо бригадада кайы хөй. Олар «Совет Тыва» колхозтуң бо чылын тараан эвээш биче-даа бол тараазын эки шынарлыг ажаап алганнар.

— Арбай, көк-тараа болгаш сула силостаар бис, оларның кезилдези доостур чыгап турар — деп, Дажы чугаалап эгеледи — Ногаан массаның кестингениң оңгарларда силостап тур бис. Улуг үүлени бүдүрерде улуг күжениишкинниг ажылдаар херек, ынчангаш бистиң механизатор аныяктарывыс алган хүлээлгезин хуусаа бетинде доозар дээш бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турарлар. Ону ынчаар кылып шыдаар-даа бис.

Дажы ышкаш ындыг эрес-кежээ кадрларны кижизидилгеринге киришкен мээн күш-ажылчы хензиг-даа бол үлүүм база халас барбаан-дыр дээр бодалга хей-аът киргенимден, сактырымга, күжүм дагын кыттулуп келген ышкаш болду...

К. ДОРЖУ.
Тожу, Азас сес чыл школазы.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттаглап каап турар хүн болур. Чамдык черлерге чаашкын болгаш өл хар хевирлиг чаашкыннар чаар. Кызылга чаашкын шоолуг эвес. Хат ай-тазында. Агаарның температуразы: республикага —5—10, а Кызылга — 8—10 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

СЕНТЯБРЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Гусар балладазы» 10, 12, «Кыстар чазы» 2, «Үшкү ракета» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Хап иштинде кижи» 8, Уругларга программалар 10, «Максимка» 11.15, «Диплом чок душтук» 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Чеделээн диңмиңер» 10.30, 12.30, 4.30, «Оларга дээр чагыртып турар» 2.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ак азыг» 11.15, 1.15, «Карл XVIII» 3.15, 9.15, «Өг-бүлениң чажыды» 5.15, 7.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Ногаан терге» 11, 1, «Бирги оол» 3, 5, «Хөреңгитеннерже орук» 7, 9 шактарда.

СЕНТЯБРЬ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Хуулгаазын лимби» 10, «Насреддин Ходжеже» 12, «Саша» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «На графских развалинах» 11.15, 1.15, «Үшкү ракета» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Диплом чок душтук» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Оларга дээр чагыртып турар» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Шетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13; харысалгалыг секретарьның 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25—38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01326 Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. СЕНТЯБРЬ 10 вторник № 215 (5619).

Өртээ 2 көп.

Дүжүт ажаап алыышкынын дүрген болгаш шынарлыг доозар

Мурнакчыларның үлегерин өөренир

Ленинчи партияның бөгүнгү ажыл-чорудулгазы, бистиң улузувустуң күш-ажылы, дуржулгазы болгаш энергиязы — чаңгыс улуг эчис сорулгага — коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарының программазын амыдыралга боттандырарынга чагырткан. Совет кижилер экономиканың, эртемниң, культураның хөгжүлдезинде чаа-чаа сорулгаларны холга дидими-биле ап, СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлерин боттандырар дээш шудургу демисежип турар. Партия биле улус коммунистиг тургузуушкунунуң кол болгаш шалыпчы участоктарының бирээзи—көдээ ажыл-агыйны улам ыңай көдүрер дугайында онза сагыш салыышкынын илергейлеп турар.

СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң (1953 чыл) шиитпирин хүлээп алган хүнүнден бээр бөгүн он чыл болуп турар. Көдээ ажыл-агыйны шыңгыы көдүрер дээш демиселдиң делгереңгей программазын ол Пленумга айыткан. Партияның Төп Комитединиң сентябрь Пленумунга болгаш дараазында Пленумнарынга көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң чугула айтырыглары — тараа, техниктиг культуралары, ногаалары, мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң көвүдедириниң айтырыгларын ажылдап кылган.

Эрткен он чылдарның дургузунда партия, ооң Төп Комитеди, улустуң чоннуң кызыгаар чок деткимчезинге болгаш чогаадыкчы идепкейжи чорууңга даянмышаан, колхозчу тургузугну улам ыңай быжыглаарынга, совхозтарны хөгжүдеринге, чер болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин улуу-биле көвүдедиринге, көдээ ажыл-агыйның бөгүн адырларының көдүрлүүшкүнүнге чедирген ындыг революсчу хемчеглерни боттандырган.

Чурттуң аъш-чемге болгаш чиик үлетпүрүн чиг-эге өзүп турар херегзелдерин четче хандырар төлээде чедип алдынган чүүлдерни ам көвүдедир ужурлуг. Дүрген өзүп турар экономика, улустуң чаагай чорууну бедидериниң эрге-ажыктары болза, продукция бүдүрерин соксаал чокка көвүдетпишаан, көдээ ажыл-агый эң бедик темпилер-биле хөгжээн турарын негеп турар. Ол сорулганы боттандырарынга бөгүн-ле эргежок чугула чүүлдер бисте бар: аажок улуг делгем чер шөлдери, бирги чергениң техниказы-биле чепсекленген, социалистиг улуг ажыл-агыйлар. Бүдүрүлгениң кайгамчык организакчыларының болгаш тускай эртемниглерниң хөй санныг кадрлары көдээде өскен, чер болгаш мал ажылын билдилиг чорударының байлак дуржулгазы чыгдынган.

Муң-муң колхозтар болгаш совхозтар чыл бүрүде шылгараңгай түңнелдерни чедип ап, улам хөй тарааны, эътти, сүттү болгаш өске-даа продуктуларны чуртка берип турар. Бистиң көдээ ажыл-агыйывыс кайы хире эгээртинмес курлавырларлыг болуп турарын мурнакчыларның практиказы көргүзүп турар. Ол курлавырларны чүгле дүрген ажыглаалга кирип, колхоз болгаш совхоз бүрүзүнүң аргаларын четче ажыглаар херек.

СЭКП-ниң XXII съездизиниң хүлээп алганы партияның Программазынга бистиң чуртувустуң экономиказын күчүлүг хөгжүдериниң чээрби чылда санап кылган тодаргай планын айыткан. «УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙНЫҢ БҮГҮ АДЫРЛАРЫНЫҢ, ООҢ ИШТИНДЕ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ААЖОК УЛУГ АЖЫЛДЫ КЫЛЫР УЖУРЛУГ БИС. ТАРАА БҮДҮРЕРИН ИИЙИДЕН АЖЫГ КАТАП, ЭЪТ БҮДҮРЕРИН БАРЫК ДӨРТ КАТАП, СҮТ БҮДҮРЕРИН БАРЫК ҮШ КАТАП КӨВҮДЕДИР УЖУРЛУГ БИС. БИР ЭВЕС БИС АЖЫЛ-АГЫЙНЫ ЧОРУДАРЫН МУҢ-МУҢ МУРНАКЧЫ КОЛХОЗТАРНЫҢ БОЛГАШ СОВХОЗТАРНЫҢ ЧОРУДУП ТУРАРЫ ЫШКАШ ШАК ЫНЧААР ӨӨРЕНИП АЛЫР БОЛЗУВУССА ОЛ УЛУГ СОРУЛГАЛАР ШИИТПИРЛЕТТИНГЕН ТУРАР»—деп, Н. С. Хрущев чугаалаан.

Мурнакчыларның дуржулгазын болгаш эртемниң чедиишкиннерин чер болганга практикага массалыг нептередири—ниити күрүнениң эң чугула сорулгазы, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин удуртурунуң үндезин айтырыы болур. Чүгле эртемге даянмышаан, ооң сүмелерин болгаш чаартыкчыларның ажылының арга-методтарын чер ажылынга болгаш мал ажылынга нептередип тургаш, дүжүттерни, малдың продуктулуун бедидип, машиналарны билдилиг-биле ажылдап, күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүүн хандырып база күрүнеге улам хөй продукцияны берип болур.

Совет көдээниң шолбаннары бөгүн чурттуң кырында чайынналдыр хып турар. Курск областың Калиновка суурунуң, Москва чоогунда Владимир Ильич аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң, Липецк областың «Петровский» совхозунуң, Винница областың Шляховская суурунда СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозунуң, Кур чер крайының «Мамлютский» биле «Кантемировец» совхозтарының, Узбектиң «Политотдел» колхозунуң болгаш өске-даа дыка хөй ажыл-агыйларның ажыл-ишчилериниң чедип алган шылгараңгай чедиишкиннери калбаа-биле сурагжыг. Ставропольда «Темижбекский», Краснодар крайда «Кубань» совхозтарының чер ажылдакчылары бо чылын тараа дээш демиселге кайгамчык күш-ажылчы тиилелгелерни чедип алган болгаш эш Н. С. Хрущев Төп Комитеттиң мурнундан оларга чылыг байыр чедирген.

«Кубань» совхоз чокка чедир-ле черни багай ажыглап, ол дугайында шүгүмчүлелге таваржып турган. Ажылчыннар коллективи болгаш ажыл-агыйның тускай эртемниглери оон практиктиг түңнелдерин кылган. Ситеп аралаштырар тарылга ээлчештирилгезиниң уржуктарын узуткавышаан, ашаа сигеннер тарыыр шөлдү дыка кызырган, тарылгаларның тургузуунга кол черни бедик дүжүттүг тараа культураларынга — күзүн тарыыр кызыл-таска, кукурузага, чочак-тарааңга тускайлап берген. Совхоз ам күзүн тарыыр «безостая-1» деп кызыл-тастың 3200 гектар шөлүнүң гектар бүрүзүнден 47.5 центнер тарааны ажаап алган, ол ышкаш өске-даа культуралардан бедик дүжүттер алдынган. Чурттуң шыгжамырынга 1 миллион 225 муң пуд тарааны урар. Ол хире хөй тарааны ук ажыл-агый бодунуң бөгүн 30 чыл төөгүзүнде дүжаап көрбээн. «Кубань» совхозтуң ажыл-ишчилери бодунуң үлегерин-биле экономиканы шыңгыы көдүрериниң, тараа курлавырларын көвүдедириниң шын оруун бөгүн чер ажылдакчыларынга база катап бүзүрелдиг-биле көргүскен.

Черни шын ажыглаары — тараа, эът, сүт болгаш өске-даа продуктулар бүдүрерин дүрген көвүдедириниң чугула негелдези. Партия организацияларының, бүдүрүлге эргелелдериниң тускай эртемниглериниң хүлээлгези— мурнакчы ажыл-агыйларның тарылгаларының тургузуун, тарылга ээлчештирилгелерин, ховуларны чемиштидериниң системазын, кызыл-тас, кукуруза, чочак-тараа болгаш өске-даа культуралар тарып өстүрериниң аргаларын кичээнгейлиг өөренип көөрү, ол дуржулганы чогаадыкчы арга-биле ажыглаар талазы-биле колхозчуларга болгаш ажылчыннарга дузалаары болур.

Амгы үеде дыка хөй колхозтар болгаш совхозтар бедик сорулгаларны чедип алганда, ону эдерериниң төлептиг үлегер-чижээ область болгаш район бүрүзүнде барда эки үлегер-чижекке кымны өөредип болурунуң аргазы чер болганда бар. Эртем биле хүн бүрүде өңнүктежир, бодунуң мурнакчы кожааларының ажылын кичээнгейлиг хайгаараар болгаш бүгү-ле эки чүүлдерни бүдүрүлгеге дүрген ажыглаар херек. Хөрзүнну ажылдап кылырының сайзыраңгай аргаларын, көдээ ажыл-агый культураларының элээн продуктулуг сорттарын, техниканы ажыглаарының депшилгелиг аргаларын практикага нептередири онза ужур-дузалыг.

Эң бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылче орукту айтып турар А. В. Гиталов, Н. Ф. Мануковский, В. А. Светличный, В. Я. Первицкий, В. А. Тюпко, Т. Ахунова ышкаш ындыг сураглыг чаартыкчыларның болгаш өскелээ механизаторларның дуржулгазын эң-не ханызы-биле өөренири улуг ужур-дузалыг. Бо кайгамчык мастерлерниң дыка хөй салгакчылары бар. Олар кайгамчык эки түңнелдерни чедип ап турар. Мурнакчы бригадаларны, звеноларны, фермаларны ажылдың депшилгелиг аргаларын өөрениириниң болгаш нептередириниң улусчу школалары кылдыр хуулдурза чогуур.

Миллион-миллион кижилерни эки чижектерге болгаш күш-ажылдың үлегер-чижектеринге өөредири — бистиң бурунгаар шимчээшкинивистиң чугула негелдези. Партия организацияларының болгаш бүдүрүлге эргелелдери ол ажылды аажок шудургу чорудар хүлээлгелиг. Мурнакчы дуржулганы нептередири ышкаш ындыг чугула херекти ала-чайгаарлаашкынче кирип болбас, ол дуржулганың үнелиг чорууң кижилер боттары билип ап база оларны шиңгээдип ап эгелей бергиже чедир манап болбас. Аңаа организастыг хемчеглерни боттандырары, кижилерни чаа чүүлге шудургу өөредири, оларның медерелинге үлегер-чижектиң кужу-биле салдар чедирери эргежок чугула.

Дыка хөй районнарда чаартыкчыларның хүрээлеңи чүге оожум өзүп, мурнакчы ажыл-агыйлар-биле кады оларның чанында хожудаңгай ажыл-агыйлар чүге хевээр туруп, а бир колхозта азы совхозта мөөңнеттинип алдынган, чаа, депшилгелиг чүүл өске ажыл-агыйларның чүге ажыглала бээбейн турарыл? Херектиң хамык ужуру болза организакчы ажылдың кошкаалда, чер-черниң чамдык партия болгаш совет организацияларының талазындан колхозтарны болгаш совхозтарны удуртурунуң деңнели куду, оларны эреңгей удуртуп турарында.

Омск область элээн каш чыл бурунгаар бодунуң хаван ажылдакчылары мастерлери-биле алдаржып турган. Ынчалзажок чаа чүүлдүң ажыктыының дугайында ниити кыйгырыглар оон ыңай чорбаан, чаартыкчыларның ажылының аргаларынга муң-муң малчыннарны өөредир, көдээге чаа-чаа шолбаннарны кыпсып үнүүрер дээш организакчы кужениишкиннер салдынмаан. Орёл областың болгаш Алтай крайының партия, совет органнары чамдык колхозтарның болгаш совхозтарның хожудаашкыны-биле үр үеде эптежип турар.

Ажыл-агый бүрүзүнде ажыл-херектериң байдалы дээш, хожудап турар колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын көдүрери дээш кадрларның харысаалгазын бедидер херек. Парткомнар болгаш бүдүрүлге эргелелдериниң ажылдакчылары эки, мурнакчы чүүлдү нептередири дээш дайынчы организакчылар база шудургу демиселчилер болур ужурлуг. Оларның кол сорулгазы болза, шудургу, организакчы ажыл-биле бүгү колхозтарны болгаш совхозтарны мурнакчыларның деңнелинге чедир көдүрери болур.

Бо хүннерде көдээниң ажыл-ишчилериниң кужениишкиннери көдээ ажыл-агыйның бүгү ажылдарын чедиишкинниг доозарынче угланган. Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының патриотчу хүлээлгези боттарының хүлээлгелерин алдарлыы-биле күүседири, Төрээн чуртка хөй тарааны бээри болур.

Мурнакчы ажыл-агыйлар бүгү ажылдарны: дүжүт ажаап алыышкынын, элеваторларже тараа сөөртүүрүн, күзүн тарыыр культураларны тарыырын, аңгыс аңдарарын билдилиг болгаш комплекстиг чорудуп, мал кыштаглаадыышкынынга белеткенип турар. Колхоз болгаш совхоз бүрүзү дүжүт ажаап алыышкынын чоокку хүннерде дооскан, келир чылын бодунуң экономиказын хөгжүдеринге быжыг үндезинни салган турар кылдыр бүгү чүүлдерни ынчаар кылыры эргежок чугула.

Чер болгаш мал ажылының чаартыкчыларындан өөренип, бурунгаар бар чыдарларга деңнежиилиңер!

(«ПРАВДАНЫҢ» СЕНТЯБРЬ 7-ДЕ МУРНУКУ ЧҮҮЛҮ).

Кызылдан барган коммунист чолаачы

№ 2 чуък автоажыл-агыйының чолаачызы коммунист **Алексей Кононов** бо чылдың тараа ажаап алыышкынының эгезинден бээр Таңды бүдүрүлге эргелелиниң «Тиилелге» совхозунга баргаш, совхозтуң тараа шаңнарындан чаа дүжүттүң тараазын төп шаңче сөөртүп, бодунуң ол хүлээлгезин төлептиг күүседип турар. Алексей ажыл дээнде карак-кызыл кижи: четтигер-ле шаа-биле хөйну кылырын, бодунуң арыг-нүүрүн чаагай эдилеп чоруурун күзээр.

Чурукта: Н. Кононов сөөртүп турары тарааның шынарын көрүп тур.

Фото **В. ЛУТКОВТУУ.**

Көдээ ажыл-агый ажылдарының хүн демдеглели

Сооп турар дугайында медээлер районнардан болганчок-ла кээп турар. Чамдык черлерге доңаттар дүжүп, харын-даа хар чагган. Ол болза кыш чоокшулап орар дугайында «баштайгы медээлер-дир». Ынчангаш соок дүжүп, чер кырын доңуруптар үе ырак эвес апарган. Келир чылдың дүжүдүнге чер белеткээр талазы-биле тараажыларга мырыңай ээвээш үе арткан. Ооң-биле кады аңгыс аңдарылгазының темпизи аажок оожум болуп турар. Сентябрь 5-ке чедир 29,8 муң гектар аңдартынган ийикпе, ооң планы 10 хуу күүсеттинген.

Таңды район (партком секретары эш Сухачев, райкүүском даргазы Доваадор) аңгыс аңдарар талазы-биле онза хожудап турар. Ында аңгыс аңдарарының онаалгазы чүгле 6 хуу күүсеттинген. Үш ажыл-агый—«Коммунизмниң херели», «Совет России» колхозтар болгаш «Сукпак» совхоз ол чугула ажылче сентябрь 5-ке чедир эгелеп кирбээннер. Дуржулга станциязы күскү аңдарыышкынны аажок багай чорудуп турар. Ол ажыл-агый план ёзугаар 16 муң гектар черни белеткээр ужурлуг тургаш, амдызында чүгле 243 гектарны аңдарып, планын бүдүн-чартык хуу күүсеткен.

Чер аңдарыышкынның чедиишкиниг чорудар талазы-биле таңдычылларга чүү чүве шаптыктап турарыл? Хамыктың мурнунда дыка хөй ажыл-агыйларда саваңны бөлүп, сараттаары чурумчуттунмааны, а ол ышкаш бораң хүннерде база дүнеки үеде техниканы ажыглап билбези болгаш ону ажыглаар күзел чок болуп турары болур. Аңгыс аңдарыышкынын эрте болгаш эки хуусаада чоруткан тудум-на дүжүт бедик болур дээрзин билзиниг турбуже ажыл-агыйларның удуртукчуларының болгаш тускай эртемниглериниң талазындан чугула агротехниктиг хемчегни чедир үнелевейн турар.

Эштер Сухачев болгаш Доваадор! Силерниң районда 20 ажыг муң гектар тараа кестиниген, ынчаарга хосталган черниң чүгле үштүң бир хирези аңдартынган-дыр. Ындыг чорук силерни дүвүретпейн турар бе?

Барыын-Хемчик район аңгыс аңдарыышкынын өске ажыл-агыйлардан дээре чорудуп турар. Ол районнуң ажыл-агыйлары онаалдазын 13.7 хуу күүсеткен. «Шекпээр» совхоз (директору эш Коблов), күскү аңдарыышкынны эки организастаан. План ёзугаар 6.610 гектар чер планныг тургаш, сентябрь 5-ке чедир 1.567 гектарны белеткээн. Ындыг болза-даа аңгыс аңдарыышкынынче амга чедир барык-ла эгелеп кирбээн ажыл-агыйлар ында база бар. «Мурнакчы» колхоз болгаш «Тээли» совхоз районну дедир тыртып турар.

Сентябрь ай күскү аңдарыышкын чорударының шиитпирлиг айы дээрзин билир херек. Ынчангаш партия комитеттери болгаш бүдүрүлге эргелелдери аңгыс аңдарыышкынның шыңгыы контрольдаар ужурлуг. Ол аажок чугула ажыл-агыйжы сорулганы ажыл-агый канчаар күүседириниң келир чылдың дүжүдүнүң салым-чолу дыка хамааржыр.

Күрүнеге тараа садарының темпизи ам-даа дыка чавыс. Сентябрь 8-ке чедир тараа хүлээп алыр черлерге 851 муң пуд тараа кирген ийикпе план 12.7 хуу күүсеттинген.

Планын 20,5 хуу күүсеткен Каа-Хем район (партком секретары эш Аракчаа, райкүүском даргазы эш Даржаа) мурнукузу ышкаш мурнап турар. Ындыг болза-даа тараа дужаарының темпизи ында база оожум. Чамдык ажыл-агыйлар ол чугула херекке багай киржип турарын демдеглээр херек.

Улуг-Хем районнуң ажыл-агыйлары күрүнеге тараа дужаарын багай чорудуп турар. Олар сентябрь 6-да тараа хүлээп алыр черлерге 61 тонна, сентябрь 7-де — 28 тонна тарааны кирген, ол болза планга удур 0.2 хуу болур. Ынчаарга ол тараадан «Найырал» совхоз 25 тонназы, «Улуг-Хая» совхоз—3 тоннаны кирген. Оон арткан ажыл-агыйлар тараа дужаалдазынга ол хүн шуут киришпээн. Ол-ла чорук сентябрьның 8-те база катаптаан. Районнуң көдээ ажыл-агый артельдери тараа хүлээп алыр черге чүгле 3 тонна тарааны чедирген.

«Сүт-Хөл» совхоз (директору эш Соловьев, агроном эш Иванов) сөөлгү хүннерде күрүнеге тараа дужаарының темпизин элээн дүргедеткен. Сентябрь 8-те ол ажыл-агый планын 30 хуу күүсеткен. Сөөлгү беш хонукта немелде өзүлде барык-ла 28 хуу болган. Бо чедиишкин болза ажыл-агыйда күш-ажылчы кужениишкин өзүп, коллективтиң кежигүннери Улуг Октябрьның 46 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш шудургу демисежип турарының түңнели болур.

Хову ажылдарын доозарынга шоолуг эвес үе арткан. Ам мырыңай шак бүрүзү үнелиг. Техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаары, механизатор бүрүзү бүдүрер ажылдың нормаларын ажыр күүседири, тарааның чидирин узуткаары дүжүт ажаап алыышкынын болгаш күрүнеге тараа садарын дүрген доозар, ооң-биле коммунизм тургузуушкунунуң бөгүн улусчу херээнге болуушкун төлептиг салыышкынын кирер арганы Тываның тараажыларынга бээр.

ЭРЕС-ТИР СИЛЕР, ИСКРАЧЫЛАР!

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң шөлдеринде бо чылын байлак дүжүт өскен. Машинага олуруп каш, Терен-Бежигниң, Арыг-Бажының делгеӊ ховузун чыыра тыртып халдып олурда-ла, ында тарыттынган тарааның ужу ам-даа улам ырап бар-ла чытканзыг. Чодар ховузун тавараш, Кара-Талга-даа кээрге, оон хемни кешкеш, Дыттыг-Үзүктүң, Белдир-Бажының ховуларын кудулаа бадарга, кайда-даа тараа-ла, тараа. Шак ындыг байлак дүжүттү өстүрген ажыл-ишчилер боттарының маадырлыг ажыл-херээнге чоргаарланмас аргажок.

СЭКП-ниң XXII съездизиниң болгаш партияның июнь Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлеринге сорук кирген тараажылар ол өстүрген дүжүдүн бичии-даа чидириг чокка ажаап алыр дээш, амгы бо хүннерде бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турарлар. Күрүнеге тараа дужаар талазы-биле ол артель районнуң өске колхозтарын мурнап турар.

— Тарааны ажаап өстүрериниң болгаш оон чаңгыс-даа сывын черге кагбас дээш кызымак демиселдиниң талазы-биле районнуң өске ажыл-агыйларынга үлегерни көргүзүп турар-дыр силер. Ол чедиишкиннерниң үндезини чүдел?—деп, ховунуң № 1 бригадазының бригадири Ооржак Энчек-Кулактан айтырарывыска ол мынча дээн:

— Хамыктың мурнунда эки белеткелде. Часкы тарылганы хынамчалыг чоруткаш, чайгы үеде ол үнген чаш тарааны эки хайгааравышаан, ажаап алыышкын техниказының септелгезинче улай кирген бис. Тарааның бажы чаа шымырарып үнүп олурда-ла, келир күстүң дүжүдүнүң дугайында сагыш човаашкын-биле бистиң комбайнерлеривис хөлзээннер. Шынап-ла септелгени аажок хынамчалыг, бүзүреддиг-даа кылыр эрлер. Дүжүт ажаап алыышкыны комбайнер бүрүзүнге улуг шылгалда болур болгай. Ынчангаш бо үеде комбайнның чаңгыс шак-даа иштинде анаа туруушкуну улуг когарал болур. Ховунуң тараазы бир дески үнмээниннден чамдык тайыс черлерге комбайнның бичии кудуладыр ужурга таваржыр, ол үеде дат-даа таваржы бергилээр, бичии үрелиишкиннер-даа болгулаар-дыр. Ынчалза-даа бистиң оолдарывыс ол үрелген кезектерин бир дем-биле кыла шаап алгаш чоруп баарлар.

Арыг-Бажының бышкан кызыл-тазының кезилдежинче ажаап алыышкынның эгезинде дөрт комбайн кирген. Каш хонганда ам шуугу он бир комбайн ховунуң тараазынче калбаа-биле эжиндирип киргеш, 284 га шөлдүн тараазын дөрт хүн иштинде ажаап алган. Арыг-Бажының тараазы доозулган соонда үе-шак чидирбези-биле комбайннарны Чодарның 1087 га кызыл-тазын, 48 га чиңге-тараазын кестирери-биле ынаар көжүрүпкен. Өл-чаашкын барык үргүлчү болуп, ажаап алыышкынга шаптыкты ужураштырып турза-даа, механизаторлар бөгүн бар аргаларны ажыглап тургаш, хей туруушкунну болдурбайн, бедик көдүрлүүшкүн-биле кызымак ажылдап келгеннер. Безилде үезинде грамм-даа тараа черге кагбайн, сыпта тарааны дүрген темп-биле ажаар сорулганы механизатор бүрүзү бодунун мурнунда салган. Өске өөрү карак-кызыл ажылдап турда, кандыг-бир чүвеге чыдлак каккаш, чүгле бодунун дыжын харап олурар кижи ында чок. Агаар-бойдустуң таарымчалыг байдалын долузу-биле ажыглап тургаш, улуг кужениишкин-биле ажылдаары—кижи бүрүзүнүң бодалы бо. Ынчалза-даа мурнакчыларның иштинден оон-даа шилиндектер база турар ужурлуг. Ындыглар мында база эвээш эвес. Ажаап алыышкынның мурнакчызы Моңгуш Кертик-оол «СБ-3» деп комбайн-биле хүнде 10 га черниң тараазын кестирер нормазын 15 га чедир күүседип келген. Ооң башкарган комбайны мынчага үрелиишкинге таваржып көрбээн. Эш Кертик-оол хүн бүрү 18—20 тонна арыг тарааны бастыргаш, төп шаңче чорудуп турар. Комбайнерлер Сегленмей Конаадыр, Иргит Оттукпан, Николай Ооржак база-ла эш Кертик-оол-биле бир дең ажылдап турарлар.

Ховунуң тараазын бичии-даа соксаал чокка кезип турар комбайннарның шаптык чок ажылдаарынга чолаачылар база дузалап, эвээш эвес улуг-хуузун киирип келгеннер. Комбайннардан төп шаңче тараа сөөртүп турар автомашиналарның чолаачыларының иштинден Моңгуш Бүрбү, Ондар Шууруку, Моңгуш Базыр-оол тонна-километр талазы-биле сөөртүлгениң нормазын 150—200 хуу күүседип, өске өөрүнге үлегерин көргүзүп турары өөрүнчүг.

Үстүнде ады үнген ажыл-ишчилер ажаап алыышкын эгелээнден бээр доктаамал мурнакчылар ол-дур. Ынчаарга сөөлгү хүннерде онзалап ылгалганнар база бар. Олар дүгн ортумак көргүзүглүг турган болза, хүн эрткен тудум оларның ажылының шынары экижип, чамдыкта тергиин-нерге чедер часкылай бергилээр. Механизаторлар комбайннарның болгаш тракторларның техниктиг ажаалдазын хүн бүрү-ле, эртен эртежик доктаамал чорудуп чанчыккан. Тус-түс агрегаттарның составында кижи бүрүзү кандыг кезекти эде кылып, дыңзыдып, үзеп-чаарын билир. Ынчангаш олар бүдүн хүн иштинде шаптык чок ажылдап болур, кезектерни хынаарынга хөй үе-шак чарыгдавайн турар. Ээлчегге ажылдаары-биле келген ажынге комбайнның кандыг кезээнин канчаар ажылдап турарын тайылбырлап бээри чаңчыл болган. Ховуда ажылдың чоруп турар байдалын алгаш көөрге, механизаторлар чаңгызы шуптузу дээш, шуптузу чаңгызы дээш деп принцип-биле чаңгыс зай тура соруктуг, эп-найыралдыг ажылдап турары илдең.

Колхозтуң таарымчалыг кылдынган хову турлаглары Кара-Талда болгаш Белдир-Бажында. Ынчалза-даа ховунуң тараажылары ажылының аайы-биле амгы үеде чадырда түр чурттап турарлар. Бо турлагда бүгү чүве база таарымчалыг. Турлагның улуг повары М. Өргүмчүнүң белеткээн амданныг чемин механизаторлар аажок хөөннүг чип алгаш, оон сеткил ханган база катап чаа күш-биле ажылдап чоруп турарлар. Колхозтуң партия организациязы тараажыларның ортузунга агитас-массалыг ажыл чорудар кылдыр тускай агитаторлар бөлүүн тургускан. Олар хову турлаанга агитхуудусту доктаамал үндүрүп, солун номчулгазын организастап турар.

Төп шаңда ажыл база-ла хайнышкынныг. Шаңның тараа урар шөлүн цементилеп каан. Комбайннарның бункерлеринден чап-чаа үрдүрүп эккелген тарааны ийи улуг сарайның адаанда төп турар. Арыглаттынган тарааны урар, аразын үзүктеп каан тускай черлер база бар. Мурнуку эрткен хүннерде кузовтарын долдур тараа чүдүрген машиналар төп шаңның улуг хаалгазынче улай-улай шууржуп келген. Ынчалза-даа бо удаада ында аажок эвээш тараа бар болду. «Шаңга тараа хөй-ле чыдар болгу дег, а мында чоп ындыг эвээшил?» деп шаңның эргелекчизи Сат Лопсан-Серендев айтырарывыска:

— Ында кижи кайгаар чүве чок. Бо дээрге шаңда ажылдап турар бистиң колхозчуларывыстың шалыпчы күш-ажылының түңнели-дир ийин. Комбайннардан кээп турар тараа хөй-даа болза, бистиң шалыпчыларывыс ону доп-дораан арыглай шапкаш, машиналарга чүдүргеш, тараа хүлээп алыр черже чорудуптар болдур ийин — деп, чоргаарал-биле ол чугаалаан-дыр. Төп шаңны четчир энергия-биле хандырар дээш, ында тускай дизельди тургускан. Моторист Т. Семис-оол дизельди үзүк чок ажылдатпышаан, «ОВП-20» деп тараа арыглаар машинаны база ходелдирип, ооң тура душпейн ажылдаарын хандырып турар. Мурнунда чолаачылап турган, ам херек болу бээрге төп шаңда турупкан моторист хүлээлгезин эки күүседип турар ажыл-ишчини колхозчуларның мактаары чөп. Бо база-ла ажаап алыышкынның маадыры-дыр. Шаңда он беш кижи үш ээлчег болуп ажылдап турар. Ээлчег бүрүзү арыглаар машинага шакта 20 тонна тарааны арыглавышаан, келген машинаны саат чок чүдүргеш, чорудуп турар. Мурнакчыларның одуруунда Зоя Хертек, Моңгуш Серенмаа, Ооржак Билчинмаа чоруп турар дизе чазыг чок. Чамдыкта өске өөрү аарыг-аржыкка таварышкаш келбейн барган таварылгада бо мурнакчылар оларның орнунга шуут ажылдааш туруптарлар. Дүнеки ээлчегде Коля Ооржак, Куулар Кавай-оол, Бүүлар Анай база багай эвес ажылдап турар. Төп шаңдан күрүне складынче тараа сөөртүрү-биле ында сес автомашинаны быжыглаан. Ол машиналарның чолаачыларындан М. Ойнаар-оол, М. Бадын-оол, Б. Күрсет тарааны барык дүн-хүн иштинде тура душпейн сөөртүп, шалыпчы ажылдап келгеннер.

Районнуң улуг ажыл-агыйларының бирээзи болур «Искра» колхозтуң механизаторлары болгаш бүгү тараажылары баштайгы дүжүдүн чидириг чокка ажаап ап, күрүне шыгжамырынга немелде тарааны берип, шак ынчаар ажылдап турарлар. Искрачылар сентябрь 4-ке чедир 632 га кызыл-тасты, 108 га чиңге тарааны кестиргеш, оон алган 580 тонна арыг тарааны Төрээн чурттуң шыгжамырынга киирген. Ол сан ам шак бүрү өзүп орар. Күрүнеге 1200 тонна тараа дужаар планын 1500 тонна кылдыр ажыр күүседир хүлээлгени колхозчулар алган болгай. Ол хүлээлге ыяап-ла күүсеттинер дээрзинге чигзиниг турбас.

М. СҮГЕ-МААДЫР.

Совет-болгар найырал бузулбас

СЭКП ТК-ның Бирги секретары болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев олар Болгарияның Улус Республиказының национал байырлалын—Хосталганың Хүнүн холбаштыр Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Бирги секретары, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Тодор Живковка болгаш БУР-нуң Улустуң Хуралының Президиумунуң Даргазы Димитр Ганевке байырлыг чагааны чорутканнар.

Социализмниң материал-техниктиг баазазын тургузарын доозарының болгаш коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынче чоорту шилчииириниң программазын айтып берген Болгарияның Коммунистиг партиязының VIII съездизиниң шиитпирлерин улусчу Болгарияда амыдыралда чедиишкинниг-биле боттандырып турар дээрзин байырлыг телеграммада демдеглээн.

Болгарияның Улус Республиказы болза Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг өске-даа акы-дуңма чурттар-биле хол-холундан туттунчуп алгаш, тайбың, амгы үениң соңгаарладыышкын чок айтырыгларын шиитпирлээри, улустарның аразынга найыралдыг харылзааларны болгаш кады ажылдажылганы тургузары дээш, Балкан чартык ортулукту тайбыңның болгаш найыралдың зоназы болдурар дээш идепкейлиг даштыкы политиканы чорудуп турар дээрзин байырлыг чагаада айыткан.

Социализмни тургузарынга, улустар аразынга тайбың, найырал болгаш бот-боттарын билчири дээш демиселге чаа-чаа кайгамчыктыг чедиишкиннерлиг болурун болгар удуртукчуларга, бүгү болгар улуска эштер Н. С. Хрущев биле Л. И. Брежнев чүректиң ханызындан күзээннер.

Танкистер хүнүн байырлааны

МОСКВА. (СЭТА). Танкистер хүнүнде Совет Армияның Төп музейиниң залдарын эртенден эгелээш-ле улус дола берген. Броня-танкылыг согуушкуннарның мастерлериниң эрткен алдарлыг дайынчы оруктарын чугаалап турар делгиирлерни база катап көрүп танышар дээш, Москва гарнизонунуң дайынчылары, офицерлери, генералдары аңаа четкилей берген. Ол делгиирлер болза Ада чурттуң Улуг дайынының чылдарында дайзынга удур тулчуушкуннарның уттундурбас болуушкуннарының дугайында кижиге база катап сагындырып тургулаар.

Танк тулчуушкуннарының маадырларының дайынчы чепсектерин, хөй санныг документилерни музейде улуг үнелиг чүүлдер кылдыр кадагалаан. Ийи чүс бежен муң танкистерни дайынчы эрес-маадырлыг чорууу дээш орденнер-биле, медальдар-биле шаңнагылаан. Москва чоогунга, Волгага, Курск дээрбээнге, Берлин дээш тулчуушкуннарга илереэн маадырларның фото-чуруктарын болгаш документилерин көрүкчүлер сеткил хайныышкыны-биле сонуургап көрүп турарлар.

Амгы үеде броня-куяктыг шериглерде аң-не болбаазырангай техника бар, олар болза дайынга күчүлүг ойтур согуушкунну бээринге белен. Кежээ найысылалдың клубтарынга, культура бажыңнарынга маадыр танкистер-биле ужуражыышкыннар болгулаан.

* * *

Москва танкистер хүнүн байырлалдыг демдеглээн. Кудумчуларны, шөлдерни, парктарны муң-муң москвачылар дола берген турда, кежээ 9 шакта Төрээн чурт артиллериязының 20 дааштаашкыннары-биле танкистер хүнүнге аллар кылдыр салюттаан.

(СЭТА).

КҮШ-АЖЫЛЧЫ РАПОРТ

Каа-Хем районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң колхозчулары чеди чылдың бешки чылының планын чедиишкинниг күүседир дээш демисежиишаан, күрүнеге бо чылын сүт садарының талазы-биле социалистиг хүлээлгезин сентябрьның 2-де күүсеткен болгаш 1900 центнер сүттү саткан. Чыл төнчүзүнге чедир 500 центнер немелде сүттү садарын хүлээнип турар. Мал кыштагладыышкынының белеткелдериниң, дүжүт ажаап алыышкынының, аңгыс аңдарылгазының, малдың шыктыг болгаш бөдүүн чемнерин белеткээриниң, тарааны, эътти болгаш дүктү күрүнеге садарының талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни хуусаа бетинде күүседир дээш бөгүн-ле хемчеглерни колхоз баштаар чери болгаш партия, комсомол организациялары чорудуп турар.

Партийжи амыдырал

Шын түңнелдерни кылыр, шыңгыы ажылдаар

Колхозтарга болгаш совхозтарга мал кыштагладыышкынын чедимишкинниг эрттирериниң айтырыын Барыын-Хемчик районнуң партком-унуң пленумунга чугаалашкан. Ол дугайында илеткел кылган партком секретары эш Бойду болгаш пленумга санал берип чүве чугаалаваннар-даа районнуң мал ажылында бо чылгы чедимишкиннерни демдеглеп турганнар.

Районнуң аңыл-агыйлары ниитизи-биле мыйыстыг бода малдың баш саныын өстүрериниң чыл планын 110,1, ооң иштинде төрүүр инектиин — 107,3 хуу, хой, ошкунүүн — 106,8 болгаш хаванны — 108,3, чылгыны — 102 хуу күүсеткен.

Төрээн 100 баш хой санындан «Мурнанчы» колхозта Х. Кек — 100, «Тээли» совхозта Х. Даржаа — 103 хураганнарны намгалап алгылаан. 75 инектен 75 бызаанны алган К. Павы («Мурнанчы»), 356 хойдан 377 хураганны алган эш Агбаан («Шектээр»), бодунга быжыглаан 14 инектериниң бирээзинден-не 846 кг сүттү саргап саанчы О. Аңзатпаа, 89 сарлыктан 89 бызаа алган Д. Очур («Малчын») олар мал ажылының мурнанчыларының одуруунда санадып турадыр. «Малчын» колхозтуң ажыл-ишчилери күүрүнге сүт садарының чыл планын 115 хуу күүседип апкан.

Ол бүгү болгаш өске-даа бүгү чедимишкиннерни кышкы үеде улам-на быжыглаарының үндезини болза мал кыштагладыышкынын эки эрттирери болур. Ынчангаш аңаа белетиелди ам-ыяк чоруткан турар ужуралуг. Бо айтырыгны парткомнуң бо пленумунга чугаалашкан ужуру-даа ол.

Колхозтар болгаш совхозтар келир чылын кодан бүрүзүнге 200—250 баш хойларны кыштагладыр деп турар. Амгы үеде моон мурнунда хуу улустуң кыштаглары турган хамаа-хораалардан эгелээш-ле бүгү орансаваларны септеп эгелээн. Хуу улустуу боон турган 50 аңыг кыштагларны нурлавыр хонаштар ыладыр белеткеп ап турар. Ниитизи-биле хойнуң 466 хамаалары бар. Инек малды кыштадыр 61 турлаглар бар. Оларның бирээзинге-ле ортумаа-биле 245 баш инекти кыштадыр деп турар. Ол бүгү кыштагларда болгаш фермаларда бүгү-ле хамааларны соон дүмериниң бетинде септээр ажылдарыны эм организастаар деп пленумнуң нирмичилери дугурмуп алган.

Пленум эрткен чылдың четпестерин катаптавазынче кичээнгейни угландырган. Төрээн 100 баш малга онаштыр 78 бызаанны, 61 хураганны, 59 анайны район алган. «Мурнанчы» колхоз 75 бызаанны, 51 хураганны, 55 анайны, «Тээли» совхоз — 63 бызаанны, 48 хураганны, 50-не анайны 100 баш төрээн мал санындан алганы дыка чавыс түңнел болган. Малдың өлүп хораар чоруу ковей болуп турар. Август 1-ге чедир 605 мыйыстыг бода мал, ооң иштинде 252 бызаалар, 10418 баш хой, ошкү, 225 хаван ооллары өлүп хораан. Ол болза эртикен чылдың мал кыштагладыышкынының четпес организастаттынганының уржуу болган деп түңнелди пленум кылган.

Сентябрьның 1-ге чедир район мал чемнинге сиген белеткелин чүгле 44,1 хуу, силос салыышкынын 6-ла хуу, будук-бүрү чемни 4,6 хуу күүсетпен чоруп дүвүрээзинниг боон турар. «Кара-Хөл» колхоз тарва тарывайн турар хирезинде-ле, сиген белетиелиниң планын чүгле 8,2 хуу күүседип алган. Мал кыштагладыышкынынга шак мынчаар багай белеткенип турары дээш өске-даа ээлээн хой аңыл-агыйларның удуртукчуларын шыңгыы шүүлтүүнге бо пленум таварыштырган.

Малчыннарның чуртталга-амыдыралының айтырыгларынче чогуур кичээнгей салбайн турар фактылар маңаа база илерээн.

Бо чылын мал аңыларының продуктуларын күүрүнге садарының планын — эътти — октябрь 1-ге, сүттү — октябрь 10-га чедир күүседирин, мал аңыларының талазы-биле чорудар хемчегларни айыткан шиитпирни пленум хүлээп алган.

К. КАЛГА-ХӨӨ.

«Межегей» совхозтуң механизаторлары Владимир Тимков биле Геннадий Шараевтиң эки ажыл-херээниң дугайында чугаа оларның ажылдап турары совхозунда болгаш районунда эки билдингир апарган. Олар техниканы ажыглап билир талазы-биле совхозтуң өске механизаторларынга үлегер-чижек болуп турарлар. Ол чул дээрге ЖВН — 10 жатка-биле тараа кестиреринге эки көргүзүглерни чедип ап шыдаанны болур: тараанны чидирип чок, дүрген болгаш одуругларын таарыштыр кестиреринге мергежээнинер. Оларның бо жатка-биле ажылдаарының аргазын билип алыры-биле бистиң республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының механизаторлары аңаа барып турарлар. Бо сезонда оларның звеносу 2000 гектар черниң кызыл-тазын болгаш чиңге-таравзын тавычалай кестирер деп хүлээлгенин алганнар.

Чурукта: комбайнерлер В. Тимков биле Геннадий Шараев.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

ИДЕГЕЛДИГ КОНТРОЛЁР

Бажының дүктери ак-көк апаргаш, каттыраннаан характерлыг кижи Барыын-Хемчик парткомнуң бюрозунуң партия-күрүне контроль комитединиң болгаш районнуң хереглекчилер эвилелиниң хуучу кежигүннериниң хураддарынга илеткел кылып турда, болганчок-ла таваржы бээр мен. Ооң чугаалаан сөс бүрүзү тодаргай, хаштыг болгаш биидингир.

Ол кижини барыын-хемчикчилер, ыяңгыя кооперация ажылдакчылары «идегелдиг контролёр болгай аан» деп, мактап турары таварыгга эвес.

«Кымыл бо? Кайда, чүнү ажылдап турар ирей ирги?» — деп, номчукчулар чугаажок сонуургап айтырар чадавас боор.

Бо болза Барыын-Хемчик парткомнуң штаттан дашкаар инструктору, партия-күрүне контроль комитединиң болгаш районнуң ревизия комиссиязының кежигүнү коммунист Геннадий Всеволодьевич Белокопытов-тур. Ооң хары бо чылын 64-ке үскен. Ол 1962 чылдан эгелеп пенсионер болган.

Пенсияга киреринiң мурнунда Тывага Кызыл-Мажалык МТС-тиң, сооларедир «Сельхозтехниканың» район салбырының кол бухгалтериниге ажылдап турган. Ниитизи-биле азыргa, бухгалтерге 38 чыл дургузунда үзүктелиишкин чокка ажылдаан.

Районнуң партия-күрүне контроль комитединиң болгаш райпонуң шүлүмү-биле нарын, улуг хынаддаар чорудар апартанда, идегелдиг-биле эш Белокопытовту ыяавыла биириштирбес болза хөрөк дижир. Ол черле шын.

Амгы хүннерде Геннадий Всеволодьевичиниң кол кичээнгейи партия-күрүне контроль комитединиң даалгаларын күүседиринче угланган. Комитеттиң инициативазы-биле организастап чоруткулаан нарын болгаш улуг хынаддаларга ол идепкейлиг киржип, ыяңгыя кодаа ажыл-агыйга, үлетүргe, сан-хөөге болгаш садыпта хамаарыылалыг айтырыгларны ханы анализтеп билир талазы-биле эки мергежилдиин көргүзүп турар.

Бистиң беседавыска Геннадий Всеволодьевич мынча дигген:

— Доора хоочу аарыгга таварышкаш элекке пенсияга кирген мен. Коммунист кижи болганымда, чаңгыс минутада-даа аңаа олурар аргам чок. Холум, будум сыныг эвес, партияның, күрүненiң болгаш чоннуң ниити херээ дээш бүгү-ле күжүмүү, бялиимни салыр мен.

Эш Белокопытов чүгле хынаддаар кылып, четпестер илередири-биле кызыгаарлаттынмайн, харын аныяк кадраарны ажыгга өөредир дээш улуг кичээнгей салып турар. Аныяк өскенниң арааында күш-ажылыдан дескелеп, адазының азы авазының күселиг-биле амыдырап чоруур ийи-чаңгыс кижилер бар. Шак мындыг кижилер Геннадий Всеволодьевич Белокопытовтан үлегер алыры күүсемчиг-дир.

Т. ТАЛГАНЧИК.
«Шыңның» корр.

КИЖИЗИДИЛГЕ АЖЫЛЫ УЛАМ-НА ДЭЭШТИГ БОЛЗУН ДЭЭШ

Бистиң № 1 чүк автоажылагыйывыска амыдыралдың эрги артыышкыннары болгаш шаптыктыг чанчылдары эвээш эвес чылдарның дургузунда туруп келген. Чамдык сагылга-чүрүм үрекчилериниң талазынган ажыл төлевиин алган хүннерде цехтериниң каранғы булуңнарынга, автомашиналарның күзөөтарынга, серилер адаанга безин агаалаар чорукту организастаар таварылгалар бар турган.

Күш-ажыдың сагылга-чүрүмүн үреп турарларга удур эптежир аргажок байдалды тургузуп, демиселди күштелиреринiң орнунга, харыында-даа эргинин артынчызы, хоралыг чанчылды «Чолаачының хүнү» деп адап-даа турган. Бо бак чорук-биле демисел эрткен чылдан эгелээн. Коллективтиң хөй-ниитизи күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн үреп турарларга удур янзы-бүрү хемчеглерни партия, профсөвилел организацияларының удургулгазы-биле ап эгелээн. Хөй-ниитизиниң коруи-чүрүмүн үреп турарларның үүлгедиглерин ниити хураддарга чугаалажып, боттывынгыр үран чүүл болгүмүнүң көргүзүглериниге шоодуп, «Крокодил АТБ-да чоруп тур» деп сатиралыг солунга кочулап, «Чолаачы» деп хана солунга үндүрүп, хемчеглерни ап келген. Оларны эш-хуунуң судунга база көрүп турган. Ажыл төлевиин алыр хүннерде месткомнуң, херээженнер чөвүделиниң кежигүннери болгаш коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары ажыл-агыйның девискээринге арагалаар чорукту болдурбас дээш, дежурныйлаашкынны тургузуп турган.

Ёзу-чүрүм чок үүлгедиглерни чугаалажып, чогуур хемчеглерни алганывыс биске эки түңнелдерни берген. Бирээде, арагалаар чоруктуң өөскүдүкчүлери токарь А. Баранов, слесарь Искаков, электриктер Татарчук, В. Зайко, дарган Безотечество, өрт өөруткчүзү Кокоткин, мотористер М. Шакуров, И. Кузнецов болгаш чолаачылар Холкин, А. Солнцев, оон-даа өскелер изерээн. Олар чүгле күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн үреп турарларга удур янзы-бүрү хемчеглерни партия, профсөвилел организацияларының удургулгазы-биле ап эгелээн. Хөй-ниитизиниң коруи-чүрүмүн үреп турарларның үүлгедиглерин ниити хураддарга чугаалажып, боттывынгыр үран чүүл болгүмүнүң көргүзүглериниге шоодуп, «Крокодил АТБ-да чоруп тур» деп сатиралыг солунга кочулап, «Чолаачы» деп хана солунга үндүрүп, хемчеглерни ап келген. Оларны эш-хуунуң судунга база көрүп турган. Ажыл төлевиин алыр хүннерде месткомнуң, херээженнер чөвүделиниң кежигүннери болгаш коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары ажыл-агыйның девискээринге арагалаар чорукту болдурбас дээш, дежурныйлаашкынны тургузуп турган. Ёзу-чүрүм чок үүлгедиглерни чугаалажып, чогуур хемчеглерни алганывыс биске эки түңнелдерни берген. Бирээде, арагалаар чоруктуң өөскүдүкчүлери токарь А. Баранов, слесарь Искаков, электриктер Татарчук, В. Зайко, дарган Безотечество, өрт өөруткчүзү Кокоткин, мотористер М. Шакуров, И. Кузнецов болгаш чолаачылар Холкин, А. Солнцев, оон-даа өскелер изерээн. Олар чүгле күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн үреп турарларга удур эптежир аргажок байдалды тургузуп, демиселди күштелиреринiң орнунга, харыында-даа эргинин артынчызы, хоралыг чанчылды «Чолаачының хүнү» деп адап-даа турган. Бо бак чорук-биле демисел эрткен чылдан эгелээн. Коллективтиң хөй-ниитизи күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн үреп турарларга удур янзы-бүрү хемчеглерни партия, профсөвилел организацияларының удургулгазы-биле ап эгелээн. Хөй-ниитизиниң коруи-чүрүмүн үреп турарларның үүлгедиглерин ниити хураддарга чугаалажып, боттывынгыр үран чүүл болгүмүнүң көргүзүглериниге шоодуп, «Крокодил АТБ-да чоруп тур» деп сатиралыг солунга кочулап, «Чолаачы» деп хана солунга үндүрүп, хемчеглерни ап келген. Оларны эш-хуунуң судунга база көрүп турган. Ажыл төлевиин алыр хүннерде месткомнуң, херээженнер чөвүделиниң кежигүннери болгаш коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары ажыл-агыйның девискээринге арагалаар чорукту болдурбас дээш, дежурныйлаашкынны тургузуп турган.

Эки кижилер дугайында

Механик „эмнеп“ тур

— Ам-на машинаның чүрээн чазыг чок «эмнеп» шыдаар, эки мергежилдиг механиктиг болган-дыр бис— деп, С. Куулар гараж иштин сынмас кылдыр алгырып чугаалаан.

Ол болза, автомеханик Павел Сапыраевич Чылбак-оолдуң «Коммунизмче орук» колхозка механиктеп ажылдаанының баштайгы хүннеринде болган чугаа чүве.

Шынап-ла мурнунда колхозка автомеханик кижи чок турганындан, хамык машиналар үргүлчү үрелик, кенгиргей турган, а Павел Сапыраевич механиктеп ажылдаа-ла үр болбаанда, шимчевейн «дыштанып» тургулаан шупту машиналар ам-на хөделип эгелээн. Ол чүдел дизе, дуржулгалыг механиктиң уран мерген холдарының ачызында болган. Механизмнерни ол улуг сонуургал-биле шиңгээдип, дыка үр үениң иштинде машина, трактор-биле холбашканындан болбайн-аан. Ынчалза-даа техниканың механизмин чежемейниң-даа эки билир болза, кижилер-биле, аныяк механизаторлар-биле ажылдап билбес болза, чаңгыс механик чүнү кылып четтигерил, шынап-ла чалгын, чакпазын чадыптар эвес? Павел, механиктиң тускай эртемин Новосибирскиниң Кедээ ажыл-агый институдунуң чанында механиктерниң бир чыл хуусаалыг курузунга өөренип доосканы, Чадаана МТС-зинге ажылдап чедип келирге, ону трактор бригадазының бригадирынге киирген, ол ажылга 1956 чылдың октябрьдан 1957 чылдың мартка чедир ажылдааш, кажан техниканы колхозтарга садыпканда, Хөндергейге ынчан турган колхозка механиктеп киргеш, ол үениң иштинде эки деп мактадып келген. Аныяк оолдар Сергей Анай-оолду, Буулар Шошумааны, М. Бежендейни техникаже хандыкшыткан, олар ам бо хүннерде II класстың трактористери боор, мурнакчыларның одуруунда чорууп турарлар.

Сергей Анай-оол ам «Тыва» совхозтуң Хөндергей салбырында трактористер курузун башкылап турар. Олардан өске чеже хире аныяктарның улуг амыдыралче оруун ажыдарынга бодунуң арга-дуржулгазын, өртектиг сүмезин бербеди дээр! Машинаның, тракторнуң «доктору» деп, ооң кады ажылдап келген болгаш ам кады ажылдап-даа турар эш-өөрүнүң чугаазы шынап-ла шынны бадыткап турар.

Ажыл-агыйга эң чугула рольду ойнап турар тракторлар, машиналар-биле ажылдаары база белен эвес ажыл дээрзин Павел эки билиринден машинаның азы тракторнуң кандыг-бир кезээ үрелген болза, ону дораан-на эдиптер, шынап-ла бодунуң херээниң мастери кижи.

Механик Чылбак-оол бо колхозка ажылдап эгелээнден бээр машиналар үрелиишкинге таварышпайн, колхозтуң ажыл-агыйынга улуг үүлени бүдүрүп турар, а мурнунда чолаачылар кандыг-бир чылдагаан-биле ажылга үнмес, машина «үрелген» дээр ийикпе, кылза чогуур техниктиг ажаалдаңы кылбаанындан, колхозтуң автомашиналары долузу-биле ажылче үнмейн турган. Ынчаарга автомашиналарның ажылын билдилиг механик Чылбак-оол удуртту бергенде, ындыг чоруктар ам болбастаан.

Мурнунда машиналарның техниктиг ажаалдазын хүн, неделя, ай хамаан чок, чыл-чылы-биле хынавайн, колхоз даргалары ынаар-мынаар чорууп-дүр дээрге-ле хап турган болза, ам ындыг, машина-техникага камгалай чок чорукка удур шыңгыы контрольду шын тургусканы, механиктиң улуг организакчы ажылының херечизи болур.

Колхозта чолаачылар, трактористер ортузунда техниканың эки эдилели, камналгазы дээш чарыш калбарган. Боттарынга быжыглаан техниказын эки билир болгаш ону камныг эдилеп турарларының саны бистиң колхозта хүн бүрү өзүп турар. Оларның чижээнге дуржулгалыг чолаачылар С. Дарыма, К. Балыкай, трактористер М. Чамыян, М. Аржай-оол олар хамааржырлар. Ол ышкаш аныяк чолаачылар Комаадыр, Сарапчаа олар үлегерлиг ажылдап, мактадып турарлар.

Эш П. Чылбак-оолдуң удуртуп турар коллективи «шуптузу — чаңгызы дээш, чаңгызы—шуптузу дээш» деп принципти амыдыралга боттандырар дээш кызымаккай ажылдап турар. Кайы-бир ажының машиназы үрелген азы кым-бир чолаачы, тракторист ажылынга азы амы-хуу чуртталгазынга четпестер кылган болза, ону коллектив боттары кижизидип ап турары — оларның ажылының эки талазы ында.

Амгы үеде колхозтуң бүгү автомашиналары болгаш тракторлары база кедээ ажыл-агыйның өске-даа чепсек-херекселдери ниитиниң малынга быжыг чем-суурнуң белеткелинде ажылдап турар. Механизаторлар, чолаачылар Ак-Чыраада, Сарыг-Хөлде, Бора-Шайда, Хандагайты шынаазында сиген белеткелинде, силос салыышкынында ажылдап турарлар. Ол ажылга механиктиң ажылы кескү черни ээлээри билдингир. Эртен дан хаяазындан эгелээш, орай кежээге чедир ажылдап турарларның аразындан Павел Сапыраевичини бол-ла көөр, кандыг кезектер үрелген, ажыл-агыйга бир-ле чүүл чедишпейн барган болза, механизаторлар механикке кээп, сүмени ап турарлар.

Павел Сапыраевич хөй-ниитиниң ажылынга база идепкейлиг киржип турар, ол дуржулгалыг агитатор, дружина штавының ажылынга кызымаккай дузалажып турар. Ооң үш уруглары школада эки сагылгачурумнуг өөредилгелиглерге хамааржып турарлар.

Эш П. Чылбак-оол бодунуң күш-ажылчы амыдыралының дургузунда колхоз бүдүрүлгезинге улуг үүлени бүдүрүп, чоннуң мурнунга ак-сеткилдиг ажылдап турар, ёзулуг-ла бердинген ажылдакчы — ооң эки ажылының үнелелин ВЛКСМ ТК-ның, СЭКП обкомунуң, райкүүскомнуң, парткомнуң анаа тывыскан хүндүлел бижиктери херечилеп турар.

Д. ЧИМБА,
Өвүр, «Коммунизмче орук» колхоз.

Депутат хойжу сиген белеткелинде

Улуг-Ашыктың хоор-сарыг тараа шыпкан ховузунуң үстүү талазында «Кызыл тук» колхозтуң ховутурлаанга баргаш, колхозта парторганизация секретары эш Грахов-биле хөөрежип олура, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутаты, алдарлыг хойжу Салчак Самбурович Берзентиң амыл-ижин сонуургай бердивис.

— Депутат, ооң өг-бүлези хоюн сүрүп алгаш, эртен болап эрти. Ол, тараа аразында оюн-дилиттерден хол кадыыры-биле сиген кезип чоруп турар кижи. Ооң кыштаа бо ховунуң бажында, Ийи-Дыт деп черде бонгай, чоруп өруңарда-ла одаа кестү бээр боор — деп, хойжунуң сигеннеп турар черин биске эш Грахов тодаргай айтып берди.

Ийи талазында ушу-кыдыы көзүлбес чаагай үнген кызыл-тас чалгып турар делгем оруктап чоруп орувуста, бөлүк-бөлүк комбайннар тарааны кестирбишаан, шууштур кылашташкан, олардан тараа сөөртнен машиналар караңгайндыр ынай-бээр маңнажып тургулаан.

Оя-ла ховунуң бажынга чоокшулап чоруп олурувуста, чөөгэ иштинде көк майгын, элээн хөй сарааттар мурнувуста көстү берди. Тергелиг семис хүрең аъды-биле ол майгынче чортуп чоруп олурган депутатка ушуражып, амыр-менди солушкаш, ооң майгынынче кады чоруптувус.

Мал ажылын хөгжүдер талазы-биле партияның болгаш чазактың салып турар сорулгаларын колхозчу ажыл-ишчилерниң амыдыралга канчаар боттандырып турарының дугайын ол тодаргайы-биле чугаалап эгелээн.

СЭКП обкомунуң V пленумунуң малчыннарның амыдырал-чуртталгазын экижидер дугайында үндүрген доктаалын амыдыралга боттандырбышаан, колхоз баштаар черинден хойжулар аразынга почта чедирикчилерин тургузуп, малчыннарның элээн хөй чуртталга бажыңнарын тудар болгаш эрги бажыңнарны септээр ажылды чорудуп турарын ол демдеглеп орган.

Улуг-Ашык бажында хойжу бригаданың девискээринге 200 ажыг тонна сиген белеткээн колхозтуң сигенчи звенозунуң ажылынга идепкейлиг киришкенин, бодунуң кадайы Манчаңмаа болгаш оглу Назын-оол-биле кыштааның чоогундан бо хүннерге чедир 32 центнер сигенни кезип алганын болгаш ам-даа ол хире сигенни кезип белетээр деп турарын, ынчангаш бодунуң коданында 400 чыгам баш хоюнга четчир санныг мал чеминиң белеткеттинип турарын биске ол тодаргай таныштырды.

Чайгы үеде одар участогун каш удаа солуп, сериин, эки оъттуг черлерге кадарып, суггарылгазын эки таарыштырганының түңнелинде, коданында хоюнуң ортумактан өру деңзилиг болганын, күзүн аңгыстарга, көк үнүштерлиг черлерге хойну улам-на эки семиртириниң чугулазын ол база чугаалаан.

Хойжуларның кыштаглаашкынга хайнышымынныг белетиенип турарын демдеглээш,— кыштаамның кажаазының өдээн хоорул, чыяыглап база чугайлап алган мен, ында чурттаар бажыңымның чаа туйбу печказы салдынган болгаш өске-даа септелгези бүрүн доозулган — деп, ол уламчылады.

«Кызыл тук» колхозта мал ажылының удуртулгазынга чугаазын хамаарыштыргаш, хойнуң тарып боозадылгазының, а ол ышкаш, кусну дук кыргылдазының амга чедир эгелевейн келгенин ол хомудап демдеглээн.

Келир чылын шээр малдың чаш төлүн чогуур үезинде ап, улуг шырая хураганнарны өстүрерин хандырар сорулга-биле тарып боозадылгазыс айда-ла эгелээр ужурлуг турбуже, бо чугула ажылды узамдыктырган чорукту четпес деп демдеглевес арга чок.

Ынчангаш мал ажылының удуртулгазында үстүнде четпестерни чайладырының талазы-биле боттуг хемчеглерни алыр дугайында айтырыгны колхоз баштаар чериниң, ында партия организациязының мурнунга доп-дораан тургузарын депутат биске чугаалааш, моон соңгааргы кылыр ажылдарының планын база демдеглээн.

С. ЛОПСАН.

ЧУРУКТА: депутат С. С. Берзен, ооң оглу Назын-оол болгаш кадайы Манчаңмаа.

КАДАРЧЫ КЫС

Сагаан Долума Моңгушовнаны кыштың соогунда-даа, чайның изиинде-даа ооң залынга барган кижи ховар көөр. Ол, кежээ орайга чедир инектер кадарар. Кыжын боорга ол инектерин кежээ хавырып кииргеш, кажаалаар, немелде чем бээр, чок болза, хүндүс кажаа иштин аштап, бызаалар чемгерип турар.

Долума Моңгушовна «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырында адазы Сагаан Моңгуш Кончукайович-биле кады бызаалар чагыштырып эмзирер, инектер кадарып, бызаалар ажаап турар. Ооң ынай чамдык инектер төрүптерге, оларның бызаааларын хүлээп ап, өскээр дужаар. Ам үеде 60 бызааны 30 инекке чагыштырып турар болгаш адашкыларның коданында ниитизи-биле 105 инек, 136 бызаа бар.

Сагаан адашкылар 1959 чылдан бээр инек кадарар харысалгалыг хүлээлгени ак-сеткилдиг күүседип, кыштың берге үелеринде-даа өскээртен дуза дилевейн, боттары ажылдап келгеннер. Ажылдап турар шанак, тергези-даа, кыштаанда туткан бажыңы-даа, тиккен өө-даа бодунуу болуп турарын ап көөрге, Сагаан адашкылар ниитинин-даа, боттарының-даа хөреңгизин бир дөмей кылдыр көрүп турары ол-дур.

Бо чылын малчын адашкылар салбырның малчыннарын мурнай, 15 тонна хире сигенни кескеш, сарааттап, кажаалап алганнар.

Күш-ажыл кижини каастаар. Комсомолчу Сагаан Долуманы эртен чер-чер Советтериниң соңгулдазынга кедээ Советтиң депутадынга соңгаан. Совхозтуң дирекциязы ооң могаг чок күш-ажылын үнелеп көргеш, өртектиг чүүлдер-биле каш удаа шаңнаан. Бо чылын республиканың кедээ ажыл-агый мурнакчыларының Наадымынга киржир эргени ол чаалап алган.

М. БАЗЫР-САДЫ.

ТУУЙБУНУ ХӨЙНҮ БҮДҮРЕР

Туйбу дээрге чугула тудуг материалы болур. Бир эвес туйбуну хөйнү бүдүрер болза, ооң-биле кедилиг быжыг тудугларны кылыр болгаш чурттуң ыяш байлаан үрегдевес база албан черлериниң болгаш чоннуң хууда бажыңнарынга печка тударынга ажыктыг болур.

Ындыг турбуже, Улуг-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң баштаар чери туйбу бүдүрерин чугулага көрбейн турар. Колхозтуң туйбу кылыр сарайынга бүдүн чартык айның дургузунда чүгле 9 муң туйбу кылгаш, ам шуут хагдырып каан. Чогуур планынга ам-даа 21 муң туйбу четпес. Албан черлериниң болгаш колхозчуларның бажыңнарында үрелген печкаларны септээринге туйбу чок болуп турар.

Оон ынай гараж тудуунга база хөй туйбу херегленинип турар. Гаражты даш-биле тудар дээш оралдашса-даа, белеткеттинген даш база чок болганындан ол тудуг ам ара соксаан.

Туйбу бүдүрүлгезиниң ажылын кыш дүшкүже чедир соксатпас болза чогуур.

Н. СУНДУЙ-ООЛ.

КАРТОФЕЛЬДИ АЖААП КАДАГАЛААРЫ

Л. В. МЕТЛИЦКИЙ
Кедээ ажыл-агый эртемнериниң доктору

Бистиң чурттуң дыка хөй районнарынга картофель чүгле ийиги хлеб эвес, харын база С деп витаминниң чугула үнер дөзү болуп турар. Бо культураны бүдүрер талазы-биле Совет Эвилели делегейниң бүгү-ле өске чурттарын шагда эрте берген. Чоокку чылдарда картофельдиң ниитиниң чылдагаазы ыланггыя улуг хоорайларны долгандыр улам өзер.

Ындыг болза-даа ажаап алдынган дүжүттү безин ажаап кадагалаарын организастаар талазы-биле улуг четпестер амга чедир бар. Оон түңнелинде ажаап кадагалаар үеде картофельдиң шынары дыка баксырап турары ховар эвес, а чидириг аажок улуг хемчээлдерге чедип турар. Ындыг янзылыг чорук-биле моон соңгаар эптежип болбас. Картофельдиң дүжүдүн кадагалап ажаарынга ону өстүрериндел эвээш эвес кичээнгей салыр ужурлуг үе келген.

Түс-түс байдалдарга өстүрген, янзы-бүрү сорттарының хөй санныг картофелин үр үеде кадагалап ажаары чиик эвес сорулга деп чүвени билип алза чогуур. Кадагалап ажаарының моон мурнунда ажылдап кылган аргаларының хөй кезии улуг эвес ажыл-агыйның байдалдарынга черле таарымчалыг болза-даа, амгы үениң бүдүрүлгезиниң негелделеринге дүүшпейн турар. Чижээ, бар турар шыгжаг черлерин дүжүттү механизастаан ажаап алыышкын үезинде үрелген картошканы бүдүнү-биле холуй кадагалап ажаарынга таарыштыр кылбаан. Чаашкын үезинде ажаап алган картофельди кадагалап шыгжаарынга олар база-ла таарыштынмаан.

Картофельди кадагалап ажаар үеде улуг чидириглер янзы-бүрү чылдагааннардан база-ла болуп турар. Ындыг болганда ол чидириглерни харын иледе ажыктыг-даа болза кандыг-бир чаңгыс арганың эвес, а чүгле организастыг болгаш техниктиг бүдүн хемчеглерниң системазының дузазы-биле чайладып болур.

Кадагалап шыгжаар үеде картофельдиң үрелирин болдуруп турар янзы-бүрү микроорганизмнерге картошкага бот дүүшкен турушчуг чорукту эң долузу-биле ажыглаарын ол бүгү хемчеглерниң үндезининге салыр ужурлуг деп чүвени хөй чылдарның бүдүрүлге практиказы болгаш тускай чоруткан шинчилелдерниң түңнелдери херечилеп турар. Ындыг арга чүгле үдегелдиг эвес, харын база улуг камналгалыг болуп турар. Чүге дээрге, салдынган сорулганы материалдыг хөреңгилерниң эң эвээш чарыгдалдарын үндүрүп тургаш шиитпирлээр арганы ол берип турар.

СОРТТУ ШЫН ШИЛИП АЛЫР

Бистиң чуртувуста картофельдиң эң-не дүжүткүр болгаш элээн үр үеде чыдар, орай быжар сорттарын колдадыр олуртуп, өстүрүп турар. Ындыг болза-даа Совет Эвилелиниң ортаакы куржааның байдалдарында орай быжар сорттарның ажаап алыышкыны бораңнап, чаашкын чаап эгелээри-биле капсырлажып турар. Ооң түңнелинде өлге ажаап алган ол болгаш довураактыг картошка үр чыдарга оларның шынары дорайтаар деп чүвени үттүп болбас. Дүжүткүрүнүң талазы-биле шоолуг кылышпас болгаш шыгжаагга үр чыдарының база хоолулуг бүдүмелдериниң талазы-биле олардан артык шынарлыг ындыг сорттар картофельдиң эрте быжар сорттарының аразында бар болуп турарын күрүнениң сорт шенээр чериниң сан-медээлери көргүзүп турар. Чижээ, ортаакы куржагның чамдык районнарында эрте быжар болгаш куртка чидиртпес «Октябрёнок» деп сорттуң дүжүдү орай быжар болгаш куртка чидиртпес сорттарнындан чүгле 5—10 хуу куду болуп турар. Ынчаарга ол сорттуң картошказының шыгжаагга үр чыдарының болгаш амданныг шынарларының талазы-биле алырга столоваяга хереглээр орай быжар сорттарнындан дора эвес, а кургадырга, ыланггыя дашты кадыг картофельди бүдүрерингe ол сорт эң-не дээрелерниң бирээзи болуп турар.

Ындыг болза-даа «Октябрёнок» деп сорт-биле азы эрте быжар кайы-бир өске-даа сорт-биле орай быжар бүгү сорттарны солуур ээзи канчап-даа ол эвес деп чүвени билзе чогуур. Район бүрүзүнге, ооң хөрзүн-климат байдалдарын барымдаалап тургаш, дүрген быжары-биле ылгалып турар бодунуң сорттарын шилип алыр ужурлуг. Ындыг болза-даа дүжүттү ажаап алыр болгаш кадагалап шыгжаар үеде чидириглерни кызырар чылдагааннардан ам бо үеде нептереээн болгаш эки дүжүткүр база шыгжаагга үр үеде үрелбес шынарлыг сорттар-биле деңнээрге эң дүрген быжымчал сорттарның бот-деңнелин көвүдедири кончуг чугула.

ЧЕР-ЧЕРГЕ КАРТОФЕЛЬДИ ШЫГЖАП КАДАГАЛААРЫ

Эң-не үнелиг шынарлыг сорттар, ооң иштинде шыгжаагга үрелбес үр чыдар шынарлыг сорттар безин, бир эвес оларны кадагалап шыгжаарының чогуур хемчеглерин албас болза, шынары дораан баксырап, үрелип болур деп чүве эки билдингир болгай. Ынчаарга ам, кажан картофельдиң бүгү курлавырларын күстен эгелээш хоорайларже сөөртүп, анаа шыгжап турар болганда, ону боттандырар аргажок апарып болур.

Үр үеде сөөртгенинин, харын чүгле хөй удаа чүдүрүн, дүжүрүп база савалааныын соонда картофельдиң шыгжаагга үр үеде үрелбес шынары, оларның карталып үрелгениниң чыдлагаанындан болуп турары кандыг-даа чигзиниишкинни болдурбайн турар. Чаңгыс моону безин барымдаалааш ап көөрге, картофельди ону бүдүрүп турар черлеринге кадагалап шыгжаар болгаш дараазында хереглеттинериниң хиречергези-биле ону хереглел пунктуларынче чорудуп турары эң ажыктыг. Оон аңгыда ол черинге кадагалап шыгжаарының шүүдели дыка чиик болур. Анаа онгарны каскаш, ортта картофельди шыгжаарын калбаа-биле ажыглап болур болгаш ооң ачызында картофель шыгжап ажаар тускай тудуглар тударынга чарыгдалдарны кызырар апаар. Картошканың шынарын хевээр арттырарынга температураның, шыктың болгаш агаарның, газ составының чуруму таарымчалыг кылдыр онгарларга тургузуп болур.

Онгарларга картофельди шыгжап ажаары хөй күш үнер ажыл болуру-ла шын. Ынчалза-даа онгарның иштин бир эвес доктаамал ажыглаар кылдыр кылып алыр болза күш-ажылдың болгаш материалдарның чарыгдалдарын дыка кызырып болур.

Хоорайлар девискээринге картофельдиң дараазында ажыглаар чамдык курлавырын шыгжап ажаар ужурлуг деп чүве черле билдингир. Ындыг болза-даа район бүрүзүнде климаттыг болгаш өске-даа онзагай байдалдарны барымдаалап тургаш, ол курлавырларны ийи-үш айларның хереглели-биле кызыгаарлаза чогуур.

АКТИВТИГ ВЕНТИЛЯЦИЯ ДҮЖҮТТҮ КАМГАЛАП ТУРАР

Чаа ажаап алган картошка болза инфекцияның кире бээринден оларны кылын карт ышкаш ынчаар иделгеттиг камгалаар аргалыг бүдүмелдерниң карталып үрелген черлеринге тургузарынга кайгамчык аргалыг болуп турар. Бир-тээ бүдүрүлге байдалдарында картошканы ындыг үрелиишкиннер чокка ажаап алдынары болдунмас ужурунда ону ажаап алган соонда ол бүдүмелдерниң тургустунарынга эң таарымчалыг байдалдарга оларны ол дораан тургузары эргежок чугула.

Үрелген клеткаларже кислородту хостуг киирерин хандырары бирги болгаш мырыңай ыяавыла негеттинер негедде болур. Шыктының хамааржылгазы 100 хууга чоок турар үеде агаарның температуразын 18—20 градус деңнелге тургузары база кончуг чугула. Ол таварылгада картошканың үрелген черлеринге камгалал бүдүмелдерниң тургустунары 5—7 хүннерниң дургузунда доостур. Температура эң чавыс турда ол чорудулга 15—20 хүнге чедир үргүлчүлээр, а температура 5—7 градустан куду турда ол чорудулга черле болбас.

Картофель шыгжаар улуг черлерге картофельди 2,5 метр болгаш оон кылыннадыр урганда мырыңай сыр өске байдал тургустунуп турар. Анаа чүгле чаңгыс кылымал вентиляцияның дузазы-биле дүлүк тургустунарын баш бурунгаар чайладып-даа болбас. Ол дугайында бүгү борбак картошкага агаарны шуут дамчыдарын хандырып, агаар солчуушкунун шыңгыы таарыштырып турар активтиг вентиляцияның системазын тургузары негеттинип турар.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының А. Н. Бах аттыг Биохимия институдунуң болгаш Кедээ бажыннар болгаш деришкиннер институдунуң кылган шинчилелдерин ёзугаар алырга, бүдүрүлгениң амгы байдалдарында картофельди шыгжап ажаарын чедиишкинниг чорударынга кадагалалдың баштайгы үезинде бир тонна картофельге 50 кубометр чедир агаарны шуут бир деп дески дамчыдып бээр вентиляцияның ындыг системазы эргежок чугула болуп турар. Ындыг вентиляцияның кайы хире ажыктыын Орёлда Горплодоовощторгка чоруткан картофель ажаап шыгжаар талазы-биле дуржулганың түңнелдеринден көрүп болур.

Кедээ бажыннарның болгаш деришкиннерниң институду активтиг вентиляцияның системазының дыка бедүүн болгаш кончуг камналгалыг шиитпирлерин тыпкан. Ооң ачызында шыгжаар черлерни эде дерип талазы-биле үнген бүгү чарыгдалдарның орну оларны ажыглааның баштайгы чылының дургузунда эгиттинип турар.

Ооң ужурунда чоокку чылдарда кол кичээнгейни бар турар шыгжамыр черлерин эде деринге угландырар кылдыр картофель шыгжаар черлериниң чаа тудуунуң планын көөрү чугула.

Бир эвес картофельди активтиг вентилястаарының техниказын билбес болза, активтиг вентиляция ажыктыг чүүлдүң орнунга харын улуг хораны чедирип болуру моон-биле кады демдеглээри чугула. Чижээ, бир эвес дамчыдып турар агаарның температуразын хайгаарап көрбес болза, температура чоорту кудулай бергенде картофельди дораан доңуруп болур. Ооң ужурунда картофельдиң активтиг вентиляциязының техниказын шиңгээдип алган кадрларны өй-шаанда белеткээр ужурлуг.

• • •

Чылыгның температуразы үш градустан куду турда картофельди үр үеде шыгжап ажаар чорук крахмалдың эстип турарының күселин-биле тургустунар чигирниң анаа мөөннелирин болдуруп турар деп чүве шагдан бээр билдингир. Ооң түңнелинде картофельдиң шынары баксырап, ооң амданы өскерли бээр.

Картошканың инфекциязының халдамырындан камгалап алыр арганы берип турар активтиг вентиляцияны ажыглаары-биле микроорганизмнерниң айыылы чокка ооң чем амданын эки камгалаарын хандырып турар эң бедик температурага картофельди ажаар арганы тургузуп турар.

Механиктиг үрээшкиннерниң сортузу бүтпейн турар баштайгы ийи неделяда картофельди 15—20 градус температурага болгаш күштелдирген аэрацияга шыгжап ажаар чогуур. Ооң дараазында температураны 4 градус чедир кудуладып, ол-да деңнелге температураны тургузар болган агаарның шыгы 85—90 хуу болган турар ужурлуг. Температураны азы агаарның шыгын таарыштырган чүгле ындыг үеде вентиляцияны ажыглаар ужурлуг.

Шыгжап ажаарының температуразы бедик болган тудуң-на картошканың үнери дүрген эгелээр. Сөөлгү чылдарның дургузунда картошканың өзүп үнериинден ону камгалаарынга янзы-бүрү химиктиг препараттарны ажыглап эгелээн.

№ 1 препаратты (альм-нафтиуксус кислотаның метил эфириниң 3,5 хуузу) калбаа-биле нептередири чептиг болуп турар. Ону ажыглаарын ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының үнүштер физиологиязының К. А. Тимирязев аттыг институду саналдап киирген. 1 тонна картофельге 3 килограмм препарат оназажыр кылдыр препаратты картошкага бызап чажар. Препарат картофель-биле харылзаалыг турарынга чедир күштүг болуп турар.

Ядролуг физика талазы-биле чедиишкиннер болза, рентгенниң херелинге кончуг чоок херелдерлиг радиоактивтиг изотоптарның дузазы-биле үнүштерниң [illegible] болгаш хөгжүлдезин башкарарынга чаа аргаларны ажыдып турар. А. Н. Бах аттыг Биохимия институдунуң шинчилелдериниң көргүскени-биле алырга, гамма херелдээшкинниң дузазы-биле картошканың өзүп үнерин дыка саададып болур болгаш ооң дараазында оларны анаа шыгжамыр черлерге бүдүн чылдың дургузунда серииледиишкин чокка шыгжап болур.

Хереглеткен картофельдиң шынарын ССРЭ-ниң Медицина академиязының Чемненилге институду шинчилеп көрген. Кандыг-даа баксырап дорайтаан чүве тывылбаан, ооң ужурунда херелдеткен картофельди чемге хереглээрин чөпшээрээн.

Мынчангаш онгарлардан эгелээш атомнуг энергияга чедир чепсектерниң улуг арсеналы бар болуп турар-дыр, ооң дузазы-биле картофельди шыгжап ажаарын ам безин үндезини-биле экижидип болур. Чүгле биохимиктиг чорудулгаларның ужур-утказының дугайын шын билип алыр чорукка үндезилээш оларны таарыштырарының аргаларын шиңгээдип ап болур. Чогум-на харын ооң ужурунда ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Президиумунуң шиитпирин ёзугаар картофельди болгаш үнүш чиг-эдиниң өске-даа хевирлерин шыгжап ажаар талазы-биле шинчилелди таарыштыр чорударының тускай методиктиг төвүн А. Н. Бах аттыг Биохимия институдунуң чанында тургускан. Бо чорук бүдүн чылдың дургузунда эвээш чидириглерни үндүрүп тургаш, картофельди бедик шынарлыг шыгжап ажаарының эң ажыктыг аргаларын ажылдап кылыр арганы бээр.

Кызылчыларның шефтээшкини

Таңды районнуң «Межегей» совхозунуң күскү дүжүт ажаап алыышкынынга Кызылдың албан организация, бүдүрүлге черлериниң коллективтери болгаш өөредиг черлериниң сургуулдары чыл бүрү шеф ажылы-биле дузалажып турарлар. Ыяңгыя Кадыр-Орук ховузунда № 6 бригаданың шөлүнде 200 гектар картофельди казып ажаарынга бо хүннерде хоорайжылар идепкейлиг киржип турарлар.

Республика типографиязы (директору эш В. Чемков), воскресенье болгаш понедельник хүннеринде 3 гектар картофельди казып, совхозка улуг дузаны көргүскен.

Ол ышкаш, «Тувинская правда», «Коммунистиг күш-ажыл дээш» база «Тываның аныяктары» солуннарның редакцияларының коллективтери болгаш өске-даа организациялар картофель ажаап алыышкынының шевинге идепкейлиг киришкеннер.

Совхозтуң картофелин ажаарынга хоорайжыларның шеф дузазы үргүлчүлеп турар.

С. ОЮН.

Күзел турда, ажыл бүдүңгүр

Улуг-Хем районнуң кооператорларының активтиг күжүнге даянып, чон ортузунга тайылбыр массалыг ажылды чорудуп тургаш, бо чылдың эрткен айларының дургузунда 197 кижини хереглел кооперациязының кежигүнүнге киирип алган болгаш бир чартык чылда хуучу кежигүннер дадывыры чыылдырар планны 215 хуу күүсеткен. Хуучу кежигүннер кииреринге инструктор эш Дондук, плановик эш Допчук, магазин эргелекчилери эштер Александрова, Кулактай болгаш кассир эш Татаринкова олар идепкейлиг киришкеннер.

Райпо шугуму-биле бо чылдың баштайгы чартыында эрткен чылдың ол үезинден 197 муң рубль хөй бараанарны чонга саткан. Малчыннарга бараанарны чедирип садыглаарын организастап тургаш, 50 муң ажыг рубль өртектиг бараанар садыглаттынган. Чонну бараан-биле хандырарынче улуг кичээнгей салып, бараан саарылгазының планын чедиишкинниг күүседип турар ажылдакчылар райпо шугумунда өзүп турар. Чартык чылдың саарылга планын культура бараанарының магазининде эш Александрова 115 хуу, аъш-чем магазининде эш Жирнова 111 хуу, «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Хөлчүк фермазында садыгжы эш Байыр-оол 146 хуу күүсеткеннер.

Ажылдың чедиишкинин кижилерден, оларның күзел сорукту ажылындан хамааржыр дээрзин бо чижектер көргүзүп турар.

В. БЫШТАК-ООЛ

Индияга Совет Эвилелиниң техниктиг болгаш экономиктиг дузаламчызы

Индия. Совет Эвилелиниң техниктиг болгаш экономиктиг деткимчези-биле Дургапурда (Бихар штат) даг-шахта деришкиннериниң улуг заводун дерип тургузуп турар. Ол завод чер өрүмнээр машиналарны, чүък чүдүрер херекселдерни, транспортёрларны, вагонеткаларны болгаш аккумуляторлуг электровозтарны, вентиляторларны, насостарны, шахта кедуртукчулерин кылып үндүрер апаар.

Заводтуң бүгү-ле кол-кол деришкиннерин ССРЭ-ден чорудуп берип турар. Заводтуң тудуушкунунда бөлүк совет тускай эртемниглер ажылдап турар.

Тур үениң бүдүрүлге баазазынга шахталардан суг үндүр сордурар КН-70 деп насостарның хевирлерин белеткээн, ук черни салгыннадыр шахта вентиляторларын эптеп турар. Тур үениң шой хевилээр цегинде кезектер хептей кудар нарын шугумнуг моделдерни ыяш болбаазырадыр цехте белеткеп турар.

ЧУРУКТА: тур үениң бүдүрүлге баазазында хөмүр шахталарынга хереглээр насостарны эптеп турары.

Фото В. Никитинниң.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Бодунуң национал байырлалын—Хосталганың Хүнүн болгар улус дүүн байырлаан

ЧҮРЕКТИҢ ТУРАСКААЛЫ

(Болгарияның социалистиг революциязының 19 чыл болганынга)

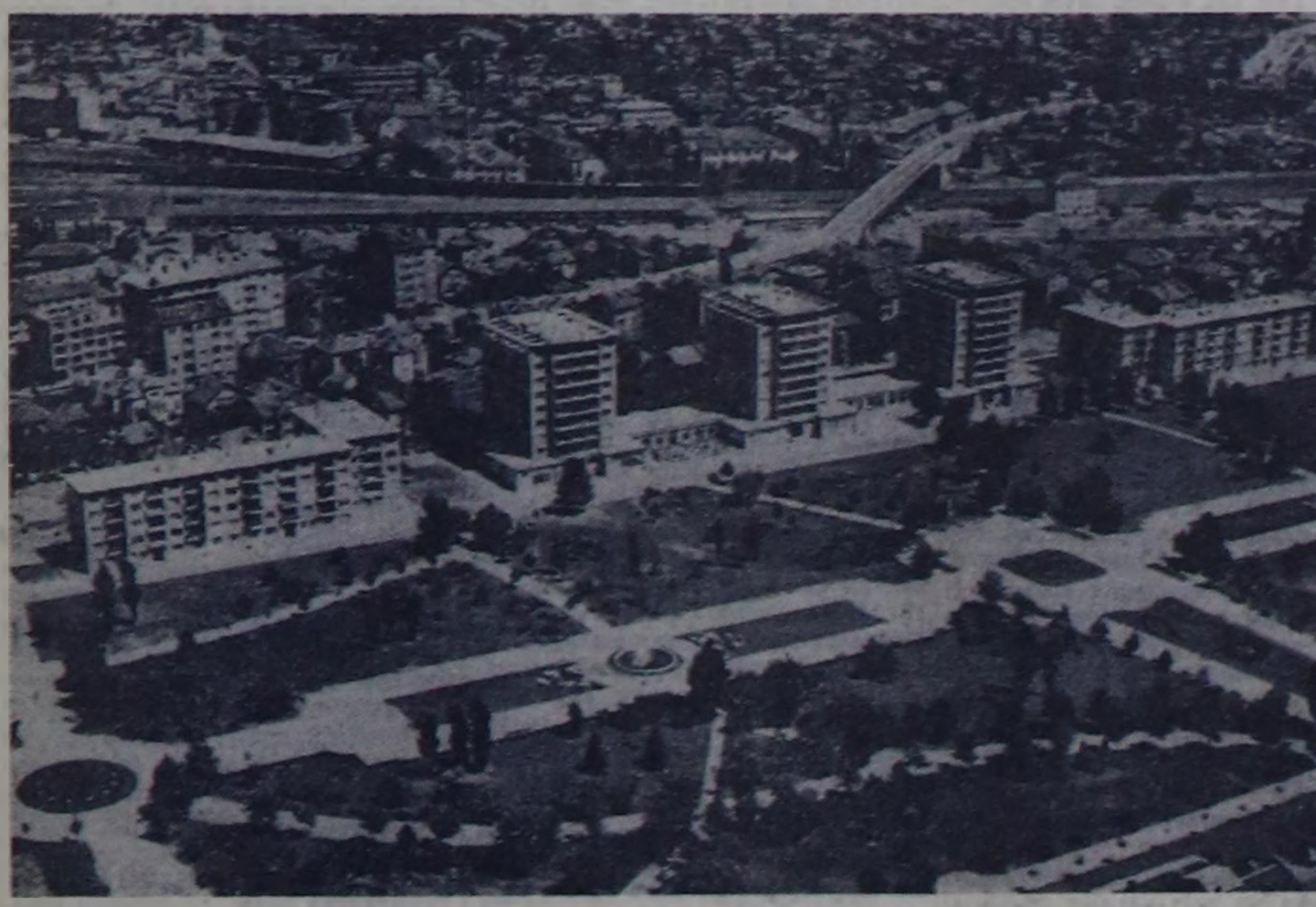

ЧУРУКТА: Болгарияның найысылалы — София хоорай. СЭТА-ның фотохрониказы.

Болгарияның Коммунистиг партиязының удуртулгазы-биле Болгарияның ажылчы чоннары фашизмге удур чепсектиг тура халыышкынны кылган хүнден бээр база акы-дуңма Совет Армияның дузаламчызы-биле капитализмниң болгаш фашизмниң дарлалындан мөңгези-биле хосталгазындан бээр 19 чыл эрткен. 1944 чылдың сентябрь 9-та тура халыышкын Болгарияның социализмче оруун ажыткан.

Эрткен бо чылдарда болгар улус тиилелгеге чедир чурттаваан кижилерниң тураскаалын ыдыктыг-биле хумагалыг кадагалап чоруур.

Хүннээрек хемнер, шынаалар унунда болгаш эрээннер тейлерде, хоорайларда база кедээ суурларда хөй санныг, камныы-биле ажаап, кадагалап турар акы-дуңма болгар маадырларга тураскаалдарнын аразындан акы-дуңма болгар улустуң хосталгазы база аас-кежии дээш боттарының амы-тынын берген совет дайынчыларга ак-даштан кылган тураскаалдарны болгаш акы-дуңма хөөрлерни бо-ла көрүп болур.

Шабла деп кедээ суурнун чоогунда, Кара далайның мырыңай кадыр хаалыг эриинде беш адыр кызыл сылдыстыг улуг эвес маны тураскаал туруп турар. «1944 чылдың май 15-те маңаа фашистиг ажылекчилер-биле тулчуушкунга маадырлыы-биле өлген совет ужудукчулар Ленинград областан капитан В. Я. Неверовка, Кострома облазының Буй хоорайдан старшина М. А. Воронинге» деп ында бижээн.

Варна хоорайның далай чанында парыгында тураскаал самбыразы бар, ында совет матрос Красюктуң фамилиязын алдын үжүктер-биле сиилип каан, ол болза 1944 чылдың сентябрьда бо эрикке бир дугаар дүшкен болгаш дайзынның огундан өлген.

Дунай эриинде, чечектелип турар хола-хараганнарның болгаш ында олурткан апьяк халынның борбак арыгның аразында Видин хоорайның ажылчы чоннарының камныг кадагалап турары совет дайынчыларның чевээ бар, ында Видин хоорайдан ырак эвесте 1945 чылда маадырлыы-биле өлген азы хоорай эмнелгезинге балыгланыышкындан мөчээн 152 совет солдаттарны болгаш офицерлерни хөөржүткен.

Совет дайынчыларның чевеглери бүдүн чыл дургузунда үнген дириг болгаш салган чечектерге шымнып чыдар. Маңаа үргүлчү хөй кижи турар. Республиканың бүгү-ле чүктеринден муң-муң ажылчы чоннар боттарының ёзулуг хостуг аас-кежии болгаш улам эки болур келир үезин чаалап берген кижилерге хүндүткелин берип, сактыышкыннарны чугаалап турарлар.

Совет дайынчыларның маадырлыг демиселиниң дугайында хөй-хөй чугааларны Болгарияга дыңнап болур. Оларның бирээзин чоокта чаа Струминиң болгаш Дагджумайск Бистриңаның эриктеринде, Риланың чурумалдыг дааның эдээнде чаттыла берген бурунгу болгар хоорай — Благоевградка дыңнаан бис.

Бо болза 1943 чылдың ноябрьда, бистиң Төрээн чуртувустуң кырынга кижи көөр хөөн чок фашизмниң караңгы дүнү дүшкен турар үеде болган чүве деп, мурнунда Дагджумайскиниң партизан отрядының партизаны, ам Благоевградтың округ улус Совединиң ажылдакчызы Борис Манов чугаалааш, ооң уламчылааны болза:

— Коммунист чажыт ажылдакчы Арсо Пандурскиниң командылалы-биле Струма хемниң районунда дагларга хөделип турган бистиң отрядывыска, хоорайның чажыт ажылдыг комсомолчуларының ачызында, гитлержилерниң туттуруушкунундан деңгер аргалыг болган, Кызыл Армияның лейтенантызы, коммунист Иван Вальчук чедип келген. Ол ынчан 22 харлыг турган. Вальчук ортумак дурт-сынныг, калбак эгиннерлиг, аккок карактарлыг, бажының дүгү сарыг кижи. Партизаннар ону канчаар-даа аажок өөрүшкү-биле уткааннар. Совет чурт дугайында дыка хөй чүвени дыңнап, билип турган бистер дээрге, бир-ле дугаар совет кижини көргенивис ол болгай. Аарберге балыгланганындан үр эвес үеде эттине берип, бистин Ванюша деп адап турганывыс ол эживис чоорту отрядтың амыдыралын таныжып апкан. А удавааңда ол эң-не идепкейлиг партизаннарның бирээзи апарган, эң-не дидим болгаш маадырлыг тулчуушкуннарга ол киржип келген. Ванюша-биле кады чаңгыс эвес удаа дайылдажыр ужурга таваржып турган бис, ол үргүлчү мурнунга чоруп, бодунуң мага-боду-биле эш-өөрүн камгалап турган.

Ооң дидим, эрес-маадырлыг, коргуш чок, бодуун чоруу дээш анаа сеткиливистен ынак турган бис. Ол биске омак-сергек болурун, тиилелгеге сыныш чок бүзүрелди синирип, кадыг-берге минуталарда муңгарап, ундараар чорукту болдурбайн турган. Орус болгаш украин улустуң ырларын сеткил хандыр ырлаары кажан-даа уттундурбас. Тур дыштаныылга минуталарында совет чурттуң, Төрээн Украиназының бодунуң төрээн чурту—Житомирниң дугайын дыка хөй чугаалаар.

Ийи ай эрткен. Ванюшаның кады демисежип турганы партизанчы бөлүк Струма хемниң барыын талакы кезээнге түс черниң Сиврийск Чук деп кадыр каскактарының шыштыктарынга фашистиг полиция-биле ээлчеглиг демиселдиң соонда партизаннар чажырынып алгаш, хонар деп шиитпирлээннер. Орта оларны түс чер чурттакчыларының бирээзи өскерликчи ёзу-биле айтып берипкен болгаш күжү хөй удаа ажып турар фашистерге бүзээлеттирипкеннер.

1944 чылдың январь 29-та болгач ол хан төгүүшкүннүг демиселге бүгү бөлүк болза отрядтың командири Арсо Пандурский болгаш бистиң Ванюшавыс-биле кады маадырлыы-биле өлгеннер.

Иван Вальчуктуң болгаш ооң дайынчы өннүктериниң өлгениндеи бээр барык 20 чыл эрткен. Ындыг-даа болза оларның дугайында тураскаалды бүгү болгар улус чүректеринге ханызы-биле кадагалап алган чоруурлар.

Болгарияның улустуң чазаа маадыр партизаннарны мөңгези-биле орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаан. «Улустуң хосталгазы дээш» деп бедик орден-биле совет дайынчы, Кызыл Армияның лейтенантызы Иван Вальчук база мөңгези-биле шаңнаткан.

Мырыңай чоокта чаа Житомир облазының Андрушовка суурда ол совет дайынчының чоок кижилери болгаш төрелдери тывылган. Благоевград хоорайның хөй-нийти организациялары болгар улустуң хосталгазы болгаш аас-кежии дээш амы-тынын бергеш, маадырлыы-биле өлген Иван Вальчуктуң демисежип турганы өл черинче Ванюның төрелдерин чалаан.

Клара ОРЛОВА,
СЭТА-ның корреспондентизи.

ТЕЛЕГРАФ МЕДЭЭЛЕП ДАМЧЫДЫП ТУР

Социализм чурттарының чаңгыс эвиниң эрге-ажыктарынга

ПРАГА. (СЭТА). Совет-югослав харылзааларның быжыгары делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң байзалының экижиириите түңнелдиг салдарны чедирер. Ол дугайын «Руде право» солун Н. С. Хрущевтуң Югославияга кылган аян-чоруунга холбаштырган чүүлүнде бижээн.

Делегейниң бүгү кол айтырыгларының болгаш оларны шиитпирлээриниң талазы-биле ССРЭ-ниң болгаш Югославияның туружу дүгжүп турар деп оон ынай демдеглээш, «Руде правонун» үргүлчүлеп бижээни: Ол чорук ам, кажан ядролуг шенелделерни хоруур дугайын Москва Керээзин чарганының түңнелинде делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң тодаргай чавырлыышкыны эгелээн болгаш амгы делегейниң чугула айтырыгларының талазы-биле моон соңгаарты чугаалажыышкыннарга таарымчалыг байдал тургустунган үеде аажок улуг ужур-дузалыг болуп турар. Моон-биле кады социалистиг чурттарның ролю болгаш оларның кады хөделиишкиннери аажок улуг ужур-дузалыг апарган. Дайын азы тайбын айтырыының талазы-биле удурланыышкак бодалдар ССРЭ-де, социалистиг өске-даа чурттарда болгаш делегейниң дешпилгелиг күштеринде чок дээрзин Н. С. Хрущевтуң Югославияга аян-чоруу көргүскен деп «Руде право» солун демдеглээн. Тайбын дээш демиселге оларның шиитпирлиг чоруу бар болуп турар, ол шиитпирлиг чорук делегейге социализмниң туружун болгаш салдарын быжыглап, кижи дешпилгелиинге тайбынны хандырып берип турар, ынчаарга хоозуу революсчу сестер-биле чагдынганнар делегейниң империализмге удур фронтузунга, хамыктың мурнунда социалистиг чурттарның чаңгыс эвинге сөгүгнү таварыштырарын оралдажып турарлар.

Күзелдиң чаагай ханыышкыны

СТОКГОЛЬМ. (СЭТА). Соңгу Европа чурттарының даштыкы херектер министрлериниң 2 хүн үргүлчүлээн чөвүлел хуралы бодунуң ажылын сентябрь 6-да Стокгольмга доосткан. КНО-нуң Кол Ассамблеязының XVIII сессиязынга ол чурттарның белеткелин чөвүлел хуралга чугаалажып көрген. Моон-биле холбаштыр чөвүлел хуралдың дыңналдызында демдеглеп турары болза: «Ядролуг шенелделерни чамдык кезиктеп хоруур дугайында Керээниң чарганынга болгаш ол Керээге каттыжар күзелиң барык бүгү күрүнелерниң илергейлээнинге боттарының ханы күзел ханыышкынын министрлер илергейлеп турар». Москва Керээзи болза, өске-даа чугула айтырыглар талазы-биле улуг күрүнелерниң аразынга моон соңгаарты дугуржулгаларга эгени салыр дээрзинге министрлер илегелиз база илергейлээн.

Даштыкы херектер министрлери Мурнуу Африкада өөк-язы ылгаар чорукту шиитпирлиг буруу шаап турарын илергейлээн.

КУДР-нуң 15 чыл оюу

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). Корей Улус Демократтыг Республиканы чарлап тургусканындан бээр 15 чыл оюу-биле холбаштырган байырлалдыг хурал сентябрь 8-те Пхеньянга болган.

Хуралдың президиумунда республиканың партия болгаш чазааның удуртукчулары, делегейниң янзы-бүрү чурттарындан келген хөй санныг төлээлер. Аалчыларның аразында — совет-корей Ниитилелдиң төлээлери бар.

Байырлалдыг хуралга республиканың 15 чыл оюунуң дугайында илеткелди КУДР-нуң Улустуң дээди хуралының Президиумунуң даргазы Цой Ен Ген кылган.

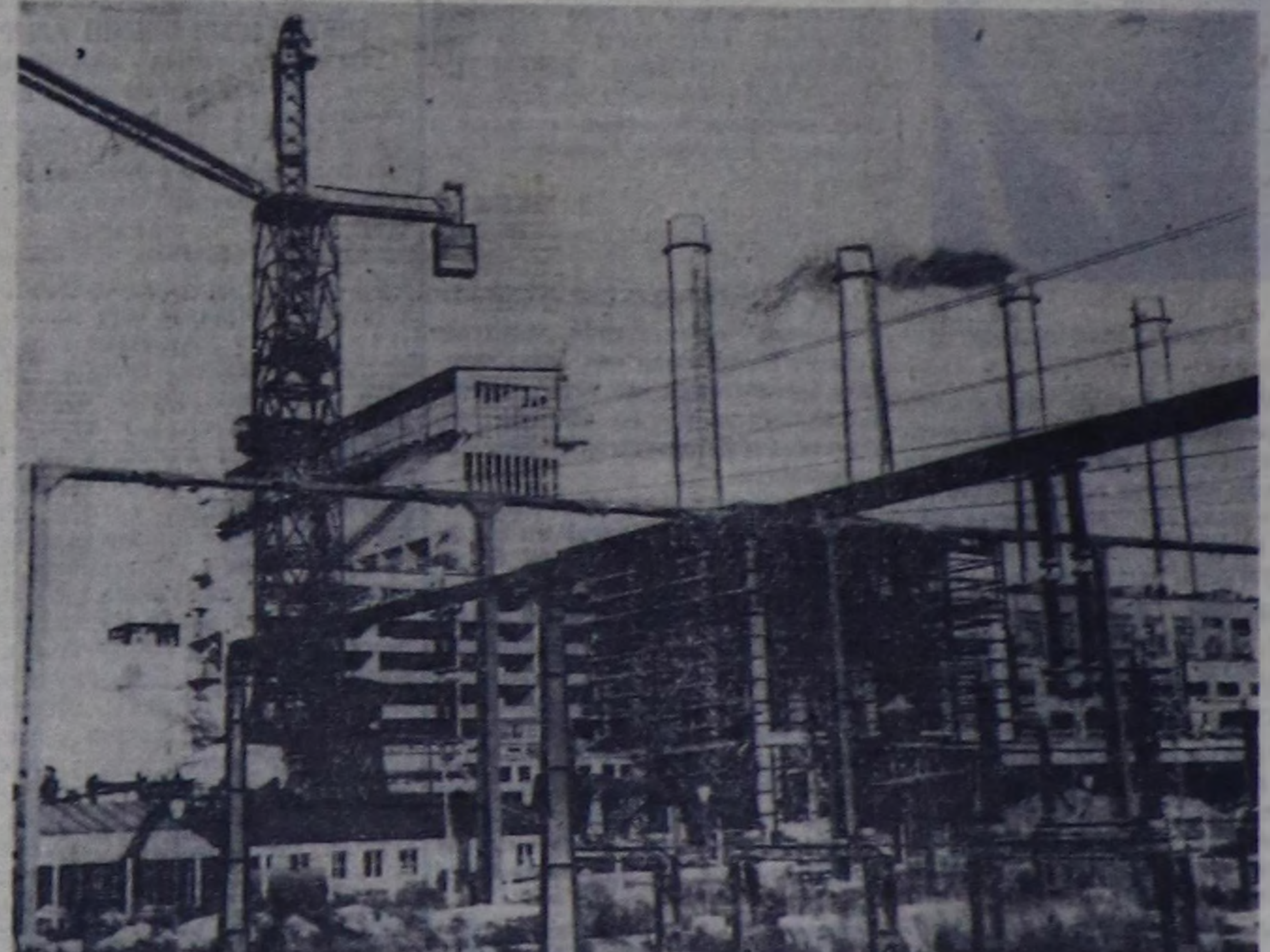

ГЕРМАН ДЕМОКРАТТЫГ РЕСПУБЛИКА. Акы-дуңма Польша-биле кызыгаарда, Одерде-Франкфуртта тургузуп турар «Улустарның найыралы» деп электростанцияның (чурукта) ниити ээлчээ баштайгы тогун берип эгелээн. Бо чылдың октябрьда 100.000 киловатт күчүлүг ниити турбинаны ажыглалга киирген турар. Станцияның күчүзү 500.000 киловатт чедир улгадыр.

АДН-СЭТА-ның фотозу.

КОСМОНАВТАР-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН

МОСКВА. (СЭТА). Совет ужудукчу-космонавтар Валерий Быковский биле Валентина Терешкова олар Болгарияның ССРЭ-де элчини Любен Н. Герасимовка аалдап чорааннар. В. Быковский биле В. Терешкованың Болгар Улус Республиказе чоруур аян-чоруу-биле холбаштыр, космостуң маадырлары болгар өннүктер-биле ужурашкан.

Элчин Л. Герасимов совет космонавтарга чүректиң ханызындан байыр чедирген. Силерни бүгү болгар улус улуг өөрүшкү-биле манап турар деп ол медеглээн.

Ужуражыышкын найыралдыг, акы-дуңмалышкы ёзуну байдалынга эрткен.

Улустар аразынга туризмни хөгжүдериниң эрге-ажыктарынга

РИМ. (СЭТА). Каттышкан Нацияларның Организациязының эгелекчи чоруу-биле эрттирген, туризм болгаш аян-чорук талазы-биле делегей конференциязы бодунуң ажылын анаа доосткан. Конференцияга делегейниң 87 чурттарының төлээлери, а ол ышкаш делегейниң 20 организацияларының төлээлекчилери киришкен.

Конференцияның кол ажылы комиссияларга эрткен, ол комиссиялар улустар аразынга туризмни хөгжүдери-биле холбашкан хөй-хөй айтырыгларны тодаргайы-биле чугаалажып көрген.

Колониализмни буруу шаварын алжир төлээлериниң саналы-биле конференция бодунуң түңнел шиитпирлеринге киирген.

Конференцияга байыр чедирип, бижик чоруткан дээш, Италия республиканың президентизи А. Сеньиге болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевка өөрүп четтирер деп чаңгыс эп-сеткил-биле шиитпирлээн.

БЭДЧ-НИҢ МАШИНА ТУДУУНУҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КОМИССИЯНЫҢ ХУРАЛЫ

ПРАГА. (СЭТА). Бот-бодунга Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң (БЭДЧ-зы) машина тудуунуң талазы-биле доктаамал комиссиязының хуралы Братиславага доозулган.

ЧТК агентилелдиң дыңналып турары-биле алырга, технологтуг шугумнарның бүдүрүлгези-биле база БЭДЧ-ниң киржикчизи чурттарның үлетпүрүнге комплектилиг дериглелиң болгаш дериглелиң түс-түс хевирлериниң бүдүрүлгези-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажып керген. Ол дериглелиң бүдүрүлгезин үлетпүрнүң ол адырының перспективалыг хөгжүлдезин барымдаалап турган боттандырар.

Я. Кадар Югославияга баар

БЕЛГРАД. (СЭТА). ЮСФР-ниң президентизи, Югославияның Коммунистер эвилелиниң чиңгине секретары Иосип Броз Титонуң чалааны ёзугаар Венгр Улус Республиканың Революсчу ажылчын-тараачын чазааның даргазы, Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң бирги секретары Янош Кадар анаа аян-чорук кылып, Югославияга чоокку хүннерде чеде бээр деп турар.

Социализмниң болгаш тайбыңның аян-чоруу

ПРАГА. (СЭТА). «Эш Хрущёвтуң Югославияга кылган аян-чоруу — социалистиг чурттарның чоокшулаазының, оларның акы-дуңма харылзааларының ханылаажының илергейлээшкини болур» деп «Праце» солун бижээн.

Бо аян-чорук болза тайбыңның, дешпилгениң болгаш социализмниң күштерин быжыглаарынга, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинин быжыглаарынга чугула рольду ойнаар дээрзин солун айтып турар. Ону чүгле бистиң чаңгыс эвинистиң болгаш социализмниң дайзыннары, тайбыңның болгаш күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ дугуйдаашкынының дайзыннары көрбейн барып болурлар.

ССРЭ-ниң болгаш Югославияның удуртукчуларының аразында болгаш чугаалажыышкыннарның аажок улуг ужур-дузазын «Праце» демдеглээн. Эки талалыг тодаргай түңнелдерни бээр ужурлуг бот-бодунга ажыктыг кады ажылдажылгага чаа аргаларның хөйү-биле барын ол чугаалажыышкыннарның чорудуушкуну бадыткаан деп солун демдеглеп турар. Чүгле Совет Эвилели-биле болгаш Бот-бодунга Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң киржикчилери өске-даа чурттар-биле кады ажылдажылга социализмни дээре болгаш дүрген тургузарын Югославияга дузалаары маргыш чок.

КҮШ-КУЛЬТУРА БОЛГАШ СПОРТ

МАРГЫЛДААЛАР, УЖУРАЖЫЫШКЫННАР

«Известия» солуннуң тускай корреспондентизи В. Кобыш Бразилиядан дыңнадыг кылган:

Порту Аллегру деп далай өртээлин португалы дылдан очулдурарга, хөглүг далай өртээли дээн. Бо хүннерде, шынап-ла, ол далай өртээли ёзулуг чалыы хөглелдиң төвү болу берген. Делегейниң бүгү булуңнарындан ында студентилерниң спортчу оюннарынга янзы-бүрү аймак-сөөк аныяк өскен чыглып келген. Баштайгы хүнде венгр Ене Комути бир-ле дугаарты алдын медальды алган. Ол ону фектованиe маргылдаазынга чедип алган. Совет студент Виктор Жданович ол маргылдаага чүгле дөрткү черге дүшкен. Бистиң волейболчу командавыс Аргентинаның командазын чиңги-биле удуп апкан. Спортчу маргылдаалар чүгле эгелеп турары бо.

Бразилияга делегейниң мынча хөй спортчу сылдыстары кажан-даа чыглып көрбээн. Оларның аттарын салдырып алыксаан сонуургактар мырыңай-ла старт бердинмээнде-ле эгелээнин ооң-биле тайылбырлап болур. Порту Алегру ооң төвү болуп турар Рио-Гранде штаттың чурттакчыларының хуулгаазын кылдыр санап турар кижилериниң тергиини Валерий Брумель болу берген. Брумель эки белеткелдиг чедип келген дээрзин спортчу хайгааракчылар дыңнатпышаан, ооң маңаа база-ла чаа делегей рекордун көргүзерин манап турар. Валерий боду бо удаада 2 метр 30 сантиметрни ажар деп сорулга салганың репортёрларга дыңнаткан. Маргылдаалар үргүлчүлеп турар.

* * *

УДУРЛАНЫКЧЫЗЫНЫҢ ШӨЛҮНГЕ

Европаның Кубогу дээш совет бут бөмбүкчүлери Италияның национал чыынды командазы-биле ужуражыр деп турар. Ол ийи шыырак командаңың бо ужуражыышкыны Европа диптиң ол дээди шаңналынга чедер команданы шиитпирлээр.

«Хайгыылчы» маргылдаа чорудаары-биле сентябрьның эгезинде Москваның «Динамо» командазы Италияже аъттанган. Бо дээрге динамочуларның Апенин чартык ортулуунче ийиги удаа чоруп турары бо. Сес чыл мурнунда олар «Милан» клубтуң командазын 4:1 санга удуп алгаш, «Фиорентинеге» 0:1 санга уттурган турганнар. Олар бо удаада Флоренцияның болгаш Бергамо хоорайның шилиндек бут бөмбүкчүлери-биле ужуражырлар.

* * *

ТОЗУ ТИИЛЭЭН, ЧАҢГЫЗЫ АШТЫРГАН

Европаның Кубогу дээш чартык түңнел ужуражыышкынга совет боксёрлар Софияның спортчуларынга ужурашкан. Маргылдааның судьязы совет боксёрларның холдарын тос удаа көдүрген, чүгле чаңгыс мөге болгар спортчуга алзыпкан. Ол дээрге тос тиилелге, чаңгыс аштырыышкын-дыр.

* * *

МУРНУНДАГЫЗЫН КАТАПТААН

Рига хоорайга делегейниң теннисчилериниң маргылдаазы болуп эрткен. Аңаа мурнунда болган ССРЭ-ниң улустарының Спартакиадазынга ышкаш, база-ла А. Дмитриева биле Т. Лейус тиилээн.

* * *

БАГ КАГАРЛАР

Воронеж хоорайга болуп эрткен баг кагарының талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионадынга Москва хоорайдан үш команда киришкен. Оларның ийигизи бирги черни ап, чурттуң чемпиону болу берген. Ийиги черни база-ла Москваның үшкү командазы алган, а бирги команданың коскүге үнмейн барганы кайгамчык.

Хуула бирги чер дээш демиселге Ленинград чоогунда Сестрорецк хоорайдан келген токарь Анатолий Баранов биле Украина чурттуг база-ла Анатолий Мялик олар шүглүп үнген. Оларның боттарының аразында маргылдааның түңчелинде алдын болгаш мөңгүн медальдар үлештине берген. Алдынын — Баранов алган.

* * *

КӨСТҮП КӨРБЭЭН ТҮҢНЕЛ

«Динамо» спорт ниитилелиниң Москва чоогунда кара адар черинге бичие калибрлиг боо-биле боолаар маргылдаага Елена Донская костүп көрбээн түңнелди көргүзүп: 600 сандан 599 санны (60 ок) адып алган. Ол рекорд дээрге тулган деп санаттынып турар болгаш бүгү делегейге ынчаар кым-даа боолап көрбээн!

САН 5:2 — КЫЗЫЛЧЫЛАР ТИИЛЭЭН

Кызылдың «Совет Тываның беш чылы» стадионнуң олуттарын эрткен воскресеньеде кежээкиниң 4 шак четпейн турда, көрүкчүлер шыгырт долдур ээлепкен. Бистиң «Спартак» эки-тура спорт ниитилелиниң пассажирлер АТК-зында «Транспортник» командазы биле Красноярскиниң «Труд» ниитилелиниң волокно кылыглар заводунуң командазының ээ-хуу ужуражыышкыны солун болган.

Оюннуң баштайгы минуталарында аалчылар идепкейлиг бурунгаарлап турда-даа, түңнел чок болган. Транспортчуларның бурунгаарлап турганын билгеш, камгалалды улам-на күштелдирип, он ажыг минута эртип чорда боттары удур бурунгаарлап эгелээш, демиселди күштелдирген. Часпарга чедир беш-ле минута арткан да транспортчуларның халдакчызы Александр Казаков бөмбүкту алгаш, судьяның эдискизи эткен соонда, 11 метрден теверге, хаалгачы бөмбүкту тудуп четтикпээн. Мынчангаш сан ажыттынып, 1:0 кылдыр чарлаттынган.

Ийиги чартыында оюнуң байдалы дүргедеп, көрүкчүлерниң соңуургалы улам-на көдүрлүп эгелээн. 15 минута эртип чорда, бистиң кол халдакчывыс Ю. Белостоков бөмбүктү болу элээн ап чоруй, ону А. Казаковка дамчыдарга, ол Анатолий Родинге бээрге, эжи удурланыкчызының хаалгазынче ийиги бөмбүктү киир тепкен. Ынчалза-даа аалчылар база-ла чайлыг үени ажыглап, баштайгы санны ажыдып, санын 1:2 кылып алганнар.

Минута эвээжээн тудум кайы-даа талаларның бөмбүк дээш демисели улам-на чиигигленген. Жора Сат бөмбүктү хунаап алырының болгаш ону эжинге чазыг чок дамчыдып тевериниң база удурланыкчызын ойзуп эртиериниң техника талазы-биле өөрүнден онзаланып, үшкү бөмбүктү киир тепкен.

Аалчылар удурланыкчыларының идепкейлиг бурунгаарлап турарынга сагыш-сеткили баксыравайн, харын боттарының спортчу аллары дээш шиитпирлиг демисежип, харын 2-ги бөмбүктү чараш киир тепкеннер.

Бистиң транспортчуларывыс чедиишкинге өөжургавайн, база-ла сөөлгү минуталарда шиитпирлиг бурунгаарлап, А. Родин база бешки бөмбүктү киир тепкен. Мынчангаш эш-хуузунуң бо ужуражыышкыны транспортчуларның тиилелгези-биле 5:2 санга доозулган.

Транспортчуларның тренери эш Д. Колесников команданы бо эрткен чайгы сезонда эки белеткеп, РСФСР-ниң Сибирь зоназының кубогу дээш августа болуп эрткен маргылдаага база чедиишкинниг ойнааның демдегээри чугула.

Бистиң бут бөмбүкчүлеривис мурнунда чылдарга бодаарга бо чылын көскү чедиишкинниг болуп турар. Ынчалза-даа чамдык бут бөмбүкчүлери бодунуң ажылдап турар коллективиниң спортчу алдарын камгалап турарын уттуп, маргылдаалар болган сөөлүнде шаңнал бербээн дээш могаттынар, ойнавазынга-даа чедер тургулаан. Ооң чижээнге «Транспортник» командазының кол ойнакчызы Юрий Белостоковту айтып болур. Ол республиканың бут бөмбүүнүң бирги чери дээш маргылдааның түңнелинге ээрик келген, парадка-даа киришпээн. Ажылдап турар коллективтериниң ат-алдарын бодавас шак ындыг спортчуларны хамаарышкан коллективтеринге чугаалажыры күзенчиг.

А. КУМАЯК,
В. КРАСНИКОВ.

АГААР бойдус

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур, чамдык черлерге кыска чаашкыннар чаар. Кызылга чаашкын шоолуг эвес болур. Хат ойтавында, янзы-бүрү чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы: республикага —12—17, а Кызылга —15—17 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: **«Шипканың маадырлары»** 10, **«Дерсу Узала»** 12, 2, **«Саша»** 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Сугур хегжүмчү»** 11.15, 1.15, 3.15, **«Үшкү ракета»** 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Кучүтен Мардоше бар чер»** 2.30, 4.30, **«Диплом чок душтун»** 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Оларга дээр чагыртып турар»** 5.15, 9.15, **«Адрес чок уруг»** 3.15, 7.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: **«Кайн XVIII»** 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13; харысалгалыг секретарының 23 — 35, бөдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25—38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС —01328.

Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үндезилеттинген

1963 ч. СЕНТЯБРЬ 11 СРЕДА № 216 (5620).

Өртээ 2 көп.

Улуг Октябрьның 46 чыл оюнга уткуштур

Күш-ажылчы чедиишкиннер

Каа-Хем районнуң „Коммунизмче орук" колхозунуң даргазы эш Г. А. КИСЕЛЕВКА Партия организациязының секретары эш Г. В. БОСЕНКОГА ВЛКСМ комитединиң секретары эш Л. БАРАХТАЕВАГА

Күрүнеге сүт садарының чыл планын чедиишкинниг күүсеткеш, чыл төнчүзүнге чедир 500 центнер сүттү күрүнеге немей садар хүлээлгени алган «Коммунизмче орук» колхозтуң саанчыларынга, кадарчыларынга, бүгү колхозчуларынга СЭКП Тыва обкому болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели изиг байырны чедирди.

«Коммунизмче орук» колхозтуң ажыл-ишчилери дүжүттү дүрген болгаш чидириг чокка ажаап алыр, күрүнеге тараа садар талазы-биле хүлээлгезин хуусаа бетинде күүседир, үрезин фондузун тургузар, келир чылдың тарылгазынга четчир хемчээлдиг аңгысты аңдарып белеткээр, ниитиниң мал ажылынга тодуг болгаш чылыг кыштаглаашкынны хандырарынга чогуур байдалдарны тургузар, күрүнеге эът, дүк садар хүлээлгезин күүседир дээрзинге быжыг бүзүрелди илеретти.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУ

ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

Тес-Хем районнуң „Коммунизмче орук" колхозунуң даргазы эш М. Б. ШОЙЖУНГА Партия организациязының секретары эш М. К. ДҮГЕРГЕ ВЛКСМ комитединиң секретары эш С. Ш. БАЯНГА

Эътти болгаш дүкту күрүнеге садарының чыл планын хуусаа бетинде күүсеткеш, социалистиг чарышка эки чедиишкиннерлиг болган Тес-Хем районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң колхозчуларынга СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели изиг байырны чедирип тур. Күрүнеге сүт садарының чыл планын октябрь 1-де күүседир болгаш пландан ажыр 10 тонна сүттү садар хүлээлгени колхоз алган.

«Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчулары көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедир дээш моон-даа артык улуг күжениишкин-биле ажылдап, чоокку үеде дүжүт ажаап алыышкынын доозуп, четчир хемчээлдиг мал чемнерин белеткеп ап, келир кыштагладыышкынга эки белеткенип, бүдүрүлгениң болгаш чуртталга тудугларының планын чедиишкинниг күүседип шыдаар дээрзинге СЭКП обкому болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели быжыг бүзүрелин илередип тур.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУ

ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

Каа-Хем районнуң «Коммунизмче орук» көдээ ажыл-агый артелиниң тараа шөлдеринде бо хүннерде ажылдаш хайнывышкынныг. Дүжүттү өйшаанда болгаш чидириг чокка ажаал алыр дээш демиселге механизаторларның күш-ажылы, шудургу чоруу негеттинер. Ынчангаш колхозтуң комбайнерлери бот-боттарының аразында социалистиг чарыштыг, адыштаа тараа черге кагбас дээш шыңгыы демисежип турар. Ол талазы-биле амга чедир безин дыка көскү чедиишкиннерни чедип алгылааннар оларның аразында эвээш эвес. Оларның бирээзи бо-дур: колхозтуң комбайнери ВАСИЛИЙ ЛОГИНОВ, «СК-3» деп комбайн-биле бүдүн сезонда ажылдаар үлүүн дөрт-ле ажыл хүнүнде доозупкан. Чаңгыс комбайн сезонда 320 гектар черниң тараазын кестирер нормалыг турда, ол — дөрт-ле хүнде 338 гектар тарааны ажаап алган.

Фото В. Лутковтуу.

Көдээ чоннуң кино хандырылгазы

«... Уран чүүлдүң бүгү-ле хевирлери идейниг утка-шынарының болгаш уран-чечен мергежилдиниң хөгжүлдезинге чаа-чаа улуг чедиишкиннерни чедип алыр» деп, СЭКП-ниң Программазында айыткан. Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге киноның улуг ужур-дузазын, ол талазы-биле кино уран чүүлүнүң ажылдакчыларының моон соңгааргы чугула сорулгаларын СЭКП ТК-ның июнь Пленуму база-ла демдеглээн. Кино бистиң чуртка делгем хөгжүлдени ап турары-биле кады, ооң кижизидикчи ажыр-утказы улуг, ындыг болганда, кинода чуруп көргүскен амыдыралдың болуушкуннары, хөделиишкиннери, коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүн сагып турары көрүкчүнүң сагыш-сеткилинге үр-ле артып каар.

Ындыг чаагай сорулганы күүседир херекке идепкейлиг киржип турар көдээ киномеханиктер бистиң республикада көвүдеп турар. Оларның чамдыктарының дугайында чижектер болур.

Кинорекламаларын туткан, аныяк эр «Тес-Хем» совхозтуң Берт-Даг суурда-даа, ол ажыл-агыйның өске салбырларында-даа бажыңнарга кире бергеш, кандыг кино әкелгенин, ооң допчу утказын чугаалавышаан, бажың ээлерин кино көөрүнче чалап чоруп турар. Чүгле чаңгыс удаа эвес, а кезек-кезек болгаш-ла оларнынга чедип кээр, хөглүг болгаш чугаакыр ол кижээ хөй-хөй ажылчыннар таарзынып олуруп каар. Кымыл ол? Киномеханик Чамзырай Дагба-дыр.

Ол 1946 чылдан бээр киномеханиктеп ажылдаан, чонунга хүндүткелдиг кижи. Оон ажылының эки чедиишкини — кинону чонунуң кижи бүрүзүнге чедир көргүзер дээш чүткүлдүг ажылдап, ылаңгыя фермаларга болгаш бригадаларга кинону доктаамал чедирип турары болур. Суурда болгаш фермаларда кино организаторларны тургускан. Олар кино көөрүнче чурттакчыларны эвилелдеп, эш Дагбаның эки дузалакчылары апарганнар. Мындыг кижизидилгелиг болгаш организакчы ажылдың түңнелинде, кино көргүзүлгезиниң, көрүкчүлер, сеанс база акша чыылдазының планнарын ол үргүлчү-ле доздур болгаш ажыр күүседип келгени тавары эвес.

Сактып-бодап көрүнердээн, бистиң кандыг-бир фильмивисти көргеш, аңаа кайы хире таарзынган ийик силер. Ол болгаш өске-даа хөй фильмнер совет кижиниң мораль талазы-биле быжыг туруштуун, арыг, бедик мөзү-шынарын, сагыш-сеткилиниң байлак өзүлдезин кино уран чүүлүнүң аргазы-биле биске дамчыдып берип турар. Оон идейлиг утказының онзагайланчаа ындыг. Ынчангаш киноже хөй көрүкчүнү эвиледдээринден аңгыда, оларга ооң утка-шынарын чедир тайылбырлаары, көрүкчүлер-биле ужуражылгаларга ук черде чонга кино көргүзүлгезиниң байдалын чугаалажыры улуг ажыктыг. Бо ажылды чорударынга партия болгаш совет ажылдакчыларының, активчилерниң, киноорганизаторларның боттывыңгыр, идепкейлиг чорууну хайныктырары чугула.

Ындыг активтиң киржилгезин экижидип, оларга даянгаш, киномеханиктер Георгий Каблуков (Каа-Хем районнуң Зубовка суурда), Даваа («Шекпээр» совхозтуң төвүнде) бо чылдың эрткен айларында кино көргүзүлгезиниң планын ажыр күүседикеннер.

Бо ийи ажылдакчылар кайызы-даа — киномеханиктер бригадаларының бригадирлери. Эш Каблуковту ап көрээли. Ол, Зубовка, Суг-Бажы, Федоровка болгаш Бояровка суурларда киномеханиктерниң каттышкан бригадазын удуртуп турар. Киноустановкаларның ажылы-биле холбашкан айтырыгларны: фильмнерни, ылаңгыя документальдыг болгаш көдээ ажыл-агый фильмнерин тарадып чорударын, киносеанстарже көрүкчүлерни хаара тударын, кинотехниканы болгаш кинодериглелерни ажыглаарын тодаргай шиитпирлеп, бригаданың хуралдарынга социалистиг чарыштың чорудулгазын, күш-ажыл чурумунуң айтырыгларын болгаш өске-даа ажылдарны чугаалажып турар. Кино ажылдакчыларынга СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын таныштырган.

Коммунистиг тургузуушкуннуң практиказы-биле, амыдыралдың хүн бүрүгү негелделери-биле холбашкан, хөй-ниитиниң шугуму-биле ажылдаар мындыг дешпилгелиг арганы бистиң республикага моон соңгаар калбаа-биле ажыглаар херек. Киномеханиктер бригадаларын ам-даа бүрүңү-биле организаставаан районнарга — Өвүрге, Каа-Хемге, Бии-Хемге бо ажылды чоокку үеде доозар ужурлуг. Бир эвес бригадалыг методту шын болгаш эки түңнелдиг ажыглаар болзувусса, республиканың көдээ черлеринде чонга кино көргүзүлгезин амгы турганындан-даа экижидип болур бис. Ындыг аргалар бисте бар. Бригадаларның ажылында кол чүүл — бүдүрүлге-биле, амыдырал-биле харылзаазын быжыглаары, партия организациязының идеологтуг ажылынга улуг дузаны чедирери болур ужурлуг.

Чоннуң кино хандырылгазында көскү чедиишкиннер бисте бар-дыр, ынчалза-даа, эки чүүлдүң хөлегезинге багайның чаштынып турары ышкаш, массаны кино-биле хандырар ажылда бар четпестерни оюп эртип каап болбас. Барыын-Хемчик районга бо чылдың бирги чартыында көдээ ажыл-ишчилерге эртем-нептередиг болгаш көдээ ажыл-агый фильмнерин чаңгысты-даа көргүспээн, боттарынга быжыглап бергени көжер кино машиналарын өскээр ажыглап турар. Байдал оон соонда-даа үеде экиживээн. Киносеанстарны чидирер азы үрегдээр фактылар бо районда ам-даа бар. Байдал мындыг турда, райкүүскомнуң культура килдизи (эргелекчизи эш Донгак) киноустановкаларның ажылынче ханылап кирбейн, оларга негелдени кошкадып турар. Ол-ла районнуң хөй-хөй малчыннарынга кинону бо чылын ай-айы-биле көргүспейн келгенин культура килдизи чүге сагыш амыр бодап орарыл?...

Республиканың көдээ киноустановкаларының шуптузу клубтарда, ооң кожазында өрээлдерде туруп турар. Ындыг болганда, кайда-ла клубтуң септелгези багай, кышка белен эвес болдур, аңаа кышкы үеде кино көргүзүлгезин моондактай бээри чугаажок. Ынчангаш кыжын клуб соок—кино көөрү бергедээн, оттулар ыяш төнген—кино болбастаан дээн ышкаш, дүвүрээзиниг чугаалар турбазын дээш клубтарга оттулар ыяштары четчири-биле белеткээр херек.

Июнь Пленумунуң шиитпирлерин күүсетпишаан

ДАЛАЯЖЫЛАРНЫҢ ТЕОРЕТИКТИГ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң түңнелдериниң талазы-биле теоретиктиг конференция Камчатканың балык тудар флодунуң эргелелинге болган. «Коммунизмниң чаа тиилелгелери болгаш ийи идеологияларның демисели», «Күш-ажылга ынак болгаш ону хүндүлээр кылдыр кижизидери», «Культураны болгаш эртем-билигни бедидери — үениң идепкейлиг негелделери» деп болгаш өске-даа темаларны чугаалажып көрген.

• • •

КӨСКҮ АГИТАЦИЯНЫҢ ДЕЛГЕЛГЕЗИ

Көскү агитацияның республика делгелгези Минск областың политиктиг чырыдылышкын бажыңында ажыттынган.

Делгээн чүүлдерниң аразында — хана солуннары болгаш «Дайынчы хуудустар», мурнакчы дуржулга дугайында плакаттар, заводтарның, фабрикаларның, тудугларның эң дээре кижилериниң дугайында хуудустар бар.

Көскү агитацияның мурнакчы дуржулгазын ол делгелге түңнеп ниитижидер. Көскү агитацияны сорулгаже чүткүлдүг, коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлээринче угланган кылдыр тургузарынга ол делгелге партия организацияларынга дузалаар.

• • •

ПОЛИТИКТИГ ЛИТЕРАТУРАНЫ ПРОПАГАНДАЛААР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ЧӨВҮЛЕЛ

Политиктиг литератураны пропагандалаар талазы-биле чөвүлелди СЭКП-ниң Хабаровск крайкомунуң идеологтуг килдизиниң чанында тургускан. Партийжи ажылдакчылар, журналистер, чогаалчылар ында кирген. Чөвүлелдиң кежигүннери активтиң дузазы-биле политиктиг номнарны, парлалганы болгаш радиону дамчыштыр, а ол ышкаш делгелгелерни, номчукчулар конференцияларын организастаарының, тускай тайылбырлаалдарны парлап үндүрериниң аргазы-биле нептередир апаар.

(СЭТА).

Чөвүлел хурал

МОСКВА. (СЭТА-ның корр.). Кадык камгалалының талазы-биле бүгү-российи чөвүлел хуралы Москвада ажыттынган. РСФСР-ниң чонунуң медицина хандырылгазын болгаш кадык камгалалын улам мыңай экижидериниң айтырыгларын ооң киржикчилери чугаалажып көөр.

Россия Федерациязының кадык камгалал министри В. В. Трофимов илеткел кылган.

РСФСР-де эмнелге албан черлериниң четкизи калбарган деп, министр демдеглээн. Республикада 10 муң чурттакчы бүрүзүнге 21 эмчи онаажып турар. Чаа үлетпүрлүг районнарның болгаш көдээ черлерниң чурттакчыларын эмчи кадрлар-биле хандырарынга улуг кичээнгейни салып турар. Уралче, Сибирьже, Ыраккы Чөөн чүкче болгаш көдээ черлерже чыл бүрүде-ле медицина институттарын дооскан аныяк тускай эртемниглерни хөй-хөй чорудуп турар.

Россия Федерациязының чонунуң медицина хандырылгазын болгаш кадык камгалалын улам мыңай экижидериниң талазы-биле хемчеглериниң дугайын илеткелчи тодаргай чугаалаан.

Республиканың бүгү-ле областарындан келген кадык камгалал организаторлары, эртемденнер, партия болгаш совет организацияларының ажылдакчылары чөвүлел хуралдың ажылында киржип турар.

Тараа хүлээп алыр пунктуда

Чөөн-Хемчик районнуң колхозтарының болгаш совхозтарының ховуларындан келген тараалыг машиналар Чадаананың тараа хүлээп алыр пунктузунга үзүк чок кээп-ле турарлар. Пунктуңуң бодунда ажыл база түлүк. Ында кижи бүрүзү бодунуң онаашкан ажылында шудургу ажылдап турар. Сат Салчак-оол баштаан тараа дүжүрүкчүлериниң ажылы база-ла хайнывышкыныг. Тараалыг машиналарны бичии-даа саададып болбас деп чүвени олар эки билирлер.

Ажылдың моонниттинген чери — кургадылгада. Районнуң ажыл-агыйларындан кээп турар тараа колдуунда ол. Ындыг турбуже ажаап алыышкынның эгезинден сентябрь 8-ке чедир пунктуга чүгле тараа кургадыр чаңгыс машина ажылдап келген. Мастер Ооржак Эренек биле Түлүш Чина ону доктаамал ажылдатпышаан, шакта-ла 2,2 тонна тарааны кургаткаш, транспортёрнуң дузазы-биле складче уруп турар. «ПВС-Т-16» деп маркалыг машинаның башкарыкчызы Н. Поскодинниң чанында оваалаңган тарааны ыңай-бээр сайгарбышаан, келген автомашиналарга тарааны чүдүре каапкаш чорудуп турары база билдирбес, бүдүпле турар.

Тараа хүлээп алыр пунктуңуң ажылчыннары ында электри энергиязының чедишпезинге хомудап турарлар. Шынап-ла, энергия четчир турган болза, ажылдың бүдүрүкчүлүү оон-даа бедиир, кылдынган ажылдаа хөй болур турган-дыр.

Тараа хүлээп алыр пунктуңуң дирекциязы ол байдалды баш удур билгеш, барык октаттынган дизельди септээрин шиитпирлээн. Механик М. Попковка баштаткан ажылчыннар дизельди бир дем-биле сегирип алгаш, кыска хуусааның иштинде ону ажыглалга кииргени.

Пунктуңуң девискээринде эдээн хөй чугула ажылдар кылдынып турар. Красноярскиниң тускай тудуг-монтаж эргелелиниң ажылчыннары аңаа үш ай иштинде кызымак ажылдап келгеш, шакта 8 тонна тараа кургадыр улуг машинаны сентябрь 8-те ажыглалга кииргени. Бир эвес оон хөй шаараш демирлерин сырыладып каннаарынга электри энергияның күжү четчир турган болза, олар бо ажылды оон-даа эрте доозар аргалыг турган. Бо бригадада сес кижи бар.

Тараа хүлээп алыр пунктуңуң директорунуң оралакчызы Василий Кирилович Морозовтан бригаданың канчаар ажылдап турарын айтырарывыска: — бо ажылчыннарның иштинден кымны канчаар ажылдап турар дээр боор, шупту-ла бир деңг. Ажык шөлде чыдар тарааны кургаткаш, складтарга урар сорулга-биле кургадыр машинаны дүрген-не ажыглалга киирер бодал кижи бүрүзүн дүвүредип турар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, ёзулуг эр-хейлер болдур ийин бо — деп, эш Чередовтуң тудугжу бригадазының дугайында мындыг чылыг сөстерни ол чугаалаан.

Бо бригада, шынап-ла, улуг үүлени бүдүрген-дир. Амгы үеде кургадылгада ажыл улуг. Энергияның күжүн улгаттырары-биле немелде дизельди тургусканының соонда, бо чаа кургадыкчы-биле кады шакта 2 тонна тараа кургадыр база бир эрги кургадыкчы, хөделдирикчилиг транспортёр, тарааны боду киир ажып алыр тускай машина, складтарда вентиляция болгаш өске-даа чүүлдер ажылдаар ужурлуг. Ам тараа уруп турар эрги складтардан аңгыда, база бир чаа складты тудуп турар. Бир эвес оон тудуу ам доозулган турган болза, демги чаа кургадыкчының кургаткан тараазын өске складтарже дажывайн, олче дорт киирип турган.

КҮРҮНЕ ШЫГЖАМЫРЫНГА

ШАГААН-АРЫГ. (Телефон-биле) «Улуг-Хая» совхозтуң «Арыг-Бажы» салбырының шөлдеринде дүжүт ажаап алыышкыны түлүктээн. Сес комбайн агрегаттарындан чаа дүжүттүң тараазын чеди автомашиналар үзүктел чок хүлээп ап турар.

Сулааның кезиндезинче ажылызында кирбээн, 3000 гектарда кызыл-тастан 687 гектарның дүжүдүн ажааган. Бо талазы-биле үлегерлиг ажылдап турарлар хөй. Чижээ, тараа кестирерниниң хүн нормазын Натпит Кызыл-оол, Оюн Чорбаа олар доктаамал 150 хуу күүседип турар.

Арыг-Бажының коллективи күрүнеге 2000 центнер тарааны садарын хүлээнген. Техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглавышаан ажыл-ишти шын организастаанындан, олар каш-ла хүн 516 центнер тарааны кииргени. Тараа сөөртүкен автомашиналар соксаал чок улажып турар.

«Межегей» совхозтуң комбайнери Куулар Биче-оол «СК-3» деп комбайн-биле тараа ажаап алыышкынының баштайгы чээрби хонуунда 170 гектар черниң тавычазын чыып бастырган, 400 гектар тарааны дөрт ажаап алган. Ол үениң дургузунда улуг-нормазын бир бүдүн чартыктан — ийи катап ажыр күүседип келген.

Фото В. Лутковтуу.

Көдээ ажыл-агый ажылдарының ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Элбекшилдиг мал чемнери—малчыннарның чедиишкиннериниң үндезини. Мал чемнериниң четчир курлавырын тургузары дээрге малдың продуктулуун кудулатпазы, күрүнеге сүт, эът, дүк садар талазы-биле хүлээлгелерин өй-шаанда күүседири ол болур. Ол дугайын тускай эртемниглер болгаш фермаларның ажыл-ишчилери эки билирлер. Бистиң республикада кол мал чеми культура шагда-ла кукуруза болу берген болгай. Ам ону 43.190 гектарга тараан. Чамдык ажыл-агыйларда болгаш районнарда силос массазының багай эвес дүжүдү алдынган. Кукуруза ажаап алыышкыны мурнакчы ажыл-агыйларга августуң үшкү он хонуунда эгелээн. Каа-Хем районнуң Ленин аттыг, «Тиилелге», «Коммунизмче орук», «Кызыл тук», Таңды районнуң «Совет Россия», «Революцияның чалбыжы» колхозтарында кукуруза шупту кестинген болгаш ажаап алдынган. «Көк-Тей», «Тээли», «Барлык», «Элегес» совхозтар силос ажаап алыр ажылдарны доозарынга чоокшулаан.

Хөй-хөй ажыл-агыйлар тараа болгаш тараа-бобы культураларының саваңы-биле холуштур силосту салып турар. Чижээ, Таңды районнуң «Революцияның чалбыжы» колхозунда болгаш «Межегей» совхозунда кукурузаны чочак-тарааның саваңы-биле холуй силостап турар. «Элегес» совхозтуң төп фермазында силос массазының центнер бүрүзүн камнап ап турар. Ында бүгү салдынган силосту саваң-биле дуглап, кадат чок малдар төтчеглеп чивезин дээш долгандыр кажаалап алган.

Ынчалза-даа республикада ниитизи-биле кукуруза ажаап алыышкыны болгаш силостаашкыны оожум чоруп турар. Ылаңгыя Тес-Хем бүдүрүлге эргелелинде ажылдың темпизи оожум болуп, 5401 га кукурузаның үштүң бир кезиинден эвээшти ажаап алган, «Тиилелге», «Сукпак», «ҮТКА 25 чылы», «Найырал» совхозтарда, дуржулга станциязында, Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» колхозунда кукуруза ажаап алыышкынының темпизи база оожум чоруп турар.

«Коммунизмниң херели» колхозту чижекке ап көрээлиңер. Ында кукурузаны август 15—20 хүннеринде ажаап ап болур апарган турда, чүгле августуң 26-да «СК-2,6» деп ийи комбайн шөлче үнген, өске ийи комбайн сентябрьның эгезинге чедир септелге мастерскаязының девискээринге турган — оларны септээрин «уттаннар». Ынчаар оожумнап турдала баштайгы доңат кукурузаны шонупкан. Адак сөөлүнде демги комбайннарның бирээзин сентябрьның 2-де, а өскезин 5-те кииргени. Ынчалза-даа маңаа база бодамчалыг эвес болган. Баштайгы ээлчегде багай үнүштүг участокту кезип эгелээн, а ооң соонда мочактарының узуну 30 сантиметр болгаш оон-даа узун үнген эки үнүштүг кукурузаны кезер деп шиитпирлей бергеннер. Агрегаттарны ынаар чорударынга база бир хүн эрткен. Артельдиң даргазы эш Агапов биле агроному эш Ивонина механизатор бүрүзүнге баш удур онаалданы берип, оларның күүселдезин шыңгыы хынап турган болза мындыг чорук болбас турган ийин.

Бир черде кукурузаны чочак-тарааның саваңы-биле холуй силостааш, а Оңгар-Ховуда кукурузаны арыг боду-биле силостаар деп шиитпирлээн. Чүге дизе, колхозтуң удуртукчулары ырак черден саваң сөөртүр транспорт чок деп турарлар. Ол дээрге анаа бир чылдагаан-дыр. Силосту ынавыла өске культураларның саваңы-биле холуй салыр ужурлуг, ынчанмас болза кукурузаның эң үнелиг чемиштиг чүүлдери черже үве бээр.

Сентябрьның 10-да кочетовчулар кукурузаның чүгле үштүң бир кезиин ажаап алган болгаш ажылдың темпизи оожум болбушаан. Эштер Агапов биле Ивонина агрегаттарның бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хандырып, темпини дүргедетпес болзуңарза, кукурузаңар сывыңга тура-ла кадып каар апаар.

Сөөлгү хүннерде республиканың барык бүгү районнарында чылыг каан хүннер тургустунган. Колхозтарның болгаш совхозтарның механизаторларының хөй кезии тарааларның кезилдезин, бастырылгазын чорудуп турар. Ынчалза-даа кукурузаның ажаап алыышкынын ийиги планче соңгаарладып болбас. Маңаа ажылдың темпизин бедидер болгаш шынарын экижидер херек. Силос массазының чидирии—ол дээрге сүттү, эътти чедир албааны ол болур.

Партия организациялары, ВЛКСМ комитеттери мал чемнериниң курлавырларын тургузар дугайында, малдарның продуктулуун бедидер дугайында хүн бүрү сагыш салыр ужурлуг. Силос ажаар агрегаттарның ажылдап кылырын бедидер дээш социалистиг чарышты калбартыр, мурнакчыларны деткип шаңнаар, оларның чедиишкиннерин хана солуннарынга доктаамал чырыдар, агитаторларның беседаларынга чугаалаар хемчеглерни ала чогуур.

Кукуруза ажаап алыышкыны—ийиги шалыпчы фронт. Ынчангаш ону дайынчы ёзу-биле чорудар херек. Кукурузаның, тарымал-тооруктуң чаңгыс-даа сывы шөлге артпас ужурлуг. Чер ажылдакчыларының холдары-биле өстүрүп алган бүгү сып чер кырынга болгаш траншеяларга силостаттынган турар ужурлуг.

Көрей улуска байыр чедириишкини

Көрей Улус-Демократтыг Республиканың тургустунганындан бээр 15 чыл болган оон таварыштыр, СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев олар Көрейниң Күш-ажыл партиязының ТК-зының даргазы, КУДР-нуң Министрлер Кабинединиң даргазы эш Ким Ир Сенге болгаш КУДР-нуң улустуң улуг хуралының Президиумунуң даргазы эш Цой Ен Генге байыр чедирген телеграмманы чоруткан. Совет Армияның япон милитаристерни чылча шапканының түңнелинде тургустунган таарымчалыг болдунар аргаларны ажыглавышаан, КУДР-нуң ажылчы чоннары 1948 чылдың сентябрьда бодунуң төөгүзүнде эң баштайгы, ажылчыннарның болгаш тараачыннарның күрүнезин тургускан деп, телеграммада чугаалап турар. КУДР-нуң тургустунганы көрей улустуң амыдыралынга магалыг болуушкун болган, социалистиг орук-биле чурттуң дүрген хөгжүүрүнге делгем перспективаларны көрей улустуң мурнунга ажыткан.

Республиканың догуннап келген 15 чылдарының дургузунда КУДР-нуң ажылчы чоннары Көрейниң Күш-ажыл партиязының удуртулгазы-биле экономиканы көдүреринге болгаш национал культураны хөгжүдеринге улуг чедиишкиннерни чедип алган деп, байыр чедириишкининде чугаалап турар.

Эрткен чылдар болза совет болгаш көрей улустарның найыралын база аңы-дуңмалыызын кады ажылдажылгазын хажык чок калбартырының болгаш быжыглаарының чылдары болган. Бистиң чурттарывыстың аразынга чаңгыс эпти болгаш сырый каттыжылышкынны улам ыңай быжыглаары бистиң улустарывыстың эрге-ажыктарынга, социалистиг чурттарның бүгү улустарының эрге-ажыктарынга дүгжүп турар.

КУДР-нуң тургустунганының алдарлыг 15 чыл оюнуң хүнүнде тайбының болгаш социализмниң тиилелгези дээш карак-кызыл күш-ажылга чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун аңы-дуңма көрей улуска, Көрейниң Күш-ажыл партиязынга совет кижилер сеткилиниң ханызындан күзеп турар деп, байыр чедириишкининде чугаалап турар.

(СЭТА).

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ АЖЫЛДАП ТУРАР

Кызылдың электростанциязынга партия-күрүне контролюнга дузалаар болуктуг 13 кижи составтыг кылдыр тургускан. Оларның шинтиинден чедиз СЭКП кежигүннери, оскелери партия кежигүнү эвес активтер. Оларны профэвидел болган комсомол организациялары дешпиткен. Болуктуң кежигүннери боттарының ажылын бирги хуралынга чугаалажып, болуктуң даргазын, оон оралакчызын сеңгүп ап, кижи бүрүзү ажылдап турар участогунуң айны-биле түс-түзүнде хүлээлгелерин хуваажып алганнар.

Мен бодум партия-күрүне контролюнга дузалаар болуктуң кежигүннери-биле хүннүң чыгы ужуражып, цехтерде ажылдың, план канчаар күүсеттинип турарының, ажылчыннарның болган удурткучуларының талазынган күш-ажылдың сагылга-чурумун хакыдың турар чоруктар бар бе дээр дугайында медээлерни ап, бир эвес четпестер бар болза, оларны кандыг аргалар-биле чайлатса экн деп хемчеглерни олар-биле дугуржуп ап турар мен.

Партия-күрүне контролюнга дузалаар болуктуң кежигүннери бүдүрүлгеде чедер болган четпес үүлдерни баш бурунгаар бизин ап, боттарының санал-оналын солчуп, хуралдарны үргүлүг эртиргн турар. Болуктуң кежигүнү улуг экономист эш Петухов бухгалтерияның ажылында черле орта эвес, сезинчиг байдалды эскерип каан. Ынчангаш ревизор келгирген, бухгалтерияның ажылын хынап көөрге, улуг бухгалтер Чуркина, санаҗыга болуучуң бухгалтери Андреева, секретарь-машинистка Ф. Пашкова, ажыл-агый эргелекчиси Старадубцева сүүлер ол-ла Чуркинаның чопшээрели-биле ажыл төлевирнин 5 — 6 ай бурунгаар ап турганы илерээн. Түңнелинде үстүнде ады үнген кижилерни Чуркинни баштадыр Күш-ажыл дүрүмүнүн 47 үүлүнүң «В» параграфын бүзүлээр администрация ажылындан үндүрген болган истелгете кирген.

Истелгениң түңнелинде бухгалтер турган Чуркинни чазый-чилбя, хейниттиниң өлчүзүн хамаан чок ажыглаан дээш улус суду үш чылда карабажына шинтикен. Бүс котелдарының болган турбина-генераторларның сентелгезинин чоруп турарының болган будурүлгениң кышка белеткелиниң дугайында электростанцияның директору эш Асеевтин, № 3 сентелге-монтаж участогунуң начальниги эш И. Желдактың илеткелин дузалаар болук ийи катап дыннаан.

Дузалаар болуктуң ажылын партком бирозунга болгаш партия хуралынга ийи катап дыннаан. Болук бодуу шинтпирлеп шыдавас айтырыглар таварҗы бергенде, партия-күрүне контролюнуң хоорай болган республика комитеттеринден дузалы база ап турар. Чижээ, чоокта чаа № 3 турбинаны монтаждап тургускан, ажыглалга киирер дээрге трансформатор чаар үс чок апарган. Кызылдың нефть базазынган ийи катап үс алган. Ынчалза-даа үс трансформаторга таарышпас болган. Ол үстү үүлге СЭКП Тыва обкомунуң киржигээнибиле Абаканның нефть базазынган эккелдирген соонда, ам турбинаны ажыглалга киирген.

Бистиң коллектививисте партия-күрүне контролюнга дузалаар болук будурүлгеде партия организациязыбиле сырый харылзаалыг. Оон удурткулазы-биле ажыдал, цехтерде, бригадаларда ажылдың байдалын анаа үргүлүг дыннадып турар болган будурүлгениң ажыл-чорудулгазынга болган четпестерни чайладыр талазыбиле боттуг хемчеглерни ап турар.

Ам электростанцияның коллективинин кол сорулгазы болза, ажылдың таарымчалыг чорудулгазынга шаптыктап турар четпестерни дүрген чайладып, күш-ажылдың сагызга-чурумун үрээр чоруктар-биле демиселди куштелдирип тургаш, станцияның бүгү дериг-херекседиерни кышкы байдалга ажылдарынга бүрүн белеткээри болуп турар. Оон-биле кады чеди чылдың бешки чылында будурүлге онаалдаларын хүүсаа бетинде күүседир дээш, Улуг Октябрьның 46 чыл ойнга күш-ажылчы белектиг ужуражыр дээш алган бедыкчен социалистиг хүлээлгелерни төлептин-биле күүседири ол боод турар.

И. ФЕТИСОВ.
партия-күрүне контролюнга дузалаар болуктуң даргазы.

Мурнакчы механизаторлар

«Улуг-Хая» совхозтуң Бок-Чыраа салбырының хову бригадазынга дүжүт ажаан алышкыны эгелээнден бээр ай ажыг уе арткан. Бо аразында ховунуң корабльдерин мергежилдир башкарып, ажыл нормазын үргүлүг ажыр күүсеткен келген механизаторларга бригаданың ажыл-ишчилери чоргаарланып, оларның ажылын бедик-биле үнелеп турар.

Комбайнерлер И. Афанасьев, Н. Сендир-оол, Б. Маадыр-оол, Д. Дуганчап болгаш оон-даа оскелер хүнде 10 ганы кезер нормазын үргүлүг 15—20 га чедирип турарлар.

Ажаан азыйгыын-биле чергелештир келир чылдың тарылгазынга белеткел — аңгыс аңдарылгазы база чоруп турар. «ДТ-54» деп трактор-лар-биле хүн нормазын Сарыг-оол, Маковкин, Ангыр-оол олар үргүлүг 100—115 хүү күүседип турарлар.

Механизаторларның бедик будурукчулуг ажылдарынга шаптык болуп турар чүве болза, ангыстарга саваннарны болуп чайладырын сагдадып турары болур. Оон уламнаан чамдык тракторлар савап чайладырын манап туруптар чүүл бар.

Мынчага чедир механизаторлар чагыс-даа кино, концерт көрбээн, лекция, беседа база болбайн турар. Ажылдың түңнелдерин үндүрген, социалистиг чарыштың тиилекчилери болган механизаторларны махталшканнага киирбейн турары хомудавчыг.

Д. САМБУ.

Республика найысылалында чаа чүүлдер

БЕДИК АТ ДЭЭШ ДЕМИСЕЛДЕ. Кызылда РСФСР школаларының алдарлыг башкызы Мария Прокопьевна Ермишкина директорлаан № 6 сес чыл школазының коллективи хоорайның башкыларының август чөвүлел хуралынга индирилген коммунистиг күш-ажыл коллективиниң бедик ады дээш демисежип эгелээриниң дугайын хүлээнген.

Башкыларның педагогика чөвүделиниң бирги хуралынга эртиген өредилге чылының чамдык түннелдерин үндүрбүшаан, 1963—1964 өредилге чылында коммунистиг күш-ажыл коллективиниң ады дээш демисежирде чүүл кылырының дугайын чугаалашкан.

РСФСР школаларының алдарлыг башкылары М. П. Ермишкина, Г. С. Шачина, мурнакчы башкылар Т. М. Скопина, Л. М. Маркелова, Т. П. Шегонина олар боттарының дуржулганын өске башкыларга хамчылып бээр, ол дугайында айда 2 катаи түскай кичээлдерин эртирер. Оларның кичээлдеринге чүгле ол школаның башкыларынган ангыда хоорайның өске-даа школаларының башкылары база олуржур болгаш дуржулга солчулгазынга киржир.

Коммунизм үезинде чурттаар аныяк салгакчыларны бижизидер керекке ада-иелерниң улуг рольдуун өөренип көргеш, оларның ортузунга педагогиктиг билиглерни иептередиринче кичээнгейни салыр. Ол соруулгабиле ук школаның чанында ада-иелерниң декторийин ажыткан. Ада-иелер аңаа ай санында-ла бир катаи чыгдып кээр, кижизидилге темазынга хамаарыштыр кандыг-бир башкының лекциязын дыннаар болгаш халас кино көөр. Ол кинолар кижизидилге темазынга хамаарышкан болур.

Школада өөренип турар уругларның ада-иелериниң ажылдап турары будурүлге черлеринде школага дузалаар комитеттерни тургузуп эгелээн. Комитеттиң кежигүннери уругларның өөредилгезин сонуургап, кончуг эки өөредилге, улегерлиг сагыдга-чурум дээш башкыларның демиселинге боттуг дузаны көргүзер.

Школаның пионерлериниң болгаш комсомолчуларының нимти хуралы база болган. Башкыларының коммунистиг күш-ажыл коллективиниң бедик ады дээш демисежип эгелээнин өөреникчилер аңаа бир үн-биле үүлдүтүзүпүп деткиришаан, боттары ханы болгаш бижыг билиг дээш чүүл кылырын тодаратқан, бижыг чурумнуг болуруун хүлээнген.

САДЫП АЛЫКЧЫЛАРГА ТААРЫМЧАЛЫГ. Магазинге баарга дезгинирлерни дыка бедик, бар турар барааннарны көскү черге бүрүнү-биле делген салбаан, өртээн биживаан турар болза хереглекчилерниң шилип алырынга дыка-ла таарымча чок болгулаар. Моон мурнунда чылдарда Кызылдың № 10 болгаш № 18 магазиннери ындыг турган.

Ам ол магазиннерге баар болдунарза оларны садып алыкчыларга таарымчалыг, дыка эптиг кылдыр эде дерип каан.

Алты заводунуң чанында аъш-чем болгаш үлетпүр барааннарының № 18 магазининге кире бээривиске, ында салбыр эргелекчиси Фаина Афанасьевна Калабушкина биске мынча деп чугаалады:

— Бо чайын магазинниң иштин таарымчалыг кылдыр эде дерээн бис. Кол-ла чүве шилден кылган дезгинирлерни тургузуп, бар-ла турар барааннарны көскү черге дезген салыр арганы биске бергени болур. Чаа шил дезгинирлер эрги турган дезгинирлерге бодаарга, дыка таарымчалыг, чавыс-даа, көскү-даа: садыгжының талазында — ажык, садып алыкчылар талазында — шил. Полкалар кырында турар пөс-таавылар садып алыкчыларга база онза көскү. Магазинни септелге болгаш эде дерилде соонда август айның 28-те ажыткан бис. Оон бээр бо хүнге чедир чартык айның планы ыракта ажыр күүсеттинген. Ам садыгга келген кижи, хереглээн чүвезин айтырып, дилеп турбас, бүгү-ле чүве көскү, дыка-ла таарымчалыг кылдынган.

№ 10 магазинниң белен хеп, идик аймаа, галантерия болгаш пөс аймаа садар дөрт салбырларын база-ла шак ынчаар кылган.

Бо йиин магазиннерни садып алыкчыларга таарымчалыг кылдыр эде дерип тургузар херекке Кызыл горпозунун прораб-ажылчыны эш Васильевке баштаткан тудугжулары эки ажыктаан.

НӨВҮРҮГНҮ КЕЖИЛДИР. Улуг-Хемни кежилдир бетондан кылган көвүргүнү ажыглаага кииргени хемниң ол чарыында чурттап турар кижилерниң ажылдарынга дыка таарымчалыг болган. Моон мурнунда чүгле кыжын хемниң ол чарыныче пассажирлер ажыглаар автобустар чоруп турган. Олар Рабочая деп автобус остановказынган № 3 АТК-га чедип турган.

— Көвүргү тудуу доостуру билек-ле Улуг-Хемниң ол чарыныче пассажирлер сөөртүр автобус шимчээшкинин ажылдар дугайында негелде бистиң АТК-ның администрация черинге болгаш өске-даа организациялаага кээп эгелээн. Чонуңун ол негелдезин өөренип көрбүшаан, № 1 бараан садыынган № 3 АТК аразынга чоруп турар 2 автобусту тускайлап тургускан бис. Хүнүгүн-не эртенгинин 5 шак 40 минутада «ПАЗ-652» маркалыг ийи чаа автобустар пассажирлер АТК-зының гаражынган үнгеш, дүнекининг 12 шакка чедир Улуг-Хем ол чарыныган пассажирлер ажыглаан эгелээр. Найысылалда болгаш районнарда чоруп турар 60 ажыг автобустарга база бир ийи автобустуң немешкени ол—деп, пассажирлер АТК-зының ядилел кидизининг начальниги эш Шемякина чугаалап турар.

Хеминиң ол чарыында чурттаан турарларның хоорай төвү-биле артыкларынга таарымчалыг байдал ынчаар тургустунган.

А. ИРГИТ.

12 миллиард киловатт-шак электроэнергия

ВАХШТА ГИДРОЭЛЕКТРОСТАНЦИЯНЫҢ ТУДУУ

Үстүнде чурукта: дагларны өттүр үттерни казып турар. Тускай экскаваторлар, боду чоруур өрүмнээр установкалар, дизель самосвалдар, бульдозерлер чер казар черлерде ажылдап турарлар.

Фото А. Поляковтуу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Мурнуу Таджикистанда кашпалдар аразында Вахш хемнин суу дагжал, шимээргеп чыдар. Хемнин адын очулдурарга, шапкын суглуг хем дээни ол. Кайызы-даа 300 муң киловатт күүлүг тос агрегаттарлыг Нуректиң гидроэлектростанциязын анаа дерээн турар болгаш кылымал далайны — Нуректиң суг кадагалалын тургускан турар.

Нуректин гидроэлектростанциязының тудуунга 300 метр бедик плотинаны тургускан, чер адаанга 13 километр өдүглерни каскан, миллион кубометр хире демирбетонну салган турар. Гидро белдиринге 70 муң тонна металл конструкцияны эптеп кылган турар. 12 миллиард киловатт-шак элетроэнергияны ажылдап үндүрер Нурек ГЭС—Совет Эвилелинде эң-не камналгалыг станцияларның бирээзи болур деп, тускай эртемниглер санап үндүрген. Оон тудуунда Совет Эвилелинин 35 националдарының төлээлекчилери ажылдап турар. Ийи муң совет бүдүрүлгелер олче техниканы чорудуп турар.

Адаанда чурукта: өрүмнекчилер Рахман Курбанов биле Закирё Зубайдов олар чаза тепсикчилерге орукту кылып берип турар. Экскаваторларга ажылдарның фронтузу ынчаар белеткеттинип турар.

РАЙОН ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң Хүт сүт-бараан фермазында 50 ажыг өреге бар. Эге школа-даа ажыдап турар. Үк ферма район болгаш колхоз төвүнден чүс километр хире ыракта каш-каш тайгалар болгаш хеминер ажылдыр турар.

Ынчангаш мында чоннуң идикхеп, аъш-чем хандырылгазының талазы-биле кол-ла көрүүр черн магазин болуру черле чугаажок. Ынчаарга ук магазин (садыгжызы Н. И. Поносова) ажылга денгин харылзаага чок болуп, чоннуң хереглелинге сагыш човаагыр эвес ажылдап турар.

Чамдык фактыларны көргүзээлинер. Колхозчу кижилер магазинге колдуунда-ла эртеп, кежээ келгилээр болгай, а бо магазин ол үелерде хаалгыт турар. Оон туржук хонук-хонуунда, неделя-неделязы-биле ажылдавайн туруп бээр. Эш Поносова арыг сеткил чок ажылдап, бодунуң хүү ажылынче сундүгүп, каттап тооруктап чоруй баар.

Магазинге хереглелдиң чүүлүн базаннарын келдиртпейн турар. «Бараннаар кижи мен» дээш чоруткашла, дыка үр болганда келир. Оон самолёт-биле бичии бараан эккелгенде, оозун бодунуң таныш-көруш улузунга чажырып садып каалтар чоруу камдаа удаа көзүлеп.

Бо черге бичии уруглар хеви онза чүүлге негеттинип турар. Оны эккелдирер дугайында сагыш салбайн келген. Оон ужурунда уруглarның адалеринге будурүлгеге болгаш амыдыралга бодуу канчаар ап чоруурун коммунистиг идея-биле, арыг мозулуг ажы-чаң-биле, ак-сеткил-биле сиңниктинген турарын коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмү неген турар. Күш-ажыл-биле амыдырал коммунистиг чурттаганың чарыдбас кезектери болур. Ынчалзажок чамдык кижилер будурүлгеде эки ажылдап турар болза-да, ог-бүлезинге, амыдырал-чурттаалгага таарышпас үүлгедиглерни кылып турарының фактыларынга болганчок-ла таварҗып турар бис. Ынчаарга биетиш агитаторларывыстың, пропагандистеривистиң алаан чамдызы «амыдыралдың будунарынче» хайгаарал салыры, кижинин будурүлгеде ийикпе албан черинде канчаар ажылдап турарын сонуургап көрүндеп ангыда, ог-бүлезинге, хейниттиниң черлеринге оон болуп канчаар ап чоруурун сонуургаарын бодумун хүлээлгем кылдыр санавайн баар чүүл бар.

Воронеж областтың Новоусманский районнуң «Степной» совхозта зоотехник А. Иванов үлегерлиг ажылгайны кылдыр санадым чораан. Ынчаарга ук зоотехник будурүлгеге бир янзы көстүп, а бажынында, хейниттиниң черлеринге тургузуг азырык чоруурун кым-да, оон иштинде агитаторлар-даа эскербээн болган. Арагалаар чорук Иванову чогум чүү үүвеге чедиргенин шүүтү кижилер чүгле ыяхан ол, үредиг маадыр алыры-биле сургакчылап чораан, келгенинде соонда ам билгенер. Ол зоотехник Воронеж хоорайга барган, чула арагалап-арагалап, совхозка дедир акша-гөгөрни-даа, документилери-даа чок чедип келген.

Бо таварылга — политик-массалыг ажылда формализминиң чогенчиг үүлгелиг-дир.

Ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезинге, эргинин артышкынныары-биле демиселге чүгүлээ черни болөөри парторганизацияларның идеологтуг ажылының даяныр пунктузу—культураның албан черлеринге онаажып турар. Кайда-за ол албан черлериниң ажыл-чорудулгазы сонуургачыг болгаш хей янзы болуп. олче кадбак масса хаара түүгүшкан турар болдур, ында кижилерниң хей-ниитти болгаш хүү амыдыралында таарышпас болуушкуннар чедиишкиннии-биле узуткаттынып турар. Бажынарга барып сурталаа чорудар агитпунктулар, хей-ниитичи агелевшкин-биле ажылдаар библиотекалар, улусчу театрдар, партия, совет болгаш ажыл-агыйлар удуртукчуларының дорт киржилгээи-биле эрттирип турар айтырыг, харылзаар кежээлери, дээрге кижилерге тураскаатқан тускай ужуражылгалар, аныяктарның диспут-маргылдаалары ышкаш, полит-массалыг, культурачырыдыышкынныг ажылдың шак ындыг хевирлерин Курск, Оренбург, Пенза болгаш өске-даа областарның хей-хей хоорайларында база сууларында ажыглаан турары боттарын экизи-биле шынзыткан. Ол черлерде «Назы четкенинин хүннерин», шеригже байырлалыг үдээшкиннерни даэш, өске-даа үүлдерни база хейүбиле эрттирип турар.

Чурттакчы чонга эртемниг мировоззрениени иептередири, коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүнүн негелделерин шынгызыбиле сагыырының херээнге кижилерни кижизидери, шажынчы идеологизбиле чидиг, принципиалчы демисел чокка шинтпирлеттинип шыдаттынмас. Атеисчи пропаганда дээрге, чамдык кижилерниң билип турарында ышкаш, үүлге атеисчи-лекторларның хүлээлтези эвес, бүгү-ле агитаторларның пропагандистериниң, культура-чырыдыышкынныг ажылдакчыларының, активчилериниң, партия, совет болгаш хей-ниитти организацияларының база чимгине херээ-дир. Чүгүлээ чүве үүл дизе, ол ажыл бидилии-биле, үүлгедиглиг кижилерге хамаарыштыр онаарымчалыы-биле, мынчалажок доктаамал, сураашкын чок күжениишкин-биле чоруттынган турар болза эки.

Литва ССР-ниң Кедайский районунуң «Гуджюнай» колхозунда агитатор В. Ленгвинас үүлгедиглигерби-ле хүн-бүүдэ ажылдап турар. Шажын үүлгедиг кижилерниң угаан-медерелинче чиганнигниң чаштанчызын киирерин ораладыышпаан, ол бодунуң беседаларынга бурганшажыннын айтырыгларын ылаавыла холбаштыра каапкан.

— Мээң ур үеден бээр сургап келгеним үүлгедиглиг назылаан кижи бир катап-за: — диммирээшкинни болгаш чаңыкты бурганның киленнээшкини кылдыр санаар болур бе? — деп менден айтырган. Бойдустуң ол болуушкуннарының электриден тыптырының дугайын аңаа чугаалап бердим. Ол боданнылаан, мынча дей-дир: «Шын чугааладың шыкаан. Шажынчылар дуганнар кырында чаңнык чайладыр демирлерни чүге тургузуп турары ам-на менээ биилдине берди. Бир дуган суургазының кырында чаңнык чайладыр демир чок турган чүве, аңаа чаңчыл дүшкеш, дуган өртенип калган. Оон мен бодандым: «канчап ындыг чоор, бүргеи боду-ла болуунда бажыңы өртедиптер?»—диген агитатор чугаалап турар.

Ынчаныкке чок чамдык партия, совет болгаш хей-ниитти организацияларының талазынган шажынчы артышкынныарны узуткаарын хамаан чок ийикпе өмээржикчи ёзу-биле көөр чорук ам-даа таварҗып турар. Коммунистиг идеологиянын салдары кайза-ла суларап турар болдур, аңаа бистиң идейлиг дайзынарывыс боттарының ажыл-чорудулгазын чайлаш чок күштелдирип келир дээрзин үүнээ херек.

Дагестан АССР-ниң чамдык чурттакчыыт черлеринде шажынчыларның ажыл-чорудулгазы сөөлгү уеде көскүзү-биле идепкейжин турар апарган. Ынчалза-даа ол фактылар парторганизациялар болгаш хей-ниитти организацияларының база чимгине херээ-дир. Чүгүлээ чүве үүл дизе, ол ажыл би

Коллектив—амыдырал, ажыл-ишке улуг күш

Коллектив каттышкан улуг күш. Чаа моральдыг, бедик мөзү-шынарлыг кижи коллективке кижизидир болгаш сагылга-чурумнуг, негелделиг болур чорук тыптып келир. «Коллектив — чүгле бүдүрүлгеге эвес, харын хайнылышкынныг ажыл-херектерге, хөй-ниитиниң ажыл-чорудулгазынга коллективке чаа кижи кижизиттинер» деп СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга эш Л. Ф. Ильичев чугаалаан.

Бистиң Өвүр районнуң албан организация черлеринде, колхозтар бүдүрүлгезиниң янзы-бүрү адырларында ажылдап турар ажыл-ишчилер ажылының түс-түс айы-биле коллективти тургузуп турар. Ынчаарга чер-черде партия организациялары, Советтер, профэвилелдер, комсомол болгаш өске-даа хөй-нийти организациялары-биле сырый болгаш демниг харылзааны тургузуп, бүдүрүлгеде коллектив бүрүзүн удуртуп, оон сорук кииликчизи болуп турар.

Маңаа мындыг чижектерни көрээли: Саглыда «Кызыл туг» колхоз улуг коллектив. Мында партия, комсомол, профэвилел организациялары ажылдап, оларның кежигүннериниң саны өзүп, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржикчилер көвүдеп турар. Мурнунда чылдарда бот-тывылгыр уран чүүл бөлгүмү турза-даа, бо чылдаазынга дениээрге кошкак турган. Сагдыжылар бо чылын профэвилелдериниң уран чүүлүнүң район көрүлдезинге эки түңнелдерни чедип алган. Саглының уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилери республиканың уран чүүл көрүлдезиниң соолунде өске клубтарны мурнай бир-ле дугаарында боттарының концерти-биле районнуң колхозтарын эргээш келген.

Оон киржикчилери хуунуң эргеажыындан хөй-ниитиниң бедик көөр деп шиитпирлеп алганнар. Түңнелинде ханы утказыг, идея талазы-биле бедик программалыг оюн-концерттер организастаттынган. Аңаа совет улустуң алдарлыг күш-ажылын мактап, өктергей делгемнерин чагырып алган эрес-дидим космонавтарны алгаан база чогаадыкчы бүгү чедиишкиннериниң сорук кииликчизи — төрээн Коммунистиг партияны йөрээген, аңаа турасказткан чаа-чаа бедик идейлиг ырларны, шүлүктерни, чечен чугааларны белеткеп алган районнуң чонунга бараалгадып турар. Чалгааларны, арагачыларны, удуургактарны, хөй-ниитиниң эргеажыктарын болунуң хууда сонуургалындан кудуу көөр, дужун харазар, хуу өнчүзүректерни, алыскак-чискек кижилерни сойгалап турар баснялларны, шоодугаг чугааларны, интермедияларны колхозчу ажыл-ишчилерге көргүзүп турар. Уран чүүл коллективиниң кежигүннери ажыл шагындан дашкаар үеде белеткелче ак-сеткилдиг кээп турар. Ол уран чүүл коллективиниң кежигүннери чүгле уран чүүл-биле чонну сонуургадып турар эвес, харын боттарының ажылдап турар участоктарында ак-сеткилдиг ажылдап, идепкейлиг хөй-ниитичи болуп турарлар. Оларның санынга библиотека эргелекчизи Ооржак Минчипр, механизатор Балын-оол, Конзай-оол, Барасал Седип, Монгуш Кушкаш, Ооржак, башкылар Бүр-Седи, Саая Алдын-оол болгаш өскелерни-даа алыр болур.

Колхоз коллективи школа, уруглар болгаш медицина, культура албан черлериниң сеткилгезин эки доосканнар. Колхоз күрүнеге дужаар планның сорулгаларын эки күүседип турар болгаш колхозчуларның ажылга организастыын улам экжип турар. Маңаа ында партия организациязының (секретары Санаа), көдээ Советтиң (даргазы Түвет-оол) болгаш колхоз баштаар чериниң (даргазы Седен) чонну ажыл-агыйже шын углап баштаарынга органистакчы мергежилин айытса чогуур. Оон түңнелинде Саглының көдээ Совети чартык чылда республиканың эң эки көдээ Советтериниң бирээзи болуп шылгараан, ийиги черни алгаан чугаалаарга-ла ажылдың чорун турарының байдалы илдең.

Торгалыг он бир чыл школазының башкылар коллективи (директору Даваа) чайгы дыштаныыганын үезинде колхоз бүдүрүлгезинге өөреникчилерниң практиказын эки органистап эрттиргеннер. Хову шөлдеринге ажылдап турган өөреникчилер политмассалыг ажылдарны колхозчу чоннуң ортузунга доктаамал чорудуп, агитхуудустарны, хана солуннуу үргүлчү үндүрүп келгеннер. Ол школаның башкылары боттарының кужу-биле ногаа шыгжаар чер бажыңны воскресниктеп тургаш, ажыглалга кииргеннер.

«Коммунизмче орук» колхозтуң Бора-Шайда болгаш «Торгалыгның» Чаа-Суур салбырында коммунистер Балзаңга, Тавааңжапка удурткан ботгорулга-чарылгалыг сүт-бараан фермаларының кежигүннери шуптузу — чаңгызы дээш, чаңгызы — шуптузу дээш ажылдап келгенинниң түңнелинде ында инектерниң чайгы семиргилгезин эки органистаанындан, сүт бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының планын күүседип турар. Ол фермаларда колдуу-ла аныяктар бар. Оларның ортузунга агитация-массалыг ажылдарны доктаамал чорудуп, хана солуннарын үндүрүп, көргүзүг самбыразынга хүнде кылган ажылдарнын, чеже сүттү саанчыларның түс-түзүнда болгаш ферманың ниити сагганын демдеглеп турар. Бо чылын ол коллектив боттарының мурнунда салдынган сорулгаларын эки күүседип турар.

Район төвүнде албан-организация черлериниң коллективтери колхозтарга, уруглар болгаш эмнелге база культура албан черлеринге шеф-биле дузалаар ажылы доктаамал чорудуп турар.

Район төвүнүң коллективтери бо чылын хөй ажылдарны шеф-биле кылганнар. Бора-Шайның Кара-Дыт-биле арзында оруун, школа болгаш эмнелгениң бүс-биле одаар одаалгазының тудуунга, ооң оңгарын казарынга ниитиниң воскресниги организастаан. Эмнелгени, школаны шеф-биле чугайлааш, будуп доскан. «Коммунизмче орук» колхозка чеди тонна ажыг сигенни кезип сараттааш, кажаалап бергеннер. Бо дээрге коллективтиг күштүң ажылы-дыр.

Райсан кидизиниң, милиция салбырының коллективтери воскресниктерге бедик организастыг, чаңгыс эп-сеткилдиин көргүскеннер. Чамдык коллективтер, чижээ, харылзааның (начальниги Ооржак Лек), банк салбыры (эргелекчизи Чылбак-оол), районо (эргелекчизи В. Шарый-оол) воскресниктерге организас чок келир ийикпе келзе-даа ажылдың түңнелдинге чедирбес, оалдаар болгаш ара каггаш чорууп таварылгалар бар турган.

Коллектив — улуг күш, кол кижизидикчи деп чугаалашкан болгай бис. Кижизидилгениң чугула хевирлеринге янзы-бүрү темаларга лекциялар, беседалар, хуралдар, бүдүрүлге хуралдары, пропаганданың болгаш агитацияның чүүл-бүрү хевирлиг чепсектери, эш-хуузунуң сургары хамааржыр. Коллектив болунуң кежигүннериниң активчи болурун чедип алырынче кол кичээнгейни угландырып, ажыл-иш, амыдырал-чурттаалга, мораль талазы-биле айтырыгларны сүмележип, чыглып алгаш ажыы-биле чугаалажып шиитпирлээр болгай. Ол чорук бот-боттарынга дузалажырынга, хожудап турарларны өрү тыртарынга ажыктыг. Ындыг чугаалажыышкыннар моральдыг дүрүмнү хажыдып турарларның эттиниң алырынга, чогуур үезинде билиндир сагындырары болур.

«Торгалыг» колхозтуң Чозада ботгорулга-чарылгалыг хойжу бригадазының кежигүннери (бригадири Байр) Доңгак Александрның ажыл-агыйга кызымак эвес, харыысалга чок чоруун бүдүрүлге хуралынга бо чылдың июль айда ижин-кара чогу-биле чугаалашканының соолунде А. Доңгак ноон соңгаар ажылынга харыысалгалыг боол ажылдаар дугайында сөзүн берген. Ол ам онаашкан ажылын ак-сеткилдин-биле күүседип турар.

Райпо коллективи самчыгдал кылган Сандак болгаш Калзың-оол оларны кижизидери-биле холга алган. Районнуң аъш-чем магазиниң эргелекчизи Д. Сарыглардың кадайы-биле көрүшпес чоруунуң дугайында чугаалажыышкынның түңнелинде бүрүү чүгле Сарыгларда эвес, а оон кадайы Валентинада база бүрүү барын сагындырган.

«Коммунизмче орук» колхозтуң чолаачызы турган Монгуш Малароол хулиган херек ужурунда шииттирер турда, колхоз баштаар чериниң дилээн ёзугаар коллективке кижизидери-биле холга алган.

Ындыг болза-даа чамдык коллективтерде кижизидилге ажылының кошкак чорун турганындан ажылга ак-сеткилдиг эвес чүүлдер бар. Район эмнелгезинге ажылдап турган Н. З. Самсонкин болгаш Чадааның «Сельхозтехниказының» Хандагайты салбырынга ажылдап турган № Н. Самсонкин прогулдааш, ажылындан үндүрткеннер. Олар амгы үеде хөй-ниитиге ажыктыг ажыл кылбайн турда, хөй-нийти организацияларының кичээнгей албайн турары чиктиг. Мурнунда кала-даа ажыктыг ажыл кылбайн турган Кур Бара-оол дээрзин хөй-ниитиниң кичээнгейинге албаанындан районнуң аъш-чем магазинин оорлаан, амгы үеде боду бүрүүзүн миннип, хоругдал чериңде чыдып турар.

Кижизидилге ажылын экижидеринге хөй-нийти организациялары, ылангыя комсомол организациялары болгаш культура-чырыдышкын албан черлериниң массалыг ажылдарны чогуур негелдезинге чедир чорутпайн турарындан аныяктарның ортузунда чурум үрээр азы бир черге доктаамал ажылдавас чамдык кижилер бар болуп турар.

М. ХУРАГАН-ООЛ.

Салчак Сувандии Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» колхозунуң шаң эргелекчизи болгаш моторизи болуп ажылдап турар. Ында ону эки мергежилдиг кижи кылдыр хүндүлеп турар. Электростанция болгаш тараа арыглаар бүгү-ле механизмнер ол ышкаш тараа чүдүрер машиналар үзүктел чок ажылдап турар. Машиналарга болгаш механизмнерге бичии-ле таарымча чок чүүлдер болдуна бээрге эш Сувандии ону өй-шаанда узуткап турарындан олар аңаа турар чорукка таварышпайн турар. Шаңга машиналар үзүктел чок кээп турза-даа, оларны дүрген чүдүрерин эш Сувандии хандырып турары-биле долу үнелиг тараа чүдүрген машиналар Кызылдың сайгарылга баазазынче дүн-хүн чок чоруп турар.

ЧУРУКТА: С. Сувандии тараа чүдүрер машинаны септеп тур.

Фотозу В. Лутковтуу.

Сан-учётту, саң-хөөнү ынчаар чорудуп болбас

Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунуң сан-учёт, саң-хөө ажылында улуг четпестер, хажыдыышкыннар бар турганын Чөөн-Хемчик колхоз-совхоз эргелели 1962 чылдың апрельде кылган хыналда-биле илереткен болгаш четпестерни, частырыгларны эдерин практиктиг аргаларын колхозтуң баштаар черинге сүмелээн турган.

Ындыг турбуже-ле колхозтуң даргазы болгаш кол бухгалтери ол ревизиядан чогуур түңнел кылбайн, четпестерни, частырыгларны эдер талазы-биле хемчег албайн келгенин колхоз-совхоз эргелелиниң 1963 чылдың августуң төнчүзүнде кылган саң-хөө хыналдазы база катап илереткен. Колхоз бодунуң уставын, ажылдап кылырының нормаларын, күш-хүннериниң үне-өртектерин сөөлгү каш чылдарның дургузунда эде көрбейн келген. Колхоз ажылдап кылырының дыка эргижирээн нормаларын барымдаалап турар. Чаа уставты колхозтуң бүгү кежигүннериниң ниити хуралынга 1963 чылдың августуң 18-те көрүп бадылаан болза-даа, ону районнуң күүсекчи комитединге бадылаваан болгаш бүрүткевээн.

1963 чылда баштаар чериниң болгаш колхозчуларның ниити хуралдарының протоколдарының эмге-сескези чок. Баштаар черниң эләэн хөй протоколдары чедир бижиттинмээн, колхоз даргазының, хуралдар секретарьларының аттары салдынмаан. 1962 чылдың протоколдары дугаарлаттынмаан болгаш ат салдынмаан, таңмалаттынмаан.

1962 чылда колхоз акша чыылдазының ниити планын 132,4 хуу күүседип алган. Ынчалза-даа машина-техниканың ажаалгазының багай тургустунганындан, сеткелгеге акша-хөреңгиниң кедергей хөй чарыгдалы үнген. 1962 чылда продукцияның бот-үнезин чингедир талазы-биле ажыл кошкак чоруттунган. Эъттиң болгаш сүттүң центнер бүрүзүнүң бот-үнези планда көрдүнгенинден улуг болган.

Колхозтуң баштаар чери административ-эргелел аппаратының штадын болгаш ажыл төлевирин чурумчудар дугайында негеделерни күүсетпейн келген. 1961 чылда колхозту эш Ондар Дүдерел даргалап турган үеде административ-эргелел аппарады 8001 рубль 26 копеекти күш-хүнүнден ангыда немелде төлевир дээш алган.

Ферма эргелекчилери, склад эргелекчилери, аштакчылар, таңнылдар, тудуг техники, электри-хандырылга аппарады 1961 чылдың сөөлгү дөрт айларының күш-хүннеринден ангыда, немелде төлевир дээш 1368 рубль 45 копеекти 1962 чылдың январь 21-де база саналып алган. Ол-ла айда колхозтуң эргелел аппарады немелде төлевир дээш 674 рубль 50 копеекти база алган. Административ-эргелел аппаратының немелде төлевири дээш алган акшаларны 1962 чылдың чыл отчётунда киирбээн.

1963 чылдың январь 1-ден август 15-ке чедир колхозтуң кассазынга 146363 рубль 10 копеек орулга кирген. 146103 рубль 41 копеек чарыгдалга үнген болгаш 267 рубль 57 копеек кассир ажылын түр заңырлап турган Ондар Даваазандан тудаан. 1963 чылда колхоз акша киирип алырының планын чүгле 16,6 хуу күүсеткен. Кассадан акшаны доктааттынган чурум барымдаалавайн чарыгдап турар. Чыл эгезинден август 15-ке чедир кассирни төлээлеп турган Ондар Даваазанны дамчыштыр 2015 рубль 49 копеек-биле бараан, материал садып алган счёттар бар. Ол барааннарны болгаш материалдарны складтарга хүлээдип бергениниң дугайында документилер, счёттар бергенин шынзыткан организацияның баскан таңмазы-даа, колхоз даргазының чөпшээрел резолюциязы-даа чок болуп турар. Ол барааннар херек кырында садып алдынган бе, кайы складтарны дамчыштыр кайнаар чарыгдаттынганыл дээрзин билдинмес. Складтарга ол счёттарның сан-түңнүнге хүлээп алганының документизи чок. Ол чорук магазин-биле арзында санажылганы будап турар болгаш колхозтуң акша-хөреңгизин контроль чокка төтчегээринге эптиг байдалды тургузуп турар.

Склад эргелекчизи эш Самбуунуң документ барымдаалаар санажылгазын чаңгыс-даа катап кылбаан. Складтарда бүгү эт-хөреңгилерниң, барааның продуктуларның шимчээшкининиң кандыг-даа учёду болгаш контролю чок.

1963 чылдың июнь 23-түң хүнүнде колхозчуларга республика театрының артистериниң концертин 130 рубль-биле садып көргүскен. Ону культура фондузундан үндүрер дугайында колхоз баштаар чериниң шиитпири чок. Монгуш Дипека чарылга ордери-биле 80 рубль 92 копеекти берген. Ол документиге колхозтуң даргазы болгаш кол бухгалтери ат салбаан. Тюлюш Касымага 1963 чылдың июль 10-нуң хүнүнде 10 рубльди ордерге колхоз даргазы адын салбаанда үндүрүп берген. Кассадан август 8-тиң хүнүнде Тюлюш Касымага 20 рубльди үндүрүп берген. Ордерде кол бухгалтер болгаш кассир ат салбаан. Ондар Балдайтанга июль 3-те 100 рубльди үндүрүп берген. Ол ордерге кол бухгалтер ат салбаан. Монгуш Шаалыйга июль 5-те кассадан 200 рубльди берген хиреде, колхоз даргазы, кол бухгалтер ордерге ат салбаан.

Колхоз даргазы эш Комбу боду 1962 чылдың июнь айда көшкениниң шүүделиинге 492 рубль 20 копеекти алган, херек кырында алза чогуур 441 рубль 60 копеек болган. Артыкка алганы 50 рубль 60 копеек боол турар.

Колхозтуң кол бухгалтери Кара-Сал Семис-оол 1962 чылда көшкенинге 639 рубль 86 копеекти алган, ынчаарга алза чогуур 576 рубль 08 копеек, 63 рубль 78 копеекти артыкка алган.

«Подотчёт» даар чылдагаан-биле кассадан акша үндүрери массалыг апарган. Кызылче 3—4 хонукта чоруурларга 50-ден 400 рубль чедир акшаны берип турган. Чүгле июль айда шак ынчаар түс-түс кижилерге 5155 рубльди үнүр чарыгдаан. Мындыг чорук колхозтуң кассазын ядарадып, колхозчуларның ажыл төлевирин чогуур үезинде бээринге шаптыктап турар. Колхозчуларның колхозка төлээр өрези 6244 рубль чедип турар. Колхозтуң эргелел аппарадында кижилерниң күш-хүнүнге ажыр алган түңү 3308 рубль 43 копеек чедип турар. Оон иштинде колхоз даргазы эш Комбуда 653 рубль 52 копеек, кол бухгалтер эш Кара-Салда 1321 рубль 61 копеек, трактор бригадазының бригадири эш Монгуш Дажыда 754 рубль 56 копеек, мал эмчизи Сат Өлзей-оолда 150 рубль, Түлүш Шопур-оолда 308 рубль 94 копеек өре кылдыр санаттынып турар. Колхозчуларның хөй кезии ажылдаан күш-хүннеринге 3 ай ажыг үениң дургузунда акша албайн турар.

Колхозтуң дебитор өрези август 25-ке чедир 884 рубль, кредитор өрези 693 рубль 70 копеек. Колхозтуң чыл төнчүзүнге чедир үндүрээ чогуур чарыгдалдарындан 3660 рубль ажып турар. Мынчангаш сан-хөө учётунуң чурумун сагып, сан-учётту экижидип тургаш, акша-хөреңгиниң чыылдазын ам эки организаставас болза, колхоз чыл төнчүзүнде болгаш чаа чылдың баштайгы айларында сан-хөө талазы-биле бергедээшкиннерге таваржы берип болур апарган.

Бухгалтерияның бодунда болгаш колхоз бүдүрүлгезиниң адырларында отчёттарның болгаш черле бүгү документацияның эмгелел-кадагалалы дыка багай тургустунган. Автомашинаның болгаш көдээ ажыл-агый техниказының сан-учёду кедергей эрегей байдалда турар. Кывар, чаар материалдарның чарыгдалының болгаш машина-техниканың ажыглалының контролю ам-даа эки тургустунмаан.

Колхозтуң сан-план ажылдакчылары, тускай эртемниглери колхоз бүдүрүлгезиниң адырларының айы-биле ай, квартал анализин кылырын, колхозтуң бүдүрүлге планының күүселдезиниң чорун турарын баштаар чериниң, бүгү кежигүннериниң хуралдарынга чугаалажып турарын, ынчангаш четпестерни чогуур үезинде эдип-чазап ап турарын бо колхозка шыгыы чурумчутса чогуур.

М. ПАВУУ,
Чөөн-Хемчик колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң улуг экономизи.

Ыяш, байлак камгалакчызы

«Сүт-Хөл» совхозтуң девискээринде Алдан-Маадыр, Ара-Арга, Манчүрек, Чеченниг, Хөлчүктүг, Ак-Уну чижектиг черлерге бедик дорук аъттыг, күш-хүнезиниң дергилениң алгаш чоруур кижиге ол ынчаар чораан кижилер бо-ла ужуражыр. Ол болза ыяш ажыл-агый чериниң хоочун ажылдакчызы лесник Ондар Норбунуң бодунга хамааржышкан черни хайгаарап чорууру ол.

Ондар Норбу ам он үш чылдың дургузунда ораның ыяш байлаанның камгалалында ажылдап турар. Улуг девискээрде арга-ыяшты ол үргүлчү хайгаарап турары-биле кады ораның ыяш байлаан, аң, балыын камгалаарының ужур-дузазын чонга үргүлчү тайылбырлаан чоруур. Оон кол-ла сорулгазы ыяшты чөпшээрел чокка кезер, үрегдээр чорукту, арга-ыяш өртүн болдурбас дээш баш бурунгаар хемчеглерни алыры болуп турар.

Ыяшты чөпшээрел чокка кезер чурум үрекчилеринге эш Норбу торгаал хемчеглерни көргүзүп, хамааржышкан черлерге айтырыгны бо-ла тургускан турар. Ынчангаш оон хайгаарал турар девискээринге арга-ыяшты кайы хамаан чокка кезер чорук ам шуут ховартаан.

К. КЕНДЕН.

Садыгжының кызымак ажылы

Магазинде барааннарны көрүштүг, корум-чурумнуг кылдыр делгээн, арыг-шевери-даа кончуг. Орта кирип келген садып алыкчыларның кичээнгейин ол хаара тудуптар. Садыгжы кызымак ажылдаарга, оон ажылы черле экижий бээри илдең. Сат Чигжит эки ажылдыг садыгжыларның бирээзинде санадып турар.

1962 чылда ол садыгжы бараан саарылгазының планнарын үргүлчү ажыр күүседип турган, хуучу кежигүннерге 40 кижини хаара тудуп киирер турган 111 кижини киирип алган. Бо чылдың бирги чартыында болгаш июль, август айларда бараан саарылгазының планын база ол күүсеткен, хуучу кежигүннерге 20 кижини киирер турган 54 кижини киирген.

Чоннуң хереглээн барааннарын чагыг ёзугаар ол эккелдирип турар. Барааннарны респотребсоюзтуң азы сельпонуң складтарындан боду баргаш сөөртүп ап турар. Оон кадайы Сат Серенмаа база садыгжы, ол ажылынга кызымак чорун көргүскен. Чигжит эки ажылдааш, хүндүлел бижиктер-биле шаңнадып, өртектиг белектерни ап келген.

Барыын-Хемчик районнуң «Мурнакчы» колхозунда магазиниң садыгжызы хүлээлгезин ол эки күүседип турарын маңаа демдеглеп турарывыс бо.

Эш Чигжит Булун суурда агитпункт эргелекчизинде ажылдавышаан, колхозчуларның ортузунга СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын калбаа-биле таныштырган. Таныдылганы чорутпушаан, барааннарны чер болганга ол садыглап чоруур.

Т. ХЕРТЕК.

СТУДЕНТИЛЕР ПРАКТИКАДА

Кызылдың башкы институдунуң педагогика факультединиң дөрткү курузунуң студентилери хоорайның школаларында практика эрттирип турарлар. Сентябрьның бирги чартыындан эгелеп олар районнар үнүп, ээзин каш хонук практиканы эрттирерлер. Студентилерниң хөй кезии-ле Барыын-Хемчик районче чоруурлар.

Чаа өөредилге чылының баштайгы хүннеринде Кызылдың школаларынга эрттирген практиказындан өөреникчилер чаа ажыктыг чүүлдерни билип алганнар. Студентилериниң практиказынче институттуң башкылары база улуг кичээнгейни салып турарлар.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан) № 7 школаның 1-ги клазының башкызы В. А. Миронова, студентилерниң практиказын удуртуп турар башкы Л. П. Шадрина; база № 7 школаның 1 «а» клазының башкызы А. М. Онищенко, практикалап турар студент Кирилл Шыырап олар.

Фотозу Чаптыковтуң.

ЧОЛААЧЫЛАР

РАССКАЗ

Ховунуң кургаг доозуну ажыл-иштиг хайнылышкынга бурулаан күскү хүн. Дүжүт ажаап алышкыны кидин түлүк. Район төвүнүң тараа хүлээп алыр чериниң чанында тараалыг машиналар ээлчегде шуужупкан турган. Изиг кабиналар иштинде харыксыраан чолаачылар уйгузураанныг олуруп турганнар. «Большевик» колхозче баар машина билип алыксааш, машина айтырып, дистиништен машиналарның чаны-биле таваар базып чор мен.

— Бис оон келген бис — деп, ындыг-ла аныяк эвес чолаачы чугаалай-дыр. Уйгузун хандыр удуваанындан кыза берген карактары-биле шагзыраанзыг көрүп олур.

— Тараавысты дужаапкаш чоруур бис. Манай кааптынар — деп, ол чолаачы эвилен чугаалаарга, амна херек бүткен эвес бе кылдыр бодадым.

Тараазын дужаагаш дедир чорууткан машиналар доозунун бурулалдыр үзүктел чокка дедир эртип-ле тур.

Кудурган тараалыг машина келгеш, ээлчегге-даа турбайн, машиналар мурнунче оожум эртип келди. Ээлчег барымдаалаар дээнде чугаа-дошак көдүрер, дестүнмес чолаачылар ол машинаны сес-даа чугаалавайн эрттириптилер.

Ол машина демги мээн дугуржуп алган чолаачымның дужунга келгеш, тормазтарын кыжыраннадыр тура дүшкен. Оон кабиназындан аныяк кыс үнүп келди. Урууну көөрүмге, мырыңай-ла шоолуг эвес, машина-даа чолаачылаар шаа четпээнзиг.

Мээң чолаачымга, шагда-ла манап турган чолаачымга чедип келгеш:

— Самбуу акый, дүүнгү-ле черинде ышкаш-тыр, база-ла холурткын чоруур апаарды. Кээп бериңерем — деп, дилей-дир. Чолаачымның адын мен ам-на билип алдым. Дем ооң-биле ат айтыржып таныжар хире чугаалашкан эвес мен.

Самбуу ооң машиназының хөрээн ажыткаш, моторнун кырынче доңгайып алган, бир-ле чүвени эдип, оожум чугаалаштылар. Эр чолаачы ковайып келгеш, «ол-ла» дээнзиг холун чаңгып кагды. Уруг-даа машиназын шимчеткеш, чүвү-даа тоовайн тараа хүлээп алыр чериниң херимиңин аскынче оожум кире берген.

Үске былчашкан шериг гимнастерлыг бир аныяк чолаачы ол бүгүте таарзынмаанзыг көрүп тур, а Самбуу машиназынга кээп олуруп алды.

— Чүге ону төрепчилеп турар силер, дөмей-ле багай ажылдап турар уруг ышкажыл. Орук санында-ла «көрүп көр, дузала» деп-ле чоруур— деп, аныяк чолаачы хочуладаанзыг чугаалаан.

— Сенээ хамаан чок чүве-дир ийин, оол. Сени дузалаш дивээн-дир — деп, Самбуу каржызымаар харылап каарга:

— Ээлчег бар-дыр, мен манап тур мен — деп, аныяк чолаачы шириинней-дир.

— Ынчаарга мээң мурнумче кирип ал, чаңгыс машина мурнап кире берген-не болгай — дээш, чолаачым тоовайн баарды...

• • •

Колхозче баар оруукка шулуудай бергенде:

— Чүү уругул ол? — деп, Самбуудан айтырдым.

— Бистиң чолаачывыс-тыр ийна, колхозтуң — дээш машиназын ол улам-на дүргедеткеш, шөлээн чугаалап эгеледи.

— Мен бодум бо чер чурттуг, маңаа өскен кижи мен. Чамдыкта бо ховуга кыжын борацнай бергенде, дээр мырыңай чавызап, башка дээп келгензиг болур черле болгай. Шак ла ындыг хүнде бистиң колхозка чаа чурттакчылар чедип келген. Район төвүнден колхозка чедир бо-да оруктап оларны эккелген мен. Уруг мээң кабинамга олуруп алгаш, ол-бо талаже кайгаары-ла аажок болган. Кышкы ховуда чүү боор. Бүргег дээр-биле өннеш мунгаш харлыг, чалгааранчыг ховудан өске чүве бар эвес.

Орук узун, Самбуу-даа уругнуң дугайын чугаалап-ла чор. Чогум чугаалай бергенде чугаакыр-даа эр болду. Мен-даа тоол дыңнаар кижи дег, оон чугаазын үзе кирбейн, кичээнгейлиг дыңнап, «ы-ы» деп каап-ла чордум. Демги чаа көргеним уруг ортумак школаны дооскаш, ашакка бараа тыртып алган. Кызыл чурттуг уруг болду. Оон ашаа чолаачы. Самбуу оон ынай үргүлчүледи:

— Хөөкүйнү аа сени, биске кайын үр чурттап шыдажыр деп сенен. Кызылының сагынгаш, чоруптарынга, ашааң база сени эдериптер ийнен деп бодап чораан мен. Ынчалза-даа мен частышкан болдум. Мээң бодааным ышкаш эвес болган. Оон ашаа Дүрген-оол колхозка чолаачылап берген, а Анай, — уругнуң адын Анай дээр чүве, силерге чугаалаваан-дыр мен, конторага санакчыга өөреникчилей берген. Ашаанга хүнде үш-дөрт-даа катап, «доңдуң бе, шаан төне берди бе?» деп маңнап кээп-ле турар чүве.

Самбуу ынчаар үргүлчүлеп чорда, сөөвүсте чиик машина дойтуладыр алгыргылай-дыр. Орук чайлап бээривиске ийивис-биле чиик машина эрте берди. Машинаны эрттирипкеш, чолаачым база-ла чугаалап эгелээн:

— Уругнуң адазы Кызылда алдан улуг дарга кижи чораан, чайын чорааш барган. Бо эрткен машина оонуу-даа ышкаш, эки эскербейн баардым. Ол-даа канчаар. Оон декабрь-даа эрткен. Оолду эзерип чоруурунга чалгааракса, чанык сай бергензиг. Аскындан Кызылды-да ыратпас апарган. Ындыгларны бо чер чурттуглар билир улус болгай бис. Ынчап барганда-ла чоруптар боор чүве. Ынчалзажок оол чорбаан, мунгаргайзынаар чорун турган чүве. Бир-ле катап уругну оол «чорукса вас болзуңза артып каг-даан. мээң соондан дөмей-ле чеде бээр болдур сен ийин» дээш чорупкан.

Чолаачым чугаалавышаан, папирозун чаңгыс холдап ушту берди. Мен база-ла таапкылаксааш, папирос ушуп, эжимниң мурнай кыпсып бергеш, бодумнуун база кыпсып алдым. Самбуу таапкызын хандыр-хандыр сорүп чорда, шаң-даа кестүп келген. Эжим чугаазын доңчулай берди. Адак соолунде мынча деп чугаалаан:

— Анай колхоз даргазындан дилеп тургаш, ашаа Дүрген-оолдуң машиназынга ажылдаарын чөпшээредип алган. Школага тургаш чолаачы мергежилге база өөренип турган уруг боол-тур ийин мон. Ынчалза-даа практикага пат. Бис хөөкүй уругга дыка-ла дузалажып келдивис. Ынчалза-даа чолаачы нормазын күүседири аңаа берге. Ынчангаш уругнуң кызымаккайы холчок боорга, бистер, чолаачылар, оон машиназын тараа хүлээп алыр черже ээлчег чокка киирер деп дугуржуп алган улус бис.

Шаңга-даа чедип келдивис. Самбуунуң чугаазы үзүлдү. Сонуургап чорааным чугааның төнчүзүнге четпейн барганынга сагыжым аарбышаан, машина херээнден үнүп келдим.

• • •

«Хову корабльнинин капитаны» деп темалыг очерк бижиирипге херектиг материалдарны чыып, шөлдер кезидип чорааш, кежээ апарганда Шаңга чедип келген мен. Зернопульттукар, чүдүрүкчүлер диңмиреп, комбайннардан тараа дажыглаан грузовиктер чоруп, кээп-ле тур. Ажылдың хайнылышкынныг дакпыш деп чүвезинге дөөразындан хайгаарап турган кижиге безин изиргенчиг ышкаш кылдыр сагындырар.

Район төвүнге эртен көргеним Анай дээр демги бичии чолаачының чанында спортчу хөйлеңниг оол турганың көрүп кагдым. Уругга оол бир-ле чүве чугаалап тур, а Анай ону тоовааныг кылдыр чаннаам. бодунуң машиназынче дүрген чорупту. Мотор даажы химиренген-даа ыышкаш дагжаан соонда, машинаның турган чериндеп бурулап ээргиштелген довурак Анайның эдергензиг туруп калган.

Демги оол ол машинаның соонче ээн-не үр көрүп туруп-туруп, өске талаже холдарын хошкун чайып, херт-бурт кылдыр балып чорупту.

Оон мен Самбууга база ужуражы бергеш, ам чаа көрген чүвемни чугаалаарымга, ол дадаш-биле:

— Анайның ашаа ол-ла болгай— диди.

— Колхоздан чоруй барган ийик чоп?! — дидим.

— Чоруй баргаш катап чедип келген. Ынакшаанының күштүү ол ийнен — дей-дир.

— Ам чүү болганыл деп сонуургап айтырдым.

— Уруг-даа ону шоолуг тоовас ийин. Дүрген-оол ам бот ооллар-биле кады ниити эргилде чурттап турар. Ооң ажылдаары ам шырак апарган, дүн-хүн-даа дивес ногаар, шылаарын-даа билбес.

— Оолду өршээр ирги бе? — деп, база айтыра кааптарымга, Самбуу ээн-не харыы бербейн турдаш, мынча дей-дир:

— Өршээри-даа чадавас. Өршээптер болза, оолга аас-дежик-тир ийин. Оон соонда оол эрткен чүвезин сактыр безин хөңнү чок апаар...

«Уруг өршээптер болза, кымга-даа эки-ле-дир ийин» деп мен база бодап турдум...

Имиртиң-даа дүшкен. Каан дээрде сылдыстар-биле шөлдерде комбайннарның, машиналарның оттары карак басчып тургазыг боол келген.

Б. ХӨВЕҢМЕЯ.

АКЫ-ДУҢМА БОЛГАРИЯДАН МЕДЭЭЛЕР

СОФИЯГА БОЛГАН БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

СОФИЯ. СЭТА-ның корреспондентизи К. Орлованың дамчыдып турары болза:

Болгарияга социалистиг революцияның 19 чыл болган оюнга холбаштырган, болгар найысылалдың ажылчы чоннарының байырлыг хуралы Софияның улусчу опера театрынга болган.

БКП ТК-ның бирги секретары, Болгарияның Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Тодор Живков болгаш партияның база чазактың өске-даа удуртукчулары президиумге кээтүп келирге, олурушканнар дииимиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Хуралга чедип келген Совет Эвилелиниң Маадырлары, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтары В. В. Терешкова биле В. Ф. Быковский оларга хуралдың киржикчилери изиг байырны чедирген.

СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитедин хурал чаңгыс эп-сеткил-биле «СЭКП!, СЭКП!», «Мөңге байырлал!» деп кыйгылар-биле хүндүлүг президиумге соңгаан.

Болгарияга социалистиг революцияның 19 чыл оюнуң дугайында илеткелди БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының бирги оралакчызы, Болгарияның чер ажылдыг улус эвилелиниң секретары Георгий Трайков кылган. Социалистиг революцияның хереэ бөгүн бүгү болгар черде тиилеп турар деп, ол чугаалаан. Кедергей улуг чаалап алыышкыннар-биле чалгыңналган, партияга удуртурган болгаш сорук кииртекен, Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле бузулбас акы-дуңмалышкы чаңгыс эптиг болгаш кады ажылдажылгалыг бистиң улузувус партияның төөгүлүг VIII съездизиниң улуг чаагай шиитпирлерин хүн бүрүде боттандырып, социалистиг ниитилелдиң материал-техниктиг баазазын тургузарын доозуп, коммунизмни тургузарынче чоорту шилчииринге белеткенип турар. Бистиң чуртувуска социализмни болгаш коммунизмни тургузарынга орук айтыр сылдыс болза, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Совет күрүнениң бүгү делегейге төөгүлүг дуржулгазы болуп турар деп, илеткелчи онзалап демдеглээн.

Болгарияның Улус Республиказының даштыкы политиказынга хамаарыштыр Георгий Трайковтуң чугаалааны болза: делегейниң социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының чаңгыс эвин быжыглаарынче, социалистиг чурттарның бузулбас быжыг сырый каттыжышкынының үндезининге бүгү делегейге тайбыңның тиилээринче, делегейниң термоядролуг дайынының айыылын чок кылыры дээш, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын дээш, национал хамаарышпас чорук, демократия болгаш социализм дээш демиселче угланган, бодунуң чазааның быжыг туруштуг күженишкиннерин бистиң улузувус чаңгыс эп-сеткил-биле деткип турар. Валентина Владимировна Терешкова биле Валерий Федорович Быковский олар киржикчилерге допчу чылыг байыр чедирген.

Хурал соонда байырлалдың улуг концерти болган.

Болгар улустуң байырлалы

СОФИЯ. СЭТА-ның корреспондентизи К. Орлованың дамчыдып турары болза:

Капитализмден болгаш фашизмден Болгарияның хосталганының 19 чыл оюн болгар улус байырлалдыг демдеглеп турар.

Софияда Сентябрь 9-зу аттыг шөлдү байырлал шинчи киир шимээн турган. Эртенгиниң 9 шакта Георгий Димитровтуң Мавзолейиниң индиринге БКП ТК-ның бирги секретары, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы эш Тодор Живков, Улустуң хуралының Президиумунуң даргазы Димитр Ганев, партияның болгаш чазактың өске-даа удуртукчулары, а ол ышкаш ужудукчу-космонавтар В. В. Терешкова, В. Ф. Быковский кээтүп кээрге, чыылганнар дииимиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Байырлыг шериг парады-биле эгелээн болгаш аңаа Софияның гарнизонунуң шериглери киришкен.

Найысылалдың ажылчы чоннарының чыскаалын хоочун партизаннарның колоннназы-биле эгелээн.

Найысылалдың бүдүрүлгелериниң ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары индирниң баары-биле эртип турган. БКП-ниң VIII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин боттандырар талазы-биле ажылчы чоннарның чедип алган улуг тиилелгелериниң дугайын чугаалап турар транспаранттыларны болгаш диаграммаларны олар тудуп алгаш чоруп турган.

Совет космонавтары Болгария байырлал-биле уткаан

СОФИЯ. СЭТА-ның корреспондентизи К. Орлованың дамчыдып турары болза:

Хүннээректелген Болгария делегейде баштайгы херээжен космонавт Совет Эвилелиниң Маадыры В. В. Терешкованы, Совет Эвилелиниң Маадыры ужудукчу-космонавт В. Ф. Быковскийни сентябрь 8-те улуг өөрүшкү-биле, хөй чечектер-биле уткаан.

Эртен дан бажындан эгелээш хоюнда чечектерни, национал тукчугаштарны туткан чүс-чүс муң хамаатылар найысылалдың байырлал шинчи киир шимээн кудумчуларынга дола берген.

Совет космонавтарны уткууру-биле Софияның аэродромунга ажылчы чоннарның муң-муң төлээлекчилери чеде берген. Боян Былгаранов, Енчо Стайков, Иван Михайлов, Димитр Димов, Борис Велчев, Лучезар Аврамов, Цола Драгойчева болгаш партия, күрүне база хөй-ниитиниң өске-даа сураглыг ажылдакчылары, ССРЭ-ниң Болгарияда элчини Н. Н. Органов, совет элчин черниң ажылдакчылары, даштыкы дипломаттар аэродромга база чеде берген.

Самолётта салган чаданың үстүнге Валентина Терешкова, Валерий Быковский олар кээтүп кээрге, аэродромга дииимиттиг адыш часкаашкыны, «Ура!», «Валентина!», «Валерий!» деп үннер чаңгыланып үнген.

БКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, Ада-чурт фронтузунуң Национал чөвүлелиниң даргазы Енчо Стайков БКП ТК-ның болгаш БУР-нуң чазааның мурнундан совет аалчыларга изиг байыр чедирген.

Совет космонавтар Валерий Быковский биле Валентина Терешкова олар допчу чүве чугаалаан болгаш байыр чедирип, чуртка келирин чалааны дээш БКП ТК-га болгаш болгар чазакка, чылыг өөрүшкү-биле уткааны дээш өөрүп четтиришкинни илергейлеп, болгар улустуң эгелеп турар улуг национал байырлалы-биле — сентябрь 9-зу-биле холбаштыр болгар улуска байыр чедирген.

Оон дараазында чечектер-биле шыптынган ажык машинага космонавтар олурупкаш Софияже чорупкан. Найысылалга чедир бүгү оруктуу дургаар, оон дараазында кудумчуларга болгаш шөлдерге Софияның чүс-чүс муң чурттакчылары алдарлыг маадырлыг космонавтарга изиг байырын чедирип турганнар.

СОФИЯ. СЭТА-ның корреспондентизи К. Орлованың дамчыдып турары болза:

Болгарияда чорул турар Совет Эвилелиниң Маадырлары, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтары В. В. Терешкова, В. Ф. Быковский олар Георгий Димитровтуң мавзолейинге, хостакчы Совет Армияның тураскаалынга болгаш фашизмге удур демиселге өлген демиселчилерниң тураскаалынга чечектерни салган.

Оон дараазында совет космонавтар Софияга селгүүстээшкин кылган. Базым бүрүзүнде оларга болгар найысылалдың муң-муң чурттакчылары чүректиң ханызындан байыр чедирип турган.

Хүннүң ийиги чартыында БКП ТК-ның бирги секретары, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Тодор Живков биле Болгарияның Улус Республиказының Улустуң хуралының Президиумунуң даргазы Димитр Ганев совет космонавтарны хүлээп алган.

Оларның онза маадырлыг чоруу — совет эртемниң болгаш техниканың кайгамчык улуг чединишкиннериң, Совет Эвилелиниң күчүзүн болгаш өндүр чаагай чоруун алдаржытканы, бүгү делегейге социализмниң болгаш коммунизмниң хереэн алдаржытканы үр үеде ужудуушкунну космоска боттандырганы дээш совет космонавтар В. Терешковага, В. Быковскийге маадырның алдын сылдызын болгаш Георгий Димитров орденин тывыспышаан, Болгарияның Улус Республиказының Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тыпсыр дугайында Улустуң хуралының Президиумунуң чарлыын хүлээп алыышкынга номчаан.

Улустуң хуралының Президиумунуң даргазы Димитр Ганев, маадырларга шанналды тывыспышаан, оларны чүректиң ханызындан куспактаан. Совет космонавтарга чылыг байырны ол чедирген.

Космонавтарның мурнундан В. Терешкова бедик шаннал дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинни илергейлээн. Бо шаннал болза совет улуска хамаарыжыр деп, ол чугаалаан.

Оон дараазында партияның болгаш Болгарияның чазаанып удуртукчулары-биле космонавтарның чүректиң ханызындан беседазы болган.

Ужуражышкын чылыг болгаш чүректиң ханы байдалынга эрткен.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

☆ Парижтиң «Эдштер франса рерюн» деп ном үндүрер чери «Экии, космос!» деп эгелиг номну парлап үндүрген. Валентина Терешкованың, Юрий Гагаринниң болгаш Валерий Быковскийниң космоска боттарының ужудуушкуннарының дугайында чугаалары ол номда чыып кииргени. Ук ном фото-чуруктар-биле байлак.

☆ Удурланыышкынның европа шимчээшкининиң төөгүзүнүң талазы-биле үшкү делегей конгрези бодунуң ажылын дооскан. Үш хүн үргүлчүлээн конгресс делегейниң ийиги дайынының үезинде Европаның янзы-бүрү чурттарынга хосталгалыг шимчээшкинниң хөгжүлдезиниң айтырыгларын чугаалажып көрген.

☆ 1963 чылда «Коммунист» журналдың он бирги номеринде «Делегейниң коммунистиг шимчээшкиниң ревизилээринге удур, чогаадыкчы марксизм-ленинизмниң тиилелгези дээш» деп редакция чүүлүн Токиода япон дылга тускай ном кылдыр парлап үндүрген. Ооң тиражы—100 муң кезек.

☆ Соңгу Европаның чурттарының даштыкы херектер министрлериниң чөвүлел хуралы Стокгольмда болуп турар. Швецияның, Данияның, Финляндияның, Исландияның болгаш Норвегияның даштыкы херектер министрлери чөвүлел хуралда киржип турар. Чөвүлел хуралдың киржикчилери чепсегленишкинниң дужурериниң айтырыын болгаш ооң-биле холбаштыр контроль таңныыл черлерни тургузар дугайында саналды, Мурнуу-Африка Республиказа хамаарыштыр садыг-экономиктиг харылзааны үзер-үспес дугайында айтырыгны база өске-даа айтырыгларны чугаалажып турар.

☆ Мурнуу Родезияның полициязы (Төп Африкада англи колония) Солсберийе африка херээженнерниң чыскаалын тарадыр сывырарынга карак чажы төгүлдүрер газтыг граматаларны ажыглап турган. Мурнуу Родезияның херээженнери бо массалыг чыскаалды бажың ээлериниң каратуразында дажылалынга удурланыышкынның демдээ кылдыр чоруткан. Бажың ээлери бажыңны хөлезиге бергеш, оортан аажок хөй түңнү ап турар.

☆ Грецияның шериг чарыгдалдары 1953 чыл-биле деңнээрге ийи катап өскен. Грек чазактың НАТО-га чорудуп, шериг дузаламчызын тыпсыр дугайын дилээн бижиинге бо чурагайларны көргүскен.

☆ Чоокта чаа Барыын Африкага болган улуг чаашкынның үери Нигерияга материал талазы-биле улуг когаралды чедирген. Нигерияның кадык камгалал министерствозунуң төлээлекчизиниң медеглээни-биле алырга, когарал 1.250 муң фунт стерлинг болуп турар.

☆ Бо неделяның эгезинде Барыын Берлинге тудуп хоругдаан Генрих Фейертагның херээнин талазы-биле истелгени Ганноверде (ГФР) ол черниң суду эгелээн. Дайын үезинде Польшага тайбың чурттакчыларны боолап өлүреринге киришкени дээш Фейертагты буруудадып турар.

Пуэрто-Риконуң чону америк империализмге бодунуң чуртун политиктиг, экономиктиг, социал болгаш культура талазы-биле чагыртыр чорукка удур демисежип турар.

Пуэрто-Рико ортулукту Американың Каттышкан Штаттары эрткен чүс чылдың төнчүзүнде эжелеп алган. Бо ортулуктуң колония болган хүнүнден бээр 65 чылы бо чылын болур. 1952 чылда ук ортулукту «хостуу-биле каттышкан күрүне» кылдыр чарлаан, ынчалзажок херек кырында ол колония хевээр арткан.

Ортулукта америк монополиялар аажок хөй түңнүг кончааларны ап турар. Ажыл чоктарның саны дыка хөй болгаш чыл бүрүде он-он муң кижилер дашкаар чоруп турар. Пуэрто-Риконуң девискээриниң барык сестиң бир кезиин АКШ-тың шериг баазалары эжелээн.

Чоокта чаа Пуэрто-Риконуң АКШ-та эмигрантылары Нью-Йоркка чыскаал эрттирген.

ЧУРУКТА: «Хостуг Пуэрто-Рико делгерезин!», «Пуэрто-Рикога хосталганы ам тыпсыр!» деп лозуңнарны бижээн плакаттарны туткан чыскаалчылар.

Фото Пренса Латина—СЭТА-ның.

КАТТЫЖЫП ТУРАР ЧУРТТАРНЫҢ САНЫ КӨВҮДЕП ТУРАР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Агаарга, космос делгемнинге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын хоругдаар дугайында Бээзге эрткен неделяда Вашингтонга ам-даа 5 чурттар: сентябрьның 3-те — Люксембург, сентябрьның 4-те — Нигерия, сентябрьның 5-те — Чаан Сөөгү Эрих, сентябрьның 6-да — Барыын Самоа болгаш Йемен араб республика ат салган.

Сентябрьның 6-га чедир Москва Бээзинге Вашингтонга 81 чурттар ат салган.

САХАЛИН ОБЛАСТЬ. «Александровский» совхозтуң механизаторлары тайгага ажылдап, чаңгаар үнген сигенни белеткээр талазы-биле чиик эвес ажылды кылып турарлар. Силостаары-биле кескен сигенни илчирбелиг тракторлар-биле шаанакка тайгадан траншейлерге болгаш мал ажылының фермаларынга сөөртүп эккеп турар. Совхозтуң Михайловск салбырының дуржулгалыг трактористериниң бирээзи С. И. Комонов бо ажылды тергиин эки күүседип турар. С. И. Комонов хары угда үш бригадаларны хандырып турар. Ынчангаш малчыннар ол дугайында кандыг-даа хомудалды кылбайн турар.

ЧУРУКТА: Михайловск салбырның мурнакчы трактористи Сергей Комонов.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Тиилелгениң кырынга тиилелге

Красноярскиниң «Труд» командазының Кызылда келген бут бөмбүкчүлери сентябрь 9-та «Совет Тываның беш чылы» стадионга бистиң «Динамо» спорт ниитилелиниң командазы-биле эш-хуузунуң сөөлгү ужуражышкынын чорудкан.

«Динамо» командазының ойнакчылары удурланыкчыларының хаалгазынче дидими-биле бурунгаарлап, ийиги минутаның бодунда, Павел Голобанов аалчыларның хаалгазынче баштайгы мячикти киир теп, санны эрте ажытпышаан, көрүкчүлерниң сагыш-сеткилин өөрткен.

Он минута эртип чорда, Павел Голобанов ийиги бөмбүктү база чараш киирген. Павел бо удаада кол халдакчыга ойнап, бут бөмбүүн ойнаарының талазы-биле мергежилдиин көрүкчүлерге магадаткан. Ол чүгле кол халдакчы хүлээлгезин эки күүседип турар эвес, харын болганчок-ла, камгалакчыларның-даа хүлээлгезинде ойнаан, эрес-кашпагай, ээлдек-эвилен ойнап турган.

— Павел бут бөмбүүнүң шөлүнде кандыг-даа ойнакчыларның хүлээлгезинде бо-ла ойнай берген турар, могап-шылавас, ээлдектиг-ле кижи-дир —деп, көрүкчүлерниң мактаары-даа чептиг.

Сан 2:0 апарганда, аалчылар камгалалын күштелдиргеш, динамочуларның талазынче идепкейлиг халдап кирген. Ынчалза-даа таарымчалыг эки келген үелерни чеп ажыглавайн, түңнел чок бурунгаарлап ойнааннар. Ынчангаш баштайгы оюнуң төнчүзүнге чедир сан өскерилбейн, часпарлаан.

Оюнуң ийиги чартыында кайы-даа талалар удур-дедир бурунгаарлап. 30 хире минутаның иштинде бөмбүктү киир тепчип чадашкан. Динамочулар аалчыларның хаалгазынче хенертен күштүг бурунгаарлап, бөмбүктү дыңзыг теверге, хаалганың үстүнде ыяжынга деггеш, дедир черге баарга, оон Юрий Рошин солагай буттап теверге, хаалгачы тудар чай алынмайн эрттирипкен. Ынчангаш сан 3:0 болуп, амдызында тиилелге динамочуларның талазында.

Аалчылар арткан эвээш минуталарны чеп ажыглаар дээш дээниг бурунгаарлап эгелээн. Канчангаш-ла бир дүшкүүрлүг үеде динамочуларның ийи камгалакчылары бот-боттары билишпейн хунаашкаш, шиткел шөлүнүң чоогунга бөмбүкке холу тээпкен. Ынчангаш судья 11 метрге шиткелди берген.

— Ам-на бирээни киир теп алыры ол-дурлар! — деп, көрүкчүлер ындамында дыңзыдыр чугаалашкан-даа турар. Ынчалза-даа тевиишкин хаалгадан өскээр кииский берген. Мынчангаш аалчылар динамочуларга чедир санын деңнештир киирип алыры бергедээн. Оюн база төнчүзүнче чоокшулап келген.

Элээн каш минуталарның иштинде чүвениң байдалы өскерилбейн, оюн 3:0 сан-биле «Динамо» командазының тиилелгези-биле доозулган.

А. КУМАЯК.

ДИЗЕНТЕРИЯ ДУГАЙЫНДА АЙТЫРЫГГА ЭМЧИНИҢ ХАРЫЫЛАРЫ

1. Дизентериядан кижи канчап аарый бээрил? Дизентерия халдавырлыг аарыг. Оортан аараан кижи албаны-биле кады дыка хөй санныг микробтарны үндүрер. Аъш-чемге, аяк-савага аарыг кижи чугбаан холдары-биле дегтенде азы сээктер хонганда оларга микробтар чыпшынар. Дизентерия микробтары агым сугга киргеш азы өске-даа чүүлдерни дамчып ижер сугже (кудукче, хемче) кирип болур. Аъш-чем-биле азы ижер суг-биле кады кадык кижиниң ижин-шөйүндүзүнче дизентерия микробтары киргенде кижи аарый бээр

2. Кандыг-даа янзы-биле муду оңуртур апарган кижи эмчиге барза эки бе, азы боду эмнензе эки бе? Кандыг-даа янзылыг куду олуртуушкун болганда эмчиге азы фельдшерге ыязвыла баар херек. Дизентерия чиик хевирлиг эртип турар болза, чижээ, багай шынарлыг чемдең өөскээн куду олуртуушкундан, ону аарыг кижи боду ылгап шыдавас. Аарыгны чүгле медицина ажылдакчызы тодаргайлааш, оортан шын эмнеерин айтып болур.

Амгы үеде дизентерия нургулайында чиик хевирлиг эртип турар. Ынчаар аараан кижилерниң албаны хан чок, а чүгле суук шаралардыг боор болур, ону аараан кижи боду чамдыкта эскербес. Дизентерияның чиик хевири-биле аараан кижи ооң аар хевири-биле бир дөмей эки эмнеери, шеверлеери, аъш-чемни шын таарыштырары негеттинип турар. Ынчангаш дизентериядан аараан кижи бүрүзү эмнелгеге чыдып эмнедир ужурлуг. Дизентерияның аар-даа, чиик-даа хевирлери деггени хамаарылга чокка, оортан аарый берген кижи кажан-даа халдавырлыг: бир эвес ол бодунуң бажыңынга турар болза, ооң аарыы чанында кижилерге чыпшынып болур.

3. Хоочуралдыг дизентерия деп чүл? Хоочуралдыг дизентерия— ол дээрге, дыка хөй айлар азы каш-даа чылдар дургузунда узамдыгар дизентерия аарыы болур. Кижи ынчаар аарааныныш үезинде аарыын үргүлчү-ле миннип чорбас болгулаар. Анаа-ла кадык ышкаш чорда-ла ооң иштн дойлур: куду олуртуп, ишти хеверип, аарып туруп бээр; чамдыкта кижи куду олуртуп тура-ла тырыктаар-даа апаар.

Хоочуралдыг дизентериядан бичии уругларның аараанның үр үе дургузунда доктаамал эвес бакалаарындан илерээр. Чамдыкта оларның баказы анаа, боттары эрес-шоваа турда, зарыг база катап кирип эгелээр.

4. Хоочуралдыг дизентерия халдавырлыг болур бе? Ийе, ылангыя каданнаашкын үезинде аарыг кижи дизентерия микробтарын албаны-биле кады үндүрер чүве болганда, ол халдавырлыг.

Ынчалза-даа бир эвес аарыг кижи эмчиниң айтыышкыннарын күүседир, арыг-шеверниң чурумун сагыыр болза, халдавырны ол нептеретпес, ынчангаш ооң чанында кижилерге айыыл чок болур.

5. Дизентерия аарыгны хоочуралдыг хевирже шилчитпес тывзада, чүнү кылза чогуурул? Дизентерияның чиик хевириндев аарый бергеш, улуг эвес куду олуртуушкунну тоовайн, эмчиге чогуур үезинде барбайн турган кижилер ол аарыгны хоочурадып алырлар. Чамдык кижилер янзы-бүрү чүүлдер хереглеп, эмнеерин оралдажып турарлар. Ынчангаш ол чүүлдер-биле олар боттарынга хораны чедирип турар. Ындыг таварылгада аарыг экиривейн узамдыгар болгаш нургулайында-ла хоочуралдыг хевирже шилчээн болур.

Ооң ужурунда дизентерияның хоочуралдыг хевирже шилчиириң болдурбазы-биле куду олуртуп аараан кижи эмчиге баргаш, болдунар-ла дүрген эмнедип эгелээр ужурлуг.

6. Хоочураан дизентерияны экиртир эмнеп болур бе? Ийе, болур. Ону экиртирде, үргүлчү эмнедир херек. Аарыг кижи эмчиниң айыткан чемин чиир, хүн чурумун сагыыр, эмчиниң бүгү сүмелерин ылаптыг шын күүседир ужурлуг. Аарыг кижи боду экирий бергеш ышкаш апарза-даа, эмнедирин ара соксадып болбас. Когун үзе эмнеттинмээн хоочуралдыг дизентерия база катап каланнап болур, ынчан эмнээшкинни катап эгелээр апаар болгай.

7. Кижи бодун болгаш уругларын дизентерияның халдавырындан камгалаарда чүнү кылза эки? Чемнериниң болгаш чаш уругну чемгерериниң мурнунда база арыгланыр черге барганының соонда холдарны саваннап чуур эргежок чугула. Бичии уругларның холдарын хүнде каш катап чуур, а элээди уругларны, ылангыя чемнериниң мурнунда холдарын доктаамал чуур кылдыр өөредир ужурлуг.

Чуртталга бажың иштинде сээктерни узуткаар, олардан аъш-чемни, аяк-саваны, ылангыя бичии уруглар чиир чемнерни дуглаар херек. Уругларның эмискиин хереглээр санында-ла сугга хайындырып, мунгаш сава иштинге шыгжап турза чогуур. Бичии уругларга чүгле чугдунар ойнаарактарны тутсуп болур.

Чиг ногааларны болгаш чимистерни чемге хереглээр мурнунда ыяк хынамчалыг чуур ужурлуг. Уругларның чугдунмаан ногаа, чимистер чиир чоруун хоруур херек. Сүттү, ылангыя рыноктан садып алганда хайындыргаш ижери чугула. Сугну хоорайның суг дамчыдылгазындан албаан болза, ону база-ла хайындырып, соотказ, ижер. Сүттү болгаш ижер сугну аскы хааглыг савалар иштинге кудуп тургусса чогуур.

8. Уругларның кыжыктаар аарыглары айыылдыг болур бе? Кыжыктаар аарыглар нургулайында-ла бичии уругларга таваржыр болгаш оларга кончуг айыылдыг болур. Чаш уругга кыжык илереп келзе, ону эмчиге дораан көргүссе чогуур.

Ижин-шөйүндүзү аараан кижилерни чединишкинниг эмнээринге херектиг күчүлүг эмнер совет медицинада бар. Чүгле аарыгны үгдеретпес херек.

9. Дизентерияга удур тарылга кандыг ажыктыг болуруя? Кайыбир аарыгга удур камгалал тарылганы кылганының соонда кижиниң мага-боду ол аарыгны халдатпас апаар. Элээн каш ижин-шөйүндү аарыгларынга: дизентерияга, ижин тиванге, паратифостуг аарыгларга удур тарылганы нургулайында-ла бир угда чорудуп турар. Тарылганы кылганының сөөлүнде кижиниң мага-боду ол аарыгларны $1/_2$—1 чыл дургузунда халдатпас. Тарыткан кижилер-даа аарый бээр таварылгалар хаая илереп турар, ынчалза-даа, ол аарыг тарытпаан кижилерге дегтениндзен оларга дыка чиик эртип турар.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СИНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Чок кылганы 350 ажыг

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» көдээ ажыл-агый артелиниң № 1 хойжу бригадазының тудуун кылып турар Монгуш Савыржаанга баштаткан бызанчылары эргелер-биле демисел чорупкаш, 350 ажыг эргени чок кылган.

М. ӨРГҮМЧҮ.

АГААР бойду

Бөгүн республикага шокар булуттарлыг, чаашкын коллуунда чок хүн болур. Хат кошкак. Агаарның температуразы: республикага—11—16, а Кызылга—13—15 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Шериг чажыды» 10, «Өңнүк эштер» 12, «Ансельманың өлгени» (делгем экранныг) 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кара далайның кыс» 11.15, 1.15, «Бичии уруг» 3.15, 5.15, «Аар хөл хаптары» 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Рита» 2.30, «Үшкү ракета» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Диплом чок душтуң» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Оларга дээр чагыртып турар» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 21 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 21, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13; харыысалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, иштики информация килдизиниң 20 — 60, бухгалтерияның 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01332 Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЯЛАРЫ, КАТТЫШЫҢДАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Соединин болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. СЕНТЯБРЬ 12 ЧЕТВЕРГ № 217 (5621).

Өртээ 2 көп.

МЕХАНИЗАТОРЛАР! Тараа, кукуруза болгаш өске-даа культураларны бедик темп-биле, чидириг чокка ажаап ап, аңгыс аңдарылгазын озалдатпайн чорудуңар!

Бичии-даа када хей туруп болбас! Чидириглер-биле эптеш чок демисежиңер!

Эргим комбайнер, хүлээлгең күүсет!

— Ам чээрби бешки чылдың тараазын кестирип тур мен. Ажаап алыышкын ажылдары күштүг болгаш энергияның долу үндүрүүшкүнүн негээр чүве-ле болгай. Ынчаарга бо чылдың чолдак сыптыг тараазы оңу кестирип билир чоруктү негеп, ажылды улам нарыладып турар. Бистин бөлүүвүстө «ЖБ-4,6» жатказарлыг «С-6» деп ийи комбайннарны быжыглаан. Бо чылын 2500 гектардан эвээш эвес тарааны кестирерин хүлээнген бис. «Берген сөзүң ээле, алган хүлээлген күүсет» диижир болгай. Оңу шаа ынчаар сагыыр-даа бис. Ам өөн 900 гектарын кестирип аптывыс. Хүнде бир комбайнга нормавыс 10,8 гектар, а күүселип турарывыс ортумаа-биле 70—80 га. Бир катап хүнде 108 гектар чернин тараазын кестирипкен бис. Ол дээрге барык-ла 5 норманы күүсеткенивис ол-дур. Ол канчап ындыг болганыл? Эртенгиниң 9 шактан эгелээш, дараазында хүниң 6 шакка чедир ажылдаан бис. Чемни бодувуска ап чораан үлүрунда, чемненириңге үр шак чарыгдаваан бис. Ам бистерге минута бүрүзү шак ындыг үнелиг. Агрегатта быжыг сагылга-чурумну доктаадып алган бис. Ажылче кирер мурнунда техниктиг көрүлдени ыяавыла кылыр. Механизм бичии-ле эви бакшырап, үрелип эгелээн таварылгала, ону ол-ла дораан эдип алыр. Бот-боттарынга дузалажыр, эжиниң ажылынга-даа, дыжынга-даа сагыш човангыр болуур. Ажылывыс дугайын допчулаарга ындыг-дыр.

«Межегей» совхозтуң сураглыг комбайнери эш С. Суворовтуң ажылчы болгаш сорук кижирикчи чугаазы ол-дур. Төрээн чурттуң байлаан ковүдедир дээш, өстүрүп алган тарааны чогуур үезинде чидириг чокка ажаап алыр дээш ол бөдүүн ажылчын кижи канчаар чүткүлдүг ажылдап турарын чедиишкиннериниң херек кырында көргүзүглери мынча боттары-ла чугаалап турар. Бо хүннүң ёзулуг маадыры бооп турар тараажының шынчы арын-нүүрү, аксеткили ол-дур.

Каа-Хем районнуң колхозтары бо чылын дээре дүжүттү өстүрген. Ынчангаш калбарты алыр техниканы бир-ле дугаар база ажыглаан.— «ЖВН-10» деп жатказарны Александр Егоров биле Илья Ильин дүрген шингээдип алганнар. Оларның кайызы-даа чери дескиэвес тараа шөлүнге безин хүнде 50 гектар чедир тарааны тавычалай кестирип турар апаргызаан—деп. «Коммунизмче орук» колхозтуң даргазы эш Киселев бадыткап чугаалаан.

Комбайнер болгаш комбайн дүжүт ажаап алыышкынының үезинде шинтирлиг күш дээрээн ол-ла колхозтуң комбайнери эш Василий Логинов эки билир. Бо аныяк комбайнер бодунуң ковү кораблин ажаап алыышкынга эки белеткээн болгаш амгы хүннерде тараа дээш тулчуушкынның мурнуку одуруунда чоруп турар. Сезонда 750 гектар тарааны кестирерин ол хүлээнген. Ынчангаш хүнде 12 га тарааны кестирерин 18—25 гектар чедирип турар.

— Дуржулганы солчуп, бот-боттарынга дузалажып турган ажылдаарга ажыл бүдүүгүр-даа, шынарлыг-даа боор-дур. Комбайнерлер Ф. Долганов, К. Тересвяников, М. Сандыраа олар-биле бир демниг болүк бис. Бир эвес кайы-бирээвистиң комбайнывыс үрелиишкинге таваржыр болза, ону нинти күш-биле ол-ла дораан кыза шаап алырывыс чаңчыл апарган—деп, ол мурнакчы комбайнер чугаалап турар. Тыванын күскү тараалаң ховуларында чайыннаныр хып турар шак ындыг шолбаннарны хөйү-биле санап болур. Ол кайгамчык өөрүнчүг-дүр!

Ынчалза-даа бүгү-ле комбайнарның күчүзү бүрүн ажыглаттынып турар дээни ол эвес. Ажаап алыышкында кол кижи комбайнер турбүжеле, бодунуң ол харыысалгалыг хүлээлгезин кыдыра билип, күш үнүрүп ажылдавайн өөрап эштер кайы хөй бооп турарны хараалаачыл. «Барлык» совхозтуң комбайнерлери Оңчат биле Көрей-оол тарааны га бүрүзүнден 100—150 килограмм чидириглиг ажаап турган, ажылынаа чайлаттырар үжүрга таварышканнар. «Тээли», «Шекпээр» совхозтарның тараалары база-ла чидириглиг ажаап алдынып турар. Августуң сөөлгү беш хонуунда Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларынга комбайн бүрүзү хүнде ортумаа-биле чүгле 5 гектар тараа кестирген. Мурнакчы комбайнернин хүнде кестирип турары 50 гектары-биле оңу канчап деннээр боор. Бир кижи эки, а бирээзи багай ажылдап турар деп чүве ол ышкажыл. Хожудап турарларны мурнакчыларның деннелиңче көдүрер, ынчангаш нинти чедиишкиннерни өстүрер, ажаап алыышкынның темпизин оон-биле дүргедедир—бо хүннерде тараажылар аразында социалистиг чарыштың сорудазы мындыг.

Бии-Хем районнуң «Искра» колхозунуң комбайнерлери Добросотский биле Ламберг олар хөй тараа кестирер дээш буу-хаа ажыллаан, а ажылдың шынарынче сагыш салбааннар. Олар чавыс сыптыг тарааны 30 сантиметр бедик кестиргеш, хөй чидириг болдурганнар. Ажылды шак ынчаар үрей быланының бүргүзүн оларга хүлээтпишаан, черде арткан тарааны оларның боттарының күсели-биле катап кестирген. Ол шын хемчег болган.

Ажаап алыышкынның шынары дээш, чидириг болдурбас дээш демисел—комбайнерлериниң кол лозунгарының бирээзи, Дүжүдү чавыс болуп турар бо чылда ол онза ужурдузалыг. Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң комбайнерлери бо талазы-биле шын хемчеглер ап, боттарының ажылының шынарын ужурдедир контрольдажып, чидириглербиле эки демисежип турарлар.

Таваар ажылды күс манавас. Ам безин соок дүжүп, харның барааны сыннарда кестүп кээп турар апарган. Республикада тараа болгаш бөдүү культураларының ам-даа хөй хүүзү кестинмээн бооп турар. Ажыл хөй. Улам бедик организастыг чоруктуң үлегер-чижээн көргүзер, ховуларда дүжүт ажаап алыышкынын быска хүүсаада, чидириг чокка ажаап алыр, күрүне шыгжамырынга элбек тарааны кирер дээш буу-хаа ажыллаан, а ажылдың шынарынче сагыш салбааннар. Олар чавыс сыптыг тарааны 30 сантиметр бедик кестиргеш, хөй чидириг болдурганнар. Ажылды шак ынчаар үрей быланының бүргүзүн оларга хүлээтпишаан, черде артk

ПЛАННЫ КҮҮСЕДИРИ ЧУГУЛА СОРУЛГА

Чөөн-Хемчик районнуң парткомунуң пленумундан

«Чыраа-Бажы» совхоз, «Искра», «Большевик» колхозтар дүжүт ажаалдазын хамыкты мурнай организастыг эгелээн. Олар күрүнеге тараа садарының талазы-биле планын шалыпкын күүседип турар.

Тос айларның сүт садар планын «Большевик» колхоз 102 хуу, «Сүт-Хөл» совхоз 100.7 хуу, эът планын «Чыраа-Бажы» совхоз 95 хуу күүсеткилээн.

Ындыг-даа болза, «СЭКП XXII съездизи» болгаш Ленин аттыг колхозтар дүжүт ажаалдазынче улуг озалдаашкын-биле организас чок киргеннер. Олар тараа культураларының чүгле 5—8 хуузун ажаап алган. Кукуруза ажаалдазын «СЭКП XXII съездизи» колхоз чаа эгелээн, а Ленин аттыг колхоз шуут эгелевээн.

Чамдык ажыл-агыйларда тараа чидирии-биле демисел кошкак. Ленин аттыг колхоз комбайннарын чолдак сыптыг тараалар ажаарынга таарыштыр дерип албаазындан Даг-Ужунда 260 га кызыл-тасты кезип эгелеп турда улуг чидириг болган. «Искра» колхоз эртир бышкан 20 га кызыл-тасты тавычалай кескениндеи, ооң дүжүлүнүң 50 хуузун чидирген.

Тараа бүдүрерин көвүдедиринге аңгыс андарылгазының улуг ужур-дузазын чамдык ажыл-агыйлар чедир үнелевейн турар. «Большевик» болгаш «СЭКП XXII съездизи» колхозтар аңгыс андарылгазын ам-даа эгелевээн. Аңгыс андарылгазын чорудуп турар ажыл-агыйлар комплекстиг агрегаттарны ажыглавайн турар. «Сельхозтехниканың» Чадаана салбыры колхозтарны болгаш совхозтарны кодээ ажыл-агый машиналарының артык кезектери-биле четче хандырар хемчеглерни албайн турар.

Мал продуктулары бүдүрериниң бар курлавырларын долу ажыглавайн турарындан ону күрүнеге садарының графигин чамдык ажыл-агыйлар күүсетпейн турар. Сүт садарының чыл планын «Искра», «Октябрь 30 чылы» колхозтар чүгле 65—69 хуу, эътти «Большевик», «Искра» колхозтар 66—66 хуу күүсеткилээн. Район ниитизи-биле дүк садарының планын чүгле 60 хуу күүсеткен турда колхозтар болгаш совхозтар хой агарлаашкынынче кичээнгей салбайн келген.

Төрүүр малдарны тарып боозадыр чорук малдың үксаазын экижидип, оон продуктулуун бедидериниң чугула айтырыы турбуже, «Чыраа-Бажы» совхозта болгаш «Октябрь 30 чылы» колхозта бо ажыл ала-чайгаар байдалда чоруп турар.

Районнуң партия комитединиң чаа болуп эрткен пленумунга бо бүгүнүң дугайын, Чөөн-Хемчиктиң бүдүрүлге эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы эш В. Борисовтуң илеткелин шыңгыызы-биле чугаалашкан.

Кодээ ажыл-агыйның ээлчеглиг сорулгаларын районга шудургу боттандырарының талазы-биле тодаргай хемчеглерни пленум хүлээп алган.

Күш-ажылдың организастыын экижидип, механизаторларның ортузунга социалистиг чарышты калбартып, оларның ажылдаар, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп турган дүжүт ажаалдазын болгаш күрүнеге тараа садарын чоокку үеде доозуп, аңгыс андарылгазының планын октябрь 1-де күүседирин пленум шиитпирлээн. Ол ышкаш күрүнеге эът, сүт, дүк садар, мал чеми белеткээр болгаш төрүүр малдарны тарып боозадыр чугула ажылдарны боттуг удуртурун пленум онзалап айыткан.

С. ПАВУ.

ССРЭ-ниң ДХМ-ниң КУР-нуң Москвада элчин черинге чоруткан нотазы

Кызыгаардан үндүрер болгаш киирер чүүлдер дугайында Совет Эвилелинде күштүг болуп турар хоойлу-дүрүмнерни кыдат хамаатыларның хажытканы-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозу сентябрьның 9-та КУР-нуң Москвада элчин черинге нота чоруткан.

Сентябрьның 7-де Наушки деп совет кызыгаар станциязынга Пекинден Москваже кел чораан № 7 поездиге чораан пассажирлерниң ап чораан чүүлдерин кызыгаарның хыналда органнары тодарадып көргеш, Совет Эвилелинче киирери хоруглуг, ССРЭ-ге удур характерлиг номнар чамдык кыдат хамаатыларга чорааның ап алган деп, нотада чугаалап турар.

Совет хоойлуларның хүлээдип турар сорулгаларын совет кызыгаар болгаш кызыгаарның хыналда органнарының ажылдакчыларының боттандыдарынга кыдат хамаатылар шаптыктаарын оралдашкан. Кыдат хамаатылар станцияга дүржоктанып эгелээн болгаш поездиниң чорууруп саадаткан. Поездиниң кыдат бригадазының болгаш кыдат хамаатыларның бурунгу-биле Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа күрүнелерниң хамаатылары чүс ажыг пассажирлерни 4,5 шак озалдаашкын-биле Москваже немелде совет поезд-биле чоруткан деп, нотада айтып турар.

Москваже чоруурундан ойталаан болгаш Наушки станцияга артып калган кыдат хамаатылар сентябрьның 7-ниң болгаш 8-тиң хүннеринде хулиган үүлгедиглерни кылып, албан-дужаалдыг совет кижилерге янзы-бүрү чөптээлиг чоруктарны кылбышаан, дүржоктанырын үргүлчүлеп турганнар.

Иштики хоойлуларны болгаш корум-чурумнарны, а ол ышкаш улустар аразының аралажылгазының бүгүде хүлээп көрген нормаларын бодунуң девискээринге даштыкы хамаатыларның кара-өжегээр үреп хажыдар кандыг-даа тускай догуннаан күрүнениң чазаа ышкаш, Совет чазак болдуруп шыдавазы черле билдингир деп, нотада чугаалап турар.

Наушки станцияга кыдат хамаатыларының болдурган үүлгедиглерин совет хоойлулар ёзугаар алырга, кеземче чурумун ёзугаар ялалаар ужурлуг болуп турар. ССРЭ биле КУР-нуң аразында харылзааларга чидиглениишкинни болдурбазынче доктаамал чуткулуг удуртулга болдурбушаан, Совет чазак ол кыдат хамаатыларны Совет Эвилелиниң девискээриндеи үндүрүп чорудары-биле кызыгаарлаттынар деп шиитпирлээнин нотада онзалап демдеглеп турар. Ужур-дуржок чоруктарның организакчызы болуп турган поезд начальниги Сяо Вэнь-Линьни, а ол ышкаш № 7 поездиниң кыдат бригадазының кежигүннерин моон соңгаар ССРЭ-ниң девискээринче эртирбес апаар.

Совет улустуң тургусканы хоойлу-дүрүмнер Совет Эвилелиниң девискээринде күштүг болуп турар, оларны кым-даа кара-туразы-биле үрээр эрге чок дээрзинче КУР-нуң чазааның кичээнгейин Совет чазак угландырган.

БУР-нуң хамаатыларының совет девискээрге үүлгеткен чүдек-бужар чоруктары совет улуска килеңнээшкинниң медерелинден өске чүнү-даа болдуруп шыдавас деп, нотада демдеглеп турар. Совет Эвилелинче кээп база оон хүндүлээчел чорууң ажыглап турар кыдат хамаатылар совет хоойлуларны, совет күрүнениң дээп болбас эргезин бурунгу-биле хүндүлээриниң болгаш улустар аразының эргезиниң бүгүде хүлээп көрген нормаларын хажыдар, бистиң чурттарывыстың улустарының аразында найыралга когарал чедирер кандыг-бир үүлгедиишкиннерни болдурбазының эргежок чугула хемчеглерин КУР-нуң чазаа алырын Совет чазак манап турар.

(СЭТА).

МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИН КОШКАТПАС

Хадыңның, шарланның болгаш ине бүрүлүг ыяштарның бүрүлерлиг будуктарын витаминниг мал чеминге колхоз, совхозтар каш чыл бурунгаар хереглеп эгелээн.

Малдың бо хоолулуг будук-бүрү чемин Таңды районнуң «Совет Россия» колхозунуң Арты-Узун сүт-бараан фермазының саанчы, кадарчы ажыл-ишчилери бойдустуң хат, чаъстыг үези турза-даа 10 тонна будук-бүрү мал чемин белеткээннер.

Будук-бүрү мал чеми белеткээринге эштер Биче-оол, Конгар, саанчылар Долзатмаа, Лаңзыы олар хүн нормазын ажыр күүседип, кызымак ажылдап турарлар.

Будук-бүрү мал чеми белеткээринге ажыл фермада хайнышкынныг чоруп турар.

ЧУРУКТА: ферманың ажыл-ишчилериниң будук-бүрү мал чемин сериде сарааттап турары.

Фото А. СОДУНАМНЫЫ.

Ортаа-Шынааның сиген бригадазы

Бо үеде «Тере-Хөл» колхозтуң бүгү ажыл-ишчилери мал чемнериниң белеткелинде хаара туттунган. Шынааларда, шөлдерде, ээмнер оймактарында сиген белеткээн 11 бригадалар социалистиг чарыштыг ажылдап турар. Оларның аразында Ортаа-Шынааның сиген бригадазы дээре көргүзүглүг болуп, бригадалар аразында шилчиир Кызыл тукту чаалап алган.

Ол бригаданың бүгү кежигүннери хүнде ажыл нормазын чүс хуу күүседип, бригадага бердинген 200 тонна сигенниң 152 тонназын белеткеп алганнар. Чоокку хүннерде планны чүгле күүседир эвес, харын ажыр күүсединиң барымдаазы бар.

Сигенчилерниң аразында М. Шадыр, С. Манзырыкчы, И. Дамдын олар хүн нормазын 130—150 хуу чедир күүседип, бригаданың мурнакчылары болуп турарлар.

Агитхуулуе ийи хонгаш-ла үнүп, сиген белеткелиниң чоруп турарын, ажылдың шынарын болгаш мурнакчыларның көргүзүглерин чырыдып турар.

Бригадир эш Манзырыкчы чүгле сиген кезилдезиниң үезинде эвес, өске-даа үелерде бригаданың ажылын эки организастап турарын демдеглезе чогуур. Ук бригада колхозта эки ажылдыг бригадага санадып, стол, сандай, шкаф дээн ышкаш чазанылганың нарын чүүлдерин кылырынга херек курган пөш-биле чазанылга мастерскаязын хандырып турар. Бригада бо чылын токпак ыяш кагар оналдазын ажыр күүсеткен, 40 муң түүйбуну бүдүрген.

Ортаа-Шынаа бригадазының сигенчилери чаалап алган кызыл тугун кымга-даа алыспас дээш ажылдап турарлар.

И. ДЫВЫЙ.

ХӨГЛЕЛДИ ТАРЫП ЧОРУУР

ШАГААН-АРЫГ. (Телефон-биле). Улуг-Хем райкүүскомунуң культура килдизиниң агиткультбригадазы бо хүннерде ховунуң ажыл-ишчилеринге солун концертти көргүзүп чоруп турар. Он кижи киржикчилиг бо бригада сөөлгү хүннерде Жданов аттыг колхозтуң Чээнекте, «Х Улуг хурал» колхозтуң—Оттук-Дашта, Кызыл-Чыраада бригадаларынга, Кара-Тал, Баян-Кол суурларының чурттакчыларынга, «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажында, Көк-Хаакта хову ажылдакчыларынга, «Чодураанын» Хараган сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилеринге. «Күш-ажылдың хостуу» кодээ ажыл-агый артелиниң Улуг-Шөлде тараажыларынга солун программалыг аалдап четкилээн. Сентябрь 9-та ол агиткультбригаданың кежигүннери «Найырал» совхозтуң Шанчыда хову турлаанга концерт көргүскен.

Оларның программазы солун, көрүкчүлерни сорук киирер бээр. Анай Аракчааның «Ховуда кежээ» деп ырны күүсеткени, Чүлдүм-оолдуң бодунуң чогааткан «Сорулгазын күүседирлер» болгаш «Бо чер чурттуг» деп шүлүктерин номчааны, «Соруг манаан аңчы-ла» деп шиижиткеи, шоодуглуг, чечен чугааны бөлүк ойнакчыларының күүсеткени көрүкчүлерниң улуг сонуургалын чаалап алган.

Талантылыг аныяк кижилерниң аразында Моңгуш Өнермааның ырлаан ырлары кайа-даа улуг үнелелди ап турган. Ооң «Авамга» деп ырны хоюг, чараш күүседири дээш тараажылар, механизаторлар катап-катап ырлап бээрин дилеп тургулаан.

Аныяктарның чогаадыкчы түңнел концертин районнуң хөй-нииити эгелээшкининге үндезилээн радио дамчыдылгазынга сентябрь 10-да районнуң бүгү ажыл-ишчилери база катап дыңнаан.

В. БЫШТАК-ООЛ.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭРЕС-МААДЫРЛЫГ ЧОРУКТУҢ КИЖИЛЕРИ

Холмогорнуң орук айтыкчылары

Колхозтар даргалары Вашуков адашкыларның удурткан ажыл-агыйларын мурнакчыларның деңнелинче үндүргени

Архангельск областың кодээ ажылшчилериниң область чөвүлел хуралы болуп турган. Хуралга чуве чугаалап турган дыка хөй кижилер «Чаа амыдырал» болгаш «Коммунизмче орук» деп орук айтыкчызы ийи колхозтуң сан-медээлери-биле боттарының көргүзүглерин деңнеп турганнар. Ийи артель кайызы-даа Холмогорск эргелелинде, ийи дарганың кайызын-даа — Вашуков деп чаңгыс-ла фамилия-биле адап турган. Олар чаңгыс фамилиялыг кижилер бе? Чок. Ол бодза адазы база оглу кожа турар ийи ажыл-агыйны удуртуп турары ол.

Дүрген чоруктуг «Ракета» деп мотоциклге олурупкаш, бир-ле эртен Соңгу Двина хемни өрү хаптывые. Архангельскиден Холмогорга чедир орук ындыг-ла чоок эвес. Орукка чорааш хемниң эриин дургаар узун-узун кудумчулар кылдыр чаттыла берген соңгу чуктуң орус суурларын магалап чордувус. Чаактарын сиилип каастаан беш, чеди соңгаларлыг чырык бажыңнар ол суурларда хөй.

Ол черлерге эрте-бурунгудан бээр аажок билди-мергежилдиг кижилер чурттап келгеи. Кодээ суур бүрүзүнге бодунга таарышкан ус-дарган ажылы он-он чылдар дургузунда тургустунуп келген. Чуга демирден бажың крышалаар, печка кылыр болгаш бажың хаваларын тудар уран холдарлыг, ыяштан саглган шевер мастерлер тыптып үнген суурлар база бар. Олар болза бодунуң ажыл-херээниң ёзулуг бердинген мергежилдиг кижилери, оларның чаңгыс чер чурттуу — М. В. Ломоносовтуң салгакчылары дыр.

Чогум-на ол черге Андрей Вашуков үжен дөрт чыл бурунгаар холмогор черге тургустунган баштайгы колхозка мурнунда андазын бизи дегбээн черлерни андарып эгелээн. Суурнуң чурттакчы чону эки, ынтыкыр ат — «Чаа орук» деп ат-биле колхозту адаан.

Чылдар эртип-ле турган. Колхоз өскен болгаш быжыккан, чер кырынга коллективтиг күш-ажылдың чедиишкиннеринге кижилерниң бүзүрели өзүн база быжыккан. Аннап, олча-ажык тып амыдырап чораан кижилерниң оглу, кызы болгаш оларның ажы-төлү төрээн черинге кээп, колхозка киргеннер. Ниитиниң ажыл-агыйының экономиказын чечектелдиреринге артельдиң солулга чок даргазы, коммунист, СЭКП-ниң XXII съездизиниң делегады Андрей Петровичи Вашуковтуң ачы-хавыязы улуг.

Ёзулуг-да ажыл-ишчи кижи деп колхозчулар А. П. Вашуков дугайында ынчаар чугаалажып турар. Бо үнелээшкинде чаңгыс чер чурттугларының чүректиң ханызындан өөрүп четтиргениниң илергейлели бар. Чүге дээрге эш Вашуковтуң амыдыралы тургузукчу чоруктуң өөрүшкүзү, коллективтиң чогаадыкчы күш-ажылының өөрүшкүзү кылдыр хуула берген.

Вашуковтарның өг-бүлезин чогумна ынчангаш ёзулуг ажыл-ишчилер деп адап турар. Андрей Петрович болгаш Анна Михайловна эп-найыралдыг, ажыл-ишчи ажы-төлдү өстүрүп кижизиткеннер. Оларның уруглары улгады берген. Александр — улуг бригаданың бригадири, Геннадий — чолаачы, Галина — мурнакчы саанчы, ол ам инженер-тудугжуда өөренип турар болза-даа, төрээн колхозунга чай бүрүзүнде кээп дузалажып турар болгаш аңаа чедип келгеш, инженер болуп ажылдаар деп турар.

Ынчалзажок онза чугаа улуг оглу — Игорь дугайында болуп турар. Ол чеди чыл школазын доосқаш, колхозта комсомол организациязын удуртуп турда, өөренири-биле ону кодээ ажыл-агый школазынче чоруткан. Өөредилгезин доосқан соонда колхозчулар Игорьну бригадирге соңгуп алган. Ол болза эп-найыралдыг, мурнакчы — дүрген күүседир, кандыг-даа ажыл талазы-биле баштаар черниң даяныр чери бригада турган. А 1959 чылда партияның Холмогорск райкому аныяк коммунист Игорь Андреевич Вашуковту эң улуг, ынчалзажок аажок сандараан ажыл-агыйлыг колхозтарның бирээзин даргалаар кылдыр сүмелээн.

Мурнунда даргалап турган кижилерден аныяк дарга аар уржуктарны хүлээп алган: колхозтуң кассазы куруг, ажылдың моон соңгаар чедиишкиниң болурунга кижилерниң бүзүрели чок турган. Чыл-чылы-биле хожудангай байдалга турары оюнчук деп бе! Үзүктел чок солчур даргаларны, оларның эки аазаашкыннарын колхозчулар кулак дашты-биле дыңнаар, оларга чөгел төткен, колхозчу бүрүзү бодунуң хуузунда ажыл-агыйынче, ылангыя огородунче чардыгып, оон-биле кызыгаарлаттывып турган.

Берге-ле турган. Ындыг болза-даа чаа дарга болза, кижилерниң чылчылы-биле төгейленип келген олуттай, шушпен чоруун ажып эртер күштүг болгаш организакчы талантылыг болгап.

«Коммунизмче орук» болгаш «Чаа орук» колхозтарының ховуларын Соңгу Двинаның чүгле кожаа дег бир дилиндек чери аңгылап турар. Ынчангаш Андрей Петрович оглунга колхозту эки өдүртүп баштаарынга бодунуң арга-сүмези-биле эки дузалаан. Мал ажылын хөгжүдеринче шың угланывышкын кылдынган турган. Чүгле ол чорук-биле ажыл-агыйның экономиказын дүрген болгаш ёзулуг көдүрери болдунган.

Фермаларже, бүдүрүлгениң шиитпирлиг участоктарынче эки ажыл-ишчилерни чоруткан. Коммунистер бүгү-ле кол-кол бригадаларны баштарып турган. Чаа мал кажаалары туттунуп эгелээн. Бедик вольттуг шугумнарының адагаштары он-он километр кылдыр шөйдүнген. Электрижидилге колхозчуларга дузалаан. Ынчангаш артельде ажыл-херектер дыка экижээн. Ам колхоз ажыглалдыг чүс гектар черге онаапшыр 48 баш мыйыстыг бода малдыг, оон иштинде 24 инектерлиг болуп турар. Кожазында ажыл-агыйларга арыг уксаалыг сезен ажыг баш холмогор казыраларны садарын колхоз планнап турар. Областың ажыл-ишчилери эрткен чылын колхозтан 740 тонна сүттү болгаш 52 тонна эътти алган, а колхоз — 250 муң рубльдиң арыг орулгазын алган.

Ам Андрей Петрович Вашуков солагай талакы эрикче өөрүшкүлел-биле көрүп турар. Кожалар эки-ле ажылдап турар-дыр. Суг алган шынааларда тергиин эки шынарлыг сарааттар тургустунган, эки шынарлыг силос оваалары бедидир өзүп, механизаторлар малга тодуг кыштаглаашкынны белеткевишаан, эртен дан чырыындан орай имирге чедир ажылдап турар.

1929 чылда А. П. Вашуковка дыка берге турган. Ынчан арга-сүме алыр дуржулгалыг кижилер чок, күрүнениң амгы ышкаш дузаламчызы чок, техника база чок турган. А ам оон оглунуң даргалап турар колхозу чүгле сөөлгү ийи чылда безин 60 муң рубльдиң немелде техниказын садып алган. Магалыг-ла үе...

Ынчалзажок областа мурнакчы ажыл-агый «Чаа орукта» ажыл-херек база чаңгыс черле турбайн турар. Эът бүдүрер талазы-биле баштайгы сорулга эрткен чылын ажып эртинген. Ол тараа тарыыр чүс гектар черге онаапшыр 85.5 центнер (кош эът-биле), а бүгү-ле ажыглалдыг чүс гектар черге онаапшыр — 18 центнер алдынган. Холмогор уксаалыг 130 баш үрелиг казыралар, чеди чүс тонна, азы пландан 70 тонна хөй сүт саттынган. Артель 272 муң рубльдиң орулгазын алган. Ындыг болза-даа амыдырал дээрге бурунгаар шимчээшкин болгай. Чеди чылдың бешки чылынга колхоз чаа, элээн бедик хүлээлгелерни төлевилээн. Ажыл-агыйның малчыннары инек бүрүзүнден 4.750 килограмм сүт алыр дээш ажылдап турар. Ынчаарга ол болза колхозтуң орулгазы үш чүс муң рубль ажар дээни ол.

Кайы-даа колхозтуң ховуларында чаагай тараалар бышкан. Көк-тараа болгаш арбай тарааң ховуларда тараалар далай чалгыы ышкаш сагыңдырар. Өстүрүп алган чаңгыс-даа борбак тарааны ажаап алыр дээш колхозчулар сагыш салып турар.

...Хөй чылдарда үргүлчүлеп келген найырал чаңгыс хемниң эриинде ийи суурнуң ажыл-ишчилерин улам чоокшулаткан. Чаңгыс орук-биле чаңгыс сорулгаже бар чоруур, ийи салгалдың төлээлекчилери — адазын болгаш оглун чарып шыдавазы ышкаш ол найыралды чүү-даа чуве үреп шыдавас!

В. САМОЙЛОВ.
«Правданың» тускай корреспондентизи.

Архангельск область.

Арага — кем-херек үүлгедиинге чедирер

Совет хамаатызы кижи бүрүзү бодунуң билиг мергежилиниң аайы-биле болгаш шыдаар шаа-биле кайда-даа ажылдаарының бүгү аргалары бистиң чуртта тургустунган. Оон ачызында совет кижилер үлетпүрде, кодээ ажыл-агыйда болгаш совет амыдыралдың бүгү адырларында ажылдаар бүгү аргазын, чогаадыкчы энергиязын үндүрүп, магалыг чаагай мөзү-шынарын илередип турар. Ынчалза-даа хуузурак, мангысталчак, арагачы кижилерниң шөолуг эвес артыышкыны бистиң аравыста ам-даа артпышаан.

Чаа кижи дээш шудургу демисел ам үеде хүн бүрүнүң чугула херээ болур. Эргиниң артыышкынындан салдыныксавас кижилерге эптеш чок байдалды чер бүрүзүнге тургузар херек. Мангысталчак ёзу-биле чурттаксаар, хулиганнаар чоруктар колдуунда-ла арагалаашкындан тыптып турар. Ындыг турбуже бисте чамдык организацияларның удуртукчулары, чамдык кижилер арагалаашкын ышкаш ындыг бак артыышкыннар-биле шыңгыы демисешпейн турар. Шагаан-Арыг хоорайда Андрей Иванович Мурников дээр аныяк оолдуң кудумчуга бо-ла тендинейнип чоруурун көрбээн кижи ховар боор. Ол чамдыкта чартык литрни кымбир кижи-биле ишкен, чамдыкта чартык литр артыын чааскаан соргап орар. Уруг азыралы төлевес кижи чорааныындан ол ам улчумал, мангысталчак, арагачы кижи болу берген. Арагалаашкындан кем-херек үүлгедиринге чедир чаңгыс-ла базым болгай. Мурников 1963 чылдың июль 15-те Кызылга чедип келген болгаш сөөлгү акшазын арага садып ижип алгаш, бодунуң таныжы Б. дээр херээжен кижини хоорайдан тып алган. Ол херээжен кижи ону кижи дээш хүлээп алган. Мурчиков ол херээжениниң ур эвес үеде бажынындан чоруй барганын ажыглааш, оон эн-не үнелиг чүүлдерин чыып алган дораан чиде берген. Оорлап алган чүүлдериниң чамдызын садыглап четтигипкен турда, ону милиция тудуп алган. Ажыл кылбас, арагачы Мурников ынчаар оор болу берген.

Таңды районнуң Кара-Хаак суурда Салчак Нурзаттың күш-ажылчы өг-бүлези чурттап турар. Оон оолдары болгаш уруглары «Тиилелге» совхозта ажылдап турарлар. Салчактың чүгле чаңгыс оглу—Шериг-оол ажылдаарын күзевээн. Амыдыралдың чиник өруктарын ол дилеп, арагаже тыртылыксаары аажок. Ада-иезиниң болгаш эш-өөрүнүң сургаал-сүмезин-даа ол тоовас. Бо чылдың майдан бээр Шериг-оол кайда-даа ажылдавастаан. Кара-Хаакка улустуң чемелээринге шыдажып чадааш, ол Кызылче «аас-кежик» дилеп чорупкан. Шериг-оол хоорайга чедип келгеш, хамыктың мурнунда арагалап эгелээн, ажылга-даа кирип алырын күзевээн.

Ол үеде хем ол чарыынга Тес-Хемден мал сүргеннер болгаш Бии-Хемниң кадарчылары мал одарладып турган. Шериг-оол олче тыртыла берген. Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң кадарчызы Василий Седип-оолдуң өөнге келгеш, кайда, чүү чыдарын көрүп, өгнүң херээжен ээзиниң акшаны кайнаар шыгжап кааның-даа, орун чанында чаа сапык идик турганын-даа бүдүү көрүп орган. Өгнүң ээлери мал көрүп чоруй баар аразында, акша суккан черни Шериг-оол ажыдыптарга акша чок болган (өгнүң херээжен ээзи серемчилелдиг кижи болгаштың, акшазын суккаан бооп-тур). Оон Шериг-оол сапыкты алгаш, дүрген-не чорупкан. Оон ол эрги идиктерин Улуг-Хемче киир октагылапкан, чаа идиктерни кедип алган. Оон Тес-Хемден мал сүрүкчүзүнүң ээн майгынындан иштиг таалыңны, ээзер, чүгенни ап, даштыгаа турган аътты мунгаш дезип чорупкан.

Ажыл кылыксавас, мангысталчак ёзу-биле чурттаксаан Салчак Шериг-оол ынчаар оор болу берген. Шериг-оолду ам херектениң сандайы манап турар.

«Кызыл тудугнуң» тудуг-монтаж эргелелиниң тудуг участогунуң бызаңчызы Валентин Синкинниң ээлээр чоруур хүнү ховар. Оон ол арагалаар чоруу база кем-херек үүлгедиринге чедирген. Синкин 1961 чылда оор кылгаш, шииттирген. Бо чылдың июль 8-те Бочетов кудумчузунда № 28 бажыңдан эт-сеп оорлаан, олла айның 10-да база-ла ол кудумчуда № 98 бажыңдан база эдилелдер оорлаан. Ынчангаш Синкинни хоорайның улус суду 3 чылда эргезин казып шииткен.

Ажыл кылбас, мангысталчак болгаш арагалаар чорук кем-херек үүлгедиринге чедирер дээрзин үстүнде бо чижектер херечилеп турар. Совет кижиниң бедик адын чүгле ак-сеткилдиг күш-ажыл-биле кадагалап шыдаар дээрзин Мурников, Шериг-оол, Синкин ышкаштар билип алза чогуур.

Бо адыг үнгеннерниң үүлгедиинден чүгле арагачылар болгаш мангысталчактар эвес, харын база бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң удуртукчулары шыңгыы түңнелди кылыр херек. Арагалап, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээн чаңгыс-даа таварылганы анаа эртирип болбас. Арагачыларга, чурум үрекчилеринге шыдажып болбас байдалды бүдүрүлге болгаш албан чери бүрүзүнге тургузары, кижизидилгелиг болгаш массалыг ажылды күштелдирери — бистиң партия, профэвилел, комсомол организацияларывыстың чугула хүлээлгези болур дээрзин СЭКП ТК-ның июнь Пленуму чугулалап айыткан.

Е. ХАБАРОВ.

Хой агарлаашкыны

Улуг-Хем районда «Чодураа колхозтуң малчыннары күрүнеге дүк дужаарының талазы-биле алган хүлээлгезин күүседир дээш, амгы үеде хойларының кускү кыргылдазын организастыг чорудуп турар. Чоокка чедир Хендергениң хойжулары 2168 баш хураганны кыргааш оон ниитизи-биле 1941 кг азы хураган бүрүзүнден-не ортумаа-биле 800 грамм дүктү кыргып алганнар. Оларның иштинден Д. Бадарчы, Б. Шожан-оол 560-570 баш хураганнарының бирээзинден-не 850 грамм дүктү ап турар.

Эрткен каш хүннерде колхозтуң төп кыргылда пунктузунда 1629 баш хой агарлаттынган. Ол пунктуда үжен ажыг кижи ажылдап турар. Агарлаан хойларның аразындан эш Тумат-Доржу биле Хунан-Баранын кадарган хойлары өскелериндеи хөй дүктү берген. Агарлаашкында ажылдап турар колхозчу херээженнерден М. Барынмаа, Т. Допуй-оол, К. Долгармаа, Э. Баян-оол хүнде 25-тен 35 баш хойну кыргып турар.

Д. МОНГУШ.

„Билиг" деп Бүгү-эвилелдиң билиг ниитилелиниң баштаар черининң пленуму

МОСКВА. (СЭТА). Бүгү-эвилелдиң «Билиг» ниитилелиниң баштаар чериниң VII пленуму сентябрь 10-да ажыттынган. Ооң ажылында көскү эртемденнер, хөй-ниити болгаш күрүне ажылдакчылары, бүдүрүлгениң тускай эртемниглери, ниитилелдиң чер-черде организацияларының ажылдакчылары, ниитизи-биле 1200 хире кижи киржип турар.

Хуралдың президиумунда — СЭКП ТК-ның секретары Л. Ф. Ильичев, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентилери В. А. Кириллин, Н. Н. Семенов, академиктер И. И. Артоболевский, А. И. Опарин, П. Н. Поспелов, СЭКП ТК-ның чанында Ниитилел эртемнериниң академиязының ректорту Г. П. Францов, ВЦСПС-тиң секретары Т. Н. Николаева, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даштыкы чурттар-биле культура харылзааларының талазы-биле күрүне комитединиң даргазы С. К. Романовский болгаш өскелер-даа.

«СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлери-биле холбаштыр Бүгү-эвилелдиң «Билиг» ниитилелиниң сорулгалары» деп илеткелди СЭКП ТК-ның идеология килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы В. И. Снастин кылган.

«Билиг» деп Бүгү-эвилел ниитилелиниң баштаар чериниң пленуму ийи хүн үргүлчүлээр.

СОЦИАЛИЗМНИҢ СТРАТЕГИЯЗЫ БОЛГАШ ТАЙБЫҢ

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг шенелделерни хоруур дугайында үш күрүнелерниң Москва Керээзинге хамаарыштыр кыдат удуртукчуларының туружу мырынай ёзажок шинчилиг болуп турар. Эң янзы-бүрү социал болгаш политиктиг системаларны барымдаалап турары, бүгү диптерниң он-он күрүнелери Керээге ат салырын кыска хуусаада боттандырганнар. Делегейниң улустары Керээни бүрүн-биле деткип, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның чигзиниг чок чедиишкини, делегейниң термоядролуг халавын баш удур болдурбазынче угландырган күженишкиннерниң түңнели кылдыр ук Керээни көрүп турар.

А Пекинниң удуртукчулары, шуут чугаалаарга, агаарны кадыкшыдып турар Керээге удурланып, аңаа шугудап турарлар. Бо чылдың август 21-де Совет чазактың парлап үндүрген Медеглелинде демдеглээни-биле алырга, ук Керээни бодунуң канчаар көрүп турарынга хамаарыштыр КУР-нуң чазаа харын-даа америк «калчаарап баргаңнарның», барыын-герман адаан-өжээннекчилерниң болгаш француз экстремистерниң чаржалакчызы болур ролюн болуңга ап турар.

Делегей харылзааларының чугула айтырыынга социалистиг чурттуң чазааның империализмниң эң-не агрессчи бөлүктери-биле каттыжып турар чоруу—мырынай аңаа эвес болгаш харзаланчыг болуушкун болбайнаан. Ынчалза-даа килеңнээшкинни дүрүм ёзугаар болдуруп турары кыдат удуртукчуларының угаан-сарыыл чок базымы шериг херенгитеннеринге ажыктыг олчаны бербес, тайбың дээш демиселдиң фронтузун тура тепсип шыдавас, харын делегейниң коммунистиг шимчээшкининге боттарын удур тургузуп турар кижилерни сойгалаарын ол чүгле дүргеделир апаар.

Бистиң улуг башкыларывыстың чогаалдарындан алган чүүлдерге чагдынып алгаш, коммунизмниң теориязынга болгаш практиказынга удур демисел—ырак-та-ла чаа эвес болуушкун-дур. Ол болуушкунуң бодунуң төөгүзү ам безин бар. А ажык-даа база хоозун сөстерге чагдынган-даа оппортунистерни төөгүнүң логиказы чүгле чаңгыс дай чүүлге чедирип кээп турарын төөгү өөредип турар. Төөгүнүң дуржулгазы ындыг, ам кажан коммунизмниң марксисчи-ленинчи үндезининге удур атакалап турар кижилерниң сөстери-биле ажыл-херектери каржып турары улам тодараттынып бар чыдар үеде, ол дуржулганы сагындырбайн барып болбас.

Олар сөс кырынга тайбың дээш, а херек кырынга тайбынны быжыглаарынче практиктиг базымнарга удурланып турарлар. Олар сөс кырынга дайынга удур, а херек кырынга дайынның калчааразаан кыпсыкчыларынга сүзүнүүг чемишти берип турарлар. Олар сөс кырынга коммунистиг күштерниң сырый каттыжышкыны дээш, а херек кырынга ону чавырылдырарынче ажыл-херекти кылып турарлар. Олар сөс кырынга ийи системаларның тайбың кожа-хелбээ догуннаашкыны дээш, а херек кырынга тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның принцивиниң Москва Керээни болгап ындыг кайгамчык тиилелгезинге удурланып турарлар.

Совет чазактың Медеглелинде айытканы-биле алырга, кыдат удуртукчулар 1957 болгаш 1960 чылдарда Чөвүлел хуралдарга делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чүүлдүг деп санааны тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынче, делегейниң дүшкүрлүг чоруун чавырылдырарынче болгаш улустар аразынга тайбынны быжыглаарынче угланган шугум-биле чүгле сөс кырынга чөпшээрежип, а херек кырынга социалистиг дем каттыштырылганың чурттарының болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң ол ниити угланыышкынын амыдыралга боттандырарынче угландырган күженишкиннерге удурланып турарын оларның туружу херечилеп турар.

Империалистиг лагерьде тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның дайзыннары мынчаар бадыткап турар: бо принцип — коммунистерниң чүгле тактиктиг аргазы-дыр, олар бо принципти кайы-бир кезек үеде камгалап турарлар, ынчалза-даа ол принцип оларның эрге-ажыктарынга дүүшпестей бээрге дораан-на ону ырадыр ап октаптар. Бо дээрге антикоммунисчи пропаганданың хоралыг даап бодаашкынындан өске чүү-даа эвес-тир. **Ийи системаларның тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының принциви — ол дээрге түр үениң тактиктиг аргазы эвес, а делегейде социалистиг болгаш капиталистиг күрүнелер догуннап турар бүгү төөгүлүг үениң дургузунда коммунизмниң стратегиязының үндезинидир.**

Социализм бодунуң тиилелгезинге чүгле күрүнелер аразында дайынны негевейн турар эвес, харын быжыг тайбынга амыдыралчы сонуургалдыг болуп турар.

Социалистиг революция тайбыңның түгүн өрү көдүрүп үндүрүп турары эртемниг коммунизмниң бүгү теориязындан болгаш политиказындан барымдаалаттынып турар: социализм болза капиталистиг ниитилелде дайыннарның эгелекчи өөскүдүкчүлери болур мөлчүкчү аңгыларны узуткап турар. Делегейниң социалистиг революциязының эрге-ажыктары ону дайынның аргазы-биле дүргедедирин негеп турар дээр дугайында бодалды Ленин шиитпирлиг буруу шаап көрген. «Хосталганы бүргеннар ышкаш, даштыкыдан фургон тергелер-биле сөөртүп эккелбес» дээр дугайында Ромен Ролланның демдеглел сагындырын Н. С. Хрущев СЭКП-ниң XX съездизинге кылган бодунуң илеткелинге сагындырып турган болгай.

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказы болза, кайы-бир чуртка чаа ниитилел тургузуунуң догуннап тургустунары — ол дээрге ол чурттуң улустарының иштики херээ болурун барымдаалап, «революцияны экспорттаарын-даа» база ол ышкаш «контрреволюцияны экспорттаарын-даа» хүлээп көрбейн, улустарның иштики херектеринге даштыкыдан холгаарлаашкынны шиитпирлиг буруу шаап турар. Ынчаарга тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказы болза үндезининден тура удурланышкак ийи системаларны — капитализмниң системазын болгаш социализмниң системазын хүлээп көрбезин азы чажырып, чаап турары дээни канчап-даа ол эвес-тир.

Социалистиг система күш-ажылдың тергиидээшкинин боттандырып турар, капиталистиг система капиталдың тергиидээшкинин боттандырып турар. Коммунизмниң тайбың стратегиязының утка-шынары болза капитализм-биле демиселден ойталаар дээни черле ол эвес-тир. Харын оон утка-шынары чүдел дизе политика, экономика болгаш идеология талазы-биле капитализмге удур демиселдиң чорударында, херектиг ужурун күрүнелер аразында дайынга чедирбейн турганы, делегейниң маргылдаалыг айтырыгларын тайбың арга-биле шиитпирлевишаан, ол демиселге социализмниң күштерин өстүреринде болур. Капитализм-биле демиселге социализмниң туруштарының күштелиишкини делегейниң чаа дайынның баш удур болдурбазынга, а оон дараазында ниитилелдиң амыдыралындан ону шуут чайладырынга улам таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар.

Политика талазы-биле демисел социалистиг чурттарны сырый каттыштырары, кошкак хөгжүлделиг чурттарда национал-хосталгалыг демиселди бүгү хемчег-биле деткиири, капиталистиг чурттарның ажылчын аңгызы-биле акы-дуңма эп-сеткил каттыштырылгазы, өске улустарның иштики херектеринге империалистиг холгаарлаашкынның оралдажыышкыннарын шиитпирлиг чайладыры ышкаш, ындыг хевирлерде илереп турар. **Экономика** талазы-биле демисел капитализм-биле шиитпирлиг экономиктиг чарышка, социалистиг чурттарның экономиктиг кады ажылдажылгазының хөгжүлдезинге, кошкак хөгжүлделиг чурттарга өзүп турар экономиктиг дузаламчыга чедиишкинниг бурунгаарлаашкынның хевиринде илереп турар. **Идеология** талазы-биле демисел болза империализмниң бужар сандараан идеологиязын болгаш оон бүгү хевирлерин сойгалаары, дириг, боттуг марксисчи-ленинчи үзелди, коммунизмниң идеяларын нептередири болгаш камгалаары болур.

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказы-биле боттарының чөпшээрежип турарын чаңгыс эвес удаа медеглеп келген кыдат удуртукчулар ам канчап аңаа удур демиселжип туруп бергенил?

Марксисчи домактарга болгаш сөстерге чагдынып алгаш, марксизмден чайлаан кижилерниң политиктиг частырыгларының үндезини болза, марксизмниң кол чүүлүн— революсчу материалисчи диалектиканы уттуп, диалектиканы эклектика-биле, эртемниг анализти софизм-биле солуп турарында болур деп Ленин айтып турган.

Шак-ла ындыг байдал ам бо үеде база-ла илереп турар-дыр. ССРЭ-ниң даштыкы политиказынга болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкининге удур боттарының халдаашкыннарынга кыдат удуртукчулар удурланышкак ийи, ынчалза-даа үндезин барымдаа чок болгаш даап бодап алган буруудадыышкыннарны идип үндүрүп турарлар. Бир талазында олар СЭКП-ниң XX съездизиниң болгаш коммунистиг база ажылчын партияларның дараазында болгулаан Чөвүлел хуралдарының шиитпирлери Ленинниң чарлааны тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказынга чаа чүнү-даа киирбээн деп бадыткап турарлар, өске талазында олар бо айтырыгның талазы-биле ленинизмни «ревизилээн» деп СЭКП-ни болгаш акы-дуңма коммунистиг партияларны буруудадып турарлар. Ындыг бүдүүлүк аргалар-биле олар дайынның болгаш тайбынның үндезин айтырыгларының талазы-биле боттарының авантюрисчи туружун социалистиг чурттарга, делегейниң коммунистиг шимчээшкининге доктаарын оралдажып турарлар.

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның ленинчи принциви социалистиг чурттарның даштыкы политиказының **үндезини** болуп турар. Янзы-бүрү социал-экономика тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының политиказы доктаамал хөгжүп турар, ынчангаш ону соксаал чокка өскертип турар төөгүлүг байдалдан хоорулдур эвес, харын оон-биле холбаштыр ап көөр ужурлуг деп чүве марксисчи-ленинчи бүрүзүнге моон-биле кады билдингир болур ужурлуг.

Янзы-бүрү системаларлыг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының принцивин Ленинниң чарлаанындан бээр барык чартык чүс чыл үениң дургузунда төөгү талазы-биле аажок улуг болуушкуннар, делегей байдалынга канчаар-даа аажок улуг өскерилгелер болгулаан. Ол өскерилгелерниң шынары эки билдингир болгай. Чүгле чамдык шынарларын сагындырып көрээли.

Шаанда: Совет Эвилели — ажаанниг капиталистиг күрүнелерниң дайынның өртүзүнга кара чаңгыс ортулук турган; империализм — оон өске бүгү делегейниң бүрүн чагырган ээзи турган; Азияның, Африканың, Латин Американың чурттарының хөй нуруузу колониалисчи кара бажынга артпышаан турган; ССРЭ-ниң үлетпүр продукциязы — 1921 чылда делегей бүдүрүлгезиниң 1 хуузу хирези болуп турган.

Ам: социалистиг чурттарның күчүлүг дем каттыштырылгазы тургустунган; империализм — кижи төрелгетенниң хөй нуруузунга бодунуң тергиидээшкинин эглип келбес кылдыр ышкынган; колониалисчи кара бажың, оон камераларының сөөлгү ханалары бөгүн эвес-даа бол, даарта буступ дүшкен турар ол хире үрегдеттирген; социалистиг чурттарның үлетпүрү делегей продукциязының 37 хуу хирезин берип турар. Экономиктиг чарышка Совет Эвилели Каттышкан Штаттарга улам чоокшулап кел чыдар, ынчангаш эрги делегейниң төлгелекчилеринге чүгле төлгелээшкин артар: чыл эрте-даа азы чыл орай-даа бол, ССРЭ капитализмниң кол чуртун четкеш, эртер болгаш ону соонга арттырып каар апаар.

Бо бүгү тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның принцивинге салдарны канчаар чедирип турарыл? — деп айтырар апаар. Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның принцивиниң дээштиин, коммунизмниң төөгүлүг практиказынга оон ажыктыг чоруу ол өскерилгелерни суларадып азы өскертип турар бе? Делегейде улуг үндезин өскерилгелер тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказынга чаа, улам таарымчалыг байдалдарны тургускан, ол политикада аргаларның болгаш перспективаларның дугайында чаа түңнелдерни кылырын негеп келген дээрзинге чигзиниишкиннер туруп болур бе ынчаш? Чаа түңнелдерни бистиң партиявыс болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкини кылган. Бо түңнелдерге кыдат догматиктерниң ам удурланып турары ол-дур.

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның принцивин Ленинниң идип үндүрүп база үндезилээни ол байдалда ук принцип кандыг-кандыг аргаларны ажыткан турганыл?—Сорулга болза «большевизмниң кавайының иштинге-ле боой тудуп каар» дээр империалистерниң кара сагыштыг бодалын үзе шаварында, экономиканы катап тургузарында болгаш социализм тургузуушкунунга тайбың байдалды хандырарында, Октябрьның чаалап алыышкыннарын делегей империализмниң улуг артык күштеринден камгалап алырында болуп турган. Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның ленинчи политиказы Совет чурттуң иштики күштериниң өзүлдезинге, делегей пролетариадының болгаш бүгү делегейниң депшилгелиг күштериниң деткимчезинге даянган турган. Совет чурт-биле ажылгыр харылзааларны тударынга буржуазияның чамдык бөлүктериниң сонуургалдыг чоруун ол ленинчи политика барымдаалап турган. Совет күрүнениң даштыкы политиказы империализм лагеринде иштики чөрүлдээлерни тайбыңның эрге-ажыктарынга база ажыглап турган.

Совет күрүне капиталистиг күрүнелерниң системазынга чааскаан артпышаан, бодунуң тускай догуннаашкынының фактызы болуп, бодунуң бүгү иштики болгаш даштыкы политиказы-биле капиталдың чурттарында революсчу ажылчын шимчээшкининге-даа база ол ышкаш империализмге дарлаттырган улустарның национал-хосталгалыг демиселинге-даа аажок улуг дузаламчыны көргүзүп келген.

Күчүлүг экономиканы болгаш шериг күчүзүн тургузар төлээде, түренги болган күш-шаа чок Россияны байлак болгаш әлбекшилдиг Россия кылдыр хуулдурар төлээде, социалистиг ниитилелдиң быжыг тавааңга даш бүрүзүн чыыр деп Ленинниң чагыын совет кижилер күүсеткен. Дараазында болгулаан революцияларның чаңгызының-даа үлүүнге онаашпайн келген ындыг нарын сорулгалар, ындыг улуг бергелер делегей төөгүзүнде эң-не баштай тиилээн социалистиг революцияга онаашкан. Ынчалза-даа совет кижилер болгаш оон коммунистиг авангарды бүгү делегейге капитализмниң чаңгыс согуг-биле узуткап чок кылып шыдаар дээр дайын халавынга кордаашкын салбааннар. Олар Ленинниң айыткан оруу-биле—эрес-маадырлыг кызымак күш-ажылдың, бодап айыткан экономиктиг политиканың оруу-биле барганнар.

Социалистиг тургузуушкуннуң чедиишкиннери-биле, Совет күрүнениң күчүзүнүң өскени-биле тайбың дээш демиселдиң херээнге, делегейниң революстуг чорудуушкунунга деткимчениң болгаш дузаламчының херээнге оон ролю өзүп турган.

Бир эвес Ленинниң үндезилээни коммунизмниң стратегиязының үндезиннери чайгылыш чокка артып каап-даа турар болза, **ол стратегияның малбарган аргаларының дугайында**, кижи төрелгетенниң социал талазы-биле төөгүлүг чорудуушкунунга **оон чаа ролюнуң дугайында** чаа түңнелдерни кылырын чаа байдалдың негеп келгени черле тодаргай-дыр. Ол түңнелдерни СЭКП-ниң XX болгаш XXII съездилериниң шиитпирлеринде, партияның чаа Программазында, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң документилеринде кылган. Кыдат догматиктерниң бадыткалдарынга черуштур ол түңнелдер ленинизмден аткаарлашкыны эвес, харын ону улам ыңай хөгжүткени ол болур-дур.

Тайбыңның күштериниң болгаш дайынның күштериниң өскерилген деңзигүүрүнден үнген чугула чаа түңнел болза амгы байдалда дайынны баш удур болдурбайн барып болурунда болур. Тайбың дээш туржуп турар бүгү кижилерниң каттыштырган күженишкиннери дайынның планнакчыларын аткаарлаарынче албадап шыдаар—боттуг байдал ындыг-дыр, ынчангаш ол бүгү делегейге коммунизмниң улам ыңай чедиишкиннеринге онза таарымчалыг болуп турар.

Тайбыңны камгалаары социализмни болгаш коммунизмни чедиишкинниг тургузарының ылавыла негеттинер негелдези болуп турарын бадыткап турганының-даа херээ бар деп бе. А социалистиг чурттарның ажылдагзы туруушкунунга чедиишкиннери, капитализм-биле экономиктиг чарышка оларның чедиишкинниг дүрген бурунгаарлаашкыны, оларның чонунуң амыдырал деңнелиниң көдүрлүүшкүнү—бо бүгү болза, Ленинниң баш удур көргени ышкаш, делегейниң социалистиг революциязының хөгжүлдезинге аажок улуг салдарны чедирип турар.

Колониалисчи кулданыгдан адырылган, тускай догуннаан аныяк күрүнелерниң улустары тускай догуннаашкынның экономиктиг баазазын тургузарының, колониализмниң бужар уржуктарын узуткаарының эң нарын сорулгаларын чүгле тайбыңны камгалап тургаш шиитпирлеп шыдаар деп чүве база билдингир-дир. Тайбыңны камгалаары тускай догуннаан аныяк күрүнелерге экономиктиг болгаш техниктиг дузаламчының улам өзүп турар хемчээлдерин-биле көргүзер арганы социалистиг чурттарга берип турар.

Моон-биле кады тайбыңны бызыглаары монополистиг капитализмниң чурттарында ажылчын аңгының туружун күштелдирип, буржуазияга удур шиитпирлиг аңгы демиселинге, күштерин чыырын аңаа чиигедип, калбак антимонополисчи фронтуну чедиишкинниг сырый каттыштырар арганы аңаа берип турар.

Ам бо үеде социализмниң делегей системазы болза, оон чаңгаар эвилелчилери-биле кады чорааш, бодунуң хуу-салымын бодунуң холунга алырын шиитпирлээн улустарның иштики амыдыралынга империализмниң холгаарлаар дээр оралдажыышкыннарын үндезини-биле чайладып шыдаар шак ындыг күчүлүг болуп турар, чүл дээрге 1956 чылда Суэц авантюразын, сөөлгү чылдарда Араб Чөөн чүкче элээн интервенцияларның туржулгазын болгаш ылаңгыя Кариб далайга кризистиң туржулгазын бүгү кижилер ам-даа утпаан. Ынчаарда Совет Эвилелиниң шиитпирлиг болгаш ээлдек политиказы термоядролуг дайынның чазылдырышкынын чүгле болдурбаан эвес, харын база оон-биле кады барыын талакы бөмбүрзекте баштайгы социалистиг күрүнеге удур империалистиг интервенцияның оруун дуй турупкан идегелдиг моондак болган. Делегейге аңгы демиселиниң онзагай ажыктыг хевири кылдыр тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның ынчаар үнелеп турарының шынныын бо бүгү бүзүрелдиг-биле бадыткап турар-дыр.

Делегейниң чаа дайынының чайлаш чок болурунуң дугайында идеяның суртаалчылары болза, ындыг дайын, ону «ядролуг чепсек-биле чорудар болзажок, дайылдажып турар ийи талаларның узуткаттынары, өртемчейниң чок болу бээри ол эвес» болгаш «өлүм-чидимни чогуур хемчээлинге чедир кызырып болур» деп чулчуруп турарлар. Термоядролуг дайынның хоозуратканы кижилер чок ээн черге «мун катап эң бедик цивилизацияны кедергей дүрген темпилер-биле» тургузарын саналдап турар кижилерниң сөзүнден үстүнде айыткан өдүрүглерни алган боор деп номчукчу бодаар магат чок. Шынап-ла олар дыка дөмейлешкек. Ынчанмыже, номчукчунуң бодалы частырыглыг апаар. Чүге дээрге, үстүнде өдүрүглерни Александр Северскийниң бижээни, чоокта чаа үнген «Америк өлүр хире эвес дыка чалы» деп номундан алган. Александр Северский болза хаан чазактың шерииниң ужудукчузу чораан болгаш революциядан АКШ-че дезип чорутткан, ам шериг үлетпүрүнүң оптуг херенгитени болу берген бүтпес илегет-тир.

Термоядролуг дайынга чүс-чүс миллион кижилерниң, оон иштинде Кыдаттың чонунуң чартык кезииниң-даа өлүрүнүң дугайын серте чок чулчуруп турар кыдат удуртукчуларның кижизиг эвес ол айтылгалары дайынның эң-не калчаалыг кыпсыкчыларының сеткилинге тааржып турарын Александр Северскийниң чулчуруушкуннары херечилеп турар.

Делегейниң чаа дайынын баш удур болдурбайн барып болурунуң дугайында түңнел кончуг чугула болуп турар, чүге дээрге, оон мурнунда тайбың дээш демиселдиң перспективаларының дугайында бо айтырыгны Сталин шын эвес тургускан турган. Тайбың дээш шимчээшкинниң болган таварылгада дайынны түр үеде соңгаарладып болур, ынчалзажок канчаарга-даа империализм артып турда дайын чайлаш чок болур дээрзин ол бадыткап турган деп чүве билдингир болгай.

Сталинның айтылгазы делегейниң социалистиг системазының болгаш революсчу база демократтыг өске-даа шимчээшкиннерниң күчүлүг хөгжүлдезиниң боттуг перспективазын барымдаалап көрбейн турган, ол шимчээшкин болза тайбынче улустарның күзел-соруун империализмге албадаары бодунар аргалыг аңарган, делегейге күштерниң деңзигүүрүнүң ындыг өскерилгезинге кыска хуусаада чедирген. Ол айтылганың түңнели болза социалистиг күрүнелерниң даштыкы политиказын тайбыңның эрге-ажыктарынга чайгылыш чокка ажыглаары доктаамал эвес болуп турганы, блоктарга каттышпастың нейтралисчи политиказын харын чоокта чаа колониалисчи хамаарылгалыг чорукган хосталган чурттар безин чоруда берген турда, ындыг политиканы таарымча чок көрүп турганы, тайбың талалакчыларының бүгү-делегей шимчээшкининге шын эвес угланыышкынны чорудуп турганы болур.

Делегей байдалында болгулаан өскерилгелерниң ханы анализинге үндезилээш, делегейниң коммунистиг шимчээшкини СЭКП-ниң XX съездизиниң идип үндүрген угланыышкынының чаңгыс эп-сеткил-биле деткип, дайынның чайлаш чок болурунуң дугайында тезисти ап октапкан. Ол тезисти ам кыдат догматиктер көдүрүп үндүрерин оралдажып турарлар-дыр.

Делегейде күштерниң өскерилген деңзигүүрү болза тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказын империалистиг чурттарга дөгеп болур арганы ажыдып турар. Коммунизмниң стратегиязында чаа үе ында база илереттинип турар. Социалистиг лагерь болза хамыктың мурнунда Совет Эвилелиниң бо индустриалдыг бүдүрүлге, эртем, техника, космосту шиңгээдип алыр болгаш өске-даа ол ышкаш чүүлдер талазы-биле шылгараңгай чедиишкиннериниң ачызында, амгы үеде шериг талазы-биле аажок улуг күчүлүг болуп турары факт-тыр. А ол дээрге социализм чурттарынга удур агрессия болур болза, ол кандыг-даа хире-чергези-биле кеземче чокка артып каар деп чүвеге кандыг-даа идегелдер чүгле чок болуп турар дээни ол эвес, харын база ол агрессия агрессорларның бүрүн узуткаттынары-биле чайлаш чокка дооступ дээни ол. **«Янзы-бүрү социал системаларлыг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының политиказының утка-шынары болза, милитаризмниң болгаш агрессияның күштеринден тайбыңга ынаныштыг улустарның артым күштеринге даянмышаан, Барыын талаңың улуг чурттарын, оларның политиказының чепсээ болур дайындан ойталаарынче делегей айтырыгларын шиитпирлээриниң дайын эвес, а тайбың аргаларын барымдаалап көөрүнче оларны албадаарында болур»** деп Н. С. Хрущев чугаалаан.

Империализмниң чепсегленишкинниң эндере бүдүрүп турарының байдалында харын капиталистиг эң байлак чурттуң деңнелинден кудулавас болгаш оонуундан ажып турар деңнелге ракета-ядролуг күчүнү тургузар болгаш тударынга эвээш эвес күженишкиннер, когараалдар Совет Эвилелинден негеттинген болгаш негеттинип-даа турар деп чүве угаазылалдыг кижи бүрүзүнге билдингир. Социалистиг күрүнениң атомнуг күчүзү болза империализмниң атомнуг коргудуушкунундан, дайын авантюраларындан тайбыңга ынакшылдыг улустарны камгалап турар чугула чүүл болуп турары база-ла билдингир. Маргыш чок фактылар ындыг-дыр. Социализмниң херээн болгаш тайбыңның эрге-ажыктарын «садыпкан» болгаш аңаа «өскерилген» деп Совет Эвилелин бужар-чүдээ-биле буруудадырынга чедер төлээде фактыларны канчаар херекке албайн баары негеттинип турарыл!

Термоядролуг дайынның халавының айыылынче, харын боттарының амызындан безин когарап турганы, кижи төрелгетенни киир чыгаптарынга белен болуп турар калчаараан авантюристер империалистиг чурттарда эвээш эвес бар болуп турар. «Бистиң соовуста чүү-даа боол турза биске хамаан эвес! деп чулчуруп чоруур мелегей кижилер бодунуң үезин чурттап эрттирген аңгының аразында база-ла бар. Ындыг болза-даа бүдүн аңгы бот-бодун өлүржүр чорукче ажыы-биле киргенинин ындыг таварылгазын төөгү ам-даа билбес. Оон ужурунда бот-бодун өлүржүр чорукка чөпшээрешпейн турар, коммунизмни шериг күжү-биле буза шавар дээр кордаашкыннарның уткабодал чогун билип чоруур бөлүглелдер капиталистиг чурттарның башкарыкчы лагеринде бар болуп турарын көрбейн баар болза, политика талазы-биле шын эвес болур ийик.

Н. С. Хрущевтуң үлегерлеп чугаалааны-биле алырга, чоокка чедир-ле капиталистиг чурттарның ажылдакчылары «тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын» деп сөстү арай бооруңда чугаалаар турган. Ам оларның иштинден кым-бир кижилер элээн тодазы-биле ол сөстерни чугаалап эгелеп турарлар. Амыдырал—эки башкы.

Коммунизмниң стратегиязы чазчаа тиилелгелерни чедип ап турарын фактылар чугаалап турар. Улустарның мелерелинде социализм биле тайбың шуут холбашкан, социализмниң мораль талазы-биле аажок улуг күжүнүң үнер дөзү, оон ханы гуманныг утка-шынарының хүлээп көрүшкүнү ында болуп турар.

Л. ЛЕОНТЬЕВ.

Өг-бүлеге чүгле аас-кежии турзун

СЭКП ТК-ның «Агитатор» деп журналының редакциязынче Ровно хоорайдан номчукчу херээжен кижи бодунуң өг-бүлезинде таарымча чок байдалдың дугайында чагаа бижип, оон ужурун тып алырынга дузалаарын дилээн. Оон бодунга хамаарышкан ол таарымча чок чүүлдер, черле ынчаш хөй-ниитиге сонуургалдыг болуп турар. Ынчангаш ол чагааны бижээн кижиниң чөпшээрээнин ёзугаар П. Раиса дээн шола-биле ук чагааны парлап үндүрер деп шиитпирлээш, ону «Агитатор» журналдың 16 дугаарынга парлаан.

Ынчаарга ол чагаага редакцияның харыызы кылдыр— журналдың өске бир номчукчузу, Москва чурттуг, маадыр-не Анастасия Дмитриевна ГОРЮШКИНАНЫҢ чагаазын болгаш Вл. КУЗНЕЦОВТУҢ корреспонденциязын журналда парлаан.

Анастасия Дмитриевна — ам пенсияда олуруп турар. Бодунуң бежен алды харлыында хөй-ниити ажылды кылып үргүлчүлеп, совет херээженнер Комитединиң янзы-бүрү онаалгаларын күүседип, бажың комитединиң кежигүнү болуп, бичии уругларны аргыырынга өөредириниң бөлгүмүн удуртуп турар. Оон аңгыда Анастасия Дмитриевна № 11 интернатта төрелдер болгаш класс комитединде база ажылдап турар.

Демги чагааны болгаш аңаа харыыларны «Шында», бо номерден эгелээш, парлап турарывыс бо.

Ужурун тыварынга дузалап көрүңер

Ийи уругнуң иези кижи мен. Улуу — ийи харлыг, а бичиизи — алды айлыг. Ашаам-биле үш чыл чурттап тур мен, ажылдап турар бис, техника талазы-биле ортумак өөредилгелиг бис. Өөредилге дооскаш-ла өгленчип алган улус бис; материал талазы-биле бергелер тургулаан, ынчалза-даа ол чорук биске моондак болбаан, чүге дээрге бот-боттарывыска ынак, хүндүлежир улус бис.

Бара булут бистиң аравыска эскет чок бурулап эгелээн. Мырыңай чажымдан эгелээш хөгжүмге, танцыга, ырга ынак кижи мен. Бир-ле катап бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнге киир бижидип алыйн деп ашаамга саналдадым. Ол ынатпады: назының таарышпас-тыр, ындыг чүүлдер-биле өг-бүлелиг кижилер холбашкан херээ чүү боор—дидир. Ылаңгыя ол талазы-биле утка-даа чок бир чүүлге болуң хандыкшый бээр кылдыр албадаары берге. Оон соонда клубка каш катап чордум. Ашаам ол дугайын билип кааш, алгыш үндүрген. Ынчангаш клуб дугайында бодавас кылдыр бодумну албадаттынар ужурга таварыштым.

Уруг төрүттүнген соонда, сагыш салыр-ла чүве көвүдээн. Мээң бергеден турарымны көргеш, ашаам уруувусту азыраарынга дузалажып эгелээн: чөргектежип бээр, сугга чүүр, дашкаар ап кылаштаар. Ынчалза-даа ол бүгүнү ашаам чүү-бир чүктешки кылдыр көрүп, чаңгыс-даа аза кижи уруу-биле мен ышкаш ынчаар оралжып чорбас болгай дээр чергези-биле бо-ла сагындырып каап, мени чемелээр болу берген. Аңаа кижи хомудааш, карак чажы төктүп келир. Мен база-ла ажылдап турар болгай мен, мээң хүлээлгем харын-даа ашаамныындан нарын турган. Бажыңга чана чүгүрүп келгеш, хеп чуур, чем белеткээр, бажың иштин арыглаар дээш, бүгү-ле чүвени кыла бээр мен. Дыштанып алыр шак чок болур. Ол-даа канчаар кылдыр бодаар турдум. Оон-биле кады ашаам дээрге, уруг божуптарымның мурнунда-ла университетке заочно өөренип эгелээн кижи чүве, аңаа дузалаар апаар болгай.

Оглум элээн өзүп келген, ынчангаш 1961 чылдың чайынында музыка школазынга кирип алыр деп шиитпирлээн мен. Мээң ынак херекселим — аккордеон. Хөгжүм дыңнай бергенимде, чараам ажырыптар кижи мен. Бодап чораан бодалым күүсеттинмээнинге хомудалым дыңзып, ыглай сүг бээр мен. Школага документилеримни дужаап берип, шылгалданы тудуп алдым. Аккордеон өөрениринге кежээки бөлгүмге мени киир санап алды, ынчаарга кичээлдээр өй чедип келирге: чараш эвес-тир, уруглуг болгай сен — дээш, ашаам ынатпайн баарды. Ол сээң база уруун-дур, сен база өөренип-ле турар-дыр сен — дээримге, харыы чаңгыс болган: херээжен кижи-дир сен, уруг азыраары сээң хүлээлгең, ол өзүп келирге өөренир сен — даар. Ынчаарда мени чеже дүне удуваан чүве дээр...

Эрткен чылын база-ла музыка школазынга кирер күзелимни ашаам-биле чугаалажы бердим, аңаа ол: сээң оон меңээ таарышпас-тыр, чүгле кыйбың херээженнер ындыг чүве-биле өлүржүп болур — деп, меңээ ынча диген. Меңээ билдинмес-тир: бо айтырыгга чүге ашаам шиитпир үндүрер ужурлуг чүвел?

Ол бодунуң билиин бедидип, хөйү-биле номчуп, ном саңынче-даа үргүлчү барып турар-дыр. А мен? Мээң кылыр-ла чүвем — уругаар-биле (январьда ийи оол божаан мен), дөрт хана көрүп олурар бо-ла; база чогуур өйүнде чемни белеткээш, ашаамның чемгерер; бүгү чүве арыг кылдыр чуккулган, кылайты бастынган, бажың иштн арыглаттынган турарын-на чүгле бодаар; ашаамның кичээлдээринге моондактавазын дээш, уругларны хөглеңир; суг, ыяш, хөмүр даш дажыглаар — бо-дур. Бажың иштин эки тургузар, ашаамга таарымчалыг байдалды хандырар, аңаа дузалаар деп чүвени бодум билип турар мен. Ынчалза-даа херээжен кижи болганымда, өөренири албан эвес дээр дугайында ашаам-биле черле чөпшээрежип шыдавас мен. Чүге дээрге, мен ашаам-биле кады өзер күзелдиг мен. Ынчаарга бажың ажылын херээжен кижиниң болгаш эр кижиниң ажылы кылдыр хуваагаан херээ чүл ынчаш?

...Чамдыкта удуурунга-даа шак эвээш артар-дыр. Чем соонда-даа бол, чаш оглу-биле ойнап, мени бичии-даа бол дыштандырган болза кандыг боор. Ашаам ону чүгле туралаанда кылыр. Кичээнгейлиг-ле кижи харын, ынчалза-даа баштайгы эптиг өйде-ле: сеңээ ону кылдым, мону кылдым — деп, дораан-на сагындырып келир.

«Кадайларынга дузалап турар эр кижилер хөй» — дижир чадавас. Ийет, ындыглар бар. Мээң-даа ашаам меңээ дузалап-ла турар кижи харын, ынчалзажок оозун аажок чүктешки кылдыр санаарга, кижээ аажок хомуданчыг болур чүве-дир. Ынчаарга ындыг дузаны көргүзери дээрге — кижиниң ашаа бүрүзүнүң дорт хүлээлгези болгай, ол чорук эр кижиниң төлевин кажан-даа кудулатпас болгаш харын-даа хөйнүң мурнунга ону бедидер апаар.

Ол дугайын мээң ашаам билип алзын деп күзээр-дир мен, ынчалза-даа мээң ол барымдаалары аңаа мелегей дег сагындырар чүве-дир. Чүге дээрге, хөй-хөй эр кижилерде оларның херээ — бүдүрүлгеге ажылдаары, ажыл-албаны болур дээр бүзүрел ам-даа дыңзыг.

Ынчаарга мен база-ла өөреникзээр мен, ылавыла музыка талазы-биле өөредилге чедип алыксаар мен. Номчуурунга, угуулзалап дааарарынга, кино, театр көөрүнге ынак мен, ынчалза-даа ам ол бүгүнү барык көрбестир мен.

Азы мээң назынымда — мээң харым ам 27 — өөренип эгелээн херээ чок бе? Боттуң бүгү күжүн, ашаамның бадыткап турары дег, чүгле уруглар кижизидеринге бергеш олурар, ашаамның университетти чедиишкинни-биле доозарынга дузалап олурар, оон өске чүү-даа чок, ындыг бе?

РАИСА П.

Ровно хоорай.

(Маңаа харыылар дараазында үнер).

Хой бригадазында

Ниитиниң малынга четчир, эки хоолулуг чемни белеткеп алырын улам күштелдирип турар ажыл-агыйларга көргүзүг база багай эвес. Барыын-Хемчик районда «Мурнакчы» колхоз сиген белеткелин улам калбартып, шеф ажылын чер болганда организастап турар.

Хой ажылының ийиги бригадазынга болган бир хүннүң шевин маңаа чижек кылдыр көргүзүп болур. Аңаа 50 ажыг кижи киришкен. Олар 32 гектарның сигенин кеспишаан, 250 центнер сигенни бөлүп сарааттаан.

Ол хүн хол кадырлыг 22 кижи ажылдаан, сиген сөөртүлгезинге 5 тергелиг аът, 1 автомашина улажып турган. Бригадага быжыглаттынган 1 трактор база соксаал чок ажылдаан.

Хой бригадазының коллективиниң мурнундан эш Өчүр шефчилерге өөрүп четтиргенин илеретпишаан, оларның моон соңгаар база катап келирин күзээн.

С. ДЕЛБИШ.

Биче сеткилдиг чолаачы

Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунда дүжүт ажаап алыышкынынга Кызылдың № 2 чүък АТК-зындан келген чолаачы эш Карабалыков Геннадий идепкейлиг ажылдап турар.

Эш Карабалыков хүндүс комбайндан тараа дажып хүнзээш, дүне Кызылче тараа сөөртүп турар. Эш Карабалыков келген хүнүнден эгелээш ол ажылын кылып келген болгаш кажан комбайнга кандыг-бир эчок чүве болу бээрге, комбайнёрга дораан дузалажып турар.

Күскү дүжүт ажаап алыышкынында ажылдап турар механизаторлар болгаш оон эш-өөрү ону кончуг хүндүлеп турарлар. Кажан тараа кезери, сөөртүрү чайлыг үелер таваржы бергенде, ол машиназын ыяк хынап, үзеп, чаап ап турар болгаш кандыг-даа ажылдап чажам дивес чоруп турар.

Моон соңгаар оон-даа артык эки ажылдаарыңарны күзедивис, эргим Геннадий.

А. ТҮГҮР-ООЛ.

Брнода делегей ярмарказынга национал хүн

БРНО. (СЭТА). Брнода делегей ярмарказынга сентябрь 9-та Совет Эвилелиниң национал хүнү болган. Сентябрь 9-кун эртенинде ССРЭ-ниң делгиирлериниң директору Н. А. Гулай 8 павильоннарда болгаш ийи ажык шөлдерде делгээн совет делгиирлерни көөрүнче көрүкчүлерни чалаан. Ол ийи ажык шөл ниитизи-биле 5 муң дөрбелчин метр шөлдү ээлеп турар.

Чаашкынныг туразжок хөй-хөй кижилер совет машина тудуунуң кылыгдарын көөрү-биле делгелгеге чедип келген. Амгы ярмаркада ССРЭ-ниң делгиирлери чүгле совет үлетпүрүнүң хөгжүлдезиниң бедик деннелин, коммунизм тургузуушкунунда совет улустуң чедиишкиннерин айтып турар эвес, харын база Совет Эвилели үлетпүр бараанарынын байлак ассортиментизи-биле садыглажып болур ылегелдиг садыг эвилелчи болурун көргүзүп турар.

Амгы ярмаркага ССРЭ-ниң 15 даштыкы садыг каттыжыышкыннары барык 1.200 янзы-бүрү чүүлдерни делгеп тургускан, оларның аразында металл кестирер станоктар, автомобильдер, кодээ ажыл-агый машиналары болгаш даг дериглези, радио приборлар болгаш телевизорлар, совет машина тудуунуң кылыгларының өске-даа дыка хөй хевирлери бар.

Тускай эртемниглер совет металлургия үлетпүрүнүң хөгжүлдезин улуу-биле сонуургап турар. Делегейде эң улуг домна суугузунуң, күчүлүг конвертерунуң, канны соксаал чокка шуткуурунуң тургузулгазының, прокат станнарының, метр диаметрлиг кан хоорзаларны бүдүрериниң херегләэр станның модель-майыктарын павильоннарның бирээзинде делгеп тургускан. Чехословакияның бөлүк тускай эртемниглери—металлургтары делгиирлерни көргеш, демдеглел дептеринге мынчаар бижээн: «Совет металлургия техниказының хөгжүлдезиниң бедик деннели магадатты».

Алжирге референдумнуң баштайгы түңнелдери

АЛЖИР. (СЭТА). Алжирге референдумнуң (улустуң саналының алырынын) түңнелдериниң дугайында медээлерниң Алжир хоорайда кээп турары үргүлчүлевишаан. Алжир республиканың баштайгы конституциязын алжир улустуң хөй нуруузунуң чүүлдүг деп көрүп турарын баштайгы сан-медээлер чугаалап турар. Бүгүнениң баштыны -президентини соңгуурун, чуртка чаңгыс партийжи системаның — Национал хосталга фронтузунуң турарын ол конституция баш бурунгаар көрүп турар.

Саида, Тиаре, Орлеанвиль, Оран, Медеа, Мостаганем болгаш Тлемсен департаментилерге 2.235.019 соңгукчулардан 2.030.095 кижи конституция дээш бадылаан, чүгле 5.350 кижи удурланган.

Алжир Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Бен Белла радиога чүве чугаалап тургаш, Алжирниң улузунуң хөй нуруузу конституция дээш саналын берген деп медеглээн.

Улус чон хосталганы негеп турар

АФИНЫ. (СЭТА). Хостуг соңгулдазы чорудар дугайында болгаш демократтыг хосталгаларны катап тургузар дугайында негелделерни деткээн улустуң массалыг митингилери алдымаадыр хоорайларга чоокта чаа болган.

Чаңгыс дай демократтыг чөөн партияның (ЭДА) Салониктерге чыылдырган массалыг митингизинге ЭДА-ның даргазы Пасалидис болгаш ЭДА-ның күүскомунуң кежигүнү Илиу олар чүве чугаалаан. Митинг: «Тайбын, демократия, политиктиг хоругдаттырганнарга хосталга, хостуг соңгулдалар» деп дыңнанын адаа-биле эрткен.

Ам болур деп турар парламент соңгулдазын нугүлдээр дээн барыын үзелдиглерниң бодалын болгаш ону деткээн Пипинелистиң амгы чазаан Пасалидис сойгалаан. Пипинелистиң чазааның албандан дужерин Пасалидис негеп, чаңгыс апче, хостуг соңгулда дээш, демократия дээш демиселче чурттуп демократтыг күштерни кыйгырган.

Солуннарның дыңнадып турары-биле алырга, митингиниң болуп турганы шөлдү полицияның улуг күштери бүзээлеп алган болган.

Агриниесе демократтарның митингизинге ЭДА-ның күүскомунуң кежигүнү М. Глезос делгерңгей чүве чугаалаан. Соңгулда мурнунда барының үзелдиглер оптуг аргаларыч ажыглаар деп турарын Грецияның улузу серемчилелдиг хайгаарап көрүп турарын демдеглээш, чаңгыс эпче бүгү грек патриоттарны ол кыйгырган.

Дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлырындан Хассель коргуп турар

БОНН. (СЭТА). Барыын-герман камгалал министри фон Хассель Бременге чүве чугаалааш, англи лейбористиг партияның баштыны Вильсонга шыңгыы халдаашкын кылган. Англи политиктиг ажылдакчының Европага дайын чавырлыышкынының зоназын тургузарының дугайында саналы фон Хассельдиң онза таарзынмас чоруун бодурган. Ол саналды Хассель «алдагдалдыг» деп адаан. Бонн министриниң сөзү-биле алырга, дайын чавырлыышкынының зоназын болгаш атомнуг чепсектен хостуг зонаны төп Европага тургузарының планнары ХДС-тиң «онза дүвүрээзинин» болдуруп турар. Ол планга ХДС «эң-не шиитпирлиг-биле» удурланыр апаар.

Фон Хассель ядролуг чепсектиң шенелделериниң хоруглаар дугайында Москва Керээзинге удурланып, база катап чүве чугаалаан. 1964 чылда Барыын Германияның шериг бюджетиниң кызырарының сылдаа кылдыр ол Керээни кандыг-даа таварылгада ажыглап болбас деп, ол бадыткаан. Келир чылын шериг чарыгдалдарыч 3 млрд. маркага көвүдедирин Хассель негээн.

НАТО биле Варшава керээзиниң кежигүннериниң аразынга халдашпазының пактызын чарарының дугайында саналды барыын-герман министр хүлээвээн.

Чаңгыс эп-сеткил-биле чүүлдүгзүнүүшкүн

ПАРИЖ. (СЭТА). Тайбын талалакчыларының француз шимчээшкининиң дилег бижиинге ат салыышкынын чыыр талазы-биле кампания Францияда улуг чедиишкинниг чоруп турар. Агаарга, космос делгемнинге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Москвага чарган Керээге чурттуң чаза каттышсын деп негелдени ол дилег бижикке киирген. Боттуг чоруктуң болгаш кадык бодалдың политиказынга шилчииринче де Голльдуң болгаш Помпидунуң чазаан кыйгырып турар документини француз ажылчы чоннар бүрүнү-биле чүүлдүгзүнүп көрүп турар. Чижээлээрге, ол дугайын Сен-Лода (Манш департамент) демир-орукчуларның профэвилелиниң ол черде организациязының активчилери «Юманите» солунга бижээн. Ножан-Пуртода (Эн департамент) оптика бүдүрүлгезиниң ажылдакчыларының нити хуралының протоколунда бижээни: «Дилегге шуптувус чөпшээрежип тур бис». Шахтёрлар, демир-орукчулар, почтачылар, транспортчулар болгаш Францияның бүгү районнарында янзы-бүрү албан черлериниң албан-хаакчылары дилег бижикке чаңгыс эп-сеткил-биле каттыжып турарын рапорттап турарлар.

«Дейли уоркер» солуннуң номчукчуларының бодалы

ЛОНДОН. (СЭТА). Англи ажылчы чоннарның органы «Дейли уоркер» солун бодунуң номчукчуларының хөй санныг чагааларын парлап үндүрүп турар. Ол чагааларга Кыдаттың Коммунистиг партиязының удуртулгазының ээлээн туружун буруу шаап турар. Совет Эвилелиниң политиказын тургустунган байдалдарда кара чаңгыс шын политика кылдыр чагааларның авторлары изин-биле чүүлдүгзүнүп турар. Дайынның болгаш тайбынның айтырыгларының талазы-биле чөрүдээлерге хамаарыштыр Лондоннуң чурттакчызы Найджел Белсинниң бижээни: Совет Эвилелиниң туружун деткип тур мен, чүге дээрге, кыдаттарның келергей чөөн шугумун делегей шимчээшкинин (коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкини — **редакцияның тайылбызы**) чүүлдүгзүнүп көөр чүве болза, ол айыылдыг байдалга, харын-даа аштырыышкынга чедирип болур ийик.

Чогум-на харын Совет Эвилелиниң политиказы хамаарышпас чорукту чедип алган чурттарны камгалап турар, чогум-на харын Совет Эвилели ол хамаарышпас чорукту чедип алыр арганы кылган деп ол үргүлчүлеп бижээн. Кариб далайның районунга кризистиң үезинде интервенциядан Кубаны Кыдат эвес, а ССРЭ камгалап алган болгай.

Ромфорд чурттуг номчукчу У. Френч ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Керээге ат салганынга байыр чедирип турар. «Керээ кызыгаарлаттынган шынарлыг турзажок», ындыг чамдык-кезик чедиишкин чаа-чаа тиилелгелерни алыр дээш демиселге ажылчы чоннарның организацияларының күштелиринге дузалаар деп ол айыткан. Москва Керээзи тайбынның күштерин быжыглаар дээрзинге бүзүрелин У. Френч илергейлеп турар.

Хөреңгитеннерге Кеннединиң угуулгазы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америк экономиканы эң улуг ажыл-чорудулгаже эгидер, АКШ-тың экономиктиг өзүлдезиниң темпилерин дүргедедир, делегей рыноктарынга адаанажыр шинекти экиждер, инфляцияны чайладыр болгаш бүгү кижилерге ден аргаларны хандырып бээр—мындыг лозун-биле президент Кеннеди «Хөреңгитен Америкага чүнү кылып берип шыдаарыл» деп эгелиг чүүлдүнге америк хөреңгитеннерге угуулганы үндүрген. Кеннединиң ол чүүлдү «Нейшн бизнес» солунга парлаан.

Ынчаарга америк президентиниң чүү чүве дүвүредипкенил? Бирээде, АКШ-та ажыл чоктарның саны болгаш ажыглаттынмайн турар бүдүрүлге күчүлериниң хемчээли дүвүредип үндүрген. Ооң сөзү-биле алырга, АКШ-та ол хемчээл эмин эртир бедик болуп турар. Оон ынай дыка хөй америк бүдүрүлгелер ажылдавайн турар, АКШ-тың ажылчын күжүнүң дыка улуг кезии ажыл чок, продукцияның улуг кезии сайгартынмайн чыдар, мынчангаш чурттуң экономиктиг күжүнүң кезии ажыглаттынмайн турар. Оон аңгыда америк төлевир балансының турар байдалы доктаамал дүвүрээзиниң үнер дээзү болур деп, президент чугаалаан.

Ол байдалдан уштунуп үнер төлээде чүнү кылза чогуурунуң дугайында президент чүнү саналдап турарыл? Улуг кордалды ол бодунуң үндүрүг программазынга. Тодаргайлаарга, үндүрүглерни чиигедиринин программазынга салып турар. Оон бодалы-биле алырга, ындыг программаны хүлээп алыр чорук херегле л рыноктарынга болгаш бараанар сайгарылгазынга таарымчалыг салдарны чедирип, кончааларның өлеринге идиг бээр, капитал салыышкыннарны дүрген дамчыдылгалыг чорударынга үндезинни белеткээр. Чогум-на харын ону чедип алырын америк монополистер оралдажып турарлар.

Делегей рыноктарынга америк бараанарның адаанажыр шинээн күштелдирериниң айтырыынга улуг кичээнгейни президент база көрүнгүрген. Моон-биле холбаштыр, президентиниң демдеглээни болза, дыка хөй америк бүдүрүлге ээлери даштыкы конкуренцияның кыйгырыын хүлээп алза-даа, АКШ дашкаар үндүрер чүүлдерниң чурту болурундаа ам-даа ырак туруп турар.

Моон-биле кады чүүлдүң нити утказындан болгаш президентиниң бодалдарындан билдинип турары болза, америк корпорацияларның адаанажыр шинээн улгаттырарын америк ажылчы чоннарның амыдырал деннелинче улам ынай шаап халдаарының күсели-биле чедип алыр деп кордап турар. Бир эвес күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткениниден кирер орулгаларны үре-түңнел чок чүүлдерге хайы-хамаан чок чарыгдавас болза, чүгле ол таварылгада адаанажыр шинекти көвүдедип болур деп президент медеглээн. Ажыл төлевириниң дүрген өзүлдезини, өртектерниң дүрген өзүлдезин болгаш кудулаашкының үре-түңнел чок чүүлдер кылдыр президент көрүп турары ол. Ажыл төлевирин көвүдедир дугайында айтырыгга «харысалгазының бодаар чорукту негеп келгени тыртылчак чорукту илергейлээринче» америк ажылчыннарны ол кыйгырган, ылавылаарга, ажыл төлевирин көвүдедир дээш демиселден ойталаарын ол херек кырынга негеп турган.

АКШ-та тургустунган экономиктиг бергелээшкиннерни ажылчы чоннарның күсели-биле шиитпирлээр дээр оралдажыышкыннарны америк хөреңгитеннер таарымчалыг көөр деп чүвени болза чогуур. Ындыг болза-даа ындыг янзылыг «программа» чурттуң экономиказын кадыкшыдып шыдаар бе,—бо дээрге өске айтырыг-дыр.

Бөмбүкту киир тепкен. Фото В. КРАСНИКОВТУУ.

Бирги чагаа

С. СҮРҮН-ООЛ

(«Оруктан чагаалар» деп рассказтан үзүндү)

Ээ-та, эки-ле туржук ам! Октаргайже ужудуп үнүп турган кижилерни оон артык үдээни чадавас. А өске кижилерде, шеригже баар оолдар ышкаш, эки үдедир кижилер-даа чок боор. Чылыг хүн. Чүзүн-баазын чечектер. Аъттыг, чадаг, машиналыг ара-амытан чон. Оларның каткы-чугаазы, ыры-шоору, чылыг сөстери. Музыка... А ында сээң ада-иең, акы-дуңмаң, таныш-көржүң—черле кымны чок дээр! Оолдарның чанында оларның келир үедеги аскының кежиинин, өг-бүлезиниң, амыдырал-чурттал газының каастакчылары—душтук кыстар...

Чүрек хөглеп, сагыш салдынар. Хамык-ла чүве уттундурган, байырлалдың бүгүдени бүргей тудуп келир чылыг куспаанга чаягаар-ла алзыптар сен. Сактырга, чырык өртемчейде бүгү-ле чүве сени ошкап, сени алгап, сени үдеп, «чорууң чогузун!» деп күзеп турган ышкаш, магалыгла чорду! Сен база-ла ол шакты, ол минутаны утпаан боор сен, Караш. Ылаңгыя дистиннек машиналар диги-биле шимчеп үнүп турда суг каптыг туржук. Үрер хөгжүм чиртигейнип эгеледи. Үдээннериниң чайган холдары, оларның туткан аржыылдары холушкаш, өң-баазын өңнүг далай ышкаш чалгып турду. Ол-бо чүктен бистерже октаан чечектер бистерниң хоме алы берди... Черле ынчаш чүү дээр-лаан! Бай-Тайга безин ак бөргүн ужулгаш, бисче кылаш кылдыр чая каапты.

Машиналар метр, километр эрткен тудум-на, төрээн суурувустан ырап олурган бис. Ыр-даа дутлап-дутлап, ажыдыпкан хем суу дег, ала хеңнүнде куттулуп-ла чораан. Кежээ-даа ырлаар эрлер бар-дыр. Кожууунда-ла кожамыктар ырлажып чораан бис. Кедергей-даа хөй болгаш кайгамчыктыг чараш кожамыктар дыңнадым. Оларның доозазын чыгтааш, тускай дептер кылдыр үндүрер чүве болза, чүү деп солун ном турар ийнаан. Ылаңгыяда мээң баарымга олуруггу олурган мапыгырзымаар чаактыг, кадыр хавактыг, чүгүртүлеңнээш каракатарлыг, мөге-шыыраан көөрге, механизатор кижи хевирлиг, дирт кара оолдуң ырызын онза сонуургаан бис. Ону бистер катап-катап дилеп турган ырлаттывыс. Ырлаары-даа кончуг оол, боску ана сыын-на, чүгле сырынналыр чүве. Ооң ырызын бистен билир кижи чок болган. Та шыны, та мегези, ону ол бодум чогаадып алган мен диди.

Караңгыда сылдыстар—
Кара-кара карактар —
Канчап менден астыңар

Кайда, чүде бардыңар?..—деп эгелээр ыры чорду.

Удатпаанда имиртинип келген. Черле бис үнеривисте-ле кежээ апар чыткан ышкажыгай. Демин чаа-ла тодаргай көстүп, каракты өөртүп, сеткилди сергедип турган эрээн шокар делегей бүлүртүң арызынче бүдүү чылбыртып кире берген. Хиндиинде хир чок, кылаң дээрде сылдыстар соңнуг-муруг чырып, дута дег ай чөөн чүктен чоорту үнүп келди. Чайдаа болза, дүнекинниң серинни, ооң кадында машинаның ээнни эъткешти, өттүр өрүмнеп эгелээн. Ынчалза-даа оолдар ону кайын тоор, бирде-бирде дооза-даа, бирде-бирде ийи-чаңгыстап-даа ырлашпышаан. Кулак ууңда дыңнап ор мен. Анаала сагыжым кударап, куюмнаксап, ындазында чиктиим-не кончуг апарган. Сактырымга, соонда бир-ле чүве чыдып калган ышкаш: өскен төрээн черлерим—Хемчик, ооң эриктериңде чодур теректер, чоклак талдар, теңниг чыжырганалар-даа каракка көзүлгүлээр, дөргүл-төрел чон-даа сагышка кирер. Мырыңай элдеп. «Таанда орта чоор бе. Аалдан үнмейн чыткаш, төрээн черия, дөргүл-төрелин канчап сакты бээр чоор» деп бодаа олур мен. Бир көөрүмге, сен кээп мээң баарымда туруп ап-тыр сен.

Үделгеге, хөглээшкинге, ыры-шоорга аймаараш, сени кезек када уттупкан болдум. Оон соонда сагыжым чоктап эгелээн-дир. Оон ам дилеп эгелээним ол-дур. Көстүп келгениң соонда сени черле чанымдан ыратпадым. Чааскаан олуруп алгаш, сени куспактап, хорээмче так чыпшыр тудуп, ошкап-чыттап, сээң-биле чугаалажып, чүнү канчангаздым дээр. Арасында орукка кандыг-бир солун чүвеге азы өөрүмнүң солун чугаазынга алаагып, сени утту каап-даа чорзумза, ооң соонда дораа-ла сени сагыш-биле дилеп эгелээр, тып алыр чордум.

Кижи бүрүзү-ле «кижиниң авазы кончуг», чок болза «чурту кончуг» дижир болгай. Ол харын шын болбайн аан. Ынчалза-даа делегей кырында ынакшылдан күштүг чүве бар-даа чүве бе моң. Сен та канчаар билип, та канчаар бодап турар кижи сен. Мен черле элдеп болдум-на. Шынап-ла, улустуң ырлажып турары ышкаш, «Үйгу-дүштен-даа уштунмастадың», чаныңдан-даа ыравастадың, сагыштан-даа үнместедиң. Бир хонукта сээң-биле та чеже көржүр, бүдүү иштимде та чеже чугаалажыр, сени та чеже катап эргеледир кижи мен.

Даңны аскы кактывыс. Кызылга чер чырып орда келдивис. Бистиң Тывавыстың айдан айже, чылдан чылче чечектелип олурарын дүне безин эскерип каары берге эвес-тир. Асфальтылыг оруктуң магалыын кандыг дээр. Машина чүгле тыылаар: кижиде, мурнуку чылдарда дег, дөш-довунчукке, оңгул-чиңгилге туттунар, девидээр дээр чүве чок, сагыш амыр. Хемчиктиң кыдыын куду-даа, Улуг-Хемниң унун өрү-даа халдып орарга, хоорай, суурлар эндерилген чүве-дир бо. Каяа-даа кээрге, эжеэнмежок сайгылгаан. Дээрже-даа көөрге, сылдыстар-ла, черже-даа көөрге сылдыстар-ла. А оларның чырыы караңгыны чылчырыктадып, чылыы—эът-ботка ээнинелип, өс-баарны чылдып чоруур-дур. А оларның арасында ийи сылдыс, мээң чүрээминиң дужунда баглап каан дег дүне-даа, хүндүс-даа менден чыда калбайн, сеткил-чүрээмни чылыдып, барган оруумну чырыдып чор. Ол чүү сылдыстарыл, билир сен бе? Ол болза сээң оду кыптыккан ийи караңның шолбаннары-дыр ийин, Караш.

Кызылга келгеш, ийи хондувус. Бистиң республикавыстың найысылалынга келген саныңда магадаар-дыр мен ийин. Мында черле эргижирел, кырып турар чүве чок-тур, шупту-ла чүве чаартынып, чалыыткап, уламна аян кирип турар-дыр. Та чүү адазы чараш хоорай бо. Хоорай эвес, сад-даа дизе ажырбас апарып-тыр. Шынап-ла, ийи хем белдиринде сад биле хоорайның ылгалы-даа эвээш болу берип-тир. Чокпак-чоклак таарып каан ыяштарны көөрүмге, сээң база ынчаар таартып алган чажыңна, а оларның ногаан хевин көөрүмге, сээң мени үдээрде кедип алгаш турганың чиңгир ногаан платьең-не. Бажыңнарның аккырын, ааннын чүү дээр боор, бир-ле сээң арның. Дээрже шаштыгып үне бергилээн, тудуг краннары дээрге мында база-ла шыргай, квартал саныңда каш-даа турар-дыр. Ажылдап турда көөрге, харын-даа кижи дег, соглаңнаан, хөндүрүлген, дээскингеч, ырлаан ышкаш ыйылаан. Бо бүгү бистиң Ак-Довураавысты сагышка дораан-на киирип кээр-дир. А бир-тээ Ак-Довурак көстүп келгенде, сен база-ла көстүп келир-дир сен. Бөгүн бир офицер бистерни чыскаап алгаш, эмчилерге чедирди. Үш бе, дөрт бе каът чаа тудуп турар тудуг чаны-биле эртивис. Ында ажылдап турар кыстар бистерже хол чайып, алгыржып турду: «Чорууңар чогузун, солдаттар! Менди-чаагай!» дижип. Оларның бирээзин (хевирин бодаарымга, шаптакчы хевирлиг) сени деп көрдүм. «База-ла сээңии ышкаш куу, довуракка оңа берген, комбинезонгуг, чугай өңнүгге алыскан, база-ла сээңии ышкаш, кара ботинкалыг. Узун, кыскасын-даа, дурт-сынын-даа көөрүмге, база-ла сен-не. Ол үеде сен база-ла ынчаар кеттиниптен, ындыг ажыл кылып турган-на болгай сен але. Тайбың турда, тургузукчу ажыл кылырга, магалын чүү дээр сен, чүү-даа чүве бүдүп-ле турар. Ак-Довуракты безин ап көр даан. Ону тудуп эгелээле үр болчук бе. А ам дээрге барыкла улуг хоорай тургустуна берген. Ам удавас фабрика ажылдап эгелээр... Шыны херек, Караш, ооң ажылдыышкынынга киришпес: оом-на багай-дыр. Ында мээң күш-ажылчы үлүүм эвээш эвес-ле кирген болгай. Дүнзаалап, эптеп тудуштуруп каан шагжаларым ам дээрге, бетоншиктерниң шаптакчыларының—силерниң ачыңарда ёзулуг бажыңнар болу бергилээн-не болгай. Ынчалза-даа ажырбас оң, аңаа хомудааш-даа канчаар, Ында сен бар сен. Фабриканың ажылдыышкынынга мени база чанымда туру деп бодап алыр сен. А ооң соонда менче чагаадан шелиптер сен ийнаан, «ажыдыышкынга сээң-биле ийилээ чордум, сен мээң холумну тудуп алгаш, колдуумдан чедип алгаш турдуң...» дээш оон-даа ыңай. Чүнү бижиирин, чүнү биживезин кайын эндээр сен. Сен дээрге угаанныг дээн уругларның бирээзи-ле болгай сен...

Өршээп көр, өөнүк, сөзү көвей дээш мени чемелеве. Бижиир болза сөс-даа кайын төнер, боду чаягаа эдигип, саамчып, төктүп-ле орар-дыр. Ынакшыл деп чүве ындыг чүве-дир, ам чаа билип ор мен. Черле ынчаш, ынакшаан кижиниң ырак черже баары дыка-ла берге-дир. Бистиң оолдарда ынакшываан-даа кижи чок ышкаш-тыр. Доозазы-ла душтуктарының дугайын чугаалаар, кижи бүрү-ле бодунуун мактаар, бир-ле чүвеге деңнээн, бот-боттарындан айтырышкан турар-дыр. Ам безин көрбес бе, дооза-ла чагаа бижээн орлар. Үш чедир-даа чагаа бижип алган эрлер бар-ла боор-дур. Билдинигир, оларның бирээзи ада-иезинге, бирээзи өске кым-бир кижиге-ле ийнаан, а бирээзи-ле — душтуунга дээрзи чугаажок...

Ам хамык чүве болган. Шинчилгени эртим. Каң-кадык-тыр сен, хап ор дээн, бо-ла. Бөгүнден эгелээш, мени Совет Армияның солдады деп санап, меңээ байыр чедирип болур, Даарта чоруптар хире болдувус.

Амдызында байырлыг, эргим Күжүгет Хүрең-ооловна.

Силерниң О. Силиг-оол.

Бирмингам — хемчээлиниң талазы-биле Англияда ийиги хоорай. Ында эң улуг үлетпүр бүдүрүлгелери бар. Машина тудуунуң заводтарында чартык миллион хире ажылчыннар, албан-хаакчылар ажылдап турар.

Автомобиль концерннери аажок хөй түңнүг кончааларны ап турарлар. Хоорайның төвүнде контораларның болгаш банкыларның бажыңнарын тудуп турар.

Ажылчыннар чурттаар кыдыгларда болгаш хоорай чоогунда—шагдан бээр септеп көрбээн эрги бажыңнар, малгаштыг кудумчулар, ээн дазырлар. Албанның сан-медээлери-биле алырга, Бирмингамда кижи чурттаар аргажок 75 муң бажыңнар санаттынып турар. Ында малгаштыг болгаш чалгаарачныг, ол чорук аарыгның болгаш өлүмнүң көвүдээринге дөгүм болуп турар.

Ядыылар чурттап турар районнарда туберкулёзтан аарыыр таварылгаларның саны хоорай төвүнден ийи катап хөй болуп турарын Бирмингамның эмчилери чарлаан. Хоорайның кыдыында чурттап турар бичии уругларның өртүзүнда өлүр чорук хандырылгалыг ада-иелериниң уругларының өлүр чоруундан беш катап, а чамдыкта—сес катап хөй болуп турар.

Бирмингамда тудугнуң амгы туруп турар темпизин барымдаалаар болза, чуртталга кризизин узутмаар төлээде, элээн каш он чылдар негеттинер апаар.

Чуруктарда: солагай талазында — Бирмингамның төвүнде, оң талазында — ажылчыннар кварталында.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага эдир булуттарлыг хүн болур, чаашкын болбас. Хат кошкактан өй-тавынга чедир, янзы-бүрү чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы: республикага — 11—16, а Кызылга —14—16 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Спортчу улуг оюннар» (1-ги сериязы) 10, «Бистиң бажыңывыста эр» (1, 2-ги серияларын) 12, 3, 6, 9 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10. «Делегей чемпиону» 11.15, 1.15, «Саша» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга программалар 10, «Солдат дугайында баллада» 2.30, 6.30, «Үшку ракета» 4.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Диплом чок душтук» 5.15, 9.15, «Кыстар» 3.15, 7.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Чажыт назыннылар» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуу 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13; харысалгалыг секретарьның 23 — 35, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25—38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64 чагаа, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01334.

Культура министерствозунуң типографиязы

„КӨК-ТЕЙ“ СОВХОЗТУҢ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИНИҢ

УЛУГ ТИИЛЕЛГЕЗИ

СОВХОЗ КҮРҮНЕГЕ ТАРАА ДУЖААР ХҮЛЭЭЛГЕЗИН СЕНТЯБРЬ 12-ДЕ АЛДАРЛЫЫ-БИЛЕ КҮҮСЕТКЕН

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЯЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үдезвлеттиргеө

ШЫН

1963 ч. СЕНТЯБРЬ 13 ПЯТНИЦА № 218 (5622).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

★ ☆ ★ ★ ☆ ★ ★ ☆ ★

СОРУК КИИРИКЧИ КҮШ

Бистиң совхозтуң коллективи күрүнеге тараа садарының онаалдазын хуусаа бетинде күүсеткеш, улуг бүдүрүлгечи тиилелгени чаалап алган. Төрээн чурттуң шыгжамырынга бистен 52 муң пуд ажыг тараа урдунган. Көдээ ажыл-агыйның ол чугула кампаниязынга бүгү техниканы үлегерлиг белеткээр дээш социалистиг чарышты совхозтуң механизаторлары дүжүт ажаап алыышкынының ырак мурнунда-ла калбартып чоруткан. Оон түнелинде шупту 30 комбайннарны бүрүн белен кылгаш, совхозтуң дирекциязының болгаш партбүроның айтып каан черинге эккел чыскаагган турган.

Жатказарны болгаш дүжүт ажаап алыр өске-даа машиналарны бедик шынарлыг кылдыр септээн. «Сельхозтехниканың» Таңдыда районнар аразының наттыжышкынының мастерская эргелеичизи эш Грудининге баштатказ слесарьларының, токарьларының болгаш өске-даа тускай эртемниглериниң коллективи септелге ажылдарынга улуг көдүрлүүшкүн-биле ажылдаан.

Ховуже үнүптериниң мурнунда совхоз дирекциязы партбюро-биле болгаш профэвилелиниң ажылчын комитеди-биле кады, дүжүт ажаап алыышкынын чедиишкинниг чорударын хамдырар элээн хөй организастехниктиг хемчеглерни чугаалажып көрген болгаш бадылаан.

Чижээ, эртикен чылдаазы ышкаш, тараалларны белүк арга-биле кезерин боттандырар деп шиитпирлээн. Ол сорулга-биле механизастаттынган 10 звеноларны тургускаш, оларның кайызынга-даа 3 комбайннарны, бир-ийи автомашиналарны быжыглаан. Эң-не дүржулгалыг комбайнерларны звеноларның бажыңга тургускан. Совхозтуң кол агроному эш В. Н. Свечников бригадирлер эштер Т. В. Боков болгаш Н. Беленков олар-биле кады ажаап алыышкынның бүгү шөлдериниң графиктиг чуруун кылып тургускаш, кестиреринің дараалашкаан, агрегаттарның шимчээшкинимиң маршруттарын айытпан.

Тараа ажаап алыышкынының мурнанчыларын деткип шаңнаары-биле совхоз дирекциязы тускай акша-хөреңгини аңгылаан, а партбюро болгаш профэвилел организациязы шилчип чоруур түкчугаштарны болгаш эң дээре механизаторларның ажылын көргүзер стендини тургускан.

Хүн бүрүде шөлдерге агитас-массалыг ажылдарны чорудары-биле агитаторлар кылдыр коммунистер эштер Снитко, Шубин, Боков олар бадылаан, а солунналарны болгаш өске-даа литератураны чедирип турарыбиле харыысалгалыг кылдыр коммунист эш Х. З. Жарковту хову турлаанга быжыглаан бис.

Ол бүгү түүлдер тараа ажаап алыышкынынче районга бир дугаарында киреринің болгаш күрүнеге тараа садарының планын күүседиринің аргазын берген.

Бистер тарааны кестиреринче августуң эгезинде эгелеп кирген болгаш ол айның 16-ның эртенинде Кызылдың сайгарылга баазазынга 33 тонна тараа бистен кирген турган.

Бо чылын

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ

Партия эге организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдарын организастыг эрттирер

Партия эге организацияларының амыдыралында чугула политиктиг кампания — партия организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдары Кызыл хоорайда эгелээн.

Хоорайның партия эге организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдары СЭКП хоорkомунуң бюрозунуң бадылаан графигин ёзугаар сентябрь 1-ден октябрь 20-ге чедир эртер. Бо чылын хоорайның бүдүрүлге, албан организация черлеринде партияның 120 эге организацияларынга отчёт-соңгулдалыг хуралдар болуп, партия организацияларының бюро кежигүннеринге болгаш оон секретарьларынга база оларның оралакчыларынга 400 ажыг коммунистер соңгуттурарлар.

Ол хуралдарга коммунистер партия эге организацияларының отчёттуг үениң иштинде чорудуп келген ажылдарының чедиишкиннерин демдеглеп, четпестерин шыңгыы-биле илередип, СЭКП-ниң XXII съездизинден хүлээп алганы партияның чаа Программазын моон соңгаар улам чедиишкинниг-биле күүседир талазы-биле партия организацияларының тодаргай сорулгаларын айтырлар.

Бистиң чуртувуста коммунизм тургузуушкунунуң хереңге хоорайның коллективтериниң ажыл-ишчилериниң киржилгезиниң дугайын чамдык сан түннер тодаргайы-биле көргүзүп турар. Чижээ, хоорайның үлетпүрү баштайгы чартык чылда нийти продукцияны бүдүрүлге үндүрериниң планын 104 хуу, а бараанныг продукцияны 106.2 хуу күүсеткен. Транспорт организациялары нийтизи-биле чүък сөөртүрүүнүң 6 айлар планын тонна талазы-биле 109.3 хуу, тонна-километр талазы-биле 100.9 хуу күүсеткеннер. Үлетпүр организацияларында, эң ылаңгыя Элегестиң шахта эргелели (директору эш Глотов, партия организациязының секретары эш Елисеев) II кварталда нийти продукция бүдүрериниң планын — 112 хуу, бараанныг продукцияны 115.3 хуу база күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планын — 115 хуу күүсеткеш, республиканың херелгелкчилер нииттилелиниң АТК-зы чүък сөөртүрүүнүң планын тонна талазы-биле 120.5 хуу, тонна-километр талазы-биле 125 хуу күүсеткеш социалистиг чарыштың тиилекчилери болуп, СЭКП хоорkомунуң болгаш хоорбүүскомнуң шилчиир кызыл туктарын чаалап алганнар. Ол ышкаш электростанцияның болгаш типографияның коллективтери эки ажылдааннар. Ол чедиишкиннерни бо коллективтер бүдүрүлгеде ажылдап турар масса чоннуң ортузунга партийжи-политиктиг ажылды күштелдирип, организакчы ажылды эки тургусканы-биле чедип алганнар.

Ам партия организацияларының мурнунда улуг сорулгалар болза, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузары болгаш келир үениң чаа кижизин кижизидери болуп турар. Ол сорулгалар түс-түс коллективтерге шиитпирлеттинер болгаш ол херекке коммунистерниң ролю улуг ужур-дузалыг. Ол дугайын партия организацияларының эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралдарының сөөлүнде болуп эрткен СЭКП ТК-ның ноябрь, июнь Пленумнарының төөгүлүг шиитпирлеринде тодаргайы-биле айыткан. Ынчангаш отчёттуг болгаш соңгулдалыг партия хуралдарынга партия организацияларының организастыг болгаш идеологтуг ажылдарын бүгү талазы-биле ханы анализтеп, шын характеристиканы бээри негеттинип турар.

Хоорайда партияның организастыг болгаш полит-массалыг ажылдарын кудуу деңнелде чорудуп, боттарының мурнунга салдынган сорулгаларын, пландыг онаалгаларын күүседип шыдавайн турар организацияларның саны эвээш эвес. Эрткен ийиги кварталда хоорайның 18 бүдүрүлгелериниң иштинден 4 бүдүрүлгелер боттарының планныг онаалгаларын күүсетпээннер. Эң ылаңгыя хоорайның сүт комбинады (эштер Бояринов, Шкляев), «Тыва тудуг» трезиниң дузалал ажыл-агый комбинады (эштер Итешинский, Голенцева), туйбу заводу (эштер Петенев, Гордеев) аңаа хамааржыр.

Партия эге организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдарын организастыг эрттирер талазы, оон белеткелин бедик деңнелге чорудары негеттинип турар. Хамыктың мурнунда коллектив, бүдүрүлге бүрүзү боттарының бар-ла аргаларын, курлавырларын ажыглап турган, чеди чылдың бешки чылының планныг онаалгаларын чедиишкиннииг күүседирин чедип алыр херек.

СЭКП-ниң XXII съездизи болгаш Төп Комитеттиң оон дараазында болгулаан эрткен пленумнары партияның Программазын күүседир дээш демиселге партия эге организацияларының ролюнуң дугайында тодаргайы-биле айыткылаан. Партияның ол айтышкыннарын партия эге организациязы канчаар күүседип келгениниң дугайында айтырыг отчёт-соңгулдалыг хуралга бирги черге айтырыы болган турар.

Партияның программазын амыдыралга чедиишкинниг күүседир дээш партия организацияларының талазындан ажылчы чоннуң ортузунга кандыг организакчы ажылдар чорудуп келгенин, бүдүрүлгеге коммунистерниң мурнакчы ролюн канчаар бедидип келгенин партия эге организацияларының бюроларындан, секретарьларындан коммунистер айтырар болгаш четпестерни илередип, боттарының тодаргай санал-оналдаларын бээр ужурлуглар.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдарга белеткел болгаш ону эрттирип турар үелинде бүдүрүлге, тудуг, транспорт болгаш садыг черлеринде, партия организацияларында администрацияның ажыл-чорудулгазын хынаар талазы-биле партия контроль комиссияларының болгаш ында партия бөлүктериниң ажылын эки анализтеп көөрү чугула. Эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралдардан хоорайның бүдүрүлге черлеринде 28 ындыг комиссияларны тургускан. Баштайгы үеде ол комиссиялар багай эвес ажылдап, бүдүрүлгеде четпестерни илередип, ажыглаттынмайн турар курлавырларны илередип, оларны канчаар чеп ажыглаар дугайында тодаргай санал-оналдарны кииргеннер.

Бо талазы-биле аэропортта, электростанцияда комиссиялар эки ажылдап турганнар. Ындыг-даа болза сөөлгү үеде чамдык автосептелге заводу, «Кызыл-тудуг» эргелели база чамдык транспорт организацияларында комиссиялар боттарының ажылын партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктерниң ажыл-чорудулгазы-биле холуштурбаш, аразында ылгашпас апарган. Ол болза ында партия организацияларының четпес ажылы-дыр.

Партия эге организацияларының эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралдарының сөөлүнде болган бир онза болуушкун болза, бистиң чуртувуста коммунизм тургузуушкунунуң бүгү участоктарынга улусчу контрольду улам күштелдирер дугайында СЭКП ТК-ның айтышкыны болган. Ынчангаш отчёт-соңгулдалыг хуралдар үезинде партияның ол төөгүлүг айтышкынын түс-түс партия организациялары амыдыралга канчаар боттандырып турарының дугайында кичээнгей салып, түс-түс коллективтерде партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктер канчаар ажылдап турарын, оларның практиктиг ажыл-чорудулгазынга ында партия эге организациязы канчаар дузалап турарын дээрениң дугайын анализтеп көөр херек.

Партия организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга кичээнгей салза чогуур база бир кол айтырыг болза, партия эге организациялары СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга канчаар күүседип турарының дугайында айтырыг болур. Ынчангаш, хуралдарның киржикчилери — коммунистер моон соңгаар бо дугайында чорудар ажылдар талазы-биле тодаргай саналдарны үндүрүп, чаа соңгуткан бюрога айтышкын бээрлер.

Хоорайның партия эге организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдары — партия организацияларын СЭКП ТК-ның долгандыр улам сырый каттыштырып, оларның идепкейин бедидип, коммунизм тургузуушкунунуң хереңге чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алырынче коммунистерниң, бүгү ажылчы чоннарның күштерин улам мобилизастаар турар ужурлуг.

К. ШУЛУУ,
СЭКП Кызыл хоорkомунуң секретары.

ЧЕЧЕНЧИТКЕН ЧҮҮЛ

„Көк-Тейниң" шолбаны

Дээр бүргег, чуга куу булуттар хүн караан дуглап алган. Чанар дээш чыгдып турар дурьяларның үндаргай алгызы дыңналдыр, оларның боттары-даа көвүлбес. Хүн бедий берген болза-даа, ооң херелдерин булуттар дозуп ап, черже эрттирбейн турган. Чер кырында кара хөлегелер кожуп чоруп турар. Шык тарааның болгаш саваңның чыды сырын-биле кээп турар.

Хүрең өңнүг хову корабли ак-чайт кылдыр быжа берген кызыл-тас участогунуң бир ужуунда, түр када дыштанган чүве дег, шимчевейн турган. Ооржак Шолбан бодунуң комбайнын кестирер дээн участогунга эртен-не экелген. Тараа шык боорга, кургаарын манап, хову кораблиниң азталгазын кылып, үзеп, белеткеп, эриниерин дыңзыдып ап турган.

Шолбан сактырга, дыка үр болган. Шагынче көрген. Кээп доктаагандан бээр чаңгыс-ла шак эрткен. «Канчап ындыг болду! Турупкан эвес бе?» — дээш, шагын кулаанга чыпшыр тудкан. Чок! Нарын механизм ажылдап, бир дески, шык-шык кылдыр дагжап турган. «Далашкан кижиге үе узун кылдыр сагындырар» дижири-ле шын. Тарааны дүрген, чидириг чок ажаап алыр, күрүнеге тараа дужаарының планын күүседир деп изиг чүткүл-биле Ооржак Шолбан ажылдап турар. Аңаа шак хамаан чок, минута бүрүзү үнелиг. Дүжеки дымыраал чаашкын ооң ажылдаарынга шаптык болганы ол-дур. Тарааның дүргени-не кургаарын ол четикпейн манап турган. Ыя аразында, өжээн чүве дег, чуга булут хүн караан дуглай берген. Ынчалза-даа «кудай багы арлыр чүве болгай» деп ыяаныш комбайнериниң чүрээнден ыравайн турган.

Комбайн мырыңай чаа. Дозузу берзин күзүнгү дег, кылаңайнып турар. «СК-3» деп комбайнны Ооржак Шолбан чайын чаа, Абакандан боду барып алгаш, буурул баштыг Саяннарны ажылдыр мунуп алгаш хап келген. Машиназынга ол кончут хумагалыг. Бичии-ле чайлымы оозун аштаан-чоткан, туткан-суйбаан турар.

Тараа кургап эгелей бергенде, Ооржак Шолбан комбайнын хөделдирипкен. Күчүлүг мотор черни сириледир, үзүктел чок дирингейни берген. Кандыг эвес дээш, курутга ажылдадып көрген: бүгү-ле кезектери ойталаашкын чокка ажылдап турар. Бии-Хемниң өрү бир-ле бедик тайга килчең бажында ак бөргүн кедипкени болгаш Ойдумнуң ооруунда ыяштарның бүрүзү саргара бергенин көрүп кааш, «күс келген-дир» деп дүвүреп бодаммышаан, Ооржак Шолбан комбайнын тарааның кыдыы-биле чоруда берген. Хоолайдан дээрбек ыштап өрү чаштап, мотор бирде аажок диңмирэп, бирде даажы арай оожургап, тарааны ээктир кагар дырбаштар харбанып, комбайнның соондан доозун буруңайнып чорупкан.

Делгем участокту бир долганып чорда, бригадир Тихон Васильевич Боков хап келген. Комбайнны эрте душкеш, машиназын доктааткаш, үне халып келген.

— Ажырбас апарып-тыр бе, Ооржак?— деп, мотор даажындан улгатыр ыттап, айтырган.

— Кургаан-дыр! Көр даан, Тихон Васильевич. — деп, Ооржак Шолбан харыылаан. Оон комбайндан төгүлген саванны холу-биле алгаш, саара тудуп көрген. Ында чаңгыс-даа борбак тараа чок болган. — Тараа хоравайн турар-дыр.

— Шын-дыр! — деп, бригадир аңаа каттышкан. — Мен ам-даа арай элек боор деп бодадым.

— Мен эртен-не келгеш, тарааның кургаарын манап, тараа баштарын үзе тыртып алгаш, холга ууштап көрүп турдум. Көңгүс кургай бээрге үнгеним бо-дур. Бо чаашкын эвес болза керем. Хей-ле шак эрттирдим.

— Далашпас болза хоржок. Ынчалза-даа чаңгыс мажак хамаан чок, чаңгыс борбак тараа-даа черге каап болбас! Бистиң сорулгавыс ындыг.

— Ол-даа билдингир болдур ийин, Тихон Васильевич — дээш, Шолбан түң дег ак диштерин көзүлдүр хүлүмзүрүп каан. — Ол дугайында меңээ бүзүреп болур силер.

— Эр чүве-дир! Че, хап тур. Бо участокту бөгүн арылдырывыт.

Тихон Васильевич бир дески ажылдап бар чораан хову кораблиниң соондан көрүп тура, папирозун кывыспышаан, кады чораан, совхозтуң кол инженери Николай Иванович Шубинге чугаалаан:

— Эрес-ле эр болдур ийин. Бо участокту дораан арылдырыптар, көргей-даа сен. Беш хонук соңнай эгелээш хирезинде-ле, Коваленкону ам эрткен-дир. Кестирген гектары-биле-даа, бастырган тараазы-биле-даа ашкан.

...Ооржак Көкеевич Шолбан техника-биле бир-ле дугаарында 1958 чылда туттунчу берген. Ынчан чолаачылаар курузунга кээп өөренгеш, Барыын-Хемчик АТК-зынга чолаачылап кирген. Тараа ажаап алышкынының үезинде колхозтарже хап, чалгып чыдар далай дег кызыл-тастың аразында эжиңдирип чоруп турар хову корабльдеринден тараа сөөртүп чоруп турга, ол күчүлүг машинаны магадап, ону сонуургай берген. «Мен чоонган мен!» деп бодал ооң бажынга кирип келген. Ол комбайнер болур деп бызыы-биле шиитпирлеп алган. Техникага сонуургалдыг аныях эр механизация школазынга өөренгеш, механик-комбайнерниң тускай эртемин чедип алган. Оон база катап Барыын-Хемчикке баргаш, үш чыл хиреде комбайнерлеп турган. Ажаап алышкын эрте бээрге, автомашинага олургаш, хаптар мыныг. Машинаны мергежилдиг кылдыр шиңгээдип алырынче чүткүлүн ол ара кагбаан. 1961 чылда ийиги класстың чолаачызы болуру-биле курска өөренир дээш келирге, озалдап калган болган. Кижилер четчелеттинген. Өөредилге эгелей берген турган. Ол аразында чаа тургустунган «Көк-Тей» совхозка чолаачылар хереглеттине берген. Ооржак Көкеевич аңаа барып чолаачылай берген. Ол аңаа үр-даа чолаачылавааны. Чаа совхозка механизаторлар чедишпейн турарын дыңнап кааш, Шолбан дирекция черинге барган.

— Комбайнерлер хереглеттинип турар дээр-дир, дарга — деп, директор Анатолий Ивановичке ол чугаалаан. —Бир комбайнер белен-дир-ле.

— Кайызы боор ол? — деп, директор үр бодаммайн-даа айтырган.

— Бодумну ынчап олурарым ол-дур ийин. Комбайнер, тракторист кижи болгай мен.

— Кай, шынап бе? — дээш, директор өөрүп, хүлүмзүрээн. — Чыткан теве аксынга камгылыг кирген деп чүве бо-дур але. Магалыг-дыр! Бистер комбайнерлер дилеп, шаанга кирип турдувус. Дораан хап олурар кижи-дир сен.

— Кайнаар чоруур чүвел, дарга?

— Абакандан чаа комбайннар барып эккээр...

Ооржак Көкеевич «Көк-Тей» совхозка ынчаар комбайнерлей берген. Ол эрткен чылын Абаканга ийи катап чедип, оон чаа комбайннарны эккелишкен. Эрткен чылын Ооржак Шолбан совхозтуң комбайнерлериниң аразынга дужут ажаап алышкынының талазы-биле бирги черни ап, хүндүлел бижик-биле болгаш өртектиг чүүлдер-биле каш удаа шаңнаткан. Ынчаарда 300 гектарны кестирер хүлээлгелиг тургаш, 515 гектарны кестирип, 4 муң центнер тарааны бастырган. А бо чылын 550 гектарны кестирерин мурнакчы комбайнер хүлээнген. Ооржак Шолбан ам хүнде 10 гектарны кестирер норманың орнунга 15—20 гектарны кестирип, 150—200 хуу күүседип турар.

Ооржак Шолбанның дугайын «Көк-Тей» совхозтуң конторазынга баргаш дыңнаан мен. Совхозтуң директору Анатолий Иванович Ломаев беш хонуктуң түңнелин көрүп олура чугаалады:

— Комбайнер бүрүзү Ооржак Шолбан дег ажылдаар болза, дужут ажаап алышкынын дораан доозуп болур. Ол дүн-хүн-даа дивес, шудургу ажылдап турар. Эрткен чылын база-ла бирги черге турган кижи чүве. Ам-даа бирги черин салбаан. Бистиң шолбанывыс, тодаргайлап чугаалаарга, «Көк-Тейниң» шолбаны ол-дур.

Мен ол мурнакчы комбайнер-биле ужуражып, ооң ажыл-херээн сонуургап көөр дээш, совхозтуң хову бригадазынче хапкан мен. Ынчан база-ла чаашкын чагган, бүргег хүн турган чүве. Орук чанында бышкан тараалыг черлер машинаның соонче дывыржып, шывараңайнып эртип-ле турар. Тарааларның чамдызын ажаап апкан, ында-мында бөле төп каан саваңнар чоокта чаа-ла аңаа тараалар салгынга шылырадыр дагжап турган дээрзин херечилеп тургулаар. Бригаданың турлаа Чедер шадының мырыңай-ла кырында. Ону долгандыр делгем ховуларда совхозтуң тараа-хадылаңы чаттыла берген чыдар. Хоорзуннар, кестинмээн тараалар, карарты аңдарган черлер кайын бээр-ле көстүп турар. Таптыг-ла дүштеки чем үези чүве. Кижилер столоваяда чемненген турлар. Оларның аразында Ооржак Шолбан чок болду.

— Ооржак Шолбан костуг үе халас эрттирбес кижи боор!—деп, бригадир Тихон Васильевич бистиң айтырывыска харыылады. — Чаашкын чагган болгаш бөгүн тараа кестинмээн, ынчангаш Шолбан трактор-биле аңгыс аңдарып чорупкан. Аяста комбайн-биле тараа кестирер, өлде трактор-биле чер аңдарар, олут чок эр боор.

Манаар ужурга таварышкан. Ол хамыктың сөөлүнде келди.

— Хүндүскү норма барык-ла болу берди ышкаш — деп, ол таарзынган аян-биле чугаалады. Узун эвес сынныг, арганзымаар боттуг, додуга берген арынныг, чазык шырайлыг ол эрни даштындан көөрге-ле төлептиг ажылчын кижи дээрзи илдең болду. Ооң бодунуң болгаш ажыл-херээниң дугайында айтырыг салырга, ол бодун мактанып хөңнү чок.

— Чаа дужуттуң тараазындан чеже ганы кестирдиңер?

— 320 гектарны.

— А бастырганыңар чеже центнер чедип тур?

— 1500 центнер.

— Ынчаарга совхозтуң өске бүгү комбайнерларын ашкаш ышкажыл силер?

— Харын... Ажылдап-ла турар мындыг ийин.

— Шак ындыг бедик көргүзүгнү канчап чедип ап турар силер?

— Кызымак, шудургу ажылдаарында-ла-дыр ийин.

Ооржак Көкеевич Шолбанның чедиишкининиң бүгү чажыды бо сөстерде илереттинген. Бистиң чуртувуска коммунизм тургузарының нийти хереэнге бодунуң салыышкынын киирер деп изиг күзел, чаныш-сыныш чок чүткүл-биле ол ажылдап турар.

Делгем ховуларның кырынга дүн дүшкен. Аяс дээрде сылдыстар чырып келгилээн. Оңгар ховунуң ыгылаандан комбайн моторунуң даажы шала-ла дүлейзимээр кылдыр дыңналып кээп, дүннүң ыржымын үреп турган. Комбайнның оду караңгыны өттүр чырып, кежээки шолбан биле адаажынып, карак бэзышкан чүве дег, ховуну бир кылдыр чайнап чоруп турган. «Көк-Тейниң» шолбаны дүннү дүн-даа дивейн ажылдап чоруп турганы ол. Шак ындыг Шолбаннар, орук айтыр Сылдыстар көвүдеп турзун!

А. КУЛАРОВ.

Шалыпкын почтачы

Булуң суурда 287 бажыңнарга чагылгаларны, янзы-бүрү чедирилгелерни саадал чокка чедирип бээри амыр эвес ажыл. Почтачы аваангыр ажылдаан тудум-на, аа медээлер чонга дүрген тарай бээр. Солуннарда, сеткүүлдерде парлаан чаа болуушкуннарны, чугула чүүлдерни кайызы ол дээр. Көдээниң ажыл-ишчилери чаа чүүлдерни хүнүң-не билип алыры күзээрлер.

Почтачы херээжен Хертек Байырты-Белекти «Мурнакчы» колхозта кым билбес боор. Ол чоннуң макталын чаалап алган, почтачы хүлээлгезин үр үениң дургузунда эки күүседип келген кижи.

Чаңгыс бажыңда безин 2—3 чагылгалар турар болгай. Ынчангаш ооң тарадып турар чагылгалары хөй. Солуннарны, журналдарны ол шалыпкын тарадыптары чаңчыл апарган. Ол чыл дургузунда почтачылап, эки ажылдааны дээш харылзааның Барыын-Хемчик район конторазының коллективи эш Хертекке өөрүшкүлүг байыр чедирбишаан, ооң моон соңгаар ажыл-херекке, амыдыралынга улам чедиишкиниг болуруң күзээн.

— Бир эвес ол багай ажылдаан болза, дораан-на чүзе билдине бээр болгай, үр үениң иштинде почтачылап-даа шыдавас ийик, оон эки ажылдап турарын бистер эки билир бис—деп, чурттакчылар бо-ла чугаалашкан турарлар.

К. ЯМБИЛЬ.

Кур-чер совхозунда

(Комсомолчу-аныяктарның бригадазы)

«Тиилелге» совхозтуң чедиги бригадазын комсомолчу-аныяктарның бригадазы деп адап турар. Оолдар болгаш кыстар ол адын төлептиг-биле эдилээр дээш чүткүлдүг ажылдап турар: эртенден орай кежээге чедир аныяктар бригадазының кежигүннери эгээртинмес чалгып чыдар тарааны кезип, бастырып, арыглап, совхозтуң төп шаңынче чорудуп турар.

Тараа ажаап алышкынының баштайгы хүннеринден эгелээш аныяк комбайнерлер **Ооржак Эзир-оол** биле **Көшкен-оол Тежит** ажылга бедик бүдүрүкчүлүг чорукту чедип ап, кызымак ажылдап келгеннер. «СК-3» комбайннарга ажылдавышаан, олар хүн бүрүнүң нормазын ажыр күүседип келгеннер. Оларны бригаданың чоргаарлары деп мында хүндүткел-биле адап турарын хөй удаа дыңнап болур.

Чурукта: комбайнерлер О. Эзир-оол биле К. Тежит.

Фото **В. ЛУТКОВТУУ.**

Кукуруза ажаалдазы

«Шекпээр» совхозтуң Аянгаты, Дөң-Терезин, Биче-Тей салбырлары нийтизи-биле 1200 га шөлге кукурузаны тараан. Оларның иштинден Чер-Чарык, Дөргүн, Баткылыг ол ынчаар тараан кукурузаның үнүжү эки болган. Совхозка кукуруза кезилдези август 20-ден эгелээн болгаш ажыл-ишчилер ам 480 тонна ногаан массаны ажаап алганнар. Кукуруза кезилдезинде 6 комбайн ажылдап турар. Комбайнерлер эштер Өктек-оол, Ирбаан, Балдар-оол, Сандаг-оол, Январь-оол хүн нормазын 150—200 хуу күүседип келген.

Биче-Тей салбырының ажылчыннары Сүт-Бажаа сүт-бараан фермазының кыштаанда 2000 тонна ногаан массаны узуну 45, дооразы 6 метр оңгарда силостааннар.

Аянгатының Дөргүнде туруп турар хойжу бригаданың төвүнде 1010 тонна, Дөң-Терезинде Улуг-Алаак фермазының кыштаанда 1300 тонна кукуруза белеттеттинген. Кукуруза ажаакчыларындан Сүг-Бажаала Б. Дажы баштаан звенонуң ажылчыннары Достаң-оол, Самдан, Аянгатының Дөргүнде эш Шөмбүлге удурткан звенода М. Чечек-оол, М. Эрес-оол, Д. Ширбиил-оол шалыпчы ажылдап турарлар.

М. ЧҮЛЬДҮМ.

Бахчи культураларындан ап турар орулга

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» кодээ ажыл-агый артелиниң № 1 хову ажылының бригадазы бо чылын 10 га черге бахчи культураларын тараан. Аңаа колхозчу херээженнер, комсомолчу аныяктар, Баян-Кол сес чыл школазының чамдык өөреникчилери 30 ажыг кижи ажылдап, чазын тарып олурткаш, чайгы үеде бок үнүштерни аштап, культурлуг үнүштерни ажаап алышкынга чедир өстүрүп ажаап келгеннер. Түңнелинде багай эвес дужут алдынып турар.

Бо ажылды № 1 хову бригадазының бригадири, район Совединиң депутаты, колхоз баштаар черниң кежигүнү, улуг назылыг Андрей Федорович Брицын удуртуп турар. Ажаап алган бахчи культураларын бригаданың кежигүннериниң чемнинге хереглеп, колхозчуларының күш-хүнүнге берип, артканын күрүнеге болгаш өске-даа черлерге садып эгелээн. Бахчиден баштайгы орулганы колхоз ап эгелээн. Ам бодунда арбуз, капуста болгаш өскелерни сатканындан колхозка 700 ажыг рубльдиң орулгазы кирген.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

Советтерниң эң чугула херээ

Улустуң коммунистиг кижизидилгезиниң талазы-биле канчаар-даа аажок улуг ажылга чугула рольду ажылчы чоннар депутаттарының Советтеринге хамааржыр. В. И. Ленинниң бодалы-биле алырга, Советтерде массалар коммунистиг тургузуушкунунуң хереэнге, хөй-нийтиниң чурумун тургузарынга боттарының практиктиг дуржулгазы-биле ёзулуг өөренип эгелеп турарлар.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалында чугаалап турары: **«Амгы байдалда ажылчы чоннар депутаттарының Советтери улустуң бүгүдениң хаара тудуп турар организациялары болу бергенде, хөй санныг комиссияларга, а ол ышкаш ажылчы чоннарның бот-тывынгыр организацияларынга даалымышаан, хоорай, суур, кодээ бүрүзүнге, бажың бүрүзүнге кижизидиилге, культура-чырыдыышкын ажылын хүн бүрүде чорудуп турар кылдыр ажыл-херекти ынчаар тургузар херек».** Ажылчы чоннарның культура болгаш амыдырал талазы-биле негелделерин хандырарын бодунуң эң чугула хүлээлгези кылдыр көрүп, культураның бүгү одагаарын улам ынай сайзыраңгайжыдарынче күженишкиннерин угландырарын Советтерниң күүсекчи комитеттеринге Пленум хүлээдирген.

Масса ортузунга хүн-бүрү организакчы болгаш кижизидикчи ажылды чорударынга Советтер улуг аргаларлыг боор турар. Советтерниң составында ийи миллион хире депутаттар бар. Оларның аразында төс муң эртемденнер, 185 муң ажыг башкылар, культура ажылдакчылары, 70 муң хире эмчилер кирип турар. Советтерниң чанында культура тургузуушкунунуң, улус өөредилгезиниң болгаш кадык камгалалының барыкза 68 муң доктаамал комиссиялары тургустунган, оларның ажылында миллион-миллион активчилер киржип турар. Кижилерниң коммунистиг кижизидилгезинге, культура тургузуушкунунга ол армия дыка хөй чүүлдү кылып болур. Айтырыг чүл дизе, улустуң культуразын көдүрери дээш, чаа коммунистиг моральдың бадыткаттынып тургустунары дээш демиселге Советтерни долгандыр оларны каттыштырары, бүгү күштү көдүрери, оларның ажылын эки организастаары болуп турар.

СЭКП-ниң XX, XXI база XXII съездилериниң шиитпирлериниң, бистиң партиявыстың Программазының чаагай түңнелдиг салдары-биле сөөлгү он чылдарның дургузунда ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң ажылынга болгаш амыдыралынга улуг өскерлиишкиннер болгулаан. Үлетпүрүң болгаш кодээ ажыл-агыйның эргелеп башкарарын эде тургусканы, а ол ышкаш Советтерниң боттарын бүдүрүлге принцизи-биле эде тургусканы оларның үре-түңнелдиг ажылдаарынга улам таарымчалыг байдал тургустунган, массаларның чогаадыкчы чорудунга болгаш инициативазынга делгемнерни калбаа-биле ажыткан. Советтер ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунун амыдыралдың айтырыгларын тодаргай сайгарып, культура-чырыдыышкын, өөредилге, эмнелге, школа назы четпээн уругларның болгаш өске-даа албан черлериниң ажылынче ханылап кирип турар апарганнар. Совет кижиниң материалдыг болгаш угаан бодал талазы-биле хереглелдерин хандырарының дугайында сагыш салыышкын — оларның кичээнгейиниң төвүнде турар.

Эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтериниң хөй кезииниң сессияларынга ажылчы чоннарның амыдыралчы эрге-ажыктарынга холбашкан эң чугула айтырыгларны чугаалажып көргени таарымчалыг боор турар. Россия Федерациязының Дээди Соведи чоннуң амыдырал хандырылгазын улам ынай экижидериниң, улустуң хереглел бараанарының ассортиментизин калбартырының база шынарын бедидериниң дугайында доктаалды хүлээп алган. Украин ССР-ниң Дээди Совединиң сессиязы республикага чурттаалга фондузунуң камгалалын болгаш ажыглалын улам ынай экижидер талазы-биле тодаргай хемчеглерни айыткан. Белоруссе, Узбек, Латвия, Кыргыс, Армян, Эстон болгаш өске-даа республикаларның Дээди Советтериниң сессиялары чоннуң культура-амыдырал хандырылгазын экижидериниң айтырыгларын чугаалажып көрген. Казах база Грузин ССР-лериниң сессияларынга улус өөредилгезиниң байдалын болгаш ону улам ынай экижидер хемчеглериниң дугайында доктаалдарны хүлээп алган.

Чер-чер Советтери сырый четкилиг культура чырыдыышкын албан черлерлиг боор турар. Өөредилгениң, эртемниң болгаш культураның хереглелдеринге чыл санында күрүне хөй санныг акша-хөреңгини чарыгдап турар. Оон аңгыда сөөлгү чылдарда Советтер хөй-нийтиниң шугуму-биле культура ажылын организастаарының улуг дуржулгазын мөөңнээн. Чижээ, Москвада хөй-нийтиниң шугуму-биле 46 клубтар, культураның улусчу 73 университеттери, турум 242, көжер 2.643 библиотекалар, 75 улусчу ном магазиннери, 300 ажыг киоскилер, номнарны үргүлчү тарадып турар номга ынакшылдыг 13.500 кижи ажылдап турар. Боттарының күжү-биле клубтарны, уруглар садтарын, школаларны тудуп турар Черкасс областың кодээ аныяктарының чаагай эгелээшкининиң дугайы калбаа-биле билдингир апарган. Коми АССР-ниң культура тургузуушкунунуң үш чыл планын хөй-нийтиниң күжү-биле боттандырып турар. Культура ажылынга хөй-нийтиниң шугуму-биле ажылдаар чорукту бүгү тала-биле хөгжүдери — улуг болгаш харысаалгалыг сорулга болур.

Ынчалзажок бо сорулганы хөй-хөй Советтер ырак-та-да четпес шиитпирлеп турар. Чамдык черлерде Советтерниң масса ортузунда культура-кижизидилгелиг ажылының сандаргай чоруун чемелеп болур. Чижээ, Вологда областың дыка хөй кодээ клубтарында бүгү массалыг ажылдар кино көргүзери база танцы кежээлери кылыры-биле өйлежип турар. Новосибирск областың чурттакчылыг 297 улуг кодээ суурларында кино көргүспейн турар. Школа назы четпээн уруглар албан черлериниң четчилери чоннуң негелделерин хандырбайн турар, ынчаарга уруглар садтарының база яслилериниң тудуунга тускайлаан акша-хөреңгини үргүлчү чедир ажыглавайн турар.

Чоннуң культуразын бедидеринге шиитпирлиг роль школага онаажыр, ол болза ажылчы чоннар депутаттарының онза сагыш салыр чүүлү болур. Советтер болгаш улус өөредилгезиниң органнары школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында хоойлуну күүседиринге эвээш эвес чүүлдерни кылганнар. Ындыг болза-даа күш-ажылчы өөредилгениң база күш-ажылчы кижизидилгениң тодаргай айтырыгларын дыка хөй школаларда ам-даа багай шиитпирлеп турар. Чамдык Советтерниң болгаш оон органнарының салдынчак чоруу-биле бүдүрүлгелерниң база колхозтарның чамдык удуртукчулары школа тудуунга күрүнениң тускайлаан акша-хөреңгизин ажыглавайн турар.

Ажылчы чоннар депутаттарының Советтеринде ажылчы чоннарның бот-тывынгыр организацияларының улам-на улам өзүп турары өөрүнчүг боор турар. Кудумчу, квартал, бажыңнар комитеттериниң, дузалаар комиссияларының, төреддер комитеттериниң, улусчу дружиналарының, херээженнер чөвүлелдериниң, культура чырыдыышкын албан черлериниң чанында хөй нийти чөвүлелдериниң болгаш өске-даа бот-тывынгыр организацияларның ажылынга СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлери чаа күштү, энергияны, инициативаны киирген. Ажылчы чоннарның бот-тывынгыр организацияларының ажылын хүн бүрү углап башкарып, оларның ажылының утказыларын экижидер дугайында сагыш салыышкынын улам улуг-биле илередирин чер-чер Советтериниң негеп турар. Ындыг организацияларның санын көвүдедиринче сундуккаш, чамдык совет ажылдакчыларның олар-биле кошкак ажылдап, оларның чамдыктары боттарының эргелерин болгаш хүлээлгелерин багай билирин, бот-боттарының ажылын катаптап турарын оваарбайн, а чамдыкта эрге-хүлээлгезинге таарышпас чүүлдерни олар кыла бээрин эскербейн турары шын эвес боор турар.

Ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң хөй талалыг ажыл чорудулгазы коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын шиитпирлээринге оларның ролю база ужур-дузазы улам-на өзүп, партияның даңныр бүзүредлиг черлери боор турарын херечилеп турар.

Партия организацияларының сорулгазы чүл дизе, Советтерге бүгү таланың деткимчезин көргүзүп, оларны холгаарлавайн, Советтерниң ажылын углап башкарары болур. Советтер масса ортузунга хүн бүрү болгаш ханы уткалыг культура-кижизидилгелиг ажылды чорудар — бодунуң эң чугула хүлээлгезин эки күүсеткен турзун дээш коммунист-депутаттар, Советтерниң партия бөлүктери, күүсекчи комитеттерде болгаш оларның органнарында ажылдап турар коммунистер хүн бүрү сагыш салыр хүлээлгелиглер.

(«Правданың» мурнуку чүүлү).

Партия өөредилгезинге четчелээшкин доозулган

ТУРАН (Телефон-биле). Бии-Хем районнуң партия организацияларының эрткен чылын партия чырыдыышкынынга агар политика бөлгүмнерин колдадып турган болза, бо өөредилге чылында ону чаа арга-биле чорударын көрген. Партия чырыдыышкынынга колдуунда кодээ ажыл-агый улгаңдыышкынның бөлгүмнерин тургускулаан. «Кызыл тараачын» колхозтуң Туран сүт-бараан фермазында зооветеринария бөлгүмү организастаттынган, ооң пропагандизинге дээди эртемниг зоотехник эш Е. Коромысловаңы томуйлаан. Билелиг сүт-бараан фермазының коллективи бо чылын база-ла ындыг бөлгүмнү тургузуп алган, ону районнуң улуг мал эмчизи эш Севастьянов удуртур.

«Өөк» совхозта амгы үеде ниитизи-биле он үш бөлгүм тургустунган. Оларда база-ла тускай мергежилдиң бөлгүмнери колдап турар. Чижээ, совхозтуң Тарлаг салбырының хаван фермазының ажылдакчылары совхозта дээди эртемниг мал эмчизи эш Тарасовка удурткан, хаван ажылын өөренир тускай бөлгүмнү шилип алганнар. Чкаловка сүт-бараан фермазында зооветбөлгүмнү организастааш, ооң пропагандизинге база-ла дээди эртемниг кол зоотехник эш Сметанина томуйлаткан. Малиновка сүт-бараан фермазында тургустунган ындыг бөлгүмнү эштер Анна Санчай биле Алёшин олар удуртур.

«Хадың» колхозта бо чылын беш бөлгүм организастаттынган. Ында зооветбөлгүмнү удуртурун зоотехник эш Винниковага дааскан. «Искра» кодээ ажыл-агый артелиниң Сай-Кара, Могай болгаш Ленинка сүт-бараан фермаларында база-ла ындыг бөлгүмнер тургустунгулаан.

Районда «Сельхозтехника» салбырынга эрткен өөредилге чылында кодээ ажыл-агый экономиказын өөренир бөлгүм ажылдап турган, бо чылын түс организацияның ажылдакчыларының күзелин барымдаалааш, кодээ ажыл-агый механизациязын өөренир бөлгүмнү организастаан. Ол ышкаш, өске-даа ажыл-агыйларда тускай мергежил бедидериниң бөлгүмнери тургустунгулаан. Чижээ, «Кызыл тараачын» колхозтуң механиктеринге, инженеринге удурткан колхозтуң трактористерин өөредир күрсту аңаа удавас ажыдар.

Районда партия чырыдыышкынының четчелээшкини бо хүннерде дооступ турар.

Юрий Кокшаров бо-дур. Ол — Дуржулга станциязының эң мурнакчы механизаторларының бирээзи. Бодунуң комбайныы эки эдилеп билири, ооң ажылдаарының чорудулгазын улуг мергежилдиң-биле өөренип алганы — Юрийниң үзүктел чок ажылдаарынга таарымчалыг болуп турар. Ам бо хүннерде ол, станцияның өске комбайнерлери-биле кады, тарааны чидириг чок, дүрген ажаап алыр дээш чүткүлдүг ажылдавышаан. «СК-3» комбайн-биле тараа ажаап алырының нормазын хүн санында ажыр күүседип турар.

Бо чуруктан эш Кокшаровтуң комбайнының механизмин хынап турарын көрүнер.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Аныктар кайда-даа — мурнуку одуругда

Комсомол организацияларының ажылының тургузуун бүдүрүлге принцивинге хамаарыштыр эде тургусканының сөөлүнде, «Сүт-Хөл» совхозтуң комсомол комитеди ажылын эзээн экижиткен. Комсомол организациязы бодунуң мурнунга тодаргай сорулганы тургускаш, ооң күүселдезин дээш ажылдап турар.

Ында комсомолчуларның социалистиг хүлээлгелериниң чамдызы бо-дур: 700 тонна сүттү саггаш, күрүнеге дужаар, аныктарның 4 кукуруза звеноларының күжү-биле 1450 га кукурузаны тараааш, ооң га бүрүзүнден не 300—350 центнер ногаан массаны алыр, 50 тонна дүктү кыргааш, күрүнеге дужаар, 1500 баш хаван оглун, 450 бызааны, 4500 баш анай, хураганы 6 айлыынга чедир доруктуруп өстүрер. Ынчангаш «Чыраа-Бажы» совхозтуң комсомолчуларын болгаш аныктарын социалистиг чарышка кыйгырган.

Комсомол комитеди болгаш эге организациялар ол социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш аныктар ортузунга организакчы болгаш кижизидикчи ажылдары чоруткан. Чөөн-Хемчик комсомол комитединиң болгаш совхозта парткомнуң удуртулгазы база дузаламчызы-биле түңнелдиг ажылдарны кылган. Социалистиг чарышты улам-на калбартыр болгаш күштелдирер сорулга-биле совхозта комсомол комитеди «Совхозтуң дээре саанчызынга», «Дээре сүт-бараан фермазынга», «Дээре кукурузачы звенога», «Мурнакчы трактористиге» деп шилчиир вымпельдерин тургускан. Ооң түңнелдерин квартал санында үндүрүп турар.

Эрткен сес ай иштинде аныяк малчыныңнарның күжү-биле 516 тонна сүттү сагган, 482 бызааны, 4960 анай, хураганы, 980 баш хаван оглун алды айга чедир доруктурган, 475 тонна дүктү кыргаан. Ажылчы чоннарга 986 рубльдиң номун саткан. Социалистиг хүлээлгелерни Алдан-Маадыр, Бора-Тайга, Ишкин салбырларында комсомол эге организациялары эки күүседип турар.

Комсомолчуларның ажылдавайн турары ындыг бүдүрүлге адыры совхозта чок. Бисте 829 комсомолчулар бар. Оларның иштинден мал ажылында 102, ховуда 138, тудугга 28, янзы-бүрү ажылдарда 106 комсомолчулар ажылдап турар.

Комсомолчу-аныяктарның чеди сүт-бараан фермазында 57 комсомолчу кыстар инек бүрүзүнден хөй сүттү саар дээш кызымак ажылдап турарлар. Оларның аразында социалистиг чарыштың бирги одуруунда Ак-Даш сүт-бараан фермазы чоруп турар. Ферманың коллективи коммунистиг күш-ажыл бригадазының бедик адын дээш демисежип турар. Ында чеди саанчы кежээки школаның сески клазын чедиишкиниг доскан. Фермада 84 саар инек бар, а ниитизибиле 92,4 тонна сүттү сагган. Ол найыралдыг болгаш күш-ажылга чүткүлдүг коллектив совхозта комсомол комитединиң шилчиир вымпелин база Чөөн-Хемчик районнуң комсомол комитединиң шилчиир кызыл тугун бижык-биле тудуп турар.

Кукуруза — ол дээрге эът, сүт, саржаг-дыр. Бо чугула культураны ажаап өстүрери — комсомолчуларның ылыктыг хүлээлгези. Бо чылын 1450 га кукурузаны тарааш, ол болза эрткен чылга деңнээрге, 450 га хөй. Кара-Чыраа салбырда кукурузачы звено (удуртукчузу Ондар Хүрең-оол) эки түңнелдерни көргүзүп, кукурузачы звенолар аразында шилчиир вымпелди чаалап алган.

Төрээн совхозунуң экономиказын быжыглаарынга күш-ажылчы салыышкынын кирип турар шолбаннарның саны өскен. Бора-Тайгада комсомолчу хойжу Монгуш Сүрүң-оол дуржулгалыг хойжулардан тудак чокка ажылдаан. Ол, төрүүр 100 баш хойга онаашпыр 108 хураганы, хой санындан 2 кг 450 грамм дүктү алган. Аныяк хойжулар Д. Быстан-оол, Т. Салчак-оол, О. Оюу, С. Шыырап оларның аттары мурнакчыларның санында база-ла кирип турар. Кироз салбырда төрүүр инек кадарчызы Монгуш Александр төрээн 98 инектен 98 бызааны алган. Алдан-Маадыр салбырда аныяк инек кадарчызы Монгуш Агай-оол бир башка онаашпыр 789 грамм немелде деңзини дүжүүдеп эн турар. Ишкинде бызаа-молдурга кадарчызы комсомолчу кыс Куулар Доймаштың ажылының көргүзүү база-ла эки.

Хөй сүттү бүдүрүп турар «алдын холдуг» кыстарның дугайын чутаалавайн барып болбас. Олар кыштың чыкылама соогунда-даа, чайның изиг үелеринде-даа мөгаг чокка ажылдап турар. Ак-Дашта саанчы, комсомолчу Сарыглар Кара — совхозтуң саанчыларының чарыжының тиилекчизи. Ол, совхозта комсомол комитединиң «Эң дээре саанчыга» деп вымпелин бижык-биле тудушаан, ВЛКСМ обкомунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан.

Ниитиниң мал ажылын хөгжүдер дээш демиселге совхозта тускай эртемниг аныяктарның бөлүү көскү черни ээлеп турар. Кол зоотехник комсомолчу А. Шулунов, мал эмчилери О. Какал-оол, М. Лиза, зоотехник О. Чимит, малды тарып боозадырының техниктери Т. Дыртый-оол, О. Клара, Д. Анзатпаа боттарының онаашкан ажылдарынга кызымаккай болуп, малчыннар ортузунга тайылбыр-массалыг ажылдарны доктаамал чорудуп келгеннер. Хойжу бригадалар төптеринде, сүт-бараан фермаларында зооветеринарлыг өөредилгелерни организастаан. Ол бөлгүмнерниң башкылары — тускай эртемниглер.

Бистиң аныяктарывыс часкы, күскү хой кыргылдазынга идепкейлиг киржип турар. Олар ниитизи-биле 47,5 тонна дүктү кыргаан. Хой кыргыыр пунктуларга агитхуудустарны үндүрүп, мурнакчыларны демдеглеп турган.

Совхозта ажылдап турар механизаторларның 80 хире хуузу аныяктар. Оларның аразында шалыпчылар болуп келген трактористер: М. Тока, Монгуш Ымыр-оол, М. Сүр-оол, С. Далаа, Маады Лиза, О. Меңниг-оол, О. Аралдуу, чолаачылар М. Виктор, М. Дески, Д. Александр, К. Хилин-оол оларны чоргаарал-биле адап болур. Часкы тарылга үезинде кожукчулар О. Кара, О. Доланмаа, О. Даңзы-Белек, О. Чыгак, М. Көгел-оол онза кызымак ажылдааннар. Тараа суггарыкчылары М. Чарык-оол, М. Сүр-оол оларның эки ажылын демдеглээри өөрүнчүг.

Комсомол комитеди аныяктарның кежээки школазының ажылынче, политиктиг база техниктиг өөредилгелеринче кичээнгей салган. Ооң түңнелинде кежээки школаны 136 кижи доосткан. Техниктиг өөредилге бөлгүмүн 36 тракторист, 16 комбайнерлер, 18 чолаачылар доосткаш, машиналарны башкарар эргениң документилерин алган болгаш техниканы башкарып эгелээннер.

Бижикти биче билир кижилерни эки билир кылдыр өөредир 46 культармейжилер 66 кижини өөреткен. Ынчалза-даа аныяктарның аразында өөренирин кыспас, кичээлдер үзер таварылгалар хөй турган. Ол четпестерни бо чылын катаптавазынче кичээнгей салыр бис. Суг-Аксынга кежээки школаны болгаш Алдан-Маадыр, Бора-Тайга, Ишкин суурларга бот-өөредилгениг класстарны ажыдар сорулга-биле аныяктарны класстар аайы-биле четчелээрин чорудуп турар бис.

Комсомолдуң политөөредилгезиниң четкизи эрткен чылдагызындан калбарган болгаш ам СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң негелделеринге дүүштүр улам эде тургустунуп турар бис. Комсомол организациялары ажылчы чоннарга ном садар шалыпчы эйлерга багай эвес киришкен. Ниитизи-биле 987 рубльдиң номун саткан. Бо чугула ажылды комсомол эге организацияларының секретарьлары К. Часкым, К. Дукур, М. Хеймерек олар эки организастааш, эртектиг бараанар-биле шаңнатканнар. Ном тарадыкчылары О. Клара, М. Хеймерек, Д. Анзатпаа, К. Алдын-оол олар «Ном пропагандизи» деп хөрек демдектери-биле шаңнаткан. Ынчалза-даа бо чугула ажылды рабкоопта, Бора-Тайгада, Алдан-Маадырда комсомол организациялары херекке албаанын бүрүү шаап айтыр херек.

Клуб, библиотека — идеология ажылының одаа болур деп СЭКП ТК-ның июнь Пленуму айыткан болгай. Алдан-Маадырда библиотека эргелекчизи Ондар Анчымаа ажылчы чоннарга ном тарадыгазын эки тургускан. Ында библиотеканың доктаамал чөвүлели ажылдап турар. Библиотека 8000 номнуг, 480 номчукчулуг. Библиотека чөвүлели, комсомол эге организациязы номчулга конференцияларын солун эрттирип турар. Алдан-Маадыр салбырында киномеханик Ондар Маадыр-оол кудумчу бүрүзүнде киноорганизаторларны тургузуп алган. Көрүкчүлерни хаара тударының болгаш орулганың ай планын дыка ажыр күүседип турар. Манчүректе малчыннарга ийи удаа кино көргүзүп чораан.

Ынчалза-даа клуб, библиотекалар ажылы чаа негелделерниң деңнелинге четпейн турар. Номчулга конференцияларын, дыштанылга кежээлерин ховар эрттирип турар. Совхоз төвүнде библиотека (эргелекчизи Зинаида Ондар) өске библиотекаларга үлегер көргүзер ужурлуг. Ындыг турбужке, библиотека чөвүлели чаңгыс-даа катап номчулга конференциязын, дыштанылга, айтырыг, харыы кежээлерин организаставаан. Библиотекада ийи ажылдакчы бар хирезинде-ле, ховуу турлагларынче, сүт-бараан фермазынче үнмейн турар. Бажыңнарга номнар чедирерин организаставаан. Чамдыкта библиотека хаалгылыг тургулаар. Номчукчуларның саны өспестээн. Ишкинде, Кызыл-Тайгада, Бора-Тайгада болгаш Кара-Чыраада кодээ клубтар багай ажылдап келген.

Чонга хомудал чок кылдыр ажылдап бээр херек. Совхозта комсомол комитеди кодээ Совет-биле кады культура-чырыдыышкын ажылдакчыларындан негелдени улам шыңгыырадып эгелээн. Ажыл кылбас чамдык эштерни ажылындан халааш, ол ажылдарга сонуургалдыг болгаш төлептиг эштерни кирген. Ооң соонда Бора-Тайгада библиотеканың чаа эргелекчизи Ондар Бакыс, клуб эргелекчизи К. Дадар ёзулуг комсомолчу чүткүл-биле демниг ажылдап эгелээннер. Кыска хуусаа иштинде библиотеканы, клубту септээн. Солун концертти белеткээш, башкы Ондар Александрның удуртулгазы-биле Манчүректе малчыннарга концерттиг, лекция, беседалыг аалдап чораан. Салбырның мурнакчы-комсомолчу хойжузу Монгуш Сурун-оол-биле ужуражыышкын кежээзи дыка солун болган.

Бора-Тайга, Алдан-Маадыр кодээ клубтарда бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнери доктаамал ажылдап турар. Оларда башкылар, трактористер, чолаачылар, ажылчыннар хаара туттунган. Олар Чыраа-Бажы, Хорум-Даг, Суг-Аксы суурларга солун концерттерлиг баргылаан.

Партияның Тыва обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга комсомолчулар идепкейлиг киришкен. Малчын аныяктарның өг-бүлелериниң культуразы көскүзү-биле экижээн.

Ажыл-агыйда четпестерни илередиринге болгаш чайладырынга «Комсомолчу прожекторнуң» отрядтары улуг рольду ойнап турар. Кызыл-Тайгада, Ишкинде «Комсомолчу прожекторнуң» отрядтары эки ажылдап турар.

Ынчалза-даа комсомол комитединиң болгаш эге организацияларының ажылында четпестер барын база айтыры чугула. Көскү агитацияның байдалы бисте багай. Хана солуннары, шоодуглуг хуудустар доктаамал үнмейн турар. Көргүзүг, хүндүлел самбыралары чараш хевир чок, эргижи хевээр тургулаар. Аныктар ортузунда спортчу маргылдаалар ховар чоруп, спортчу эт-херекселдер садып алырынга совхозтуң дирекция чери, ажылчын комитет дузалавайн турар. Мурнакчыларның дуржулга солчулгазы ховар. Суг-Аксында эмнелгеде, Бора-Тайгада комсомол организацияларының ажылы багай чоруп келген. Ол организацияларга полит-кижизидилгелиг ажыл кудуку деңнелге турган. Бистиң аравыста эргиниң артыышкыннары болур хулиганнаар, арагалаар, оорланыр чоруктар ам-даа бары чажыт эвес.

Совхозта комсомол комитеди, салбырларда эге организациялар үстүнде четпестерни чайладыр хемчеглерни алыр болгаш кодээ ажыл-агыйга социалистиг хүлээлгелерин ленинчи комсомолдуң 45 чыл оюнга чедир күүседип шыдаар деп хүлээнип турар бис.

Х. МОНГУШ.

«Сүт-Хөл» совхозта ВЛКСМ комитединиң секретары.

МАЛ ЧЕМИНИН БЕЛЕТКЕЛИ

«Чодураа» колхозтуң шөлдеринде тараан кукурузаның үнүжү багай эвес болган. Хендергениң Узун-Ховуда 300 гектар кукурузаны Х. Кенденниң бригадазы ажаап турар. Олар ам кукурузаның 1600 тонна ногаан массазын силостаанчар.

Улуг-Шыкта болгаш Хендергеде ийи бригада бо үеге чедир 6228 центнер көк сигенни сарааттап тургускан. Сигенчилерден тракторист Ч. Даспан-оол, сараат салыкчылары С. Марат-оол, А. Кара-оол мурнакчылар болуп турарлар.

М. ДАЛАА.

Улуг-Хем район.

Ажыы-биле чугаалажыыл

Моон мурнунда үнген № 217 «Шын» солунда П. Раисаның чагаазын парлаан болгай бис. Ам бо солунда ол чагаага А. Горюшкинаның харыызын парладывыс. Дараазында Вл. Кузнецовтуң харыызын парлаар. Бо айтырыг дугайында бистиң республикадан өске-даа номчукчулар чагаа бижиир болза моон соңгаар база парлаар.

Рая, бөгүн эртен редакциядан меңээ сээң чагааңны эккелди. Харыылап бээрин дилээн-дир. Ону номчудум. Бажыңга чүү бир эңдептиг бодал төрүттүнүп келди, ооң ужуруун билип чададым... Ынчалза-даа ажыл-агыйның сагыш салыышкыннары мени ээлей берген: чеди оолдуг, үш кыстыг кижи мен; оларның ийизинден өскези шуптузу кадайлыглыг, ашактарлыг, оларның уруг-дарыы база бар, шуптувус кады чурттап турар бис — ынчангаш өг-бүлевис биче эвес, он тос кижи бис. Уруумгадаа, хереңиге-даа дузалаар апаардыр мен. Чагаанны биче соңгаарлавын кагдым. Ынчалзажок бодалым ыяавыла сенче углаңы, сээң чуртталгаңны бодай бээр-дир мен...

Бистиң улуг өг-бүлевис ырыңай дүм ортузунда шынныщыкы. Ынчаарда чагааңны база катап номчудум. Ында тодаргай эвес, чедир чугаалаттынмаан хире чүве хөй-дүр. Сээң чамдык сеткилиң өскелериниң буруу шаап турар чүве база бар-дыр. Черле аажок сеткил дүвүреп бижээниңни билип кагдым. Ындыг улуг чылдагаан чок-даа хире болза, силерниң өг-бүлеңерде бурулдазының барын билип кагдым: сен-даа, ашааң-даа багай эвес ажылдакчылар-дыр силер, билиинер бар-дыр, ашааң арага-дарылавас-тыр, хереэженнер бистериниң чугаалаарывыс ышкаш, «пактавас» кижи-дир (ынчаарга арагалаар, пактаар чоруктан өг-бүлеге эң-не аар халаптар болу бээр, өг-бүлениң дүжериинге четкилээр боор чүве болгай але).

Ынчангаш, редакцияга чагаа келген-дир. Чиик эвес амыдыралды чурттап эрткен кижи болгаш, бо чагаага ханызы-биле сеткил хайнып келгеш, сээң-биле, сээң ашааң-биле ыяавыла чугаалажыксаарым кончуг болду, ажыы-биле чөвүлежиксээрм аажок-тур...

Баштай сеңээ мынча диксей-дир мен, Рая: чагаала хөй чүүлдерге сеткилим баксырады, оон-биле кады хөй чүүлдер мени бодандырып ты. Ашааңның шын эвес чоруун меңнеринге дузалаарын дилеп турар-дыр сен. Ол кончуг шын-дыр, өг-бүле дээш, ынакшыл дээш, амыдыралыңар ёзулуг эки болзун дээш демисежип турарын мактадыг-дыр. Шынап-ла сээң ашааң хөй чүүлдер талазы-биле чөптүг эвес-тир харын. Ынчаарга сен бодуң база бүрүн шынныг сен бе ынчаш? Амыдыралыңарның ынчап барганынга сээң буруууң хүү база бар-дыр. Бодунну шүгүмчүлелчи ёзу-биле көрдүн, ынчангаш бодунуңуң аажында өскертип ап болур хире чүүлдү бодун тыва бээр боор сен. Сеглээр сеслү безин бодаар херек. Сеслү эдиптери белен-не, ынчаарга чоок кижизин багай эткен сес аажок балыглаптар болгай... Ашаам меңээ дузалавас-тыр деп бижээш, оон: дузалааш, сөөлүнде барып чемелей бээр — дээр-дир сен... Бажыңга оон бичии-даа бол кылган ажылын сээң эскербейн барып турарын-биле ол болуп турар эвес ийик? Ашааң ажылдавышаан, өөренип турар кижи-дир, ынчангаш, уаустун чугаалаар ышкаш, баш кодурер чай чок оол-дур. Бажың ажылының талазы-биле кадайынга дузалаары — маадырлыг херек эвес болбайнаан харын, ынчалза-даа эскет чокка-даа дийик, сеглээн чылыг сөс ол таварылгада черле артык эвес болур. Ынчаарга ашаа кижи бодунуң ээлчээнде база-ла өг-бүлеге сээң кылган бүгү чүүлдериң дээш, уруглар азыраарынга, ашааң өөредилгезин уламчылаары-биле сээң кылган чүүлдериң дээш, өөрүп четтирген турар ужурлуг болгай.

Амыдыралга чүү-даа турар-ла харын... Оон бээр каш чыл эрткен, мен кезип эмнээн соонда эмнелгеден үнүп келдим. Бажыңга аажок кошкак чедип келген мен. Кооруңге, хирлиг хеп мырыңай овааланы берген болду. Хеп чуур черже чоруп ады өске кижи хөлезилеп алырынга чаңчыкпаан кижи мен. Ынчаар өрта мээң оглум Василий ханык хепти чуп каан, мен аңаа айтып берип турдум.

Ындыг, кижи бүрүзү болу хүлээлгелиг. Ынчалзажок, берге үелерде кадайы кылыр бе азы ашаа кылыр бе деп, кым-даа ынчап турбас, харын шыдаары-ла кылыр апаар ужурлуг. Аар-даа, чиик-даа дээрин хамаан чокка чоок кижизинге дузалаары — кижиниң хан-дамырындан тудуш негелдези-дир. Өг-бүлеге — бүгү кижилер деңэргелиг, кижи бүрүзү бодунуң шыдаар чүүлдерин кылыр. Бижи бүрүзү чоок эжинге дузалаарын кызыдар, бо дээрге өг-бүлениң мөзүзү, ооң бышыг болурунуң, бүгү социалистиг ниитилелдиң бышыг болурунуң үндезини-дир.

Ам Раяның ашаа, силерге чугаалап көрейн. Силерниң ат-бажыңнарны билбезим хараадаңчыг-дыр. Ажылдап, хөй номчуп, өөренип турар кижи дээш, силерни кижи хүндүлевээрдир. Ындыг болуру күзелдиг уулубиле меңнээрин, мергежилдиг болурун негээр болгай. Меңээ ол эки биллиңгир. Чүге дээрге, мээң улуг уругларым шуптузу инженерлер, техниктер, билиглиг тускай эртемниглер болу бергеннер, олар колдуунда кежээ өөренип, заочно өөренип тургаш ындыг болганнар. Ооң чиик эвезин билир мен. Кадайыңар эр кижи кылыр аар ажыл кылып, мааш чарыц, суг дажыы турда, күш-ажылчы кижи силер канчап доспейн барбас кижи боор силер? Ол өйде силер кичээлдеп-даа олурган болзуңарза, ол чорук силерни келдередип шыдавас. Чок, келдередип шыдавас!

Оон-биле кады мында херектиг бир, кончуг чугула талазы база бар... Ийи уруунуң адазы-дыр силер. Ажыл деп чүве хүндүлүг чүве дээрзин чаш уруглар мырыңай чажындан-на билир, чүгле билир эвес, харын караа-биле көөр ужурлуг болгай. Авазы биле адазы бажың ажылдарын деңге кылып турар өг-бүлеге уруглар чалгаа болуп өспес, чүге дээрге чаш кижиниң «чурттаалганы өөренир школазы» — авазы биле адазы болгай. Ынчаарга уруунуң ада өгнүнүң аажок хүндүлээри адазы кижи бажың ажылындан өспактаар болза, чаш кижи ачазын өттүнүп, база-ла бажың ииттиниң талазы-биле хүлээлгези бакка көрүп эгелээр апаар, оон соонда черле ажылдан оспаксыраар болу бээр, а ачазының бүдүрүлгеде ажылын ол билбес дээрзи биллиңгир болгай. Авазын база өттүнер төлеп чок чүү-хөй ажыл кылып турар кижи кылдыр көрүп, ону тооваастап үнер. Сөөлүнде барып ол уруга кандыг-даа бүзүредилге, кандыг-даа чагыышкын дуза болбас. Ол дугайын боданып көрүнер!

Ам силерниң кадайыңарның хомудап турар чүүзүнүң дугайында чугаалап көрейн. Ол дээрге, кадайыңарның өөренип, мурнуна талазы-биле өөредилге чедип алыр дээн күзелин силерниң эптеш чок, ёражок байдалбиле көрүп турарыңар-дыр. Ол канчап ынчап барган чоор? Силер культурлуг кижи-дир силер! Кады чурттап эгелеп турарыңарда Раяның мергежилинге, угаан-бодал талазы-биле ооң сонуургалынга черле чоргаарлавып турган боор силер. Ам чүү болу бергени ол ынчаш?

...Уруглар төрүттүнүп, сагыш салыр чүүл көвүдээн-дир. Университетке кирип алган-дыр силер. Ынчаарга кадайыңар база өөренир күзелдиг-дир, а силер аңаа: «Чок, бажыңга олурганың дээре» дээр-дир силер. Ынчаарга кадайыңарның угаанбодал талазы-биле негелдезин тооп көрбейн турар чорууңар сөөлүнде барып оон өзүлдезинге, хөгжүлдезинге кандыг багай салдарлыг апаарын эскербейн баар силер. А хөй номчуп, билиинерни бедидип турар силер бодуңар кажан бир барып силерниң бодалыңар, сонуургалыңар кадайыңарга солун эвес, таарышпас апарган турарын көрүп каар силер. Ынчангаш сонуургалыңар дүүшпес, амыдыралды көөрүнер ылгалдыг кижилер болу берип, бот-болуңарны билишпес апаар силер. Ынчаарга бо талазыбиле буруулуг кижи колдуунда силер болур силер. Оон ынай чүү болуру? Силерниң ийи уруунар база бар-дыр!..

Бодун шыдар, бергелерден бодунуң коргарын чажырар телээде, «чөптүг» чылдагааннар кезээде тып-тып келир харын. Ындыг болзажок, ол четпестерни ажып тиилээрде, күштер база-ла тыптып келир...

Чидиг чугаалап турарым чадавас, аңаа буруудатпаңар. Ынчаарга чидиг сөглеп турарым — силерге дузалаар дээш ынчап турарым ол-дур, ону билип көрүнер. Чүге дээрге, өг-бүлеңер эки-дир, ол оон-даа эки боор болур.

Рая, база сээң ашааң, эң-не чоок ийи кижи ышкаш кылдыр, кожа олуруп алгаш, арыг сеткилиңер-биле чугаалажып көрүнер. Эптежип, дугуржуп алыр боор силер дээрзинге бүзүрээр мен, ыяавыла ол болур. Аранарда ёзулуг-даа, хөй муруузунда-ла ындыг кылдыр сагындырар хомудалыңарны бажың иштинден үндүр октаптыңар. Мээң эжим эң-не угааныг, эң-не арыг сеткилдиг, эң-не чаагай болзун деп силерниң кайыңар-даа ынчап бодаар болгай. Бодуңарның шайыңар-даа ындыг болзун дээш, бот-боттарыңарга дузалашчы бээриңер база чугаажок, ол дээш күш харамнанмас силер. Өг-бүле амыдыралының бир эң улуг өөрүшкүзү ол.

Бистиң бүгү улуг өг-бүлевис силерден чаагай медээни чедип келирин четтикпейн манап тур бис.

А. ГОРЮШКИНА.

(Ийиги харыы дараазында үнер).

Кая-даа үлегерлиг оолдар

Совет Арминга албан-хүлээлгезин эрттирери чогуур назы-хары четкен хамаатыларның ылыктыг хүлээлгези. Бөгүнгү колхоз, совхозта азы бүдүрүлге черлеринде ажылдап турар аныяк оолдар, даарта тайбың чепсээн дайынчы чепсекке солуп, Төрээн чурттуң болгаш чонунуң тайбың күштүг ажылын бүзүрелдиг-биле камгалап туруптар.

Чыл-бүрүде бистиң чаңгыс чер-чурттугларывыс шериг албанынче аъттанып, баштай чоруткаңнар хүлээлгезин эрттиргеш, дедир халажып кээп турар. Чаңгыс чер-чурттуглары-выс, аныяк оолдар Совет Арминга хүлээлгезин эрттирип турар үеде хире бедик сагылга-чурумнуг, Төрээн чурттунга болгаш совет чонунга бердингениң көргүскенин дээрзин чамдык чижектерден көөрү солун.

Улуг-Хем районнуң Арыг-Бажы суурдан Бара-Тараа Бызаанчы, Бара-Тараа Тараачы алышкылар кады шериг албанынче чоруткаңнар. Улуу — Бызаанчы политиктиг болгаш дайынчы белеткелдер талазы-биле эң эки көргүзүглерни чедип ап, командылал чериндеп хөй удаа шаңналдарны алган болгаш бир катап кезектиң дайынчы тугунуң чанынга чурукка тыртырган. Тускай эртем чок чоруткаш, олар шеригге тускай мергежилди шиңгээдип алгылаан. Халажып чорууурда, аңаа командылал черинден берген характеристикада мынча дээн: «Биче сержант Бара-Тараа тайбың күш-ажылга база-ла шериг албанынга турганы ышкаш, бедик сагылга-чурумнуг, эң эки үлегер чижектиг, коммунизм тургузукчуларының мурнуку одуруунга төлептиг туржуп шыдаар дээрзинге бүзүреп тур бис». Дуңмазы, Тараачы база-ла үлегерлиг солдат болуп, хөй мактадарны алган болгаш «Күш-ажылдың шалыпчызы» деп бедик атты ол шериг кезээнде баштай чедип алганнарның бирээзи болган.

Ам Бызаанчы, Тараачы алышкылар Төрээн суурунда чанып келгеш, совхозунуң ажыл-херектеринче идепкейлиг киржип эгелей бергеннер.

Шивит-оол Октябр-оол — Арыскан суурдан шериг албанынче чоруткан. Үш чылда шериг албаны эрттиргениниң үезинде ол бышыг сагылга-чурумнуг, бодунуң херээнге бердинген солдат болуп, командылал чериниң каш удаа мактал шаңналдарын алган. Аңаа улуг үнелээшкинни кезектиң коммунистери көргүзүп, СЭКП-ниң кежигүнүнге кандидат кылдыр ону хүлээп алган. Шивит-оол Октябр-оол ам тайбың ажылче ээп келген, төрээн суурунда барган ажылдап кирипкен.

Халажып кээп турар солдат бүрүзүнүң характеристиказы-биле таныжып көрген тудум-на, улам чаа-чаа өөрүнчүг чүүлдер караңга көстүп турар. Чодураа чурттуг, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Донмутчук Дыртый, Хайыракан чурттуг, командылал черинден 20 шаңнал-мактаалдарны алган Дуңгар-оол Маадыр-оол, Бак-Чыраада — «Совет Арминың тергиини» Михаил Челбиир-оол болгаш өскелерин-даа адап болур. Олар база бо ады үнген эштери ышкаш, үлегер-чижектиг кижилер.

Чүгле чоокта чаа халажып келген бөлүк солдаттарның аразында 5 кижи «Коммунистиг күш-ажылдын шалыпчызы», 4 кижи «Совет Арминың тергиини» деп аттарны алган келгени бистиң тайбың күш-ажылчы чонувустуң оолдарын Совет Армия канчаар кижизидип чорудуп турарын, коммунистиг тургузуушкунуң одуруунда кандыг бышыг туруштуг ажыл-ишчилер немешкенин херечилеп турар.

Хууда амыдыралыңарга болгаш күш-ажылга чедиишкиннер болурунарны күзедивис, аныктар!

В. БЫШТАК-ООЛ.

«Шынның» штаттан дашкаар корр.

* * *

Солдаттың сөзү

Совет Арминың бүгү дайынчылары-биле бир домей, бистиң кезектиң бүгү солдаттары агаарга, космоска болгаш суг, адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Москвага Керээге ат салдынганын улуг өөрүшкү-биле уткаан. Дайынчылар, ону бистиң ленинчи Коммунистиг партиявыстың, Совет чазактың, совет улустуң болгаш бүгү делегейниң тайбынга чүткүлдүг улустарының чаа чайынначак тиилелгези кылдыр санап турар.

Ядролуг доозундан, хоралыг херелдерден агаарны, космос делгемин болгаш суглары арыг турар кылдыр камгалап турар, кижи төрелгетенниң чаагай чоруунга төөгүлүг улуг ужур-дузалыг ол документиге бүгү-ле аймак-сөөк улустарның өмүнээзинден массалыг ат салыышкыны оран делегейде калбарып неттерээн. Ол мазалыг чорукка, улустуң чугаалажыры ышкаш, «даг дег акта довук дег кара...» база тыптып турары хомуданчыг. Чамдык капиталистиг чурттарның тенден агрессчи бөлүктери, Францияның деголльчу чазаа дээн ышкаш, ол улуг Актыга хир-чам бораштырарын оралдашкан чөгенчиглерниң аразында кыдат удурткучулар база киржи бергенинге бистер, Совет Арминың дайынчылары сеткиливистиң ханызындан килеңнеп турар бис. Улуг Совет Эвилелиниң адрезинге меге-хоп тарадып турар ол сарыыл чок кижилерге Совет чазактың чоокта чаа кылган харыы медеглелин бистиң кезектиң бүгү-ле солдаттары изиг-биле деткип турар. Совет солдаттың сөзү, бүгү сеткил-сагыжы совет чоннуу-биле, Коммунистиг партияны-биле кажан-даа тудуш, холбаалыг болуп келген болгаш болуп артар-даа! Москва Берээзиниң тайбынга улуг ужур-дузалыг үнезин «довук дег кара» кудулладып шыдавас дээрзинге бүзүрелдиг мен.

М. ХЕРЕ-НӨРГЕН.

Шеригниң Н кезээ.

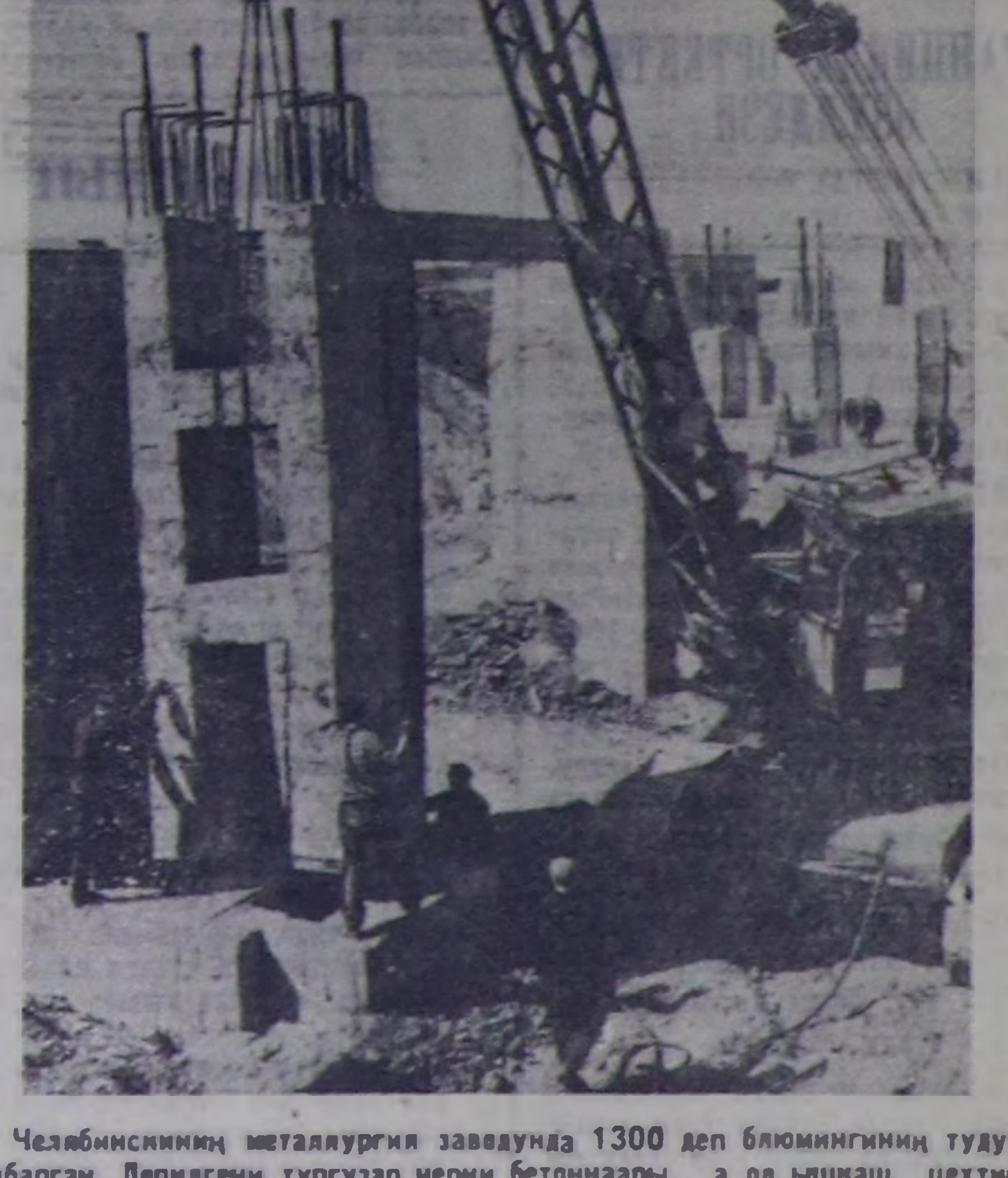

Челябинскиниң металлургия заводунда 1300 деп блюмингиниң тудуу калбарган. Деригени тургузар черни бетоннаары, а ол ышкаш цехтиң турар кол бажыңының конструкцияларын эптеп тургузар ажыл хайнышкынныг чоруп турар.

ЧУРУКТА: «Стальконструкция» тресте Е. Д. Дурненковтуң монтажчылар бригадазы 20 тонна амыг деңзилиг демир-бетон колонналарны тургузуп турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Даштыкыдан дыңнадыглар

Космосту тайбың ажыглаары дээш

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Космосту тайбың ажыглаар талазы-биле комитеттиң IV сессиязы бодунуң ажылын Нью-Йоркта эгелээн. Сентябрь 9-та болган хуралга санал берген ССРЭ-ниң, АКШ-тың төлээлекчилери ядролуг шенелделерни чамдык-кезиктеп хоруур дугайында керээге ат салганынга, а ол ышкаш совет-америк эртем кады ажылдажылганың калбарып турарынга байыр чедиргеннер.

ССРЭ-ниң төлээлекчизи Н. Т. Федоренконуң демдеглээни болза, космосту тайбың ажыглаар талазы-биле АКШ биле Совет Эвилелиниң аразында кады ажылдажылганың калбаргамы бирги ээлчегде ийи чурттарның аразында харылзааларның экижиринге дузалап турар. Белеткел комитеттерниң илеткелдеринде киирген чамдык сүмелерниң эки талалыг шынарларын ол айыткан. Ындыг болза-даа космос делгемин шинчилээрниң болгаш ажыглаарының кол эрге принциптериниң дугайында дугуржулга юридиктиг белеткел комитединге чедип алдынмайн барганын моон-биле кады Н. Т. Федоренко демдеглээн. А бо талазы-биле дугуржулга мырыңай эргежок чугула болуп турар дээрзин ол чугаалаан.

Волганың нефтизи делегейниң «Найырал» деп нефть дамчыдылгазы-биле ноябрьда Польшага болгаш ГДР-ге чеде бээр. Немец участокта тудугжулар кужениишкинниг ажылдап турар. Хоорза дамчыдылгаларны, бүгү хуулар алыр станцияларны, шлюз тургузулгаларны айыткан хуусаазында дооскан турар ужурлуг.

Чурукта: Одерде Шведтиң чоогунда (ГДР) участокта эптеп кылыр ажылдар.

Фото АДН — СЭТА-ның.

ӨӨРҮШКҮЛҮГ, ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН УТКУП АЛЫЫШКЫН

Совет космонавтарның Болгарияда чоруп турары

БЛАГОЕВГРАД. (СЭТА). Совет Эвилелиниң Маадырлары, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтары В. В. Терешкова биле В. Ф. Быковский олар Болгарияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң секретары эш Лючезар Аврамовтуң үделгези-биле Болгарияга аян-чорукту эгелээн.

София-Благоевград аразының аштаглыг оруунуң бүгү дургузунда мурнуу-барыын Болгарияның хоорайларының болгаш суурларының ажылчы чоннары совет космонавтарга өөрүшкүлүг байыр чедирип, оларның чоруп орган оруунга өң-баазын чечектерни чашпышаан, хлеб-дус-биле уткуп ап турганнар.

11 шак турда совет космонавтар болгаш оларны үдеп чоруур кижилер эрте-бурунгу болгар хоорай Благоевградка чедип келген.

Аңаа Македония шөлүнге митинг болган, митингиге 50 муң хире ажылчы чоннар киришкен.

БКП-ниң Благоевград округ комитединиң бирги секретары Крыстю Тричков, чуртта эң улуг Гоце Делчев аттыг пос-таавы комбинадының аргымчызы Снежана Клаузка олар эргим совет аалчыларга чүректиң ханызындан байыр чедирген.

Совет космонавтар Валентина Терешковага болгаш Валерий Быковскийге Благоевград хоорайның хүндүлүг хамаатылары деп атты тыпсыр дугайында хоорайның Улус Советиниң шиитпирин Благоевград хоорайның Улус Советиниң даргазының ораланчызы Димитр Миленов номчаан.

Делегейде бирги херээжен космонавт, Совет Эвилелиниң Маадыры В. В. Терешкова индирге үнүп келирге, дыңмыттыг адыш часкаашкыны, уэүлтелбес йөрээлдер чаңгыланы берген.

Валентина Терешкова совет улустуң болгаш совет космонавтарның алдарлыг ог-бүлезиниң өмүнээзинден Благоевградтың чурттакчыларынга чүректиң ханызындан байырны дамчыткан.

Силерниң кайгамчыктыг чурттуңарга келзин деп чалааны дээш, Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-зынга, Болгар чазаанга болгаш эш Тодор Живковтуң бодунга бистер, совет космонавтар, чүректиң ханызындан өөрүп четтирдивис деп, ол чугаалаан.

Ажылчы чоннаның өөрүшкүлүг утпааны Валерий Быковский чүректиң ханызындан уткуп алыышкын дээш өөрүп четтирген. Алдарлыг Болгар коммунистиг партияның удуртулгазы-биле социализмни бүзүрелдиг тургузуп турар аңы-дуңма болгар улустуң амыдыралы-биле бистер бодувустуң аян-чорувувустуң үезинде таныжып көөр аргалыг болуп турарывысха өөрүп тур бис деп, ол чугаалаан.

Допчузу-биле

★ Радио дамчыдылгазының болгаш телевидениениң айтырыгларының талазы-биле делегей организациязының ниити хуралының ээлчеглиг 19-ку сессиязы Бухарестиде ажыттынган. Сессияның ажылында Болгариядан, ГДР-ден, КУР-дан, КУДР-дан, Кубадан, Малиден, МАР-дан, Польшадан, Венгриядан, Румыниядан, Совет Эвилелинден, Чехословакиядан болгаш Финляндиядан келген төлээлер киржип турар.

★ «Варшава» деп металлургия заводунуң 6 муң кижилиг коллективинге улуг байырлал болган: ол заводту ажыглалга киирген үезинден бээр мартен суугуларадан миллион тонна каңны үндүрген. Миллион тонна медаллды калбарты кыстырган.

★ Партийжи орган — «Жюстис» солунуң сентябрьның 5-те эрге-чагыргаларның айтышкыны-биле харыгамынга удурланышкының мерделелин Мартиниканың компартиязы парлап үндүрген. Юньон Франсэз Энформасьон агентилелдиң дыңнадып турары-биле алырга, ол солуннуң манифестация дугайында парлап үндүрген отчёдунда «тодаргай эвес чүүлдер» бар дээр янзылыг сылдаг-биле ол дүрүм чок хемчегни алган болуп турар.

★ Юристерниң Африка аразының конференциязы Танганьиканың найысылалында ажыттынган, хөй-хөй африкан чурттарның төлээлери ооң ажылынга киржип турар. Конференцияда хайгааракчылар, ооң иштинде ССРЭ-ден, Англиядан, Франциядан, АКШ-тан болгаш өске-даа күрүнелерден келген хайгааракчылар база-ла киржип турар.

(СЭТА).

Япон черде америк баазаларны узуткаар

ТОКИО. (СЭТА). Японияның Коммунистиг партиязы чер иштинге ядролуг шенелделерни Каттышкан Штаттарның чорудуп турарынга удурланышкынны илергейлээн чагааны АКШ-тың президентизи Кеннединиң адынга сентябрь 10-да чоруткан. Чер иштинге ядролуг шенелделерни чугаа чокка соксадырын, ядролуг чепсекти бүдүрерин, моннаазын болгаш ажыглаарын хоруур дугайында дугуржулганы дөп-дораан чарарын, япон порттарны АКШ-тың шериг баазалары болдурар дээр бодалдан ойталаарын болгаш ядролуг чепсекти чедирер америк самолёттарны япон девискээрден чайладып үндүрерин япон коммунистер америк чазактан негеп турар. Окинава ортулуктарны Японияга дөп-дораан эгидерин болгаш япон черде америк баазаларны узуткаарын япон коммунистер шыңгыы негеп турар.

Японияның Коммунистиг партиязының чагаазын АКШ-тың президентизинге чорудуп бээри-биле АКШ-тың Японияда элчин черинге дамчыдып берген.

Одеколон ишкенинден хоралыг уржуктар

Хоорай прокуратуразының кабинеди. Кем-херек үүлгедикчизи Александр Князевке хамаарышкан айтырыгларны прокурор аңаа салып олур.

Александр Князев 26 харлыг, Чадаана АТК-ның чолаачызы. Казайлыг, бичии уруглуг. Шак ол аныяк эр кем-херекти канчап үүлгедипкени ол?

Князев сентябрь 8-те Кызылдың Сесерлиг сельсоюзунуң үлетпүр бараанарының магазининге чеде берген. Одеколон садып алыр дээш тургулаан, «градузу өрүдей» берген кижилерни көрүп кааш, ооң «эрии» улам-на хайнып, карактары дораан-на делгиирде одеколоннарда барган. Ооң магазинге келген-даа херээ ол — чыттыг суг садып ижери, аңаа келириниң мурнуу чарыында пассажирлер АТК-зының буфединден пивону база апкан чүвең иргин. Ынчангаш ооң бичии дениинге алыскаш, одеколонну черже маңнапкан. Князев ооң 250 грамм «Свежость» деп одеколонну садып алгаш, кожазында столоваага келгеш, аас иштин өртендир, ажыңнадыр боостааже бадырыпкан.

Удавааанда Князевтиң караанга бир чүве ийи кылдыр, ийи чүве үш кылдыр шокаранайндыр көстүп, бажы дескиниип, шынап-ла улустуң чугаалажыры ышкаш, далай безин дискек караанда чүве дег сагындырып келген, кызыдып каан демир-даа болза өжүр аспактаптар хире апарган.

Олча кылып оорлаптар чүү тыптыр иргин деп бодал-биле кудумчу кежир турган бажыңче углапкан. Ол үеде мырыңай чырык хүндүс турган. Ынчалза-даа ол «эдим» кижиге чүгдаа коргунчуг эвес болуп, чырык хүндүс-даа болза «хос эрттириптериге» бодай берген. Бажыңның херимин арта халып кирип келирге шынап-ла бүгү чүве ооң сагыжынга киргени ышкаш, оожум шөлээн болган. Бажыңче кирер эргин кырында бир аныяк херээжен кижи хүнде дөгеленип удуп чыткан. Ол аразында ооң бажынга өске бир бужар бодал кирип келген. Ынчангаш ол ооң кырынче шурай-ла берген... «Мени эт кылды, камгалап аң көрүңер!» диген херээжен үн ол-ла дораан дыңналы берген. Князев ооң аскын дуй тудуп, моорадыр соп алырын бодаан, ынчалза-даа кожазында бажыңнарның кижилери ол аныяк херээжениң коргунчуг алгызын дыңнааш, дораан-на маңнажып келгеннер. Одеколон ишкеш, дыңзыг ээрик Князевтиң херээжен кижини күштеп-чазарлаар дээн бодалы бүтпейн барып, дүржок хулиганны улус ол-ла дораан тудуп алгаш, хоорайның шагдаа черинче телефоннааш, аңаа дужаап берген.

Александр Князев одеколон ижиптиң шак мындыг чүдек-бужар кем-херекти үүлгеткен. Аңаа совет хоойлу ёзугаар чогуур хемчегни хүлээдир деп турар.

Кызылдың № 1 АТК-ның чолаачылары Григорьев, Федорпов, Прокофьев, Мастабаев олар Каа-Хем районунуң бир колхозунга дүжүт ажаалдазынга дузалажып турганнар. Кызылдың сайгарылга баазазынга тараа чүдүрүп эккеп кааштың, сентябрь 10-да Кызылдан элээн каш шил одеколоннарны садып алгаш, ажылдап турары колхозунуң тараа шынынче чорууру-биле хапканнар. Хоорайның үстүү чарыында Каа-Хем суурну эрткеш, оруктан хайыы черге баргаштың демги садып алган одеколоннарын ишкеш олурупканнар. Элээн үр болганда одеколондан эзирээн чолаачылар, машинаның эң-не дүргени чоруу-биле бурулады бар чыткан. Эң мурнуңга халдып олурган эжиниң машиназы андарылгаш оруктан ийиче чаштай берген. Чолаачызы мүн-не ажырбаан болган, черге кээп душкен машинаны тургузу төрепчилеп алганнар. Ол машинаның гузовунда үрелген черни өске бир машинаның гузовуунуң соо-биле эптей иттирип эгелээннер.

Мастабаев «септекчи» машинаны командылап турган.

— Ча, ам ажырбас, эки-дир!—деп, командыны бергеш, гузовтуң үрелген черин канчаар «септеп» алганын көөр дээш хая көрнүп алгаш холу-биле тудуп, суйбап турда, командыны дыңнаваан, эзирии дыка улуг Григорьев машиназын база катап газтааш, дедирлендиргеш, демги үрелген черин эптей үстүрер дээш 25 харлыг аныяк чолаачы эжи Мастабаевти «септеп» турганы машинаның гузовунга чыпшыр үстүрүпкен.

Ынчангаш карак чивеш дээр аразында-ла хай ынчаар болуп, Мастабаевти угааны билинмес кылдыр эңме аары-биле балыглапкан. Одеколон ишкештиң дыңзыг эзирээн чолаачылар аар балыгланган, медерел чок эжин Кызыл эмнелгезинге эккелген. Ынчалза-даа олар медерел чок эжин эмчиге эккелгештиң ол-ла дораан дезипкен, ындыг болза-даа бирээзин аңаа тудуп четтигипкен. Дезипкен чолаачыларны ол-ла хүнүң кежээзинде шагдаа ажылдакчылары тудуп апкан. Мастабаевти эмчиге эккелген соонда ол каш минуталар эрткенде өлген.

Дүжүт дээш демиселдиң хайнышкыныг хүннеринде одеколон ишкен чолаачылар шак мындыг хем-херекти үүлгедип, бирээзи амы-тынындан ынчаар чарылган-дыр.

Ол-ла хүн Минусинск АТК-ның чолаачызы Михаил Байкалов одеколон ижип, эзирээштиң кудумчуга хулиган чорук кылып, аңаа чораан кижилерниң аазка эптешпес бак сөстер-биле каргап, кыжанып тургаш, дружинниктерге болгаш шагдаа ажылдакчыларынга туттургзн. База ол-ла хүн — сентябрь 10-да № 3 АТК-ның чолаачызы аныяк эр Виктор Маслов одеколон ишкештиң дүне кудумчуга ужуп калган чыдырда, шагдаалар болгаш дружинниктер хоорайның шагдаа килдизиниң дежурный өрээлинге эккелген. Бир эвес ону хөй-ниитиниң корум-чурумунуң камгалакчылары камгалаваан болза, Маслов ол-ла удаан хевээр амы-тынындан когарап, эрте бээр турган. Чүге дээрге, одеколонну ижерге кижиниң организминге эң-не хоралыг болуп, ону ишкеш, ужуп каарга хан-дамыркың эргилери, чүректиң ажылы соксап туруптар. Маңаа бир чижек: Кызылдың сайгарылга баазазының ажылдакчызы Афанасьев одеколон ишкеш, эзириниң улгаткаштың бажыңынга чедип шыдавайн чер ара чыдыпкан. Афанасьев ол-ла хевээр «одунмайн» барган.

Одеколон ижер чоруктуң хоралыг уржуктары бо-дур.

Чолаачыларның арага-дарыже хандыкшааның түңнелинде авария кылып, кем-херек үүлгедип, мораль талазы-биле буудулуп чоруур чоруктарының дугайын моон мурнунда хурал-суглаага болгаш өске-даа чогуур черлерге хөй катап чугаалажып келген болгай. Ындыг болза-даа байдал өскерилбээн. Чамдык чолаачылар чурум чок үүлгедиглерин бо-ла кылыпкан турганлар. Ол ышкаш бистиң чолаачыларывыстың аразында хуу өнчү сүрер, ак-сеткилдиг эвес, оор чоруктар-биле байырып бодаар, күрүнениң өнчү-хөреңгизин оорлаар чоруктар бар дээрзин база-ла мыттавайн барып болбас бис. Ол дээрге чолаачылар ортузунга кижизидилге ажылының ам-даа багай чоруп турарының тодаргай херечизи-дир. Чамдык автоажыл-агый черлеринде партия эге организациялары СЭКП-ның Программазында чоннуң коммунистиг кижизидилгезиниң талазы-биле салган улуг-чаагай сорулгаларны чогуур негелдезинге чедир экижиттейн, ам-даа кошкак ажылдап турар. Ол ышкаш чамдык автоажыл-агыйлар СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырарын бодавайн турарынга тодаргай херечизи үстүнде фактылар ол-дур.

Одеколон ижер чоруктан шак мындыг хоралыг уржуктар болуп турда, бистиң магазиннеривистиң садыгжылары одеколонну чогум кымга, кандыг байдалдыг кижилерге садарын, кайы хире хемчээлдиг садыглаарын өөренип көрзе чогумчалыг болур.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.
(«Шынның» тускай корр.).

Аныяктар компартияга кирип турар

ПАРИЖ. (СЭТА). Сентябрьның 7-де болган 8-те болган «Юманите» солунунуң байырлалының үезинде 1295 кижи Францияның компартиязынга кирген. Партияга киргеннерниң хөй нуруузу—бо чылдың чазынында эң улуг ажыл соксаалыышкынынга киришкен аныяк шахтёрлар болуп турар деп, «Юманите» дыңнадып турар.

Бен Белла—Алжир республиканың президентизинге кандидат

АЛЖИР. (СЭТА). Сентябрь 10-та Алжирниң найысылалында ажыттынган Национал хосталга фронтузунуң партия активиниң конференциязы чыглытың баштыны, Алжирде эң-не сурагжыг политиктиг ажылдакчы, калбак улус массаларының деткимчезин ажыглап турар Ахмед Бен Белланы Улус Демократтыг Алжир Республиканың президентизиниң албанынга кандидат кылдыр чангыс үн-биле деппишип үндүрген. Президентиниң соңгууру сентябрь 15-те, воскресеньеде болур.

«Бен Белла империализмге удур база иштики реакцияга удур чайгылыш чок демисээчи болуп турарын ол бодунуң бүгү ажыл-чорудулгазы-биле көргүскен» деп, «Альже репюбликэн» солун бижээн. Бен Белланың кандидатуразын бүгү улустуң деткип турарын солун демдеглээн.

—□—

Тайбың — бүгү улустарның күзел-бодалы

ЖЕНЕВА. (СЭТА). «Делегейниң Кызыл Крезиниң 100 чыл оюнуң (1863—1963 чылдар) конгрези» бодунуң ажылын дооскан. Делегейниң барык-ла 100 чурттарындан 400 хире төлээлер конгресстиң ажылынга киришкен. Болуунуң хүрээлелинде 170 миллион кежигүннерни каттыштырып турар делегейниң хөй-ниити организациязы — Кызыл Крестиң тургустунганындан бээр 100 чыл болганын конгресстиң киржикчилери байырлалдыы-биле демдеглеп эрттирген. Тайбыңны болгаш улустар аразынга кады ажылдажылганы хандырарының талазы-биле хемчеглер Кызыл Крестиң ажыл-чорудулгазынга уламна улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Байыр чедирген болгаш улам ынай чедиишкиннерлиг болуруң күзээн ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң, АКШ-тың президентизи Д. Кеннединиң, өске-даа чурттарның күрүнелер болгаш чазактар баштыңнарының бижиктерин «100 чыл оюнуң конгрези» алган.

Делегейниң Кызыл Крезиниң хүн бүрүде ажыл-чорудулгазының янзы-бүрү талаларынга хамаарышкан элээн хөй илеткелдерни болгаш резолюцияларны конгресстиң киржикчилери чугаалажып көрген болгаш чүүлдүг деп бадылаан.

«Кызыл Крест бүгү делегейге тайбыңның факторy болур» деп айтырыгның талазы-биле хүлээп алдынган резолюция чугула ужур-дузалыг болуп турар. Венгрияның, Индияның, Польшаның, Чехословакияның болгаш Совет Эвилелиниң төлээлериниң киирген ол резолюция болза, бижиг тайбың дээрге чер бомбуруунуң улустарының эң-не изиг күзел-соруу болур, дайынның кыжаныышы чайладырынче угланган бүгү-ле кужениишкиннерге, ооң иштинде ядролуг чепсектиң шенелделерин болгаш ону ажыглаарын хоругдаары дээш демиселге-даа олар байыр чедирип турар деп, демдеглеп турар.

Мурнуу Вьетнамда дерзии үүлгедиглер

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Сайгондан келген дыңнадыгларны ёзугаар алырга, Сайгоннуң ортумак школаларының өөреникчилеринге удур иголиньдьемчи эрге-чагыргалар дерзии үүлгедиглерни үргүлчүлеп турар. Ол өөреникчилер фашистиг корум-чурумга болгаш чуртче америк шургуушкунга удур демисежип турар деп чүве биллингир. Чоокта чаа дамчылар болгаш пулемёттар-биле чепсегленген шериглер болгаш полицияның таңныылдары Сайгонда бүгү ортумак школаларны ажелеп алган. Дыка хөй өөреникчилерни тудуп хоругдаан. Чазакка удур база антиамериканчы чыскаалдарының эгелээн үезинден бээр Сайгонга 1300 хире өөреникчилерни тудуп хоругдаан дээрзин ЮПИ агентилелдиң корреспондентизи дыңнадып турар.

Игодиньдьемчи чазак өөреникчилерге удур чорудар чаа, шыңгыы хемчеглерниң дугайын чарлаан. Чыскаалдарга киришкени дээш школаларындан үндүрерин, шеригге келдиртирин, «эде кижизидер типтер» дээр черлерже чорударын херүп турар.

—□—

Дамаскыда суд чорудулгазы

ДАМАСК. (СЭТА). Бо чылдың июль 18-те чазакка удур бууран душкен сүлчээниң удуртукчулары Джасим Альван, Мухаммед Набахан болгаш Раиф Маари оларның херээн шиитпирин онза трибуналы чоокта чаа көрүп эгелээн.

Трибуналдың каш шактарда үргүлчүлээн баштайгы хуралынга буруудаттырганнарны байысаарган болгаш сүлчээге хамаарышкан чаа тодаргай чүүлдерни олар ачаан.

—□—

Ажылдан үндүрүп турар

КОПЕНГАГЕН. (СЭТА). Хүн бүрүзүнде-ле чаа-чаа кижилерни ажылдан үндүрүп турар. Данияның машина тудуунуң «Лауритс Кнудсен» деп эң улуг фирмазының бүдүрүлгелеринде ажылчыннар бөгүн ол дугайын дыңнадып эгелээн-биле чугаалап турар. Сөөлгү үеде ол фирманың Копенгагенде, Эмдрупта, Баллерупта болгаш Вейльде туруп турар чүгле дөрт салбырларынга безин бүгү ажылчыннарның алдынын бир кезээ амыдыраар хөренги тыварынын аргазындан казыттырган. Ол фирманың бүдүрүлгелеринде ажылдап турар 2.800 ажылчыннардан 500 кижини ажылдан үндүрген.

Баштайгы практиктиг базым

БЕРЛИН. (СЭТА). Баштайгы практиктиг базым кылдынган, ынчангаш кижи төрелгетен дараазындагы базымны идегел-биле манап турар деп, шылгарангай немец чогаалчы Арнольд Цвейг ядролуг шенелделерни соксадыр дугайында Москва Керээзинге ат салганының дугайында «Нейес Дейчланд» солунга бижээн.

Реакцияның болгаш дайынның күштери бүгү делегейде ойталап турар деп, А. Цвейг ооң ынай медеглээн. Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Керээге хамаарылга хөй-хөй чазактарга бөттарының улустарының талазындан бүзүредиишкин болгаш хүндүткелдиң шенээр чүгүлү болу берген. Тайбың кожа-хелбээ дөгүннээшкинниң политиказының үре-түңнелдиң бадыткаттынган турда, ам кыдат удуртукчулар калчаалыг реакциячылар-биле чаңгыс лагерьде туруп турары хараадаанчыг-дыр. Дайынның болгаш тайбыңның айтырыгларынга кыдат удуртукчуларның туружу, оларның медегелдери болгаш ходелишкиннери чаагай сеткилдиг чоруктуң идеалдарын үнелеп турар кижилерни коргудуп, дедир аткаар идип болур. Делегейниң ийи дайыннарының халаптарын чурттап эрттирген болгаш кижи төрелгетенниң сан-түң чок аража-когаралдарын көрген бистер, Европаның депшилгелиг чогаалчылары, Пекинниң политиказын ойтур шаап тур бис.

Бистер тайбыңның болгаш социализм тургузуушкунунуң күштеринге бүзүрээр бис.

ФРАНЦИЯДА ӨРТЕКТЕР ӨЗҮЛДЕЗИ.

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның экономиктиг байдалының дугайында допчулалда демдеглеп турары болза, чем продуктуларга өртектерниң өзүлдези — сөөлгү ийи чылдарның дургузунда чуртта амыдыралдың үнезиниң бедээниниң кол чылдагааны болур. Ол допчулалды статистиканың француз национал институду белеткээн.

1961 чылдың июньдан эгелээш өртектерниң ниити деңнелиниң өзүлдезиниң темпилериниң улгатканын допчулалдың авторлары демдеглеп турар. Ийи чылдың дургузунда, 1963 чылдың июнь айга чедир. Парижте үүрмектеп садар өртектер 12,5 хуу бедээн. Эрткен ийи чылдарның дургузунда ол өртектер 6 хуу өскен. Сөөлгү ийи чылдарда чаа ногааларга болгаш фруктуларга үүрмектеп садар өртектер 25 хуу, моону-биле садар өртектер 23 хуу өскен. Ол-ла үениң дургузунда хандырылганың төлевири 15,5 хуу, белен кылыгларга өртектер 6,8 хуу көвүдээн.

1962 чылдың ниити чартыындан эгелээш чуртта байдал улам дорайтаан болгаш ол үеден бээр өртектерниң улам аартаары мурнуку чылдарнындан кедергей болуп турары илереттинген.

Айыылдыг ойнаарактар

Чаш уруглар өөк-тава, ытпак демир, аязы-бүрү эриилдер, серенги, тоорук сайы болгаш өске-даа чүүлдер-биле болганчок-ла ойнай бергилээр. Уруг холунга таварышкан чүвени дораан-на аксынче суптар. Хенертен шимчеш кыныырга, алгыра каапкарга, азы чөдүрүптерге пактап алган чүвези өгүнче улам ханылап кире бериш болур. Оон соонда дораан-на харлыгып чөдүре бээр. Уругнуң боскунда чыдыпкан чүве ок иштинге үн харылзааларының аразынга барып чыдыптар болза ооң амызынга айыылдыг.

Бир эвес чаш уругнуң ажырыпкан чүвезиниң хемчээли улуг болгаш чыдыыр болза кегжир боостааның унунга чыдыпкаш шежүлээш үн тывылдырып, үнүң ыыткырын моондактап, хилинчектеп, чөдүртүп-ле турар апаар. Бичии хемчээлдиг чүве ижинге ханылап киргеш, орта ириниеп, улам өскээш уругнуң амызынга хора чедирип болур.

Чамдык таварылгаларда уругнуң тынар органнарының оруктарынче киргеш чөдүртүп эгелээр, ооң соонда ижинге ханылап киргеш баштайгы дээрезинде уругнуң организминге кандыг-даа дээштиг болбас. Ындыг таварылгаларда ада-иелер аная-ла оожургай бээр ийикпе, азы эмчиге бетин барбастай бээрлер. Эмнелге черинге чеде бээрге, эмчилер кезип эмнээр дээрге, оон ойталааш, «ажырбас он, чоорту чиде бээр ыйнаан» деп идегеп турарлар. Ынчалзажок уругнуң ажырыпкан чүвезя ижинге ирип-чыдып, бергедедип кээрге кезилдени ылавыла кылыр апаар, ындыг кезиишкин элээн берге болур.

Уругнуң боскунче кире берген дески эвес бизең чүве өске азы улуг хырынга болганчок-ла саадай бээр. Ындыг чүве ижинче ханылап кире берген таварылгада чиик—элээн каш хонганда читген чемниң хуулуушкуну-биле калы дашкаар үне бээр.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

—□—

Харыы чок арткан

Хүт—Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң эң ырак девискээри. Мында ферма бар. Ынчалза-даа ында ажылдап турар малчыннарны бараан-биле дыка четпес хандырып турар. Бо дугайында хомудалдар каш удаа болган, а харыы чок арткан.

Магазинде улуг өртектиг пөстер база шай, таапкылан өске бараан чок. Бараанңарны эккелдирип алыр дугайында магазин эргелекчизи Дьячук кандыг-даа хемчег албайн турары чогенчиг.

М. ЧАМБАА.

Ногаа болгаш нарын чем

Ногаалар — кижиниң аъш-чеминиң витаминнер, минералдыг дустар-биле байлакшылдар. Оларның дыка хөйү (согуна, чеснок, койнут, шавель дээш өскелер-даа) тускай шынарлыг. Чаагай амданы болгаш чытты чемге олар сиирер. Кижиниң организминге чемни эки хуулдурарынга болгаш сиңирерин ге бүгү-ле ногаалар дузалыг.

Кабачки деп ногааның ажыы өскелерден база-ла калышпас. Бистиң республикага ону бо чылын бир-ле дугаарында өстүрген. Аъш-чем, ногаа садар магазиннерде, ларёктарда ол чаа ногаа ам хөйү-биле кирген.

Ынчалза-даа ортан кандыг чемнерни белеткеп болуруң билбес кижилер хөй чүве төлээде, ону чем кылдыр болбаазырадырының чамдык аргаларын тайылбырлаарын күзедим.

КАБАЧКИНИ ХААРЫП БЫЖЫРАРЫ

Арыглап чуп (кежи кылын болза аштап) каан кабачкини 2—3 сантиметр чуга тогериктер кылдыр доора дургаар доорап, үрезиннерин аштааш дузап, перец-биле чыт кийр быжап, далганга бораашүнүш азы мал чааның үзүнге хаарар. Ону сметана-биле, помидор азы мөөгү-биле холуй салыр.

КАБАЧКИНИ ИЗИГ ЧЕРГЕ ТУРГУЗУП БЫЖЫРАРЫ

Кабачкиниң кежин аштап база улуг эвес болза, чүгле үштарын, а улуг болза, 10—12 см шөйбек цилиндр хевирлиг кылдыр чара кезер. Үрезиннерин шопулак-биле аштааш, шала быжыр хайындырар, ооң иштинге суггар фарштан белеткээр. Фарш аъш-бүрү ногааның, ногаа-биле ристиң, эът-биле ристиң, балык-биле ристиң, мөөгү-биле ристиң фарштарын кылып болур. Ногаа фаржын белеткээрде, үүредир ыргып каан морковьту болгаш согуннаны (морковьту тускай дүрбүүшке хоюдуп болур) үнүш үзүнге хаарар, аңаа томат-пастаны немээш, 5—10 минутада изиг черге тургузуп быжырар, ооң соонда аңаа дорап каан ногаан согуна сыыш, хоюткан чеснокту, перецти холуп, ол бүгүнүң шуптузунга үнүш үзүн немей куткаш, база катап 5—10 минутада изиг черге тургузар.

Ынчаар белеткеттинген фарштын кабачкилерниң иштинге суккаш, оларны сакпын иштинге салып, өлче сугну орту чедир куткаш сметананы, томатты холуп дузаар, ынчангаш изиг духовка иштинге 30—40 минута иштинде быжырар.

КАБАЧКИ ҮҮРГЕНЕЗИН БЕЛЕТКЭЭРИ

Кабачкини хайындырар, (ону хаарыпса улам эки), кырынга изиг суг кудуп тургаш, чугган согунаны болгаш помидорну аңаа катай салгаш, дузап перецтээш, үнүш үзүн база бичии хемчээлдиг уксусту холуур—ол бүгүнү холуй булгааш, бижек-биле азы эът тырттар машинага үүредир. Ооң соонда артык өл-шыгын чидиреп-биле ону бичии отка хайындыргаш соодуптар.

300 грамм кабачкиге 1—2 борбак согунаны, 2 улуг шопулак ишти үнүш үзүн, 1 борбак помидорну холуур.

Үстүнде айыткан бүгү рецептилер кижиге амданныг, хөй витаминниг болгаш хальшнлиг чемни хандырар.

В. МОРГУНОВА.
Тыва респотребсоюзтуң ниитиниң чемненилге килдизиниң улуг технологу.

АГААР

Бөгүн республикага эдир булуттарлыг хүн болур. Хат ноккактан ой-тавынга чедир. Агаарның температуразы: республикага — 12—17, а Кызылга — 15—17 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: **Спортчу улуг өөннар»** (2-ги сериязы) 10. **«Дүвүреңчиг чаяны назын»** 12. **«Бистиң бажыңывыста эр»** (1-ги сериязы) 2. 5. 10. **«Бистиң бажыңывыста эр»** (2-ги сериязы) 3.40. 6.50. **«Бистиң бажыңывыста эр»** (1-ги, 2-ги сериялары) 8.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Ийистерниң үүлгедиглери»** 11.15. 1.15. **«Саша»** 3.15. 5.15. 7.15. 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Мээң өөрүшкүм»** 2.30. **«Машенька»** 4.30. 6.30. 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Үшкү ракета»** 3.15. 5.15. 7.15. 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: **Уругларга программалар** 10. **«Диплом чок душтук»** 5. 7. 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 21.25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13; харыысалгалыг секретарьның 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25—38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01339. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. СЕНТЯБРЬ 14 СУББОТА № 219 (5623).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Чаңгыс сып-даа тараа кагбайын, бүгү дүжүттү дүрген ажаап алыыл!

КЫШ МАНАВАС

Кала-даа кышкы үеде ажылдың чедимшкини хамыктың мурнунда хынамчалыг болгаш өй-шаанда чорутттунган кышка белеткелдерден база улуг хамааржыр. Ам бо хүннерде республиканың бүгү-ле организацияларында, үлетпүр бүдүрүлгелеринде, культура албан черлеринде болгаш коммунал чуртталга бажыңнарында кышка белеткелдерниң массалыг хыналдазы чоруп турар.

Хөй-хөй бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның удуртукчулары, партия болгаш профэвилел организациялары кышка белеткелдер талазы-биле коллективтиг керээлерде айыттынган хемчеглерни боттандырар дээш организастыг ажылдарны бедик деңнелге чоруткан. Маңаа хамаарыштыр Кызылдың электростанциязында, дааранылга комбинадында, Элегес шахта эргелелинде, № 1 АТК-да, типографияда кышка белеткелдерни эгегерлиг чорутканын онзалап демдеглээри чугула. Одалга төптериниң, цехтерниң, мастерскаяларның капитал септелгези ол черлерде доозулган, хаалаларны чугайлааары, эжиктерни, соңгаларны чылыглааары, шалаларны дозулаары дээн ышкаш ажылдар тургустунган график ёзугаар күүсеттинип турар. Ол бүдүрүлгелерге кыштың соогу мырыңай шаптык болбас деп чугаалап болур.

Ынчалзажок үлетпүр бүдүрүлгелерниң болгаш албан организация черлериниң кышка белеткели республикада ниитизи-биле кончуг оожум чоруттунуп турар. Бо чылын Кызылга коммунал албан черлериниң болгаш чуртталга бажыңнарының септелгезинге 129,9 муң рубль түңнүг капитал салыышкыннарны тускайлаан. Эрткен тос айларда ол хөреңгилерниң 80 ажыг хуузу шиңгээттинген хирезинде капитал септелге сөөлүнде херек кырында чаңгыс-даа объект ажыглалга кииртинмээн. Капитал салыышкыннарны шиңгээдириниң айларга болгаш кварталдарга хуваап каан планы мырыңай ажыр күүсеттинип турда, септелге доозулбайн турар байдалды кончуг шын эвес деп санаар болгаш ону моон соңгаар болдурбазының талазы-биле боттуг хемчеглерни алыры чугула.

Кызыл хоорайның чунар бажыңнарының чаңгызы-даа кышка белен эвес, котельнияларның шуптузу одалга сезонунга белеткеттинмээн, баш таарывыр черлерде, аалчылар бажыңнарында болгаш өске-даа коммунал албан черлеринде кышка белеткелдер графиктен озалдап чоруп турар. Ылаңгыя коммунал чуртталга бажыңнарының капитал септелгезин оожум темпилиг чоруттунуп турары кончуг дүвүреңчиг болуп турар. Кызылда бо чылын капитал септелгезин чорудар ужурлуг 17 бажыңнарның амдыгаа чедир чаңгызы-даа доозулбаан. Септелгениң шынары чавыс, чайын чылыг үеде тудугжулар янзы-бүрү материалдар чедишпезинден ажыл шагының хөй кезиин халас эрттирип тургулаан таварылгалар дыка хөй. Ол дээрге хамыктың мурнунда Коммунал ажыл-агый министерствозунуң удуртукчуларының (эштер Еремеев, Конвиз), «Коммунтудугнуң» септелге-тудуг эргелелиниң (эштер Зильберман, Новицкий) кышка белеткелдерни өй-шаанда чорударынче чогуур кичээңгей салбааның. Кызыл хоорккүскомунуң (эш Красный) капитал септелгени дүргедедир талазы-биле хамаарышкан организацияларның негелдени кошкатканының түңнели-дир.

Кышка белеткелдерниң амгы темпилери-биле ажылдаар болза, капитал септелге мырыңай кышка чедир уламчылаар хирe байдал тургустунуп келген. Шак ындыг чорук чурттакчыларны бичe эвес бергедээшкиннерге таварыштырып, оларның талазындан чөптүг хомудалдарны көдүрүп үндүрерине чедирип турары-биле моон соңгаар эптежип болбас.

Республиканың районнарында кышка белеткелдерниң чорудулгазында четпестер ам-даа дыка хөй. Өвүр, Тес-Хем, Бии-Хем, Тожу районнарда коммунал албан черлериниң кышка белеткели озалдап, ылаңгыя чуртталга бажыңнарының капитал септелгези ам чаа эгелеп турары улуг дүвүрээзинни болдуруп келген. Ол районнарның күүскомнары хамаарышкан коммунал-хандырылга конторараарының ажыл-чорудулгазын экижидерин кичээнгейге алгаш, кышка белеткелдерни арткан хонуктарда доозарын хандырар ужурлуг. Эрткен чылын республиканың хөй-хөй районнарынга кышка белеткелди кулу деңнелге чорутканындан бергедээшкиннер эвээш эвес үнүп кээп турган. Коммунал ажыл-агый министерствозунуң-даа, районнарның-даа удуртукчулары эрткен чылгы чазыглардан боттуг түңнел үндүрбээн чорукту шын эвес деп санаар ужурлуг.

Чамдык районнарда одалга төптериниң кышка белеткелдери теңдии хожудап турар. Чижээ, Хандагайтыда котельнияның эптелге-монтаж ажылдары амдыгаа чедир эгелевээн. Ол чорук район төвүнде школаны, эмнелгени кышкы үеде чылыдылга чок болдурарынга чедирип келгенин улуг дүвүрээзин-биле демдеглевес аргажок. Хандагайтыга болгаш Суг-Аксынга одалга төптерин тургузар чугула ажылды кичээнгейге албайн турган, хелүн эрттир хожудаткан дугайын Чадаана «кедээ-тудуг» эргелелиниң начальниги эш Түгердеп шыңгызы-биле айтырар херек.

Тожунуң Тоора-Хемде, Таңдының Хову-Аксы суурда одалга төптериниң кышка белеткелдери база кончуг багай чоруттунуп турар. Ылаңгыя Хову-Аксы суурда электростанциязындан ажылчын суурже изиг суг дамчыдар хоорзаның эптелгези болгаш чылыглаашкыны эмин эрттир хожудап турар.

Районнарда коммунал электростанцияларның кышка белеткели база хожудап турар. Шагаан-Арыгда, Тоора-Хемде, Чадаанада электри хандырылгазы ам безин удаа-дараа үзүктелип, бүдүрүлгелерниң, школаларның, албан черлериниң кежээки үеде ажылдаарынга шаптыктап турар. Ол электростанцияларның капитал септелгезин ай-айы-биле узамдыгып турар, ынчаарга кажан доостуру тодаргай билдинмес. Коммунал чуртталга бажыңнарында эргижирээн электропроводтарын солуур мырыңай кичээнгейден дашкаарлап турар.

Районнарның коммунал хандырылга конторараарында капитал септелге чорудар ажылчыннар эвээш, ылаңгыя түүйбудан сугу салыр тускай мергежилдиг кижилер чедишпестеп турар. Ооң түңнелинде кышка белеткелдер баш бурунгаар тургустунган план чокка ала-чаагаарлаашкынга кирип турар.

Бай-Хаак суурнуң суг хандырылгазын экижидер талазы-биле айтырыгны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң сессияларынга көдүрүп турган. Ынчалзажок амгы үеде район төвүнде суг алыр чүгле чаңгыс чер ажылдап турар, а суг дамчыдар системаның ийиги ээлчээн кылырынче амдыгаа чедир эгелеп кирбээн.

Ак-Довурак суурга эрткен чылын чуртталга бажыңнарының батереялары доңуп, соок айларда чылыдылга мырыңай үстүп турган. Амгы үеде ында кышка белеткелдер база организастыг байдалдыг чоруттунуп, эрткен чылгы четпестерниң катаптаар демдектери амдыгаатан көстүп кээп турар.

Кышка чедир мырыңай эвээш үе арткан, бүдүрүлгелерниң, Коммунал ажыл-агый министерствозунуң болгаш районнарның удуртукчулары арткан үеде кышка белеткелдерни чедимшкиннииг доозарының бүгү хемчеглерин ап чорудары чугула.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ ПРОФЕССОР Л. П. ПОТАПОВТУ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

Тыва улустуң төөгүзүн өөренип шинчилээринге болгаш «Тываның төөгүзү» деп коллективтиг ажылды тургузарынга ачы-хавыязы дээш профессор Леонид Павлович **ПОТАПОВТУ Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле** шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Б. ДОЛЧАНМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары К. ДИИГА.

Кызыл хоорай, 1963 чылдың сентябрь 9.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ ПРОФЕССОР В. И. ДУЛОВТУ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

Тыва улустуң төөгүзүн өөренип шинчилээринге болгаш түс черниң башкы, эртем кадрларын белеткээринге ачы-хавыязы дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр бежен хар харлааны-биле холбаштыр профессор Всеволод Иванович **ДУЛОВТУ Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле** шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Б. ДОЛЧАНМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары К. ДИИГА.

Кызыл хоорай, 1963 чылдың сентябрь 9.

КНО-нуң Кол Ассамблеязынга төлээлер

Каттышкан Нацияларның Организациязының Кол Ассамблеязының сентябрь 17-де Нью-Йоркка ажыттынар XVIII сессиязынга баар ССРЭ-ниң төлээлерин ССР Эвилелиниң Министрлер Чөвүлели дараазында составтыг кылдыр бадылаан: А. А. Громыко (төлээлерниң баштыңы), В. С. Семёнов, Н. Т. Федоренко, М. А. Меньшиков, С. А. Азимов (төлээлерниң кежигүннери). Төлээниң кежигүннериниң оралакчыларынга: Г. П. Аркадьев, И. Н. Земсков, К. В. Новиков, П. Д. Морозов, В. Г. Солодовников оларны бадылаан.

• • •

Каттышкан Нацияларның Организациязының Кол Ассамблеязының XVIII сессиязынга баар төлээлерни Украин ССР-ниң Министрлер Чөвүлели дараазында составтыг кылдыр томуйлаан: Л. Ф. Паламарчук (төлээлерниң баштыңы), Л. Е. Кизя, Е. И. Згурская, М. Д. Поляничко, А. А. Бойко (төлээлерниң кежигүннери).

КНО-нуң Кол Ассамблеязының XVIII сессиязынга баар БССР-ниң төлээлерин Белорус ССР-ниң Министрлер Чөвүлели дараазында составтыг кылдыр бадылаан: К. В. Киселев (төлээлерниң баштыңы), П. Е. Астапенко, М. А. Минкович, И. П. Шамякин, Г. Г. Чернушенко (төлээлерниң кежигүннери).

Республикада дүжүт ажаап алыышкыны

(1963 чылдың сентябрь 10-да хуу-биле)

Районнар ажыл-агыйлар	тараа	кукуруза
Барыын-Хемчик	57,2	62,7
Улуг-Хем	39,7	27,9
Чөөн-Хемчик	29,1	47,6
Чөөн-Хемчик эргелел	**39,7**	**42,3**
Каа-Хем	43,8	91,3
Таңды	32,7	50,0
Бии-Хем	26,7	54,2
Тожу	—	—
Таңды эргелел	**34,2**	**61,9**
Тес-Хем	4,9	19,7
Өвүр	2,8	62,3
Тес-Хем эргелел	**4,7**	**26,0**
СОВХОЗТАР:		
«Барлык»	75,9	75,9
«Шекпээр»	57,9	45,1
«Сукпак»	56,3	54,3
«Көк-Тей»	50,3	78,1
«ҮТКА 25 чылы»	47,6	32,1
«Элегес»	39,3	66,6
«Тээли»	38,8	78,7
«Улуг-Хая»	37,8	37,1
«Межегей»	36,5	18,3
«Найырал»	36,1	17,2
«Чыраа-Бажы»	35,9	54,5
Дуржулга станциязы	31,1	23,1
«Сүт-Хөл»	29,3	46,8
«Тиилелге»	19,7	39,1
«Тыва»	17,6	57,1
«Өөк»	13,8	72,5
«Тес-Хем»	3,5	53,2

РЕСПУБЛИКАДА ТАРАА КУЛЬТУРАЛАРЫНЫҢ 35 ХУУЗУ, КУКУРУЗАНЫҢ 47,1 ХУУЗУ АЖААП АЛДЫНГАН.

Таңды районнуң «Совет Россия» колхозунуң Чагытайда ийиги трактор-хову бригадазының ажыл-ишчилери дүжүт ажаап алыышкынын чедимишкиниг чорудуп турар. Ук бригада сентябрь 10-га чедир күрүне шыгжамырынга 273 тонна тарааны кирген.

ЧУРУКТА: Колхозтуң № 2 бригадазының шаңында.

Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

Күрүне шыгжамырынга

Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунуң ажыл-ишчилери Төрээн чуртка улам хөй тарааны бээр дээш чай-чапсар дивейн ажылдап турарлар.

Сентябрьның 11-ге чедир колхоз күрүне шыгжамырынга 500 ажыг тонна тарааны кирген. Ол тараа колдуунда-ла Чеди-Пашта № 2 бригададан кирген.

Бо колхозтуң тараалан ховуларында күш-ажылчы шолбаннарны хөй-түбиле адап болур. Ылаңгыя комбайнерлер Моңгуш Быстай-оол, Бичекей Арагачы, Мунзук Черлик-оол, Оңдар Бавуу олар хүн бүрүнүң ажыл нормазын үргүлчү ажыр күүседип турарлар.

«ХАДЫҢ» КОЛХОЗТА

ТАРАА АЖААЛДАЗЫ

Бии-Хем районнуң «Хадың» колхозунда ажаап алыышкын хайнышкыныг чоруп турар. Колхозтуң тараажылары сентябрь 8-ке чедир 1411 га тарааны дорт кестирген. Ажаап алыышкынының эгезинден тура комбайнерлер А. Абрамов, В. Гончаров, В. Осипов, А. Даваа, Я. Горбунов мурнуку одуругда чоруп турар. Хүнде 15—20 га тарааны кезип турар комбайнерлерге колхоз баштаар чери акша шаңналын бербишаан, шилчиир кызыл тукту тыпсып келген. Ам комбайнерлерниң аразындан А. Абрамов ол тукту быжыг тудуп турар. Кестинген шөлдерниң саваңын трактор удур сараатап турар.

• • •

АҢГЫС АНДАРЫЛГАЗЫ

Колхоз күскү ажылдар-биле чергелештир аңгыс андарылгазын база чорудуп турар. Бо хүннерге чедир ам 480 га аңгыс андартынган. Чер андарылгазында трактористер Д. Тас-оол, М. Кызыл-оол, К. Даваа болгаш өскелер-даа хүнде 6,5 га аңгыс андарар нормазын 9 га чедирип турар. Доктаатккан нормазындан ыраакта хөй аңгыс андарганнарга акша шаңналын база тыпсып турар.

Мурнакчыларга деңнежир

ШУЙ. (Телефон-биле). Барыын-Хемчик районда «Мурнакчы» колхоз мал чеми белеткээринге болдунар бүгү-ле аргаларны организастап турар. Хову ажылының бригадазындан саван бөлүп сараатаар, школачылар болгаш контора ажылдакчыларындан будук-бүрү белеткээр звенолары чер болганда организастаан. Сиген белеткээр ажылга шефти доктаамал чорудары чаңчыл болган.

Техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглавышаан, күш-ажылды шын организастааныйның уламындан колхозчулар 8060 центнер сиген белеткээр хүлээлгезинден ам 5640 центнерни бөлүп сараатаан. Баштайгы кестинген 300 гектар кукурузадан 10 муң центнер ногаан массаны силостаан. Ол ышкаш 300 центнер будук-бүрүнү база белеткээн.

Баксыратпайн, эки ажаап сараттаан зелёнканың малга хоолузу бедик болур. Сарыг-Белде 80 гектар, Бадыайда 36 гектар болгаш Узун-Кыйыгда 80 гектар көк-суладан колхоз база ажаап кирипкен.

Ниитиниң малынга улам-на хөй, эки шынарлыг чемни белеткээри дээш чарыштың мурнуку одуруунда Барлык-Аксында Салчак Дадарның бирги хой бригадазының коллективи чоруп турар. Олар 1200 центнер сиген белеткээр хүлээлгезин 1800 центнер кылдыр күүсеткен.

Мурнакчы комбайнерлер

Улуг-Хем районда «Чодураа» колхозтуң механизаторлары болгаш тараажылары амгы бо хүннерде бүгү күжүн тараа ажаап алыышкынынче угландырган. Ажыл-ишчилер чоокку үеге чедир 1323 га тарааны кескеннер. Комбайнерлер А. Кызыл-оол 248, П. Бабанов 227, Д. Сегбе 182 га тарааны түс-түзүнда ажаап алганнар. Бо эштер дүжүт дээш демиселдиң мурнуку одуруунда чоруп турар. Чолаачылар эштер Шойдум, Санчай-оол олар база-ла шалыпчылар. Мында мурнакчыларның саны хүн-бүрү өзүп орар. Чодурааның тараажылары ам 111 тонна кызыл-тасты күрүне шыгжамырынга дужааган.

ТОДАРГАЙ ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЛЗЫН

Күскү хову ажылдакчыларының амгы изиг-түлүк хүннеринде техникага камныг болур чорукту шыңгыырадыр, ону башкарар кадрларга сагыш човангыр болур, ынчангаш техниканың бүгү күчүзүн чөптүг ажыглаар ужурлуг бис.

Бистиң совхозувуста техникага камныг болгаш боттары кызымак ажылдап турар Семен Маковкин, Тумат Аңгыр-оол, Ховалыг Хемер-оол оларны болгаш оон-даа өске мурнакчы механизаторларны чоргаарал-биле адап болур.

Оон-биле чергелештир техника ажыглалында, механизатор кадрлар-биле ажылда улуг четпестер бистиң совхозувуста бар. Самбуу Дадар-оол хөй уругларның адазы, 1961 чылда Шагаан-Арыгга тракторист курузун доозуп алган болгаш механизатор ажылчын болуп ажылдаар күзелин илереткен. Ол хирезинде-ле, аңаа хүлээдип берген № 26 «ТД-54» тракторну үргүлчү арагалап, эзирик, ажылдап турган, ол үрээн. Техникага кам чок ол арагачыга ам № 65 «ДТ-54»-тү берип каан. Тракторист Бандан-оол Кызыл-оол «МТЗ-50Л» маркалыг чаа «Беларусьту» кадыр элче чуул бадырыпкан. Николай Цыбин база бир ындыг тракторну үрээш, херим иштинде «шыгжап» каан. Совхозтуң дирекциязы техникага шак мындыг кам чок кижилерге кандыг-даа буруу хүлээтпейн турары кайгамчык.

Кадрлар-биле ажыл мында база багай тургустунган. Трактор бригадазының бригадири О. Хуралдаа ажылчыннар-биле эптиг, кижизидилгелиг ажыл чорутпайн, чүгле чагырып-дужаарының бюрократсыг методу-биле ажылдап турар. Ол, аныяк кадрларны ажылындан үндүрерине өөлежип турар.

Механизатор кадрлар-биле ажылды экижидер талазы-биле тодаргай хемчеглерни алыры совхозтуң партия организациязындан болгаш дирекциязындан негеттинип турар.

Х. АНАЙ-ООЛ.
Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң трактористи.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ АЖЫЛЫНЫҢ хүн демдеглели

Ажаап алыышкын ажылдары изиг-түлүк чоруп турар. Барыын-Хемчиктиң, Каа-Хемниң, Чөөн-Хемчиктиң чамдык ажыл-агыйлары ажаап алыышкынны доозарынга чоокшулаан. Каа-Хемниң «Коммунизмче орук», Чөөн-Хемчиктиң «Искра» колхозтары ажаап алыышкынының мурнакчылары болуп турар. «Көк-Тей», «Барлык», «Шекпээр» совхозтар тараа культураларының ажаап алыышкынын бедик темпилиг чорудуп турар. Оон-биле кады мурнунда хожудап турган ажыл-агыйлар база темпизин дүргедедип эгелээн. «Тиилелге» совхозтуң механизаторларының күш-ажылчы идепкейи хөлзе-биле өскен. Ында сентябрь 13-ке чедир 7.000 гектар хире тараа культуралары ажаап алдынган, аңгыс андарыышкыны үзүктел чок чоруп турар.

«Тиилелге» совхоз эрткен чылдарда аңгыс андарарының планын күүсетпейн келген. Ажыл-агый чыл бүрүде тарылгаларның улуг кезиин чазын андарган черге тарып турган. Ол чорук чүс-чүс тонна тарааны чедир албазынга чедирип турган. Ам удуртукчулар, тускай эртемниглер камчап-даа тургаш, хөй аңгысты андарып алырын шиитпирлээн. Совхоз бо чылын 10 муң гектар чайгы черни белеткеп, 5 муң гектар аңгысты андарган.

«Межегей» совхоз тараа кезилдезиниң темпизин дүргедедип турар. Сентябрь 13-ке чедир ында 7.404 гектар тараа кестинген, 6 муң гектар бастыртынган. Дуржулгалыг комбайнерлер С. Суворов оолдары-биле кады, а ол ышкаш В. Тимков, Г. Шараев олар мурнукузу ышкаш мурнап чоруп турар. Тимков болгаш Шараев олар «ЖВН-10» деп калбарты алыр жаткаларга ажылдавышаан, 1200 гектар тараа культураларын тавычалай кестирген болгаш 353 гектар черниң тавычаларын бөлдүрген.

Совхоз келир чылдың дүжүдүнге чер белеткээр талазы-биле улуг кичээнгей салып турар. Трактористер А. Андриенко, В. Вышар, В. Александров, М. Благодатский хүн бүрүде 6,7 гектар черни андарар нормалыг тургаш 12—13 гектарны андарып турар. Совхоз 6.703 гектар чайгы черни белеткеп, 3350 гектар аңгысты андарган. Ажылды үрей кылыр чорук-биле шыңгыы демисел чоруттунуп турар. Чижээ, трактористер Матюхов, Врублевский, Синев, Тимеранов олар 18 гектар черни дески эвес ооргалай андарган. Агроном ол черни браактааш, ону катап андарарын негээн. Чарыгдаттынган кывар-чаар чүүлдүң өртээн үрей кылыкчылардан төлеттирген.

Улуг-хемчилер келир чылдың дүжүдүнүң дугайында сагыш салыышкынны илередип турар. Ында аңгыс андарарының планы 25,8 хуу, а «Найырал» совхозта—49 хуу күүсеттинген. Каа-Хемниң «Октябрь 14 чылы», Таңдының «Революцияның чалбыышы» болгаш Чөөн-Хемчиктиң «Большевик» колхозтарында эрте дески кылдыр андарган аңгыс эвээш эвес. Ындыг болза-даа дыка хөй ажыл-агыйлар ынчаар ажылдавайн турар.

Каа-Хемниң «Кызыл тук» болгаш «Тиилелге», Улуг-Хемниң «Күш-ажылдың хостуу», «Чодураа» болгаш «Х Улуг хурал» колхозтары аңгыс андарыышкынын аажок оожум темпилиг чорудуп турар. Ынчаарга Барыын-Хемчиктиң «Большевик» болгаш Таңдының «Коммунизмниң херели» колхозтары аңгыс андарар ажылче сентябрьның баштайгы он хонуунда безин эгелеп кирбээн.

Сентябрь айның ийиги он хонуунуң эгезинге чедир республикада ниитизи-биле 41.505 гектар аңгыс андартынган. Ол болза планга удур 14 хуу болуп турар. Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйларында аңгыс андарыышкыны онза багай чоруп турар. Ында чүгле Тес-Хем районнуң «Коммунизмче орук» колхозу аңгыс андарыышкынынче эгелеп кирген.

Сентябрьның баштайгы чартыы төнер чыгаан. Доңат дүжери база чоокшулаан. Ындыг турбуже дыка хөй колхозтар болгаш совхозтар аңгыс андарар ажылды амга чедир ёзулуг организастап шыдаваан. Ындыг чорук-биле эптежип болбас. Партия организациялары ажылды узамдыктырып, аңгыс андарар агрегаттарны четче ажылдадып шыдавайн турар тускай эртемниглерден шыңгыы негелде кылыр ужурлуг. Бүгү-ле күскү хову ажылдары ам комплекстиг чоруттунган турарын чедип алыры чугула. Аңгыс андарар талазы-биле тускай звеноларны тургузар, оларның техниктиг хандырылгазын экижидер арга ажыл-агый бүрүзүнде бар. Тракторлар моторлары дүне-даа, хүндүс-даа ховуларга доктаамал дагжап турар кылдыр ажылды ынчаар организастаар херек. Өй-шаанда андарган аңгыс бедик дүжүттүң үндезини, часкы тарылганы организастыг чорударының магадылалы болур. Ынчангаш ажылчын минута бүрүзүн дүжүт ажаап алыышкынынга ышкаш чер белеткээринге база ынчаар ажыглаар ужурлуг.

Чаңгыс хүн иштинде

Күрүне шыгжамырынга тараа кирридилгезиниң темпизи республикада улам-на күштелип турар. Чүгле сентябрьның 12-де 1425 тонна тараа дужааттынган. Ол хүн Каа-Хем район 553 тонна, Таңды район 518 тонна тарааны күрүне шыгжамырынга кирген. Чаңгыс «Тиилелге» совхоз кур черниң 181 тонна тараазын ол хүн дужааган.

Күрүнеге тараа садар хүлээлгезин «Көк-Тей» совхоз 100,3 хуу күүсеткеш, сээүн ээлээн. Бо талазы-биле чарыштың мурнуку одуруунда оон ыңай «Сүт-Хөл», «Чыраа-Бажы», «Межегей» совхозтар чоруп турар.

ЧЫРГАКЫ САЛБЫРДА

Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң ховуларында ажаап алыышкын түлүктеп турар. Ооң Чыргакы салбырының тараажылары ажаап алыышкынны Хорум-Даг, Чыраа-Бажы салбырлардан орайтап эгелезе-даа, ам оларны мурнай берген. Салбырның комбайнерлери дүн-хүнде ийи ээлчеглиг ажылдап келгеш, чоокка чедир 1000 га тарааны кескен. Чиңирги-биле демисел салбырда аажок күштелген. Тускай тургускан дежурныйлар, ылаңгыя дүнеки үеде кезилдениң шынарын хынавышаан, комбайннарның хөй туруушкунун болдурбас дээш, оларны үргүлчү хайгаарап турар.

Хүнде 14—15 га тарааны доктаамал кезип, кызымак ажылдап турарлар бисте хөй. Оларга О. Дыртыына, Д. Калин, Д. Күнзек болгаш өскелер хамааржыр. Комбайнерлерниң аразында калбарган чарыштың түңнелин чеди хонгаш үндүрүп турар. Бо удаада О. Дыртыына 150 га тарааны кескеш, шилчиир Кызыл тук-биле акша шаңналын алган. Бир эвес эки хүннер болур болза ажаап алыышкынны сентябрь 25-те доозар арга бар.

ОРГАНИЗАСТЫГ АЖЫЛ

БЕЛДИР-АРЫГ. (Телефон-биле). Ажыл-херек бүрүзүнүң чедимшкинниг болуру баш бурунгаар эки белеткелден болгаш организастыг удуртулгадан чугула хамааржыр. Тес-Хем районда «Чодураа» колхоз, бо чылын үнүш орайтаан болзажок, 10 муң центнер сиген белеткээр планың 82 хуу чедир күүседип берген азы 8920 центнерни бөлүп сараатаан.

Ниитиниң малынга чегчир, эки хоолулуг чемни белеткеп алыры дээш ажыл улам калбарып турар. Сиген шөлдеринде тос бригада бар, оларның бежи малчыннардан тургустунган. Бо талазы-биле үлегерлиг ажылдап турарларны база айтып болур. Тесте эш Данзырыңның удурткан бирги хойжу бригадазының коллективи 1318 центнер, Шаранурда үшкү хойжу бригада (удуртукчузу эш Хайың) 1182 центнер сигенни белеткээн.

Колхозтуң кукурузачылары ажаап алыышкынны база түлүк чорудуп турар. Баштайгы кестинген 205 гектардан 12300 центнер ногаан массаны силостаан. Ол ышкаш школачылар болдаан бригада мал чеминге 470 центнер будук-бүрү чемни белеткээн.

Республикада аңгыс андарылгазы

(Сентябрь 10-да хуу-биле)

Районнар болгаш ажыл-агыйлар	Андарган черниң хуузу
Улуг-Хем	24,0
Барыын-Хемчик	17,5
Чөөн-Хемчик	9,7
Чөөн-Хемчик эргелелдиң түңү	**18,1**
Каа-Хем	14,8
Таңды	12,2
Бии-Хем	10,1
Тожу	—
Таңды эргелелдиң түңү	**12,4**
Өвүр	1,4
Тес-Хем	—
Тес-Хем эргелелдиң түңү	**0,2**
СОВХОЗТАР:	
«Найырал»	41,3
«Көк-Тей»	30,1
«Шекпээр»	29,8
«Сукпак»	28,6
«ҮТКА 25 чылы»	24,9
«Улуг-Хая»	22,5
«Барлык»	18,8
«Элегес»	14,7
«Межегей»	14,5
«Сүт-Хөл»	14,0
«Тээли»	9,5
«Чыраа-Бажы»	8,9
Дуржулга станциязы	7,5
«Тиилелге»	2,5
«Өөк»	1,9
«Тес-Хем»	—

Аңгыс андарылгазының чыл планын республиканың колхозтары 11.6, совхозтары 15,7 хуу күүсеткен.

МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИ

«Искра» колхоз 1200 тонна сиген белеткээр планныг. Ам чоокка чедир 730 тонналы бөлүп тургускан. Ол ышкаш, тараан шөлден 190 тонна сигенни кескеш, фермада сараатаан. Кукурузаның ногаан массазының силостаашкыны база үргүлчүлеп турар.

Бо ажылда чамдык четпестерни база демдеглезе чогуур. Мал чеми белеткээриниң планы ам-даа күүсеттинмейн турда-ла, Хадын иштинге тараан, силостаар дээн 148 га көк суланы ферманың хаваннары биле колхозчуларның инектери дойлап каан. Ол шөлге тараан суланы эрткен чылын база-ла мал чип каан.

Бии-Хем район.

МАЛ КЫШТАГЛАДЫЫШКЫНЫНГА БҮГҮ ТАЛА-БИЛЕ БЕЛЕТКЕНИР

Мал кыштагладыышкынының организастаарының айтырыы малдың баш санын өстүрериниң, оон продуктуларын бүдүрерин көвүдедириниң херээнге эң чугула хемчеглерниң бирээзи болур. Мал чемнериниң белеткелин болгаш ажыглаалын, кажааларын, сүг хандырылгазын белеткээрин, кадрларны шилип алырын, оларның күш-ажылын организастаарын канчаар чорутканындан мал кыштагладыышкынының чедиишкинниг чорудары кол хамааржыр.

Мал кыштагладыышкынынга белеткелдиң айтырыынга мындыг чүүлдер хамааржыр: кышкы үеже шилчиирин-биле чергелештир инектерниң саалдазын, малдарның чемгерилгезин организастаары, малды түс-түс коданнарга шын үзери, тарып боозадылганы, ветеринария хемчеглерин болгаш малдарның кадыкшылынга, продуктулуунга хамаарышкан өске-даа хемчеглерни доозар.

Малды чемнер-биле хандырары, кышкы үеде чемгерилгени шын чорудары кол чүүл болур. Чем барда — мал-даа, эът, сүт, дүк-даа бар болур. Бо чылдың агаар-бойдузунуң таарымчалыг эвес байдалын өөренип көргеш, малдың бедүүн болгаш шыктыг чемнерин чер болгандан дилеп тывар, болдунар-ла хөй-биле белеткээр сорулга ажыл-агыйларның удуртукчуларының, тускай эртемниглерниң, бүгү малчыннарның мурнунга салдынган турган. Бо ажыл ам ырынай чидии-биле түргүстүнүп келген.

Сентябрь 10-га чедир колхозтар, совхозтар сиген белеткелиниң планын 43.1 хуу, оон иштинде «Найырал» совхоз чүгле 25.0, «Улуг-Хая» — 33.2, «Элегес» — 29.6, «Сукпак» — 13.0 хуу күүсеткен. Республиканга 861 муң тонна силос салыр турган болза салдынганы 137,5 муң тонна. Будук-бүрү чемнер белеткээриниң планы чүгле 3,3 хуу күүсеттинген. Мал чемнериниң белеткели эң дувураазиниг байдалда деп чүвени бо саннар көргүзүп турар.

Малды бедүүн болгаш шыктыг чемнер-биле хандырып болурунуң аргазы ажыл-агый бүрүзүнде бар. Ам-даа ажаап алдынмаан 30 муң га ажыг шөлде чаягаар үнген, 15 муң шөлде — тарымал оът-сигеннерни кезип, бүгү саванны чаңгыс килограммга чедир ажаап алыры колхозтарга, совхозтарга онаажып турар. Тес-Хем районунуң ажыл-агыйларының кылып турары ышкаш, сиген чыылдазынга немелде кылдыр хову одарларының сигенин кезерин организастаа чогуур. Тулаалыг, чадаң унуштуг, эзим иштиниң черлерден сиген белеткелин база үргүлчүлээр херек. 56 муң тонна будук-бүрү чемнерин белеткээриниң планын күүседирин бүгү күженниишкин-биле чедип алыры чугула. Ол бедүүн чем-биле 250 муң баш хойну чемгерип болур.

Шыктыг чемнерниң белеткелин доңгурар сорулга-биле силостаашкынга өске силос культураларын холуштурар аргаңы, чижээ, картофельдиң, чигир свёклазының сыптарын, бакчы болгаш ногаа культураларының артынчыларын, хээндектээн саванны кукурузаның ногаан массазы-биле холуй силостаарын СЭКП обкому болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели бүгү ажыл-агыйларга сүмелээн. Моон күсели-биле колхозтар, совхозтар силостаан чемнериң курлавырын 25—30 муң тоннага көвүдедип болур болгаш оон-биле немелде чем кылдыр 250—300 муң баш хой, өшкүнү азырап болур.

Кукурузаны аажок өл-шык турда силостаарын өөренип көргеш, хээндектээн саван-биле холуштур силостааш, оон эң чемниттиг шык суун бүрүн ажыглаары эргежок чугула. Ынчангаш, эвээш хөөлүүг саван, ногаан массаның шык суу-биле ховушкаш, улам чымчап, малга эки чиртингир апаар, а ногаан силос массазының чемгерилгеге херек шык суу бүрүн ажыглаттынар.

Ындыг түрбүже чамдык ажыл-агыйларда бо үнелиг сүме ажыглаттынмайн, ногаан массаның чемниттиг суу кандыг-даа ажыглал чокка салдынган силостуң даштынче сыстып үнүп турар. Ындыг ажыл-агыйжы эвес чорук «Межегей», «Улуг-Хая» совхозтарда, «Совет Тыва» колхозта, дуржулга станциязында болуп турар. Мындыг чорукту боллурбайн, кукурузаны саван-биле холуй силостаар херек.

Белир кыштаглаашкынга саван болза бедүүн чемнерниң балансызынга 60-тан эвээш эвес хуунү ээлээр ужурлуг. Моон ап көөрге, бүгү саванны бөлүп сараатгаары колхоз, совхоз бүрүзүнүң сонгаарлаттынмас хереэ болур. Саванны өртедип азы ангыс-биле кады андарып болбас. «Тиилелге» совхозта 250 га шөлде үнелиг чочак-тараа саванын өй-шаанда ажаап албайн турза-ла оон өңү карарып, бедик чемниттиг шынарын чидирген. Ында № 7 бригадазының бригадири эш Клинчат саванны бөлбейн, ангысты андарып турар. «Межегей», «Найырал», «Улуг-Хая» совхозтарда, «Совет Россия», «Совет Тыва» колхозтарда болгаш өске-даа чамдык ажыл-агыйларда саванны мал чемнинге бөлүп албайн турар. Бо дээрге мал кыштагладыышкынынга белеткелге харыысалга чок чорук тур.

Мал чемнериниң четпезин доңгурар талазы, бүгү саванны ажаап алыр херек. Саванны чүгле ангыс андарар дээш чайладып бээр эвес, ону эки сараатап алыр. «Элегес» совхоз 400 га шөлдүң саванының кукуруза-биле холуй силостааш, силос салдышкынын 400—450 тоннадан эвээш эвеске көвүдеткен. Ону өске ажыл-агыйлар черле кылып болур.

Малды чемнер-биле хандырарының ийиги эң чугула чүүлү, бистиң байдалдарывыска, кышкы одарларны чөп ажыглаары болур. Кышкы одарларның курган сигенниң гектардан ортумак дүжүдүн 1.8 центнер деп тодарадыр. Бир эвес бисте кышкы одарлар 1,5 миллион гектар ажыг деп алырга, оон күсели-биле хөй хемчээлдиг бедүүн чемнерни ап болур аргалыг бис. Ону барымдаалааш, курлавыр кыштагларны белеткээрин эгелээр чогуур, кодан хой бүрүзүнге кол кыштагдан ангыда, бедүүн арга-биле кылган азы катон кажаалыг бир артык кыштаглыг болуру күзенчиг. Ол чорук кышкы одарларны эки ажыглаарын хандырар.

Кыштаглаашкынны чедиишкинниг чорудар талазы, мал чемнериниң бүгү курлавырын болгаш кышкы одарларны шыңгыы камналгалыг ажыглаарын организастаар. Кыштаглаашкын эгелээринге чедир кышкы одарларны, сигенни, саванны, силосту болгаш будук-бүрү чемнерни малдарның чүзүн аайы-биле хуваап пландаар ужурлуг. Мал чемнерин камналгалыг чарыгдаары-биле бүгү фермаларга, кодан инек, хөй бүрүзүнге таарымчалыг кормушкаларны белеткээр, чемнерниң хүн бүрү чарыгдалын тодарадыр. Дажыглаан сигеннерни эки эптиг черлерге тургузар, салдынган силосту, сараатаан сигенни, саванны кажаалаар херек.

Мал чемнерин малга кайы хамаан чок чиртир, ажыл-агыйжы эвес чарыгдаа кылыр, оорладыр чоруктарны болдурбас. Бо херекке колхозтарның, совхозтарның партия-күрүне контролюнуң постулары, кедээ Советтерниң доктаамал комиссиялары, бүдүрүлге эргелелдериниң, ажыл-агыйларның тускай эртемниглери онза рольдуг болур ужурлуг.

Мал кыштагладыышкынынга белеткелдиң организастаар талазы-биле улуг болгаш чугула айтырыг кыштаглаашкынга малды кажаа-биле өй-шаанда хандырары болур. Ындыг түрбүже бөгүнге чедир мал кажааларының септелгези херек кырында эгелевээн, чаа кажааларның тудуу эң оожум чоруп турар. Ылаңгыя план езугаар 70.8 муң баш хойга кажаалар тудар турган болза, сентябрь 1-ге чедир чүгле 16 муң хой кирер кажаалар туттунган болгаш 12 муң баш хойга кажааларны тудуп турар. Ынчангаш 42.8 муң хойну кыштатыр оран-саваның тудуу ам-даа эгелевээн-дир. 7,3 муң инек кирер кажааларның тудуу база кылдынмайн турар.

Чөөн-Хемчик районунуң «Октябрь 30 чылы» колхозу үш муң хойга, ийи чүс инекке, «Искра» колхозу дөрт муң хойга, ийи чүс инекке тудар кажааларының тудуун эгелевээн. Кышкы үеде малды кажаалар-биле хандырарын бодап турар ирги бе? деп, ол колхозтарның удуртукчуларындан айтырза чогуур-дур. Ол ышкаш Улуг-Хем районунуң Жданов аттыг колхозу 2400 хойга планнаан кажааларының тудуун база эгелевээн. «Тес-Хем», «УТКА 25 чылы», «Межегей» совхозтарда кажаалар тудуу эң оожум чоруп турар.

Чамдык ажыл-агыйларда кажааларның көржени аштаттынмаан, кажаалар дезинфекцилеттинмээн болгаш малдың кыску үеде семиргилгезин организаставайн турар.

Бүгү колхозтарга, совхозтарга ам бичии-даа сонгаарлатпас сорулга болза, малды кышка удур күш-деңгиилделиг боллурар дээш, ажаап алдынган тараа болгаш кукуруза шөлүнге, сиген бескен шөлдерге малды одарладыры болур. Дүн-хүнде 14—15 шактан эвээш эвес үеде малды ынчаар одарладыр болгаш дүс хандырылгазын үзүктелдирбес, хүнде ийи-үш катап суггарар. Бо ажылга бүгү малчыннар кол рольду ойнаар ужурлуг. Ынчангаш кыштаглаашкынга мал бүрүзү эки күш-деңгиилделиг кирген турар.

Кышкы үеде малдың чемгерилгезиниң, ажаалдазының байдалын экижидер талазы, колхоз, совхоз бүрүзүнге бедүүн чемнерни чымчалыр шыгыдар саваларны белеткээри, саван, силос доораар, тараа чуурар болгаш өске-даа бүгү херекселдерни септээри, белеткээри эргежок чугула.

Мал чеми тарааның четпезин барымдаалааш, хаваннарны чемгереринге болгаш хаван эъдиниң бот-үнезин чиигедиринге сиген далганын, тараа богун ниити мал чеминиң балансызынга 55—60 хуудан ыңай эвестээлээн турар кылдыр ажыглаары эргежок чугула. Моон ужурунда хаван өстүрүп турар ажыл-агыйлар янзы-бүрү сигеннерден азы хюпернадан сиген далганын белеткеп эгелээр чогуур.

Колхозтарга, совхозтарга чыл бүрүде шаннарны багай белеткээниниң харадзынддан мал ажылынга эң үнелиг чем болур тараа артыышкыннары хөй-дөйү-биле үрелип каар. Ындыг чорукту боллурбас дээш бо чылын ажыл-агый бүрүзүнге шаннарга тараа артыышкыннарын белеткээр болгаш ажаан алыр тускай звеноларны тургузары чугула. Бүгү тараа артыышкыннарын бок, довурактан арыглаар, кургадыр болгаш тускайлаан складтарга урар болза чогуур. Ынчанмас болза ол үнелиг чемниң кадагалаары берге. Бир эвес тараа артыышкыннарын баш удур ынчаар белеткевес болза, дораан изиир, ирий бээр-даа апаар. Оон-биле мал чемгерер болза, ылаңгыя чаш малдар аарыыр болгаш массалыг өлүмнээшкин тыптыр.

Кыштаглаашкынның үезинде малдың кадыынга болгаш продуктулуунга сүг хандырылгазы улуг ужур-дузалыг. Малдарга чылыг болгаш арыг сүг артык ажыктыг болуруң барымдаалааш, сентябрь—октябрь айларда бүгү фермаларга автосуггарылганы белеткээри, сүг хандырылгазының бүгү системазын корум-чурумунга киирери, кудуктарны болгаш өске-даа сүг алыр черлерни септээри чугула. Бир эвес автосуггарылга чок болза, ынчаар агыш чыдар сугларга мал суггарар черлерни белеткээр ужурлуг. Чижээ, ынаар баарынга шаптараазынның черлерни оруктаары, малдың сүг ижер черлерни долгандыр кажаалаары болгаш оон-даа өске.

Малды минералдыг чемнер-биле өй-шаанда хандырарын уттуп болбас. Бирги ээлчегде кышкы ортумаа-биле мыйыстыг бода малдың баш бүрүзүнге 9 кг, хойга — 5 кг, өшкүге — 2 кг, хаванга — 5 кг, кушка — 0,9 кг даг дузу онаажыр кылдыр дусту ажыл-агый бүрүзүнге сөөртүп алыры чугула.

Мал кыштагладыышкынынга белеткелдиң айтырыы онза шыңгыы болганда, ол ажылды удуртурун болгаш контрольдаарын ажыл-агыйның удуртукчулары, бригадирлери, фермаларның эргелекчилери, зооветеринарияның тускай эртемниглер боттарының холунга алза чогуур.

Септелгени болгаш малдың чаа кажааларының, чурттапга бажыннарының, курлавыр кыштагларның, малчыннарга культура-амыдыралдың тудугларының тудуун: мал чемнериниң белеткелин доозарының графигин ам ажыл-агый бүрүзүнге бар болур. Оон-биле кады малга ветеринария талазы-биле кылыр ажылдары, кодур, маагы, ыжар ааргыларны тааарын доозар талазы-биле хемчеглерни ап чорудар.

Кыштаглаашкынче шилчииринниң үезинде инектерниң саалдазын, хаваннарның болгаш мыйыстыг бода малдың чемгерилгезин онза таарыштырза чогуур. Чүге дизе, ол үеде сүт саалдазы тыртыла бээр, малдарның деңгилдези кудулай бээр чорукту болдурбас. Хөйнүң тарып боозадылгазын доозар болгаш инек тарын боозадыр пунктуларның ажылын экижидер.

Кыштаглаашкын мурнунда болгаш кышкы үеде бүгү ажылдарның сорулгаларын, канчаар организастаарын малчыннарның өртүзүнгэ тайылбырлаар ажылды чорудар. Бо айыткан хемчеглерни ажыл-агый бүрүзүнге чорудар болза, мал кыштагладыышкынның организастаарын дыка экижидер, малдың продуктулуун бедидер, мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле салдынган сорулганы күүседирин хандырар.

П. УШАКОВ.
Кедээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министриниң оралакчызы.

Алтайда кедээ ажыл-агыйның эртем-шинчилел институду хураганнарны эътке херегээри-биле өй-тавында күженниишкиниң семирти азырап өстүрериниң дуржулгазын кылып турар. «Ромни-Марш» болгаш «Линкольн» деп дүрген четчир, эътиир уксааның ошкарлары-биле хойларны хайнакташтырып турар. Хураганнарны кол чемгерер чем — кукуруза силозу болгаш концентраттар.

Февраль-мартта төрүттүнген хураганнар 9 айлыында 44—46 килограмм деңзилиг болуп турарын ийи чылдың дуржулгазының түңнелдери көргүскен. Чаңгыс килограмм немелде деңзиге чем чарыгдалы 6—7 чемгерилге единицазындан ашпайн турар. Семирти азыраан хураганының өлүрериниң бүдүн чартык ай мурнунда дүгүн кыргыырга 1,5 килограмм болур, өлүрген соонда нежи үлетпүрге херегжеттинер тыяган эки неш болур.

ЧУРУКТА: февраль-мартта төрүттүнген хураганнарны семирти азырап турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Ажылын түңнеп көрген

«Кызыл тудуг» эргелелиниң № 2 тудуг участогунда партия эге организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралы болган. Отчёттуг үениң дургузунда эге организацияның ажылының дугайында эге организация секретары эш Шиповалиниң илеткелин коммунистер чугаалажып көргеннер.

Партия организациязы отчёттуг үениң иштинде партия кежигүнүнге 2 кижини киирип алган, 2 мурнакчы тудугжуларны СЭКП кежигүнүнүң кандидадынга хүлээп алган. Участокта тудугжуларның 5 бригадалары ажылдап турар. Оларның иштинден 2-зи коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чаалап алганнар. Эш Белоусовка удурткан коммунистиг күш-ажылдың бригадазы ай санында бүдүрүлге планын 130-дан 137 хуу күүседип келген.

Чамдык чедиишкиннер-биле чергелештир участоктуң ажылында четпестер дыка хөйүн коммунистер чидии-биле шүгүмчүлээннер. Участок тудугнуң график планын ай, квартал санында күүсетпейн келген. «Кызыл-тудугнуң» өске тудуг участоктарынга бодаарга 2-ги тудуг участогу Кызыл хоорайның чүгле чаңгыс 26-гы тудуг кварталында ажылдап турар болгаш ында ажылчыннар ортузунга ажыл чорударынга таарымчалыг байдалдар бар бооп турар. Ол хирезинде, бо участок 1961 чылдан эгелеп тудуп эгелээн чуртталга бажыңнарындан хөй квартиралыг чүгле 2 бажыңнарны бо чылын арай деп ажыглаалга дужаап турар.

Чамдык бригадалар коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты ёзу барымдаалап адалып турар. Чижээ, эш Виноградовтуң удурткан бригада ол бедик атты шагда-ла чаалап алган хирезинде, ында күш-ажылдың сагылга-чуруму багай тургустунган болгаш тудугнуң ай, квартал планын үргүлчү-ле бир дески күүсетпейн турар. Оон кол чылдагааны болза, партия эге организациязындан эгелээш, местком даргазы эш Виноградов боду тудугжулар ортузунга таныыылга ажылын, социалистиг чарышты багай организастап турарында. Ылаңгыя местком онза багай ажылдап келген. Партия организациязының удуртулгазының кошкаа-биле профэвилел организациязы бодунуң бүдүрүлгени башкарарының, ажыл-агыйжы чоруктуң школазы болур ролюн ыракта күүсетпейн турар деп, санал берген коммунистер шүгүмчүлээннер.

Партияның көскү агитация ажылы участокта кончуг багай тургустунган. Лозун, плакаттарны азып алган турза-даа, олар ажыл-агыйжы сорулгаларга дүүшпейн турар болгаш хирчамда борашкан турарлар.

Эге организацияның хана парлалгазы бо чылын чүгле 2 катап үнгеш, бодунуң ажылын оон-биле соксадып каан. Бо чылдың 8 айларының иштинде 805 кижи ажыл-шагын үскеп. Бир эвес бо хире хөй шакты четче ажыглаан болза, 460 кубометр туйбуну салып болур ийикне азы 4 каът 48 аал иштиг чурттаар бажыңның 1-ги каъдын тудуп тургузуп болур турган.

№ 2 тудуг участогунуң начальниги эш Н. Сухавадин тудуг ажылын бакка удуртуп турарындан тудугнуң график планы күүсеттинмейн турар болгаш ажылды үрей кылыр чорук хөй боон турар. Ынчангаш ажылды катап кылыр чоруктар ында хөй. Ажылда үрей кылыышкыннарны хөй катап эде кылып турарындан күрүнениң акша-хөреңгизин ажыр чарыгдаар чоруктар бо участокта база бар боол турар. Оон уламындан ажыглалга киирзе чогуур тудуг объектилери соңгаарлаттынып-ла турар. Чижээ, Ленин кудумчузунда башкы институдунуң бажыңын 1959 чылдан эгелеп туткан хирезинде амга чедир ажыглалга киирбээн.

Участокта партия эге организациязынга «Кызыл тудуг» эргелелинде парткомнуң удуртулгазының кошкаан коммунистер база шүгүмчүлээннер.

Хурал партия организациязының чаа составын соңгаан, секретарынга эш П. Коневти соңгаан болгаш эге организацияның моон соңгааргы чорудар ажылының дугайында тодаргай шиитпирни хүлээп алган.

О. САМБУ,
дашчы.

„Шынның" материалдарының изи-биле

„АРЫН-НУУР ЧОК КАЛИН"

Колхоз бухгалтери турган Сат Калин кадайын, уруг-дарыын совет кижизиг ёзу-биле хүндүлеп көрбээн, бодун, өг-бүлезин кижизидерин шуут уткан, өг-бүлениң шыңгыы сагыыр ужурлуг корум-чурумун сагып шыдаваан болгаш хоойлу дүрүмнүң каржы үрекчизи апарган дугайында кедээ корреспондентилерниң чүүлү № 180 «Шынга» парлаттынган.

Өвүр районнуң Саглы кедээ Советтиниң даргазы Т. Түвет-оолдуң редакцияга харылаазы болза: солунда үнген ол чагааны истеп көөрге, ында бижиттинген фактылар шупту шын болган. Ийи уруглуг кадайын ол ужур-дуржок байдал-биле үндүр сывырыпкаш, оон өске кадай ап алган. Чаштарның мези — хөрээжен кижиниң ооң туразында аажылап, үндүр-киир сывыртап турары совет хоойлу дүрүмге канчан-даа дүүшпээн.

Калинниң үндүр сывырыпкан кадайы чаш уругларын эдертип алгаш, сууруң кудумчуларында таварышкан-на бажыңнарга хонаттап, улчун чоруп, хилинчектенип келген. Ол чүгле өг-бүле талазы-биле будулган эвес, харын ниитиниң хөреңгизин каш катап самчыгдап турган болгаш инек база оорлаан. «Кызыл тук» колхозтуң баштаар чери ону бухгалтер ажылындан дүжүрген болгаш истелге органнарынче шилчиткен.

ПОЛИТЧЫРЫДЫЫШКЫН ЧЕТКИЗИН ЧЕТЧЕЛЭЭРИНГЕ

КАЯА ӨӨРЕНИРИЛ?

Партия чырыдыышкынының системазында чаа өөредилге чылынга ам соолгу белеткелдер чоруп турар. Парторганизациялар июнь Пленумунуң айтыышкыннарын боттандырбышаан, марксизм-ленинизмни пропагандалаарын улам калбартырып, ооң идейлиг деңнелин бедидип, хевирлерин сайзырангайжыдарын оралдажып турарлар. Маңаа холбаштыр чүнү кылырыл, ажылды кандыг угланыышкыннарга чорударыл, чүүже кол кичээңгей салырыл? Практиканың идип үндүргени бо болгаш өске-даа айтырыглар Бүгү-эвилелдиң августа болган семинарынга — эвилелдешкен республикаларның компартияларының, СЭКП крайкомнарының болгаш обкомнарының идеология килдистериниң ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга — бүгү талазы-биле чугаалажып көрдүнген. Ол чөвүлел хуралга дуржулга түннеттинген, четпестер илереттинген, массаның политиктиг чырыдыышкынының моон соңгаар экижидериниң оруктары улам тодаргайлаттынган.

БО ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНДА КАНДЫГ-КАНДЫГ СОРУЛГАЛАР ШИИТПИРЛЕТТИНЕРИЯ?

Политиктиг чырыдыышкынның доктааттынган системазы хөй чылдарлыг дуржулга-биле хынаттынган. Марксичи-ленинчи теорияны өөренир талазы-биле коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң бүгү-ле өзүп турар сонуургалдарын хандырарынга ук система четчири-биле таарымчалыг, ынчангаш ол үнелиин өскерлиишкинниң негевейн турар дээрзин практика шынзыткан.

Ам парторганизацияларның кол кичээңгейин болгаш күженниишкиннерин мөөнезе чогуур чугула чүве болза, ажылдың утка-шынарын, идейтеоретиктиг деңнелин бедидери, политиктиг ажылдың дээштиин чедип алыры болур. ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлери хамыктың мурнунда олче кичээңгейни углаттырып турар. Идеологиже ажыл талазы-биле бо хүннерде бистиң партиявыстың мурнунга эң-не чугула болгаш нарын сорулгалар тургустунуп келген. Буржуаз идеология-биле демисел улам-на чидиглентен, ынчангаш ам марксизм-ленинизмниң пропагандазы онза ужур-дузалыг апарган. Политиктиг чырыдыышкынның системазы болза, бистиң партияның теориязы-биле база эртемниг мировоззрение-биле коммунистерни болгаш партия кежигүнү эвестерниң калбак массазын чепсеглээр хүлээлгелиг. Делегейниң коммунистиг шимчээшкининде кол айыыл болур, догматизм-биле демисел чоруп турар амгы байдалдарда, революстуг теорияны чогаадыкчы ёзу-биле көөрүнге дыңнакчыларны угаадыры, ол теорияны практикага билдилиг ажыглап, ону бодунуң хүн бүрүдеги ажыл-чорудулгазынга херэглеп шыдаарынга өөредири чугула.

Маңаа хамаарыштыр эргежок чугула чүве болза, партия чырыдыышкынының бүгү звеноларынга марксизм-ленинизмни, СЭКП-ның Программазында, партияның XX, XXI база XXII съездилериниң шиитпирлеринде салдынган теоретиктиг болгаш практиктиг сорулгаларны, амгы үениң чугула-чугула айтырыгларын херек кырында ханызы-биле өөредирин кандырары болур. Пропаганданың амыдыралдан хоорук чоруун туюлунга чедир узуткаар, коммунистиг тургузуушкунуң хүн бүрүдеги практиказы-биле ону улам холбаштырар дизе, хөй-хөй чүүлдерни кылыр апаар. Политиктиг өөредилге бүдүрүлгениң чорудулгазынга, амыдыралга, кижилерниң аажы-чаңынга, ажыл-херектеринге улам-на күштүг, дорт салдарлыг чедирген турар кылдыр өөредилгени шак ынчалдыр тургузар херек. Кичээл бүрүзүнүң ужур-утказын өөредилге программазының хемчээли-биле кызыгаарлап болбас. Ону ам үеде партияның шиитпирлеп турар айтырыглары-биле байыдары эргежок чугула. Бөлгүм болгаш семинар бүрүзүнге оон дыңнакчылары кандыг практиктиг сорулгаларны шиитпирлээр ужурлуугул дээрзин ылап тодарадыры, хевелин ажылдаар тодаргай черлиг болган турары, теорияны өөренирин амыдырал, ажыл-херек-биле холбаштырары кончуг чугула.

Политиктиг чырыдыышкынның хевирлерин улам сайзырангайжыдар талазы-биле улуг ажылды чорударыны негеттинип турар. Дыңнакчыларның политиктиг белеткели, профессионал-техниктиг билии, бүдүрүлгениң мурнакчы дуржулгазын өөренирин, ниити эртем-билигниң деңнелин бедидери-биле тудуш холбаага аралаштырган турар шак ындыг хевирлер улам хөй негтерээн турар ужурлуг. Оларның бирээзи болза коммунистиг күш-ажылдың школалары болур. Тускай өөредилге комбинаттарын тургузар талазы-биле Воронежтиң кедээ парторганизациязының дуржулгазын чөвүлел хурал чугаалап көрген. Ол комбинаттарның дыңнакчылары кежээки школаның программазын ёзугаар ниити билиглерниң белеткелин албышаан, оң-ла үеде тодаргай экономиканы, иштики болгаш даштыкы политиканың чугула айтырыгларын, агрономияны болгаш зоотехниканы, кедээ ажыл-агыйны механизастаарының айтырыгларын, мурнакчыларның дуржулгазын база өөренип турар.

Бот өөредилгениң, оон иштинде коллективтиг өөредилгениң янзы-бүрү хевирлерин парторганизациялар бүгү хемчег-биле хөгжүдер хүлээлгелиг. Боду өөренип шыдалкы дег чаңгыс-даа кижи бөлгүмге даңзылалып кирбээн турзун дээш сагыш салыры чугула. Бот өөредилгени чедир үнелевес чорук политиктиг өөредилгениң дээштиин кудуладып, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң идейлиг өзүлдезинге улуг шаптык ужураштырып турар.

Парлаалганы, радиону, телевидениени, кинону болгаш пропаганданың өске-даа чугула чепсектерин политиктиг чырыдыышкынның херээнге канчалдыр дээре бараан болдурар дугайын бүгү парторганизациялар бодаза чогуур. Чижээ, Кировоград областың партия организацияларының инициативазы чөвүлел хуралга деткимче алган. Олар политиктиг билиглерниң үндезиннерин болгаш партия төөгүзү өөренириниң бөлгүмнеринге өөредилгени «Орус хуулгаазын» деп кинофильмниң коллективтин-биле көөрүнден болгаш чугаалажып көөрүнден эгелээр деп шиитпирлээннер.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, амыдырал-биле бир демей, политчырыдыышкынның четкизи чаңгыс черге таптап шыдавас. Ол үргүлчү сайзыраңгайжып, чаа-чаа сорулгаларга дүүштүр эде тургустунуп турар.

ПОЛИТИКТИГ ЧЫРЫДЫЫШКЫН СИСТЕМАЗЫНГА ЧҮНҮ ӨӨРЕНИРИЛ?

Бодаарга ол дугайы бүгүдеге эки билдингир ышкаш болур. Ынчалзадаа, марксизм-ленинизмни пропагандалаарынга, идейлиг кижизидилгеге политиктиг чырыдыышкын четкизиниң ажыдып турар эң байлак бүгү аргаларын чамдык черлерде ыракта чедир ажыглавайн турар болганда, бо дугайын чугаалажып көөрү черле чугула. Чамдык парторганизациялар чыл санында-ла чаңгыс угланыышкынның бөлгүмнерин тургузуп турар. РСФСР-ниң кедээ парторганизацияларында философияны, марксизм-ленинизмниң үндезиннерин бүгү дыңнакчыларның чээрбениң бирн кезээнден эвээжи өөренип турганын чогумчалыг деп санап болур бе? Дыңнакчылар чаңгыс-ла ол-ла чүүлүн чылдың-на өөренир ужурга таваржыр чоруктар чамдыкта база бар болуп турар. Чаңгыс черге ынчаар таптап туруп бээр чорук дыңнакчыларның марксичи-ленинчи теорияны өөренир сонуургалын кошкадып, кичээлдер чалгаарачтыг апарып, политиктиг өөредилге бир-ле үүрге-хүлээлгеже шилчий бээр чорукту болдурар.

Ынчаарга, херекти шын организастаар болза, ындыг чоруктан чайлаары ындыг-ла берге эвес. Политиктиг чырыдыышкынның эптиг системазы бисте тургустунган, ынчангаш ол коммунистерниң болгаш кежигүн эвестерниң янзы-бүрү талалыг күзелдерин эң дидими-биле хандырарының аргазын, үргүлчү-ле улам ханылап, улам-на чаа, ханы билиглерни чедип алырының аргазын берип турар.

Марксизм-ленинизм болза философияны, политиктиг экономияны болгаш эртемниг коммунизмни бодунда кииришкен турар бүдүн болгаш долу өөредиг болуп турар. Ынчангаш политиктиг чырыдыышкын системазы дээрге дыңнакчылар аңаа өөренип турган, марксизм-ленинизмниң ол үш тудуш кезектериниң шуптузу-биле танышкан, а ооң соонда боттарының ол билиин чоорту ханылатпай турар кылдыр ынчаар тургустунган.

Коммунизмниң бедик медерелдиг тургузукчузу экономиктиг теорияның айтырыгларын хандыр билири чугула. Амгы үеде экономиктиг теорияга даянмайн турган, ниитилел бүдүрүлгезиниң хөгжүлдезиниң хоойлуларын билбейн турган ажыл-агыйны чедиишкинниг чорудуп, эң эвээш чарыгдалдар үндүргеш, эң эки түңнелдерни чедип ап шыдавас. Бо эртемни политиктиг экономия болгаш тодаргай экономика бөлгүмнеринге, семинарларынга өөренир. Маңаа дыңнакчылар кижилерниң ниитилел-бүдүрүлгечи харылзааларын, ниитилел хөгжүлдезиниң экономиктиг хоойлуларын, ажыл-агыйның социалистиг системазының капиталистиг системадан артык шынарларын болгаш өске-даа чүүлдерни өөренир, ол айтырыгларны хандыр бодап көөр, олардан боттарынга практиктиг түңнелдерни кылыр апаар. А бодунуң коллективиниң ажыл-херээниң дугайында чугаалажы бергенде, кайы хире изиг маргылдаалар турбас дээрил! Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү деп чүл, ону канчаар бедидерил, продукция бүдүрериниң канчаар көвүдедирил, оон шынарын канчаар экижидерил? Боттарының структуразы кандыгыл, ону кудуладырының оруктары чүл? Бүдүрүлгеде кижилерниң күш-ажылын канчаар эки организастаарыл? Практиканың идип үндүрүп келири болгаш өске-даа айтырыгларга экономика бөлгүмнериниң дыңнакчылары тодаргай харыыларны ап, экономиктиг анализти кылып, ажыглаттынмаан курлавырларны тып өөренир ужурлуг.

Бистиң Коммунистиг партиявыстың маадырлыг төөгүзүнге кижилерниң аас-кежии дээш демиселчилерниң бүдүн-бүдүн салгалдары кижизиттинип келген болгаш кижизиттинер. Улуг Ленинниң тургускан болгаш каннадыргаңы бистиң партиявыс бүгү совет улустуң хөй миллион кежигүнүг күчүлүг авангарды кылдыр канчап хуула бергенин, ажылчы чоннарны хостаар дээш, социализмниң тиилелгези дээш демиселинге ол кандыг бергелерни ажып эртер ужурга таварышканын, бодунуң эчис-сорулгазы — коммунизмниң тиилелгезинче орукка бүгү делегейге төөгүлүг тиилелгени чүнүң ачызында чедип алганын коммунист бүрүзү, ылаңгыя СЭКП-ның хуразенинге чаа кирген аныяк коммунистер билген турары эргежок чугула. Массалар ортузунга канчаар ажылдап, оларны бодунуң соондан канчаар эдертирин, эртемниг коммунизмниң идеяларын амыдыралга канчаан боттандырарын коммунистер бистиң партиявыстың дуржулгазындан өөренип алыр. Бистиң партиявыстың төөгүзү өжээнниг буржуаз идеология-биле, оппортунистиг болгаш догматиктиг үзелдер-биле демиселжиринге эргежок чугула билиглер-биле кижини чепсеглээр.

Марксичи-ленинчи философияны, диалектиктиг болгаш төөгү материализмниң үндезиннерин билип алыры эртемниг мировоззрениени шиңгээдип алырынга дузалаар. Өртемчей деп чүл, ол канчаар хөгжүп турарыл, өртемчейге кижиниң уржуу чүл, база боттуг чүүлдерни ол билип ап болгаш чаартып шыдаар аргалыг бе, ниитилел амыдыралы чүге өскерлип турар чүвел, ону канчаар тургусса эки дээш өске-даа айтырыглар дугайында ханы болгаш четче билигни дыңнакчылар философия өөренир бөлгүмнерге болгаш семинарларга алырлар. Бо нарын, ынчалзажок хандыкшылдыг эртемни өөренирге бодун долгандыр турар боттуг чүүлдерни шын билириниң калбак билиишкинин кижиге бээр.

Бойдус эртемниниң, моральдың болгаш коммунистиг кижизидилгениң, атеизмниң, эстетиканың философтуг айтырыгларын өөренир талазы-биле семинарлар сөөлгү үеде улам-

ЧУРТТАЛГА БАЖЫҢНАРЫ

Кызылдың № 26 кварталы. Бо кварталда улуг тудуг чоруп, ында 30, 32, 48 квартираларлыг бажыңнарны тудуп турар. Бо чылдың сентябрь 10-да күрүне комиссиязы 48 квартиралыг 12-ги болгаш 32 квартиралыг 6-гы бажыңнарны хүлээп алган. Бажыңнарга ам хоорайның чамдык чурттакчылары көжүп кирер. Оон ыңай октябрь айда база бир ийи бажыңнарны чедир тудар.

ЧУРУКТА: Мурнуку одуругда 48 квартиралыг бажыңны тудуп тур.

Артында (солагай таладан оң талазынче) чаа чурттакчылар дораан көжүп кирер бажыңнарның болгаш өске тудугларның нииты хевири.

Фотозу Х. ЧАПТЫКОВТУУ.

Мурнап турар звено

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунда Б. Хертек удурткан тудуг бригадазының колхоз төвүнде херээженнерниң тудуг звенозу бо чылдың июль 16-дан эгелеп организастаттынгаш, колхозтуң септеңге мастерскаязының даш тудуун эгелээн.

Ол тудугжу звено узуну 20 метр, дөрбазы 10 метр даш тудугнуң ханазын 70 см кылын кылдыр салып үндүрген.

Херээжен тудугжулар ам 3 метр бедидир туттан тудугнуң кырын десиилеп, өөрга ыяштарын салыр кылдыр август 27-де доосканнар.

Ында 7 кижи кол состав болуп ажылдап, кижи бүрүзү ортумаа-биле 2 кубометр хаманы даштан чогуур негелдезин өзугаар эптеп салып, хүн нормазын ажыр күүседип турарлар.

Олар эрткен кыш-ла хонуктарның иштинде 126 кубометр даш хаманы, цемент холумаан боттары кылып ап тургаш, эки шынарлыг кылдыр тудуп үндүргеннер.

Звенонуң кежигүннери эштер Х. Кызыл-уруг, Сериң Серен, Лопсаң Умалдай, комсомолчулар Бодаган Нара-ныс, Шантар Алдын-ныс, назын талазы-биле колхозта эң-не улугларының бирээзи О. Деңгурбей болгаш өөн-даа өскелер тудугга узун чок ажылдап, харын-даа колхозтуң малынга быжыг чем-суурну тургусчуп, сиген ажаап алышкынының үезинде 3 хонук шефче киржип, улуг-хуузун база киирген.

Тудугжу эштери ол хире кызып турда, чамдык Кызыл-оол Тамара, Анайбан Кара-ныс олар тудуп турган тудуун ара каггаш, кайда-даа ажылдавайн олурары ындыгдыр.

Колхозчу херээженнер ол хире кызып ажылдап турда, колхозтуң удуртукчулары тудуг эгелээнден бээр ону барып сонуургап көрбээн, оларның ортузунга агитас-массалыг ажыл, солун, сеткүүл номчулгазын безин чаңгыс-даа катап кылбааны көнчүг багай. «Бистерни мында тудуг кылып турар улус бар деп билбес-даа даргалар бар боор-дур» деп, тудугжулар хомудап турарлар.

Звенонуң ажыл-ишчилери бо тудуувусту Улуг Октябрьның 46 чылы өөнүң байырлалынга белек кылдыр сентябрьда ылавыла ажыглалга киирер бис деп бедиткен хүлээлгени алган ажылдап турарлар.

С. ТҮЛҮШ.

Ийи-Тал суур.

ТААРЫМЧА ЧОГУН

(Шак дүшкүлээр автоматтар)

Ажыл шагы доозулган. Аргы заводунуң чанында үлетпүр болгаш аъш-чем барааннарының № 18 магазининге кире бердим. Чем садып алыр дээн хиремде-ле, сумкамны уттупкан болдум. Чигир, печенье дээш алыр дээн чүве-ле хөй. Чем салбырының садыгжызы Галя дээр уруг-биле мендикешкеним соонда, солун чүү барын айтырдым:

— Уругларыңарга чаа конфета садып аппарзыңарза дыка-ла өөрүүр боор, ажым! Күзээн бараанnарны дензилеп берип болур мен — деп, ол мындыг.

— Чаа шын-дыр. Чаа конфеталадан бир килди, чигирден болгаш печеньеден база-ла ол хирени...— дээш адап-ла дүжүрдүм.

Кылагар саазынныг чаа конфета дензилеттинген. Галя менче көрүнгеш:

— Чүге ораап алыр силер? — деп, мындыг.

— Саазыным чогул, дуңмам, шаараш четки бар. Быжыг саазынга ораадып алгаш анаа суп, тудуп алза деп бодаан мен. Чаа-ла ажылымдан үнгеним ол ийин.

— Кызылда шагда-ла чурттап турар хиреңерде садыгларда саазын чогун билбес кижи боор силер бе? Эки сумкалыг, чем ораар саазынныг садыгдан келзе эки дээрзин сүмелеп тур мен.

— Бөгүн, ам канчаар мен, Галина. 6 шакта албан ужурунда баар дээн черим база бар болгай.

— Плащ тонунар эдээнге бичии саазындан салып берейн, анаа каап алгаш чана берзиңерзе кандыгыл?

— Дүвүрээн болдум, дүктүг бажым, хамаан эвес, бээр кагылавыт — дээш, шулуудай бердим.

Чигир, конфетаны эдектепкеш үнүп келгеш, автобус доктаар черге келгеш көөрүмге, «Союзпечатьтың № 9 садыы» деп шил бижиктиг бажыңчыгаш тур. Өөрээнимни чүү дээрил. Чаа солуннарны болгаш сеткүүлдерни номчууру-биле, а эрги солуннарны чем ораары-биле алыйн деп бодааш, хап-ла четтим.

Бажыңның эжииниң тудазындан сегирип алгаш көрүптеримге, хураган бажы дег, калбак кара шооча хөлүе берген тур ийин мон.

— Бо садыгжының кажан келири, кажан ажыдары билдинмес чүве. Туралаанда кээр кижи ыйнаан. Элдеп чүве, даргазы та кым ыйнаан оон — деп, аргы заводунуң ажылчыны Лукьяна Михановна кадам, мээн эдепсинин кайгап турарымны эскерип кааш, чугаалады.

Бир көөрүмге, ийи базым черде «Таксафон» деп бижиктиг будка тур. Бажыңымда оглуумче долгапсымза сумка, саазын ап алгаш баар боор деп бодап, анаа чеде бердим. 2 көпеекти телефоннуң көпеек сугар черинче суккаш, трубканы көдүргеш, кулакка чөөкшуладып келдим. Дыыт-даа дивес, кандыг угаанның чоор дээш бираны баскылаан — сураг. Соңгазындан көөрүмге бир салдыг ашак менче көрүп алган каттырып тур. Үнүп келиримге, ашак тура:

— Баажыланы баар чүве боор. Ынчап баргаңза, ийи хереб чок ийи чүс-даа көпеек сукса-даа сыйт дивес техника боор, оглум. Бо телефоннуң ындыг баажылыын харылзаа даргалары билир ирги бе? — диди...

Союзпечатьтың шак ол садыының ажылдар шактарын бижип каан шилди көөрүмге, шактарның саннарын балап каапкан тур.

Донмас-Суг чоогунда № 5 харылзаа салбыры бар болгай. Бир-ле катап оон солун, сеткүүл садып ап, чорук айыы-биле чагылгаларым хүүсаалгарын узадып алыйн деп бодааш, ынаар хап четкедим. Ол ындыг-за ырак эвесте. Найырал кудумчузунуң төлчүзүнде. Чаа бажың чанында улуг рамада «Маңаа кээп солуннарны, журналдарны чагыдып ап, акша шилчидип, телефон-биле чугаалажып болур силер. Харылзааның таарымчалыг хевирлерин ажыгланар!» деп чараштыр бижээш азып каан.

Харылзаа салбырының эжиинде база-ла улуг кара шооча халаңнадып каан. Кажан ажылдап турар чоор деп бодап, сонуургап көрдүм. «Эртен 9 шактан 1 шакка чедир ажылдаар. 1 шактан 2 шакка чедир дүштеки чалсар. 2 шактан 4 шак 30 минутага чедир ажылдаар» деп ында бижээн. Ажылчы чон таптыг-ла ажылдап турда ажыттынар канчап барган салбыр боор бо? Мынчаар ажылдаар кылдыр кым доктааткан чоор деп кайгап, бодаңып турдум.

Ам канчаар. Кочетов кудумчузунда 26 дугаарлыг чаа квартал ындында № 5 магазинден аъш-чем садып алыр дээш ынаар чоруптум.

Автобуска олурупкаш, үр-даа болбайн садыгга чеде бердим. Садып алган чүү-хөөмнү ораап аар дээш, аанайтын, база-ла саазын тыппадым. Магазинниң бир булуңунда автоматтың бажыңда шил иштинде «Комсомольская правда» солун көстүп тур. Ийи көпеекти суккаш, быраны баскан, кайда боор дээр силер, солун үнтүнмес. База бир ийи көпеек суккаш базарынга демги-ле хевээр болду. Ында турган садып алыкчылар:

— Бо автоматтар дыка хөй садыгларда бар. А оларның иштинден ажылдаары санныг-ла. Та чүге хынап, эдип турбас ыйнаан. Харылзаачыларның чөгенчин ол-дур ийин — дижип турдулар.

Хоорайның харылзаа конторазының начальниги эш Юсупов солун садар автоматтарның чоннуң хөй санныг көпеектерин алгаш, оларга солун бербейн турарын билир ирги бе? Хоорайның алдыы талазында харылзаа хандырылгазы дыка-ла багай ажылдап турар-дыр — деп бодап чанып ордум...

А. ИРГИТ.

КЫПТЫГЫП ЧОРУУР КИЖИ

Шала-була көргеш-ле азы чаңгыс-ийн удаа душкаш-ла, кижилерни хандыр билип алыры берге. Даштындан көөрге бөдүүн болгаш эскертинмес, ынчалза-даа амыдыралга төлептиг, ажыл-ишке хайныгып чоруур кижилер көнчүг хөй.

Ындыг кижилерниң бирээзин черле эки билир турган мен. Ол үжен беш хире харлыг, бөдүүн, ынчалза-даа эрессимээр кижи чүве.

Оон бажыңынга бо удаада кежээликтей чеде берген мен. Чүге дээрге, оон арай эрте анаа ужуражыры берге: ажылының аайы-даа, олут-чыдын чогу-даа ындыг кижи. Чүгүла, далаш херектиг эвес мен, ажылдап турар черинге маң-саң кадында душкан херээм чүү боор. Оон чүгле хостуг болгу дег үезин шилип алган ужурум ол.

Сентябрьның бүстүг тынган, шыксымаар, сериин агаарынга үлеттирип алгаш, оон бажыңынче кире бергенимден, ол боду ажылдаар өрээлинде чүве-даа дыңнаар хире эвес: кандыг-бир ырлар ноталарынче уаук чок кайгавышаан, баянга таалаңчыг, хөөр аялгаларны тыртып олурду. Элээн-не үр ону сонуургап, хайгаарап турдум. Биче када өйнаары соксаш кынныып, узуктели бээрин ажыгылап, мендилешкеш:

— Соа-дур бе, Василий Опаевич! — дээш, анаа нениң баштактандым: — Аялгалар чогаадып тур силер бе?

Кижим эргилип көөп, мендилээш, чугаазынга үргүлчү ажыглап чаңчыга бергени ол-ла сөстери-биле харылай-дыр:

— Шуут болбаан, даргам! Эки-ле шуудап бербес-тир, та канчап өөренип аар чүве ыйнаан!

Кижин кашпагайы көнчүг туруп келгеш, мени олур деп чалап, эпчоксуинган-даа чүве дег, хүлүмзүрүп тур он.

— Ойнаарыңар эки ышкажыл, ам чүзү шуудап бербейн турары ол? — деп сонуургадым.

— Институтка мону база дужаар, ынчангаш, таптыг сайгарып өөренмес болзумза, сотка олуртуп болур. А мен бирги курска киргиже чедир мындыг чүвеге салаам-даа дегзип көрбээн кижи болгай мен...

Василий Опаевич Өлчей — улус өөредилгезиниң шугумунга үр чылдарда ажылдап келген, хоочун башкыларның бирээзи. Оон бичии чаштарны өөредириинге болгаш чоңга бараалгаткан чымыштыг, ынчалза-даа буянныг күш-ажылчы оруу 17 харлыг оол турда эгелээн. 1945 чылда, кажан чедиги классты доосканының соонда дарый, алды ай хуусаалыг түр башкы сургуулунга өөренип алгаш, ынчангы Чаа-Хөлдүн Чайлаг-Алаак эге школазынга башкылап эгелээн. Ол үениң байдалы-биле, башкылаарының тускай өөредилгезин доозуп-даа алза, дуржулга чок аныяк оолга оон шилип алган оруу ындыг-ла чиик эвес болганы билдингир.

— Кижиниң күш-ажылчы оруунуң эгези солун-даа, берге-даа! Ынчангаш онаашкан ажылынга бүгү-ле сагыш-сеткилинден ынакшып билири, дужуп бербес шудургу, тывынгыр болуру — маңаа кол чүгүла кылдыр бодаар мен — деп, ол чугаалады.

Василий Опаевич шилип алган күш-ажылчы оруу дээнде шынап-ла дүжүп бербес, шудургу кижи. Өөренип ап чораан билиг бедидеринге хамаарышкан хөй-ле янзы-бүрү курстарны санаваска, ажылдавышаан, 4 чыл иштинде кызымак өөренип келгениниң түңнелинде 1958 чылда Кызылдың башкы училищезин бот-өөредилге-биле доозуп, ортумак эртемниң дипломун ол холга алган.

Ынчалза-даа хөйнү билип ап, хөйнү кылыксаар, хайныгып чоруур кижиге ол-даа эвээш болган: 1962 чылда ол Кызылдың педагогика институдунуң педагогика факультединге бот-өөредилге-биле өөренип кирген. Ам ол ийиги курсче эки түңнелдер-биле шилчип алган.

Бо өөредилге чылында ол Ак-Туруг сес чыл школазының дөрткү клазын, база ийиги класска сан, төрээн дыл башкылап эгелээн. Ам өөредилге чылының эгези болгай. Оон удуртуп турар клазы, оон башкылап турар эртемнериниң түңнелдери эки болур дээрзинге биче билиглиг башкыдан — шыырак билиглиг, дуржулгалыг башкыга чедир эвээш эвес оруку эртип келген ол кижиге бүзүреп олурдум.

«Василий Опаевичиниң амыдыралдың шын, делгем оруунче үдуртуп каан өөреникчилерин санаар болза, та чеже ыйнаан!» деп иштимде бодап олурдум. Олардан он-он янзы-бүрү профессияның ажылдакчылары үнгүлээн. Чурттуң аңгы-аңгы өөредилге черлеринде хөй-хөй кижилер доозуп үнүп, өөренип уламчылавышаан чоруурлар-ла болгай. Эң бетики чижээн бээин алырга, «ҮТБА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырында мурнакчы механизаторлар Шөйдаа Шаалы, Чикчип Кара-оол, башкылар Маадыр-оол Дашын, Кара-оол Доржу, музыка училищезиниң студентизи, аныяк композитор Каадыр-оол Бегзи, Москваның кедээ ажыл-агый институдунуң 4-кү курсчузу Артына Кан-оол... Ийет, ындыглар эвээш деппе, ынчаш!?

Чеже чашты чуртталгаже
Чедип сургап кагдың ыйнаан!
Чеже кижи сеткилинде
«Четтирдим» деп чору ыйнаан!— деп одуруглар сагыжымга чаңгаар-ла кирип кээп болду.

Василий Өлчейниң чурттап олурары делгем, чырык өрээлдериниң бир булуңунда өөн сески классчы Машазы, бешки классчы Валязы, ийиги классчы Юразы чурумнуу көнчүг бот кичээл кылып олурдулар. Оларның чуруму-даа, өөредилгези-даа көнчүг эки. Эң ылаңгыя Валязы класс бүрүзүнге «көнчүг экилеп» чоруур. А Любазы биле Леназы аидызында кайызы-даа бичии болганындан, чаштарның аас-кежиктиг хүлүмзүрүү-биле ойнап чоруурлар. Эки башкы бөрүндан аңгыда, ажы-төлүн кижизидеринге эки ада болуру моон-на илден ышкажыл.

Оон столунуң кырында «Шын», «Тувинская правда», «Тываның аныяктары», «Учительская газета» солуннарның чаа номерлери, «Бробо-ил», «Юный техник», «Мурзилка» журналдар чыттылар. А ном этажеркасында Ленинниң чамдык томнарындан эгелээш, янзы-бүрү чечен чогаал номнарынга чедир, хөй-ле номнарның олуругларын таалап көргүледим.

— Шыырак-ла номчуп турар ышкаш-тыр силер але, Василий Опаевич! — деп, шын-на сеткилимден магадап, оон айтырдым.

— Ол чөкка черле чурттай албас кижи боор мен, кезек үе иштинде номчувайн баарымга-ла сагыжым саарзыкталып, амыдыралдан чыдып каап чораан ышкаш анаар. А үе-биле деңге чоруксаваска хоржак болгай — деп, ол тайылбырлады.

Шын чугаалаан-дыр!

Үе-биле деңге базып,
Үргүлчү-ле чараш тып,
Чымыжын хөй турааша-даа,
Шынап чалы хевээр-дир сен! — деп, анаа чугаалажсаам кээп олурду.

Василий Опаевич-биле үениң эртенин эскербейн, тавар хөөрежип олурувуста, кежээкиниң 8 шак ажа дүже берип-тир. Бо аас-кежиктиг, найыралдыг өг-бүлениң херээжен ээзи Будээчик интернат столоваязында ажылын доозуп кааш, ап чеделир билек-ле, дүвүреп эгеледилер: клубка «Сөңгү чүктүң тоожузу» деп кино болур. Ынаар далажырлары ол-дур.

Дүннүң сериин, чымчак салгынынга суйбадып, аяс дээрниң сая-сая сылдыстарын хайгаарап: Ак-Туруг суурнуң дистинчек, чырык оттарын магадап чоруп ора, Василий Опаевич Өлчейниң дугайында: «Ындыг кижи чоргаар болгаш аас-кежиктиг болуру ужурлуг» деп бодап чордум.

М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

Улуг-Хем район.

ЧЕЧЕНЧИТКЕН ЧҮҮЛ

ХОЖУДААН

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң баштаар чери ниитиниң малынга четчир сигенни белеткеп алыры-биле тус-тус чижек-нормаларны ажыл-агыйның адырларынга планнаан. Колхозчулар сиген кезилдезин июльдуң эгезинден бо үеге чедир чорудуп келзе-даа, белеткеттинген сиген көрдүнген планның чартыы-даа четпээн. Бир эвес бригада бүрүзү бар аргаларны ажыглап тургаш эки ажылдаан болза, сиген хөй кестинген турар ужурлуг. Эш Б. Хертекке баштаткан колхозтуң тудуг бригадазының кежигүннери 100 тонна сиген белеткээр планын сентябрь 1-де доосканы чорук бригада бүрүзү алган хүлээлгезин долу күүседип болурун бадыткап турар-дыр. Бо эштер шак ынчаар шалыпчы ажылдап турда, оон кожазында турүп турар В. Петров эргелекчилээн сүт-бараан фермазы чүгле 4—5 хире тонна сиген белеткээн.

Колхозтуң кол сиген шөлү — Улуг-Алаакта хол кадыыры-биле кезип болур дыка хөй чер кестинмээн. Анаа ажылды удуртуп турган, колхозта партия-күрүне контролюнуң дузалаар бөлүүнүң даргазы К. Норбу-оол чүнү көрүп турган чүве ийик. Ол ышкаш, Сээнекте, Кара-Дытта, Барыкта хол кадыыры-биле кескен сиген ам чээрби хонукта бөлдүнмейн чыдый берген чыдырда-ла, мында звено удуртукчузу, база-ла партия-күрүне контролюнуң дузалаар бөлүүнүң кежигүнү Ондар Чолдак-оолдуң сагыжы аарывайн турар.

Мал чемниң белеткели бо хире хожудап, ам-даа 60 ажыг тонна сиген кестинмейн турда, ажыл-агыйның удуртукчуларының өөжурган олурары четпес.

Т. САЛЧАК-ООЛ.

Четпестерни илереткен

Улуг-Хем районнуң Торгалыг кедээ Советиниң күүскомунуң хуралынга Ю. Гагарин аттыг Культура бажыңының директору эш Коалитинаның илеткелин дыңнап чугаалашкаш, оон ажылында улуг четпестерни илереткен.

Культура бажыңының директорунга эш Коалитина ажылдап эгелээнден бээр үш ай чедип турар. Ол хирезинде бо аразында чон ортузунга чоруткан ажылы барык көзүлбейн турар. Ылаңгыя мал чемнери белеткээриниң болгаш дүжүт ажаап алышкынының үезинде хову турлагларынга, фермаларга чаңгыс-даа улаа концерт көргүспээн болгаш лекция, беседа, ыткыр номчулга организаставзан, чүгле чаңгыс удаа агитхүүдүс үндүрген.

Культура бажыңының көргүзүг, дерилгези багай, чартык чылдың байдалын, соруглазын илереткен лозуңнары, көргүзүглери ам-даа чаартынмаан. Чүгле кино үнүп турарындан аңгыда аныяктар кежээлерин, дыштанылгазын, оюннарын Культура бажыңында организаставайн турар.

Илереттинген четпестерни дарый чайладып, Культура бажыңының ажылын сегидер хемчеглерни күүскому айытпышаан, ол хемчеглерни боттандырарын эш Коалитинага даасткан.

Х. ДОРЖУ.

на калбарып турар. Оларның практиктиг ажылга ужур-дузалыын эртир үнелээри берге. Ажылчынга болгаш инженерге-даа, эмчиге болгаш башкыга-даа, эртемденге болгаш чурукчуга-даа, кижи бүрүзүнге-ле марксичи диалектиканы билип алыры, амыдыралга ону удуртулга болдуруп өөренип алыры эргежок ажыктыг. Эртемденни ол шинчилелдиң эртемниг методу-биле чепсеглээр. Чогаалчыга, артисте шын угланышкынны айтыр, ханы утказын чогаал тургузарынга, бодунуң чогаалдыгзынга боттуг чүүлдү шын болгаш тодаргай илередип көргүзеринге дузалаар.

Коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүн өөренир бөлгүмнерни болгаш семинарларны тургузуп турар парторганизациялар шын кылып турар.

Агар-политиканы, улустар аразының харылзааларын, улус демократия чурттарында социалистиг тургузуушкунуң дуржулгазын, делегейниң коммунистиг, демократтыг болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкининиң айтырыгларын өөренир талазы-биле бөлгүмнер болгаш семинарлар политиктиг чырыдылышкынның системазында чугула черни ээлеп турар. Дыңнакчылар оларга өөренип тура, бүгү делегей амыдыралында болуушкуннарны ылгап билип, болуушкуннарны марксичи-ленинчи үзел-биле анализтеп өөренип алыр, социалистиг чурттарның амыдыралындан, акы-дуңма коммунистиг болгаш ажылчын партияларның демиселиниң дугайында хөй чүүлдерни билип алырлар.

Дыңнакчыларның марксичи-ленинчи теорияны өөрениринге сонуургалын, партия чырыдылышкынынга өөренип, болуунуң идейлиг деңнелин сексаал чокка бедидер чүткүлүн кедерер төлээде, бо бүгүнү коммунистер болгаш партия кежигүнү эвестерге бүзүренчиг болгаш билдингир кылдыр тайылбырлаар херек.

ДООСПААН ОРТУМАК, ОРТУМАК БОЛГАШ ДЭЭДИ ЭРТЕМНИГ КОММУНИСТЕР КАЯА ӨӨРЕНИП БОЛУРЛАРЫЛ?

Политиктиг чырыдылышкын четкизиниң эптиг болгаш хөй талалыы анаа өөренир эртемнерниң болгаш айтырыгларының чүгле элбээнден эвес, харын өөредилгениң хевирлериниң хөй янзы болуп турарындан база илереп турар. Коммунист эге-даа, ортумак-даа, дээди-даа билиглиг болза, ол бодунга таарыжыр эң-не ажыктыг болгаш күш чедери ындыг хевирни кезээде шилип ап болур.

Эге билиглиг, мурнунда политиктиг өөредилгеге кирип чорбаан эштер политиктиг билиглерниң үндезиннерин өөренир бөлгүмнерге кирзе дузалыг. Анаа олар теорияның, СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказының кол айтырыглары-биле таныжып, политиктиг литература номчууруунуң мергежилдерин болгаш амдажылгазын алыр, өөренип эрткен материалдарын эш-өөрүнүң мурнунга тайылбырлап өөренип алыр.

Элээн белеткелдиг, дооспаан ортумак эртемниг болгаш политиктиг өөредилге талазы-биле дуржулгалыг эштерге СЭКП төөгүзүн, марксизм-ленинизмниң үндезиннерин, философия, политэкономия, тодаргай экономика өөренир болгаш өске-даа бөлгүмнерниң кайы бирээзин сүмелеп болур. Бо бөлгүмнерге теорияны хандыр өөренир. Маңаа хөй номчуур, конспектилээр анаары билдингир. Ынчалзажок дыңнакчылар ханы билигни чедип алырлар.

Дараазында элээн бедик хевир — марксичи-ленинчи теорияны боду өөрениир азы политиктиг бот-өөредилге болур. Өөредилгениң бо хевири ортумак болгаш дээди эртемниг, марксизм-ленинизмниң классиктериниң чогаалдары-биле, партийжи документилер болгаш өске-даа материалдар-биле боду ажылдаптарынга эргежок чугула билиглиг болгаш мергежилдиг кижилерге санаттынган. Бо хевирни шилип алган кижилер философияның, экономиканың, төөгүнүң болгаш делегей байдалының айтырыгларын өөренир.

Бот-өөредилгениң эң-не ажыктыг коллективтиг, ылаңгыя эң делгеренгей хевир теоретиктиг семинар болуп турарын дуржулга көргүзүп турар. Бот-өөредилгелиглер литератураларны боттары номчуп алгаш, чүгүла болгаш эң-не нарын теоретиктиг айтырыгларны кады чугаалажып көөр, практиктиг саналдарны дугуржур дээш, өй-өйде — айда бир-ийи катап чыглыр. Оларга дузалаары-биле лекцияларны бөлүктеп-даа, чаңгыстап-даа консультацияларны организастаар. Ол ышкаш, марксизм-ленинизмни боттары өөренип турарлар-биле ажылдың теоретиктиг конференциялар, политиктиг диспуттар дээн ышкаш хевирлерин калбаа-биле ажыглап, оларны рефераттар, илеткелдер, парлалгага чүүлдер белеткээринге идепкейлиг киириштирер херек.

Бот-өөредилге чүгле четчир белеткелди негээр эвес, оон-биле кады иштики сагылга-чурумну база негээр дээрзин маңаа айытса эки. Бот-өөредилгелиг кижиге доктаамал ажылдаары көнчүг чугула. А чамдык кижилер өөредилгениң бо хевирин шилип алыр, оон соонда өөрениринге шаг-үени мырынай тыппайн баар болгулаар. Өөредилге чылы шагда эгелээн хиреде-ле, чамдык эштер: ам эртенне эгелептейн, бир неделя болгаш-ла күженип кириптейн деп-ле, өөредилгезин чылзып орар. Үе эртип-ле турар, а бир көөрге-ле өөредилге чылы төнер чоокшулап келген болур, а оон өөредилгези бифааи хевээр-ле. Гогольдуң Маниловунуунда ышкаш, «ооң ийи чыл иштинде үргүлчү номчуп келген он дөрткү арнында чүве кызыдып каан кандыг-ла бир ному» оон калбинелинде үргүлчү чыдып-ла турар.

Политчырыдылышкын системазы бодунда: эге школаны, бөлгүмнү, теоретиктиг семинарны болгаш дээди хевир болур марксизм-ленинизмниң кежээки университедин каттыштырып турар. Университет дыңнакчылары ону дооскан соолунде боттары пропагандистеп ажылдап шыдаар шак ындыг шыырак билигни алырлар. Дыка хөй университеттер философия, экономика, төөгү болгаш өске-даа факультеттерлиг.

Мынчангаш, марксичи-ленинчи теорияны өөренирин күзээн кижи бүрүзүнүң мурнунда шилип ап болур өөредилге хевирлери дыка хөй-дүр. Бодунга эң-не таарымчалыг хевирни шилип алырынга коммунистерге партбюро, партком, пропагандист дузалаар ужурлуг. Ол каяа өөрензе эки дээрзин олар сүмелеп бээр. Кижи бүрүзү болунун күш чедиптер хевирин шилип алыр херек. Күш четтигерин шилип алыры — аң-не чиңге дээни ол эвес болбайн аан. А чамдыкта кандыг болгулаар ийик. Кандыг-бир кижи дээди эртемниг, теорияны бот-өөредилге-биле өөренип шыдаар хиреде-ле, чиик арга сүргеш, бөлгүмге бижидип алыр. Чыл дургузунда чүнү-даа кылбайн, эрги конспектизин ажыглап, «эки өөредилгелиг» дыңнакчыга санадып келир. А ындыг аки өөредилгениң ажыы чүл? Политиктиг өөредилгеге кижи бүрүзү бурунгаарлаар, чыл келген тудум-на бир чадаже бедиир ужурлуг.

Бир эвес политчырыдылышкынның хевирин шилип алырда салгашкак чорукту, дыңнакчыларның чавыс чададан бедик чадаже шилчилгезин хандырар болза, өөредилге чорудулгазының дургузунда коммунист марксизм-ленинизмниң түлүш кезектери-биле чоорту бүрүн таныжып, ону бүдүн системалыг өөредиг кылдыр шингээдип алыр кылдыр, политиктиг чырыдылышкын четкизин ынчаар тургузар болза парторганизация ол сорулганы чедип алыр.

Бо талазы-биле Ленинградтың «Электросила» заводунда политчырыдылышкынны организастаанының дуржулгазы дыка солун. Маңаа эрткен өөредилге чылы эгелээриниң мурнунда-ла парткомнуң идеологтуг комиссиязының кежигүннери дыңнакчылар-биле беседалажып, кижи бүрүзү өөредилгениң беш-алды чылга санаттынган перепективтиг планын бодунга тургузуп алырынга дузалааннар. Нииги билиинниң болгаш политиктиг белеткелиниң деңнелинге дүүштүр, кижи бүрүзү мурнунда чүнү өөренип турганын барымдаалап тургаш, пландарда СЭКП төөгүзүн, марксизм-ленинизмниң үндезиннерин, диалектиктиг болгаш төөгү материализмни, политиктиг экономияны дүүштүр өөренирин көрүп турар. Ол пландарга дүүштүр заводка эртемниг коммунизм теориязының айтырыгларының талазы-биле беш, философия талазы-биле үш, политэкономияның — тос семинарларын, СЭКП төөгүзүнүң 14, тодаргай экономиканың — 10 бөлгүмнерин болгаш семинарларын тургускан.

Бо дуржулганы боттарынга канчаар ажыглап болурун бүгү парторганизация бодап көрзе чогумчалыг.

ПАРТИЯ КЕЖИГҮНҮ ЭВЕСТЕР КАЯА ӨӨРЕНИРИЛ?

Марксичи-ленинчи теорияны ханызы-биле шиңгээдип алыры совет кижи бүрүзүнүң амыдыралчы негелдези апарган. Моон ужурунда политиктиг чырыдылышкынның системазында коммунистерге бир аңгы, кежигүн эвестерге бир аңгы ындыг өөредилге хевири чок. Кежигүн эвестер партия кежигүннери болгаш кандидаттары-биле кады философияны, политэкономияны, тодаргай экономиканы болгаш өске-даа эртемнерни өөренирлер. Партия кежигүнү эвестер бөлгүмнерниң болгаш семинарларның бүгү дыңнакчыларының дөрттүң үш кезээ болуп турар. Коммунистерге ышкаш, партия кежигүнү эвестерге база-ла политиктиг өөредилгениң эге чадазы — экономиктиг эге болгаш политиктиг школалар болур, оон соонда бөлгүмнерге, теоретиктиг семинарга болгаш марксизм-ленинизмниң кежээки университединге өөренир.

Партияга киреринге белеткенип турар эштерге СЭКП-ниң Программазын болгаш Уставын, партия төөгүзүн өөренирин организастаары ажыктыг.

УДУРТУКЧУ КАДРЛАРНЫҢ ПОЛИТИКТИГ ӨӨРЕДИЛГЕЗИН КАНЧААР ОРГАНИЗАСТААРЫЛ?

Чүгле ханы болгаш быжыг экономиктиг билиг турда ажыл-агыйны чедиишкинниг удуртуп, эки түңнелдерни чедип ап болур дээрзин дуржулга көргүзүп турар. Бо дээрге ажыл-агыйжы-даа, партийжи-даа удуртукчуларга бир дөмей хамаарыжыр. Партия кадрларының улус ажыл-агыйында ажылдап турар алырынга дүүштүр оларның экономиктиг өөредилгезин организастаарынга эң-не таарымчалыг байдалды партия органнары эде тургусканы хандырып турар. Москва, Горький болгаш өске-даа чамдык областарда партия, совет болгаш ажыл-агый ажылдакчыларының политиктиг өөредилгезиниң багай эвес системазы тургустунган. Ол черлерде бүдүрүлге эргелелдериниң парткомнарының чанында колхоз даргаларының, совхозтар директорларының, парторганизация секретарьларының, парткомнар болгаш эргелелдер ажылдакчыларының экономиктиг семинарлары ажылдап турар. Колхозтарда болгаш совхозтарда кедээ ажыл-агыйның тускай эртемниглеринге, салбырлар болгаш фермалар эргелекчилеринге, бригадирлерге семинарларны тургускан. Саратов областа удуртукчу ажылдакчыларның область семинары чедиишкинниг ажылдап турар. Удуртукчу кадрларның экономиктиг өөредилгезин улам ынай сайзыраңгайжыдары чугула.

Моон-биле чергелештир, удуртукчу бүрүзү чүгле план күүседдезин дээш харылаар эвес, харын кижилерниң кижизидилгези, оларның аразынга чаа, коммунистиг харылзааларның хевирлеттинери дээш база харысалгалыг болурун уттуп болбас. Моон ужурунда удуртукчу кадрларның экономиктиг өөредилгези-биле кады, олар чүгүла теоретиктиг айтырыгларны, Коммунистиг партияның иштики болгаш даштыкы политиказының айтырыгларын эки билген турар дугайында, олар боттары пропагандисти болгаш масса-политиктиг ажылдарга киришкен турарынче хүн бүрү сагыш салыры чугула. Ындыг сорулга-биле оларга лекцияларны, теоретиктиг конференцияларны чорудуп, марксизм-ленинизмниң кежээки университеттеринге өөренирин сүмелээри ажыктыг.

Удуртукчу ажылдакчыларның политиктиг өөредилгезин партия комитеттери хүн бүрүнүң контролюнга алыр, оларның чүгле бүдүрүлге планын күүседирин чедип ап турарын сонуургаар эвес, харын хуузунда өөредилге планын канчаар күүседип турарын, пропаганда болгаш агитас-массалыг ажылга канчаар киржип турарын база сонуургап көөр ужурлуг.

КОММУНИСТЕРНИҢ ӨӨРЕДИЛГЕЗИН ПАРТОРГАНИЗАЦИЯ КОНТРОЛЬДАП БОЛУР БЕ БАЗА ОНУ КАНЧААР КЫЛЫРЫЛ?

СЭКП кежигүннерниң болгаш кандидаттарының өөредилгезин парторганизация чүгле контрольдаар эргелиг эвес, харын мырынай контрольдаар хүлээлгелиг. Ол контрольду канчаар, кандыг аргалар-биле боттандырары — бир янзы айтырыг-дыр.

Кандыг-бир политиктиг шылгалда азы демдек салышкынның дугайында чугаа-даа турбас, болбайн аан. Хамык ужур мында эвес. Контрольдуң өске хөй хевирлери бар болгай. Чижээ, бир кижиге өөренип турар теманың талазы-биле илеткел кылырын дагып болур. Азы теоретиктиг конференцияга чүве чугаалаткай-даа. Ажактың соолунде пропагандист өөн дыңнакчы бүрүзүнүң канчаар өөренип турарын эки чугаалап берип шыдаар. Парторганизация секретарьлары, оларның оралакчылары, партгруппоргтар ону

(Төнчүзү 4-кү арында).

ТЕЛЕГРАФ МЕДЭЭЛЕП, ДАМЧЫДЫП ТУР

Москва Керээзинге ат салыры үргүлчүлеп турар

МОСКВА. (СЭТА). Агаарга, космос делгемиинге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын хоругдаар дугайында Москва Керээзинге бодунуң чазааның өмүнээзинден Австрияның ССРЭ-де элчини Генрих Хаймерле сентябрь 11-де ат салган.

Сентябрьның 11-ге чедир Москвага ол Керээге 77 чурттарның төлээлекчилери ат салган.

Кижи төрелгетенниң соңгаарлаттынмас сорулгазы

ПРАГА. (СЭТА). «Делегейниң термоядролуг дайынын чайладыры—эңне соңгаарладып болбас сорулга» деп чүүлдү «Руде право» солун парлап үндүрген. «Империализм үезинде дайыннар чайлаш чок болур», а ындыг болганда социалистиг чурттар биле империализмниң аразынга термоядролуг үскүлежиишкинниң чайлаш чок болур» деер боттарының чүлчүрүүшкүннары-биле кыдат удуртукчулар делегейниң ажылчын ангызының эчис сорулгазын хажыдып, делегейниң коммунистиг шимчээшкининге күштүг хораны чедирип турар-дыр деп, солун онзалап демдеглээн. Дайынның болгаш тайбыңның айтырыгларынга оларның туружу ленинизмге удурланышкак болуп турар, ол туруш троцкисчи шугумга дүгжүп турар.

Кыдат чаакты хөделиишкиннери Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның тайбыңга ынакшылдыг политиказынга удур угланган.

Амгы бо төөгүлүг үеде делегейниң термоядролуг дайынын чайладыр дээш демисел кандыг-даа депшилгениң эргежок чугула негелдези болур деп, «Руде право» бижээн. Ажылчын ангызының революстуг шимчээшкининиң, улусчу-хосталгалыг шимчээшкиниң чаңгыс-даа айтырыын тайбың дээш, делегейниң термоядролуг дайынын чайладыры дээш демиселден хамаарылга чок кылдыр көрүп болбас. Бистиң үевистиң онзагай чүүлү ында.

КУР-нуң удуртукчуларының угаан-сарыыл чок политиказы

ПАРИЖ. (СЭТА). Ядролуг чепсектиң шенелделерин кезик-чамдык хоругдаар дугайында Москва Керээзи—ол дээрге чепсегленишкинниң бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүреринче үр болгаш берге орукка баштайгы базым-дыр, ол базымга бүгү кижи төрелгетен сагыш-сеткилиниң ханызындан өөрүп турар деп, неделя сайында үнер «Франс Нувель» солунга суруглыг француз публицист Флоримон Бонт бижээн.

Ынчалза-даа кыдат удуртукчулар Совет Эвилелинге каржызы-биле ажынып хорадавышаан, ол керээге калчаалыы-биле шоглап эгелээннер деп, автор демдеглеп турар. Олар боттарының каржы-өжээтен чүлчүрүүшкүннары-биле деголльчу «атомнуг сотугжу күштүң» эң-не ойлук чок талалакчыларындан, Пентагонда эң-не «калчаарап барган» генералдардан болгаш барыын-герман милитаристерден ылгалбайн турарлар.

Атомнуг чепсекти хоойлудан дашкаар деп доп-дораан чарлаары болгаш чепсегленишкинниң бүгү-ниити база бүрүн дүжүрерин боттандырары айтырыгның идеалдыг шиитпирлээшкини ол болур ийик. Ынчалза-даа Совет Эвилели болза, чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле кандыг-даа, харын эң-не бичии-даа хемчегте амга чедир-ле шаптыктап келген. Каттышкан Штаттарның болгаш Англияның туружун барымдаалаар ужурга таварышкан-дыр. Совет Эвилели бодунуң бүгү саналдарын амыдыралга боттандырары болдунар арга чогун көргеш, әжикти хагааш, чугаалажыышкыннардан үнүп чоруп, ядролуг эндере чепсегленишкинниң үргүлчүлээрин ындыг янзы бөлдүрүп шыдаар турган бе? Чок болбайн аан.

Марксизм-ленинизмниң принциптерин барымдаалап турар болган төлээде, Совет Эвилели «шуптузун кылыр азы чүнү-даа кылбас» деп мелегей болгаш өнчүк-чөңгээлиг политиканың кажан-даа талалакчызы болбайн турган.

Кижи төрелгетенниң деч кезии өлүп кырлыр апаар атомнуг дайынга болунуң хуула чоңунуң үш чүс миллион өлдар, кыстары кырлыр апаар дээрзин КУР-нуң удуртукчулары көңгүс тоомчага албайн турарлар-дыр. Кыдат удуртукчуларының чорудуп турары «шуптузун кылыр азы чүнү-даа кылбас» деп, кижизивес, хоралыг политиказы марксизм-ленинизмниң бүгү теориязы-биле болгаш практиказы-биле бүрүн удурланышкак болуп турар деп, автор медеглеп турар.

Чарылдырыкчыларны буруу шаап турар

ОТТАВА. (СЭТА). Канаданың коммунистиг партиязының даргазы Тим Бактың чүүлдериниң баштайгызын «Канадиен Трибюн» солун парлап үндүрген. Кыдаттың компартиязының Төп Комитединиң аллагадаалдыг үзел-бодалдарын ол чүүлде шүгүмчүлеп турар. Кыдатка парлап үндүрген «Ленинизм делгерезин», «Ленинизмниң тугунуң адаа-биле» деп дептержитештерде идип үндүрген кол идеялар Москва Декларациязының болгаш марксизм-ленинизмниң диалектиктиг методологиязының өзүүнга шуут удурланышкак болуп турар, ынчангаш ол идеяларны Кыдаттың компартиязының удуртукчуларының бодамчалыг бодалы кылдыр кижи бүзүрээри берге болуп турар деп, чүүлдүң автору айтып турар.

Ол дептержитештерниң Канадада калбаа-биле тарап нептерээн чоруу Канаданың Коммунистиг партиязының программазынга херек кырында дорт удурланыышкын болуп турар. Ол чорук болза ылангыя 1952 чылдың февральда бистиң чүүлдүг деп бадылаанывыс, политиктиг күштерниң деңзигүүрү таарымчалыг болуп турда база ажылчын ангының массазы болгаш ооң демократтыг эвилелчилери улустуң дайынчы демократтыг хөделишкининге каттышкан турда, Канадага капитализмден социализмче шилчилгени хамааты дайыны чокка чедип алган туруп болур дээрзиниң дугайында чүүлге удурланышкак болуп турар.

БКП ТК-ның июнь 14-теги чагаазының утказын болгаш СЭКП-ниң болгаш БКП-ниң төлээлекчилериниң ужуражыышкынының бүдүүзүнде ол чагааны калбаа-биле тарадып нептереткенин ап көөрге, ийи партияларның аразынга дүтүржүлга чедип алырынга дузалаар эвес, а туруп турар маргылдааларны чидиглендирер болгаш чаа маргылдааларны болдурар дээн бодал БКП-ниң удуртукчуларынга бар турганы мырыңай илдең-дир деп, Тим Бак онзалап демдеглээн.

Ядролуг шенелделерниң планынга удур

БАНБЕРРА. (СЭТА). Кылыр деп турар француз ядролуг шенелделер-биле холбаштыр Австралияның дүвүреп турар чоруу чүгле кижилерниң кадыкшылынга ол шенелделерниң таварыштырар айыылындан болган эвес, харын-даа ядролуг чепсектиң улам ынай тарап нептерээриниң кыжаныышындан болган деп, даштыкы херектер министри Барунк медеглээн. Франция болза ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында керээниң соонда делегей байдалының өскерилгенин барымдаалавайн турар-дыр деп, министр медеглээн.

И. Броз Титонуң медеглели

БЕЛГРАД. (СЭТА). ЮСФР-ниң президентизи И. Броз Тито югослав радиога, телевидениеге болгаш ТАНЮГ агентилелге медеглел кылгаш. Бразилияже, Чилиже, Боливияже болгаш Мексикаже бодунуң чоруур деп турар аян-чоруун ол чурттар-биле Югославияның найыралдыг харылзааларын улам ынай ханыладырынга болгаш быжыглаарынга улуг ужур-дузалыг болур болгаш улустар аразының кады ажылдажылгазын хөгжүдер сорулгаларга тайбыңга ынакшылдыг, депшилгелиг күштерниң салып турар ниити күжениишкиннеринге дөгүмнүг болур дээрзинге идегелин илереткен.

Аян-чорук үезинде Бразилияның, Чилиниң, Боливияның болгаш Мексиканың президентилери-биле хамаарышкан айтырыгларны, а ол ышкаш ук чурттар-биле Югославияның аразында харылзааларының айтырыгларын тодаргай чугаалажып алыг болур дээрзинге идегелин И. Броз Тито илереткен.

Соңгу Рейн-Вестфалия чериниң атомнуг чепсегленишкинге удурланыкчылары Боннга (Германияның Федеративтиг Республиказы) митинг эрттирген болгаш чыскаал кылган. «Соок дайынның» болгаш чепсегленишкинни эндере бүдүрериниң политиказындан Аденауэрниң чазааның ойталаарын хөй санныг плакаттар болгаш транспарантылар негеп турган.

ЧУРУКТА: чыскаалганнарның колонназы. Мурнунда плакатта мынча деп бижээн: «Рапацкийниң планы, бүгү-ле эжелел шериглерин үндүрүп чорудары болгаш тайбың керээ ДҮШКҮҮРЛҮГ ЧОРУКТУҢ ЧАВЫРЛЫРЫН айтып турар». АДН-СЭТА-ның фотозу.

ЭКИ ЫРГА ДӨМЕЙ...

Мооң мурнунда үнген № 217 «Шында» П. Раисаның чагаазын парлаан болгай. Бо солунда ол чагаага ийиги харыыны парладывыс. Ынчангаш ол чагаага харыылар мооң-биле доозулган.

— Бирээ, ийи, үш, дөрт... Бирээ, ийи...

Дикторнуң үнү ажык соңгадан мырыңай-ла садка дыңналып келир. Ам-даа эрте. Ынчалза-даа кожаларга ол моондактавас. Москва чоогунда Салтыковка суурда эрги, шыпшың бажыңның чурттакчылары шагда-ла тургулап келген. Херим биле бажың аразында ынай черде тараан чечекти чамдыктары суггарган, бир кижи суглап чоруткан: мындыг өйде суг хөй херек.

А бажыңның иштинде ооң ээлери хөглүг-биле чугаалажып, чем кылып турар.

— Чүгүрү-үп...—деп диктор командылаар.

Редиска биле согуна одуругларының аразында кокпалап Борис спортчузуг чиик маңнап турар.

— Ханы, дески тынынар.

Борис эгиннерин бедидипвеш, карактары-биле одуругларже хыйыртай көргүлээр.

«Багай-дыр, бок үнүш чий берген, даарта эртен арыглаар-дыр» — деп ол демдеглеп алыр.

Ам ол радиону шоолуг дыңнавастаан.

— Суг эвээш-тир, а ажыл соонда бисте хурал болгай. Озалап келир апаар мен... Ажырбас, ам база чүгүргеш келийн... Лидок, хууну кааям, чүге дээрге суг четпес-тир: бөгүн саадап келир кижи мен!

...Он беш минута болганда, «Фрезер» заводтуң ажылдакчылары, аныяк ирей-кадай Лида биле Борис Лободовскийлер чемненип олурупкан.

— Ой, Борька, шиви оюну дег, кыландырып олур сен!

Ол дээрге, ооң бажында, кирбиктеринде дамдылай берген сугну хүн чырыдыпканы ол.

— Бөгүн сээң хүнүң аар болур, Боря...

— Ындыг, чиик эвес хүн болур. Ажырба-ас, Лидок! Шыда-ар бис,— деп ол уаздыр чугаалааш. Лиданың бажының дүгүн сербейти суйбапкан.

Ырактан электричканың узун үнү дыңналып келген.

— Чоруулу, чоруулу. Медээлеп тур...

— Бажым дүгүн селберертип алгаш, ам чоруур деп де...

Ажылга баар бо өйде станцияга чедир автобус кезээде долу болур, ынчангаш Лида биле Борис чадаг базыпканнар.

— Дүргеде, Лидок. Электричкага чедир спортмарш кылыылы.

Борис заводунга ынакшый берген. Чоокта чаа слесарь ону 15-ки цехтиң улуг мастеринге томуйлаан. Ол — саарылга цеги. Ынчаарга Бористиң амыдыралының идеалы, эчис бодалы эки инженер-инструментальщик болуру турган. Тергиин тускай эртем ол! Ынчалза-даа партком секретары мынчаарда мынча дээн:

— Бистиң заводувусту бодуң билир болгай сен. Мактаан херээ чок. Саарылга цегин көрем... Бис мында ам-даа кырган-ачавыстың тергезинде олуруп чоруп турар-дыр бис. Чоокку үеде кылыглар савалаар черин долузу-биле автоматчыдар ужурлуг бис. Бистиң фрезеривистиң хөй-хөйү, кезип эмнээриниң херекселдери дег, нарын болгай. Оларны хумагалыг савалаар херек. Ол цех—хожудаңгай чериивис ол. Ынчангаш, аныяк коммунист сени ынаар чорудуп тур бис...

Ынчаарда, партком хуралының соонда кежээ, Борис бажыңынга кадайы-биле үр олуруп келген. Сайгылгаан безин кывыспааннар. Хоон дээрге, шуут сөглээрге, пат турган.

— Инструментальщик деп чүвени бода-даан, Лидок. Чогум чүве ол-дур! А ам савалакчы болур, база ооң кырынга сайгарыкчы. Шалың база куду болур.

— Боря... ажырбас—деп, Лида чымчак чугаалаан.—Ылгал шоолуг эвес-тир...Кол чүве—ажылдың солун, перспективтиинде болгай-ла.

Ынчаарда Бористиң сеткилинге чиик эвес турган.

А ам... Ам Борис мынчаар санап турар: заводта бистиң цегивистен солун чер чок. А моон соңгаар чүү болурул? Цех-завод-автомат болур! Ажыл-даа дикчок! Шын болган-дыр сен—деп, кадайын четтиргишкин-биле бодагылаар...

Завод ам бүдүн автоматтыг шугумнарны чагып турар. Улуг институттар-даа, конструктор бюролары-даа цехке тергиин дериилгелерни белетпеп турар. Бүдүрүлгениң экономиказы... Ооң кайы хире солунун болгаш нарынын чүгле маңаа Борис өзулуг билген.

...Вагонда улус долу. А олар бот-боттарынче кыстынчып алган турганнар, маажым чугаалашкылаар.

— Солун кылдыр бодап алган-дыр, ындыг бе?

— А сен база-ла угаанныгбайым болгай сен.

Долгандыр турган кижилерни бужургандырбас дээш, олар аяар катыржырлар.

— Ынчангаш, ийилээн баар-дыр бис але, Лидок... Мырыңай чаа Борис аңаа мынча дээн:

— Москваның экономика институдунга кирейн деп. Белеткенири-биле өөредилге номнары эккелдим бо. — Оон немеп каан:—Аңаа ийилээн өөренили бе?

— Сен черле ындыг сен, ийилээн дээр. А херек дээрге баштаксанчыг эвес-тир—институт! Артында-ла кежээки салбыры. Сен ону чиик деп бе? А мен база кирип алырымга, өг-бүле, уруувус? Амдызында чааскаан өөрен. Бир-ийи чыл ужурук билип, деңгерлип ал. Ынчаарда мен база кириптейн. Сен мээң консультантым болур сен.

— Өскелер ийилээн өөренип-ле турар-дыр, Лида!

Ынчалза-даа Лида бодунуунга турупкан. Ол мынчаарда харын оларның аразынга элээн кырыш болган.

— Кай сен мени кырган кадай деп бе? Институт доозуй четтикпес мен бе ынчаш? Баштайгы чылдарда сеңээ дузалаксай-дыр мен. Сени шыдашпайн баарыйна деп коргарым ол-дур. Сээң ажыл-хүлээлгең база дикчок болгай...

Ийет, ындыг, олар Бориске хөй турган. Комсомол комитединиң кежигүнү. Цехте партийжи ажыл. Бут бөмбүү. Өөрүм канчап каар боор — оларның командазы артында-ла заводта дээрелерниң бирээзи болгай. Ынак номнар...

— Ийет, бажыңга база боттуң ажыл-агый херээн черле кызырар апаар-дыр — деп, кадайы уламчылап турган...

Борис дээрге, хомудаанындан чушкуузун суйбагылаан.

— Ийет, ийет...

Бодунуң мынчаар өзе бергенин Борис боду эскербээн...

Сес классты дооскаш, заводка ол келген. Оортан-на шеригже чорупкан. Оон база-ла заводка кээп, эрги черинге, эрги өөрү-биле ажылдай берген. А өөрү дээрге шилип каан дег: хөглүглер, бут-бөмбүкчүлери. Кежээ болурга-ла танцылаар азы мячик-биле шөлче үнүптерлер. Чамдыкта кежээ бут-бөмбүүнден ойладып көрээли дээрге, кадайлыг эрлер: «хоржок мен, кадаймга ажыл-агый талазы-биле дузалажыр кижи мен» дээрге, ынчаарда Бориске билдиннес тургулаан.

...Харылзаа техникумунга турган ол улуг карактарлыг уруг-биле Борис таварылга болуп таныжа берген. Олар чеже кежээ кады олурбаан, чеже катап боданмаан, чеже маргышпаан, ийет, база чеже күзеп бодаваан чүве дээр! Харын ол ынчаарда он классты ынавыла доозар деп шиитпирлээш, Борис школага кирген ол.

...Куда дужуп турда, ооң өөрү хомудал чокка чугаалааннар:

— Эки бут-бөмбүкчүзү турган чүве. Ам сээң орнуңну тывар апаар-дыр.

— Ол чүү дээриңер ол, эштер, бисте ам бис дээш аарыыр база бир кижи немежир-дир харын!—деп, аныяк Лида оларга өөрүшкүлүг чугаалаан...

Удатпаанда ог-бүлеге өөрүшкү болган: уруг божаан. Өөрүшкүнү кандыг дээрил!

— Чараш уруумну, мээң-биле кара чаңгыс-дыр, чүгле бичиизи ончугу...

Ынчангаш Борис бодунуң «бичии бодунче» чүгүрүптер. Канчап чүгүрбес боор: уруг биче аарып турар, а Лида база ам-даа кошкак. Лидага Борис шагда-ла дузалап чаңчыгып калган. Тура ийилээн чурттап турганнар. Авай-даа, ачай-даа чок — чүгле боттары. Чүгле ханы сеткилинде Борис кайгаар: кылыр чүвениң көвейин, ону кажан доозар боор. Херээженнер канчап шыдажыр чоор? Бир-ле катап кадайы: «Бистиң-биле шагзырай берген боор сен, Боря, хилинчектели бердиң. Дыштанып ал, бодум шуптузун кылып алыйн» дээрге, Борис харын-даа ажына берген: «Мону чүү хилинчектенишкин дээр боор?»

Уруу эттине берген. Лида база сегээн. Шак бо аас-кежиктиг өйде Лида дээрге техникумда өөредилгени каар деп шиитпирлээш, документилерин безин оортан ап алганын Борис билип каан.

Олар каш хонукта чугаалашпааннар.

— Чүге ынчаарың ол?— деп, амна Борис айтырган.

— Ол тускай эртемге хоңнум чок кижи мен. Өөрүм ынаар өөрени бээрге, кире бергеним ол...

— Мээн-биле чоп чугаалашпадың, чөвүлешпедиң? Өске кижи эвес-тир мен.

— Сени ажына бээр боор дээш коргуп турдум — деп, Лида мыниип чугаалаан... Буруулуг болдум, Боря, шын эвес кылган мен, сөзүм берейн: Аня бичии өзүп келирге, ынавыла өөренир мен...

Оон бээр ам барык ийи чыл эрткен. Борис школаны чединишкинниг-биле дооскан. Лида оларның заводунуң саналга төвүнге ажылдай берген, ам саналга машиналарының техниктериниң курузун доозуп турар... Оон бээр олар маргышпайн көрбээннер. Ам кээп поездиже турарлары бо... Лида чымчаа-биле, чүткүлдүг-биле: амдызында чааскаан өөрен — деп турган. Заводче олар хая көрүнчүп алгаш чоруп органнар, чүгле хаая-хаая кыска сөстер-биле солчур ол-ла.

Борис хүнну бадыр пат боданып, телефонче бо-ла көре бээр турган.

— Бөгүн Лидаң чоп чаңгыс-даа долгавайн-дыр бо?—деп ооң өөрү кайгагылаар-даа.

— Чай чоктар — деп, ол туражок харылаан.

А боду дээрге, Лида-биле чугаазын катап-катап бодап, оон-биле чөпшээрежип турган: хей изигленген-дир мен. Ооңуу чөп. Ам ол меңээ дузалаар, а оон мен — аңаа дузалаар.

Мырыңай дүштеки чем мурнунда телефон кыңгырт дээн. Ынчангаш Лиданың төрээн үнү, кезээдегизи дег, далаштыы-биле, чүү-даа болбаан чүве дег, чугаалаан:

— Столоваяже чоруулу, сагындырбас болза, чемненириң уттуптарың чадавас.

А Борис аажок өөрүп харыылаан:

— Утпас мен, Лидок. Ам дораанна маңнаптым...

— Анюткаңы сакты бердим — деп, чемненип ора Борис чугаалаан, базар чер мырыңай тыппас-тыр мен. Ээлчег соонда, комитетчилеривис чыглып турар аразында, садикке чүгүрүп четкеш, уруумну көрүп алыйн дээш. А субботага чедир ырак болгай.

— Мен база — деп, Лида ындыг.

—Кады маңнаптаалы..

Олар садиктен үнүп кел чыдырда, Борис чугаалаан:

— Лидогум, келир неделядан белеткенип олуруптайн дээш. Шак эвээш болур. Артык ажылдаан шагтарывыска шөлээ ап алгаш, ол хүн кады хүнзээли, Анютканы база ап алыр бис...

— Угаанныгыымны аа! Тергиин бодап алган-дыр сен...

Ол хүн олар чүнү кылбаан дээр, барбаан чери-даа чок, хүннүң кысказы-ла кончуг болган. Олар арыгдаа кирип, улуг боодал чечек база эккелгеннер, артында-ла уруунуң амыдыралында бир-ле дугаар чыглан чечээ. Кино-даа чораан.

Ол хүн эрте берген. Иңир кирип келген. Оларның уруу удаан. Лида биле Борис стол кырының лампазында номчаан олурганнар.

— Эки-дир, чүгле бо эки хүннүң эрте бергени хомуданчыг-дыр — деп, Борис чугаалаан.

— Ол чүң боор, Боренька, мурнувуста ам-даа бүдүн чурттаалга бар болгай!.. Бүдүн...

В. КУЗНЕЦОВ.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КАЯА ӨӨРЕНИРИЛ?

(Уланчызы. Эгези 2-3-кү арыннарда).

билип алырын үргүлчү кызары, пропагандистер-биле, консультантылар-биле, марксизм-ленинизмни боттары өөренип турарлар-биле эш-хуузунда чугаалажып, коммунистер чүнү, канчаар өөренип турарын сонуургап турары чугула.

Коммунистерниң идейлиг өзүлдезин контрольдап болбас дээр янзылыг чүве чугаалаар дээш, чамдык эштер политөөредилгениң эки-тура барымдаалаар принцивинге чылдагааннап турарлар. Ийе, эки-тура барымдаалаары политиктиг чырыдыышкынны организастаарының кол принциви бооп келген болгаш болуп артар-даа. Политөөредилгеге чагырып дужаар чорукка удур, коммунистерни болгаш кежигүн эвестерни шуптузун, оларның күзелинге чөрүштүр, кандыг-бир бөлгүмге киир дансылап каар чорукка удур партия шиитпирлиг демисежип турар. Кижи бүрүзү өөредилгениң ону сонуургадып турар хевирин шилип алыр эргезин херек кырында хандырар ужурлуг. Ынчалза-даа эки-тура барымдаалаар чорук ниити билиин калбартырынче, угаан-бодалын байыдарынче медерелдиг чүткүлге үндезилеттинген турар дээрзин база барымдаалаар апаар. «Теоретиктиг билиин бедидери бирги ээлчегде ооң болунга херектиг дээрзин коммунист бүрүзү билир ужурлуг. Ол билиглер кижиниң амыдыралын улам-на угаангыр, улам-на утка-шынарлыг болгаш солун болдуруп турар. Политиктиг өөредилгеге медерел билинген иштики хереглел — ооң чединишкининиң үндезини» — деп, ТК-ның Пленумунга эш Л. Ф. Ильичев чугаалаан. Парторганизацияның сорулгазы — коммунист бүрүзүнде ындыг хереглелди бүгү тала-биле хөгжүдери болур. Мында кандыг-даа айтырыг чок мышкажыл. Ынавыла өөренир херек. Идей-теоретиктиг деңнелин бедидери — партия кежигүнү бүрүзүнүң хажык чок күүседир ужурлуу уставтыг негелде-дир. Коммунистерниң идейлиг дадыгыышкыны быжыг болган тудум-на, марксисчи-ленинчи теорияны олар ханы шиңгээдип алган тудум-на СЭКП-ниң Программазын болгаш Уставын амыдыралга боттандырар дээш, кижилерниң коммунистиг кижизидилгези дээш, моральдыг дүрүмнүң принциптериниң боттаныышкыны, совет кижи бүрүзүнүң күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейин бедидери дээш партия эге организацияларының ролюн болгаш харыысалгазын бедидер дугайында ТК-ның июнь Пленумунуң айтыышкыннары улам чедиишкинниг күүсеттинер.

БИР ЭВЕС КОММУНИСТ ТЕХНИКУМДА (ИНСТИТУТТА) АЗЫ АЖЫЛЧЫН АНЫЯКТАРНЫҢ ШКОЛАЗЫНДА ӨӨРЕНИП ТУРАР БОЛЗА, ОНУ ПАРТИЯ ЧЫРЫДЫЫШКЫНЫНЫҢ ЧЕТКИЗИНЧЕ ХААРА ТУДАРЫ АЛБАН БЕ?

Бистиң амыдыралывыс шапкын бүрүнгаарлап турар. Ам үеде чүгле инженер-техниктиг ажылчыннардан эвес, харын ажылчыннардан болгаш колхозчулардан база ниити билигниң бедик деңнелдиг болуру негеттинип турар. Коммунистерниң ниити билииниң деңнелин бедидеринге парторганизациялар бүгү тала-биле дузалап, эргежок чугула таарымчалыг байдалды тургузуп бээр хүлээлгелиг.

Коммунистиң кежээки школага, техникумга азы институтка заочно өөредилгези — ол дээрге чугула партийжи херек. Ол аажок күжениишкинни негээр. Мооң ужурунда коммунист бүдүрүлгеден чардыкпайн өөренип турар болза, ону партия чырыдыышкынының четкизинге өөренгизин деп албадаваза чогуур. Оон ынай бүгү өөредилге черлеринге ниитилел-экономиктиг эртемнерни база өөренип турар болгай.

МАССАЛЫГ ПРОПАГАНДАНЫҢ ХЕВИРЛЕРИНИҢ РОЛЮ КАНДЫГ БОЛУРУЛ?

Массалыг пропаганданың хөй янзы хевирлери сөөлгү чылдарда тыптып келгилээн. Хөй муң делгеренгей лекторийлер, техниктиг, көдээ ажыл-агый билиглериниң, культураның, кадыкшылганың университеттери ажылдап турар, улусчу номчулга калбаа-биле чоруттунуп турар. Олар коммунистиг партияның иштики болгаш даштыкы политиказының, тодаргай экономиканың чугула айтырыгларын делгеренгей болгаш чедиигир хевирлер-биле ажылчы чоннарга тайылбырлап, оларны техниктиг депшилге-биле, эртемниң, культураның чединишкиннери-биле, мурнакчы дуржулга-биле таныштырар хүлээлгелиг. Элээн хөй университеттерде политиктиг темаларга, СЭКП-ниң Программазының, партияның болгаш чазактың эң чугула шиитпирлериниң, иштикиниң болгаш даштыкының амыдыралында чугула болуушкуннарның дугайында лекцияларны номчуп турар, олар дыңнакчыларның литература-биле боттарының ажылы-биле неметтиннип турар. Ындыг болганда бо хевирлерни марксизм-ленинизмни, эртемниг коммунизмниң чугула айтырыгларын массаларга пропагандалаарынга, ылангыя ажылчы чоннарның политчырыдыышкынын чурттап турар черлериниң аайы-биле организастаарынга калбаа-биле ажыглаар херек.

Массалыг пропаганда политөөредилгеже кижилерниң сонуургалын бедидер, политиктиг чырыдыышкынның системазының кайы-бир хевиринге доктаамал өөрениринче хандыларынга оларга дузалаар ужурлуг.

ПРОПАГАНДИСТЕРНИ КАНЧААР ШИЛИП АЛЫР БОЛГАШ БАДЫЛААРЫЛ?

Пропагандистен, ооң марксизм-ленинизмниң утка-шынарын, партияның политиказын тайылбырлап тура, бодунуң сеткил сагыжын ынаар сиирип, большевикчи чүткүлдүг, бодуу бүзүрелдиг болуп билиринден пропаганданың чединишкинниг болуру шиитпирлии-биле хамааржыр.

Ниитиге хүндүткелдиг, авторитеттиг, ханы бүзүрелдиг, чогуур ниити билиглиг болгаш политиктиг белеткелдиг, башкылаар эртемин эки билир, теоретиктиг чүүлдерни практиктиг сорулгалар-биле чогаадыкчы харылзаштырып билир, эң-не нарын айтырыгларны безин билдингир болгаш дириг кылдыр тайылбырлап шыдаар шак ындыг кижи өзулүг пропагандист боол шыдаар.

Бо негелделерни барымдаалап тургаш, бөлгүмнерни болгаш семинарларны удуртуруунче мергежилдиг коммунистерни партия, профэвилел болгаш ажыл-агый удуртукчуларындан, улус ажыл-агыйының тускай эртемниглериниден, эртем ажылдакчыларындан, башкылардан, интеллигенцияның өске-даа төлээлеринден, бүдүрүлгениң элээн шырак белеткелдиг мурнакчыларындан калбаа-биле кириштирип тургаш, пропагандист кадрларны шилип алыр херек.

Кайы-бир коммунистиң бөлгүмнүң азы семинарның удуртукчузу, консультант кылдыр бадылаар мурнунда ооң-биле хандыр чугаалажып, ооң хүлээлгезин, аңаа берип турар даалганың харыысалгалыын аңаа тайылбырлаары, ол теоретиктиг болгаш методиктиг кандыг дузаны хереглеп турарын тодарадыры чугула.

Пропагандистерни парторганизацияның азы парткомнуң бюрозу ынавыла олар олуржуп турда бадылаар. Ону өөредилге чылы эгелээр мурнунда кылза чогуур. Чүге дизе пропагандистер кичээлдерге эки белеткенип ап, дыңнакчылар-биле таныжып, оларның сонуургалын болгаш негелделерин эрте билип алыр болгай.

Пропагандисти бадылап тура, ону хөй-ниити даалгалардан хостаар дугайында сагыш салыры кончуг чугула. Пропагандистер хары утда беш-алды даалгаларны күүседип турган таварылгалар бар.

Чижээ, Алма-Ата областың Каскеленск бүдүрүлге эргелелиниң Чемолган совхозунуң кадрлар талазы-биле инспектору эш Зозуляның редакцияга бижээни болза: «Мен совхозтуң төп аппарадында партия организациязының секретарынга соңгуттум, оон-биле кады политиктиг билиглер үндезинин өөренир бөлгүмну удуртуп турар мен. Оон ынай «Билиг» ниитилелиниң бөлгүүнүң даргазы, совхозтуң шоодуглуг солунунуң редакторy болгаш чурукчузу, делегей байдалы номчуур лекторларның заочно школазының дыңнакчызы болуп турар-дыр мен. А партбюронуң түр даалгаларын чежени күүсеткен дээр боор!» Бо дээрге кемниг практика-дыр. Ындыг чорук политиктиг чырыдыышкын хөрээнге хора чедирер. Харын мооң ужурунда пропагандистерге хөй даалга бээр чорукту соксадыр деп СЭКП ТК-ның июнь Пленуму негээн.

Пропагандист кадрларының эртемнер аайы-биле мергежирин улам боттандырар херек. Чаңгыс-да ол бөлүкту хөй чылдарда удуртуп, олар-биле кады партия төөгүзүнден философияже, ооң соолунде политэкономияже дээш оон-даа өскелерже кады шилчип чоруур эштер бар. Пропагандист кадрларның ындыг универсализмни бисти ам хандырып шыдавас. Биске тускай мергежээн пропагандистер — төөгүчүлер, экономистер, философтар, делегей байдалы башкылаарлар — боттарының башкылаар эртемин, ооң башкылаашкын методиказын хандыр билир кижилер херек. Чүгле ындыг арга-биле пропаганданың идей-теоретиктиг деңнелин бедидерин чедип ап болур. Маңаа дүүштүр пропагандистер-биле ажыл база улам ылгалдыг болуп, оларның мергежилин, белеткелиниң болгаш дуржулгазының деңнелин барымдаалап чоруттунар ужурлуг. Пропагандистер-биле ажылдың эң-не идепкейлиг хевирлери: чогаадыкчы чугаалажып көрүүшкүннер, дискуссиялар, теоретиктиг болгаш методиктиг конференциялар дыка калбарып нептерээр. Пропагандистерни методика-биле чепсеглээринче, оларга янзы-бүрү методиктиг дуза чедиреринче кол кичээнгейни угландырары, оларның организакчы ролюнуң бедииринге бүгү тала-биле дуза чедирери чугула.

Пропагандистерге теоретиктиг болгаш методиктиг дуза чедирер, оларның дуржулгазын мөөннээр болгаш нептередир талазы-биле политиктиг чырыдыышкын бажыңнарының болгаш кабинеттериниң ролю улам улгадып өзер ужурлуг.

(«ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ» ЖУРНАЛДАН).

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Элезинниг ховулар болгаш шыргай арыглар» 10, «Альба Регия» 12, «Бистиң бажыңывыста эр» (1-ги сериязы) 2, 5.10, «Бистиң бажыңывыста эр» (2-ги сериязы) 3.40, 6.50, «Бистиң бажыңывыста эр» (1, 2 серияларны) 8.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шугумналчак рейс» 11.15, 1.15, «Кижи төрүттүнген» 3.15, 5.15 9.15, «Рапсодия» 7.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Саша» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дубровский» 3.15, 7.15, «Дон Жуан» 5.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Үшкү ракета» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13; харыысалгалыг секретарьның 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25—38, 23 — 54, үлегпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01341. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. СЕНТЯБРЬ 15 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 220 (5624). Өртээ 2 көп.

Туланың тараажыларының улуг чедиишкини

Улуг чедиишкин-биле — күрүнеге тараа садарының талазы-биле социалистиг хүлээлгезин күүсеткени-биле холбаштыр Тула областың ажылчы чоннарынга СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели байыр чедирген. Ол областың колхозтары болгаш совхозтары Төрээн чурттуң шыгжамырынга 13 миллион пуд тарааны урган. Пландан ажыр ийи миллион пуд ажыг тарааны саткан.

Кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедиринге областың кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери чаа чедиишкиннерни чедип алыр дээрзинге бүзүрелин СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели Туланың тараажыларынга чоруткан байыр чедирген бижиинде илереткен.

Колхозтар болгаш совхозтар чазын чажып тарыыр культураларының үрезиннери-биле боттары хандыртынган, колхозчуларның күш-хүнүнеринге тарааны берип турар деп, Тула областың кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге, эш Н. С. Хрущевтуң бодунга чоруткан рапортунда дыңнадып турар.

Ангы үеде картофельдиң, янгир свёклазын болгаш кукурузаны силос кылдыр ажаап алыры калбаа-биле чоруп, өске-даа мал чемнерин белеткээри үргүлчүлеп турар, мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының чыл пландарын күүседиринге кужениишкиннерни салып турар. Күзүн чажар культураларның тарылгазы дооступ, аңгыс аңдарылгазын чорудуп турар.

Партияның XXII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары дээш бүгү күштерни болгаш билиглерни салырын, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бүгү адырларын улам ыңай көдүрери дээш быжыг туруштуг демисежирин болгаш бистиң чуртувуска коммунизмни тургузарының улуг херээнге ооң-биле бодунуң салымышкынын киирерин Тула областың кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери СЭКП ТК-га, Совет чазакка, Н. С. Хрущевка шынзыткан.

КҮҮСЕЛДЕНИҢ ХЫНАЛДАЗЫ

Чеди чылдың бешки чылының планның даалгаларын долдур болгаш ажыр күүседир дээш демиселдиң шиитпирлиг үези келген. Бүдүрүлге, тудуг, транспорт организацияларын бүрүзүнде, колхоз, совхоз бүрүзүнде хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседир дээш социалистиг чарыш калбарган.

Ылангыя бо хүннерде Совет Тываның ажылчы чоннарының мурнунда улуг болгаш харысалгалыг сорулга салдынган. Республикада дүжүт ажаап алышкыны болгаш мал чемнерин белеткели кидин түлүк чорун турар. Бо ажылдарны чедиишкинниг чорударындан кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар хүлээлгелерни күүседири хамааржыр.

Бо чугула сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээринге чер-чер Советтерниң ролю дыка улуг. Бо харысалгалыг үеде район, хоорай, кодээ, суур Советтери болза колхозтарның, совхозтарның, бүдүрүлге, тудуг организацияларының бүгү күштерин болгаш курлавырларын мобилизастаар хүлээлгелиг. Чер-чер Советтерниң бүгү организас-массалыг ажылы бо сорулгага чагырткан турар ужурлуг.

Чер-чер Советтериниң организастыг ажыл-чорудулгазын экижидериниң кол негелдези, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга оларның ролюн бедидериниң чугула чүүлү болза күүселдениң дээштиг хыналдазы болур.

Район, хоорай, кодээ суур Советтериниң күүскомнары күүселдениң хыналдазының болгаш хөй-ниити контролюнуң организакчызы болуп, бо талазы-биле үлегер көргүзер хүлээлгелиг.

Чер-чер Советтериниң ажылының практиказында күүселдениң хыналдазын организастаарының эки чижектери бар. Чижээ, Чөөн-Хемчик районнуң Шеми кодээ Соведи хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезиниң дугайында информацияларны үргүлчү дыңнап, шиитпирлерни күүседир талазы-биле организастыг хемчеглерни ап турар. Партияның болгаш чазактың шиитпирлериниң күүселдезиниң хыналдазын Чөөн-Хемчик райкүүском база шын организастап турар. Күүселде хыналдазының шугуму-биле райкүүскомнуң хуралдарынга айтырыгларны тургузуп, ажыл хүлээлгеге харысалгалыг эвес, сагылга-чурум чок кижилер талазы-биле хемчеглерни ап турар.

Ынчалза-даа чамдык райкүүскомнарның, кодээ болгаш суур Советтериниң ажылында контроль болгаш күүселдениң хыналдазы дыка четпес тургустунган. Ындыг Советтер хүлээп алган шиитпирлерин организастыг ажыл-биле быжыглавайн, күүселдениң хыналдазын организаставайн турарындан хөй-хөй шиитпирлер саазын кырынга артып каап турар. Манаа Улуг-Хем райкүүскомну чижекке ап болур. Районнуң школаларынга болгаш культура-чырыдылга албан черлеринге одаар ыяш белеткелдиниң дугайын райкүүскомга каш удаа чугаалашкан. Ынчалза-даа күүскомнуң талазындан негелдениң кошкак болуп турарындан районнуң школалары, клубтары, библиотекалары одаар ыяш-биле амга чедир долдур хандыртынмаан, бо талазы-биле бурууллуг кижилерни-даа хемчег албаан.

Таңды райкүүскомда күүселдениң хыналдазы база дыка четпес организастаттынган. Комбайннарны болгаш кодээ ажыл-агый машиналарын дүжүт ажаап алышкынынга белеткээр дугайын райкүүскомга чазын-на чугаалашкан. Ынчалза-даа шиитпирниң күүселдезиниң хыналдазын чоруттаан. Хыналда чоктуң түңнелинде районнуң ажыл-агыйларында комбайннар септелгези багай чоруттунган. Районга он-он комбайннар дүжүт ажаап алышкынынга белен эвес болган, оларның чамдызы ам-даа «Тиилелге» совхозтуң болгаш дуржулга станциязының тептеринде турбушаан.

Советтерниң организастыг ажыл-чорудулгазында контроль чок, күүселдениң хыналдазын организаставас мындыг четпестерни чайладыр херек.

Советтерниң ажыл-чорудулгазынга күүселдениң хыналдазын бедик деңнелге тургузуп болурунуң бүгү аргалары, даянып күштер-даа бар. Доктаамал комиссиялар, депутаттар, хөй-нииттиниң бот-тывынгыр организациялар болгаш бүгү совет актив күүселдениң хыналдазын организастаарынга улуг күш-тур. Бо улуг күштү Советтер юлузу-биле ажыглаар херек. Партия-күрүне контролюнуң комитеттеринге дузалаар бөлүктер, постулар чер-чер Советтериниң шиитпирлерин, партияның болгаш чазактың айтышкыннарын чер-черде канчаар боттандырып турарының күүселдезин хынаарынга улуг ужур-дузалыг. Партия-күрүне контролюнуң органнары-биле чер-чер Советтериниң холбаалыг, бир дем-биле ажылдаары эргежок чугула.

Организас-массалыг ажылды күштелдирип, контрольду болгаш күүселдениң хыналдазын экижидери, соңгукчуларның чагыгларын ажыл-рылга боттандырарын организастаары — Советтерниң юрт хүлээлгези болур.

Советтерниң болгаш оларның күүскомнарының үндүрүп турар шиитпирлери колдуунда-ла экономиканы болгаш культураны хөгжүдеринче, ажылчы чоннарның амыдырал-культура херектелдерин улам эки хандырарынче угланган. Ынчангаш ол шиитпирлерниң күүселдезиниң хыналдазын күштелдирип, күүселдени херек кырынга организастаарын коммунизм тургузуушкунунуң эргежыктары негеп турар.

Организастыг ажыл, чогаадыкчы инициатива, масса-биле харылзаа — Советтерниң мурнунда салдынган сорулгаларны чедиишкинниг күүселдериниң үндезини болур.

Күрүнеге улам хөй тарааны бээр дээш

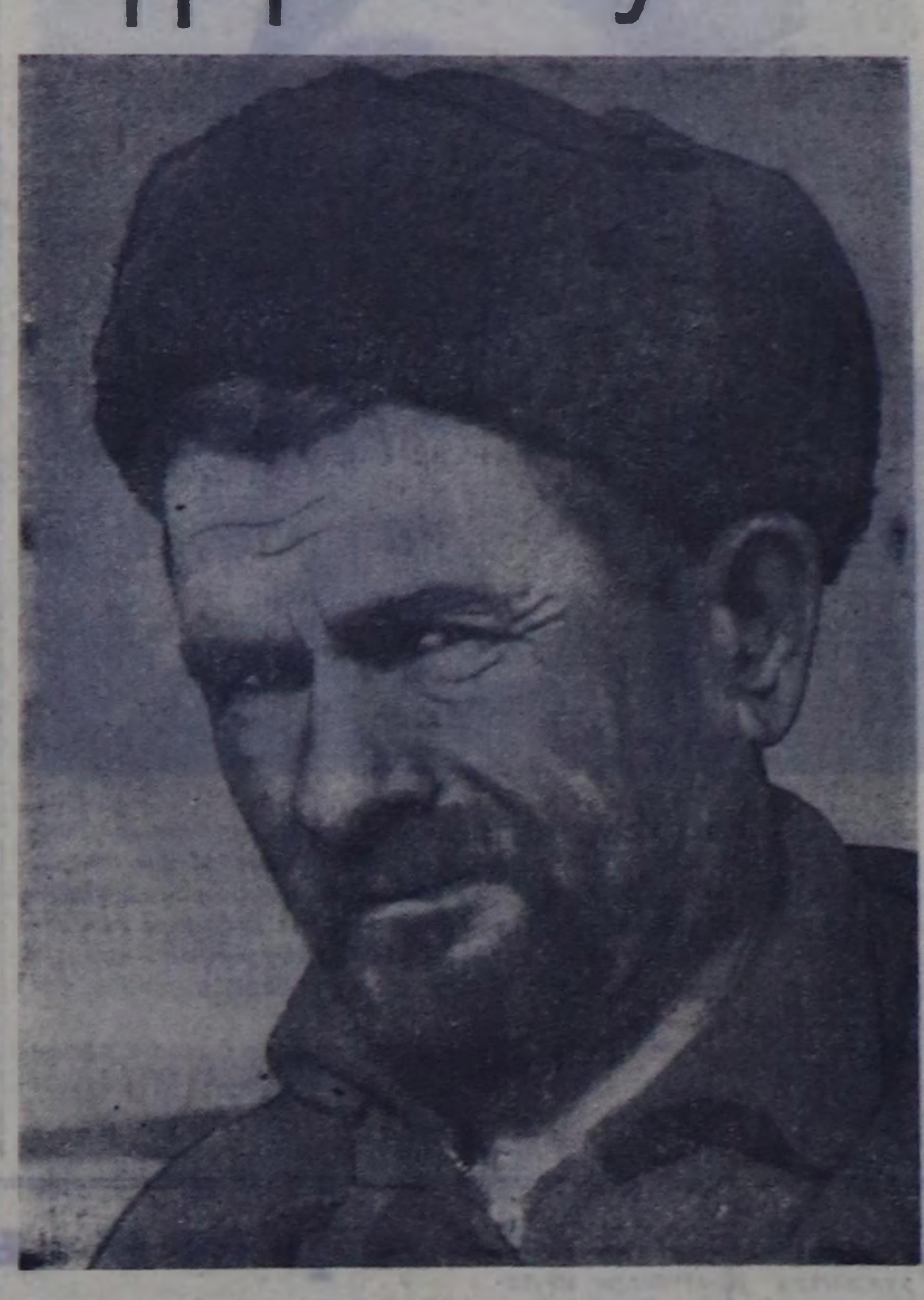

Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» кодээ ажыл-агый артелиниң комбайнери Василий Максимович Безбородкин боду чоруур «СК-3» комбайнны ажаап алышкынга тергиин кылдыр белеткеп алган. Амгы кидин түлүк ажаалганың өйүнде ооң комбайны бичии-даа урелиишкин чок ажылдап турар болгаш хүнде норма 25 гектар турда, ол 40—50 гектарны ажаап ап турар.

ЧУРУКТА: комбайнер В. М. Безбородкин.

Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

Чидириг чокка ажаап алыр

Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунуң № 3 хову бригадазы бо чылын 400 ажыг гектар янзы-бүрү культураларны тарып өстүрген. Ылангыя суггарыкчылар А. Даргат, К. Шырап, И. Намдак, Л. Севен болгаш өөн-даа өскелер чайгы үеде дыка кызымак ажылдааннар. Ынчангаш бо чылын дүжүт чаагай.

Амгы хүннерде Чаш-Хаак, Кызыл-Эрик ынчаар тарааларны болгаш кукурузаны колхоз суурунуң чурттакчыларының хуу инектери чип турар. Ол болза колдуунда суурнуң алдыы талакы чурттакчыларының инектери, бызаалары, аъттары болгаш өшкүлери бооп турар.

Шөл кадарчызы турган Д. Намдак-даа, амгы кадарчызы М. Шойдан-даа тарааны багай кадарып турар дугайында манаа база-ла бурууглар. Оон ыңай чамдык кижилер хуу инектерин кадарчыларга хүлээдип бербейн, душкан-на үглее сүрүп чорудуптар чоруктуң үржүү ол бооп турар.

Тарааны малдан камгалаар дугайында негелдени шыңгыыратпайн, малынга тараа бастырып турар кижилерни шиидип-торгаар хемчеглерни албайн турар Бүрен-Хем кодээ Советти (даргазы эш Никитин) бо талазы-биле база буруудадыр херек.

Колхозтуң баштаар чери (даргазы эш Нурзат, хову бригадири Д. Даржаа) ол тарааны малга чаза бастырбайн, чидириг чокка ажаап алыр дугайында база сагыш салза чогуур.

* * *

Таңдының шөлдеринде

Таңды районнуң ажыл-агыйларының тараажылары, механизаторлары чеди чылдың бешки чылында 104.239 гектар тараа болгаш тараа-бобы культураларын тарып, элбекшил дүжүттү өстүрер дээш чай дургузунда улуг кужениишкиннерни үндүрген. Районнуң колхозчулары, совхозтар ажылчыннары, механизаторлары болгаш тускай эртемниглери ам дүжүт ажаап алышкынын, күрүнеге тараа дужаалдазын, аңгыс аңдарышкынын дүргени доозар, ол ышкаш нииттиниң мал ажылының херегтелдиите четчир чемнер белеткээр, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, кодээ ажыл-агый чылын чедиишкиннинг доозар дээш шудургу демисежип турар.

Агаар-бойдустуң чамдык таарымча чок чоруктары турза-даа, Таңдының ажыл-агыйлары, республиканың чамдык районнарының ажыл-агыйларынга бодаарга, тараа культураларының багай эвес дүжүдүн өстүрүп алган.

Бис Таңдының «Совет Россия», «Революцияның чалбыыжы», «Коммунизмниң херели» колхозтарының, дуржулга станциязының, «Межегей» совхозтуң трактор-хову ажылының чамдык бригадаларында ажыл-херектиң байдалы-биле танышып чораам бис. Ынчангаш үстүнде айыткан черлерде ажаап алышкын ажылдарының чоруп турарын солуннуң номчукчуларынга таныштырып көрээл.

ДУРЖУЛГА СТАНЦИЯЗЫНЫҢ ХОВУЛАРЫНДА

Станцияның № 2 трактор-хову бригадазының ажыл-ишчилери бо чылын тараан 2700 гектар тараа культураларындан 1270 гектарны кестирген. Ооң иштинден 480 гектарны тавычалай кестиргеш, 378 гектарны бөлдүрүп бастырган. Ооң-биле кады 320 гектар кукурузаны өй-шаанда кезип, силостаан.

Бригаданың механизаторларындан эштер Сырчин, Адаев, Васильев, Данилов, Лихоузов, Панкаров, Хромов, Кротков олар ээлчег бүрүзүнде бүдүн чартык—ийи нормаларны күүседип, оларга быжыглаан техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглап турар. Ам 3 — 4 хонук иштинде кужениишкинниг ходелиптер болза, бригада арткан тараа культураларының кезилдезин бүрүну-биле доозарының аргазы бар.

Келир чылдың дүжүдүнге хөрзүн белеткээри ам кала-даа соңгааралдыр аргажок чугула сорулга. Ындыг турбуже, ийиги бригадада аңгыс аңдарар ажыл аажок багай чоруттунуп турар. Кестинген 1270 гектар шөлден чүгле 480 гектар аңгыс аңдартынган. Бо ажылда чүгле 6 трактор ажылдап турар. Саванны бөлүп сараатаар ажыл организастаттынмаан.

№ 3 бригаданың механизаторлары дүжүт ажаап алышкынын ийиги бригададан тудакчок чорудуп турар. Бригада сентябрь 11-ге чедир ниитизи-биле 950 гектар тараа культураларын кестирип, оон 288 гектарны аңгылап ажааган. Бригадада механизатор бүрүзү дүжүт ажаап алышкынының хуусаазын улам кызырар, тарааны чидириг чок ажаап алыр дээш кызымаккай ажылдап турар. Ылангыя комбайнерлер Юрий Рубцов, Григорий Чихачев, Михаил Турбасов ээлчег санында 18-тен 22 гектар чедир шөлдүң тараазын кестирип, мурнакчы ажылдап турар.

Бригадада 8 комбайн саваттынып турар. Оларның алдызының аарсаар урелиишкиннерин саналаска, ийи комбайн улуг урелиишкинге таварышканы-биле шуут ажылдавайн турар.

Бо бригада соолгу хүннерге чедир 550 гектар аңгыс аңдарган. Аңгыс аңдарышкынында трактористтерден Ооң Кара-оол ээлчегде 6,5 гектарны аңдарар турган, 10 — 11 гектар чедир аңдарып, нормазын 160 хуу чедир эки шынарлыг күүседип турар.

Станцияның Чедер оорғазында № 4 бригадазының ажыл-ишчилери ажаап алышкын ажылдарын дүргени доозар дээш бүгү аргаларны ажыглап турар. Бригаданың механизаторларының хөй кезии хың дээн аныяк эрлер. Олар чаашкынның бораң хүннер соонда ажаап алышкынының темпизин дыка дүргедеткен. Ооң түңнелинде бригаданың бо чылын тараан 2332 гектар тараа культураларындан каш-ла хонук иштинде 1247 гектар тараа кестинген. Комбайнерлер Николай Калугин (Улан-Удэниң кодээ ажыл-агый институдунуң студентизи), Александр Кымысов, Дмитрий Буйнов олар ээлчег бүрүзүнде 17-18 гектар тарааны кестирип, азы онаалдазын 150 — 160 хуу күүседип, ажаап алышкынга улуг салымышкыны киирип, мурнакчыларга санадып турар. Оларның кайызы-даа эрткен беш хонуктуң түңнелин ёзугаар акша шаңналын алгылаан.

Аңгыс аңдарышкынынче бригада чаа эгелеп кирген. Бо ажылды күүседири-биле дааскан трактористтер Житков, Кочкаров, Осипов оларның кижи бүрүзү «ДТ-54» трактор-биле ээлчегде 7 гектарны аңдарар нормазын 9 — 13 гектар чедирип турар.

Изиг-Дагда № 5 трактор-хову бригадазы дүжүт ажаап алышкынын чорудар талазы-биле станцияның өске бригадаларындан мурнап турар. Ам ында 2589 гектар тараа культураларының 1917 гектары ажаап алдынган. Арткан 672 гектарны бо хүннерде бүрүн кезип доозар дээш механизаторлар бүгү күжүн салып турар.

— Бистиң бригаданың тарылга шөлүнүң хөй кезии үрезин участогунга тускайлаттынган турган. Ынчангаш ону өй-шаанда чидириг чокка ажаап алырынче улуг күш салган бис. Ынчалзажок августуң төнчүзүнден сентябрь 7-ге чедир чагган чаашкыннар ажылга дыка шаптыктыг болган. Каан хүннер доктаай бээри билек ажылдың темпизи дүргедээн. Амдызында 1000 гектар хире аңгыс аңдартынган. Сыпта тарааны шуптузун ийи-үш хонук иштинде кезип доосқаш, оон хосталган тракторларны саван бөлүп, сараатаарынче, аңгыс аңдарышкынынче киирер, а комбайннарны бирги бригадаже чорудар бис—деп, бригадир эш Афонин биске дыңнаткан.

Шынап-ла бо бригада ажаап алышкынны чоокку ийи-үш хонукта доозар аргазы бар. Бригадада чеди комбайн бар. Олар урелиишкин чок ажылдап турар. Комбайнерлерден Иван Иванов, Виктор Горин, Владимир Скрипунов олар «СК-3» комбайн-биле ээлчегде 11 гектарны кестирер нормазын 19—21 чедир күүседип турар. Олар эртен беш хонуктуң түңнели-биле мурнакчылар болуп, шылчиир шаңналдарны база акша шаңналын алган.

Станцияның № 3 трактор-хову бригадазында кукурузачы Петр Мурыгинниң звенозу Кара-Чыраага тараан 333 гектар кукурузазы гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 600 ажыг центнер ногаан массаны чайлыг берип болур турган. Ынчалзажок ооң ажаап алышкынын саадаткан ужурундан ол кукуруза доңатка таварышкан.

— Бо шөлден хөй ногаан масса алыр сорулга-биле бистиң звенонуң кежигүннери частан эгелээш, бүгү чай дургузунда хөй ажылды кылган. Өй-шаанда ажаап алган болза, шынап-ла хөй ногаан масса алдынып болур турган. Бо участокка доңат эрте дүжер чер. Мооң кукурузазын баштай ажаап алыр хемчегден ап көрүңер деп, кол агроном эш Дороховка болгаш өске-даа даргаларга хөй удаа чугаалаан, дилег кылып турган мен. Мээң дилээм хандыртынмаан. Сентябрь 1-де болган доңатка бо участоктуң кукурузазы алзыпкан. Ооң соонда безин өске бригадалардан силос ажаар комбайннар келирин манап турда неделя чыгыы хуусаа эрткен. Сентябрь 6-да бирги база ийиги бригадалардан комбайннар келирге сентябрьның 7-де кукурузаның ажаалдазынче киргеш, ону ам доозуп турарывыс бо-дур. Ажаап алышкынны узамдыктырганының түңнелинде бир гектардан ногаан масса чүгле 390 центнер болуп турары хараадаанчыг-дыр—деп, кукурузачы Петр Мурыгин биске чугаалаан.

Кукуруза кезилдезинде 10 комбайн, ногаан массаның сөөртүлгезинде 6 автомашина чай-чапсар чок ажылдаан, ногаан массаны оваалап силостаар черде улуг-биче 5 трактор тырый бастырган турган.

Эрте ажаап алган болза дыка-ла хөй ногаан масса силостаттынар турган участок-тур дээрзин эш Мурыгинге болгаш өске-даа механизаторларга бис база хараадап чугаалаан бис.

— Кукуруза ажаап алышкынын озалдадып, улуг частырыг кылган бис. Кукурузаның ногаан массазының барык-ла 50 хуузу оскундуртунган. Ынчалза-даа чолаачылар Сухоносов, Рожкеев болгаш өскелер-даа үш хүн дургузунда 90-дан 105 тонна чедир ногаан массаны комбайннардан сөөртүп келген. Кукуруза доңатка таварышкан соонда безин бо хире ногаан масса алдынып турары дээрге өй-шаанда ажаап алган болзувусса оон бир катап хөй кукурузаны ажаап алыр турганывысты херечилеп турар—деп, бригадир П. С. Санников мынчап чугаалаан.

Ол черле чөп. Станцияның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери кукурузаның бо чылгы ажаап алышкынындан чогуур түңнелди үндүрүп, келир чылын Кара-Чыраа участогунга тарыыр кукурузаны өй-шаанда эки шынарлыг ажаап алырын баш бурунгаар бодаза чогуур.

ЧАГЫТАЙ ЧООГУНДА АЖААП АЛЫЫШКЫН

«Совет Россия» колхозтуң № 2, «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң № 1 трактор-хову ажылының бригадаларының ажыл-ишчилери Чагытай чоогунда дүжүт ажаап алышкынын чорудуп турар.

«Совет Россия» колхозтуң № 2 бригадазында ажаап алышкын ажылы хүн бүрүде калбарып турар. Ында 3800 гектар шөлде кызыл-тас болгаш арбай тарыттынган. Оон 1200 ажыг гектар тараа культуралары кестинген. Бригадада 16 комбайн бар. Комбайнерлерден Ефим болгаш Аверьян Черепанов алышкылар, Григорий Бочкарев, Андрей болгаш Тимофей Кудрявцевтер, Иргит Хаан ажаап алышкынның баштайгы хүннеринден эгелээш бедик көргүзүглерни чедип ап, ээлчег бүрүзүнде бүдүн чартык—ийи нормаларны күүседип турар. Оларның кижи бүрүзү дүжүт ажаап алышкынның дүргени, шынарлыг чорударынче бүгү кужениишкинин салып турар. Бо бригада сентябрь 13-ке чедир Кызылдың сайгарлыга баазазынче база Бай-Хаактың тараа хүлээп алыр пунктузунче 375 тонна эки шынарлыг тарааны чүдүрүп чоруткан.

Кызылдың № 1 АТК-зының чолаачылары В. Грешкин, П. Бочкарев, И. Гончаров, А. Ушаков, Г. Дроздов, В. Неумывальченко болгаш өскелер-даа тараа сөөртүлгезинге могаг-шылаг чок, ак-сеткилдиг ажылдап турар.

Бригаданың хову турлаа болгаш төп шаң үлегерлиг дериттинген. Ылангыя төп шаңда кыры шывыглыг ийи чаа сарайны немей тудкан, шаңның девискээри аажок арыг-силиг. Ындыг болза-даа мында бир четпес чүве болза автодеңзи ажылдавайн турары болур. Ооң ужурунда комбайннардан келген тарааны, ол ышкаш тараа хүлээп алыр черлерже чүдүрүп чорудар тарааны деңзилээр аргажок болуп турар. Бригадир эш Меркушов болгаш колхоз даргазы эш Дубатов автодеңзини доп-дораан септедип, ажылдадыр хемчег алза чогуур.

«Революцияның чалбыыжы» колхозтуң Чагытайда бирги болгаш ийиги трактор-хову ажылының бригадаларының ажыл-ишчилери тарааның хөй кезиин тавычалай кестирип турар. Ам мында 1450 гектар тараа культуралары ажаап алдынган. Комбайнерлер Сергей Суртаев, Николай Пахрухов, Чооду Баир, Валерий Тушминцев, Федор Тупицын, Василий Безбородкин олар «ЖВН-6», «ЖВН-10» деп калбарты алыр жаткалар-биле ээлчег санында 40-ден 65 гектар чедир тарааны кестирип, ажаап алышкынның темпизин дүргедедиринге боттарының күш-ажылчы үлүүн киирип турарлар.

Колхозтуң бирги болгаш ийиги бригадаларында тарааларның хөй кезии тараа кезилдезин калбак фронт-биле чорудуп болур кылдыр бышка берген. Ындыг болза-даа колхозтуң кол агроному О. П. Чуева августа чагган чаашкыннар тарааның быжылдын дыка саадаткан, тараа ам-даа чиг дээр чылдак-биле ажаап алышкынга хожудаашкынны тайылбырлаарын оралдажып турары шын эвес.

Ам каан, чылыг хүннер доктаай бергенде ындыг чылдагааннар херек чок. Сорулга болза ажаап алышкынның агрегат бүрүзүнүң тода ажылын хандырып, техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаан турган, тараа кезилдезин дүрген доозуп, күрүнеге тараа садар талазы-биле хүлээлгени чедиишкинниг күүседири, келир чылдың тарылгазынга четчир үрезинни болгаш аңгысты белеткеп алыры болур.

С. ЧАМЗРЫН,
«Шынның» тускай корр.

Кодээ ажыл-агыйы ажылдарының хүн демдеглели

Тываның ажылчы чоннары бүгү совет улус ышкаш Улуг Октябрьның чөөкшүлап орар 46 чыл оонга күш-ажылчы белекти белеткеп турар. Ам оларга шалып-ла фронт болза, дүжүт ажаап алышкыны, тараа белеткелдери, келир чылдың дүжүдүнге черни белеткээри болур. Нииттиниң малының кыштагладышкынынга белеткел соңгаарладышынга база эптешпес.

«Ноң-Тей» совхозтуң ховуларының ажыл-ишчилери боттарының чедиишкиннери-биле республиканың ажылчы чоннарын чөөнта чаа сөрткен, оон коллективи күрүне мурнунга бирги хүлээлгезин республикага бир-ле дугаарында күүсеткениниң дугайын рапорттаан. Тараа садар талазы-биле хуусаа бетинде санашпаш, механизаторлар, тараажылар кодээ ажыл-агый чылын чедиишкиннинг доозары дээш кызымаккай демиселди үргүлчүлеп турар. Ында үрезин урары, аңгыс аңдарары, саванны бөлүп сараатаары база бедик темпилиг чоруттунуп турар.

Ноң-тейжилерниң сорук киирикчи үлегер-чижээн Каа-Хем районнуң «Коммунизмче орук», «Бурунгаар», «Ленинчи орук», «Октябрь 14 чылы» колхозтары эдерип турар. Олар кааң хүн бүрүзүн ажыглавышаан, ажаап алышкынның болгаш күрүнеге тараа садарының темпизин хүн келген тудум-на дүргедедип турар. Олар чүгле соолгу үш хүн дургузунда безин белеткел пунктуларынга 100 муң хире пуд тарааны чедирген. Тараа кезер болгаш күрүнеге тараа садар талазы-биле бирги черни «Коммунизмче орук» ажыл-агый артелиниң (даргазы эш Киселев, партия организациязының секретары эш Босенко) ховуларының ажыл-ишчилери мурнукузу хевээр быжык тудуп турар.

Ажаап алышкынның ажылдарын болгаш күрүнеге садар тарааны сөөртүрүн өөжүм калбартып турары дээш «Сүт-Хөл» совхозту элээн каш хүн демдеглелдеринге шугумчулеп келген болгай. Ажыл-агыйның удуртукчулары (директору эш Соловьев, партком секретары эш Лопсан-Серен), механизаторлар болгаш хову ажылдакчылары соолгу хүннерде үндезин эргилдени чедип алган. Ооң түңнелинде ук ажыл-агый күрүнеге тараа садарының планын 54,5 хуу күүседип, тараа дужаарының темпизиниң талазы-биле Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң совхозтарындан бирги черже үнген.

Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында ажаап алышкын болгаш тараа белеткелдериниң талазы-биле байдал элээн эмиимээн. Ында бо он хонуктуң баштайгы үш хонуунда тараа кезилдезиниң темпизи дыка өскен болгаш күрүнеже 33 муң пуд тарааны чүдүрүп чоруткан. Ынчалзажок чөөн-хемчикчилер чедип алган чүүлдерге доктаавайн, харын ажаап алышкын техниказының ажыглалын улам эки организастаар, тараа хүлээп алыр черлерже тараа киирилдезин күштелдирер ужурлуг.

Доктаай берген кааң хүннер тараа кезилдезиниң темпизин барын-ла ийи катап көвүдедир арганы Таңдының тараажыларынга берген. Ынчалзажок автотранспортчулар оларны чер алдырбайн турар. Автоажыл-агыйларның удуртукчулары автомобильдерниң ажыглалын амга чедир багай организастап турар. Оон ужурунда тарааны өй-шаанда сөөртпейн турарындан комбайннарның хөй кезии анаа туруп турар. Чижээ, «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң ийиги бригадазының шаңында 200 тонна хире тараа мөөңнеттинген. Ону сөөртүр автомашиналар чедишпезинден тарааны хүлээп алыр черлерже сөөртүрү ында өөжүм чоруттунуп турар. Ол-ла чылдагаан-биле «Тиилелге», «Элегес» совхозтардан, дуржулга станциязындан күрүнеге тараа дужаары база саадап турар. Ынчаарга Кызыл-Мажалык АТК-зы, № 1 болгаш № 2 АТК-лар тарааны чидириг чокка сөөртүрүнге таарыштыр дерзэм чогуур санныг автомашиналар-биле ажыл-агыйларны амга чедир хандырбайн турар.

Тараа культураларының чүгле үштүң бирин кезип алган Бии-Хем районнуң ажыл-агыйлары ажаап алышкынны бедик темпилиг чорударынга кааң хүннерни ажыглавайн турар. «Өөк» совхозта онза дүвүрээзиниг байдал тургустунган. Ында техника болгаш дуржулгалыг кадрлар четчир турбуже тарааларның чүгле бештиң бир кезии ажаап алдынган.

Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйлары ажаап алышкынны мурнукузу ышкаш чавыс темпилиг чорудуп турар. Ында тараа культураларының 90 ажыг хуузу сыпта хевээр. Ынчалзажок ол чорук эргелелдиң база ажыл-агыйларының удуртукчуларын, тускай эртемниглерин дүвүретпейн турар.

САВАҢ АЖААР БРИГАДА

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң баштаар чери саваң бөлүп белеткээри-биле тускай бригаданы тургускан.

Саван белеткээр бригадада 26 аңыяктар доктаамал ажылдап турар. Оларга 5 «Беларусь» тракторларны болгаш трактор волокушаларын быжыглаан. Ук бригада 385 центнер саванны Арыг-Бажы сүт-бараан фермазынга болгаш Чинге-Дагда хойжу бригадага, 985 центнер саванны Чодарда хойжу бригаданың турлаанга чедирип сараатаан болгаш ол кавыда кыштагларга чедирбилээн. Бригада ниитизи-биле 1370 центнер саванны ажаап алган. Саванны фермаларда, кыштаглар чанында сараатаап турар чорук кышкы үеле саван сөөртүлгезинге шүүдел үндүрбезинге дузалыг.

Саван бөлүүшкүнүнде трактористер О. Сорулга, О. Удувас-оол, Х. Хунай-оол хүн нормазын 110—120 хуу күүседип турар. Трактор волокушазынга саван чудүреринге Н. Саая, О. Хурал-оол, Х. Дойлаа олар хүн нормазын 120—130 хуу, а сараатакчылар Х. Артель, Х. Коңгар-оол, Х. Хүрең-оол хүнде бүдүн чартыктап ийи норма чедир күүседип турарлар.

Саван ажаап алыр бригада ажылын кызымаккай үргүлчүлеп турар.

„БОЛЬШЕВИКТИҢ" ТАРААЖЫЛАРЫ

БОРБАК-АРЫГ. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районда «Большевик» колхозтуң тараажылары дүжүт ажаап алышкынын организастыг, чидириг чокка чорудуп турар. Ховунуң 12 корабльдеринден чаа дүжүттүң тарааларын 6 автомашиналар үзүктел чокка хүлээп ап турар.

Техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглавышаан, күш-ажылды шын организастаанының уламындан кыска үениң иштинде 1315 гектарның дүжүдү ажааттынган. Тарааның дүжүдү гектардан ортумаа-биле 5 центнерден кудулавайн турар.

Боттарының күжүн, тараа курлавырларын өөренип көргеш, бо чылын Төрээн чуртунуң шыгжамырынга 1500 тонна тарааны киирерин хүлээнген. Олар сөзүн ээлеп шыдаар. Баштайгы ажааттынган шөлдерден ам безин 345 тоннаны күрүне складында киирген.

Ажылдың бүдүнгүрү, эки шынары дээш чарыш тараажыларының ортузунда улам калбарып турар. Ээлчегде 10 гектарның дүжүдүн ажаар турган, комбайнерлерден Монгуш Доoскара 13 гектарның, а Бара-Сал Бодур-оол 14 гектарның дүжүдүн ажаап турар. Үлегерлиг ажылдап турар Куулар Багай-оол ышкаш чолаачыларны база хөйнү илередип болур.

Хову турлаанда нииттиниң чемненгезин эки организастаан. Чарыштың түңнелин доктаамал үндүрүп, мурнакчыларны болгаш хожудап турарларны хана солунунга, көргүзүг самбыразынга илередип турар.

Колхоз баштаар чери болгаш партия организациязы амгы кол кичээнгейни дүжүт алышкынынче, күрүнеге тараа дужаалдазын дүргедедиринче угландырган. Тараажыларның ортузунда партийжи-организастыг болгаш масса-политиктиг ажылды улам калбартып турар.

СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунда

Чаагай чүүлдү медереп билирин школачыларга кижизидер

СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозу «ССРЭ-ниң нити билиг школаларының өөреникчилериниң эстетиктиг кижизидилгезиниң байдалының болгаш ону экижидер хемчеглер дугайында» доктаалды хүлээп алган. Доктаалда демдеглеп турарындан алырга, партия организацияларының, улус өөредилгезиниң болгаш культураның органнары СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, өөреникчилерниң эстетиктиг кижизидилгезиниң талазы-биле ажылды экижиткеннер. Уран чүүл артемнеринче улуг кичээнгей салдынып турар апарган, эстетиктиг талалың эртемнерин башкылаарын калбарткан. Башкыларның иштинде өзүп орар салгакчыларның эстетиктиг кижизидилгезиниң үлегер-чижээн көргүзүп турар ёзулуг энтузиастар хөй. Нити ырының, музыканың, шиниң бөлгүмнери, ссилиге уран чүүлүнүң студиялары, үстүкү классчыларының культура клубтары база университеттери болгаш өскелер-даа школаларда улам-на нептереп турар. Школачыларның эстетиктиг кижизидилгезинге, пионерлер ордуларында, профэвилел клубтарында, уруглар библиотекаларында, чер-черниң культура-чырыдыышкын албан черлеринде хөй чүүлдер кылдынып турар.

Ынчалза-даа школачыларның эстетиктиг кижизидилгези шыңгыы четпестерниң ужун кагыгдап, аныяктарның угаан-бодал кижизидилгезиниң чугула чензэ кылдыр уран чүүл ажылынга амгы үеде салып турар негелделерге дүүшпейн турар.

Эстетиктиг кижизидилге амгы үеде өөреникчилер-биле бүгү өөредилге болгаш кижизидилге ажылының тудуш кезээ болган турарын улус өөредилге органнары ам-даа чедип албаан. Школа программалары уран-чечен билигниң болгаш эстетиктиг эки чанчыгылыышкынның хөгжүүрүн долу хандырып шыдавайн турар. Школаларга ховар эвес ёзу барымдаалап чорудуп турар, эргежок чугула билигни болгаш чаңчылды бербейн турар ыр болгаш чуруулга кичээлдери-биле кызыгаарлаттынып турары чаңчыл апарган. Амгы үениң техниктиг херекселдерин, өөредилге херекселдерин болгаш дериглелерин башкылаашкынга кошкак ажыглап турар. Школаларның нити культуразының, оларның шимелдезиниң, чагайжыдылгазының, өөреникчилерниң аажы-чаңының культуразын бедидериниң айтырыгларынче чогуур кичээнгей ам-даа чок. Элээн хөй школаларның директорлары, улус өөредилгезиниң чер-черде органнарының ажылдакчылары эстетиктиг талалың эртемнерниң ролюн чедир үнелевейн турар.

Эстетиктиг кижизидилге талазы-биле класстан болгаш школадан дашкаар ажыл ховар эвесте байырлал хүннеринге белеткенири-биле, бот-тывынгыр уран чүүл киржикчилериниң эвээш бөлүү-биле ажылдаарынга кызыгаарлаттынып турар. Хөй санныг школаларда болгаш культура албан черлеринде музыканың, хореографияның бөлгүмнери болгаш ссилиге уран чүүлүнүң студиялары эвээш болуп турар. Өөреникчилерни совет уран чүүлдүң эң эки чогаалдары-биле таныштырары, өөреникчилерге улустуң танцыларын болгаш ырларын өөредири кошкак тургустунган.

Бо шыңгыы четпестер ыры болгаш чуруулга башкыларының кадрлары-биле ажыл-херектиң багай байдалындан дыка хамааржып турар деп доктаалда демдеглеп турар.

Чер-черниң партия, совет органнары чогаадыкчы интеллигенцияның күжүн, культура болгаш уран чүүл албан черлериниң бар аргаларын өзүп орар салгакчыларның эстетиктиг кижизидилгезин экижидеринге багай ажыглап турар. Чижээ, Саратовта консерватория, опера театры, филармония, уран чүүл училищези бар, а хоорайның нити билиг школаларында ырның болгаш чуруулганың мергежилдиг башкылары эвээш. Ындыг четпестер Челябинск, Ростов, Ярославль болгаш өске-даа областарда база бар.

Өөреникчилерниң эстетиктиг кижизидилгезинде улуг четпестер — идеологтуг ажылдың бо чугула кезээн РСФСР-ниң чырыдыышкын болгаш культура министерстволарының, оларның чер-черде организацияларының чедир үнелевээнинин уржуу-дур.

СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозу уруглар-биле уран чүүл ажылында шыңгыы четпестерни чайладырын, Россия Федерациязының школаларында эстетиктиг кижизидилгениң байдалын үндезинни-биле экижидер хемчеглерни алырын партия обкомнарынга, крайкомнарынга, РСФСР-ниң Чырыдыышкын министерствозунга дааскан. Бо ажыл өзүп орар салгакчыларны коммунизмниң херзээнге бердингеш болуруңга, бедик идейлиг чорукка, күш-ажылга ынакшылга кижизидер талазы-биле, кижиниң бүгү талалыг десни сайзыралының, уран-чечен бедик билиишкинниң хевирлээриниң талазы-биле СЭКП-ниң Программазында база СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринде айыттынган сорулгаларны күүседиринге чагырткан турар ужурлуг.

Уругларның школаларга болгаш школадан дашкаар албан черлеринге эстетиктиг кижизидилгезиниң чаңгыс аай системазын ажылдап кылырын, 1963 — 64 өөредилге чылында эстетиктиг эртем талазының программазын эде көөрүн РСФСР-ниң чырыдыышкын болгаш культура министерстволарынга дааскан. Өөреникчилер чүгле музыка болгаш уран-чуруулга билиишкин үндезиннерин шиңгээдип алыр эвес, харын уран чүүл талазы-биле системчиткен билигниң эргежок чугула хемчээлин база чедип алыр, классиктерниң болгаш улустуң музыказы-биле, социалистиг реализмниң дөөре чогаалдары-биле таныжар ужурлуг. Чоокку беш-үш чылдарда школаларны эстетиктиг кижизидилге талазы-биле өөредилге херекселдери, өөредилге номнары, методиктиг болгаш делгеренгей литературалар-биле, репродукцияларны совет ырлар чыындылары-биле, уран-чуруулганың, эң эки чогаадылгаларының альбомнары-биле хандырар херек. Өөредилге чорудулгазынга радиону, телевидениени, кинону, диапозитивтерни, магнитофоннарны калбаа-биле ажыглаар. Бот-тывынгыр чоруктуң янзы-бүрү хевирлеринге школачыларның массалыг киржилгезин чедип алыры чугумчалыг, бо талазы-биле клубтарның, культура бажыңнарының, бажың эргеледеринде кызыл булуңнарның, пионерлер ордуларының болгаш бажыңнарының ажылын идепкейжидери, өөреникчилерниң амыдыралының эстетиказынче, школа бажыңнарын шимеп каастаарынче, өөреникчилерниң аажы-чаңчылының культуразынче кичээнгей салыры чугула.

СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң доктаалы шии болгаш хөгжүм театрлары бүрүзүнүң практиказынга уругларга шиилерни, а музыка коллективтеринге болгаш концерт бөлүктеринге — уругларга программаны ынавыла киирген турарын РСФСР-ниң Культура министерствозунга дагзып турар. Дыштанылга, байырлал болгаш каникул хүннеринде бүгү театрларга, концерт залдарынга, кодээ черлерже үнүүшкүннүг сцена шөлдеринге уругларга шиилерни болгаш концерттерни үргүлчү үндүрүп турар ужурлуг. Клуб оран-бажыңнарын хүндүскү шактарда уругларның уран чүүл хемчеглеринге берип турарының дугайында айтырыгны профэвилел организациялары-биле кады шиитпирлеп көөрүн министерствога сүмелээн. Радио дамчыдылгазының болгаш телевидениениң область, край комитеттери школачыларга программаларның идейлиг болгаш уран-чечен деңнелин бедидер хүлээлгелиглер.

Уругларга бедик деңнелдиг уран чогаалдарны тургузар, литература болгаш уран чүүл ажылдакчыларын школага ажылдаарынче, уругларның чогаадыкта студияларын болгаш бөлгүмнерин удуртурунче, делгелгелер, көрүлделер, конкурстар организастаарынче калбаа-биле киириштирер талазы-биле эргежок чугула ажылдарны чорударын РСФСР-ниң чогаалчылар, чурукчулар, композиторлар эвилелдеринге болгаш оларның чер-черде салбырларынга дааскан. Уран чүүл айтырыгларының талазы-биле ужуражылгаларны болгаш беседаларны аныяктар-биле чорудар херек. РСФСР-ниң Чурукчулар эвилели 1963—1964 чылдарда уран-ссилиге чогаадылгаларының кылыгларындан 3000 делгелгелерин кодээ школаларже чорудар ужурлуг. РСФСР-ниң чурулга фондузунуң бүдүрүлгелеринге школаларның чурулга кичээлдеринге хереглээр өөредилге болгаш көргүзүг материалдарын белеткээри чугумчалыг.

СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозу ыры болгаш чурулганың бедик мергежилдиг башкы кадрларын белеткээрин көвүдедирин, школада ажылдап турар болза-даа, ол эртемни башкылаар тускай эртем чок башкыларның кежээки болгаш заочно өөредилгезин организастаарын РСФСР-ниң чырыдыышкын, культура, дээди болгаш тускай ортумак өөредилгелер министерстволарынга дааскан. Музыка школаларының дирижёр-хор салбырларынга хүлээп алыышкын планынга 1964 чылдан эгелээш 400 кижини нити билиг школаларынга ыры башкылаар кылдыр тускай белеткээри-биле хүлээп алыры көрдүнүп турар. Дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлериниң уран чүүл, музыка болгаш хореография факультеттериниң кежээки болгаш заочно салбырларынга хүлээп алыышкынның планы көвүдээр турар.

Нити билиг болгаш музыка школаларынга, педагогиканың өөредилге черлеринге музыка херекселдерин, электри-биле ойнаар херекселдерин, магнитофоннарны, чиңге плёнкалыг кинопроекторларны саларын калбартыр дугайында айтырыгны РСФСР-ниң Улус ажыл-агый чөвүлели, Курганы болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң кинематография талазы-биле Күрүне комитеди таарыштырып көөр.

УЛУГ ТУДУГДАН

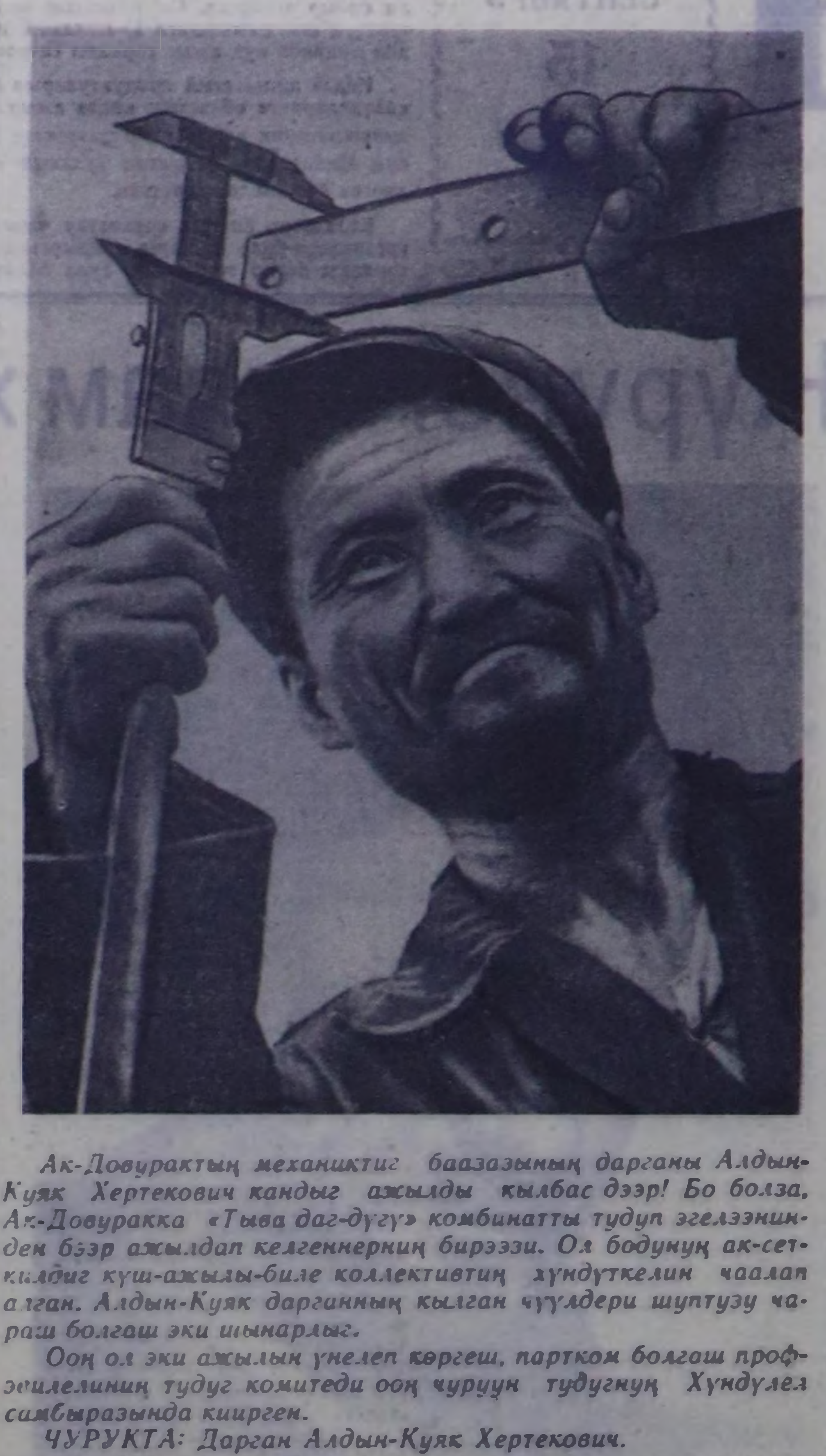

Ак-Довурактың механиктиг баазазының дарганы Алдын-Куяк Хертекович кандыг ажылды кылбас дээр! Бо болза, Ак-Довуракка «Тыва даг-дүгү» комбинатты тудуп эгелээнинден бээр ажылдап келгеннерниң бирээзи. Ол бодунуң ак-сеткилдиг күш-ажылы-биле коллективтиң хүндүткелин чаалап алган. Алдын-Куяк дарганның кылган чүүлдери шуптузу чараш болгаш эки шынарлыг.

Ооң ол эки ажылын үнелеп көргеш, партком болгаш профэвилелдиң тудуг комитеди ооң чуруун тудугнуң Хүндүлел самбыразында киирген.

ЧУРУКТА: Дарган Алдын-Куяк Хертекович.

Мал чеми белеткээринче кичээнгейни улам күштелдиргеш, силостаарының, сиген кезериниң, сарааттаарының таарымчалыг өйүн эрттирбес дээш демисежиилиңер!

Малга четчир чемни белеткээш, хөй эътти, сүттү алыр

Республикада мал чемнериниң белеткели

(1963 чылдын сентябрь 10-да хуу-биле)

Районнар болгаш ажыл-агыйлар	Сиген	Силос	Будук-бүрү
Барыын-Хемчик	49,1	0,5	0,2
Чөөн-Хемчик	48,8	0,9	0,1
Улуг-Хем	38,3	0,5	—
Чөөн-Хемчик эргелел	**44,0**	**0,6**	**0,1**
Тожу	57,3	125,4	—
Каа-Хем	39,2	5,8	—
Бии-Хем	38,8	1,6	—
Таңды	31,4	1,1	0,1
Таңды эргелел	**37,8**	**3,5**	—
Тес-Хем	80,7	0,7	—
Өвүр	45,7	—	—
Тес-Хем эргелел	**55,7**	**0,6**	—
СОВХОЗТАР:			
«Шекпээр»	63,1	—	—
«Чыраа-Бажы»	60,6	1,4	—
«Барлык»	60,1	0,6	—
«Сүт-Хөл»	53,5	0,3	0,2
«ҮТКА 25 чылы»	53,5	0,1	—
«Тес-Хем»	53,0	0,5	0,4
Дуржулга станциязы	52,4	—	—
«Өөк»	50,1	2,0	3,[illegible]
«Тээли»	44,2	0,1	1,2
«Тиилелге»	41,8	0,5	—
«Межегей»	35,7	—	—
«Улуг-Хая»	33,2	0,2	—
«Элегест»	29,2	2,6	—
«Найырал»	25,9	—	0,2
«Тыва»	22,1	—	—
«Сукпак»	13,0	—	—
«Кок-Тей»	2,4	3,7	—

Республиканың ажыл-агыйлары нитизи-биле сиген белеткелин 43,1 хуу, силос салыышкынын 1,7 хуу болгаш будук-бүрү чемнер белеткээрин 3,3 хуу күүсеткен.

Арын-нүүрүн бодаза

— Чүнү-даа бүдүрбес, ынчалза-даа чүве-ле бойза эккел дээр, хамааты хүлээгени ак-сеткилдиг күүседирин уттуп алган кижилер-биле бистиң улус демисежип келген, демисежир-даа — деп, СЭКП ТК-ның июнь Пленуму айыткан. Ынчангаш бистиң бүрүнгаар депшилгевиске шаптыктап турар эргиниң ол артыышкыннары-биле шиитпирлиг демиселди чорударын хамааты бүрүзүнден Пленум негеп турар.

Маңаа хамаарыштыр Улуг-Хем районда «Найырал» совхозтуң Булуң-Терек салбырындан кезек чижекти көргүзүп болур. Салбырның девискээринде чээрби ажыг доктаамал ажыл кылбастарны, хуу өнчүзүреккеннерни хөй-нити сойгалап илереткен. Ындыг кижилерниң аразында коммунистер безин бары, харын човаңчыг. Чижээ, С. Бады совхозтуң ажылынга улуг-хуузун киирер хөңнү чок, суржун амыдыралдан оспаксыраар. Ынчангаш ол амгы үеде Даг-Аразы деп черде хонун алган 30 ажыг шээр малы, 5 саар инээ-биле чоок-кавының сиген, тараа шөлдерин саза бастырып, чирттип олурар. Эш Бады партия кежигүнү эвес. Ол ышкаш коммунист эштер М. Балдар, Д. Еңдан база-ла нитиге ажыктыг ажылдан дезер, чүгле хууда малындан башка бодаар чүвези чок. Оларның коммунист арын-нүүрү, өскелерге үлегер-чижээ кайдал?

Бо-ла суурда доктаамал ажылдаан чери чок К. Норбаа дээрзин чон эки билир. Эш Норбаа дээрге чаа назы четкен аныяк оол эвес, а амыдыралды чиик чурттап эртип келген 40 хар иштинде кижи-дир. Ону ажылдадыр дээш совхоз дирекциязы элээн хемчеглерни ап келген. Чоокта чаа мындыг таварылга болган. Сиген кезиидээнниң изиг-түлүк үезинде салбыр баштаар чери бо нити сиген бригадазынга поварлаар кылдыр чоруткан. Бригадага келгеш, эш Норбаа орта-даа ажылдавайн, харын доктааттынган чурумну үреп туруп бээрге, хөй-нитиниң негелдези-биле ону ол ажылдан үндүрген. Ынчалза-даа ажылчыннар ону сиген белеткелинге ажылдаар боор деп бодап турзажок. Норбааның изи ол дораан читкен. Бөгүнге чедир ооң ажылдаан чери чок. Харын ам кээп арага ижип алгаш, хөй-нитиниң чурумун үреп, чалчык кылып чораан бөөр-дүр. Ооң-биле бир домей, бичиизинден ажылдап чаңчыкпаан, нитиге ажыктыг ажыл-херек бүдүрериниден ойталаар, ажылдаан чонга шаптык ужуражтырып, аңаа-ла ужугуп чоруур Н. Өлеш-оол, С. Хураган-оол оларны хөй-нити база-ла хуралсуглаага чугаалажып, кандыг-бир черге ажылдаарын олардан негеп турар. Хөңнү четсе ажылдаар, хөөн чокталза ажылдавас деп ындыг чүве турбас дээрзин үстүнде ады үнген эштерге сагындырза чогуур. Калада ажылдавас, хөй-нитиниң чурумун үрээр кижилерниң дугайын Чаа-Хөл кодээ Совединге болгаш ында шагдаа салбырының участок тодазынге дыңнатса-даа, мынчага боттуг хемчеглерни албайн турар. Коммунистерниң ындыг шын эвес чурумубиле Булуң-Терекке партия эге организациязының эптежип турарын кижи кайгаар.

Нитиге ажыктыг ажыл кылбастарга, бир ажылдан өске ажылче ужугарларга, чалгааларга улуг демисел — бүгү-нитиниң херээ. Ынчангаш ак-сеткилдиг, эки ажылдап турарларга таарымчалыг байдалды тургузуп, дыштаныр черлерге, курорттарга баар путёвкаларны бээр болгаш бир-бир черлерге ужугуп чоруурларга, орта доктаамал ажылдавастарга эвээшти бээр дугайында СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң айтыышкыны боттаныр ужурлуг.

А. ТҮЛҮШ.

Кажан орта ажылдаарыл

Барыын-Хемчик районнуң «Бара-Хөл» колхозунуң бода мал фермазынга кызыл булуң тургустунганын бүгү колхозчулар билир. Ам үеде ол кызыл булуң чүгле ат кадагалаан чер апарган. Ооң чылдагааны-даа билдингир: ында кандыг-даа ойнаар херекселдер чок болгаш 50 хире аап-саап номнар саанчылар өглерин саңай тарап чорүй баргылаан.

Кызыл булуң ажылдавайн турарындан, ферманың аныяктары хостуг үе-шагын чалгааранчыг эрттирип турарлар. Олар ойнап-хөглээр дээрге кызыл булуңу хаагаыг, ойнаар херекселдер чок, ном-дептер, солун-сеткүүл номчуур дээрге кызыл булуңда номнар чок болгаш чаа солун-сеткүүлдер аңаа келбейн турар.

Кижи бодап көөрге, кызыл булуңну ажылдадып, ферма ажылдакчыларының өөредилгезиниң болгаш культурлуг дыштанылгазының төвү болдурар дизе улуг шүүдел, бергелер-даа чок болгу дег. Кызыл булуңну ном-дептерлер, солун-сеткүүлдер, ойнаар херекселдер-биле хандырып четчелээш, ооң ажылын ушталп-баштаарын ында аныяктарның бирээзинге дагзып кагза, ол кызыл булуң ажылдай бээр ужурлуг.

Колхозта партия организациязының секретары эш Х. Дыртай, ферма эргелекчизи Х. Дойнун олар база колхоз баштаар чери бо дугайын канчаар бодап турар ирги, кызыл булуң кажан орта ажылдаарыл?

И. САЛЧАК.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдардан

Сентябрь 4-те 589-ку өрүк участогунда партия организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралы болуп эрткен.

Партия организациязы участоктуң мурнунда салдынган ажыл-агый талазы-биле сорулгаларын чедиишкинниг күүседиринче угландырган ажылдарны чорудуп, коммунистер ажылдың мурнуку одуруунда туржуп келген. Ооң түңнелинде эрткен айларда өрүк участогу планныг ажылдарын күүседип шыдаан. Эштер Чичулин, Андросов, Мохов, Князкин, Күдер-оол ышкаш боттарының ажыл-херекке ак-сеткилдиг, улуг нормазын үргүлчү ажыр күүседип турар коммунистер болгаш партия кежигүнү эвес ажылчыннар бар.

Бар чедиишкиннер-биле кады организацияның ажылында улуг четпестер барын коммунистер айыткан. Партия организациязы, ооң секретары эш Куприков партийжи-организастыг болгаш массалыг ажылдарны кончуг кошкатканы коммунистер чоннуг шүгүмчүлээннер. Отчёттуг үениң иштинде организацияның хуралдары чүгле 4 катап эрткен, массалыг ажылдарны ховар чорудуп келген. Коммунистерге даалгаларны бербейн турганы-биле кым, кандыг ажылдар кылып турары билдинмес. Кежигүн дадывырын чамдык таварылгада секретарь бодунуң акшазы-биле төлээш, ооң соонда коммунистерден чыып ап. Уставтың негелдезин каржызы-биле хажыдып турган. Коммунист Князкин үш айларда чылдагаан чок черге кежигүн дадывырын төлевейн турда, ол талазы-биле кандыг-даа хемчег хүлээтизээн.

Партияның эге организациязы агитаторларны чүгле кампания ажылдар үезинде участоктарга бижыглаар, агитация-массалыг ажылдарны доктаамал чорударын чедип албаан. Лекция, беседалар коллективке ховар болуп турар. Хана солунун бо чылын чүгле 4 удаа үндүрген. Хүндүлел самбыразын апрель 19-тагы ховаар чаартпаан.

* * *

«Улуг-Хая» совхозтуң Көк-Чыраа салбырында партия эге организациязының хуралы партийжи шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлелдиг адаа-биле эрткен. Партия организациязының учёдунда 40 ажыг коммунистер бар турза-даа, салбырның ажыл-агый талазы-биле сорулгаларын чедиишкинниң күүседиринин херзээнге оларны бүрүнү-биле мобилизастап шыдаваан дээрзин хуралга санал бергеннер айыткан.

— Бо чылын малга четчир сиген, чем-сүрүнү белеткел ап шыдавайн турарывысты агаар-бойдустуң байдалынга шаңнап, бот-оожургалып турар-дыр бис. Ол шын эвес. Көк-Чырааның сугаттыг, делгем шыктарын суггарган бис бе? Чок. Тараа үнүжү багайын база ынчаар тайылбырлаар болза хоржок. Эрткен частың тарылгазынга четчир черин күзүн андарып белеткээн турган болза, шык-даа улуг, тарылга ажылдары-даа чогуур агротехниктиг хуусаада дүрген доозулган турар ийик. Чер ажылын сайзырадыры дээш ажылды багай чорудуп турарывыс бодур — деп, коммунист Чапыйлан чугаалаан.

Мал ажылында коммунистер кончуг эвээш. 43 коммунистерниң чүгле 3-жү хөй ажылында турар. Кыштаглаашкынга белеткел ам-даа кошкак чорып турда, чүгле тудуг бригадазынче көргеш, чамдык ажыл-агыйларда практикалап турары ышкаш, сентелгеге тускай звенолары тургузупайн турар. Улуг назылыг болгаш аар ажыл шыдавас коммунистерни өдек бөлер ажылче организастап болур турбуже, ону салбырда кылбайн турар.

Чамдык ажылчыннар хууда ажылче нитиниң ажылындан артык чүткүлдүг болуп турарын, совхозтуң девискээринден хөй сиген кезип, машинага дажыглааш, бажыңнарының чанында сараатап ап турарын, Оскал-чык, Ыраашкай болгаш өске-даа чамдык кижилерниң хуузунда малдары совхоз малында кады турарын партия организациязы-даа, салбырның удуртукчулары-даа тоомча чок көрүп турарын коммунистер бүрүү шаапкан. Культура-амыдырал талазы-биле малчыннарже ам-даа кошкак сагыш салып турар.

Салбырның төвү — Көк-Чыраа суур район төвүнден 1 километр хире черде турар. Ынчалза-даа ында ажылчын, албан-хаакчыларның культура амыдыралында улуг четпестер бар. Чунар бажың белен бар-даа болза, салбыр одаар ыяш-биле ону хандырып шыдавайн турары-биле ол ажылдавайн турар болгаш улус чунар чер чок болуп турар.

Бар четпестерни дарый чайладып, организацияның ажылын үнделиишбиле экижидерин коммунистер чаа соңгуткан составтан негээннер.

В. БЫШТАК-ООЛ.

Улустуң артизи

ОЧЕРК

1. УЛУГ ОРУКТУҢ ЭГЕЗИ

— Цирк, цирк!
— Илбичээр кижилер келди-ле!
— Экизин, экизин, ой!
— Машиназының дозуну бурунайнып кел чор, көр-даан, оол.
— Чок, олар машинага олурбас, ужун чоруур чалгынныг улус дижир чорду чон, оол. Сен негелеп тур боор сен.
— Чок, мындаа ярмаркага чораашкөрген мен, чалгыны-даа чок улус болду, эш.
— Кандыг-дыр, черле ынчаш, эжим.
— Маңаа кээрге бодун көре бээр сен, кайгамчык-ла....

Ол хүн шак ындыг чугаалар барык-ла эртенден эгелээн. Кызылдың үстүнде пионер лагери хайнышкыныг турган. Дөспес оолдар Серебрянка хемниң ындыы талазында ногаан арыгга чодур кара дыттарже, селбер көк хадыннар, талдарже үнген база хараттынган, көвүргүнүн ол-бо талазындан хербектенгеп, а ооң мурнунда байырлал хүнүнде Кызылга чораан циркте көрген чамдык оолдар оларны багайтыр, согайтыр эттүнгеп, маннашкап тургулаан.

Хүндүлүг аалчыларны уткууру, хорум-чурумну тударлы-биле көвүрүг аскынга ол хүн эң томааннынг болгаш чуруммуг оолдарны, уругларны дежурнайладып каан. Оларның аразында шилгедек дурт-сынныг, эът-ханың, мага-бодун көөрге тырып кааң чүве дег, узунзумаар болгаш ак арынныг, ындыг кончуг чугаакыр эвес, арыг-силиг кеттингеш, пионерже салыг бээринге белеткенип алган, кызыл торгу галстуктуг бир оол нити байдалды кичээнгейлиг хайгаарап, эмин эрттир опчоктаны берген оолдарны соксадып каап чоруп турган. Келир үеде циркти алдарлыг артизи болу бээр мен деп бодал ынчан ооң бажынга кайын кирген боор.

Черле ынчаш бүгү лагерь кандыгла бир улуг байырлалга, онза бөдүүшкүнгө белеткенип турган ышкаш сагындырар болган. Ооң ындыг болуру-даа чон: мурнунда уруглар цирк деп сөстүн сураан-даа дыңнаваан, ооң оюнун көрбээн чүве тодаазе, Москвадан башкай келген циркттерни сонуургавайн, чүнү сонуургаар деп.

Удавааңда артистер келген. Лагерьниң артыы талазында ногаан шыкка концерт эгелээн. Циркттерниң оюну уругларга тоолда чүве дег сагындырып, деңдии солун болган:

— Ах, шой кодурер кижилерниң мегезин, адыгдар-ла!
— Ялобой алышкыларны көр, акробат кылып турда, чүзү чок чүвебиле дөмей-ле!
— Чү-даа канчаар теректер бажынга чүве ыып алгаш ойнаар эр, херзэжен ийи кижини көөрге көргүнчүг-дүр.
— Кара бөолаар ашактарның часпазын аа!....

Уругларның магадап, кайгаан ындыг чугаалары ынай-бээр кежүп, дикиниттиг алыш часкаашкыннары узук-собсаал чокка удажып турган.

Бичии Оскал-оолдуң чанынга олурган К. Сарыглар оларның кичээнгейлиг көрбүшаан:

— Кижи болар дег болза, магалыг-ла-дыр! — деп, шала адаарган чугаалаан.

— Харын аан. Дыка-ла эки-дир, нийн. Мындыг берге чүвеге өөренири-даа берге-ле боор. Моон сургуулунче чорудар чүве болза, өөренип көрзе — дээш, Владимир Оскал-оол севаргу номериниң солунунга шыдаттыннайн мырыңай тура халып келгенин безин билбээн. Ооң артынга орган уруглар ону эктинден олурту илип каарга, оларже хонудаан хевирлиг көрген.

Циркттер концертин дооскаш, пионерлер-биле ээлдек, чымчак мендилежип турда, хөй-хөй оолдар, уруглар олардан чарлыр хөңнү чок. Янзы-бүрү айтырыглар салып, цирк сургуулуңга өөренир күзелин чугаалап турганнар. Олар чорукан соонда артистерниң кайгамчык хуулгаазын уран-чечен оюнунуң дугайында чугаалар улам деңдеп, оларны өттүнер дээш дерипкиже маргышкан бөлүк-бөлүк оолдарны көөрге ногаан алаак чамдыкта цирк театрында ышкаш кылдыр сагындырар болган спорт шөлүнге тургузуп каан кырлан чүгүрер, арта халыыр херекселдерге, акробаттар кылырынга Оскал-оол черле тергиидээш турар болган.

Удавааңда лагерьге база бир өөрүнчүг чүве болган: Москвада Бүгү-эвилелдиң цирк сургуулунче өөренир кижилер шилип алыр комиссия келген. Оларның аразында мурнунда аңаа чораан циркттер, эмчилер болгаш өске-даа кижилер бар. Шылгалда нарын-даа, берге-даа боор эрткен. Бо дугайында ол комиссияның кежигүннериниң бирээзи, ынчангы культура палызының сайыды турган, ам хоочун коммунист, пенсионер Танов Седип-оол мынчаар чугаалап орар:

— Циркке кижилер шилип алыры берге-ле боор чүве чораан, кижиниң дурт-сыны, овур-хевири, сөөк-дамыының эалгири, кадыы дээш черле бүгү талазы-биле көөр. Шилилгеге барыкла бүдүн хүн дургузунда үргүлчүлээн. Аңаа бүгү лагерь кирипкен. Бистер баштай харын аңаа таарыжыр кижи тывылбазы ол-дур деп сестиптаа турган бис. Ынчалзажок адактың соонда хартыга дег кашпагай, оор дег эрес үш оолду шилип алган бис. Оларның бирээзи — Оскал-оол болган. Шинчилге дооступ турда, бистиң-биле кады чораан циркттер ону:

— Эр хей-дир, бо черле цирктиң эки артизи болуп шыдаар — деп, мактап турганнар чүве.

Эзиминде, аргазында
Элик хүлбүс аңы долган
Эрткен кижи мактап эртер
Элбек-байлак Хөндергейни... деп,

улустуң ыр-шоорунга кирип, мактап ырлажып турары Хөндергейге төрүттүнгеш, бичиизинде-ле өскүс калган, кези чок оолдуң келир үеде хуу-салымының дугайында шилилге комиссиязының кежигүннериниң ынчангы ол чугаазы чазыг болбаан.

Кижиниң амыдыралынга кезээде үр. уттундурбас артар ындыг хүннер тургулаар болгай. Владимир Оскал-оолга 1936 чылдың чайынында Кызылдың пионер лагеринге болгулаан ол хүннер база-ла ындыг болуп арткан. Ол-ла чылдың күзүнүнде делегейниң чүрээ — Москваже өөреникчилер-биле хапкан. Ол болза амыдыралдың улуг-чаагай оруунче Владимир Оскал-оолдуң эштип кирериниң эгези болган.

ТУРУШТУГ КҮЗЕЛ-СОРУК

Аваангыр-кашпагай, дидим болгаш тура-соруктуг, тускай шилиттинген талантыныг кижилер өөренир цирктиң Төп школазынга уран-мерген хуулгаазын чүүлдү өөренип алыр дээш ыраккы Тывадан келген үш оолду школаның дирекция чери аалчы ёзу-биле, ээлдек-чымчак хүлээп алган.

Мырыңай кодээ аалдардан барган, дыл-домак билбес оолдарга баштайгы үеде берге болбайнаан. Ол дугайында Владимир Оскал-оол бодунуң сактыышкын демдеглелдеринде мынчаар бижээн:

— «Кол берге чүве орус дыл билбезивис болган, хамык эртемнерни орус дылга өөренир, хелемечивис база чок. Чамдыкта каттырынчыг байдалга таварышкылаар турган бис. Өөренир школавыс-биле чурттаар черивис аразы 15 километр, аңаа хоорай чоогунуң поездизи-биле чоруур. Чамдыкта Москвадан орай үнгеш, турар черивисти билбейн эрткеш 50-60 километр ырай баарывыске, ак-сеткилдиг, сагыш човаңгыр кижилер бистиң документилеривис көргеш, чурттап турар черивиске эккээп каар турган. База бир берге чүве удавааңда ийи эживиниң чоруптканы болур. Ай хире өөренип турувуста К. Оюн агаарга таарышпааны-биле чорупкан, а чартык чыл четпээнде К. Сарыглар аарааш, Тываже чанып келген. Ырак черге кады келген эш-өөрү чоруй баарга сагыш-сеткилге берге боор чүве чораан...

Ынчалзажок Владимир Оскал-оол бодунуң күштүг күзелиң боттандырар дээш чааскаан артса-даа үндараваан, өөредилгезин күженишкиннин үргүлчүлеп турган болгаш школазынга вал оранында дет чаңчыга берген. Кады өөренип турган өөрү — орус, казах, украин, грузин, белорус болгаш өске-даа улустарның оолдары, уруглары ооң угба-дуңмалары, акылары база аң чоок эш-өөрү болу берген. Ооң дугайында сагыш салыңгыр башкыларының чагыг-сөзү бергелерни ажып эртеринче ону сорук киирип турган. Жонглер башкызы Татьяна Николаевна Палаттың дугайында өөрүп четтиришкин болгаш сеткил ханыышкын-биле бодап, ооң мындыг чагыг-сөстери мөңгэ уттундурбазы-биле арткан деп ол чугаалап орар:

ЧЕЧЕН чогаал болгаш УРАН ЧҮҮЛ

Уран мергежиливисти солчуулу

Тыва республиканың хөгжүм-шии театрының артистери бистиң хакас обласка чыл бүрү-ле шиилерин болгаш концерттерин көргүзүп, олар кожазы бистерни боттарының уран мергежили-биле сонуургадып турарлар. Ылангыя эмин чылын чайгы сезонда тываның хөгжүм-шии театрының орус бөлүү бистиң областың ажылчы чоннарынга солун шиилерин, боттарының мергежилдиг ойнаарын көргүскеш барган. Ол ышкаш бо чылын концерт-эстрада бюрозунуң артистери биске база-ла аалдап чораачнар.

Кожаларывыс бистерге аалдап кээп турда бистер база-ла дестүнүп шыдавайн. Хакас автономнуг областың шии уран чүүлү Тываа көргүзерибиле улуг белеткел ажылын кылып эгелээн бис. Ынчангаш ам ийи хонгаш, сентябрь 17-ден эгелеп, Хакас областың М. Ю. Лермонтов аттыг шии театрының артистери Тываа шии көргүзүүн эгелээр. Бо айның 21-ге чедир республиканың найысылалы Кызылга болгаш Шагаан-Арыг, Туран хоорайларга, Сарыг-Сепке моон адаанда шиилерин көргүзер бис: В. Шекспирниң «Отелло», К. Финниң «Херээженниң хүн демдеглели», А. Островскийниң «Белугинниң кадайланыышкыны», түс черниң авторлары В. Решетников биле М. Догмаровтуң «Сылдыстар биске чырып турар», Г. Мдиванинниң «Терезаның төрүттүнген хүнү» деп шиилерин көргүзер. Ол ышкаш «Межегей» совхозка халас шеф концертти көргүзер бис.

Бистиң бир кол сорулгавыс—тыва болгаш хакас артистерниң аразынга быжыг харылзааны тургузуп, чогаадыкчы арга-дуржулгаларны солчуру.

Хакас автономнуг областың М. Ю. Лермонтов аттыг шии театры чыл бүрүде-ле чаа шиилерин, чаа программалыг концерттерин белеткээштиң, областың база Красноярск крайның ажылчы чоннарынга бараалгадып турар. Театрда орус болгаш хакас ийи бөлүк бар, олар эң-не найыралдыг коллектив болуп быжыккан. Бо чылдың чайгы сезонунда театрның бо ийи бөлүү чонга дыка хөй санныг шиилерин, концерттерин көргүскеннер. Оларның аразында түс черниң авторларының чогааткан шиилери база-ла бар. Чижээ, хакас драматургтар Г. Саражаковтуң «Даарже ору», В. Решетниковтуң болгаш М. Догмаровтуң «Сылдыстар биске чырып турар» деп чаа шиилерин көргүскен.

Каш чыл бурунгаар Ленинградтың театр институдун силерниң тыва оолдар, кыстар-биле кады элээн каш хакас оолдар, кыстар доосканнар. Олар ам база-ла, силерниң ол доозукчуларыңар ышкаш, талантылыг, сураглыг артистер апарганнар. Бистиң театрда хөй чылдар дургузунда ажылдап келген, боттарының артист херээниң талазы-биле улуг мергежилдиг артистер хөй. Оларга РСФСР-ниң алдарлыг артистери К. С. Чаркова, А. И. Доликова, А. Шурышев, А. В. Шукин, театрның кол режиссёры, Якут АССР-ниң алдарлыг артизи М. И. Догмаров болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Улавас ажыттынар чаа сезонуң баштайгы чартымында моон адаанда шиилерин чонга бараалгадыры-биле белеткенип турар бис: А. Штейнниң «Океан», М. Горькийниң «Варвары», Токтобалот Абдумомуновтуң «Хомудал турбас», Я. Волчактың «Ийилээн өске» деп шиилер болур.

Хакас артистерниң ойнаан күүседир шиилерин көөрү-биле көрүкчүлер силерни чалап тур бис. Ол ышкаш республиканың хөгжүм-шии театрының чогаадыкчы коллективинге база чогаадыкчы чедиишкиннерни күзедивис.

А. МУХИН.
Хакас областың шии театрының директорунуң оралакчызы.

Шахтёрга

Эргим шахтёр! Сээң күжүң
Эът-бодуң чылдыг чорду.
Электри оду болуп
Эки чырыын берип туру.

Чылыг, чырык каттышкаш
Чыргал, дамчык хаймырлаар
Шыдал, күштер демнешкеш
Шынап күчү тургузар.

Саваыста кызыл-тас,
Шахтавыста хамур даш
Улуг чуртум эртинези
Улуузунуң херегзели.

Үүле-ижиң ажыын көргеш
Үнелевес кижи бар бе,
Бүгүдениң хүндүткели
Бүргеп алган ажыың ол.

Алдын чазаам, партиям
Ада сагыш салып турда,
Дагжылдарның чуртталгазы
Даржык көрбес чаартынган.

Үнези кииң, ажыы улуг
Үлетпүрнүң хлеви —
«Кара алдын» көвей болзун
Хайнышкынның үүлең бүтсүн!

М. ЮНДЕШ-ООЛ.

ОРАЙ ДҮНЕ ЧАНЫП ОРА

Оорулар, шаттар дургаар
Малчыннарым кезип чордум.
Мага хаган, сергек, чоргаар
Орай дүне чанып ордум.

Суурум удуп, шимээн намдаан.
Шуглап каан дег, караңгылаан.
Соңнаан оттар ийи-чаңгыс
Соңгалардан чайнагылаар.

Чалыы шаамдан ынак өңнүүм
Сайгылгааны чырывышаан:
Херелдерин менче чашкаш,
Келиксердип турган-даа дег.

Эжим черле шагдин тура
Эрес болгаш үйгу чок тол,
Чүү шаг болур күскү дүне
Чүнү кылып олур ыйнаан?

Даарта болур кичээлдерге
Далаш чокка белеткенип,
Кыдырааштар салып алгаш
Хынап көрүп олур-даа боор.

Чаштың орлам бүдүжү ооң
Сагышынга чурумгунуп,
Хүреңзимээр шырайынга
Хүлүмзүрүг ойнаан-даа боор...

Үе-биле деңге базып,
Үргүлчү-ле чараштып,
Чылыгзыг хөй чорзуңза-даа
Шынап чалыы хевээр-дир сен.

Чеже чашты чурттадыкже
Чедип, сурган киирдиң ыйнаан.
Чеже кижи сеткилинде
«Четтирдим» деп чору ыйнаан...

Малчыннарым кезип чораш,
Мага хаган, сергек келдим.
Эжим сени хөлзетпес дээш
Эртип келдим (үе кай баар).

Моңгуш ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

ЧАА НОМНАР

Тываның ном үндүрер чери моон адаанда

★ Салчак Токаның «Ада көрбээниң оглу көөр» деп документальдыг тоожузу. Ол —«Тыва кобальт» комбинаттың мурнакчы ажылчыны Түмен-Хөөнүң дугайын тоожуп турар.

★ Сергей Пюрбюнуң чечен чугааларының чыындызы «Төрүттүнген хүнү» деп ат-биле орус дылга парлаттынган. Ында чогаалчының моон мурнунда тыва дылга парлаттынган чечен чугаалары кирген. Оларны М. Эвентов орус дылга очулдурган.

★ Байкара Хөвеңмей — «Улуглар болгаш уруглар». Чогаалчының улуг улуска болгаш бичиилерге бижээн чечен чугаалары ында кирген.

„Моол чечен чугаалар"

«Моолдарның чер-чурту өңгүр, боттары база өңгүр, чиңгиг өңге аажок ынак улус. Кыжы — соок, чайы — изиг, эртен — аяс, кежээ — бүргег, кылаңайнып чыдар мөңгүн хөлдериниң чанында шааажаң дег борбак ак-ак, бора-бора кужурлар чыдар, бедик дагларын ажып кээрге карак четпес ховулар эгелээр!».

«Үе-дүптен бээр моол улус наадым болур дээнде, эң эки аъттарын эзертээш, чеверин таарган, эң эки хевин кеткеш, акшазын база хойлап алыр чаңчылдыг улус чүве».

Бо үзүндүлерни моол чогаалчы Ч. Лодойдамбаның «Солаңгы» деп чечен чугаазындан номчуур силер. Ук чечен чугаа Тываның ном үндүрер чериниң бо чылын үндүргени «МООЛ ЧЕЧЕН ЧУГААЛАР» деп чыындыда бар.

Ха-дунма моол чонның төрээн чуртунда экономиктиг болгаш культурлуг чаартылгаларның хөгжүлдезин, араттарның мээ-медерелинче амыдыралдың эң дээре чаңчылдары канчаар сиңип кирип турарының болгаш хостуг моол кижиниң кадыг-бергээ торулбас, туруштуг, чаа мөзү-шынарын чогаалчылар М. Гадамба «Терге чазаар ашактың оглу», Ж. Пурэв «Күдээ» деп чечен чугааларында бижип көргүскеннер.

М. Гадамбаның «Терге чазаар ашактың оглу» деп чогаалының маадыры Төмүрнүң амыдыралчы оруу, ооң кожазының уруу Тежитмаага ынакшылы, эремчигей дузаа дег шаптараазының артер. Төмүрнүң тайып ушкан, коллективтиң ачызында даянып, бүт кырында туруп кээри, чурттунуң иштинге ат-алдарлыг, чаартыкчы ажылчын апаары бүзүреничи-биле чуруттунуп бижиттинген.

Л. Бадарчынның «Уттундурбас чурук» деп чечен чугаазы Улуг Ленинниң дүрзү-хевирин, моол чонга ооң ачы-хавыязын чугаалап турар.

Ийи халымак кижиниң синлеме ынакшылын Д. Намдаг «Г биле М» деп шүгүмчүлелдиг чечен чугаазында сойгалаан.

Эрткен үениң аар-берге амыдыралын көргүскен чогаалдарга Д. Нацагдоржуның «Эрги шагның оглу», З. Гаттулганың «Үгбашкылары» хамааржыр.

Амыяк кижиниң аажок чаптанчыг, чараш аажы-чаңын, ооң бирги ынакшылының арыг чаагайын Ч. Лодойдамбаның «Солаңгы» деп чечен чугаазын номчааш, магадаар бис.

Кожа-хелбээ өңнүктеривис моол улустуң маадырлыг куш-ажылын, эргиниң артышкыннарын оларның канчаар ажып эртип турарын, моол-совет чоннуң бузулбас найыралын чыындыда кирген чогаалдар биске чугаалап берип турар.

Чечен чугааларны тыва дылче Алексей Делгер-оолдуң кызымаа очулдурганын демдеглезе чогуур.

М. ДОРЖУ.

Москва хоорай.

Дузаглыг рассказтар

ЧАЖЫДЫН БИЛГЕН

Бичиивисте кады ойнап өскен эжимге бир-ле катап ужуражы бердим. Кандыг чурттап, чүнү канчап чоруурувусту, ол-бо дугайын чугаалажып олур бис.

— Бистиң даргавысты билир сен бе?— деп, эжим айтыра-дыр.

Мен ооң даргазын кайын билир ийик мен. Даргазының дугайын хөөрей эгеледи, мен-даа сонуургап дыңнап олур мен.

— Кончуг-ла дарга болдур ийин. Профком даргазы кижи болганчыгын аңаа кандыг-даа чүве чугаалаарымга, кандыг-даа санал киирериимге, черле чөпшээрешпес, хүлээп албас. «Өскениң херээнге киришпе, өшкүн черин алдара кетпе» дээр...

Хүлүмзүрүн каап, ооң сөзүн үзе кирбейн олур мен. Ынчаар чугаалай бергенде үзе киререге-даа дыңнавас, кончуг хөөрем эжим-не болгай.

— Даргамның ол-бо талазындан шенеп-даа, ол-бо кижилерим дамчыштыр-даа, ону черле чадап каан мен. Алатың сөөлүнде ооң чажыдын ёзулуг-ла билип апкан болбазык мен бе — деп, мындыг.

— Кандыг чажыдын?— деп, айтыра кааптым. Эжи чүве чугаалап олурда тооган-даа, тооваан-даа ышкаш мыт чок олурарга база эпчок. Мээң айтырыымга сорук кирген эжим улам-на кандыышыл-биле чугаазын үргүлчүледи:

— Кандыг чажыдым че? Хамык ужур ооң кадайында болганын билип алдым.

— Ол кандаай ындыг чүвел?

— Ол кандаай деп чүн боор? Элдептиг чүве боор. Ажылдан дүжүрткен клуб эргелекчизинге ооң кадайы ажыл база тыптырып берди. Черле ындыг чүүлдерниң чежезин ол дээр сен ону. Мен база чүү-ле болдур, ооң кадайынга баар апарган мен. Клубтуң бир бужук соңгазын шилдээр бир ама шил херектиг апарган. Даргамга бааргга серде-даа чок. «бодувуска чедишпес» деп бо. Ам канчаар, ооң кадайынга чеде бергеш:

— Тамара Салчаковна, дузалап-ла көрүңер...—дээш дилег кылдым. Ооң чүү болган дивес сен бе? Даартазын-да даргам бир ама эвес, а бүтүн хааржак шил бижип берген болбазыкпа.

Эжим чугаазын кезек үзүктелдиргеш:

— Мындыг база болгулаар-дыр, болгулаары бо-дур ийин харын — деп, бадыткады.

ҮНЕЛИГ ХҮЛҮМЗҮРҮГ

Хаалгазында «Директорнуң оралакчызы» деп бижип каан кабинетти ээзини бистиң ажылдакчылар билир апарган. Ооң хүлүмзүрүп органын безин көрбээн бис. Бо дарганың кабинединче кирип, чүве айтырарындан безин дидинмес бис. Ынчалза-даа бир-ле эртен директор боду ажылга келириинден саадай берген. Ам кээр боор, дадаштыг херек дугайында аңаа баар ужурга таварышкан мен. Биске ажылдаа-ла мындыг-ла ур болбаан дарга чүве. Кире бергеш, менди айтырарымга, аңаа харылаар-даа чай чок, завхозту сыылдырган олур.

— Черле чүү деп чүвел бо, сеңээ кым чугаалажык? Моон соңгаар ынчаар болзуңза, кудуруунга куу тос баглаар эвес мен бе, билдиң бе?!— деп, дарга-даа хөлчок.

«Чүү-ле болган чүве ирги» деп, бодап, мөгейип алган турган завхозту кээргеп, «кижи зайындан эртпес, бо завхозтан артык дыңнаштыр, ажылгыр кижи бар эвес» деп бодап тур мен.

Даргам кезек када стол кырынче көрүп алгаш ыыт чок олур. Дарганың арнының ширини дүрзүнчүү-даа аажок. Бажының дугу ажыиган хаван сиртик-ле. Арныиң дүрзү-хевирн кажан-даа хүлүмзүрээн шинчи чок. Менче кылчаш кылдыр, дүгдүнчек харааның адаанда караатары-биле көргеш:

— Чүл, сен чүге келдиң?— деп, айтырарга харылаар деп чорумда, телефон кыңгырай берди. Телефончу хыйыртай көргеш:

— Кижиге ажыл кылдыртпас бо чүзү ирги?— дээш, телефонну хөөнүг, хөөн чок тудуп алды.

— Ал-ло! Чымчак-оол дыңнап тур — дээн соонда, телефонда кижиниң баштайгы сөзүн дыңнаан кире болганда-ла дарганыстың арны артында-ла дүмбей караңгы өрээлдин күн-биле чырыдыпкан ышкаш, дораан-на чазык-чаагай апарды.

Сандайындан тура халып келгеш, айтырыг демдээ ышкаш кылдыр мөгейип алган, чүгле хүлүмзүрүп эвес, харын-даа каттыра аарак харыылайдыр:

— Дораан-дораан, дарга. Үнгеним-не бо, дарга. Ийе, мындыг-ындыг дарга — дээш, телефонун безин каммы сүргей салып каааш:

— Че, ынчаш болзун—дээн соонда дүвү-далаш-биле бурт-ла кылды.

Даргавыстың каткызын хамаан чок, хүлүмзүрүүн безин көрбээн бистер, ооң аныр диштерин ынчаар көрген болбазык бис бе.

СОЛУНГА ЧАГАА

Бир-ле катап редакция шугуму-биле совхозка чорааш, орайтай бээрге, хонар ужурга таварышкан мен. Бир бажыңга кире бээримге, аныяк оол ажылдан чаа келген кевирлиг. Мендилежип, таныжкаш, чугаалажып эгеледивис.

Мээң солун чериндеп келгенимни билгеш, печказының дугайын хомудап эгеледи. Бажыңның печказын көрүп олурарымга, шынап-ла үвүр-савыр-ла чүве.

— Бо дугайын солунга бижиң көрүңерем — дей-дир.

— Совхозтуң ажылчыны кижи болганыңарда, бодуңар бижий шаап бериңер. Мен редакцияга чедире берейн — деп, сүмеледим.

— Шынап-ла ындыг-дыр — дээш, чагааны бижип эгеледи.

«Эргим редакция! Бистиң совхозтуң директору «Шагар арыга» шактырып, билиндирип көрүңер. Бистиң чурттап орар бажыңывысты септеп бээр дугайында директорувус бичии-даа сагыш салбас-тыр. Кыш-соок дүжер дей берген. Печказыска от салырга ыштап апарган. Ону септээр дээш сегирип алыр болза, шак-даа четпес ажылдыг: бусту берген түйбуларын солуурунга он шаа-ла хире-ле түйбу кирер, ыш хоолайын аштаар, ол-ла».

Ынчап олурувуста аныяк үрүг кирип келгеш, мендеп менди айтырды. Ооллуң кадайы ол чүвең иргин. Редакцияга чагаа бижип олурарын билгеш, бажыңның ханазының дугайын база бижиирин ашаандан негей берди. Ону ёзугаар чагаазын оол бижиин уламчылаан:

«Оон ангыда бажыңның ханазының болгаш дээвириниң штукатураларры чамдык черлерде ойлуп дүшкүлээн. Ону септээри шак-даа четпес ажылдыг».

Ол аразында база бир аныяк оол кирип келгеш, аныяк өг-бүле ээлериниң бижип орган чагаазынга база дузалажы берди:

Адыр-адыр, эштер! Соңгалар дугайын база утпайн бижиңер. Мынча деп бижиңер: «Соңгаларның чамдык көзенектериниң шилдери бузулгулаан. Чүү-хөө-биле дуй идип алгаш, ыжыктап хонар-дыр бис».

Бажыңның эр ээзи оол ол сөстерин бижип алгаш, кезек бодап олур.

— Ча, ам болду бе?— деп, айтырдым.

— Ам дообар-дыр — дээш, бижип үргүлчүлээн:

«Директорувус та чүнү бодап турар чүве? Ужурун черле билбес-тир бис. Печкачыны, штукатурщикти, шилдекчини шагда-ла бисче чорудуп болур-ла турган болгай. Кижилер дугайында сагыш салбас деп чүве болур. Дузалап-ла көрүңер, эргим редакция, улуу-биле дилеп тур бис».

Чагааны бижип дооскаш, кым ат салырының дугайын чугаалажы бердилер.

— Бижип эгелээн кижи Кертикпенниң чагаазы болзун.

— Чок, херээжен кижи Калдармаа ат салзын.

— Чок-чок, сен адын салып каг, эш Хунапай.

Олар ынчап маргыжа бээрге, мен үзе кирип:

— Чагааны ужелээ бижээн-не болгай силер. Шуптуңар адыңар салып каңар. Харын улам күштүг болур-ла болгай «Демниг сааскан теве тудуп чиир» деп чүве бар болбазык пе — деп, сүмеледим. Эштерим-даа «шынап-ла» дээш аңаа чөпшээрешти.

— Чүгле аттарын салыр эвес, совхозтуң кандыг, чүнү кылып турар ажылчыннары болурун ат бүрүзүнге тодарадыр болза, улам-на күштүг болур — деп, сүмеледим.

— Шынап-ла совхозтуң аныяк тудугжуларының канчаар чурттап турарын редакция чери билип алзын — дээш, мээң сүмемге каттышкаш, олар аттарын, кылып турар ажыл-дужаалы-биле кады мынчаар бижидилер:

Кертикпен — печкачы.
Калдармаа — штукатурщик.
Хунапай — шилдекчи.

Чагааның бо төнчүзүн көргеш, пат-ла кайгаан-дыр мен ийин.

— Шупту чүвени күрүне кылып берзин дээрге болур бе, мооңар? Боттарыңарның мергежилиңер ёзугаар кылыр чүвеңер ышкажыл — дээримге, эштерим эгенип, кайгай бердилер. Бижиин орган оол чагаазын ууштай тудупкан.

Бижидим алыр дээн чагаам мындыг түңнел чок болган болбазыкпе.

Б. ХӨВЕҢМЕЙ.

ЫЛГАЛДЫЫН!

Карак четпес делгем шөлду!
Кайгамчыктыын, чаргилчиңнээн.
Чочак-тараа, кызыл-тазы
Чолдуг хевин кеттиниптиен.
Шала ынаар кукуруза
Чалгаан далай болу берген.

Улусту кор, хайнып иштээн,
Уйгу дивес, чыдын дивес.
Дарга кижи кадайы-даа,
Дадыкалак бичиилер-даа,
Кымыскаяк хайынган дег
Кыскан, ылгап, соруп кирген.
Маңаа олча арбын болбайн,
Мажак каза турар ийин.
Конторажe долгап кээрге,
Коңгар ирей кыска сөглээр:
— Кидин өйде чүңерил бо,
Кижи чок-тур, шупту шөлде!

Часкы хүнү чылдады чиир
Чаагай байлаан шаңнап берген.
Дужут сөөртен машиналар
Дүне, хүндүс дистингилээн.
Колхоз адын «Мурнакчы» дээр,
Хоозун эвес адаан-дыр көр.

* * *

Кожазында колхозту көр,
Кончуун, падын, ындынчыг.
Баштаар черде дарга боду
Баштап алган хуралдаан тур:
«Айтышкыным үндүрейн дээш,
Арбын чоогу чыгтаным бо».

Чеди шактың дургузунда
Чээрби кижи санал берген.
Чамбал ирей шагзыраaштың.
Чанайн-даа дээр, хаарыктаар-даа.
Бригадир шуут кайгаан—
Бижиир саазын чедишпестээн.

Кежээ дүшкен, дарга тургаш,
Кежээлеңип, хөйге чарлаан:
«Даарта эрте хову үнер,
Таңцы кылып, демдегленер!
Хөгжүм дыңзыг ойнап турзун,
Хөөрежигге буфет белен».
Даңгаар эртен көрүп кээрге,
«Далган» кижи эме-дикчок.
Оттурарга одуумастар,
Өйүн эртир хөглээннер хөй.
Кукуруза, кызыл-тазы
Кулак уюк кыйгы салган:
Доңарывыс аажок баарды,
Тондан биске кедириңер!
Кулугурну даргавысты
Кулактаашты ширбиптиңер,
Барасканы — күжүрнү дээш,
Баарын суйбап, часситпаңар!

С. САМБА-ЛЮНДУП.

В. Б. ОСКАЛ-ООЛ.

— Кадыр, бедик арты ажар дээн кижи белен эвес бергелерге-даа таваржыр, улуг күжениишкиннерни үндүрер болгай. Оскал. Ынчаарга кандыг-бир эртем-сургуулду чедип алыр, ылангыя циркке өөренир деп чүве база-ла ол дег болур. Ону ажып эртеринге кол чүве күзелиңде, шыдамык, шудургу өөренириңде болгай. Кады келген эштериң чорүй барза-даа сургуулуңну эки уламчыла, ийи-үш чыл болгаш цирк артизи деп чаагай атты алгаш чана бергеш, чонуң чоргаарадыр сен. Ол дээрге сенээ-даа, чонуңга-даа улуг алдар болур...

Хоочун башкының ындыг чылыг, чымчак сөстери аңаа ненип чагыы дег дыңналыр апарган.

Чылдар эртип, Владимир Оскал-оол өөренген сургуулунга улам мергежип, өөредилгениң сөөлгү чылдарында цирк театрының чамдык көргүзүглеринге-даа киржип турар болу берген. Ооң чедиишкиннеринге хоочун башкы Т. Н. Палат база башкылар В. В. Захарин биле Г. И. Филатова олар өөрүп, чоргаарланмышаан, ону школа доостурарынга, күрүне экзаменинга хынамчалыг белеткендирип турганнар. Өөредилгениң үш чылдарында үндүрген күжениишкин, дер халас барбаан. 1939 чылдың чайынында Владимир Базыр-оолович Оскал-оол ССРЭ-ниң цирк школазын чедиишкинниг дооскан.

Эң баштайгы тыва цирк артизи! Бо сөстер бичиизинде ол дугайын бодаазаин-даа чораан аныяк кижиниң чүгле бодунга эвес, харын оон бүгү чонунга чоргаар болгаш соруктуг дыңналбайн канчаар!

Москваның цирк артистериниң Тываа келген ийиги бөлүү-биле кады оон бир дугаар көргүзүүнге көрүкчүлерниң үнелели ажыл-ишке чалгыннандырып турган. Бо дугайында ол мынчаар сактып чугаалап турар:

— Сургуул дооскаш төрээн черинге чанып кээрге өөрүнчүг-даа боор, бирде-бирде бодаарга, оргазында чалтыныг-даа ышкаш кылдыр сагындырар чүве чораан. Ынчалзажок Москвадан келген циркчер-биле кады Кызылдың парыгының кинотеатрынга ол чылдың июль 25-те баштайгы көргүзүгнү кылгаш човуурнунга отчёдум кылдыр болааш, элээн сүртексеп турдум. Цирк аренасынга үр чылдарда ажылдаан хоочун артистер мени оожургадып турганнар. Ынчангаш баштайгы көргүзүг чедиишкинниг эртчен. Оон соонда районнарга көргүзүглеривис база ындыг болган. Олар концерт көргүзер хуусаазы төнерге Москваже чоруурда ажылга улуг чедиишкинниг болурун менээ катап-катап күзеп турганнар.

Кандыг-даа мергежилдиң тускай эртемниг кижизи баштай ажылдап эгелээрге, оон ажыл-ижи чазаглыг дөрт оруктка машинаның сыгайындыр маңнап эрте бээри дег белен чүве турбас, аңаа база-ла шаптараазыннар хөй болгулаар болгай. Оскал-оолга база-ла ындыг болган. Бети дээрге, цирк театрлары ышкаш концерт көргүзер, белеткелдер кылыр тускай черлерниң чогун. Кады ажылдаар, сүмележир цирк артистериниң чогун безин бодап көрээн. Мунгак, салынчак, шүшпен кижи болза, ындыг таварылгада «Хувурай бер, чаңгыс кижи чүнү кылыр боор, хей чүве-дир» дээш ол чаагай ажыл-херекти кааптып болур ийик.

Ынчаарга Владимир Оскал-оол ындыг болбаан, улам чүткүлдүг болгаш чогаадыкчы бодалдар-биле ажылдавышаан, жонглерге болгаш чиңге-демир кырынга самнап-танцылаарынга мергежилин могаг чокка бөлбаазыраңгайжыдып, хөгжүм-шии театрының артистериниң концерт бригадазы-биле кады Тываның төп-даа, ырак-узак-даа районнарынга үргүлчү чорун келген. Ол чорук циркке таарыжыр, талантылыг аныяктарны аңаа хандыкшыдарынга идиглиг болган. Чоорту Владимир Базыр-оолович ындыг аныяктардан шилип тургаш, улуг эвес бөлүктү тургузарын шиитпирлеп алгаш, ол планын боттандырып эгелээн. Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээш бир чыл ажып, чуртка аар-берге хүннер турзажок, Кызылга Тыва хөгжүм-шии театр студиязының чанынга 18 кижи составтыг цирк бөлүүн тургузуп алган.

Бөлүк быжын өөренип кыштааш, чайын чонга көргүзүглер кылырга улус аажок сонуургаар, кайгап магадаар турган. Мындыг бир таварылга бо чүүлдүң авторунга уттундурбаан: 1944 чылдың күзүнүнде Сүт-Хөлдүң Сүт-Аксынга театр студиязының сургуулдары концерт кылып барган бис. Оскал-оолдуң бөлүү чиңге демир кырлаарын доозуптарга селбер баштыг, бопугур чаактыг, эрес-шоваа карактыг, 8 хире харлыг бичии оол эдерткен, бажының дүгү соңгаар калчайып чоруй барган, сегел салдыг, эгиннери бүшкүе берзежок метпегер семис, доора калбак, чолдаксымаар болгаш кызыл шыва тонуг, чымчак тулуп идиктиг кырган кежегеш, Оскал-оолче кайгап алган тур оң. Владимир Базыр-оолович оон-биле мендилешкеш:

— Че, чүл ынар, чүнү чугаалаар бодай-дыр силер? — деп айтырарга, кырган:

— Чок, оглум. Оюнуңарның солуну-даа дендии-дир. Ынчаарга силерниң бо сувурган демир кырынга самнап турар идиннерде кандыг-ла бир соруңза азы хырба дег чыпшынып турар чүве-даа бар ышкаш-тыр — дей-дир.

Оскал-оол олче хүлүмзүрүп көргеш:

— Аңаа идик деп чүвеге бүзүревес болзуңарза, көрүңер — дээш тутсуп берди. Ашак идиктиң улдунун сүйбагылааш:

— Увааа, элдеп-ле чүве-дир аа! Ам-на бүзүредим. Суглуг карак-биле көөр, сулалдыг хол-биле сүйбааш бүзүрээр дижир болгай. ынчангаш ынчап тур мен. Мындыг сувурган чиңге демир хамаан чок, кара суг кежир ужа берген чоон чудукту безин кырлааш, бажым дескиже бээр кижи мен. Кончуг-ла нарын, берге хүлээлге күүседип чоруур улус-тур силер, оолдарым — дээш, ол сеткил ханып, оон көөрүн үргүлчүлей берген. Бо дээрге он-он ындыг чижектерниң бирээзи-дир.

Талантылыг аныяктарның улуг эвес бөлүү Тываның бүгү черлеринге улам сурагжып, Бужугет Хензиг-оол, Дмитрий Очур, Алексей Хүурак болгаш өске-даа тергиин салым-чаланныг аныяктар илереп келгилээн. Бөлүктүң чогаадыкчы мергежили өзүп, цирктиң школазын дараазында чылын доозарынга белеткенип турган. Оларның концерт программазын чогаадып тургузарынга, үдээр аялганы бижип кылырынга ынчан Тываа келген театр талазы-биле тускай эртемниг эштер: режиссёр И. Исполнев, балетмейстер А. Шатин, композитор А. Аксёнов, дирижёр Р. Миронович олар улуг дузаны чедирген.

Ынчан найыралдыг, талантылыг бөлүктүң кайгамчык келир үезин, өзүп, быжыгып турарын оваарбайн, ону херек чок кылдыр көөр ийи-чаңгыс кижилер база тыптып келгилээн.

Бир катап шала часкаар Владимир Базыр-оолович бодунуң бөлүү-биле күжениишкинниг белеткенип турда, Культура яамызының сайыды кел дээнин дыңнааш, оон кандыг-бир солун чүүлдү дыңнаар боор мен дей бодааш, дораан чеде берген.

Кабинеттиң дөрүнде, болу узун, шырак болзажок, аажок улуг, дөрбелчин, калбак стол артынга болгаш ындыг болганы ол ийикпе, бичежек костур, караан көстүктээш, диван стулда хөлерлеп чыдып алган, шала койрган сайыт, эки-менди-даа чок, столдан бир саазын ужулгаш:

— Мону номчааш, адыңар мулдурлай каапты нар — деп, ширин чугаалаан.

Оскал-оол столга олуруп алгаш кичээнгейлиг номчуй бээрге:

«Тыва цирк бөлүүнүң моон соңгаарты перспективазы чок деп көргеш, база оларны ажап-тежээринге күрүнениң хөй түңнүг акша-төгерин хей черге чарыгдаттының турарын барымдаалааш, таратыр»—деп каан болган. Ону ынчаар номчаан соонда, ооң мага-бодунга кандыг-ла бир изиг көргүлчүн дегзипкен ышкаш чымырт кынныпп, хайнып келген.

— Чок, сайыт силерниң бо чарлыыңарны күүседип шыдавас мен, бистиң бөлүүвүстүң келир үедеги перспективазы улуг, ону бис амыдыралга көргүзер бис — деп, ол шиитпирлиг чугаалаан.

— Мээн дужаалым силерге хоойлу болур, күүседир апаар силер — деп, сайыт дужаалган. Сайытка канчаар-даа бүзүредирге демги-ле чугаазын катаптааш, коларгап орар боорга, Владимир Базыр-оолович оон-биле чүнү-даа дугуржуп ап шыдавас-тыр деп чүвени билгеш:

— Дужаалыңарны столуңарга шыгжап алзыңарза-ла дээре боор, сайыт. Чогуур черлерге чедип тургаш, бодумнуун чедип алыр мен — деп, ол шынгыы чугаалааш, эжикче доңт базыпкан. Сайыт тура халып келген.

— Чедер чериңге чет, чүнү-даа бүдүрүп ап шыдавас сен! Ол дугайын шагда-ла дугуржупкан чүве!— деп, ол ажынып алгырылаан.

Ындыг изиг үскүлежишкинниң соонда Владимир Базыр-оолович ынчангы наммын Төп Комитединге кирер деп шиитпирлээш, бажыңның ушку каъдынче чүгүрүп үне бергенин безин билбээн. Аңаа баарга байдал сыр өске болган. Оскал-оолду чиңгине секретарь ээлдек, чымчаа-биле хүлээн алгаш, оон соо бүрүзүн кичээнгейлиг дыңнаан. Тыва цирк артистериниң улуг перспективазын демдеглеп, ону бүрүн деткээн. Оон-биле бөлүктүң келир үеде хүү-салымы ынчаар таарымчалыг шиитпирлеттинген.

Улуска санап четпес каража-когаралды, ядарал-түрегдели болгаш ажыг-шужугну таварыштырган, бүгү чүүлдерниң улам бурунгаар хөгжүүрүнге доткар боон турган, халап өрттүг, каргыштыг дайынның доозуган чылында Оскал-оолдуң бөлүү беден-седен чүвеге торлуш дивес, цирктиң улуг театрларының сценаларынга дидими-биле ойнап болур хире апарган. Ооң тускай сургуулун Кызылга талантылыг аныяк он оолдар доозупкан.

Улуг күчүлүг, найыралдыг өг-бүле — ССРЭ-ниң составынга Тываның киргениниң соонда, тыва циркчери 1946 чылда бистиң чурттуң хөй национал улустарының циркчери-биле бир дөмей кылдыр ССРЭ-ниң Культура министерствозунуң Төп цирк эргелелинге киргени оларның чогаадыкчы ажылынга калбак-делгемнерни ажыткан, ол дээрге карак четпес талыгыр ховуларга хартыга дег чүгүрүк аъттың чүгенинин дынын тыртып-тыртып, сугаук билзин дээш салыпканы-биле дөмей болган.

Цирк оюнун көргүзер, белеткелдер кылыр, оон тускай театрларынга, күштүг болгаш улуг коллективтер-биле кады ажылдай бээрге, тыва циркчилерге чалгыннаг ышкаш кылдыр сагындырар апарган. Владимир Базыр-оолович эң нарын болгаш берге номерлерни: чиңге-демир кырынга дөрбек демирлер эртерин, чадалыг акробат кылырын, бөлүк кижилерниң жонглёрун белеткеп кирипкен. Оларны белеткээринге хөй күжениишкиннер, шудургу, шыдамыктай болгаш ылаптыг чорук негеттиннерин черле билдиңир. Белеткелдер үезинде изиг маргылдаалар, чамдык таарымча чок чүүлдер база тургулаан болгай аан. Демниг бөлүк ону чиңги-биле ажып эртип, оларга шынгыы экзамен—шилиндек цирк артистериниң номерлеринге киржир дээш көргүзүглерин чогаадыкчы бодал-биле улам байыдып, сайзырангайжыткаңнар.

— Барып-барып Москваа чурттуң эң шилиндек цирктериниң көрүлдезинге киржир чүве төлээле, аңаа багай ойнаар болза, бистиң бодувустуң-даа, өстүрүп кижизиттиргенивис чонувустуң-даа ат-алдарынга багай болур—деп, Владимир Базыр-оолович өөрүнге үргүлчү чагып турган. Ооң өөрү база ону бедик харысалгалыбиле медереп билгеннер. Көрүлдеге киришкен соонда, тыва циркчерниң дугайында чаагай алдар бүгү чуртка сурагжаан. 1947 чылдың март 10-да «Правда» солун ол көрүлдениң дугайында чүүлүнге тыва циркчерниң көргүзүүн көрүкчүлерниң бедии-биле үнелээнин онзалап демдеглээн.

Чедиишкинге өөгүп, аңаа баш дескиндирип болбас, ону улам быжыглаар, байыдар апаар. Ол үеде бөлүк ындыг бодал-биле улам соруктуг кирип ажылдап турган.

Кандыг-бир эдилел чаа-ла чарлып, тиглениш эгелеп чорда, ону баш удур эптеп хырбалавас болза, ол удатпаа чок сандан үнер болгай. Ол-ла үеде Оскал-оолдуң бөлүүнге ындыг тиглер база көстүп келгилээнин ол баш удур эскерип каан. Баштай дооскан он кижиниң ийизи ажылга тура чоктаныр, а база бирээзи «кылаң караа»-биле өннежир апарган. Боду-даа, ниити күш-биле-даа оларны эдип алыр дээш дыка-ла оралдашкан. Тура-сорук болгаш төлеп чок кижилер ындыг алдарлыг бөлүкке кайын таарыжыр ийик. Оларны арыглаар ужурга таварышкан.

Ынчалзажок бөлүктүң тергиин артистери: аваангыр-дидим, черле ынчаш дескел чок, шала кайгалышаар, өде-чара, үргүлчү тывынгыр бодалдар-биле ажылдаар, чугаакыр болгаш мага-боду бичежек болзажок, аътханы тырып каан чүве дег, хорээ кээрге мөгелерниң ышкаш — Бужугет Хензиг-оол-биле эрес-каппагай, шилгедек мага-боттуг, бодунуң аваангыр-тудуңгуру-биле арганың араатан адыы шурап кээрге безин алдырбаан, оожум, топтуг Дмитрий Очур олар бөлүктүң кол ээзи болуп артып калган. Владимир Базыр-оолович артистерниң санын көвүдедири-биле ажылдавышаан өөредир талантылыг аныяктарны немей шилип алган.

С. ШОЙГУ.

(Уламчылыр).

Найыралдың, аңы-дуңмалышкы чоруктуң байдалынга

ВАРНА. (СЭТА). Совет Эвилелиниң Маадырлары ужудукчу-космонавтар В. В. Терешкова биле В. Ф. Быковский Болгарияда беш хонуп турар. Болгар улустуң национал байырлалын — Тииледениң хүнүн таварыштыр болган байырлалга совет космонавтар киришкен. Олар болгар хоорайлар Благоевградка, Пловдивке, маадырлыг Шипкага, чаагай роза чечек чытталып турар шынаага, Кара Далайның байлак эриинде Варнага болгаш республиканың өске-даа хоорайларынга база суурларынга барып чораан.

Округ бүрүзүнүң кызыгаарынга совет космонавтарны ук черниң чурттакчылары, партия болгаш хөй-ниити удуртукчулары чүректиң ханызындан утуп ап, оларга хлеб-дусту туттуп турар.

«Чайканың» болгаш «Ястребтиң» аңы-дуңма болгар черге магалыг аян-чоруу үргүлчүлеп турар.

Немец патриоттарга хосталганы бээр

БЕРЛИН. (СЭТА). Тайбың дээш барыын-герман демиселчилер Эльфрида Кауцту болгаш Гертруд Шретерни хостап үндүрерин делегей херээженнериниң демократтыг Федерациязы ГФР-ниң эрге-чагыргаларындан база катап негээн. Делегей Херээженнерниниң Демократтыг Федерациязының секретариадындан СЭТА-ның корреспондентизинге дыңнатканы-биле алырга, ДХДФ-тиң ийи төлээлекчилери — Австралиядан келген Барбара Кауфман болгаш Индиядан келген Бани Гупта олар Ганноверже (ГФР) аян-чорук кылып чораан. Херээженнерниң Москвага болган бүгү делегей конгрезиниң киржикчилери—14 чурттарның 70 херээженнериниң ат салганы удурланыышкын чагаазын Алдыы Саксония чериниң эрге-чагыргаларынга олар дамчыдып берген. Олар ол черниң юстиция министерствозунга база барган болгаш ГФР-де тайбың дээш шимчээшкинниң киржикчилери херээженнерни истеп сүрерин соксадырын негээн чагаалар янзы-бүрү диптерниң чүс-чүс херээженнеринден сөөлгү неделяларда безин ДХДФ-тиң адынга келгенин олар аңаа дыңнаткан.

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

☆ Улусчу дузаламчының — массалыг демократтыг организацияның — француз ниитилелиниң чер-чер комитеттери югослав хоорай Скоплениң чер шимчээшкининден качыгдаан чурттакчыларынга чорудары-биле чүвелер, эм аймаа болгаш аъш-чем чыылдазын Францияның янзы-бүрү районнарында чорудуп турар. Улусчу дузаламчының француз ниитилели чүгле сентябрьның 12-де безин үш тонна ажыг чүвелерни болгаш аъш-чем бараанны Югославияже чоруткан.

☆ Польшаның болгаш Бенилюкстуң Экономиктиг эвилелиниң (Бельгияның, Голландияның, Люксембургтуң) төлээлериниң аразынга садыг чугаалажыышкыннары Варшавага доозулган. Бот-боттарының аразынга бараан солчулгазын дыка калбартырын баш удур көрүп турар үш чыл хуусаалыг садыг дугуржулгазын парафирлээн.

☆ Үш муң хире мергежилдиг ажылчыннар бо чылын Барыын Германиядан ГДР-ге эртип келген. Чүгле августуң 30-дан сентябрьның 5-ке чедир безин 319 кижилер ГДР-ден хоргадалды дилээн.

☆ КУР-нуң болгаш АКШ-тың элчиннериниң ээлчеглиг ужуражыышкыны Варшавага болган. Чугаалажыышкыннар ийи чартык шак хире үргүлчүлээн.

☆ Пиренеяга француз ужар чуул компаниязының пассажир самолёду үрелтеш кээп хушкен. Самолётка чораан дөртен кижи шупту өлген.

(СЭТА).

Чаа дугуржулгалар болдунар аргалыг

ЛОНДОН. (СЭТА). Чөөн болгаш Барыын чүктүң аразынга улам ынаңгы дугуржулгаларны чарарынга таарымчалыг чаа болдунар аргалар келир үеде бар апаар деп, Англияның даштыкы херектер министри лорд Хьюм Эр хоорайга (Шотландия) консерваторларның митингизинге чүве чугаалааш, бүзүрелин илереткен.

Сөөлгү үеде делегей байдалынга болган өскерилгелерни айытпышаан, Хьюм болза, Англияның талазындан ону болурчогууру-биле көрбес болза, мелегей чорук болур ийик деп онзалап демдеглээн. Дугуржулга чедип алганының түңнелинде Барыын чүк ынавыла үттүрар апаар дээрзиниң дугайында бодалга үндезилеттинген доңгун турушту ээлээр чорук шын эвес болур ийик деп, ол чугаалаан. Чөөн болгаш Барыын чүктүң бот-бодунга ажыкты бээр дугуржулгаларны чедип алыры болдунар арга чок деп санаар болза шын эвес болур ийик деп, Хьюм уламчылаан.

Ядролуг шенеделерни кезик-чамдык хоругдаар дугайында Керээге Москвага ат салганын Хьюм бедии-биле үнелээн. Радиоактивтиг тоглаашкыннар төрүттүнүүшкүн уругларының аңы-тынынга безин кыжанып турар дээрзиниң уламындан болган дүвүреэзинни ук Керээ чайладып турар деп, ол демдеглээн. Ядролуг чепсектиң тургузарының оруу-биле амдаа шоолуг бурунгаарлап шылаваан, керээге ат салган бүгү-ле чурттар боттарының ядролуг чепсекти бүдүрерин бодавайн турарының дугайын бүгү делегейге медеглеп турарлар-дыр деп, министр уламчылаан. Хьюмнуң сөзү-биле алырга, ядролуг чепсегленишкинни эндере бүдүрерин соксатканының соонда хосталып үнген бүгү-ле курлавырлар тайбың сорулгаларга болгаш кижи төрелгетенниң чаагай чоруунга ажыглаттынар болуп турар.

КУБАГА УДУР ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Мурнунда Никарагуаның президентизи турган Сомоса сентябрьның 10-да АКШ-тың күрүне секретары Дин Раск-биле хууда беседа кылганы билдингир апарган. Ол беседа үезинде Кубага удур чепсектиг дээрбечи бөлүктерниң ажыл-чорудулгазының дугайын чугаалажып көрген.

Куба контрреволюсчуларның эрээн каш хартаачылары-биле Сомоса база-ла чөвүлешкен. Оларның бирээзи Маркес Стерлинг мынча деп медеглээн: «Куба эмигрантылар политиктиг чаңгыс эпти чедип алыр болгаш Кастрога удур дайынны чарлаар ужурлуг деп түңнелди бистер кылдывыс».

ИНДИЯ. Делиниң политехниктиг институдунда совет номнарның улуг делгелгези ажыттынган. Индияда улуг сонуургалдыг болуп турар техника талазы-биле совет өөредилге номнарын, эртем талазы-биле номнарны ында делгегилээн. Совет улустуң амыдыралының бүгү-ле адырларында совет кижилерниң чедиишкиннерин көргүзүп турар фото-чуруктарны база тургускулаан.

ЧУРУКТА: делгелгеже кирер эжикте.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Парламентилер аразының эвилелиниң конференциязы

БЕЛГРАД. (СЭТА). Парламентилер аразының эвилелиниң 52-ги конференциязы ында ажыттынган. Европаның, Азияның, Африканың болгаш Американың 59 чурттарының парламентарийлери, оон иштинде Националдар Совединиң даргазы Я. В. Пейвеге баштаткан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң төлээлери оон ажылында киржип турар. Каттышкан Нацияалар Организациязының үре-түңнелдиин быжыглаарының, тайбының болгаш айыыл чок чорукту камгалаарының, чепсегленишкинниң кызырган атом чок зоналарны тургузарының айтырыгларын, аңгы делегейниң экономиктиг хөгжүлдезиниң, аймак-сөөк ылгаар чорук-биле демиселдиң айтырыгларын, космосту тайбың сорулгаларга ажыглаарын болгаш аңгы үениң ижин үндүрүп турар сорулгаларын шиитпирлээринге парламентилерниң ролюн ол конференцияга чугаалажып көөр.

Конференцияның байырлыг ажыдыышкынынга ЮСФР-ниң президентизи И. Броз Тито байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Идигни дилеп тывары-биле

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Ажык-кончаачылар комитединиң национал конференциязынга президент Кеннеди үндүрүглерни чиигедир дугайында хоойлуну хүлээп алыры дээш чүве чугаалаан.

Ол хоойлу төлевилели болза америк экономикага немелде идигни бээр болгаш чаа экономиктиг бадылышкынны чайладыр сорулгалыг, аргажоктуң кырында алдынган хемчег болуп турар.

Үндүрүглерни чылда ниитизи-биле 11 миллиард долларга чиигедирин хоойлу төлевилели баш удур көрүп турар. Ол түңден 8,7 миллиард долларны—олча-ажык үндүрүүн чиигедиринин күсели-биле, 2,3 миллиард долларны—корпорацияларга үндүрүглерни чиигедиринин күсели-биле чиигедир.

Аар үндүрүглерниң аңгы системазы «америк экономиканы бектеп турар» деп, Кеннеди медеглээн. «Бистиң экономикавыстың хуу секторунга немелде күштү бээр» төлээде, олча-ажык үндүрүүн, корпорацияларга үндүрүглерни дүргени-биле, дыка калбаа-биле кызырары эргежок чугула деп, ол чугаалаан.

Экономиктиг чаа кудулап бадылышкынның демдектери илден апарган, ол чорук АКШ-тың президентизин болгаш чазаан дүвүредип турар. «Түрүм экижиишкиниң ийи чартык чылдарының сөөлүнде безин болбаазыралын үндүрүп турар америк үлетпүрүнүң чүгле 87 хуузу долу бүдүрүлге күчүзү-биле ажылдап турар-дыр... А ажыл чоктаар чорук чеден айлар дургузунда чурттуң ажылчын күжүнүң 5-тен ажыг хуузу болуп турар-дыр» деп, Кеннеди чугаалаан.

Экономиканың ээлчеглиг бадылышкыны чоокшулаар чыгаан деп, президент сагындырган. Үндүрүг тыртарының талазы-биле оон саналдап киирген хемчеглерин саадатпайн хүлээп алырынче ол кыйгырган.

Космонавт болуксааш, щенелдеде.
Фото этюд А. Содунамны.

ЧАҢГЫС ЧЕРДЕ ТАПТАП ТУРАР

ЛОНДОН. (СЭТА). Англияның экономиказы чаңгыс черде таптап турар. Национал орулга дугайында англи чазактың парлап үндүрген дептеринден алырга, 1962 чылда Англияга үлетпүр бүдүрүлгези мурнундагы чылдың деңнелинге хевээр арткан болуп турар.

1962 чылда бүдүрүлгениң кызырылганының дугайын безин чугаалаарының барымдаазын чамдык сан-медээлер берип турар.

Ол үениң дургузунда капитал салыышкыны ниити национал продуктунуң 20,3 хуузу турганындан 19,1 хуузуга чедир кызырылган.

Ол дептерде чижек кылдыр киирген медээлерден алырга, бүдүрүлгениң херек кырында боттуг байдалын акшаның үнезиниң өскерлиишкини дугаап турар. Ынчангаш ол дептерниң авторлары 1962 чылда ниити национал продукт оон мурнунда чылга деңнээрге, 3,5 хууга көрүдээн деп чугаалап турар.

Ынчаарга ажылчы чоннарның орулгазы чүгле 5 хууга өскен турда, капиталдан ажык-кончаалар 7 хууга, а компанияларның ниити ажык-кончаазы—14 хууга өскен болуп турар.

АЖЫЛЧЫННАРНЫ ОЛ ХАНДЫРВАС

ЛОНДОН. (СЭТА). Келээ ажыл-агыйга ажыл төлевирин айлап таарыштырар талазы-биле эргелел ажыл төлевирин чедир телевезиниң политиказын барымдаалавышаан, неделяда ажыл төлевирин 10 фунт стерлинг чедир бедидериниң болгаш ажылчын неделяны кызырарының дугайында келээ ажыл-агыйның 360 муң ажылчыннарының негелдезин хандырарындан ойталаан. Ынчалза-даа ук эргелел ажылчы чоннарның шиитпирлиг негелделеринге таварышкаш, бүдүрүлге ээлери удурланып турза-даа, чамдык эжүп бериишкиннерни кылыр ужурга таварышкан: неделяда ажыл төлевирин 7 шиллингиге, тодаргайлаарга, 4 хуудан эвээшке бедидер дугайында болгаш неделяда 46 ажыл шагындан 1 шакты кызырар дугайында шиитпир хүлээп алдынган. Шоолуг эвес ол эжүп бериишкиннер ажылчыннарны хандырып шыдавазы билдингир.

Күрүнениң иштики ойнаашкынныг 3 хуулуг чээжиниңиң талазы-биле ойнаашкыннарның 95-ки кол болгаш 16-гы немелде тиражының ойнаашкыны 1963 чылдың сентябрь 30-де Ленинград хоорайга болур. Чээжиниңиң 16 разрядтарының тиражынга дараазында санныг ойнаг алыышкыннар таваржыр:

Ойнаашкыннарның хемчээлдери	Кол тираж бүрүүнге таваржыр ойнаашкыннарның саны	Немелде тираж бүрүүнге таваржыр ойнаашкыннарның саны
10.000 рубль	—	16
5.000 рубль	32	80
2.500 рубль	80	400
1.000 рубль	400	1280
500 рубль	1280	12800
100 рубль	11200	36800
40 рубль	123008	132624
Шуптузу:	136000	184000
Ойнаашкыннарның ниити түңү (рубль-биле)	7440320	18224960

Кол тиражтарга таварышкан ойнаашкыннарның түңүн облигацияларны садып алган хуусаазындан хамаарылга чокка төлээр.

16-гы немелде тиражтарга таварышкан ойнаашкыннарны немелде тиражтарның болурунуң хуусаазынга чедир 9 ай бурунгаар, тодаргайлаарга бо чылдың январь 1-ден бурунгаар садып алдынган болгаш № 16 талоннуг облигацияларга төлээр.

3 хуулуг чээжиниң 1964 чылдың сентябрь 30-де болур 16-гы немелде тиражынга ойнадыр № 17 талоннуг облигацияларны 1964 чылдың январь 1-ден бурунгаар садып алза чогуур.

Чээжиниң облигацияларын ажаалга кассалары хостуг биле садыглап база садып ап турар.

3 хуулуг чээжиниңиң облигацияларын садып алыңар!

КЫЗЫЛДЫҢ ТӨП АЖААЛГА КАССАЗЫ.

Уругларның эстетиктиг кижизидилгези

Бүгү-эвилел семинары

МОСКВА. (СЭТА-ның корр.). Школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң башкыларының болгаш кижизидикчилериниң Москвада ажыттынган Бүгү-эвилел семинары өзүп олурар салгакчыларның эстетиктиг кижизидилгезин экижидериниң, кижизидилге ажылының хевирлерин болгаш методтарын болбаазыраңгайжыдарының айтырыгларынга хамаарышкан. Аңаа киржири-биле педагогика ажылдакчылары Россия Федерациязының, Украинаның, Белоруссияның, Молдавияның, Ортаакы Азияның, Прибалтиканың болгаш Закавказьениң республикаларының янзы-бүрү хоорайларындан болгаш суурларындан найысылалда чедип келген.

Семинарга «1963 чылдың июньда СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлери-биле холбаштыр эстетиктиг кижизидилгениң айтырыглары» деп илеткелди профессор И. Астахов кылган. РСФСР-ниң педагогика эртемнериниң академиязының школа назы четпээн уруглар кижизидер талазы-биле эртем ажылдакчызы И. Л. Дзержинская бодунуң илеткелин—«Школа назыны четпээн уругларның эстетиктиг кижизидилгези» деп темага кылган.

Семинарга башкылар болгаш кижизидикчилер ажылының дуржулгазын солчур, школа назыны четпээн уруглар албан черлеринге эстетиктиг кижизидилгениң утказының болгаш методтарының дугайын чугаалаарлар.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттаглап каап турар хүн болур. Республикага болгаш Кызылга кыска чаашкыннар чаар. Хат өй-тавындаазындан биче дынзыыр. Агаарның температуразы: республикага —8—13, а Кызылга — 11—13 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

Сентябрь 15-те

«НАЙЫРАЛ»: «Буратинонуң ужураддары» 10. «Бистиң бажыңывыста эр» (1, 2, сериялары) 12, 3, 6, 9 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10. «Максимниң ээп келгени» 11.15, 1.15, «Кижи төрүттүнген» 3.15 5.15, «Дошта танцы», «Далайжы эрикке барган кээр» 7.15, Дошта танцы», Далайжы эрикке барган кээр», 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга программалар 10. «Мөге болгаш клоун» 12.30. «Янзы-бүрү салым-чолдар» 2.30, 6.30, «Саша» 4.30. «Мода өскерлип турар», «Чылдың үелери», «Чок, маргыжып турарлар», «Саша» 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бичии уруг ачазын дилеп тур» 11.15. «Римниң каникулдары» 3.15, 5.15, «Улуг болгаш бичии кижилер» 7.15. «Ужудукчунуң чүрээ», «Улуг болгаш бичии кижилер» 9.15 шактарда.

ЧАҢГЫ КИНОТЕАТРГА: «Шуургандан төрүттүгеннер» 11, 1. «Хүннээректиг шымааның ырызы» 3, 5, 7, 9 шактарда.

Сентябрь 16-да

«НАЙЫРАЛ»: «Хлеб болгаш чечектер» 10, 12. «Чазыгга чедир ийи базым» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Күчүтен Мардоже бар чор» 11.15, 1.15, «Бистиң бажыңывыста эр» (1, 2 сериялары) 3, 6, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Даг хөлүнүң чажыды» 10.30. «Ансельманың өлгени» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Саша» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

Хереглел кооперациязынга дузаан мөөгүлерни садып алырын чоңга чарлап тур. Грузди, рыжики деп мөөгүлерниң килограммын-на 55 көпеекке, белянки, волнушки дээш, өске-даа мөөгүлерни—43 көпеекке алыр.

Мөөгүлерни хереглел ниитилелдерниниң бүгү-ле белеткел черлеринге хүлээп алыр.

ТЫВА РЕСПОТРЕБСОЮЗТУҢ БЕЛЕТКЕЛДЕР ЭРГЕЛЕЛИ.

Валентина Терешкованың ады-биле

Софияның кыдыында «Пролетарий» деп улуг трикотаж фабриказы бар. Болгарияның Улус Республиказының өске муң-муң фабрикалар болгаш заводтары-биле бир дөмей, бо фабрика чырык, делгем цехтерлиг, ажылчыннарның күш-ажылын чиигедир чаа машиналарлыг, чиңгир кызыл чечектерге шыптына берген шевергин шөлдүг болгаш ажылчыннар боттарының хостуг, дыштаныгла шагын солун кылдыр эрттирер клубтуг.

Фабриканың найыралдыг коллективи бүдүрүлге планын доктаамал ажыр күүседип, чүгле кончуг эки шинарның продукциязын бүдүрүп турар, оон хөй кезии делегейниң он-он даштыкы чурттарынче чоруп турар, ынчангаш чиик үлетпүрнүң министерствозунуң шилчиир Кызыл түгүн чылдың-на тудуп келген. Фабриканың ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары 1961 чылда-ла коммунистиг күш-ажылдың фабриказы деп бедик ат дээш демисежир хүлээлгени боттарынга алганнар. Боттарының ажыл-херектериниң сурагжаан хөй-хөй мастерлери мында ажылдап турар. Олар дээрге СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг бригаданың шевер даараныкчылары, Вела Пеева аттыг бригаданың быжыкчылары болгаш фабрикада Совет Эвилелиниң Маадыры, делегейде бир дугаар херээжен космонавт Валентина Терешкова аттыг эң дээре савалап, шарыыр бригаданың ажылчыннары-дыр.

Фабриканың ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының хөй кезии (а олар мында муң-муну-биле санаттынар) — херээженнер болуп турар. Ынчаарга бистер фабриканың партия комитединиң секретары Надия Милчева-биле эртенги ээлчег эгелээриниң мурнуу чарыында цехче кире бээривиске, фабрикага бүгү амыдыралының иштинде ажылдап келген, улгады берген кижилер-даа, мырынай аныяк херээжен ажылчыннар-даа цехке кирип чоруй-ла ак хар дег халаттарын кедипкеш, боттарынга чаа чүүлдерни дамчытчып турарлар болду. Улуг-улуг делгем столдарны дескиндир белен продукция—трикотаж янзы-бүрү кылыглар, үгүлзалап, шеверлеп кылган нарын иштинден кедерлер ооваланы берген чыдар. Цехтиң он талазында канчаар-даа аажок улуг хааржактар бар, олче херээжен ажылчыннар ак, чиңиг кызыл болгаш эккөк өңнүг трикотаж кылыгларны целлофон хаптарга кончуг таптыг шевергин кылдыр ораагаш, шыгжап, савалап турарлар. Оларның боттарының кедезинде Валентина Терешкованың улуг портрет-чуруу бар.

Он алды херээженнер. Олар шуптузу даштыкы хевириниң талазы-биле аңгы-аңгы ажылдыг болзажок, күжениишкинниг ажылдың бо минуталарында бирээзи бирээзинге аажок дөмей. Норма улуг. Ээлчег дургузунда чаңгыс ажылчын 54 санныг белен кылыгларны илиирттеп баскаш, шарып савалаар. Оларның эң дээрелери бо чурагайны 60 чедирип турарлар.

— Бригада эки ажылдап турар ийин. Сөөлгү үш чылдарның дургузунда бригада ай санының бүдүрүлге планын 130 хуудан кудулатпайн күүседип келген—деп, партком секретары Надиа Милчева чугаалап турар.

Бригаданың удуртукчузу, чазык шырайлыг, мырынай бичии уруг кылдыр көстүр Радка Ангелова ажылындан биче када чарлыга бергеш, мынча диди:

— Июнь 16-ның хүнү, бистиң алдарлыг совет өңнүүвүстүң кылганы кижи ниитилелиниң төөгүзүнде чижеглээр чүве чок маадырлыг херээ, өске бүгү херээженнерге ышкаш, бистиң бригадавыска аас-кежиктиг, өөрүшкүнүп үттүндурбас хүнү болган. Совет херээжен маадырның эрес-дидими дээш бистиң өөрээнивисти, магадаанывысты сөстер-биле дамчыдары берге-дир. Дараазында хүнде ээлчег эгелээриниң мурнуу чарыында бүгү бригадавыс-биле чыглып келгеш, бригаданы Валентина Терешкованың ады-биле адаарын фабриканың удуртулга черинден дилээн бис. Бистиң дилээвисти хандырган. Ынчаарга ол эргим атты бүзүредир дээш, хөйнү кылыр хүлээлгелиг бис. Ынчангаш Валентинаны бистиң бригаданың кежигүнү кылдыр хүлээп алыр, хүнүүнүе оон күш-ажылчы улуг-нормазын күүседир деп шиитпирлээн бис. Шак ынчаар бригадавыска бир ажылчын тыпты берген. Ам таптыг-ла 16 эвес, а 17 күш-ажылчы нормаларны күүседип келдивис.

Бистер коммунистиг күш-ажылдың бригадазының бедик атты дээш демисежир хүлээлгени алган ажылдап тур бис.

Бригаданың ажыл, амыдыралы улам хайныккан. Ээлчег соонда коллективтиг-биле кино, театр баар, дагларга экскурсиялаар, байырлалдарны калы байырлап эрттирердир бис. Бот-боттарывыска сагыш салыышкын болгаш кичээнгей улгаткан. Чоокта чаа бистиң ажылдакчывыс Атилды Степафанованың уруглары аарый берген. Шуптувуе ээлчежип алгаш, аңаа дузалажып турдувус, а ие болу өй-тавыкла ажылдаар аргалыг болган.

— Ол бүгүнүң болуп турар чылдагааны чүдел дээрге, бистер шупту күш-ажылга, амыдырал-чуртталгавыска-даа бистиң совет өңнүүвүске дөмейлежир дээш демисежип турарывыстан болуп турар—деп, бригаданың дээре ажылчыннарының бирээзи Веса Владакова немей-дир.

— Бистиң эргим Валентинавыстың ужудуушкунунуң дугайын бир дугаар дыңнааш, ол-ла дораан бодумнуң уруумну бодадым. Ол ам 19 харлыг. Бистиң чурттуң бүгү аныяктарында дег, аңаа бүгү чүве эргим болгаш үнелиг, ол база Валентина ышкаш болуксаар. Чүгле эки, билдилиг ажылдаар херек.

Ажыл хүнү үргүлчүлевишаан. Ажылчыннарның бүдүргени кайгамчык шевер, эдилексенчиг кылган кылыгларлыг чаа-чаа хааржактар столдар кырында ооваланып-ла турар.

Улуг чуруктан Валентина Терешкова хүндүткелдиг хүлүмзүрүү-биле кайгап олурар. Валентина болунуң космоска кайгамчык маадырлыг херээ-биле Болгарияның херээжен ажылчыннарын улуг-улуг күш-ажылчы херектерже сорук киирип турар.

Клара ОРЛОВА.
СЭТА-ның корреспондентизи.
София хоорай.
«Пролетарий» фабриказы.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 21.25 — 38. идеология килдизиниң 37 — 13; харыысалгалыг секретарының 23 — 35. көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25—38. 23 — 54 үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64 чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27. иштики информация килдазының 20—60. бухгалтерияның 31 — 75. корректорларының 21 — 47. солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01346.

Культура министерствозунуң типографиязы.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үнделиеттинген

1963 ч. СЕНТЯБРЬ 17 вторник № 221 (5625).

Өртээ 2 көп.

АЖААП АЛЫЫШКЫННЫ УЛАМ-НА ДҮРГЕДЕДИП, ШЫНАРЫН БЕДИДЭЭЛ!

Кѳдээ клуб болгаш хѳй-ниити организациялары

Чон ортузунга идеологтуг ажылды чорудуп, оларның культурлуг дыштанылгазын организастаар талазы-биле партияның даанар черлери — культура-чырыдылышкын албан черлериниң улуг ролюн дугайын СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга онзалап демдеглээн.

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш парткомнарның пленумнарынга партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларын чугаалажып тура, культура одагларының ажылында бар четпестерни тодаргай айтып, бо албан черлериниң ажылынче улуг кичээнгейни салырын партия, совет, комсомол, профэвилел органнарының болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының мурнунда чугула, улуг сорулгаларның бирээзи кылдыр салган.

Чоннуң коммунистиг медерели бедээн тудум-на күш-ажылдың бүдүрүкчүлүг чоруу бедиир дээрзин эки билгеш, оларның культурлуг дыштанылгазының одаа болур клубтарның ажылынче кичээнгейни салып, бүгү талазы-биле дузаны чедирип турар хөй-ниити организациялары бистиң республикада хөй. Өвүрнүң Саглы кодээ клуву эки ажылдыг культура одагларының бирээзи апарган. Ол клуб чоннуң культурлуг дыштанылгазының ёзулуг-ла одаа болу берген, культура-массалыг, политиктиг-кижизидилгелиг ажылдар ында бедик деңнелде тургустунган.

Оон ажылының эки болганының бир чажыды болза, Саглыда партия, комсомол, профэвилел организациялары, кодээ Совет, колхоз баштаар чери, кодээ интеллигенцияның коллективи клубтуң ажылынга бүгү талалыг дузаны чедирип турарында. Клубтуң чайгы септелгезин, аңаа одаар ыяшты колхозтуң акша-хөреңгизи-биле кылып белеткээн. Клуб эргелекчизинге ай санында-ла 35 күш-хүнну колхоз берип турар, ол ышкаш баянист-массовикти колхозтуң күзели-биле төлевилээш, аңаа күш-хүнүн төлеп турар. Бо дээрге колхоз даргазы эш Седен, партия организациязының секретары эш Санаа, кодээ Совет даргазы эш Түвет-оол оларның өске ажыл-агыйларга үлегерлиг, чоннуң культурлуг дыштанылгазы дээш сагыш човангыр чоруу-дур.

Саглы сес чыл школазының башкылар коллективи клубта бот-тывынгыр ӧран чүүл бөлгүмүнүң ажылынга идепкейлиг киржип, концерттерни көргүзүп, клубка лекция, беседаларны чорудуп турар. «Кызыл тук» колхозта күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн, ол ам районда эң мурнакчы колхоз апарган. Саглы кодээ Соведи республиканың кодээ Советтериниң социалистиг чарыжынга бо чылдың бирги чартыында ийиги черни алган. Ажыл-агыйның бо чедиишкиннеринге ол клубтуң эки ажылы эвээш эвес улуг-хуузун киирген.

Улуг-Хем районнуң Торгалыг клувунуң ажылынга «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң баштаар чери, ында партия, комсомол, профэвилел организациялары, кодээ Совет, суурнуң интеллигентилериниң коллективи улуг дузаны чедирип турар. Клубтуң септелгезин, одаар ыяжын колхоз белеткээн, оон эргелекчизинге немелде күш-хүнүн төлеп турар. Каа-Хемниң Ленин аттыг, Өвүрнүң «Коммунизмче орук» колхозтарының баштаар черлери, «Тес-Хем» совхозтуң дирекциязы, бо черлерде партия, комсомол, советтер органнары, кодээ интеллигентилер клубтар-биле быжыг харылзааны тургускан, клубче үргүлчүнүң кичээнгейин салып, улуг дузаны чедирип турар. Кодээ клубтарга улуг дузаны чедирип, быжыг харылзааны тургузуп алган хөй-ниити организациялары бистиң республикада хөй.

Ынчалза-даа бо талазы-биле байдал бисте бир дески эвес. Чамдык хөй-ниити организациялары кодээ клубтарже кичээнгейни кошкаткан. Улуг-Хем районнуң Ийи-Тал кодээ клувунуң эки ажылы чүгле бистиң республикада эвес, харын Совет Эвилелиниң өске-даа черлеринге билдингир турду. Ол клубтуң ажылы ам баксыраан. Моон чылдагааны чогум чүдел? Жданов аттыг колхозтуң даргазы турган эш Кошкар-оол клубче улуг кичээнгейни салып, бүгү талалыг дузаны чедирип, ында хөй-ниити организацияларын оон ажылынче доктаамал угландырып турган. Амгы үеде колхоз баштаар чери (даргазы эш Төмүр-оол) клубче кичээнгейни кошкаткан. Ында партия организациязы (секретары эш Паву), кодээ Совет, комсомол, профэвилел органнарының, кодээ интеллигентилериниң клуб ажылынга киржилгези ырак-та багай. Ийи-Тал клувунуң ажылы шак ындыг сураглыг, эки турган, хенертен кошкап, аңаа хөй-ниити организацияларының киржилгези баксырай бээрге, Улуг-Хем парткому болгаш райкүүскому чүге чогуур хемчег албайн турарыл?

Бии-Хем районда клубтарның ажылынга ында хөй-ниити организацияларының киржилге, дузазы багай. Ылангыя «Тиилелге», «Хадын» колхозтарда клубтарның багай ажылының дугайында чагаалар бистиң редакцияга кээп турар. Бир эвес ында хөй-ниити организациялары клубтарже улуг кичээнгейни салган болза, ындыг чагаалар келбес, ында культура албан черлери чоннуң культурлуг дыштанылгазының одаглары апаар турган.

Кодээ клубтарга дуза катпас ындыг четпестер Чөөн-Хемчиктиң «Сут-Хөл», «Чыраа-Бажы», «Тыва» совхозтарының хөй-ниити организацияларында бар. Олар бо талазы-биле кожазында «Большевик» колхозтуң баштаар чериниң, партия, комсомол организацияларының, ында кодээ интеллигентилериниң мурнакчы үлегерин, арга-дуржулгазын эдерер херек.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалында мынча дээн: «Ажылчы чоннарның амыдыралының айтырыгларынче, оларның культурлуг дыштанылгазын организастаарынче, партия организацияларының кижизидилгелиг ажылының даанар черлери — культура-чырыдылышкын албан черлериниң ажыл чорудулгазынче кичээнгейни күштелдирерин партия комитеттеринге болгаш партия организацияларынга Пленум дагзып тур».

Ынчангаш бистиң республикада парткомнар болгаш партияның эге организациялары кодээ клубтарның ажылынче улуг кичээнгейни салып, оларга Советтерниң, комсомол, профэвилел организацияларының, колхозтар баштаар черлериниң, совхозтар дирекцияларының болгаш кодээ интеллигентилер коллективтериниң кандыг дуза чедирип турарын шынгыы контрольдап, удуртулганы күштелдирер ужурлуг.

Республикада мал ажылының продуктуларының күрүнеге садып алыышкыны

(1963 чылдың сентябрь 10-да чыл планынга удур хуу-биле).

Районнар болгаш ажыл-агыйлар	Сүт	Эът	Дүк
Чөөн-Хемчик	82.1	48.4	78.0
Барыын-Хемчик	79.3	66.6	74.4
Улуг-Хем	68.6	44.2	77.0
Чөөн-Хемчик эргелели	75.2	52.7	76.4
Каа-Хем	84.5	62.3	79.6
Тожу	80.4	43.2	107.9
Таңды	76.6	55.3	75.6
Бии-Хем	67.1	56.0	89.0
Таңды эргелели	75.0	56.5	80.9
Өвүр	90.9	52.2	75.6
Тес-Хем	88.9	84.5	105.5
Тес-Хем эргелели	89.6	75.5	96.1
СОВХОЗТАР:			
«Тес-Хем»	101.3	35.0	112.2
«Көк-Тей»	94.0	44.3	—
«Сүт-Хөл»	89.3	47.1	68.8
Дуржулга станциязы	85.3	40.0	65.6
«Барлык»	80.5	41.5	42.3
«Тиилелге»	78.8	26.2	78.9
«Чыраа-Бажы»	78.3	31.8	71.4
«Найырал»	76.9	40.3	80.7
«Улуг-Хая»	76.7	39.5	78.1
«Элегес»	73.6	65.8	91.4
«Шекпээр»	71.8	62.9	95.5
«Межегей»	67.6	39.5	52.0
«ҮТКА 25 чылы»	64.3	31.6	78.9
«Тээли»	58.3	62.7	73.6
«Өөк»	55.7	48.4	79.8

Республиканың колхозтары болгаш совхозтары күрүнеге сүт садарының чыл планын ниитизи-биле 76.8 хуу, а эътти — 58.4 хуу, дүкту — 82.7 хуу күүсеткен.

«Тес-Хем» совхоз сүт, дүк садар талазы-биле совхозтар аразында чарыштың бирги черин ээлеп, сүттүң чыл планын — 101.3 хуу, дүктүң — 112.2 хуу күүседип алган. «Көк-Тей», «Сүт-Хөл» совхозтар сүт садарының чыл планын долдур күүседиринге чоокшулап келгилээн.

Районнар аразында чарыштың мурнуку одуруунда сүт талазы-биле Чөөн-Хемчик, эът садар талазы-биле Тес-Хем, дүк талазы-биле Тожу, Тес-Хем районнар чоруп турар.

Мал ажылының продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле эргелелдер аразында чарыштың бирги черинде Тес-Хем колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелели чоруп турар.

Хүнде 781 тонна

Кызылдың сайгарылга баазазының деңзизинде прицептиг-даа, прицеп чок-даа янзы-бүрү машиналар девискээрниң иштинден кээп деңзилеткеш, дашкаар үнүп турган. Ол болза колхозтардан, совхозтардан эккелген тарааларын күрүне складтарынга ургаш, катап ээлчеглиг маршрудун кылыры-биле чоруп турган машиналар-дыр. Ынчаарга даштын кудумчуда кузовтарында долдур тараалыг машиналар база дестинчи бергилээн, ээлчег ёзугаар тараазын лаборантыларга хынаткаш, база-ла деңзи деңзиже киирип турарлар.

Сөөлгү үеде каай хүннер болуп турары-биле колхозтарның, совхозтарның шөлдериниң дүжүт ажаап алышкынының темпизи элээн дүргедей берген. Ынчангаш тараа сөөртүлгезиниң байдалы база шулуудап турарын машиналарның бо шимчээшкини херечилеп турар.

№ 10-16 прицептиг машина деңзилеткеш, дашкаар үнүп бар чорда, оон чолаачызы машина чанынга турган бир эжинче хүлүмзүрүй аарак көргеш: «алданны аптым» деп чугаалады. Ол чугааның утказын сонуургааш, чолаачы-биле беседалажы бердим.

Ол болза Кызылдың № 1 чүък АТК-зының хоочун чолаачыларының бирээзи Яков Иванович Мытников болду. Ол 22 чыл дургузунда чолаачылап келген болгаш оон иштинде хөй чылдарда тараа сөөртүлгезинге киржип келген. Бо чылын Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунга ажаап алышкын эгелээнинден бээр Яков Иванович коммунистиг күш-ажыл бригадазында кады ажылдап турар өөрү-биле кады тараа сөөртүп эгелээн. Демги «алданны аптым» деп чугаа болза сентябрь 13-те хүн-дүжүнүң 2 шакка чедир 60 рейсти кылганын ажиинге чугаалааны ол чүве-дир. Оон ийи прицеп кошкан автомашиназы бир кээрде 12,5—13 тонналы чүдүрүп эккээрин бодаарга, Яков Мытников 750 тонна ажыг тарааны сөөрткени ол-дур.

— «Тиилелге» совхозтуң төп шөлүнден тараа сөөртүп, хүнде ийи, чамдыкта үш рейсти кылып турар мен. Бир эвес ажаап алышкынның эгезинден бээр тараа үзүктелбээн болза моон-даа хөйнү сөөртүр турган, чамдыкта тараа үзүктели бээрге, чаңгыс катап чоруур ужурга таварыжып турдувуе. Машинам бичии-даа үрелиишкинге таварышпаан. Бистиң коммунистиг күш-ажыл бригадавыстан 11 кижи ол совхозта тараа сөөртүп, бир дем-биле, чаңгыс кижи дег ажылдап турар бис. Сөөлгү тарааге чедир ажылдаар бис — дээш, ол алдан бирги рейсти кылыры-биле чорупту.

Тараазын деңзилеткен машиналар складтарже чорупт тур. № 19 складка барган бульманнарның, прицептиг машиналарның тараазын хүлээп ап турарын көөрге дыка солун. Эртен чылын аңаа келген машиналарның тараазын холдун ускуүш демирлери-биле дүжүр эжип турган болгай, а ам көөрге ындыг эвес: бульман-даа, прицептиг машина-даа тараа дүжүрер черге кээп туруптарга, чолаачызы машиназының бир талакы кузовун куду бадырыптар. Оон соонда хүлээп алыкчы электри тогун ажылдадыптарга, машинаның дугуйларының ол-бо талаларындан кажаа кургу дег шөйбек демирлер-биле кыстыргаш, машинаны кодуре чоруй ийлендир тудуптар. Хамык тараа решёткалар (шаараш демирлер) аразынче шыынайны-ла бээр. Кандыг-даа машинаның тараазын 15 секундада дүжүрер.

— Магалыг-ла чүве-дир бо, бистерни маңаа саадатпас-тыр — деп, аңаа каш-даа чолаачы чугаалады. Шынап-ла ындыг, аңаа келген алды машина каш минута иштинде-ле тараазын хүлээдип берипкен.

— Эртен чылын маңаа ийи кижи ажылдап, бир машинаның тараазын кызыл күш-биле 12—15 минуталарда дүжүр эжип турган бис. Экиле ажылдаарга хүнде 140—150 тонна чедер чүве. Ам чаасбаан ажылдап, ындыг улуг күш үнүрбейн тур мен, чүгле электриниң ажылдадыпкаш, көрүп турар ол-ла. Бир эвес тараа үзүктелиишкин чокка кээр болза, чаңгыс бо складка хүнде 300 тонна ажыг тарааны чайлыг хүлээп алыр — деп, Анна Петровна Вергунова чугаалады.

Сайгарылга баазазында бо чылын ындыг улуг күштүг автокодурукчу ийи складта тургустунган. Прицептиг машиналарның тараазын дүжүрер, олардан бичие автокодурукчулер база бар. Бо дээрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дыка бедиткен. Чолаачыларның эки ажылы — тараа сөөртүлгезиниң чедиишкинин шиитпирлээр болгай. Ынчангаш саадал чок ажылдаарынга ындыг механизастаашкынның тургустунганынга олар өөрүвес аргажок.

Ол хүн сайгарылга баазазынга 781 тонна тараа кирген. Бир эвес тарааның кириишкини үзүктелиишкин чок болур болза, моон ийи-үш катап хөй тарааны сайгарылга баазазы хүлээп алыр аргалыг.

Л. МОҢГУШ.

Кѳдээ ажыл-агый ажылдарының хүн демдеглели

Партия болгаш чазак ногаалар база картофель бүдүрерин көвүдедиринче улуг кичээнгей салып турар. Картофель болгаш ногаалар тарып олурткан черлер чыл бүрүде калбарып турар. Олар бисте бо чылын база дыка калбарган. Республиканың чамдык колхозтары болгаш совхозтары багай эвес дүжүттү өстүрген. Сорулга болза, картофельди болгаш ногааларны чидириг чокка ажаап алыры, үрезин фондуларын тургузары, продуктуларның ол хевирлери-биле чурттакчы чонну четчир кылдыр хандырары болур.

Дуржулга станциязының тускай эртемниглери ногаалар болгаш картофель ажаап алышкынның ажыл-агыйжы ёзу-биле чорудуп турар. Картофель казары-биле барган кодээ ажыл-агый техникумунуң студентилери болгаш станцияның ажылчыннары тус-тус звенолорга үстүнген. Звено бүрүзүнге тодаргай онаалда чедиртинген, участоктарны оларга тускайлап берген. Ажылды тода организастааны, бедик бүдүрүкчүлүг ажыл картофель ажаап алышкынның бедик темпилиг чорудар арганы ажыл-агыйга берген. Ында ниитизи-биле 58 гектар картофельди тарып олурткан. Сентябрь 15-ке чедир 50 гектар хире картофель кастынган, оон 56 тонназы хоорайже чоруткан. Картофель ажаап алышкынның ажыл-агый чоокку хүннерде доозар.

Сентябрь — ногаалар болгаш картофель ажаап алырының шиитпирлиг айы. Ындыг турбуже, республика 4000 тонна картофель белеткээр планныг тургаш, чүгле 700 тоннаны белеткээн, ажаап алза чогуур картофельдиң үштүң бир кезии кастынган.

Кызыл хоорайга ногаалар болгаш картофель белеткээр талазы-биле кол бериикчи «Межегей» совхоз ногаалар садар талазы-биле планны 35 хуу, картофельдикин — 26,5 хуу күүсеткен. Картофель казылышкынын чүгле хоорай чурттакчылары чорудуп турар. Бригадаларда учётчиктер безин хоорайдан барган кижилер болуп турар, ынчаарга совхозтуң ажылчыннары, ылаңгыя бажың ээлери херээженнер боттарының огородтарын ажаарынга ойлежип турар.

«Межегейниң» бригадаларында хоорайдан барган кижилерниң ажылы багай организастаттынган, кылыр ажыл барык-ла чок болгаш күүсеттинген ажылдың учёду кылдынмайн турар. Кызылдан картофель казары-биле барган кижилерге черни хемчеп бербейн турар, картофель чүдүрген машиналарның чүъгүн деңзилевейн чорудуп турар. Чүък чүдүрер кижилер чогундан машиналар чүък чок чоруп турган таварылгалар база бар. Ховуда каскан картофельди хайгаараан хараалзаар таныныл чогундан ак-сеткилдиг эвес кижилер картофельди оорлап турар. Чоокта чаа совхозка картофель казар талазы-биле дуза көргүзер дээш бус-турбиналыг электростанциядан, коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зындан, хоорай чунар бажыңнарындан барган ажылдакчылар картофельди савалап уруп алгаш чанып турган. Ону совхоз ажылчыннарындан кым-даа доктаатпаан болгаш херекке албаан. Ниитиниң хөреңгизин оорлаар ындыг чорук-биле кам-хайыра чок демисежир херек.

Бир эвес өстүрүп алган дүжүттүң учёдун болгаш кадагалалын оон ыңай ындыг янзылыг тургузар болзуңарза ажыл-агый он-он тонна картофельди чедир албас апаарын боданыңар, эштер Пащенко, Лысак, Никитин! Байдалды кажан эдер силер?

«Тиилелге», «Көк-Тей» совхозтар, Каа-Хемниң, Улуг-Хемниң, Чөөн-Хемчиктиң колхозтары картофель ажаап алыр талазы-биле хожудан турар. Барыын талакы районнар ук ажылче барык-ла эгелеп кирбээн. «Тиилелге» совхоз ажаап алган картофелиниң безин доңуруп алган.

Республикада белеткел организациялары база багай ажылдап турар. «Межегей» совхоз бо чылын 50 тонна кабачкилерни өстүрген, ындыг болзада Кызылдың аъш-чем комбинады ооң чүгле 10 тонназын хүлээп алгаш, 40 тонназын хүлээп албаан. Респотребсоюзтуң даргазының белеткел талазы-биле оралакчызы эш Волченко, аъш-чем комбинадының директору эш Березкин ам кабачкилер стандарттыг эвес деп чугаалап турар. Ындыг даа болур ыйнаан. Ынчалзажок олар ийи неделя бурунгаар стандарттыг турган болза-даа оларны ой-шаанда хүлээп албаан болгай. Ам совхоз ол кабачкилерни малга чиртип турар, респотребсоюз кабачки икразын Украинадан, Кубандан республикаже эккеп турар.

Респотребсоюзтуң белеткел эргелелиниң болгаш райполарның белеткел конторазарының ажылдакчылары мооң болгаш кат чыыр ажылды ёзулуг организастап шыдаваан.

Картофель болгаш ногаалар ажаап алырынга уламдыктырган хүн бүрүзү дүжүттүң чидириглеринге чедирер. Колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары, тускай эртемниглери, бүдүрүлге эргелелдериниң, белеткел органнарының ажылдакчылары өстүрүп алган дүжүттүң салым-чолу дээш шыңгыы сагыш салыр, ногааларны, картофельди шынарлыг болгаш чидириг чокка ажаап алыр, оларны эки шынарлыг шыгжаар черлерге урун алыр дээш бүгү хемчегни алыр ужурлуг.

Чарыштың тиилекчилери

Төрээн чуртка тараа белеткээр талазы-биле чарыштың мурнуку одуруунда Каа-Хем районнуң ажыл-агыйлары чоруп турар. Бо хүннерде күрүне шыгжамырынга 543.700 муң пуд тарааны кирген азы чыл планын 37.9 хуу күүсеткен. Сентябрьның 15-те, бир хүн безин 43 муң пуд тараа дужааттынган.

Ажылды эки организастаанындан сентябрьның сөөлгү беш хүннеринде Ленин аттыг колхоз — 46000, «Тиилелге» — 44700, «Кызыл тук» — 33060 пуд тарааны күрүнеге кирген.

Каа-Хем районнуң «Коммунизмче орук» кодээ ажыл-агый артелиниден хүн бүрү он-он тонна тараа күрүнениң тараа хүлээп алыр пунктуларынче кирип турар. Ажылды эки шынарлыг организастап, тараа дээш демиселде ажылдап турар кижи бүрүзүнүң ажылга харыысалгазын бедидер дээш колхозтуң партия организациязы болгаш колхоз баштаар чери шиитпирлиг хемчеглерни алган. Социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап турар. Тараа ажаап алышкынның дүрген темпилиг чорун келген. Комбайнерлер В. Логинов, М. Сандараа, И. Ильин, А. Егоров олар эки ажылы дээш каш удаа мактал-шаңналга четтеннер.

ЧУРУКТА: колхозтуң № 2 бригадазының шаңында.

Фото Г. СИРОТИНИНИ.

Улуг Октябрьның 46 чыл оюнга уткуштур

Бүгү улустуң байырлалы — Улуг Октябрьның 46 чыл оюн совет улус күш-ажылга улуг чедиишкиннер-биле уткуп ап турар. Донбасстың болгаш Кузбасстың шахтёрлары, Уралдың болгаш Сибирьниң металлургтары, машина тургузукчулары, пес-таавычылар, аъш-чем кылыкчылары, тудугжулар бүдүрүлге онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткениниң дугайын дыңнадып турарлар.

Заполярьның дагжылары байырлалга чедиишкинниг ужуражыр дээш белеткенип турарлар. Тес айлар планындан ажыр тыпкан эдалганың бирги эшелонун № 2 шахта эргелелиниң демир орук шугумнарындан чоруткан. Бо дээрге бодунуң чедиишкиниңниң дугайын рапорттап турар, «Воркутуголь» комбинаттың ийиги бүдүрүлгези-дир.

«Ростовуголь» комбинаттың № 19—20 донец шахтазының дагжылары үш кварталдарның планын хуусаазының бетинде күүсеткеннер. Олар немелде кылдыр муң-муң тонна антрацитти тыпканнар.

Сатиниссиниң металлургия комбинадының коллективи хонукта онаалдазын 108 хуу күүсеткен. Пландан ажыр алдынган металл — Октябрь байырлалынга белек-тир. Күш-ажылдың шалыпчылары, улуг дагжылар эштер Автонин болгаш Рыбенко назы эээлдирериниң рекордун чедип алганнар. Сентябрьда олар хонукта бүдүрүлге графигин ажыр кылып турарлар.

Станок бүрүзүнге — эң-не бүдүрүкчүлүг чорукту, чаңгыс грамм хевеш бүрүзүн — пес-таавы кылдыр. Кинешманың ийиги пес-аргылга фабриказының пес-таавычызы Людмила Пустынникова шак ындыг кыйгырыгны Иванов областың пес-таавычыларынга кыйгырыг үндүрген. Ооң участогунда бүгү аргыкчылар дериглелерниң бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле чеди чылдың сөөлгү чылының онаалгазынче үнген.

Кара далайның «Алексин» танкерниң капитаны эш Коломийцев октябрь мурнуу чарыштың чарыжынга судно командазының баштайгы чедиишкиннериниң дугайын дыңнадып турар.

Бугурусланның нефтичилери, Боровлянск ыяш-ажыл-агый чериниң Алтай крайның ыяш кезикчилери, Оренбургтуң, Сыктывкарның тудугжулары болгаш өске-даа хөй-хөй коллективтер октябрь мурнуу чарыштың чарыжынга күш-ажылчы чедиишкиннериниң дугайын рапорттап турарлар.

КАРТОФЕЛЬДИ БОЛГАШ НОГААЛАРНЫ ЧОГУУР ҮЕЗИНДЕ АЖААП АЛЫР

Бо хүннерде бистиң республикавыстың шөлдеринде күжениишкинниг ажыл-иш хайнытып турар. Тараа культураларының ажаап алышкынны уламчылавышаан. Картофель казылышкыны, капустаның, морковьтуң, редьканың, столовая свёклазының болгаш өске-даа ногааларның ажаап алышкыны изиг-түлүк чоруп турар. Колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, дүжүттү чогуур үезинде ажаап алыр. Төрээн чуртка хөй аъш-чемни бээр дээш улуг күжениишкин-биле ажылдап турарлар. Чоннуң аъш-чемге херегцелинге картофель болгаш ногаалар хөй черни ээлеп турар.

Бистиң республикавыстың чамдык ажыл-агыйлары бо чылын картофельдиң багай эвес дүжүдүн өстүрүп алгылаан. Таңды районнуң «Межегей», «Тиилелге» совхозтарын, Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы», «Октябрь 14 чылы», «Тиилелге», Ленин аттыг колхозтарын болгаш өске-даа ажыл-агыйларны оон чижээнге киирип болур.

Ам бо хүннерде бүгү картофель ажаап алдынган база картофель шыгжаар черлерге кирген турар ужурлуг. Дуржулга станциязында (директорнуң хүлээлгезин күүседип турар эш Яркин, бригада агроному эш Афонин) картофель казылышкыны багай эвес организастаттынган. Ол ажыл-агыйның картофелин казарынга кодээ ажыл-агый техникумунуң студентилери эки дузалашкан.

Ынчалза-даа картофель казылышкыны республикада дыка четпес чоруп турар. Барыын-Хемчик, Улуг-Хем районнарының ажыл-агыйлары картофель ажаап алышкынынче мынчага чедир эгелеп кирбээннер. Оларның чүнү манап турары билдинмес. «Межегей» совхоз 388 гектар картофельдиң чүгле 20 ажыг хуузун казып алган. Ол оожум темпини ук совхозтуң дирекциязының болгаш тускай эртемниглериниң организакчы эвес ажылы-биле тайылбырлаар апаар.

«Межегей», «Тиилелге», «Көк-Тей» совхозтарның болгаш дуржулга станциязының картофелин казарынга кызылчылар улуг дузаны көргүзер ужурлуг. Олар 450 ажыг гектар картофельди казып бээрин хүлээнген. Ол эки эгелээшкин-дир.

Кызылдың чамдык бүдүрүлге, албан черлериниң коллективтери бо чугула кампанияга эки дузалажып турарын демдеглээр херек. Республика прокуратуразының, Дээди суттуң, Бурт олевилел чериниң, «Шын», «Коммунистиг күш-ажыл дээш» солуннар редакцияларының, кеш аарыының эмнелгезиниң коллективтери боттарынга онаашкан черлериниң картофелин хамыкты мурнап каскан, а каскан картофелин Кызылга эккеп дужааганнар.

Кызылдың бүдүрүлге болгаш албан черлериниң картофель казар деп онаалда алган 75 коллективтери ол ажылды бо хүннерде ыяавыла күүсеткен турар ужурлуг. Ам-даа 20 организациялар онаашкан картофелин каспааннар. Ол организацияларның партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары, коллективтериниң удуртукчулары дузалашсын дээн колхозтарының болгаш совхозтарының картофелин дүрген казарын база чогуур черлеринге сөөртүп чедирип бээрин соңгаарладышкын чокка организастаары чугула. Картофель казылышкынын соңгаарладып чылзыры — картофельди соокка доңуруп каар дээни, чоннуң мурнунга кем-буруулуг херекти кылыр дээни ол болур.

Кызылдың чамдык организациялары колхоз, совхозтарның картофелин казарда улуг четпестерни болдуруп турарлар. Казар черин хемчеп албас, хүүрек, кочал чок баргылаар, орай келгеш, эрте чана бээр. Картофельди казарда, звенолорга үстүп албайн турар. Чамдык организациялар каскан картофелин сөөртүп бербээн. Бүгү-ле организациялар боттарының каскан картофелин Кызылдың аъш-чем комбинадынга сөөртүп эккеп бээр ужурлуг. Чамдык кижилер боттарының ап чораан кочалдарынга картофельди уруп алгаш чанып, ниитиниң хөреңгизинге когараал чедирип турар фактылар-биле организацияларның удуртукчулары эптежип турары канчап-даа таарышпас. Ындыг чорукту бус-турбиналыг электростанцияның, хоорай чунар бажыңының, коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зы болгаш өске-даа чамдык коллективтерниң ажылдакчылары болдурганнар. Ындыг чүдек-бужар фактыларны коллективтерге шыңгыы чугаалажыр херек.

СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели чоокта чаа «1963 чылдың дүжүдүнден картофель болгаш ногаалар белеткелиниң чорун турарының дугайында» доктаал үндүрген. Республикада картофель болгаш ногаалар белеткели дыка оожум чорун турарын ол доктаалда демдеглээн. Чамдык парткомнар, райкүүскомнар, белеткел органнары, колхозтарның, совхозтарның директорлары, кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери бо чугула кампанияны ала-чаягаарлаашкынның агымынга киирген, картофельдиң, ногааларның ажаап алышкынында, белеткелинде болгаш садып алышкынында хожудаашкын-биле эптежип, ийиги черге-ниң херзэ кылдыр көрүп турарлар.

Картофель белеткелин сентябрьның 20-ге чедир, капуста болгаш өске-даа ногаалар белеткелин октябрьның 1-ге чедир дооскан турарын партия, совет органнарынга, ажыл-агыйларның болгаш белеткел органнарының удуртукчуларынга СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели даалган. Картофель болгаш ногаалар белеткели эң чугула улус ажыл-агыйжы сорулгаларның бирээзи боор турарын уттуп болбас ужурлуг бис.

П. ГОРЕЛОВ,
СЭКП обкомунуң килдис эргелекчизи.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ

УЛАМ-НА БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫЛДААР

Кызылдың бус-турбиналыг электростанциязында партия организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга илеткелчи — партбюро секретары Г. И. Отрыганьев болгаш санал берген коммунистер күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери дээш коллективтиң канчаар ажылдап турарынче кол кичээнгейин салып, ол айтырыгның дугайында делгереңгейи-биле чугаалап турганнар. Ол таварылга эвес.

Сөөлгү ийи чылдарда электростанцияның коллективи хоорайның мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи деп саналып келген. Электроэнергияны ажылдап кылыры экижээн, аңаа ара доктаашкыннар, озал-ондак болгаш чырык-биле багай хандырар чорук болбастаан. Бо чылдың сес айларында бүдүрүлге электроэнергияны ажылдап кылырының планын 118,4 хуу күүсеткен. Чылдың ийиги кварталының түңнелинде коллектив СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун база катап чаалап алгаш, ону быжыы-биле тудуп турар.

Хоорайның өске бүдүрүлгелеринге деңнээрге, мында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери дээш ажылды кончуг чүтүлага көрүп турар. Коллективте чаартыкчыларының болгаш чогаадыкчыларының саны көвүдеп, олар котельдарының, тудуштурулга кезектериниң ажылдаарының, хөмүр дамчыдып, оттуларының болгаш өске-даа ажыл чорудулгаларының талазы-биле элээн каш чаартыкчы саналдарны киирген. Оларның чамдыызын бүдүрүлгеге ажыглаары-биле киирген. Хөй-ниити конструктор бюрозу болгаш коммунистер эштер Рябов, Горбунов, Пашинов, Головенко олар бүдүрүлгеге чаартыглаларны дидими-биле киирерин­ге, цехтерге социалистиг чарышты организастаарынга идепкейлиг киржип келгенин отчёт-соңгулдалыг хуралга демдеглээн.

Коллективтиң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылар коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты чедип алыр дээш демисежип турар. Ол шимчээшкинде киржип турарларның ортузунга партийжи кижизидилге ажылын хөй янзы арга-хевирлер-биле тургузуп турарын коммунистер чугаалааннар. Партияның ажыл хуралдарынга, партия-комсомол болгаш профэвилел комитеттериниң хуралдарынга коммунистиг күш-ажыл дээш демиселге коллективтиң кежигүннериниң киржилгезин, күш-ажылдың сагылга-чурумун, цехтер болгаш сменалар аразында социалистиг чарыштың түңнелдерин удаа-дараа чугаалажып келген. Котель цегиниң үш сменаларынга коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларының болгаш кежигүннериниң саны тозан ажыг турар. Олар коллективни-биле кинолап, чоокку районнарның ажылчы чоннарынга ооң концерттерин көргүзүп, өг-бүледе амыдырал-чурттапганың байдалы-биле таныжып, ооң дугайын чугаалажып турарлар. Бо ажылдарны организастаарынга коммунистер эштер Головченко, Григорьев, Иванов, Жахов болгаш өскелериниң-даа ачы-хавыязы улуг болганын хуралга демдеглээн.

Коммунистерниң болгаш коллективтиң бүгү кижилериниң өөредилгезинче чогуур кичээнгейин салып келген. Амгы үеде бүгү-ле ажылчыннарның тозан ажыг хуузу партия чырыдыышкынының өөредилгезинге хаара туттунган.

Партбюро секретары эш Отрыганьев бодунуң илеткелинге коммунистиг күш-ажылдыы деп чаагай ат дээш демисежип турар бо коллектив бүгү талазы-биле үлегерлиг болур ужурлуг турда, мында ам-даа хөй четпестерниң барын илереткен. Партия организациязы хөй-ниити организациялары-биле харылзааны кошкак тудуп, көску агитацияның янзы бүрү хевирлерин элээш кылып, чурум үрээкчилери-биле, ажылга үрей кылыр чоруктар-биле ой-шаанда шыңгыы демиселди чорутпайн турар. Коммунист Тарабаров ажыл шагы үзүп, багай ажылдап турган, ооң соонда ажылын каггаш, өске черже чоруй барган. Ооң-биле кижизидилге ажылын чорударын партбюро херекке албайн турган. Бо чылдың эгезинден бээр хөй-ниитиниң чурумун үрээриниң сес таварылгалары бар болган. Ооң хөй кезии—арагалаашкын, ажыл шагы үзер фактылар. Ындыг турда-ла, коммунистер четпестерни чаңгыс тура-сорук-биле чок болдурарының тодаргай кемчээн албайн турганнар.

Бо чылдың августан бээр электростанцияның экономиктиг көргүзүглери кудулап, ай планнарын чүгле чедир күүседип турар апарганының чылдагаанын коммунистер шимы-биле илереткеннер. Партия бюрозу кижи бүрүзүнге чедир кижизидилге ажылын чавыс деңнелге тургусканын, ажылчыннарга негелдени кошкатканын бо чорук херечилеп турар. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин пропагандалаар ажыл оожум чоруп турарын, агитаторлар өлче кичээнгей салбастааның коммунистер Осеев, Горбунов шугумчулеп чугаалааннар.

Бо хүннерде электростанция кышка кошкак белеткенип турар. Септелге ажылдары доозулбаан: чамдык котельдарда суг дамчыдарының системазы кошкак, вителге-тудуг ажылдары оожум чоруп турар. Бир котельду үш ай ажыг үеде септеп келзе-даа, ону ам-даа дооспаан. Байдал ындыг турда, партия организациязы, ооң бюрозу септелге ажылдарын дүргедедириниң хемчеглерин албайн турган.

Хоорайның мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи деп чаагай адын мышкыдайн, электроэнергияны ажылдап кылырының нормазын улам-на көвүдедип, коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп атты төлептиг-биле чедип алыры коммунистер бодунуң хуралынга бүзүрелдиг-биле чугаалап турганнар.

А. НУГУУРАК.

Амыдыралче улам-на чоокшуладыр

Партия политчырыдыышкынының хевирлерин чыл бүрү ажыл-агыйның практиктиг негелделеринге дүүштүр эде тургузуп, чон ортузунга ооң идейлиг деңнелин бедидери партияның идеология ажылының дээштиг болурунуң кол чүүлү ында деп, СЭКП ТК-ның июнь Пленуму айтып турар. Политиктиг чырыдыышкын ажылының сорулгаларын тодаргай болгаш билдингир кылдыр партия организацияларының мурнунга Пленумнуң салганын Тес-Хем районнуң коммунистери болгаш ажыл-ишчилери сеткил ханымнышкын-биле чугаалажып көрген.

Партия чырыдыышкынының четкизин четчелээри районда доозулган. Бөлгүмнерде малчыннар, саанчылардан эгелээш, ажыл-агыйның бүгү участоктарында ажыл-ишчилер хөйү-биле хаара туттунганнар. Теоретиктиг семинарларга болгаш чырыдыышкының янзы-бүрү бөлгүмнеринде ниитизи-биле 1192 дыңнакчылар хаара туттунган. Ол болза эрткен чылдызынга бодаарга барык ийи катап хөй кижи хаара туттунганы ол. Эрткен чылын өөредилгеге коммунистерниң 37 хуузу хаара туттунган турган болза, бо чылгы четчелээшкинде коммунистерниң 50 ажыг хуузу, 372 комсомолчулар хаара туттунган.

Районнуң партия чырыдыышкынында бир чаа чүүл болза хойжу бригадаларда болгаш сүт-бараан фермаларында экономиканың 32 эге бөлгүмнерин тургусканы, мында 517 малчыннар хаара туттунганы болур. Ол бөлгүмнерниң дыңнакчыларының кылып турар ажылының кол угланыышкынын ёзугаар, мал ажылының продуктулуун бедидеринге, мурнакчыларның дуржулгаларын өөрениринге дүүштүргеш, 2 чылдыг курстуң программазын парткомнуң идеология килдизиниң методтуг чөвүлели ажылдап кылып турар. Бөлгүмнер малдың продуктулуун бедидериниң эртем талазы-биле бодуун билиглерин бээри-биле кады малчыннарның политиктиг билиин бедидер сорулга-биле, политшколаларның программазын база аралаштыр өөредир кылдыр тургустунган.

Кадээ ажыл-агыйның тодаргай экономиказының 8 бөлгүмнерин район төвүнде болгаш совхоз, колхозтар төптеринде ажыл-агый удуртукчуларынга, бухгалтерлерге таарыштыр тургускан. Олар хамаарышкан ажыл-агыйларының экономиказын делгереңгейи-биле өөренип, ооң курлавырларын чоп ажыглаарынга идиг бээр сорулгалыг.

СЭКП төөгүзү өөрениринин төс бөлгүмнери бар, ол бөлгүмнер бистиң алдарлыг ленинчи партиявыстың эрттип келген төөгүзүн ажыл-агыйның хүн бүрүдеги сорулгалары-биле дүүштүр өөренирлер.

Школаларда башкылар коллективтериниң ниитинге политөөредилгениң моон мурнунда чылдарда чаңгыс даа эвес кылдыр тургузуп турган бис. Бо өөредилге чылында СЭКП Тыва обкомунуң идеология килдизиниң сүмелээни ёзугаар, марксичи-ленинчи философияның, эстетиканың, коммунистиг кижизидилге талазы-биле чаңгыс ай хевирлиг теоретиктиг семинарларын тургускан. Школаларга өөредилге-кижизидилгелиг ажылды экижидеринге бо семинарлар улуг рольду ойнаары чугаажок.

Тургустунган бүгү теоретиктиг семинарлар болгаш бөлгүмнер кол болгаш дузалакчы пропагандистер-биле хандыртынган. Ынчалза-даа мурнуку чылдардан бо чылын бөлгүмнерниң саны ийи катап өзе бергениниң ужурунда, дыка хөй бөлгүмнер аныяк пропагандистер-биле хандыртынганнар. Пропагандист ажылынга, ылангыя кодаа ажыл-агыйның тускай эртемниглери эң хөй кирипкен. Ам парткомнуң идеология килдизиниң талазындан ол аныяк пропагандистерни өөредилге эгелээриниң бетинде теоретиктиг семинар эрттирип, оларны теория-биле практиканы колбаштырып ажылдаарынга белеткеп, оларның кичээлдеринге олурзуп, практиктиг дуза чедирери негеттинип турар.

Тургустунган бүгү бөлгүмнерниң кичээлдерин айыткан хүнүнде ыяап-ла эрттирип турарын амыдыралга чанчыктырары, ол хүн районнуң болгаш колхоз, совхозтарның-даа талазындан дыңнакчыларны болгаш пропагандистерни сургакчылады, ийикпе азы хурал-суглаалар кылгаш, кичээл үстүрер фактыларны болдурбазы онза чүгула. Эрткен чылдың практиказындан алырга, партия өөредилгезиниң хүнүнде дыңнакчыларның 60 хуузу тура-ла ажырбас деп хоон-биле кичээлдер эрттирип турганындан, өөредилге чылының түңнелинде дыңнакчыларның чүгле 60 хуузу кичээлдерге доктаамал кээп турганы илерээн болгай. Ындыг чорукту болдурбас болзун СЭКП ТК-ның июнь Пленуму демдеглээн, партия чырыдыышкынының удуртулгазынга ала-чаагаарлаашкынны моон соңгаар катаптавас дугайында шыңгыызы-биле айыткан.

Партия чырыдыышкыны-биле кады бистиң ажылчын аныяктарывыстың кежээки школаларынга өөрениин, ниити сес чылдың болгаш ортумак эртемни чедип ап турарынче кичээнгей салып турарывыс ам-даа ыракта четпес. Эрткен өөредилге чылында өөренип кирген 196 аныяктардан чүгле 100 кижи хамаарышкан класын доозуп үнген. 39 аныяктар он бир классты доозуп, ортумак эртемниң аттестадын алган болгай. Ол болза кежээки школаларга өөренип турар аныяктарга таарымчалыг байдалдарны тургуспайн, оларны кичээлдер үстүрүп, кичээл хүннеринде ыралыр сургакчылазыр, ажыл-агыйның удуртукчуларының талазындан боттарының кадрларының эртем чедип алырын харыысалгага чок көрүп турганындан болдунган. Ам үеде кежээки школаларның четчелээшкинин ам чорут турар, а партия организациялары болгаш ажыл-агыйның удуртукчулары кажан кежээки школаларның кичээлдери эгелей бээрге, эрткен чылгы ышкаш четпестерден уштунары чүгүла.

Кижизидилге ажылының талазы-биле районда бир шиитпирлеттинмейн турар айтырыг — бижикти бичие билирлерни болгаш бижик билбестерни өөредир ажыл. 1962—63 өөредилге чылының төп-чүзүнде 100 ажыг сургуулдарны культармейжилер кылдыр үндүрген, ынчалза-даа ол культармейжилерниң каш кижи өөредип алганын ам-даа түңнеп албайн турарывыс четпес. Парткомнуң идеология комиссиязының хуралынга сентябрь айның бирги чартыында бижик билбестерге хыналданы катап чорутнаш, оларны доктаамал өөредири-биле совхоз, колхозтарда школалар башкыларын, агитаторларны быжыглаарын көрген.

Районнуң партия организациязының мурнунда салдынып турар сорулга болза, 1963—64 өөредилге чылын бедик утка-шынарлыг, үре-түңнелдиг эрттирип, ажыл-ишчилерниң билиин бедидер дээш ёзулуг демиселди калбартырында.

М. МИНЧИМАА.
Тес-Хем парткомунуң секретарының оралакчызы.

Кышка белеткел

Бо чылдың сентябрь 3-те СЭКП-ниң Барыын-Хемчик парткомунуң дөртку пленуму болуп эрткен. Аңаа амгы үеде районда кышка белеткелди болгаш кыштаглаашкынны организастыг эрттирерин­ге ажыл-агыйларда партия организацияларының сорулгаларының дугайында партком секретары эш Н. С. Бойдунуң илеткелин чугаалажып көрген.

Районнуң колхозтары болгаш совхозтары, мал чемиин четче эвес белеткеттингениинден, эрткен кыжын элээн бергедээшкиннерге таваржып турганын эш Бойду тодаргай чижектер биле көргүскен болгаш ол ажыл-агыйжы эвес чорукту уржуктарын онзалап демдеглээн.

«Мурнакчы» колхоз кышка белеткелди малчыннарның оран-бажыңнарын тудуп, сентябрьинден эгелээн. Ол ажыл-агый малчыннарның 30 хире чуртталга бажыңының 21-ин септеп дооскан. Ол ышкаш, хойжу бригадаларының дөрт чуртталга бажыңын болгаш ында хөй кажааларын туткан. Кышка белеткел ажылдарын «Тээли» совхоз база багай эвес чорудуп турар. Ол совхозтуң хойжу бригадаларында болгаш сүт-бараан фермаларында ийи-ийи аал ниити чурттаар чеди бажың туттунган. Ооң-биле кады Х. Даржаа бригадирлээн хойжу бригада 700 баш, С. Чүлдүмнуң бригадазында 300 баш хойнуң, Деңн-Терекке 100 баш торуур хаванның, Ээр-Хавак сүт-бараан фермазында 200 инектиң кажааларын ажыглалга кирер ужурлуг.

Амгы үеде районда шээр малдың кажааларың четпес болганындан ажыглаттынмайн турган эрги кажааларны селиившаан, олар солуп кежери-биле аңдык кажааларны тударын планнап көрүп турар. Кара-Хол колхозтуң баштаар чери малчын бүрүзүнге ийиден кээрни эвес артык кажааны септеп кылып бээр сорулганы салган.

«Шекпээр» совхозтуң Дөн-Терезин салбыры 80 тонна сигенни кыштагларда чедирген болгаш ам артыкан сараттарны ниити улуг кажааже сөөртүп турарын база шээр малдың 12 кажаазын тускай звенонуң тудуп эгелээнин салбыр эргелекчизи М. Чамбал-оол дыңнаткан. Малды хүр кыш ажырары хамыктың мурнунда малчыннардан онза хамааржыр болганда мал ажылынга мергежилдиг, ак сеткилдиг кижилерни шилип тургузарын пленум айыткан.

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык, Хендерген салбырларында кыштаглаар сентябрьның тускай бригадалары ажылдап эгелээнин болгаш мал ажылынче 22 коммунистерни, 35 комсомолчуларны чорутканының дугайында мында партком секретары эш Х. Өлзей чугаалаан.

Мал чеми белеткээриниң планын сентябрь 1-ге чедир «Большевик» колхоз 81,3 хуу, «Мурнакчы»—70 хуу күүсеткен. Мал чемиин белеткелин «Кара-Хол» «Малчын» колхозтар аажок хежудадып турар. Ылангыя «Кара-Хол» колхоз сиген планын чүгле 15,9 хуу күүсеткен. «Барлык», «Тээли» совхозтарда кукуруза кезилдези озалдап турар. «Шекпээр» совхозтуң сүт-бараан фермадарында инек кажааларын чедишпес. Кышка белеткел ажылдарында бар четпестерни дораан чайладырын ажыл-агыйларның удуртукчуларындан пленум негээн.

Д. ОДАҢ-ООЛ.

Олар—Чөөн-Хемчиктиң колхозтарында

ЧОГААДЫКЧЫ МЕХАНИЗАТОР

Хараганныг-Ужунуң калбак делгем ховузу. Ында колхозтуң чингетараазын тарып өстүрген. Кандааш кынныг чылдын байдалы-биле алырга, тараа ында багай эвес.

Дөрт кестиришкин-биле чавыс сыптыг тарааны комбайн-биле ажаап киирипте ерге, ооң салбактарының бажында тараалары чедир алдынмайн баар, ынчангаш чидиригниң болуп турарын хамыктың мурнунда аныяк комбайнер Хүрен-Даш эскерип каан.

Дүжүттүг чидириг чокка, кыска хуусааның иштинде ажаап алыр дээш эрес-шалып, шынап-ла, «олутта олча чок, чылыңда чыргал чок» деп улустуң чугаазын ажыл-үүлезиниң дүрүмү кылып алгаш, дүнеки ээлчег чокка ажылдап турар мурнакчы комбайнерлерниң бирээзи—Ооржак Хүрен-Даш бир катап хову бригадири Ховалыг Очур-оол, учётчик Александр Лаандык, энтевчи, хөөчүн дарган Моңгуш Сотпа оларга чедип келген. Дужут дээш шудургу демиселдиң дарзаларынга келирде, чавыс үнүштүг тарааны дөрт кезиишкин-биле чидириг чокка ажаап алыр дээш «СБ-3» комбайнынга бичии-даа боо, ужурлуг дузалыг чаартылгалар, тур эдиглер киирер деп саналдыг келген. Кылган ажыл-ишиниң чаагай үре-түңнелдиг болуру дээш сундуругуп, сагыш човап, саргып чоруур кижи ажылда четпестерни чүгле аңаа эскерип каар эвес, харын ол четпестерни дарый узуткап чок кылырының аргаларын тып экиэр боор чүве болгай. Ынчаарга бодуун механизатор Хүрен-Даш—ылап-ла ындыгларының бирээзи.

Ооң киирип келген саналы бо: комбайнның думчуунда бистер кырында дырбаажының салааларының аразы алгыг, ынчангаш бедик сыптыг кандыг-даа тарааларны кезип ажаарынга таарышкан, ынчалза-даа, чавыс сыптыг тараалар-ның чүгле салбак баштарын алыр, оон түңнелинде, уаг чидириглер үнүп каар мындыг болган. Ол чидириглерни болдурбазының аргазын тывар дээш Хүрен-Даш үр боданган. Чамдык комбайнерлер өөрү-биле марғыжып чамдызы-биле чугаалажышкыннарның түңнелинде бистер кырында дээскиниин чоруур дырбааш салааларының аразынга калбак резиналар чышпыр кагарын ол механизатор тып үндүрген. Дырбааштың салааларының аразында хос черлерни тарладып, калбак резиналарны аңаа чышпыр хаптарга, чавыс сыптыг тараалар дооза алдынып турар апарган.

Баштайгы чаартылганың түңнелдиг болганынга сеткил-сагыжы сорук кирген комбайнер чүгле аңаа доктаавайн, чидириглер-биле демисежир дээш. Хүрен-Даш база бир саналды үндүрүп келген. Ол санал база-ла үре-түңнелдиг боор, комбайнерлер бригадазының изиг деткимчезин алган. Кестирер бистер кырының ойбак хаайжыгаштар артынга ийленчек бүлүнчүгаш хевирлиг 12—13 сантиметр иштиригни эптеп кылган.

Аныяк механизатор Хүрен-Даштың чогаадыкчы, тывынгыр ёзу-биле киирип келген санал-оналдарының ачызында чавыс сыптыг тараалар-ның чидириглерин Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң ХХII съездизин аттыг колхозтуң комбайнерлери дыка кызырганнар деп чоргаарал-биле чугаалап болур. Чидириглер-биле демиселди күштелдиргенииниң түңнелинде, колхоз сентябрь 10-га чедир 250 тонна тарааны дужаагаш, күрүнеге 500 тонна тараа киирер планының чартыын күүседипкен. Эш Хүрен-Даш ээлчег саныңда 12—15 гектардан черле кудулатпайн келген. Ынчангаш бо сезонда 350 га черниң тараазын кестирер хүлээзгезиниң 280 газын ажаап алган. Ажылга чогаадыкчы, тывынгыр санал-оналдыг, кежээ, эрес-шалып боорга, Бора-Холдуң төп шаңында үндүрүп турар агитхуудуста ону мактап бижээн.

Хүрен-Даш Кудерович кылып бүдүргенинге кажан-даа доктаап маажыкпазынга чаңчыккан. Колхоз бүдүрүлгезиниң мурнакчызы комбайнер Ооржак Хүрен-Дашка коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты тыпсырын колхоз баштаар чери, партия организациязы саналдаан.

А. БЕГЗИ.

ШЕМИНИҢ ХОВУЛАРЫНДА

Кезек када үргүлчүлээн бораңның хүннерниң сөөлгү дүнезинде, дээр хиндиинде хир-даа чок кылдыр аязы берген. Бежээ дүшкен шалың аас дүнүң сооунга чоорту хирвалайдыр дона берген. Хемнер баштарының, тайгаларның бедик баштары ак хар-биле шыптына бергени дээрниң аязында көстүп турган.

— Кылыксаан чүвезин кылып, тайгазында харын чаап, шынаазында хыраазын дүжүрүп алганда, ам черле соксаар ийү келди ыйнаан бо — диже, эртен эрте турүп келген тараажылар дээр чүдерээшкиниңин ажылга шаптыктап турганынга хомудаан бодалдарын илередип, аразында чугаалажып турлар.

— Даарта аас хүнден деп, дүүн чагыг кылган кижи мен, мээн ол чагымым күүсеттингени ышкаш-тыр — деп, бир аныяк комбайнер баштактанды-даа.

Кижи бүрүзү аас хүнүң дугайында кожазы-биле чугаа солчуп, бодунуң ажылдаар машина-чепсээн ажылга хынамчалыы-биле белеткеп турда, хүн бедип үне берди.

Эртенги чемге хөй шак-даа чарыгдаттынмады. Турлаг сынмас кылдыр диңмиреп үнген комбайннар ажылдаары-биле шөлдерже тарап үне берген, «дыка хөй шуугавайн, дүрген ажылдаайн» дээнзиг, ырактан дыңнаарга, даажы безин чиде берген.

Хову корабльдерин мергежилдии-биле башкарып турар комбайнерлерниң болгаш чер чарарынче бүгү күжүн салган трактористерниң кызымак күш-ажылының дугайын чугаалажып турар аравыста, колхозта партия организациязының секретары Константин Ензакович Хаяп-оол ховунуң кудургайынче сыгладып бадып орган хүрен комбайнның үнүнче айыткаш, чугаалай-дыр:

— Дүү чоруп турар комбайнер бистиң ховувустуң шылгарангай маадырларының бирээзи Василий Антонов-дур. Ажаап алыышкынның ийиги беш хонуундан эгелээш, ийи удаа улаштыр, социалистиг чарыштың бирги черин алгаш, шилчиир вымпелди быжыы-биле тудуп турар кижи. Ооң кедээзинде буруладып турар — Ооржак Борзуң-оол-дур. Ол баштайгы беш хонукта бирги черге турган кижи. Ам ол алзыпкан вымпелин дедир чаалап алыр дээш шудургу туттуп турар болдур ийин, бо беш хонукта канчаар болду. Тарааның алдыы ужунда Моңгуш Дооскара бастырып кел чор, көрүңер даан. Ол база-ла мурнуку одуругда чоруп турар, амыр эвес үрен боор—дээш секретарь оон ыңай элээн хөй кижилерниң кызымак ажылдап турарын тайылбырлады.

Ол аразында, чамдык чүве херексевес кижилерниң тарааны чидиригниг ажаап турарын, чидириг-биле демиселди канчаар организастааның база чугаалады. Ылангыя чиңге-тараа ажаалдазын эгелеп турда, чамдык комбайнерлерге оларның мажакталдырып каапкан черлерин катап кестирткен.

Комбайннарның ажылдап турган шөлдериниң шанче машиналар шууштур-шууштур каранналып-ла турлар. Чолаачыларның аразында Сат Хуурак, Куулар Багай-оол болгаш Чигжит оларның комбайннарны манатпайн хөй рейстер кылып, уйгу-чыдын чок ажылдап турарын бригадир Шагдыр-оол сеткил хайныышкын-биле чугаалай-дыр.

Колхоз дүжүт ажаалдазы-биле чергелештир ангыс андарылгазын база чорудуп турар. Бо ажылды күүседири-биле тускай звено тургускан, 7 трактор доктаамал чер андарып турар. Трактористер Александр Моңгуш, Жора Моңгуш чер чарарының нормазын үргүлчү ажыр күүседип турарлар.

Тараазын ажаап алган шөлдерниң саваңын бөлүп сараттаары—мал чемнериниң курлавырын көвүдедиринге болгаш ангыс андарылгазының темпизин дүргедедиринге аажок дөгүм болур. Чоокта чаа тургустунган саван бөлер звено алды хүннүң дургузунда 240 гектар черниң саваңын бөлүп сараттаан. Ында трактористер Куулар Бурзет-оол, Моңгуш Хемзиг, сараат салыкчылары Моңгуш Долзат-оол, Моңгуш Сотпа, Куулар Шырап болгаш өскелер-даа кызымак ажылдап турарлар.

Колхоз 3500 га тараа культураларын ажаар ужурлуг. Ооң мун ажыг газы ажааттынган. Артканың ыска хүусаада, чидириг чокка ажаап алыр дээш, «Большевиктиң» тараажылары социалистиг чарыштың тугун бедик тудуп, уйгу-чыдын чок ажылдап турарлар.

С. ПАВУ.
Бистиң корр.
Чөөн-Хемчик район.

ФОТОЧУРУК БУРУУДАДЫП ТУР

Бистиң фотоаппарадывыс «Межегей» совхозтуң № 2 бригадазынче угланы берди. Тараажылар бисти чүнүң-биле өөртүр ирги деп бодал бүргег хөөнге алзы каапканын номчуукчуга дыңнатпас аргажок-тур. Көрүңерден, бо комбайннарны. Олар совхоз төвүнден калгып үнгеш, хову турлаанга келгеш, ооң ыңай «хоочураан аарыы» киргеш, ара доктаапкыннар. Чаагай үнген тарааже олар кирип шыдавааннар, чүге дээрге мастерская оларны далаш кадында буу даа «септээн», ёзулуг хыналда-даа чокка, комбайнерлерге хүлээдип бергеш, ховуже үн дээн. Ам олар гурбушаан чылдагааны ол.

Кур черниң улуг совхозунда мындыг харыысалга чок чорукту кымнар харыылаарыл? Кымның-даа мурнунда, ол совхозтуң удуртукчулары.

Фото С. Феоктистовтуу.

Пионер отрядтарының Бүгү-эвилел чарыжы

Пионер отрядтарының бирги Бүгү-эвилел чарыжын бир чыл мурнунда эгелээн турган. Бистиң республиканың пионерлери чарыш эгелээш, олар чарышче кирипкен дээрин пионер организациязының область чөвүлелинге, радио, солуннар редакцияларынга ынчан дыңнатканнар. Ол чарыш республиканың пионер организацияларының ажылынга чаа көдүрээшкинни болдурган.

Отрядтарга ажылдың чаа хевирлери тывтын, пионер хөделиишкиниң зоналары тургустунгулаан, сонуурганчыг ажыл-херектиң далазынга аан чоруктар калбарган. Пионерлерниң ниитилелге ажыктыг күш ажылы боттуг шинчи кирген — ол дээрге, школа чаңының дуржулга шөлдеринге, колхоз, совхозтарга, бүдүрүлгелерге күженишкиниг ажылдар болуп турган.

Чөөн-Хемчик районнуң пионер отрядтарының болгаш дружиналарының ажылынга дыка хөй солун чүүлдерни чарыш тывылдырган. Бо чылдың май 19-та В. И. Ленин аттыг пионер организациязының 41 чыл оюнда Чөөн-Хемчиктиң пионерлери Шеми сес чыл школазында музейжи-геш ажыткан. Аныяк бора-тайгажылар боттарының школазының төөгүзүн бижээнин рапорттааннар. Чадаананың № 1 школазының бешки клазында отряд хөмүр дашчылар-биле быжыг харылзаалыг. Ол-ла районнуң Киров школазының пионерлери боттарының совхозунуң чеди хаванын өстүрүп бергеннер.

Бай-Хаак школазының дөрткү клазында «Чеди чылдың спутниги» болган № 3 отрядтың пионерлери 4 тонна демир кескиндизин чыып, 49 рубльдиң номнарын чонга тараткан болгаш уруглар садынга кукла театрын организастааннар. Тураннын № 1, Шагаан-Арыгның № 1, Дүргенниң сес чыл болгаш өске-даа хөй школаларда пионер отрядтарының ажыл-херээнде сонуурганчыг болгаш ханы утка-шынарлыг чүүлдер эмнежок.

Бир эвес чарышты организастаарынга болгаш чорударынга четпестерни болдурбаан болза, чедиишкиннер хөй турар турган. Чарыштың кол негелдези пионерлерниң идейлиг бүдүрелии, политиктиг дадыгыышкынын быжыглаары, оларның хөй-ниитичи идепкейин хогжүдери болуп турган. Бо сорулганы чарыштың чамдык организакчылары чедир бодавайн барган. Моон ужурунда чамдык отрядтар концерттер, байырлалдар белеткээринче, «бештер» болгаш «ийилер» санаарынче хандыккаш, солун болгаш ниитиге дузалыг чүүлдерден чардыга берген болгулаан. Чижээ, Хову-Аксының сес чыл школазының пионер отрядтарының чарыжы класстар арыг-шевериниң демдектерин, «бештерни» санаары-биле кызыгаарлаттынган турган.

Пионер отрядтарының Бүгү-эвилел чарыжы отрядтарны пионер ажылының, уруглар амыдыралының төвү болдуруп, пионер бүрүзүнүң сеткилинге таарыжыр ажылды тып бээр сорулганы база салган. Ол дугайын элээн хөй пионер дружиналары база-ла уттупкан. Чижээ, Самагалдай 11 чыл школазынга бүгү чарышты демир кескиндизи чыырынче угландырганындан, уруглар чарыштың девиин, сорулгазын билбес болганнар. Пионерлерге боттуг даалга чок турган, дыштаныышка болгаш каникул хүннеринде школа хаагалы болуп турган. Бо талазы-биле башкылар коллективи буруулуг болбайн канчаар.

Чарыш пионер бүрүзүнүң демиселинге дузалаар, чогаадыкчы идепкейин көдүрер ужурлуг. Ол чокка чарыш—чарыш болбас. Ынчаарга чамдык пионер дружиналарынга бүгү чүвени пионерлерниң орнунга улуг кижилер — башкылар, вожатыйлар кылып тургулаан.

Пионер организациязынга В. И. Ленинниң адын тывыскандан бээр 40 чыл оюнга уткуштур эң эки отряд дээш чаа Бүгү-эвилел чарыжын эгелээр мурнунда үстүнде четпестерни чайладыры онза чүгүла. Чаа чарыш «Ленинниң ады пионер бүрүзүнүң чүрээнде, партияга шынчывысты ажыл-херек-биле көргүзээл!» деп девизтиң адаа-биле эртер.

Эрткен чылда чыгдыныган дуржулга, четпестерниң ханы анализи чаа чарышты улам калбартып, ханы утка-шынарлыг болдурар арганы башкыларга, вожатыйларга, пионер организацияларының район чөвүлелдеринге берип турар. Ам отряд бүрүзүнге чарыштың чеди негелделериниң чүүл бүрүзүн пионерлер-биле кады ханы чугаалажып көргеш, чогуур хемчеглерни ажылдап кылыр ужурлуг. Ылангыя «Пионерлер ленинчи ёзу-биле чурттап, ажылдап өөренир» деп бирги негелдеже кол кичээнгей салза чогуур. Моон үнделзини болза «Чүгле ажылчыннар болгаш тараачыннар-биле кады күш-ажылга ёзулуг коммунистер болуп ап шыдаар» деп В. И. Ленинниң чагыы болур. Ынчангаш, Төрээн чуртунуң чаагай чорууунга күш-ажыл — отрядтар амыдыралынга кол черни ээлээн турар. Чүгле күш-ажылды үнелээр, кундулээр отряд, пионер чарышка тиилелгени чедип ап болур.

ВЛКСМ комитеттери, пионер организацияларының район чөвүлелдери чарышты калбартыр талазы-биле хөй организакчы болгаш белеткел ажылдарын амдан эгелеп чорудуп, ооң утка-шынарын отряд, пионер бүрүзүнге чедир тайылбырлаар ужурлуг. Бо дугайын башкылар чөвүлелдеринге чугаалажып, вожатый, башкы, директор бүрүзү чарыштың организакчызы болурун чедип алыр херек.

Бо чүгула херектен коммунистер, комсомолчулар, ада-иелер база чыда калбайн, боттарының болгаш эш-өөрүнүң чаагай ажыл-херектериниң дугайын пионерлерге чугаалап бээри чогумчалыг.

Ам үеде пионерлерниң октябрь 20-де болур чарыжының эгезин чарлаар Бүгү-эвилел радио кыйгырыжылгазынга хынамчалыг белеткенири чугула. Эрткен чылда ышкаш, чамдык пионерлер ынчан болган радио кыйгырыжылганы билбээн болгаш киришпээн чорукту болдурбас ужурлуг бис.

Пионер отрядтарының чаа Бүгү-эвилел чарыжы СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлериниң күштелдиргени идей-кижизидилге ажылының бедик көдүрлүүшкүнүнүң үезинде эртип турар. Ынчангаш пионер отрядтарының Бүгү-эвилел чарыжы уругларның идейлиг-кижизидилгезиниң база бир чепсээ кылдыр ажыглаттынган турарын пионер, комсомол организациялары чедип алыр ужурлуг.

М. ЯКУШЕВА,
В. И. Ленин аттыг пионер организациязының область чөвүлелиниң харыысалгалыг секретары.

Эки кижилер дугайында

Чонга хүндүткелдиг

Мээн кадыым кончуг-ла багай турган; чүрээм хоочурап аараанындан тынышым бачыдап, бажым богап-чок-да шашкылап, чамдыкта хейле холзеп девидеп, кожамда бажыңнарга безин чедип шыдавас болган мен. Ындыг байдалым каш-даа чылдарда үргүлчүлеп келген. Аарыг меним эмнээри-биле Тожунуң эмчилери кай удаа хемчег ап, кончуг сагыш салып турган чүве.

Эргижиреп, хоочурап бар чыдар аарыг ындыг-ла дүрген эмнеттинмес болгай, ынчалза-даа аарыг кижи боду сеткип алырын бодавас болза, экирип туржук, харын кедерей бээр. Мен, кандыг-даа берге таварышса, ыңаавыла эмнедип алырын быжыы-биле шиитпирлеп алган мен. Ол-ла бодалым-биле, 1960 чылда Кызылдың № 1 поликлиниказынга келдим.

Ынчан мен эмчиге кандыг арга-биле кирип алырын билбес болгаш, ол-бо кижиден айтыртынып, коридорга олур мен. Ол арзында мээң чанымга хелчок аныяк кыс чедип келгеш, мээң кайгыын кедгеннимни, канчаар вераанымны айтырып, кончуг-ла сагыш човап тур. Оон бээр-ле бо эмнелгениң иштики аарыглар эмчизи Раиса Александровна Астафьева-биле эки таныжа берген мен.

Аныяк эмчиниң ажылында болгаш аажы-чаңында кижиниң сагыш-сеткилинге чоок эргим чүүлдү чүгле мен эвес, өске-даа кижилер ынчаар чоргаарал-биле чугаалажып турганнар.

Раиса Александровна мени эмнеп эгелээни ол. Шинчип-шинчип, тааржыр эмнерни бижип берип, Кызылга турумда, бодунуң хүлээп алыышкынынга кирип турар апарган. Мен бодаарымга, Раиса Александровна аарыгны тодарадып билиринге, ылангыя чаңгыс эвес, а хөй чүүл аарыглардан аараан кижини эмнээрде, кайы аарыгже кол кичээнгей салырынга дыка мергежээн кижи.

Мен чоокта чаа Раиса Александровнаның хүлээп алыышкынынга база катап кирдим. Мени көрүп каап, дораан-на: «Аарыыңар кандыг апарды, уйбан? Кандыг эмнер ижип тур силер?»—дээш, адырылбайн-ва барды.

Маңаа келириимниң мурнуу чарында, Тожуга тургаш, бо эмчимниң адрезин айтырып, чагаа дамчыштыр бодумнуң чурттап, эмнедип турарымның дугайын дыңнадып турган мен. Эмчи, база-ла мурнундагызы ышкаш, эптиг-ээлдек сөстерин бижип, мээң кадыкшылым дээш кончуг сагышсырап харыылаан. Ону кажан-даа утпас мен. Ам мээң кадыкшылым дыка экижээн.

Оон эки ажылының дугайында база бир херечи бо. Оон хүлээп алыышкынынга кирзе, оон арга-сүме айтырза дээн кижилер хүнүн-не хөй болур-дур. Оларны Раиса Александровна эвилең-ээлдээ-биле хүлээп ап, кадыкывын байдалын хайгаарап турар дээрзин билген мен. Олар-биле чугаалажырга, «Рая», «Раиса Александровна» деп, чоргаарал-биле хүндүлеп адап турарлар.

Чоннуң кадыы дээш ынчаар ак-сеткилдиг ажылдап турарларга өөрүп четтиргениим илередири ынчангаш күзенчиг-дир.

Б. КУСКЕ.
Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозу.

26 ДУГААРЛЫГ КВАРТАЛ

РЕПОРТАЖ

Эртенгиниң 8 шак арай-ла четкелекте Кызылдың 26 дугаар тудуг кварталынга чеде бердим. Мээн-биле автобустан кады дүшкен бөлүк тудугжулар шала туккулаан 2—3 каът корпустарның чанынга доктаап, ажылдап кирериңче белеткени бердилер.

Ында-мында бедип үнгүлээн 3—4 каът корпустарның чежезин санаар боор—кайнаар-даа көөрге тудуг-ла, тудуг! Мында бүдүн хоорайжыгаш тургуннуп турар дээр болза чазыг болбас. Барык 1500 ажыг ааллыг чурттаар улуг кварталдың эге тавaа салдынган — баштайгы корпустарның тудуу бедип үнгүлээн.

Баштайгы ийи каъдын доозуп, үшкү каъдын салып эгелээн улуг тудуг мээң кичээнгейимни хаара туда берди. Ажыл кидин-түлүк. Элээн каш дашчылар шуушпур тургулаан-каан, туйбуларны эптей салгылап, үшкү каъттың ханазын бедидип орлар. Дашчыларның дениг ижин, чүткүлүн көөрге, кандыг-бир автоматтың доктаавас, чаңгыс-аай темпилиг ажылы-даа сагышка кирер.

Күдер мага боттуг аныяк эр крановщиктиң талазынче көрүнүп, командылай аарак чугаалай-дыр:

— Оң талазынче үттээ, бичии бадыр... Чаа, ам болзун!

Тудугжуларның арызындан «Кызыл тудугчун» база бир сураглыг мурнакчы дашчыларының бирээзи Сергей Сарыгларны эскерип кагдым.

Оларның ажыл-ижин сонуурган айтыра бердим:

— Мында кымның бригадазы ажылдап турар ирги?

— Арсентий Михайлович Погореловтуң — деп, тудугжуларның бирээзи харыылады.—Ол мырыкай чаа мында чорүп турду, адак каът-че баткан боор-дей, ол үлээчылап чугаалады.

Ол арзынга бригадир А. Погореловтуң адакы каъттан чоптап келди.

— Бистиң бригадавыс ийи ээлчегниг ажылдап турар. Бо бирги ээлчег-дир,—олар эртенгиниң алды шактан эгелеп ажылдаан—деп, Арсентий Михайлович какси чугаалай-дыр.

А. Погореловтуң бригадазы 4-кү корпустуң тудуунда ажылдап турар. Бригада—«Кызыл тудугчун» база бир мурнакчыларының бирээзи. Сураглыг дашчылар О. Калзал, С. Сарыглар болгаш комсомолчу Г. Фирсов шудурут ажыл-ижи-биле чааттаан чалап алганнар. Мурнакчы бригада бо хүннерде дөрткү корпустуң ханазының тудуун кыска хуусаада доозар сорулга-биле ийи дакпыр күжениишкинниг ажылдап турар.

Арсентий Михайловичиниң баштаан бригадазындан мырыңай ырак эвесте Николай Васильевич Виноградовтуң бригадазы ажылдап турар. Ол бригада коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чаалап ап, ону алдарлыы-биле эдилеп турар. Бригаданың 14 кежигүннериниң күш-ажылчы принциви: эки шынарлыг, шалып, чарап тудар, кыска хуусаада дужаар. Олар боттарының сөзүн эдеп, коммунистиг ёзу-биле ажылдап турарлар.

Ажыл-ичин, найыралдыг коллективтер бо хүннерде 19, 17, 6 дугаар корпустарның тудуунда ажылдап турар. Бо объектилер октябрь, ноябрь айларда ажыглаалга кирер ужурлуг. Ынчангаш мында ажыл улам улуг күжениишкин-биле калбарган. Дашчылар болгаш штукатурлар кол корпустарның тудуун доосашь, бажыңның иштики ажылдарын кылырларга дужаар. Бир эвес олар бүгү эшкиге ажылдарын чогуур хуусаазында доозар болза, ол үш корпус ажыглалга кирер. Ынчан чүс-чүс кызылчылар бүгү таарымчалыг байдалдыг тургусаан чаа бажыңнарже көжерлер.

Николай Васильевич Виноградовтуң баштааны шак бо коллективте магалыг ииччи кижилер бар. Виктор Магда. Ооң хары чаа-ла чээрби четкен. Бичиизинден өскүс арткаш, күш-ажылга эрте дадыгып, авазынга дузалажып эгелээн. Черногорскиниң ийи чыл хуусаалыг тудуг училищезин эки дооскаъынын соон дарый, 1961 чылдан эгелеп «Кызыл тудугчун» ажылдап кирген. Бо кыска үеде дургузунда ол хөй-хөй тудугларны кылчып, бодунуң дашчы болгаш ак-сеткилдиг бараалгаткан. Комсомол хооркомунуң чанында тургуструнган оперативтиг бөлүктүң начальниги, бодунуң тудуг эргелелиниң комсомолчуларының болгаш аныяктарын бо ажылче хаара тудупшаан, хөй-ниитиниң хоруп-чурумуунуң үрешчилери-биле шыңгыы демиселди чорудуп, доктаамал дежурнуйлаашкыннарны организастап турар. Ол—тергиинерниң тергиини, хорүнүң, бүгү коллективтиң хүндүткелинде. Чоокта чаа оон амыдыралынга уттундурбас улуг болуушкун болган. Викторну СЭКП кежигүнүнүң кандидадынга хүлээп алган.

Комсомол Төп Комитеди бо айның 26-27-ниң хүннеринде Красноярск хоорайга Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн-чүктүң аныяк тудугжуларының слёдун эрттирер. Маңаа уткуштур ВЛКСМ обкому «Кызыл—Хову-Аксы—Ак-Довурак — Кызыл» маршруттуг Тываның аныяк тудугжуларының эстафетазын организастаан. Ол эстафета Кызылдан үнүп, Хову-Аксын тавартыр Ак-Довуракка четкеш, ээп келген. Аныяк кызылчыларның өмүнээзинден бо эстафетада аныяк коммунист, коммунистиг күш-ажыл бригадазының кежигүнү, дашчы Виктор Магда база киришкен. Ол, күш-ажылчы эстафетаны Хову-Аксының аныяк тудугжуларынга дамчыткан. Виктор Магда болгаш оон чаңгыс бригадазы кады ажылдап турар эжи Николай Солоницын олар ВЛКСМ Тыва обкомунуң тургусканы Тываның аныяк тудугжуларының эстафетазының альбомунда киргеннер. Виктор Магда Тыва АССР-ниң аныяк тудугжуларының өмүнээзинден Красноярскиже болур бо слётка киржир делегацияның составында база кирген. Бо дээрге улуг үнелел болгаш идегел. Виктор бо идегелди чүтнуллуг ажыл-ижи-биле чаалап алган.

Н. Виноградовтуң баштааны коммунистиг күш-ажыл бригадазы августуң бүдүрүлге планын 129 хуу күүседип, магалыг күш-ажылчы чедиишкиниг болган.

Чоокку хүннерде 26 дугаар кварталда 7 болгаш 12 дугаар корпустар ажыглаалга кирер. 80 өг-бүле чаа чурттаалга чедериниче көжерлер. Бо корпустарны дүрген ажыглаалга кирер сорулга-биле тудуг эргелелиниң партия организациязы болгаш администрациязы бо объектиже ажылчыннарның немелде күжүн ноонеп, бригадалар болгаш звенолар аразынга социалистиг чарышты организастаан. Социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда Н. Виноградовтуң бригадазы чорүп турар. Оон кежигүннери ажыл шагының соонда, харын-даа, улуг-хүннерде безин ажылдап тургаш, 12 дугаар корпустуң тудуунуң коз ажылдарын дооскан-нар.

26 дугаар кварталда ажылдап турар коллективтерниң мурнунда улуг болгаш хүндүлүг сорулга салдынган. Бо чылын 19, 17 база 6 дугаар корпустарның тудуун доозуп, ажыглаалга кирер. Ынчангаш тудугжулар чаа-чаа чурттаалга бажыңнарын ажыглаалга кирип, ноон-даа артык улуг күжениишкин-биле ажылдаар ужурлуг.

Д. БААЗАН,
ВЛКСМ Кызыл хооркомунуң секретары.

Новгород областың «Выбити» совхозу кукурузаның чаагай дүжүдү-биле алдаржып турар. Ында гектар черден 600—650 центнер ногаан массаны силос кылдыр ажаап ап турар.
Чурукта: «Выбити» совхозта кукурузаны силос кылдыр ажаап ап турары.
Фото М. Блохинниң. СЭТА-ның фотохрониказы.

Радио орта дыңналбастады

Бир-даа хүн радио дыңнаваска, чүгула болуушкуннар, чаа медээлер билдинмейн эрте бээр-дир. Ындыг болганда, кедээни ажыл-ишчилери амыдыралдан чыдып каар. «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының ажылчыннары радио дыңнавастаандан бээр элээн үр үе эрте берген.

Бажыңнарда радиолар чүгле сыырандыр дыңналыр, чогум чүнү дамчыдып турарын радио дыңнакчылары билип алыр аргажок. Чамдык бажыңнарда радио точкалары шуут ыыттавастаан. Черле мындыг турүп кайын боор. Радио дамчыдылгазы дээрге, чоннуң хүн бүрү суртаалчызы ол. Радио точкаларын, ооң шөйген удаазыннарын эде кылып, үнүн дыңнангыр кылдыр үрген септээри негеттинип турар.

Тээлиниң харылзаа салбырындан бисче монтёр чорудуп бээр болгаш чорутпаан. Радио хөлезиниң харылзаа салбыры суурнуң чурттакчыларындан чогуур үезинде төлеттирип албайн турар. Чамдык бажыңнар июнь, июль айларда радио хөлезинин төлевээн. Радионуң үнүн ыткыр дыңналыр кылдыр септедир дугайында Барыын-Хемчик районнуң харылзаа конторазы бисче боттуг дуза көргүзер боор деп идегеп тур бис.

И. СУГЛАЙ-ООЛ.

Уруглар чүге өөренмейн турарыл?

Каа-Хем районнуң Бүрен-Бай-Хаак школазының дөртүкклассчылары 1962—63 өөредилге чылында бешки класска өөрениринге белен турганнар.

Чаа өөредилге чылы келген. 5-ки класска өөренири-биле школазынга келирге, оларның өөренир ужурлуг 5-ки тыва клазы чок болган.

Бешкиклассчыларның ам каяа өөренири билдинмес апарган. Школа дирекциязы оларны район төвү Сарыг-Сепче шилчиткен. Аңаа келирге, өөреникчилерниң саны чедишкес дээш, хүлээп албайн, Ильинкаже чоруткан, а Ильинка школазы база-ла шак-ла ынчаар харыылааш, дедир чорудупкан. Ам бо хүнге чедир ол бешкиклассчылар өөренмейн, аңаа-ла бажыңнарында олуруп турарлар. Школа директору эш Дикунов бичии салгакчыларның дугайында шагда-ла хемчег албайн турганы дыка четпес-тир.

Районнуң талазындан база школа директору эш Дикунов дарый хемчег алгаш, бо өөреникчилерни чогуур клазынга өөредип кирерин ада-иелер бистер дилеп тур бис.

Б. ЫНАЖЫК.

Башкының мергежили

Тес-Хем районнуң Кунгуртуг 8 чыл школазының башкызы Елизавета Дава мергежилдиг башкыларның бирээзи боор, 10 ажыг чылда башкылап турар.

Эрткен өөредилге чылында дөрткү классчыларны өөредилге-кижизидилгелиг ажылы-биле эки түңнелдиг кылдыр доостургаш, ам бирги классчылар-биле ажылдап эгелей берген. Бо чаа өөредилге чылында оон клазында 30 ажыг биргиклассчылар бар. Оларны болунче хаара тудуп, организастап алганы эки. Олар бажыңнарынга келгеш, башкызының чаа солун чүнү чугаалааның магадап, берген онаалгаларын кызымак күүседип турар. Шалаже бок, саазын октавас, орунга даштыкы хептиг олурбас дээрзин олар улуглардаа-даа, бичиилерге-даа тайылбырлап олурарлар.

Е. Дава ада-иелер-биле үргүлчү харылзаашкын, ылангыя ношкак өөредилгелиг өөреникчилерге үргүлчү дузалап турар.

Башкының мергежили чылдың-на бедип турары ада-иелерге кескү. Өөреткен өөреникчилери быжыг билигни ап, ээлдек аажы-чаңга өөренип ап турары башкының мергежилдиг ажылының түңнели боор турар. Елизавета Даваның биргиклассчыларының чедиишкиниң хоозарынга ада-иелер ынчангаш ам база чигзинмейн идегеп турар.

С. СЕДИП.

Коллективте макталдыг кижилерниң бирээзи

Кижи бодунуң ынак ажылынга кезээде күзелдиг, аңаа эки ажылдаар. Бистиң респотребсоюзтуң транспорт конторазында ажылдап турар К. Петров ындыг кижилерниң бирээзи. Ооң машиназы септелгеде турупкан деп сөстү бо 15 чылдар иштинде кады ажылдап келгеш, дыңнап көрбээн мен. Машиназын бир катап ыяап, септеп, эрилделерин дыңзыдып алган соонда, ол-ла хевээр бүде бээр. Ол бодаа эш Петровтуң бодунуң ажылынга кызымаккай, харысаалгалыын көргүзүп турар. Хол даштыы-биле багай кылдыр ажылдап уржуун эш Петров эки билир.

Эш Петров чүгле ооашкан ажылынга эки эвес, аарык хөй-ниитиниң ажылынга, ылангыя шеф ажылынга идепкейлиг киржип турар. Ол, өг-бүлезинге база үлегерлиг, арага-дары ишпес, эш-өөрү-биле найыралдыг. Ажылынга кажан-даа чажам дивес, бичe сеткилдиг кижи. Ооң ол бодунуң чоруу болун каастап турар.

Тываның ырак-узак, кадыр-кескак берге оруктарынга кыштып сооргула, чайның изиинде кандыг бергелерге таварышпаан дээр!

Константин Никитович бодунуң хөй чылда чыгдынган дуржулгазын өске эш-өөрүнге бээринге кажан-даа белен.

Респотребсоюзтуң транспорт конторазында бо ышкаш мурнакчы чолаачылар база хөй. Оларның аразында ажыл нормазын 150—160 хуу күүседип турар В. Казанцев, Бара-Монгуш, Борис Ооржак, Михаил Толмачев, Юрий Фомовских, Степан Хайманов болгаш оон-даа өскелер социалистиг чарыштың тиилекчилери болуп турар.

Ол мурнакчы чолаачыларның ачызы-биле респотребсоюзтуң транспорт конторазы, 1963 чылдың II кварталында Бүгү-эвилелдиң автотранспорт конторларының социалистиг чарыжының тиилекчизи болуп, Центросоюзтуң Кызыл тугу-биле болгаш 750 рубль-биле шаңнаткан.

Транспортчулар бо чылдың 8 айлар иштинде чүък сөөртүрүнүн планын тонна талазы-биле 166 хуу, тонна-километр талазы-биле 167 хуу күүсеткеннер. Ам олар Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл оюнуң байырлалынга күш-ажылчы чедиишкинниг уткуржыр дээш улам күжениишкинниг ажылдап турарлар.

И. ТОРЖУ.

Чогаалчының бедик хүлээлгези

Кижи төрелгетенниң төөгүзүнүң бүгү-ле үе-шагларында чогаалчы кижиге улуг роль хамааржып келген. Улуг чаагай өөрүшкүнүң болгаш ажыглыг дошкун шылгалдаларының шактарында чону-биле кады чораанда, чогаалчы кижи кижилерниң чүректерин келир үеге бүзүрел-биле чалгыннандырып, ажыг бергелерни ажып тиилээринге дузалап турган, үе-шагның чалгыг-агымнары ону салгакчыларының сеткил-сагыжындан арылдырып чидирбейн турган, ооң чогаадып турупускан чүүлдери хөй-хөй салгалдарга бурунныг айтыкчылар боон артып калыр турган.

Бистиң хайымныг шапкын чээрби чүс чылывыста ниитилелдиң мурнунга чогаалчының харысаалгазы онза өскен. Бистиң хүннеривистиң номчукчузу аңаа-ла борастап бижип каан чүүлдерни эвес, харын үе-шагның шынын илередип ажыдып турар дайынчы, чүткүлдүг уран чүүлдү херерлеп турар. Шаг-үениң харын шак ол немелдезин чогаалчыларның Европа ниитилежилгезиниң удуртур чөвүлелиниң августа Ленинградка болган сессиязы тодарадып айыткан, ол сессияга сонуургаачыг, чогаадыкчы чугаалажыышкын болуп эрткен.

Чогаалчыларның Европа каттышкылгазы фашизмге болгаш дайынга удур улустарның аразында культура харылзааларын калбартыры дээш деп бүрүнниг чаагай лозуң-биле 1957 чылда тыптып келген. Ол каттышкылга капиталистиг болгаш социалистиг чурттардаң хөй-хөй чүс литераторларны бодунуң тугунуң адаанга чыып алган болгаш ону бүгү делегей хүндүткеп көрүп турар.

Европа чогаалчыларының Ленинградка болган ужуражыышкынынга Европа чурттарының хөй кезииниден уран чүүлдүң болгаш шүгүмчүлекчи бодалдың сураглыг мастерлери, боттарының үзел-бодалының болгаш чогаадыкчы принциптериниң талазы-биле аңгы-аңгы кижилер чаткилеп келген. Шуулганга Джузеппе Унгаретти (ниитилежилгениң президентизи) болгаш Джанкарло Вигорелли (Италия), Джон Леман болгаш Энгус Уилсан (Англия), Жан-Поль Сартр болгаш Симона де Бовуар (Франция), Ганс Вернер Рихтер болгаш Ганс Магнус Энценсбергер (ГФР), Эрвин Штриттматер болгаш Бруно Апитц (ГДР), Артур Лундквист (Швеция), Илиад Венезис (Греция), Ежи Путрамент (Польша) болгаш өске-даа чурттарның чогаалчылары олурушкан.

Хөй национал совет литератураны М. Шолохов, Л. Леонов, К. Федин, А. Твардовский, И. Эренбург, О. Гончар, П. Бровка, Ю. Марцинкявичюс болгаш өске-даа прозачылар, шүлүкчүлер, критиктер төлээлээн.

РОМАННЫҢ САЛЫМ-ЧОЛУ

Чогаалчыларның ындыг ат-авторитеттиг хуралынга «Бо шаг романының айтырыглары» дээн ышкаш ындыг профессионалдыг кызыы кылдыр көстүр айтырыгны чугаалашканының ужуру чүдел? Аңаа бадыткалдыг үндезин барымдаалар бар турган. Роман — чечен-чогаалдың эң-не нептереңгей жанры, ында шагдан тура туруп келген эки чаңчылдар бар. Хөй-хөй чүс чылдар иштинде чогаалчылар чогаадыганның ол хевирлеринге улустарның амыдыралында эң чүгула болуушкуннарның дугайын кижилерге чугаалап берип, кижиниң аажы-чаңының номчукчуларны кандыктырып кээр эң эки шынарларың илередип турар кайгамчыктыг овур-шинчилерин тургузуп келген. О. Бальзак, Л. Толстой, Т. Драйзер, М. Горький дээн чижектиг ындыг улуг романистерниң чогаалдары олум чок.

Реалистиг роман кризиске таварышкан дээр дугайында, бөгүнгү шапкын эртип турар боттуг чүүлдү оон илередип көргүзүптер шиңээ чок дээр дугайында үннер сөөлгү он чыл дургузунда буржуаз чогаалчыларның оргузуннан улам-на ыткырлы-биле дыңналып турар апарган. Францияда Ален Роб-Грийе, Натали Саррот, Клод Мориак баштаан «чаа романның школазы» дээр чүүл тывылган. Олар боттарының дугайын реализмниң үндезиннерин доңгайтыр каап турар чүгле шуугаазыныг угаадыкчылар кылдыр медеглеп чарлап каан эвес, харын база боттарының аныынга таарыштыр кылган литературжу продукциязын номчукчуларга чыгап догааннер.

«Чаа роман» чүнүң-биле онзаланып турарыл, ынчаш? Хамыктың мурнунда социал боттуг чүүлдеи, ниитилелдиң эң чүгула айтырыгларындан, кижиниң идепкейлиг бодалындан ойталааны-биле онзаланып турар. «Чаа романның» авторлары кандыг-ла бир билдинмес бүдүртүн чүүлдерни бижип, ойзуп шолалаан хоозун овур-хевирлерни тургузуп турарлар. Оларга сюжет черле чүгула эвес, олар аңаала сагыш даап, угаан-бодал ойнаашкыны кылып турарлар.

Ындыг «чогаадыгаларның» авторлары — амыдыралдың изиг хайымындан хоорулган, хевирлер чогаадып ойнаарының суңгугуушкунунда кирген кижилер ол. Олар ёзулуг уран чүүлдү буржуазияның тамчыынга тааржыр хоозун хөөремик чүүдер-биле солуурун оралдажып турарлар, бижиир бе азы биживес бе деп айтырыгны «чаа романның» эге-баштайгы француз ажылдыкчылары болгаш оларның өске чурттарда талалакчылары шынап-ла бодап чогуур.

Чоннуң сагыш-бодалдары-биле болгаш эрге-ажыктары-биле чурттап чорур ылаптыг чурукчу кижи шак ындыг баш мунгаш байдалга кажан-даа кирбес, номчукчуну сонуургадыр чүүлдү ол ылавыла тып алыр. Шуулганга чүве чугаалап тургаш, М. Шолохов мынча дээн: «Тараачын кижиниң мурнунда тараны тарыыр бе азы тарывас бе деп айтырыгның турбазы-биле бир демей, мээн бодумга «роман болур бе азы болбас бе?» деп айтырыг турбайн турар.

Айтырыг болза, «канчаар тарыыр, дүжүттү канчаар өстүрзе дээрел?» деп, ынчаар тургустунуп болур болгай. Романист кижиге, мээң база-ла шак оон-биле бир демей, мээн чонумга, бодумнуң номчукчуларымга романым хүндүлүг экизи-биле бараан болзун дээш, романымны канчаар кылзымза дээрел деп айтырыг туруп кээп болур».

Шынап-ла, литературага чаа чүүлдү амыдырал боду кирер. Херек кырында боттуг чүүлден алдынган, чогаалчының уран-чечен овур-шинчи кылдыр хуулдурганы чаа утка-шынар болза чогаалга күштү берип, ону чалгыннандырып чурар болгай. Чүгле хевир дээш кылдынган ёзу барымдаалаан кандыг-даа чаажыдыкчы ынзыргаашкын чүну-даа өскертир шыдавас. Кайнаар, кым-биле кады чоруп ор мен, чүну база чүге бижип тур мен деп чүвени чурукчу кижи кезээде тодазы-биле медерел билир ужурлуг.

К. Фединиң чугаалааны болза: «Эстетиканың талазынга болган кандыг-даа маргылдаа үзел-бодалдарның үскүлежиишкининге чедирер, чүге дээрге долгандыр турар чүүлдерни көөр чорук боду-ла бодунуң чогаалынга өске эвес, харын чогум-на ол материалды шилип алырынче романист кижини чүткүде бээр болгай... Мээң ажылымга мээң тып алган материалымның бүдүжү немек дотүм болур, ынчангаш мен ол материалга тутчуп таарышкан хевирин көрүп каар мен... Совет литератураның ревлер социалистиг реализм деп адап турар бис».

Бо шаг романының айтырыгларын дугайында чогаадыкчы дискуссияга дөртен ажыг литераторлар киришкен. Оларның деңнел чок хөй нуруузу чамдык айтырыгларны аңгы-аңгы билир турзажок, литератураның ол жанрының амыдыралчы чоруунуң дугайын ханы бүзүрелдии-биле чугаалап турган. Романның «кризистелгениниң», ажыт кириишкиниң дугайында чугаалар кээрге хоозун чүлчүруушкун-дур. Үе-шагның мурнакчы, бурнунче чаалажыр улуг кижизи бо непередин турар реалистиг романга өндүр улуг келир үе хамааржыр.

ТАЙБЫҢНЫ КАМГАЛАП ТУРЖУР ХЕРЕК

Романның салым-чолунуң дугайында дискуссия Европа чогаалчыларының Ленинградка болган ужуражылгазынга шынында-за литератураның үрге-хуулгазының дугайында үе-шагның мурнунга, кижи төрелгетенниң мурнунга чурукчунуң хүлээлгезиниң дугайында улуг чугаа кылдыр хууда берген. Индирге үнүп, чүве чугаалап тура, азы бот-боттарының аразында аңаа чугааларынга шуулганның киржикчилери чогаалчыларның айтырыгларын билиринге чаңгыс аай түңнелди үргүлчү кылып турбаан, ынчанмыже тайбың дээш, дайынга удур демисежириниң эргежок чугулазын хүлээп көөрүнге олар кезээде чаңгыс аай болганнар. Ол-даа билдиниглиг: планетага чүгле тайбыңны камгалап кадагалаар чорук угаан-бодалдың үнелиг чаа чүүлдерин тургузар арганы культураның мастерлеринге хандырып бээр болгай.

Байдалдарның аас-кежик боор капсырлашканын ёзугаар чогаалчыларның Ленинград шуулганы болза кайгамчык улуг төөгүлүг үүлениң Москвага бүткениниң: ядролуг чепсекти агаарга, октарганга болгаш суг адаанга шенээрин хоруур дугайында Керээге ат салдынганының хүнүнде ажыттынган.

— Бистиң ужуражыышкынывыска ол болуушкундан артык ужур-дузалыг, оон артык күзенчиг болуушкун туруп шыдавас. Чер кырында бүгү кижилерге ынаныш болгаш тайбың херек. Тайбың күзевес ындыг чогаалчыны кандыг ёзулуг чогаалчы дээр боор ону! Чогаалчының бодунуң ажылы оран кырынга мандыыр сайзыраар келир үениң перспективазынга үндезилеттингеп-не болгай — деп, чогаалчыларның Европа ниитилежилгезиниң чиигине секретары Джанкарло Вигорелли бо олуругзарнаң авторунга өөрүшкү-биле чугаалаан.

Чогаалчыларның Европа ниитилежилгезиниң удуртур чөвүлелиниң сессиязы Москва Керээзин бир эгеткилдиг чүүлдүгзүнүп көрген медеглелди хүлээп алган. Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынга ажыктыг кылдыр Н. С. Хрущевтуң бодунуң үндүрген эгелекчи чорууунуң чүгулазы ол медеглелде демдеглеттинген. «Бистиң культуравыстың айтырыглары черле эреңгей ниити айтырыглар эвес — ол дээрге кижилерниң тодаргай амыдыралының айтырыглары, кижиге таарыжыр үне-төлептиг амыдыралды литератураның, уран чүүлдүң, философчу бодалдың болгаш эртемниң ажыдып турары ол үнелиг кежиктерге болгаш ылап шынарга дүүштүр тургузар деп, оларның төөгүлүг хүлээлгезин күүседиринниң болдунар аргалы-дыр» деп сессияның киржикчилери бижээн.

Москва Керээзин чарганының хүнүнде мен Артур Лундквист-биле болгаш Энгус Уилсон-биле чугаалажыр аргалыг болган мен. Тайбынны камгалаар дээш демиселге бүгү чогаалчыларның сырый каттыжарының эргежок чугулазының дугайын олар аажок улуг сорунтуу-биле чугаалап турдулар! ГДР-ниң чогаалчылар Эвилелиниң бирги секретары Ганс Кох фашизмниң катап төрүттүнеринге удур, дайынга удур чалбыыштыг сорукнур чугаазын кылган. Атомнуг халапты канчаар болдурбайн барза чогуур дугайында бодунуң бодалдарын Ганс Кох ол кежээ өннүктеринин аразынга антифашист-шүлүкчү Эрих Вайнерттиң чогаалчыларже углаандырган ындыг сөстери-биле доскан:

Даамай шыыпын олурары —
Таарышпас, кемниг херек!
Тайбың чолду күзээнизе,
Дайыннарга карган, шыжык.
Ылап чоңга, шынчыларга
Ыдык, дээди хүлээлген ол.

КУЛЬТУРЛУГ ХАРЫЛЗААЛАР ЭРГЕЖОК ЧУГУЛА

Европаның бөлүк чогаалчыларынга Н. С. Хрущевтуң тургускан хүлээп алыышкыны Ленинград шуулганының онза ужур-дузалыын көргүзүп турар. Ол ужуражыышкынны дискуссияның киржикчилери четтикпейн манап турган. Олар тайбыңның мандыыр херээнге үндүрген кайгамчык улуг, могаг чок күжениишкини дээш өөрүп четтиргенин Совет чазактың баштыңынга боттары илередиксен, боттарын хайныктырып чоруур айтырыгларынга харыыны алыксап турганнар.

Идеология талазынга тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын болдунар арга чок чорук культура талазынга кады ажылдажылганы чорудар арга-жок болдуруп, капиталистиг болгаш социалистиг чурттарның улустарының аразынга эртинмес чаадыт тургузуп турар дээр дугайында уидараашкынныг аңнар сөөлгү үеде парлаттаныы буржуаз органнарынга ээдэн коску апарган турган. Н. С. Хрущевтуң Европа чогаалчылары-биле ажыт-чажыт чок беседазы ол дугайтыр чигзиниишкиннерни чок кылып каапкан. Культурлуг харылзаалар чүгле болдунуп болур эвес, харын-даа эргежок чугула. Аңгы-аңгы ниитилел тургузуглуг чурттарның аразынга культурлуг харылзааларны болгаш кады ажылдажылганы улам ыңай быжыдар болгаш хөгжүдер чорук идеологияның талазынга тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын болбас дээрзин Н. С. Хрущев онзалап демдеглээн. Тайбың, дешпилге болгаш улустарның аразынга найырал дээш демиселге күжениишкиннерин каттыштырарынче чогаалчыларны ол кыйгырган.

Н. С. Хрущев-биле ужуражыышкын Европа ниитилежилгезиниң шуулганының киржикчилери чогаалчыларның чүректерин чаа күш-биле, тайбыңның, буяныг чаагай чоруктуң, дешпилгениң херээнге идепкейлиг бараан болур деп чүткүл-биле долдурган.

Гаграга чорааның соонда Жан-Поль Сартр мынча деп медеглээн: «Чогаалчыларның Бүгү-делегей чөвүлел хуралының киржикчилерин ынчаар чазаар чорук Барыын чүктүң чаңгыс-даа чуртунга боот шыдавас дээрзинге шуут бүзүрээр мен. Барыын Европа күрүнелериниң удуртукчуларындан кым-даа культура, литература айтырыгларынче ол хире кичээнгей салбайн турар... Гаграга ужуражыышкын чылыг чаагай болгаш найыралдыг ёзуга болган. Аңаа литература айтырыгларын тодарадып чугаалашпаан — шынында, ындыг чугаалажыышкын кылыр хире шаг-үе-даа турбаан. Совет күрүнениң баштыңы-биле бо ужуражыышкынның түңнелинде, — мен чүгле бодумнуң өмүнээмден эвес, харын ниитилежилге талазы-биле бодумнуу бүгү өөрүмнүң мурнундан чугаалап тур мен — бистер культураның болгаш кижиниң, ниитилелдиң айтырыгларының аразында аажок-ла сырый холбаа турар боор чүве-дир дээрзинге база катап бүзүредивис. Бо ужуражыышкынның соонда бистиң ажылдаарывыска чиик апаар».

Чогаалчыларның Европа ниитилежилгезиниң удуртур чөвүлелиниң сессиязы совет черге бир-ле дугаарында болуп эрткен, ынчаарга оон ажылдаарынга байдал кончуг таарымчалыг болган. Ленинградка чугаалар солун болгаш үре-түңнелдиг болган. Шуулганның дыка хөй киржикчилериниң бодалын ёзугаар алырга, Европаның чогаалчыларының август ужуражыышкыны чогаадыкчы өске айтырыгларны кады чугаалажырынга эки эге, культураның үнелиг чүүлдерин улам калбаа-биле солчурунга, улустарның аразында найыралды быжыглаарынга идиг болган.

И. ГОЛИК.

ӨННҮКТЕРНИҢ ОЧЕРКТЕРИНДЕН

Саанчы-депутат

Б. ЧОЙЖИЛЖАВ,
моол журналист.

Берүлен хемниң эриинде аалдың кыдыында өгге чайгы хүнүнүң кежээзинде социалистиг күш-ажыл дээш демисежип турар бригаданың кежигүннери чыылган. Чыылганнарга назыны улгазы берген, кара салдыг кижи чүве чугаалаан:

— Эргим эштер, бистиң кижи бүрүвүс шуудурулга оралдажыр болза, ажылывыс чечиишкинниг болур. Саанчыларга инектерни хуваап бердивис, ынчангаш даартадан эгелээш чаа ёзу-биле ажылдаар бис.

— Шагдарсүрэн акый, чүгле бодувустуң саар 15 инектеривисти харыылаар бис бе? — деп, изиг демирже курлаг көржен суп олурган аныяк херээжен айтырган.

— Чок, ындыг боор бе. Силер чүгле инек саар эвес, сиген кезип белеткээр, бызаалар азырап доруктурзар, мал кажаазының арыг-шеверин база харыылаар апаар силер — деп, Шагдарсүрэн харыылаан.

Коллективтиң канчаар ажылдаарын бригадир тодаргай чугаалап берген. Эжик кастыында олурган 20 хире харлыг уруг оон сөзүн дыка кичээнгейлиг дыңнап олурган.

Ол уругну көрген кижи оон кандыг ажылдакчы болу бээрин баш бурунгаар билип берге. Оон ады — Делгерцецег. Ол уруг чоокта чаа ыраккы сумудан чедип келгеш, Шагдарсүрэнниң бригадазынга ажылдаарын дилээн.

Хуленбур сумунуң эге школазының дөрткү клазын ол уруг каш чылдар мурнунда дооскаш, саанчы болурун күзээн. Оон ол күзели чүгле бөгүн боттанган. Ол ам саанчы болу бээр. Бедик ат дээш демисежип турар бригаданың коллективи ону хүлээп алган — уругнуң долуга берген арнында дидим эвес хүлүмзүрүг көстүп келген.

— Делгерцецег, бижиргевейн эштеринче чоокшуладыр олуруп ал, сен ам бистиң бригадавыстың кежигүнү болган сен, бистиң чугаавыска кириш — деп, Шагдарсүрэн чугаалап-тыр...

Ол дээрге үш чыл мурнунда, 1960 чылдың июнь айның чылыг кежээлериниң бирээзинде болган.

Даглар чок оргу ховуга хүн эрте үнүп келир. Чаа саанчы эртен эрттир удаан, инектер саарын оралдадыпкан. Хүн анаазындан эрте үнүп келген ышкаш кылдыр аңаа сагындырган.

Саар дээш чедип кээрге, инектер чиктиг сүргей көргүлеп, кодандан үнүп чоруптарынга белеткенип берген турганнар. Уруг моон мурнунда ындыг хөй инек саап-даа көрбээн, ынчангаш оон салаалары шылаар, доңгуну-даа аажок, саай туткан судуу бөдүрээден дашкаар-даа баргылаар боор-тур. Аныяк кара инектиң чанынга олуруптарга, арай бөөрда саап алган сүттүг бөдүрээзин тө тептер часкан. Ол инектиң чанынче Делгерцецег чеже-даа чоокшулаарын оралдашкан, ынчалза-даа ону саап чадаан.

Инектерин саап тургаш, Делгерцецег кайы хире үр болу бергенин-даа эскербээн. Чүгле өске саанчыларның инектерин саап дооскаш, сүдүн дужаап турганын көрген, а бригадир-кадарчы Шагдарсүрэн акый инектерни одарладып үнүрер дээш четтикпейн манап турган. Уругнуң ыдып, эпчоксунганы-даа аажок. Инектиң үндүрерин саадаткан.

Бөдүрээзин туткаш, сүт хүлээп алыкчызынче дүрген-не базыпкан. Сүдү дыка эвээш болган.

— Өөде чок саанчының сүдү дангаар-да эвээш болур. Бир эвес саанчы чалгаараар болза, инек эвээш сүт бээр — деп, сестерни Делгерцецег дыңнаан. Ол сестерни дыңнааш, оон ыызы бедик кээр болган. Ынчалза-даа оон чаныш-сыныш чок чоруу тиилээн. «Саанчы болуксаанымда, оомну черле чедип алыр мен. Олардан дора мен бе?» — деп, Делгерцецег бодунга чугаалаанган.

Саанчы болурда бүгү күштү үндүрбес болза хоржок чүве-дир дээрзин ажылдап эгелээниниң баштайгы хүннеринде-ле билген. Чангыс-ла күш-биле база-ла чүве чедип алдынмас, ажылга ынакшыл болгаш күзел-чүткүл база херек. Ынчаар болза ам чүве бүдер...

Мурнакчы саанчылар Хомбодай болгаш Цевелма оларның дуржулгазының дугайында номну Делгерцецег кежээнин-не номчуп, бригаданың дуржулгалыг саанчыларының чугаалажырын үргүлчү-ле бүдүү дыңнап турган.

Бодунуң дыңнап, билген бүгү-ле ажыктыг, чаа чүвени ол бодунга ажыглап, түс чуртуң инээнден хөй-ле сүттү саарын оралдажып келген.

1961 чылдың төнчүзүнде чыл түңнелин кылып турда, Делгерцецегниң адының дужунда эвээш эвес саннар көстүп келген: ортумаа-биле инек бүрүзүнден 680 литр сүт.

Дедирлениичел, ырбызын, бичии уруг ол хире сүттү канчап саапкан чоор? — деп, оон өөрү кайгаан...

Сылдыстар өжүп, чер чырып, кушкаштар чымырткайнып келген. Чайгы эртен магалыг-чаагай! Дан бажында хүрең терликтиг, бөдүрээ туткан аныяк уруг кажааже бар чораан. Оон инектери уругну хүндүлээзиг уткуштур туруп келгилээн. Ол уруг инектерин «Берулен», «Алгна», «Гоо» дээн чижектиг шолаларбиле адап, суйбап, эргеледип чорууп турган. Ол болза бистиң таныжывыс Делгерцецег-дир. Делгерцецег 15 инектерни хүлээп алгаш, саанчы болгандан бээр бир чыл ажыг үе эрткен. Ол үениң дургузунда саанчылаа, инектер-даа бот-боттарын билчип, чанчыга берип-тир.

— Калчан-кара, бээр-бээр! — деп, Делгерцецег кыйгырар. Калчан-кара деп бичии инек уругже оожум базып келир. Ол дээрге чыл мурнунда сүттүг бөдүрээни тө теп турган аныяк кара инек ол-дур.

Ынчангаш инектерни саап эгелээн. Бодунуң инектерин ол саап дооскаш, өөрүнге дузалажып эгелээр, ол үеде эртенги хүн ырактан үнүп орган.

Төп черден келген дарга биле бригадир-кадарчы Шагдарсүрэн кажаага чоокшулап келгеннер.

Бир инекти ийи-үш бызаа ээп турарын чаа келген дарга эскерип кааш:

— Бир инектиң канчап, ийи-үш бызаалар ээп турар чүвел? — деп айтырып-тыр.

— «Ийнстер»-дир ийии, бистиң саанчывыс Делгерцецегниң бызаалары-дыр — деп, Шагдарсүрэн чоргаар харыылаан.

Бир чыл эрткен соонда Делгерцецег бызааларны чагыштырып эмзээрин эң баштай чорудуп, улуг чедиишкиннерни чедип алган.

Делгерцецег 1962 чылда саар инектериниң бирээзинден-не 900 литр сүттү саар хүлээлгени алган. Ол хүлээлгезин Делгерцецег чедиишкинниг күүседип, өөрүнге бүгү талазы-биле үлегерни көргүзе берип-тир. Чоокта чаа культпоходтуң шаңнал бижиин ол алган. Бо бүгүнү Шагдарсүрэн чугаалап дооскаш, Берулен хемниң соңгу талакы эриинде аки өөттүг шынааже инектерин үндүр сүрүп эгелээн.

Саанчы Делгерцецег сүдүн дужаарга база-ла өске саанчылардан хөй боор тур.

Бызаа кажаазының иштин болгаш сери-адааның өдек-богун аштап арыглааш, Делгерцецег эъдың азертей берген. Ол дээрге, ам одардан инектер келгиже чедир сиген хаптаннери тургусклааш кээр деп далажып турары ол. 1962 чылдың күзүнүнде Делгерцецег бригаданың кежигүннери Пунцагдорж, Ценх оларбиле кады 105 тонна сигенни белеткээннер.

Частың адак айының бир кежээзинде Шагдарсүрэнниң бригадазының кежигүннери ажыл соонда Делгерцецегниң өөнге ажылының түңнелин үндүрүп, сөөлгү медээлер дыңнаар дээш чыглып келген.

Өгнүң иштин эдип-чазаан, көрүштүг-даа аажок. Делгерцецег чыл дургузунда 4—5 муң түгрикти ажылдап ап турар. Оон ашаа шеригге баргандан бээр үш чыл болган. Ол бодунуң ажыл-агыйын эки башкарып, ам ашааның чанып келирин манап турар.

Шагдарсүрэн акый өгнүң дөрүнде хүндүткелдиг черинге олуруп алгаш, бригаданың кежигүннеринге мынча деп чугаалап эгелээн:

— Эргим эштер, бистиң бригадавыстың тургустунганындан бээр ам каш-ла хонгаш үш чыл болур. Бо дээрге үр эвес хуусаа-дыр, ынчалза-даа бистиң бригадавыста хөй чүвелер өскерилген, бистиң кижилеривис-даа чаартынып өскен. Бистиң Делгерцецегививисти безин көрүңер-даан. Үш чыл мурнунда ол инек безин саап билбес турду, а ам алдарлыг саанчы апарган. Оон сураа чүгле бистиң аймакта эвес, а бүгү чуртта нептереп тараан...

«Родина-52» деп радиоприёмникти ажылдадыпкан. МАР-ның Улустуң Улуг Хуралының депутаттарынга Чөөн аймактан депшиткен кандидаттарның аттарын радиога адап, дамчыда берген. Чөөн аймактың Овотий округтан Баян-Тумун сумунуң «Аас-кежиктиг күш-ажыл» деп кодээ ажыл-агый каттыжыышкынының саанчызы Д. Делгерцецегни Улустуң Улуг Хуралының депутадынга кандидат кылдыр депшиткен сестерин өгге чыглып олурганнар кончуг эки дыңнааннар. Бо сурагдыг саанчының чүнү кылганын оон ынай уламчылаан.

«1962 чылда ол бодунуң саар инектериниң бирээзинден-не ортумаа-биле 917 литр сүттү сагган. Ол ышкаш инек бүрүзүнден 745 грамм түлендии дукту чыып алган. Бо чылын аныяк саанчы бедиткен чаа хүлээлгени алган: түс черниң инектериниң бирээзинден-не 1000 литр сүттү саар, 800 грамм түленди дукту чыыр. Бо хүлээлгезин ол чедиишкинниг күүседип турар».

— Хамык ужур кижиниң улуунда эвес. Бир эвес ажылга ынак-ла, чүткүлдүг-ле болза ол кижи назы-хары хамаан чокка дөмей-ле чедиишкинни чедип алыр. Ону Делгерцецег тодаргай бадыткаан. Оон чогаадыкчы ажылын улус, күрүне бедии-биле үнелээн — деп, сестери-биле Шагдарсүрэн акый ол анаа эвес, байырлыг хевирлиг хуралды дооскан.

Делгерцецег ам чүгле саанчы эвес, а республиканың Улустуң Улуг Хуралының депутады болуп, күрүне херээн эргелеп башкаржы берген.

ТЕЛЕГРАФ МЕДЭЭЛЕП, ДАМЧЫДЫП ТУР

Москва Керээзинге ат салыры үргүлчүлеп турар

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кызырын хоругдаар дугайында Керээниң совет экземплярынга сентябрь 13-ке чедир 78 ат салдынган. Люксембургтуң ССРЭ-де элчини Леон Рис бодунуң чазааның өжүнээзинден Керээге ат салган.

Чөптүг негелдени деткээн

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамның информация агентилелиниң дыңнадып турары-биле алырга, Азияның, Африканың болгаш Латин Американың 14 чурттарының чазактарынга чорутканы нотаны Вьетнамның Демократтыг Республиказының даштыкы херектер министерствозу парлап үндүрген. Мурнуу Вьетнамда нгодиньдьемчи эрге-чагыргаларының буддистерин истеп, сүрүп турарының дугайында айтырыгны КНО-нуң Кол Ассамблеязының XVIII сессиязынга чугаалажып көөрүн ол чурттарның негээнин нотада чүүлдүг деп көрүп турар.

Чуртка бүзээлээшкин байдалын чоокта чаа киирген, Сайгонда болгаш Гуэде буддистерге, студентилерге, школачыларга удур хан төгүүшкүннүг ужур-дуржок аажылаашкыннар болза америк империалистерниң тургусканы нгодиньдьемчи чазактың хан төгүүшкүннүг диктаторжу характерин база катап сойгалап илередип турар-дыр деп, нотада онзалап демдеглеп турар.

Мурнуу Вьетнамда амгы шыңгыы байдалды аайлап шиитпирлээриниң кол негелдези болза бүгү америк шериглерни Мурнуу Вьетнамдан үндүрери болгаш бодунуң айтырыын боду шиитпирлээр эргени Мурнуу Вьетнамның улузунга тывсыры болур деп, ВДР-ның чазаа санап турарын нотада чугаалап турар.

Колонизаторлар хензиг-ле чүведен туттунуп турар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Мурнуу Родезияда байдалдың дугайында айтырыгның талазы-биле чугаалажыышкынны Айыыл чок чоруктуң чөвүлелинге херек кырында доозулган.

Эртенги хуралга чүве чугаалаан Бразилияның болгаш Венесуэланың төлээлекчилери үш африк-азиат күрүнелерниң — Гананың, Марокконуң болгаш Филиппиннерниң киирип келген резолюциязының төлевилелин деткээн. Мурнуу Родезияга эрге-чагырганы болгаш чепсектиг күштерниң контрольдаарын ол колонияның дүрүм ёзугаар эвес расисчи чазаанга дамчыдып бербезинче Англияның ол резолюция төлевилели кыйгырып турар.

Бадылаашкын кылырының мурнуу чарында Англияның төлээлекчизи Дин база катап чүве чугаалааш, резолюция дээш бадылавазынче кыйгырып, ол резолюция чүгле хора чедирип болур-дур дээр янзылыг кылдыр айыткан.

Гананың, Марокконуң болгаш Филиппиннерниң резолюциязының төлевилели дээш бадылаашкын үезинде сес бадылаашкыннар бердинген. Ийи төлээлер — Францияның болгаш АКШ-тың төлээлери дадагалзаан. Ынчалза-даа резолюцияны хүлээп алдынмаан деп санаар. Чүге дээрге Айыыл чок чоруктуң чөвүлелиниң доктаамал кежигүнү болур Англия аңаа удур бадылаан.

ССРЭ-ниң төлээлекчизи Н. Т. Федоренко бадылаашкынның чылдагааннарының талазы-биле чүве чугаалааш, Мурнуу Родезия дугайында айтырыгның талазы-биле шиитпирни Айыыл чок чорук чөвүлелиниң хүлээп ап шылавааныңдан үнүп келир уржуктар дээш бүгү харыысалга Англияга онаажыр деп, онзалап демдеглээн.

Мурнуу Родезия дугайында айтырыгны 32 африкан күрүнелер тургускан, ындыг болганда резолюция төлевилели бүгү дипин дүвүрээзиниң илередип турар дээрзин Англия барымдаалаваан-дыр деп, Н. Т. Федоренко медеглээн. Англия бодунуң хуузүн бодаар колониалдыг эрге-ажыктарын Мурнуу Родезияның улустарының эрге-ажыктарындан бедик көрүп турар дээрзин бадылаашкынның түңнелдери база катап көргүскен.

Вьетнам талазы-биле дугуржулганы база катап үрээн

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамның информация агентилелиниң дыңнадып турары-биле алырга, демилитаризаттынган зонаның мурнуу кезээнде хем десант-диверсия отрядын нгодиньдьемчи эрге-чагыргаларның дүрүм чок черге чорутканынга шиитпирлиг удурланыышкынны илередип турар чагааны Вьетнамның улусчу армиязының дээди командылалының харылзаа төлээлери Вьетнамда хайгаарал болгаш контроль талазы-биле делегей комиссиязынче чорудкан.

Шпион медээлерни чыып алырынга болгаш демаркационнуг шугумнуң олап эртгени Бен-Хай хемниң соңгу талазында балыкчыларның тайбың амыдыралын хажыдарынга ол отрядты ажыглап турар деп, чагаада чугаалап турар.

Нгодиньдьемчи эрге-чагыргаларының ол өнчүк-чөңгээлиг түүрегиишкиннери Вьетнам талазы-биле 1954 чылдың Женева дугуржулгаларын каржызы-биле хажыткан чорук болуп турар болгаш балыкчыларның чогумчалыг амыдыралынга кыжаныг болуп турар деп, Вьетнамның улусчу армиязының төлээлери медеглээн.

Даштыкыдан дыңнатканы

☆ Болгарияның болгаш Совет Эвилелиниң улустарының дайынчы найыралының төөгүзүнге холбаштырган эртем конференциязы Софияда болгар-совет найыралдың бажыңынга ажыттынган. Конференцияның ажылында сураглыг совет болгаш болгар төөгүчүлер киржип турар.

☆ Бажың хлезинин төлээр хереңгизи чок болуп турар өг-бүлелерни чурттап турар черинден үндүрерин 1964 чылдың декабрьның 31-ге чедир соксадырын баш удур көрүп турар хоойлу төлевилелин депутаттар палатазынга көөрү-биле киирер деп шиитпирни итальян депутаттар — коммунистер хүлээп алган. Квартира болгаш чуртталга черлерин хөлезилеп алганы дээш бээр төлелгелериниң хемчээлдерин чөптүг, юридиктиг ёзу-биле чарлап дыңнаткан турарын хоойлу төлевилели база-ла баш удур көрүп турар.

☆ Японияның министрлер кабинединиң чанында статистика бюрозунуң сан-медээлери-биле алырга, 1963 чылдың июльде чуртка ажыл чоктар 330 муң кижи болган. Ол дээрге ажыл чоктарның саны мурнундагы айдаазы-биле деңнээрге, 20.000 кижиге көвүдээни ол-дур.

☆ Италияның төп статистика институдунуң дыңнадыы-биле алырга, чүгле чаңгыс чыл дургузунда — 1962 чылдың июльден 1963 чылдың июльге чедир — амыдыралдың үнези 7,5 хууга өскен болуп турар. Аъш-чем продуктуларындан ылаңгыя эъттиң, үстүң болгаш быштактың өртээ онза өскен. Калбак херегледдиң бүгү-ле үлетпүр бараанарының өртээ дыка улгаткан. Квартира хөлезиниң барык-ла 12 хуу өскен.

☆ Боттарының эргелерин камгалап, ажыл соксадыышкынын тос неделя үргүлчүлеп турар Астурияда испан дагжыларның эрес-дидим демиселиниң бодунуң деткип турарының дугайын Англияның дагжыларының национал профэвилелиниң күүскому медеглээн. Тудуп хоругдаан бүгү-ле ажылчыннарны хостаарын негеп турар резолюцияны күүском хүлээп алган. Ажыл соксатканнарга дузаламчының фондузунче хөй түңнүг акшаны чорудар деп шиитпирлээн.

☆ Политика талазы-биле хоругдаттырганнарга өршээл-келдерел көргүзер дугайында аргентин чазактың декредин Буэнос-Айресте парлап үндүрген. Хостап үндүрер болуп турар кижилерниң аразында мурнунда янзы-бүрү хоойлуларга үндезилээн шииттирген коммунистер база бар болуп турар.

(СЭТА).

Өңнүктер бир дугаар ужурашкан

СОФИЯ. (СЭТА). Совет космонавтар Валентина Терешкова биле Валерий Быковский акы-дуңма болгар черге сагыш-сеткилдиг хайныктырып турар болгаш өөрүшкүлүг хөй-хөй ужуражылгаларны кылган.

Делегейде бирги херээжен космонавт Валентина Терешкова бичиизинде чагаалажып, таныжып турган өңнүү болгар кыс Веселина Стефанова-биле аңаа бир дугаар ужурашкан. Ол ужуражылгаларының өөрүнчүүн болгаш сагыш-сеткилдиг хайныктырып келирин сөс-биле илередир арга чок. Ол найырал мынчаар эгелээн. Ярославльга 7-ги класстың өөреникчизи турган пионер Валя Терешкова 1953 чылдың эгезинде болгар уруг Веселина Стефановага чагаа чорудкан. Ол чылдарның дургузунда өңнүктер боттарының амыдыралының, өөредилгезиниң дугайын, дыштанылганы канчаар эрттирип турарының дугайын, ынак номнарының болгаш күзелиниң дугайын бот-бодунга бижип чорудуп турган.

— Ам-на ужуражканывыс бо-дур — деп, делегейде бирги херээжен космонавт Валя Терешкова бодунуң өңнүүн куспактапкаш чугаалаан.

Веселина ам өөренип дооскан болгаш электри лампалары кылыр заводта ажылдап турар. «Мен Валя-биле өңнүктешкеш, аас-кежиктиг болган-дыр мен. Бистиң найыралывыс улуг болгаш магалыг. Мээн урууму Светлана бар, ол база-ла мээн эргим өңнүүм ышкаш ынак ындыг эрес-дидим болурун күзеп тур мен!» — деп, Веселина СЭТА-ның корреспондентинге чугаалаан.

Дериишкиннер Скоплеже чоруп турар

СВЕРДЛОВСК. (СЭТА-ның корр). Чер шимчээшкининден качыгдаан югослав хоорай Скопледе Совет Эвилелиниң дерип турары, улуг панельдиг бажың тударының заводунга херегзээр дериишкинни Свердловскиниң «Строймашина» заводу эң кыска хуусаада, чүгле ийи неделяда белеткээн.

Уралдың машина тудугчулары чүс ажыг кезек дериишкиннерни Югославияже чорудуп турар, ол чүүлдерниң аразында бетон хоюду быжгаар машиналар, тудуштурулгалар дуйзаалаар күчүлүг агрегаттар, чартык фабрикаттарга болгаш белен кылыгларга херегзээр контейнерлер база өске-даа машиналар, механизмнер бар.

Чаа кино

„Дүнеки базымнар"

Ада-чурттуң дайынының үезинде Каунас хоорайга немец-фашистиг эжелекчилерге удур тулчуп турган эрес-маадырлыг комсомолчуларның дугайын бо кинода көргүскен.

«Бо кинону 1962 чылда Каунаска IX фортка тырттырып кылган. 1952 чылда оон 64 кижи дезип үнген. Форттуң ханазында 80.000 кижи чыдып турар. Мону утпаңар!» деп сөстерни литов дылга бижээни-биле эгелээр.

1943 чылдың май ай. Фашистер Каунас хоорайга туразында аажылап, кандыг-даа буруу чок муң-муң кижилерни кыргып-хыдып, хилинчектеп турар. Бо хоорайга комсомолчу Алексас чедип келгеш бодунуң ында өөрүн, фашистерге удур чажыт ажыл кылыр кижилерни дилеп чоруп турар.

Караңгы дүне кудумчуга мырыңай чап-чаа чыпшырып каан чажыт хуудуска таварлажы бээр. Фашистерге удур хуудусту караңгыда хаалыларга чыпшырып каап чоруур кижилерни дилеп тывар ынче Алексас далажып чоруптар. Дилеп маңнап олурда автомат боонуң үзүктел чок адыышкыны хенертен диңмирей бээр. Чаштып маңнап бар чораан уругну Алексас көрүп кааш ооң соо-биле маңнаптар. Ол уруг подвалче кире маңнай бээрге ол база-ла ооң соонче кириптер. Аңаа ужуражып, ооң ады Стаса дээрин билип алыр. Ол уруг Алексастың чажыт организация-биле харылзаа тударынга дузалажыр.

Коа-ла сорулга фашистерге удур билдиртпези-биле хөделип кириптери турган. Хамыктың мурнунда-ла бензин шыгжаар турар складтарны чаза тепсир деп шиитпирлээр. Ынчалза-даа ону кылыры кончуг нарын, берге. Ынчангаш Алексас бодунуң башкызы чораан инженер Вирпутистиң тып алгаш складтарның кандыг байдалдыг турарын оон айтыртып алыр. Чүге дизе ол кижи тудуг инженери болганда ол бүгүнү эки билир турган. Архитектор оол Алексас башкызы Вирпутистиң бажыңынга чеде бергеш, ол бүгүнү дугуржуп ап турда истеп-дилээшкин кылып чоруур немецтерге таварлашкаш ийилээн туттуруп алыр.

...Каунастың тоску форту. Эргиниэзиниң даш-биле кылган бедик ханазының иштинге кем-буруу чок муң-муң кижилерни фашистер өлүрүп, чок кылганнар. Совет шериглерге аштырып, тиилеттирерин билгеш, фашистер чонну өлүрүп, хыдып, мырыңай араатанзып-ла турар. Алексас хөй кижилер-биле кады шак ол араатаннарның холунга кирер. Фашистер өлүрүп, хыдып турар кижилерниң хөөрүн ол аныяк архитектор оолга болгаш өске-даа кижилерге кастырып турар. Улус өртедип, хөмер оңгарларны кастыргаш, ол оңгарларже оларны база кир октаптар дээрзин эки билип турганнар. Албадалдыг ажыл кылып турар кижилер оон дезип үнүптерин бодай бээрлер.

Баштайгы удаада олар боттары ээлчежип турган, дүне удуп турар черниң адаанга дезип үнер оңгарны кончуг чажыды-биле казып турар. Ынчалза-даа бир өскерликчи кижи ону фашист комендантыга айтып бериптер. Комендант оларга кыжанып ажыммайн: «Кижилерни кезедип турар, а силер кижилер эвес-тир силер» дээр. Чүге дизе, болар моон үнүп шыдавас, дөмей-ле өлүр улус-ла болгай дээрзин комендант бодап турган.

Шынап-ла дайзыннарның холундан дезип үнериниң аргазы чок, дыка-ла берге. Ынчалза-даа Алексас кайын, канчаар дезип үнерил дээрзин дилеп эгелээр. Хөй чудук овалап каан черниң артында бир-ле чажыт эжик барын ол тып каар. Ынчангаш оон дезип үнериниң оруун база катап белеткеп, демир хананы өттүр өрүмнеп, улуг күженишкинни үндүрерлер.

...Фашистер бир-ле катап бурганшажын хүнүн байырлап турда, кыштың соогунда аңаа турганнар дүне дезип үнүптер. Ынчалза-даа оларның дезип чорупканын фашистер билип кааш, оруун дозаттап турунтарлар. Ынчап баар орта Алексас бензин шыгжаар склады канчаар узуткаарының планын өөрүнге дамчыдып берип кааш, оларның оруун дозаттап турган таңныылдарны узуткааш, өөрүн демир оруже олурткаш чорудуптар, ол боду аңаа немецтер-биле аткылажып турган аары-биле балыглангаш туттурар.

Алексас база катап тоску форттуң камеринге келир. Аңаа туттурган кижилерниң чаа бөлүүн немецтер экээр, моон дезип үнүп болур бе, кандыгыл дээрзин оларның бирээзи айтырар. «Ийе, үнүп болур» деп Алексас быжыг бүзүрел-биле харыылаар.

Демир-биле хана каракталдыг быжыглап каан соңгадан күчүлүг частыышкыннар диңмиреп, чырыткылап-ла турар. Ол дээрге бензин шыгжаар складтарның агаарже чаза теп, өртениң турары ол. Ол складтарны Алексастың эрес-дидим эштериниң чаза тепсип, немец фашистерни салба берип, демиселди үргүлчүлеп турары ол.

Литов ССР-ниң киностудиязының бүдүрүп үндүргени «Дүнеки базымнар» деп кино кижиниң сеткил-сагыжын, дайзыннарны көөр хөөн чок чоруун хайындырып кээр. Бо кино каш-ла хонуктар болгаш республиканың кино экраннарынга үнүп эгелээр.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага бүргег хүн болур, чамдык черлерге чаашкын болгаш хар чаар. Кызылга чаашкын шоолуг эвес. Хат кошкак. Агаарның температуразы: республикага—9—14, а Кызылга—12—14 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Байырлыг кеге-бугалар» 10, 12, «Улуг Карузо» 2, «Чазыгга чедир ийи базым» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Гитаралыг уруг» 11.15, 1.15, «Бистиң бажывыста эр» (1, 2 сериялары) 3, 6, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Үш катап дирилген» 2.30, «Ансельманың өлгени» 6.30, «Караң көрнүкчү» 4.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сорванец» 3.15, 7.15, «Саша» 5.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Буянныг кижилер аразынга» 5, 7, 9 шактарда.

Консерваторларның ат-алдары баксырап турар

ЛОНДОН. (СЭТА). Англичаннарның 50 хуузу лейбористерниң талазынга туралыг, ынчаарга чүгле 34 хуузу консерваторларны деткип турар. «Бир эвес даарта бүгү-нити соңгулда болур болза, кайы партия дээш бадылаар силер?» деп айтырыгта хөй-ниитиниң санал-оналын айтырганының түңнели ындыг болган деп, «Дейли телеграф» солун дыңнадып турар.

Ол санал-онал айтырыышкыны консервативтиг партияның ат-алдарының баксырап турарының дугайын тодаргай херечилеп турар.

Франкога ажыглал кылдыр

ПАРИЖ. (СЭТА). Болдуунда-ла чурттуң мурнуу чүгүнде болгаш Парижте чуршап турар испан антифашистерни француз эрге-чагыргалар үжеп-чиндээн.

Парижке полиция хосталгага ынакшылдыг аныяктарның Иберий федерациязының штаб-квартиразынче халдаашкын кылган. 30 хире испаннарны тудуп хоругдаан.

Деголльчу чазак диктатор Франкога чүүден-даа ойталавайн турар деп, «Юманите» солун аңаа холбаштыр бижээн.

НГОДИНЬДЬЕМЧИ БӨЛУККЕ УДУР

Мурнуу Вьетнам. Нгодиньдьемчи бөлүк улуска удур дайынны чорудуп, диктаторжу болгаш фашистиг ёзу-чурумга удур шимчээшкинни террор-биле болгаш массалыг ужур-дуржок аажылаашкыннар-биле базарын оралдажып турар. Армия болгаш чепсектиг полиция ээлээн хөй буддис пагодтарны (дуганнарны) үрегдеп, эрттекен болгаш муң-муң монахтарны, башкыларны болгаш студентилерни тудуп хоругдаан.

ЮПИ деп американ агентилелдиң тараткан бо чуруктa Нго Динь Дьемниң солдаттарының Сайгонның кудумчуларында таңныылдап чоруп турары.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Шетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13; харыысалгалыг секретарьның 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01348. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. СЕНТЯБРЬ 18 СРЕДА № 222 (5626).

Өртээ 2 көп.

СЭКП Тыва обкомунуң бюрозунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

1963 чылдың дүжүдүнден картофель болгаш ногаалар белеткелиниң, уруп алыышкынының чоруп турарының дугайында

Республикада картофель болгаш ногаалар белеткели, уруп алыышкыны дендии багай чоруп турарын СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели демдеглээн. 1963 чылдың сентябрь 1-ге чедир Тыва респотребсоюз картофель белеткээриниң планын 2,2 хуу, ногааларнының — 8,5 хуу, Тыва продснаб картофельдиин — 10,7 хуу, ногааларнының — 11,4 хуу күүсеткен. Кызыл хоорайже картофель сөөртүрүнүң планы 3,2 хуу, ногааларны — 10 хуу күүсеттинген. Республиканың чаа тудуг черлеринче: Ак-Довурак суурже картофель сөөртүрүнүң планы 3 хуу, ногааларны — 11 хуу; Хову-Аксы сууржe картофель сөөртүрүнүң планы — 10,7 хуу, ногааларны — 35 хуу күүсеттинген. Кызыл хоорайга, чаа тудугларга болгаш районнар төптеринге картофель болгаш ногаалар садыглаары ам-даа кошкак организастаттынган.

Картофель болгаш ногаалар белеткелиниң, уруп алыышкынының, ол ышкаш садыглаарының багай чоруп турары болза көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозу, респотребсоюз, Тыва продснаб, чамдык парткомнар болгаш райкүүскомнар, колхозтар болгаш совхозтар удуртукчулары ол чугула херекти ала-чайгаарлаашкынче киирип, ажылчы чоннарны картофель болгаш ногаалар-биле хандырар айтырыгже чогуур кичээнгей салбайн турары-биле, ажаап алыышкынга, уруп алыышкынга, ол продуктуларны белеткеп база садыглаарынга шыдажыр организастыг коммунааш кынны, оператив чок чорукту болдуруп турары-биле, картофель болгаш ногаа белеткелин ийиги чергениң херээ кылдыр санап турары-биле тайылбырлаттынар.

Өвүр, Бии-Хем, Тес-Хем ышкаш районнар картофель болгаш ногаалар ажаап алыр база белеткээр талазы-биле чер-черге хемчег алырының орнунга ол продуктуларны Кызыл хоорайдан сөөртүп чедирип бээринге көрдеп турар.

Оон-биле кады дыка хөй ажыл-агыйлар, «Барлык», «Өөк», «Найырал» «Шеклээр» совхозтар, Каа-Хем районнуң «Совет Тыва», «Ленинчи оруук» колхозтары болгаш өске-даа чамдык ажыл-агыйлар картофель база ногаалар тарылгаларын эки ажаар талазы-биле хемчег албааннар, оон түңнелинде корзалиг хулээлгелер күүсеттинмейн турар, ынчангаш олар ук продуктулар-биле чурттакчы чонну республиканга ниитизи-биле хандыларынга берге байдалды тургускан.

Картофель болгаш ногаалар ажаап алыышкынын, белеткелдерин, уруп алыышкынын база садыглаашкынын күштелдирер сорулга-биле СЭКП обкомунуң бюрозунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ДОКТААТКАНЫ БОЛЗА:

Картофельди болгаш ногааларны шыңарлыг ажаап алырын, белеткээрин болгаш чурттакчы чонну үзүктел чокка хандырары-биле кышкы кадагалаалга уруп шыгжаарын 1963 чылдың октябрь 1-ден орай эвесте доозар дээш район, колхоз болгаш совхоз зайы-биле картофель болгаш ногаалар ажаап алыышкынының, белеткелиниң, уруушкунунуң чоруп турарын доп-дораан хынап көөрүн, картофельди болгаш ногааларны белеткел, садыг организацияларынга дужаар талазы-биле шыңгыы графикти доктаадырын көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозунга, парткомнарга, райкүүскомнарга. Тыва респотребсоюзка, Тыва продснабка даазкан.

1964 чылдың дүжүдүнге эргежок чугула санныг картофель үрезиннерин уларын көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозунга, колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдеринге хүлээткен.

Картофель болгаш ногаалар белеткээри республиканың партия, совет болгаш ажыл-агый организацияларының улус ажыл-агыйжы сорулгаларының бирээзи деп санааш, СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели картофель база ногаалар ажаап алырынга практиктиг дуза көргүзери-биле районнар төптериниң болгаш Кызыл хоорайның чурттакчы чонун организастыг киириштирериниң, картофельди болгаш ногааларны шыгжаар черлерже сөөртүрүнге эргежок чугула автотранспорт тускайлап бээриниң хемчеглерин алырын СЭКП Кызыл хоорномунга, хоорүүскомга, парткомнарга болгаш райкүүскомнарга даазкан.

Бүгү-ле районнар төптеринге, чаа тудугларга, ажылчын суурларга ногаалар болгаш картофель садыглаашкынын калбартырын, эргежок чугула таварылгаларда сезоннуг ларёктарны, майгыннарны болгаш ниоскилерни немей ажыдарын респотребсоюзка, продснабка хүлээткен.

Тараа — чоннуң байлаа

КЫЗЫЛ, ЧАДААНА ХООРАЙЛАРГА БОЛГУЛААН ТАРААЖЫЛАРНЫҢ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛДАРЫНДАН

Тараа — чоннуң эң үнелиг байлаа. Тараа алдындан артык үнелиг — ону кижи хүн-бүрү херегдээр. Ам чурттуң чер ажылдакчылары тарааны он чылдың мурнунда турганындан барык 2 катап хөйнү бүдүрүп турар.

Бисте тарааны алдекшидии-биле бүдүрүп турары-биле чергелештир ону хамаанчок көөр чоруктар база бар. Кызылдың ресторапнарында, столоваяларында столдар кырында хлеб кескиндилери бо-ла чыткылаар, оларны ажыглал чокка үндүр төгер ужурга таваржып турар. Баа-Хем районнуң Ленин аттыг, «Совет Тыва» колхозтарының, «Тиилелге», «Көк-Тей», «Өөк» совхозтарының ажаап алган шөлдеринде бастыртынмайн барган тараа баштары аажок хөй. Таңдының, Улуг-Хемниң, Бии-Хемниң тараа сөөрткен оруктарында төгүлген тараа база хөй. Таңды бүдүрүлге эргелелиниң чамдык ажыл-агыйларында тарааның чидирии бир гектарга бүдүн чартык — ийи центнер чедип турар. Ол канчап-даа болбас херек-тир.

Таңды бүдүрүлге эргелелиниң чамдык ажыл-агыйларында өстүрүп алган дүжүттү камнап-алыры дээш демисел чорутпайн, тарааны төтчеглеп турар чүүл бар. Чижээ, Каа-Хем районнуң «Кызыл туг» болгаш Ленин аттыг колхозтарының чамдык участоктарында тавычаларны бөлүп бастырып турда, тарааның 30—40 хуузу черде артып калган. Каа-Хемниң «Совет Тыва», «Бурунгаар», «Ленинчи оруук», Бии-Хемниң «Искра», «Кызыл тараачын» колхозтарында, «Межегей», «Тиилелге» совхозтарда чочак-тараа аажок хөй чидириглиг болган. Бо совхозтарда болгаш Дуржулга станциязында, Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» колхозунда кукурузаның дең кезии амга чедир ажаап алдынмаан. Сентябрьның баштайгы хүннеринде кукурузаны соок шонупкан ужурунда ажыл-агыйлар ам ногаан массаның орнунга кургай берген сыптарны силостаар ужурга таварышкан.

Ажыл-агыйжы эвес чоруктуң машина-трактор парыгын багай ажыглап турарының, ажаап алыышкынга кижилерниң күш-ажылын эки организаставаанының түңнелинде мындыг четпестер болгулаан. Таңды эргелелиниң ажыл-агыйларында тараа комбайны бүрүзүнге хүнде ажылдап кылыышкын 9 гектардан шоолуг ашпайн турар, а «Межегей», «Тиилелге» совхозтарда болгаш «Совет Тыва» колхозта — оон-даа эвээш. Кезиглелиниң темпизи оожум болуп турарындан ам сыпта тараалар төглап дүжүп турар апарган. Силос ажаар комбайннар база багай ажыглаттынып турар. Чижээ, «Тиилелге» совхозка сентябрь 11-де «СК-2,6» деп он комбайннарның адыызы янзы-бүрү чылдагааннардан аңаа тура хүнзээн. Таңды эргелелиниң колхозтары болгаш совхозтары сөөлгү беш хонукта бар турар ажаап алыышкын агрегаттарынга доктааткан ажыл нормазында көрдүнгениниңден он алды муң гектар тарааны эвээшти ажааган. Сөөртүлге үезинде хөй тараа чидириигге таваржып турар. Ол болза чамдык чалгаа чолаачыларның болгаш оруук эргелелиниң ажылдакчыларының буруузу болур. Оруктуң оңгул-чиңгил чер бүрүзү — тарааның төтчеглекчизи болур, ынчаарга ындыг төтчеглекчилер-биле шыңгыы демиселди чорударга оруук ажылдакчызы бүрүзүнүң дорт хүлээлгези. Тараа сөөртүр оруктарны дескилээри тарааның чидирииин дыка кызырар. Бо чылдың чайынында агаар-бойдустуң таарымчалыг эвес байдалы чамдык ажыл-агыйларга планназын дүжүттү алырын хандырбаан. Ынчангаш өстүрүп алган тараа бүрүзүн камнап алыр херек. Ындыг түрбүже ам чүү болуп турарыл? Чоокта чаа «Межегей» совхозка 9 тонна хире чочак-тараа ирип баксыраан.

Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы», «Совет Россия» колхозтары бо чылын тараа культураларының байлак дүжүттерин өстүрүп алгаш, планда көрдүнгениниңден хөй тарааны күрүнеге садар дугайында бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алганнар. Ол дээрге оларга алдар болгаш мактал-дыр. Ынчалза-даа ол колхозтарның хову турлагаларында хлебти чемненилге үезинде стол кырынга оваалай салып каар болгаш артында өртек чок. Ону кижилер төндүр чивес болгаш хлеб артыышкыны дээш аңаа-ла үндүр төп турар. Ол дээрге ажыл-агыйжы эвес чоруктур. Шак ындыг төтчеглекчи чорукту шыңгыы көөр херек. Кызыл хоорайның хлеб магазиннериниң ажылын хөй-нийти онза кичээнгейге ап турар. Оларда бызырган хлебти чаңгыс кижиге өй-чижек чокка берип турар. Кызыл горпозунуң баштаар чериниң (даргазы Мажов) талазындан контроль чогун ажыглап алгаш, садыгжылар чаңгыс садып алыкчыга 4—5 хлебти берип турары ховар эвес. Чамдыкта 10—15 хлебти чаңгыс кижи садып аппаар таварылгалар база бар. Ол хлеб кайнаар барып турарыл? Ол хаван, куш азыраарынга, а чамдыкта ыт «чемгерилгезинге» кирип турар. Бодунуң чуртунуң чаагай чорууңга ак-сеткилдиг ажылдаарын күзевес мацгыстачак кижилер хлебти кайы-хамаан чок төтчеглеп турар. Магазинден ындыг хөй хлебти шоодайлап алгаш, тайгадан тоорукталп, каттап ап, оон соонда хоорайның күш-ажылчы чонунга стакан ишти кат, тоорукту үш катап аар өртекке садып турар.

Хлебти столоваяларга база камналга чок чарыгдап турар. Оларның хөй кезиинде сөөлгү хүннерге чедир хлебтиң өртээн өске чемнерниң өртээнге киир санап кааш, стол кырынга оваалай салып каар ындыг чурум туруп турган. Бир эвес чемненген кижилер оон кезик чамдыын арттырып каан болза, ону чүгле үндүр төгеринге өйлежип турган. Чүгле моон ужун бистер хүн бүрү тонна-тонна хлебти чидирип турар бис. Ындыг практиканы ам өскертир херек. Моон соңгаар чемненикчи кижи хлебти бодунуң хереглээн шаа-биле аңгы садып алыр болза ындыг чорук болбас апаар.

Магазиннерде болгаш столоваяларда профэвилелдериниң местконанарынга, хөй-нийтиниң контроль комиссияларынга хлебти төтчеглел ажыглаарының фактылары эки билдингир болза-даа, олар ону анаа-ла көрүп эртип турарлар. Бо тургустунган байдалды өскертир үе келген. Профэвилелдериниң комитеттери, комсомолчу постулар, хөй-нийтичи контролёрлар продуктуларны камналгалыг чарыгдаары дээш шиитпирлиг демиселди чорудар ужурлуг. Кан эзилдирикчизиниң, машина тудукчузунуң, тракторизтиң, комбайнерниң болгаш тарааны өстүрүп алырынга шуут болгаш шуут эвес-даа киржилгелиг болган миллион-миллион кижилерниң күш-ажылы киргени хлебтиң өртек-үнезиниң дугайын чаңгыс минутада-даа утпас ужурлуг. Күш-ажылчы кижиге хлеб болза чаагай амыдыралдың кол чүүлү болуп турган болгаш болуп артар-даа. Ынчаарга ажылчың кижи хлеб кескиндизин каяан-даа черге кагбас.

Бо айтырыгны чоокта чаа Кызыл хоорайга болуп эрткен Таңды бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйларының удуртур ажылдакчыларының болгаш тускай эртемнигдериниң чөвүлел хуралынга шиш-биле чугаалашкан. Аңаа чүве чугаалаан колхозтарның даргалары **Г. С. Гудков, Д. И. Зайцев, В. А. Бархатов В. Ф. Дубатов,** совхозтарның директорлары **И. М. Алымов, С. В. Лихтин** ажыл-агыйларының ажыл-ишчилери тарааның чидириглерн-биле болгаш төтчеглээшкиннери-биле шиитпирлиг демиселди чорудуп, килограмм тараа бүрүзүн ажаап ап, күрүнениң шыгжамырынга урар дээрзин чөвүлел хуралдың киржикчилеринге медеглээннер. СЭКП обкомунуң бирги секретары **С. К. Тока** хуралдың ажылын доозарда, дараазында түңнелди кылган.

— Чоңга садар хлебти кызырар дугайында чугаа чоруп турар эвес, харын бо чылын оон фондузу эрткен чылгызындан көвүдээр ужурлуг, а чугаа болза хлебти камнавас, кайы-хамаан чок чарыгдаар дугайында чоруп турар-дыр. Чер ажылдакчыларының улуг күш-ажылы-биле өстүрүп алган хлеб болза ону мал чемгерериннге ажыглап турар мацгыстачак кижилерге эвес, а материалдыг чүүлдерни тургузуп турар кижилерниң холунга кирген турар ужурлуг — деп эш Тока чугаалаан. Хлеб тараажыларның ажыл-ишчи холдары-биле кылып алдынар. Хлеб чокта чурттап болбас. Ам сорулга болза дүжүттү дүрген болгаш чидириг чокка ажаап алыры, өстүрүп алдынган мажак бүрүзүн, тараа бүрүзүн камгалап алыры болур. Ажаап алыышкынга киржип турар хоорайның болгаш көдээниң бүгү ажыл-ишчилери тарааны дүрген ажаап алыры, бүгү кукурузаны силостаары, шөлдерниң саванын мал чеминге бөлүп алыры, күрүнеге сүт, эът садыгының планын чугаа чокка күүседири дээш бедик күженнишкин-биле ажылдаар ужурлуг.

Коммунистер, агитаторлар кижи бүрүзүнге партияның дириг сөзүн чедирип, тараа фронтузунуң ажылдакчыларын бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынче сорук киирер ужурлуг. Тарааны өй-шаанда ажаап алыры, чидириигниң бүгү болдунар оруктарын дуглаары — политиктиг чугула сорулга.

• • •

Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйлары сентябрьның 15-ке чедир тараа культураларының дең кезиин, кукурузаның эвээш кезиин ажаап алган болгаш картофель казарынга ам-даа кирбээн. Аңгыс андарылгазының планын чүгле 24 хуу күүсеткен. Бүскү хову ажылдарының шынары кудук. Тарааның чидирии хөй болгаш саванны аңгыс-биле кады аңдарып турар.

СЭКП XXII съездизи аттыг колхозта чаа дүжүттүң 300 центнер ажыг кызыл-тазын үрен баксыраткан. Ленин аттыг колхозтуң шаңында тараа үрелип баксыраан болгаш ажаап алыышкында тарааның чидирии улуг. Чадаанада тараа хүлээп алыр черде тараа изип турар.

Ол зонаның колхозтарында болгаш совхозтарында үрезинниң арыглаашкынын база кургадыышкынын организаставаан. Шаңнарда муң-муң центнер тараалар мөөннеттинген чыдырда-ла чаңгыс-даа ажыл-агый үрезин уруп албаан, а «Чыраа-Бажы» совхозта үрезинге уруп алыр чүве дээш күрүнеге тараа садарын саададып турар.

Ылангыя Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП XXII съездизи аттыг, «Большевик», Ленин аттыг, Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг, «X Улуг хурал», Барыын-Хемчик районнуң «Большевик», «Мурнакчы» колхозтарында, «Сүт-Хөл», «Улуг-Хая», «Найырал» совхозтарда күскү хову ажылдары багай чоруп, тарааның улуг чидирии болуп турар. Бо бүгүнү Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң зоназының ажыл-агыйларының удуртукчуларының, парторганизация секретарьларының, тускай эртемниглериниң чөвүлел хуралынга чугаалашкан.

Ажаап алыышкынны октябрь айга чедир узамдыктырып болбас. Тарааның чидириинниң бүгү оруктарын дуглаар херек. Тараа болгаш өске-даа продуктуларны ажыл-агыйжы эвес ажыглаар чорукту болдурбас. Учётка шыңгыы корум-чурумну тургузар, ажаап алыышкын ажылдарының темпизин ийи катап дүргедедир. Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-ишчилериниң бирги сорулгазы бо деп, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы, көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министри эш **Соколов** чугаалаан.

Бүгү культураларның ажаап алыышкынының чоокку хүннерде доозар, аңгыс аңдарылгазының планын күүседир бүгү аргалар, курлавырлар бар турда-ла, ол бүгү четче ажыглаттынмайн, амга чедир комбайннарның бештиң бир кезии ажыглаттынмайн турар. Ажаап алыышкын агрегаттарының ээлчегде ажылдап кылыры кудук, тракторларның эвээш кезии аңгыс аңдарылгазында ажыглаттынып турар, саван бөлүүшкүнүн багай организастаан. Тракторга хүнде ортумак ажылдап кылыышкын чүгле 2,6 га болуп турар. Тараа арыглаар машиналарны, авточудурукчуларны база багай ажыглап турар. Бо бүгү курлавырларны четче ажыглаары — улус ажыл-агыйжы эң чугула сорулга.

Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң ажылдакчыларының чөвүлел хуралы күрүне мурнунга социалистиг хүлээлгелерни чедиишкиниг күүседиринче зонаның ажыл-ишчилерин мобилизастап, чаа дүжүттүң тараазын бүрүн камгалап ап, бодамчалыг ажыглаарының эргежок чугулазын демдеглээн.

ШКОЛАЧЫЛАРНЫҢ ДУЗАЗЫ

«Чыраа-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг салбырының картофелин ажаарынга ында сес чыл школазының өөреникчилери идепкейлиг дузалашкан.

Олар чүгле баштайгы хүнде безин 2 гектар чериниң картофелин ажаап болгаш машиналарга чүдүрген, оон сыптарын мал чеминге хереглээри-биле бөлген. Өөреникчилер, башкылар салбырның картофелин шуптузун дөгере ажаажып бээр деп сорулга салган.

Көдээ ажыл-агый ажылдарының хүн демдеглели

Ажаап алыышкынның шиитпирлиг хүннери эгелээн. Келилдениң болгаш тавычаларны бастырарының бедик темпилери дээш, тергиин эки шынар дээш демисел улам хайнып турар. Сентябрь 17-ге чедир республикада 142959 гектар тараа культуралары кестинген. 121910 гектар бастырттынган, тараа хүлээп алыр черлерже бир миллион беш чүс үжен бир муң чеди чүс пуд тараа дужааттынган. Күрүнеге тараа садарының планы 22,6 хуу күүсеттинген.

Таңдының бүдүрүлге эргелелинде, Каа-Хемниң «Коммунизмче оруук», «Октябрь 14 чылы», «Бурунгаар», Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозтары мурнап турар. Чижээ, медведевкачылар 3939 гектарны кестирген, ол болза тарылга шөлүнүң 72,3 хуузу болуп турар. Ук ажыл-агый ийи муң ажыг тонна тарааны күрүнеге дужааган. Тараа культураларының бир гектардан ортумак дүжүдү колхозта 8,3 центнер болуп турар.

«Революцияның чалбыыжы» көдээ ажыл-агый артелиниң чер ажылдакчылары тараа кезилдезин дүрген темпилиг чорудуп турар. Сентябрь 17-ге чедир ында беш чартык муң гектар хире тараа кестинген. Кезилдени эртен даң бажындан орай кежээге чедир чорудуп турар. Комбайнерлерниң хөй кезии онаалдазын хүн-бүрүде 150—200 хуу күүседип турар. Ындыг болза-даа кезилде-биле тавычаларның бастырылгазының аразында улуг үзүктелиишкинни демдеглевейн барып болбас. Дүүнге чедир ында тавычалай кестинген тарааның чүгле бештиң бир хирези бастырттынган. Бир эвес тавычаларны бөлдүрүп бастырарын ам бир каш хонук узамдыктырар болза тарааның чидирии болуп болур. Ол дугайын ажыл-агыйның удуртукчулары утпаза чогуур.

Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелинде «Искра» колхозта тараа культураларының ажаап алыышкыны өске ажыл-агыйлардан дээре чоруп турар. Комбайнерлер Сегленмей Комаадыр, Моңгуш Оттукпан болгаш Моңгуш Докай-оол олар тараа кезилдезинге болгаш бастырылгазынга бедик бүдүрүкчүлүг чорукту чедип ап турар. Олар 10 гектарны ажаап алыр нормазын 14—18 гектар чедирип турар. Ажыл-агый тараа дужаарының планын 54 хуу күүсеткеш, 806 тонна тарааны күрүнеге саткан.

Мурнакчылар ынчаар ажылдап турар. Ынчалзажок тараа кезилдези республикада ниитизи-биле оожум чоруп турар. «Тыва» совхоз ажаап алыышкынны онза багай чорудуп турар. 4600 гектар тараа культураларындан сентябрь 17-ге чедир 1295 гектарны ажаап алган. Бир эвес ажыл-агыйда 33 комбайн барын өөренип көөр болза, ажаап алыышкын агрегадынга ажылдың бүдүрүкчүлүү аажок чавыс — хүнде бүдүн чартык гектар болуру билдингир апаар.

Барыын-Хемчик районнуң «Мурнакчы» колхозу тараа кезилдезин дүргедедиринче далашпайн турар. Ында ажаап алыышкын агрегаттары үргүлчү анаа туруп турар. Эрткен неделяның сөөлгү үш хонуунда артельдиң тараажылары чүгле 30 гектар тарааны ажаап алган. Тараа культураларының ажаап алыышкынын, аңгыс аңдарыышкынын кажан доозар деп бодап турар силер, эштер Бухурукпай, Даңзы? Ындыг темпилерлиг ажылдаар болза тарааны январь бирге чедир кестирип болур чадап чок.

Күскү хову ажылдарының темпилериниң талазы-биле өске ажыл-агыйларның мурнунга бүзүрелдиг чоруп турган «Барлык» совхоз күш-ажылчы күжениишкинин кошкадып турар апарган. Эрткен неделяга чедир ук ажыл-агыйдан ховуже хүн бүрүде 15—20 комбайн үнүп турган болза, сөөлгү хүннерде ховуда ажылдап турар ажаап алыышкын агрегаттарының саны чартыынга чедир эвээжээн. Ховулардан саваң бөлери совхозта база багай организастаттынган. Ажылды мурнукузу ышкаш хайныышкынныг чорударынга чүү чүве шаптык болуп турарыл, эштер Макальский, Кожушко? Ындыг «дыш алыышкыны» ажыл-агыйга аар когаралдыг болуп, аңгыс аңдарар талазы-биле планның күүселдезин, малды бөдүүп чемнер-биле хандырарын үзүп болур.

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг болгаш «X Улуг хурал» колхозтарында узамдыгыышкын амга чедир болуп турар. Тараа кезилдезин бир ай иштинде чорудуп турар болза-даа айыткан көдээ ажыл-агый артельдеринде тараа культураларының тарылгаларының үштүң бири безин кестинмээн, ховуларда саванны ажаап албайн, аңгыс аңдарыышкынын чорутпайн турар. Колхозтар даргалары эштер Вислаев болгаш Төмүр-оол чүнү бодап, чүү чүвеге идегеп турарлары? Кыш манавас болгаш олутпай-шуппен ажыл-агыйжылардан шыңгыы негээр апаар.

Ажаап алыышкын ажылдарының хуусаалары эртип турар. Донат дүжери ырак эвес. Тарааларны кестирериниң, тавычаларны бөлдүрүп бастырарының темпизин үш катап улгаттырган турар ужурлуг. Партия организациялары, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери бүдүрер ажыл нормаларын күүсетпейн турар механизаторлар кезилдеге түрбас кылдыр чер ажылдакчыларының күш-ажылын ынчаар организастаар ужурлуг.

Н. С. Хрущев Волгоград областа

ВОЛГОГРАД. (СЭТА-ның тускай корр.). СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущев самолёт-биле Волгоград областа чедип келген.

Аэродромга эш Н. С. Хрущевту партияның Волгоград обкомнарының бирги секретарьлары: көдээ обкомнуң бирги секретары — А. М. Школьников, үлетпүр обкомунуң бирги секретары — К. К. Черениченко, облкүүскомнар даргалары — Л. С. Куличенко биле Н. И. Чмутов, Алдыы-Волга совнархозунуң даргазы И. Ф. Синицын болгаш областың өске-даа удуртур ажылдакчылары уткуп алган.

Аэродромдан эш Н. С. Хрущев «Волго-Дон» совхозтуң шөлдеринче чоруткан. Эш Н. С. Хрущев ногаа плантацияларын, кукуруза тарылгазын көрген болгаш совхозтуң ажылчыннары-биле, звенолар удуртукчулары-биле, тускай эртемниглери-биле чугаалашкан.

Хүннүң ийиги чартыында Н. С. Хрущев Волгоград хоорайга келгеш, сүт ажыл-агыйының тускай эртемниглери-биле, Поволжьеде, суггаттыг чер ажылының талазы-биле төлевилел организацияларының ажылдакчылары-биле чугаалашкан.

(СЭТА).

КАЛБАРТЫ АЛЫР ЖАТКАЛАР

Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» көдээ ажыл-агый артелиниң тараажылары бо чылын тараа культураларының эки дүжүдүн өстүрүп алган. Чамдык участоктарның бир гектары-ла 20 болгаш оон-даа хөй центнер тарааны берип турар.

Байлак дүжүттү дүрген болгаш чидириг чокка ажаап алырынга колхозта техника чедишпезин барымдаалааш, калбарты алыр «ЖВН-6» болгаш «ЖВН-10» деп чаа жаткаларны немей садып алырын баштаар чериниң кежигүннери, актив ажаап алыышкынның ыракта мурнунда шиитпирлээн турган. Ол шиитпир ёзугаар колхоз «ЖВН-10» деп дөрт, «ЖВН-6» деп ийи жаткаларны садып алган. Колхозтуң барык-ла бүгү механизаторлары чаа техниканы кээп көрүп, магадап турганнар. Ынчалзажок чамдык механизаторлар, харын-даа колхоз даргазы Г. С. Гудков бодунуң безин «мындыг калбак жаткалар бистиң ховуларывыска кайын таарыжыр деп, кадыр черлерге комбайннаа аңдарлып болур чадап чок чүвелир» — деп чигзинип турган чорук база бар.

Кажан тараа эки бышпаан турда-ла садып алган чаа жаткалар-биле тарааны кестирип шенеп көргениниң соонда оларның артык ажыктыынга колхоз даргазы эш Гудков болгаш өске-даа механизаторлар ам бүзүрээн.

Дүжүт ажаап алыышкыны эгелээриниң бүдүүзүнде чаа техниканы ажыл-херекти эки билир, дуржулгалыг комбайнерлерге бижыглаарын баштаар чер шиитпирлээн. Ынчангаш эң-не дуржулгалыг, хоочун комбайнерлер Николай Пахоруков, Влас Мымрин, Николай Федячкин болгаш аныяк механизатор Сергей Суртаев олар «ЖВН-10» жаткаларны «СК-3» деп комбайннарынга эптеп алганнар. Ажаап алыышкынга хөй удаа шылгараан комбайнерлер Чооду Баир болгаш Валерий Тушминцев олар чаа садып алган «ЖВН-6» деп ийи жатканы боттарының комбайннарынга база эптеп алган. Олар-биле кады Григорий Клепиков болгаш Виктор Бочага «ЖБ-4,6» деп жаткалар-биле тарааны тавычалай кестирериинге база белеткенип турганнар.

Ажаап алыышкынга ажылдаар бүгү техника белен болганда ийиги бригаданың ховуларынче Сергей Суртаев, Чооду Баир, Николай Федячкин, Виктор Бочага, Влас Мымрин, Николай Пахоруков, Валерий Тушминцев олар баштай үнген. Ол бригадага тараа кезилдези калбаа-биле эгелээн, калбарты алыры 6 метрден эвээш эвес чаңгыс-даа жатка чок турган.

«ЖВН-10» деп жаткалар тавычаларны ийи одуруг, а «ЖВН-6» деп жаткалар чаңгыс одуруг кылдыр дүжүрер. Тарааларны тавычалай кестирери-биле үнген комбайнерлерниң хөй кезии ажаап алыышкынның баштайгы хүннеринден эгелээш хүн нормаларын дыка ажыр күүседип турар. Оларның иштинден Чооду Баир болгаш Федор Тупицын онаа шылгарап, хүнүнүнде 53—60 гектарны кестирип турар.

№ 2 трактор-хову бригадазынга 3.500 гектар тарааны тавычалай кестирип доозуптары билек колхоз калбарты алыр жаткаларлыг бүгү комбайннарны ийиги бригададан ырак эвесте № 1 трактор-хову ажылының бригадазынче чорутакан. Олар баштай ында 700 гектар кызыл-тасты тавычалай кестирер. Оон соонда тарааның дорт кестирилгезин массалыы-биле чорудар.

С. ЧАМЗРЫН.

Дуржулга станциязының кукурузачылары Кара-Чыраага тараан 335 гектар шөлден эки кукурузаны өстүрген. Ооң бир гектарындан ортумак дүжүдү 395 центнер болуп турар. Ам ында кукурузаны ажаап турар. Комбайнерлер Петр Мурыгин, Александр Бакланов тергиин эки ажылдап турар. Мурыгин бир хүнде 103 тонна, Бакланов 90 тонна чедир кукурузаны кестирип турар. Кызыл-Мажалык АТК-зының чолаачызы эш Сухоносов кукурузаны силостаар черже ногаан массаны үзүк-соксаал чок сөөртүп турар. Ол үш хүн дургузунда 102 тонна кукурузаны сөөрткен.

ЧУРУКТА: Кара-Чыраада кукуруза ажаап алыышкыны.

Фотозу С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

ЧЫЛ ПЛАНЫН—ОКТЯБРЬ БАЙЫРЛАЛЫНДА

Коммунистиг күш-ажыл бригадазы

Коммунистиг күш-ажыл дээш патриоттуг шимчээшкинни улам калбартырының эргежок чугулазын, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге совет кижилерни кижизидерин СЭКП ТК-ның июнь Пленуму онзалап айыткан.

Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты ийи ажыг чылдың дургузунда демисежип тургаш чедип алган Тес-Хем районунда дааранылга мастерскаязының коллективи боттарының бүдүрүп турар продукциязының шынарын бедидип, коммунистиг ёзу-биле ажылдап, чурттап, өөренип турар.

Бригаданың кежигүннери ай, квартал планын үргүлчү ажыр күүседип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, даарта — бөгүнгүзүнден артык эки ажылдаар, чаңгызы — шуптузу дээш, шуптузу — чаңгызы-дээш деп принципти боттандырып ажылдап турар. Бригада чеди чылдың бешки чылының бирги чартында бүдүрүлге планын 122 хуу күүсеткен.

Июль айда бригаданың кежигүннери шуптузу шөлээлеп турган болгаш ол үениң иштинде мастерскаяга септелгени бүрүнү-биле чоруткан. Септелге доостуру-биле демниг ажыл хайныккан. Олар август айда 10 муң рубльдиң продукциязын бүдүрүп үндүрер планын база ажыр күүсеткен. Бо чылдың бүдүрүлге планын Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл оюнуң байырлалында күүсеткен турарын чедип алыр дээш найыралдыг коллектив шудургу ажылдап турар.

Тамара Долгарның удуртуп турары ол бригаданың кежигүннери СЭКП Тыва обкомунуң бешки пленумунуң доктаалын амыдыралга боттандырарынга дорт киржилгелиг болуру-биле бо хүннерде фермаларга, бригадаларга барып, малчыннарның чагыгларын хүлээп алыр хемчегни боттандырарын дугуржуп алган ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Тес-Хем районунуң дааранылга мастерскаязында коммунистиг күш-ажыл бригадазының кежигүннери (солагай талазындан) О. НАМАЖАП, К. ДАНЗЫҢМАА, Т. ДОЛГАР, З. МОНГУШ, Д. ЧООДУ, Е. КЫЗЫЛ-ООЛ, Ш. ШУРЖУК БОЛГАШ С. ОЮН.

Сөзү болгаш фотозу А. АИРНИИ.

Хөй сүттү саап ап турар

Ак-Аксы сүт-бараан фермазының саанчызы Бырайна бо чылын сес айларның дургузунда 14 инектериниң бирээзинден 1310 кг, азы оларның шуптузундан 18 тонна 340 кг саап-каан. Саанчы Ензак—13 инектиң баш бүрүзүнден 1226 кг, азы ниитизи-биле 15 тонна 938 кг сүттү саап алганнар. Бо ийи саанчы сүт саалдазын мурнукузундан көвүдеткен.

Кадарчылар чай, күс дургузунда инектерни хүннүң-не одарга организастыг кадарып турарындан аңгыда, дүнениң-не одарладып, немелде чемнер-биле чемгерип турар. Ынчангаш саап ап турар сүт немежип келген. Саар инектерни кадарчылар ам кукуруза болгаш тарааң аңгызында оъжарадып турар.

Кадарчылар Дамбый-оол, Дамдын ийилээ 12 тонна сигенни белеткээн. Ферма коллективи 50 тонна сиген белеткээр планын ажыр күүсеткен. Эчи Сарыг-оол, кадарчылар Адар-оол, Дажыр-оол, саанчылар Сунгаш, Киктан будук-бүрү чем белеткээринге идепкейлиг киришкен.

О. ЧЫЛБАР-ООЛ.
Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хөл» совхозу.

КИЖИЛЕР-БИЛЕ АЖЫЛ—КОЛ ЧҮҮЛ

СЭКП-ниң XXII съездизиниң, СЭКП ТК-ның оон дараазындагы пленумнарының төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, респотребсоюзта партия организациязы күрүнениң онаалгаларын күүседиринче коллективти мобилизастап, садыгны организастаарын, республиканың ажылчы чоннарының херегледдерин хандырарын экижидеринче бодунуң кичээнгейин улуу-биле салып келгенин коммунистерниң отчёт-соңгулдалыг хуралы демдеглээн.

Партия организациязының баштаалгазы-биле коллективтиң ажылдакчылары боттарының онаашкан ажыл участоктарынга ак-сеткилдиг болгаш чуткулдуг ажылдааның түңнелинде респотребсоюзтуң бүдүрүлгелериниң хөй кезии боттарының сорулгаларын чедиишкинниг күүседип турар. Эрткен 8 ай дургузунда партия организациязынга хамаарышкан черлер бараан саарылгазының ниитизиниң чеменилге черлериниң планы 101,1, чоннуң кооперация кежигүнүнге кииреринин — 100,8, хүүчүлар дадывырын чыылдырарының — 104,5 хуу күүсеттинген.

Бүдүрүлге талазы-биле эки көргүзүглерни аъш-чем комбинады чедип ап, 8 айның планын 138,6 хуу күүсеткен болгаш бүдүрүлгелер аразынга калбарган социалистиг чарышка дээре черни ээлээн. Аъш-чем комбинадында барааннар хааржактаар, крахмал болгаш доскаар кылыр цехтерге 3 бригада коммунистиг күш-ажыл бригадазы деп бедик атты чедип алыр дээш демисежип турар. Ном садыының килдизинде библиотека секторунуң, оперативтиг складтың болгаш № 2 ном садыының коллективтери коммунистиг күш-ажыл бригадалары деп бедик атты чедип алган. Ол ышкаш универсалдыг баазаның коллективинде калбарган чарышка эштер Капустина, Птиримова, Зудова олар мурнуку одуругну үргүлчү ээлеп турарлар.

Ындыг болза-даа үстүнде чедиишкиннер-биле чергелештир парторганизацияның ажылында улуг четпестерниң барын партбюро секретары эш Ткачев бодунуң илеткелинге миннип чугаалаан. Профэвилел, комсомол организацияларының ажылын партбюро кошкак удуртуп келген.

Кооперативтиң системазында кадрлар-биле ажылда улуг четпестерни хуралга коммунистер шыңгыы илереткеннер.

— Кадрларны шилип алыр, ажылга таарыштыр тургузар талазы-биле бистиң ажылывыста улуг четпестер бар. Бистиң баштаар черивис кадр дугайында айтырыгларны буу-хаа байдал-биле шиитпирлеп турарындан сөөлгү ийи чылда удуртур кадрларның солчур чоруу кончуг хөй апарган. Чүгле Барыын-Хемчик районунуң даргазынга безин 4, белеткел конторазының директорунга 3, садыг килдизиниң эргелекчизинге 2, кол бухгалтерге 3 кижи солушкан. Оон түңнелинде үк районнуң ажыл-чорудулгазы экижип шыдавайн келген— деп, эш Намзын бодунуң саналынга демдеглээн.

Кадрларны ажылга кийирер дугайында шиитпирни үндүргеш, ол шиитпирни үрээр чоруктар хуралга илерэп турган. Чижээ, Иркутскиниң кооператив техникумун дооскан Салчак Багай-оолду Балгазын сельпозунуң даргазының оралакчызынга ажылдаар кылдыр шиитпирлээш, үш хонганда ону Эрзин сельпозунче чоруткан, ол-ла техникумну доозуп келген Иргит Апай-оолду Бай-Тайга сельпозунуң даргазының оралакчызынга томуйлааш, оон соонда ону Чөөн-Хемчик районнуң белеткел конторазының аңныыр талазы-биле сургакчызынга (охотовединге) томуйлаан.

База-ла чаа өөредилге доозуп келген эш Сонам-оолду баштаар чер Өөк рабкоовунга ажылдаар кылдыр шиитпирлээш, шөлээзэрин чөпшээреп каан турда, баштаар черниң даргазының сан-хөө талазы-биле оралакчызы эш Сидоркин ону Барыын-Хемчик районнуң товаровединге ажылдаар кылдыр чааскаан шиитпирлээн турган.

Респотребсоюзтуң баштаар чериниң даргазының кадрлар талазы-биле оралакчызы эш Курченко Новосибирьның кооператив техникумун дооскаш келген, херээжен Доскаарны Балгазын сельпозунуң садыг килдизиниң эргелекчизинге томуйлап чоруткаш, оон соонда ол-ла дужаалга эш Красновту чоруткан турганын хуралга коммунистер илереткен.

— Баштаар черниң кежигүннери кадр дугайында айтырыгны шиитпирлээрде, кижилерниң тус бүрүзүнүң ажыл-ишчи мөзү-шынарын эки барымдаалавайн турар чүүл бар. Чижээ, «Совет садыгның шылтаракчызы» деп демдек-биле шаңнаткан, садыг техникумун дооскан эш Доңгак маңаа келгеш, ажылдаар черин шиитпирлээрин бир ай дургузунда манап турда, мурнунда Бай-Тайгага ажылдап тургаш, самчыгдал кылган Комбуну бир-ле хонукта маңнаткаш, Өвүр районунга ажылдаар кылдыр томуйлап чорударга ону үк район ажылга хүлээп албаан болгай — деп, респотребсоюзтуң экономизи, ында партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктүң даргазы эш Хертек бодунуң саналынга чугаалаан.

Бо чылын Барнаулдан, Новосибирскиден кооператив техникумнарын дооскаш, чедип келген дыка хөй аныяктарны оларның тускай эртемнериниң аайы-биле ажылга таарыштыр тургузар дугайында айтырыгны чогуур үезинде шиитпирлевейн турган дугайында эш Курченконуң адынга шыңгыы шүгүмчүлелди коммунистер база кылган.

Респотребсоюзтуң удуртукчулары садыгның кадрларын өске хоорайларга өөредирде оларның тус бүрүзүнүң сонуургалын барымдаалап көрбейн, олар-биле чугаалашпайн, таварышкан-на кижилерни чорудуп турганындан Новосибирскиниң кооператив институдунга өөренип турган 16 кижиниң 8-зи, база ол-ла хоорайда кооператив техникумунга өөренип турган 28 кижиниң 18-зи өөредилгезин ара каггаш, чанып келген чорук хуралга база илерээн.

Сөөлгү үеде респотребсоюзтуң баштаар чери кадрларны садыг организацияларынче ажылдадып чоруткаш, оларның амыдырал-чуртталгазының байдалын сонуургавайн турган. Чүгле Барыын-Хемчик районунда безин 13 ажылдакчыларның чурттаар бажыңнары чок. Оларның аразында бухгалтерлер эштер Ч. Куулар, Н. Сарыглар бир чыл ажыг үе иштинде «Шекпээр» совхозтуң төвүнден 9 км ырак черде барып ажылдап турарлар. Бо ышкаш четпестер өске-даа районнарда хөй болуп турарын айыткаш, бодунуң шугумунда кадрларның амыдырал-чуртталгазының хандырылгазын үндезини-биле экижидерин баштаар черниң удуртукчуларындан коммунистер шыңгыы негээннер.

Ном садыының килдизиниң эргелекчизи эш Малышев хуралга санал берген. Кызылда хөй-ниитиниң чуруму-биле ном садыглаар 5 киоскилерниң тургустунганын, килдистиң 21 магазиннериниң 16-зы бот-хандырылгаже шилчээнин демдеглээш, оон-биле кады хоорайда ном садыгларынга транспортту хандырып бербейн турары дээш респотребсоюзтуң удуртукчуларын ол шүгүмчүлээн.

Баштаар черниң удуртулгазында ажылдың стилиниң четпестерин коммунистер база демдеглеп турганнар.

— Кандыг-бир даалга азы айтыышкын бээрде, эш Будегечиев кижини ыявыла кыйгыртып аккаар кижи. Чижээ, пионер лагеринге ажылдаар ийи кижи чорудар дугайында айтыышкын бээр дээш, мени маңаа келдирип турган. Удаа-дараа болгулап турар ындыг кыйгыртыышкыннарның бүдүрүлге ажылынга саттыын бодап көргеш, баштаар черниң удуртулгазының стилин моон соңгаар улам экижидери чугула — деп, аъш-чем комбинадының директору эш Березкин чугаалаан.

Партия организациязының моон соңгааргы сорулгаларын айыткан тодаргай доктаалды хурал хүлээп алган.

Партбюро секретарынга эш Намзын соңгуттурган.

С. ЛОПСАҢ.

ОТЧЁТТАР БОЛГАШ СОҢГУЛДАЛАР

АК-ДОВУРАКТЫҢ ОНЗА ЧУГУЛА ТУДУУНДА

«Тыва даг-хүрү» тудуг эргелелиниң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары партияның XXII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш тодаргай ажылдарны кылып турар.

Участоктарда болгаш бригадаларда коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларының саны өзүп эгелээн. № 1 бүдүрүлге участогунда 42, бүдүрүлге комбинадында 28, механизация баазазында 8, электростанция тудуунда 13, № 12 АТК-ның бирги автоколоннзазында 12 кижи тудугжулар хүнүн таварыштыр коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты алган.

Тудугну тодаргай удуртуру-биле тудуг эргелели (начальниги турган эш Л. Внуков) фабрика тудуунга турган № 1 участокту ажылының аайы-биле ийи чара тургускан. Оон түңнелинде удуртулга экижээн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн, сагылга-чурум экижээн. Тудуг эргелели кол кичээнгейин удатпас доозар тудугларже угландырып турар.

Амгы бо хүннерде комбинаттың ажылчыннары Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл оюнга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш социалистиг чарышты калбартып турар. Даг-дүрү арыглаар фабриканың бирги, ийиги участоктарында чарыштың түңнелин он хонуктап үндүрүп, ай соолунде түңнеп, мурнакчы бригадаларга, участоктарга шилчиир кызыл туктуг болгаш вымпелди тывсырын моон мурнунда-ла эгелээн. Партия организациязы (секретары эш М. Гореев) ажык хуралдарны чыылдыргаш, аңаа бригадирлерниң, мастерлерниң, участок начальниктериниң илеткелдерин дыңнап, инженер-техниктиг ажылдакчыларга болгаш коммунистерге даалгаларны берип, оон күүселдезин үргүлчү хынап турар.

Масса-политиктиг болгаш организачкы ажылды экижиткениниң түңнелинде алган хүлээлгелер күүседдинип, мурнакчыларның саны өзүп келген. Ам фабрика тудуунуң кол корпузунда С. Мокраштың, А. Руглинскийниң, М. Маадыр-оолдуң, дашчы У. Сарыгларның бызанчы бригадазы, доозун арыглаар корпуста В. Вишневскийниң арматуржу К. Балдар-оолдуң, О. Сыргалыгның бызанчы-бетонщиктер бригадалары август айның бүдүрүлге планын 105—130 хуу күүсеткеш, сентябрьның баштайгы он хонуунуң планныг онаалгаларын база ажырган. Бригада бүрүзү коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп атты чедип алыр дээш демисежип турар. Оларның иштинден, ылангыя С. Мокраштың бригадазын онзалап демдеглеп болур. Бригаданың кежигүннери СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материалдары-биле таныжкан баштайгы хүнүнден эгелээш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, сагылга-чурумну экижидер дээш шиитпирлиг хемчеглерни ап эгелээннер. Оон түңнелинде июнь айның планын бригада 125,4 хуу күүсеткеш, бригадалар аразынга шилчиир вымпелди алган. Олар ам кол корпустуң тудуг ажылында шалыпчы ажылдап турарлар.

Чедиишкиннер-биле чергелештир ажылда чамдык четпестерниң барын демдеглээр херек. № 3 бүдүрүлге болгаш № 1 чуртталга бажың участоктарында социалистиг чарыштың түңнелдери ай-айы-биле үнмейн келген. Ол участоктарда ажыл шагы үзер, чурум чок чоруктар, кызырлыр хамаан чок, харын көвүдеп турар. Үстүнде адаттынган черлерге партияның ажык хуралдары хаая болгулаар. Ында удуртукчу эштер комсомол, профэвилел организацияларынга даанмайн турар. № 1 чуртталга бажың участогунда лекция, беседа аажок кызы чорул турар болгаш ылангыя тыва дыл кырынга лекцияда, беседа-даа сөөлгү беш айларның иштинде чаңгыс-даа удаа болбаан. № 1 бүдүрүлге, № 1 чуртталга бажың участоктарынга, бүдүрүлге комбинадының мыш дилдирер, чазаныр цехтеринге техника талазы-биле озал-ондактыг таварылгалар болуп тургулаан.

Сентябрьның эгезинде республиканың районнарындан комсомолчу путёвка-биле 50 ажыг аныяктар комбинатта келген. Ажылчыннар кээп турзажок, үр болбаанда оларның бир ажылдан өске ажылче шилчиир болгаш үнер чоруу эвээш эвес. Чижээ, август айда 70 ажыг кижини ажылга хүлээп алган болза, 50 кижи ынзы-бүрү чылдагааннар-биле үндүрткен. Ол чорук ажылчыннарның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунмаазындан болуп турар. Аныяктарның иштинден ийи-чаңгыс кижилер арагалап, шош-содаа үндүрүп, кады чурттап турар өөрүнге дыш бербейн турар таварылгалар база бар.

Х. НЕСТИКЕЙ.

Уксааны экижидеринче

САМАГАЛДАЙ. (Телефон-биле). Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң «Чодураа» колхозунуң малчыннары хой тарып боозадырының ажылын организастыг чорудуп турар. Бүдүрүлге планында 13550 хойну тарыыры көргүзүнген, а баштайгы хүннерде 2230 ажыг хойну тараан.

Тарылгага 4 пункт ажылдаар ужурлуг, а бир пункт мынчага чедир ажылын эгелевээни четпес. Амгы үш пунктунуң дээрези Белдир-Арыгның болуп турар, ында бүгү тарыыр хойнуң дең кезиин азы 1220 ажыг хойну тараан. Ол пунктуда техник-тарыкчы Т. Массининиң мергежилдиг эки ажылын малчыннар мактап турар.

Совет патриотизмниң кайгамчыктыг улуг күжү

Патриот деп сөстү «ада-чуртунга ынак кижи, оон кайгамчык чаагайының дугайында сагыш салыкчы, ада-чуртунга ынакшылчы» деп бисте чогуур дээрзин дириг орус дылдың сурагдыг словарын тургузуп тура, Владимир Даль бижип кирген. Патриотизмниң эртем талазы-биле тайылбыры төөгүнү материалисчи ёзу-биле билип алырының дүрүмнерин чүгле ажыткаңының соолунде болдунар аргалыг болган-даа болза, оон кол шынарын үстүнде чип-чиге тайылбырлап кирген. Төрээн чуртунуң сайзыраш чечектелиринин сагыш салыкчызы болуру, бодунуң улузунуң, оон улуг-даа, биче-даа — бүгү-ле эрге-ажыктарының дугайында сагыш салыры, бодунуң чонунга ажылдаары патриотизмниң ужурутказы, үндезин шынары ол болуп турар.

Бистиң улузувус бодунуң чуртунга кезээде-ле ынакшып, ону дайзыннардан камгалап ап, ол дээш чоргаарланып чораан. 1914 чылда большевиктерге удур, оларны патриотизмге удурлаар-дыр деп буруудадып, шын эвес хөнчү кампанияны буржуаз парлалга нептередип турда, В. И. Ленинниң бижээни болза: «Бистерге, мелереңдиг улуг орус пролетариаттарга, национал чоргааралды медерел билири хамаан чок бе? Чок, черле ындыг эвес! Бис бодувустуң дылывыска болгаш бодувустуң Төрээн чуртувуска ынак бис, оон ажылчы массаларын (тодаргайлаарга оон чурттакчы чонунуң 10-нуң 9 кезиин) демократтарның болгаш социалистерниң медерелдиг амыдыралынга чедир көдүрер дээш, бистер хамыктың мурнунда хөй ажылдап турар бис».

Патриотизм. Төрээн чуртунга, бодунуң улузунга, оон культуразынга болгаш эң эки национал чаңчылдарынга ынакшылды медереп билири дээрге-ле шаг төөгүден бээр туруп келген билиг болур. Кижи төрелгетен улуг-улуг коллективтер — аймактар, а оон соон дарый—улустар кылдыр мырыңай чап-чаа-ла каттыжып кирип турда-ла, ол үе дүпте төрүттүнүп тыптып эгелээн. Ынчалза-даа молчукчу тургузугнуң үезинде дарлаткан аңгылар оларга чөптүг эвес туруп турар социал-политиктиг тургузугга боттарының шынчы бердинген сеткилин илередип шыдавайн турган. Төрээн черлерни, боттарының салааларының болгаш кырган адагбелерниниң черлерин» камгалавышаан, Россияның тараачыннары крепостник-помещиктерге удур хосталгалыг дайыннарже көдүрлүп үнүп турганнар. «Шекпен хептиг иткишкен чоннуң» согуушкунундан дворян империяның бүгү-ле мага-боду сирилгейнип турган үелер база тургулаан. Маадырлыг эрес-диди кескү чижектер-биле бүргеттинген шак ол хосталгалыг демиселге бистиң Төрээн чуртувустуң улустарының найыралының чаңчылдары төрүттүнген.

Совет патриотизм болза бистиң хөй национал дыг Төрээн чуртувустуң ажыл-ишчилериниң шуут сиңниккен ханы болгаш күштүг медерел билиишкини болур. Төрээн чуртунга ынак ынакшыл, оон улустарының революстуг болгаш эң эки национал чаңчылдарын хүндүткеп көөрү, совет социалистиг тургузугга, Коммунистиг партияның херээнге бердинери ында шуут чаңчыс кылдыр каттышкан.

Патриотизмни канчаар-даа аажок күштүг-биле медерел билири — дайынга болгаш күш-ажылга совет кижилерниң кайгамчык улуг күш-шыдалының болгаш массалыг маадыр чоруунуң үндезини ол болур. Хамаатылыг дайынның чижектеринге революсчу патриотизмниң күштүүн онзалап айтып турган, В. И. Ленинниң чугаалааны болза: **«Даштыкы эжелекчиннерге Россияның бээриниң орнунга үш чыл иштинде аштааны дээре дээр ниминиң патриотизми — ол дээрге ол чоннуң бистер үш чыл дургузунда туруп шыдавазывыс ёзулуг-ла патриотизм ол-дур. Шак ол патриотизм чоннуң бистер Совет республиканың камгалалын чедип ап шыдавас турган ийик бис... Ол болза тергиин эки революсчу патриотизмдир».**

1917 чылдың октябрь дараакчыларның човулаң-дарлалын дужур октааш, совет улус бүзүреңдиг, херехере базымнар-биле бурунгаарлап, коммунизмче оруктү тудуп бар чыдар. Бистиң чуртувус эң чугула эртем ажыдыышкыннарының чурту, октаргайны чагырып алырының пионери, культура чедиишкиннериниң мөөңнээшкини апарган.

Совет кижилер бодунуң кайгамчыктыг Төрээн чурту дээш, бодунуң улуг ленинчи партиязы дээш патриотчу чоргааралды медереп билип турарлар. Бистиң чуртувуста чүү-ле тургустунган болдур, а ол бүгү — боттарының бүдүрүп алган херээ, чоннуң, оон авангарды — Коммунистиг партияның маадырлыг күш-ажылының түңнели болур деп чүвени совет кижилер ханызы-биле медереп билирлер.

Кыдат удуртукчуларының шын эвес хопчу нүгүлдээшкиннери бар-даа болза, бистиң улус бодунуң партиязынга чоргаарланып турар. Ленинчи партияның удуртулгазы-биле помещиктерниң болгаш капиталистерниң эрге-чагыргазын узуткап чок кылган, ынчаарга чыдып калган, кедээжирги ажыл-агыйлыг чурт—мурнакчы, күштүг индустриалдыг күрүне болу берген. Совет Эвилели чырыткылыг келир үеже бир-ле дугаарында оруктү салган, социалистиг ниитилелди орап-делегейге бир-ле дугаарында тургускан.

Дайын соолундеги он чеди чыл дургузунда улус ажыл-агыйының өзүлделериниң темпизин херечилеп турар көргүзүглерни СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга илередип турган. Бо үениң дургузунда кациның, шойнуң, прокаттың, нефтиниң, цементиниң, электри күжүнүң бүдүрүлгези каш-даа катап көвүдээн. Совет эрге-чагырганың чылдарында ажылчыннарның херек кырында олча-ажыы алды катап, ынчаарга тараачыннарның—чеди катап өскен, ажыл чок болгаш бижик билбес чорук узуткаттынган, кижилерниң өлүр төрүүр дерт катап эвээжээн. Чүгле сөөлгү алды чылдарның дургузунда ССРЭ-ниң хоорайларында болгаш ажылчын суурларында 12 миллион квартира, ынчаарга кедээ черлерде—3,8 миллион чуртталга бажыңнары тудуттунган, 75 миллион совет кижилер чаа бажыңнарже көжүп кирген.

Ам партия чоннуң чаа улуг тиилелгелерже организастап; хей-аът кирип турар. Келир шиитпирлиг үеже кичээнгейлиг көрбүшаан, партия **«бурунгаарлап шимчээриниң эртем талазы-биле шын үндезилеттинген оруктарын чоннуң мурнунга ажыдып берип, массаларның ортузунда кайгамчык улуг күштерни оттуруп, улуг-улуг сорулгаларны шиитпирлээринче чоннуу аппар чыдар».** (Н. С. Хрущев). СЭКП-ниң чаа Программазы—коммунистиг ниитилелди тургузарының программазын боттандырар дээш, совет кижилер маадырлыг ажылдап турарлар.

Чоннуң патриотчу кижизидериниң эң чугула аргазы болза оларны күш-ажылга ынак, материалдыг эт-херекслини боттарының шевер холдары-биле тудуп кылып турар кылдыр кижизидери болур. Ол болза бүгү-ле идеологтуг ажылдың төп чүрээ ол болур. «Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн хандырары—бүгү улустуң сорулгазы, коммунизмни тургузарының кол негелдези ол болур деп чүвени ажыл-ишчи бүрүзү эки билирин кижизидер; социалистиг чарышты улам-на калбартыр, мурнакчы дуржулганы нептередир, күш-ажылдың маадырларын хүндүткеп көөр, ажылчы чоннарның чогаадыкчы эгелээшкинин дужуметсиг көөр чорукка удур демисежир; тоянчыларга, арагачыларга болгаш самчыгдакчыларга удур демиселге хөй-ниитиниң бүгү-ле күштерин көдүрүп үндүрер» херек деп, СЭКП ТК-ның июнь Пленуму айыткан.

Күш-ажыл бисте мөлчүкчү аңгыларның байып алырынга эвес, харын бүгү ниитилелдиң чаагай чоруунга бараан болуп турар деп, күш-ажылчы база бүдүрүлгени ынчаар көөрүнүң чаа медерели-биле төрүттүнген чаа хамаарылга болза бистиң улузувустуң патриотчу медерелиниң өзүлдезин херечилеп турар-дыр. Совет кижилерниң чогаадыкчы идепкейи, оларның патриотчу эгелээшкиннери ылап-ла оон-биле тайылбырлаттывар. Даштыңдан көөрге ындыг кончуг сүргей чүвези чок-даа болза, бистиң амгы ажыл-ишчилеривистиң намдар-төөгүзү сөөлүнде барып шынап-ла кайгамчыктыг улустарның намдар-төөгүзү болу берип болур. Ленинградтың фрезеровщиги Иван Леонов азы украин колхозчу Надежда Заглада, пөсчү Валентина Гаганова азы шахтёр Николай Мамай (ындыг кижилер бисте кончуг хөй!) ышкаш кижилерниң угаан-бодалдарында болгаш практиктиг ажыл-херээнде бистиң амыдыралывыстың коммунистиг угланыышкыны, совет кижиниң кызыгаар чок өзүп турар идейлиг деңнели илереттинген болур-дур.

Шынчы ажыл-ишчилер, күш-ажылдың маадырлары бистиң чуртувуста бүгү-ниитиниң хүндүткели-биле хаара туттунган. Ниитилелдиң херээнге берген күш-ажыл— чоннуң шуут чаагай чаңчылы болу берген.

Бистиң херек кырында социалистиг амыдырал-чуртталгавысты хөгжүдүрип, коммунистиг тургузуушкуннуң практиказының адын баксырадып болгаш бужартадып турар, кандыг-даа ажыл-хожуд чок куурумчулап тонар чоруктуң азы «даштыкыдан келген чүве-ле дээш» үштүрүп пөс-союндактың мурнунга чашпаалап сөгүрүп чоруур кижилерниң оралдажыышкыны совет кижилерниң күш-ажылчы чедиишкиннериниң чайыннанчак халазынга чүттүг болгаш чөгенчиг кылдыр кестүр. Шак ындыг «патриоттар» мегелеп, хиккигейндир каттыргылап: бистиң четпестеривисти ам шүгүмчүлеп болбас бе, черле ынчаш — деп бо-ла айтыргылаар болгай: четпестерни чүгле шүгүмчүлеп болур эвес, харын шүгүмчүлел албан херектиг. Ынчалза-даа бодунуң бүдүрүлгези дээш сагыш-сеткили аарып чоруур ажылчынның шүгүмчүлели-биле частырыглар болгаш четпестерге өөрүп чоруур, байбаң аастыг ааспырактың хыйылаары— мырыңай ийи өске чүве ышкажыл.

Социалистиг патриотизм дээрге хоптаныкчы, олча-ажык сүрер чорук-биле бодунуң хууда эрге-ажыын ниитиниинден өрү көөр чорук-биле шуут эптешпес. Совет улус тоянчыларны, оорларны, негечи самчыгдакчыларны болгаш бистиң ниитилеливисте ам-даа бар өске-даа маңгыс-талчак элементилерни чүдексинип, чииртимнеп көрүп турар. Ынчалза-даа, ККП-ниң удуртукчуларының көргүзер дээн оралдажыышкыны ышкаш, олар кандыг-бир онзагай «аңгы» боол шыдавастар.

«Кижиге кижи— бөрү-ле» деп чүвени буржуаз кижизидилге төрүп үндүрген. Бистиң чуртувуста кижизидилгениң үндезини кылдыр, өске принциптер салдынган. Бисте кижи кижиге— өннүк, эш болгаш алышкы. Совет кижи—коммунизмни тургузарының идепкейлиг демиселчизи. Шак ындыг ылап-ла кижини кижизидеринге бистиң партиявыстың, оон бүгү-ле чер-черлерде организацияларының идеологтуг ажылының бүгү-ле хөй талалыг ажыл-чорудулгазы чагырткан.

Эрткен дайынга эң-не хөй өлүм-чидимге таварышкан ССРЭ дайындан коргуп турар дээр чергелиг бодалды империализмниң идеологтары болгаш политикчи авантюристери амгы үеде кезек болгаш-ла өөскүдерин оралдажып турарлар. Харын оон хараазында тайбың дээш демиселди ССРЭ баштап чорап турар-дыр, ынчангаш оон-биле чүгле күш дээрниниң туружу-биле чугаалажып болур дишкилээр.

Ийе, коммунизмни хей-аъттыы-биле тургузуп турар совет кижилер, бодунуң чөптүг херээн туюлунга чедир камгалаарынга улам-на долу шиитпирлиг! Социализмге, харын-даа коммунизмге дайыннар-биле холбашкан үрегдээшкиннерниң, узуткап чок кылыр чоруктарның хереэ чок, аңаа харын күш-ажыл болгаш кижилерниң

Ниитиниң малынга четчир саңныг чем дээш

Хойжу бригаданың сигенчилери

Малга четчир чем барда, эът-даа, сүт-даа хөй болур дээрзин Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунуң сигенчилери эки билип, сиген белеткээрин үргүлчүлевишаан турарлар.

Колхозта мал чемнерин белеткээр үш бригадалар бар. № 3 бригаданың хамаарылгазында коммунист эш Бирилейге баштаткан хойжу бригада Бээн-Колдуң чаагаар үнген сигенни кызымаккайы-биле кезип, ажаап ап турарлар.

Кестирип шыдаттынмас черлерниң сигенин хол кадыырлары-биле кезип ап турар. Мында колдуунда-ла аныяктар ажылдап турар. Олар ам 680 центнер эки шынарлыг сигенни сааттап алган, 70 ажыг хепээннерни тургускан.

Аът машиназы-биле сиген кестирикчилери Д. Мижит-оол, О. Кимм-оол бирээзи-ле хүнде үш гектар черниң сигенин кестирерин 5 га чедир күүседип турар. Хол кадырында К. Монгуш, Ш. Кужугет олар ажыл нормазын хүнүң-не ажыр күүседип келген.

Кескен сигенни канчап-даа тургаш дүрген бөлүп алырын олар оралдажып, боран хүннерде-даа, чаашкын биче-ле аазып кээр аразында безин тавычаларны андарып тургаш, кургадып, бөлүп аптарлар.

С. ДОНЗУМ.

70 ХУУ АЖЫРА БЕРГЕН

БОРБАК-АРЫГ. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районда «Большевик» кедээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары сиген белеткээриниң планын 70 хуу чедир күүседи берген. 5080 ажыг центнерни бөлүп сараттаан. Ол болза техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглавышаан, күш-ажылды шын организастааның түңнели болур.

Мал чеми белеткээр талазы-биле Ондар Седен-Доржунуң удурткан Халыңда ийиги хой бригадазының коллективи эки ажылдап турар. Олар 1030 центнер сиген белеткээр тургаш, херек кырында 1300 центнерни белеткеп алган. Будукта бирги хой бригадазы (удуртукчузу Ондар Мөнге) база багай эвес ажылдап, 1030 центнер сигенни белеткээн. Ам арткан 227 центнерни чоокку үеде бүрүн белеткеп алырынга малчыннар бүзүрелдиг ажылдап турар.

Колхозтуң кукурузачылары ниитиниң малынга шыктыг чем белеткээр ажылды база организастыг чорудуп турар. Баштайгы кестинген 350 гектардан 570 тонна ногаан массаны силостаан. Ол ышкаш хову ажылының бригадазы мал чеминге 320 тонна саванны бөлүп сараттаан.

Организастыг чорудуп турар

ХАНДАГАЙТЫ. (Телефон-биле). Эът болгаш сүт бүдүрерин улам көвүдедиринге кукуруза эң үнелиг культура. Оон ногаан массазындан белеткээн силосту шагның кайы-даа өйлчээнде, ылангыя кыжын мал кончуг хөөнүг чиир. Өвүр районда «Торгалыг» колхоз 5200 тонна силос белеткээр планын күүседир чоокшулаан, ам херек кырында 5000 тонна ногаан массаны силостап алган.

Ниитиниң малынга бодуун чем белеткээр талазы-биле ажылды база организастыг чорудуп турар. Бо хүннерде 3745 тоннаны белеткээн, ол болза колхозтуң сиген планының 60 хуузу болур.

Сиген белеткээр талазы-биле Ак-Чырааның малчыннары үлегерлиг ажылдап турарын айтыры чугула. Олар 2000 тонна сиген белеткээр деп хүлээнгеш, ам 1500 тоннаны бөлүп сараттаан. Ирбитейде коммунист К. Доржунуң удурткан хой бригадазының коллективи база эки ажылдап турар. Олар 320 тонналы белеткээн.

Шыктыг болгаш бөдүүн чемнер белеткээр сорулганы чоокку үеде бүрүн күүседири дээш ажыл улам калбарып турар. Бригадаларда 2 трактор, 10 аът машиназындан ангыда, хол кадырлыг звенолар база немей тургузуп турар.

БРИГАДИР

«Шекпээр» совхозта комплекстиг трактор-хову ажылының бригадазының бригадири коммунист Ооржак Белек-оол Барыын-Хемчик районда дуржулгалыг механизаторларның бирээзинге санаттырып турар. Ол 1945—46 чылдарда «ҮТКА 25 чылы» совхозка трактористер курузун чедиишкинниг доосказ, баштай Хөндергейниң «Кызыл тук», Аксы-Барлыктың «Ленин оруу», Дөң-Терезинниң «Совет Тываның беш чылы» колхозтарынга болгаш сөөлзүредир «Барлык» совхозка, МТС-ке трактор башкарбышаан, бригадирлеп ажылдап турган.

Аныяк механизатор бодунуң техниктиг билиин бедидер дээш кужениишкинниг ажылдап келген. Оон түңнелинде Ооржак Белек-оол чүгле янзы-бүрү маркалыг тракторларны эвес, харын комбайннарны болгаш кедээ ажыл-агыйның өске-даа көжүглүг машиналарын башкарар талазы-биле ёзулуг мастер болган.

Ооржактың удуртулгазы-биле ажылдап турар трактор-хову ажылының бригадазының механизаторлары бо чылын 500 га кукуруза тараан болгаш багай эвес дүжүттү өстүрген. Ылангыя кукуруза звенолорының удуртукчулары трактористер Монгуш Артис-оол, Ооржак Бораш-оол эки ажылдааннар.

Олар кукурузаның бир гектарындан-на 300 центнер ногаан массаны ап, районга эң эки түңнелдиг болган. Коммунист Ооржак Белек-оол чүгле бүдүрүлге көргүзүглери-биле мурнакчы эвес, дөң-биле кады ажылчыннар ортузунга масса-политиктиг ажылдарны база идепкейлиг чорудуп турар.

Ооржак Белек-оолду коммунистер болгаш ажылчыннар совхозтуң Бичетей салбырында партия эге организациязының секретарының, рабочкомнуң даргазының оралакчызынга, партия-күрүне контролюнуң комитединге дузалаар бөлүктүң кежигүүнинге соңгааннар. Коммунист Ооржак Белек-оол чоннуң идегелинге төлептиг бараан болуп турар.

Т. ТАЛГАНЧИК.

ПАВЛОДАР ОБЛАСТЬ. Бекен Карманов Бескарагайның үрелиг мал заводунда кадарчы болуп 35 чыл ажылдап турар. Оон кодаңында үрелиг кошкарларның ортумак деңзизи 120 килограмм чедип турар болгаш ол кадарчы хой бүрүзүнден 13,5 килограмм дүктү кыргып турар. Мал ажылынга чедиишкиннери дээш. Б. Карманов Ленин ордени-биле шагнаткан.

ЧУРУКТА: кадарчы Бекен Карманов.

Фото К. Нуртазинниң. СЭТА-ның фотохрониказы.

Культура-амыдырал темазынга

ЭМЧИЗИ ЧОК, ШООЧАЛЫГ. «Суг-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа суурунда чамдык ажылдакчыларның эптежип олуруп турары «шөлээн чурттаганы» таныжып көрээли, эргим номчукчу! Бо суурда үш чүс хире ажылчын өг-бүле чурттап турар. Улуг, биче кижизиниң сан-түңүн чеже хирезин чижек-биле-даа санаар болза хөй-ле. Бо хире хөй чурттакчылыг суурда эмнелге пунктузу ажылдаваандан бээр ам бир чыл оюп демдеглээр өйү келгени бо.

«Эмчи тывылбайн турар, эмнелгени септеп турар» деп, чылдыдарының чымчак сөзү-биле чай эртен.

Суг-Аксының эмнелге ажылдакчыларында бир онза хүн — четверг. «Эмчилериң бажыңнаа кезиир хүнү, бөгүн эмчи ажылдавас, ынаар хей-ле чоктаар силер» дижип сүмележип турарларны кижи болганчок-ла дыңнаар. Шынап-ла оларның өөзү-ла шын. Суг-Аксының эмчи чери ол хүн ажылдавас. Ол хирезинде четвергте суур кезип, санитар ажылы чорудуп, чон-биле чугаа, беседа кылып чорур аккыр халаттыг эмчи, сестразын тыппас-даа силер. А Кара-Чыраа суурда янзы-бүрү аарыгларга удур хемчеглерни, бичии уруглар шинчип, хайгаараар ажыл чорутпайн турар. Эмчиниң дүрген дузазы херек апарганда телефоннаар чер тывылбас, салбырның конторазында чаңгыс телефон точказы чамдыкта база-ла «аарый» бээр.

САДЫГ ХАНДЫРЫЛГАЗЫ. Эр улустуң чайгы бөрттери, чолдак уктары ховартаан. Бөрт орнунга, изиг де сиген, тараада ажылдап турарларны көөрге, аржыылдар-биле бажын шарып ап, а чамдык кижилер кыжын хаабтаарда кедер бөрттерин кедип турар.

Эр улус чолдак ук тыппайн, хереэжен уктарны одура кезип алгаш, кедип турары кымга-даа билдингир.

• • •

Мындыг четпестерни Чөөн-Хемчик районуң кадык камгалал, садыг ажылдакчылары көрүп шыдавас чүве болза, боларга дузалаар дээштиг «көрүкчү» кайдал?!

О. ЧАҢ-ООЛ.

Чоннуң кадыынга бараан болукчу

АЛЕКСАНДРА АНДРЕЕВНА САХАРОВА Волгоградтың медицина институдун 1960 чылда чедиишкинниг доосказ, ол-ла чылын Улуг-Хем районнуң Торгалыг эмнелге участогунга ажылдап кирген. Чаа амыттынган ол эмнелге чериниң ажылын баштаарынга, чоннуң кадыкшылы дээш демиселге аныяк эмчи мергежилдиин илереткен.

Эртен дөрт чылдарның иштинде ол эмнелге чериниң кышка белеткели үлегерлиг болуп келген. Келген кижилерни ээлдек хүлээп алырынга, аарыгларны болдурбазы дээш тайылбыр ажылын чон ортузунга калбартырынга Александра Андреевна биче эвес ажылды чорутткан.

СЭКП кежигүнүнге кандидат А. А. Сахарованың ак-сеткилдиг ажыл-ижин чон мактап турар. Торгалыг кедээ Советтиң болгаш Улуг-Хем район Совединиң депутады, чонга бараан болур хүлээлгезин ол база эки күүседип турар.

Х. ДОРЖУ.

• • •

АНАСТАСЬЯ СТЕПАНОВНА СПИРИНА чоннуң кадыкшылы дээш 23 чыл иштинде үзүктел чок ажылдап келген. 1946 чылдан бээр Кызылдың вендиспансеринде ажылдап турар. Анастасья Степановнаның эки ажылының дугайында чоннуң күзел манталдары эвээш эвес илереп турар. Ол талазы-биле чамдык чижектерден айтып болур.

Тываның эң ыраккы булуңу Өвүрнуң Саглыдан келген 50 харлыг Ханды ургбайның бижээни: Үр эмнетпейн келгенимден, аарыым элээн бергедээн турган. Вендиспансерниң эмчизи А. С. Спирина мени эмиртип кааңынга аажок өөрдүм. Оон ажылынга улам чедиишкинни, чурттаалгазынга аас-кежикти күзедим.

«Тиилелге» совхозтуң бызаа ажаакчызы Ондар Анайның холдары ыжып каавыннааш кедерээн. Ол аарыгдан малчынны Анастасья Степановна кыска үеде эмнеп эмиртиенинге улуг өөрүшкүнү алган. Шак ындыг чижектерни хейнү илередип болур.

Ч. КУУРАНМАЙ.

БАШКЫНЫҢ СҮМЕЗИ

Биргиклассчыларга канчаар дузалажырыл

Чаа өөредилге чылы эгелээнинден бээр каш хонуктар эртип турар.

Бистиң биргиклассчыларывыс боттарының школазы, клазы, башкызы-биле таныжып алганнар. Удавас класска, бажыңга кылган ажылдарының түңнели — демдектерни ап эгелээрлер. Өөреникчилерниң алган демдээ оон өөредилгезиниң шынары деп чүвени утпазы чугула.

Ада-ие бүрүзү уругларының эки өөренирин күзээри кымга-даа билдингир. Ада-иелер уругларының өөредилгезинге дузалажып, онаалганы канчаар күүседип ап турарын хайгаарап көрүп турар. Өөреникчиге кажандан эгелеп, кандыг дуза чедирерин ада-ие билген турар ужурлуг.

Бир эвес биргиклассчының баштайгы хүннериндеп эгелеп, боттуг дузаны көргүзе берзе, өөреникчиниң өөрениринге улуг идигни бээр.

Өөреникчилерге дуза чедиреде, оларның чүнү эки сайгарып, чүүе бергезиниип турарын эки билбе чогуур.

Чамдык өөреникчилер ада-иениң кандыг-даа дузазы чокка, бодунда, столга олургаш, шуптү онаалганы күүседип аптар, ындыг уруглар башкының класска тайылбырын эки дыңнап, онаалганы канчаар кылыр аргазын билип апканы ол. Ындыг болза-даа оларны өөрениринге чаагаар салымныг, оларга дузалажыры албан эвес деп санап болбас.

Чамдыктары ада-иези албадап турда-ла, столга кээп олургаш, онаалгазын күүседип күш четпес, ынай-бээр маңнаксаар. Ындыг таварылгада өөреникчиниң бүгү-ле тала-биле өөредилгеже хаара тудуп, сонуургалын улгаттырары негеттинер. Өөреникчиниң өөредилгезиниң, школада болуушкуннарның дугайын айтырып, ону сонуургап, кады чугаалажыр үени ада-иелер шилип алган турар ужурлуг. Бир эвес өөреникчи оон дугайын чугаалаар хөөнү чок болза, ону челип алыры — ада-иениң кол сорулгазы.

Мындыг таварылгалар туруп болур:

— Кандыг чорук тур сен, Коля? — деп, бичии оглунуң иези айтырган.

— Эки — деп, Коля харыылаан.

Оон ынай класска кылганы башкы айтырганын, кандыг-кандыг демдектер алганын, кандыг чаа чүүл билип алганын иези уламчылап айтырган. Оглу бүгү-ле чүүлдү улуг сонуургал-биле чугаалап берген. Бичии Коляның иези ол айтырыглар-биле бодунче хаара тудуп, оглу-биле чугаалажыр үени шилип алганы аңаа өөрүнчүг-даа, күзенчиг-даа болган.

Чамдык ада-иелерниң уруглары-биле чугаалажыр хамаан чок, оларның чугаазын дыңнаар хөңнү чок, кылыктаны аарак мынча дээр:

— Мээң дүштеки чем белеткээримге шаптыктавайн көр, чүге-ле хөй чүве чугаалап турар кижи сен. Ам болзуң.

Бичии оглу иезинче көрүп алган, ол хүн башкызының чүү дээш ону мактааның, чүнү өөренгенин чугаалап турда-ла, ону сонуургавайн, мынча деп каар кижилер база турар:

— Эр хей, Петя. Ам болзун, че. Мен демин-не дыңнап кааптым чоп. Бичии Петяның дегни өөрүшкүзү шуут-ла өжүп, оон эгелээш-ле өөредилге дугайын иезинге-даа чугаалавастай берген. Мындыг таварыгга уругларның өөредилгезинге кайы хире хоралыг деп чүвени ада-ие бодаза эки.

Биргиклассчыларга хүн чурумун тургузуп бээри чугула негеттинер. Өй-шаанда чемненири, агаарлап дыштаныры, кичээлдээри өөреникчиниң эки өөредилгезинге дузалыг.

Бажыңга биргиклассчыга булуңчугашты тургузуп бээр, кичээлдеп орда, шимээн болдурбаза, радио ырлатпаза эки.

Өөреникчи бажыңга кичээлдеп турда, ада-ие өөреникчиге билиндир тайылбырлавайн тургаш, чазыын эде бижип болбас. Чок болза ол өөреникчи көрүп орда кыдырааңны ора сокпаш, ам арыг кыдыраашка бижип ал дээш, чаа арыг кыдыраанты ап бээр кижилер турар. Ону ынчаар кылып черле болбас. Башкыдан өске, ада-иелер биргиклассчының кыдыраажын орун болбас, хирлиг бижип болбас дээрзинге чүге кижизидип болбазыл.

Бир эвес өөреникчи чазыпкан болза, чазыын дүрген-не эдип бербейн, чүге кичээнгей чок сен, катап көрүп көр, класста 45 өөреникчи бар, башкы силерниң шуптуңарны чаңгыстап канчап хынап четтигерил деп, кичээнгейлиг болурун тайылбырлавышаан, негээр херек.

Өөреникчиниң кыдыраажын үргүлчү хынап турза эки. Бир эвес өөреникчиниң кыдыраажында «2» «3» демдектер бар болза, чүге «2» алтың, чүге «3» алтың деп айтыргаш, частырыын кады сайгарып көөрү чугула.

Өөреникчини багай демдек апкандыр сен дээш ону кончуп, үр үеде мунгарадып болбас. Бончуурунуң орнунга өөреникчи чүге багай өөренип турарының чылдагаанын дилезе ажыктыг.

Өөреникчиниң класска канчаар харыылааның хынап, башкылар-биле харылзааны үргүлчү тургузар херек.

Өөреникчи дыңнап орда, башкылар дугайында маргылдаалыг айтырыгларны тургузуп болбас.

Сен эки бижээн-дир сен, Света, сенээ чүге «3» салган чоор, ол шын эвес-тир дээн чижектиг чүүлдү ада-иелер чугаалажы бээри эвээш эвес болгай. Ынчан өөреникчиниң талазындан башкызынга бүзүревес чоруу чаагаар-ла тыптын кээп болур.

Эргим ада-иелер, силерниң дузаңар биргиклассчыларның өөредилгезинге хүн-бүрү негеттинип турарын утпаңар.

Е. ЛУБОШНИКОВА,
Кызылдың № 5 школазының башкызы.

МӨГЕН-БҮРЕНДЕ ШКОЛА

Малчыннарның дилээн ёзугаар, 1961 чылда Мөңгүн Тайганың Мөген-Бүренге эге школаны ажыткан. Школа тургустунганындан бээр ам чүгле 3 чыл боол турар. Аныяк школа бо аразында бедик деңнелде чорул турар. Школа директору эш Маныш-оол школаның септелгезин-даа, өөредилге-кижизидилгелиг ажылында-даа эки удуртуп турар. Ада-иелер-биле, колхоз баштаар чери-биле харылзажып тургаш, школада бо чылын пекарняны, чунар бажыңны, интернаттың тудуун ада-иелерниң, колхозчу тудугжуларның кужү-биле организастыг доосхан.

1963—64 өөредилге чылында бешки классты ажытканы ада-иелерге улуг өөрүшкү боол турар. Чаа өөредилге чылында малчыннарның уруглары школада бүрүнү-биле хаара туттунган. Күрүнениң долу хандырылгазында 45 уруглар, оолдар кирип өөренип турар. Олар идик-хеп, аъш-чем-биле эки хандыртынган. Үргүлчү чунар бажыңга кирип турар.

Аныяк школаның ажылынга оон-даа артык дузалажырын «Малчын» колхозтуң баштаар черинден, кедээ Советтен ада-иелер дилеп турар.

И. УСПУН-ДОРЖУ.

Совхозтуң дузалакчылары

Мал чеми белеткээринге, тараа ажаап алышкынынга Аксы-Барлык ортумак школаның башкылары болгаш өөреникчилери совхозка улуг дузаны чедирип турар.

Эртен улут хүнде башкылар база 8—10 класстарның өөреникчилери Сарыглар Аганакка удурткан хойжу бригаданың сигенинге организастыг шефтээшкинни чоруткан. Чаңгыс хүн 20 тонна сигенни белеткээн.

Школаның коллективи чүгле сигенге эвес, а тараа ажаап алышкынынга эки дузалажып турарлар.

Школаның пионерлери 3 тонна мажакты, 10 тонна терек бүрүзүн белеткээн.

Х. МӨГЕ.
Барыын-Хемчик район.

«Адамовский» совхоз — Оренбургтуң нур черинде эң улуг совхоз болуп турар. Ол совхоз тарааның болгаш мал ажылының продуктуларының ёзулуг-ла фабриказы болу берген. Совхозтуң тургустунган хүнүнден бээр эрткен чылдарның дургузунда совхозтуң төп суурунуң болгаш оон салбырларының даштыкы хевири таныттынмас кылдыр өскерилген. Чаагайжыды туткан чурттаалга бажыңнарлыг кудумчулар бар апарган, клубтарны, эмнелге черлерин, магазиннерни, столоваяларны тудуп тургускан.

ЧУРУКТА: «Адамовский» совхозтуң ажылчыннарынга хереглээр чаа бажыңнар.

Фото Б. Клипиницерниң.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Оларга чогуур хемчеглерни онаар

Ниитиниң корум-чурумун үрээр, арагага хандыкшыр кижилер «Тыва» совхозта сөөлгү үеде элээн көскүлеп апарган. Ында Х. Силигбен дээрзи чоокта чаа бир-ле хүн — шагдааларга хөңнүм чок — деп, Теве-Хая суурнуң кудумчузунга бир-ле аныяк кижиниң арнынче дүкпүрбүшаан, чулчураан турган.

Кижилер эттээр, бажыңындан кадайын үндүр сывырар чоруун ол үргүлчүлеп турар. Хөй-ниитиниң мегелээриниң аргазы-биле бир катап «аас шанналын» ол алган. Оон ужуру мындыг: Силигбенниң бичии оглу оон кожазында ажылчын Чылбак дээрзиниң оглу-биле ийлээ ойнап тургаш, сыырткыш сывын сып каапнар. Силигбен ол дугайында Чылбактың оглун аажок эттээш, салыптарга, Чылбак ол дугайында хомудалын эш-хуузунуң судунга киирген турган.

— Ол оолдар улуг өрт үндүрер часканын көргеш, ол чорууп соксатткан кижи мен — деп, судка ол мырынай меге өчүүн бээрге, суд даргазы эш Стовнич херектиң ужурун эки истевейн, меге өчүкке бүзүрээш, Силигбенге харын-даа «аас шанналын» бир удаа чарлаан чүүл бар.

Эмир чылын совхозтуң инээн кадарган кижи боол, херек кырында арагалап тургаш, ажыл-агый чериниң бир аъдын ол өлүрген болза-даа, салбырның эргелекчизи О. Сотна оон чоок төрели болганындан, ук аъттың өртээ төлеттинмээн болган.

Силигбен моон мурнунда база-ла хулиган чорук ужун үш удаа шөлүткен болза-даа, ол хемчеглерден чогуур түңнел кылбаан.

Теве-Хая магазининиң таныылы Байыр-оол дээрзи база-ла сураглыг арагачыларының бирээзи. Ажыл шагының үезинде-даа кудумчуларга ол ужуп калган чыткылаар таварылгалар бар. Ол-ла суурнуң чурттакчызы Биче Комбу дээрзи база сураглыг арагачы болган. Оон чалчык-бузук аажы-чаңы мырынай деңдеп турар. Чоокта чаа бир-ле хүн бодунуң кожазы, назыны дөгүй берген бир кадай кижи сүт кыдыынга хеп чуп олурда, оон чаңынга ээрик барган, ону ол ыят чогу-биле соп эттеп турган чүүл бар.

Чамдык кижилер кара-туралында ажылдап турар апарган чорук ол суурда эш-хуузунуң судунуң, а ол ышкаш улусчу дружинаның (командири эш С. Сотна) ажылының кошкаан тодаргай херечилээн. Эш-хуузунуң судунуң даргазы эш Стовнич кирген хомудалдарны чогуур үезинде шиитпирлевейн, чурум үрекчилеринге кижизидилгелиг шынгыы хемчеглерни онаавайн келген. Суурнуң кудумчуларынга, хөй-нииты черлеринге дежурныйлаан дружиначылар база көзүлбестээн.

Ынчангаш совхозтуң улуг суурунда хөй-нииты организацияларының ажылын хамаарышкан партия, совет органнарындан сонуургап, олардан шынгыы негелдени тургузары чугула. Үстүнде демдеглеттинген арагачыларны, ниитиниң корум-чурумун үрээр, маңгыстаачак амыдыралдыг хуу өнчүзүрек кижилерни моон ынай ынчаар амдажыдып болбас. Ындыг кижилерге удур хөй-ниитиниң демиселин күштелдирери негеттинип турар.

К. КОМБУ.

аас-кежик дээш, бойдустуң бүгү-ле чажыттарын шиңгээдип бүдүрерин мырыңай-ла эргежок чугула. Шак ол бедик эчис сорулга дээш бистиң эң эки кижилеривис өлүмче чорун турган. Закарпат Украинаның маадыры Олеска Барканюк өлүрүнүң мурнуу чарында фашист кара бажыңдан төрелдеринге чорутткан чагаазында мынчап бижээн: «Ам чоннуң чүс-чүс муң эки оолдары кижи төрелгетенниң чаагай келир үези дээш өлүп турар. Дайын дээрге кижи төрелгетенге эң-не улуг айыыл-дыр. Ук айыылды үр-ле үеде азы кезээ-мөңгеде черле болдурбас тайбың бо дайынның сөөлүнде чедип келир деп чүвеге идегеп көрээлинер». Чоннуң маадырының шак бо сөстери черле кайы хире чаагай, эки-дир че!

Идей-кижизидилгелиг ажылды күштелдирери иштинде болгаш даштыкы делегей байдалдары-биле шуут негеттинип турар болгаш база совет ниителелдиң хөгжүлдезиниң дурум ёзугаар боттуг чүүлү болуп турар. Аңгы тулчуушкуннарының болгаш ховуларга дайылдажышкыннарның чалбыраажынга төрүттүнген база ол ышкаш тургузукчу күш-ажылдың хей-аъдынга тыптып келген дайынчы, революсчу чаңчылдарның байлак чайынналчак салгаашкынны болза патриоттуг медереэшкиннериниң, бодунуң улузу дээш, оон төөгүзү дээш национал чоргааралдың, империалистиг идеологияны көөр хөөн чок чорукту кижизидеринге төттүнмес материалды берип турар.

Буржуаз националистер, ылангыя дайынзырак национал-шовинистер төөгүнү дээди нациялар тиилеп, терпиидеп турар, нацияларның үзүктел чок демисели кылдыр сыр өскээр көргүзүп турарлар. Ажылчы чоннарның национал болгаш интернационалчы эрге-ажыктарының чаңгыс эптиин көргүзүп турар совет патриотизминиң медузу аңаа шуут удурланышкак болуп турар.

Реакцылыг күштер национализмни социалистиг чурттарга удур демиселге, оларның чаңгыс эвин бузарынга чидиг идеологтуг чепсек кылдыр ажыглап турар. Национализмниң болгаш национал кызыгаарлаашкынның илергейлээшкиннери социализмниң тургузуушкуну-биле бодула шуут чиде бербес. Национал эрги артыышкыннар болгаш биеэдеги-ле өжээннээшкинниң артынчылары социал дешпилгеге кончуг үр болгаш шудургу удурланып келир.

Маңаа холбаштыр чамдык социалистиг чурттарда үнүп кээп турар бүгү-ле чүвени «бодунуң күштери-биле» тудуп кылып алыр дээр сеткилди — бо айыылдыг бодалды айытпайн баар арга чок-тур. Бир эвес бо бодалды хостуу-биле аңаа-ла салыптар болза, чурттарның социалистиг кады ажылдажылгазының эң-не кол принциви — бот-бодунга социалистиг дузаламчы — буурап дужер, күш-ажылдың социалистиг хуваалдазы дээн чергелиг социалистиг чурттарның экономиказын кедүрерииниң күштүг тепкижи болуунуң ужур-дузазын чидириптер апаар. Социалистиг лагерь бар турда-ла, аңгы байдалдың үезинде бүгү-ле чүвени «бодунуң күштери-биле» бүдүрүп кылып алыр дээр сеткил-бодал — коммунистиг эвес принцип-тир. Ындыг принцип социалистиг чурттарны часкааштырып тускайландырарынга, оларның экономиктиг хөгжүлдезин саададырынга чедирер.

Бистер бүгү-ле чүвени «бодувустуң күштеривис-биле» бүдүрүп кылып ап шыдаар бис деп чугаа — бодунуң төрээн чуртунга ынакшылды илереттпейн турар, патриотчу эвес медерел-дир. Бодунуң хууда девискээриниң даштында чүнү кылып турарын көрүп билир, бодунуң улузунуң күш-ажылын улустарның — бодунуң социалистиг акы-дуңмазының күш-ажылы-биле каттыштырып билир херек. Моон хараазындан ёзулуг марксистер интернационалистер, бодунуң социалистиг ада-чуртунуң патриоттары болза национализмге болгаш национал дужун хараар чорукка удур чаныш-сыныш чок демиселди чорудуп турар. «Социализмни тургузарынга бодунуң хууда күштери колдаар» деп тодарадылга болза бодунуң дужун хараан национал ажыл-агыйны тургузарының үзел-бодалы сиңниккен чүве-дир деп, СЭКП ТК-ның бо чылдың июль 14-те Ажык чагаазында чугаалаан турар. Социалистиг чурттарның аразында быжыг найыралды кошкаадырынга мындыг угланышкын ККП-ниң удуртукчуларынга херек апарган-дыр. Ынчалза-даа шак мындыг политика социалистиг интернационализм-биле канчап-даа дугжуп шыдавас.

ССРЭ-де коммунизмниң тургузуушкунун совет кижилер боттарының интернационалчы хүлээлгези кылдыр санап турар. Бистер коммунизмни чүгле боттарывыска эвес, харын бүгү кижи төрелгетенге тургузуп берип турар бис. Бир эвес коммунистиг тургузуушкунунуң улуг идеязынга интернационалчы эвес, чүгле национал байдалды барымдаалаар болзувуса бистерге, коммунистерге канчап-даа таарышпас болур ийик.

Совет патриотизмниң интернационализм-биле бузулбас харылзаазы Улуг Октябрьның социалистиг революциязының, ССРЭ-де коммунистиг тургузуушкунунуң, делегейниң революстуг шимчээшкининиң хөгжүлдезиниң дурум ёзугаар болуп турар интернационалчы бүдүжүнден үнүп кээп турар.

Социалистиг патриотизм, пролетарскы интернационализм болза, совет кижилерниң бедик, чаагай шынарлары, оларның моральдыг үзел-бодалы болур-дур. Бистиң улузувусту оон улуг төөгүлүг чаалап алышкыннарындан, аңаа коммунизмче орукту чырыткылап, чаа-чаа тиилелгелерже хей-аът киирип турар марксистчи-ленинчи идеялардан чайладыптар, үениң агымышкынын доктаадыптар ындыг күш делегейде ам черле чок.

А. КАРАСЕВ,
төөгү эртемнериниң доктору.

АКЫ-ДУҢМА АРМИЯЛАРНЫҢ ШЕРИГ ӨӨРЕДИЛГЕЛЕРИ

БЕРЛИН. (СЭТА). Варшава керээзиниң киржикчилери кырүнелерниң чепсектиг күштериниң каттышкан командылалының планын ёзугаар, Герман Демократтыг Республиканың мурнуу чүгүнге сентябрьның 9-тан 14-ке чедир шериг өөредилгези болуп эрткен. ГДР-ниң национал улусчу армиязының, польша, совет болгаш чехословак армияларның каттышкан чыныышкыннары болгаш шериг кезектери аңаа киришкен. Ол дугайын АДН агентилел дыңнаткан.

Ук шериг өөредилгелери ГДР-ниң национал камгалал министри армия генералы Г. Гофманның командылалы-биле болуп эрткен.

ГСЧП ТК-ның бирги секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң даргазы болгаш камгалалдың национал чөвүлелиниң даргазы В. Ульбрихт, ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүннери болгаш кежигүннеринге кандидаттар өөредилгелерге киришкен. ГКП ТК-ның бирги секретары М. Рейман аалчы болуп келген.

Варшава керээзиниң киржикчилери чурттарының каттышкан чепсектиг күштериниң кол командылакчызы, Совет Эвилелиниң Маршалы А. А. Гречко, Болгарияның Улус Республиказының улус камгалалының министри генерал-полковник Д. Джуров, Польша Улус Республиканың национал камгалал министри генерал М. Спыхальский, Румын Улус Республиканың чепсектиг күштериниң министриниң ораланчызы генерал-полковник И. Тутовяну, ЧССР-ниң национал камгалал министри армия генералы Б. Ломский, Венгр Улус Республиканың камгалал министри генерал-полковник Л. Цинеге, Германияда совет шериглер бөлүүнүң кол командылакчызы армия генералы И. И. Якубовский болгаш Варшава керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң армияларының өске-даа генералдары база дээди офицерлери, а ол ышкаш ГДР-ниң чазааның чанынга төлээлеттирген шериг атташелери өөредилгелерге база-ла киришкен.

Кады чоруткан шериг өөредилгези болза бүгү делегейге тайбыңны хандырарынга болгаш социализмниң идегелдиг шериг камгалалынга баран болуп турар акы-дуңма социалистиг армияларның шылгараңгай дайынчы күчүзүнүң көргүзүү болган. Ол өөредилгелер болза каттышкан чепсектиг күштерниң дайынчы белениниң база дежиг хөделиишкининиң дээди чергезин, командирлерниң болгаш штабтарның шериг уран-аргазын көргүскен.

> ◊ Акы-дуңма социалистиг армияларның шылгараңгай дайынчы күчүзүнүң көргүзүү.
>
> ◊ **Чүс муң ажыг кижи киржикчилиг чыскаал.**
>
> ◊ *КУР-нуң туружунуң дугайында „Политикл Афферс“ журнал.*

Дидим маадырлыг чоруу дээш

МОСКВА. (СЭТА). Немец-фашистиг эжелекчилерден Венгрияның девискээрин хостаары дээш тулчуушкуннарның үезинде совет дайынчының амы-тынын камгалап алырынга кылган эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруу дээш, венгр хамаатылар Имре Санто биле Иштван Токач оларны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму Ада-чурт дайынының орденнериниң ийиги чергези-биле, а Имрене Сантону — «Маадырлыг чорук дээш» деп медаль-биле шаңнаан.

Эрес-дидим венгр патриоттар балыгланган совет сержант Петр Мокрогузту 1945 чылдың январьда баштай сараттаг каан саван иштинге, а ооң соонда боттарының бажыңынга чажырып алганнар. Эрес-дидим ол кижилерниң боттарынга өлүмнүг айыыл кыжанып турда-ла, оон чалданмааннар. Надьлок суурнуң чанында хуторга фашистиг шериглер тургач, Имре Санто, Иштван Токач болгаш Имрене Санто олар элээн каш хүннерниң дургузунда совет дайынчыны ашкарып, чемгерип, ону гитлержилерниң дилээшкининден чажырып турганнар.

Делиге улустуң улуг чыскаалы

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның найысылалы анаа-ла эвес кылдыр көстүр турган. Ажылчы чоннар Делиниң кол кудумчулары-биле индий парламентиниң баарында шөлге чедип келген. Чоннуң амыдырал байдалдарын экижидер дугайында парламентиге киирген бижикти деткээн улустуң чыскаалы үш шак хире үргүлчүлээн. Ол кедергей улуг чыскаалга 100 муң хире кижи киришкен, ооң иштинде 50 муң хире кижи чадаг-тергелерге, автобустарга, поездилерге олурупкаш, чурттуң бүгү булуңнарындан четкилеп келген.

Индияның бүгү-ле штаттарының төлээлекчилери чыскаалдың киржикчилериниң аразында бар. Чыскаалганнар хөй-хөй кызыл туктарны, мынча деп бижээн транспарантыларны туткулап алган чораан: өртекти чингедирин болгаш үндүрүглерни эвээжедирин, ажык-кончааны кызыгаарлаарын, банкыларны, нефть үлегүрун, даштыкы садыгны национализастаарын, түдүп хоругдаан коммунистерни хостаарын негеп тур бис.

Ол болза боттарының эргелерин камгалаар, амыдырал байдалдарын экижидерин чедип алыр болгаш ингиби база даштыкы реакцияның күштеринге шиитпирлиг өйтүр согуушкунну бээр дээн ажылчы чоннарның шиитпирлиин көргүскен, хамаарышпас Индияның төөгүзүнде улустуң эң-не улуг чыскаалы болган.

Чыскаал доозулган соонда парламент бажыңының чанынга хөй муң кижи киришкен митинг болган. Индияның Коммунистиг партиязының даргазы болгаш профэвилелдериниң бүгү-индий конгрезиниң чингине секретары Ш. А. Данге аңаа чүве чугаалаан.

Динмиттиг адыш часкаашкыныының адаа-биле Ш. А. Данге мынча деп медеглээн: «Бистер — Совет Эвилелиниң өннүктери бис, ындыг болуп артар-даа бис дээрзин бистер чоргаарал-биле чугаалап турар бис». Совет Эвилели чүгле Совет күрүнени камгалап турар эвес, харын-даа Африканың, Азияның, Латин Американың хамаарышпас чурттарының камгалалында туржуп турар. Совет Эвилели болза күчүлүг ядролуг күрүне-дир, ядролуг шенелделерни кезик-чамдык хоругдаар дугайында Москва Керээзин чарарынга эгелекчи чорукту ол болунга алган» деп, Данге оон ыңай айыткан.

Чехословакияда парлап үндүрген

ПРАГА. (СЭТА). Братиславта политиктиг номнар парлап үндүрер чер СЭКП-ниң XX съездизинден 1963 чылдың эгезинге чедир үеге хамааржып турар Н. С. Хрущевтуң чугааларының, илеткелдериниң болгаш чүүлдериниң чыындызын парлап үндүрген деп, ЧТК агентилел дыңнадып турар.

КИЖИ ТӨРЕЛГЕТЕННИҢ КОЛ-КОЛ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА УДУРЛАНЫШКАК

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында Москва Керээзинге Кыдат Улус Республиканың чазааның удурланып турар чоруу дүвүрээзинни болгаш килеңнээшкинни өскүдүп турар деп, АБШ-тың Коммунистиг партиязының теоретиктиг органы — «Политикл Афферс» журнал медеглээн.

Кыдаттың туружу болза Францияда де Голльдуң чазааның туружу-биле, Барыын Германияда нацистчи-милитаристчи бөлүктүң туружу-биле болгаш Каттышкан Штаттарда кедереп барганнарның туружу-биле дүгжүп турар-дыр деп, ол журналдың редакция чүүлүнде демдеглеп турар. Кыдат Улус Республиканың туружу «утка чок» болгаш «кижи төрелгетенниң кол-кол эрге-ажыктарынга удурланышкак» деп, журнал айыткан.

«Тайбынче берге орукка кандыг-даа базым бүрүзүнге» удурланып, аңаа халдап турар ындыг кижилер бүгү-ниити тайбынның херээнге дузалавайн турар деп, журнал демдеглээн. Кыдат удуртукчулар «чепсегленииишкинни дужүрери — ол дээрге мege-хоозун чорук-тур» деп бадыткавышаан, чепсегленииишкинни дужүрер чорук делегейниң профэвилел шимчээшкининиң, аныяктар болгаш херээженнер федерацияларының, бүгү-ниити тайбынны камгалап турар организацияларның ажыл-чорудулгазының үндезини болур дээр дугайында кандыг-даа саналга удурланып турары ам кымга-даа чажыт эвес-тир. Бандунг конференциязы болгаш 81 партияларның Медеглели ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадырынче кыйгырып турда-ла, кыдат удуртукчулар ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадырының талазы-биле бүгү-ле хемчеглерге калчаалыы-биле удурланып турар.

Кыдат удуртукчуларның Москва Керээзинге удурланып турар чоруу хамыктың мурнунда «амгы үеде тайбың кожа-делбээ догуннаашкынының болдунар аргазынга оларның чөрүүзү-биле бузуревейн турарында-дыр. Оларның ол удурланып турар чоруу делегейде күштерниң өскерилген дензигүүрүн, социализмниң болгаш тайбыңның лагериниң империализмниң база дайынның күштеринден артык күштүг чоруунуң күштелип турарын чедир үнелевейн турарын илередип турар-дыр» деп, ол журнал медеглээн.

Өске сөс-биле чугаалаарга, ындыг политика чүгле аштырышкынга болгаш бүгү делегейге ядролуг чепсекти тарадып нептередиринден аңгыда кандыг-даа өске орук чок дээр янзылыг бодалга чедирер деп, журнал демдеглээн.

Москва Керээзи болза бүгү делегейге тайбың дээш шимчээшкинге улуг идиглиг болган. «Тайбың дээш улам-на күженииишкинниг болгаш калбак демиселге эң-не чогумчалыг болдунар аргаларны ол керээ берип турар» деп, журнал түңнелинде медеглээн.

Шивегейни шоодайга чажырып шыдавас

ПАРИЖ. (СЭТА). Нгодиньдьемчи шериглерге удур дайынчы тулчуушкуннарга мурнуу-вьетнам партизаннарның чедиишкиннери Сайгон чазааның шыңгыы дүвүредип турар. Улам-на калбарып турар национал-хостаналгалыг шимчээшкинни базар дээн боттарының оралдажыышкыннарының бойлап дүшкениин делегейниң хөй-ниитизинден чажырары-биле нгодиньдьемчи эрге-чагыргалар, мурнуу-вьетнам партизаннар биле чазак шериглериниң аразынга болган тулчуушкуннарның дугайын чугаалап турар даштыкы корреспондентилерниң дыңнадыгларынга эң-не шыңгыы хыналданы тургузуп турар.

Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизиниң Сайгондан дамчыдып турары-биле алырга, «албан хуузунуң дыңнадыгларынга парлаттынмаан, дайынга хамаарышкан дыңнадыгларны кайнаар-даа чорударын» болдурбас деп шыңгыы айтышкынны мурнуу-вьетнам шериг хыналдазынга берген. Чазак шериглери биле мурнуу-вьетнам партизаннарның аразынга чоокта чаа болгулаан тулчуушкуннарның районнарынга барып чораан корреспондентилерниң дыңнадыгларын онза шыңгыызы-биле хынап көрүп турар.

Англи империалистерниң кара-туразы-биле каттыштырып алыр деп турар күрүнени Малайзияның федерациязы деп адаар деп турар, аңаа Малайя, Сингапур, Соңгу Борнео болгаш Саравак хамааржып кирер. Соңгу Борнеонуң болгаш Саравактың патриоттары колонизаторларның ол планынга удур чүткүлдүг-биле демисежип турарлар. Малайзияның федерациязынга киирер деп турарынга удурланыышкынның чыскаалдары база болгулаан. Эрге-чагыргалар чыскаалчыларны кара-туразында аажылап, бастып турар.

ЧУРУКТА: Саравактың Сибу хоорайында чыскаалчыны полицейжилерниң эттеп-эриидеп турары.

СЭТА-ның фотохроникасы.

Америк фермерлерниң хоозураашкыны

Бузук соңгаларлыг, ээлери каапкаш барғылаан бажыңнар, бо дээрге Американың Каттышкан Штаттарының кодээ ажыл-агыйлыг дыка хөй районнарындан көрүп болур ындыг байдал-дыр. Улам-на хөй санныг америк фермерлер төрээн черлерин каап, ажыл тып алырының аргазын дилеп, хоорайларже чүткүп турар. Ол кижилер дээрге ындыг базымче эки амыдырал-чуртталганы каттаг чоруур ужурга таваржып турары ол эвес болдур ийин. Азазыг бичии орулга-тывыш болгаш капиталистиг улуг ажыл-агыйларның ээлери-биле чөржүр аргажок байдал биче хокшулшыдалдыг фермерлерни черинден ойладып турар. Миллион-миллион биче шыдалдыг фермер ажыл-агыйларның халаптыг хоозураашкыны сөөлгү салгалга көзүлдүр-ле кайгамчык дүрген чорып турар. 1935 чылда 6 миллион 800 муң чедип турган фермерлерден бөгүн чүгле 3 миллион 700 муң фермерлер арткан.

АКШ-тың кодээ ажыл-агыйында оонак тараачын ажыл-агыйларның хоозураашкыны болгаш кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң капиталистиг улуг ажыл-агыйлар холунга мөөннежилгези болуп турар, ол дээрге капиталистиг ниитилелге черле турар ужурлуг чүүл-дүр. АКШ-тың капиталистиг кодээ ажыл-агыйының улуг бүдүрүлге биче шыдалдыг бүдүрүлгени ыңчалдыр кызып үндүрер чоруун В. И. Ленин 1915 чылда-ла бүгү талалыг тодарадып көргүскен. «...Каттышкан Штаттар улуг, капиталистиг ажыл-агыйларның өзүлдезин болгаш оонак, биче шыдалдыг ажыл-агыйларны үндүр кызарып бистерге... ниити дүрүм ышкаш кылдыр көргүзүп турар-дыр» — деп, Ленин бижээн.

Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң улуг фермер-капиталистер холунга мөөннежилгези сөөлгү 30 чылдарның дургузунда онза дүрген болган. 1930 чылда 1000 акр ажыг (1 акр 0,4 гага деӊ) чер ээлээн улуг фермерлерниң улуг-хуузунга АКШ-та ажылдаттынып турар бүгү шөлдүң 28 хуузу онаажып турган болза, 1960 чылда оларның улуг-хуузунга ол черлерниң 49 хуузу онаажып турар болган. 1960 чылда фермерлерниң ниити санының 9 хуузу болуп турган 312 муң капиталистиг улуг фермерлер АКШ-тың кодээ ажыл-агыйының бүгү бараанныг продукциязының 50 хуузун берип турган. Ынчаарга фермерлер ниити санының 44 хуузу болуп турган 1.641.000 оонак фермерлер АКШ-тың кодээ ажыл-агыйының бүгү бараанныг продукциязының чүкүйне-ле 5 хуузун берип турган. Ол 1 миллион 641 муң оонак фермерлер АКШ-тың кодээ ажыл-агыйынга «артык» болуп турар, чүге дээрге кодээ ажыл-агый продукциязының оларның улуунге онаажып турар 5 хуузун бөлүк 312 муң улуг фермерлер-капиталистер кандыг-бир улуг күженииишкин чокка немей берип шыдаар ийик деп бодал АКШ-тың албан кижилеринде бар болуп турар. Оонак фермерлерниң 1 миллион 641 муң ээлериниң хөй нуруузу чоокуу чылдарда боттарының ажыл-агыйларын чок кылыр болгаш хоорай пролетарнадының хураалеңинге немежип кирер ужурга таваржыр деп бодап болур.

Өске-даа чурттарга ышкаш, АКШ-тың кодээ ажыл-агыйынга сөөлгү чылдарда техниктиг революция болган. Сайзыраңгай чаа машиналар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дыка хөй катап бедиткен. Ынчалзажок ол техниктиг революцияның кежиин чүгле улуг фермерлер ажыглап шыдаар аргалыг болганы черле билдингир. Амгы үениң мөөң кодээ ажыл-агый машиналарын садып алырынга дыка хөй капитал негеттинер. Оонак фермерлерде ындыг капитал чок. Ынчангаш, техниктиг революцияның ачызында оонак фермерлерге удур каржыкчы демиселге улуг фермерлерниң-капиталистерниң туруштары улам-на күштелген.

Кодээ ажыл-агыйга техниктиг революция оонак фермерлерге өске талазындан база согуушкунну таварыштырган. Мурнунда оонак фермерлерниң өг-бүлелериниң кежигүннери бай фермерлерниң фермерлеринге хөлечиктер болуп, нургулайында-ла хөлезиленип ажылдап турганнар. Орулга тып алырының ол кижи хоннү чок аргазы безин ам кызырадып турар. Амгы үениң кодээ ажыл-агый машиналары болгаш гербецидтер ажылчын күжүнге хереглелди дыка эвээжедип турар. Албанның сан медээлерин ёзугаар алырга, ам кодээ черлерде чурттап турар он аныяк кижилерден-не чүгле чаңгыс кижи кодээ ажыл-агыйга долу ажыл-биле хандыртынган туруп болур-дур. Америк ажылчы чоннарның коргунчуг кымчызы — ажыл чокталыышкынның кымчызы кодээ чонну база кымчылап турар. Американың кодээ черлеринде бүгү-ле кезик-чамдык чажыт ажыл-чокталыышкынын түңнеп көөр болза, ону шуут ажыл чок 4 миллион кижилерге деңнеп болур. Ажылдап турар черин ышкынып-тарының доктаамал кыжаныышкыны хөлезиленикчи ажылчыннарны кедергей кудулу төлевирлиг ажылга чөпшээрежиринче албадап турар. Ындыг байдалда чудурук-бай фермерлер хөлезиленикчи ажылчыннарның күсели-биле хөй байлакты мөлчүп ап турда, мөлчүттүргеннер түренги байдалда чурттап турарлар. «Бистиң чонувустуң түрегделген каражадап турар ындыг кезии кодээ черлерде чурттап турар. Ядамык чорук мурнуку хевээр-ле кодээ Америкада калбаа-биле нептеренгей болуушкуну» — деп АКШ-тың чер ажылының министри Орвил Фримэн миннип ужурга таварышкан.

Кодээ ажыл-агыйның кежүп чоруур ажылчыннары дижир ийи миллион кижилерниң байдалы — онза хар-берге. Ол дээрге атомнуг үениң «көшкүннери» ышкажыл. Олар чадагай черлерде, малга хереглээр фургоннарда азы эрги инек кажааларында болгаш сери адаанда чурттап турарлар. Оларның чери болгаш доктаамал чурттаар орай-сууру чок, көрүштүг болурдан туржук, анаа-даа кедер кандыг-даа хеви чок. Оларның ажы-төлүн кым-даа ужук-бижикке өөретпейн турар. Чаржынчыг бичии телевир дээш безин шөлдерде дужүттүү олар ажаап турар, а оон соонда чылдың хөй кезиинде ажыл тып шыдавас болгаш аш байдалга удуп чорууп турарлар.

Телевидение режиссёру Эдвард Мэрроу АКШ-тың кодээ ажыл-агыйының кежүп чоруур ажылчыннарының халаптыг салым-хуузунуң дугайын чугаалап турар «Чүлек-бужар чоруктуң дужулу» деп документалдыг фильмни тургускан турган. Боллуунда-ла негрлер, пуэрториканнар, мексиканнар болур ол кижилерниң элегдеп чурттап турар чадыр казанактарын, оларның аштанган-түрегнээн амыдырал-чурттталгазын ол көргүскен. Мэрроунуң сөстери-биле алырга, оларның дыка хөйү шөлдерге чилчиг уругчуг ажылдарның соонда карманынга чаңгыс көпее безин чок болур. Чамдык үе эрткен соонда Мэрроу дээрге хоп-нүгүлчү пропагандачы аппаратының — АКШ-тың информация агентилелиниң директору болу берген. Ынчаарга ам дээрге Мэрроунуң болгаш оон чалчаларының үндүрүп турары журналчыгаштарда, номчугаштарда, документалдыг фильмнерде бажын-балгады болгаш кежик-чолу чок ол ийи миллион кижилерниң дугайында каксы чугаа безин чок.

Боттарының ажыл-агыйларындан чылда үс бүрүзүнде чүгле 217 доллар орулганы ап турар деңги 1 миллион 641 муң оонак фермерлерниң чүгле хөй эвезиниң байдалы чүгээр бооп турар. Оларның аразында 349.000 фермерлер боттарының ядарангайының талазы-биле кежүп чоруур ажылчыннардан барык дээредевестер.

Дыка хөй америк хайгааракчыларның бодалы-биле алырга, чоннуң ол кезээ АКШ-та ам 1 миллион 755 муң чедир санаттынып турар ортумак бөлүктүң фермерлериниң ядараашкынының уламындан көвүдээн туруп болур. Ортумак бөлүктүң фермерлериниң аажок хөй нуруузу эн чоокку келир үеде оонак фермерлерниң деннелинге чедир кудулап баар апаар деп, америк тускай эртемниглер чугаалап турарлар.

Америк кодээ ажыл-агыйда бедик бүдүрүкчүлүг чорук ортумак фермерге байлак бербээн деп. «Сатердей ивнинг пост» журнал демдеглээн. Кодээ ажыл-агыйга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээниниң соонда ол байлак дээрге национал орулганың үргүлчү эвээжеп бар чылар улуг-хуузу болу берген. Фермерлерниң саны кызырылза-даа, чоннуң кижи санынга онааштыр оларның орулгалары амгы үеде кодээ чоннуң ортумак чижектиг орулгаларының барык чүгле деӊ кезии болуп турар. Хоозурал болгаш элегдел-түрегдел — миллион-миллион фермер өг-бүлелерниң улуг-хуузу ол-дур деп, Майкл Харрингтон деп кижи бодунуң номунга бижээн.

Оонак фермерлерге «дузалаарының» бүгү-ле чазак программалары чагдынчак, кээргеттиникчи шынар-бүдүштүг болуп турар. «Нью-Йорк таймс» солуң ол дугайын келергей билдингир кылдыр ажы-биле мынча деп медеглээн: «чазактың чаа-даа, эрги-даа планнарында ниити хоолбаалыг чүүл болза фермер-соңгукчуларның бадылаашкынын бодунга (тодаргайлаарга чазакка — В. К.) хандырып алыр дээр чүгле ындыг чүткүл болур». АКШ-тың чазаа америк үндүрүг төлекчилериниң карманнарындан алдынган 4 миллиард чыгам долларны фермерлерге субсидиялар дажир чүвеге чыл бүрү чарыглап турар. Ол болза кодээ ажыл-агый продукциязының чамдык хевирлеринге өртектерни магадылап, фермерлерниң продукциязын садып алырының аргазы-биле оларның ажыл-агыйын деткип турар. Ынчалза-даа ол 4 миллиард доллардан оонак фермерге чаржынчыг бичии улуг-хуу онаажыр, чүге дээрге чазак дузаламчызын ажыл-агыйларның шуут хамаарылгалыг хемчээлдерин болгаш оларның бүдүрүп турар продукциязының хемчээлин барымдаалап хуваар. «Бай фермерлерни байыдып турар» субсидиаларны чүге төлээр ужурлуг бис деп айтырыгны америк үндүрүг төлекчилери салып турар апарган деп, «Нью-Йорк таймс» мэгезин» журнал айтып турар. Чер ажылының профессору Эдвард Хигбинниң хереглеп турарын ёзугаар алырга, чазактың кодээ ажыл-агый программазының нүгүлчү хевири чүл дээрге, үндүрүг төлекчилериниң акшаларының хөй кезииниң ындында-ла хөй орулгаларны ап турар хөй эвес санныг эң улуг бөлүк фермерлерниң карманнарынче агып кирип турары, ынчаарга бай фермерлерниң кызыл-тазын сөөртүп алгаш чорып турар паровозтарның чүгле ыыт-шимээнин ядыы фермерлерниң дыңнап олуруп калыры болур. «Чазак субсидиаларны фермерлерниң айтырыгларын шиитпирлевейн турар дээрзи үжен чылдың соонда мырыңай тодаргай болуп бар чылар» — деп, профессор Хигбин чугаалаан.

Оонак фермерлерниң мурнунда турар айтырыгларны капиталистиг ниитилелдиң байдалдарында шиитпирлеп шыдавас дээрзин америк байдалдың боттуг фактылары бүгү тодазы-биле көргүзүп турарын буржуаз профессорлар безин миннип бижип турарлар.

— Кодээ Американың дыка хөй районнарында чайгылыш чок болгаш чайлаш чок кудулап бадыышкын — бистиң хевистиң эң-не берге айтырыгларының бирээзи — деп, Айова штаттың Альбияда фермер Фрэнк Белл чугаалап турар. — Бистиң чамдык фирмаларывыс улам-на улуг болгаш механизастаттынган болуп бар чыдар, ынчалза-даа бистиң орулгаларывыс эвээш болуп артпышаан. Бистиң аныяктарывыс кодээ черлерни болгаш бичии хоорайларны каггаш чоруп турар ужуру чүл дээрге ол черлерде оларга таарымчалыг аргаларның шуут-ла четпези болуп турар — деп ол чугаалаан.

Амыдыралдың америк хевириниң пропагандистери америк кодээ ажыл-агыйның үндаргай чоруунуң «карачамгыс» чылдагааны болза, продукцияны хереглелден ажыр бүдүрүп турары болгаш оон уламындан ону сайгарарының бергелери болуп турар деп үр үениң иштинде оралдажып келгеннер. Ынчалза-даа оонак америк фермерлерниң ядарангай байдалының кол чылдагааны ол эвес дээрзин журналдардан болгаш албанның буржуаз статистиказындан бистиң көргүскен фактыларывыс тодаргай айтып турар-дыр. Ёзулуг чылдагаан чүл дээрге капитализмниң хоойлузу, күш-ажылчы оонак ажыл-агыйларны капиталистиг улуг ажыл-агыйларның үндүр кызып-кыйырының хоойлузу ол болур.

В. КАЛАШНИКОВ.
(СЭТА).

ССРЭ-ниң дузаламчызы-биле

КАИР. (СЭТА). Полиомиелитке удур тарыышкынның калбак кампаниязы бо неделяда КАР-га эгелээн. КАР-ның кадык камгалал министерствозу шупту беш миллион уругларга тарыышкынны кылыр бодап турар. Полиомиелитке удур тарыышкын кылыр эмни КАР-га колдуунда-ла Совет Эвилелинден чорудуп берип турар. Чоокку айларда Совет Эвилели ол эмниң ам-даа бир миллион хире түңнарын КАР-же чорудуп бээр.

ГДР-же эртип кирип келген

БЕРЛИН. (СЭТА). Чүгле чаңгыс ай дургузунда, августуң 13-тен сентябрьның 14-ке чедир, бундесвериниң 29 шериг албанныглары Барыын Германиядан ГДР-же эртип кирип келген болгаш боттарынга хоргадалды бээрин диленнер деп, АДН дыңнадып турар. Оларның аразында шеригниң янзы-бүрү хевирлериниң төлээлекчилери бар.

Мындыгларны кымнар дээрил

Совет кижилерниң материалдыг чаагай байдалының улам экижип турары-биле холбаштыр оларның мөзү-бүдүжү база бедип турар деп чүве билдингир. Оон түңнелинде кем-херек үүлгедир чорук эвээжеп, кижилерниң күш-ажылче чүткүлү улам улгаткан.

Оон-биле кады кижилерниң чаагай амыдыралынга, чаагай ак-сеткилинге хир-чам болуп турар ийи-чангыс кижилерниң бистиң аравыста ам-даа бар болуп турары хомудаачыг. Тожу районнуң Тоора-Хем кодээ Совединге хамааржып турар Шутко болгаш Делгер олар доктаамал ажыл чок, кайы-бир организацияга ажылдаан кижи болуп кирип алгаш, аңаа-даа ызырынмас, черниң байлаа — тооруктуң чимизин чыып, ону чиижен ёзу-биле садыглаарынга чанчыккан. Олар ол тыпкан акшазын арагалыгга арага садып, ол чокта — одеколон садып ишкеш, аныяктарга үлегер чок бак салдар халдадып турарлар.

М. Сундуй ашак-калай райүлетпүр комбинадында ажылдаан аттыг бооп алгаш, херек кырында чадаар ыяш белеткеп, оозун акшага сайгарып турар. Ол ышкаш М. Голошапков база-ла үлетпүр комбинадында ажылдап турар. Хеп болгаш аъш-чем шкафтарын ол кылгаш, база-ла улуг өртекке садыглап турар.

Районнуң белеткел конторазының ажылдакчызы Седов Азас хөлдеп балыктааш, оозун садыглап турар. А оон кадайы — үлетпүр комбинадынга дааранықчылаан бооп алгаш, бажыңынга хуузунда кижилер чагыгларын кылып, чиженнеп турар.

Ол ышкаш Б. Бушкажай, П. Пастухов деп аныяк оолдар доктаамал ажыл кылбайн чорып турарлар. Олар ниитиге ажыктыг ажыл кылбас болганда, база-ла кажарлап, өскениң күсели-биле амыдырап чоруур дээрзи билдингир.

Мындыгларны кымнар дээрил? Олар болза бир дугаарында арагачылар-дыр. А арагачылар болганда ниитилелдиң эрге-ажыын бодавас, өскениң күсели-биле чурттаксаар кижилер-дир. Допчузу-биле чугаалаарга, олар — маңгысталчактар-дыр.

Н. ОЮН.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур, чамдык черлерге кыска чаашкыннар болур. Кызылга чаашкын шөлүг эвес. Хат кошкаандан ой-тавынга чедир, янзы-бүрү чүк угланыышкыныг. Агаарның температуразы: республикага — 10—15, а Кызылга —13—15 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Нижнингешти мен чурудум» 10, «Кутузов» 12, «Николас Никльбиниң ужуралдары болгаш чурттангазы» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Уран шевер Мария» 11.15, 1.15, «Бистиң бажыңывыста эр» (1, 2 сериялары) 3, 6, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Кижи төрүттүнген» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ансельманың өгени» (делгем экранныг) 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Саша» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Шегинкин — Кочетенко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13; харыысалгалыг секретарьның 23 — 35, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25—38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—00688. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. СЕНТЯБРЬ 19 ЧЕТВЕРГ № 223 (5627).

Өртээ 2 көп.

Ахмед Бен Беллага байыр чедириишкини

Улус Демократтыг Алжир Республиканың бирги президентизиниң бедик болган харыысалгалыг албан-дужаалынга Ахмед Бен Белланың соңгутканы-биле холбаштыр аңаа эштер Н. С. Хрущев биле Л. И. Брежнев одар чүректиң ханызындан байыр чедирген.

Улус Демократтыг Алжир Республика кыска хуусааның дургузунда делегейге улуг ат-алдарны чедип ап шыдаан болгаш Бен Белланың баштап турар чаза Африканың улустарынга, тайбыңга ынакшылдыг бүгү-ле улустарга билдингир болгаш чоок политиканы чорудуп турар деп, телеграммада онзалап демдеглеп турар. Ол болза дайынга болгаш чепсегленииишкинниң аңдере бүдүреринге удур, колониалдыг тергиидээшкинниң сөөлгү артыышкыннарындан Африка диптии соңгаарладыышкын чокка арыглаары дээш колониализмге удур углаңган политика-дыр.

Дээрги Бен Белланың чаагай кадыкшылдыг болурун, костуг Алжирниң президентизиниң албан-дужаалынга, алжир улустуң — маадыр улустуң чаагай чоруунга чедиишкиннерлиг болгаш үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгалыг болурун аңаа эштер Н. С. Хрущев биле Л. И. Брежнев күзээн.

ССРЭ биле Алжир Республиканың аразында найырал болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылга ийи чурттарның улустарының чаагай чоруунга, бүгү-ниити тайбың дээш демиселдиң эргежыктарынга моон соңгаар-даа быжыгар апаар дээрзинге бүзүрелин телеграммада илередип турар.

(СЭТА).

Партия эге организацияларынга отчёттар болгаш соңгулдалар

Партия эге организацияларында отчёттар болгаш соңгулдалар эгелээн. Ол кампанияны республикага октябрьның 15-ке чедир чорударын СЭКП Тыва обкомунуң бюрозу доктааткан. Районнарның партия комитеттериниң конференциялары ноябрьның баштайгы чартыынга чедир доозулган турар.

Отчёттар болгаш соңгулдалар — партия организацияларының амыдыралында улуг болуушкун. Партийжи чүс-чүс активчилер партбөлүктер организаторларынга, эге организацияларның болгаш комитеттериниң секретарьларынга, бюро кежигүннеринге соңгуттургулаар. Партийжи коллективтериниң ажылының четпестерин илередир, тодаргай сорулгаларны айтыр.

Амгы отчёттар болгаш соңгулдалар чеди чыл планының бешки чылының сөөлгү шиитпирлиг айларында, оон алдыгы чылынче шилчип кирериниң бүдүүзүнде болуп эртер. Ол хуралдарның болгаш конференцияларның ажылдарының утка-шынарын тодарадыр кол түүл болза партияның болгаш чурттуң мурнунга СЭКП-ниң XXII съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь, июнь пленумнарының салган сорулгаларын парторганизацияларның канчаар күүседип турарын анализтеп көөрү болур. Партияның Программазының болгаш Уставының, коммунизм тургузуушкунунуң тодаргай сорулгаларының коллективтерде күүселделериниң дугайында айтырыглар отчёт-соңгулдалыг хуралдарны белеткеп-даа, эрттирип-даа турарының үезинде парторганизация бүрүзүнүң кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг.

Бистиң экономикавыстың болгаш культуравыстың хөгжүлдезинде маргылдаа чок чедиишкиннер бар. Ол дугайын улус ажыл-агыйының бүгү адырларында күш-ажылчы патриоттарның бедик көргүзүглери, мурнакчы бүдүрүлгелерниң болгаш колхоз, совхозтарның чедиишкиннери херечилеп турар. Мырыңай массаларның боттары-биле кады ажылдап, партияның политиказының чорудукчулары, ажылчы чоннарның шуут организакчылары бооп турар партия эге организацияларының ол бүгү чедиишкиннерде салыышкыннары улуг.

СЭКП ТК-ның ноябрь, июнь пленумнарының шиитпирлери партияның амыдыралынга төөгүлүг ужурлуг болуп турар. Улус ажыл-агыйынга партийжи удуртулганы бүдүрүлге принцивин ёзугаар эде тургусканы чорук үлетпүрүү, тудуунуң, транспортту, көдээ ажыл-агыйның хөгжүдеринге, чоннуң амыдырал деңнелиниң көдүреринге таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар. Ол чорук партияның ажыл-чорудулгазының бүгү талаларын идепкейжидеринге дузалаан, организакчы болгаш идеологтуг ажылды коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарының база чаа кижини кижизидериниң сорулгалары-биле улам сырый холбаштырган.

Ол бүгү байдалдар-биле бисте эки ажылдап турар парторганизациялар кайы хөй. Оларның дуржулгазын нептередиринге отчёт-соңгулдалыг бо кампания улуг рольду ойнаар.

Ынчалза-даа коммунистер чедиишкинге меңээргенмес болгаш ону чаа чедиишкиннерге, чаа сорулгаларны шиитпирлээринге дузалаар базым кылдыр санап турар. Партияның отчёт-соңгулдалыг хуралдары партия организацияларының бүгү ажыл-чорудулгаларын, оон организастыг болгаш идеологтуг ажылдарын улам бедик негелделер ёзугаар чугаалажып көөрү чугула.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдың чедиишкиннинг эртери, коллективтиң моон соңгааргы амыдыралынга оон эки үре-түңнелдиг болуру ук хуралдың белеткелинге бүгү коммунистерниң идепкейлиг киржириинден дыка хамааржыр. Хуралды кажан, каяа эрттирерин баш бурунгаар бодаар. Коммунист бүрүзү аңаа киришкен турарын хандырар херек. Илеткелди болгаш шиитпирлер төлевилелин белеткээринге коммунистер идепкейлиг киржир ужурлуг. Хуралга коммунистерниң идепкейлиг болуру отчёттуг илеткелди канчаар белеткээнинден дыка хамааржыр. Ынчангаш отчёттуг илеткел болза ханы утка-шынарлыг, парторганизацияның бүдүн чылда чорутткан ажыл-чорудулгазынга эки аналызты берген, чидиг шүгүмчүлелдиг болгаш бот-шүгүмчүлелдиг болур ужурлуг.

Тес-Хем районнуң «Чаа орук» колхозунуң партия организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга коммунистер чидиг болгаш чөптүг шүгүмчүлелди кылган. Ылаңгыя колхозтуң экономиказынче, ажыл-агыйның перспективтиг айтырыгларынче ханылап кирбейн турганы дээш партбюрону, оон секретары турган эш Дамчайны, отчёттуг илеткелди кылган эш Комбуну хурал шынгыы буруу шапкан. Ол колхоз чер ажылындан орулга киирип албайн турар. Ажыл-агыйны багай удурткачы дээш парторганизация секретары эш Дамчай ол ажылындан шагда-ла дүжүрткен турган. Кызылдың бус-турбиналыг электри станциязының партия организациязы партияның иштики организастыг база масса-политиктиг ажылын чогуур деңнелде тургуспааны дээш коммунистерниң чөптүг чемелээшкининге таварышкан. Ол бүгү шупту-ла шынныг негелделер болган.

Бүдүрүлгени хөгжүдериниң, ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң планнарын амыдыралга күүседиринче ажылчы чоннарны мобилизастаарының болгаш организастаарының, коммунистиг кижизидилгениң, маңаа коммунистерниң мурнакчы ролюнуң болгаш идепкейиниң кол-кол айтырыглары партия организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдарының кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг. Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң херээнге удуртур ажылдакчыларның дорт киржилгезиниң дугайын бо хуралдарга база чугаалажыр херек. Коллективке кижилерниң кижизидилгези эки тургустунганда, өске бүгү сорулгалар чедиишкинниг шиитпирлеттинген турар дээрзин ылак чугаалажыры чугула.

Чөөн-Хемчик районнуң партия комитединиң бюрозу, оон бирги секретары Ондар Дөжүлдей эге организацияларның баштай болгулаан отчёт-соңгулдалыг хуралдарының канчаар эрткенин хүн бүрү сонуургап, бо кампанияга хайгааралды болгаш удуртулганы улам күштелдирип турар. Бүгү парткомнарга бо талазы-биле ажыл ындыг болур ужурлуг.

Коммунистер эң эки организакчыларны, ажылдап билир болгаш авторитеттиг эштерни боттарының удуртукчуларынга соңгуп алырлар. Отчёт-соңгулдалыг хуралга тургустунган айтырыг бүрүзүн чугаалажырынга, шүгүмчүлел кылырынга, санал кииреринге болгаш соңгулдага коммунист бүрүзүнүң бүрүн болгаш хостуг эргезин кызыгаарлаарының кандыг-даа оралдажыышкыны турбас ужурлуг.

Партия организацияларынга отчёттар болгаш соңгулдалар коммунистерниң сырый каттыжыышкынын, идепкейин, ажылчы чоннарның кижизидилгезинге, коммунизм тургузуушкунунга оларның тура-соруун, энергиязын улам күштелдирер.

КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ЭКИ ДҮЖҮДҮ ДЭЭШ АМДЫГААШТАН САГЫШ САЛЫР

РЕСПУБЛИКАДА АҢГЫС АҢДАРЫЛГАЗЫ

(Сентябрь 15-те медээ, хуу-биле)

Районнар, ажыл-агыйлар	Аңдарган черниң хуузу		
Барыын-Хемчик	20,6	«Улуг-Хая»	27,2
Улуг-Хем	19,3	«Межегей»	23,8
Чөөн-Хемчик	11,8	«Барлык»	20,1
Чөөн-Хемчик эргелели	17,2	«Элегес»	16,3
Каа-Хем	19,8	«Сүт-Хөл»	15,5
Таңды	19,6	«Тиилелге»	14,7
Бии-Хем	15,0	Дуржулга станциязы	14,4
Тожу	—	«Тээли»	12,5
Таңды эргелели	18,7	«Чыраа-Бажы»	11,3
Өвүр	1,4	«Найырал»	9,6
Тес-Хем	—	«Өөк»	7,1
Тес-Хем эргелели	0,2	«Тыва»	—
СОВХОЗТАР:		«Тес-Хем»	—
«Шекпээр»	35,7		
«Көк-Тей»	33,8		
«ҮТКА 25 чылы»	30,3		
«Суглак»	28,6		

Республиканың колхозтары болгаш совхозтары аңгыс аңдарылгазының ниити планын 17,2 хуу күүсеткен.

Тараа хөй болган тудум—Төрээн чурт улам бай болур

Көдээ ажыл-агыйы ажылдарының хүн демдеглели

Аңгыс аңдарыышкынын чазын аңдарган черге бодаарга артык күштүг болуп турарын колхозтарның болгаш совхозтарның агрономнары, бүгү тараажылар боттарының дуржулгазынга бүзүрээн. Күстен эгелээш белеткеп, эки дескилээн аңгыс — келир чылын бедик дүжүттер алырының магадылалы. Ынчаарга чазын аңдарган черге тараа тарыыры дээрге чүс-чүс пуд тарааны чедир албазы болур. Ооң ужурунда республиканың дыка хөй ажыл-агыйлары тараа болгаш мал чеми культураларының бедик дүжүттери дээш демиселче августуң ушку он хонуунуң эгезинде-ле кирген.

«Найырал», «Шекпээр», «ҮТКА 25 чылы», «Көк-Тей» совхозтарда, Таңдыда «Революцияның чалбыыжы», Бии-Хемде «Тиилелге», Каа-Хемде «Октябрь 14 чылы», «Тиилелге» колхозтарда болгаш республиканың өске-даа чамдык ажыл-агыйларында чер белеткээр дугайында улуг сагыш салыышкын салдынып турар. Өске колхозтарның болгаш совхозтарның чер ажылдакчылары мурнакчыларга деңнежир ужурлуг.

Ындыг болза-даа чамдык черлерде аңгыс аңдарыышкыны амга чедир дүрген темпилиг чорудтунмайн турар. Каа-Хем районну чижекке ап көрээл. Ооң ажыл-ишчилери Таңдының бүдүрүлге эргелелиниң тараа культураларының ажаап алыышкынының бир-ле дугаарында эгелеп, аңгыс аңдарыышкынынче баштай кирген. Ынчалзажок мында күскү хову ажылдарының темпизи дыка багай болуп турар. Каа-Хемниң чер ажылдакчылары ажылчын шак бүрүзүн ажыглавайн, организас чок чорукту көргүзүп турар. Чижээ, сентябрь 16-да районнуң бүгү колхозтары чүгле 272 гектар черни аңдарган. Ол хүн бичии чаашкын чаап турганын ажыглааш, ажаап алыышкын ажылдарын соксадып, «Совет Тыва», «Бурунгаар», «Ленинчи оруу», «Кызыл туг» колхозтар аңгыс аңдарар чаңгыс-даа агрегатты ховуже үндүрбээн.

Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозу (даргазы эш Сат) аңгыс аңдарыышкынының дедиин багай чорудуп турар. Сентябрь 14-те аңаа бүгү трактор парыгы анаа турган болгаш чаңгыс-даа гектар чер аңдарбаан. Ол ажыл-агый сөөлгү хүннерге чедир байдалын экижитпээн. Сентябрь 10-дан 18-ке чедир артельде чүгле 56 гектар чер аңдартынган. Ынчаарга мында черни канчаар аңдарып турарыл? 300 гектар чер кыдыра болгаш оорталыг кылдыр аңдартынган. Тараа шөлүнде саваңны баш бурунгаар чайлатпайн черни аңдарып турарындан ук участоктарны күчүлүг агрегаттар-биле аңдарган дээр аргажок хаваннар чаза тыртып каапкан чүве-биле бир дөмей болуп турар. Ол дээрге өөдежок чорук-тур. Ол болза колхозтарның удуртукчуларын дүвүредир ужурлуг.

Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» болгаш Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозтарында чер аңдарар агрегаттар болган чок-ла анаа туруп турар. Ажыл-агыйларының механиктери аңдазын бистери чогунга чылдак хап турар. «Тыва» совхозта ажыл база экиживейн турар. Мында бүдүн ай дургузунда чүгле 30 гектар аңгыс аңдартынган. Черни чогум канчаар белеткээр силер, эштер Юртаев, болгаш Помников?

Таңдыда «Коммунизмниң херели» болгаш Барыын-Хемчикте «Большевик» колхозтар темпизин база дүргедетсе чогуур. Оларның баштайгызында 108, а сөөлгүзүнде—151 гектар аңгыс аңдартынган. Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң колхозтары аңгыс аңдарыышкынын шуут чорутпайн турар. Олар келир чылдың дүжүдүнге чер белеткээр планын 2,8 хуу күүсеткен.

Эштер, тес-хемчилер болгаш өвүржүлер, чыл бүрүде тараа культураларының чавыс дүжүттерин ап, чогум кайы үеге чедир ажыл-агыйларның кудурууңга сөөртүнер силер? Чер ажылының продуктуларын көвүдедириниң курлавырлары силерде бар. Ындыг курлавырларның бирээзи болза эрте болгаш дески аңдарган аңгыс болур. Ол курлавырларны чүге ажыглавайн турар силер, эштер, Сонам, Кызыл-оол, Семис-оол?

Тываның тараажылары! Чер аңдарар агрегат бүрүзү хүн онаалдаларын ажыр күүсетсин дээш социалистиг чарышты улам калбартыңар, келир чылдың бедик дүжүттериниң үндезинин тургузар дээш шудургу демиселжиңер!

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунда комбайнер, СЭКП кежигүнүнге кандидат эш Шооча Сат «СК-3» комбайн-биле хүннүң-не шөлден 30 гектар чедир тарааны ажаап ап турар. Ооң-биле кады ол мурнакчы механизатор, идепкейлиг хөй-ниитичи—агитатор болгаш агитхуудустуң редакторy.

ЧУРУКТА: Шооча Сат.

Фото Г. Сиротининниң.

«Тес-Хем» совхозтуң директору эш О. ЧАДАМБАГА Партком секретары эш М. ЛАМАЖАПКА

Бүрүнгеге сүт, дүк садар талазы-биле хүлээлгелерни хуусаа бетинде күүсеткени-биле холбаштыр «Тес-Хем» совхозтуң эр, херээжен ажылчыннарынга, тускай эртемниглерниге СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели байыр чедирбишаан, пландан ажыр 50 тонна сүттү дужаар болгаш бүрүнгеге эът дужаарының чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээн силерниң шиитпириңерни изиг-биле деткип тур.

Совхозтуң ажыл-ишчилери бүгү күштерин салып тургаш, мал чемнерин белеткээр талазы-биле бар аргаларны бүрүн ажыглаар, дүжүт ажаап алыышкынын чоокку хүннерде доозар, аңгыс аңдарылгазын, мал кажааларын болгаш малчыннарга чурттаалга бажыңнарын чедиишкинниг белеткээр, мал кыштаглаашкынын эки организастаар дээрзинге СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели быжыг бүзүрелин илередир.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУ. ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

РЕСПУБЛИКАДА ДҮЖҮТ АЖААП АЛЫЫШКЫНЫ

(Сентябрь 15-те медээ, хуу-биле)

Районнар, ажыл-агыйлар	Тараа	Кукуруза	Картофель	Ногаалар
Барыын-Хемчик	67,6	77,8	0,4	6,5
Улуг-Хем	48,1	37,1	1,5	6,3
Чөөн-Хемчик	39,3	52,8	—	31,3
Чөөн-Хемчик эргелели	49,2	51,1	0,7	15,1
Каа-Хем	57,8	93,2	9,1	—
Таңды	46,5	67,7	29,3	65,1
Бии-Хем	45,7	60,2	13,4	31,0
Тожу	—	—	—	—
Таңды эргелели	48,9	74,1	20,0	42,1
Тес-Хем	7,1	20,0	18,8	—
Өвүр	2,8	62,3	—	—
Тес-Хем эргелели	6,8	26,2	14,3	—
СОВХОЗТАР:				
«Барлык»	85,4	88,1	1,4	15,0
«Көк-Тей»	72,1	100,1	44,4	—
«Шекпээр»	69,8	78,5	—	—
«Суглак»	68,8	54,3	—	—
«ҮТКА 25 чылы»	58,9	46,3	—	—
«Элегес»	54,8	83,4	11,8	—
Дуржулга станциязы	53,5	61,5	79,4	100,0
«Межегей»	48,6	74,4	33,7	90,8
«Улуг-Хая»	48,1	49,5	6,9	16,7
«Тээли»	47,1	81,7	—	—
«Найырал»	40,4	21,4	—	—
«Чыраа-Бажы»	40,4	55,7	—	93,3
«Сүт-Хөл»	40,3	53,1	—	—
«Өөк»	35,9	80,8	—	—
«Тыва»	28,2	64,3	—	6,7
«Тиилелге»	25,6	45,6	9,2	95,2
«Тес-Хем»	4,6	53,2	—	—

Республикада тараа культураларының 47,2 хуузу, кукурузаның — 56,0, картофельдиң —12,3, ногааларның —29,7 хуузу ажаап алдынган.

СУГГАТТЫГ ШӨЛДЕР—УЛУГ БАЙЛАК

Н. С. Хрущев „Волго-Дон“ совхозта

ВОЛГОГРАД. (Парлаалга бөлүү). «Волго-Дон» совхозтуң шөлдери делгем кылдыр чаттылып чоруткан. Ол ажыл-агый 16 муң ажыг гектар черлиг. Суггарылга системазын тургузар талазы-биле дыка ажылдарны аңаа сөөлгү чылдарда чоруткан. 3.200 гектар ажыг чер суггу алган. Совхоз тараа культураларын тарып өстүрүп турар болгаш сайзыраңгай мал ажылдыг.

Мында хөй-хөй дуржулгалыг ногаажылар, кукурузачылар, бахчеводтар, тараажылар ажылдап турар. Чыл бүрүде чаагай, магадылаттынган дүжүттү алырының болдунар аргазы ол ажыл-агыйда улуг. Ынчалза-даа оларны бүрүнү-биле ажыглап турар бе?

СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущев «Волго-Дон» совхозтуң ногаа плантацияларынга чедип келген. Ажылчыннар болгаш тускай эртемниглер ону чылыы-биле болгаш чүректиң ханызындан уткуп алган.

Ногаажылар кандыг дүжүттү ажаап ап турарын, оларның күш-ажылын канчаар организастааның, күш-ажылды канчаар төлеп турарын Никита Сергеевич сонуургап айтырган. Найыралдыг беседа эгелээн.

Ногаажылар гектар чер бүрүзүнден 18 тонна огурецти болгаш 16 тонна помидорну алган, дүжүт ажаап алыышкыны үргүлчүлеп турар деп, совхозтуң директору В. И. Штепко дыңнаткан.

— А күш-ажылды канчаар төлеп турарыл?—деп, Н. С. Хрущев айтырган.

— Алган продукциязындан хамааржыштыр төлеп турар—деп, ногаажыларның бригадири агроном З. И. Яковлева харыылаан.

Бир эвес, чижээ, гектар бүрүзүнден 200 центнер ногааларны ажаап алыр болза, звенонуң ажылдакчылары кандыг төлевирни алырыл, база олар гектар чер бүрүзүнден 400 центнерни өстүргенде оларга чеже төлевир бээрил дээрзин харыылаарын Н. С. Хрущев дилээн.

Ажыл-агыйның тускай эртемниглери, бригадирлери болгаш звено удуртукчулары күш-ажыл төлевириниң системазының дугайын Никита Сергеевичиге чугаалаан.

Пландан артыкка ажаап алган продукциязы дээш, ногаажылар немелде төлевирни ап турар. Мындыг чижекти көргүскен. Суггарыкчыларның бирээзи бодунга быжыглаан участокка ногаалар өстүрериниң талазы-биле онаалганы бо чылын ийи катап ажыр күүсеткен. Ооң ажыл төлевири үштүң бир кезээнге өзер.

Капустаның кандыг сорттары ук черниң байдалдарынга эң-не чаагай дүжүттү берип турарыл, ажыл-агыйда парниктер четчир бе? деп, эш Н. С. Хрущев сонуургап айтырган. Капустаны тарып өстүреринге амга чедир-ле механизацияны кошкак шиңгээдип ап турарынга, холдуң күш-ажылы хөй чарыгдаттынып турарынга ол кичээнгейни салган.

Н. С. Хрущев звенолар удуртукчулары Т. И. Петухова-биле болгаш М. А. Камнева-биле чугаалашкаш, ногаажыларның күш-ажылын канчаар организастап турарының, оларның ажыл төлевири кандыг болуп турарының, продукцияның бот-үнезиниң дугайын тодаргайы-биле айтырган.

— Силерде ногааларның өртээ ам-даа кончуг аар болуп турар-дыр — деп, Н. С. Хрущев чугаалаан. —Чүге ындыгыл? Чүге дээрге совхозтуң удуртукчулары ногаажыларның күш-ажылын канчаар чиңгедирин, тарылганы машина-биле болбаазырадыр чорукту шиңгээдип алырын бодавайн турарлар-дыр.

Холдуң күш-ажылының эң-не эвээш чарыгдалдарын үндүрүп тургаш, капустаның болгаш өске-даа ногаа культураларының чаагай дүжүдүн өстүрүп турар Москва чанының мурнакчы ногаажыларының дуржулгазының дугайын ол дыңнаткан. Ногаа шөлдеринче машиналарны идиими-биле үндүрер херек. Чүгле кандыг дүжүттү өстүрериниң дугайында эвес, харын-даа ногааларның бот-үнези кандыг болурунуң дугайында сагыш салыр херек. Ол—кончуг чугула херек-тир деп, Н. С. Хрущев онзалап демдеглээн.

Капустаның олуруглар аразын ам механизастыг болбаазырадып болбас деп, ажыл-агыйның тускай эртемниглери медеглээн.

— Чок, кылып болур—деп, Н. С. Хрущев чугаалаан.—Тракторну бүгү көдүртүр херексел-биле дерип алыр. А бир эвес ындыг херексел чок болза, бүрүлерни дугуйлар базыптар-даа болза, ол дээрге шоолуг эвес кара-жа-дыр.

Бистиң сорулгавыс — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн быжыг туруштуг бедидери болур деп, эш Н. С. Хрущев айыткан. А бок үнүштерни хола-биле аштаары—ол дээрге бүдүрүкчүлүг эвес күш-ажыл-дыр. Ажылды шак ындыг четпес организастап турар чорук-биле совхозтуң директору, партии болгаш совет удуртукчулар чүге эптежип турарыл? Коммунизм—ол дээрге бедик бүдүрүкчүлүг чорук-тур. А шак ындыг бедик бүдүрүкчүлүг чорукту хол-биле чашпаан чулуп тургаш чедип ап шыдавас.

Дараазында шөлде ажыл-агыйның ажылдакчылары помидор ажаап ап турган. Н. С. Хрущев помидорну шенеп чип көрген. Чаагай амданныг, кончуг эки-дир деп, ол чугаалаан. Совхозта бахчы культураларының дүжүдү кандыг болуп турарыл?—деп, Н. С. Хрущев айтырган.

— Гектар черден 8—9 тонна дыняны болгаш арбузту ап турар. Мону аңаа кукуруза сеялказы-биле чаштырып турар бис—деп, бахчеводтарның бригадири А. В. Ситов аңаа дыңнаткан.

— Хөрзүнге чемишчидилгени канчаар төп турарыл? Үрезинни чаштырбышаан, хары угда төп турар бе?—деп, Н. С. Хрущев тодаргайлап айтырган.

Ындыг эвес болган. Аңаа бахчы болгаш ногаа культураларынга чемишчидилгелерни самолёттардан төп чаштырып турар. Шак ындыг ажыл-агыйжы эвес чорук-биле эптежип болбас. Ындыг арганы хереглээрге хөй санныг чемишчидилгелер анаа чидип турар. Оларны хат аппаар, олар шөлдүң кырынга эзилбейн артар деп, Н. С. Хрущев айыткан. А бир эвес чемишчидилгени үрезин-биле кожа төгер болза, чемишчидилгелер эвээш хереглеттинер, а бээр ажыы улуг болур ийик.

Чемишчидилгелиг доңгажыгаштарны ажыглаары дээн мышкаш, ногааларның, ылаңгыя капустаның дүжүдүн бедидериниң ындыг улуг курлавырларының дугайын чугаалашкан. Ол үре-түңнелдиг арганы сураглыг совет эртемден В. И. Эдельштейн ажылдап кылган. Ол арганы бистиң чуртувустуң хөй-хөй ажыл-агыйларында болгаш даштызында хереглеп турар. Бир эвес волгодончулар үрезиннерин торф-ириндилиг доңгажыктарга өстүрүп үндүрген болза, ногааларның дүжүдүн дыка бедидиткен турар ийик. Ам гектар черден 200—300 центнер ногааларны ажаап ап турар-дыр, а чемишчидилгелиг доңгажыктарны ажыглаар болза, гектар черден 400—600 центнерни алыр апаар ийик деп, Н. С. Хрущев чугаалаан.

Суггаттыг чер ажылының болдунар аргаларын улам-на бүрүнү-биле ажыглаар, ногааларның дүжүттүүн көдүрер төлээде, совхозтуң коллективи, ооң тускай эртемниглери хөй ажылдаар ужурлуг. Ажыл-агыйда эвээш аар культураларның дүжүттүүнүң планы куду кылдыр кылдынганын демдеглезе чогуур. Чижээ, 1962 чылда гектар черден 160 центнер чигир свёкланың болгаш 80 центнер картофельди алыр деп планнаан, а херек кырында алганы гектар черден чигир свёкла 150 центнер, картофель—86 центнер болган. Бо дээрге суггаттыг черден алдынган ышкажыл! Чурттуң дыка хөй колхозтары болгаш совхозтары гектардан 300—400 центнер чигир свёкла болгаш 200—250 центнер картофельди суггат чокка ап турарын билдингир болгай.

«Волго-Дон» совхозта гектардан чүгле 200 центнер капуста ап турар. Бо дээрге хөлчок эвээш-тир. Мында рассадаларны өстүрериниң дугайында сагыш салырының орнунга, капустаның үрезиннерин шуут-ла хөрзүнге тарып турар. Бүдүрүлге чавыс деңнелде чоруттунуп турар. Продукцияның бот-үнези бедик. Эрткен чылын бо ажыл-агыйга центнер ногаалар 5 рубль 12 көпеек үнелиг болган, а Москва чоогунда «Большевик» совхоз ногааларны оон он катап чиик чарыгдалдыг бүдүрүп турар. Суггаттыг черлерни «Волго-Донда» ажыглап турары мышкаш, мынчаар кылып болбас. Чер ажылдыглар чүгле хөй санныг продукция алырының дугайында эвес, харын ооң шынарының дугайында база сагыш салыр ужурлуг деп, эш Н. С. Хрущев сагындырган. Арбузтар чигирзиг эвес-тир дижип турганын москвачылардан дыңнаан мен деп ол чугаалаан. Мында хамык ужур суггатта дээрзин хөй кижилер билбейн турар. Хөй суггарарга—дүжүттү хөйнү алыр, а чигирзин эвээш болур. Кандыг-бир корум-чурумну тургузуп, сырыйланмыышкынны бичеледир база чыгдынган дүжүттүң чүгле саны дээш эвес, а харын ооң шынары, чигирзини, амданныы болгаш өске-даа шынарлары дээш база төлезе чогуур боор.

Беседа кукуруза шөлүнге база уламчылаан. Бо участок Виктор Тростянскийниң механизастаттынган звенозунуң шөлү. Үш механизатор 120 гектар черде кукуруза өстүрүп турар. Улуг мочактарлыг бедик сыптар кичээнгейни хаара тудуп турар. Мында «Узбекская белая зубовидная» деп сорттуң кукурузазын өстүрүп турар. Ооң үрезинин бедик дүжүттүң сураглыг мастери Люба Лиден алган. Түңнели эки болур хире.

«Днепровский-200» деп сорт моондаа бедик дүжүттү берип турар деп, Н. С. Хрущев чугаалаан. Кукуруза 70×70 сантиметр аралыг дөрбелчин-уялаңчак арга-биле, уя санында бир-ийи үрезинниг кылдыр тарыттынган. Чамдык черлерде дөрт-дөрт үрезинниг болгулаан деп совхозтуң кол агроному Т. Г. Щебланова чугаалаан.

— Суггаттыг черлерге ийилеп олуртуп болур, а дөрттээрге ажык чок, сырый апаар, мочактар болбайн баар —деп, Н. С. Хрущев чугаалаан.

— Совхоз кукуруза тараазының кандыг дүжүдүн ап турарыл?—деп Н. С. Хрущев айтырган.

Кукуруза тараазының совхозта ортумак дүжүдү эрткен чылын суггаттыг черлерге гектардан чүгле 14 центнер болганы илерээн. Суггаттыг черлерни мынчаар кайы-хамаан чок көөр чорук-биле ажыл-агыйның болгаш областың удуртукчулары канчап эптежип шыдаар чүвел! Ындыг дүжүттү суггат чок черден безин алыры ылдынчыг-дыр.

Люба Ли 100 центнер кукуруза тараазын ап турар. Поволжьениң суггаттыг черлеринден база ындыг дүжүттү алыр херек. Бир эвес хөй ногаан массаны алыр дизиниссе, бир сортту тарыыр, а тараазын хөйнү алыр деп бодазыывысса өске сортту тарыыр херек. Суггаттыг черлерден доктаамал бедик дүжүттү ап болур деп, Н. С. Хрущев чугаалаан.

Совхозтуң кол агроному эш Щебланова совхозта кукурузаның эки сорттары чок деп медеглээн.

— Бисте кончуг эки сорттар бар. Совет селекционерлер эки ажылдааннар. «Одесская-10» деп сортту америк фермер Гарст көрүп кааш, мочакты ол ошкап турган. Силерниң ажыл-агыйыңарда эки сорттар чок болза, маңаа хамыктың мурнунда агроном буруулуг. Агрономнуң ажылының үнелели—бедик дүжүт болгай—деп, Н. С. Хрущев чугаалаан.

Совхозтуң директору болгаш тускай эртемниглери шудургу өөренир, эртемниң болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин шиңгээдип алыр ужурлуг. Ам билиг чокта ажыл-агыйны чорудуп болбас дээрзин Н. С. Хрущев демдеглээн.

— Суггаттыг чер—ол дээрге улустуң улуг байлаа-дыр. Суггаттыг черниң гектар бүрүзүн угаангыр, эң ажыктыг кылдыр ажыглаар дээш бүгү чүвени кылыр, күш-ажылды харамнанмас херек—деп, Н. С. Хрущев чугаалаан.

Октябрь мурнунун ээлчээнде

Совет кижилер Улуг Октябрьга күш-ажылчы чаа-чаа белектерни белеткеп турар.

Беш хонук бүрүзүнде-ле—онаалгага немелде кылдыр муң тонна оттулар чүүлдү бээр!—деп, «Тула хөмүр-даш» комбинаттың № 4 «Бибиковская» шахтазының коллективи сентябрьда ажылдап турар. Ол коллектив Москва чоогунуң дагжыларының Октябрь мурнуу чарыындагы чарыжының бажында чоруп турарлар.

Горькийниң химиктери болгаш нефть болбаазырадыкчылары бо хүннерде күш-ажылчы улуг тиилелгени чедип алган. Олар боттарының чыл хүлээлгезин ажыр күүседип—пландан ажыр миллион рубльдиң продукциязын бүдүрүп үндүрген.

Грушевск руднигиниң күчүлүг арыглал фабриказының чинилде оруктардан Днепр чоогунуң металлургия заводтарынче сентябрьда пландан ажыр бүдүрген марганецтиг концентратың үшкү эшелону чорупкан.

Соңгу чүк пароходствозунуң хемчилери, Коми АССР-ниң ыяш ажыл-агыйларының, ыяш сөөртүр черлериниң коллективтери, Новороссийскиниң «Октябрь» заводунуң цементчилери, Барнаулдуң «Главсельэлектро» заводунуң электромашина-тудукчулары, Львов оруунуң демир-орукчулары Октябрьның 46 чыл оюнуң күш-ажылчы ээлчээнде чединишкинниг туруп турарлар.

Украинаның улут химиязының бүдүрүлгелеринде байырлал мурнуу чарыының чарыштары улам чайынналчаа-биле калбарган. Лисичанскиниң химия заводунда капролактам бүдүрүлгезиниң ийиги ээлчээ ажыглалда кирген. Ол үнелиг продуктуның баштайгы чүс-чүс тонназын синтетиктиг волокнонуң Дарницкиде болгаш Черниговта комбинаттарынче чүдүрүп чоруткан.

Сахалин бассейниниң күрүне бүдүрүлгелериниң болгаш колхозтарының балыкчылары балык тударының он айлар иштиндеги планын хуусаа бетинде күүсеткилээн. Олар хүлээп алышкын черлеринге ийи миллион центнер балыкты дужаагаш.

Делегейде эң улуг болуп турар «Гигант-глубокая» дээр шахтаның мурнакчы участоктарының коллективтеринге «Октябрьның 46 чылы» деп бижээн кызыл вымпелдерни тыпсып турар. Ылаңгыя 8-ки болгаш 18-ки участоктарның дагжылары вымпелдерни шагда-ла чедип алгылаан. Чүгле ол ийи коллектив безин боттарының байырлал мурнундагы агар санынче пландан ажыр беш муң ажыг тонна демир рудазын кииргеннер.

Яйвинск ГРЭС-тиң ийиги ээлчээниң тудукчулары, Бакуда шекпенниң «Херел» деп фирмазының, Харьковта плита заводунуң, Тюменьде «Кызыл Октябрь» дээр ыяш болбаазырадыр комбинаттың коллективтери Октябрьның байырлалын эки белектер-биле уткуп турарлар.

(СЭТА).

КЫШКА УТКУШТУР

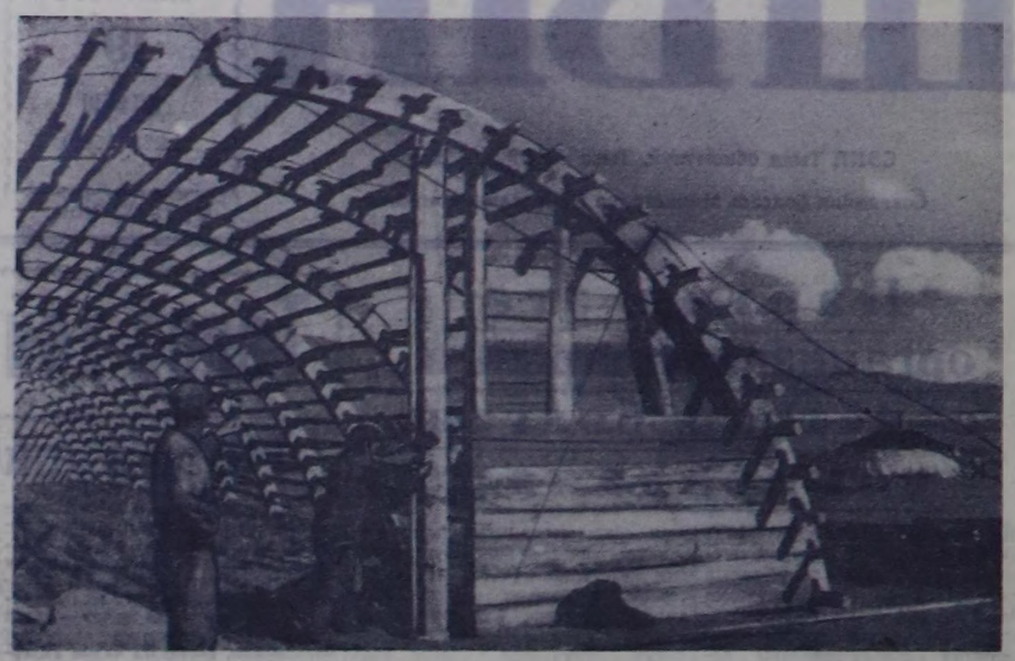

Таңды районнуң «Тиилелге» совхозта тудугжулар малды чылыг кыш ажырар дээш белеткелди кылып турар. Александр Кара-оолдуң удуртканы тудугжулар бригадазы чүс инек кирер инек кажаазының тудуун Улуг Октябрьның байырлалынга чедир доозар деп хүлээлгени алган.

ЧУРУКТА: ол кажааның тудуунда.

Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

ПАРТИЯ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНДА ОТЧЁТТАР БОЛГАШ СОҢГУЛДАЛАР

ЧЕР АЖЫЛЫ ХОЖУДААРГА...

Чоокта бүгү совет улус, оон иштинде кедээ ажыл-агыйның ажылдакчылары төөгүлүг ужур-дузалыг үени — СЭКП ТК-ның 1953 чылда болган сентябрь Пленумунуң шиитпири хүлээп алынганындан бээр 10 чыл болганын демдеглеп эрттирген. Эрткен он чылдарның дургузунда бистиң кедээ ажыл-агыйывыс канчаар-даа аажок шапкы хөгжүннүң улуг күзел хайнышкын-биле демдеглеп турар бис.

Тес-Хем районда «Чаа орук» колхоз чүгле районда эвес, а бүгү эргеледе безин улуг ажыл-агыйларның бирээзи. Ук артель эрткен он чылдарда база-ла хөгжээн болгаш организс талазы-биле быжыккан. Ынчалзажок артедь ам-даа хожудангайларның одуруунда турбушаан дээрзин колхозта партия организациязының чоокта чаа болуп эрткен отчёт-сонгулдалыг хуралы көргүскен.

— Колхоз мал ажылдыг болганда, кол кичээнгейни олче угаавар деп билиишкин-биле чорудуп келтенивис чазыг бооп турганын ам мининп демдеглевес аргажок, чер ажылынга хожудангайларның бирээзи бис — деп, партбюронуң отчедун илеткээн эш Комбу отчёт-сонгулдалыг хуралга түнел кылып демдеглээр ужурга таварышкан.

Бо чылын колхозтуң тарылга шөлүг ниитизи-биле 1404 гектар четкен; оон иштинде кол аъш-чем культуразы кызыл-тастыг 755 гектар, кукурузаны 410 гектар черге тараан. Ынчалза-даа чер ажылының культуразы дендии чавыс, агротехниктиг дүрүмнерни эң каржы үреп, тарылга чорударының дээре хуусаларын эрттирген турганының харааны-биле чер ажылы бо чылын ажыктыг болур хамаан чок, харын каражалыг болган. Бүгү тарыттынган кызыл-тастың чүгле 50 гектары ажаан болур кылдыр бышкан, кукурузаның чүгле 110 гектары үнген, өскезерин бок үнүштер дүй баскан.

Чер ажылын чорудар техниканы механизаторлар эң кам чок адилеп, түргүлүг үреп, кезектерин тонап ап турарлар. Чүгле бо чылын безин 2 «Беларусь» тракторлары кондуп каапканнар.

— Тарылга шөлүн калбартып-даа турза, а оон апкан чүвевис чок тур. Чер ажылын чорудуп билбезивистиң харааны-биле мал ажылын база эки хөгжүдүп шыдаавайн тур бис. Отчёттуг үениң иштинде 2025 баш малды мыкынганывыс — малга четчир чемсуурну түргүзүп албаанывыстан болганы чугаажок — деп, № 1 бот-оруула-чарыглалыг хойну бригадазының бригадири эш Даландай бодунуң санналынга чугаалаан.

Колхозта № 4 бот-оруула-чарыглалыг хойну бригадада байдал дүвүренчиг. Ук бригадада 5 коммунистер, мал ажылының ортумак түскай эртемниглери ажылдап турар болзаада, бригада мал ажылының бүгү көргүзүлгелериниң чангызын-даа күүсетпээн. Малдың олур чоруунуң хойу, чаш төлдү эң эвээшти кампаланып алганы, бүдүрген продукциязының эң эвээжи, малдың ис чок чидер чоруу ол бригадада болган. Чүгле сөөлгү айда безин 60 ажыг хойлар ис чок читкен. Бригада кежигүннери чурттаагның болгаш бүдүрүлгениң турдуларын база чорудаан, мал чемин эң эвээшти белеткээн.

— Сиген кезилдээнге-даа, дүжүт ажаалдазынга-даа белен эвес турганывыс чажыт эвес, өске колхозтар сигеннi кезе бергенде, бистер сиген кезер техниканы шөлдерге септеп, чыып турдувус. Колхоз сиген белеткээрин 72 хуу, силос салырын 3-ле хуу күүсеткен чорук, белеткел чок чоруктуң түнелди. Бир эвес тараавыс ай-шаанда четче быжа берген-даа болза, ажаарынга белен эвес турдувус. Үш тараа комбайнарывыс чүгле чангызы белен турган. Чер ажылын кылып бидвезивис черле чогенчиг-дир — деп, агроном эш Баткар санналынга минии чугаалаан.

Колхоз тараапы бодунуң хереглиңге чедир бүдүрүп шыдаавайн турар чорук канчап-даа таарышпас, ол чоруктан уштуварының хемчегларын боттандырып чорудары партия организациязының мурнунда эргежок чугула шиитпирлээр айтырыг болу бергеп деп түнелди коммунистер кылган.

Чер ажылында четпестерден ангыда, мал ажылында улуг четпестер база бар. Бо чылын хойнуң баш санын өстүрериниң планы 84 хуу, ишкүнүң— 75 хуу күүсеттинген. Хойнуң баш саны эрткен чылдың бо үеэзинде турганындан 763 баш кудуваан, 100 баш төрүүр малга онаалтыр 71 бызаа, 65 хураган, 33 аңай, 81 кулун кампалаан алынганы Тес-Хем эргелелинде эң куду түнел болганын коммунистер улуг кемзиниишкин-биле демдеглээн.

Артель хожудангайларның бирээзи болу бергеп деп түнелди коммунистер кылган. Колхоз эът, сүт садарының планын күүседир талазы-биле өске ажыл-агыйлардан дыка хожудаан.

Колхоз будурулгезиниң адырларында ажылдың четпестери ында ажыддан турар коммунистерниң харыылаан ажылынга үлегер-чижекти көргүзүп шыдаваанындан болганын хурал демдеглээн.

Колхозтуң баштаар чери (даргазы эш Амырбит) болган партбюро колхоз будурулгезиниң организакчылары болур бедик рольду ээлеп шыдаваның коммунистер саналдарынга шыңгыы шүүлгиүлээнер.

Колхозтуң баштаар чери артельдин хөрениизин безин шын таарыштыр хуваап албаны кайгамчык. Чижээ, артельдиң сааргылга хөрениизин 200 мун рубль чоокшулаи турда, хуваттыннас фонд 10 мун рубль безин четпейн турар. Киргеп хөрениниң кол нуруузу күш-хүнеринге хуваатгынарынга чарыгдаттынын турар болганы-биле, кол хөренги өспейн, колхоз будурулгези калбарбайн турары ында дээрэн билдингир. Ол чорук социалистиг будурулгениң бодунуң күсели-биле калбарып өзериниң хөөлүзүнга дүүшпээн база билдингир.

«Чаа орук» ышкаш улуг ботдензилиг• ажыл-агыйны хожудангай байдалга тургузар чорук — бүгү эргелелди соңгаар тыртар апаар. Ынчангаш хожудангай чоруктан дарый үштунары эргежок чугула соруга апарган. Хурал ынаыг доктаалды хүлээп алган-даа.

Отчёт-сонгулдалыг хурал партбюронуң секретарынга эш Б. М. Максырны соңгаан.

С. ТАМБА.

Мал чеминге

ЧӨДУРАА. (Телефон-биле). Ниитизинин шалынга четчир, хоолузу эки чемнерни белеткеп алыры дээш ажыл-иш бо хүннерде улам калбарып турар. Улуг-Хем районда «Чөдурааа» колхозтуң малчыннары 7830 центнер сигенни бөлүп сараатган. Олар ам-даа 13 муң ажыг центнер сигенни белеткээр хүлээлгелиг. Сүт-бараан фермаларының коллективтери, хой ажылының бригадалары ажыы кол кичээнгейни мал чемни белеткээринче угландырган.

Шыктыг чем белеткээр талазы-биле Хендерге бригадазы үлегерлиг ажылдап турарын демдеглээри чугула. Бо хүннерде колхоз ниитизи-биле 1973 тонна силос салган. Оон нуруузун азы 1700 тонналы Хендерге бригадазы белеткээн. Силосту чүгле кукурузадан эвес, ону зелёнкадан, чашпан сигенден база белеткеп турар. Бо ажылда комбайнер Кара-оол, Таспаанчык, чоласчы Бады-Сүүр, Маргыы ышкаш мурнакчылар хей.

Колхоз мал чеми белеткээрин бүгү-ле хемчег-биле организастап турар. Бир болгаш ийиги сүт-бараан фермаларының саанчылары 400 ажыг центнер будук-бүрүнү белеткээн. Ол ышкаш хову ажылының бригадазындан саван болуп сараатгаар звеноларны база организастаан.

ЫНДЫГ ТУРУП БОЛБАС

Чөөн-Хемчик районда СЭКП XXII съездизи аттыг колхоз дүжүт ажаалдазын августа 20-де эгелээн турган. Н. Белек-оол, М. Доңдук, С. Ывыы болгаш оон-даа өске комбайнерлер тараа ажаар нормазын үргүлүг бүдүн чартыктан ажыр күүсеткип, комбайнерлериниң социалистиг чарыжының мурнунгу одуруунда чоруп турар. Бо чылын ортединге дооскаш, бирле дугаар комбайн башкарып турар О. Хүрен-Даштың хоочун комбайнерлерден чылып калбайн, харын-даа оларны ажыр ажылдап турары коңгуг ортунүүр.

Дүжүттү чидириг чокка ажаап алыр дээш амгы үеде колхозчу тараажылар күжениишкинниг ажылдап турар. Ындыг-даа белээ, колхоз баштаар чери, партия организациязы белеткедерни четче дооспайн, дүжүт ажаап алышкынын организас чок чорудуп эгелээн. Ажаалданың баштайгы 4 хүнеринде чүгле 2 комбайн ажылдап турган. Августун 24-те 8 комбайн, 25-те оларның чүгле чангызы ажылдаан. Оон соонда август 31-ге чедир үргүлүг 6—8 комбайнар ажылдап келген.

Комбайнар сепителгезинин озалдаанындан, багай септтиңгенинден база күш-ажылдың организас талазы-биле куду дениедиминден 16 комбайнныг колхоз эрткен үеним дургузунда чүгле 626 гектар тараа ажаагаи. Ортумаа-биле бир комбайн хүнде дөңгүп-ле 2 га ажыг чернин тараазын ажаап ап келген?!

Бо эң чүгүлә кампаннага белеткеп багай, партийжи удуртулга болган контроль кошкак болган. Коммунистер ажылды ынчаар кошкак удуртуп болур бе дээрзин өштер Дигак, Кам-бүкай олар ынчаар бодап турар ирги?

Аныяк комбайнерлериниң өөренип алганы, оларның хоочун комбайнерлер-биле денниежин, өки ажылдап турары өөрүнүүр-дүр. А хоочун комбайнерлерни чүге шуптузун дүжүт ажаалдазынга хиириштирип болбазыл? Чаа өөредиге дооскан чамдык комбайнерлер дуржулга чогуудан нормазын ыракта-ла күүсетпейн турар. Ынчангаш дүжүт ажаап алышкынының темнизиниң оожум болуп турарының база бир чылдагааны ында.

Байдал ындыг турда, чамдык хоочун комбайнерлер, харын-даа коммунист комбайнерлер дүжүт ажаап алыр ажылдан дескеленнеп, оспаксырап өске ажылдарже тывыржып турар. Коммунист Х. Дыртык-оол оң ажыг чылдарда комбайнерлеп келген, колхозтуң дуржулгалыг, мурнакчы комбайнерлериниң бирээзи. Ол бо чайын «Сельхозтехника» салбырының сепителге ажылынга чайлаап, оон улаштыр ында дарганнаар черде ажылдай берген, дүжүт ажаап алырынга киржириңден ойталаан. Коммунисти С. Чачыр-оол база-ла дуржулгалыг комбайнер. Чаа «СК-3» комбайнны эптеп белеткээш, оон-биле ажылдаарын колхоз баштаар чери июль ай-да аңаа сүмелээн. Ол, комбайнны септеп, ажылга белеткээрин хүлээнимишаан, колхозтуң бир кодан хөөн кадарарын дилээн. Колхоз баштаар чери оон дилээн хандырган. Оон соонда Чачыр-оол хой малдан турарынга сылдап алган, комбайнга хол дегбейн туруп берген. Оон уламы-биле ол чаа комбайн сентябрь 3-ке чедир ажыглал чок турар ужурга таварышкан. Чачыр-оол хүлээнип алган хөөн сентябрь 6-га чедир агарлаваан турган, тарып боозадылгазында киирбээн, хойнуң өдек-кыштаанда белеткеп албайн турар. 10 тонна сигенни белеткээр тургаш, оон чүгле 4 тонназын белеткеп алган. Партия кежигүнүге кандидат О. Экер-оол каш чыл улаштыр комбайнерлеп келген, бо чылын кукуруза өстүрер звенону удуртуп эгелээн. Ынчаарга кукурузаны чүгле тарып каапкаш, оон чайгы ажаалдазынче хол дегбээн.

Кукуруза комбайнын септээринден оң шуут ойталаан. Ооң кукурузазын бок үнүштер өөредетпээн. Ол багай үнүштүг кукурузаны ам өске механизатор ажаап ап, силостап турар. Экер-оол биле Чачыр-оол июнь, июль айларда колхоз будурулгезинге шуут ажылдаваан, арагалап турганнар.

Бо колхоз амдылында экономика талазы-биле чамдык бергедээшкинерлиг болуп турары шын-на. Ындыг-даа болза, бо үстүнде ады үнген коммунистерниң чүгле боттарынга ажыктыг ажыл сүрүп, бир-бир ажылдарже үжүгүп, тывыржып, даасканн ажыдардан ойталап турары канчаидаа таарышпас. Ол болза чүгле хуузунда ажык сүрген чорук-тур. Ындыг чорук коммунистиң бедик адын, мөзүшынарын бужартадып турары ол-дур.

С. ПАВУ.

СЭКП ХООРКОМУНДА

Хана парлалгаларының көрүлдези

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге, чеди чыдың бешки чылының онаалгаларын хуусаа бетинде күүседир дээш оларның демиселинге хана парлалгаларының ролюн бедидер сорулга-биле 1963 чылдың октябрь 15-тен ноябрь 15-ке чедир Кызыл хоорайның будурулгелеринде, албан организацияларында, өөредиге черлеринде болгаш школаларында хана парлалгаларының көрүлде-конкурузун чөрүдарын СЭКП хооркомунуң бюрозу шиитпирлээн.

Хоорайның парторганизацияларының хана парлалгаларының ажылын экижидер хемчегларын алырын болгаш көрүлде конкурска бүгү талабиле белеткеринин хооркомунуң бюрозу хоорайда бүгү партия организацияларынга хооркомунун идеология кылдыңынге дагзып турар.

Хана парлалгаларының көрүлде-конкурузунуң негелделерин СЭКП хооркомунуң бюрозу бадылаан. Ында кирип турар негелделер болза: хана парлалгаларының үнүп турар хуусаазы болгаш доктаамалы, парлаттынып турар материалдарның идейлиг деннелиң болгаш хей таламы, солуннарның каастагаазы болгаш литературалыг деңнели, парлаан материалдарының дээштии болгаш хана солуннар, бюллетеннер ажылынга ханакөрүүлерниң киржилгезиниң калбарыныкыны болуп турар.

Көрүлде-конкурстуң түнелии хана солуннарның, бюллетеннериниң, молнияларның, агитпууцустарының болгаш шоодугуг хана солуннарның ниити делгелгезин организастап тургаш үндүрүп көөр. Ол ышкаш хана парлалгаларының көрүлде-конкурузунуң жюризин 5 кижи составтыг кылдыр СЭКП хооркомунуң бюрозу бадылаан.

ПРОФЭВИЛЕЛДЕРИНИҢ СЪЕЗДИЛЕРИ

Культура ажылдакчыларының

МОСКВА. (СЭТА-ның корр.). Культура ажылдакчыларының профэвилелиниң V съездизи ында ажыттынган. Профэвилелиниң Төп Комитединиң ажыл-чорудулгазының дугайында отчёт илеткедги профэвилел ТК-ының даргазы Т. Г. Калинников кылган.

IV съездиниң соонда эрткен бүдүн чартык чылдың дургузунда профэвилелиниң Төп Комитедги профэвилел организацияларының ажылын культураның болгаш үрен чүүлдүң бүгү аймаларын улам ынай хөгжүдеринче угландырган деп, илеткелчи демдеглээн. СЭКП-ниң XXII съездиниинин салганы кол сорулгаларның бирээзин — идеология ажылының деннелиң бедиреринiң болгаш ону күштелдиреринин сорулгазын күүседиринче кол кичээнгейни салын турган.

Хөрен шүүлгин ажыглаар черлерде профэвилел организацияларының ажыл-чорудулгазының дугайын чугаалавышаан, илеткелчиниң онзалаң демдеглээнин болза: чечен чогаалдың болгаш үрен чүүлдүң ажылдакчыларыбиле партияның болгаш чазактың удуртукчуларының ужуражышкынынарының соонда чогаадыкчы организацияларга байдал илергей өскерилген, үран чүүл интеллигенциязының идепкейлиг чоруу белээн, театрларның репертуарлары өөрээн.

Хей-ниитизин эгелээшкинин хөгжүдер талазы-биле хей чүүдерин профэвилел организацияларының кылган. Амгы үеде шаттан дашкаар ажылдакчылар 6.500 библиотекаларны, 10.000 клубтарны, 1000 музейлерни баштап турар, хоорайларга хей-ниити эгелээшкин-биле 500 ном магазиннерни болгаш 2000 киоскилерни тургускан.

Профэвилел организацияларының ажылында элээн хей четпестерин Т. Г. Калинников демдеглээн.

СЭКП ТК-ның ында Пленумунуң шиитпирлээринге киришкен профэвилел организацияларының ажыл-агый болгаш культура амыдыралының бүгү айтырыгларын шиитпирлээринге идепкейлиг чорууп дыка бедиткен деп, илеткелчи түнелиниде чугаалаан.

Тудугнуң болгаш тудуг материалдар үлетпүрүнүң ажылчыннарының

МОСКВА. (СЭТА-ның корр.). Тудугнуң болгаш тудуг материалдар үлетпүрүнүң ажылчыннарының профэвилелиниң IV съездиги Эвилелдер Бажыңының Колонналыг залынга ажыттынган. Чуртталга кварталдарын, шахталарны болгаш химия комбинаттарын, фабрикаларны болгаш заводтарны төлевилеп база херип тургузуп турар кижилер — совет тудугжуларының хей миллион отрядының төлээлекчилери оон ажылында киржип турар.

— Күүседип турар ажылдарының хемчээлиниң талазы-биле тудугжулар чеди чыл планының онаалгаларын мурнап турар — деп, профэвилелиниң ТК-зының даргазы А. П. Ушаков бодунуң илеткелиниге дыннаткан.—Чуртка чыл бүргүүнде-ле муң чедир чаа үлетпүр бүдүрүлгелерин ажыглалга киирип турар. 1962 чылдың болгаш бо чылдың бирги чартыының дургузунда хоорайларга болган ажылчын суурларга 100 миллион ажыг дөрбелчин метр чуртталга шөлүн тудуп тургускан. Ол дээрге ийи чартык миллион хире чаагайжыды кылган квартиралар-дыр. Цементиин, эптей салыр демир-бетонну, шиферни, соңга шилин, дилер материалларны бүдүрер талазы-биле Совет Эвилели делегейге бирги черин быжыы-биле эзээн.

Профэвилел организацияларының айтырыгларын улам-на идепкейлиг шиитпирлеп турар апаргаи дээрзин илеткелчи болгаш санаар-берген делегаттар чугаалаан. Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкининиң киржикчилериниң саны тудугжуларның ортузунда көвүдеп турар.

СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының орлактчызы, СССР-ниң Бүрүдүүшүн даргазы И. Т. Новиков, ВЦСПС-тиң секретары В. И. Прохоров, СЭКП ТК-ның тудуг килдиизиниң эргелекчизи В. П. Абызов, хамаатты тудуг болгаш архитектура талазы-биле СССР-ниң Бүрүдүүшүн чанында Күрүне комитединиң даргазы М. В. Посохин олар съездиниг ажылынга киришкен.

Съезд бодунуң ажылын үргүлчүлеп турар.

Амгы үениң чөрүлдээлери болгаш Пекинниң чөгенчиг теоретиктери

Бистер капитализмден социализмче шилчилгенниң үезинде, социалистиг чаартылгаларының хамызының талазы-биле, төөгүлүг байдалдың өскерлимишкинининиң дүргенинин талазыдиниң калбааның талазы-биле төөгүге кестүп көрбээн үеде чурттап турар-дыр бис. Бистиң үеним революстуг шимчээшкининиле үш кол күштер: социализм чурттарының улустары, капиталистиг чурттарның ажылчын ажгызы болгаш ону эдерип чоруп турар ажылчы чоннары, бодунуң национал хамаарышпас чорууг дээш демисежип турар ийиле азы ону кандыг-бир хире-чергези-биле чаалап апкан колония болгаш хамаарылгалыг чурттарның улустары — ходелип турар. Революстуг демиселдиң үндезил дестерин бистиң аныяктарывыс. Олар ында ам-даа 13 муң ажыг центнер сигенни белеткээр хүлээлгелиг. Сүт-бараан фермаларының коллективтери, хой ажылының бригадалары ажыы кол кичээнгейни мал чеми белеткээринче угландырган.

Шыктыг чем белеткээр талазы-биле Хендерге бригадазы үлегерлиг ажылдап турарын демдеглээри чугула. Бо хүннерде колхоз ниитизи-биле 1973 тонна силос салган. Оон нуруузун азы 1700 тонналы Хендерге бригадазы белеткээн. Силосту чүгле кукурузадан эвес, ону зелёнкадан, чашпан сигенден база белеткеп турар. Бо ажылда комбайнер Кара-оол, Таспаанчык, чоласчы Бады-Сүүр, Маргыы ышкаш мурнакчылар хей.

Колхоз мал чеми белеткээрин бүгү-ле хемчег-биле организастап турар. Бир болгаш ийиги сүт-бараан фермаларының саанчылары 400 ажыг центнер будук-бүрүнү белеткээн. Ол ышкаш хову ажылының бригадазындан саван болуп сараатгаар звеноларны база организастаан.

Ындыг турбуже ол анализке чөрүшүтүр Быдаттың Коммунистиг партизының удуртукчулары бо шаг үезиниң чөрүлдээлериниң дугайында боттарының концепциязын ийиге үндүргеннер. Үеним кол чөрүлдээри болза социализм биле капитализмниң аразында чөрүдээ болуур деп Декларациязында болган 1960 чылдагы Чөвүлел хуралының Медетлелинде бердингеп.

Ындыг турбуже ол анализке чөрүшүтүр Быдаттың Коммунистиг партизының удуртукчулары бо шаг үезиниң чөрүлдээлериниң дугайында боттарының концепциязын ийиге **ийиги одурукке аттаарлаткаш азы ону өске чөрүлдээлер-биле чаңгыс черге тургускаш, ол чүүлдү ревизиялап** турааплар. Хеткүдеринiң социалистиг орукче тайбың шимчилгезиниң болдунуп болурунга хамаарыштыр делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң үндээп көргеп чүүлүн олар херек кырында хөделбес ийиле ажыл-агыйларның болгаш ажылчын ажгызы болуп турар деп Декларациязында болган Медетлелдиң чүүлүн олар боттарының документилеринге ийиги одурукке аттаарлаткаш азы ону өске чөрүлдээлер-биле чаңгыс черге тургускаш, ол чүүлдү ревизиялап

Ыракта кадарчыже

«Дүргеи дуза» деп биживитиг чиик машина Кызыл-Мажалыктан келген олчаан «Барлык» совхозтуң Хөнделеп салбырыныц медпункгузунуң чанында кел салы-ла, «шымда, кайда ийик!» дээнзиг, тура дүшкеп. Чоруурунга шагда-ла белеткенип каапкаш, кызырты манап орган, Геннадий Андреевич Зуев, орук аптечказы түүп алган эмнелгелеп дүлгүүр, шоочалын белеткепкен үне халып келген.

Райондан келген эмчи Алла Кузьминичча-биле Геннадий Андреевич дуву-далаш мендилешкеш:

— Алашче!—деп, холу-биле айытпышаан, машинага олурупкан.

Эмнелгенин кадар демдектерлиг, шилгедек чиик, куу машиназы удаткан чок Хөнделенни кешкеш, ховуну өрү согунналып чорупкан...

Алла Кузьминична дээди сургуул дооскаш, эң-не башгай херии орукка, артында-ла аът-биле, арт-сын ажыр Шыдаякче кадарчының амы-тыны дээш чорупканы ол.

Аяаш. Хеме. Аттар чыгаашкыны... Суг шаалаажы. Кулунчак үнүү. Геннадий Зуев хемеге ээгип-ээгип олуруп алгаш, дагның шапкын хеми—Алашты база-ла бир-ле дугаар кежип бар чоруурү ол-дур. Хемечиниң хүүрээниң чаштаткан суглары оларны эчигейлеп каап чораан. А олар ону безин эскерер чай чок. Дуржулгалыг эжикчи Монгуш Самдан эжи-биле эмчилерни коичуг чаагай кежирип каан.

Кашпал Алаштың ам ол чарыы — дүрүүгүр кара шораанналыг Бел-Орук иштин өрү үш кижи: ийи эмчи, орук башкарыкчызы Хомушку Соок-оол имир-биле кады шуштур шөйүп үнүп олурганнар. Ол өйде, черле төө каай бээр чаңын сактып келген ышкаш, диңмирең, кызаннаа, каранғылап кел чораанны кижилерниң сеткилин хомудадып чораан, чүге дээрге Алла чүгле ак халады-биле, Гена сорочкалыг.

Үстүү Шыдаяктың бетин сынын ажып: каш чүүл ыяш төлү үнген чараш чурумалдыг Күй-Өдек чоогунга чорда ам кээп кызаннаа, агаарны ора сога бер чазып, төө каай-ла берген. Улай-улай кызаннаа, диңмиргелээрге, девискээр безек кара хүмүүс дег көстү берип, аттар былгырып чораан. Шак ынчан Алланың нага-боду донуп, эзенги баанга үк чок чодазы ажындайып, кажыктары аарып чораанын эскерип каан. Эзенги баанга ынчаар өйдүрүп чораанын мурнунда далашкаш эскербээн. А Геннадий бодунуң узун мага-боду кежүүгүп шылай-шылай, эзер бажындан даянып алгаш үнүп орган.

Аът кулаа көзүлбес каранғыда Алдың болган Үеттүү Шыдаяктарның аразында сымга үнүп келгеш, алыг ышкаш салбагар сүүр пөш дезүнге биче чаглактангаш, чылчырыктыг арга оруу-биле аттарын четкеш, Алдың Шыдаякче кирипкеннер. Оъжук-шалынның эчитейн, оруктуң сойгак чылчырыы, орук көзүлбес каранғы оларны хилинчектеп-ле чораан. Зуев бир удаа мунгаштаган-дыр. Өөрүн сыгырып тургаш саксагайлады истеп четкен. Аңаа кызаннаап чырыы орук башкарып берген.

Оюм-Аксы. Чайлаг. Ийи ог. Дүн. Сарыктар хаайының сүртенчиг кыртызаажы. Ийи ээргиттарның сүртенчиг ээргизи. Оглаа сарыктарның дүмүүнүң даажы. Аттарның сыртылаңнаан аажы-чаны оларны өдекке киирип, ог чанында локтаатка.

Дөрде шуглап каан аар аарыг кижиниң хаая тынар, коргунчуг өлүм бертининң үё-човууру. Ол—сарлык кадарчызы Хомушку Шыкаа-дыр. Ол, аар кемдээн. Эмчилер чедип келгенин-даа билир хире эвес/Ден чырымнга шинчип көрүп, 5 дарый эң сыккыртып, угаан киирип алгаш, хайгаарап көргеннер. Хан, ыжык, 4—5 хире ээги көзүрлер ишкээр углуп сынган болган. Медерели муң-не аңаа хире, 5 оскүс уругнуң аразы Хомушкуга олар болур-чогуур дүзаны көргүзүп, дүн / чырып кээрге, хөй эмнерни бергеш ээпхеннер. Малчын эш Хомушкунуң амы-тыны дээш, оон соонда дүргеп дүзаның вертоледи оон аалынга чеде берген. Үүлгедикчилерни түүп алыры-биле шагдаанның ажылдакчылары С. Доржу биле Х. Биче-оол бала аттыг чеде бергеннер. Совет кижилер ындыг болур: шупту — чаңгызы дээш, чаңгызы—шуптузу дээш түржүр.

А. ДОПЧАА.

Барыын-Хемчик.

КӨДЭЭНИН АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИНГЕ ДЕТКИМЧЕ

Тэңды районнуң «Коммунизминиң херели» колхозта тараа ажаалгазы калбарбышаан. Оңгар-Ховуда моторларның даваш-шимээнни үзүлбес, ном-байнерлер нормаларын дыка ажыр нүүседип турарлар. Ылаңгыя Кара-оол, Кулумаев, Сырат, Киштеев олар боттарының нормаларын 110—120 хуу нүүседип турар.

Ынчаарга ол маадырларның ажылдап турар черинде шаңда Кызылдың кодээ ажыл-агый техникумунуң сургууллдары идепкейлиг ажылдап турар.

Олар ында—29 кижи. Олар—тараа арыглап, силос салчып, саваң хөпээнниээр машиналарда ажылдап турар. Сургууллдар аңаа дөртен беш хонук ажылдааш, боттарының теория талазы-биле билип алган чүүлдерин практика-биле холбаштырып, өөренип эп шыдаарлар.

ЧУРУКТА: кодээ ажыл-агый техникумунуң сургууллдары «Коммунизминиң херели» колхозтуң Оңгар-Ховуда шаңында ажылдап турлар.

Фото С. Феоктистовтуу.

Совхоз тудуу чүге озалдааныл

«Элегес» совхоз — республикада улуг совхозтарының бирээзи. Совхоз күрүнеге тараа, могаа болган кодээ ажыл-агыйның оске-даа продуктуларын дужаарынга республикага улуг ролдуг болуп турар. Ынчалза-даа ажылчы чоннарның амыдырал-чуртталгазынга улуг ужур-дузалыг тудуг ажылы мында соолгу чылдарда оожум темпилиг чоруп турар.

Мурнунда Хову-Аксы тудуунга ажылдап турган Алексей Иванович Ерофеенко мында прораб-тап ажылдаадан бээр чыя чедип турар. Ол хирезинде, совхозтуң тудугжулары бо чылын планда көрдүнген тудугларын оожум кылып турар.

Моон мурнунда чылдарда совхоз тудуг ажылдарын чүгле бодунуң күсели-биле чорудуп турган. Ам мында тудуг ажылын оон-биле чертелештир Кызыл «Кодээ-тудуг» керээ ёзугаар база чорудуп турар апарган. Чыл ыяында көрдүнген 16 чуртталга бажыңнарының 8-зин совхоз боду, арткан 8-зин «Кодээ-тудуг» кылып турар.

— Бир эвес «Сельхозтехниканың» Таңды салбыры олифа, будук болгаш оске-даа материалдарны совхозка өйлээнде, негелде ёзугаар берген болза, бо үш бажын база-ла ажыгладa киргеп турар ийик— деп, эш Ерофеенко чугаалап орар,—ол материаллар дээш, салбырга бодуу ийи катап чораан, чалаштым.

Совхозта тудугжу херээженнер бригадазы ар улустуң бригаларындан дора эвес ажылдап турар. Олар бажыңның фундаментизин, ханаларын салыр ажылларга база киржип турарлар. Бажыңнарны штукатурлаар болгаш сопаларын, эжиктерин, шалаларын будуур бүгү-ле маляр ажылдар оларда оваашкан. Эш Могильниковка удуртказ бригаданың кежигүннери хүн нормазын ажыр күүседип келгеннер. Ында тудугга шагдан бээр ажылдап келген дурзулгалыг тудугжулар Анчыккай Семён, Чооду Допчун-оол олар кызыкаккай ажылдап, бүдүүлгенниң шалычылары болуп турарлар.

Херээженнер бригадазында Белекоол Наташа, Кыргыс Клава, А. Санникова олар база эки ажылдап турарлар.

Совхозтуң Тал деп черде төрүүр 2500 хой кирер кажаанын тудуу дооступ, оон чанында малчыннар чурттаар ийи бажыңнын тудуу чоруп турар. Анда бот-оруглга-чарылгалыг хойжу бригада турар.

Совхозтуң мергежилдиг тудугжу кадрлар-биле багай хандыртынган. Совхозтуң чазанар мастерскаяларында Кыргыс Буга-Хырын ирей ажылдап турар. Ол анда ажылдаар кижи чымчыбайн болгаш, чазанылгага мергежилдиг кижи болган ында ажылдап турар. Ыяш дилдирер, чондурар перекелдер-биле мастерская коичуг багай хандыртынган-да болза, аш Кыргыс бодунга оваашкан ажылын ак-сеткилдиг күүселип, кызымаккай ажылдап турар.

Назы-хары дөгүй берген-даа болза, Кыргыс ирей үргүлчү-де солуун-сеткүүлүү коичуп, сойуургаан, билдинмес чүүлдерни удустан бө-ла айтырган, бир-де солуун, маргылдалыг айтырыгны көдүрген чоруур кижилерниң бирээзи.

Ол бодунуң чазанар мергежилиин бодунуң оолдарынга база дамчыткан. Оон улуг оглу Кыргыс Кара-оол Каяк суурда тудуг бригадири, багай эвес ажылдап турар. Кыргыс Буга-Хырын ирей кады ажылдап турар өөрүнге эптиг-ээлдек, сагыш човаачал кижи. Суурнуң чурттакчыларындан кым-бир кижи берге байдалга таварышканда, оон бө-ла арга-сүме айтырын көөр таварылгалар ховар эвес. Оон бүгү чурттаргазы күш-ажылчы байдалга эрткен. Көдээ Советтиң депутады болгаш улус судунуң төлөөлекчизи хүлээлгезин ак-сеткилдиг, эки күүседип турар.

Салбырның өргелекчизи Ширнев тудуг ажылынче кичээнгейин салып, ылаңгыя хой уругларлыг ажылчыннарның чуртталга бажыңының талазы-биле негелделерин чоокку үеле хандырып бөөр дугайында тодаргай хемчеглер алза чогуур-дур.

Бо хире улуг ажыл-агыйлыг совхоз чыда чүгле 16 бажың тудуп, ажыды оожум чорудуп турары чегенчиг-дир. Бир эвес кижилер хүүжүн болгаш машина-техниканы чап ажыглаар болза, совхозтуң планда көрдүнгени чуртталга бажыңнарын тудуп, ажыглалга киирер арга совхозта бар. Тудуг ажылының совхозта хожудаашкында турарының кол чылдагааны болза, ажылчыннар болгаш тудугжулар ортузунда политкижизидилгелиг ажыл коичуг копкак дединделе . туруп турарында. Ажылчыннар аразында хөй-ниитининң чурумун үрээр, арагалаар, харыылаа чамдыкта хууда пиво белеткээр чоруктар бар.

Совхоз дирекциязы ажылчыннар ортузунга политжассалыг ажылды күштелдиреринче кичээнгейни үзгаттырза чогуур.

К. ОРТУН-ООЛ.

Электростанция тудуунда

Элегес хемниң ооруунда электростанцияның тудугларын суг төрлээш апарган соонда совхозтуң болгаш суурнуң чурттакчы чону таарымча чок байдалга таварышкан, совхозтуң ажыл-агыйынга улуг когаралды чедирген. Ону катап тургузарын Кыылдың суг ажыл-агый эргелели эгелээнниңден бээр ам ийи чыл чедип турар, а станция ам-даа ажыглалда кирбээн. Чаа кызган төлевилел ёзугаар ол 250 киловаттшак күштүг. Чурттакчылыг суурларны электроэнергия-биле хандырарындан аңгыда, станция тараа болгаш сиген шөлдериниң суггарылгазын экижидеринге база улуг ажыктыг. Тудуг ажылдарын чорударынга шаптыктавазын дээш, колдуунда Элегес хемниң бир адыры апарган улуг бүганың суун бооп-кан. Улуг оңгарларны күштүг экскаваторлар-биле кастырган, сай-дажын чайладып каапкан. Аңаа ийи улуг баганалар турар, оларның аразын көвүрүг түдүштүрер үжүрлүг. А көвүргүге таарыштыр тургузуп каан күштүг лебедкалар сугнуң хереглеэ чогуур хемчээлин барындаалап башкарар. Оон аңгыда электроэнергияны бөшкарып ажылдаар херекселдер, кол шит турар бүрүн дериг-херекселдиг, ээлээн каш өрээлдерлиг улуг бажыңны тулар.

Ам дээрединде чүгле чаңгыс багана тургустунган. Бетонщиктер, тудугжулар, даңчылар, механиктер, чолаачылар ажылды октябрь айда доозар дээш, ийи ээлчеглиг шудургу ажылдап турлардар.

Бир эвес прораб эш Тимофеев ажылды шимченгир башкарып, ажылчыннарның ажылын шын башкарган болза, ажыл оон-даа дүргеп бүдүп болур турган. Ол чугула тудугга ажылдап турар кижилерниң амыдырал-чуртталгазынче, ажыл төлевирин каичаар төлеп турарынче Суг ажыл-агый эргелелиниң кичээнгейн коичуг кошкак. Чижээ, ол-ла эргелелиң ажылчыннары, Кызыл-Дагдан келген бетонщиктериниң чугаалаа турары болза:

— Прораб Тимофеев кижилерниң чурттаар черинiң таарымча чогун көрүп тура-ла чогуур хемчег албайн турар, оон туржук ажыл төлевирин озалдалып турар. Бо тудугже чогуур организациялар кичээнгей салза чогуур.

* * *

Элегес, Каяк суурларның, Элегес совхозтуң чурттакчы чону чоокку чылдарга чедир-де республика төвү Кызыл хоорай, Хову-Аксы ажылчын суур-биле болгаш Таңды аймактың оске-даа суурлары-биле аргыжарда берге байдалга таварыжып турганнар. Соолгу ийи чылдарда Хову-Аксы—Балгазын, Балгазын—Хову-Аксы маршруттуг автобус шимчээшкинии ажыттынганда байдал экижээн. Бо чыдың чазынында Кызыл биле Хову-Аксынга чедир Элегести өрү дөрт орук ажыттынган.

Шынап-ла улуг, биче кижилерниң күзеп чораанны чоннуң чоон оруу Элегести өрү түттуна берген. Ынчалза-даа совхозтуң бир чүгүде салбыры болур Баяктың суг-бараан фермазының суурун Кызыл—Хову-Аксы маршруттуг автобустар шуут тавардастаан, дөрт орук-биле чорун турар апарган. Хову-Аксы—Балгазын, Балгазын—Хову-Аксы маршруттуг автобустарның чолаачылары орук багайынга сылдан алгаш, ааш хоннуң келбээнде 3—4 хонуктарда аңаа келбестей бээр.

Баяк суурда телефон безин чок. Транспорт-биле харылаа база багай. Бо берге байдалды совхозтуң баштаар чери херекке ап, ында чоннуң негелдезин хандырар талазы-биле хемчег алза чогуур-дур.

О. КАРА-КЫС.

Совхоз мергежилдиг тудугжу кадрлар-биле багай хандыртынган. Совхозтуң чазанар мастерскаяларында Кыргыс Буга-Хырын ирей ажылдап турар. Ол анда ажылдаар кижи чымчыбайн болгаш, чазанылгага мергежилдиг кижи болган ында ажылдап турар. Ыяш дилдирер, чондурар перекелдер-биле мастерская коичуг багай хандыртынган-да болза, аш Кыргыс бодунга оваашкан ажылын ак-сеткилдиг күүселип, кызымаккай ажылдап турар.

Назы-хары дөгүй берген-даа болза, Кыргыс ирей үргүлчү-де солуун-сеткүүлүү коичуп, сойуургаан, билдинмес чүүлдерни удустан бө-ла айтырган, бир-де солуун, маргылдалыг айтырыгны көдүрген чоруур кижилерниң бирээзи.

Ол бодунуң чазанар мергежилиин бодунуң оолдарынга база дамчыткан. Оон улуг оглу Кыргыс Кара-оол Каяк суурда тудуг бригадири, багай эвес ажылдап турар. Кыргыс Буга-Хырын ирей кады ажылдап турар өөрүнге эптиг-ээлдек, сагыш човаачал кижи. Суурнуң чурттакчыларындан кым-бир кижи берге байдалга таварышканда, оон бө-ла арга-сүме айтырын көөр таварылгалар ховар эвес. Оон бүгү чурттаргазы күш-ажылчы байдалга эрткен. Көдээ Советтиң депутады болгаш улус судунуң төлөөлекчизи хүлээлгезин ак-сеткилдиг, эки күүседип турар.

Салбырның өргелекчизи Ширнев тудуг ажылынче кичээнгейин салып, ылаңгыя хой уругларлыг ажылчыннарның чуртталга бажыңының талазы-биле негелделерин чоокку үеле хандырып бөөр дугайында тодаргай хемчеглер алза чогуур-дур.

Бо хире улуг ажыл-агыйлыг совхоз чыда чүгле 16 бажың тудуп, ажыды оожум чорудуп турары чегенчиг-дир. Бир эвес кижилер хүүжүн болгаш машина-техниканы чап ажыглаар болза, совхозтуң планда көрдүнгени чуртталга бажыңнарын тудуп, ажыглалга киирер арга совхозта бар. Тудуг ажылының совхозта хожудаашкында турарының кол чылдагааны болза, ажылчыннар болгаш тудугжулар ортузунда политкижизидилгелиг ажыл коичуг копкак дединделе . туруп турарында. Ажылчыннар аразында хөй-ниитининң чурумун үрээр, арагалаар, харыылаа чамдыкта хууда пиво белеткээр чоруктар бар.

Совхоз дирекциязы ажылчыннар ортузунга политжассалыг ажылды күштелдиреринче кичээнгейни үзгаттырза чогуур.

К. ОРТУН-ООЛ.

ТАРЫП БООЗАДЫЛГА

Тес-Хем районнуң «Чодураа» кодээ ажыл-агый артелинде хой тарыы бооздыр черниң техниги болуп ажылдап турар ап М. Дүүгүң бодунуң хүлээлге з и и билдилии-биле болгаш ак-сеткилдии-биле күүседип турар.

Тарып бооздылганы шынарыг, чогуур өйүнде чорудары—мал бажың өстүрериниң бир кол чүүлү дээрзин ол эки медереп билип турар болгаш ол талазы-биле оон ажылы колхозта мактадыг.

Чурумта: М. Дүүгүң.

Фото А. Алексеевтиң.

Хой уругларлыг иелерге „Маадыр ие“ деп хүндүлүг атты тывысканы

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң 1963 чылдың сентябрь 17-де Чарлыы-биле Тыва АССР-де оң болгаш оон-даа хой уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерге «Маадыр ие» орденни болгаш ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлүг бижиин тывыспышаан, «Маадыр-ие» деп хүндүлүг атты тывысканы болза:

1. Дөвээ Дажы-Серен Хүндү-Самбууевна — Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозунуң ажылчыны.

2. Кандан Үрүле Шыыраповна — Барыын-Хемчик районнуң «Тээли» совхозунуң ажылчыны.

3. Монгуш Доржуймаа Санчайовна—Чадаана хоорайда өг-бүле ээзи.

4. Монгуш Ембүр Бюрбүевна—Чадаана хоорайда өг-бүле ээзи.

5. Ондар Дүүдарый Чыргаловна—Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хол» совхозунуң ажылчыны.

6. Ондар Күүнмаа Кара-Хунаевна—Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хол» совхозунуң ажылчыны.

7. Санчаа Маңзын-Хаа Дондуковна—Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозунуң ажылчыны.

8. Сат Деспилдей Сүлдемовна—Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң ажылчыны.

(СӨТА).

БЫЗАҢЧЫ

Тес-Хем районда Ленин аттыг колхозтуң тудуг бригадазында Ламажап Санчының ак-сеткилдиг күш-ажылын мактап турар. Артельдиң соолгу чеди чылдарда кылдынган тудугларында оон киришпээн ажылы ховар деп болур.

Бо аразында бригаданың бердинген кандыг-даа ажыл онзагдазын ол шевергин боттандырып келген. Тудуг ыяжы белеткээринге, бүдүрүүге, чуртталга болгаш культура-амыдырал тудугларын кылырынга эш Ламажап үлегерлиг ажылдап турар.

Ламажап Санчының звенозу бо чылын хову бригадазының төвүнге кылыр тудуглар планын чедимишкинниг күүсеткен. Олар амгы үеле ниитининң чунар бажыңын кылып эгелээн. Октябрьның байырлалыгга үткүштүр, оны доозары-биле, бызаңчылар улуг соруктуг ажылдап турар.

И. ЦЕЛИЩЕВ.

МАКТАЛДЫ ЧЕДИП АЛГАН

АННА ВАСИЛЬЕВНА СИМАКОВА Чербиниң эмнелге салбырынга 1947 чылдан эгелеп ажылдаан. Оон чазык, кижилерге ээлдек, ажыл-ишке чүтүлдүг мөзү шынарын Таңды районнуң ол девискээринде чон мактап турар.

Шагның кайы-даа эзлчээнде, дүне болгаш хүндүс-даа чалаашкын келирге дыңнангыр, черниң ыяш-чөөгү ыягал чөкка баар. Ол чораан кижилерге медицина талазы-биле беседаны организастаар.

Анна Васильевна ол черде ам 16 чыл ажып турар. Оон чөн-биле зки ажылдап билир, хөй-ниитичи чоруу кижилерге хүндүткелди болгаш мактадыг чаалап алган.

Д. АРАКЧАА.

Ийи системалардың аразында чөрүлдээ үе-шагның эске бүгү-ле чөрүлдээлериниң хөгжүлдезинге болгаш шиитпирлеттинеринге шиитпирлиг салдарны иөргүзер.

Социалистиг система оон арткан бүгү-ле эске делегейде аңгылар болгаш национал-хоталгалыг демиселдиң чоленир баазазы болу берген.

Социалистиг система бодунуң догуннан туруушкуу-биле, бодунуп политиказы-биле ангы демиселин болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкинни харын дүргедедип, оон тинделегезин чиигедип, революстуг чорудулганың бир янзы детКикчизи болуп турар. Социал болгаш национал-хосталганың сорулгаларын шиитпирлээринге социалистиг чурттарның ажылчы чоннарының үлегерчижээ, чаа ниитилелди тургузарынга оларның чедишкиннери эске чурттарда ажылчы чоннарның чүректерин хайныттырып, эки амыдырадды кылдыр оон чоорту хуулуушкуну болза дең демдеглээн. Социализминиң күштеринде ол төп ам Азияның, Африканың, Латин Американың империализмге дарлаткан чурттарынче шилчий берген дээрзин бадыткап көргүзеринин ораллажыышкыннары кылдыныл турар. Кыдат удуртукчулар аңгы үе-шагның кол чөрүлдээзи болза социализм биле капитализемниң аразында чөрүлдээ болур деп үүвени хүлээвезинин оруунда туруп алганнар. Олар Азияның, Африканың, Латин Американың национал-хосталгалыг шимчээшкинниниң районунда кижи төрелгетенинiң үшүүн ийи незин чурттап турар дээрзинге чылдак туттунгаш, империализм биле дарлаткан нацилзарының аразында чөрүлдээни ең-не хаяы болгаш чиңг чөрүлдээ кылыр алап турарлар.

Үе-шагның кол чөрүлдээзин төдарелдирда шак ындыг сан барымдаалап көөр чорук мырыңай-ла үндезин чок. Империализмни кошкадыл суларадып, оон колониалдыг системазын үрей шаап, оон-биле делегейниң социализме шилчилгезин чиигедип, дүргедедип турар национал-хосталгалыг шимчээшкинниң кайтамчык улуг ролин кым-даа хүлээвейн бырып шыдавас. Ынчалза-даа ол шимчээшкинниң салым-чолу болгаш оон түңнедери болза ону кандыг социал күштер баштап турарыл, ол кандыг оруктап чоруурун дээрзинден хамаарыжыр болгай. Улустарның национал хосталга дээш демиселиниң түңнедерин ийи социал системаларның демиселинден дашкаар, социализм биле капитализемниң аразында хамаарылга чокка көөр чорук — национал шимчээшкиннин чедишкиннинг болурунуң кол негелдезин керекке албазы ол болур-дур. Ленининиң 1920 чылда чугаалаанын сагындырып көрээлинер: «...Улустарның ара-аразында харылзаалар, күрүнелериниң бүгү-ле системазы совет шимчээшкинге удур империалистиг нацилярның улуг эвес бөлүүнүң болгаш Совет Россия баштаан совет күрүнелериниң демиселиниң-биле тодаргайлаттынар. Бир эвес ону ничээнгейден ыыңмыптар болзувусса, делегейниң эң-не ырак кыдыг булуңунга-даа хамаарыштыр чугаа чоруп турда, чаңгыс-даа национал азы колониал айтырыын шын тургузуп шыдавас бис. Чүгле ол үзелбодалды барымдаалап тургаш, политиктиг айтырыгларны коммунистиг партиялар болбаазырангай-даа, хөмүдангай-даа чурттарга шын тургузуп база шиитпирлеп болурлар» (Чогаалдар, том 31, арын 216).

Ынчанмыже бо билдингир айтыышкыннарның кыдат удуртукчуларга хереэ чүү боор ынчаш? Олар боттарының марксизм-биле илейтирле чүүлдешпес шугумун улам-на ыргайтып бар чыдарлар ышкажыл. Ынчашташ шак ол «шугумну» олар «марксизм-ленининизмниң арыг чөрүүнүң камгалалы» кылдыр көргүзерин оралдажып турарлар-дыр.

ККП-ден «теоретиктер», Азияның, Африканың, Латин Американың районнарын капиталистиг делегейниң чөрүлдээлериниң бедирелшкен чери ыядыр көрбүшаан, шынында, империализмниң ең кошкак звенозу деп билиг биле делегейниң революстуг шимчээшкининиң төвү деп биингни демейлештирип турар-дыр. Ынчашташ

„ОТЕЛЛО"

Сентябрь 17-де Хакасияның Ю. М. Лермонтов аттыг шии театрының артистери-биле бистиң республиканың хөгжүм-шии театрының артистериниң ужуражылгазы болуп эрткен. Тыва АССР-ниң культура министри эш М. Хомушку кожавыстан аалдап келген артистерге республиканың культура болгаш уран чүүл ажылдакчыларының мурнундан байыр чедирген. Ленинчи национал политиканың ачызында ССРЭ-ниң хөй национал улустарының уран чүүлүнүң шапкыны-биле хөгжүп турарын чугаалаан. Ооң тодаргай чижээ улуг Совет күрүнениң биче нациялары тыва болгаш хакас улустуң уран чүүлү улуг хөгжүлдени ап, олар бот-боттарының национал уран чүүлүнүң, культуразының хөгжүлдезиниң арга-дуржулгазын солчуп, аразында быжыг харылзааны тудуп алган ажылдап турарын демдеглээн.

Бо ужуражылгага СЭКП обкомунуң идеология килдизиниң эргелекчизи эш Ю. Аранчын, хөгжүм-шии театрының директору эш Р. Далай-оол, РСФСР-ниң алдарлыг артизи эш М. Мунзук, чогаалчы эш Л. Чадамба олар аалчыларга байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Хакасияның культура эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы эш А. Гудкин, М. Ю. Лермонтов аттыг шии театрының директору эш Битинский, артист А. Щетинин олар хакас артистериниң чылыг чаагайы-биле эки уткуп хүлээп алганы дээш өөрүп четтиргенин илередип, изиг байыр чедирип, чүве чугаалааннар. Бистиң бо чедип келгенивис болза хакас болгаш тыва артистерниң аразында найыралын улам-на быжыглап, бот-боттарывыстың уран талантывысты солчурувус, аныяк республиканың ажылчы чоннарынга Хакасияның уран чүүлүн бараалгадыры болур дээрзин чугаалааннар. Келир чылдың май айда Тываның артистериниң Хакасияга чеде бээрин чалаан.

Ужуражылга болган хүннүң кежээзинде хакас артистер кызылчыларга сураглыг драматург В. Шекспирниң делегейге сураглыг, нептерээн «Отелло» деп классиктиг шиизин көргүскен.

Ол шииниң билеттерин кызылчылар бир хүн бурунгаар-ла садып апкан турган. Ынчангаш дыка хөй кижилерге билет чедишпейн, көрүкчүлер залы шыгырт долган турган.

Бо шииде болуушкун шаанда, каш-каш чылдар бурунгаар Италияның Венеция болгаш Чер ортузу далайның Кипр ортулуунга болуп турган. Вильям Шекспир ол шиини безин 1605 чылда бижип дооскан. Генерал-мавр Отелло Венеция республикага шериг албаны эрттирип турган сенатор Брабанцио-биле таныжып, ооң бажыңынга барып турган, бодунуң аян-чоруктарының болгаш шериг походтарының дугайын хөөреп турган, сенаторнуң уруу Дездемонаның ынакшылын хаара тудуптар. Ынчангаш Отелло биле Дездемона бот-боттарының аразында ынакшыжа бээр. Адазы оларның ынакшылынга удурланып турза-даа олар ашак-кадай болур. Ынчалза-даа Отелло бодунуң поручиги Ягонуң кара сагыштыг, хоп-мегечи чоруунга алзып, кадайы Дездемона бодунуң лейтенантызы Кассио-биле харылзажып турар дээр дугайында Ягонуң меге чугаазынга бүзүреп, шыдажып аргажок берге хүнээшкинге алзып турар. Кара сагыштыг, меге-хопчу Яго аңаа бүгү-ле чүвени бүзүренчиг кылдыр чугаалап көргүзерин оралдажып турар. Шынында Дездемона биле Кассио оларның аразында кандыг-даа харылзаа, ынакшыл чок. Дездемона ашаа Отеллога ынак болгаш бердинген.

Ягонуң кара сагыштыг мегечи чоруунга алзып, аңаа шынзыккан, канчаар-даа аажок хүнээчел Отелло бодунуң буруу чок кадайының амы-тынынга чедер. Ягонуң кара сагыштыг, хопчу чоруундан чүгле Дездемона өлүр эвес, поручиктиң кадайы Эмилия база өлүр, адак сөөлүнде шын эвес хүнээшкинге алыскан Отелло кадайының кандыг-даа буруу чогун, Кассио биле ынакшыл харылзаа туттааның билгеш боду база-ла амы-тынынга четтинер.

«Отелло» деп шииниң эң-не дооччу утказы мындыг. Хакас артистер бо шиинге эки ойнап, боттарының талантылыг чоруун көргүскен. Ылангыя Отеллонуң ролюн ойнап турар, хакас А. Т. Щетининниң база Ягонуң ролюн ойнап турар, РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. В. Щукинниң ойнааны кайгамчык-ла эки болган. Оларның ойнаары көрүкчүлерниң улуг макталын чаалап алган.

— Алексей Щетинин кайгамчык-ла эки ойнаар кижи-дир—диген, чугаалар чапсар үезинде-даа, шии төнген сөөлүнде-даа көрүкчүлер аразындан дыңналып турган. Ол черле чүүлдүг.

А. Т. Щетинин бистиң тыва артистер-биле кады Ленинградтың театр институдунга өөренип, ону чедиишкиниг дооскан. Шак ол аныяк артист Тывага келгеш, ол кежээ Отеллонуң ролюн 65 катап ойнап турары ол. Щетинин бо рольду Хакас областың бүгү хоорайларынга, суурларынга база Красноярск крайга, ылаңгыя Красноярск ГЭС-тиң тудугжуларынга ойнаан. Отеллону ойнап күүсеткен черинге-ле чүс-чүс көрүкчүлерниң сонуургалын, улуг макталын чаалап ап турган. Ягонуң кадайы Эмилияның ролюн РСФСР-ниң алдарлыг артизи К. С. Чаркова база-ла чедиишкинниг ойнаан.

Хакас артистерниң бо шиини орус дылда кырынга ойнап күүсеткенин база-ла онзалап демдеглээр ужурлуг.

ЧУРУКТА: «Отелло» деп шииден бир көргүзүг. Ортузунда Отелло болгаш ооң кадайы Дездемона.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Фотозу Е. АБРАМОВТУУ.

Мурнунда үш гроссмейстерлер

ГАВАНА. (СЭТА). Капабланканың тураскаалынга хамаарыштырган делегейниң хол-шыдыраа маргылдаазының он бешки салыышкынынга мурнунда чоруп турарларының ужуражыышкыннары беш шак үргүлчүлээн демиселдиң соонда, доозулбайн арткан. Соңгаарлаткан турушкарга В. Корчной, Е. Геллер болгаш Л. Пахман олар Р. Вейд, П. Трифунович болгаш Э. Кобо олар-биле салыышкыннарга артык күштүг чоруун кадагалап артырган.

Куба мастер Э. Хименес гроссмейстер М. Бобоцовту удуп алгаш, бодунуң ада-чурттууларын өөрткен. Г. Барца, Д. Гарсианы, Ф. Керес—К. Калерону, К. Дарга—Х. Бродерменни удуп алган.

Маргылдаада мурнуку хевээр үш гроссмейстерлер тергиидеп турар: В. Корчной—11 санныг, Е. Геллер биле Л. Пахман—10,5—10,5 саннарлыг болгаш кайызында-даа бир-бир доозулбаан салыышкыныг.

Аңы-дуңма дузаламчы

ГАВАНА. (СЭТА). «Тракторэкспорт» деп совет даштыкы садыг организациязы биле «Тракторомпорт» деп куба организациязының аразынга контрактыга анаа ат салган. Ол контрактының ёзугаар Совет Эвилелин Кубаның байдалдарынга ажылдаары-биле ССРЭ-ге тускай чогаадып кылган, чигир тростнигинге херелээр чүък чүдүрер 3.500 машиналарны Кубага чорудуп бээр.

Амгы үеде Совет Эвилелинде конструкторларының улуг коллективи Кубага чигир тростниги ажаап алыр болгаш чүдүрер комбайнны тургузары-биле ажылдап турар. Чүък чүдүрер машиналарны Кубага чорудуп бериптурары болгаш чигир тростниги ажаап алыр болгаш чүдүрер чаа комбайнны ССРЭ-де тургузуп турары—ол дээрге Кубаның улузунга харам чок аңы-дуңма совет дузаламчының чижээ-дир.

Ол контрактыга ат салганының дугайында тодаргай отчеттарны Гаваның бүгү-ле солуннары бирги арыннарынга парлап үндүрген.

„Федор Полетаев" деп судно

ГЕНУЯ. (СЭТА). Совет Эвилелиниң чагыы-биле «Ансальдо» деп судно кылыр бүдүрүлгеге тургускан «Федор Полетаев» деп нефть кудар судноңу сугже ажиндирип кииреринин ёзулалы анаа болган.

ССРЭ-ниң Италияда элчин чериниң бирги чөвүлекчизи А. С. Паситин ёзулалга доңчузу-биле байыр чедирген. ССРЭ-ниң садыг флодунга херегләэр улуг судноңу дерип тургузарының талазы-биле боттарынга алган хүлээлгезин үлегерлиг-биле күүсеткен судно бүдүрүүлгезиниң ажылчыларынга болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларынга изиг-биле өөрүп четтирген.

Федор Полетаев болза немец-фашистиг ажылгычыларга удур маңаа, Лигурияның тагларынга тулчуп турган болгаш Италияның база Совет Эвилелиниң улустарының хосталгазы дээш чуунун амы-тынын берген деп, А. С. Паситин чугаалаан. Ынчалза-даа ооң ханы. Дээре келир үе дээш тулчуушкуннарга эгеен муң-муң демиселчилерниң каны калас төгүлбээн. Итали ажылчыннарының холдары-биле тургускан совет судноңун ам эдилээр апаары Полетаевтиң ады совет болгаш итали улустарының быжыглып турар найыралының тодаргай херечизи болур.

Капиталдың чурттарында аңгы тулчуушкуннары

КОРСИКАДА БҮГҮ-НИИТИ АЖЫЛ СОКСАДЫЫШКЫНЫ

Корсиканың соңгу районнарының чурттакчылары Францияның аңгы чазааның политиказынга удурланып, бүгү-нииити массалыг ажыл соксадыышкынын кылган. «Юманите» солунуң онзалап демдеглеп турары-биле алырга, корсиканнарның аар-берге байдалын экижидери-биле Францияның чазаа чүнү-даа кылбаан болуп турар. Ол департаментиде аңыыралдың үнези Францияның өске районнарынга бодаарга 30 хуу бедик.

Янзы-бүрү профэвилел организацияларының кыйгырыы-биле чорутган ажыл соксадыышкынында демир орукчулар, докерлер, тудугжулар, хоорай транспортунуң ажылдакчылары, кедээ ажыл-агыйның ажылчыннары, садыгжылар, почта дажыкчылары киржип турар. Корсикада амыдыралдың аар-берге байдалдарын баримдаалап көргеш, бүгү ажылчы чоннарның алыр ажыл төлевирин чазак бедитсин деп олар негеп турар.

ЧАҢГЫС ЭПТИҢ БОЛГАШ САГЫШ-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫНЫҢ МАГАЛЫГ ЧИЖЭЭ

«Фашизмге удур силерниң берге демиселиңерге изиг байырны чедирип база силерниң-биле сагыш-сеткилиңисти бүрүн каттыштырып тур бис» деп, Париж районунуң ажылчын металлистериниң Астурияның болгаш бүгү Испанияның шахтёрларынга чоруткан бижиинде чугаалап турар.

Бижикте онзалап демдеглеп турары болза: «Силерниң ийи ай үргүлчүлеп келген маадырлыг демиселиңер болза ажылчын аңгының (Хулиан Гримау ышкаш) ооң шак ындыг шынчы оолдарының хөделиишкиннериниң чаңгыс эвиниң болгаш сагыш-сеткил каттыштырылгазының магалыг чижээ болуп турар-дыр. Боттарының дүрүм ёзугаар эргелери дээш франица ажылчы чоннарының демисели ышкаш, силерниң демиселиңер база-ла бүрүн тиилелге-биле доостур дээрзинге бистер бүзүреп тур бис».

АЖЫЛ СОКСАДЫЫШКЫНЫНГА КИРИШКЕНИ ДЭЭШ ШЕРИГ ТРИБУНАЛЫНГА

Лариса-Пирей участогунда, а ол ышкаш Пелопоннестиң болгаш Фессалияның демир оруктарында ажылдап турар демир орукчулар ажыл соксадыышкынын удамчылаар деп шиитпирни хүлээп алган. Грецияның бүгү девискээринде демир орук аргыжылгазы соксаан. 94 пассажир поездилериниң чүгле сези чоруп турар.

Күш-ажылдың байдалын экижидерин, 8 шактыг ажыл хүнүн тургузарын ажыл соксатканнар негеп турар.

«Авги» солунуң дыңнадып турары-биле алырга, Пелопоннесте болгаш Фессалияда грек демир орукчулар соксаткан ажылын катап кылып киреринден ойталаан соонда, чурттуң демир орук шугумнарының ажылдакчыларын сентябрьның 16-ның дүнезинден эгелеп мобилизастаар дугайында шиитпирни чазак хүлээп алган. Туруп турар хоойлулар ёзугаар алырга, мобилизацияны чарлаан соонда ажылга келбээн кижини ырбакчы деп санаар болгаш шериг трибуналынга шиидер ужурлуг болуп турар.

(СЭТА).

Нацисчи өлүрүкчүлерни тудуп хоругдааны

БОНН. (СЭТА). 1941—1942 чылдарда хөй муң тайбың совет хамаатыларны болгаш туттурган совет шериглерни ужур-дүржок аажылап өлүрериңге киржип турган, ГФР-ниң Белемче полициязының алзан каш ажылдакчыларын Барыын-Германияда тудуп хоругдаан. Мурнунда СД деп гитлерже полицияга турган офицерлер 30 муң хоругдаткан кижилерни 1942 чылдың чайынында Пинскиге узуткап чок кылганы-биле буруудаттырып турар. Бир суурга 500 кижинин адып өлүрүп, ооң чурттакчыларын хан төгүушкүннүү-биле ужур-дүржок аажылаарынга олар база-ла киришкен. Ол херектеннер Тираспольдуң чоогунда туттурган шериглер лагерьинге турган 6 муң совет солдаттарны болгаш офицерлерни өлүрген.

Сөөлгү үеге чедир-ле ГФР-ниң полициязынга албан кылып турган чамдык нацисчи өлүрүкчүлерниң аттарын ДПА агентилел адаан, ол болза: Иозеф Кур, Рудольф Эккерт, Гюнтер Вальц, Генрих Плантиус, а ол ышкаш Тельц болгаш Хофман, Отто Шоль болгаш Георг Краутвурст олар-дыр.

Ахмед Бен Белланы президентиге соңгаан

АЛЖИР. (СЭТА). Ахмед Бен Белла Улус Демократтыг Алжир Республиканың бирги президентизинге соңгуттаан.

Албан кижилеринден алдынган баштайгы медээлер-биле алырга, Алжир Республиканың 14 департаментилеринге бадылаашкынга 5.570.001 кижи киришкен. Бен Белланы президентиге соңгуурудээш колдуг хөй нуруузу—5.548.704 кижи бадылаан, ол болза ортумаа-биле 99,62 хуу болуп турар. Чамдык департаментилерге, чижээ, Батна болгаш Мостаганем департаментилеринге Бен Белланың кандидатуразы дээш бадылааннарның хуузу 99,98 чедип турар.

Бен Белланы дээш бадылааннарның хуузунуң шак ындыг хөй болуп турар чоруу Алжир Республиканың чонунуң калбак массаларының ортузунга ооң улуг ат-сураглыг болуп турары-биле, а ол ышкаш ооң баштап турар чазааның чорудуп турар политиказын бүгү талалыг деткип турары-биле тайылбырлаттынар деп, ук черниң политиктиг болгаш журналисчи бөлүктеринде демдеглеп турар.

* * *

Ахмед Бен Белла 1919 чылда Барыын Алжирде бичии хоорайжыгаш Марнияга бай эвес өг-бүлеге төрүттүнген. Делегейниң ийиги дайынының чылдарында француз армиязынга сержант дужаалдыг болуп албан эрттирип турган болгаш аазаи каш дайынчы шаңнаалдарны алган. Дайын сөөлүнде француз колонизаторларга удур алжир улустуң национал-хосталгалыг демиселинге идепкейлиг киржип турган. «Демократтыг хосталгаларның тиилелгези дээш шимчээшкин» деп шериг хевирлиг чажыт организацияны баштап турган. Бен Белла болза алжир революцияның кол ажылдакчызы болуп турар.

1950 чылда ону француз эрге-чагыргалар тудуп алган, ынчалза-даа 1952 чылда Каирже дезип чоруткан. Даштыкының тергиидээшкининге удур алжир улустуң 1954 чылдың ноябрь 1-де үндүрген революстуг тура халыышкынының баштап турган «Тостуң комитединге» кирген. Алжир революцияның өске-даа ажылдакчылары-биле кады национал-хосталганың фронтузун тургускан. 1956 чылдың августа национал-хосталгалыг демиселдиң дээди удуртур органының—алжир революцияның национал чөвүлелиниң кежигүнүнге соңгуткан. 1956 чылдың октябрьда марокко самолётка олурган ужудуп чорда, француз шериг эрге-чагыргалары ону дүрүм чок черге тудуп хоругдаан болгаш 1962 чылга чедир Францияга кара бажыңга турган. 1958 чылда ону боду чок черге Алжир Республиканың түр чазааның даргазының оралакчызынга соңгаан.

1962 чылдың сентябрь 26-да Улус Демократтыг Алжир Республиканың чазаан ол баштай берген. Бен Белла болза башкарыкчы партия Алжирниң национал-хосталга фронтузунуң политбюрозунуң чиңгине секретары база болуп турар.

Бен Белланың баштап турар чазаан калбак улус массалар деткип турар. Алжирниң капиталистиг эвес хөгжүлдениң оруунга тургузуп турар чазактың хемчеглери ооң ады-биле холбашкан. Бен Белла болза нейтралитетти барымдаалаан болгаш шериг бөлүглежиишкиннеринге каттышпазынга үндезилеттинген даштыкы политиканың талалакчызы болуп турар.

Бен Белланың чугаазы

АЛЖИР. (СЭТА). Алжир Республиканың баштыңы Ахмед Бен Белланың чугаазын «Альже репюбликэн» солун парлап үндүрген. Чурттуң экономиказынга кандыг өскерилгелерни телевилеп турары дээрзинин дугайында айтырыгга Бен Белланың медеглээни болза: бистиң амыдыралга удавас боттандырып чорудар апаар кол хемчээвис—ол дээрге аграр реформазы-дыр.

Ол реформаның чүүлдерин ам ажылдап кылып турар болгаш Национал тургузуглалыг хуралга чугаалажып көөрү-биле киирген турар. Келир үедеги хоойлу бүгү-ле алжир черлерге хамааржыр болгаш бүгү аграр айтырыын ниитизи-биле ындыг аязы хаара тудар апаар деп ол онзалап демдеглээн. Чижек садыг кылыр чорукка удур демиселге хамааржыр, а ол ышкаш чаа кооперативтерни дүрген тургузарынга идегиг болур доктаалдарны база-ла хүлээп алган турар.

Чазакты болгаш чурттуң административтиг органнарының системазын удавас чаарты организастаар апаарын Бен Белла база-ла айыткан.

Национал хосталыышкын фронтузунуң партиязының ажыл-чорудулгазынга доктаагаш, НХФ-тиң ажыл-чорудулгазын улам-на идепкейжидери-биле партияның съездизин чыыдыраарының эргежок чугулазын Бен Белла түннелинде айыткан.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага элир булуттарлыг, чаашкын чок хүн болур. Хат кошкактан ой-тавынга чедир, янзы-бүрү чүк углааныышкыныг. Агаарның температуразы: республикага — 11—16, а Кызылга—14—16 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Дарганның тугу» (делгем экранныг) 10, 12. «Николас Никльбиниң ужуралдары болгаш чуртталгазы» 2, 4. «Үш мадар ийи» 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Насреддин Ходжентиде» 11.15, 1.15. «Чазыгга чедир ийи базым» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уруглар программалар 10. «Ийи океанның чажыды» (1-ги сериязы) 2.30, (2-ги сериязы) 4.30. «Бистиң бажыңывыста эр» (1, 2 серияларя) 6, 9 шактарда.

«ВОСТОК»: «Алдын диш» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Гулящая» 5, 7, 9 шактарда.

Арага дугайында чамдык айтырыгларга харыылар

1. Арагалаар чорук хөй-ниитиге улуг хора чедирип турар болганда, араганы бүдүрүп үндүрерин болгаш садыглаарын тускай хоойлу ёзугаар чүге хоруваайн турары?

Арагаларны садыглаарын хоойлу ёзугаар хоругдаары эки түңнелдер бербес дээрзин мурнуку чылдарның дуржулгазы көргүскен. Садыгларга арага чок апаарга чамдык чылып калган кижилер аъш-чем продуктуларындан арага хайындырып, оларны кам чок төтчеглеп тургаанының фактылары бар. Ол ышкаш, чамдык спирт холуктуг химиктиг составтарны арага орнунга ажыглааш, хораннанган кижилер тургулаан, арага тигер херекселди чажырар сорулга-биле шала аданга, кладовкалар, муңгаш кажаалар иштинге от салып тургаанындан өрттер, чаштыышкыннар болгулаан турган таварылгалар бар.

Арагага хандыкшыыр чорукту хоойлу ёзугаар хоругдап турганы эвес, а чоннуң культура деңнелин, социалистиг медерелин бедидип турганы узуткан болуруунуң бүгү аргалары бистиң чуртувуста бар.

2. Арагага хандыкшыыр чорук ызыгуур салгаар бе?

Чок, арагачы кижилерниң уругларны ызыгуурундан база арагачылар болур деп бадыткаары окта шын эвес. Бичии уругларның арагага хандыкшыы бээри оларның ада-иелериниң төлеп чок, багай үлегер-чижээзинден кол хамааржыр.

Ыштыг не кижи арагага хандыкшыыр болза ооң келир үедеги уруунуң азы оглунуң кадыкшылы кошкак, өзүлдези өске чаштар өөрүнден оожум болур.

Уруг эмзирер ие арагага хандыкшыыр болза бодунуң уруунуң кадыкшылынга канчаар-даа аажок улуг хора чедирип турары ол болур.

3. Кандыг арагаларны ижери эң-не хоралыгыл, водка бе азы кызыл арагалар бе? Чаңгыс угда дыка хөйнү билбестедир ижиптер болза, азы үр үеде үргүлчү бичелеп ижип-ле турар болза бүгү-ле арагалар шупту хоралыг. Эң ылаңгыя араганы аш ижиниге ижерге кончуг хоралыг.

Бир эвес арагаларның составында оларның ээзиртир кезээ арыг алкогольду ап көөр болза, водка каттан кылган арагалардан артык хоралыг деп санап болур.

4. Бичии уругларның аъш-чемге хөөннүүн азы удуурун экижидер дээш оларга кызыл араганы бичелеп ижиртип болур бе?

Бичии уругларга арага ижиртири шуут хоругдуг. Уругларның болгаш улуг-даа кижилерниң чемге хөөннүүн, удуурун экижидеринге ажыглап болур тускай эмнер дыка хөй болгай. Ынчангаш ол эмнерни ажыглаар херек, а араганы эвес.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Амгы үениң чөрүлдээлери болгаш Пекинниң чөгенчиг теоретиктери

(Төнчүзү. Эгези 2—3 арыннарда).

онзалап демдеглээниниң ёзугаар алырга, кожа-хелбээ догуннаашкын дээрге чарыштың болгаш демиселдиң — экономиктиг, политиктиг болгаш идеологтуг демиселдиң — чорудулгазы ол. Ындыг болурда социалистиг чурттарның экономиказының өзүлдези, капитализм-биле экономиктиг чарышка оларның чедиишкиннери делегей хемчээлинде аңгылар күштериниң дензигүүр байдалын аажок улуу-биле өскертир.

Күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның аңгы болгаш национал-хосталгалыг демиселге БКП-ден «теоретиктерниң» удурланыштыр салып турарында мырыңай-ла үндезин чок. Ол чорук туруп турар социал харылзааларны «ширилендирип турар» дээр бодал база шын эвес. Күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкыны капитализмни ала-чайгаар-ла чок кылып каптар деп кым-даа чугаалавайн турар дээрзи билдингир. Чурт бүрүзүнүң тускай хуузунда социал тургузугнуң өскерлиишкинин, капитализмниң узуткаттырары — ооң ажылчын аңгызының, ооң ажылчы чоннарының аңгы демиселиниң түңнели болур. Ынчалза-даа тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын, бүгү делегей хемчээлинге капитализмни социализмниң экономика талазы-биле тиилээринге таарымчалыг байдалдарны тургузупушаан, ооң-биле кады капиталистиг чурттарның иштинде аңгы демиселиниң болгаш дарлаткан чурттарның империализмге удур национал-хосталгалыг демиселиниң хөгжүп калбарарынга болгаш чедиишкинниг болурунга таарымчалыг боор турар.

Социализм биле капитализмниң аразында чөрүлдээлер империалистиг чурттарның аразында чөрүлдээлерниң хөрлээлеп калбарарынга база саларын чедирип турар. Кыдат удуртукчуларның бадыткап турары болза империалистиг чурттарның боттарының чугула эрге-ажыктарын ёзугаар алырга, ол чурттарның аразында чөрүлдээлер болгаш үскүлежиишкиннер социалистиг чурттар биле оларның чөрүлдээлеринден оларга артык чугула, шуут болгаш боттуг боор турар. Ол түңнел амгы үениң байдалын канчаар-даа тодаргай анализтээшкин чокка кылдынган. Делегейниң амгы байдалы-биле, чижээлеп көөрге, бот-боттарының аразынга аажок адаанзажып меселдежип турган ийи күштүг империалистиг бөлүктер турган делегейниң ийиги дайынының мурнуу чарында тургустунган байдалдың аразында ылгавыр мырыңай-ла өөренип барымдаалаттынмайн турар ышкажыл.

Ам төөгүлүг байдал шуут өске. Барык чүктүң шериг эвилелдериниң иштинде эң чидиг чөрүлдээлер хевээр артып турар болгаш чайлаш чокка улам илерээр дээрзи билдингир болбайнаан. Ынчалза-даа ол чөрүлдээлер империализм биле социализмниң аразында чөрүлдээлерден ылгавыла арта бээр дээриниң кандыг-даа үндезин барымдаалары чок, ону Сталин ынчаар кылып турган болгай. Ийи системаларының аразында чөрүлдээлерни ийиги чергеже аткаар идери дээрге социалистиг чурттарның улустарының серемчилелин төгейлендирери, империалистер социалистиг чурттарже халдаарын оралдажырының мурнунда баштай ылавыла бот-боттары туткулажып хержип алыр чүве деп бүзүретпишаан, оларны мегелээри ол-дур.

Амгы үениң чөрүлдээлериниң аразында кыдат удуртукчуларның схемазынга шуут кирбейн астыгып калган база бир бөлүк чугула чөрүлдээлер бар. Ол болза иштики-даа, даштыкы-даа харылзааларга кандыг-даа демократияны хүлээвейн, кедергей реакцылыг деранн күш боор хөделип турар күрүне-монополистиг капитализмниң хөгжүлдезинден үнүп турар чөрүлдээлер болур-дур. Капиталистиг монополияларның хардаачыларының эрге-ажыктары ам чүгле ажылчын аңгының эвес, харын база националдың деңнел чок хөй кезиинин — тараачыннарның, хоорайның биче буржуазиязының, интеллигенциязының, харын-даа буржуазияның бодунуң, ооң кудуку болгаш ортумак кезектериниң эрге-ажыктары-биле чөрүлдежи берген. Ол чөрүлдээ болза монополияларның бүрүн эрге-чагыргазын кызыгаарлаары болгаш узуткаары дээш, улустуң демократтыг эргелерин камгалаары болгаш калбартыры дээш, экономиканың эң чугула адырларын национализастаары болгаш оларны эргелеп башкарарын демократчылары дээш, бүгү экономиканы тайбың сорулгаларга ажыглаары болгаш ооң-даа өскелер дээш калбак антимонополистиг шимчээшкинни тургузуп турар. Капиталистиг чурттарның иштинде антимонополистиг демисел тайбың дээш, ол-ла монополияларның дашнаар, агрессчи чүүлдеринге удур демисел-биле, а хөй-хөй чурттарда — национал хамаарышпас чоруп дээш, оларның иштики херектеринче америк империализминиң холгаарлаашкынынга удур демисел-биле сырый холбалыг.

Тайбың дээш демисел болза кижи төрелгетенни термоядролуг дайынның халавыче кирип тыртарын оралдажып чүткүп турар империализмниң эң агрессчи бөлүктериниң политиказы-биле тайбынга, делегей дайынының кыжаныын узуткаарынга сонуургалдыг улустарның эрге-ажыктарының аразында эң чидиг чөрүлдээниң илерээшкини ол-дур. СЭКП ТК-ның Ажык чагаазында мынчаар чугаалап турар: «Тайбың дээш, аңгы-аңгы социал тургузугларның күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының принцивин беттандырары дээш демисел болза империализмге удур, ооң беткеп турары чаа дайыннарга удур, империалистерниң колония чурттарда агрессчи үүлгедиглеринге удур, эндере чепсегленишкинге болгаш ооң-даа өскелерге удур улустарның демиселиниң эң чугула хевирлериниң бирээзи боор турар. Ол демисел ажылчын аңгының, бүгү ажылчы чоннарның эрге-ажыктары дээш чорууттунуп турар, ынчаарга бо утказы-биле алырга —ол дээрге аңгы демисели-дир».

Бо демиселге кыдат удуртукчулар кымның-биле кады чоруп турарыл? Боттарын «кедергей хувискаалчылар» болгаш империализмниң «эң-не шиитпирлиг дайзыннары» кылдыр чарлавышаан, олар ядролуг шенелделерни хоруур дугайында керээге удур боттарының иштээчү халдаашкыннары-биле боттарын социалистиг өске чурттарга, улустарны ядролуг дайынның кыжаныындан болгаш узуткаттырыышкындан адырып каар дээш демисежип турар делегейниң коммунистиг шимчээшкининге удурлаштыр тургусканнар. СЭКП-ни «америк империализм-биле эвилеледжип алган» чүве кылдыр медеглээш, олар арын-нүүр чогунуң талазы-биле бужар чүүттүг чорукка четкеннер.

* * *

Амгы үениң бүгү-ле чөрүлдээлери бот-боттары холбаалыг. Оларны чөгенчиг кыдат теоретиктерниң кылып турары ышкаш, кайы-кайызындан адырыктаалдырып, хооруп болбас. Ол чөрүлдээлерден төрүттүнген революстуг шимчээшкиннерни база-ла бот-боттарындан хооруп, адырыктаалдырып болбас. Боттарының характери аңгы-аңгы болза даа ол шимчээшкиннер ол-ла үеде империализмге удур демиселдиң чаңгыс дай агымкынны кылдыр каттыжып турар. Империализмге удур революстуг күштерниң ол эвилелинде шиитпирлиг роль, амгы үениң төөгүзүнүң катап-катап бадыткап турары ышкаш, делегейниң ажылчын аңгызынга болгаш ооң үре-төлү—социализмниң делегей системазынга онаажып турар. Ынчаарга Пекинде кижилер бөже көрбейн, карактарын шийип алгаш турар болза, ол чорук ында кижилер херек кырында боттуг чүүл-биле харылзаа-холбаазын чиирип алган деп чүгле ону херечилээр апаар.

Г. ГЛЕЗЕРМАН.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 21, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13; харыысалгалыг секретарьның 23 — 35, кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25—38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш кедээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн баргаш 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—00691.

Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. СЕНТЯБРЬ 20 ПЯТНИЦА № 224 (5628).

Өртээ 2 көп.

Көдээ ажыл-агый ажылдарының хүн демдеглели

Тракторларның болгаш комбайннарның техниктиг хандырылгазы колхозтарның болгаш совхозтарның ажылының практиказында быжыы-биле нептерей турар. «Сельхозтехниканың» районнар салбырлары техниктиг хандырылгаларны комплекстиг чорудары-биле дыка хөй ажыл-агыйларны хүлээнип алган, чамдык колхозтар болгаш совхозтар боттарының эдикчи-мастерлерниң звенолорун тургускулаан.

Каа-Хемниң «Тиилелге» болгаш Тандының «Революцияның чалбыы» колхозтары техниктиг хандырылганың чаа системазынче эрткен чылын бир-ле дугаарында кирген. Эдикчи-мастерлерниң звенолары эки ажылдап турар. Ол ажыл айыткан көдээ ажыл-агый артельдеринде бо чылын база багай эвес тургустунган. Тракторлар болгаш комбайннар четче күчүлүг ажылдап турар, техника талазы-биле чедимче чок чоруктарның чылдагааны-биле агрегаттар анаа турар чорукка таварышпайн турар.

«Сельхозтехниканың» Чөөн-Хемчик каттыжышкыны Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» болгаш «Октябрь 30 чылы» колхозтарынга машина-трактор парыгының техниктиг хандырылгазын эки организастаан. Ында үе-үениң техниктиг ажаалдазын үргүлчү чорудуп турар. Ажаап алышкын агрегаттары анаа туруушкун чок ажылдап турар.

Ындыг болза-даа бо ажыл республикада нииттизи-биле багай тургустунган. Дыка хөй ажыл-агыйларда чер аңдарар болгаш тараа кезер агрегаттар техниктиг ажаалдаарны өй-шаанда чорутпайн турарының база машиналарны багай ажыглап турарының хараазы-биле хүн-хүнү-биле анаа туруп турар. Эдикчи-мастерлерниң звеноларының ажылы Бии-Хем районда дендии багай организастаттынган. Аңаа тараа кезиилдези эгелээнден бээр бир ай ашкан болза-даа тараа культураларының чүгле 43.7 хуузу ажаап алдынган. Хожудаашкынның кол чылдагааны болза машина-трактор парыгының чавыс бүдүрүкчүлүг ажылы болгаш ховуда агрегаттарның болганчок-ла анаа туруп турары болур.

Бо талазы-биле улуг буруу «Сельхозтехниканың» Бии-Хем салбырынга (эргелекчизи эш Хунданов, кол инженери эш Сунгуев) онаажып турар. Чижээ, «Сельхозтехника» ажылдакчыларының бурууну-биле «Искра» колхозка «Беларусь» деп бир трактор 15 хонук иштинде, база бир трактор 5 хонукта анаа турган. Ынчаарга 4 трактор ховуже шуут үнмээн. Ол-ла районнуң «Тиилелге» колхозунда техниктиг хандырылга база эки эвес. Ынчалзажок эштер Хунданов болгаш Сунгуев олар четпестерни узуткаарынче хемчег албайн турар. Ону кылыр үе келген. Чүге дээрге кыш чоокшулаан болгаш алгупай шыпшы удуртукчулардан ол шыңгыы негээр апаар.

«Өөк» совхоз машиналарның техниктиг хандырылгазын боттарының күжү-биле чорудар деп шиитпирлээн. Ол эки шиитпир херек кырында канчаар күүсеттинип турарыл? Ында тараа культураларының ажаап алыышкыны оожум чоруттунуп турар болгаш тарааларның чүгле үштүң бири хирези ажаап алдынган, аңгыс аңдарылгазын соңгаарладып турар. Машиналар моон ыңай ындыг бүдүрүкчүлүг ажылдаар болза ажыл-агый тараа кезилдезин хар чаггыже чедир узамдыктырар болгаш аңгыс аңдарарының планын күүсетпес апаар. Ону болдуруп болбас. Күскү хову ажылдарын кыска хуусаада доозар дээш бүгү-ле ажаап алышкын болгаш чер аңдарар агрегаттарны бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаарының бүгү хемчеглерин алыры эргежок чугула.

«Сельхозтехниканың» Улуг-Хем салбырының ажылдакчылары техниктиг хандырылганы ёзулуг организастап шыдаваан. Ында эдикчи-мастерлерниң ажыл төлевири машиналарның бүдүрген ажылындан эвес, харын септелге кылганының санындан хамааржып турар. Төлевирниң мындыг системазы механизаторларның эки ажылдаарынга идиг бербези билдингир. Олар машиналарны боттары күзелдиг септеп турар болза-даа техниктиг ажаалдаларны трактористер болгаш комбайнерлер, боттары чорудар ужурга таваржып турар.

Ажаап алышкын агрегаттарының 40 чедир хуузу хүн-бүрүде анаа туруп турар. «Тиилелге» совхозта техниктиг хандырылга багай боттанып турар. Хензиг үрелиишкин ужурундан комбайннар ийи-үш хүн дургузунда шөлче үнмейн турар. «Сельхозтехниканың» Таңды каттыжышкынының удуртукчулары ол ажыл-агыйда эдикчи-мастерлер звеноларының ажылынче шыңгыы кичээнгей салып, оларның ажылын эки организастаза чогуур.

«Сельхозтехника» салбырларының мурнунга кээрээлиг хүлээлгелерин күүсетпейн турар колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларын чемелевес аргажок. Чижээ, «Көк-Тей», «Тиилелге» совхозтар. Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозу «Сельхозтехника» салбырлары-биле өй-шаанда санашпайн, трактор азы комбайн ажылдаза чогуур хуусаазының чартыышы безин ховуга чедир ажылдаваанда агар септелге чорударын негеп, кандыг-даа септелге эртпээн машиналарны техниктиг ажаалдага дужаап турар.

Колхозтарны болгаш совхозтарны артык кезектер-биле өй-шаанда хандырбайн турар «Сельхозтехниканың» республика каттыжышкынының удуртукчулары бо талазы-биле буруулуг. Септелге болгаш ажыглал килдизиниң начальниги эш Самодуров ажыл-агыйларны артык кезектер-биле хандырар болгаш техниканы септээр талазы-биле ажылды тода организастаарының орнунга «Сельхозтехниканың» автобаазазын хүлээдип бээр ажылда үр үеде ажылдап турар.

Күс дүшкен. Механизаторларның шалыпчы ажылы ам кажангызындан-даа артык негеттинип турар. Ажаап алышкынның бүгү техниказы ам чаңгыс-даа шак иштинде анаа турбайн долу күчүлүг ажылдаар ужурлуг. Ол болза эдикчи-мастерлер звеноларының эки организастаттынган ажылындан шуут хамааржыр.

„Чодурааның" тараажылары

ШАГААН-АРЫГ. (Телефон-биле). Улуг-Хем районда «Чодураа» колхозтуң тараажылары дүжүт ажаап алышкынын бүгү хемчег-биле калбартып турар. Бо хүннерде тараа культураларының 60 ажыг хуузун азы 1856 гектарның дүжүдүн ажааган.

Колхозта партия организациязының секретары эш Дүмбүүнүң дыңнатканын ёзугаар алырга, ховунуң 12 корабльдери соксаал чок ажылдап турар. Ээлчегде 10 гектарның дүжүдүн ажаар тургаш, Федор Ковалев 14 гектарның, Артына Кызыл-оол 13 гектарның тараазын чыдыриг чокка ажаап турар. Шак ындыг мурнакчы комбайнерлерни хөйнү илередип болур.

Төрээн чурттуң шыгжамырынга 2100 центнер тарааны белеткээр дээн хүлээлгезин чедиишкинниг күүседиринге чодураажылар эрестиг ажылдап турар. Бо хүннерде 1310 центнер тарааны күрүне складынга кииргэн.

Комбайн агрегаттарындан тараа хүлээп алырынга болгаш күрүнеге дужаар тарааны сөөртүрүнге үлегерлиг ажылдап турар чолаачылар база хөй. Чижээ, колхозтуң чолаачыларындан Доңгак Сандый-оолду болгаш Владимир Шойдунну ховунуң ажылчыларындан бо-ла мактаан тургулаар.

Ажаалданы болгаш күрүнеге тараа дужаалдазын дүргедетпишаан, келир чылдың дүжүдүнге белеткел ажылын база хынамчалыг чорудуп турар. «Чодурааның» тараажылары 200 тонна ажыг кызыл-тасты үрезинге урган, өске-даа культураларның үрезинин база белеткеп турар. Ол ышкаш чайын 586 гектар кур болгаш 356 гектар куруккан черлерни аңдарган. Амгы үеде күскү аңдарылга база түлүктээн, херек кырында 378 гектар аңгысты аңдарган.

Тыва АССР-нин Дээди Совединиң Президиумунда

Бо чылдың сентябрь 18-те Тыва АССР-нин Дээди Совединиң Президиумунуң даргазының оралакчызы Н. А. Сердобов Тыва АССР-нин уран чүүлдериниң алдарлыг ажылдакчызы деп хүндүлүг атты тывысканының грамота бижиин А. А. Пальмбахка болгаш Тыва АССР-нин Дээди Совединиң Президиумунуң хүндүлел бижиин профессор Л. П. Потаповка тывыскан.

Шаңналдар тывсырының ёзулалынга республиканың хөй-ниитизиниң төлээлекчилери, эртемниг, чечен чогаалдың болгаш парлалганың ажылдакчылары олурушкан.

Эш Сердобов профессорлар А. А. Пальмбахтың болгаш Л. П. Потаповтуң эртем ажылын чыылганнарга дончузу-биле чугаалап берген.

Профессорлар харыы чүве чугаалап, чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илереткеннер.

— Шаңналды сес-биле эвес, чонга хүн бүрү бараан болдурган ажыл-херектер-биле шынзыдып, харыылаар — деп, А. А. Пальмбах болунуң чугаазынга демдеглээн.

Мурнуу Сибирьниң улустарының төөгүзүнүң талазы-биле эртем ажылын үжен ажыг чылдарда кылып келгенин, сөөлгү беш-алды чылдарда Тываның төөгүзүнүң талазы-биле ажылдап турарын Л. П. Потапов демдеглээш, совет эртемниң хереэнге моон-даа соңгаар салыышкын кииреринин аазаан.

Кызылдың Ленин кудумчузунда педагогика институдунуң үш каът улуг бажыңының тудуу дооступ турар. Ол бистиң студент аныяктарывыска өөрүнчүг белек. Бажыңның иштики ажылын № 4 тудуг участогунуң С. Маркин бригадирлээн тудугжулар бригадазы чорудуп турар. Ында тудуг мастери А. Сорокин. Эш П. Сигарёваның бригадазының штукатурщиктары идепкейлиг ажылдап турарлар.

Эш С. Белоусовтуң коммунистиг күш-ажылдың бригадазы үлегерлиг ажылдап, ажыл нормазын ажыр күүседип турар. Ол тудугда чүс хире студентилер база ажылдап турарлар.

Сентябрь он чедиде маңаа өөрүшкүлүг болуушкун болган. Тыва АССР-нин Дээди Совединиң Президиуму мурнакчы тудугжу штукатуржу Татьяна Карповна Врублевскаяны тудугга үр чыл ажылдааны дээш Хүндүлел бижик-биле шаңнаан. Шаңналды Тыва АССР-нин Дээди Совединиң Президиумунуң секретары эш Динга эш Врублевскаяга тывыспышаан, кадык, ог-бүлезинге аас-кежиктиг чурттаарын аңаа күзээн.

Ажыл талазы-биле бодунуң эжинге Тыва Республиканың алдарлыг тудугжузу О. Калзаң, коммунистиг күш-ажыл бригадазының бригадири С. Белоусов олар байыр чедиргеннер.

Эш Т. Врублевская шаңналды алгаш, моон соңгаар улам эки ажылдап, аныяктарга бодунуң дуржулгазын дамчыдып бээрин бүзүреткен.

ЧУРУКТА: Солагай талазындан оң талазынче: республиканың алдарлыг тудугжузу Оюн Калзаң эш Врублевскаяга байыр чедирип тур. Оң талазында коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы С. Белоусов.

Фото С. Феоктистовтуу.

Бүдүрүлгени улам ыңай хөгжүдери дээш чүткүлдүг ажылдаар

Алдыы Поволжьениң улуг химиязы

Волжскиниң химия комбинадынга Н. С. Хрущев барып чораан

ВОЛГОГРАД. (Парлалга бөлүү). СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущев аныяк хоорай Волжскиниң химиктеринге чедип берген. Волжскиниң химия комбинады чоокку үеде чурттуң улуг химиязының улуг бүдүрүлгези болур бээр. Волгоградка кедергей улуг, СЭКП-нин XXII съездизи аттыг гидроэлектростанцияны тургусканының соонда, ол хоорай төрүттүнген.

Чоокку үеге чедир-ле химия үлетпүрү Алдыы Поволжьениң аар индустриязынга шоолуг эвес үлүг-хуунү ээлеп турган. СЭКП ТК-ның май Пленумунуң (1958 чыл) соонда ол экономиктиг районга химия дүргени-биле хөгжүп эгелээн. Чаа күчүлерни ажыглаалга киирген, а продукцияның нииттиг хемчээли дыка көвүдээн.

Улус ажыл-агыйының ол ам чугула адырының шапкын өзүлдезин Волжскиниң химия комбинадының чижээнден көстүп турар. Алдыы Волжскиниң совнархозунуң даргазының бирги оралакчызы В. Д. Беляев тудугнуң ол планы-биле Никита Сергеевичини таныштырган. Ийи-ийи чартыы чылдар эрткен соонда, комбинаттың бүгү чеди заводтары долу күчүзү-биле ажылдай берген турар. Ынчалза-даа ам безин чурт Волжскиниң химиктериниң кылыгларын ап эгелээн.

...Синтетиктиг каучук заводу— ажыглаалга киирер тудуг. Ында эптээшкин ажылдары хайнышкынныг чоруп турар. Ол бүдүрүлгени ажыглаалга киирер чорук кылымал каучук бүдүрерин көвүдедиринге кандыг болдунар аргаларны ажыдып турарын эш Хрущев сонуургап айтырган.

— Каучук бүдүрерде чүнү үндезин кылдыр алырыл—спиртти бе азы газты бе?—деп, Никита Сергеевич айтырган.

— Спиртке эвес, газка үндезилеп турар — деп, эш Беляев харыылаан.

— Ол кончуг чугула-дыр — деп, Н. С. Хрущев чугаалаан. — Изопренниг каучук анаа каучукка кончуг чоок болуп турар. Ону бүдүрерин көвүдедириниң бүгү-ле болдунар аргаларын ажыглаза чогуур.

Ажылдап турар каучук заводтарын чаа технологияже шилчидип болур бе, оларны чаарты конструкциялап болбас бе дээрзин чугаалаарын эш Хрущев дилээн.

— Чаарты конструкциялаары болдунмас боор. Ынчалза-даа ол мээн хууда бодалым-дыр — деп, эш Беляев чугаалаан.

Никита Сергеевич ол бодал-биле чөпшээрешпээн. Эки каучукту бээр төлээде, эрги дериншкиннерни чаа дериншкиннер-биле солуза чогуур бе дээрзин бодап көөрүн ол сүмелээн.

Заводта кандыг дериншкинни эптеп турарын эш Хрущев сонуургап айтырган. Барык-ла бүгү дериншкиннерни ада-чурт бүдүрүлгелеринге белеткээн. Эрги заводтарны амгы үениң дериншкини-биле дериниириниң болгаш чаа технологияны шиңгээдип алырының бүгү-ле байдалдары ында бар.

— Москвага ээп чеде бергеш, ол айтырыгны бодап көөрүн эш Байбаковка сүмелээр мен, ону ажылдап кылырын харын-даа силерге болгаш силерниң инженерлериңерге даандырза чогуур боор—деп, Н. С. Хрущев чугаалаан.— Ажыл-херекке эвээш каражалыг кылдыр, бүдүрүлгени канчаар чаарты тургузуп болурун силер бодуңар шиитпирлеңер.

Бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның дугайында айтырыгны эш Хрущев катап-катап айтырган. Солуп алыр протектор билзектерлиг дугуйларны завод белеткээр апаар бе, олар кандыг кордту тургузарыл— металл бе азы капрон бе дээрзин ол сонуургап айтырган. Ол бүгү чүүлдер дугуйнуң үр эдилеттиинери-биле холбашкан.

Комбинаттың тулуушкунунуң чыл демдеглели хевирлиг альбому «Волгоградгидростройнуң» кол инженери Ю. С. Абрамов Никита Сергеевичиге көргүскен. Куруг турган ховуга цехтерниң болгаш заводтарның корпустары канчаар тургустунуп эгелээнин фотографиялар херечилеп турар.

Белен продукция салып каан столга эш Хрущев доктаай берген. Фрикционнуг кылыглар цегиниң начальнигиниң оралакчызы З. Д. Лошадкина мырынай чаа белеткээн кезектерни көргүскен болгаш оларны чүге ажыглаарын тайылбырлаан.

Н. С. Хрущев цехтер-биле эрткеш, ус-дарган училищезин дооскан Валентин Кононов-биле, ажылчыннар-биле, инженерлер-биле, техниктер-биле найыралдыг чугаалашкан. Оларның амыдыралын, күш-ажылының байдалдарын, ап турар шалыңын ол сонуургап айтырган.

Комбинатты көөрү доозулган. Н. С. Хрущев совнархозтуң, заводтарның удуртукчулары-биле болгаш тускай эртемниглери-биле чугаалашкан. Беседаның чорудулгазында улуг химияның хөгжүдериниң, бойдус байлактарын эң-не чогумчалыг ажыглаарының янзы-бүрү айтырыгларын чугаалажып көрген. Ылангыя минералдыг чемишчидилгелер бүдүрүлгезиниң дугайын база чугаалашкан. Алдыы Поволжьеде бойдус газының, хлорлуг калийниң болгаш фосфориттерниң бар черлерин сөөлгү чылдарда илередип тывкан деп, совнархозтуң удуртукчулары дыңнаткан.

Бүдүрүлгени организастаарының экономиктиг үре-түңнелдиин барымдаалап тургаш, ол айтырыглар талазы-биле саналды белеткээрин Н. С. Хрущев сүмелээн. Болур чогууру-биле чөрзилеп, санап көөр херек—деп ол айыткан. Ийи дапкыр суперфосфатты бүдүреринге эргежок чугула болуп турар сералыг кислотаны гипстен алырынга ол база-ла хамааржыр.

— Гипстен сералыг кислота бүдүрери карылганы дуглаар бе дээрзин бодап көрген силер бе?—деп, Н. С. Хрущев тускай эртемниглерден айтырган.

— Тодаргай санаашкыннар чок, ынчалза-даа ол кислота анаа арга-биле бүдүрүп ап турар сералыг кислотадан улуг карылгалыг эвес дээрзин баштайгы сан-медээлер көргүзүп турар. Харын делегей практиказында оон бөзүреддиг чижектери бар.

— Силерниң бадыткаашкыннарыңарга мен удурланмайн-дыр мен— деп, Никита Сергеевич чугаалаан.— Ынчалза-даа бүгү-ле чүүлдерни ылаптыг санап, ажыл-херектиң экономиктиг талазын хынап көөрүңерни дилеп тур мен. Өске чурттарда гипске үндезилээн сералыг кислота бүдүрүлгезиниң практиказы ол чурттарла сераның, сералыг колчеданның четчир санныг чок болуп турары-биле болгаш ындыг болганда гипстен сералыг кислотаны бүдүрер ужурга таваржып турары-биле тайылбырлаттынар боор чадавас. Бистиң чуртувуста сералыг колчедан, сера кедергей хөй санныг бар болуп турар-дыр. Ынчангаш сералыг кислота бүдүрери карылгалыг эвес болуп турар. Честиг колчедандан чес үндүрүп алырда, бистер сераны амдаа чедир ажыглавайн турар-дыр бис. А ол дээрге үнелиг чиг эт-тир. Ынчангаш мен силерге сүмелеп тур мен: биске улус ажыл-агыйынга чүү эң-не ажыктыгыл—чаа арга бе азы ам сералыг кислота бүдүрериңде ажыглап турар ол арга бе дээрзин деңнеп көрүңер—деп, Н. С. Хрущев чугаалаан.

Метионин бүдүрүлгезин организастаар дугайында дыңнадыгны эш Хрущев сонуургаан. Метионин — ол дээрге, куштарның өзерин дүргедедип, семиртп азыраарының хуусааларын кызырарының болгаш чем чарыгдалдарын дыка эвээжедириниң аргазын берип турар белоктуг бүдүмел-дир. Ол херектиң чугулазын билгеш, өзүүшкүннүң стимуляторунуң бүдүрүлгезин белеткээрин химиктер дүргедедип турар. Ол препараттың баштайгы бөлүүн куш фермалары келир чылдың бирги кварталында алыр. Комбинаттың ажылдакчылары боттарынга куш фермазын организастаар бодап турарын дыңнаткан. Оларның ону кылырын Н. С. Хрущев сүмелевээн.

— Езулуг куш фабрикаларын тургускаш, чаа, дешпилгелиг чүүлдү анаа хынап, пропагандалааны дээре, а үүрмек быдаргай чорукту кылбаза чогуур. Ынчаар кылыр болза, эки херекти-даа бойладып каап болур —деп, Никита Сергеевич чугаалаан.

Эш Хрущев мал чемнерин угаазыладыг ажыглаарының чижектерин, ылангыя ГДР-де болгаш Югославияда дуржулгаларны чугаалаан.

Беседа доозулган. Никита Сергеевич Волжскиниң химия комбинадының удуртукчулары-биле, тускай эртемниглери-биле болгаш ажылчыннары-биле чылыы-биле байырлажып чарылган.

Астраханьның бүдүрүлгелериниң ажылчыннары-биле болгаш тускай эртемниглери-биле Н. С. Хрущевтуң ужуражыышкыннары

АСТРАХАНЬ. (Парлалга бөлүү). Волганың Волго-Ахтубинск шынаазының болгаш аскының бойдузу байлак болгаш янзы-бүрү. Ол черниң чугула курлавырларының аразында кулузуннуң шыргайлары ыракта-ла сөөлгү эвес черни ээлеп турар. Олар 270 муң гектар черде чаттыла берген. Кулузун дээрге саазын-целлюлоза үлетпүрүнге тергиин чиг-эт. Ону саазынны, картонну, тудугнуң волокнолуг плиталарын, каттон саваларны болгаш өске-даа продукцияны кылырынга хереглеэр.

Бойдус байлаан ажыглаар талазы-биле улуг ажылдарны бистиң чуртувуста чорудуп турар. Адаккы Волганың кулузун «кур черинче» шавар халдаашкын база эгелээн. Эш Н. С. Хрущевтуң инициативазын ёзугаар Астраханьның чанында целлюлоза-картоннуң улуг комбинадын тудуп турар. Ол бүдүрүлгениң бирги ээлчээн эрткен чылын ажыглаалга кирген. Кулузунну целлюлоза болгаш картон кылдыр болбаазырадыры ында хүн бүрүзүнде көвүдеп турар. Ынчаарга тудугжулар комбинаттың ийиги ээлчээн ажыглаалга киирер дээш далажып турар, ол бо чылдың дөрткү кварталында ажыглаалга кирген турар ужурлуг. Ол чаа бүдүрүлге чуртка чыл иштинде 180 муң тонна целлюлозаны болгаш 170 муң тонна сава картонун бээр болур. Келир чылын мал чеми дрожжтарны болгаш волокнолуг плиталарны бүдүрүп үндүрерин база таарыштырар деп көрдүнген. Моон соңгаар — ол бүдүрүлгени аажок алгыдар, комбинаттың үшкү ээлчээн тудар.

СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущев Астраханьның целлюлоза-картон комбинадынга чеде берген дээрзин моон мурнунда дыңнаткан болгай. Ажылчыннар, тускай эртемниглер, тудугжулар эргим аалчыга чүректиң ханызындан байырны чедирип турган. Партияның Астрахань обкомунуң бирги секретары В. И. Антонов, облкүүскомунуң даргазы Н. К. Блохин, Адаккы-Волга улус ажыл-агый чөвүлелиниң даргазы И. Ф. Синицын олар база эш Н. С. Хрущев-биле кады аңаа чеде бергеннер.

Н. С. Хрущев ол чаа бүдүрүлге-биле кичээнгейлиг таныжкан. Комбинаттың директору А. М. Приступа тайылбырны берип чораан. Аныяк коллектив сес айларның программазын чедиишкинниг-биле күүсеткен дээрзин ол дыңнаткан. Картон бүдүрер, целлюлоза хайындырар, хааржактар белеткээр талазы-биле онаалга дыка ажыр күүсеттинген. Бо хүннерде комбинаттың ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның 46 чыл оюнга алдар болдурган ээлчегде туруп турарлар. Ажылга үлегерни коммунистер болгаш комсомолчулар көргүзүп турар. Бодунуң хуралдаанында 330 кижини каттыштырып турар ында партия организациязы коллективти шалыпчы ажылче чедиишкинниг организастап турар.

Н. С. Хрущев тускай эртемниглер-биле, ажылчыннар-биле беседалашкаш, бүдүрүлгениң технологиязын сонуургаан. Кулузунну дооразының цегиниң дугайында, аныяк бүдүрүлгечилерниң чаа дерилгелерни канчаар шиңгээдип ап, мергежилин канчаар бедидип турарының дугайында ол чугаалап берген. Бүдүрүлгеде колдуунда аныяктар ажылдап турар. Аныяк оолдар, кыстар чүткүлдүү-биле өөренип, мергежилди шиңгээдип ап турарлар.

Уушкел чок хөделишкинниң аппараттарында кулузун чүүлдер целлюлоза болу берип турар — целлюлоза цегинге эш Хрущевка күчүлүг агрегаттарны көргүзүп, ол бүдүрүлгениң мастерлери-биле ону таныштырган. Картон кылыр фабриканың белеткел салбырынга солун беседа болган. Орус, украин, белорус, казах, калмык аныяк ажылчыннар Никита Сергеевич-биле боттарының бодалдарын солчуп, амыдыралдың болгаш ажыл-херектерниң дугайында аңаа чугаалап бергеннер. Картон кылыр машиналарның залынга болгаш савалар кылыр цехке белен продукцияны эш Хрущев көрген. Херээжен ажылдакчы эш Комарова, машинист эш Махмудов, картон цегиниң начальниги эш Морозов болгаш өскелер-даа продукцияның шынарын улам экижидер болгаш оон бот-үнезин чиигедир дээш, комбинаттың коллективи канчаар демисежип турарын дыңнаткылаан.

Бүдүрүлгени көргениниң соонда, комбинаттың удуртукчулары-биле болгаш тускай эртемниглери-биле эш Н. С. Хрущевтуң беседазы болган. Цехтер начальниктери, хөй-хөй мастерлер, бригадирлер, мурнакчы бүдүрүлгечилер аңаа киришкилээн.

Бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның бот-үнези кандыгыл дээрзин Никита Сергеевич тодаргайы-биле сонуургап турган. Бүдүрүлгениң коллективи сөөлгү чылда картоннуң бот-үнезин улуу-биле чиигеткен деп, комбинаттың директору эш Приступа дыңнаткан. Эң чоокку айларда комбинаттың бирги ээлчээ төлевилээн күчүзүнге чедер, продукцияның бот-үнези база дыка чиигээр.

— Ынчангаш, картонну кулузундан алыры ажыктыг-дыр але?— деп, эш Н. С. Хрущев чугаалаан.

— Чугаажок — деп, эш Приступа аңаа харыылаан.— Чаа машиналарны болгаш дерилгелерни бистиң инженерлеривис, ажылчыннарывыс чедиишкинниг-биле шиңгээдип ап турар.

— Силерниң комбинадыңарның дугайында айтырыгны шиитпирлеп турар үевисте кулузунун байлак үнүштерин ажыглаар болгаш сава бүдүреринге силерниң мурнуу чүк областарынче ыяш сөөртүрүн соксадыр сорулганы салып турган бис —деп, Н. С. Хрущев чугаалаан. Ынчангаш ол саналгаларны практика бадыткаан-дыр, көрбес бе.

Сава бүдүрерде бир тонна картонга 14 кубометр ыяшты солуп турар дээрзин бүдүрүлгениң удуртукчулары дыңнаткан. Ооң-биле кады картондан кылган сава ыяштан кылганынга бодаарга, транспорт талазы-биле артык ажыктыг.

Кулузунну ажаап алырын механизастаар талазы-биле шыңгыы ажылдап, ону транспорттаарының улам ажыктыг аргаларын нептередирин Н. С. Хрущев сүмелээн. Ол чорук чиик өртектиг картонну алыр, хол-биле кылыр, бүдүрүкчүлүү эвээш ажылдап хөй кижилерни хостап алыр арганы бээр.

Кулузунну ону белеткеп ап турар черинге чамдык тала-биле болбаазыратпышаан, ону целлюлоза биле картон бүдүреринге чиг-эт кылдыр ажыглаарының талазы-биле аргаларны амгы үеде ажылдап кылып турар чүве дээрзин, ол беседага киржип турган «Астраханьпромзаготкамыш» комбинаттың кол инженери эш Кузьмин болгаш өскелер-даа дыңнаткылаан. Ол чорук чиг-эттиң бот-үнезин чиигедир арганы бээр дээрзин тускай эртемниглер айыткылаан.

— Кулузунну ээ ёзу-биле ажыглаары чугула — деп, Н. С. Хрущев чугаалаан. Амгы үеде кулузунну чүгле белеткелиниң дугайында эвес, харын ону өстүрүп көвүдедириниң дугайында, кулузун өстүрериниң таарыштыр тургузуп каан черлерин тургузар дугайында база сагыш салыр болза чогуур. Ынчаарда ону механизастыг ажаап алырының айтырыы база чиик шиитпирлеттинер.

— Силерниң комбинадыңар ындыг хевирниң бүдүрүлгелеринде баштайгызы-дыр — деп, Никита Сергеевич уламчылаан. Кулузунну аажок хөй курлавыры чурттуң өске-даа районнарында бар. Бодап көөрге, моон соңгаар ындыг комбинаттарны чиг-этче силерниинден-даа артык чоок кылдыр тудары ажыктыг болур. Ол ынчаарда продукцияны черле чиик өртек-биле ап болур.

Беседаның сөөлүнде Н. С. Хрущев бүдүрүлгениң ажылынга хандаланын илереткеш, комбинаттың удуртукчуларынга, инженерлеринге болгаш ажылчыннарынга күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун күзээн.

Заводтуң шөлүнге чүс-чүс ажылчыннар, техниктер, инженерлер чыглы берген. Никита Сергеевичиге олар изиг байырны чедирип турган. Эш Хрущев коллективке мынча деп чугаалаан:

— Эки херек бүдүрген-дир силер, эштер! Маңаа кулузунну чеже чүс чылда ажыглап көрбээн чүве дээр, оларны өртедип турган болгай. А ам силерниң комбинадыңар продукцияны берип турар-дыр. Бойдустуң байлаан совет улуска бараан болдурар төлээде, моон соңгаар-даа чүткүлдүг-биле ажыглаар херек.

Машиналар хоорайның өске бир кыдыынче чорупкан. Ында база-ла чаа бүдүрүлгениң — Астраханьда пөс кылыр шил-волокно заводунуң бажыңнары туттунгулаан. Эш Н. С. Хрущев ооң цехтерин көрүп, бүдүрүлгениң байдалы-биле таныжып, ажылчыннар-биле болгаш тускай эртемниглер-биле чугаалашкан. Заводтуң перспективазы улуг-дур— деп Никита Сергеевич чугаалааш, күш-ажылга чедиишкиннерлиг болурун оон коллективинге күзээн.

ССРЭ-нин Улус ажыл-агый Чөвүлелинде

«Оперативтиг-бүдүрүлге планнаашкынының чаа системазын Новочеркасскиниң электровоз тудуунуң заводунга шиңгээдип алганының дуржулгазының дугайында» айтырыгны ССРЭ-нин Улус ажыл-агый Чөвүлелиниң коллегиязынга чугаалажып көрген. Хуралга илеткелди бүдүрүлгениң бүдүрүүшкүн начальниги инженер А. С. Родов кылган. Ол дешпилгелиг арганы бөлүк тускай эртемниглер ооң удуртулгазы-биле ажылдап кылган.

Планнаашкынның чаа системазы заводтуң коллективиниң деңдескч ажылдаарын хандырып, бүдүрүлгени эргелеп баштаарынга ажылчы чоннуң калбак бөлүктерин хаара тударының аргазын берип турар. Новочеркасскиниң электровоз тудугжулары штурмнаар чорукту шиитпирлиг чок кылган. Олар он хонук санында-ла ай онаалгазында көрдүнген продукцияның үштүң бир кезээн бүдүрүп үндүрүп турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн болгаш продукцияның шынары экижээн.

Новочеркасскиниң электровоз тудугжуларының үлегери-биле планнаашкынның чаа системазын Тбилисиде электровоз тудуунуң заводунда, Калининниң вагон тудуунуң заводунда, Москваның координат-чоннуруушкун станоктары кылыр заводунда, Туланың демир орук машиналары тудуунуң заводунда болгаш Камышинниң кран заводунда шиңгээдип алган.

Бүдүрүлгени организастаарын болбаазырангайжыдарының болгаш оперативтиг-бүдүрүлге планнаашкынының чаа системазын шиңгээдип алырының талазы-биле Новочеркасскиниң заводунуң чогумчалыг дуржулгазын ССРЭ-нин Улус ажыл-агыйының Чөвүлели чүүлдүг деп бадылаан. Ол чаа чүүлдү чурттуң үлетпүр бүдүрүлгелеринге калбаа-биле нептередириниң талазы-биле хемчеглерни төлевилээн.

(СЭТА).

Июнь пленумунуң шиитпирин—амыдыралга

Улам бедик деңнелче

Бедээ ажыл-агыйны дүрген көдүрериниң чугула сорулгаларын шиитпирлээр талазы-биле улуг ажылдар ам үеде кедээ партия организацияларының мурнунда туруп турар. Ол сорулганы чедиишкинниг шиитпирлээр төлээде, кижилер-биле идеологтуг ажылды үндезини-биле экижидери негеттинип турар. Бо дугайын СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга бүгү тала-биле хандыр чугаалажып көрген. Пленум болза партия организацияларының идеологтуг ажылының кол өзээ—кижилерниң күш-ажылды үнелээр болгаш хүндүлээр кылдыр кижизидери болур деп айтып турар.

СЭКП ТБ-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозта партия организациязы идеологтуг ажылды күштелдирип, оон ажыл-херек-биле, амыдырал-биле харылзаазын кылыннадып турар. Июнь Пленумунуң түңнелдерин чугаалажып көргеш, парторганизацияның коммунистери тодаргай хемчеглерни ажылдап кылгаш болгаш партия кежигүну бүрүзүн чогуур участоктарга быжыглаан, идеологтуг ажылче кедээ интеллигентилерни кииришкирген. Ам үеде оларның хөй нурууз дааңган хүлээлгелерин эки күүседип турарлар.

Колхозта киномеханик Лидия Бутаровкина суурга болгаш фермаларга кинофильмнерни үргүлчү үндүрүп турар. Хову турлагларынга болгаш фермаларга кеску агитацияны кылыр база четчелээр талазы-биле ажылдарга библиотека эргелекчизи Е. Бортникова, комсомол комитединиң кежигүну, механизатор П. Ермолаев олар идепкейлиг киржип турар болгаш Ермолаев Ажык фермазынче солун-сеткүүлдер чедиререн база эки организастап турар.

Парторганизацияның бюрозу аныяктар ортузунга культура-массалыг ажылдарны организастаар хемчеглерни ажылдап кылыр талазы-биле комсомол комитединге тодаргай дузаны чедирген. Колхозтуң аныяктары комсомол организациязының удуртулгазы-биле дыштаныылгазын чеп организастап, спорт маргылдааларын, массалыг оюннарны чорудуп турар. Ам үеде ажаап алыышкынның түлүк үези болзажок, аныяктар эки ажылдавышаан, кежээлер кылып, массалыг хемчеглерни чорудуп, библиотекага, культура турлагларынга номчулгаларны кылып турарлар. Ол ышкаш колхозчуларны бараан болгаш аъш-чем аймаа-биле хандырар талазы-биле коммунист садыгжы М. Мельников сагыш салып, неделя санында фермаларга, бригадаларга барып турар.

Үстүнде хемчеглер колхоз бүдүрүлгези-биле, кижилерниң амыдыралы-биле холбаалыг чоруттунуп турар. Ынчангаш колхоз бүдүрүлгезинде эки ажылдап турар кижилерниң болгаш бригадаларның саны өзүп турар апарган. А. Бротова, О. Левина оларның удуртуп турары тудугжу-херээженнер кайгамчык эки ажылдап, хүн бүрүнүң ажыл нормазын үргүлчү ажыр күүседип турарлар. Эш Кирьянов баштап турар бызанчылар бригадазы база-ла чуткулуг ажылдап келген. Моон түңнелинде он бир чыл школазының тудуу, Ажык фермазының ажылдакчыларынга дөрт квартиралыг бажыңны, 12 км дуртуг электри шугумун ажыглалга кирген.

Эртен часкы тарылганы кыска хуусаада, бедик агротехниктиг деңнелге эрттиргенинден багай эвес дүжүт өзүп үнген. Ону чидириг чокка ажаап алыр дээш демисел ам үеде партия организациязының кичээнгейиниң төвүнде турар. Парторганизация болгаш колхоз баштаар чери ажаап алыышкын база мал чемин белеткээр үеде колхозчуларның күш-ажылын, оларга политмассалыг ажылды калбартырының тодаргай хемчеглерин ажылдап кылгаш, боттандырып турар. Ынчангаш тараа ажаап алыышкыны болгаш мал чемиңин белеткели багай эвес чоруп турар.

Чер, мал ажылдарында база продуктулар бүдүрер талазы-биле четтип алган чүүлдеривиске үндезилээш, мурнунда алган социалистиг хүлээлгелеривисти эде көргеш, мурнунда күрүнеге 3500 тонна тараа дужаар деп турганывыс орнунга ам 4000 тонналы, 400 тонна сүттүң орнунга — 430 тонналы дужаар деп хүлээнген бис. Колхозчу ажыл-ишчилерниң кужениишкининиң ажылдап турарының ачызында, үстүнде айыттынган бедиткен хүлээлгелеривисти чедиишкинниг күүседип шыдаарывыстың бүгү аргалары бар болуп турар.

Чон ортузунга политиктиг ажылды экижидип, оон бүдүрүлге-биле харылзаазын чүгээржиткен болзувусса-даа, идеологтуг ажылды чорудуп турарывыста улуг четпестер ам-даа бар. Моон ужурунда колхозчуларның арызында ниитиниинден хөйнү алгаш, анаа эваашти кылып бээрин бодаар ажырымчы сеткилдиг ийи-чаңгыс кижилер бар. Оон туржук, колхоз чоогунда чурттап турар хирезинде, ниитиледге ажыктыг ажыл кылыксавас, чүгле хуузунда ажыл-агыйын кылып турар хуу өнчүзүрек кижилер безин бар. Бир эвес партия организациязы, колхоз баштаар чери ындыг кижилерниң ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирип, оларны ажылче хаара туткан турган болза, колхоз бүдүрүлгезинге элээн күш немежири чугаажок турган.

Партия организациязының бюрозу суурнуң интеллигентилерин политиктиг ажылче четче кииришпирбейн турар. Чижээ, башкы Л. Н. Чепкасова Ильинка суурга тос чыл башкылап ажылдап келген хирезинде, хөй-нииттиг ажылдарынга киришпейн, чаңгыс-даа лекция, беседа кылбайн келген болгаш харын-даа, колхозтуң фермалары, бригадалары кайда турарын безин орта билбес болуп турар. Колхозчу херээженнер ортузунга кижизидилге ажылы чорударын партбюро анаа дагзып каарга, ону кылыр хамаан чок, ийи-чаңгыс хевер кижилерниң хөөнүн ол деткип турган. Аныяк башкы П. С. Дроздова база-ла ындыг хөөнүг ажылдап, чурттап турар.

Бистиң колхозта харылзаа конторазы бар. Каксы көөрге оон ажылы чүгээр хире. Ынчаарга хандыр көөрге, оон ажылдакчыларының хөөну хөй-ниитичи эвес, а хуу херээнге сундулаан. Оон ынай олар арызында шупту төрел-дөргүл болуп турар. Ынчангаш олар кандыг-бир хөй-нииттиң ажылы бар апарган болза, бир-ле чылдаганн тыпкаш, шупту шуугап үнер, а херек кырында боттары балыктап, сиген кезип, каттап чоруп баарлар. Бо талазы-биле парторганизация каш удаа чугаалажып көрүп, чогуур саңдар чедирерин районнуң харылзаа конторазындан дилээн. Ынчаарга харылзаа конторазы салбырның ажылдакчылары колхозка канчаар дузалап, политиктиг ажылга кайы хире киржип турарын оода-ла сонуургап безин көрбээн.

Чеди чылдың бешки чылын чедиишкинниг доозарының бүгү аргалары, өске ажыл-агыйларда ышкаш, бисте база бар. Бир эвес идеологтуг ажылды оон бүгү участоктарынга күштелдирип, колхозчулар ортузунга кижизидилгелиг ажылды улам дээштиг боддурар болза, ол аргалар чүгле ынчан боттуг чүүл болур дээрзин партия организациязы, колхоз баштаар чери билип турар.

А. ГЛАЗЫРИН,
колхозта парторганизация секретары.

ТУДУГНУ ЭКИ ШЫНАРЛЫГ, ХӨЙ ЧАРЫГДАЛ ЧОК КЫЛЫР

Ооржак баштайгы үеде «Тыва даг-дүгү» тудугнуң улуг коллективинге ажылдап кирип элгаш, тудугнуң янзы бүрү ажылдарын кылып, мергежилдиг тудугжу эш-өөрүнден канчаар ажылдаарының аргаларын айтырып, бодунуң бүгү-ле кужун ынаар угландырып турган. Оон ындыг чүткүлү халас барбаан: аныяк тудугжу эр удавааанда тудуг мастеринге чедир депшээн. Ол ам Ак-Довуракта кежээки тудуг техникумунда өөренмишаан, даг-дүгү арыглаар фабриканың кол корпузунуң мастери болуп турар.

Бо улуг тудугнуң тудугжулары Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң аныяк тудугжуларының слёдунга киржири-биле Ооржак Калындууну адыы адааннар.

Чурукта: тудуг мастери О. Калындүү кол корпустуң тудуун хайгаарап көрүп тур. Фото **В. ХИНКИСТИИ.**

Фабриканы ажыглалга дүрген киирер

РСФСР-ниң үлетпүр болгаш тудуг ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга эш Н. С. Хрущев бодунуң чугаазынга мынчаар айыткан:

«Чүгле ажыл-херекти эниэи-биле холга алыр, тутказ кириптер херек, ынчаарга бис ам тудуп турар объектилерни 20—30, а харын оон-даа хөй хууга кевүдедип шыдаар бис дээрзинге бүзүрээр мен. Ынчаарга ол чүл? Амдызында шимчээшкин чок болуп ажыглаттынмайн турар бистиң байлактарывыстың дарганналга чери ында-дыр. Ол херекче партия организацияларын мобилизастаар херек. Сорулга болза капитал тудуушкунга акша-хөреңгини сандаратканы, бодунуң тус чериниң болгаш албан чериниң эрге-ажыын барымдаалааны дээш партийжи болгаш күрүне харысалгазын күштелдирери болуп турар. Ажыл-херекти ажыл-агыйжы эвес чоруткан дээш буруулугларны хоойлу ёзугаар эң шыңгыызы-биле көөр херек».

Партияның болгаш чазактың баштыңчызының бо айтыышкыны болза үлетпүр болгаш тудуг ажылын башкарып турар коммунистерниң хажыдыышкын чокка күүседир ужурлуг хоойлузу-дур. Бо талазы-биле ажыл-херектерниң байдалы Ак-Довуракта «Тыва даг-дүгү» комбинат тудуунда кандыг чоруп турарын таныжып көрээлиңер.

Тудуг эргелели ажылдап эгелээнден бээр барык беш чыл иштинде Ак-Довурак суур танытынмас кылдыр сайзыраан. Чурттаганының, бүдүрүлгениң болгаш культура-амыдыралдың хөй-хөй тудугаары ажыглалда кирген.

1958 чылга турганынга бодаарга, ажылчыннарның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының саны барык-ла ийи катап көвүдээн. Ажылдарынга болгаш амыдыраарынга таарымчалыг байдалдар тургустунган.

Тудуг объектилери болгаш участоктары бо үениң күчүлүг машина-техниказы-биле хандыртынган. Моон түңнелинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедитпишаан, бүдүрүлге планының квартал, ай, ээлчег бүрүзүнде ажыр күүседип, эки түңнелдерни көргүзүп турар участоктарның, бригадаларның база түс-түс мурнакчы ажылчыннарның хүрээлени көвүдээн.

Борта хамыктың мурнунда чоокта чаа-ла Эдегей ховуларынга, Алаштың, Актың дагларынга хөй кадарып чораан Моңгуш Дартан-оол, Моңгуш Маадыр-оол, Бужугет Балдар-оол, Степан Мокраш, Михаил Сарыглар, Моңгуш Бора-Хуна, дарган Алдын-Куяк болгаш оон-даа өскелерни адап болур. Ол бүгү кадр ажылчыннар бо хүннерде даг-дүгү арыглаар фабриканың кол корпузунуң тудуунда дүн-хүн дивейн куженишкиниг ажылдап турарлар.

Комбинат болгаш өске-даа тудугларга күрүне чыл бүрү хөй түннүг акша-хөреңгилерни берип турар. Хамык ужур чүдел дээрге, эш Н. С. Хрущевтуң айытканын ёзугаар, ажыл-херекти чүгле экиэи-биле холга ап башкарарында болуп турар.

Ажыы-биле чугаалаарга, тудуг эргелелиниң начальниги турган эш Внуков, партком секретары эш Коганков ол айтыышкынны шыңгыы түңнел үндүрбейн, ажылының стилин партияның амгы үедеги бедик негеддезиниң деңнелинге дүүштүр эде тургуспайн турганы хараадаңчыг.

Оон уламындан даг-дүгү арыглаар фабрика тудуунуң бирги ээлчээн доозуп, ону ажыглаалга дужаар дугайында чазактың доктааткан хуусаазын үргүлчү үзүп келгеннер. Чылда 15 муң тонна даг-дүгү арыглаар фабрика тудуунуң бирги ээлчээн бо чылын ынавыла ажыглаалга киирер ужурлуг.

Сентябрьның бо хүннеринде байдал-биле алырга, фабриканың кол корпузунуң тудуг ажылы холдуунда доозулган болгаш дериг-херекселдерниң монтажтаар ажылче эгелеп кирген. Фабрика дээрге фабрика-ла болгай.

Аар индустрияның ол кайгамчыктыг улуг 8 каъттыг бажыңынга монтаж ажылын кылырының мурнунда дерилгелерин турар черлеринге киирип тургузар ужурлуг. Сентябрь 12-ден эгелеп кол корпуска ажылдап турган көдүртүр краннар үрелиишкинге таварышкаш, анаа хей турар. Ажылчыннарны бок аштаар, аар-саар ажылдарда кирип каан.

Көдүртүр краннарның үрелиишкин чокка үргүлчү ажылдаарын механизация баазазы (начальниги Бачин) харыылаар хүлээлгелиг. Тудуг эргелелиниң болгаш парткомнуң удуртукчулары Бачинден шыңгыы негевейн, оон шупшен ажылы-биле эптежип турары окта шын эвес.

Фабрика тудуунуң бирги ээлчээн доозар хүнүнге чедир комсомолчу штаб ынча хонук арткан-дыр деп, тускай самбыраларга хүннүң-не демдеглеп, кандыг-бир удуртукчу ажылдакчының буруузу-биле объектилерге тудуг материалы үзүктели бергенде, чарлал кылып, радио дамчыштыр шүгүмчүлеп турган. Сөөлгү үеде ол чүүлдерни организастаары ара соксаан болгаш фабрика тудуунуң бирги ээлчээниң хуусаазының дугайын ыттаашпас апарган.

— Фабрика тудуунуң бирги ээлчээн доозар хуусаа чогум чүү болганыл?—деп, айтырыг салырга,—чыл төнчүзүнде канчаар ирги бис, бир эвес бөгүнгү ышкаш механизация ажылдавас тургулаар болза, күүседип шыдавазывыс тодаргай болгай аан—деп, быжыг идегел чок харыылаар чанчыл мында тыпты берген.

Фабрика тудуунуң дугайын чыл эгезинден бээр парткомга, коммунистерниң болгаш партия-ажыл-агый активиниң хуралдарынга хөй удаа чугаалажып, тудугнуң темпизин дүргедиринче угланган хемчеглерни ажылдап кылган. Организакчы ажыл-биле быжыглаваанындан ол хемчеглер күүсеттинмейн, саазын кырында арткан.

Оон кол чылдагааны болза, чамдык удуртукчу ажылдакчыларның талазындан оларның боттарынга даандырган ажыл-херектеринге харысалга чок, ак-сеткилдиг эвес чоруктарындан болуп турар. Ажыл-агыйжы эвес, тудугнуң шынарын баксырадып, күрүнениң акша-хөреңгизин чашкаан, тудуг материалдарын самчыгдап турганының түңнелинде, эрткен чылын тудуг эргелели ийи миллион рубль карылгалыг болган. Ындыг карылга бо чылдың бирги чартыында 600 муң рубль чедип турар.

Дериг-херекселдерниң камналгазын, ажаалдазын багай тургузар, тудуг материалдарын төтчеглээр, оон дендезе оорлаар таварылгалар уламчылавышаан. Буруулуг кижилерни бир участоктан үндүргеш, өске участокка ажылга хүлээп ап, чүгле ажылдаар орнун солуур чорук мында чанчыл болу берген.

Чүгле бодунуң харысалга чогу-биле акша-хөреңги чашканнап самчыгдаан эвес, а күрүне мегелеп турган чамдык удуртукчу коммунистерни партия-күрүне контролюнуң комитединге дузалаар бөлүк илереткеш, партия-күрүне контролюнуң район комитединге шилчидип берген. Ажыл-херекти ажыл-агыйжы эвес чорутканы дээш тудуг эргелелиниң начальниги турган эш Внуковту ажылындан халаан.

Ажылдың темпизин амгы үеде турганы ышкаш өл-ла хевээр уламчылавайн, фабрика тудуунуң бирги ээлчээн бо чылын доозар дээш тодаргай хемчеглерни алыры чугула. Ажылчыннарның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның хөөну эки. Оларны чүгле ажыл-биле үзүктелиишкин чокка хандырары негеттинип турар.

Ам хамык ужур комбинаттың удуртукчуларындан хамааржыр. Кол корпустуң дерилгелерни чагыг кылып бээр заводтардан дүрген келдирип, оларны монтажтаар талазы-биле комбинаттың дирекциязы (эш Белявский) эң-не шиитпирлиг хемчеглер алыры эргежок чугула болуп турар.

Ынчаарга тудугда партком (секретары эш Коганков) ажылының стилин эде тургузуп, кижилер-биле ажылды улам экижидер, бүгү партийжи ажылды тыва даг-дүгүн Төрээн чуртка бо чылын ынавыла бээринге чагыртыр ужурлуг.

Т. ТАЯГАНЧИК,
«Шынның» корреспондентизи.

ТАҢДЫНЫҢ ХОВУЛАРЫНДА АЖААП АЛЫЫШКЫН

Ажылдың темпизи дүргедээн

Бо чылдың дүжүдү дээш демиселдиң харысалгалыг үе-чадазы эгелеп турар. «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң механизаторлары болгаш хову ажылдакчылары тараа ажаап алыышкынының темпизин хүн бүрүде дүргедедип турар. Тараа кезилдези эгелээриниң ырак мурнунда олар бүрүн белеткелдиг: бүгүле 30 комбайнныраы, «ЖВН-10», «ЖВН-6» болгаш «ЖБ-4,6» деп жаткаларны хову турлагтарынга чедирген турган. Тарааларны чүгле кезип болур апарганда колхозтуң кол агроному О. П. Чуева комбайнер бүрүзүнге маршрут онаалдазын дыннаткан. Оон соонда ийи хонганда бүгү комбайнерлер дүжүттү ангылап ажаары-биле ховуже үнүпкен. Оларның иштинде Валерий Тушмиинцев, Влас Мымрин, Николай Пахоруков, Сергей Суртаев, Виктор Бочага, Чоодү Баир болгаш өскелер-даа бар. Олар шупту 12 кижи.

Ажаап алыышкынның тергиин эки шынары болгаш бедик бүдүрүкчүлүг чорук дээш хову корабльдериниң башкарыкчыларының аразынга дээштиг социалистиг чарыш калбарган. Дүжүт ажаап алыышкынының дыка хөй мастерлери баштайгы хүннерден эгелээш доктааттынган онаалдаларны ажыр күүседип турар апарганнар. Ийиги трактор-хову ажылының бригадазының (бригадири эш Кудрявцев) механизаторларының оон дарый бирги база ушку трактор-хову ажылының бригадаларының комбайнерлери тараа кезилдезинче кирилээн. Ажыл болза эртен дан бажындан орай кежээге чедир бөлүктээр аргабиле эң-найыралдыг чоруп турган. Күш-ажылчы кужениишкин дүргедээн тудуу-на тавычалай кестиген тараа шөлү механизаторларының карактарынга илези-биле көвүдеп турар апарган.

Комбайнерлер Валерий Тушминцев, Василий Безбородкин, Сергей Суртаев, Чоодү Баир болгаш оон-даа өскелер баштайгы хүннерден эгелээш хүнүнүң-не бүдүн чартык—ийи нормазын күүседип эгелээн. Даразында хүннерде чаашкынныг боран хүннер болза-даа олар онаалдаларын ийи ажыг катап күүседип келген. Нормаларны ажыр күүседип турар механизаторларының саны ажыл-агыйда хүн бүрүде көвүдеп турар, олар ам 15 кижи четкен. Сентябрь 10-та чедир 3.600 гектар тараа тавычалай кестиңген турган.

Агроном эш Чуеваның болгаш бригадирлер Кудрявцев, Ильиных, Чистобаев оларның талазындан ажаап алыышкынның шынары дээш шыңгыы контроль тургустунган. Чамдык комбайнерлерниң болдурганы бичии-даа үрей кылыышкын дугайын бүгү механизаторларга дөп-дораан дыңназын, чарышты түңнээрде база агитаторларының беседаларында чугаалап, агитхуудустарга бижип турар. Ол чорук ажылдың шынарын экижидер арганы берген. Оон аңгыда комбайнерлер тараа кезилдезиниң шынарының талазы-биле бот-боттарын хайгаарап турар апарган. Ындыг хемчеглер кижилерни дыка чурумчуткан, дүжүттүң салым-чолу дээш харысалганы бедиткен.

Тавычалай кезери-биле тодаргайлаан шөлдерниң тарааларын кезери бүрүнү-биле доозулган. Тарааларны дөрт кестирип болур аппарга комбайнерлер боттарының машиналарын ол-ла дораан эде деригилеп алган. Оон соонда Виктор Строков, Александр Носков, Владимир Агапов, Иван Комлев, Сергей Суртаев, Валерий Тушминцев болгаш өскелер-даа машиналарын ховуже үндүргеннер. Комбайнерлер күш-ажылга үлегерлиг чоруун анаа база көргүзүп, оларның шуптузу нормаларын 140—160 хуу күүседип турар. Баштайгы хүннерде элээн чавыс сыптыг тарааларның бир гектары ортумаа-биле 8 центнер, а чамдык участоктар 10—12 центнер дүжүттү берип турар. Ол болза «Революцияның чалбыыжы» кедээ ажыл-агый артелиниң кежигүннери бо чылын багай эвес дүжүттү өстүрүп алган дээрзин чугаалап турар. Оон-биле кады чайын андарган черлерге тараан тараалар эң эки дүжүттү берип турар. Колхоз чайгы чер андарарынче улуг кичээнгей салып, келир чылдың дүжүдүнге 5 муң ажыг гектар черни белеткеп, ону ийи удаа ажылдап кылган. Ол ышкаш ангыс андарыышкыны чедиишкинниг чорупт турар.

Дөрт кестириишкинниң баштайгы ийи хүнүнде 800 тонна эки шынарлыг тараа бастыртынган. 200 тонна тарааны күрүнеге дужааган. Автомашиналар чедишпезинден тараа дужаалдазы саадап турар. Ынчалзажок ол чорук шиитпирлеттинип турар.

Бүгү-ле трактор-хову ажылының бригадаларында политмассалыг ажыл эки организастаттынган. Хову турлагларында агитхуудустарны үндүрүп, беседаларны, солун номчулгаларын кылып турар. Комбайнер болгаш тракторист бүрүзүнүң кылган ажылының түңнелин көргүзүг самбыраларынга илередип турар.

Бирги трактор-хову ажылының бригадазында партия-комсомол бөлүү (партбөлүктүң организакчызы Г. И. Бакуров) тургустунган. Эш Бакуров бодунуң ажылын аажок бодамчалыг болгаш утка-шынарлыг чорудуп турар. Бригадада ажыл-ишчилер бүгү болуушкуннарны үргүлчү таныжып, боттарының ажылының түңнелдерин хүн бүрүде билип ап турар. Агитхуудустарга мурнакчыларның дуржулгазын чырыдып, четпестерни айтып, үрей кылыкчыларны шүгүмчүлеп турар. Оон аңгыда чаңнык-чыгаштарны болгаш шоодуглуг бюллетеньнерни бригадаларда үндүрүп турар. Чижээ, ушку трактор-хову ажылының бригадазында агитхуудустарның бирээзинге комбайнер В. М. Безбородкин хүнүн-не 50—60 гектар тарааны кезип турза-даа ажылдың шынарын хайгааравайн, тарааны чалдай кестирип, ооргаларны артырып турарын илередип бижээн. Ол шүгүмчүлел эш Безбородкинни билиндирген болгаш ол ам өскелерге үлегерлиг ажылдап турар.

Комбайнлардан тараа сөөртүр ажылда эш Тарасенко автомобилиниң хаарткаан багай септээш, тараа чидирин кылып турган. Ону шоодуглуг хуудуска чуруп бижип каарга эш Тарасенко оон чогуур түңнелди кылган болгаш чидириг кылыр хамаан чок, харын тараа сөөртүрүнге харысалгалыг болур дугайында өске чолаачыларның ажылын хайгаарап турар апарган.

Дүжүт ажаап алыышкыны-биле кады колхозчулар мал чемнерин белеткеп турар.

С. ТУШКОВ.

Кур чер совхозундан чагаа

Сентябрь — бистиң республикага дүжүт ажаап алыышкынның чорударынга эң-не шиитпирлиг ай. Ам бо айның бирги чартыы эрте берген. Соок улам-на күштелип, хырның баараны сыннар баштарында кестүп кээп турар апарган. Черде ажаан алдынмаан тараа ам-даа хөй.

Мындыг дүшкүүрлүг үеде хову турлагларының чанында үрелик, ажылдавайн тургулаар комбайннарны болгаш тракторларны көөрге, дыка-ла хараадаанчыг. Манаа хамаарыштыр Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунда байдалды чугаалажып көрээлиңер. Бо совхозта дүжүт ажаап алыышкынының техниказының септелгези багай шынарлыг болуп турарын бригадаларга чоруп чорааш көрдүвүс: 74 комбайннарның 17-зи үреликчи туруп турар.

Бригадаларда үрелиишкиннер хүн бүрүде болуп келген. Кайгамчык эки аас хүннер турда-ла, № 8 бригаданың (бригадири эш А. Моңгуш) техниказының деңкезини ажылдавайн баргылаан. Ылангыя сентябрьның 10-да бригадада бар 12 комбайннарның алдызы ажыл чок хүнзээн, а сентябрьның 13-те чүгле үш комбайн ажылдаан. Мында дүне ажылдап турар комбайннар шуут чок. Механизаторлар ажылче дүъш үезинде үнгүлээр. Күш-ажылдың сагылга-чурумун дыка кошкак. Кижизидилге ажылы чоруттунмайн турар. Бригаданың ажыл-чорудулгазының түңнелиниң чавыс боор турары ынчангаш анаала таварылга эвес.

Ажаап алыышкын эгелээнден бээр 27 хонук эрткен. Ынчаарга үк бригада ажаан алза чогуур 3775 гектар тараазының чүгле 614 гектарын ажаап алган. Бригаданың социалистиг хүлээлгезинде бүгү тарааны 30 ажыл хүнүнде ажаап алыр дээн. Бир эвес ам ажылдап келгени ышкаш оожум темпилиг болур чүве болза, манаа ажаап алыышкын ажылдары беш-алды ай хире үргүлчүлээр апаар. Темпини дүргедедирин чүгула деп чүве моон-на илдең-дир.

Бо бригаданың турлаандан каш-ла базым черден эгелээш-ле кукуруза чаттылып чоруй барган. Ам ында 170 гектар шөлде кукурузаны ажаап ап болур үези эрте берген. Оон ынай № 3 болгаш 9 бригадаларда байдал моон база-ла дээредевес.

№ 1, 2, 7 бригадаларда байдалды мактап болур. Оларда ажылчын болгаш техника кужу чөп ажыглаттынып турар. Күш-ажылдың сагылга-чурумунуң байдалы-даа эки. Агитхуудустар, көргүзүг самбыралары хүн бүрүнүң ажылдарының түңнелдерин көргүзүп турар.

№ 7 (аныяктар) бригада сентябрь 12-ге чедир 3865 гектар тарааның 2564 газын ажаап апкан. Ында эштер Ондар Доржу, Куулар Дадар-оол, Ховалыг Ашак-оол, Марбай-оол Сегээ, Борис Ондар олар бо совхозтуң мурнакчы комбайнерлериниң одуруунда киржип турарлар.

Бир эвес ажылды ындыг мурнакчы бригадалар болгаш кижилер ышкаш шалыпкын чорудуп келген чүве болза, совхозтуң күскү хову ажылдарының ниити темпизи дүрген болур ийик. Ынчаарга ажылдың темпизи дыка оожум. Сентябрьның 12-ге чедир 31692 гектар тарааның чүгле 6504 газы ажаан алдынган. Черде кайы хире хөй тараа бары моон илдең ышкаш чүл?!

Бо айтырыгны совхозтуң чоокта чаа болуп эрткен актив хуралынга шыңгыы чугаалашканы-даа шын болган. Өстүрүп алган тарааны чидириг чокка ажаап алыр херек. Мындыг төлээде, техниканың ажыглалын, бригадаларга күш-ажылдың организастаашкынын экижидер херек дээрзин ол актив хуралы чугаалашкаш, түс-түс бригадаларже совхозтуң удуртур ажылдакчыларын чорутхан.

Бо совхозтуң дүжүт ажаап алыышкынынга Кызылдың башкы институдунуң 61 студентилери дузалажып турар.

Д. ТИНМЕЙ.

„Коммунизмниң херели“ колхозта

Тараажыларның дүжүт ажаап алыр ажылы күштелген. Таңды районда «Коммунизмниң херели» колхоз сентябрь 12-ге чедир 2000 гектар кызыл-тасты кестирбишаан, 850 тонналы савалаан. Күрүнеге 600 тонна тарааны колхоз дужааган. Эрткен чылга деңнээрге, бо чылын артель дүжүт ажаап алыышкынынга оалдалап кирген. Бо ажылды дүргедедири-биле хемчеглер алдынып келген.

Комбайнер Г. Булумаев «С-6» деп ийи кожуглуг комбайн-биле хүнзе 20 гектар тарааны ажаар турган 30—35 гектарны, аныяк комбайнер С. Кара-оол, М. Ооп «СК-3» комбайн-биле хүнде 10 гектар тарааны ажаар турган 15—20 гектарны ажаап ап турар. Кедээ ажыл-агый техникумунуң студентилери Оңгар-Хову бригадазының төп шаңнында тарааны шалыпкын арыглап, изии бээриинден камгалап, машиналарга саадал чок чүдүрүп турар. Сургуулдар А. Герасименко, Л. Пирогова, К. Бады болгаш оон-даа өскелер ажаап алыышкынга эң-не идепкейлиг кириишкеннер.

Сургуулдар тараажыларга беседаларны чорудуп, агитхуудустарны үндүрүп келген. Эдикчи-таарыштырыкчы мастер Г. Яковлев тараа арыглаар машиналарның ажылдаар кезектерин үргүлчү септеп, үзеп-чаап турар. Ам тараа арыглаашкыны үзүктелиишкин чок. Чолаачылар Н. Бережнев, В. Ивонин, Н. Горбунов шанче тараа сөөртүрүнүң хүнде нормазын 130—150 хуу күүседип турар.

Д. ДАНЗЫН-ООЛ.

МУРНАКЧЫ БРИГАДА

Таңды районнуң дуржулга станциязында ховунуң беш дугаар бригадазының механизаторлары дүжүттү чидириг чокка ажаап алырының болгаш күскү чер аңдарылгазының талазы-биле өске бригадалардан мурнап, чарыштың бирги черинде чоруп турар. Күскү чер аңдарылгазында трактористер Н. Домажеков, Г. Жданов, Н. Федоленко олар эң эки ажылдаар болгаш кызымаккай чоруун көргүскеннер. Тарааны кестирериңге, бастыларынга комбайнерлер И. Иванов, В. Скрипунов, Ю. Кошкаров олар тергиидеп, хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип, ажылдың эки шынарын көргүзүп турарлар.

Кол шанче болгаш күрүне складтарынче тараа сөөртүп турар Н. Бедарев, В. Никулин, Н. Мельниченко олар бо бригадада мурнакчы чолаачылар. Төп шаңда тараа чүдүрүкчүлери А. Щетников, А. Пашнев олар багай эвес ажылдап келгеннер.

Механизаторлар, чолаачылар, кедээ ажыл-агый техникумунуң мында ажылдап турар студентилери эки дериттинген хову турлаанда чурттап турарлар. Бригада төвүнде чумар бажың ажылдап турар. Столовая чемниң шынарын экижиткен. Удуур улуг өрээлдерде орун нар бар. Солун-сеткүүлдер үргүлчү кээп, радиоприёмник ажылдап турар. Агитхуудус чогуур үезинде бо-ла үнүп кээр.

К. КЕРТИК-ООЛ.

Бир совхозтуң тудугжулары

Барыын-Хемчик районнуң «Тээли» совхозунуң тудугжулары СЭКП Тыва обкомунуң V-ки пленумунуң болгаш парткомнуң ийиги пленумунуң доктаалдарын амыдыралга күүседир талазы-биле бо чылын элээн ажылдарны кылганнар. Совхозтуң тудугжулары бо хүннерде алды аал ниити чурттаар чаа бажыңнарның тудугларын бүрүн доосхан болгаш 11 бажыңнарның чүгле плиталарын салыры арткан. Эң ылангыя коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты бо чайын чаалап алган эш Конзайның бригадазы эрги, чаа 8 бажыңнарның тудуун бүрүн дооскаш, ам бир бажыңның крышазын доозуп турар. Бо чылын совхоз пландан дашкаар хөй кыргыыр бир пунктуну, инек тарып боозадыр черде бир бажыңны, фермаларга 3 аал ишти чурттаар ийи бажыңнарның тудуун доосхан болгаш 12 чаа өглерни бүрүн херексел-биле доозуп, ажыглаалга киирген.

Совхозтуң планныг тудуглары барык дооступ турар болза-даа, ол тудугларга херек плита херекселдери чок болганындан печкалар четче кылдынмаан. Ол ышкаш кадаг, шифер чогундан дыка хөй тудуглар ара соксаттынган.

Бо талазы-биле совхозтуң чагыын «Сельхозтехниканың» район салбыры ой-шаанда хандырбайн турар. Бир эвес тудугнуң үстүнде айыткан материалдары белен турган болза, тудугжулар совхозтуң тудуг талазы-биле онаалгаларын Улуг Октябрьның 46 чыл оюнда бүрүн доозуп шыдаар турган ийик.

К. КАЛГА-ХӨӨ.

Партия чырыдыышкынынга четчелээшкин доозулган

Улуг-Хем районнуң колхозтарында, совхозтарында болгаш Шагаан-Арыг хоорайның бүдүрүлге, албан организация черлеринде партия организациялары партия чырыдыышкынының четчелээшкинин чорударда, марксист-ленинчи теорияны пропагандалаарын, ажылчы чоннарның политиктиг өөредилгелерин организастаарын улам ыңай экижидериниң талазы-биле СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин чырыдырда чедиишкинниг боттандырарының, практиктиг ажыл-чорудулгалар-биле өөредилгениң харылзаазын күштелдирериниң негелделеринге дүүштүреренче угландырган.

Районнуң партия организациялары партия чырыдыышкынының чаа өөредилге чылынга белеткелдерин, четчелээшкиннерин чорударын доозкан. Районда ниитизи-биле партия чырыдыышкынында 95 бөлгүмнер, экономиктиг школалар, теоретиктиг семинарлар тургустунгулаан, оларда 1880 ажыг кижи хаара туттунган. Марксичи-ленинчи теорияны калбаа-биле өөренип, шиңгээдип алырыбиле кады үлетпүрнүң, садыгның, транспорттуң, кодээ ажыл-агыйның тодаргай экономикаларын, коммунистиг кижизидилгениң айтырыгларын, а ол ышкаш ажылчыннарның, колхозчуларның бүдүрүлге мергежилин бедидеринге идиглиг болуп турар чурнакчы дуржулгаларны, эртем-техниканың чедиишкиннерин өөредиринге хоорайның бүдүрүлге, албан черлериниң база совхозтарның ажылчыннарының болгаш колхозчуларның бедик сонуургалдыын районнуң партия чырыдыышкынының системазынга четчелээшкиннерниң түңнели көргускен. Чижээ, «Улуг-Хая» совхозта партия комитеди партия чырыдыышкынының системазынга четчелээшкиннер чорудуп турган үеде, коммунистер болгаш ажылчы чоннар политиктиг өөредилгеге болгаш кодээ ажыл-агыйның тодаргай экономиказын, мурнакчы дуржулганы, бүдүрүлгечи мергежилдерни калбаа-биле өөренир күзел-сонуургалдарын илереткеннер.

Эрткен өөредилге чылында совхозта политөөредилгеге 12 бөлгүмнер, 200 ажыг дыңнакчылар турган болза, ам совхозта 373 дыңнакчыларлыг 23 бөлгүмнер тургустунган. Партия чырыдыышкынының бөлгүмнери, оон дыңнакчыларының саны эрткен чылдагызындан барык ийи катап өскен. Оон иштинде коммунистерниң хөй нуруузу өөредилгеде хаара туттунган. Совхозтуң бүгү салбырларында, мал фермаларында кодээ ажыл-агыйның тодаргай экономиказын өөрениринин 5 бөлгүмнери, зооветеринария өөрениринин 8 бөлгүмнери тургустунган. Сүт-бараан фермазының саанчылары, хойжу бригадаларның кежигүннери, ферма эргелекчилери, учётчиктер болгаш партия, советтиң активтери база бүрүн хаара туттунган. Ол бөлгүмнерниң пропагандистеринде дээди, ортумак эртемниг кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, партия, совет органнарның удуртур ажылдакчылары быжыглаттынган.

«Чодураа» колхозта партия организациязы чаа өөредилге чылында партия чырыдыышкынының четкилеринге четчелээшкинни организастыг эки чоруткан. Эрткен өөредилге чылында «Чодураа» колхозка 40 ажыг дыңнакчыларлыг чүгле 2 бөлгүмнер турган болза, чаа өөредилге чылында 94 дыңнакчыларлыг 6 бөлгүмнерни тургускан.

Партия комитеди чаа өөредилге чылында пропагандистер-биле ажылдың тодаргай хемчеглерин, эң ылапгыя семинарлар чорударын, методиктиг дуза көргүзериниң хемчеглерин ажылдап кылган. Партия комитединиң идеология килдизиниң чанында тускай методиктиг чөвүлелди тургускан.

Чаа өөредилге чылында партия чырыдыышкынының өөредилгелерин чер-черге организастыг эгелээриниң тодаргай хемчеглерин партком болгаш районнуң партия эге организациялары амдан эгелээш боттандырып турар.

Д. МОНГУШ.

Дуза деп чүве бо-дур

— Таңды районда дуржулга станциязының картофелин барып казар, дужутту чогуур үезинде, чидирбе чокка ажаап алырынга, күсеп хову ажылдарынга дузалажыр, средада эртенгиниң сес шакта институт чапынга чыглыр.

Ол чарлалды ёзугаар институттуң башкыларындан болгаш студентилеринден 45 кижи чыглып келген. Кижи бүрүзү амгы иштиг-тулук хову ажылдарының дугайын, аңаа дузалажып ажылдаарының ужур-дузазын эки билир.

Дуржулга станциязынга олар үш хүн ажылдаар деп даалгалыг. «Ажыл-баc, ажылдаар херек», харын. Кончуг-ла эки-дир» дишкен чугаалар оларның аразында дыңналыр турган.

Станцияның бешки бригадазынга хап чедип келдивис. Шефчилерниң удуртукчу-бригадири Г. Ковалев ол бригаданың бригадири-биле чугаалажып дугурушкан соонда,— картофель шөлүнче! — деп команда болган.

Ук шөлде Кызылдың кодээ ажыл-агый техникумунуң студентилеринден 34 кижи ажылдап турлар. Оларның-биле кожа барып тургулаптывыс. Бәйы черден бээр казарын, ным дүпү кылырын ол-ла дораан тодарадыпкан. Ажыл-даа шак ынчаар органистыг эгелээн. Ол хүн кежээге чедир 10 гектар картофель бистиң кужувус-биле ажаап алдынган. Дузалачы деп чүве ол-дур. Кызылчыларның шеф дузалаачызының ачызында бо станция картофелинде дүрген темпилиг ажаап алырының талазы-биле республикада мурнакчы ажылагый болу бергени ынчангаш аңаа-ла таварылга эвес.

Ам-даа ийи хүн ажылдаар ужурлуг. Ажыл-ла хөй. Чипге-тараа саваны саразттаар апарган. База-ла чугула ажыл. Ынчангаш ийи хүн иштинде 100 тонна саванны саразттап бериптивис.

Шефчилерниң аразында башкылардан Г. Ковалев, С. Хейнер-оол, Е. Салзынмаа, студентилерден М. Бичин, М. Хунай, Х. Увазай, С. Өргe, С. Чечекмаа, М. Билдиимаа, Ю. Зырянов, Х. Хуваскаал, Х. Кожай-оол болгаш оон-даа өскелериниң онза кызымаккай ажылдааның мактаары черле өөрүнчүг.

Эки дузалашкавы дээш өөрүп четтиргенин станцияның ажыл-шычилери болгаш удуртукчулары бисте илереттинен.

К. КЕРТИК-ООЛ.

Адыгей автономнуг областың кукуруза шөлдеринде ажаап алыышкынның изиг түлүк үези. Красногвардейскиниң бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйларында кукурузаны дүрген болгаш мергежилдиг ажаап ап турар. «Родина», «Дружба», «Россия» болгаш өске-даа колхозтардан алдын мочактар чудурген машиналар Усть-Лабинскиниң тараа хүлээп алыр пунктузунга үзүттел чок кээп турар. СЭТА-ның фотохрониказы.

Күш-ажылчы салыышкынывыс болзун

Чурттуң байлаан—тарааны чидирбес чокка ажаап алыр дээш бүгү улустуң демиселинге бистиң медицина училищезиниң сургуулдары база-ла киржип турарлар.

Сентябрьның 6-да Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» колхозунуң Хайырлыгда хову бригадазынга чеде бердивис. Хөй-даа эвес, сес уруглар бис. «Далайга дамды дуза» дижир болгай, бистиң кужувус ажаап алыышкын ажылдарынга база дуза-ла болгай. Дузалажыр дээш келдивис — дидивис.

Ук колхоз багай эвес дужутту өстүрүп алган болду. Шынавыла, ажыл-даа хөй-ле. Бар-ла шаавыс-биле ажылдап, дузалажып тур бис. Каш-ла хонуктар иштинде 306,8 тонна тарааны машиналардан дүжүрдүвүс, 211,6 тоннаны чудурун чоруттувус, 16 тоннаны арыглааш, 24 га чериң мажаан дырбааш-биле бөлдүрдүвүс.

Ажыл үргүлчүлевишаан. Ол-даа болза чеди чыл планының күүселдезинге бистиң күш-ажылчы салыышкынывыс болзун.

М. ЧЕЧЕК.

Кызылдың медицина училищезиниң сургуулу.

Республикада мал чемнериниң белеткелдериниң чорып турары

(Сентябрь 15-те хуузу)

Районнар, ажыл-агыйлар	Сиген	Силос	Будук-бүру
Барыын-Хемчик	51,8	4,8	2,5
Чөөн-Хемчик	50,6	2,0	2,8
Улуг-Хем	39,6	2,1	8,6
Чөөн-Хемчик эргелели	**45,8**	**2,4**	**4,7**
Тожу	57,3	125,4	0,7
Бии-Хем	41,4	1,3	3,3
Каа-Хем	41,1	10,2	4,8
Таңды	34,6	2,8	1,1
Таңды эргелели	**40,2**	**3,8**	**2,5**
Тес-Хем	88,6	1,3	1,5
Өвүр	45,7	—	1,1
Тес-Хем эргелели	**58,0**	**1,0**	**1,4**
СОВХОЗТАР:			
«Барлык»	66,3	—	3,2
«Шекпээр»	65,8	—	2,6
«Чыраа-Бажы»	62,4	—	1,9
Дуржулга станциязы	58,0	—	—
«Сүт-Хөл»	57,9	—	3,8
«Тес-Хем»	56,0	—	0,4
«УТКА 25 чылы»	55,0	—	10,0
«Өөк»	51,0	—	3,4
«Тээли»	44,6	—	5,9
«Тиилелге»	42,5	—	1,6
«Межегей»	39,0	—	1,6
«Улуг-Хая»	33,8	—	12,8
«Элегес»	31,4	—	1,0
«Найырал»	26,4	—	4,7
«Тыва»	22,6	—	
«Суглак»	13,0	—	
«Көк-Тей»	2,4	—	

Республиканың бүгү колхозтары болгаш совхозтары сиген белеткелиниң планын 45,2 хуу, а силос салыышкынын — чүгле 5,2, а будук-бүрү чемнерни белетээрин 3,4 хуу күүсеткен.

Бүгү-ле арганы ажыглаар

ЧАА-ХӨЛ. (Телефон-биле). Бо чылын сигенниң үнүжү орай үнген болзажок, «Найырал» совхозтуң ажыл-ишчилери ниитиниң малынга чем белеткээр ажылды организастыг чорудуп келген. Бо хүннерде 1428 тонна болдууп, 1518 тонна шыктыг чемнер белеткеттинген.

Салбырлар аайы-биле организастаттынган бригадалардан аңгыда, сиген белеткээр ажылды сүт-бараан фермаларының коллективтери, хой ажылының бригадалары база калбартып турар. Бо хүннерде мал чемин 1320 ажыг центнер будук-бүрү белеткеттинген. Хову ажылының бригадаларындан саваң бөлүп сарааттаар звеноларны база организастаан.

„Шынга" парлаттынган соонда...

„Оларны ажылга чүге хүлээп албааныл?"

Ындыг эге-биле № 198 «Шынга» парлаттынган чүүлдүң фактылары шын болган дээрзин респотребсоюзтуң баштаар чериниң даргазының оралакчызы А. Середкин редакцияга харыылаан.

Өөредилгезин доосназ келген, ниитиниң чемненилгезиниң талазы-биле технолог тускай эртемниглерни ажылга киирериниче сагыш салбааны дээш баштаар чер кадрлар талазы-биле дарганың оралакчызы П. Курченкону администрация шугуму-биле хемчег алган болгаш чоокку үеде кадр килдизиниң ажылын экижидип, корум-чурумчудуп чорударын оон бодундан негээн.

Өөредилге доосназ келген, аъш-чем белеткээр технологтар: Т. Бурбуну, Б. Донганты, И. Дамдынны болгаш Н. Сарайны Кызыл горпозунуң болгаш И. Караштанны Тес-Хем райпозунуң поварларында киирген.

Дуржулга станциязының № 5 бригадазында аңгыс андарылгазы дүрген темп-биле чоруп турар. Мында ажылдап турар трактористер хүн үлүүн ажыр күүседип, станцияның өске бригадаларында трактористерни мурнап турарлар. Тракторист Георгий Жданов аңдарылга планын 150—200 хуу чедир күүседип, үлегер-чижээлиг ажылдап турар.

Чурукта: № 5 бригадада аңгыс аңдарылгазы.

Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

ЭРТЕМ—КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙГА

«Биология эртемин улам ыңай хөгжүдер болгаш оон практика-биле харылзаазын быжыглаар талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалынга мичуринчи угланыышкынның совет биологтары улуг чедиишкиннерни чедип алган болгаш генетика, селекция база үрезин ажылының талазынга, ылаңгыя оон ызыгуур салгаар болгаш өскерлиичел чоруун эргелеп-башкарарының айтырыгларынга делегейде кол черни ээлеп турар, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң теориязынга болгаш практиказынга бөттүг салыышкынны киирген деп демдеглеттинген.

Совет биологтарның чамдык чедиишкиннериниң дугайын моон адаанда парлап турар.

◆ Одессада Бүгү-эвилелдиң селекция-генетиктиг эртем-шинчилел институдунуң, Мироновский селекция станциязының эртемденнери, Ленинчи шаңналдың лауреаттары **П. Ф. Гаркавый, В. Н. Мамонтова, В. Н. Ремесло** болгаш өске-даа селекционерлер янзы-бүрү культураларның бедик продуктулуг чаа сорттарын чедиишкинниг өстүрүп үндүрүп турар. Чижээ, Краснодар крайда Ленинчи шаңналдың лауреады селекционер **П. П. Лукьяненко мызын тарыыр кызыл-тасты тургускан**, ол **сорт бир гектардан 40—60 центнер дужутту** берип турар.

◆ **ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының** Кол ботаниктиг садынга хайнакташтырылганың аргазы-биле **кызыл-тас-пырейниң** 1, 186, 199, 48 болгаш **чазын тарыыр кызыл-тас-пырейниң 56 деп хайнактарының үнелиг сорттарын алган.** Бедик дужуттуг-биле ылгалып турар 188 болгаш 599 деп чаа сорттар кара доврактыг эвес зонаның, Прибалтиканың болгаш Казахстанның 16 областарында райончуттунган. Оларның иштинден 186 деп сорт аажок дүрген быжычаа болгаш улуг үрезинниг, 599 деп сорт кышка удур быжыг турушттуг болгаш оон аңгыда кадыг бегелээшкинге алыспас. Кызыл-тас-пырейниң 1 болгаш 48 деп хайнактары бедик дужуттуг болгаш ужуп чыдыптар чорукка аажок шыдамыккай. Чижээ, Прибалтикага районнуткан 1 деп хайнак бир гектардан 70 центнер дужуттуг-де безин ужуп чытпаан.

◆ **Калийлиг чемишчидилгелериң янзы-бүрү хевирлери** кодээ ажыл-агый культураларының дужуттуунге болгаш шынарынга аңгы-аңгы салдарны чедирип турар.

Оларның үре-түңнелдиниң өөрениp көрүп турган, чемишчидилгелер талазы-биле Я. В. Самойлов аттыг институт чигир свёклазынга чиг дусталдары (хлорлуг калий болгаш магний бар сильвинит, карналлит болгаш каинит база микроэлементилер холумактарын) чемишчидилгеге кылдыр ажыглаары чогумчалыг деп доктааткан. Ынчалзажок хлор хөй анаргандa оларның шынары баксыраай бээр үнүштер бар. Ол болза картофель, виноград, таакпы, шай, цитрустуг болгаш өске-даа чамдык культуралар болур. Бо культураларга, ылаңгыя картофельге ээзан чогумчалыг чемишчидилгелер болза хлор чок калийлиг чемишчидилгелер (калий сульфады, калимангнезия болгаш калий селитразы) болур. Хлор чок чаа калий чемишчидилгелеринге: көк-даш, монофосфат болгаш калийниң метафосфады-биле дуржулгалар кылып турар.

Цементиниң калий бурулаажы хөрзүнүү калий-биле байыдып база оларның ажыг чоруун эвээжедип турар. Москва, Рязань, Псков, Владимир болгаш Калинин областарында янзы-бүрү хөрзүннеринге ол чемишчидилгелерни шенеп көөрге үнүштер калийни эки шиңгээдип ап келген болгаш оларның өзүлдезинге база дужүүнге эки салдарны ук чемишчидилгелер чедирген. Кара довурактыг эвес зонаның ажыг хөрзүннеринге хлорлуг калийни ажыглаарга картофель дужүүн бир гектардан ортумаа-биле 28 хуу, а калий бурулаажын немээрге—45 хуу бедиткен.

◆ Москва областа Моссовет аттыг совхозтуң агрономнары-биле кады ажылдап турган, ССРЭ-ниң Эртемнер Академиязының Кол ботаниктиг садының ажылдакчылары 100 гектар ногаа культураларын **идепкейжитпен креолин препараттары**-биле ажылдап кылган. Дуржулга эки түңнелди берген: хоралакчылар узуткаттынган. Картофельдиң база томаттарның аарыыр чоруун 3—4 катап кудуладыр болгаш ооң-биле оларның дужүүн 20—30 хуу бедидер арганы берип турар хемчеглер база ажылдап кылдынган.

◆ Москва областың «Зарайский» совхозунга **бок-үнүштер-биле демиселге гербицидтерни ажыглаарының** бүдүрүлге дуржулгазы чоруттунган. Картофель өзүмнерин 2,4Д деп ээлдириг-биле (600 литр суггa 2 килограмм препарат) ажылдап кылган. 1 гектарга 600 литр ээлдириг оңаажырын барымдаалап, кургаг үеде тракторнуң дузазы-биле ук ээлдиригни чаштырып турган. Чеди хонганда бок-үнүштерниң 90 хире хуузу өлгүлеп калган. Гербицид-биле ажылдап кылбаан ховунуң кезииниң бир гектардан дужүү 80 центнер, а ажылдап кылган черниң — 114,3 центнер болган. Ынчангаш дужүт немелдези—40 ажыг хуу, а күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү холбиле бок чашпан чулганынга деңнээрге 13,2 хуу өскен.

◆ Молибден үнүштерниң азот солчулгазынга улуг ужур-дузалыг, оларның кышка турушттуг база кандаашкынга турушттуг чоруун бедидип, хлорофилльди камгалаарынга болгаш мөөнээринге дузалап турар. Ынчалзажок кара довурактыг эвес зонаның хөрзүннеринде ол чедишпейн турар. Ындыг хөрзүннерге **молибденни немээри** культураларның, ылаңгыя бобы культураларының дужүүн дыка бедидип турар. Ол дугайын «Снегири» деп эртем-экспериментилдиг ажыл-агыйның (Москва областың Истринск районы) ховуларынга үнүштер физиологиязының К. А. Тимирязев аттыг институдунуң сес чыл дургузунда чоруткан дуржулгалары херечилеп турар. Эртемденнерниң ажылдарының түңнелдерин практикада ажыглап турар. Ярославль областың Ростов районунуң В. И. Чапаев аттыг колхозунга 45 гектар шөлге молибден немээш чоктараа тарыырга оон бир гектарындан-на 40 центнер, а молибден чокка тараан чериң бир гектарындан чүгле—25 центнер үрезин алдынган. Молибден чемишчидилгелериң төгерге чарыгдаттынган рубль бүрүзүнге 20—25 рубльдиң немелде продукциязын берип турары санаттынып көрдүнген.

◆ **Кукуруза**, капуста болгаш морковь үрезиннерин **гамма чырыы-биле тарылга мурнунда херелдендирип** турганы, ССРЭ-ниң Эртемнер Академиязының биофизика институдунуң алган түңнелдери перспективалыг болуп турар. Ол болза оларның дужүттүүн көвүдеткен болгаш продукцияның шынарын экижиткен: чигир, белоктар болгаш витаминнер өскен. Москва областың байдалдарынга кылган херелдениишкин кукурузаның ногаан массазының дужүүн 20 хуу, а аңаа углеводтар, үстер, белоктар болгаш С витамин бар болуруң—30 хуу бедиткен. Капуста дужүү 21 хуу, морковьтуу—35 хуу көвүдээн.

◆ **Кышкы айларда малды болгаш аал куштарын ультра-экпең өңнүг чырыы-биле херелдендирери** оларның хөгжүлдезинге болгаш амыдыралчы ажыл-чорудулгазынга аажок таарымчалыг салдарны чедирип турар. Оон түңнелинде хаван оолдарының деңзи немелдези 20 хуу, бызааларның—15—20 хуу, сүт саалдазы—10—12 хуу, чуурга бээри—22—25 хуу көвүдеп турарын хөй удаа чоруткан дуржулгалар көргускен. Ол ышкаш малдың нинти байдалы экижиир болгаш оларның аарыгларга удурланыр чоруу өзер.

◆ **Мал болгаш куш чемнеринге витаминнерни немээри** кайгамчыктыг эки түңнелдерни берип турар. B^{12} витаминниң биомассаны ап турган хаван оолдарының хонукта ортумак немелде деңзизи анаа рационга бодаарга 75 хуу бедик болганын Грозный бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйларынга чоруттунган дуржулгалар көргускен. Балыктар баарындан болгаш сүт ижер өске-даа далай амытаннарындан А витаминниң концентрадын алырының аргазын А. Н. Бах аттыг биохимия институду база ажылдап кылган.

Витаминнерни алырынга болгаш ажыглаарынга холбаштырган бөлүк ажылдары дээш ССРЭ-ниң Эртемнер Академиязының Президиуму профессор В. Н. Букинге А. Н. Бах аттыг шаңналды тывыскан. Бойдустуң витаминниг чемнерин ажыглаарын кызымал концентраттар-биле дүүштүрери эң эки үре-түңнелдиг дээрзин эртемден доктааткан.

◆ **Тарып олуртурунуң мурнунда картофель борбактарын чара кезериниң ажыктыын** хынап көөр талазы-биле дуржулга «Буденовчу» совхозка (Москва область) чоруттунган. Картофель борбактарын 1—2 сантиметр ханыладыр, азы бир борбакты-да дөрт кезек кылдыр чара кезерин тарып олуртулга эгелеэжке чедир 45 хонук бурунгаар чоруткан. Оон түңнелинде бир гектардан дужүт 55 центнерге бедээн.

Чара кезер чорук болза картофель «характарының» барык-да бүрүнү-биле өзүп үнеринге, өзүмнерни дүргедедиринге дузалап турары доктааттынган. Бо арга эрте ажаап алыр картофель тарып өстүреринге онза эки түңнелдиг.

◆ **Хаваннарның продуктулуун бедидериниң ажыктыг системазын** ССРЭ-ниң Эртемнер Академиязының Генетика институду ажылдап кылган. Ол болза уксаалыг кыс малдың баш санын үзүктел чок шилип алырын болгаш чаартырын, уксаа аразының хайнактаашкынындан гетерозис алырын болгаш рационалдыг чемгерилгени киирип турар. Ол арга-биле төрүүр кол хаваннарның чыл иштинде ийи оолдаашкынындан 20—25 хаван оолдары алдынып турар, а оларның оолдарын чаңгыс катап төрүүр кылдыр ажыглаары 65—70 баш хаван оолдарын чыл бүрүде семиртилгеге тургузар арганы берип турар. Чаа система болза, төрүүр кол хаван бүрүзүнден чылдын-на деңзи-биле 6—6,5 тонна эът алыр арганы берип турар.

◆ **Дагааларны уксаа аразынга хайнакташтырары** эки түңнелдерни берип турар. Уксааларны шын шилип алганда бирги салгалдың холумаа дириг деңзизиниң талазы-биле арыг уксаалыг дагаалардан ортумаабиле 20—25 хуу ажып, ээзэн бедик шынарлыг эъди-биле болгаш дүрген өзүүчел чоруу-биле ылгалып турар. Хайнак аскыр-дагааның дириг деңзизи 90 хонук назылыында 1.780 грамм чедип турар. ССРЭ-ниң Эртемнер Академиязының Генетика институдунга ажылдап кылдынган бо арга бройлер дагаа болдарын массалыы-биле өстүрүп көвүдедиринге онза ажыктыг.

Хойжунуң чедиишкини

Монгуш Кодур-оол — Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунуң дуржулгалыг хойжуларының бирээзи. Чеди чылдың бешки чылын хойжу улуг күш-ажылчы чедиишкиннер-биле эрттирип турар.

Оон коданында бо чылын төрээн 344 хойнуң хураганы мендин камгалап алдынган. Хой бүрүзүнден ортумаа-биле 2 кг дүктү кыргып алган.

Мурнакчы хойжу бодунуң чедиишкинин улам көвүдедир дээш келир кышка бар-ла күжү-биле белеткенип турар. Ол будук-бүрү чемнерни 500 кг чедир белеткээн, кыштаазының чанында кескен сигени 40 хонээн ашкан болгаш сиген белеткелин ам-даа үргүлчүлеп турар.

„Тутканыңны ап ал..."

Кара-Хөл кодээ магазинниң садыгжызы Бужугет Кызыл-оол бодунуң кадайы Эртинени ол-ла магазинниң аштакчызында киирип алган, а херек кырында ол ашааның ажылын холгаарлап, үргүлчү садыглап турар апарган.

Садыг ажылынга кара-туразы-биле кирип алган Эртиненин доңгун чоруу илереп турар. Магазинге келген кижилер бараан өртээн айтырганы, бир-ле шаг болганда, оон хереккээн үнүн дыңнаазынга хомудап чорууршлар.

Кандыг-бир бараанны садып алыкчыга ап бергенде, ылаңгыя идик, хеп аймаалып хемчээлиниң улуг биле-даа барымдаалавайн, «тутканыңны ап ал» деп ол албадап турар. Кызыл-оол-даа, оон кадайы Эртине-даа чамдык барааннарның өртээн улгаттырган садып турарлар. Чижээ, бир килограммы 24 копеектиг далганын 26 копеекке, 5 рубльдиң сорочказын 7 рубль 50 копеекке база янзы-бүрү крупа аймаан шуптузун-на бирги сорттуң өртээнге оларның садыглап турары херек кырында илдең апарган.

Чазактың үндүрген хоойлузунга чөрүштүр, арагаже баш сугар чорук ол ашак-кадайның талазындан база илереп келген. Олар ээрип алгаш, чөшкүп-содаалажыр чоруун чоңга көөргедип турарлар. Августуң сөөлгү хүннериниң бирээзинде Эртине дээрзи бодунуң ашаа Кызыл-оолуң хаваан сандай-биле чара шаап каарга, ол садыгжы ажылынга үнүп шыдавайн турган.

Колхоз төвүнде магазинниң ажылын Бай-Тайга сельпозунуң удуртукчуларының талазындан дарый хынап көргеш, мында бар болуп турар четпестерни эң дүрген чайладыры чугула.

М. САЛЧАК.

РЕДАКЦИЯГА ЧАГААЛАР

Малчыннарга автолавкалар чүге барбазыл?

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң Арыг-Бажы болгаш Хайыракан салбырларының малчыннарынга Шагаан-Арыг райпозу херегледиң чугула барааннарын чедирип сатпайн турар. Бүгү чайның дургузунда райпонуң автолавказы малчыннарга, оода бөлүк турар сүт-бараан фермаларының саанчыларынга барбаан.

— Автолавка эрткен чылын кээп турган чүве, а бо чылын шуут келбестээн. Аъш-чем болгаш херегледиң өске-даа барааннарын суурдан барып садып ап келдивис—деп, Арыг-Бажы салбырның саанчылары хомудалын илередип турар.

К. КОМБУ.

* * *

Чедерниң Өртең-Тейге хой кадарып чораашь, молдурга кадарчызы О. Чыдыгбайга ужуражып, оон-биле ажылывыс дугайын, ылаңгыя кыштаглаашкынны канчап эки эрттирер дугайын чугаалажып олурувуста, алдыыртан бора аъттыг кижи буруладып олур. Келзе-ле хойжу О. Баяндоо болду. Ол бодунуң чорук кылып чоруурун биске чугаалады.

— Аалым Чедер курортунуң чанында. Шай, таакпы, хлеб садып алыр дээш суур кирип бар чор мен. Рабкоопта ийи автолавка бар болгай. Олар бо чайын бистерге барбады. Суурга чедир 8 километр черге чорук кылыры малчын кижиге шуүттүг-ле чүве-дир.

Эш Баяндооның хомудап турары-ла шын. Чедер курортунуң адаа, үстүнде он ажыг кодан малчыннар бар. Оларга автолавка хүнүң эвес-даа болза, неделяда оода ийи-үш удаа чедип болурунуң аргазы бар-дыр.

Рабкооптуң баштаар чериниң талазындан мону чүге организаставайн турарыл? Бо дугайында малчыннарның хомудалын кажан хандырар ирги?

Т. ОЧУР-ООЛ,
«Тиилелге совхозтуң хойжузу.

Чай дургузунда барык ажылдаваан

Чаа-Хөл рабкоовунуң баштаар чери (даргазы эш Потылицын) чоннy барааннар-биле дыка четпес хандырып турар. Ийи муң ажыг кижи чурттакчылыг Булуң-Терек магазини барык бүдүн чай дургузунда хаaглыг туруп келген. Эң баштай аңаа оор кирген ужуруңда, ол хагдынган, а ооң соонда ону септеп эгелээш, чаа садыгжыны база тыппайн турар.

Ында чон магазин дугайын ам мырыңай чугаалашпас апарган. Рабкооптуң автолавказы Чаа-Хөлден эвээш продуктуларны аппарып турар, чонга ол чедишпейн турар.

Совхозтуң ажыл-херээнге-даа, рабкооптуң садыг-саарылгазының планын күүседиринге-даа шаптыктыг бо четпес байдалды канчаар көрүп турар ирги?

А. ТҮЛҮШ.

Солун чүүлдерниң дугайы

НОГААН БҮРҮНҮҢ ЧАЖЫДЫ

Эстонияга хүнвээрек чай чүгле аңаа дыштанып турган кижилерни өөрткен эвес. Эстонияның селекция станциязынга тарылгаларның фотосинтезиниң айтырыын өөренип көрүп турган, чоокку эртен хүннерде ажылын дооскан комплекстиг эртем экспедициязынга бо чай база-ла улуг чедимчелиг болган.

30 ажыг тускай эртемниглер—ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының үнүштер институдунуң болгаш география институдунуң, Ленинградтың кол геофизиктиг обсерваториязының эртемденнери, а ол ышкаш Эстонияның Эртемнер академиязының физика болгаш астрономия институдундан болгаш Тартус университединден келген оларның өөрлери ногаан бүрүнүң чажыдын тывары чуртка бир дугаарында харугда чоруткан. Өзүушкүн үезиниң дургузунда үнүштер хүннүң энергиязын бодунга сиңирип алыры-биле холбашкан нарын чорудулгаларны шинчээчилер өөренип көрген.

Тарылгаларга радиация болгаш суг-чылыг корум-чурумнарының дугайында, хүн спектриниң тус-тус участоктарының фотосинтезке ролюнуң дугайында делгеренгей медээлерни бир дугаарында алган.

(СЭТА-ның корр.).

• • •

КЕЗИИШКИН КЫЛЫРЫНГА УЛЬТРАЗВУКТУ АЖЫГЛАП ТУРАР

Амга чедир-ле металлада үрелик черлерни илередип тыварынга хереглеп турган приборну совет физиктер бүүректе даштарны дилеп тыварынга ажыглаарын саналдаан. Ол приборну—ультразвуктуг дефектоскопту—профессор Л. Розенбергке баштаткан тускай эртемниглерниң бөлүү медицина сорулгаларынга ажыглаар кылдыр шилчиткен.

Ультразвуктуң агымышкыннарын херелдендирип турар ол тускай «дилекчиниң» дузазы-биле хирургтар бүүрек дажы кайда чыдарын илаптыы-биле тодарадып алыр болган. Ол арга чанагаш бүүрекке мырыңай хора чок болгаш рентген-биле шиничилээринге азы кезер столга салып алгаш, аарыг бүүректи хирургтуң суйбап көөрүнге бодаарга, дыка үре-түңнелдиг болуп турар.

Кезиишкинни мынчаар кылыр. Чадагайлап каан болгаш кезеринге бүрүн белеткээн бүүректиң чаны-биле «дилээр херекселди» хирург эрттирер Сапёрнуң холунда мина дилекчизи ышкаш, демги «дилээр херексел» бүүректи сантиметр сантиметри-биле шиничилээр, оон медээ—«даш» осциллографтың экранынга көстүп келир. Тодаргай айытып черинге хензиг кезиишкин кылыр—ол дашты экирти эмнээринче кирип болур.

(СЭТА-ның корр.)

• • •

ТЮЛЕНИЙ ОРТУЛУК ӨЗҮП ТУРАР

Сахалинниң мурнуу-чөөн эриинде далайда улуг эвес бөлүк хаялар—Тюлений ортулук бар. Ол ортулук далай котиктери дээр диириг амытаннарның турлаа кылдыр бүгү делегейде билдинип турар. Кежи үнелиг болуп турар ол амытаннар чайын аңаа эштип чедип келир. Ортулукта даштыг «дөгеленир черге» муң-муң котиктер чыткылаар.

Бир эвес ол ортулуктуң чавыс кезээн улам-на узадыптар болза, котиктер дыка дүргей өзүп көвүдээр деп эртемденнер ам санап турар. Ону кандыг янзы кылырыл?

Ол айтырыгны шиитпирлеп болурун бир мындыг таварылга көргүскен. Бир-ле катап ол ортулуктуң даштыг эриинче улуг эвес судноу шуурганда хайымнаан суг үндүр чалгыпкан. Судноуң командазы ону каггаш чоруй барган, ынчаарга судноуң каң хааржаа океанның эрикке чаа участокту кылыптарынга «дузалаан».

Бир эвес ортулуктуң хаяларының аразынга херек чок апарган элээн каш эрги судноларның корпустарын дүжүрүп каар болза, котиктерниң «дөгеленир чери» өзүп турар дээрзи черле билдингир. Оон ангыда өйнги арга база бар: далай дүвүнче демир өргеннер киир шаап каар болза оларның дузазы-биле далай чаа саарыгларны боду-ла кылып алтар.

(СЭТА-ның корр.).

КЕДЕРГЕЙ УЛУГ ГЛОБУС

Ленинградта Васильевск ортулукта шаандагы петровчу кунсткамераның эрте-бурунгу бажыңының сувургазының бөпүтүр бажы оранчок ырактан-на көстүп турар. Ам мында ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының М. В. Ломоносовтуң мемориалдыг музейи туруп турар.

Сувурганың бодунда кедергей улуг глобусту тургускан. ооң даштыкы хевериг кады эрте-бурунгунуң астрономнарының медээлерин ёзугаар черниң кырын көргүзүп турар, а иштики кезээ сылдыстыг оштаргайның картазы болуп турар. Тускай механизмниң дузазы-биле ол бөпүрүкту шимчедип, черниң долганырын көргүзүп турар. Ол бөпүрүктүң иштинге 10—12 кижи хостуг сыңа бээр болгаш ол онзагай планетарийни харугда хайгаарап көрүп болур.

Ол кедергей улуг глобусту XVIII чүс чылдарда орус эртемденнерниң күженишкиннери-биле тургускан. Глобустуң амгы экземплярында черниң кырын болгаш сылдыстыг октаргайның картазын М. В. Ломоносовтуң бодунуң удуртулгазы-биле кылган. Кедергей улуг глобус үр үеде ажылдавайн турганының соонда, көрүкчүлер көөрү-биле база катап ажыттынган.

(СЭТА-ның корр.).

• • •

ОСЬМИНОГТАРНЫ... ДОНГАГА ТУДУП АП ТУРГАН

Кызымал «үңгүрлерни»—дойдан кылган доңгаларны демирлерге баглааш, далай дүвүнче салып киириптер. Осьминогтар дүй аптар деп көңгүс сезиниейн, боттарының чаа «үңгүрлеринге» аажок таарымчалыг турлагжый бээр. Элээн үе эрткенде, демги тудар херекселди үндүр көдүртүп эккээр.

Осьминогтарны шак ынчаар тударының аргазын эрте-бурунгуда херевлеп турган. Осьминогтарны тударынга херевлеп турган, дойдан кылган мындыг херекселди балык ажыл-агыйының болгаш океанографияның Оожум океан эртем-шинчилел институдунуң ихтиологтуг музейинде делгээн. Тускай эртемниглерниң түңнели-биле алырга, ол херексел далай дүвүнге сес чүс хире чылдарда чыткан болуп турар.

(СЭТА-ның корр).

• • •

«ИЗИГ» ОКЕАННЫҢ КУРЛАВЫРЛАРЫ

Эртемденнер академиязы гидрогеологтуг айтырыглар талазы-биле лабораториязының эртемденнери солун картаны тургускан. Чер адааның изиг сугларының тарап нептерээниниң болгаш оларның херек кырында ажыглап турарының дугайында бүгү-ле билдинип турар медээлерни мында киирген.

Термалдыг суглар, ылаңгыя нефтилиг районнарда, Барыын Сибирьде, Кавказ дааның эдектеринде, Камчаткада онза хөй болуп турар. Чамдык сугларның температуразы 200 градус чедип турар.

ЧЫЛАН-БАЛЫК

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының Камчаткада булканология институдунуң экспедициязы Куриль дагларының төп кезээнде Шиашкотана ортулуктуң чанынга ажыл чорудуп турган. Геологтар сугда элдептиг узун балык турганын душ болуп көрүп каан болгаш ону ланчы-биле адыпкан. Элээн болганда демги балыкты суг кыдыынче үндүр чалгыпкан. Ол чылан хевирлиг балыктың узуну бүдүн чартык метр, а калбаа азы шыныңда диаметри—чеди сантиметр болган. Диштелчек аксы хап аксы ышкаш. Кежиниң өңү сарымзык-куу, назыры чок, оорғазында кедергей улуг дыралчак чалгыныг.

Ол болза кончуг ховар туттунар чылан хевирлиг макрель-балык-тыр деп, геологтар шиитпирлээн. Ынчалза-даа туттунган балык алеписавр-дыр. Ол балык Оожум болгаш Атлантика океаннарының терең сугларында туруп турар.

(СЭТА-ның корр.).

Гвинея республика. Бауле хемниң бассейнинде Банакроның хевелирлиг алмазтарының суралгыг уургайларынга 1961 чылдың чазынында национализация үезинде даштыкы компаниялар байлак-эртинениң элбекшилдиг черлерин араатанзыы-биле ап алганнар. Чер казымалын тывар талазы-биле аныяк республикага совет геологтар дузалавышаан, ол районга кимберлит деп алмаз хевири бар чаа-чаа черлерни шиничилеп тыпканнар.

ЧУРУКТА: Банакроның алмазын дилеп тывар ажылда совет тургузулга херексели.

Фото А. Ковалевтиң

СЭТА-ның фотохроникозы.

Делгем перспективалар

П. Тольяттиниң чугаазы

РИМ. (СЭТА). Чурттуң төп обласгарында ИКП-ниң организацияларының партийжи активиниң Перуджа хоорайга болган чөвүлел хуралынга Италияның Коммунистиг партиязының чиигине секретары Пальмиро Тольятти чүве чугаалаан.

«Коммунистерниң эрге-чагырганы чаалап алырының дугайында айтырыг ам хүннүң айтырыы болуп турар, ынчангаш ону Италияның амгы байдалдарынга бөгүн-не шиитпирлээр херек»—деп, П. Тольятти айыткан. Экономика хөгжүлдезиниң байдалы, амыдыралда бергелер, тургустунуп кээп турар хөй-хөй айтырыглар—ол бүгү чүүлдер чуртту эргелеп башкарарынга ажылчы массаларның киржилгезиниң дугайында айтырыгны тодаргайы-биле шиитпирлээринче ам-на кирерин негеп турар.

П. Тольяттиниң оон ыңай чугаазыны болза: «Бистиң конституциявыста баш удур көрдүнген албан черлериниң, институттарының, демократтыг органнарның янзы-бүрү системаларын тургузарының аргазы-биле ажылчы массалар хөй-ниити амыдыралынга киржиринче баштайгы базымнарны кылган турарының дугайында айтырыгны бистер тургузуп турар бис.

Бистер эрткен үеге бодаарга, ам дыка таарымчалыг байдалдарның үезинде, дыка хөй чүүлдер талазы-биле алырга, делегей байдалы туруммчанынның үезинде демисежип турарлыр бис. Ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында керээ бүгү-ле талаларга болуунуң салдарын чедирбейн барып шыдавас. Ынчалза-даа тайбың дээш демиселди үргүлчүлээр ужурлуг. Оон эчис сорулгаларын ам улам-на тодаргайлап болур. Делегейниң душкуурлуг чоруун чавырылдыраарының удурланыкчыларынга удур, испан фашистиг ёзу-чурумга удур, француз авторитарлыг ёзу-чурумга удур, немец ожээнзирек ёзу-чурумга удур демиселди күштелдирер ужурлуг бис. Бурунгаар чоруп, бүгү ажылчын шимчээшкинниң бурунгаарладырынга дузалаар тииледгелерни чаалап ап болур».

«Ынчаарга ол перспективаларны көрбейн турар болгаш чамдык темалар талазы-биле маргылдааны ажыткаш, алыс утказында, ону ам бакталышкын болдурарын оралдажып турар бистиң кыдат эштеривис ханы алдагдалды кылып турарлар-дыр: шак мындыг бактажылышкынның карачангыс түңнели ажылчын шимчээшкиниң чангыс эвиниң, империализмге аштырылышкынны таварыштырарынга эргежок чугула чангыс эптиң үрээшкини боор болур.

Бистерге, итали коммунистерге, тодаргай сорулга онаажып турар: мурнувуста делгем хала бар болганда, бистер ажылдап шыдаар бис... Күрүнени удуртурунга чаа ангыларның кирерин ажылар дээш, демократияны хөгжүдер дугайында айтырыгны бистер бөгүн улам-на тодаргайы-биле көрүп турар бис» — деп, П. Тольятти чугаалаан.

Колониализмге удур, бүгү-ниити тайбың болгаш улустар аразынга кады ажылдажылга дээш

ТУНИС. (СЭТА). Африканың хосталгазының Хүнүн Тунис демдеглеп эрттирген. Бүгү Африка дипти колониализмден хостаары дээш демиселге Африканың улустарының сырый каттыжышкынының демдээ кылдыр болуп эрткен митингилер болгаш хуралдар сентябрь 18-те чурттуң янзы бүрү хоорайларынга болуп эрткен.

Африканың хосталгазының Хүнүн эрттирери-биле холбаштыр, Туністиң даштыкы херектер министерствозунуң Африка болгаш Чөөн чурттар салбырының удуртукчузу Салах Эд-Дин Абдалланың дыннатканы: Африка диптиң өске арткан кезээ хосталбаан шаанда, оларның хосталгазы долу болбас дээрзин Африканың улузу эки билип турарлар.

Колониализмге удур демиселге акы-дуңмалышкы кады ажылдажылганың хаввлзаазын быжыдар, бүгү-ниити тайбын болгаш улустар аразынга кады ажылдажылга дээш демисежир база африка чурттарының национал хамаарышпас чоруун быжыглаар — Африканың хосталгазының Хүнүн эрттирериниң сорулгазы мындыг деп, Салах Эд-Дин Абдалла демдеглээн.

—□—

Малайзия Федерацияда шериг белеткелдери

ПАРИЖ. (СЭТА). Куала-Лумпурдан Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизиниң дыңнадып турары болза,—бөгүн Малайяның премьер-министри Абдул Рахма катап тургустунган Малайзия Федерациязының девискээринге «камгалал белеткелиниң байдалын» кииргенин чарлаан. Камгалал чөвүлелин тургускан дугайында шиитпир хүлээп алдынган. Курлавыр шериглерни кыйгыртыр болгаш Саравак база Сонгу Борнеоже шериг немелделерин чорудар дугайында шиитпир база хүлээп алдынган.

Ол шериг хемчеглери болза «Индонезия-биле дипломаттыг харылзааларны соксатканындан болдунган» деп, Франс Пресс демдеглеп турар.

Алжирниң чаа чазаа

АЛЖИР. (СЭТА). Алжир Республиканың президентизи Ахмед Бен Белла чазактың чаа составын чарлаан.

Министрлер Чөвүлелиниң даргазы—Ахмед Бен Белла, дарганың оралакчылары—Хуари Бумедиен, ол национал камгалал министри база болуп турар. Рабах Битат болгаш Саид Мохаммеди, даштыкы херектер министри — Абдель Азиз Бутефлика, иштики херектер министри — Ахмед Медехри.

—□—

Расистерниң ужур-дүржок чоруктарынга удур

ПАРИЖ. (СЭТА). Алды негр уругларны чоокта чаа Бирмингемге өлүрген америк расистерниң ужур-дүржок чоруктарынга удурланыышкынның чыскаалы Уганданың найысылалы Кампалага болган.

Киленнээн африканнар Кампалада америк элчин черниң бажыңының мурнунга чыглап келгеш, ол «чүдек-бужар өлүрүкчү чорукту» буруу шаап турар бижикти америк элчинге тутсуп берген деп, Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизи дыңнадып турар.

Тайбыңның корпузунуң африкан чурттарда чорудуп турары, амыдыралдың америк хевирин пропагандалаар чорук Каттышкан Штаттарның бодунда миллион-миллион негрлерни истеп-сүрүп турары-биле канчап-даа таарышпас деп, бижикте база-ла демдеглеп турар.

Шериг демонстрациязы

БАРЫЫН-БЕРЛИН. (СЭТА). «Фронт хоорайында» милитаристиг өнчүк-чөңгээни деткиир сорулга-биле америк командылал бодунуң шериг демонстрацияларын үргүлчүлеп турар. Сентябрь 18-те ГДР-ниң кызыгаарындан ырак эвесте тургустунган, лихтерфельде америк полигонга Барыын Берлинде америк ажылдел шериглерин чоокку үеде хандырар чаа-чаа танкаларның болгаш өскелдээ чепсектиң көргүзүү болган.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур. Кыска чаашкыннар чаар. Хат өй-тавындаазындан чөрту дыщыыр. Агаарның температуразы: республикага — 10—15, а Кызылга—13—15 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«ПАЙЫРАЛ»: «Далайда хемеер» 10, 12, «Үш надар ийи» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Вяум чон Кащей» 11.15, 1.15, «Чазыгга чедир ийи базым» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Бистиң бажыңывыста эр» (1-ги серияазы) 2.30, 6.30, «Бистиң бажыңывыста эр» (2-ги сериязы) 4.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кижи төрүттүнген» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Алдын диш» 5, 7, 9 шактарда.

АКШ-тың Мурнуу Вьетнамда „ээлдек политиказы“

Мурнуу Вьетнамда байдалга хамаарыштыр президентиниң сентябрь 2-де болгаш 9-та телевидениеге кылган ийи медеглелдериниң аянында ылгалче кичээнгей сала каапкаш, «Нью-Йорк Геральд трибюн» солун президент Кеннединиң ине-биле шамчыпканзыг болган дээрзин хүлээп көөр херек.

«Аянның ылгалы» деп кедергей чымчак сөглээн, аңаа белени-биле бүзүреп болур. Ийи медеглелде чангыс чүгула шинчи төрелдештирип турар — АКШ мурнуу Вьетнамдан үне берип азы Нго Динь Дьемге шериг дузаламчызы көргүзерин соксадып болур дээр дугайын бодавайндаа турар. Америк медээлерин ёзугаар алырга, мурнуу Вьетнамда АКШ-тың 15 муң шериг «чөвүлекчилери» патриоттарга удур дайын чорудулгаларынга идепкейлиг киржип турар, АКШ-тың мурнуу Вьетнамда алдар чок дайынныг үүлгедиглери америк үндүрүг төлекчилеринге 6 миллиард долларның аар үүлгезин чүктеткен деп чүвени демдеглээр херек.

Ынчакмыже президентиниң ийи медеглелдериниң аразында ылгал элээн боор турар. Сентябрь 2-де Кеннединиң хөөнү дыка «шиитпирлиг турган». Нго Динь Дьемниң чазааның буддистерге (сарыг шажынның кижилеринге) удур дерзиилеңип турар чоруун Кеннеди «кончуг сарыыл чок чүүл» деп адаан. (Мурнуу Вьетнамның чонунуң 70 хуузу—буддистер, чүгле 10 хуузу—католиктер. Нго Динь Дьем болгаш оон чуртта эрге-чагырганы бузуттуг ёзу-биле ажелеп алган хөй санныг өг-бүлези—католиктер). Нго Динь Дьемниң чазаа «чон-биле холбаазын ышкынып алган» деп медеглээш, Дьемниң алынга эң аар буруудадышкынны Кеннеди салган. АКШ-тың президентизи Мурнуу Вьетнам чазааның политиказынга, харын херек болза, ажылдакчыларынга өскерлиишкиннер чорударын негээн. Ынчанмас болза «демиселге тиилеп үнериниң ыныныжы эвээш болур» деп Кеннеди медеглээн. Шериг дузаламчызын кызырары-биле ол кыжанган.

«Ажылдакчыларга» өскерлиишкиннер дугайын чугаалаарда, Кеннеди болза буддий дуганнарны чылча шаап турган ногаандыктарлыг кол полицияның баштыны, Дьемниң дуңмазы Нго Динь Ньюну ынчаар сөглеп турган дээрзин даштыкы парлалга дузааргаа-биле тайылбырлаан. Оондаа мурнунда ол-ла парлалга болза Нго Динь Дьемниң өг-бүлезиниң орнунга эрге-чагырга Мурнуу Вьетнам шериглериниң чанчыннары кирип берзе, Каттышкан Штаттар мырыңай-ла удурланмас деп бижээн.

Кеннединиң сентябрь 9-та медеглелинде Мурнуу Вьетнам чазааның политиказынга ажылдакчыларын өскертир дугайында сөстер чок. Шериг дузаламчызын кызырар деп кыжаныг база чок болган. Президент шынында Нго Динь Дьемни бүрүн деткип турарын медеглээн болгаш ол диктаторнуң бодунуң туразы-биле хөделирин чөпшээрээн.

«Ол чурттар (Мурнуу Чөөн Азияның чурттарының дугайында ниитизи-биле болгаш ылангыя Мурнуу Вьетнам дугайында чугаа чоруп турар —**С. И.**) бүгү-ле чүвени олардан бистиң негээнивис ёзугаар кылган турарын бис көрдавас бис, көрдап шыдавас-даа бис—деп, Кеннеди чугаалаан.—Оларның боттарының хууда эрге-ажыктары, боттарының хууда арын-нүүрү, боттарының хууда чанчылдары бар болгай... Американнар дестүнмейн баргаш, Мурнуу-Чөөн Азияда болуушкуннарга бистиң хоннувус чок, азы Сайгонда чазакка хоннувус чок болганда, бистер оон үнер ужурлуг бис деп чугаалай бээр ийне дээш мээң сагыжым аарып турар».

Мурнуу Вьетнамга хамаарыштыр президент Кеннединиң тактиказының хенертен өскерилгенинге кичээнгей салгаш, «Нью-Йорк Геральд трибюн» солун президентини бурууладып чемелээриниден ырак боор турар. Харын-даа, солуннуң бодалы-биле алырга, президент сентябрь 9-та чугаалаан чүүлүн сентябрь 2-де база чугаалаар ужурлуг турган. Ындыг болза-даа «Нью-Йорк таймс» дестүнмейн барган болгаш Кеннедини «ынаныш чок чоруктан дуза эрээр арга чок болурунга болгаш дүжүп бээринге чедир» базарынга белен кижилер-биле деңнээн. Солуннуң кымга удур шыжыгып турары билдингир: ук чүүл болза АКШ-тың 22 сенаторлары Мурнуу Вьетнамга шериг дузаламчызы көргүзерин соксадыр болгаш оортан америк шериглерни үндүрүп алыр дугайын негээн резолюцияны киирген хүнүнде, сентябрь 12-де үнүп келген болгай.

Президентиниң телевидениеге медеглелиниң соонда эрткен хүннер болза АКШ-тың чазааның «ээлдек» политиказын камгалаар болгаш Нго Динь Дьемни деткиир дугайында солуннарның шуугаазынныг кампаниязы-биле тодараттынган. Мурнуу Вьетнамның диктаторун боттарының коларгалып каастаар дээн оралдажышкыннарынга америк парлалга болун шоолунчуг болгаш мугулай байдалга киирип турар деп чүвени чугаалаар херек. Чижээлээрге, Сайгоннуң школачыларын эттеп эриидеп, массалыы-биле тудуп хоругдап турарын дугайтыр чаңгыс неделя мурнунда ажыгып, шыжыгып турган «Нью-Йорк Геральд трибюн» солун ам Нго Динь Дьемниң чазааның үезинде «школаларда өөреникчилерниң саны беш катап өскен» деп эвилени-биле бижип турар.

АКШ-тың күрүне департаментизиниң сөөлүнде кылган медеглели элдеп болган. Нго Динь Дьемниң кадайы Нью сентябрьның сөөлзүредир АКШ-ка политиктиг кадын боор чедип келирге, ону манаа «өөрүшкүлүг-биле уткуп алыр» деп, күрүне департаментиниң төлээлекчизи медеглээн.

Империализмниң политиказының бурап турарының, национал-хостал-галыг шимчээшкинни колонизаторларның базып шыдавазының Мурнуу Вьетнамда болуушкуннардан артык тодаргай чижээниң сөөлгү үеде турганы чегей-ле боор. Чүгле америк чыдаларның күжү-биле туттунуп турган Нго Динь Дьемниң ириң сазанналган ёзу-чурумунуң политиктиг арны тодаргай-ла билдингир болган. Сайгон диктаторунуң үүлгеткен кемниг херектериниң дугайында муң-муң арыннар бижиттинген. Уолтер Липман ышкаш, ындыг өскү болгаш кевип-херек чок чүве чулчурувас америк хайгаарыкчы безин, «Президент Нго Динь Дьем болгаш оон бүгү-ле өг-бүлези болуунга хамаарыштыр аажок чидиг хөөн чокталышкынны өскүлүп алган» деп бижип турар. «А ооң эрге-чагырызы хүндүткелге болгаш сонгулдаларга эвес, харын күшке, терелдергел тырттышкынынга, бузуттуг чорукка болгаш өнүк-чөңгээлерге туттунуп, ызыртынып турар-ла болгай» деп, Липман тайылбырлаан.

Дьемниң үүлгеткен кемниг буруулары—чайгаар-ла оон политиказындан боор турар, чүге дээрге дерзии өлүрүкчү чоруктуң болгаш америк чыдаларның дузазы эвес болза, ол эрге-чагыргага туттунуп шыдаар арга чок турган. Ынчангаш чоннуң шак ол өлүрүкчүзүнге АКШ-тың чазаа кандыг-даа чайгылышкын чокка даянып турар ышкажыл!

Сайгонга болган сөөлгү болуушкуннар үезинде АКШ-тың политиказын сойгалап турар сонуурганчыг чүүл илереэн. Вашингтон болза Нго Динь Ньюга болгаш буддий бурганнар үрей шаап турган оон дээрбечилеринге аажок хорадап, чанныктыг чайын тө каап турда, Нью АКШ-тың төп шпионнаашкын эргелелинден бодунуң «шериглеринге» акша алырын даамайы-биле үргүлчүлеп турган ышкажыл.

Чазак биле төп шпионнаашкын эргелелиниң аразында бакка сурагжаан «чөрүлдээ» бе, чүл ол? Ол чөрүлдээни хайгааракчы Рестон бүзүредип тайылбырлаан. Нго Динь Ньюнуң удуртулгазы-биле буддий дуганнарже халдаашкын кылып турган «тускай» шериглер АКШ-тың чазаандан мурнуку хевээр-ле төлевир ап турган-дыр—деп, Рестон бижип турар.—Ынчаарга ол «тускай шериглер» чүгле иштики политикага хамааржыр рейдилер чорудуп турар эвес, харын коммунистерге удур база дайылдажып турар...

Өлген ытты хамген чер ол ышкажыл!

Дьемге болгаш оон-биле кады оон империалистиг чаглактакчыларынга өлүмнүг шиитки доктаал кылдыр америк хайгааракчы Хайтауэ Раның мындыг сөстери чаңгыландыр дыңналып турар: чурт аажок кошкап сулараан, америк дузаламчы аажок кызырлы бээр болза чазак дүжүп калыр, коммунистер тиилээр дээрзиниң чылдаан Мурнуу Вьетнам ышкаш мындыг чурттуң чазаа ажыглап болур. Ындыг кошкак чорук болза шынында Нго Динь Дьемниң болгаш оон дуңмазы Нго Динь Ньюнуң кужуну гиле[illegible] боор турар. Олар болза оларның (Нго Динь Дьем биле Нго Динь Ньюнуң) чылча шаптырарын, оон түңнелинде Мурнуу Вьетнам Вьетконгунуң (тодаргайлаарга Дьемниң ёзу-чурумунга удур тулчуп турар Мурнуу Вьетнамның патриоттарының) күштеринге аазыпкан турарын Каттышкан Штаттарның чазаа болдуруг шыдавас деп чүвени билирлер.

Мурнуу Вьетнамда ёзу-чурумну «экижидер» дээн АКШ-тың чазааның оралдажышкыннары бурааашкынга ыявыла таваржыр дээрзи амыгаадтан билдингир. чүге дээрге херек кырында чонга удур ёзу-чурумну «чон деткээн» кылдыр көргүзүп хоржок болгай. АКШ-тың чазаа биеэги-ле чарык деспизинче, тодаргайлаарга сөөлгү болуушкуннарга чедир-ле Мурнуу Вьетнамга турган байдалче катап эгли берген. Мурнуу Вьетнамда байдал «багай турганындан улам-на дорайтап калган» деп, БНО-нуң чиигине секретары У Тан медеглээн. Чиге-ле сөглээн-дир!

Кеннединиң Мурнуу Вьетнамда «ээлдек политиказын» өлүмнүг политика деп бүрүн барымдаалыы-биле адап болур.

С. ИВАНОВ.

(СЭТА).

КОЛХОЗЧУНУҢ ХУУДА ГИГИЕНАЗЫ

Эъг-ботту арыглап, диштерин, холдарын, баш дүгүн шевергин ап чорууру, бодунга хамаарышкан чүвелерни (идик, хепти, сава аймаан болгаш өскелерни-даа) арыг-шевер эдилээри, арыг-шеверниң чурумун сагып эдерери—кижиниң хууда гигиеназы дээр билиг ол.

Хуунуң гигиеназының чурумун сагып эдерер чорук колхозчуларның кадыкшылын камгалаарынга улуг ужур-дузалыг.

Кеш кижиниң амыдыралынга улуг рольду ойнаар. Ону арыглап (чунар бажыңга, душка кирип, сугга эштип) чорууга кадыкшылды камгалап быжыглаарынга дузалыг, кижи сергелең болур.

Хову ажылының байдалдарында кешке доозуннар чыглыр болгаш олар-биле кады хөй санныг янзы-бүрү микробтар тыптыр. Хирленгениниң ужурундан кештиң дер үнер бичии үтчүгештери дуглалыр болгаш кеш үрелип эгелээр. Бир эвес кештиң бичии үтчүгештериниче хир-биле кады ириң уярер микробтар кирер болза, оон кырынга ириңниг шивишкилер—фурункулар болгаш кештиң өскелери ириңнелип балыгланыр аарыглары тыптып болур.

Кеште бичии кемдээшкиннер (сывырылчак, шыймактар) бар апарганда оларны дамчыштыр организмче микробтар кирип, кешке болгаш кеш адаанда чаг клеткажыгаштарынга янзы-бүрү аарыглары,—кадагаларны болгаш өскелерни-даа оскудер.

Кешке нефтьпродуктулар (бензин, керосин) үргүлчү дээп чоруанда чолаачы, тракторист, комбайнер кижилерге үстүг үгрлер дээр кеш аарыглары тыптыр.

Кешке ириңниг шивишкилер тывылдырар аарыгларны болдурбазының кол аргалары болза, хуунуң гигиеназының чурумун шыңгыы сагып, кешти арыглаары база тускай хептерни үргүлчү чуурy болур. Сывырылчак, шыймак черлерни йод азы бриллиант деп даштың көк карттыы-биле чогуур үезинде өгеп чаарга олар ириңниг шивишкилер үнер аарыгларны база-ла болдурбас. Үстүг үгрлер деп аарыглардан камгаланыр төлээде, кывар чүүлдү оваарымчалыг кудуп, ону эътке болгаш тускай хепке дээртип, былчаштырбас херек.

Эъг-ботту арыглап чоруур төлээде, чунар бажыңга саваң-биле үргүлчү чунуп, иштики ак хептерни солуп чорууру чугула.

Эъг-ботту саваңнавып чунарга кешти дерден, ооң үтчүгештерин үстен, хирден болгаш микробтардан арылдырар. Чунар бажыңга неделяда бирден эвээш эвес катап чунарын кижи бүрүзүнге сүмелеп турар. Хову ажылдарының байдалдарында эъг-ботту ажыл доозулган соонда-ла чуп турар ужурлуг. Бир эвес хову дурлагларының чоогунда хем азы хөл чок болза душту организастаары чугула. Ажыл сөөлүнде сугга эштирге, душка кирерге кайы хире тааланчыы бүгүдеге билдингир болгай.

Дыргактарны кыскаладыр кезип чоруур херек, чүге дизе узун дыргактарның алдынга хир чыглыр, соң аразынга микробтар, хоралыг кыжа курттар чумургалары чоруп болур. Дыргак алдының хирин саваңнап, щетка-биле дүрбүп турган чуур херек. Холдарны чүгле эртен, удааш туруп келгенде эвес, харын арыгланыр бажыңга барып чораан санында-ла саваңнап чуттза чогуур. Арыг холдар—кадыкшылдың магадылалы—деп, улустуң чугаазы халас эвес.

Шевергин эвес ап чораан буттардан багай чыт үнер. Ол чорук болза шевергин эвес чоруур кижиниң буттарының салаазарының аразынга дер-биле болгаш кеш үзү-биле холушкан хөй хириниң чыглыы, ирээниинден болдунар. Оон ангыда дер көвүдээнде буттар бышты берип болур. Ынчангаш оларны хүн бүрүде саваңнап чуурy чугула.

Эъг-ботту болгаш ылаңгыя холдарны арыг-шевер кылдыр чуп чорууpга элээн хөй халдавырлыг аарыгларны, чижээ, дизентерияны болгаш өскелерни-даа кижи бодундан чайладырынга улуг ужур-дузалыг.

Баш дүгүн хүн-бүрүде ажаап, саваңнап чуп чорууpга дүжүп тоглавас, кеш аарыглары база болбас. Ону изиг сугга саваңнап чуур херек.

Халдавырлыг аарыгларны болдурбас сорулга-биле кижи бүрүзү тускай аржыылдыг, чемненир тускай савалыг болуру чугула.

Кижиниң эъг бодунга чыпшыр кедип чоруур ак дептеринге дер үс сиңнигип, хирлени бээр. Ооң ужурундан чунар бажыңга чунган санында-ла оларны солуурy чугула. Даштыкы хептерни база-ла арыгсилиг кылдыр эки ажаар: оларны кургадып, доозунун щетка-биле үргүлчү аштаар херек.

Кижи бүрүзү тускай орун херекселдерлиг (ак чоорганнарлыг, чоорганныг сыртыктыг, кудустуг) болур ужурлуг. Ак чоорганнарны, сыртык хавын 10 хонук бүрүзүнде-ле солуурун сүмелеп турар. Чоорганны, сыртыкты, кудусту үргүлчү силгип, агаарга салып турар херек.

Хуунуң гигиеназынга диштерни ажаары база хамааржыр. Диштерин камгалаары кижиниң кадыкшылынга улуг ужур-дузалыг. Чемни эки шиңгээдиг болдурар төлээде, хоюдур дайнап чизе чогуур. Чемненген үезинде кижиниң диштериниң аразынга чем артыы ылдыртына бээр, оларны уштуп аштаваска ириң баксыраaш, диштерни үрээр. Удуур мурнунда болгаш эртен диштерни порошок-биле щеткалап чуурун сүмелеп турар. Диштер аразында чем артыын эки аштап арыглаар төлээде, диштерни щетка-биле үстүндеи куду болгаш адаандан өрү дүрбүп чуур херек.

Кижи үргүлчү, доктаамал шактарда чемненип чорза эки. Изиг чем-биле хүнде үштен эвээш эвес катап чемненсе чогуур.

Эр, херээжен колхозчулар! Хуунуң гигиеназының чурумун сагыңар. Ол чурумнарны эдерип сагыры кижиниң кадыкшылын камгалаарынга болгаш дыка хөй халдавырлыг аарыгларны халдатпазынга дузалыг дээрзин бодап көрүңер.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 24 — 63. редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38. идеология килдизиниң 37 — 13; харыысалгалыг секретарының 23 — 35, чазаа ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25—38, 23 — 54. улетнур бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31 — 75. корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС — 00695.

Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. СЕНТЯБРЬ 21 СУББОТА № 225 (5629).

Өртээ 2 көп.

Улуг Октябрьның 46 чыл оюнга уткуштур

Чөөн-Хемчик районнуң „Большевик" колхозунуң даргазы эш Ш. Д. КУУЛАРГА
Партия организациязының секретары эш К. Е. ХАЯН-ООЛГА
Көдээ Совет даргазы эш С. А. КУУЛАРГА
Комсомол организациязының секретары эш А. ОНДАРГА

СЭКП Тыва обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» көдээ ажыл-агый артелиниң ажыл-ишчилериниң Улуг Октябрьның 46 чыл оюнга таварыштыр, 1963 чылдың сентябрь 19-та сүттү 101, дүктү—100 хуу дужаап, чыл планын күүсеткениниң сеткил ханымышкын-биле демдеглеп тур.

Колхозтуң ажыл-ишчилериниң күш-ажылчы улуг тиилелгелерни чедип алганынга байыр чедирбишаан, СЭКП Тыва обкому болгаш Министрлер Чөвүлели «Большевик» колхозтуң ажыл-ишчилери чедип алган чедиишкиннерниге доктаавайн, дүжүт ажаап алышкының доозарынга, күрүнеге тараа болгаш эът садарының талазы-биле болгаш келир чылдың дүжүдүнге ангыс аңдарылгазын чорударынга, база ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузарынга бүгү күштерни салыр дээрзинге идегеп тур. Ол дээрге колхозту организас-ажыл-агый талазы-биле быжыглаар херекке улуг салышкын болур.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУ — ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

СЭКП обкомунга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге

Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлерин күүсеткишаан, чеди чылдың бешки чылында көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының талазы-биле багай эвес түңнелдерни чедип алган. 1963 чылдың сентябрь 19-ка чедир чыл планын сүттүүн—101, дүктүүн—100 хуу күүсеткеш, пландан ажыр 40 тонна сүттү садарын хүлээнип тур бис. Дүжүт ажаап алышкынын, кыштаглаашкынга белеткелди чедиишкинниг доозар, 93750 пуд тарааны күрүнеге садар бис. Бо дээрге Улуг Октябрьның 46 чыл оюнга бистиң күш-ажылчы белээвис болур.

Бистиң Улуг Төрээн чуртувус улам-на күчүлүг болгаш байлак болзун!

Колхоз даргазы Ш. КУУЛАР.
Партия организациязының секретары К. ХАЯН-ООЛ.
Көдээ Совет даргазы С. КУУЛАР.
Комсомол организациязының секретары А. ОНДАР.

Кыштаглаашкын—өйү келген айтырыг

Кыш болунуң ээлчээн ёзугаар мырыңай чоокшулап келген. Ол болза колхозтарның, совхозтарның мал ажылынга эң харыысалгалыг болгаш берге үе. Кыштаглаашкынга кайы хире белеткенип, ону канчаар организастыг эртирериниң мал ажылының хөгжүлдезинге моон соңгааргы чедиишкиннер дыка хамааржыр.

Кыштаглаашкынга белеткелдерниң иштинде бир кол болгаш чугула айтырыг малды кажаа-биле хандырары болур. Кыштың соогунда бүгү шээр малды болгаш мыйыстыг бода малдың база хаванны четчир санныг кажаалар-биле хандырарының белеткели чайгы үеде, күстүң эге айында кол мурнуузунда чорудулган турар ужурлуг.

Ындыг турбуже, республиканың колхозтарында, совхозтарында амга чедир мал чемнериниң белеткели чорупкелгенден ангыда, кыштагларның, фермаларда тудугларның септелгези кайда-даа чорутунмаан, чаа кажааларның тудуу эң оожум чоруп турар. План ёзугаар республикага 70,8 муң баш хойга кажаалар тудар дээн болза, сентябрьга чедир чүгле 16 муң хой кирер кажаалар туттунган болгаш олар безин хүлээп алдынмаан. Оон ыңай 10 ажыг муң хой кирер кажааларны тудуп турар болгаш планда көрдүнген инек кажааларының тудуу кылдынмаан.

Бар кажааларның септелгези чоруттунмаан, безин чадаарда эрткен кышкы көрженнери коптартынмаан кажаалар хөй, өдек бөлүп кургадыр ажыл организастаттынмаан. Бо бүгү ажылдар чылыг үеде белеткеттинген турар ужурлуг. Кыштаглар белеткелин кыштаглаашкын эгелээрже чедир саадаткаш, кажан кыш дүжүп келгенде буу-хаа белеткел чорудуп, малдың ажаалдазын бакжыраткаш, мал ажылынга эвээш эвес когараалды чедирер, продуктулуг малдың шыңарын кудуладыр турган эрткен чылдарның хоралыг практиказын бо чылын база катаптаарының оруунда кириш турарының херечизи ам херек кырында көстүп турар апарган.

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал», Жданов аттыг колхозтарының, «Улуг-Хая» совхозтуң болгаш өске-даа районнарның чамдык ажыл-агыйларының хойжуларының кыштагларынга чазын көжүп чоруткан соонда кым-даа хол дегбээн, көрженнери хевээр, сүт-бараан фермаларының септелгези чоруттунмаан дугайында «Шынның» бижикчилериниң дуврээзиниң медээлери солунга үнүп турган болгай. Ынчалза-даа ол ажыл-агыйларның удуртукчулары практиктиг хемчеглер албааннар, чоннуң үнүн тооп көрбейн турарлар.

Бүдүрүлге эргелелдериниң, парткомнарның, райкүүскомнарның талазындан колхозтарда болгаш совхозтарда мал кыштагладыышкынынга белеткелдиң чорупп турарын контрольдавайн, оларга баш удур тодаргай айтыышкын, сүме бербейн, шагүениң байдалынга таарыштыр хемчеглерни планнавайн, чаңгыс талалаашкынче киргениңден кыштаглаашкын белеткелинде мындыг байдал тургустуна берген деп тайылбырлаза чогуур.

Сентябрь 15-те республиканың көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозунуң хуралынга колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң дайы-биле мал кыштагладыышкынынга белеткелдиң чорупп турарын чугаалашкан. Чөөн-Хемчик эргелелдиң начальнигиниң оралакчызы эш Борисов, кол зоотехниги эш Хертек, Таңды эргелелдиң начальнигиниң оралакчызы эш Серяков, зоотехниги эш Соболева, Тес-Хем эргелелдиң начальниги эш Сонам, кол зоотехниги эш Чымба олар ол хуралга кыштаглаашкынга белеткел талазы-биле көргүзер фактылар чок болганнар.

Бар кыштагларның септелгези чоруттунмаан, артык кыштаглар белеткээр дугайында ажыл-агыйларга онаалда бердинмээн, бо талазы-биле кайда, чүнү кылып турары билдинмес. Мал чемнериниң белеткелинден ангыда, бүдүрүлге эргелелдериниң удуртукчулары, зоотехниктери кыштаглаашкынга өске бүгү белеткелдерже амга чедир хол дегбээн, түс-түс ажыл-агыйларда ажыл-херекче ханылап кирбейн турар. Ооң уламындан колхозтарның, совхозтарның удуртукчулары кыштаглаашкынга белеткелче кичээнгейни кошкаткан.

Тес-Хем эргелелдиң хойжу бригадалары кыштагларже 800 тонна хире сигенниң сөөртпээн боордан ангыда, а өске эргелелдерниң ажыл-агыйларында бо ажылды организаставаан.

1962 чылда мал чемнери хөй белеткеттинген, үнүш-дүжүт элбек, одарларның оъттигени байлак болган турда безин эрткен кыжын республиканың ажыл-агыйлары он-он муң баш малды ышкынганын кым уткан боор. Бо чылын байдал оон шыңгыы деп билзе чогуур. Сентябрь 15-ке чедир республикада сиген белеткелиниң планы чүгле 45,2 хуу, силос салыышкынының — 5.2 хуу күүсеттинген, агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдарындан чамдык одарларның оъду тайыс болган. Бо байдалдарны көре-тура кыштаглаашкын бодунуң ээлчээн ёзугаар эрте бээр ыйнаан дээр чиик сеткил кымга-даа турбас ужурлуг!

Бүдүрүлге эргелелдери, парткомнар болгаш райкүүскомнар мал кыштагладыышкынынга белеткелдиң ам соңгаар чылзып болбас, ону хүннүң чугула айтырыы кылдыр көрүп, ажыл-агый бүрүзүнге тодаргай хемчеглерни ажылдап кылза чогуур. Хамыктың мурнунда чаа кажааларның тудуун, эрги кыштагларның септелгезин доозар, четчир хемчээлдиг өдекти бөлүп кургадыр, кажааларны дезинфекцилээр херек.

Одар-белчиирниң байдалын өөренип көргеш, артык кыштаглар белеткээр айтырыгны бо чылын чүгүла көөр. Ындыг кыштагларга аар өртектиг эвес, бодунун азы катон кажааларны тудары чүгула. Сүт-бараан фермаларының кышка белеткелин дүрген доозарының хемчээн алыр. Ылангыя фермаларга мал чемнерин хайындырып белеткээр, саваш хээндектээр херекселдерни белеткеп тургузар.

Малчыннарның чедиишкинниг ажылдаарынга оларның чурттаалгазынга, культурлуг амыдыралынга чогуур байдалдарны тургузары улуг ужур-дузалыг. Ынчангаш, фермаларга, хойжу бригадаларның төптеринге, түс-түс кыштагларга чурттаалга бажыңнарын малчыннарның өг-бүлелеринге четчир кылдыр немей тудар, бар бажыңнарны септээр херек. Бо бүгү ажылдарга малчыннарның күжүн эвилелдевишаан, кыштаглаашкынга белеткелди харыылаар түскай звенолары тургузары чүгула.

Фермаларже, хойжу бригадаларның төптеринче болгаш кыштагларже белеткеттинген мал чемнериниң сөөртүлгезин организастаар. Мал чемнерин шыңгыы кадагалаар болгаш ооң чарыгдалын амдыгаштан планнаар. Малчыннарның составын өөренип көөр болгаш ниитиниң малын кыштың берге үезинде кадагалап шыдаар кижилерни, коммунистерни, комсомолчуларны мал ажылынга кирзе чогуур.

Мал кыштагладыышкынынга белеткелдиң айтырыы онза шыңгыы болганда ол ажылды ажыл-агыйларның, партия организацияларының удуртукчулары, зооветеринарияның түскай эртемниглери холга алыр ужурлуг. Белеткелди шыңгыы чоруткаш, кыштаглаашкынны чер бүрүзүнге эки организастаар болза, чүгле малдың баш санын менди кыш ажырар эвес, харын-даа малдың продуктулуун, ылангыя сүт саалдазын кудулатпазынга курлавырлар бисте четчир.

Таңды кежии

(Сезонда 600 га черниң тараазын кестирер даалгазын ажыр күүсеткен, Дуржулга станциязының комбайнери ИВАН ТРОФИМОВИЧ ИВАНОВКА).

Хаялыг хүн херелдери
Хевээр саарлып турган-даа дег,
Кедээр — тараа, ишкээр — тараа,
Кандыг кончуг чараш чүвел!

Эртинелер дээрези —
Элбек тараа дош дег бажы,
Тараажылар күзээни дег,
Даггылаштыр алдыынанган.

«Өле буурул Таңды сыны
Өртээ турбас байлактыында
Кыйыг кыс чок шөлдер кастаар
Кызыл-тастың деңзизи аар.

Совет кижи амылының
Чогум ажылы бо-дур» дээнзиг
Комбайнның хөөмей ыры
Кончуг чоргаар дыңналып тур.

Амгы шагда сураа алгаан
Таңды черле адын сыкпас,
Алдым тараа, Чагытай дег,
Тавaар чалгып турган чүйүк!

Тараажы! Сээң кылаң дериң,
Деспес соруу халас барбас:
Төрээн чурттуң күчүзүнге
Таңды кежиин каттыштыраал!

АРАВЫСТА МААДЫРЛАР

(«Революцияның чалбыыжы» колхозта калбарты кестирер жатка-биле хүнде 40 га черниң тараазын кестирер нормазын 60 — 70 га чедирип турар 17 харлыг СЕРГЕЙ СУРТАЕВКЕ).

Кижилерниң эрес соруу
Кидин-тулуу хайныга бээр.
Анза эвес — онза шагда
Амыдырап чоруур-дур бис.

Он-сестээн оолактар
Орлан-шоваа доруклушаан,
Кандыг-ла бир мергежилди
Хандыр билир апаргылаар.

Кожазында ээру шупту
Холу дыңзыг. шалып турда,
Оолактың ажыл-ижи
Оон артык бүдүнгүр боор.

Арыг сеткил, улуг күчү,
Начын бүдүш — дагерези
Ажыл-ишке каңнаттынган
Найыралга илереп кээр.

Коммунизм тудуун туткан,
Кончуг улуг соруулгалыг
Амгы шагда маадырлар
Аравыста шылгарап тур.

Алдын-оол ДАРЖАА.

Колхоз, совхозтарның Таңды бүдүрүлге эргелелиниң «Көк-Тей» совхозунуң тараажылары күскү дүжүт ажаап алышкынын дүрген темпилиг чорудуп турар болгаш күрүнеге тараа садар талазы-биле боттарының социалистиг хүлээлгезин кыска хуусаада ажыр күүсеткен. Мында тараа культураларының ам 70 ажыг хуузу ажаап алдынган.

ЧУРУКТА: «Көк-Тей» совхозтуң шаңнында.
Фото Г. СИРОТИНИН.

Күш-ажылчы рапорт

СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлерин ботандырбышаан, Октябрьның 46 чыл оюнуң байырлалынга алдар бодурган социалистиг чарышка киришкеш, күрүнеге эът садарының талазы-биле алган хүлээлгезин Улуг-Хемниң мал семиртилгезиниң пунктузунуң коллективи сентябрьның 20-де 101,7 хуу күүсеткенин СЭКП-ниң Тыва обкомунга болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге рапорттаан. Чыл төнчүзүнге чедир 200 центнер эътти немей дужаарын коллектив шиитпирлээн.

Мал семиртилгезинге немелде деңзини алырының чыл планын хуусаа бетинде күүсеткени-биле холбаштыр Улуг-Хем районнуң семиртилге пунктузунуң коллективинге СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели байыр чедирбишаан, немей алган хүлээлгезин ол коллектив күүседип шыдаар дээрзинге бүзүрелин илереткен. Ол болза Улуг Октябрьның 46 чыл байырлалынга төлептиг белек болур деп үк харыы телеграммада айыткан.

Көдээ ажыл-агый ажылдарының хүн демдеглели

Улуг Октябрьның 46 чыл оюнга төлептиг уткуражыр дээш белеткенмишаан, республиканың тараажылары күскү хову ажылдарының темпизин хүн бүрү дүргедедип турар.

Бии-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунда комбайнерлер А. Азанов биле В. Иммамутдинов сөөлгү хүннерде бедик көргүзүглерни чедип ап, оналдаагы хүн бүрү 170—180 хуу күүседип турарлар. «Өөк» совхозтуң комбайнерлери Н. Потапенко, И. Белевский, В. Изосимов хүн бүрү 20—23 гектар тарааны кестирип, ол-ла районнуң «Искра» колхозунда Г. Межов, Н. Банников 10 га нормаңың орнунга 18—20 гектарны ажаап ап турарлар.

Мурнакчыларның үлегер-чижээн улам калбартыр ужурлуг. Ынчанмыже Бии-Хем районнуң механизаторларының ортузунда ол үлегер-чижек калбарбайн, тарааның кезилдези болдунар аргажок оожум чорупп турар. Сентябрь 20-ге чедир районнуң «Өөк» совхозу болгаш колхозтары тараа культураларының 53,3 хуузун ажаап алганнар. Хүнде неделде өзүлде чүгле 104 гектар болган. Бир эвес бүгү механизаторлар мурнакчы комбайнерлер ышкаш ынчаар ажылдаан болза, ажаап алыышкын төнеринге чоокшулаан турар ийик. Эштер Батков, Байыр-оол, колхозтарның партия организацияларының секретарьлары, районнуң тараажыларының ортузунга социалистиг чарышты калбартырынче шыңгыы кичээнгейни салып, күскү хову ажылдарын эң дүрген болгаш шыңарлыг доозары дээш демиселче коммунистерни хөделдирип үндүрер дээрзинге идегеп тур бис.

Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик», «Искра» колхозтарында ажаап алыышкын ажылдары эки чорупп турар. «Большевик» колхозтуң ажыл-ишчилери күрүнеге сүт, дүк садарының пландарын хуусаа бетинде күүсеткен—улуг күш-ажылчы тиилелге дугайын бөгүн Төрээн чуртка рапорттааннар. Улуг Октябрьга күш-ажылчы белектерни белеткевишаан, колхозчулар тараа ажаап алыышкынын кыска хуусаада доозарын, 93.750 пуд тарааны күрүнеге садарын хүлээнгэн. Мурнакчы артельде ажыл-херектиң байдалы ындыг-дыр, а районнуң өске ажыл-агыйлары канчаар ажылдап турарыл? Сентябрьның 19-ка чедир чөөн-хемчикчилер тарааларының деңезинин ажаап албааннар, тараа дужаашкыны кудуу темпилиг чорупп турар.

Улуг-хемчилер база хожудап турарлар. Онза дуврээзиниг байдал «Х Улуг хурал» колхозта болуп, ында чүгле 340 гектар тараа ажаап алдынган. Ол дээрге чамгыс комбайнның сезонда ажылдап кылыры-дыр, а мурнакчы комбайнерлер оон 3—4 катап хөйнү ажаап алыр. Ажыл херек чүге ындыг бооп турарыл, эштер Висляев биле Седип? Бистиң хүн демдеглеливиске силерниң хожудаашкыныңарны каш катап шүгүмчүлээн болгай. Амга чедир четпестерин узуткаарының хемчеглерин чүге албас силер?

«Улуг-Хая» совхозта тарааларының чүгле 40 хуузу ажаап алдынган. Ооң чылдагааны ажаап алыышкын агрегаттарының чавыс бүдүрүкчүлүг ажылында болгаш багай техниктиг хандырылгада. Ындыг турбуже ол байдал Улуг-Хем партикомунуң секретарын-даа, «Сельхозтехниканың» Улуг-Хем салбырының эргелекчизи эш Олдыревтидаа, Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы эш Борисовту-даа, ажыл-агыйның бодунуң удуртукчуларын-даа дүвүретпейн турар.

Республикада ниитизи-биле сентябрь 19-ка чедир 151.500 гектар тарааны кескен, 142.743 гаы бастырган, тараа хүлээп алыр черлерге 1.809.700 пуд тарааны дужааган.

Тарааларының чүгле 8,3 хуузун ажаап алган Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң удуртукчуларының болгаш түскай эртемниглериниң ажаап алыышкын ажылдарын эң оожум чорудуп турарын каш катап демдеглээн. Ындыг турбуже, чамдык колхозтарда болгаш «Тес-Хем» совхозта тарааның кезилдезинде база бастырылгазында улуг чидириглер болдуруп турар. Тарааны кадат чок малдар оъттап, шанче болгаш тараа хүлээп алыр черлерже сөөртүлге үезинде оруктарга төп турар. Кажан корум-чурумну тургузар силер, эштер Сонам, Кызыл-оол, Семис-оол?

Күс келген. Ажаап алыышкын ажылдарының хуусаалары төнүп турар. Эштер механизаторлар, Улуг Октябрьның социалистиг революциязының 46 чыл оюнга төлептиг уткуражыр дээш, ажаап алыышкын ажылдарын болгаш ангыс аңдарылгазын эң дүрген доозары дээш социалистиг чарышты улам калбартыңар!

ЧОЛААЧЫЛАР ЧАРЫЖЫ

Тараа ажаап алыышкынынга автомашиналарның улуг рольдуун бистиң колхозувустуң чолаачылары эки билип, боттарының машиналары-биле тараа сөөртүрүнүң хүн нормазын доктаамал ажыр күүседир дээш социалистиг чарышты калбарткан.

Хөөчүн чолаачы Моңгуш Чимит-оол ол чарыштың тиилекчизи болуп, комбайннардан шаңче эң хөй рейстерни кылып, хүннүң ажыл нормазын 200 — 230 хуу күүседип турар.

Кызылдың автошколазын бо чылын чаа доозуп келгилээн аныяк чолаачылар Моңгуш Дорлук, Ондар Манзыр-оол база-ла кызымаккай ажылдап келгеннер. Хүн нормазын О. Манзыр-оол 130 —140 хуу, а М. Дорлук 150 хуу чедир күүседип турар.

О. АРАКЧАА.
Чөөн-Хемчик район.
Ленин аттыг колхоз.

„СИЛОС ТЕЙИ"

«Межегей» совхозтуң Кара-Сугда № 2 хову бригадазынга эш И. Алексеевке баштаткан кукурузачылар 280 гектар кукурузаны тараан. Кызылдың башкы институдунуң педагогика факультединиң студентилери бистер ол бригадага он ажыг хонукта ажылдап, шаңга тараага болгаш кукурузаны силостаарынга киржип келдивис. Үш комбайн ногаан массаны кезип турда, 8 автомашина силостаар черже сөөртүп турар. Кукурузачылар, чолаачылар-биле кады кандыг-даа хүннерде ажылды соксатпайн, кижи бүрүзү дыңзыг туттунган. Кукурузаның силозу удаваанда тейлендир бедип үнүп келген. Он хонук эрткен соонда Кара-Суг бригадазының тураазының чанында 5600 тонна кукуруза силозу салдынган. Ону «силос тейи» деп чугаалажып турар бис. Ажылдап келген совхозувуска бистиң көргүскен дузавыс бо-дур.

Бо ажылга студентилер С. Сүгежик, Д. Моңгуш, Д. Кызыл-оол, К. Александра, Х. Сарыглар оларның могаг чок ажылдааны демдеглезе чогуур.

А. ДАГБА.

Республикада күрүнеге тараа садып алышкыны

(1963 чылдың сентябрь 19-та медээ, хуу-биле).

Районнар, ажыл-агыйлар	Күүсеткен хуузу
Каа-Хем	45,0
Таңды	28,8
Бии-Хем	10,7
Таңды эргелел	**30,8**
Чөөн-Хемчик	28,7
Улуг-Хем	10,3
Барыын-Хемчик	3,8
Чөөн-Хемчик эргелел	**16,2**
Тес-Хем	36,8
Өвүр	—
Тес-Хем эргелел	**30,6**
СОВХОЗТАР:	
«Көк-Тей»	100,3
«Сүт-Хөл»	54,6
«Тиилелге»	29,7
«Межегей»	27,5
«Чыраа-Бажы»	27,1
Дуржулга станциязы	25,7
«ҮТКА 25 чылы»	13,5
«Улуг-Хая»	10,3
«Найырал»	9,6
«Элегес»	7,8
«Барлык»	7,6
«Шекпээр»	5,6
«Өөк»	5,3
«Тээли»	—
«Тес-Хем»	—

Республикада күрүнеге тараа садып алышкынының ниити планы 26,9 хуу күүсеттинген.

СЭКП-НИҢ ТӨЛЭЭЛЕРИ УРУГВАЙДА

МОНТЕВИДЕО. (СЭТА). Уругвайның компартиязының ТК-зының чалааны-биле Уругвайның Коммунистиг партиязының 43 чыл оюнуң байырлалынга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төлээлери мында чеде берген. СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, «Коммунист» журналдың кол редакторү В. П. Степанов төлээлерни баштап чоруур.

Каа-Хем районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң тараа шөлдеринде ажаап алышкын ажылдары изиг-тулук чорупп турар. Ында колхозтуң бодунуң тараажылары, Кызыл хоорайның № 1 болгаш 3 АТК-ларының чолаачылары, дузалажыр дээш келген өске-даа кижилер хөй.

Чамдык кижилер боттарының дорт ажылын күүсетпишаан, ажаап алыышкынга база дузалажып турар. Кино механиги эш В. Никитин хүндүс тараага ажылдааш, кежээ тараажыларга кино көргүзер. Клуб эргелекчизи З. Воржева хову турлаачда поварлап турар.

ЧУРУКТА: колхозтуң киномеханиги В. НИКИТИН.

МЕРГЕНДЕ

Алдын сарыг кылдыр бойдустуң чурумалы-биле каастаттынган, ажык аян-шыктарлыг Мерген хемчигеш бо. Оон кезээде-ле шулурткайндыр ырлап чыдар дамырак кара суу ышкаш, ында амыдырал, ажыл-иш соксаал чок аян тудуп хайныккан.

«Октябрь 14 чылы» көдээ ажыл-агый артелиниң Мерген сүт-бараан фермазының кижилериниң амыдыралында, ажыл-херээнде, ылангыя СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң соолунде элээн өскерилгелер болган.

Саанчыларда, бызаа ажаакчыларында онзагай чүве болза коммунистиг күш-ажылдың фермазы дээш демиселди калбартканы болур. Ол бедик атты чаалап алыр дээш чүнү кылыр ужурлуг бис? Ындыг айтырыгны коллективтиң хуралынга чугаалашкан. — Хөй сүт саалдазын, бызааларның семис, шыырак куштенгелин чедип алыр, ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузар, кижи бүрүзү өөредилгеге хаара туттунган турар, хууда-даа, хөй-ниитиниң-даа амыдыралынга үлегерни көргүскен турар, шуптузу—чаңгызы, а чаңгызы—шуптузу дээш демиселжир — деп, шак ындыг шиитпирлиг түңнелге коллектив келген.

Ам ол шиитпир амыдыралда боттанып турар. Ферманың ажылдакчыларының ортузунда политик-кижизидилге болгаш массалыг ажылдарны калбарткан. Колхозтуң партия организациязының чогааткан планы ёзугаар беседаларны, лекцияларны, солун номчулгаларын доктаамал чорудуп турар. Санитар-техниктиг минимум талазы-биле кичээлдерни организастаан, кинофильмнерни көөрү, хана солунну доктаамал үндүрери, радио дыңнаары — ферманың кижилериниң амыдыралының эргежок чүгүла кезээ апарган.

Агитация ажылынга ферманың бодунуң ажылдакчылары идепкейлиг киржип турарлар. Эң дээре саанчы, агитатор Саара Адыяа өөрүнүң арызынга кыска беседаны, чаа солуннар номчулгазын бо-ла организастап чорудар берген турар. Бүгү саанчылар чагылгалыг болурда, кижи бүрүзү 2—3 чагылгалыг. Саанчы Селимаа Лопсан «Шын», «Коммунистиг күш-ажыл дээш», «Сельская жизнь», «Тываның аныяктары» солуннарны, «Огонёк», «Крестьянка» деп журналдарны чагыдып алган номчуп турар.

Мергенде амыдырал, ажыл-иш шак ындыг болурга күш-ажылдың түңнели база эки болган. Ам коллектив мал чемин бүрүн белеткээн, сүт саалдазы көвүдээн, күрүнеге сүт садарының чыл планы чедиишкинниг күүсеттинип турар.

Д. ЕНДАН.

ШЕФТЭЭШКИН

Дүжүт ажаалдазының болгаш күрүнеге тараа дужаалдазының талазы-биле амгы үеде шеф ажылы бүгү черлерде организастыр улажып турар. Улуг-Хем районда Жданов аттыг колхозтуң төп шаңынга Ийи-Тал школазының үстүкү класстарының өөреникчилери болгаш башкылар коллективи шефти неделя бүрүзүнде чорударлары чаңчыл болган.

Сентябрьның 16-да болган шефти мааза чижек кылдыр көргүзүп болур. Анаа ниитизи-биле 70 ажыг кижи киришкен. Ажыл-ишти эки организастааныңдан олар хүн нормазын 2 — 3 шак иштинде чедиишкинниг күүсеткеннер.

Шефчилер төрээн колхозунга ол хүн 130 центнер кызыл-тасты үрезинге арыглап урган. Тараа сайгарып турганнар 230 центнер тарааны кургаткан. Ажылдың өске-даа алырларынга киришкеннер база үлегерлиг ажылдаан.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлери боттанылгада

Бүдүрүлгениң командирлери— кижизидикчилер

«Планны чогум кайы хире ертенишуудел-биле күүседири партияга хамаан чок чүве эвес. Капиталист-даа кижи бүдүрүлгени багай эвес организастап шыдаар болгай. Совет удуртукчудан негеттинер чүүл оон артык — планны күүсетпишаан, планны күүседир болгаш амыр күүседир дээш демисел чорупп турда, кижилерни кижизидер, оларның аразынга чаа харылзааларны тургузар чорук негеттинер. Удуртукчу кижиниң ажыл-чорудулгазының мораль-политиктиг түңнелдерин өөренип көрбейн тургаш, ооң ажылын шын үнелеп көөр аргажок» деп, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга илеткелинге эш Л. Ф. Ильичев чугаалаан.

Партияның ол негелдезин ажыл-агыйжы удуртукчу коммунистер эвиттер Павел Лаврентьевич Маслов биле Александр Николаевич Ананьин эки билирлер.

— Сени хүндүлеп, ажыл-ижиңни үнелеп, сээң саналыңны болгаш сүмеңни дыңнап, кичээнгей салып турда, бөттүн күжүн харамнанмайн ажылдаарга өөрүнчүг-дүр — дээш, республиканың херелекчилер ниитилелиниң АТК-зының чолаачызы Подольский — бир эвес бүдүрүлгелер директорларын сонгуп алыр чурум бар чүве болза, мен бистиң АТК-ның начальниги Павел Лаврентьевич Маслов дээш бөгүн-даа күзелдиимбиле сонгуур ийик мен дээрзин ол уламчылап чугаалап турар.

Лаврентий Маслов чоокта-ла анаа чолаачы турган. Ажыл-агыйны удуртур ажылче ону партия дештиптиген. Чаа ажылга ол үр-даа болбаан. Маслов ажылды хүлээп ап турар өйде, ажыл-агый сандаргай байдалда, күш-ажылдың сагылга-чуруму кудy деңнелдиг, автомашиналарның септелгези бошкак чоруттунган турган. Кижилер цехтерге баарындаа коргар, ынчалза-даа кабинетке олуруп кижилерни көскеп-херектээр, каржы турган мурнундагы удуртукчунуң дугайында эки чүнү-даа ыыттавайн турганнар.

Ажыл-агыйжы чаа удуртукчузу бодунуң ажылын баштайгы партия хуралынга-ла коммунистер-биле шынгыы чугаалашкаш, кылып эгелээн. Мурнакчы ажылчыннар бүдүрүлге планын күүседиринге шаптыктап турар четпестерни, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң кудy деңнелдиг турарының чылдагааның боттары-ла илереткеннер. Четпестерни чайладырының аргаларын коммунистер ажыы-биле чугаалаашкан.

Даартазында, эртенгиниң 8 шак ораичок четпээзинде цехтерге начальниктер, мастерлер четкилеп келгеннер. Бүдүрүлгениң командирлери ажылчыннар келгиже чедир шупту чүве белен бе, кижилерниң сеткилинге таарышпас хире чүү барыл деп хынап көрүп эгелээннер. Ол чорук ажылчыннарны өөрткен. АТК-ның начальниги эш Маслов боду, мастерская начальниги эш Подольский, ажыглал начальниги эш Ковалев болгаш оон-даа өске удуртукчу ажылдакчылар ам ажылга кымныдаа мурнай кээп турар апарганнар. Ол чорук байдалды өскерткен. Коллектив сөөртүлге планын ай санынга ажыр күүседип, автомашиналарның багай септээниниң дугайында хомудалдар чок апарган. Бөгүн ол коллектив республиканың херелекчилер ниитилелиниң болгаш садыг ажылдакчыларының профэвилелиниң Төп Комитединиң база СЭКП хоорай комитединиң болгаш Кызылдың хоорай Совединиң шилчиир Кызыл тугтарын быжыг тудуп, ажылдап турар. Эш Маслов цехтер безин чорупп турган ажылчын кижиге кандыг бирле чымчак сөстү тып, оон айтырыын харыы чок артырбайн турар. Ынчалза-даа кандыг-бир чурум ураан, төлеп чок, ажылга харысаалга чок кижилерге оон негелдези улуг. Ылангыя ол эртен ажыл мурнунда ажылчыннар-биле чугаалажып, бистиң чуртувустуң ниитики болгаш даштыкы болуушкуннарын оларга чугаалап берип турар. Чолаачы Моңгуш Биче-оолдуң өг-бүлезинде байдал таарымча чогун ол билип каапкаш, ийи кежээ оон бажыңынга барып, ижин-кара чок чугаалашкан соонда Биче-оол кадайы-биле эптешкен. Септекчи-слесарьлар ажыл төлевири кудy деп хомудал үндүрүп келгеннер, ол-ла хирезинде мастерскаяда кылыр ажыл хөй, машиналар септээринге көрдүнген акша-хөренги долузу-биле ажыглаттынмайн турган. Удуртукчу оон байдалын эки хынап көргеш, септелгени түс-түс белдирлер болгаш агрегаттар айыбиле кылыр деп ажылчыннарның саналын деткээн. Оон соонда чүвениң байдалы ырынай өскерилген, септелге ажылы-даа дүргедээн, ажыл төлевири-даа бедээн.

Удуртукчу коммунист эш Маслов оларның амыдырал-чуртталгазынга сагыш салып, кандыг дузалыг чүве кылган дугайын коллективте хөй кижилер чугаалап турар. Бирээзинге ол оон чуртталга байдалын экижидеринге дузалаан, өскезинге — өг-бүлезинде таарымча чок байдалды эдип алырынга, ушкузунге — өөрениринге дузалаан. Респотребсоюзтуң АТК-зының дээре кижилери, чеди чыл планын күүседикен мурнакчы чолаачылар Сержантов, Дзырин, Бочаров, Дулкин олар бөдүүн, чуруннуг, ынчалза-даа негелделиг удуртукчу коммунист Масловтуң дугайында ынчаар чугаалажып турарлар. Оон инициативазы-биле коллективте бүдүрүлгениң культуразын бедидер дээш демисел калбарган. Ону кижилер деткээннер, чүге дизе ол оларның эрге-ажыынга дүгжүп турар.

* * *

Эртен чылдың төнчүзүнде Кызылдың пиво заводунга Александр Николаевич Ананьин чедип келген. Ону ынаар коллективтиң ажылын экижидери-биле хоорайның партия комитеди чоруткан. Манаа бүдүрүлге планы ай санында күүсеттинмейн турган, цехтер ишти хирлиг, оорлаар, арагалаар чоруктар база бар турган. Удуртур ажылга 15 чылда ажылдап келгени кижилер-биле сүмележип, оларның дузазын болгаш эгелекчи саналын алырынга удуртукчу коммунисте дузалаан. Активти тургузуп, ону чаңгыс деминг болдурар талазы-биле шудургу ажылын эш Ананьин эгелээн. Александр Николаевич ажылчын бүрүзү-биле ижин-кара чокка чугаалажып эгелээн. Ол беседалар анаа дузалаан. Заводтуң мурнуку директору Миллер улуурган, ажылчыннар ортузунга хоп тарадып, коллективтиң эвин үреп турган. Харын-даа мурнакчы ажылчыннарны Миллер кочулап, шоодар, оларның бүдүрүлгеге ажыктыг санал-оналын херекке албайн турган. Ол үеде ажылчыннар үргүлчү хуралдап, бүдүрүлгениң курлавырларын тып, заводтуң ажылынга шаптыктап турганнарны шүгүмчүлеп турганнар. Боттарының ындыг ёражок чоруктары илереттинген Миллер болгаш оон дузалакчызы мастер Смирнова олар заводтан чорүй барганнар. Олар эттинип алырын белин бодаваанар.

Илереттинген четпестерге удур демиселче директор партия организациязы-биле кады бүгү коллективти көдүрген. Оон мурнунда пивону турлазы-биле бажынче аппаар азы заводтан ырак эвесте колбаса фабриказының ажылчыннары-биле колбасага орнаар чоруктар манаа чанчыккан чорук болуп турган. Оон туржук слесарьлар эзирик ажылдап тургулаар чүүлдер турган.

Чаа директор ол улуг четпестерни чүгле дужаалдар бужу-биле эдип ап шыдавас деп чүвени билгеш, цехтерге ажылчыннарны хуралдадып, оорларның болгаш арагачыларның чүгедиглерин сойгалаан. Ындыг кижилерни ажылчыннар ортузунга тургузуп, арнын кызыдыр ыяттырып, «ындыг чорукту моон соңгаар кылбас бис» деп сөзүн бээрипче албадап турганнар.

Ындыг шынгыы чугаалажыышкыннарны слесарьлар Новошилов, Ехлаков, Барков олар ам-даа утпааннар. Оларның байдалы ам сыр өске апарган. Боттарының багай аажы-чаңын эттиниң алырынга ол беседалар дузалаан дугайында олар четтирдивис дижип турарлар. Чамдыктары эттинип алыр туржук, харын-даа удурланып турганнар. Заводка ажылчын турган арагачы Кощеев дээрзи бирле хуралдың соонда ийи эзирик аштыг директорнуң кабинединче чааа таварып кирип келгеш, «ам шынгыы чугаалажыылы» дээш Кощеев бижек тудуп алгаш, директорнуң кырынче халый берген. Ындыг-даа болза өлүрүкчүнү ак-сеткилдиг ажылчын Голоконов тоназаткан.

Коллективте байдал дүрген экижип эгелээн. Баштайгы айда-ла план күүсеттинип, чарыш калбарган. Ам Полцектованың болгаш Зуеваның бригадалары коммунистиг күш-ажылдың бригадалары деп атты чедип алганнар. 120 ажылчыннардан 80 кижи сөөлгү чылда боттарының политиктиг болгаш техниктиг билиин бедиткеннер. Ажылчыннарның билиин бедидер талазы-биле директор боду пропагандистеп турар. Улусту кол инженер Дименков, пиво хайындырыкчызы Шестакова олар база өөредип турарлар. Зуеваның болгаш Прокопьеваның бригадаларында ажылчыннарның материалдыг бергедээшкинге таваржып турарын дыңнааш, ол местком хуралын чыгдырткаш, оларга дузаны чедирген.

Заводта болгаш АТК-да ажыл-агыйжы удуртукчунуң ажылы дыка хөй болгаш улуг харысалгалыг. Ынчалза-даа идеологтуг ажылды оон хоора көрүп болбас деп чүвени коммунистер Маслов болгаш Ананьин эки билгеннер. Бүдүрүлгени башкарар ажылда кижизидикчи ажыл-биле холбашпас чаңгыс-даа таварылга чок.

Заводтуң азы АТК-ның конторазынга чеде бээр болзунарза, ол удуртукчуларның ажылчыннарның амыдырал-чуртталгазының, ажыл-ижиниң дугайында сагыш салыышкының эскерип каар силер.

А. ЛЕПЕШКИН.

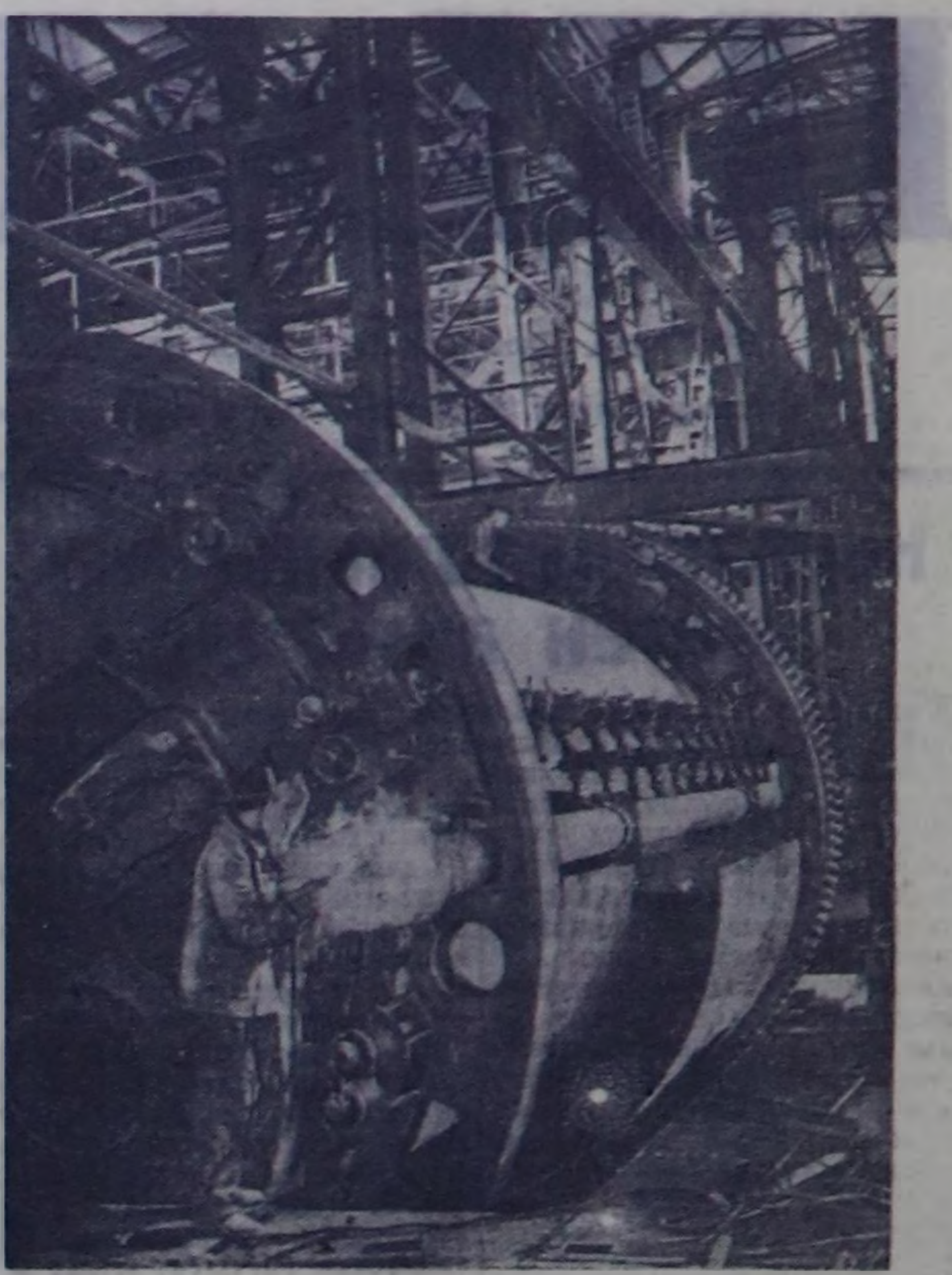

ТАШКЕНТ ОБЛАСТЬ. Узбек ССР-ниң өңнүг металлургиязының төвү— Алмалыкта чес эзилдирер аажок улуг заводту тудуп тургузуп турар. Тудугжулар Улуг Октябрьның 46 чыл оюнга алдар кылдыр күш-ажылчы ээлчегге кирбишаан, бүдүрүлгениң баштайгы ээлчээн чыл төнчүзүнде ажыглалга киирерин хүлээнгеннер.

ЧУРУКТА: келир үениң заводунуң анодтуг печказының дериглези.

Фотозу В. Кожевниковтуу. СЭТА-ның фотохроникалы.

Мурнакчыларга деңнежир

КЫЗЫЛ-ЧЫРАА. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң Ленин аттыг колхозунуң тараажылары дүжүт ажаап алыышкынының болгаш күрүнеге тараа белеткелин организастыг чорудуп турар. Бо хүннерде 1735 гектарның тараазы ажаттынган. Дүжүт байдалы бо чылдың деңнели-биле алырга багай эвес, гектардан ортумаа-биле 6 центнер.

Сесегениң шөлдеринде ховунуң 14 корабльдери соксаал чок ажылдап турар. Мурнакчы комбайнерлерден Моңгуш Өлзей-оол ээлчегде 10 гектарның орнунга 27 гектарның дүжүдүн чидириг чокка ажаап келген. Түлүш Сандан-оол он беш ажыл хүнүнде 234 гектарның, а Түлүш Сат 268 гектарның тараазын ажааган.

Төрээн чуртунга улам-на хөй тараны белеткээринге дүүнгүвүсден бөгүн, а даарта оон-даа бедик көргүзүглүг болуру дээш чарыш калбарып турар. Колхоз бо хүннерде 2930 центнер тарааны күрүне шыгжамырында киирген. Хову турлаандан тараалыг автомашиналар хүн бүрү улажып турар.

Комбайн агрегаттарындан дүжүт хүлээп алырынга болгаш белеткел пунктузунче тараа сөөртүрүнге колхозтуң 8 автомашиналары дүн-хүн чокка ажылдап турар. Бо талазы-биле Моңгуш Доңмас-оол, Иван Чимий-оол, Моңгуш Сорбук ышкаш үлегерлиг ажылдап турар чолаачыларны айтып болур. Ол ышкаш, шаннарда тараа сайгарыкчыларындан хоорай Тыртык-оол, Оолакай, Моңгуш-оол болгаш эки ажылдап турар өскелерни-даа айтып болур.

Моон-биле кады, чамдык багай ажылдап турарларны база айтыр херек. Сесеге бригадазында Сыпкин, Дебей-оол олар ээлчегде чүгле 2—3 гектарның тараазын улуг чидириглиг кестирип, техникага кам чок чорукту болдуруп келген. Сат Дарый-оол биле Моңгуш Багай-оол Даг-Ужунда 30 гектарның тараазын база-ла бузаңнап кесбен.

Бүрүне үжур-дузалыг улуг кампанияның үезинде дүжүт алыышкынындан дашкаар колхозчу турбас ужурлуг. Боттары күш-шыдалдыг хирезинде-ле, Моңгуш Шактаан, Сат Саспык-оол, Моңгуш Кызыл-оол олар колхозтуң кандыг-даа ажылынга киришпейн, арагалап, ниитиниң корум-чурумун үреп турары канчап-даа таарышпас. Өскениң күжү-биле амыдыраар, хуу өнчүзүрек кижилер колхозка туруп болбас.

Ленин аттыг колхозтуң тараажылары дүжүдүн чидириг чокка ажаарынга, күрүнеге тараа белеткелин чоокку үеде чедиишкинниг доозарынга эрестиг ажылдап турар. Хана солунун, көргүзүг самбыразын доктаамал үндүрүп, анаа мурнакчыларны болгаш хоңнудап турарларны илередип турар. Дүжүт ажаалдазы эгелээниниден бээр хову турлаанга кино, концертти каш удаа көргүскен. Номчулга, беседаны агитаторлар улам-на калбартып турар.

Тараа ажаалдазы-биле кады келир чылдың дүжүдүнге белеткелди база организастыг чорудуп турар. Үрезин уруушкуну эгелээн. Кол культура болур кызыл-тас үрезининге 240 тонна белеткеттинген. Чайын 1350 гектар шөлдү андарган, а күскү андарылга 620 гектар ажып турар. Амгы үеде ангыс андарылгазында 5 тракторларны быжыглаан.

ОТЧЁТТАР БОЛГАШ СОҢГУЛДАЛАР

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгези дээш

Чоокта чаа «Улуг-Хая» совхозтуң Хайыракан салбырында партия эге организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралы болуп эрткен. Отчёттуг үеде партия организациязының бүгү кежигүннериниң хуралын 9 удаа чыылдырган, анаа коммунистерниң партийжи даалгаларының күүселделерин, салбырда ажыл-агыйның байдалын болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалажып турган. Партия кежигүнүнүң кандидадынга 5 кижини, СЭКП кежигүнүнге 1 кижини хүлээп алган. Эртен чылын партия чырыдыышкынының четкизиниң 5 бөлгүмнеринге 80 дыңнакчылар өөренген болгаш чаа өөредилге чылында 94 дыңнакчыларлыг 5 бөлгүмнү четчелеп тургускан деп илеткелчи чугаалаан.

Ынчалза-даа партия эге организациязы ажылчы чоннарның ортузунга масса-политиктиг болгаш организастыг ажылды ыракта четпес чорудуп келгенин отчёттуг хурал демдеглээн. Партия эге организациязының чанында 24 агитаторлуг агитколлектив сөөлгү үш айларда ажылдаваан. Салбырда профэвилел, комсомол, херээженнер организацияларын болгаш культура-чырыдыышкын албан черлерин партия организациязы кошкак удурткан. Отчёттуг үеде салбырда ажылчын комитеттиң даргазынга 3 кижи солушкан, олар кандыг-даа ажыл чорутпаан, профэвилел кежигүннериниң 80 ажыг хуузунуң кежигүн дадывыры 1—2 чыл чедир хавыртынмаан. Комсомол эге организациязы сес айлар дургузунда комсомол хуралын безин чорутпаан, аныяктар ортузунга кижизидилге ажылының багай тургустунганындан, комсомолчулар болгаш аныяктар ортузунда совхоз бүдүрүлгезинге ажылдавас, хөй-ниитиниң чурумун үрээр чоруктар хөй.

Хайыракан кодээ клубка чыл иштинде 4 эргелекчи, кодээ библиотекага 3 эргелекчи солушкан. Клуб болгаш библиотеканың кышка удур септелгези чоруттунмаан. Улусчу дружина, эш-хуунун суду салбырда база ажылдавайн турар. Кижизидилге ажылының четпес тургустунганындан салбырның нитти ажылында, мал фермаларында, бригадаларда четпестер хөй.

Малчыннарның амыдырал-чуртталгазының культуразын экижидер хемчеглер дугайында СЭКП обкомунуң V пленумунуң доктаалын четпес боттандырып келген. Эжимде ийи хойжу бригадаларның хойжуларының хөй мурүүзү крыша, шала, кладовка чок, бичии казанак бажыңнарда чурттап турар. Малчыннарны хлеб-биле айайы-биле хандырбайн, солуннар чедирбейн, оларга лекция, беседалар кылып бербейн турар. Партия организациязы малчыннар ортузунга политмассалыг ажылды четпес чорудуп турарын эш Мижит-Доржу шынгыы шүгүмчүлээн. Хойжу бригадаларының ажылын амга чедир бот-өрүлгачарылгалыг кылдыр эде тургуспаан. Хойжулар хөй кадарарындан өске кандыг-даа ажыл кылбайн турар, бир бригаданың төвү ам-даа тургустунмаан. Хойжулар чазын, күзүн Эжимден Сенекке чедир Улуг-Хемни кежилдир 100 ажыг километр черге хойларын сүрүп, кыргыдып, чугдуралынга өйлешкеш, мал чемнерин бедеткеп алырынга безин киришпейн турар. Хойжу бригадаларның ажылын экижидер талазы-биле совхозтуң мал ажылының түскай эртемниглери кандыг-даа боттуг ажылдар кылбайн турда, совхозтуң парткому оон-биле анаа-ла эптежип турар-дыр деп, коммунист Б. Баазан чугаалаан.

Малдың чайгы, күскү семиртилгезин, одарладыышкынын организаставайн, фермаларны чайын-даа, кыжын-даа чаңгыс черге тургузуп турарындан малдың продуктуузу кудy болбушаан. Совхозтуң зоотехниктери мал семиртилгезин организастаарынга кичээнгей салбааның, мал кыштагладыышкынынга белеткелдер дүвүрээзинниг байдалда турарын, Эжимде хойжу бригаданың хой кажаалары болгаш малчыннарның чуртталга бажыңнары чедишпезин, артык кыштаглар белеткеттинмээнин, мал чемнериниң белеткелиниң багайын коммунист эш Лопсан шын шүгүмчүлээн.

Партияның масса-политиктиг ажылын калбартпышаан, ажыл-агый планнарын, социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче ажылчыннарны мобилизастаарын партия эге организациязының бюрозундан коммунистерниң отчёт-соңгулдалыг хуралы негээн.

Д. МОНГУШ.

ЧЕЧЕН-ИНГУШ АССР. Шалински бүдүрүлге эргелелиниң «Найырал» совхозунда кукуруза ажаап алыышкыны.
Фотозу Н. Кобиашвилиниң. СЭТА-ның фотохроникалы.

ДИЛЕП ТУР БИС

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму чоннуң идей-политиктиг билиин бүгүле аргалар-биле бедидер сорулганы айтып турар. Ону барымдаалаашчоннуң ортузунга партияның агитас-массалыг ажылын калбартып, лекция, беседаларны чорудуп, партияның экономика төөгүзү болгаш тодаргай экономика өөрениринин бөлгүмнерин тургузуп, анаа партия кежигүннериниң болгаш кежигүн эвестерни калбаа-биле хаара тудуп турар.

Бо талазы-биле бистиң «Шекпээр» совхозтуң Аянгаты салбырының сүт-бараан фермазында байдалды чугаалап көрээл.

Аянгатының сүт-бараан фермазынга 1963 чылдың 9 айларында чаңгыс-даа лекция, беседа, кино болбааны хомуданчыг.

Республиканың хөгжүм-шии театрының артистери салбыр төвүнге кээп ойнаанын бистиң ферма чүгле сураан дыңнап эртип турар.

Фермага почта шуут келбес. Саанчылар боттары сүрүп чораш, мооң-мооң солун, журналдарны ап номчуп турарлар. Ынчаар номчуурга ажы эвээш, чамдык солуннар эргижирээн, чамдыызын номчуп күш четпес болур.

Ферманың коллективи салбырның түскай эртемниглериниң зооветеринарияның бөлгүмнерин организастаарын дилээривисле, бо хүнге чедир боттандырбайн турар.

Районнуң культура килдизиниң салбырында кожер клуб, кино бар-даа болза, малчыннарга келбейн турар.

Партия комитединиң идеология килдизи, районнуң культура килдизи бо бүгүнү өөренип көргеш бистиң фермага боттуг дузаны чедирерин сүмелеп дилеп тур бис.

С. ТАВАК-ООЛ.
Барыын-Хемчик район.

Улустуң артизи

3. КАЯА-ДАА БААРГА АЛДАР-ХҮНДҮ

ОЧЕРК

Байыр-наадым хүннеринде хүрештерге атчыр-датчыр тудушкаш шуттуп үнер аныяк мөгениң эът-ханы четчип, шыдал киргени дег быжыгып, күш кирип келген бөлүкке ындыг шаптараазыннар улуг-ла багай уржук чедирбээн. Чаа немешкен аныяктар-биле шудургу ажылдавышаан, Барыын чүкте Балтийден Чөөн чүкте ыраккы Сахалинге чедир база Соңгу доштуг океандан Азияның төвүнүң ырак ыныынга чедир чаптылган калбак-делгем Төрээн чурттуң цирк театрларлыг хоорайларынга оскал-оолдарның чорбаан, четпээн чери-даа чок! Бистиң чурттуң хөй национал цирктери-биле кады оларның урам-мерген хуулгаазын оюнун Москваның, Ленинградтың ажылчыннары, эртемденнери, Уралдың дагжылары, Украинаның, Казахстанның тараажылары, Кыргыстың, Туркменияның, Таджикистанның ховенчилери, Бакунуң нефтичилери, Грузияның шайжылары, Сочинин курортчулары, Сахалинниң балыкчылары, төрээн Тывазының малчыннары дээш черле кымны көрбээн дээр! Ол чүс-чүс муң кижилер концерт бүрүзүн сеткил ханыышкыны, улуг өөрүшкү-биле магалап көрүп, маңг адыш часкаашкыны-биле уткуп турар. Маңаа холбаштыр тыва шүлүкчүнүң мынчаар бижээнин сактыыл:

Чааты биле Херемениң
алымы-дег,
Чажымдан-на таныырым ыр
театр болду.
Улатпаанда Оскал-оолдуң
цирк болуу
Үүр бала олуп-солуп, ойнап
үнду.

Оолчук шаамдан кады өскен,
чажытарым
Очур биле Хензиг-оолду
таныыр кагдым.
(Чиге көрүп топтавышаан,
холум чайдым)
Чинге демир кырын орта
самнадылар.
Хөлүнде-ле болчуп орар
хөннүм болган
Көрүкчүлер адыш часкап
үдеп кагды...

Шаанда тываларның игил, бызаанчызының үнү, оларның уран чүүлү Саяның бедик бажын ашпайн, Улуг-Хемниң ол-бо талаларынга аян тудуп чораан болза, ол ам чүгле бистиң улуг чуртувуска эвес, харын ыраккы Памир, Гималай, Карпат дагларының талыгыр бедиктерин ашкаш, делегейниң хөй чурттарынга сурагжый берген. Оон непередикчилери болгаш тарадыкчылары дээрге-ле оскал-оолдар-дыр.

Владимир Базыр-оолович маңаа холбаштыр мынчаар чугаалап орар:

— Бистиң көргүзүүвүстү улуг симфония-хөгжүм үдээр. Каяа-даа чоруурга, кажан биске таныш тыва аялга куттулуп эгелей бээрге, кижи хөй-аът кирип, хайнызып кээр. Ол сорук кииирикчи хөгжүмге үдедип алгаш, Индияның Делиге, Бомбейге, Калькутага, Мадраска, Бирманың Рангунга, Тайунжиге, Мандалайга, Индонезияның Джакартага болгаш өске-даа хоорайларга ойнаан бис. Ол черлерге 25—30 муң олуттуг стадионнарга безин ойнаарга, көрүкчүлер шуут сыңышпас болгулаар, ацаа беш ай ажыг үениң иштинде бир миллион 500 муң кижи бистиң оюнувусту көргеннер.

Совет цирктер-биле кады оскал-оолдарның 1956 чылда даштыкыже баштайгы үнүүшкүнү ындыг улуг чедиишкинниг болган. Ол чоруушкунувуң үезинде болгулаан хөй ужуралдар, солун таварылгалар оон киржикчилериниң бодалынга уттундурбас арткан: совет цирктиң шылгараңгай чедиишкиннерин Калькутаның бүгү солуннары онзалап айтып турган, артистер аңаа чеде бээриниң мурнунда билетти 6 хонук бурунгаар-ла бүрүн тараткаңын, оюн көөр дээш стадион чанынга дүн-хүн чок сыңмарлашкан кижилерниң корум-чурумун тудуп чадашкан полиция карак-чажы төгүлдүрер бомбаны октаза чок, муң-муң кижилер оон чорупааның ол солуннарның бирээзи шыжыгып демдеглээн.

Бирманың Рангунга бистиң цирктеривис биле АКШ-тың Сан-Франциско хоорайының балет артистери чаржалажып бодаан. Бистиң цирктеривистиң концерттеринге үргүлчү кижилер сыңышпастап турда, оларныынга зал куруглап турар апаарга, «Кудурууңга куу тос баглааш сывыртапкан» чүве дег, олар ыяткаш, дүвү-даалаш-биле чорупканнар...

Оскал-оолдарның амыдыралынга оон сөөлүнде чылдарда улам-на улуг чугула болуушкуннар, солун чүүлдер болгулаан. Владимир Базыр-ооловичиниң чугаазы-биле алырга, оларның эң дээдизи — төөгүлүг улуг шуулган — СЭКП-ниң XXII съездизиниң киржикчилеринге көргүскен концертке оларның киришкени болур.

— Анаа кирер номерлерни дыка шынгыы шилээн, белеткелди хыңмалыг үр шудургу кылган бис, чүвени канчап билир деп бодааш, мырынай концерт болгуже чедир съездиге Тывадан келген төлээлерге безин ол дугайын дыңнатпаан бис. Съездилер Ордузун чык доллур олурган муң-муң көрүкчүлерниң аразынга кайы чурттуң, кандыг кижизи олурбаан дээр! Олар концерттиң өске көргүзүглерин ышкаш, бистиң оюнувусту база диниттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан — деп, чоргаарал-биле ол чугаалап орар. Тываның уран чүүлүнүң төлээлекчилериниң ол хире бедик харысалгалыг концертке киришкеш, чедиишкиниг ойнааны — тыва улустуң культуразының Улуг-Хемниң шапкыны дег дүрген хөгжүп, чечектелгениниң база бир херечизи-дир. XXII съездизиниң делегады, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш С. К. Тока «Улуг чыыш» деп чүүлүнге ынчан мынчаар бижээн:

«XXII съездиниң делегаттарынга улуг концерт көргүзүп турда, Москвада онза шылгарттынган артистер кайы хөй-даа болза, Владимир Оскал-оол баштаан тыва цирктерге бодунуң уран чүүлүн көргүзериниң аргазын берген. «Хаа! Тываларның уран чүүлү дыка-ла кодурүлген-дир. Артында съездиге ойнаарын чопшээреп кааны бодаарга, илден ышкаш чүл» — деп, менээ бир делегат дыкала магадап чугаалаан...»

Бистиң оскал-оолдарывысты бир дыннаарга делегейниң барыын чүгүнде, элээн каш-каш айлар болгаш дыннаарга — делегейниң чөөн чүгүнде чеде берген болгулаар. Оларның чораан черлеринге делегей парлалгазы база-ла бистиң чуртуунда ышкаш, совет цирктериниң шылгарангай чедиишкиннерин демдеглээш, тыва артистер дугайын улуу-биле үнелеп турар. Сөөлгү чылдарда олар акы-дуңма социалистиг чурттарга — Герман Демократтыг Республикага, Венгрияга, а бо чылын Моол Арат Республикага найыралдың улуг концерттеринге киришкенин солуннар сеткил ханыышкыны-биле демдеглегилээннер.

Бо чылдың май 20-де МАРН-ның Төп Комитединиң органы — «Үнэн» солун акы-дуңма улустарның цирк артистериниң көргүзүүнүң дугайында делгерeңгей отчётту парлаан. Ол отчёттуң 30—40 хире хуузу оскал-оолдарның дугайы боол турар. Ында мындыг одуругаар бар: «РСФСР-ниң алдарлыг артизи, Тыва АССР-ниң улустуң артизи В. Б. Оскал-оолдуң көргүзүглери дыка солун. Оскал-оол болза Тываның национал цирингиниң тургузукчузу, бүгү чурттагазын цирк уран чүүлүнге бараалгаткан болгаш сураглыг цирк артистериниң бирээзи. Ынчангаш ооң көргүзүглерин көрүкчүлер улуг сонуургал-биле уткуп турар. Ооң цирикчилер бөлүүнде Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Д. З. Очур чергелиг мергежилдиг артистер бар. Олар тараа сектаар, дүк кагарындан эгелээш, агаарга шөйген чиңге демир кырлааларынга чедир нарын чүүлдерни күүседип турар. Дөрт кижиниң хары угда онтаан таваитарын В. Б. Оскал-оол чаасаан эң шалыпкыны-биле чыып аптарга, көрүкчүлер диңмиттиг адыш часкап, байырлап уткаан. Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Н. Б. Хензиг-оолдуң ыяш согааш-биле күүседир жонглеру — күштүг адыш часкаашкыны-биле уткаан номерлерниң бирээзи болган. В. Б. Оскал-оолдуң кадыр таваксар, тырыкылар-биле ойнаар жонглеруи көрүкчүлер улуу-биле үнелээн».

Баштайгы кайгадып, делегейниң десиниң чоруур бо чаагай ажыл-херектиг кижилерни каяа-даа барганда чон ынчаар алдар-хүндү-биле уткуп турар деп чүвени үсүүнде чижек бүрүн үнелээн-биле чугаалап турар.

* * *

Дамырактан далай тургустунар деп улустуң мерген чугаазы бар болгай. Баштайгы чаңгыс тыва цирк артизинден эгелээн ол бөлүк ол-ла чылдарда элээн каш алдарлыг артистерлиг болу бергенин ап көөр болза, бо база-ла ол дег-дир. Бөлүкте Владимир Базыр-ооловичиниң улуг уруундан өске, оон өг-бүлезиниң кежигүннери шупту кирип турарын чугаалаары черле өөрүнчүг: уругларның кези — Дүнзенмаа Оскал-оол шагда-ла жонглерга ойнаар мергежилдиг цирк артизи, оглу — Юрий Оскал-оол бо чылын алазының изин базып, циркте ажылдап эгелээн, уруу — Мая Оскал-оол Москвада төп цирк сургуулун келир чылын доозар.

(Төнчүзү. Эгези № 220 солунда).

КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ДҮЖҮДҮНҮҢ АЛДЫН ФОНДУЗУ

Ховуларның ажыл-ишчилериниң күш-ажылчы тиилелгелериниң дугайында чаа-чаа медээлер хүн бүрүде кээп турар. Таңды, Чөөн-Хемчик районнарның колхозтары болгаш совхозтары, Каа-Хемниң колхозтары күрүнеге тараа садарының темпилерин дүргедедип турар. «Көк-Тей» колхоз күрүнеге тараа дужаарының планын бо чылын республикага бирле дугаарында күүсеткен. Таңды районда «Совет Россия», «Революцияның чалбыыжы» колхозтар, Каа-Хем районнуң «Тиилелге» болгаш Ленин аттыг колхозтары Төрээн чурттуң шыгжамырынче хонук бүрүзүнде 150 — 200 болгаш оон-даа хөй тонна тарааны чудурүп чорудуп, тараа кезиидезин улуг күженишкинниг чорудуп турар.

Көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң шиитпирлезе чогуур сорулгаларының иштинде амгы үеде чугула сорулга болза, ажыл-агый бүрүзү келир чылдың тарылга шөлдеринге четчир бедик шынарлыг сорттуг үрезиннер-биле хандыртынары болур.

Чер ажылынга үрезин ажылы чокта бедик дүжүт чедип алдынмас, тараа ажылынга шынгыы дептиилге дыңнымас. Ынчангаш эки үрезиннерни белеткээр херек — деп, эш Н. С. Хрущев чугаалап турар. Ол черле шын. Ону дуржулга болгаш практика бадыткап турар. Бедик дүжүттүг эки сорттарның үрезиннерин чажып тарыырга сорттуг эвес үрезиннер-биле деңнээрге дүжүт немелдезин 20 — 30 хуу көвүдедир.

Маңаа холбаштыр Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозун чижекке көргүзүп болур. Нийти сорттуг тарылгаларже шилчииринниң мурнунда ажыл-агыйга ортумак дүжүт дыка чайгылып турган. Сорттуг тарылгаларже шилчээнинниң соонда ол чайгылышкын дыка кызырылган болгаш колхоз тараа культураларының эки дүжүттерин ап турар апарган. Агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок бо чылын безин колхозта тараа культураларының бир гектардан ортумак дүжүү 10 центнерден эвээжевейн турар. Ынчаарга «Скала», «Саратовская-29» деп сорттар-биле тараан чамдык участоктар бир гектардан 15 — 18 центнер дүжүттү берип турар.

Каа-Хем районнуң Ленин аттыг көдээ ажыл-агый артели чайын андарган черге кызыл-тастың «Скала» деп сортун тарааш, ону үрезин участогу кылдыр тускайлаан. Ол участок кайгамчык эки түңнелди берген. Бир эвес колхоз бир гектардан ниитизи-биле 10 — 11 центнер дүжүттү алган болза үрезин участогунуң бир гектарында 21 центнер азы ийи катап хөй дүжүт алдынган. Эки шынарлыг сорттуг үрезиннерниң артык шынарлыг чоруунуң херечизи ол-дур!

Нийти сорттуг тарылгаларже шилчээнинниң эки үлегер-чижээ Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозу болуп болур. Эрткен чайның байдалы ындыг-ла эки эвес болган болза-даа колхоз бодунуң эргаларын эде көргеш, пландан барык-ла 50 хуу хөй азы 7250 тонна тарааны күрүнеге садарын шиитпирлээн.

Сорттуг үрезиннерни күзүн эрте үрүп алгаш, эң дүжүттүг участоктардан тергиин эки дүжүттерни ап турар колхозтарның болгаш совхозтарның дыка хөй чижектерин көргүзүп болур. Ындыг болза-даа амгы үеде республиканың чамдык колхозтары болгаш совхозтары келир чылдың тарылгазынга үрезин белеткээр айтырыгже шоолуг кичээнгей салбайн турар. Сентябрь 15-ке чедир үрезин урушкунунуң дугайында медээни чүгле үш: Каа-Хем, Таңды, Улуг-Хем районнар бергени таварылга эвес. Оон-биле кады үрезин урарының планын чүгле 15 хуу күүсеткен чаңгыс «Улуг-Хая» совхозтуң саннарындан өске Улуг-Хем район чүнү-даа немеп шылаваанын айытса чогуур. Каа-Хем районнуң колхозтарында тараа культураларының чүгле 5488 центнер үрезиннери урдунган. Ол болза планга үдүр чүгле 5,9 хуу болуп турар. «Тиилелге» совхоз үрезин урарының планын 6,1 хуу күүсеткен. Чүгле «Межегей» совхоз үрезин урарының планын 38 хуу күүсеткен.

Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйлары үрезин урарын деңдии тоомча чок көрүп турар. Бир эвес ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери чогуур күженишкинни үндүрер болза үрезиннер-биле бүрүн хандыртынар арга бар. Ынчалзажок ол кылдынмайн турар. Ажыл-агыйларның удуртукчулары 1963 чылдың чазынында ышкаш республиканың өске ажыл-агыйларын кезип, райончуттунмазан үрезиннер садып алыр деп бодап турар чадап чок боор. Ындыг чорукту болдурбас херек. Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйлары үрезиннер-биле хандыртынар талазы-биле боттарының курлавырларын база катап санап көөрү, үрезиннерин дүрген уракы, оон-биле кады бүдүрүлге эргелелиниң тускай эртемниглери ол талазы-биле черчерге тодаргай дуза көргүзери эргежок чугула.

Бүгү республиканың колхозтары болгаш совхозтары күрүнеге тараа садарының темпилерин күдүлатпайн үрезин урушкунун чорудар ужурлуг. Үрезин участоктарының шөлдеринге ажаап алышкынны эрте хуусаада чорудары чугула. Бүдүрүлге эргелелдери, районнарның партия болгаш совет организациялары күрүнеге тараа садарының, ангыс аңдарарының айтырыглары-биле кады үрезин урарының айтырыын бирги черге тургузары эргежок чугула. Чөөн-Хемчик районда СЭКП ХХII съездизи аттыг колхозта бо чылдың дүжүдүнден чаңгыс-даа килограмм үрезин чок болуп турары, үрезинге уралы-биле колхозтуң төп шаңында артырган кызыл-тасты ниитиниң чемненилгезинге ажыглап турары шын эвес. Ниитиниң чемненилгезинге ажыглап турар тарааның шынарын чугаалаары амгы үеде берге болбайнаан. Чүге дээрге колхозтуң агроному эш Аюшеев ажыл-агыйның чанында Чадаана хоорайда үрезин шынары хынаар лабораторияга хынатпаан. Эш Аюшеев ол тарааның шынарын дораан хынадып, бир эвес үрезинге ажыглап болгу дег тараа болза ону ниитиниң чемненилгезинге ажыглаарын соксатса чогуур.

Бо колхозтуң даргазындан эгелээш, тускай эртемниглер үрезин ажылының дугайында сагыш салбайн турарын айтыры чугула. Хөй тараа тарып, хөй үрезин урүп турар Чаңгыс-Хадын деп чер ол дугайын тодаргай херечилеп турар. Ында тараа урар складын септевейн турарындан ол ажыглалдан барык-ла үнүп турар. Ооң ханалары, крышазы дыдык, ону дезинфекцилеп чугайлаваан. Часкы тарылга үезинде тараа артыы бок-сак шала кырында дүдүп чыдый берген чыдар. Ол складты тараа урар кылдыр кажан септеп алыр деп турарын ажыл-агыйның удуртукчуларындан айтырза чогуур. Ында оран-саваны септээр дээр болза аңаа шоолуг күш-даа үнмес. Ында таныыл кижи безин ону кылып каап шыдаар, чүгле хөй эвес дилген материал херек.

Үрезин урүп калагалаар черлерни белеткээр талазы-биле «Улуг-Хая» совхоз үлегерлиг ажылдаан. Баян-Кол деп черде үрезин урар складтарның шуптузун чугайлап, дезинфекцилеп, оларның крышаларында болгаш шалаларында дыдыктарын дуглаан. Аңаа үрезиннер эки кадагалаттынар деп чугаалап болур.

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели тараа бүдүрерин чыл бүрүде көвүдедир сорулганы көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының мурнунга тургускан. Партияның болгаш чазактың оналдазын чедиишкинниг күүседириниң шиитпирлиг чүүлү болза, эки шынарлыг үрезиннерниң алдын фондузун белеткээри болур.

Келир чылдың тарылгаларынга үрезиннер уарда ховар болгаш перспективтиг сорттарны белеткээринче онза кичээнгей салыры эргежок чугула. Сорт шенээр участоктарының сан-медээлерин барымдаалааш, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели 1963 чылдың февраль 25-теги № 122 доктаалы-биле бистиң республикага кызыл-тастың «Скала», «Саратовская-29», «Харьковская», арбайның «Винер», «Южный», «Заларинец», суланың «Орел», «Сизу», човак-тарааның «Капитал», «Комсомолец-11», картофельдиң «Мажестик», «Берлихенген» сорттарын хамаарыштырган. Чазын тарыыр кызыл-тастың «Ракета», «Кызыл-тас-пырейниң-56» деп хайнаан, арбайның «Казанский 6/4», чиңге-тарааның «Тыва» (Кара-Хоо) деп сорттарын перспективтиг сорттар кылдыр бадылаан.

Чогум-на бо сорттарның үрезиннериниң дүжүдүн четче камгалап алырынче агрономнарның, ажыл-агый болгаш бүдүрүлге эргелелдериниң удуртукчуларының кичээнгейи угланган турар ужурлуг. Сорттуг тарылгаларны ажаап алырының мурнунда апробацияны ыявыла чорудуп, сорттуң арыг чоруун хынап, чогуур документилерни кылып, актыларны тургузар херек.

Партия, совет организацияларының удуртукчуларының, бүдүрүлге эргелелдериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның тускай эртемниглериниң хүлээлгези болза, күрүнеге тараа садары-биле кады келир чылдың бүгү тарылга шөлүнче четчир сорттуг үрезиннерни белеткээр талазы-биле шиитпирлиг хемчег алыры болур.

А. БАКУЛИН,
Көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозунуң агроному.

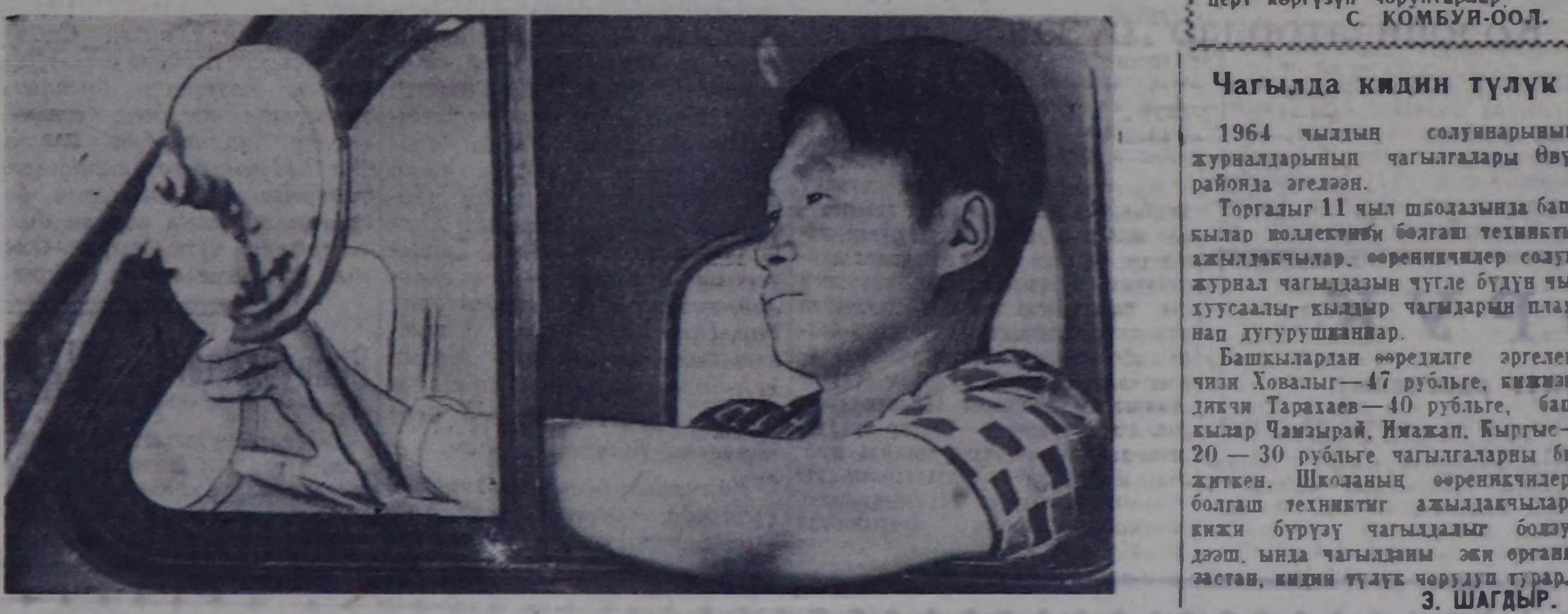

Тес-Хемде «Чодураа» колхозтуң чолаачызы Маадыр Кундал бодунуң ажылынга 8 чыл дургузунда эки ажылдап, үлегер-чижекти көргүзүп турар.
Амгы үеде ол кывар-чаар материалдар сөөртүр машинада ажылдап, колхозта шимчээ турар бүгү техниканың бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хандырып турар.
ЧУРУКТА: М. Кундал ээлчеглиг рейсче чоруп тур.
Фотозу А. АИРНИИ.

Анаа турбас автоклуб

Барыын-Хемчик райкүүскомунуң культура килдизиниң автоклувунуң район иштинде барбаан, четпээн чери чок. Кайда ажыл-иш хайнышкан болдур, автоклуб ында чоруп турар. Часкы тарылга болгаш мал чемининиң белеткелиниң үезинде ол үргүлчүле дугуйлар кырында көжүп чоруп турар.

Анче, Улуг Анче, Мыңгаш Анче, Эңге-Белдиринде оруп ажылчыннарынче, Баян-Кол аскы, Тураның алдыы, үстүү Дыттыг хемнер дээш четпээн, барбаан чери-даа чок. Колхоз, совхозтарның хову турлагларынга, сүт-бараан фермаларынга каш-ла айларның дургузунда үш чедир солун программалыг концерттерни көргүзүп каапкан. Малчыннар, сигенчилер, тараажылар, тудугжулар автоклубтуң концертин сонуургааның дугайында чылыг-чымчак сөстерни чугаалап турарлар.

Ында 12 кижи составтыг агиткультбригада бар. Олар боттарының уран талантызын чоңга барвалгадып турар. Олардан эңне анывыс ырааҗы Ховалыг Хөөмейлээр-оолдуң ырлаары көрүкчүлерни онза сонуургадып турар. Гречконуң аккордеонга тыва аялгаларны ойнап күүседири, Көк-кыс, Кара-кыс угбашкыларның акробаттыг көргүзүглери, Зоя Саяның орус, тыва дылдарга ырлаары, Сат Чечекпааның шулуктээри, Ооржак Кара-кыстың танцылаары, Люба Кастаракованың ырлаары база-ла аажок солун боор турар.

Программа ыры, танцы, уран номчулга-биле кызыгаарлаттынмаан. Ында хылдыг хөгжүм оркестри база бар. Номерлерниң аразында чалгаалары, арагачыларны болгаш өске-даа төлеп чоктарны кам-хайыра чогу-биле сойгалап, илередип турар номерлер бар. Чижээ, «Бугага үстүрүпкен», «Үй-балай, үш-үдүрүм кижилер дугайы», «Автобуска болган таварылга», «Танцы сөөлүнде» дээн чижектиг шоодуглар улуг дээштиг болуп турар.

Ооң чолаачызы комсомолчу Иргит Кара-оол бодунуң онаашкан ажылы дээш кызымак, мөгаг-шылаг чок. Ол боду база-ла концерттиң киржикчизи. Концерттиң программазы үргүлчү-ле чаартынып турар.

Бо хүннерде автоклуб районнуң тараажыларын кезип, ажыл-ишчилерге солун программалыг концерттерни көргүзүп чоруп, лекция, беседаны кылып, агитхуудустарны, шүгүмчүлелдиг хана солуннарын үндүрүп турар. Чоокку хүннерде олар районнуң эң ырак колхозу «Кара-Хөлдүң» ажыл-ишчилеринге, малчыннарынга концерт көргүзүп чоруптарлар.

С. КОМБУЙ-ООЛ.

Чагылда кидин түлүк

1964 чылдың солуннарының, журналдарының чагылгалары Өвүр районда эгелээн.

Торгалыг 11 чыл школазында башкылар коллективи болгаш техниктиг ажылдакчылар, өөреникчилер солун, журнал чагыдазын чүгле бүдүн чыл хуусаалыг кылдыр чагыдарын планнап дугурушканнар.

Башкылардан өөредилге эргелекчизи Ховалыг—47 рубльге, кижизидикчи Тарахаев—40 рубльге, башкылар Чамзырай, Имажап, Кыргыс—20 — 30 рубльге чагылгаларны бижиткен. Школаның өөреникчилери болгаш техниктиг ажылдакчылары кижи бүрүзү чагылдалыг болзун дээш, ында чагылданы эки организастап, кидин түлүк чорудуп турар.

З. ШАГДЫР.

Чугула документилер

Бистиң чуртувуска коммунизмни ажылчы чон бодунуң күш-ажылы-биле тургузуп турар. Күш-ажыл кылыр чорук—хамаатыларның албан хүлээлгези. Бисте «ажыл кылбас кижи чем чивес» деп принцип боттанып турар. Ынчангаш социалистиг ниитилелдиң кежигүннериниң эргелерин боттарының хууда эрге-ажыктарынга таарыштыр ажыглап өөренген кижилер-биле деңнеежир чорук ам чугула негелде апарган.

Кижилерни күш-ажылга кижизидери эргиниң артынчылары дазылындан тура тыртып узуткаарынга шуут холбашкан. Ниитилелге ажыктыг күш-ажылдан ырбан, ниитилелдиң материалдыг байлактарын чажыт арга-биле оорлаарын оралдажыр кижилер бистиң республикада ам-даа бар.

Маңгысталчак амыдыралдыг, оор, чалгаа, улчумал кижилер нургулайында-ла паспорт, күш-ажыл дептери чок, чурттап турар черлеринге кирип бижитпээн болгулаар. Оларның дыка хөйү уруг азыралын төлээринден ойталааш, чаштынып, күрүнениң, хамаатыларның хөреңгизин оорлап амыдырап чоруурлар.

Ак-сеткилдиг күш-ажылчы амыдыралдан оспаксыраар, кем-херек үүлгедир, социалистиг хоойлу-дүрүм хажыдар кижилер-биле шиитпирлиг демисежирде паспорт чурумун шынгыы сагыыры эргежок чугула. Ол чорук ылангыя кижилерни ажылга хөйү-биле хүлээп ап турар бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, совхозтарның болгаш колхозтарның удуртукчуларынга кол хамааржылгалыг болур. Бистиң республикада элээн хөй бүдүрүлгелерде болгаш албан черлеринде паспорт чурумунуң хажыттынып турары, паспорт чок, азы паспортунуң хуусаазы доозулган, а ол ышкаш күш-ажыл дептери чок кижилерни ажылга хүлээп ап турар чоруктарның бары хараадачыг.

«Элегес» совхозта (директору эш Балабанов) 170 ажыг ажылчыннарның күш-ажыл дептери чок, ында паспорт чок 20 кижи чурттап, ажылдап турар. Оларның аразында В. Г. Владимиров, Н. И. Васильев, Н. И. Тонкошкуров болгаш өскелер-даа бар. 21 ажылчыннар чурттап турар черлеринге кирип бижитпээн, ында склад эргелекчизи Н. М. Владимирова, Каъкта кассир М. И. Морозова оларда хуусаазы эрткилээн түр паспорттар бар болган.

«Тиилелге» совхозта кадрлар талазы-биле ажылдап турар В. Г. Власова кадрларның бүрүткелин шуут сандараткан, ол ажыл-агый черинде ажылдап турар дыка хөй кижилерниң күш-ажыл дептери, 12 кижиниң паспорттары чок, 21 кижи кирип бижитпээн болуп турар.

Туран хоорайда 15 кижи паспорт чок, 19 кижи кирип бижитпээн чорук хыналдадан илерээн. Райүлетпүр комбинатта (директору эш Костенко) 35 кижиниң күш-ажыл дептери чок. Ында паспорт чок болгаш кирип бижитпээн Епишкин, Васильев, Никитин деп кижилерни ажылга директор боду киирген.

«Бодээ тудугнуң» тудуг-монтаж участогунуң начальниги эш Желтобрюхов күш-ажыл дептери чок 37 кижини ажылга хүлээп алган, райпо даргазы Хомутов хоорайга чурттаары-биле кирип бижитпээн Петрова, Гурьева, Бандикова оларны ажылга хүлээн алган. «Өөк» совхозта дыка хөй ажылчыннарның күш-ажыл дептери, паспорттары чок болгулаан.

Барыын-Хемчик райпозу күш-ажыл дептери чок 70 кижини ажылга хүлээп алган, оларның дыка хөйүнүң паспорттары чок, чурттап турар черлеринге кирип бижитпээн. Мындыг фактыларны кадрларны ажылга шилип алырының ленинчи принцивин каржызы-биле хажыткан ол деп санаар херек. Ол райпо дүшкен-не кижилерни ажылга хүлээп ап турганындан ында кооперативтиң хөреңгизин оорлап, самчыттаар болгаш чидирер чорук хөй удаа болгулап келген. Бо чылдың баштайгы чартыында райпога оор, самчыгдалдың 18 таварылгалары болуп, 11 муң рубль түңнүг акша самчыгдаттынган чорук таварылга эвес.

Материал-харысаалгалыг ажылга паспорт, күш-ажыл дептери чок, чурттап турар черинге кирип бижитпээн кижилерни киирип алыр чорук, ол чугула ажылга мурнунда самчыттал кылгаш, шииттирип чораанныарның, а ол ышкаш херелекчилер ниитилелдериниң баштаар черлериниң контроль чогун ажыглап, кооперативтиң хөй түңнүг акша-хөреңгизин самчыгдаар арагачыларын-даа шургуп кирерниң аргазын болдуруп турар.

Биче-Тей суурда магазин эргелекчизинге 1700 рубль самчыгдаан арагачы Папааны, аъш-чем складының эргелекчизинге 7 муң рубль самчыгдаан Хертек Биче-оолду райпо ажылга киирген. Ол райпонуң база бир складының эргелекчизинге база-ла арагачы, өг-бүлезин каттан Спиридонов дээрзи ажылдап турган. Райпонуң болгаш Бай-Тайга сельпозунуң херек эмгелели оларның даргалары тургузаан Сыдам-оолдуң, Чамбый-оолдуң бурузу-биле мырыңай сандаргай байдалче кирген. Ол садыг организацияларының чаа удуртукчулары эштер Эректол, Шойлаа олар кадрларны шилип алыр, оларның документилерин шын бүрүткээр ажылдарны чогуур чурумга тургузар хүлээлгелиглер. Ажылга кирерин күзээн бүгү кижилер, ылангыя өске районнардан болгаш областардан келгеннер паспорттарын болгаш күш-ажыл дептерлерин көргүзери ыявыла албан болур.

Мал семиртир «Сукпак», «Тыва» совхозтарның удуртукчулары мал кадарар болгаш мал согар ажылдарга паспорт чок, таварышкан-на кижилерни киирип ап турарлар. Ындыг кижилер малды болган чок-ла чидирген, азы оорлаткан болгулаар, а малды соп турда, эъттиң чидирии база улуг болур чорук—ол дээрге анаа-ла бир таварылга эвес дээрзин билдиңир.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1963 чылдың май 25-те доктаалын болгаш паспорт дугайында дүрүмнү ёзугаар бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң удуртукчулары кым-бир кижини ажылга хүлээп алырда, сөөлгү ажылдап турган черинден үнген дугайы демдеглеттинген күш-ажыл дептерин, бир эвес өске чурттакчылыг черден келген кижи болза, сөөлгү чурттап турган черинден үндүр бижиткенин, чаа кээп чурттай берген черинде кирип бижиткенин демдеглээн, оон паспорттуң ыявыла көөр ужурлуг. Оон-биле кады шериг албан хүлээлгелиг кижилерниң мурнунда чурттап турган черинден үнгениниң болгаш чаа чурттап турар черинде шериг учётунга хүлээп алганын демдеглээн штампалыг шериг билетин база көөр хүлээлгелиг.

Таңдының ыяш ажыл-агый чери (директору эш Романенко) бо талазы-биле кадрларның учёдун болгаш оларны ажылга хүлээп алырының документилерин бүрүткээр ажылды эки тургускан. Ол ажыл-агый черинде ажылдап турар бүгү кижилерниң хуу херектери бар, олар шупту-ла паспорттарлыг, күш-ажыл дептерлерлиг.

Паспорт чурумун шынгыы сагыыры—ол дээрге ёзу барымдаалаар чорук эвес, а партия, совет органнарының, ажыл-агый удуртукчуларының, а ол ышкаш бүгү хамаатыларның эң чугула сорулгаларының бирээзи болур. Ынчангаш бистиң республиканың хоорай, чурттакчылыг чер бүрүзүнге паспорт чурумун чогуур деңнелге тургузар талазы-биле милиция ажылдакчыларынга дузалажыры чугула херек болур.

Паспорт чурумун барымдаалавас чорук маңгысталчак амыдыралдыгларның, чалгааларның, оорларның болгаш өске-даа шаарланчак кижилерниң чагдынарынга, кем-херек үүлгедикчилериниң чажыртынарынга идиг болур дээрзин билзе чогуур. Чурт иштинге чажыртынып, үрегдекчи үүлгедиглерин өөскүдеринге паспорт чурумунуң кошкаан үргүлчү-ле ажыглаарын оралдажыр даштыкы разведканың болгаш янзы-бүрү бүтпес идегеттерниң шургуушкунунуң дугайын база уттуп болбас ужурлуг бис. Чон оргузунга политиктиг серемчилелди бүгү талазы-биле бедидери партия, совет органнарының чугула сорулгазы болур.

П. ГОРЕЛОВ,
СЭКП обкомунуң килдис эргелекчизи.

Көрбес силер бе, бүдүн өг-бүле шуптузу цирк артистери, боттарының чогаадыкчы ажыл-херээ-биле чоңга бараан боop чоруур. Оон артык, оон чаагай чүү турар деп! Ындыг таварылгада кижинниң мынчаар ырлаксаазы кээр:

Делгем ак оруктап, ак-көк хем-биле
Дегбес шуут эштип ор бис.
База-даа кады бис,
Халалыг хүн-даа,
Хараачыгай—ыр-даа.
Кады ужуп чор.
Эштил, ырлаал,
Эннаан аа!

Оскал-оолдуң бөлүү долу, чогаадыкчы амыдырал-биле улам бурунгаарлап, оларның саны-даа өскен. Ооң баштайгы өөреникчилери ам Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери Күжүгет Хензиг-оол биле Дмитрий Очурдан аңгыда, бөлүкте Х. Белек-оол, Б. Оюн, Б. Долзатпа болгаш өске-даа артистер чогаадыкчы бодал-биле, чаа чүүлдерни тывар дээш хүн бүрү шудургу ажылдап турар. Бедикке херип каан чиңге демир кырынга тыва кыстың ээир дег танцылаазын көөрүн олардан ам көрүп болур. Ол болза Москваның цирк сургуулунуң бо чылгы доозукчузу Клара Данчай-оол-дур. Тыва кыстарның цирк аренызынче ынчаар дидим шудургу кирипкенин кым черле багай дээрил, харын-на тергиин эки херектир!

4. КИЖИНИ АЖЫЛ-ИШ АЛДАРЖЫДАР

Декабрьның баштайгы чартыы Кызылга колдуунда-ла чыккылама соок, кижиниң арны-бажын ажыыннадышап турган ышкаш болгулаар. Ынчаарга 1961 чылдың кыжынында ол ындыг болбаан, хар улуг болзажок, соок эвес. Ынчан Тыва АССР-ниң күрүнезиниң дээди органынга соңгулдаларга белеткелдерниң изиг түлүк хүннери чоруп турган. Туман-шаң шыва берген декабрь субботаларының бирээзинде, хоорайның «Восток» кинотеатрының көрүкчүлер залынга кижилерниң чыылганы дээрге «чудурук-даа сыңмас» чыыш.

Бедик патриотчу байдалга эгелээн, соңгулда мурнунуң ол хуралы сөөлзүрен орган. Даргалакчы:— Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга № 2 соңгулда округундан кандидат, алдарлыг цирк артизи эргим Владимир Базыр-оолович Оскал-оолга сөс бээр-дир — деп чарлаан. Залга адыш часкаашкыны диңмиреп үнген. Бастыктарында ийи чаңгыс дүктери агарып келгилээн, дөртен хар ашса-даа, аныяксыг хевээр, шевергин базып каан кара костюмунун хөрээнде Ленин орденин хүндүлүү-биле чалаан, делгем хөректиг, узун дурт-сынныг кижи президиум столундан ындирже оожум базыпкан. Зал шыпшыңы. Индирге келгеш, ол баштай залче долгандыр кичээнгейлиг көргеш, чугаазын эгелээн:

— Эргим соңгукчулар! Мен улус мурнунга шоолуг чүве чугаалап шыдавас кижи мен. Ынчаарга көрүкчүлер-биле циркиниң аренызынга, херип каан чиңге демир кырынга ойнап турган, ужуражып чугаалажыр кижи болгай мен— дээрге, адыш часкаашкыны база катап диңмирей берген.

Оон соонда Владимир Базыр-оолович соңгукчуларның аңаа көргүскени улуг идегели дээш өөрүп четтиргенин илередип, ону бежигүвү болуп бактаан турары коммунистерниң улуг партиязынга хамаарыштыр көрүп, човнун ол идегелин күүседир дээш бүгү күжүн, энергиязын харамнанмазын бүзүреткеш, бодунуң бөлүүнүң ажыл-херээн долчу чугаалааш:

— Бисти өстүрүп, кижизидип, доруктурган Коммунистиг партиявыстың, чонувустуң ат-алдары дээш бистер чогаадыр, ажылдап чоруур улус бис. Моон соңгаар-даа ол дээш бараан болур бис—дээрге ышпышын турган залга кандыг-бир чүве частып берген дег адыш часкаашкыны база катап диңмиреп үнген. Соңгулда мурнунун ол хуралы черле кончуг бедик кедурлүүшкүнүг эрткен.

— Владимир Базыр-оолович чугаазын доозуптарга «Оскал-оолду соңгувайн, кымны соңгуур боор, чиңге демирге ойнап турда, кашпагайы дыт бүдүүнга маңнап турган диң-не болгай» деп, хоочун соңгукчу О. Хертек болгаш хөй-хөй кижилерниң магалап органын дыңнаарга, кижиниң сеткил-сагыжынга дыка өөрүнчүг боор чүве чораан—деп, чогаалчы Леонид Чадамба чугаалап турар.

Депутат, чоннуң — айбычызы! Бо дээрге, бедик-даа, харысалгалыг-даа хүлээлге-дир. Владимир Оскал-оол кайы-даа хире ыракка тураа, Тыва республиканың Дээди Совединиң сессиязынга чедип кээр. Ооң ажылынга идепкейлиг киржип, келген санында-ла соңгукчулар-биле ужуражып, оларның чагыгларын, негелде-хомудалдарын кичээнгейлиг көрүп, күүседиинип болур хирезин хамаарышкан организацияларның мурнунга тургузуп турар.

Бо чылдың июльда болган сессияга келген үезинде чамдык журналистер бистер оон-биле сеткил хандыр хөөрешкен бис. Чугаа аразында оон чанында стол кырынга салып каан, даштында РСФСР-ниң сүлде демдээ чураан, кызыл хүрең карттыг дептерни сонуургадывыс. Ону ажа тырттып көөрге мынча деп каан:

«Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы-биле

Тыва АССР-ниң цирк уран чүүлүн хөгжүдер талазы-биле шылгараңгай алдар-хавыязы дээш эш Владимир Базыр-оолович Оскал-оолга Тыва АССР-ниң **улустуң артизи** деп хүндүлүг атты тывызыр»... Ону ынчаар номчупкаш, кижини шудургу, шылгараңгай ажыл-иш ынчаар алдаржыдар-дыр деп чүве дораан сагышка кирип келир.

Ол таварылгада бистер аңаа чүректиң ханызындан эш хуумуң байырын чедиргеш:

— Циркке-даа үр-ле апардыңар, ам аартап, улгадып, пенсиялаар ой чоокшулап келбээн бе?— деп баштактаны аарак айтырдывыс. Владимир Базыр-оолович бисче хүлүмзүрээш:

— Ам циркке барык 24 чыл болдум. Ынчалзажок балдыр ам-даа дыңзыг, бүдүм быжыг, пенсиялаар хире эвес—дээш, ол бичии доктаагаш, мынчаар уламчылаан:—Бир эвес дүрүм ёзугаар алыр болза, циркиниң чиңге демир кырлаары ышкаш өске-даа нарын хевирлериниң артистери 20 чыл ажылдааш, пенсиялап болур. Ынчалзажок кандыг-даа ажыл-иштиң кижизи коммунизм тургузуушкунунуң улуг саавазынга бодунуң улуг хуузун хире-шаа-биле киирер дээш ажылдап турда, пенсиялап алгаш чыткан ажыы чүү боор. Улам күженишкиннинг ажылдаар апаар. Бистиң партиявыстың кыйгырып турары-даа ындыг болгай.

— Ол-даа чөп—деп оон-биле бүрүн чөпшээрешкеш, бөлүктүң моон соңгааргы планының дугайын айтырывыска, улустуң артизи биске күзелдии-биле чугаалаан:

— Москвада Төп цирк сургуулунче талантылыг кижилерни ийи-чаңгыстап чорудуп турганш бөлүктүң санын көвүдедир, циркиниң чамдык бөлүктери-биле каттыжып алгаш баштай улуг эвес коллективти тургузар бодап турар бис—дээш, оон соонда ол цирк аренызынга чедишкенниг ойнап турар тыва сарлыктарның дугайын база биске сонуургаткан.

— Оларны артист Тихонов бистиң саналывыс-биле кылган. Оон шилип алган сарлыктары дыннаңгыр, черле угаанныр малдар. Шөй эмдик сарлыктарны сценага үнер кылдыр өөредип, чаңчыктырар дээш артист күженишкиннинг ажылдааны-биле олар ам ындыг чоокка ойнап турар. Бетиңер дээрге ол-даа кижиниң бөлүүн боттарывысче чоокшуладыр бодал бар. Чогаадыкчы ажылга бодал хөй боор, ону боттандырары чугула болгай—дээш, Владимир Базыр-оолович чугаазын доскан.

Планнар-даа эки-дир дээрзин чугаалааш, хүндүлүг ажыл-чорудулгага улам-на улуг чедиишкиннинг болурун аңаа күзээш бистер чорупкан бис. Улуг чонунга төлептиг бараан болурун улам шыдамыккай үргүлчүлээри-биле ол-ла хүн «ИЛ-12» деп самолётка олурупкаш, В. Оскал-оол талыгыр бедик Саяның бажын тавартыр, өөрүнче база катап ужупкан.

* * *

Бо хүннерде олар база-ла боттарының чаагай оруун уламчылавышканнар. Эрткен вторникте Москвада Оскал-оолдуң бажыңындан телефон кыңгырт дизе-ле. Владимир Базыр-оолович боду долгап келген:

— Чөөн чүкте Владивосток, Хабаровск, Уссурийск хоорайларга элээн каш айларда ойнааш, ам Төрээн чурттуң найысылалы — Москвада ээп келдивис. Маңаа каш хонган соонда, орууус Украинаже уламчылаар. Бөлүктүң бүгү артистерниң байдалы тергиин эки — дээш, ол төрээн Тывазының чонунга оларның байырын дамчыдарын дилээн. Ынчаарга бистер улуг ажыл-херекти бүдүрүп чоруур өңнүктеривиске мынчаар күзеп каалы:

— Чоруунар чогузун, үүленер бүтсүн!

С. ШОЙГУ.

ЧУРУКТА: РСФСР-ниң алдарлыг артизи, Тыва АССР-ниң улустуң артизи В. Б. Оскал-оол база Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери К. Б. Хензиг-оол, Д. З. Очур олар бир концертте чиңге демир кырлап ойнап турары.
Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

ТЕЛЕГРАФ МЕДЭЭЛЕП, ДАМЧЫДЫП ТУР

Москва Керээзинге база бир ат салыышкыны

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында Москва керээзинге сентябрьның 18-те Танганьикамның төлээлекчизи Вашингтонга ат салган.

„УНИТА" СОЛУННУҢ БАЙЫРЛАЛЫ

ФЛОРЕНЦИЯ. (СЭТА). Итали ажылчы хоннарның дайынчы органы — «Унита» солуннуң национал фестивалы ажыттынган. Бо чылдың фестивалының темазы мындыг: «Парламент соңгулдазынга чедип алган чедиишкиндек чуртта политиктиг байдалга чөөн талаже шимчээшкин».

Дөрт хүн үргүлчүлээр фестивальдың программазында — «Делегейниң ажылчын шимчээшкинниң өйүг келген айтырыгларының дугайында» болгаш «Социализм биле капитализмниң аразында чарыштың байдалдарында идеологтуг демисел дугайында» семинарлар, херээженнерниң тайбың кажгалалының слёду (Италияның бүгү-ле областарындан келген төлээлер киржир), «Унита» солуннуң өңнүктери» деп организацияның национал слёду, а ол ышкаш Италияның компартиязының чиңгине секретары Пальмиро Тольятти чүве чугаалаар улуг митинг кирил турар.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының XVIII сессиязында

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң Кол Ассамблеязының XVIII сессиязының Кол комитеди эртенги хуралынга сессияның хүн айтырыының дугайында айтырыгны чугаалажып көргөн.

Организацияның ажылының дугайында КНО-нуң чиигине секретарының илеткелин чугаалажып көөрүн ук илеткел амгы үеде белен эвес болган төлээде, Ассамблеяның дараазында—XIX сессиязынче шилчидер деп, Комитет шиитпирлээн.

Колония чурттарга болгаш улустарга хамаарышпас чоруктуу тыпсыр дугайында Декларацияны күүседип турарының байдалының дугайында түскай комитеттиң илеткели, чепсеглениишкинни бүгү-ниитя болгаш бүрүн дүжүрениинің дугайында айтырыг дээн ышкаш шак ындыг чугула айтырыгларны сессияның хүн айтырынга киирерин сүмелээр деп, комитеттиң кежигүнүери чангыс үн-биле шиитпирлээн.

Баш удур кылган хүн айтырыында «Көрей айтырыы» деп айыттынган айтырыгны сессияга чугаалажып көөрүнге ССРЭ-нин төлээлекчизи Н. Т. Федоренко шиитпирлии-биле удурланган. Бодунуң Уставын ёзугаар ап көөрге, КНО кайы-бир күрүненин иштики херектеринге холгаарлаар эрге чок болуп турар деп, Н. Т. Федоренко онзалап демдеглээн. Көрейния каттыштырарының айтырыы — ол дээрге шуут иштики айтырыг-дыр, ону көрей улус бодуу шиитпирлээр апаар деп, ол онзалап демдеглээн. Бистин организацияывыска байдалды экижидериниң үези шагда-ла келген деп, Н. Т. Федоренко чугаалаан. Соок дайынның айтырыгларын хүн айтырыындан ап октаар ой келген.

«Көрей айтырыын» хүн айтырыындан казырын болгаш «Көрейни каттыштырарының болгаш катап тургузарының талазы-биле КНО-нуң комиссиязын» дүжүрерин саналдаан Румыниянын делегалы совет төлээлекчиин деткээн. Ынчалзажок, социалистиг чурттарның төлээлекчилериниң удурланыышкыны ханы үнделип барымдаалыг болуп турда-ла, Кол комитет 3 удурланыышкыннарга, 6 далаганаашкыннарга удур 12 бадылаашкын-биле «көрей айтырыын» сессияның хүн айтырынга киирерин сүмелээр деп шиитпирлээн.

Колония чурттарга болгаш улустарга хамаарышпас чоруктуу тыпсыр дугайында Декларацияны боттандырып турарының чорудулгазының дугайында түскай комитеттиң илеткелин Кол Ассамблеяга чугаалажып көөрүнге удурланырындан дидинмейн, колониалдыг күрүнелерниң болгаш мурнуу-африкан республиканың расписчи чазааның төлээлекчилери элээн каш тодаргай айтырыгларны XVIII сессиязының ажылының программазындан казырын оралдашканнар. Ол айтырыгларны тургузуп турарының фактызы безин ук төөгүлүг Декларацияны амыралга боттандырарын барыын талакы күрүнелерниң күзевейн турарының бүзүрелдиг бадыткаашкыны болуп турар. Ынчалза-даа африказия күрүнелериниң төлээлери социалистиг чурттарның шиитпирлиг деткимчези-биле ол оралдажышкыннарны ойтур шапкан. Мурнуу-африкан республиканың чазааның чорудуп турар аймак-сөөк ылгаар политиказының дугайында, Мурнуу Родезия дугайында, Оман дугайында айтырыгларны хүн айтырынга киирерин Кол комитет сүмелээн.

Он беш африк-азия чурттарның төлээлериниң саналдан кииргенин, Мурнуу Вьетнамда кижиниң эргелерин хажыдып турарының дугайында пункту Кол комитетке удурланыышкынга таварышпаан.

Каттышкан Нациялар Организациязынга Кытат Улус Республиканың дүрүм ёзугаар эргелерин катап тургузар дугайында Албанияның саналдап киирген пунктузуун Кол комитет бадылаашкыннарының хөй нуруулуу-биле хүн айтырыынга киирер деп айыткан. 12 чурттар — Болгария, Канада, Чили, Кипр, Гвиней, Индонезия, Румыния, Сомали, Сирия, Совет Эвилели, Англия болгаш Нидерландылар ол айтырыгны киирери дээш бадылаан, 8 чурттар (АКШ, Аргентина, Камерун, Сальвадор, Франция, Исландия, Турция, Венесуэла) далагалзаан, а чанкайшичи удур бадылаан.

Ол айтырыгны чугаалажып көөр дүшта америк төлээлер эрги туружун барымдаалаар апаар, ооскө сөс-биле чугаалаарга, Кытат Улус Республикага хамаарыжып турар олуттуу Тайваньның төлээлекчизинге хевээр арттырарын негээр апаар дээр аянныг кылдыр, АКШ-тың төлээлекчизи чугаалаан.

Кытат улустуң дүрүм ёзугаар төлээлекчизинин КНО-да чок болуп турар чоруу делегей организациязының ат-алдарын бакыралып, оон үре-түнелдиг чоруун эвээжедип турар дээрзин онзалап демдеглээри аргежок чугула деп, совет төлээлер санап турар деп, ССРЭ-нин төлээлекчизи Н. Т. Федоренко чугаалаан. БУР-нуң —кытат улустуң кара чангыс дүрүм ёзугаар төлээлекчизинин аргезин катап тургузары дээш Совет Эвилели туржуп келген болгаш туржур-даа апаар. Делегейге тайбынны болгаш айыыл чок чоруктуу быжыглаарын күзеп турар ындыг күрүнелер ол чөптүг негелдени деткип бадылаар дээрзинге идегелин Н. Т. Федоренко илереткен.

У. Кекконенниң медеглели

ПАРИЖ. (СЭТА). Финляндияның президентизи Урхо Кекконен сентябрьның 18-те чүве чугаалаан, бүгү-ле партияларның төлээлекчилеринден каттышкан чазакты тургузарынче парламентинин кыйырган деп, Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизи Хельсинкиден дыннадып турар.

«Парламентининг хөй нуруузунга деткиткен, быжыг-туруштуг фин чазакты тургузары амгы үеде болдунар аргажок, азы кандыг-даа таварылгада кончуг берге боор. Ындыг болганда, мээң бодап турарым-биле алырга, кара чангыс шиитпирни—бүгү партиялар киришкен каттышкан чазакты тургузарын сүмелеп тур мен»—деп, президент медеглээн.

Негрлерниң Америказы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Араатанныг үүлгединишкинге Бирмингем хоорайга сентябрьның 15-те алды негр уругларны өлүргенинге удур боттарының киленнээшкинин бүгү чуртта мун-мун чыскаалганнар — негрлер болгаш ак кештиглер илередип турар. Киленнээшкининг чалгыы Каттышкан Штаттарга калбарып үнген. Чазактың тоомча чок чоруунга таарзынмайн турарын илереткишаан, расистерни болгаандырарының шиитпирлиг хемчеглерин чазактың алырын чыскаалганнар негеп турарлар.

Колонизаторлар бүзээлеткен

КОНАКРИ. (СЭТА). Португали шериг лагери Эмпадала кара бажыңче дидим атаканын түннелинде, хоруттаттырганнарны хостап үндүрген. Колонизаторлар улуг чидириглерге таварышкан деп, португали Гвинеяның болгаш Ногаан Думчуктуң орулуктарының хамаарышпас чоруу дээш демисеглин африкан партизаның ыңча парлап үндүрген дыннадынга чугаалап турар.

Португали Гвинеазының мурнуу кезээнде салазаржыларның ээлеп турар хөй эвес быжыглаа пунктуларының бирээзи болур Эмпаданы партизаннар бүрүнү-биле үзе киришкен деп, дыннадыгда онзалап демдеглеп турар. Хандырыгланы чедирер болгаш кургаг чер-биле шеригнерни октаар дээш салазаржыларның бүгү-ле оралдажышкыннары бөйлаашкынга таварыжып турган. Сөөлгү оралдажышкынны августың ортанда кылган. Португали солдаттарлыг үш чүүк машиналары бүзээледипкен. Шаажылакчыларның чангылы-даа диригүмээн.

МЕЛЕГЕЙ ЧОРУК

(Болгар чогаалчы Орлин Василевтиң шоодуглуг рассказы)

— Экии, эргимам, экии!

— О!... Экии!

— Мындыг изигде кайнаар маңнап бар чыдарың ол? Бодуңну көрүп көрдээн: кулактарыңдан болгаш каражтарың кирбиниден дер төктүп тур...

— А ажырбас ийин, мелегей херектер кылыптар боор-дур, мындыг аан, мелегей херектерни... Почтаже бар, шилчилге алыр сен...

— Шилчилге алыр бе? Сен ону мелегей деп адаар сеи бе?! Ыыттава, сени ким-даа дыңнавазын...

— Дыңназыннар харын, дыңнаш, мээң авамны угаан кирээннер... Хөлегеге бараал, чүү-бир чүведен чугаалаайн, каттыгар боор сен...

— Кара платье кедип алгаш чоруур авам көдээ суурда бар деп сеңээ чугаалаан ийик мен бе, билбейн-дир мен...

— Аваң дириг, ол эки-дир.

— Эки болбайн. Агаар-бойдускэ хөөн чокталза-даа, айда почтаже ийи катап баарыңче ол мени албадап турар ышкажыл.

— А мен дээрге, эргимам, чүгле ийи эвес, а айда беш катап барган болза дээримни керем. Беш эвес, а он! Сенде ышкаш, менде ындыг ава бар болза, почта соңгазынче хүнде үш катап маңнаар ийик мен!

— Авам үш чыл бурунгаар чүнү бодап алганын дыңна, дыңна... Стол артынга олуруп алгаш, кээргенгиг ийикле, сеңээ чүү дээр чүвел, кыжаныглыг чагааны аан... «Сени кижизитпээн ийик мен бе, ачаң өлген соонда, бүгү-ле күжүмнү сени дээш үндүрбээн мен бе? Сени өөредип, профессор кылбаан мен бе!»...—деп бижээн.

— Профессор сен бе? Билбээн-дир мен... Байыр чедирейн, байыр чедирейн!

— Кандыг-даа профессор эвес мен. Мен дег, улуг болза-даа, мээң авам профессор биле ассистентиниң аразында ылгалын билир кижи бе? «Меңээ оодарла чаңгыс катап акшадан шилчитпкен болзунза, оглум, хоржок сен бе. Чүгле өскө солдар, кыстар боттарының төрел-дөргүлүн бодап билир чүве бе? Чүгле олар боттарының улузунга акша чорудуп турар чүве бе? Гина Ломская ап турар-дыр. Гроздана ап турар. Мен сени солунга бижип хомудазын деп күзеп тур сен бе?»

— Шын-дыр.

—Дыңна, оон ыңай чүү болганын!... Ындыг чагааны алгаш, мен кортпаанна болгай мен—авам баштактанган дээрзин билир мен. Ынчалзажок олче 25 лев (акша) чорудар деп шиитпирледим.

— Шын-дыр.

— Неделя болганда база бир чагаа алдым: «Эш профессор, сээң акшаңны эккеп бербедилер. Холумга сарыг саазыныыг шилчилгени тудуп алгаш почтаже чоруптарымга, мени оолдуг кижи деп суурнуң чартыы билип каан. А кажан почтадан чоруп-канымда—өске чартыы билип каан. Ийи көк—он-он лев база бир кызыл—беш левтиң үш акшалыг чораанымны сен көрген болзуңза аан. Келир айда чорударыңны манаар мен».

— Шын-дыр.

— Сээң «шын» деп сөзүң соксазын... Дараазында хүн мен почтаже база катап баар үжурлуг болган меңнычан шилчилгени чедип алыр дээш, авам акшамны меңээ дедир чорудуп берген де.

— Чүге?

— Оглу сагыш човап турар дээрзинге аңаа алдар четчир болган.

— Ындыг-дыр, солунун...

— Ол чүнү кылыш турарын билир сеи бе? Кажан шилчилге дугайында дыңнадышкын апкында, профессор оглум бар деп бүгү суурга мактанып, а оон автобуска олурупкаш, кайы-бир ырак черже, ону билбес черже чоруптар. Ынчангаш база катап-ла өске суурдан, а чамдыкта район төвүнден безин экшазын ол чорудуптар-ла болгай. Дыңзыг соок-даа, ышкам изиг-даа аңаа доктар болбас... Мелегей-ле чорук!

— Аваң канчаар чурттап турарыл? Кандыг акша-хөреңги-биле?

— Эки деп бодаар-дыр мен... Оларның кооператив ажыл-агыйы багай эвес боор. Ынчаар бодай-дыр мен. Беш чыл болгаш авамга база баар деп бодап тур мен...

— Дыңнадаан, сээң уттуган аваң чамдыкта сээң чээрби беш левиңге бодунуң чаңгыс леаин немептер — ындыг болур деппе ынчаш?

— Болур, кажан беш, кажан он апаарда болур, а ам дүжүт хөй болгаш, чээрби үш левти немеп берген. Шилчитпкен акшаны көр: мээнии 25 болгаш ооңуу 23—шупту 48 лев. Элдептиг-ле херээжен!...

Билет садып алгаш, кадайым-биле аңаа баар турган бис. Ынчаарга курортче баар путёвка ап четкен, чоруурун соңгаарладыр апарган, эйт, а база чай чок-тур ийин. Пратаже — симпозиумче чоруурбе. Солун симпозиум, кончуг чугула — социалистиг мораль болгаш этика. \ мен бо-ла темага удавас диссертация камгалаар. Билир-ле болгай сен...

Чугаалажып-чугаалажып, соңгажыгашты хаапканнары бо-дур. Кандыг мелегей херек-тир. Че, ындыг-дыр, байырлыг!

Байырлыг, эргимим, байырлыг!

Туберкулёзка удур тарыышкын

Кандыг-даа аарыгга удур магаботтуң камгаланыр аргазын бедидеринің чугулазының дугайында мооң мурнунда демдеглеп келгеп. Организминиң аарыгларга удур камгаланыр инити аргаларымдан аңгыда чүгле кандыг-бир аарыгга удур камгаланыр аргалыын бедидеринің түскай хевирлери база турар.

**Кандыг-бир аарыгдан аарааш, экирээнде ийикпе ол аарыгга удур тарыышкын кылганының түнелинде ишкинде ол аарыгга удур тарыышкын кылганының түнелинде ишкинде ишкинде ишк

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. СЕНТЯБРЬ 22 ВОСКРЕСЕНЬЕ

№ 226 (5630).

Өртээ 2 көп.

XI Пагуош конференциязының киржикчилеринге Н. С. Хрущевтуң байыр чедириишкини

Чепсегленииишкинниң дужурери болгаш делегейниң айыыл чок чоруу дээш эртемденнерниң Дубровникте (Югославия) XI Пагуош конференциязының киржикчилеринге эш Н. С. Хрущев байырлыг чагаа чоруткан. Совет чазактың болгаш бодунуң өмүнээзинден Н. С. Хрущев конференцияга улуг чедиишкиннерни күзеп турар.

Бөгүн бүгү кижи төрелгетенниң дүвүреп турар — чепсегленииишкинниң дужурериниң болгаш делегейниң айыыл чок чоруунуң айтырыгларын силерниң конференцияңар чугаалажып турар-дыр дээрзин Н. С. Хрущев медеглээн. Бистиң атомнуг чүс чылывыста тайбыңны камгалаар болгаш быжыглаар дээш делегейниң хөй-ниитизиниң мурнунга улуг харыысалганы хүлээп турар эртемденнер бо айтырыгларны улам улуг идепкейлиг-биле ажылдап шиитпирлээри чугула.

Күрүнелерниң хөй муруузунуң ат салганы, ядролуг чепсектиң шенелделерин чамдык кезиктеп хоруур дугайында Москва Керээзи болза, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынга дузалап, чепсегленииишкинниң дужурер талазы-биле моон соңгааргы дугуруштунган хемчеглерже оруктү ажыдып турар дээрзин байырлыг чагаада демдеглээн. Чепсегленииишкинниң дужурери болгаш делегейниң айыыл чок чоруу дээш туржуп турар Пагуош конференциязының киржикчилери — эртемденнерниң үнүн делегейниң бүгү чурттарынга дыңнап, калбаа-биле чүүлдүгзүнүп көөр дээрзинге идегелин Н. С. Хрущев илергейлеп турар.

(СЭТА).

УЛУГ ОКТЯБРЬГА КҮШ-АЖЫЛЧЫ БЕЛЕКТЕРНИ БЕЛЕТКЭЭР

Республиканың ажыл-ишчилериниң шалыпчы фронтузу — ажаап алыышкын

Советтер — көдээ ажыл-агый продуктулары белеткээриниң организакчылары

Бүгү совет улус-биле кады бистиң республиканың ажылчы чоннары политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүннүг ажылдап турар. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл оюнга чедиишкиннииг ужуражыр дээш социалистиг чарыш республиканың ажылчы чоннарының аразында улам-на калбарып турар.

Көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери ам үеде тараа дээш, күрүнеге тараа садар хүлээлгезин күүседир дээш күженииишкиннииг демисежип турар. Бо демиселде мурнакчы ажыл-агыйларның тараажылары боттарының үлегерин көргүзүп, социалистиг хүлээлгезин чедиишкинниг күүседип турарлар. Күрүнеге тараа садар хүлээлгезин хуусаа бетинде күүсеткен «Көк-Тей» совхозтуң коллективиниң кайгамчыктыг тиилелгезиниң дугайын республиканың ажылчы чоннары улуг өөрүшкү-биле дыңнаан. Таңды районнуң «Тиилелге», «Межегей» совхозтарының, Дуржулга станциязының болгаш өске-даа ажыл-агыйларның комбайнерлери дүжүт ажаап алыышкынында ажыл нормазын долдур болгаш ажыр күүседип, тараа дээш бүгү улустуң демиселинде төлептиг салыышкынын киирип турарлар.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш белеткээриниң социалистиг хүлээлгелерин күүседир талазы-биле республиканың малчыннары Улуг Октябрьның 46 чыл оюнга ужуштур эки көргүзүглерни чедип ап турар.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш белеткээриниң көвүдедиринге чер-чер Советтери дыка улуг рольдуг. Район, көдээ Советтериниң күүскомнары бо чугула ажыл херектиң кайда-ла ёзулуг холга алган болдур, ында көргүзүглер эки болуп турар.

Тес-Хем райкүүском (даргазы эш Бегзи) мал ажылының продуктуларын белеткээр талазы-биле айтырыгны үргүлчү чугаалажып, мурнакчы ажыл-агыйларның дуржулгазын нептередип келген. Ол районда көдээ ажыл-агый продуктулары белеткээр ажылды көдээ Советтер, оларның депутаттары хүн бүрү чорудуп турар. Ол чорук хөй-хөй ажыл-агыйларның эки чедиишкиннер чедип алырын хандырган. Ылангыя «Коммунизмче орук» колхоз күрүнеге эът болгаш дүк садарының чыл планын сентябрь 1-де күүсеткен. Колхозчулар күрүнеге сүт садарының чыл планын октябрь 1-ге чедир пландан 10 тонна ажып турар кылдыр күүседирин хүлээнген. Нарын көдээ Совет көдээ ажыл-агый продуктулары белеткээриниң коллективтиг организакчызы болуп турар. Көдээ Советтиң депутаттары боттары мал чемнериниң белеткелинге киржип, фермаларда ажылды контрольдап, көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээр планны чогуур үезинде күүседириниң чугула ужурлуун малчыннарга үргүлчү тайылбырлап турар.

Көдээ Советтерниң хөй талалыг ажыл-чорудулгазының ачызында чоннан продуктулар садып алыр ажыл база чугула черни ээлеп турар. Чөөн-Хемчик районнуң Шеми көдээ Соведи чоннан эът болгаш сүт садып алыр дугайында айтырыгны чугаалашкаш, артыкшылыг продуктуларны күрүнеге садарының эргежок чугулазының дугайында чоң ортузунга тайылбыр ажылын калбарткан. Ол чорук кооперация дамчыштыр чоннан продуктулар садып алырының темпизин дүргедеткен. Чоң боттарының артыкшылыг продуктуларындан он-он центнер эътти, сүттү болгаш өске-даа чүүлдерни саткан.

Хөй-хөй район, көдээ, сүүр Советтериниң күүскомнарының көдээ ажыл-агый продуктулары белеткээриниң темпизин бедидериниң бүгү болдунар аргаларын дыка четпес ажыглап турарын база демдеглээр херек. Ажылдың бо чугула кезээн чамдык Советтер кошкак удуртуп, көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээринге чогүүр салдар чедирбейн турар.

Улуг-Хем район Совединиң күүскому болгаш ол районнуң чамдык көдээ Советтери чондан көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээр ажылды четпес удуртуп келген. Колхозтарның болгаш совхозтарның күрүне мурнунга хүлээлгелерин күүседип турарының чогуур контролю ында чок, чоң ортузунга тайылбыр ажылын чогуурү-биле чорутпайн турар. Ынчангаш Улуг-Хем районнуң күрүнеге сүт, дүк садар талазы-биле хожудап турары таварылга эвес. Бии-Хем районнуң ажыл-агыйларында чондан көдээ ажыл-агый продуктулары белеткээри база четпес чорттунуп турар. Бо талазы-биле көдээ Советтер ам-даа ёзулуг организакчылар болуп шыдавайн, белеткелдерни чорударынга депутаттарны, көдээ активти кошкак киириштирип, хөй-ниитиге даянмайн турар.

Күрүнеге көдээ ажыл-агый продуктулары белеткээриниде улуг четпестерни дүрген чайладырындан колхозтарның, совхозтарның социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседири хамааржыр.

Көдээ ажыл-агый продуктуларының белеткелин чедиишкинниг чорударынга көдээ Советтерниң, оларның активиниң ролюн бедидери эргежок чугула. Көдээ Советтер белеткелдерниң организакчылары болуп алгаш, колхозтар баштаар черлери-биле, хереглел кооперациязы-биле кады хөй айтырыгларны чедиишкинниг шиитпирлеп болур. Сельполарның, белеткелчилерниң, магазиннерниң ажылын үргүлчү контрольдаары көдээ Советтерниң чугула сорулгазы болур ужурлуг.

Контрольду янзы-бүрү формалар-биле чорудар. Көдээ ажыл-агый продуктуларының белеткелин көдээ Советтерниң күүскомнарының хүн бүрү кичээнгейиниң төвүнге тургузары эргежок чугула. Бо ажылга Советтерниң көдээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссияларының база квартал, кудумчу комитеттериниң кежигүннерин калбаа-биле киириштирзе чогуур. Көдээ ажыл-агый продуктуларын чондан магазиннерниң «саат чокка» хүлээп ап турарын, баазаларже чогуур үезинде чедирип турарын олар хынаар хүлээлгелиг.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын — тарааны, эътти, дүктү, сүттү, картофельди болгаш өске-даа продуктуларны белеткээри — күрүнениң чугула херээ. Ынчангаш көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээриниң планын чедиишкинниг күүседир дээш организастыг ажылды күштелдирери — чер-чер Советтериниң, оларның күүскомнарының чугула хүлээлгези. Күрүне мурнунга хүлээлгени долдур болгаш ажыр күүседири бүгү чуртка продуктуларның элбекшилин тургузарынга Тываның ажыл-ишчилериниң төлептиг салыышкыны болур.

Киргизияның тараажыларының чедиишкиннэри

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели күрүнеге тараа садар планын хуусаа бетинде күүсеткени-биле холбаштыр Киргиз ССР-ниң ажылчы чоннарынга байыр чедирген. Сентябрь 15-ке чедир республиканың колхозтары болгаш совхозтары 10,2 миллион пуд тарааны күрүне шыгжамырынга урган ийикпе, азы планын 100,1 хуу күүсеткен болгаш пландан ажыр ийи миллион пуд тарааны садарын хүлээнип турар.

• • •

СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге, эш Н. С. Хрущевка чоруткан чагаазынга Киргизияның Компартиязының Төп Комитеди болгаш Киргиз ССР-ниң Министрлер Чөвүлели ам бо үеде көдээниң ажыл-ишчилериниң күженииишкиннерин чиг хөвең, чигир свёклазы, таакпы бүрүзү, ногаалар, картофель, кат-чимистер, виноград болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн ажаап алырын чедиишкинниг доозарынче мөөңнээн дээрзин дыңнадып турар. Олар ниитиниң малынга четчир санныг чемнерни белеткээрин, малдың кышкы ажаалдазынга өй-шаанда белеткелди шудургу чорудуп турар.

Көдээ ажыл-агый продукциязының бүгү хевирлериниң белеткелдериниң талазы-биле алган хүлээлгелерин алдарлыы-биле күүседирин көдээ коммунистер, комсомолчулар, Киргизияның колхозтарының болгаш совхозтарының бүгү ажыл-ишчилери бүзүреткен.

(СЭТА).

Эстонияның көдээ ажыл-ишчилериниң тиилелгези

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели күш-ажылчы улуг тиилелге — күрүнеге тараа садар талазы-биле алган хүлээлгелерин күүсеткени-биле холбаштыр Эстон ССР-ниң көдээ ажыл-агыйының ажылдакчыларынга болгаш бүгү ажылчы чоннарынга изиг байыр чедирген. Сентябрь 10-га чедир республиканың колхозтары болгаш совхозтары Төрээн чурттуң шыгжамырынга 3 миллион 318 муң пуд азы планда көрдүнгениниден 268 муң пуд хөй тарааны урган.

• • •

СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге, эш Никита Сергеевич Хрущевка чоруткан чагаазынга Эстонияның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери күрүнеге тараа садар талазы-биле алган хүлээлгелерин күүсеткен дугайын илеткээн. 1964 чылдың часкы тарылгазынга херегләэр үрезиннер урушкуну республикада чорудуп турар. Колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-ишчилери картофель, ногаалар белеткелиниң чыл планын чедиишкинниг күүседир, күрүнеге хөй эътти болгаш сүттү дужаар дээш бүгү-ле хемчеглерни ап турарлар.

(СЭТА).

КОМБАЙНЕРЛЕРНИҢ ЧАРЫЖЫ

Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунуң тараа шөлдеринде комбайнерлерниң социалистиг чарыжының түңнелин колхозтуң баштаар черн болгаш партия организациязы беш хонук санында үндүрүп турар.

Комбайнерлер сентябрьның 15-ке чедир 1702 гектар тарааны ажаап алган. Колхоз гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 5 центнер кызыл-тасты ап турар.

Сөөлгү беш хонуктуң түңнелинде комбайнерлер аразында чарыштың бирги черин хову кораблиниң хоочун башкарыкчызы Түлүш Сот ээлээн. Ол хүнде «СК-3» комбайн-биле 10 гектар тараа кестирерин 15—16 гектар чедирип, тарааны чидириг чокка дорт кестирип турар. Ажаап алыышкын эгелээнден бээр эш Сот 226 гектар тарааны кестирген. Колхозтуң баштаар чери болгаш партия организациязы эш Сотка комбайнерлер аразында шилчип чоруур кызыл туктуг тывыскан болгаш өртектиг чүүлдер-биле шаңнаан.

Ол чарыштың ийиги болгаш үшкү черлерин комбайнерлер Моңгуш Өлчей-оол биле Түлүш Сандан-оол олар ээлээннер.

ДҮЖҮТ ДЭЭШ ДЕМИСЕЛ

«Совет Россия» көдээ ажыл-агый артелиниң хову шөлдеринде чаа дүжүт дээш демисел улам калбарып турар. Колхоз бо чылын 6259 гектар тараа культураларын ажаар. Бо хүннерге чедир 3849 гектарны кескен болгаш оортан 2295 тоннаны бастырган. Күрүнеге 1460 тонна тарааны дужааган.

Күш-ажылга үлегерни көргүзүп турар механизаторларның саны хүн бүрү өзүп турар. Хоочун комбайнерлер, эштер Фролов, Иванов олар «СК-3»-биле дорт кестирбишаан, хүнде 10 гектарның орнунга 13—15 чедирип турарлар. Артель ортумаа-биле гектардан 8,5 центнер дүжүттү ажаап ап турар.

Ол ышкаш шөлдерниң саваның болуп ажаавышаан, 514 гектарның аңгызын келир чылдың дүжүдүнге белеткээн. 28 гектар картофель, 10 гектар ногааларны ажаары база чедиишкинниг чоруп турар. Бо хүннерге чедир картофельдиң хөй кезиин казып алган болгаш 6 гектар өске-даа ногааларны ажаап дооскан.

Д. ЕГОРОВ.

Таңды район.

Дуржулга станциязында күскү ажаап алыышкын үргүлчүлевишаан. Дүжүттү чогуур өйүнде, чидириг чок ажаап алыр дээш, комбайнерлер бүгү күштерин салып турар. Аныяк комбайнер Владимир Скрипунов он хонук иштинде «СК-3» комбайн-биле 169 гектар черниң тараазын ажааган. Ону шаңнаан.

ЧУРУКТА: В. Скрипунов мотовила тааржыдып тур.

Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

Көдээ ажыл-агый ажылдарының хүн демдеглели

Бораң хүннер-биле солчуп турар күс ажаап алыышкын агрегаттарын бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаарын, ажылчын минута бүрүзүн халас эрттирбезин республиканың тараажыларынга хүлээдип турар. Дыка хөй ажыл-агыйларның чер ажылдакчылары Октябрь мурнунуң күш-ажылчы ээлчээнге турбушаан, тараа кезилдезин болгаш бастырылгазын база аңгыс аңдарыышкынны дүн-хүн чок чорудуп турар.

Тараа кезилдезинде күш-ажылчы хайныышкын өзүп турар. Бо хүннерде ажаап алыышкын агрегаттарының аңаа турар чоруу-биле, техниканың күчүзүн четче ажыглавас чорук-биле эптежип болбас. Чогум-на ындыг чорук ам Таңды районнуң ажыл-агыйларында тургустунган. Тараа кезилдезин чавыс темпилиг чоруттунуп, тарааны күрүнеге дужаары саадап турар.

Чижээ, «Совет Россия» колхозтуң ийи шаңында өл-шыгы бедик 800 ажыг тонна бараанныг тараа мөөңнеттинген. Артельдиң удуртукчулары ону кургадырын болгаш ол черге арыглап ылгаарын шиитпирлээн. Ындыг болза-даа ол багай күүсеттинип турар. Тараа изип, үрелип болур чорук тургустунуп турар. Ындыг таварылгада ол тарааның чамдыызын тараа хүлээп алыр черлерже сөөртүп чорудары чогумчалыг турганы билдиңгир. Ынчалзажок колхоз даргазы эш Дубатов сентябрь 19-та 9 «Пульманнарга» чаңгыс-даа килограмм тараа чүдүрбейн, тараа хүлээп алыр черлерже курут чоруткан. Ындыг турбуже ол колхозтуң ийиги бригадазында эки шынарлыг хөй тараа оваалаттына берген чыдар.

Дуржулга станциязының шаңнарында бараанныг тараа база эвээш эвес. Ындыг болза-даа станцияның кол агроному эш Дороховтуң бурүүзу-биле ол тарааны арыглаары багай организастаттынган болгаш күрүнениң тараа хүлээп алыр черлеринге хемзиг эвээш тараа кирип турар. Дуржулга станциязында ажаап алыышкын ажылдары база организас чок чоруттунуп турар. Кол инженер эш Суворовтуң, трактор-хову ажылының бригадаларының бригадирлериниң бурүүзу-биле ында комбайн парыгының чартык кезии хүн бүрүде аңаа туруп турар. Бригадаларда техниктиг хандырылганың звенолары тургустунмаан, агрегаттарның үзүктел чок ажылын электрокаңналга хандырбайн турар.

Дуржулга станциязының удуртукчулары оларга немелде комбайннар чорудары негеттинип турар дээрзиниң дугайын шаг дап бээр чугаалап келген. Баштай боттарыңарда ажаап алыышкын агрегаттарының ажылын эки организастаам, олар аңаа турар чорукту болдурбазын чедип алыр, а ооң соонда дузаламчы дугайында чугаа кылыр ужурлуг силер, эштер Яркин, Дорохов, Суворов.

Эрткен беш хонук болза тараа дужаалдазының талазы-биле шиитпирлиг беш хонук болур ужурлуг турган. СЭКП обкомунуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң доктааткан графиги ёзугаар Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйлары күрүнеге 800 тонна, Таңдыныы — 7200 тонна тараа садар хүлээлгелиг турган. Оналда күүсеттинмээн. Чөөн-хемчикчилер графикти 98 хуу күүсеткен, а Таңды бүдүрүлге эргелелиниң колхозтары болгаш совхозтары 19.780 пуд тарааны күрүнеге чедир бербээн.

Ооң-биле кады оналданы чүгле күүседир эвес, харын дыка ажыр күүседир боттуг арга турган. Шаңнарда мөөңнеттинген тараа хөй. Ынчалзажок парткомнар секретарьлары эштер Сухачев, Катков, Аракчаа, Чакар, райкүүскомнар даргалары эштер Даваадор, Байыр-оол, Даржаа, Чимдан олар тараа белеткелдериниң планын чугаа чокка күүседирин ажыл-агыйларның удуртукчуларындан негевээн. Тараажылар ортузунга организакчы ажылды олар ала-чаңгаарлаашкынче киирген. Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем, Улуг-Хем районнар сагыш амыр чоруктан чогум кажан адырлып тараа кезилдезин болгаш күрүнеге тараа дужаарын дайынчы ёзу-биле чоруткан турарыл?

Улуг-хемчилер беш хонук дургузунда 33 тонна тарааны дужааганын, а сентябрь 20-де тараа хүлээп алыр черге чүгле чартык машина тараа чедиргенин өй-тавында деп санап болур бе? Тараа дужаалдазы Бии-Хем районда шыдажыр аргажок оожум чоруп турар. Эрткен беш хонукта «Искра» колхозтан аңгыда районнуң чаңгыс-даа ажыл-агыйы тараа дужаалдазынга киришпээн. Таңдының болгаш Каа-Хемниң ажыл-агыйлары беш хонук иштинде хөй тарааны чедир бербээн.

Бедик темпилиг ажылдаарын шаг үе негеп турар. Ам ажаап алыышкынны болгаш тараа дужаалдазын оожумнадыры дээрге, улуг күженииишкин-биле өстүрүп алган дүжүтке хоорал чедирер, күрүнеге тараа дужаар талазы-биле доктааттынган графикти үзер дээни ол.

Эштер, чер ажылдакчылары! Ажаап алыышкын техниказын эки ажыглаңар, тараа кезилдезинге ажылчын минута бүрүзүн оскунмаңар, чидириглерни болдурбаңар! Бүгү-ле тракторлар, комбайннар болгаш тараа сөөртүлгезинде автомашиналар долу күчүлүг ажылдаар ужурлуг.

Күрүнеге тараа садып алыышкыны

(1963 чылдың сентябрь 20-де, хуу-биле)

Районнар, ажыл-агыйлар	Күүсеткен хуузу
Каа-Хем	47,7
Таңды	30,3
Бии-Хем	10,7
Таңды эргелел	33,1
Чөөн-Хемчик	30,2
Улуг-Хем	10,3
Барыын-Хемчик	3,8
Чөөн-Хемчик эргелел	18,7
Тес-Хем	36,0
Өвүр	—
Тес-Хем эргелел	30,0
СОВХОЗТАР:	
«Көк-Тей»	100,8
«Сут-Хөл»	54,5
«Тиилелге»	32,1
«Межегей»	28,5
Дуржулга станциязы	28,5
«Чыраа-Бажы»	27,8
«ҮТКА 25 чылы»	13,6
«Улуг-Хая»	10,3
«Найырал»	9,6
«Элегес»	7,8
«Барлык»	7,6
«Шекпээр»	5,6
«Өөк»	5,3
«Тээли»	—
«Тес-Хем»	—

Республикада күрүнеге тараа садып алыышкынының ниити планы 28,5 хуу күүсеттинген азы 1 миллион 915 муң пуд тараа дужааттынган.

Гананың улузунга чүректиң ханызындан байыр чедириишкини

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев олар Гана Республиканың президентизи доктор Кваме Нкрумага телеграмма чорудуп, Национал байырлал — Гананың үндезилеттинип тургустунган Хүнү-биле холбаштыр республиканың чазаанга болгаш улузунга чүректиң ханызындан байыр чедирген.

Н. С. Хрущев биле Л. И. Брежнев президентиге чаагай кадыкшылды болгаш ооң ажыл-чорудулгазынга улуг чедиишкиннерни, а Гананың найыралчы улузунга — тайбыңны, депшилгени болгаш чечектелииишкинни күзээн.

Совет-гана найыралчы харылзаалар болгаш кады ажылдажылга бистиң чурттарывыстың улустарының эрге-ажыктарынга, бүгү-нииити тайбыңны быжыглаары дээш моон соңгаар-даа чедиишкиннииг хөгжүүр дээрзинге бүзүрелди телеграммада илергейлеп турар.

(СЭТА).

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙ ПЛАНЫН ЧУГААЛАЖЫП КӨРҮП ТУРАРЫ

ВЦСПС-тиң президиумунда

МОСКВА. (СЭТА). Сентябрь 20-де ВЦСПС-тиң президиуму 1964—1965 чылдарда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйның хөгжүдериниң планының төлевилелин чугаалажып көрген. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, РСФСР-ниң Күрпланының даргазы К. М. Герасимов планның кол чүүлдерин президиумнуң кежигүннеринге болгаш хуралда олуржуп турар, адырлар профэвилелдериниң ТК-ларының даргаларынга таныштырган.

Эрткен чылдарның практиказындан ыгалыштыр 1964—1965 чылдарда планнарның төлевилелдерин чер-черге чорутхан болгаш бүдүрүлгелерге, тудугларга база колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдеринге ажылчы чоннарның калбак киржилгези-биле тодаргай чугаалажып көрген. Ол планнарны областарның, крайларның болгаш автономнуг республикаларның совет болгаш профэвилел органнарынга, а ол ышкаш РСФСР-ниң бүгү экономиктиг районнарынга артикилээн эктив хуралдарынга бирден-бирээ чокка көрген.

А ВЦСПС-тиң президиумунуң хуралынга демдеглеп турганы чуга дээрге, Россия Федерациязының улус ажыл-агыйның хөгжүдериниң планын СЭКП-ниң XXII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның дараазында пленумнарының салып үндүргени экономиканы хөгжүдериниң сорулгаларын, чеди чылдың контроль чурагайларын, партияның болгаш чазактың айтыышкыннарын барымдаалап ажылдап кылган. Бүдүрүлгениң ниити курлавырларын эң долу ажыглаарынга болгаш специализацияны хөгжүдеринге база техниктиг депшилгени дүргедедиринге үндезилээш, республиканың экономиказының өзүлдезиниң улуг темпилерин ол план баш бурунгаар көрүп турар. Төлевилээн капитал салыышкыннарның хемчээлин ёзугаар дөзевилелдерни бирги ээлчегде химия үлетпүрүн болгаш эң депшилгелиг өске-даа адырларны хөгжүдеринче, а ол ышкаш ажылдап турар бүдүрүлгелерни алгыдар болгаш чаартыринче угландырар. Ажылчы чоннарның материалдыг чагай байдалын улам ыңай экижидер талазы-биле хемчеглерни моон-биле кады айтып турар.

Санал бергеннер чугула айтырыгларны тургузуп, оларның бодалы-биле алырга, улус ажыл-агый планын чедир ажылдап кылыр үезинде барымдаалап көрзе чогуур сүмелерни кииргеннер. Үлетпүрде, тудугда болгаш транспортта профэвилелдериниң ажылының талазы-биле ВЦСПС-тиң бюрозунуң даргазының оралакчызы Л. И. Погребной, металлургия үлетпүрүнүң ажылчыннарының профэвилелиниң ТК-зының даргазы В. А. Подзерко, далай болгаш хем флодунуң ажылчыннарының профэвилелиниң ТК-зының даргазы Г. А. Саенко, медицина ажылдакчыларының профэвилелиниң ТК-зының даргазы Н. Н. Григорьева болгаш өскелер-даа планның төлевилелин чугаалажып көөрүнге киришкен.

1964—1965 чылдарда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйның хөгжүдериниң планының төлевилелиниң талазы-биле ВЦСПС-тиң бүгү саналдарын РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге киирер деп президиум доктааткан.

Хуралга ВЦСПС-тиң даргазы В. В. Гришин чүве чугаалаан.

Июнь Пленумунуң шиитпирлерин күүсетпишаан

Чаа өөредилге чылынга уткуштур

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин күүсеткеш, Каа-Хем районнуң партия организациялары ажылчы чоннарның ортузунга идей-кижизиделгелиг болгаш политмассалыг ажылды улам күштелдирип, оларны чеди чылдың бешки чылының онаалгаларын чедиишкинниг күүседиринче мобилизастап турар. Сүттү бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының талазы-биле СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун бирги чартык чылдың түңнелинде бистиң районга тывыскан. Районнуң малчыннары чартык чылда эът садарының планын 103 хуу, дүк садарының планын 111 хуу күүсеткен, а «Коммунизмче орук» колхоз сүт садарының чыл планын сентябрь 1-ге-ле 100 хуу күүсеткен.

Дүжүт ажаан алыышкынның чиирик чокка, чогуур үезинде ажаап алыр, мал чеми белеткээрин дүрген доозар, аңгыс аңдарылгазын шалыпкын чорудар дээш чарыш ам үеде ажыл-ишчилерниң ортузунга калбарган. Бо болгаш өске-даа айтырыгларны чедиишкинниг шиитпирлээри партийжи организастыг болгаш политкижизидилгелиг ажылды улам экижидерин шыңгыы негеп турар.

Политиктиг билиини бедидериниң, кижилерни коммунистиг өзүга кижизидериниң бир кол чепсээ политиктиг чырыдылга болур. Эрткен өөредилге чылында политөөредилге районга багай эвес түңнелдерлиг болган. Элээн хөй пропагандистер оларга даасан хүлээлгелерин күүседир дээш, шаг-үени хараданнавайн ак-сеткилдиг ажылдааннар.

«Октябрь 14 чылы» колхозка турган тодаргай экономика бөлгүмүнүң пропагандизи турган эш М. Агапов бүгү кичээлдерге хынамчалыг белеткенип, өөренип турган материалдарны колхозтуң практиктиг сорулгалары-биле сырый холбаштырып турган. Бөлгүмнүң дыңнакчылары өөредилге үезинде колхозтуң чыл отчёдун тургузуп, продукцияның боттуунезин анализтеп, бүдүрүлге сан-хөө планының канчаар күүсеттингенин тодарадып көрүп, ол анализтерге үндезилээш, курлавырларны тып, четпестерни илередип турганнар.

«Тиилелге» колхозка турган тодаргай экономика бөлгүмү (пропагандизи эш А. Глазырин) колхоз бүдүрүлгезинге мурнакчы дуржулганы шиңгээдип алырынче хөй кичээнгей салып турган. Колхоз экономиказын быжыглаар талазы-биле дыңнакчыларының болгаш мурнакчыларның киирген саналдарын бүдүрүлгеге ажыглап турарындан бо колхоз элээн каш үнелиг эгелээшкиннерниң инициатору болуп турар.

Райүлетпүр комбинадынга турган үлетпүрнүң тодаргай экономика бөлгүмү ол бүдүрүлгениң экономиказы-биле холбашкак болуп келгенинден, чедип алган билиглер комбинаттың ажылдакчыларының практиктиг ажыл-чорудулгазынга, цехтерни, участокторну ажыл-ишчи башкарынга, планныг онаалгаларны үргүлчү күүседиринге дузалап келген. Ол ышкаш эштер Г. Д. Тюнин, М. Шыдыраа дээш өске-даа хөй пропагандистер эрткен өөредилге чылында чүткүлдүг ажылдап, дыңнакчыларга быжыг билиглерни бергилээн.

Политиктиг чырыдылгалыңын удуртурунче партия организациялары кошкак кичээнгей салып турар черлерге политбөлгүмнер үзүктелиишкиннег ажылдап, а чамдык черлерге сандарап дүшкүлээн. «Октябрь 30 чыл оо» колхозка турган, эш Салчак Дембирел удурткан бөлгүм (парторганизация секретары база-ла ол турган) өөредилге чылының эгезинде-ле ажылдавайн барган. Районнуң тудугнуң септелге-тудуг участогунга буу-хаа организастаан тодаргай экономика бөлгүмү (пропагандизи эш Ведягин) ийи чедир кичээлдеп безин чадашкан. Ындыг таварылгалар чамдык өске-даа черлерге болгулаан.

Пропагандистерниң ажылдаарынга партком чанында методиктиг чөвүлел биче эвес дуза чедирген. Оон кежигүннери чыл дургузунда 50 ажыг, а чамдыктары 5-6 кичээлдерге олуржуп, пропагандистерге, дыңнакчыларга ажыктыг улуг дузаны чедиргеннер.

Чаа өөредилге чылынга белеткенип тура, политөөредилгени организастаар талазы-биле эрткен чылын районга улуг четпестер бар турганын барымдаалавайн барып болбас. Партком идеология килдизи, парторганизациялар марксчи-ленинчи теорияны боттары өөренип турарларын кошкак контрольдап, оларга багай дузалап келген. Партком чанынга тургускан колхоз даргаларының, парторганизация секретарьларының, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглериниң теоретиктиг семинары чаңгыс-даа катап чыылбаан. Ол ышкаш пропагандистер болгаш оларның оралакчылары-биле чүгле ийи семинар эрттирген.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң негелделеринге дүүштүр, эрткен өөредилге чылының практиказын барымдаалап тургаш, партия чырыдышкынының четпестерин чайладырын партия эге организациялары чорудкан. Бо чылын политиктиг өөредилгениң бүгү хевирлеринге 910 ажыг кижи хаара туттунар, ол болза эрткен чылдаазындан 200 ажыг кижи хөй болуп турар.

Эрткен чылдың дуржулгазын база Воронеж областың партия организациязының үлегерин барымдаалааш, «Тиилелге», Ленин аттыг, «Коммунизмче орук», «Октябрь 14 чылы» колхозтарда көдээ ажыл-агый экономиказының бөлгүмнерин тургузары-биле чергелештир зоотехния, механизатор мергежил өөренир бөлгүмнерни тургузуп, сес класс болгаш ортумак школа дооспаан аныяктарны кежээки школаларга хаара тударын көрүп турар.

Районга ниитизи-биле көдээ ажыл-агый экономиказының 15 бөлгүмнеринге 290 ажыг кижи, механизация болгаш зоотехния бөлгүмнеринге 240 кижи өөренир. Школа башкыларынга коммунистиг кижизидилге үндезиннериниң бөлгүмнери, медицина ажылдакчыларынга — философия өөренир семинар тургустунган. Сиин болгаш Ильинка суурларда эртем-атеизм үндезиннериниң школазы тургустунган болгаш аңаа башкылар, интеллигенция атеист-агитатор, лекторлар кылдыр белеткенирлер. Районнуң Культура бажыңының чанынга культура университеди ажылдаар. Коммунистерниң иштинден 42 кижи марксчи-ленинчи теорияны бот-өөредилге-биле өөренир, 15 кижи тускай ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринге заочно өөренирлер.

Пропагандист кадрларны шилип алыр болгаш быжыглаар талазы-биле хемчеглерни партком, партия организациялары алган. Ажылдаар ужурлуг 47 кол пропагандистерниң иштинден 9 кижи бирги чылында ажылдаар болгаш өскелери үр чылдарда ажылдаан дуржулгалыг пропагандистер болуп турар. Идеология килдизи методиктиг чөвүлелдиң кежигүннерин эде көрүп чааткаш, 14 кижиниң ында быжыглаан. Олар тус-тус адырлар аайы-биле эртемниглиг болганда, тус-тус эртемнер аайы-биле пропагандистерге дузалап, кичээлдерге олуржур апаар.

Партия чырыдышкынының районга ажылдаар четкизин парткомнуң бюрозунга бадылааш, өөредилгени район төвүнге октябрь эгезинде, колхозтарга октябрь 15-те эгелээр кылдыр көрген. Өөредилге эгелээриниң мурнунда пропагандистерниң семинарын эрттирер деп турар.

М. БОЛОТОВ.

Партком секретарының оралакчызы.

ОНЗА ЧУГУЛА ТУДУГДАН

Бызанчы

Бригадир

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудуг эргелелиниң хоочун бызанчызы, дашчызы болгаш бетонщиги Монгуш Маадыр-оол даг-дүгү арыглаар фабриканың кол корпузунуң ханаларынга туйбу салып турган бетонщиктер бригадазының бригадири. Оон бригадазы август айның планын 104 хуу күүсеткен.

Сентябрь айның бүдүрүлге планы база чугаажок ажыр күүсеттинер дээрзинге бригада кежигүннери быжыг бүзүрелдиг ажылдап турар. Монгуш Маадыр-оол бодунуң ак-сеткилдиг болгаш кызымаккай ажылы-биле коллективтиң партия, профэвилел организацияларының хүндүткелин чедип алган. Бо чылын тудугжуларның байырлалын холбаштыр ону Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму Хүндүлел бижик-биле шаңнаан.

Монгуш Маадыр-оол Тываның профэвилелиниң мурнундан ССРЭ-ниң тудугнуң болгаш тудуг материалдарының үлетпүрүнүң ажылдакчыларының профэвилелиниң IV съездизиниң делегадынга соңгуттурган. Делегат сентябрь 13-те бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы — Москваже чоруптан.

• • •

Кужугет Балдар-оолга удурттурган бетонщиктер бригадазы даг-дүгү арыглаар фабриканың кол корпузунуң фундаментизин салырындан эгелээш, 2 чыл дургузунда мурнакчы бригадаларның бирээзинге санадып келген. Бригаданың составында 14 кижи бар.

Оларның иштинден 8 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары деп бедик атты чедип алган. Бригада август айның бүдүрүлге планын 115 хуу күүседип, социалистиг чарышка ийиги черни ээлеп, № 1 үлетпүр участогунуң бригадалар аразынга шилчиир кызыл вымпелин чаалап алган.

— Бригаданың чедиишкинниг ажылы болза, бистиң бригадиривис Кужугеттиң билдилиг удуртулгазындан хамааржыр — деп, ажылчыннар чугаалажып турар.

СЭКП обкомунуң бюрозунуң доктаалын ёзугаар республиканың районнарындан коммунистер болгаш комсомолчулар хүннү-не үзүктелиишкин чокка фабрика тудуунче келип турар.

Улуг тудугга бир дугаар-ла кээп турар кижилерни өөредир чугула сорулга тудуг эргелелинде парткомнуң болгаш профэвилелдиң тудуг комитединиң мурнунга салдынган. Кужугет Балдар-оол бодунуң инициативазы-биле чаа келген 8 ажылчыннарны бодунуң бригадазынга хүлээп алгаш, өөредип эгелээн. Оон бригадазында ам 22 ажылчыннар бар.

Кужугеттиң бригадазы фабриканың кол корпузунга бетон ажылын дооскаш, участок начальнигиниң айтышкызын ёзугаар бо хүннерде доозун арыглаар корпуста эң-не нарын бетон кылып турар.

— Кандыг-даа ажылга мергежип өөренири чүгле кижиниң бодунуң сонуургалындан шуут хамааржыр. Мен эң баштай-ла 1959 чылда бызанчылап ажылдааш, дуржулгалыг эштеримниң дузазы-биле чоортула дашчы, бетончу мергежилди шиңгээдип алдым — деп, мурнакчы болгаш дуржулгалыг бригадир Кужугет Балдар-оол чугаалап турар.

Кужугет фабрика тудуунга бодунуң төлептиг салыышкынын киирбишаан, чаа кадр ажылчыннарын белеткээр херекке идепкейлиг киржип, оон удурткан бригадазының кежигүннери «хөйү — чаңгызы, чаңгызы — хөйү дээш» деп принцип ёзугаар быжыг эп-найыралдыг ажылдап турар.

Чуруктарда: Монгуш Маадыр-оол (солагай талазында) болгаш Кужугет Балдар-оол.

Т. ТАЛГАНЧИК.

Сөзү, фотолар авторуу.

Келир чылдың дүжүдүнге

Аңгыс аңдарылгазы

Келир ажыл-агый чылында чаагай дүжүттү өстүрүп алырының бетелдели болур күскү аңгыс аңдарылгазын Улуг-Хем районнуң колхозтары, совхозтары дүжүт ажаап алыышкыны-биле чергелештир чорудуп турар.

Районнуң эң элбек үнүш-дүжүт бээр ховулары — Чаа-Хөлдүң Шанчы, Аймырлыг, Терезин, «Улуг-Хая» совхозтуң Баян-Кол ховуларында он-он тракторлар ийи ээлчег-биле дүн-хүн чокка шуужуп чорууп турар. Ам районнуң тараа шөлдеринде 17539 га аңгыс черлер аңдарттынган. Күскү аңгыс аңдарылгазы «Найырал», «Улуг-Хая», «УТКА 25 чылы» совхозтарда, «Чодураа» колхозта организастыг чорууп турар. Сөөлгү хүннерде «Найырал» совхозтуң механизаторлары 7678 га, «Улуг-Хаяның» — 4872 га, «УТКА 25 чылы» совхозтуң — 3912 га аңгысты аңдарган.

Механизаторлар ортузунга күш-ажылдың организастыг чорудулгазын багай тургусканындан «Х Улуг Хурал», Жданов аттыг, «Күш ажылдың хостуу» колхозтарда аңгыс аңдарылгазы оожум чорууп турар.

Д. МОНГУШ.

Магадылалды быжыглап турар

Улуг-Хем районнуң «УТКА 25 чылы» совхозунуң Ак-Туруг салбырында трактористер Дүмбүү, Кызыл-оол, Дондук, Хеймер-оол олар күскү аңгыс аңдарылгазын шалыпкын чорудуп, келир чылдың дүжүдүнге магадылалды быжыглап турарлар.

Оларның кайызы-даа ажылдың хүн нормазын 120—140 хуу күүседип турар. Ынчангаш «ДТ-54» тракторлар-биле каш-ла хүн иштинде 230 ажыг гектар черни келир чылдың часкы тарылгазынга белеткээннер.

Ш. ДЫРЫСКЫН-ООЛ.

Кичээнгейни хандырылга черлеринче

Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хөл» совхозунуң төвү Сүг-Аксы суурнуң столовазында кухнязында 8 ажылдакчылары, 2 кассири хүнде-ле ийи ээлчеглиг ажылдап турар.

Ындыг болза-даа ол столованың ажылы экиживээн. Ында чемнерниң ассортиментиниң эвээш, шынары чавыс, а өртээ аар. Чадаана хоорайның столоваяларынга деңнээрге ында порция чемнер бүрүзүнүң өртээ 4-10 копеек улуг болуп турар.

Ол ышкаш, совхозтуң аалчылар бажыңының ажылында улуг четпестер бар. Ол аалчылар бажыңы септеттинмээн, эжиктиң кастактары ираан, соңгаларының шилдери бузук. Оон иштики дериглези четпес, ында чүгле ийи сандай, ийи тумбочка бар, оон херекселдери, солун, сеткүүлдер чок. Бистиң партия, чазаавыс ажылчы чоннарның хандырылгазын экижидеринче кичээнгейни үргүлчү салып турар ам үеде бо аалчылар бажыңын септеп, дериирин, а ол ышкаш, столованың ажылын чогуур деңнелге чедир экижидерин совхоз директриязындан болгаш Сүт-Хөл рабкоопунуң баштаар черинден ажылчыннар улуг-биле күзеп турар.

К. КОМБУ.

Малчыннарны уттуп болбас

Малчыннарның хандырылгазын экижидер дугайында СЭКП обкомунуң V пленумунуң доктаалын Барыын-Хемчик райпозу (даргазы эш Эректол) дыка четпес күүседип турар. Районнуң база бир улуг ажыл-агыйы «Шекпээр» совхозтуң Аңгаты салбырында 20 ажыг кодан малды ажаап, кадарып чоруур кижилерниң дугайын райпо сөөлгү үеде шуут уттуп алган.

Бо чылдың эгезинден бээр ол малчыннарже автолавка чаңгыс-даа катап барып көрбээн, оон ужурундаа продуктулар садып алыры-биле 50—100 км ырак одаарлардан район, совхоз, салбыр төптеринче аап-чорук кылыр ужурга малчыннар үргүлчү таваржып келгеннер.

Ол аап-чоруу-биле далган, хлеб, крупа дээш өске-даа чугула продуктуларны тыппайн барган, тараа соктап чиир эрги чаңчылынче катап-ла кирип турар чүүл база бар.

Салбыр төвүнде пекарня бар-даа болза, аңаа быжырган хлеб суурнуң чурттакчыларынга безин чедишпес, ол пекарняга быжырган далган чамдыкта үстү бээр таварылгалар база бар.

Ынчангаш бо салбырның малчыннарының хандырылгазынче районнуң баштаар черлериниң кичээнгейин угландырары күзенчиг апарган.

С. ТАВАК-ООЛ.

Массалыг контрольду күштелдирер

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленуму контрольдуң ленинчи принцивин болгаш системазын катап тургузар дугайында чугула шиитпирни үндүрген. Пленумнуң шиитпирин ёзугаар партия-күрүне контролюнуң калбак четкизи чер бүрүзүнде тургустунуп, ында чоннуң калбак киржилгезин хандырган.

Өвүр районнуң партия-күрүне контроль комитеди 7 кижи составтыг ажылдап келген. Партия-күрүне контролюнга дузалаарының чүс кежигүннерлиг 4 бөлүктерин болгаш 11 постуларын районда тургускан. Партия-күрүне контроль комитединиң хөй-ниитичи 10 инспекторлары болгаш контролерлары ажылдап турар.

Районнуң партия-күрүне контроль комитеди бодунуң хуралдарынга чоруттунган хыналдаларның түңнелин чугаалажып, чогуур шиитпирлерни үндүрүп келген. 1963 чылдың бирги кварталында күрүнеге сүт садар планны күүседири бергедеп кээрге, «Коммунизмче орук» колхозтуң даргазының хүлээлгезин күүседип турган С. Ховалыг колхозчуларның боттарының киирген 7134 килограмм сүттү колхозтуң саткан суду кылдыр меге квитанция бижидип турган. Ону партия-күрүне контроль комитеди илереткеш, ол дугайын комитеттиң хуралынга тургускан. Колхозчуларның саткан сүдүн колхозтуундан базааш, күрүне мегелеп турган С. Ховалыгны шыңгыы дооргуткан.

Ол колхозтуң даргазы турган С. Шаалы контрольдуң суларын ажыглап алгаш, күрүне мегелээр чорукту кылып турган. 1962 чылдың ноябрьда чок тарааны 41250 килограмм үрезин тараа бар кылдыр медээ берген болгаш ол-ла чылдың июньда чок 100 хураганнарны төрүттүнген хураганнар кылдыр мал учёдунга мегелеп киирген, бо чылдың мартта мал учёдунга ону өлген мал кылдыр үндүр бижээн С. Шаалының күрүне мегелеп турганын парткурконтроль комитеди илереткен. Оон ол херээн парткомга контроль комитеди киирген болгаш парткомнуң бюрозу С. Шаалыны колхоз даргазы хүлээлгезинден уштурарын шиитпирлевишаан, аңаа партия талазы-биле шыңгыы хемчег хүлээткен. Чок 100 хураганнарны бар кылдыр меге эът тургузарынга киришкен кол мал эмчизи О. Даа-Хоонуң чыл дургузунда ажыл төлевиринден ай санында 20 хуузун тыртар кылдыр үлүг суду шииткен.

Районнуң баштаар чери ажыл аъттарынга коллективтиң күжү-биле сиген кезери-биле коллективтиң кежигүннери тайгаже үнгеш, аңаа ажылдаан улустуң аъш-чеминге районнуң херекгизинден 168 рубльди үндүрүп, водка болгаш пиво ажыглап турганын партия-күрүне контроль комитеди илереткен. 168 рубльди ажыглаан кижилерден комитет төлеттирген болгаш райпо даргазы эш С. Очурну шыңгыы айыткан.

Ол-ла районнуң бухгалтерлери М. Кертик-оол болгаш М. Ховалыг олар «Коммунизмче орук» колхозтуң даргазы эш В. Бюрбюнуң адын чекке тудуп салгаш, банкыдан ол колхозтуң 400 рубльин үндүрүп алганының дугайында колхозчулардан медээ парткурконтроль комитединге кирген. Комитет ону хынаарга колхозчуларның медээлээни шын болган болгаш 400 рубльди М. Кертик-оол биле М. Ховалыгдан төлеттиргеш, оларны хоойлу харысалгазынче шилчиткен.

Малчыннарның культура-амыдыралдың байдалын экижидер хемчеглер дугайында СЭКП Тыва обкомунуң V пленумунуң шиитпирин колхозтарда канчаар күүседип турарының талазы-биле районнуң партия-күрүне контроль комитеди хыналда чорудкан. «Кызыл тук» колхозтуң баштаар чери (даргазы эш С. Седен) болгаш партия организациязы (секретары эш О. Санаа) СЭКП обкомунуң пленумунуң доктаалын эки күүседип, малчыннарның ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургускан. Хойжу бригадаларның болгаш сүт-бараан фермаларының төптеринде чурттаалга бажыңнарын, чунар бажыңнарны пленумнуң негелдезин ёзугаар туткулаан. Малчыннарның кыштагларында чурттаалга бажыңнарының септелгезин октябрь 10-да доозар сорулга-биле ында быжыглаан кижилер кужениишкинниг ажылдап турар. «Коммунизмче орук» колхозтуң баштаар чери (даргазы эш В. Бюрбю) болгаш партия организациязы (секретары эш М. Кечил-оол) малчыннарның культура-амыдыралын экижидер талазы-биле четпес хемчеглер алган. Улаатайда, Мүгүрде хойжу бригадаларның төптеринде чурттаалга бажыңнарының септелгези кылдынмаан, чамдык бажыңнарның печказы, соңгалары кижи чурттаар арга чок болуп турар. Хандагайтының Кужур-Чыраада сүт-бараан фермазынга тудар 4 чурттаалга бажыңнарының тудуг материалын чаа сөөртүп турар. Фермаларда болгаш хойжу бригадалар төптеринде чунар бажыңнар септеттинмээн, ийи хойжу бригадаларда, бир фермада чунар бажың чок. Хыналданың түңнелин парткурконтроль комитединге чугаалашканының соонда колхоз баштаар чери хемчеглер ап эгелээн. Малчыннар бажыңнарының тудуун болгаш септелгезин чорудa берген.

Партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктер чугула ажылдарны кылып турар. «Кызыл тук» колхозта эш Семис-оол даргалаан бөлүк планныг ажылдап, бодунуң кежигүннерин колхоз бүдүрүлгезиниң тус-тус адырларында хуваай тургускаш, хыналдаларны үргүлчү чорудуп, илерээн четпестерни чайладырын чедип ап турар. Оон түңнелинде колхоз сүт садарының чыл планын 110 хуу күүсеткен болгаш эът, дүк садар планны күүседириниң кырында келген. Мал кыштаглаашкынынга белеткелди эки чорудуп, кыштагларже сиген сөөртүлгезин чорудуп турар.

Парткурконтрольга дузалаар бөлүктерге партия организацияларының удуртулгазы кайда-ла эки тургустунган болдур, ында контроль ажылы эки болуп турарын амыдырал көргүзүп турар.

Ындыг турбуже, «Коммунизмче орук» колхозтуң партия организациязы (секретары эш Кечил-оол) парткурконтрольга дузалаар бөлүктү четпес удуртуп турар. Оон ужурунда эш М. Арат-оол даргалаан бөлүктүң ажылы кошкак. Ол бөлүк колхоз бүдүрүлгезинге хыналда чорутпайн келген. Колхоз сентябрь 10-га чедир сиген белеткелиниң планын чүгле 25 хуу, сүт садарының планын 75 хуу, дүктү — 59 хуу, эътти — 33 хуу күүсеткен турда, ол четпестерниң чылдагаанын хынап, илеретпээн. Ынчангаш бөлүктүң ажылын экижидер талазы-биле партия эге организациязы боттуг хемчеглерни алыр ужурлуг.

Партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктерниң ажылының чедиишкинниг болуру чон-биле, хөй-нити-биле сырый харылзаадан, оларның кежигүннериниң инициативтиг чоруундан хамааржыр. Партия болгаш совет организацияларының талазындан партия-күрүне контролюнуң ажылынга боттуг дузалажып, парткурконтрольга дузалаар бөлүктерниң санал-оналын үргүлчү деткиири эргежок чугула.

М. СЕРЕН-ДОРЖУ.

Өвүрнүң партия-күрүне контроль комитединиң даргазы.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдар дугайында

Айтырыгларга харыылар

Партияның отчёт-соңгулдалыг хуралдарының эртип турары-биле холбаштыр моон адаанда чамдык айтырыгларны тайылбырлап бээрин номчукчулар дилеп турар.

— Отчёт-соңгулдалыг хуралдарны хөнүү ыявыла бүдүн чыл чедерге эрттирери албан бе?

Отчёт-соңгулдалыг хуралдарны белеткээрин болгаш эрттирерин эки чорудар төлээде, ол хуралдарны эрттирериниң хуусаалары үстүнде турар партийжи органнар (хооркомнар, райкомнар, парткомнар) үениң байдалынга хамаарыштыр таарыштырып болур. Ынчаар таарыштырганының түңнелинде чамдык партхуралдар эрткен чылдагы болган үезинден эрте-даа, орай-даа болур, ону уставтыг негелделерниң үрээшкини деп санап болбас.

— Отчёт-соңгулдалыг хуралдарны ажыл-агый чылының түңнелдери билдине берген үеде эрттирери таарымчалыг эвес чүве бе?

Отчёт-соңгулдалыг хуралды парткомнуң, партбюронуң, парторганизация секретарының бүрүн эргезиниң хуусаазы төне бергенде чорудар болгай. Хуралды эрттирерин ажыл-агый чылының түңнелдери үнгүжеге чедир каш айлар соңгаарладыры шын эвес болур ийик. Партия организациязы бүдүрүлге айтырыглары-биле доктаамал ажылдаары билдингир. Ажыл-агый чылының түңнелдери-биле холбашкан бодунуң сорулгаларын парторганизация ээлчеглиг хуралынга чугаалажып ап болур-ла болгай.

— Отчёт-соңгулдалыг хуралга 30 коммунистерниң 16-зы келген дижик. Черле ынчаш коммунистерниң кайы хирези барда хуралды чорудуп болурул?

Кайы хире хөй кижи тодаалеп турда хуралды чорудуп болурун хуралга келген коммунистер боттары шиитпирлээр. Партияның бүгү кежигүннери болгаш кандидаттары (аарыг болгаш чорукта кижилерден ангыдаазы) хуралга киришкен турарын чедип алыр ужурлуг. Хуралдың болур черин болгаш үезин шын шилип алганда, аңаа эки белеткелдиг болганда, партийжи сагылга-чурумну шыңгыы сагырынга коммунистерни доктаамал кижизиткенде, бүгү коммунистерниң хуралга киржилгези хандыртынар. 36 коммунистерниң 16-зы хуралга келирин дээрге черле таарымча чок чорук-тур. Ындыг чорукту парткомнар шыңгыы көөр ужурлуг.

— Хуралга киришпейн турар партия кежигүнүн (бодунуң чөпшээрели-биле) партбюроның составынга соңгуп болур бе?

Партия кежигүнү бир эвес чөптүг чылдагаан-биле (аарыг, командировка, шөлээ ужурунда) партия хуралынга киржир арга чок болган, а коммунистер ону эки билир болза, олар ону чок черинге-ле партия органының составынга соңгуп ап болурлар.

— Партия стажы бир чыл четпээн партия кежигүнүн партбюроның, парткомнуң составынга соңгуп болур бе?

Болбайн канчаар. СЭКП Уставы партияның чүгле эге болгаш цех организацияларының секретарьларынга стаж талазы-биле кызыгаарлал берип турар-ла болгай.

— Партия организациязының секретарынга ийи удаа улай соңгуттунган партия кежигүнүн парторганизация бюрозунуң секретарының оралакчызынга соңгуп болур бе?

Партия организацияларының секретарьлары ийи катаптан хөй эвес удаа улай соңгуттунуп болур деп СЭКП Уставында көрдүнген. Бир эвес секретарьның албан-дужаалынга ийи чыл улаштыр турган партия кежигүнү СЭКП Уставын ёзугаар парторганизацияның бюро кежигүнүнге база катап соңгуттунуп болур болганда, партбюро секретарының оралакчызынга база соңгуттунуп болур.

— Партияның бир кежигүнү парторганизация бюрозунуң секретарынга каш-даа чыл улаштыр соңгудуп келген, чоокта чаа ону өске парторганизация бюрозунуң секретарынга база соңгуп алган. СЭКП Уставынга ол чорушкун апарбас бе?

Чок, ол чорушкак болбас. СЭКП Уставын ёзугаар алырга, партия кежигүнү чүгле чаңгыс ол партия организациязының секретарынга ийиден хөй катап соңгуттунуп болбас-ла болгай.

— Баштай цехтиң азы заводтуң парторганизациязының отчёт-соңгулдалыг хуралын эрттирер бе, кандыгыл?

Отчёт-соңгулдалыг хуралдарны баштай партбөлүктерге, оон соонда цехтерниң парторганизацияларынга эрттиргилээш, чүгле оон соонда ам бүдүрүлге азы албан чериниң бүгү парторганизациязының отчёт-соңгулдалыг хуралын чыылдырар.

— Ондан эвээш партия кежигүннерлиг парторганизацияның секретарын болгаш оон оралакчызын соңгуурда санал комиссиязын соңгуур бе?

Чок, соңгувас. Ындыг парторганизацияларга бадылаашкыннарны санаарын хуралдың даргазынга азы кайы-бир партия кежигүнүнге дагзыр. Хуралдың протоколунга бадылаашкынның түңнелдерин бижир.

— Хемчеглиг коммунисти партия органынга соңгуп болур бе?

Болур, СЭКП Уставы ол дугайында кандыг-даа кызыгаарлал кылбайн турар. Ындыг кижиниң соңгуурун оон политиктиг, ажыл-ишчи болгаш моральдыг мөзү-шынарын өөренип көрбүшаан, коммунистер боттары шиитпирлээр.

— Парторганизацияның секретарынга ийи чыл улаштыр ажылдааш, халашкан коммунисти оон соонда парторганизация секретарынга качан соңгуп болурул?

Ону даразында соңгулдада соңгуп ап болур.

«ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ» ЖУРНАЛДАН.

Малдың тарып боозадыышкыны

Ниитиниң мал ажылын улам ыңай хөгжүдериниң бир чугула ужур-дузалыг кампаниязы болур күскү тарып боозадыышкынны Улуг-Хем районнуң колхозтары, совхозтары чорудуп турар.

Ам районнуң колхозтарында совхозтарында 20893 баш хой, 2738 баш инек тарып боозаттынган. Малдарны тарып боозадыры «Найырал», «Улуг-Хая» совхозтарда, «Х Улуг хурал», «Күш ажылдың хостуу» колхозтарда организастыг чорууп турар. «Найырал» совхозта — 7416 баш хой, 483 инек, «Улуг-Хая» совхозта — 5789 хой, 761 баш инек, «Күш ажылдың хостуу», «Х Улуг хурал» колхозтарда 2428—2651 баш хойлар, 317 — 352 баш инектер тарып боозаттынгылаан. Ол ышкаш өске ажыл-агыйларның мал тарып боозадыр пунктуларында малдарның тарып боозадыышкыны сөөлгү хүннерде массалыг чорууп турар.

Д. МОНГУШ.

ЧЕЧЕН ЧОГААЛ БУЛУҢУ

Назым ХИКМЕТ.

«Беш хүнде аштаанынга»

Акы-дуңма!
Өзүм биле кужум чыгтаа бо хүн турүп,
Дөгерезин сөглеп бээрин күзежик мен.
Шынга чүнү сөглээриниң
Чылдагаанын билир силер —
Мээң бажым аарып туру.
Беш хүн тургун аштап келдим.
Америкте, Европада, Азияда
Акы-дуңмам көрүп тур мен:
Караандарга чырык хиптип,
Кара-ногаан дүнеки өңде
Баарымга мөгейдиңер.
Холум-биле шуптуңарның
Холуңар тудар, аскым-кежин.
Ынакшааным холу ышкаш,
Авам кужур холу ышкаш,
Амыдырал холу ышкаш
Ыяк так-ла тудуп турдум.
Акы-дуңма!
Берге дошкун бо чылдарда,
Мээң ынак чуртум-биле,
Мээң бодум чонум-биле,
Мээң-биле чорааныңар билир мен.
(Бисти чарып шыдавас-даа).
Силерниң чуртуңарга,
Силерниң чонуңарга,
Силерге ынак-тыр мен.
Өңнүктерим силерлерге
Өөрүшкүмнү илереттим.
Акы-дуңма!
Өлүм-биле хилинчектеп туруп берзе,
Өлбес-даа мен,
Өлүрүмнү күзевес мен!
Өңнүктерим аразынга чурттаар дээн мен.
Поль Робсон ырларынга,
Бо өткүт Арагон шүлүктеринге,
Дайын баскан кызыл тукка,
Тайбың чүглээн ак-көк кушка,
Француз токарь каткызынга,
Алдарлыг оолдарым аразынга,
Чырык черде кижилерниң аразынга
Чыргал ырлап, хостал алган, амыржыыр мен!
Мээң кужум — шак-ла мында.
Мээң чоргаарым шак-ла мында.
Мээң чолум шак-ла мында, өңнүктерим.

Орузундан очулдурган С. СУВАКПИТ.

* Назым Хикмет бо шүлүктү шаанда кара бажыңга чыда бижээн.

Библиотекарь кыска

Солун, сеткүүл чагылгам хөй,
Көрүп ханмас, номчуп ханмас:
Чоргаар чонум, улуг чуртум
Хөгжүлдезин санап четпес.

Ынчалза-даа сылдаг тыртып,
Сээңиңге хүнүң баар мен.
«Ындыг солун, ындыг сеткүүл
Сенде бар бе?» дигилээр мен.

Чанынга-ла эртинип,
Чиге көрүп туруксаам кээр.
Чазык чаңың улам таныш,
Саңниксээрим черле аажок...

Ынакшылым чүрээмде чаш:
Өзүп орар чечек ышкаш,
Ынанып көр, шынчы тол мен,
Өөрүшкүвүс деңге көржүүл!

Күштүг болгаш, чолдуг чонуң
Эгээртинмес чаагай ижин
Күзел ханып кыптыкыже
Эмеглежип ылышкай бис.

М. ДАНЗЫН.

Алдын чайык

Чайын, кыжын, эрткен кижээ
Чалгааранчыг төнмес хову
Чазын, күзүн хөглүг чаңын
Чаңнап кээрин билир боор сен.

Каан турда дыңмирээрин
Кажан черле кижи дыңнаан?
Бүргевээнде чаап кээр ден
Бүзүрээри черле берге.

Ынчалза-даа каан хүнде
Ында, мында дыңмирээшкин —
Ыракта-даа, чоокта-даа
Ыыргылыг мотор даажы.

Муңгаранчыг бүргет дээрниң
Муңчулдурар чаъзы эвес,
Арыг кылаң тараа боттуг
Алдын чаашкын тулуптей-тир.

Ажыл-иштиң үре-түңү,
Арат чонуң өөрүшкүзү —
Алдын чайык уруушкуну
Ам-даа күштүг куттулзун-на!

Б. ХӨВЕҢМЕЙ.

БИЧЕ ШААВЫСЧЕ АЯН-ЧОРУК

Аныяк чогаалчы Алдын-оол Даржааның «Дошкун моллурга» деп номчугажы бичиилерге бараалгаттынган. Номчугашта кирген чечен чугааларны номчуп ора, каш-ла чылдар мурнунда чарылганывыс биче шаавысче аян-чорукту кылгаш кээр бис. Эзер дергизинден туттунгалак ийи ажышки оолдарның эдик, тел шокар моллурганы өөреткени солун. Буга суунга довурак доюлдуруп, хая тиинден үнер сүттүг сигенниң «сүлүн» сы туткулап олурулаар ажишкилерниң шала элээдизи Маспыктың бажынга чаа бодал кирип кээр:

— Ындыг эвес, моллурга өөредип, ойнап көрээлем?

Оолдар чаа оюнну тып алганнар. Моллурганың дошкун болганы ажишкилерни ундаратпас. Баштай бирээн мунупкаш, каш өпеңнээрге моллурукталы берзе-даа, Маспык сеткимес, база-ла муна каап тар. Моллурга Маспыкты ызырындырбаан. Маспыктың бир будунуң кажык кыры кара көк. Ам канчаар, чанып келирлер. Маспык эмчиге үш хонгаш кан-кадык чанып келир. А аалга ажи кужур тел шокарга чеже-даа кагдырза — өөредип аптар. Ажинин чааскаан моллурганы өөредип апканы Маспыкка адааргаанчыг болбайн аан! Ынчалза-даа кырган авазынын шокар инээ амдыы чылын кончуг дошкун бызааны төрүп бээр...

Оон эгелээш оолдарның аалдары эмдик моллурга таныывастаар. Кажан ол черге баштайгы колхоз тургустуна бээрге, ажишкилерниң өөреткен моллургалары Чаңгыс-Хаяның кур шириин кизиредир чаза чүткүп турар чааш шарылар болу бээрлер. Оолдар база-ла доруккан, шары бажы мунуп, колхозунга дузаны чедире бээрлер.

Номчугашта кирген «Дозуран», «Акызының шөлү», «Кат сывы», «Сергейниң хой кадарганы» деп чечен чугаалар биче чаштарны кеъжээ, күш-ажылчы чанчылдарга кижизидеринче угланган болгаш чедимчелиг бижиттингеннер. Эң ылангыя «Дозуран» деп чечен чугааның сюжедин тывызык, чогаадыкчы ёзу-биле автор тыпкаш, сагыш-сеткилге артып каар, каракка көстүп турар кылдыр бижээн.

«Өргелеп чорааныысты» катап-катап номчуурга, ийелиг утказы арай-ла кыдыра болу бээр-дир. Мында дүнмазының оңга чедир сан санап билбези кол чылдагаан эвес. Чүге дээрге, маадырывыс Тывык ажи-биле бактажыпкан соонда дүнмазын эдертип ап турар аваргандыр. Кажан какпа салып чорда, Тывык: «Какпаларын часкаптар мен, ээй-ээй» — деп ырлаар. Маадырывыс ону шынга ап, хамык какпаларын черге хөңдүрбайн, дүнмазын сеп эккел дээр. (Какпаларны черге хөңдүрарга, эртенги эдерда каш өртелерни каккан чыдар боор ийин). Маадырывыстың шала сертилээш, далаш сеткилдиң хомудаанчыгдыр. Мону номчаан уруглар: «Хамык чүвени боду үүлгедип турар хирезинде дүнмазының чаңгыс чаъзынче чаар кандаай акый боор?» — дижири чугаажок. Чаңгыс расскаазта кыдыра утка бар-даа болза Алдын-оол Даржааның бо ному аныяк салгакчыларга эки белек.

Номну каастааны дыка четпес. Чугаа болза дошкун, тел шокар моллурга дугайында чоруп турар. А номнуң даштында быраа чуруттунган. Өргелер суга кирген күскелер-де. (Арын 15). Сергейниң даайы хойну чаңгыс черге бөле сывырып болбас, олар туразында чаттылып чораш, өттээрлар, эки тодарлар дээн хирезинде, чечен чугааның соонда бөле сывырып каан хойлар чуруттунган. Чурукчу эш Невзгодин рассказтарның кол утказынга дүгжүр чуруктарны чураан болза дыка эки болур турган.

Тыва литературада уругларга таарзыр чогаалдар ховар турган. Ам баштайгы белектер номчукчуларынга чедип эгелээнинге өөрүвес аргажок.

Уругларга таарышкан шак мындыг номчугаштарны хөй-биле үндүрүп турарынче бистиң республиканың ном үндүрер чери улуг кичээнгейни салыр ужурлуг. Ылавылап хөй санныг чогаалдар үндүрерин манап чытпайн ийи, үш-даа чечен чугааларны, шүлүктерни өңнүг, чараш чуруктар-биле тускай номчугаш кылдыр чүге үндүрүп болбазыл. Уруглар чогаалынче улуг кичээнгейни салырын СЭКП ТК-ның июнь Пленумунда онзалап айыткан болгай.

М. ДОРЖУ.

ИЙИ БАСНЯ

Чылан болгаш Ий

Соонда даштан ойлап дескен,
Эрээн шокар узун Чылан
Элезинниг Ийни өрү
Сөөп үнгеп чылбырапкан.

Дыка-дыка далажырга
Дырлаңнаары улам дендеп
Дылын уштуп ажып алган
Тыныштаан-даа, эгиштээн-даа.

Өкпе хорээ өнденейнип
Өл суг болза пактаар хире.
Бажын бедик кожайтыпкан
Бар-ла шинээ үстүп турган.

«Сынын, изиң ыргаан эт» деп
Чыланга Ий сөглээн иргин.
«Согун дег дорт чор мен» дээштиң
Соок Чылан бажын чайган.

Аттыг чарлыг АБШ-тың
Ажыл-агый хөгжүлдезин
Айдан-айже, хүннен хүнче
Аналлзтеп топтап көргеш,
Быдыраашка хоолгалап
Графиктей шыйыптарга
Эрткен оруу эгиин-дырлаң
Элезинде Чылан олчаан.

Кымыскаяктар болгаш дары

Довуракты каскаш, хөөп каан
Доскаар иштиң дары чыткан.
Оон аскын дуглавааан-даа
Ол-ла олчаан ажык турган.

Өөр-өнер кымыскаяктар
Өлдөн-шыктан магадылаан
Өөн дары кырын орта
Өлейти тип алган иргин.

Соок, шыкты ээлерге дээспес
Шонуп турар чылыг отту
Кымыскаяктар кыпсып аар дээш
Кызып турган. Кижи көргеш:

«Ой, ынай бистиңнге кээп
Оттуг ыштан шагынарам.
Дары кыпсып, одаг салып
Таптыг чиңнип дөгенир дээш».

Ынарлары ынавайн-даа:
«Ынчаар болза дары частып
Ыртыг халап болур» диген.
Ынчалза-даа олар тоовайн:

«Кортуунар-даа койгун-дур» деп,
Бочулап каан. Оон катап
Оттуг кижи кайда чор деп
Ол-бо чүкче харап турар.

От, дары туржук бомбаны-даа
Ойнаарак дег аажылаар
Озал-ондак үне бээрин
Оошпап күзеп чоруур болгаш
Одап-дузап бактаарлар бар.

С. БАДАА.

УКРАИН ССР. Ровно обласутың колхозтары чигир свёклазын массалыы-биле ажаап алырынче кирипкен. Корецкиниң чигир заводунга свёкланы бир дугаарында «Перемога» колхоз чедирип келген.

ЧУРУКТА: чигир свёклазын машиналардан кагатче механизастыг дүжүрүп турары.

СЭТА-ның фотохроникасы.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының XVIII сессиязының пленарлыг хуралынга

А. А. Громыконуң чугаазы

НЬЮ-ЙОРК, сентябрь 19-та (СЭТА). Бөгүн КНО-нуң Кол Ассамблеязының XVIII сессиязының пленарлыг хуралынга ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыко чүве чугаалаан.

Эрткен хөй-хөй сессияларга бодаарга КНО-нуң Кол Ассамблеязының амгы сессиязы улам таарымчалыг байдалда бодунуң ажылынче эгелеп кирип турар-дыр. XVIII Ассамблеяның сессиязы кошкак-даа бол, таарымчалыг хадаан хаттың үезинде болуп турар-дыр деп чугаалап болур.

Кол Ассамблеяның амгы болгаш эрткен сессияларының аразында ол таарымчалыг хатты Кариб далайның районунга кризисти ажып эрткен, ядролуг чепсектиң шенелделерин агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга хоругдаар дугайында Керээни чарган ол ийи болуушкуннар болдурган. Күрүнелерниң политиказынга, кижилерниң угаан-сагыжынга ол болуушкуннарның салдарын чедир үнелээри берге.

Ассамблеяның амгы сессиязы бодунуң ажылы-биле улустарның идегелдерин шынзыктырган турар төлээде, ол ийи болуушкуннардан шын кичээндиригерни кылыры эргежок чугуза деп, ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри айыткан. Кол кичээндириг чүдел дизе, чүгле улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун чымчадырынче, тайбынны быжыглаарынче угланган шугум болур, бир эвес тайбын деп сөс-биле хоолургак чугааны эвес, күрүнелер аразында харылзааларны экижидеринче угланган тодаргай хөделиишкиннерни болгаш дугуржулгаларны ол кылдыр билир чүве болза, улустарның эрге-ажыктарынга ол шугум дүгжүр.

Ийиги, оон эвээш эвес чугула түңнел чүдел дизе, кажан делегейниң ол-бо районнарынга дүшкүүрлүг чоруктуң эң бедик хайнышкыны улуг күрүнелерниң шуут үскүлежиишкинин кылдыр өөскүй бээринге кыжаңмышаан турар байдал тыптып келбезин дээш, ындыг дүшкүүрлүг чорукту, хамыктың мурнунда, өске күрүнелерниң иштики херээнге холгаарлаар чорукту болдуруп келир чыдалганнарны узуткаары эргежок чугула, КНО-нуң Уставы ону сагырын оон бүгү кежигүннеринге хүлээдип турар.

Ийи ниитилел системаларының тайбың кожа-хелбээ доругнаашкынының принциивин улустар аразының харылзааларынга бадыткаарының эргежок чугулазын Совет Эвилели Совет күрүнениң улуг үндезилекчизи В. И. Ленинниң үезинден бээр чайгылыш чок камгалап келгенин ол сагындырган. Тайбың кожа-хелбээ доругнаашкынының ужур-дузазы, ылангыя ядролуг энергияның болгаш космосче ханылап кирериниң үезинде, Совет чазактың баштыңы Н. С. Хрущевтуң чугааларында, оон иштинде, КНО-нуң ханазынга чугаалаан чугаазынга бүрүн болгаш бүзүрелдиг илереттинген.

Ындыг болза-даа совет улустуң дайынны көөр хөөн чок чоруун агрессорларның үүлгедиишкиннеринге удурланыышкын кылбас чорук-биле, эргижиреп калган бүзүрел чок чорук-биле кым-даа холувазын деп, А. А. Громыко онзалап демдеглээн. Бодунга удур агрессияга удур боо-чепсээн тудуп алган камгаланып турар кижилерниң, бодунуң эргелерин дорамчылаар чорукка удур, бодунуң хосталгазы болгаш национал хамаарышпас чоруу дээш демисели-биле колониалдыг дарлалга удур харылап турар улустарның талазынга Совет Эвилели өскерлиш чок туруп келген. Хөй-хөй улустар берге үелерде Совет Эвилелиниң быжыг деткимчезинге кезээде даянып турар дээрзин боттарының дуржулгазындан билир.

А. А. Громыко оон соонда чепсегленишкинниң дужүрериниң айтырыынга доктааган. Ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында Керээни чарганының түңнелинде чедип алдынган чедиишкиннерни быжыглаар болгаш чепсегленишкинниң дужүрер дугайында чугаалажыышкыннарга эргилдени хандырар күзелди удуртулга болдурган. Совет чазак дараазында саналды кирип тур деп, ол медеглээн: 1964 чылдың бирги кварталында азы бирги чартынында чепсегленишкинниң дужүрер талазы-биле 18-тиң комитединде кирип турар күрүнелерниң чөвүлел хуралын эң бедик деңнелдиг удуртур ажылдакчыларының киржилгези-биле чыылдырар. Совет чазактың болдур турары-биле алырга, чепсегленишкинниң бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрер дугайында айтырыгның-даа, улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун улам ынай чымчадырынче угланган түс-түс хемчеглерниң-даа дугайын ындыг чөвүлел хуралга чугаалажып көрзе чогуур ийик.

Ындыг чөвүлел хуралды оон киржикчилеринге таарзыр кандыг-даа черге чыылдырып болур ийик. Совет чазак бодунуң талазындан ындыг чөвүлел хуралды чыылдырары-биле, бир эвес ол чорук оларның күзелдеринге таарзып турар болза, чазактар болгаш комитеттиң киржикчилери күрүнелерниң баштыңнарын Совет Эвилелиниң найысылалы—Москвага хүлээп алырынга белен.

Чепсегленишкинниң дүжүрер талазы-биле чугаалажыышкыннарда амгы үедегя муңгаш байдалдан үнер арганы тывырын идегээш, Совет чазак барыын талакы күрүнелерниң күзелдеринге утку баарынга белен болгаш диптер аразының, ракетага удур болгаш агаарга удур ракеталарның кызыттаарлаттынган саны ССРЭ-ниң болгаш АБШ-тың эргезинге оларның боттарының девискээрлеринге чүгле ийиги чаданың төнчүзүнге чедир эвес, харын үшкү чаданың соолунге чедир, тодаргайлаарга чепсегленишкинниң бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрериниң бүгү чорудулгазының доостурунга чедир артпан турарынга чөпшээрежиринге бодунуң белени медеглеп турар деп, А. А. Громыко айыткан. Ааза дүгштүр ийиги чадада бүгү ядролуг чепсекти узуткаарда ракеталарда ядролуг өъктааштыннарга детбейн барган турарын, ол ракеталарны үшкү хуусааның төнчүзүнге чедир артырып каан турарын саналдап турар бис. Ол чаданың төнчүзүнде ийи талаларның артырып алган ракеталары ядролуг өъктары-биле кады узуткаттынар. Ийиги чаданың эгезинден тура артып калыр ракеталар, оларның ядролуг дайынчы баштары-биле кады контрольга алдынган турар ужурлуг.

ССРЭ-ге болгаш АБШ-ка кызыгаарлаан санныг ракеталарны артып каан түрда чепсегленишкинниң дүжүрериниң чорудулгазында идегежир чоруктуң айтырыы, харын барыын талада бүзүревес кижилерниң талазындан безин эң бүзүрел чок көөр байдал турда безин, шиитпирлеттинген турар. Ол бүзүревес кижилер чепсегленишкинниң дүжүрериниң орууңга чүгле шаптык кылыр дээш чүнү-даа чугаалап турарлар болгай.

А. А. Громыко оон ынай Европада дүшкүүрлүг чоруктуң кол чылдагааннарынга доктааган болгаш Совет Эвилели бодунуң айыыл чок чоруун база делегейниң ийиги дайынының артыышкыннарын узуткаарынче болгаш герман тайбың керээзин чарарының оруу-биле тайбынны быжыглаарынче угланган политиканы чорудуп турар өске күрүнелерниң айыыл чок чоруун ылаптыг хандырар дээш Совет Эвилелиниң сагыш салып турар дугайын ол онзалап демдеглээн. Бир эвес герман милитаристер тайбынче чепсээн база катап шыгаап келзе, Совет Эвилели бодунуң айыыл чок чоруун камгалаар дээш, Европага тайбынны камгалаар дээш Европаны тамыже кирр октаар чорукту герман милитаристерге болдурбас.

Бир эвес делегейниң бүгү күрүнелериниң чазактарын улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун чымчадырынче угланган улам таарымчалыг байдалды моон соңгаар хандырар хемчеглер дугайында дүгүржүлгаларны чедип алырынче кыйгырбас болза, улустарның мурнунга хүлээлгезин, анаа хүлээдип турар идегелдерни Кол Ассамблея күүсетпес деп, совет Даштыкы херектер министри уламчылап чугаалаан. Ындыг хемчеглерни боттандырар чорук, бодунуң ээлчээнде чепсегленишкинниң бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрериниң айтырыын шиитпирлээринге дөгүм болур ийик.

Оон-биле холбаштыр Варшава Керээзиниң организациязының киржикчилери чурттар биле Соңгу Атлантика блоктуң киржикчилери чурттарның аразынга халдашпас дугайында Керээни чарарынга хамаарыштыр Совет чазактың саналдары, хенертен болур халдаашкынны чайладыр болгаш ГФР-де база ГДР-де даштыкы шериглерни кызырар талазы-биле, шериг бюджеттерин кызырар, делегейниң янзы-бүрү районнарынга ядролуг чепсек чок зоналары тургузар талазы-биле хемчеглерниң дугайын А. А. Громыко сагындырган.

Ядролуг чепсекти бүрүн узуткаарынга болгаш оон курлавырларын чок кылырынга чедир ол чепсекти ажыглап тургаш ядролуг дайынны өскүдериниң айыылын ээзжедир херекке ажыктыг ужур-дузалыг хемчеглерниң аразындан ядролуг чепсекти таратпас болгаш делегейниң янзы-бүрү районнарынга ядролуг чепсек чок зоналары тургузар дугайында улустар аразының дугуржулгазын чарарын А. А. Громыко адаан.

Москва Керээзи ядролуг шенелделерни космос делгеминге чорударын хоругдаан деп, совет Даштыкы херектер министри медеглээн. Ам хүн чурумунда өске айтырыг туруп турар.

Чепсегленишкиннерни өндере бүдүрерин, космос делгеминге нептеределерин чайладырынче угланган базымнарны айдан эгелеп кылырын белеткевишаан база космос делгемин бүгү улустарның чаагай чоруунга ажыглаарынга болгаш шиңгээдиринге эң эки байдалдарны тургузарын күзевишаан, ядролуг чепсекти ап чоруур объектилерни орбитаже салып үндүрерин хоругдаар дугайын АБШ-тың чазаа-биле дугуржуп алырын Совет чазак эргежок чугула деп санап турар.

Ол айтырыгны таарымчалыг кылдыр шиитпирлээрин АБШ-тың чазаа база көрүп турары билдингир болгай деп, А. А. Громыко чугаалаан. Орбитаже ядролуг чепсекти салып үндүрерин хоругдаарынга хамаарыштыр санал-оналзар солужары ССРЭ-ниң болгаш АБШ-тың чазактарының аразынга ийи таланың чуруму-биле үргүлчүлээн турарын барымдаалап турар бис.

Колониализмни узуткаарының айтырыы Кол Ассамблеяның амгы сессиязының ажылынга чугула черлерниң бирээзин ээлээн турар ужурлуг, Ассамблеяның хүлээлгези чүдел дизе, колония чурттарга болгаш улустарга хамаарышпас чорукту тыпсыр дугайында Декларацияга даянгаш, колониалдыг көрүм-чурумнар ам-даа артып турар чурттарга ону чугаажок узуткаарынга ажыктыг шиитпирлерни ажылдап кылыры болгаш бадылаары болуп турар деп, А. А. Громыко оон ынай онзалап демдеглээн.

ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри түңнелинде КНО-нуң ажыл-чорудулгазын экижидериниң айтырыгларынга доктааган. Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң доктаамал кежигүннериниң болгаш КНО-нуң тургузукчулары күрүнелерниң бирээзи болур Кыдаттың эргелерин чыл бүрүде кызыгаарлап турар хажыдыышкын КНО-нуң ат-алдарынга улуг хораны чедирип турар дээрзин оон-биле холбаштыр ол демдеглээн. Совет Эвилели бөгүн база дүгүгүзү ышкаш, КНО-га КУР-нуң эргелери чугаажок катап тургузарын, кымны-даа төлээлевейн турар болганда, чанкайшичи бөлүктүң төлээлекчизин КНО-дан чайладырын эргежок чугула деп санап турар.

Бистиң чурттап допчузу-биле...

⊙ Техниктиг шилдиң делегейде эң-не улуг заводун Башкирияда аныяк хоорай—Салаваттың кыдыында тудуп турар. Ооң бээр продукциязының кол хевири соңга шили болур, оон бүдүрүкчү күчүзү чогуур өйүнде чылда 10 миллион дөрбелчин метр чедер. Заводтуң чоргаарзы баалыннап каан шил болур. Ол бүдүрүлгениң машиналарынга шилди калбаа үш метр болгаш узуну черле кызыгаар чок хемчээлдиг кылдыр ап болур.

⊙ Кочетавтың кыдыында автосептелге заводунуң тудуу дооступ турар. Дугуй-септелге цеги баштайгы продукцияны берген. Чылдың төнчүзүнге чедир ол цехти дамчыштыр он-он муң дугуйлар эртер.

⊙ Эстонияның «Кивиыли» дээр сланец-химия комбинадында формалин бүдүрер талазы-биле цех баштайгы продукцияны берген. Бүдүрүлгениң күчүзү—чылда он-он муң тонна продуктуну бээр. Ол бүдүрүлге формалин-биле чүгле Эстонияның химия заводтарын эвес, харын өске-даа республикаларның химия үлетпүрүнүң формалины талазы-биле херегледдерин база хандырар болур.

⊙ Кур чер крайының демир-руда талазы-биле эртинези — Соколовскиниң болгаш Сарбайскиниң мегнетиттериниң тывыжы-биле чергелештир чуртка ажыглаары-биле Тургайның бокситтери база ажыглаалга кирип турар. Павлодарның алюминий заводунуң дүржулга цегинде бокситтерни ажыктыбиле ажыглаарының технологиязын ажылдап кылыры-биле чергелештир бараанныг продукцияны—алюминий хайындырышкынының гадразын шагда-ла бүдүрүп эгелей берген.

⊙ Металл болбаазырадыр станоктар бүдүрүп белеткээрде аңаа ыяш хиреэндизин Белоруссияда ажыглап турар. Ыяш болбаазырадып кылыр бүдүрүлгелериниң холуп каапкан чүүлдеринден кылыгларны бүдүрүп үндүрер цехти Минскиниң станок тудуунуң заводунда шагда-ла тургускан. Доорап каапкан хиреэндини синтетиктиг үс-биле сиңниктир холуптар. Ам станоктарның ыяштан кылган артык кезектериниң 39 хевирин бүдүрүп үндүрерин бүдүрүлге шиңгээдип апкан. Олар хөй-хөй таварылгаларда металл-биле чижип турар чүүл бар...

⊙ Украинада хөмүр даш үлетпүрүнүң эртем-шинчилел болгаш төлевилел институду транспорттуң автоэлектри хевирянның талазы-биле боттарының бир дугаар кылган машиназын дизель-троллейвоз деп адааннар. Бо чылдан эгелээш, ол троллейвоз Симферополь—Ялта аразының дагнап чоруур троллейбус оруу-биле чоруп турар. Оон ынай дизельтроллейвозтуң өске бир 25 тонналы көдүрер хевириниң шенелдезин Киевте чорудуп турар. Ону МАЗ—525 автомобильге үндезилээш тургускан. Дизель-троллейвоз дээрге келир үениң чүък сөөртүр транспорту болур-дур. Ол бирги ээлчегде хөмүр даш болгаш демир-руда тывыштың черлеринге ажылдап эгелээр. Ол дизель-троллейвозтар ажыглал өйүнде автомашиналардан бежен хуу камналгалыг болгаш олардан ийи катап хөй үеде ажыглаттынар.

⊙ Москвада «Мосбытмебель» фабрика сураглыг болу берген. Эртен бүрүзүнде-ле оон хүлээп алыр черинге москвачылар боттарының чураан майыктары-биле кирип турарлар. Хүлээкчи кижи оларның чуруктары-биле таныжып алыр (ол дээрге буфеттер, диваннар болгаш өскелериниң-даа чуруктары болур). Оларның чуруун эккелген чагыкчы-биле кады демги хүлээп алыкчы кижи кылыгның хемчээлин, өңүн болгаш кандыг материалдан кылырын ылавылаптар. Ооң соонда демги чурук-майыктарны ёзугаар кылыгларны кылыры-биле мастерге шилчидип бээр. Каш хонганда чагыкчы кижи белен кылыгны ап болур. Ол бүдүрүлгениң дуржулгазын Алма-Атаның, Душанбениң, Харьковтуң болгаш чурттуң өске-даа хоорайларының мебельчилери сонуургай берген.

⊙ Алтай крайда бышталы, революция мурнундагы Россияга деңнээрге, ийи катап хөйну бүдүрүп турар. Чеди чылдың чүгле дөрт чылдарында быштак бүдүрериниң немелде өзүлдези ында 2400 тонна болган. Крайда быштак бүдүрериниң чаа 12 заводтарын туткан.

⊙ ССРЭ-ниң улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезиниң «Тудуг» дээн салбырында чаңгыс аай төлевилелдиң электростанцияларының дериглелерин чыып эптээринге холбаштырган чаа улуг делгиирни тургускан. 40 делгиир черлеринде Совет Эвилелинде эң-не улуг, одалгага ажылдаар, электри станцияларының тудугларының дугайында материалдарны делгегилээн. Ол делгелгениң киржикчилери — чурттуң эң-не улуг тудуг-монтаж трестери болуп турар.

⊙ Ленинградтың бүдүрүлгелериниң чүс-чүс муң ажыл-иштчилери Улуг Октябрьның 46 чыл оюнга алдар болдурган ээлчегде турупканнар. Машина тудуунуң Карл Маркс аттыг заводунуң коллективи бедиткен хүлээлгени ап—профэвилелдериниң XIII съездизиниң ажыттынар хүнүнге чедир 10 айларның программазын күүседир деп хүлээлгени алган. Ынчаарга адмиралтействонуң судно тудукчулары он айларның программазын октябрьның 25-ке чедир, а машина тудуунуң В. И. Ленин аттыг заводу—октябрьның 15-ке чедир күүселдени чедип алыр деп турар.

⊙ Кызыл-куннарның малчыннары «Правда», «Известия» болгаш өске-даа топ солуннарны москвачылар-биле чаңгыс хүнде номчуп турарлар. Ташкентиге ужудуп кээп турар улуг самолёттардан почтаны хүлээп ап турар ол черде оруктар аразының самолёттары ол солуннарны ол-ла хүн Тамдынск бүдүрүлге эргелелиниң төвү—Тамды суурга чедире берип турар. Ооң соонда ол-ла солуннарны, журналдарны ол-ла хүн янзы-бүрү транспорттар-биле малчыннарның турар черлеринге чедирип бээр.

⊙ Одессаның суперфосфат заводу болгаш Саксикиниң химия заводу Крымга чылдың эгезинден бээр пландан ажыр муң-муң тонна суперфосфатты, чүс-чүс тонна купоросту болгаш өске-даа чүүлдерни бүдүрүп үндүрген. Ол чүүлдерни кат-чимистерни тарып олуртурунуң мурнунда хорзуну ажылдап кылырынга болгаш аңнарлар хоралакчылары-биле демисежиринге ажыглап турар. Ол заводтарның кайызы-даа бо чылын-на купорос бүдүрер талазы-биле күчүзүн ийиден ажыг катап көвүдедир, ынчаарга суперфосфат бүдүрери чеди чылдың соолгу ийи чылдарында бүдүн чартык катап өзер.

⊙ ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чалааны ёзугаар Индонезия республиканың түр консультативтиг конгрезиниң болгаш парламентизиниң төлээлери Совет Эвилелинге сес хонганнар. Сентябрьның ийиги чартынында ол аалчылар Москвадан Герман Демократтыг Республикаже чорупканнар.

ТЕЛЕГРАФ МЕДЭЭЛЕП, ДАМЧЫДЫП ТУР

КНО-нуң Кол Ассамблеязының XVIII сессиязы

Пленарлыг хурал

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң Кол Ассамблеязының XVIII сессиязының эртенги пленарлыг хуралынга нийтн чугаалажылгазын эгелээн. Саналдаашкынны Бразилияның даштыкы херектер министри Де Араужо Кастро ажыткан. Оон соонда Канаданың премьер-министри Лестер Пирсон чүве чугаалаан.

Амгы делегей амыыралының үш эн чугула айтырыглары — чепсегленишкинниң дужурери, экономиктиг хөгжүлде болгаш деколонизация болур деп, Бразилияның даштыкы херектер министри чугаалаан. Мээң чуртум Москва керээзинге ат салганынга сорук кириишкин-биле байыр чедирген деп, ол уламчылаан. Ядерлыг шенелделерин кезик-чамдык хоругдаар дугайында керээ Бразилияга чүгле радиоактивтиг халдавырланыышкынның алуннуг уржуктарын чайладып турары-биле чугула болуп турар эвес, харын-даа боттарын ангылап турар черлдээлерни шиитпирлээринге улуг күрүнелерниң кады кылган күжениишкиннери кезээде болдунар болгаш үре-түңнелдиг болур дээрзин көргүзүп турар сорук кириикчи ужур-дузалыг болуп турар. Бо утканы барымдаалааш, Бразилия болза, 1945 чылдың соолунде үениң дургузунда эн-не шылгаранган болуушкуннарның бирээзи кылдыр, оон-даа дыка улуг болгаш чогаалыкчы дугуржулгаларга эге кылдыр, ядролуг шенелделерин кезик-чамдык хоругдаар дугайында керээге байыр чедирген. Москва керээзинге ат салбышаан, дайынның кыжаныын чайладырынче болгаш делегейниң дүшкүүрлүг чорууң чавырылдырарынче угланган чаа базымнарны кылырынче Араужо Кастро кыйгырган. Чепсегленишкинниң дужуреринниң талазы-биле 18 күрүнелерниң Женева комитединиң ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар талазы-биле белеткел комитеди чер адаанга кылыр ядролуг шенелделерни база-ла хоругдаарының аргазы-биле, керээни калбартырының болдунар аргаларын доп-дораан өөренип көөрүн ол саналдаан. Ону чадалар аайы-биле, контрольдуң амгы үеде бар болуп турар аппаратуразының дузазы-биле билип ап болур, чер адаанга кылыр ыңдыг шенелделерни баштай хоругдааш, оон соонда оон-даа эвээш күчүлүг чазылдырыышкынны хоругдаарынче кирер кылдыр, шак ынчаар кылырын ол сүмелээн.

Латин Американы ядро чок зона болдурар дугуржулганы чарарынче угланган күжениишкиннерни Бразилия Боливия-биле, Чили-биле, Эквадор болгаш Мексика-биле кады үргүлчүлээр апаар деп, Араужо Кастро уламчылаан. Ол-ла үеде ыңдыг дугуржулгалар делегейниң улам-на делгем районнарын хаара туткан турзун дээш, ол черлерниң дугуржулгаларны черле болганга чарган турур болур дээрзинге бистер идегеп турар бис. Болдунар-ла хөй санныг чурттар кирген турар. халдашпас дугайында хөй талалыг керээни чарарынче Бразилияның даштыкы херектер министри кыйгырган. Мен бодап көөрүмге, ол идея черле дыка угаазылалдыг болгаш дээштиг ышкаштыр деп, ол чугаалаан.

Бразилияның төлээлекчизи болуунуң чугаазының элээн кезээн чурттарның экономиктиг хөгжүлдезиниң айтырыгларынга болгаш ол талазы-биле делегейниң кады ажылдажылгазынга холбаштырган. Хөгжүп турар чурттарның шыңгыы экономиктиг бергедээшкиннеринге доктаагаш, садыг талазы-биле делегей конференциязының ойнаар ужурлуг ролюнуң дугайын Араужо Кастро чугаалаан.

Колония чурттарга болгаш улустарга хамаарышпас чорукту тывсыр дугайында төөгүлүг Декларацияны күүседиринге шаптыктаарын колонизаторларның оралдажып турарын Бразилияның даштыкы херектер министри демдеглээн. Колониализмниң артыышкыннарының дазылын тура тыртып узуткаарының талазы-биле күжениишкиннерге улуг энергияны болгаш быжыг турушту чорукту илередиринче КНО-ну ол кыйгырган.

Түңнелинде Араужо Кастро «КНО-ну модернизастаарының» айтырыгларынга доктааган. КНО-нуң Уставынга өскерилгелерни киирериниң, Айыыл чок чорук чөвүлелиниң, Экономиктиг болгаш социал чөвүлелдиң составын калбартырының, КНО-нуң чаа органнарын тургузарының дугайын ол чугаалаан.

Дүшкүүрлүг чорукту эвээжедиринге улам ыңайгы базым

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). А. А. Громыконуң чүве чугаалааны Кол Ассамблеяның хуралы доостуру билек-ле, америк төлээлерниң баштыңы Э. Стивенсонуң медеглелин америк төлээлекчи корреспондентилерге номчаан.

Дүшкүүрлүг чорукту эвээжедиринче болгаш ылангыя чепсегленишкинниң дужуреринче улам ыңайгы базымнарга А. А. Громыконуң кылган чүүлдүүшкүнүнге Каттышкан Штаттар байыр чедирип тур деп, Стивенсонуң медеглелинде чугаалап турар.

А. А. Громыконуң чугаазында кирип турар совет саналдарга англи төлээлерниң баштыңы П. Дин байыр чедирген. Англи чазак ол саналдарны ылаптыг өөренип көөр деп, ол медеглээн.

Совет Эвилелинге өөредилгеже

ГАВАНА. (СЭТА). Чайыктап турза-жок найысылалдың каш-каш муң чурттакчылары Гавананың портунга сентябрь 19-та чыглып келген.

Каникулдуң соонда Совет Эвилелинче болгаш социалистиг өске-даа чурттарже катап чоруур куба студентилерни үдээри-биле оларның төрелдери, эштери, өңнүктери, Чырыдыышкын министерствозунуң болгаш Кубаның аныяктар организацияларының төлээлекчилери чедип келген.

«Грузия» деп совет теплоходтуң кырынга чоруурларның митингизи болган, анаа чырыдыышкын министри Армандо Харт Давалос дөнчу чүве чугаалаан.

ССРЭ-ниң Кубада элчини А. И. Алексеев өрүк суур аас-кежиктиг болгаш өөредилгеге чедиишкиннерни чоруурларга күзээн.

600 аныяк куба студентилерниң олурганы «Грузия» деп совет теплоход Совет Эвилелиниң эриктеринче углааш чорупкан.

АКШ-тың юстиция министриниң медеглели

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Филадельфиядан (Пенсильвания штат) дыңнадып турары-биле алырга, АКШ-тың юстиция министри Роберт Кеннеди сентябрь 18-те чүве чугаалааш, «АКШ-биле харылзааларны экижидеринче чүткүп турар кандыг-даа чурттуң — коммунистиг азы коммунистиг эвес даа чурттуң базымнарынга» Каттышкан Штаттар байыр чедирер апаар деп медеглээн.

«Бистиң кол антикоммунистиг туружувустуң кошкааны» кылдыр, ону ынчаар билип болбас деп, Роберт Кеннеди немеп каан.

Мурнуу Вьетнамга америк холгаарлаашкынны соксадыр

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамның информация агентилелиниң дыңнадып турары-биле алырга, ВДР-ниң даштыкы херектер министри Суан Туем КНО-нуң Кол Ассамблеязының XVIII сессиязының даргазы доктор Карлос Соса-Родригеске нота чорудкаш, Мурнуу Вьетнамда байдалдың дорайтаанынче оон кичээнгейин угландырган.

Сөөлгү тос чылдарның дургузунда Мурнуу Вьетнамга болуп турган болуушкуннар болза ында айыылдыг болгаш нарын байдалдың чылдагааны АКШ-тың чазааның чорудуп турары холгаарлаашкынның болгаш агрессияның политиказы болур дээрзин көргүскен деп, нотада демдеглеп турар. «Шериг дузаламчызы», «экономика дузаламчызы» болгаш «хосталга дээш демисел» деп сылдаг-биле АКШ-тың чазаа Нго Динь Дьемниң ирий берген диктатуразын деткип турар болгаш мурнуу-вьетнам улуска удур чөптүг эвес дайынны кыпсып үндүрген деп, нотада айтып турар. АКШ-тың чединиче чок чоруктары болгаш бүгү делегейде база Каттышкан Штаттарның болунда хөй-нийти санал-оналының оппозициязы турдала, ол айыылдыг политиканы АКШ Мурнуу Вьетнамга үргүлчүлээр апаар деп, президент Кеннеди чоокта чаа медеглээн.

Мурнуу Вьетнамга тайбынны камгалап артырар төлээде. Вьетнам талазы-биле 1954 чылдың Женева дугуржулгаларын бүгү талалар барымдаалаар ужурлуг деп бодалды Вьетнамның Демократтыг Республиказының чазаа кезээде барымдаалап келген деп, нотада онзалап демдеглеп турар. АКШ-тың чазаа холгаарлаашкынның болгаш чепсектиг агрессияның политиказын чок кылыр болгаш бодунуң шериглерин, а ол ышкаш боо-чепсээн Мурнуу Вьетнамдан үндүрер ужурлуг. Мурнуу-вьетнам айтырыгны Мурнуу Вьетнамның улузу боду шиитпирлээр ужурлуг.

Тайбынның, чөптүг чоруктуң, чаагай сеткилдиң болгаш хосталганың ужун база Мурнуу Вьетнамда байдалды экижидериниң херээнге салыышкын кылдыр, Индокитай талазы-биле 1954 чылдың Женева чөвүлел хуралынга берген хүлээлгезин күүсетсин. Индокитайга болгаш Мурнуу-Чөөн Азияга тайбынны болгаш айыыл чок чорукту камгалаарынга оон-биле дузалажыр кылдыр АКШ-тың чазаанга базышкын кылырын ВДР-ниң чазаа дарганнарынга болгаш КНО-нуң Кол Ассамблеязының кежигуннери күрүнелерден база катап дилеп тур деп, нотада чугаалап турар.

Президент Кеннединиң чугаазы

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Президент Кеннеди америк улуска кыйгырыг кылып, радио болгаш телевидение дамчыштыр чүве чугаалаан. Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында керээни Каттышкан Штаттарның сенады бадылаашкыннарның дыка хөй нуруузу-биле чүүлдүг деп бадылаан турар дээрзинге идегелин ол илереткен.

Ол болза бомбаны чогаатканының үезинден бээр ядролуг чепсегленишкиннерни эндере бүдүрерин бир дугаар тодаргай кызыгаарлааны-дыр деп, ол медеглээн.

Ам конгресстиң мурнунда туруп турар эн-не чугула айтырыг болза федералдыг үндүрүглерниң айтырыы болур деп, президент Кеннеди чугаалаан. Чазактың конгресске киирген, олча-ажык үндүрүүн болгаш корпорацияларга үндүрүгнү чиңгедир дугайында хоойлу төлевилели, президентиниң сөзү-биле алырга, бо чылын саналдап киирген эн-не чугула хоойлу төлевилели болуп турар.

Үндүрүглерни чиңгедир чорук чуртка кижилерниң ажылдыг чоруун көвүдедиринге болгаш ажыл чокталыг чорукту кызырарынга дузалап, «чаа халаптыг кудулаашкынны» чайладырының аргазын берип турар деп, президент Кеннеди бадыткаан. Делегейниң ийиги дайынның соонда АКШ-ка 42 ай болган-ла экономиктиг кудулаашкыннар улажып турар апарган, а делегейниң бирги дайынының соолундеги бүгү үениң дургузунда экономиктиг кудулаашкын ортумаа-биле 44 ай болган-ла улажып турган дээрзиниң дугайын ол сагындырган. «Бистиң чуртувуста экономиктиг кудулаашкыннар кончуг аар-берге болгаш кончуг дарый-дарый болуп турар апарган-дыр» деп, президент чугаалаан.

Бо чылды чечектелиишкинниң чылы деп санап турар болза-даа, ам Каттышкан Штаттарда ажыл чок эр, херээжен кижилерниң саны чамдык кризистиг чылдардаазы-биле ден болуп турар деп, Кеннеди айыткан.

ИНДОНЕЗИЯНЫ РАСК ДОҢГУДУП ТУРАР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың күрүне секретары Раск Индонезияның Вашингтонда элчини Заириниң болуунга кыйгыртып эккелгеш, Джакартада Англияга удур чоруктарга, англи элчин чериниң бажының чылча шапканынга АКШ-тың чазаа «ханызы-биле дүвүреп турар» деп, анаа медеглээн.

Ассошиэйтед Пресстиң корреспондентизиниң Вашингтондан дыңнадып турары-биле алырга, Индонезияның элчини күрүне департаментизинден «ажынып хорадап» үнген.

Джакартада англи өнчү-херенгиге таварыштырган когарал-биле холбаштыр Индонезияның чазаа хараадааш кынын илереткен болгаш ногуур хемчеглерни алган-на болгай деп, ук элчин журналистерге чугаалаан.

Малайзияны тургусканың бүрүү шапкаш, Индонезияның элчини болза, «өске улустар чуну кылыр ужурлуун Англия мурнуку хевээр айтырын оралдажып турар-дыр» деп онзалап демдеглээн. Индонезияны өнчүк-чөңгээлиг чорукче чыгаар дээш оралдажыышкыннарга удур элчин сагындырган.

Күш-ажылчы алдарның музейи

Тарнополь область. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозта амгы үеде күш-ажылчы алдарның музейи ажылдап турар. Улусчу академияга чедип алган билиин кижи ол музейни көрүп тургаш немеп ап болур, ынчаарга улусчу академияның ректору болза Социалистиг Күш-ажылдың ийи дапкыр Маадыры, кукурузаның алдарлыг звеночузу Е. А. Долинюк болуп турар.

Музейге аныяк колхозчулар бо-ла чеде бээрлер. Черновицк области «Червоный партизан» колхозта ажылдап турар Люба Молдаван база-ла анаа чоруп чораан. Люба Молдаван—кукурузачыларның комсомол-аныяктар звенозунуң звеночузу, ол звено коммунистиг күш-ажылдың звенозу деп хүндүлүг атты эдилеп турар.

ЧУРУКТА: Е. А. Долинюк болгаш Л. Молдаван (оң талазында) олар күш-ажылчы алдарның музейинде.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Ыр болгаш танцы ансамбли

Тыва улустуң национал хевирлиг, социалистиг утка-шынарлыг культуразы шапкын хөгжүп турар. Ажыл-агый, албан организация, бүдүрүлге, өөредилге черлеринде бот-тывынгыр уран чүүлдүң бөлгүмнериниң болгаш ында киржип турар кижилерниң саны чыл бүрүде-ле өзүп, улустуң аразындан уран чүүлге талантылыг кижилер шылгарап үнүп турар. Ол дугайы чыл бүрүде-ле болуп эртип турар бот-тывынгыр уран чүүлдүң республика көрүлделеринден тодаргай көстүп турар. Бо чайын болуп эрткен республика көрүлдези уран чүүл бөлгүмнериниң санының, ында киржип турар кижилерниң эрткен чылдагы көрүлдеден ушчок көвүдээнин, көргүскен номерлериниң идейлиг утка-шынарының болгаш күүселдениң мергежилиниң талазы-биле бедээнин тодаргай херечилээн.

Бот-тывынгыр уран чүүлдүң республика көрүлдезиниң белеткелиниң үезинде Кызылга ыр болгаш танцы ансамблин организастап тургузарының кайгамчык эки бодалы бо чайын төрүттүнген. Шак ол айтырыгны республиканың Культура министерствозу болгаш хөй-нийти улуг чүүлзүнүүшкүн-биле деткээн.

Кызылга чаа тургустунган улустуң баштайгы ыры болгаш танцы ансамблиниң бирги кичээли июль 31-де болуп эрткен. Оон бээр бо үеге чедир элээн каш кичээлдер болган. Музыка грамотазын болгаш нотаны эки шиңгээдип алырынче аныяк артистер улуг кичээнгейин салган. Ол чорук ырны шын ырлап, дүрген өөренип алырынга улуг ужур-дузалыг. Ансамбльдиң киржикчилеринге музыканың болгаш улустуң уран чүүлүнүң хөгжүлдезиниң база улустуң ырлы, аас чогаалының дугайында лекцияларны номчуп, сураглыг орус композиторларның, ыраажыларның, амгы совет композиторларның чогаадыкчы ажыл-чорудулгазын таныштырар. Ылангыя ыр талазы-биле эргежок чугула билиглерни чепсегленип алырынче улуг кичээнгейин салган. Ол дээрге ырлаарынга үнну болгаш тынышты канчаар таарыштырын алыры.

Ансамбльдиң репертуарында тус черниң композиторлары А. Чыргал-оолдуң, Р. Кенденбильдиң болгаш өске-даа совет композиторларның ырлары кирип турар. Ылангыя Коммунистиг партия, Ленин, Тываның нарттызаннарының, ховунуң ажыл-ишчилериниң, чаа тудугларның кижилериниң дугайында, малчыннар дугайында ырлар хөй-биле кирип, кол черни ээлээр. Ол улустуң ыр болгаш танцы ансамбли деп аттыг болганда тыва улустуң ырлары, танцылары, сыгы, хөөмейи база-ла репертуарны байыдып, улуг сонуургалды болдурар. Бо ансамбль болза тыва улустуң ыры болгаш танцы уран чүүл культуразының хөгжүлдезинге кайгамчык чаа базымнарны кирип, оон үлегерин өске черлерниң эдерери чигезиниг чок. Ылангыя районнар төптеринге болгаш Ак-Довурак, Хову-Аксы дээн ышкаш хөй чурттакчылыг ажылчын суурларга шак мындыг ансамбльдың тургузары дыка-ла күзенчиг-дир.

Ансамбльдиң чөвүлелин тургузуп, оон даргазынга пассажирлер АТК-зының слесары Николай Константиновту томуйлап алганнар. Шак ол аныяк оол ажыл-херекти улуг күзел-сорук, хайнышкын-биле сегирип алган. Ыр болгаш танцы ансамблиниң комсомол хооркомунуң ийиги секретары Данзын-оол Баазаң, кодээ ажыл-агый техникумунуң лаборантызы Людмила Алёхина, партия хооркомунуң ажылдакчызы Оюн Шулуу, радио комитединиң ажылдакчызы Вера Биче-кыс, Тываның геология экспедициязындан Валентина Чернова, Хөй-нийтиниң корум-чурум камгалалының министерствозунуң бухгальтери Инна Хиникс, Улус чогаадылгазының бажыңының методизи Моңгуш Кертик-оол, Госбанк конторазының механиги Геннадий Удилов болгаш оон-даа өскелер идепкейлиг-биле киржип, уран чүүлге улуг сонуургалын көргүзүп турарлар.

Тывага бир дугаарында-ла организастап тургузуп турар бо ыр болгаш танцы ансамблиниң ажылынга республиканың Культура министерствозу база Улустуң чогаадылга бажыңы бирги ээлчегде улуг дузаны чедирип, оон ажылынче улуг кичээнгейин салып, өлче талантылыг чаа кижилерни хөй-биле организастап киирери чугула.

Бистиң кожавыс Хакас автономнуг областың төвү Абакан хоорайда улустуң ыр болгаш танцы ансамбли ажылдап турар. Ол ансамбль областың болгаш Красноярск крайның ажылчы чоннарының улуг сонуургалын чаалап алган. Ол ансамбль бо чылын Москва хоорайга барып концерт көргүзүп. Төрээн чуртувустуң найысылалынга улуг чедиишкин-биле ойнаан.

Келир чылын тывалар боттарының уран чүүлүн Москва хоорайга барып бараалгадып, аңаа концерт көргүзер болгай. Ынчангаш чаа тургустунган бо ансамбль Москвага барып ойнаар эрге дээш бүгү-ле күштү салып, кызымак, шуудургу белеткелди кылыры чугула.

Чаа тургустунган улусчу уран чүүл коллективиниң аныяк артистеринге, оон удуртукчуларынга, башкыларынга чогаадыкчы улуг чедиишкиннерни күзей аалы.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Арагачыларны—эш-хуузунуң судунче

Бистиң чуртувуста коммунизм тургузуушкунунга кирипшейн, нийтилелге ажыктыг күш-ажыл кылбайн, маңгыстаачак амыдырал-биле чурттап чоруур ийи-чаңгыс кижилер Чөөн-Хемчиктиң аныяктарының аразында-даа бар.

Ол районнуң Алдан-Маадыр кодээ Совединиң девискээринде чурттакчы Куулар Эрес-оолдуң назыны ам чээрби хар чаа-ла ажып чоруур. Нийтиниң бүдүрүлгезинге мыңчага дээр ол барык киришпээн. Мурнунда оор херек ужун шииттиргеш, бо чылдың чазынында хосталып чанып келген соонда чеден ажыг харлыг адазынга катап-ла азырадып эгелээн. Ол ам совхоз аъдын мунуп алгаш, Алдан-Маадыр, Манчүрек аразынга малчыннар аалдары кезип, херенгилеп арагалаарынга чанчыга берген. Мурнунда оор херек ужун шииттирип чораан Куулар Бүрүнгүлей дээрзин база-ла Эрес-оолдуң изинде кирген. Совхоз бүдүрүлгезинде ажылдавайн турар хирезинде-ле совхоз аъды мунгаш, аалдар кезип, оон арагалаар чоруу кыңга-даа билдинир.

Манчүректиң бажында чурттап чоруур Ооржак Чолдак Дугар-оол, Ооржак Дыртый дээр аныяк кижилер хуу өнчүзүрек чорукче сундуккаш, боттарының арын-нүүрүн база-ла өскүнүп, совхоз бүдүрүлгезинге ажылдаарындан ойталап келгеннер.

«Сүт-Хөл» совхозтуң Манчүректе малчыннары Сегбе, Хемер-оол дээш өскелер-даа чазактың хоойлузун сагып эдербейн, боттарының кара-туразы-биле сүт арагазын белеткеп турар чорукту маңаа база демдеглезе чогуур. Олар араганы кара-туразы-биле белеткээш, үезинде ышкаш нийтиниң бүдүрүлгезинге ажылдавас, маңгыстаачак амыдыралдыг кижилерниң коллективтиг арагалаашкынын организастап турарлар.

Ындыг турда-ла совхозтуң директорзының, ында партия, профэвилел, комсомол организацияларының, Алдан-Маадыр кодээ Советтиң күүскомунуң талазындан малчыннар ортузунга хоойлу-дүрүм таныдылгазын четпес организастап, кижизидилгелиг ажылды барык чорутпайн келгени эдептиг.

Нийтиниң бүдүрүлгезинге ажылдавас, хуу өнчү сүрер, маңгыстаачак амыдыралдыг кижилерни кара тавынга салбайн, оларны эш-хуузунуң судунга киирип, оларга удур демиселче хөй-нийтини организастаары негеттинип турар.

М. ТУЛДУЙ-ООЛ.

АГААР бойдузу

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар, чамдык черлерге чаашкын болгаш ол хар хевирлиг чаашкыннар болур. Кызылга чаашкын шоолуг эвес. Хат өй-тавында. Агаарның температуразы: республикага — 11—16, а Кызылга—14—16 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

ЭСТЕТИКА ТЕМАЗЫНГА

(Уран-чечен кино-чуруктарның кижизидилгелиг ужур-дузазы)

Өзүп орар аныяк салгакчыларның моральдыг мөзү-шынар талазы-биле нийти кижизидилгезинге, угаан-бодал талазы-биле хевирлеттинип тургустуунарынга уран-чечен кинолрның дээштииң болгаш улуг ужур-дузалыын билир бис. Шынап-ла бедик идейлиг, эки мөзүлүг маадырларны бичии уруглар чүгле хөглеп сонуургаар эвес, харын оларның эки овур-хевирлерин өттүнүп, анаа дөмейлежирин күзеп, дыка-ла боданырлар. Ол болза, ханы утка-шынарлыг кино-чуруктарның өөреникчилерниң медерелинге дээштиг угаадылгазының күжү-дүр. Коммунистиг партияга, ынак Төрээн чуртунга, маадырлыг совет улустуң хүн бүрүдеги күш-ажылын йөрээп мактаарынга, ужу-кыдыы көзүлбес октаргай делгемнерин чагырып ап турар делегейде деңнел чок эрес-диди совет космонавтарның маадырлыг ужудуушкуннарынга тураскааткан кинолар, журналдар школачыларга эргим болгаш оларның сагыш-сеткилинден кажан-даа салдыкпас. уттундурбас. Ол ышкаш Октябрьның социалистиг Улуг революциязын өскүдүп үндүреринге болгаш Ада-чуртун улуг дайынынга киржип, ок-боозун холга тудуп алгаш чаалажып, ханын төп турган бистиң ада-өгбелеривистиң өлүм чок дурзу-хевирлерин «Оруе хуулгаазын» деп кайгамчык солун кино-чуруктан улуг өөрүшкү-биле көргеннер. Чоокта чаа Самагалдай 11 чыл школазының элээди класстарының өөреникчилери боттарының башкыларының удуртулгазы-биле утка-шынар, идей-деңнел талазы-биле партия Төп Комитединиң дөрт айтыышкынның ёзугаар элдээртынып кылдынган, ажылчын ангының маадырлыг шалгёржу ажыл-үүлезинге тураскааттынган «Улуг аныдыраа» деп чаа кинону улуг хандыкшылдыг көрүп, оон утказын чугаалашканнар. Бо чижектиг кинолар уругларның сонуургалын калбартып, оларның үзел-бодалдарын, күзел-соруун байыдып, күш-ажылдың, найыралдың, коллективтиң күжүн бадыткап, бедик сагылга-чурумунга кижизидер.

Кино биле шиң, база-ла бедик идейлиг, ханы утка-шынарлыг чечен чогаал ному ышкаш, уругларның угаан-бодалын сайзырадып, чүү экии, чүү багайыл деп айтырыгны боттарының шиитпирлээринге, ону ылгап билиринге, дыл-домаан байлакшыдып хөгжүдеринге, төөгүлүг болуушкуннарны эскерип угаарынга эстетиктиг кижизидилгениң күчүлүг чепсээ болуп турар. Ынчалза-даа багай, кызыы уткалыг кинолар кижилерге кайы хире идейлиг когаралды чедирерин болгаш мещанчы чоруктуң хораны-биле чеже аныяк чүректерни кемдедип-кергеткенин бистер, башкылар, ада-иелер, бүгү төрелдер утпаалынар!

Утказының билдингириниң, угаазылгазының аайы-биле кино-чуруктар ангы-ангы темаларлыг. Ылангыя чөптүг чорук каржы үзел-бодалды, күш-ажылга чалгаа чорукту, шынчы бодал хоп-мегени ажып тиилеп турарын айыткан кино-тоолдар уругларның сеткил-сагыжын хаара тудуптар.

Бистиң совет кино-тоолдарның бир онзагай утка-шынары чүнүң-биле тайылбырлаттынып турарыл дээрге, буянныг чүүл, ак-сеткил өжээтен, бак чүүлдү, бодалды ыявыла тиилеп, хөөп турарында.

Бо чайын бистиң школачыларывыс Самагалдайга «Өттүк» деп тоол-кинону көргеннер. Ында бөдүүн, ядыы солдат эр боду ышкаш түреңги кижилерге кандыг-ла бир арга-биле дуза чедирип, ылангыя бичия чаштарны кээргеп, оларга чараш ойнааректарны арбыны-биле харамнанмайн садып бээрин оралдажып турар. А каржы-дошкун хаан, кадыны-биле төрээн уруун безин кара-киндада кээргел чокка хоругдап алган турар. Сөөлүнде барган, чонунга экииргек, чаштарга ынак бөдүүн солдат тиилеп үнер, а хаанның чазый-чилби дузалакчылары, «мээржиктери сотка олурганын өөреникчилер шын-на сеткили-биле, тынмайн-даа көрүп, сеткил ханып сонуургааннар. Манаа школачының сеткилинге чаагай бодал, күзел ыявыла тыптыры тодаргай-дыр. Мурнунда алгыржып-кышкыржып олурганнар безин шип-шимээн барганнар болгай.

Уругларга таарыжыр, оларның назын-харынга утказы дүгжүп турар кино-чуруктарны көргүскеш, оон идейлиг утка-шынарын тайылбырлап берип, билбээн чүүлдерин, болуушкуннарны түс-түс бөлүктеп тургаш угаадыры башкыларның, ада-иелерниң, хөй-нийтиниң буянныг херээдир. Бандыг-даа кинону көрген болза, бичии уруглар оон маадырының чөптүг азы чөптүг эвес үүлгедиглерин билип чадап, мунчулуп чорупбербес кылдыр дузалажыры ажыктыг.

Уругларга таарышпас аъы 16 хар четпээннерге көргүзери хоругдуг кинолгарже бичии өөреникчилер кандыг бир арга-биле олче шургуп кире бээри дыка хоралыг. Бо фактыларны болдурбазы-биле кино үндүрер черлерге, клубтарга дежурный башкы кежээ ыявыла турза чогууру экидир.

С. САНДЮ, башкы.

КИНОТЕАТРЛАРГА

СЕНТЯБРЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга программалар 9.40. «Шуургандан күштүг» 10.40. 2.15. «Үш кадар ийи» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Выборг талазы» 11.15. «Кижи-амфибия» 1.15. «Николас Никльбиниң ушуралдары болгаш чурттаалгазы» 3.15, 5.15, 7.15. «Экваторнуң өл чарынында», «Николас Никльбиниң ушуралдары болгаш чурттаалгазы» 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга программалар 10. «Ёзулуг кижи дугайында тоожу» 12.30. «Чазыгга чедир ийи базым» 2.30, 4.30, 6.30. «Хойзингерниң херээ», «Хойзингерниң дузалакчылары», «Чазыгга чедир ийи базым» 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Штепсель Тарапунькаңы кадайландырып тур» 11.15. 1.15. «Бистиң бажыңывыста эр» (1, 2 сериялары) 3.15, 7.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Багдадтың оору» 11, 1. «Ядыының чугаазы» 5, 7, 9 шактарда.

СЕНТЯБРЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Черле танцылаар мен» 10, 12, 2, 4, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сөөлгү дойм» 11.15. 1.15. «Үш кадар ийи» (делгем экранныг) 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Элдеп чашыт тыныш» 10.30. «Николас Никльбиниң ушуралдары болгаш чурттаалгазы» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бистиң бажыңывыста эр» (1-ги сериязы) 3.15, 7.15. «Бистиң бажыңывыста эр» (2-ги сериязы) 5.15, 9.15 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Шетиниин — Бравченко кудумчузу. бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 24 — 63. редакторнуң оралакчыларының 35 — 24. 25 — 38. идеология килдизиниң 37 — 13; харыысалгалыг секретарьның 23 — 35. кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25—38. 23 — 54. үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64. чагаа. ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27. иштики информация килдизиниң 20—60. бухгалтерияның 31 — 75. корректорларның 21 — 47. солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—00699. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. СЕНТЯБРЬ 24 вторник № 227 (5631).

Өртээ 2 көп.

Чепсегленишкинни дүжүрери болгаш тайбың дээш чедиишкинниг демиселдиң магадылалдары бистиң үевисте хемчээл чокка өскен. Массалыг узуткаашкынны болдурар чепсектиң тыптып келген чоруу чепсегленишкинни дүжүрериниң эң калбак массаларның ёзулуг чугула сорулгазы болдурупкан. Делегейниң ажылчын ангызының күштери, чепсегленишкинни дүжүрери болгаш тайбың дээш демиселчилерниң күштери хөй катап өскен. Ол күштер амгы үеде делегейниң социалистиг системазының күчүзүнге даянып турар: оларны амгы үениң эң-не салдарлыг политиктиг күжү — делегейниң коммунистиг шимчээшкини баштап турар. Тайбыңга ынакшылдыг он-он күрүнелер, национал хосталга дээш демисел чорудуп турар улустар, профэвилелдери, политиктиг хөй-хөй партиялар болгаш демократтыг организациялар чепсегленишкинни дүжүрер дугайында негелдени деткип турар.

Дайын болур бе азы-чок бе, чепсегленишкинни дүжүрери болдунар бе азы чок бе деп, айтырыг мындыг байдалларда империалистерден эвес, а улустарның боттарындан, бүгү делегейде тайбынче чүткүлдүг күштерден, оларның демиселиниң күштүүнден болгаш хемчээлинден улам хөй хамааржыр деп чүве билдингир.

(СОВЕТ ЧАЗАКТЫҢ МЕДЕГЛЕЛИНДЕН).

СОВЕТ ЧАЗАКТЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

Агаарга, космос делгемнинге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Кэрээге удур «Кыдат чазактың төлээлекчизиниң ээлчеглиг медеглелиниң» бо чылдың сентябрь бирде Пекинге парлап үндүрген. Бо удаада чазак медеглелиниң делегейниң коммунистиг шимчээшкини-биле КБП-ниң удуртулгазында чөрүлдээлерниң бар турары эң делгеренгей айтырыгларның талазы-биле СЭКП-ниң болгаш коммунистиг өске-даа партияларны нүгүлдээринге колдуунда ажыглаан деп чүве медеглелдиң утказы-биле танышканда баракка көстүп келир-дир.

Бо керээни чарганынга ажыктыг кылдыр Совет чазактың, социалистиг өске-даа чурттарның чазактарының айытканы бүгү чылдактарны КУР-нуң чазаа чаа медеглелинге херек кырынга хажызында арттырып каан. Ядролуг шенелделерни хоруурунга удур болуунуң демиселин бадыткаар талазы-биле чугаалаар чүве кыдат удуртукчуларда мырыңай чок болган ышкаш-тыр, ооң ужурунда чылдактар чок болганы-биле олар Совет Эвилелиниң, ооң тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиказының адрезинге чөмээни болгаш нүгүлдээшкинни немеп турары ол-дур.

Ынчаарга олар тайбыңга ынакшылдыг улустарның шиитпирлиг бужуу шапканы, дайынның болгаш тайбынның айтырыгларының талазы-биле боттарының частырыглыг авантюрисчи политиказын база катап калбартып турар. Моон-биле кады кыдат удуртукчулар делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң дугурушканган үзел-бодалдарынга болгаш турушкан удур ажыы-биле демисежип үнген болгаш империализмге удур демиселди күштелдиреринип орнунга, харын фронтуну акы-дунма социалистиг күрүнелерге, марксистиг-ленинчи партияларга удур углапдыр-ган.

КУР-нуң чазааның сентябрь 1-де медеглели, сөөлгү үеде кыдат удуртулгазының кедүрүп үндүргени бүгү калбак пропагандисчи кампания-биле бир дөмей—ол дээрге коммунистерниң аразында эш хуузунуң чугаалажылгазы эвес, а СЭКП-ниң болгаш Совет Эвилелиниң канчап-даа турган болза бужартадырып, коммунистиг шимчээшкинни чарылдырарып, антиимпериалисчи күштерниң чаңгыс эвин божаннадырып болуун сорулгазы кылдыр салган кижилерниң демисели-дир.

Боттарының идейлиг туруштарының чөгенчиин медереп билгеш кыдат удуртукчулар амгы үениң принципиалдыг айтырыгларының талазы-биле чугаалажылганы кончуттунар чоруктуң болгаш хоозун бурууладышкынның деннелиинге чедирерин оралдажып турар-дыр. Совет чазак болгаш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы коммунистерге төлептиг эвес мындыг чүүлдү кажан-даа кылбас.

Кончуттунар чорукка кончуттунар чорук-биле харылавас бис. Сентябрь 1-де КУР-нуң чазааның медеглелинде айыткан айтырыгларның утка-шынарын көөрүнче база катап эглип, бистиң туружувусту тайылбырлаарын эргежок чугула дээрзин моон-биле кады санап турар бис. Бо чорук эргежок чугула болуп турар, чүге дээрге, сан талазы-биле алырга, үшкү медеглелинге Совет Эвилелиниң политиказын база катап-катап каржызы-биле хажылып, бүгүдеге билдингир фактыларны мегелеп, харын-даа документилерни нүгүлдеп турар-дыр.

I.

Агаарга, космос делгемнинге болгаш суг адаанга ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Керээни «мегелээшкин», социалистиг чурттарның болгаш бүгү делегейниң улустарының эрге-ажыктарын «садыпканы» болур деп бодунуң медеглелинге кыдат чазак бадыткап турар.

Мындыг янзылыг бодалдар хоозун чүүл болурундан өске чүү-даа болуп шыдавас. Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында керээ, ол тайбыңга ынакшылдыг бүгү улустарның эрге-ажыктарынга дүгжүп турар болган ужурунда бүгү делегейге ындыг калбак деткимчени алган, кызыгаарлаттынган болзажок, ядролуг дайынның айылынга удур бүгү делегейниң улустарының калбак массаларының хөй чылдарда чорудуп келген демиселиниң баштайгы боттуг чедиишкини болуп турар. Бо чедиишкин болза, кыдат удуртукчуларның бадыткап турары ышкаш, империализмниң чимзениишкиннеринге хамаарыштыр улустарның серемчилелин чүгле дөгейжитпээн эвес, харын база тайбың дээш демиселчилерге чаа күштерни берип, дужуп беришкинче империалистерни албадап болурунга бүзүрелди быжыглаан.

Делегейниң улустары керээниң практиктиг ужур-дузазын көрүп турар, чүгле амгы салгалдың эвес, харын база келир салгалдарның кижилериниң кадыкшылынга айыылдыг радиоактивтиг бүдүмелдер-биле (стронций—90, цезий—137 болгаш өске-даа) агаарны хораннаары керээни чарганы-биле соксап турар. Агаарга чоруткан болгаш нийти күчүзү чүс-чүс миллион тонна тротилага деннежип турар ядролуг шенелделер бистиң планетавыста радиоактивтиг чоруктуң деннелин бедиткени чажыт эвес. Агаарга ядролуг чаа чазылдырышкыннар бүрүзү чүс-чүс муң кижилерниң кадыкшылынга болгаш амыдыралынга айыылдыг болуп турарын эртемденнер санап көрген. Бир эвес керээ чардынмаан чүве болза, бо чылың ийикпе азы үр эвес келир үеде чаа-чаа география районнарны хаара тудар, радиоактивтиг хораннаашкынның айыылын чигзениг чок көвүдедир ядролуг шенелделерни агаарга база катап чорудуп берген турар ийик дээрзин бүгү бүзүрелдии-биле чугаалап болур. — ону эрткен чылдарның дуржулгазы бүрүнү-биле бадыткап турар. Агаарга моон соңгааргы ядролуг шенелделер кижиге, а ол ышкаш дириг амытаннарга болгаш үнүштерге радиоактивтиг чоруктуң таарымча чок салдарын күштелдирер ийик.

Шенелделерни хоруур дугайында керээни чарганы тайбыңның болгаш улустарның эрге-ажыктарының херээнге өске-даа талалар-биле ажыктыг чүүлдү база шуут берип турар. Ону бүгү чурттар сагаанда бо керээ ядролуг чепсегленишкинниң эндере бүдүрерин моон соңгаар күштелдиринге билдингир хире чергези-биле моондактаар апаар.

Ынчалзажок керээниң эки үре-түңнелдиг ужур-дузазы чүгле ында эвес. Үш черге ядролуг шенелделерни хоруур дугайын дугуржуру бир талазында Совет Эвилелинге, өске талазында АКШ-ка болгаш Англияга чедип алдына берген ол факт янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң аразында бүдүрежир чоруктуң быжыглаарынга, а ындыг болганда делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырар талазы-биле чаа базымнарга баштайгы белеткелдерни тургузуп турар. Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында керээ — кижилерге эки, ажыктыг херек болуп турары үстүнде чугаалаашпындан иле-дир.

Бүгү ядролуг шенелделерни, оон иштинде чер адаанга шенелделерни хоруур дугайын дугуржуру ам чедип алдына берген чүве болза улам дээре болбайнаан. Ядролуг чепсектиң бүрүн хоруур болгаш узуткаары чедип алдына берген турган болза улам дээре болур ийик. Чепсегленишкинниң бүгү-нийти болгаш бүрүн дүжүрерин бөгүн-не боттандыра берген болза кижи төрелгетенге мырыңай эки болган турар ийик. Чогум-на харын Совет чазак 1960 чылда КНО-нуң Кол Ассамблеязының XV сессиязынга ындыг саналды киирген болгай. Ол, дээш социалистиг чурттар, тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштер база демисежип турар. Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында керээ ол чугула демиселде звеноларның мырыңай-ла бирээзи болуп турар.

Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында керээни чарган чорук социалистиг дем каттыштырылгазының камгаланыр аргазын кошкадырынче аппар чылдар дээр кылдыр херектиң ужуруун көргүзерин кыдат удуртукчуларның оралдажышкыннары мырыңай барымдаа чок. Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында керээ оон бүгү киржикчилеринге чаңгыс ээй хүлээлгелерни онаап турар болгай: бо документиге ат салган күрүнелерниң чаңгызы-даа шериг талазы-биле кандыг-бир артык чүүлдерни албайн турар. Кыдат удуртукчулар оралдажып турзажок, олар ядролуг шенелделерни хоруур дугайында дугуржулга Американың Каттышкан Штаттарынга чаңгыс тала-биле кандыгла бир артык чүүлдерни берген турар дээр чүвезин бадыткап көргүзер шаа чок болуп турарлар. Сөөлгү медеглелинге, чижээлээрге, олар АКШ чер адаанга шенелделер талазы-биле артык чүүлдерлиг; хамык-ла ужур шак-ла ында болуп турар дээр чергелиг чүвени бадыткаарын оралдажып турарлар. Чогум-на харын кыдат күрүнениң удуртукчуларының чылдактарының бүрүн дуза чогун ол база көргүзүп турар, чүге дээрге, херектиң ужуру шынында мырыңай өске чүүлде болуп турар.

Совет Эвилелиниң империалистерниң агрессиядан тырттылдырып турар ядролуг күчүзүнүң үндезини болза, ядролуг чепсектиң чер иштиниң частыышкыннары-биле сайзырангайжыдып турар хевирлери эвес, а харын Совет Эвилелиниң талазында артык күштүг болуп турар ядролуг чепсектер болур-дур, ол дээрге чажыт эвес, ону америк хөй-хөй ажылдакчылар хүлээп көөр ужурга таваржып турар болгай. Ол дээрге бир чүүлүнде. А ийи чүүлүнде, бир эвес бистиң чурттуң айыыл чок чоруун хандырарынга, социалистиг бүгү күрүнелерниң айыыл чок чоруунга эргежок чугула болу берзе, чер иштинге ядролуг шенелделерни чорударын ат салдынган керээ Совет Эвилелинге моондактавайн турар. Ынчаарга бир эвес ол керээни чарганындан кым уттурупканыл, а кым удуп алганыл дээр дугайында чугаалаар чүве болза, мааа шуут сөглеп болур: агрессияның болгаш дайынның күштери уттурупкан, тайбыңның болгаш демиселдиң херээ удуп алган, бүгү кижи төрелгетен удуп алган.

Шенелделер чорударын хоругдаар дугайында керээни эң-не янзы-бүрү күштер деткип турар. 90 ажыг күрүнелер шагда-ла керээге атты салган. Тайбыңның эрге-ажыы-биле шуут дүүшпес болуп турар ядролуг чепсегленишкинниң планын чагырыкчы бөлүктери боттандырып турар Франциядан ангыда, социалистиг чурттар-биле кады делегейниң бүгү эң улуг күрүнелери ат салган күрүнелерниң аразында кирип турар. Азияның, Африканың, Латин Американың боттарының национал хосталгазын чедип алган күрүнелериниң улуг хөй нуруузу ол керээниң киржикчилери болу берген. Делегейниң демократтыг организациялары, профэвилелдери, политиктиг партиялар, хөй-нийтиниң хөй санныг дешпилгелиг организациялары керээни ажыктыг кылдыр үнелээннер. Керээни деткип турар дугайында чаа-чаа медээлер делегейниң бүгү-ле диптериниң хүн бүрүде кээп турар.

Керээге мөзүзүнден хөңнү чок болуп турарларны безин политика талазы-биле чааскаапзырай бээриинден коргар чорук апаа каттыжарынче албадапкан. Керээни бакка сугтар дээн боттарының оралдажышкыннарынга кыдат удуртукчулар ол фактыдан бээн халбактанырын оралдажып турарлар-дыр. Ынчаарга керээге, чижээлээрге, Барыын Германияның чазаа азы франкисчи Испанияның чазаа ат салыпканындан тайбыңның херээ когаралга таварышкан деп бе ынчаш? Тайбыңның херээн аажок көөр хөңнү чок ол чазактар безин керээге ат салырындан ойталап дитикпээн чорук болза улус массаларга ол керээниң улуг хандыкшылдыг болуп турарын көргүзүп турар-дыр, капиталистиг чурттарның чагырыкчы бөлүктери ону барымдаалаар ужурга таваржып турарлар.

Керээни чарганының соонда бүгү диптерде калбарган санал алышкыннары болза кыдат удуртукчулар ядролуг шенелделерни хоругдаарынга удур демисежип үнгеш, мораль база политика талазы-биле улуг аштырышкынга таварышкан дээрзин көргүскен.

Ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында керээге хамаарыштыр кыдат чазактың өөдежок туружун улустар деткиваан дээрзин Азияның болгаш Африканың улустарының эпсеткил каттыштырылгазының организациязының күүскомунуң чоокта чаа Никозияга болган сессиязы бүзүрелдии-биле көргүскен. Москва Керээни чүүлдүг деп көрүп турар резолюцияны хүлээп алырындан ойталаарынче ол сессияның киржикчилерин албадаарын кыдат төлээлер чеже-даа оралдашса, олар чедиишкинни чедип ап шыдаваан. Долузу-биле чааскаанзырай бербее болгаш «арын-нүүрүн ышкынмас» төлээде, кыдат төлээлекчилер янзы-бүрү арга-биле кажарлаар, былдаар ужурга таварышканнар. Москва керээзин деткиир дугайында чугаалап турар резолюцияга олар удур бадылаар деп шиитпирлевезе-даа, чажыды-биле ол керээге удур чөңгээ-өнчүктерни кылып турганнар, ынчаарга Никозиядан чорууруунуң мурнуу чарыында ол айтырыг талазы-биле тускай медеглелди олар кылган. Боттарын Азияның болгаш Африканың улустарының санал-оналының карачаңгые илередикчизи кылдыр көргүзерин оралдажып турар кижилерге ол багай байдал-дыр.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкининче көрүнген болуп, ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында керээни оларның буруу шаап турары коммунистиг болгаш ажылчын партияларның Москва чөвүлел хуралдарының документилеринге барымдаалаттынган дээр кыдат удуртукчуларның оралдажышкыннары бүрүнү-биле барымдаа чок. КУР-нуң чазааның туружу дээрге коммунистиг шимчээшкинниң ол айтырыглар талазы-биле нийти, коллективтиг ажылдап кылган шугумундан долузу-биле ойталааны ол дээрзинге чиик бүзүреп болур. Коммунистиг партияларның 1957 чылда Москвага болган чөвүлел хуралынга Декларация-биле чергелештир Тайбыңның Манифези хүлээп алдынган болгаш чаагай күзелдиң бүгү кижилеринге «атомнуг база водородтуг чепсектерни бүдүрер болгаш ажыглаар чорукту хоругдаарын, ынчаарга баштайгы базым кылдыр — ол чепсектиң шенелделерин соксадырын» негээринче байырлалдыг кыйгырыг ында база бар болуп турары билдингир болгай. Ол документиде Кыдаттың Коммунистиг партиязының төлээлериниң баштыңы эш Мао Цзэ-дунның ады база салдынган.

Атомнуг чепсектиң шенелделерин хоругдаарының айтырыын канчаар көрүп турарын өскертиринче болгаш ол негелдени амыдыралга боттандырар дээш демисежиириниң сорулгазын хуннуп айтырыындан казып каапта-рынче сөөлгү үениң болуушкуннары делегейниң коммунистиг шимчээшкинин албадапкан чүве бе азы? Чок, ындыг эвес—ол сорулга ам-даа улустарның мурнунда бүгү-ле чидии-биле туруп турар дээрзин амыдырал бадыткаан, ынчангаш ол чорук коммунистиг болгаш ажылчын партияларның 1960 чылда болган ийиги бүгү делегей чөвүлел хуралының шиитпирлеринде боду илерээн.

81 партияларның төлээлекчилериниң хүлээп алганы Медеглелде биче: **«Совет Эвилелиниң саналдап үндүргени чепсегленишкинниң бүгү-нийти болгаш бүрүн дужүрериниң программазын боттандырар чоруун кижи төрелгетенниң салым-чолунга төөгүлүг ужур-дузалыг болур ийик деп чөвүлел хурал санап тур.** Ол программаны боттандырарын чедип алыры—чурттарның аразынга дайыннарны чорударының аргазын шуут болуп узуткаары ол болур. Ону боттандырары чиик херек эвес. Анаа империалистер чүткүлдүү-биле удурланыр апаар. Моон ужурунда ол программаны амыдыралга боттандырары дээш, империализмниң агрессиялыг күштеринге удур идепкейлиг болгаш шиитпирлиг демисел негеттинер. Боттуг түңнелдерни — ядролуг чепсектиң шенелделерин болгаш ону бүдүрерин хоругдаарын, шериг бөлүглелдерин болгаш өске чурттарның девискээрлеринде шериг баазаларын узуткаарын, чепсектиг күштерни болгаш боо-чепсекти черле элээн кызырып, оон-биле-ле чепсегленишкинниң бүгү-нийти дүжүрериниче орукту ажыдарын чедип ап турган, империализмниң агрессчи күштеринге удур ол демиселди улам-на калбарып турар байдал-биле чорудар херек».

Ол документиге Кыдаттың Коммунистиг партиязының төлээлериниң ады база бар.

Чепсегленишкинни бүгү-нийти болгаш бүрүн дүжүрериниң оруунга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаары бирги черге болгаш эргежок чугула базым кылдыр көрбүшаан, БКП-ниң удуртулгазы акы-дунма бүгү-ле партиялар-биле кады ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаары дээш мурнундан бээр-ле туржуп турган дээрзин ооргтан көстүп турар-дыр.

Оон бээр үш чылдар эрткен, ядролуг чепсектиң шенелделеринге удур улустарның демисели улам-на күштелип калберган. Ынчангаш ам, ол чедиишкинниг дооступ, баштайгы базым кылдынган болгаш шенелделерни соксадыр дугайында Керээге ат салдынганда, кыдат удуртукчулар 180 градус эргилгеш, ону «мегечи чорук», «сөскерликчи чорук», «империалистерниң сүлчээлежиишкини» деп чарлап турарлар. Мында логика черле кайдал?—деп, айтырыг туруп кээр-дир. Акы-дуңмалышкы партияларның хүлээп алганы шиитпирлеринден кыдат удуртукчуларның бүрүнү-биле ойталааны, нийтизи-биле чөпшээрешкен туруштардан болгаш хүлээлгелерден оларның бүрүнү-биле чайлааны моон шуут көстүп турары билдинмес эвес ышкажыл.

Ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында Кераэ талазы-биле кыдат удуртукчулар ам-даа мүн-даа болгаш чаңгыс-даа медеглелди парлап болурлар, ынчалза-даа боттарының мегечи кара сагыштыг болгаш арын чаггап чүүлдерин олар коммунистерниң караандан, бүгү кижи төрелгетенниң караандан чажырып, агарттынып шыдавастар.

Нийтилелдиң амыдыралындан дайыннарны узуткаарының дугайында кижи төрелгетенниң чүс-чүс чылдарлагы күзел-бодалын марксистер-ленинчилер: делегейни боо-чепсек чок болдурар, делегейге дайынны чок болдурар деп дозуйга илереткеннер. Коммунистер боттарының тугун долгандыр бүгү делегейде эң калбак массаларны каттыштырбышаан, ол чаагай эчие сорулга дээш чайгылышчок демисежип турарлар. Ол демисел болза кыдат удуртукчуларның бадыткап турары ышкаш, ангы туруштарындан чайлааны ол эвес, харын-даа пролетариаттың болгаш бүгү ажылчы чоннарның ангы талазы-биле эрге-ажыктарынга, улустарның социал болгаш национал хосталгазының сорулгаларынга долузу-биле дүгжүп турар. Ындыг демисел болза антиимпериалистиг күштерниң турушбызын быжыглап турар, империализмни кошкадып турар.

Империализм болза боо-чепсекке даянып алгаш, бодунуң тергиидээшкинин камгалап турар. Чепсегленишкинни дүжүрерин чедип алыры дээрге-ле—империалистиг агрессияның күштеринге согуну таварыштырары ол болур. Чепсегленишкинни дүжүрери дээш, боо-чепсек чок делегей дээш демисел болза империализмге удур, оларның чорудуп турар агрессчи политиказынга удур демиселдиң эң чугула угланыышкыннарының чүгле бирээзи болурун билип алыры берге эвес.

Кыдат удуртукчулар ону билбейн турар хевирлиг болуп турар. Олар чепсегленишкинни дүжүрери дээш демиселди кара-өжегээр пацифизм кылдыр көргүзүп, оон-биле ук демиселдиң ангы талазы-биле утка-шынарын ап октап, чепсегленишкинни дүжүрериниң айтырыгларын шиитпирлээринге хамыктың мурнунда ажылчы чоннарның эң калбак массалары сонуургалдыг болурунуң фактызын тоол көрбейин турарлар.

Ажыы-биле чугаалаар чүве болза, кыдат теоретиктерниң бадыткаашкыннары оларны дедир үнер эжик чок ындыг ильбилиг тырыккыже сандорт оруктап киир тырттып аппар чылдар. Оларның логиказы-биле алырга, чүгле империализмни узуткаан соонда ам дайыннарны узуткап болгаш чепсегленишкинни дүжүрерин чедип ап болур ышкажыл. Оон-биле кады империализмни узуткаар төлээде, ажылчын ангыга болгаш бүгү улус массаларга оон милитаристиг үндезининиң сандарадырының эргежок чугулазы-биле ол дорт холбаалыг болуп турар. Ынчалза-даа кыдат удуртукчулар чогум-на ындыг демиселди пацифизм деп улуг тура-биле адавышаан, ону ушку чергенин кылдыр көрүп турарлар. Ындыг бурууруг туруштуң үнүп турар доозу болза империализмге удур демиселдиң амгы үе-чадазы ажыттынып келген боттуг оруктарын кыдат удуртукчуларның көөр мергежили азы күзели чогунда. Делегей социализминиң күжүнге, ажылчын ангының, национал-хосталгалыг шимчээшкининиң күжүнге идегевес чорук, демиселге бергелерден коргар чорук империализмни дүрген-не узуткаарының эргежок чугулазының дугайында оларның шуугаазыныг революсчу-уралаашкынының артында чажыртынып чыдар.

Даштыкы политиканың эң чугула айтырыгларының талазы-биле, оон-биле кады чепсегленишкинни дүжүрериниң айтырыын шиитпирлеп болуруунуң дугайында айтырыг талазы-биле дужуп беришкинге кыдат удуртукчуларны ындыг янзылыг туруштарның чедирип турарынга ынчангаш чиктигзипер эргежок-дыр.

Бистиң үевисте чепсегленишкинниң дүжүрериниң айтырыгларын шиитпирээри — боттуг болгаш чедип алдынып болур сорулга деп делегейниң коммунистиг шимчээшкини санап турар. Капитализм бүгү чер бөмбүрзээниң кырынга тергиидеп турган үеде-ле эртемниг коммунизмниң үндезилекчилери чепсегленишкинниң дүжүрерин чедип ап болур артаны баш удур билип турганнар. Чижээ, Ф. Энгельс 1893 чылда эрткен чүс чылдың сөөлгү дөрткү кезээнде Европага байдалды тайылбырлааш, чепсегленишкинниң эндере бүдүреринче харамдытышкынның дугайында, дайынга белен-не болур дээш улуг күрүнелер бүрүзүнүң өскелерин четкеш эртеринче ыйыдышкынның дугайында бижээн. «Делегейниң амдыгаа чедир көрбээни хоозуралдыг дайындан ангыда ол мунгашталышкындан үнер өске чер чок чүве бе?—деп, ол айтырган. Ынчангаш ол: «Чепсегленишкинни дүжүрери, а оон-биле кады тайбыңның магадылалы болдунар деп бадыткаар мен...» деп харылаан.

Ф. Энгельс ындыг түңнелди чүү чүвеге үндезилеп алганыл? Хамыктың мурнунда «хөй солдаттарны бээр болгаш үндүрүг-дадывырларның кол кезиин төлээр хүлээлге чүмү-биле онаажып турар бүгү чурттарда чурттакчыларның калбак кезектери чепсегленишкинни дүжүреринче кыйгырып турарынга». (К. Маркс болгаш Ф. Энгельс, чог., 22 т. 387 арын).

Чепсегленишкинни дүжүрери болза калбак улус массаларының эрге-ажыктарынга шуут дорту-биле хамааржыр айтырыг болгаш оон соондарый ханы политиктиг, а ындыг болганда ангы талазы-биле айтырыг болур деп Энгельстиң санап турганы үстүнде чугаалаан чүүлден көстүр-дүр. Ынчангаш бо бүгү дээрге боттарың эң-не шынчы марксистер кылдыр көргүзеринге ынак кыдат «теоретиктерниң» чепсегленишкинниң дүжүрериниң дугайында шууган турар чүүлдеринге шуут дөмейлешпес болуп турар.

Чепсегленишкинни дүжүрери болгаш тайбың дээш чедиишкинниг демиселдиң магадылалдары бистиң үевисте хемчээл чокка өскен. Массалыг узуткаашкынны болдурар чепсектиң тыптып келген чоруу чепсегленишкинни дүжүрериниң эң калбак массаларның ёзулуг чугула сорулгазы болдурупкан. Делегейниң ажылчын ангызының күштери, чепсегленишкинни дүжүрери болгаш тайбың дээш демиселчилерниң күштери хөй катап өскен. Ол күштер амгы үеде делегейниң социалистиг системазының күчүзүнге даянып турар: оларны амгы үениң эң-не салдарлыг политиктиг күжү—делегейниң коммунистиг шимчээшкини баштап турар. Тайбыңга ынакшылдыг он-он күрүнелер, национал хосталга дээш демисел чорудуп турар улустар, профэвилелдери, политиктиг хөй-хөй партиялар болгаш демократтыг организациялар чепсегленишкинни дүжүрер дугайында негелдени деткип турар.

Дайын болур бе азы чок бе, чепсегленишкинни дүжүрери болдунар бе азы чок бе деп, айтырыг мындыг байдалдарда империалистерден эвес, а улустарның боттарындан, бүгү делегейде тайбынче чүткүлдүг күштерден, оларның демиселиниң күштүүнден болгаш хемчээлинден улам хөй хамааржыр деп чүве билдингир.

Империализм бар болуп турар үеде ол бодунуң агрессчи үндезиниң, бодунуң чөрүлдээлерин камгалаар, дайын-биле айыылдыг деп чүве чазыг чок истина болур. Кыдат удуртукчулар анаа үндезилээш, дайын чайлаш чок болур деп бадыткап турарлар. Коммунистер болза ындыг фаталистиг туруш чө кирбестер. Делегейниң чаа дайынынга удур, чепсегленишкинни дүжүрери дээш демисел—белен эвес херек деп билир бис. Ынчалза-даа бистер ол төөгүлүг сорулганы шиитпирлээриниң аргазын толаргайы-биле көрүп, чепсегленишкинни эндере бүдүреринге удур, делегейниң чаа дайынын баш удур болдурбас дээш демиселче улустарны мобилизастаар дээш бүгү чугула чүүлдерни кылып келген болгаш кылып турар-даа бис.

Сөөлгү үеде КУР-нуң удуртукчулары чепсегленишкинни дүжүрериниң айтырыгларын политика талазы-биле төлеп чок сорулгага ажыглаарын оралдажып турарын көрбейн барып болбас.

Кыдат удуртукчулар акы-дунма өске партиялар-биле кады чепсегленишкинни бүгү-нийти болгаш бүрүн дүжүрер дугайында совет саналдарга деткимчени илереткен. 1960 чылдың Москва Чөвүлел хуралының Медеглелинге ат салган болгай. Ынчалзажок оон соонда олар чепсегленишкинниң дүжүрерин хоозун чүүл кылдыр чарлап, ол саналдарга удур кампанияны калбарткан болгаш ону каш чылдар дургузунда чорудуп келген. 1963 чылдың июль 31-де КУР-нуң чазаа ядролуг чепсекти болгаш ону углаан черинче чедирер херекселдерни бүрүн хоругдаарының болгаш узуткаарының программазын дыңнадыр, байырлыг байдал-биле чарлаан. Ол программаны херек кырында шаанда дешпидип үндүрүп турган совет саналдардан ап алган болган, ону делегейниң хөй-нийтизи кайгаашкын-биле көрген, ол саналдарны Пекинге чоокта чаа-ла «хоозун чүүл» кылдыр алап турган болгай.

КУР-нуң чазаа ол программаны ам кандыг сорулгалар-биле кедүрүп келгенил? деп айтырыг чаңгаар туруп келир-дир. Кыдат удуртукчулар ындыг кажарлаашкынны ядролуг чепсекти хоругдаар болгаш узуткаар дугайында негелдени шенелделерни хоругдаар дугайында Керээге удурланыштыр тургузаарын кордаан кылганын көөру берге эвес. Ынчалза-даа ол кажарлаашкын бүурап дүшкен, чүге дээрге ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадыры ону бүрүнү-биле хоругдаарының болгаш узуткаарының сорулгазынга удурланышкак болуп турар эвес, харын идиг болуп турар деп чүвени политикага кажаравваан кижи безин билип каар.

Ынчаарга сентябрь 1-де бодунуң чаа медеглелинге КУР-ның чазаа туружун херек кырында база катап өскертип турар-дыр. Совет саналдардан дужуруп алганы, ядролуг чепсекти дүжүрер деп байырлалдыы-биле чарлаан программазын хажызынга арттырып кааш, «хоранныг газтарны хоругдааны-биле бир дөмей», херектиң ужуруун чүгле ядролуг чепсекти ажыглаарын хоругдаарынче угландырып турар. Оон-биле кыдат чазак ядролуг чепсекти бүдүрерин соксадыр, оон курлавырларын болгаш ону чедирер херекселдерни узуткаар деп бодунуң мурнунда негелдезин өскертип турар-дыр.

Ядролуг чепсекти ажыглаарын хоругдаар дугайында айтырыгны тургусканы база чаа чүүл эвес-тир. Ол саналды Совет Эвилели, өске хөй-хөй күрүнелер шагда-ла идип үндүрген болгаш камгалап турар. Ийи чыл мурнунда-ла социализм чурттарының, Азияның, Африканың болгаш Латин Американың күрүнелериниң нийти күженишкиннери-биле ядролуг чепсекти ажыглаарын хоруур дугайында делегей дугуржулгазын чарарының эргежок чугулазының дугайында шиитпирни КНО-нуң Кол Ассамблеязынга хүлээп алган болгай. Ындыг дугуржулганы чарары чугаажок ажыктыг херек болур ийик. Ынчалзажок ындыг дугуржулганы чедип алырының сорулгазын шенелделерни хоругдаар дугайында чарган Керээни удур тургузуп болбас, ол ышкаш ол — база кезик чамдык хемчеглер—чепсегленишкинни дүжүрер дээш бүгү демисел-биле холуп болбас.

Чепсегленишкинни дүжүрериниң кандыг-даа программазы кыдат удуртукчуларда чогу-ла тодаргай-дыр, ол улуг эчис сорулга дээш демиселди олар чорутпайн турар болгаш чорударын күзевейн турарлар, ынчаарга олар чамдыкта чепсегленишкинни дүжүрер дугайын чугаалап үнүп кээрде чүгле боттарының ёзулуг бодалдарын чажырар дээш кылып турарлар.

II.

Совет Эвилели, ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээни «шынзытпышаан», (ол Кераэ шынзыктырышкынны негелеп турар янзылыг кылдыр!) Кыдаттың адрезинге кандыг-бир онуудлуг бодалдарны кылган деп кыдат чазактың медеглелинге чугаалап турар. Чугаа чүнүң дугайында болуп турарыл? Август 21-де бистиң Медеглеливисте ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында Керээге удур кыдат удуртукчуларның канчап-даа турган боду атомнуг бомбалыг болуп алыр деп күзелин илереткеш, кылган ёзулуг бадыткалдарын чажырган дугайында болуп турар янзылыг ышкажыл. Кыдат удуртукчулар ол түңнел-биле чөпшээрешпейн турарлар. Сентябрь 1-де медеглелинге олар, бисте каржы кылдыр харылаар дээш, ол түңнелди «каттырынчыг» деп адап турарлар, мындыг моральдыг кыдат тоолду айтып турарлар: «Кижи бүрүзү боду идеалдарлыг, ынчангаш аажок улуг маадырларның чүнү канчап турарын безерек кижилерниң үлегери-биле хемчээвес».

Ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында Керээге удур тулчуушкунче үнүптерде Пекинниң «улуг кижилерин» хөделдиришкен чылдактарны база катап көөр апаар-дыр. Анаа холбаштыр оларның чаа медеглелинде чүнү чугаалап турарыл? Шынында ол медеглел бистиң кылган түңнеливисти бадыткап турар болгаш шенелделерни хоругдаар дугайында Керээни КУР-нуң чазааның таарымча чок көрүп турар ужуру чогум-на бодунуң чуртун ядролуг күрүне кылдыр хуулдурар дээн оон күзели-биле тайылбырлаттынар дээрзин база катап бүзүредип турар-дыр. Керээ атомнуг болгаш водородтуг чепсекке үш күрүнелерниң «монополиязын» быжыглап турар болгаш «Совет Эвилелинден өске социалистиг чурттарның холун хүлүүрүнче, тайбыңга ынакшылдыг бүгү чурттарны хүлүүрүнче угланган» янзылыг кылдыр бадыткаарын кыдат медеглелде база катаптап турар.

Ядролуг чепсекке «монополия» дугайында айтырыгны кыдат удуртукчуларның тургузуп турары хамыктың мурнунда ханызы-биле өнчүк-чөңгээлиг болуп турар, айтырыгны ынчаар тургузары дээрге, социалистиг күрүне болур Совет Эвилелин империалистиг күрүнелер — Американың Каттышкан Штаттары болгаш Англия-биле бир дөмей кылдыр көргүзери ол-дур. Совет күрүнениң атомнуг чепсээ кымга бараан болуп турарын, база империалистерниң ядролуг чепсээ кымга бараан болуп турарын социалистиг демкаттыштырылгазының чурттарының улустары болгаш делегейниң бүгү улустары эки билир.

Ынчалза-даа херек чүгле ында эвес. «Монополия» дугайында бадыткалдар кыдат удуртукчуларга оон ынай ядролуг чепсекке болуунуң эргезин үндезилээринге база херектиг болу берген.

Медеглелдиң авторлары социалистиг күштерниң болгаш тайбыңга ынакшылдыг бүгү чурттарның өмүнээзинден чугаалаар деп хөй-ле оралдажып турарлар-дыр,— оларның чаңгызы-даа боду ядролуг чепсектиг болур күзелин чугаалаваан билдингир болгай. Харын сыр-дедир. Совет Эвилелинде бар турар ракета-ядролуг күчү оларның камгалалының идегелдиг чепсээ болур дээрзинге бүзүреп турар социалистиг күрүнелерниң чазактары боттарының ядролуг чепсээн тургузуп алыр күзелиниң дугайында чаңгыс-даа катап медеглел кылбааннар.

Ынчалзажок, чуртка таваржып турар бүгү-ле экономиктиг бергелер турза-даа, кыдат чазак бодунуң атомнуг чепсээн тургузары-биле чүс-даа чыл ажылдаарынга беленин бүгүдеге дыңналдыр чарлап медеглээш, ол бодунуң бодалдарын бо удаада улам-на ажыт-чажыт чокка көргүскен. Пекинде «улуг кижилерниң» бодалдары дыка көскү-дүр деп чүвени көрүп турар-дыр бис.

Кыдатка ядролуг чепсекти тургузар бе азы чок бе деп айтырыгны Кыдат Улус Республика боду шиитпирлээр болбайн аан. Ынчанмыже ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында бүгү улустары бир эп-сеткил-биле деткээн Керээни шаптыктап турар КУР-нуң чазааның туружун дугайтыр социалистиг өске чурттар боттары бодалдарлыг болур эргелиг. Ындыг туруштуң бүгү делегейге уржуктары бүгү-ле социалистиг чурттарга шуут хамааржыр-ла болгай.

Атомнуг бомбалыг турар чорукту кайы-даа хире шуудел-биле, канчап-даа турган, чедип алыр дээр чүткүл КУР-нуң баштыңнарының даштыкы политиказының алыс сорулгаларын дугайтыр улуг чигзиниишкиннерни болдурбайн барып шыдавас. Ол чүткүл Кыдаттың болгаш бүгү социалистиг лагерьниң камгалалының эрге-ажыктарынга эргежок чугула деп чүүлдү бадыткап көргүзүптер харык оларда чок болгай. ССРЭ-ниң ядролуг күчүзү социализм чурттарының революстуг чаалап алышкыннарынче хол дээп халдагы дег кандыг-даа күрүнени азы эвилелдешкен күрүнелерни орап кырындан арылдыр шаптарынга четчир деп чүве эки билдингир. Бо дугайында хоозун болал империалистерде безин чок.

(Уланчызы 2-ги арында).

СОВЕТ ЧАЗАКТЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

(Уланчызы).

Шак ындыг байдалдар турда социалистиг лагерьниң камгалалынга атомнуг кыдат бомбалар база херек бе ынчаш? Чок болбайн канчаар. Ындыг-ла үр болбаанда кыдат удуртукчулар бир тээ ядролуг чепсекти бүдүрериңге Совет Эвилели улуг чедиишкиннерни чедип алган төлээде, Кыдатка «ындыг чепсектиң өртек-үнези кончуг аар болганда ол чепсектиң бүдүрүлгезин тургузуп турганының херээ чок» боор деп боттары хүлээп көрүп турганнар. Ону 1958 чылдың сентябрьда, өске кым-даа эвес, харын Мао Цзэ-дун боду чугаалаан болгай. Оон бээр чүү өскерли бергенил ынчаш? Совет Эвилелиниң ракета-ядролуг күчүзү оон соонда кошкай берген деп бе? Харын сыр дедир, ол талазы-биле бистиң чуртувустуң кайгамчык улуг чедиишкиннери бүгү делегейге билдингир. Бир эвес чүве өскерилген дээр болза, ол дээрге КУР чазааның политиказы, Совет Эвилелинге, бүгү социалистиг демкаттыжылгазынга оон хамааржылгазы-дыр.

Ядролуг чепсектиң нептерээр чоруу — тайбынның эрге-ажыктарынга дүүшпес дээрзиниң дугайында эвээш эвес чүүлдер сөөлгү үе дургузунда чугаалаттынган болгай. Ядролуг чепсээ бар социалистиг чурттарның санының көвүдээри империализмниң лагеринге төнмес-батпас шуугаазынны өөскүдер, ядролуг дайынның айыыл кыжаныын чүс катап улгаттырган, атомнуг хамчык бүгү чер бөмбүрзээнге калбарып нептерээр ийик. Медеглелдиң авторлары болза, Совет Эвилели бир эвес күзээ, бир холу-биле ядролуг чепсекти Кыдатче сунуп тура, өске холу-биле ядролуг чепсекти АКШ-тың Барыын Германияга бээриңге удур демисел чорудуп болур ийик дээрзин элдээрти чугаалап турар-дыр. Ынчанмыже ындыг айтырыышкыннарның чыды багай эвес чүве бе моонар.

Шынап-ла, бир эвес Совет Эвилели, бир талазында, бодунуң эвилелчилерин атомнуг бомбалар-биле чепсеглеп туруп бээр, а өске талазында, АКШ-тың шак ындыг хөделиишкиннериңге удур үгүүлгэларны тө каап туруптар болза, чүү болгай эртик? Оон уржуктары кандыг болур деп ынчаш? Эң-не хөөн караңчыг болур. Бир эвес АКШ-тың империалистери мынчага чедир-ле Барыын Германияны, Японияны болгаш болуңуң өске-даа эвилелчилерин атом-биле чепсеглээринче кирбээнин ап көөр болза, ол чорук хамыктың мурнунда социалистиг чурттарның турушталарынга, бодунуң чуртунда болгаш өске чурттарда хөй-ниитиниң чаңгыс эп-сеткилдиг негелделинге чорушттур баарынга оон диттикпээнинин чылдагааныңдан болган-дыр. А бир эвес бистер Пекинден боор турар каракызыл сүмелээшкиннерин эдерер болзувусса, чүү болу бээрил ынчаш? АКШ-тың болгаш өске-даа империалистиг чурттарның агрессчи бөлүктери ядролуг эндере чепсегленишкинни күштелдирер, олче бүгү-ле чаа-чаа чурттарны киириштирер төлээде, ол чорукту доп-дораан-на ажыглаар ийик. Капитализм чурттарында ядролуг эндере чепсегленишкинге массаларның удурланыышкынын ол чорук чүгле бергедеп болур. Болуушкуннарның шак ынчаар калбарыын бистер тайбынның херээнге келдергей айыылдыг деп санап турар бис.

Кыдат чазак болза Кыдатка ядролуг чепсек тыптып келирге Барыын Германияның, Японияның болгаш өске-даа империалистиг чурттарның атомнуг чепсегленишкинин тулгажып дүгжү бээр чүве кылдыр бодап турар. Ынчалза-даа, бир эвес дайынның үнер дөзү империализм деп чүвени хүлээп көөр болза, атомнуг чепсекти империалистиг хөй санныг күрүнелер алган тудум-на, дайынның айыыл кыжаныы база улам улуг болур деп чүвени база-ла хүлээп көөр херек. Чижээлээрге, Барыын Германияның чагырыкчылары чүгле америк империализм-биле эвилелчилер боор турар эвес, харын база ГДР-ге, а ол ышкаш Польшага, Чехословакияга болгаш Совет Эвилелинге хамаарыштыр өнзагай агрессчи планнарлыг, кызыгаарларны эде көөрүн чедип алыр дээш оралдажып турарлар. Адаанзырак бодалдарын япон реакция база өөскүдүп турар.

Барыын Германияның болгаш өске-даа чурттарның агрессчи бөлүктери боттары ядролуг чепсектиг болур дээш чүге оралдажып турарыл деп чүвени тайылбырлаптары берге эвес — ындыг чепсек оларга әжелекчи, агрессчи даштыкы политиканы чорударынга херек. Ынчаарга боттарын марксистер деп адап чоруур кижилер боттарының политиказы-биле өжээн негекчилеринге болгаш өске-даа реакционерлерге оларның кара бодалдарын боттандырарда канчап дузалажып болур чүвел дээрзин билип ап хоржок-тур. Өжээн негекчилеринге ядролуг чепсек тып алыр арганы бээри дээрге дарылыг доскаарлар кырында самнап чоруп турар тенек аарыг кижилерниң холунга оттуг кезек тутсуру-биле домей болгай.

Тайбынның эрге-ажыктарын камгалаар төлээде, ядролуг чепсектиг күрүнелерниң санын көвүдедиринден дадагалзаар, ядролуг чепсекти хоруурру дээш, бүрүн узуткаары дээш демисел чорудар херек деп чүвени угаан-сарыылдыг бодалдар сүмелеп турар-дыр.

Ынчанмыже угаан-сарыыл — кыдат удуртукчуларның ыракта-ла күштүг талазы эвес боор турары хомудаанчыг-дыр. Ынчанмаан болза, олар боттарының чуртунуң ооза-ла экономиктиг хөгжүлдезиниң эрге-ажыктарын барымдаалаан турар болгаш бүгү социалистиг лагерьниң камгаланчырынга херектиг ядролуг чепсекти бүдүрериниң чиик эвес сорулгазын бодунга Совет Эвилелиниң алганы дээш аңаа өөрүп четтирген турар ийик. Кыдатта эмге-халажок артыкшылыг акша-херекси чок деп чүве экизи-биле билдингир. Ынчаарга ядролуг чепсекти бүдүрериңге канчаар-даа аажок хөй акша-херекси негеттинер апаар.

Бо бүгүнүң дугайын бистер кыдат удуртукчуларга ак-сеткилдиивис-биле, ажыт-чажыт чокка чугаалап берген бис. Ынчанмыже медеглелдиң авторлары бо-даа талазы-биле бистиң чемелээрин оралдашканнар. Кыдат улустуң национал сагыш-сеткилин дөгүлдүрарын күзээш, олар херектиң ужурун Кыдаттың ады болгаш хожудангай чорууга Совет Эвилелиниң хыы ханып турар чүве кылдыр көргүзүп турарлар. Ынчаарга өөзүн олар хааныг Россияның чүс-чүс чылга чыдып калган чоруун ажып эртпишаан, аажок улуг каража-качыгдалдарга боду таваржып чораан совет улусту дугайтыр чугаалап турар ышкажыл. Бис бодувустуң чуртувусту ядыы деп санавас бис. Ынчанмыже бисте ам-даа бар боор турар болгаш бистиң ажыы-биле чугаалап турарывыс материалдыг бергелерни эзүткап алыр дээш бистер-даа дыка хөй чүүлдү кылыр апаар бис.

Өске улустарның, улуг кыдат улустуң таваржып турар бергелерин бистиң партиявыс, Совет чазак долу билиишкин-биле болгаш кээргелдиг сеткил-биле көрүп турар. Ол бергелерниң үндезин чылдагааны болза Кыдаттың эрткен-аар үези, империалистиг эжелелдиң, хөй чылдыг дайыннарның, феодал-бюрократтыг чагырыкчыларның кара турада ажылалдарының арттырып каан уржуктүңнелдери болур деп чүвени билип турар бис.

Кыдат улустуң маадырлыг күш-ажылының түңнелинде Кыдаттың хевир шинчизи өскерлип, чаа-чаа заводтар болгаш фабрикалар тыптып, суггарылга дериглери туттунуп, кодээ ажыл-агый социалистиг эгелерге эде чаарттынып турда совет кижилер сеткилиниң алызындан өөрүп турган. Бо дугайын эш Н. С. Хрущев 1956 чылдың ноябрь 29-та мынчаар чугаалаан: «Совет улус кыдат улустуң тиилелгелеринге, Кыдаттың акы-дуңма алдарлыг Коммунистиг партиязының тиилелгелеринге амырап магадап турар, ол партияның удуртулгазы-биле кыдат улус социализм тургузуушкунунуң чедиишкиниг чорудуп турар болгай».

Совет кижилер акы-дуңма Кыдаттың чедиишкиннеринге чүгле амырап өөрүп олурбаан, харын база олар эрткен шагның аар-берге уржуктарын дүрген-не ажып эртер, экономиканы чедиишкинниг хөгжүдер, үлетпүрүн чаа алырларын тургузар, техниктиг революцияны боттандырар, национал кадрларны белеткээр, ядыы болгаш түреңги чорукту узуткаар дугайында кыдат улуска дузалажып-даа турганнар. Бистер бо дугайын сактып чугаалай бээривиске кыдат удуртукчулар, чүге-ле ындыг чүве ийик, хөңнү чок боор турарлар. Ынчаарга бистер бистиң дузаламчывыстың дугайын мактаныр дээш эвес, харын совет кижилер акы-дуңма кыдат улустуң мурнунга боттарының интернационалчы хүлээлгезин ак-сеткилдиг күүседип турар дээр дугайын улустар билип алзын дээш чугаалап турар болгай бис. КУР-нуң удуртукчулары Совет Эвилели-биле экономиктиг кады ажылдажылгадан хая көрүнү бергени бистиң буруувус эвес болгаш Совет Эвилелиниң ак-сеткилдиг дузаламчызын кыдат улустуң ажыглаар аргазын шак ынчаар чок болдурган.

Кыдат улустуң эрге-ажыктары-биле чогум-на чоок болганывыстың ужурунда, бистер бо-даа КУР-нуң удуртукчулары «үш кызыл туктарның» угланыышкынын чарлап үндүргеш, «улуг шураашкынны» чарлааш, улусчу коммуналарны организастап эгелээни-биле 1958 чылда Кыдаттың экономиказының хөгжүлдезинге илерэп келген эргилиишкиннерге хомудаан бис. Ол болза айыылдыг дуржулгаларның оруу, экономиктиг дүрүмнерни, социалистиг өске чурттарның дуржулгазын тооп көрбезиниң оруу-дур деп чүвени бистиң партиявыс көрүп турган. КУР-га, чижээлээрге, чаңгыс беш чылдың иштинде кац эзилдирилгезин 5 миллион тоннадан 80—100 миллион тонна чедир улгаттырарының, бүгү үлетпүр бүдүрүлгезин 6,5 катап, а кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин 2,5 катап улгаттырарының планы биске чигзиниишкин өөскүтпейн барып шыдавас турган. Ол планныг онаалгалар экономика талазы-биле бичии хензиг-даа үндезилелдиг санал-ганар-биле быжыглаттынмаан болган. КУР-нуң удуртукчулары материалдыг сонуургалдыг ленинчи принциптерин базым бүрүзүнге-ле бактап, ажылдааның барымдаалап төлээриниң принцивинден ойталап, улусчу коммуналарга деңнештирилгелиг хуваалдаже шилчип туруп бээрге, бистер сагыш човавайн барып шыдаваан бис.

Бистиң партиявыс кыдат удуртулганың ол угланыышкынын ажыы-биле шүгүмчүлеп үнерин эпчок кылдыр санаан. Оон-биле кады бистер шак ол шынзыттынмаан дуржулгаларны пропагандалап деткип база шыдавас турган бис, чүге дээрге ынчангаш болзувусса бистер кыдат коммунистерге багай дуза катканывыс ол, акы-дуңма өске партияларны соора сургазнывыс ол болур ийик. Шак ындыг «чаажыдылгаларга» хамаарыштыр бодувустуң чигзиниишкиннеривисти кыдат удуртукчуларга 1958 чылда-ла ажыы-биле болгаш эш хуузу-биле чугаалаарын бодувустуң хүлээлгевис кылдыр санаан бис. Ол дугайын 1958 чылдың чайынында Н. С. Хрущев Мао Цзэ-дунуң бодунга чугаалаан. Ол беседаларга Совет чазактың баштыңының демдеглээни ышкаш, марксизмниң тулган сөзү, коммунизм тургузуушкунуң дүргедедириниң методу кылдыр кыдат эштерниң санап турар чүүлдериниң дыка хөйүн революцияның баштайгы чылдарында-ла бистиң улузувус практика кырынга шенеп каапкан болган.

Ылангыя, тараачыннарны бүдүрүлге талазы-биле организастаарының коммуналар дээн ышкаш, ындыг хевири элээн хөй чылдагааннарның ужурунда болуун шынзыктырбаан деп чүвеге бистер шаанда-ла бүзүрээн болгай бис. Бистиң партиявыс кодээ ажыл-агыйны социалистиг ёзуга чаарты тургузарының сорулгазын ленинчи кооператив планынга үндезилеп шиитпирлээн.

Кыдат удуртукчулар бистиң бодал сүмелеривисти дыңнаарын күзевээннер, бистиң партиявыстың болгаш күрүневистиң дуржулгазын херекке ап тоовааннар. Оон туржук, «улуг шураашкын» болгаш улусчу коммуналар чаа ниитилел тургузуушкунунуң бүдүн үе чадазын арта халааш, чаңгыс карбаш кылынгаш-ла коммунизмче шилчиир арганы КУР-га бээр деп санааш, Кыдатта бисти «консерваторлар» деп безин адап турар апарган.

Ол бодалдар херек кырында каптыг болганы ам бүгүдеге эки билдингир. Кыдаттың үлетпүр болгаш кодээ ажыл-агыйы шыңгыы сандараашкынга таварышкан, ынчангаш КБП-ниң удуртулгазы экономиканы «таарыштырар» дээр чүвезин каш чылдарда кылыр ужурга таварышкан, ол болза «үш кызыл туктарның» угланыышкынының бүрүн буурап дүшкенин херек кырынга хүлээп көргенин айтып турар.

Ам Кыдаттың удуртукчулары бодунуң чуртунуң экономиказында улуг бергедээшкиннерни янзы-бүрү боттуг чылдагааннар-биле тайылбырлаарын оралдажып турарлар. Моон-биле кады олар Совет Эвилели чогуур дугуржулгаларны үрээн болгаш бодунуң тускай эртемниглерин төрээн чуртунче келдирти берген ужурунда КУР-нуң экономиказында буураашкыннар тыптып келген дээр чүвени медеглевишаан, ол бергелер дээш буруунуң Совет Эвилелинче чуүй каарын күзеп турарлар. Таарымчалыг ажылдаар арганы чок болдурган болгаш кижиниң төлептиг чорууңга дорамчылалдыг байдалдарга кыдат эрге-чагыргаларның таварыштырганы тускай эртемниглерни Кыдаттан келдирер апарганының чылдагааннарын Совет чазак чаңгыс эвес удаа тайылбырлап келген. Ынчангаш маңаа бо айтырыгны тодаргай тайылбырлаарын чугула эвес деп санап турар бис. Кыдаттың экономиказының хөгжүлдезинде бергелерни совет тускай эртемниглерни келдиртип келгениниң чылдактары-биле шынзыктырар дээр кыдат удуртукчуларның оралдажыышкыннары шуптузу сагыштыы-биле кылган оралдажыышкыннар болур-дур, чүге дээрге, Кыдаттың кодээ ажыл-агыйынга болгаш үлетпүрүнүң өске-даа адырларынга чаңгыс-даа совет тускай эртемниг кижи ажылдавайн турган деп чүве билдингир. Кыдат удуртукчулар кандыг-даа арганы херeглээ Кыдаттың экономиказында аар-берге байдалдың ёзулуг чылдагааны социалистиг ажыл-агыйны удуртурунуң ленинчи принциптерин ында каржызы-биле үрээнинде, улуг частырыгларны болдурганында деп чүвени миннир ужурга эрте-даа, орай-даа бол олар таваржыр апаар, ол частырыглар дээш ам кыдат улус бергелерге таваржып турар-дыр.

КУР-нуң удуртукчулары ядролуг чепсекке хамаарыштыр бодунуң туружун үндезилээрин оралдашпышаан, Совет Эвилели чамдык үелен бээр идегелдиг эвес эвилелчи апарган, ам аңаа идеген болбас, ооң ужурунда Кыдат бодунуң ядролуг чепсээн тургузар ужурлуг дээр чүвени чүлчүруурунга четкеннер. Оозунуң бүзүрелдиин көргүзер дээш ону хоозун бодал деп чугаалаар херек, олар Тайваньга хамаарыштыр ССРЭ-ниң бүгү делегейге билдингир туружун хажыдып, «ийи Кыдаттың» догунналп турарын хүлээп көөрүнге четкен деп Совет Эвилелин буруудадып турар.

Оозун бүзүредири-биле кандыг «бадыткалдарны» көргүзүп турарыл? Хамыктың мурнунда чанкайшичилер ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында кэрээниң америк бижимелинге ат салыпканын айтып турар. Моон-биле холбаштыр кыдат чазак мынча деп медеглээринге далажыпкан: америк «калчаалар-биле», француз экстремистер-биле, барыын-герман өжээнзиректер-биле эвилелдешкен деп бисти буруудадып турар-дыр силер, а боттарынар кэрээге ат салгаш, Чан Кай-ши-биле чаңгыс компанияда болу берген ышкажынар чүл.

Элдептиг-ле бадыткал-дыр! Чанкайшичилер КУР-нуң чазааның политиктиг чазыгларын, кэрээге хамаарыштыр ооң харысалга чок туружун ажыглаар, ынчангаш КУР-дан ылгалыштыр олар боттарын делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырар дээш туржуп турар янзылыг кылдыр көргүзер төлээде кэрээге ат салганы кыдат удуртукчуларга аңаа бир ужур-дуза чок чүве ышкаш болуп турар-дыр. Америк пропаганда ону бодунуң сорулгаларынга кандыг-даа янзы-биле ажыглап турар.

Чанкайшичи шаарланчактар болгаш америк пропаганда ындыг янзылыг чылдакты алганынга Совет Эвилели эвес, а кыдат чазак буруулуг, бо дээш харысалганы чүгле ол хүлээр. Империалистер ындыг арга бүрүзүн боттарының сорулгаларынга моон соңгаар-даа ажыглаарын оралдажыр дээринге чигзинмейн барып болур. Олардан оон өске чүвү манаар боор.

Чанкайшичи бөлүктү бистиң канчаар көрүп турарывыс эки билдингир. Делегейниң чаңгыс-даа документизинге чанкайшичи төлээлекчиниң ат салырын хүлээвейн келген болгаш хүлээвейн турар бис. Совет чазак кэрээге ат салырынче чанкайшичини чалаваан болгаш ол дугайында болуңун чөпшээрелин бербээн. Оон туржук кэрээни чарар дугайында чугаалажыышкыннар чоруп турда-ла, ССРЭ-ниң чазаа чанкайшичи бөлүктүн төлээлекчизиниң ат салырын хүлээп көрбезин болгаш кэрээге Кыдаттың дүрүм ёзугаар карачаңгыс ат салышкыны чүгле Кыдат Улус Республиканың төлээлекчизиниң ат салышкыны болган туруп болур дээрзин АКШ-тың чазаанга баш удур сагындырган.

Чогум-на харын шенелделерни хоруур дугайында кэрээге бо ат салышкынының чок болганынга харадаар апаар-дыр.

КУР-нуң чазааның медеглелинде оон өске шын эвес бодалдар база бижиттинген, чүл дээрге, Совет Эвилели «ийи Кыдатты» тургузарынче угланган АКШ-тың кара-сагыштыг бодалдары-биле Кыдаттың чөпшээрежирин күзеп турар» дээр чергелиг чүвени ында айыткан. Моон-биле кады 1959 чылдың октябрьда КУР-нуң удуртукчулары-биле беседазынга эш Н. С. Хрущевтуң чугаалаан чүүлдеринге чылдак хап турарлар. Ол беседаның үезинде Н. С. Хрущевтуң Тайвань айтырыгынга хамаарыштыр чугаалааны мындыг: ону шиитпирлээрде янзы-бүрү аргалар — чүгле шериг эвес, харын база тайбың аргалар болдунган туруп болур. Ам кыдат удуртукчулар, ол чугааларның утказын хажытпышаан, Тайвань айтырыын база тайбың шиитпирлээр арганы чөпшээревишаан, Совет Эвилели ынчангаш «ийи Кыдаттын» туруп турарын хүлээп көрген кылдыр херекти көргүзерин оралдажып турар-дыр.

Ол дээрге мелегей чорук болбайнаан. Кыдаттың өске девискээри-биле Тайваньны тайбың катап Каттыштырарының идеязын КУР-нуң чазаандан өске кым-даа болуңун үезинде идип үндүрбээн болгаш харын дыңнатканы-биле алырга, кыдат чазакта харысалгалыг албан-дужаалды Чан Кай-шиге тыпсырынга безин белен болуп турган. Ынчангаш кыдат чазак «ийи Кыдаттын» туруп турарын дүрүмчүдерин база күзеп турганы ол бе ынчаш.

Тайвань дугайында айтырыгның талазы-биле КУР-нуң туружунга ССРЭ-ниң чазаа кезээде каттыжып база ону деткип келгени бүгү делегейге билдингир. Совет Эвилели Кыдаттан Тайваньны чарарынга кажан-даа чөпшээревейн келген болгаш чөпшээрешпейн турар. «Ийи Кыдат» дээр чүвени шиитпирлиг буруу шаап турар. 1959 чылда АКШ-тың президентизи-биле беседалар чоруп турда Тайвань — Кыдаттың чарлынмас кезии болгаш кыдат улус Тайваньны хостаарынга бүрүн эргелиг дээрзин Совет чазактың баштыңы Н. С. Хрущев шиитпирлиг-биле демдеглээн. АКШ-тың президентизиниң алнында ССРЭ-ниң чазааның баштыңының 1959 чылдың октябрь 12-де чагаазында мынчаар чугаалаан: «Тайвань айтырыы дээр айтырыг ол дээрге — кыдаттарның кыдаттар-биле харылзааларының айтырыы-дыр. Кыдаттың бодунуң шуут иштики херээ-дир. Амгы үеде Кыдаттың аргаан бүгү девискээринде туруп турар күрүне системазын Тайваньче нептередири. Кыдатта хөй чылдар дургузунда үргүлчүлеп турар революстуг хосталганың алыс утказы-биле алырга, чүгле сөөлгү чада болу бээр. Бир эвес Кыдатта хамааты дайынга даштыкы холгаарлаашкын эвес болза, бир эвес Каттышкан Штаттарның Чан Кай-шиге шериг деткимчези көргүзүп, ону деткээни-биле болдунган, Тайваньда өжегээрээн тургускан байдал эвес болза, Тайвань-биле холбаштыр улустар аразының кандыг-бир нарыыдаашкыннары черле тыптып келбээн турар ийик».

1960 чылда БНО-нуң Кол Ассамблеязының сессиязынга чүве чугаалап турган, Совет чазактың баштыңы Н. С. Хрущев мынча деп медеглээн: «Ынчаарга «ийи Кыдаттың» идеязы, алыс утказы-биле, улуг Кыдаттың девискээрин башкаландырарынче болгаш оон кезектерниң бирээзи — Тайвань провинцияны үзе соп алырынче угланган бакка чажыртынган дээрбечи чорук болуру кымга-даа чажыт эвес. «Ийи Кыдатты» тургузарының өнчүк-чоңгээлиг планнары буурап дүжер деп чүве шагда-ла билдингир болгай, ынчангаш, Американың Каттышкан Штаттарында чамдык политиктер ону эрте билген тудум, бүгү делегейге тайбының херээнге улам эки болур».

Акы-дуңма чурттарга, оон иштинде Кыдатка хамаарыштыр эвилелчи хүлээлгезинге бодунуң шынчызын Совет Эвилели херек кырынга хөй удаа бүзүреткен. Чижээ, 1958 чылда Тайвань өдүгүнүң районунга тургустунган айыылдыг байдалдың үезинде КУР-че халдаашкынны Совет Эвилелинче халдаашкын кылдыр көөр болгаш ядролуг дайынны агрессор ажыглай берген таварылгада Кыдатты камгалаары-биле Совет Эвилели бодунуң ракета-ядролуг чепсээн ажыглаар апаар деп, АКШ-тың чазаанга Совет чазактың сагындырганын кым билбес боор.

Ол дүвүрээзиниг хүннерде Кыдат чазак дааштыг совет деткимчеге өөрүп четтирген турган болгаш Кыдат Улус Республиканың айыыл чок чоруун хандырарынга Совет Эвилелиниң ролун төлептиг-биле үнелеп көрген. 1958 чылдың октябрь 15-те ККП ТК-ның Мао Цзе-дунунуң ат салган чагаазында мынча деп чугаалап турар: «Марксизм-ленинизмниң болгаш интернационализмниң принциптеринге силерниң бердингеннерни ханызы-биле хүндүткеп көрдүвүс. Мен Кыдаттың Коммунистиг партиязының кежигүннери бүгү эштерниң өмүнээзиндем силерге чүректиң ханзындан өөрүп четтиришкизин илереттим...» Оон ыңай: «Бир эвес Тайваньга болуушкуннарның чорудулгазы Кыдат биле АКШ-тың аразында дайынга чедире бээр хире таварылгада Совет Эвилели биске бүгү күштер-биле чугаажок дуза чедирер апаар дээрзинге бүрүн бүзүрелдиг бис. Американнар-биле бистиң демиселивиске Совет Эвилелиниң талазындан күчүлүг деткимчени херек кырында ам алган бис».

1958 чылдың сентябрь 11-де «Жэньминь жибао» солун ол дугайында мынчаар бижээн: «Кыдатче халдаашкын Совет Эвилелинче халдаашкын болур, ийи күрүнелерниң айыыл чок чоруун болгаш Ыраккы Чоок чүкке база бүгү делегейге тайбынның эрге-ажыктарын камгалаар төлээде, Кыдат-биле кады ССРЭ бүгү чүүлдерни кылыр дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының медеглели болза америк шериг өнчүк-чоңгээлерге удур бодунуң демиселинге кыдат улуска дааштыг болгаш күштүг деткимче болур-дур. Ол дээрге америк чагырыкчыларга шыңгыы сагындырыг болур».

Ынчаарга ам, Тайвань кризизиниң дүшкүүрлүг хүннери эрте бергенде, кыдат чазак шуут удурланыышкак чүүлдү бадыткап турар-дыр. «Оон дора мугулай чорук болза ол үеде Тайвань чартык ортулуктуң районунга байдал дүшкүүрлүг турганда болза, ядролуг дайынның оду хып келир байдал тыптып келбээн турган болгаш совет ядролуг чепсек-биле Кыдатка деткимче көргүзериниң херээ чок турган хирезинде-ле, 1958 чылда Тайвань өдүгге америк империализмниң чепсектиг өнчүк-чоңгээзин чылча шавар херекке кыдат улустуң тиилелгезин совет медеглелде совет ядролуг чепсектиң ачы-хавыылазынга онааштырып турары болур-дур» — деп, кыдат чазак сентябрь 1-де медеглелинде бижээн. «Ол бүгү совет удуртукчуларга билдингир апарган соонда, олар Кыдатты деткий бергеннер».

Кыдат удуртукчулар аажок уттуучал апарганнар боор. Олар фактыларга бөгүн бир, даарта — өске, соңгузу хүн — оон өске үнелээшкинни берип болур деп санап турарлар. Фактыларны ынчаар көөр чорук СЭКП-ге болгаш марксистчи-ленинчи өске-даа партияларга удур КУР-нуң удуртукчуларының демиселиниң чаңчыккан методу апарганы хараадачыг-дыр. Ынчалза-даа нүгүл болгаш меге чүгле оларның ат алдарын баксырадып, кыдат удуртулганың политиктиг сорулгаларынга чигзиниишкиннерни улам хөйү-биле болдуруп турар.

Ынчалзажок, херек оон-биле кызыгаарлаттынмайн турар. Ам бүгү социалистиг чурттарның айыыл чок чоруун идегелдиг магадылап турар совет ракета-ядролуг камгалалдың күчүзүнүң дугайын АКШ-тың империалистери эки билип турда, Кыдатка удур америк агрессияның болу бээринге кыдат удуртукчулар шоолуг айыылзынмайн турарлар. Бо байдалда олар боттарының биске ол дээш изиги-биле байыр чедирип турганы, тайвань кризизиниң үезинде Совет Эвилелиниң ол-ла хемчеглерин кулу көрүп болур деп санап турарлар-дыр. Кыдат удуртукчулар ам сентябрь 1-де медеглелинге ынт чогу-биле мынчаар чугаалап турарлар: «Чүл ынчаш, бисти боттарының ядролуг чепсээнер-биле камгаланар, совет удуртукчулар, а ынчанмыжежок бис силерни шүгүмчүлээр бис».

Оон-биле холбаштыр эрги өрус үлегер чугааны канчап сагынмас боор. «Кудувче дукпурбе, суг узуп ижеринге херек апаар»!

Кыдат чазактың медеглелинде мындыг элдептиг бодалды чугаалаан, ону хевээр көргүскени-ле дээре боор: «Шынында, бир эвес совет удуртукчулар пролетаржы интернационализмниң принциптерин херек кырында барымдаалаан болза, ядролуг чепсекти бүдүрерин Кыдат эргежок чугула деп көрбес турган ийик. Ындыг болза-даа шын чүве чүү турганыл дизе, бир эвес совет удуртукчулар пролетаржы интернационализмниң принциптерин барымдаалаан болза, ядролуг чепсекти бүдүрериңге Кыдатка шаптык кадарының кандыг-даа үндезилелдери оларда чок турар ийик».

Мындыг үлегер чугаа бар болдур ийин: «Бир эвес шил бажында олурар болзуңза, даш шывадава». Чиганчыг туруштан дора туруштуу элеп турар кыдат удуртукчулар пролетаржы интернационализм дугайында, оон принциптерин кым хажыдып турар дугайында айтырыгны көдүрериндең сезинзе чогуур турган боор. Оларның өрү октаан даштары дедир кээп, боттарының логика талазы-биле тургузуп алган чүвезин чуура шаап турар. Шынында, бир эвес Кыдаттың баштыңнары пролетаржы интернационализмниң принциптерин барымдаалаан турган болза, боттарының атомнуг бомбазын кылып алырынче чүге ынчаар шымзылап турарлар? Үрегдечи чепсектиң чаа хевирлерин тып алыр дээр болуңун оралдажыышкынынга чүнү-даа дадавас кижилерге кандыг-бир чылдактар турар ужурлуу ол-дур. Ындыг оралдажыышкынның артында чүү туруп турарыл?

Айыыл чок чоруун социализм лагериниң бүгү күчүзү-биле магадылаттырган чурттуң удуртукчуларының боттарының ядролуг чепсектиг болуруңун эргежок чугулазының дугайында бодалының боду, бир эвес социализм лагери бодунуң шериг күжү-биле тулуп шыдавас кандыг-бир онза сорулгалар болгаш эрге-ажыктар оларга тыптып келген, чүгле ол таварылгада төрүттүнүп кээп болур. Ынчаарга шак ындыг сорулгалар болгаш эрге-ажыктар даштыкы политиканың айтырыгларынга тайбың кожа-келбээ дегуннаашкынның ленинчи принциптерин ырадыр октааш, пролетаржы интернационализмден ойталап турар чүгле ындыг кижилерге тыптып келир.

Чижээ, Азияның, Африканың болгаш Латин Американың чурттарынга салдарын улгаттырар дээш, азы улустар аразының маргылдаалыг айтырыгларынга, азы адактың сөөлүнде, улустар аразының дүвүрүглүг чоруун күштелдирер дээш бодунуң ядролуг чепсээнге кордалдарны социалистиг системаның чурттарының даштыкы политиказының тайбыңга ынакшылдыг угланыышкыны-биле дүүштүрүп болбас-ла болгай. КУР-нуң чазаа ындыг янзылыг бодалдарны удуртулга болдуруп турар деп бодаарын бистер күзевес ийик бис деп шуут чугаалап каалы.

Кандыг-даа социалистиг чурттуң аллар-хүндүзүн бодунуң күзел бодалдарын боттандырары дээш демиселге, эки амыдыралды тургузарынга, экономиканы, культураны хөгжүдеринге болгаш быжыглаарынга, ажылчы чоннарның чаагай байдалын бедидеринге, социалистиг демократияны калбартырынга чер кырынга тайбың дээш демиселге улустарга оон кандыг үлегерни көргүзүп турары-биле хемчээп көөр дээрзинге бүзүрелдиг бис. Социалистиг чурттарның бүгү делегейге ат-алдарын бүгү делегей кырында кижилерниң карактарынга херек кырында көзүлдүр көдүрүп турар чүве ол-дур. Чогум-на ындыг политиканы коммунистерге Маркс, Энгельс, Ленин чагаан.

(Төнчүзү дараазында номерге үнер).

Көдээ ажыл-агый ажылдарының хүн демдеглели

Сентябрьның сөөлгү он хонуу чоруп турар. Шаг-үе эвээжээн болгаш соок доңат дүжүп, хар чаары чоокшулап орар. Ол чорук ажаап алыышкынга болгаш аңгыс аңдарыышкынынга бедик темпилерни чер ажылдакчыларындан негеп, оларны далаштырып турар. Ынчангаш тараа кезилдезин оожумнадыр, агрегаттарны ажыглаар арга чок. Ажыл-агыйларның болгаш бүдүрүлге эргелелдериниң удуртукчулары, тускай эртемниглери ону эки билип турар. Ынчалза-даа механизатор бүрүзү Октябрь мурнунуң ээлчээнде турбушаан, онаалданы хүн бүрүде ажыр күүсетсин, ажылга бедик темп болгаш тергиин эки шынар дээш демисешсин дээш дээштиг хемчеглерни алыр ужурлуг.

Ындыг болза-даа чамдык ажыл-агыйларда болгаш республикада ниитизи-биле тараа кезилдези шыдажыр аргажок оожум чоруп турар дугайын база катап айтыр апаар-дыр. Тараа культураларының үштүң ийизи хиреже кестинмээн болгаш кукурузаның кезиин амга чедир сыпта турбушаан. Кукуруза шөлге тургаш-ла бодунуң шыгын чидирипкенде оом кандыг силос болур боор?!

Дыка хөй колхозтар болгаш совхозтар тараа ажаап алыышкынын доозарынга далашпайн, боттарында бар машиналарның кезиин ажыглап, оларның кожаларындан кандыг-бир кижи келгеш, кижи болгаш техника-биле дуза көргүзүптерин манап турары хараадачыг. Улуг-Хемчилерни чижекке ап көрээл. Ында эрткен беш хонукта чүгле 4.910 гектар тараа ажаап алдынган. Беш хонук дургузунда немелде өзүлде 4,7 хуу болган. Бир эвес ажаап алган тарааның чарлык кезии «ҮТКА 25 чылы» совхозка онаажып турарын өөренип көөр болза, өске колхозтар болгаш совхозтар кандыг темпилиг ажылдап турары билдингир апаар. Улуг-Хем районунуң удуртукчулары ажылдың кулу темпизи дээш эрткен хүн демдеглелдеринге шүгүмчүлеткен. Партком секретары эш Чакар шүгүмчүлелди шын деп хүлээп алган. Ындыг болза-даа чүгле хүлээп көрбейн, частырыгны эдер ужурлуг турган. Ол чорук амдызында кылдынмаан. Улуг-Хемде тараа кезилдези аажок оожум темпилиг чоруттунуп, ховуларда техника анаа туруп турар. Тараа культураларының ажаап алыышкынын чоокку неделяда доозар дээш дүрген болгаш боттуг хемчег алыр херек.

Чөөн-Хемчик районда (партком секретары эш Ондар, райкүүском даргазы эш Дилгижек) күскү хову ажылдары Улуг-Хем райондан база дээре эвес чоруп турар. Сентябрь 23-ке чедир ол районда 19 муң гектар тараа культуралары кестинген, а бастырганы оон-даа эвээш. Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы эш Борисов ажылдың чавыс темпилиниң агрегаттарының болган чок-ла анаа туруп турар чоруу-биле тайылбырлап турар. Ол дугайында кым буруулугул? Колхоз болгаш совхоз бүрүзүнде механик, бүдүрүлге эргелелинде эш Бальчир-оол баштаан инженерлер, эргелел-биле кожа «Сельхозтехника» каттыжыышкыны бар. Агрегаттарны бедик бүдүрүмчүлүг ажыглаарын чурумчудар, комбайннар болгаш тракторлар аварин база үрелиишкин чок четче күчүлүг ажылдаарын чедип алыр талазы-биле тускай эртемниглерниң ол отрядынга чүү чүве шаптыктап турарыл?

Чамдык районнар тарааның кезилдези-биле тавычааларны бастырарының аразынга улуг узамдыгыышкын болдуруп турар. Таңды районга кестинген 10 муң гектар тараа бөлдүрүп бастыртынмаан, Каа-Хем болгаш Улуг-Хем районнарда тавычаларда чыдар тараа культуралары эвээш эвес. Ам оларның бастырылгазын соңгаарладыр аргажок, чүге дээрге бораң хүннер ажаап алыышкынны элээн каш хонук саададып болур.

Ажаап алыышкын ажылы болза ажыл-агыйларның удуртукчуларынга, тускай эртемниглеринге болгаш республиканың бүгү тараажыларынга шылгалда болур. Ол шылгалда багай туттунуп турарын хову ажылдарының чавыс темпизи херечилеп турар. Ооң-биле кады ажыл-ишчилерни улуг күженишкиниң ажылдап, темпилерин өстүрүп база ажылдың тергиин эки шынары дээш чедиишкиниг демисежип турар колхозтар болгаш совхозтар республикада эвээш эвес.

Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң «Барлык» болгаш «Шекпээр» совхозтары тараа кезилдезин доосқаш, өске ажыл-агыйларның тараажыларынга дуза көргүзери-биле комбайннарының чамдызын чорудуп турар. Ол совхозтар ховуларда бүгү саваңны октябрь 1-ге чедир бөлүп алырын болгаш ону фермаларже база кыштагларже доп-дораан чедирерин шиитпирлээн. Келир чылдың тарылгазынга четчир черни бүрүн-биле белеткээр дээш демиселди база чедиишкиниг чорудуп турар. Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхоз (даргазы эш Зайцев, партбюро секретары эш Глазырин) ажаап алыышкынга болгаш аңгыс аңдарыышкынынга чер ажылдакчыларының күш-ажылын тода организастаан. Тараажылар техниканы бедик бүдүрүмчүлүг ажыглап турар. Чижээ, комбайнер С. Болтовский 15 ажыл хүнүнде калбарты алыр «ЖВН-10» деп жатка-биле 700 гектар тарааны кестирген. Тавычаларда тарааларны бөлдүрүп бастырар ажылда К. Яковлев, В. Борбалдай, Е. Князев хүн бүрүде 30—35 тонна тарааны бастырып турар. Республиканың бүгү тараажылары олардан үлегер ап, оларга деңнежир ужурлуг.

Тываның чер ажылдакчылары! Тараа кезилдезин дүрген доозар, агрегат бүрүзү нормаларны ажыр күүседир дээш демисежиңер! Октябрь 1-ге чедир тарааны ажаап алыры, чидириглерни болдурбазы тараажыларының чугула сорулгазы болур.

Шеминиң шөлдеринде

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Төрээн чуртка улам-на хөй болгаш эки шынарлыг тарааны белеткээри дээш ажыл-иш республиканың бүгү черлеринде калбарбышаан. Чөөн-Хемчик районда «Большевик» колхозтуң тараазы орай быжып эгелээн болзажок, техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглавышаан, күш-ажылды шын организастааны-биле, колхоз тараа культураларының 45 хуузун азы 1595 гектарның дүжүдүн ажаап алган.

Ховунуң 12 корабльдери үзүктел чок ажылдап турда, агрегаттардан дүжүт хүлээп алырын болгаш белеткел пунктузунче тараа сөөртүрүн 8 автомашина эки хандырып турар. Тараа культураларының дүжүдү гектардан 6—7 центнер, бо чылдың байдалынга бодаарга, ол багай эвес көргүзүг-дүр. Чамдык черлериниң оон-даа бедик. Чижээ, улуг болгаш биче Мешпектерде 280 гектар кызыл-тастың гектарындан-на 9—11 центнер дүжүт ажааттынган.

«Большевиктиң» тараажылары бо чылын күрүне шыгжамырынга 15000 центнерни киирерин хүлээнген. Олар бо хүннерде 4150 центнер тарааны саткан. Хову турлаандан белеткел пунктузунче тараа сөөртүген автомашиналар улажып-ла турар.

Дүжүттүг чидириг чокка ажаарын болгаш тараа белеткелин дүргедедири дээш чарыш ховунуң ажыл-ишчилериниң ортузунда калбарган. Социалистиг хүлээлгениң күүселдезин беш хонук бүрүзүнде түңнеп турары чаңчыл болган.

Комбайнерлер аразында шилчиир вымпелди Василий Матвеевич Антонов 3 беш хонукта улаштыр быжыг тутпушаан, ажаалданың хүн нормазын 180 хуу чедир күүседип келген. Ооржак Морзук-оол сезон эгелээнден бээр 170 гектарның дүжүдүн ажааган, чарышка бирги черин ол 2 удаа ээлеп келген. Колхозтуң сураглыг комбайнери Монгуш Доскара чарыштың ийиги черин 3 беш хонукта улаштыр ээлээн. Ховалыг Күдер-оол болгаш өске-даа мурнакчы механизаторларны хөйну айтып болур.

Автомашинаны башкарарынга мергежилдиг, тараа сөөртүлгезинде үлегерлиг ажылдап турар Куулар Багай-оол, Монгуш Доржу, Куулар Чигжит оларны колхозчулар мактап турар.

Келир чылдың дүжүдүнге белеткелди колхоз база багай эвес организастап турар.

Чоннуң чаагай чоруунуң үндезини

Мыдыг айтырыгны кижилер бола сала бээр: — Бистин чуртта чонну чаагай чоруу улам-на бедип турар деп шын чүгаалалывар. Бистин сорулгавыс болза — кижи бүрүзү шылаар шаа-биле ажылаар, хереглээн шаа-биле алыр коммунистиг нитилелди эң-не кыска хуусала тургузары болгай. Улустуң ажыл-агыйының доп-бараан улгаттыргаш, ыдык хереглел чүүлдериниң өртээн чиигедип тургаш, эчизе сорулгавысты дүргеп бөтөндүрбээ бис бе?

Бо айтырыгны харыылаарын кызыл көрээли.

Акша-шалыны улгаттырар, ортектерин чиигелдирн хереглелдин барааннарынга улустуң негелдезин улгаттырары биллингир, оларның салып алыр аргазы улгадыр. А ол бараннар дээрден бадып кээп турбас, оларны кижилер бүдүрүп турар-ла болгай. Ынчангаш чоннуң хереглелиниң хемчээли бүдүрүлгеден хамаарыжыры биллингир-дир. Моон алырга, чоннуң чаагай чоруун улам-на бедидерде бүдүрүлгени калбартыр алаар дээрэн биллингир. «Материалдыг үнелиг чүүлдерни тургузуп турар кавы — нитилел амыдыралының кол чери» — деп, СЭКП-ниң Программазында айттынган.

Бир эвес бараннарның өртээн чиигеткеш, акша-шалыны улгаттырыптар болза, нитилелдиң бүдүрүлгезин калбартырынга чүгүлэ херек чүүлдериниң хемчээли кызырлыр ийик. А ол канчап-даа күзенчит эвес. Комсомолдуң XIV съезлизинге Н. С. Хрущев мынча деп чугаалаан: «Бир эвес нитилел хереглеп турарындан хойну бүдүрүп үндүрүп турар болза, ол нитилелдиң депшилгеже, сайзыралче овуу ажык. Бир эвес нитилел бүдүрүп турарындан хойну сыырып турар болза, ынчыг нитилелдиң өлүрү чайлаш чок, чүге дээрге, бурунгаар шимчээшкин чүгле үргүлүг улам-на улгадып турар хемчээлдерлиг материалдыг болгаш культурлуг кежиктерни тургусканың базазынга болдунуп болур.

Бир эвес бүдүрүлгенин өзүлдези хереглелдин өзүлдезинден хожудап каап турар болза, ынчан нитилел бурунгаар шимчээр аргаларын чиигер дээрэни онзалап демдеглексейдир мен».

Ынчангаш нитилелдиң бүдүрүп үндүрүп турар национал өвүлгазы хереглелдиг болгаш чыылганың фондуларыңга чаалыр. Чыылданың фондузу коллуунда бүдүрүлгенин калбартырынга ажыглаттынып турар.

Хереглелдин болгаш чыылганың фондуларының денгиргүүр нитилелде тергинден турар бүдүрүлге харылзаларындан, бүдүрүлгенин чепсек-херекселдерниң өнчүнүн хевирикинден хамааржыр. Капитализм үезинде бүдүрүлге чүүлдери дарлакчы ангыларның өнчүзү болуп турар. Бүдүрүлге чепсек-херекселдери чок ажыгчын ангы бодунуң күш-ажылын салаар ужурга таваржып турар. Ынчангаш капиталистиг нитилелде национал өвүлганың хуваалзазы тергинденчи ангыларның эрге-ажыынга дүүшкен болур. Национал өвүлгага капиталистерниң улуг-хуусаг үргүлчү өзүп, ажыгчы чоннарның улуг-хуусаг кудулап турар. Капитализмниң экономиктиг хойлуларының чоруулгазының чайлаш чок түннеги ыдыг. Бир эвес 1923 чылда АКШ-тың национал орулгазында ажыгчы чоннарның улуг-хуусаг 54 хуу чедир турган болза, амгы үеде ол чүгле 40 хуу кылдыр будулаан.

Социалистиг нитилелде национал орулга молчүлелеп хосталган ажылчыннарның күш-ажылы-биле тургустунар болгаш оларның эрге-ажыктарынга дүүшүүр хуваттының турар. Ынчангаш чүгле социалистиг үезинде, кажан бүдүрүлге чүүлдерининге нитилелиниң өнчүзү тургустунганда, бүдүрүлге ажыгчы чоннуң сөкседал чок өзүп турар негелдерини долузубиле хандырар сорулгага чагыртканы турда, ынчан боттанып.

Социалнам үезинде национал орулгада чыылганың фондузунуң хамаарылга-деңгиүүрүү капиталнам үезиндегизинге бодаарга барык үш катап улуг. Ынчангаш нитилелдиң бүдүрүп үндүрүп турар национал өвүлгазы хереглелдиг болгаш чыылганың фондуларынга чаалыр. Чыылданың фондузу коллуунда бүдүрүлгенин калбартырынга ажыглаттынып турар.

Хереглелдин болгаш чыылганың фондуларының денгиргүүр нитилелде тергинден турар бүдүрүлге харылзаларындан, бүдүрүлгенин чепсек-херекселдерниң өнчүнүн хевирикинден хамааржыр. Капитализм үезинде бүдүрүлге чүүлдери дарлакчы ангыларның өнчүзү болуп турар. Бүдүрүлге чепсек-херекселдери чок ажыгчын ангы бодунуң күш-ажылын салаар ужурга таваржып турар. Ынчангаш капиталистиг нитилелде национал орулганың хуваалзазы тергинденчи ангыларның эрге-ажыынга дүүшкен болур. Национал орулгага капиталистерниң улуг-хуусаг үргүлчү өзүп, ажыгчы чоннарның улуг-хуусаг кудулап турар. Капитализмниң экономиктиг хойлуларының чоруулгазының чайлаш чок түннеги ыдыг. Бир эвес 1923 чылда АКШ-тың национал орулгазында ажыгчы чоннарның улуг-хуусаг 54 хуу чедир турган болза, амгы үеде ол чүгле 40 хуу кылдыр будулаан.

Социалистиг нитилелде национал орулга молчүлелеп хосталган ажылчыннарның күш-ажылы-биле тургустунар болгаш оларның эрге-ажыктарынга дүүшүүр хуваттының турар. Ынчангаш нитилелдиң бүдүрүп үндүрүп турар национал өвүлгазы хереглелдиг болгаш чыылганың фондуларыңга чаалыр. Чыылданың фондузу коллуунда бүдүрүлгенин калбартырынга ажыглаттынып турар.

Хереглелдин болгаш чыылганың фондуларының денгиргүүр нитилелде тергинден турар бүдүрүлге харылзаларындан, бүдүрүлгенин чепсек-херекселдерниң өнчүнүн хевирикинден хамааржыр. Капитализм үезинде бүдүрүлге чүүлдери дарлакчы ангыларның өнчүзү болуп турар. Бүдүрүлге чепсек-херекселдери чок ажыгчын ангы бодунуң күш-ажылын салаар ужурга таваржып турар. Ынчангаш капиталистиг нитилелде национал орулганың хуваалзазы тергинденчи ангыларның эрге-ажыынга дүүшкен болур. Национал орулгага капиталистерниң улуг-хуусаг үргүлчү өзүп, ажыгчы чоннарның улуг-хуусаг кудулап турар. Капитализмниң экономиктиг хойлуларының чоруулгазының чайлаш чок түннеги ыдыг. Бир эвес 1923 чылда АКШ-тың национал орулгазында ажыгчы чоннарның улуг-хуусаг 54 хуу чедир турган болза, амгы үеде ол чүгле 40 хуу кылдыр будулаан.

Социалистиг нитилелде национал орулга молчүлелеп хосталган ажылчыннарның күш-ажылы-биле тургустунар болгаш оларның эрге-ажыктарынга дүүшүүр хуваттының турар. Ынчангаш нитилелдиң бүдүрүп үндүрүп турар национал өвүлгазы хереглелдиг болгаш чыылганың фондуларыңга чаалыр. Чыылданың фондузу коллуунда бүдүрүлгенин калбартырынга ажыглаттынып турар.

Хереглелдин болгаш чыылганың фондуларының денгиргүүр нитилелде тергинден турар бүдүрүлге харылзаларындан, бүдүрүлгенин чепсек-херекселдерниң өнчүнүн хевирикинден хамааржыр. Капитализм үезинде бүдүрүлге чүүлдери дарлакчы ангыларның өнчүзү болуп турар. Бүдүрүлге чепсек-херекселдери чок ажыгчын ангы бодунуң күш-ажылын салаар ужурга таваржып турар. Ынчангаш капиталистиг нитилелде национал орулганың хуваалзазы тергинденчи ангыларның эрге-ажыынга дүүшкен болур. Национал орулгага капиталистерниң улуг-хуусаг үргүлчү өзүп, ажыгчы чоннарның улуг-хуусаг кудулап турар. Капитализмниң экономиктиг хойлуларының чоруулгазына

	1953 ч.	1962 ч.	1963 ч. (бөлүги чартыы)
Шой — млн. тонна	27,4	55,3	28,7
Кан — млн. тонна	38.1	76.3	39,6
Демир рудазы — млн. тонна	59,6	128	67
Нефть — млн. тонна	52,7	186	99
Электроэнергия млрд. квт-шак	134.3	369	204
Тракторлар (муң-биле)	111,3	287	159
Цемент — млн. тонна	15.9	57.3	30.3

Бо чурагайлар бистин тиилелеп базымнарывысты тода көргүзүп турар. Амгы үеде бистин чуртувус улегтүр хогжүлдезинин чангыс чыыл дайын мурнундагы 13 чылдырга дең бооп турар. Кодээ ажыл-агый база сөөлгү чылдарда онза дүрген хогжаан. Бир эвес 1953 чылда чурт 5 миллиард пуд тараа культураларын ажаап алган болза, 1962 чылда — 9 миллиард пуд тарааны бүдүрген. Ынча хөй тарааны бистин чуртувус кажан-даа ажаап ап чөрбээн!

Социалистиг экономиканың шапкын хогжүлдези совет кижилериниң ажыдырал деннелин бедидип турар. Соң тодаргай херечизи национал орулганың сөкседал чок өзүлдези бо-

Тудугжу бригаданың амыдыралындан

Комплексилиг бригадалар тургузарының дуржулгазын Чоон-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозка практикалаарын чеди чылдың бешки чылында боттандырарын планнап киргеп. Бүгү колхозтулар-биле колхоз баштаар черинийл, партия организациязының бюро кежигүнериниң сумележип турган шиитпирээнин ёзугаар одар-белчиир, суг-суггат, орук-суур талазы-биле ан таарымчалыг Бора-Хөл участогунга бот-орулга-чарылгалыг комплексилиг бригаданың орандаваазын — кажаа-хорааны түдүп эгелээн болгаш мурнундагы шахта хөрэйжыгажының чурттарга бажыннарын колхоз садын апкан.

Бора-Хөл участогунда садып алдынган чурттарга бажыннары — хөй аал ишти чурттаарынга таарыштыр түттүнген барак бажыңнарга чүгле үүрмек септелге херек турган. Ында чунар бажын, кудуктар база бар. Колхозтуларның чурттаар бажыннарының чаны огород үлүштериниң таарымчалыг ораны. Ынчаарга Бора-Хөлдүң дедген хову-шөлүүге тараа, сыген база өскү үнер. Ынчангаш комплексилиг бригадалар турарынга эң-не таарымчалыг чер бооп турар.

Бо бүгүнү өөренип кирген, колхоз баштаар чери (даргазы эш Куулар), партбюро (секретары эш Дигик) эрткен часты тарылга сезону доостуруп биилек тудугжулар бригадазының алдын каш составтыг звеновун Дөргүн Алдын-кыс дидими-биле хүлээлгеп алган.

ДАШТЫКЫДА

Чугаалажыышкыннарның оруу

ТОКИО. (СЭТА). БНО-нун Бол Ассамблеязының сессиязынга ССРЭ-нин Даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң чугаазын Японияга улуг сонуургал-биле уткаан. Японияның бүгү солуннары ол чугааның тодаргай дөмчулалын парлап үндүрген.

Бо чугааны тайылбырлавышаан, «Асахи» солуннуң демдеглээни болза, ында кылган саналдар Совет Эвилелиниң даштыкы политиктиг угланыышкынының хөгжүлдези болур, ол угланыышкын ядролуг шенелделерни чамдык-хевиктеп хоруур дугайында керээни чарганында илереттинген. Ол угланыышкынның ужур-утказы болза Барыын талазы-биле чугаалажыышкыннарның аргазы-биле боттуг ажыктыг түңнелдерни чедип алырында болур дээрзин ол солун демдеглээн.

Үре-түңнелдиг болгаш боттуг чугаа

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). БНО-нун Бол Ассамблеязының XVIII сессиязынга А. А. Громыконуң чугаазын америк хөй-ниити болгаш парлалга калбаа-биле тайылбырлап турар.

СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга угаазылалдыг ядролуг политика дээш демиселдиң национал комитединиң директору Гомер Джектин медеглээни болза, Бол Ассамблеяның сессиязынга даштыкы херектерниң совет министриниң чугаазы иледе үре-түңнелдиг болгаш боттуг чугаа болган. 18-тиң Комитединде бактаап турар күрүнелерниң чөвүлел хуралын удуртукчу ажылдакчыларның киржилгези-биле эң бедик деңнелге чыылдырар деп Совет чазактың саналының дугайын Джек онза чүүлдүгзүнүп көрген.

Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээни Москвага чарганы-биле төрүттүнген «Москваның сагыш-бодалы» А. А. Громыконуң чугаазында илерээн дээрзин ЮПИ агентилелдиң корреспондентизи Брюс Манн демдеглээн.

Япон ажылчы чоннарның чугула тиилелгези

ПРАГА. (СЭТА). «Мацукава херээниң» талазы-биле буруулаттырганнарны Японияның дээди судунуң агартканы-биле холбаштыр профэвилелдерниң Бүгү-делегей федерациязы япон профэвилел төвүнче телеграмма чорудуп, япон профэвилелдерге, а оларның ачыгы-биле Японияның ажылчын ангызынга болгаш улузунга бо тиилелге-биле холбаштыр изиг байыр чедирген.

Профэвилелдерниң Бүгү-делегей федерациязы ол чедиишкинниң Японияның ажылчы чоннарының болгаш улузунуң доктаамал болгаш каттышкан демиселиниң түңнели, оларның демисели-биле делегейниң эп-сеткил каттыштырылгазының түңнели кылдыр көрүп турар дээрзин телеграммада чугаалап турар.

Демократия, национал хамаарышпас чорук, тайбың болгаш социал дээштиг дээш демиселге чаа-чаа чедиишкиннерни Японияның ажылчы чоннарынга болгаш улузунга күзээш, профэвилелдерниң Бүгү-делегей федерациязы бодунуң чугаа чокка деткиип база эп-сеткилин каттыштырып турарын оларга база катап бүзүреткен.

Школаның повары

Монгуш Кертик Торгалыг 11 чыл школазынга поварлап кирге-ле 4 чыл боол турар. Ол ажылдап келген чылдарында күш-ажылга кызымаккай, ак-сеткилдиин көргүзүп турар. Интернатта 90 уругларның чиир чемин амданныг, эки шынарлыг белеткеп, ажылдап турар столовайзын арыг-силиг, бүгү-ле чүүлдерни турум-чыскаалдыг болдуруп, өөреникчилерге таарымчалыг байдалды тургузуп турар. Ол ышкаш Кертик өөреникчилерни эки чем белеткээринге өөредип турганындан өөреникчилер повар чокка-да бүгү-ле чемнерни ынзы-бүрү кылдыр кылып билирлер.

Кертик угбайның шак ындыг кызымак күш-ажылын үнелеп көргеш, школаның дирекция чери, профэвилел организациязы каш катап өртектиг чүүлдер-биле болгаш мактал бижиктер-биле ону шаннаан.

З. ШАГДЫР.

Өвүр район.

Садыгжының чоңга үлегери

Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң Шанчыда № 3 хову бригадазында рабкооптуң магазинни ам ийи чыл ажыг үеде ажылдап келген.

Совхозтуң база бир кол ураалан участогунуң тараажыларын, механизаторларын, а ол ышкаш Шанчыда малчыннарны аъш-чем болгаш үлетпүр барааннары-биле чылдың кайы-даа үезинде ол магазин уувтел чокка хандырып турар апарган.

Чоңга ээлдек садыгжы Лиза Чысхаал-оол магазинниң арыг-шеверин экижиткен, чоннуң херегләэр янзы-бүрү барааннарын анаа үргүлчү-ле четчелеп ап турар. Ажылынга ынакшылдыг аныяк садыгжы бараан садыгзынының ай, квартал планнарын үргүлчү-ле 120—140 хуу кылдыр күүседип келген.

Ол магазинниң ажылын улам ынай экижидип, ылангыя малчыннарның турлагларынга барааннарны чедирип садыглаар, оларның күүседир талазы-биле бодунуң ажылынга улам-на улуг чедиишкинниг болуруң төлептиг садыгжызынга шанчычылар күзеп турар.

Ш. ДУВЕНДЕЙ.

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

Кедээ ажыл-агыйының ажылчылерниң дужуттуг дүрген ажаап алырынга Кузбасстың хөй-хөй дагжылары дузалап турар. Ынчалзажок, ол хирезинде-ле шахталардан казып үндүрүп турар хөмүрнүң агыышкызы хензиг-даа эвээжевейн турар. «Бодунуң болгаш ховуда барганнарның нормазын күүседир» деп кыйгырыг-биле шахтёрлар ажылдап турар. «Прокопьевскуголь» трестиниң «Соңгу Маганак» шахтазының дагжылары шак ынчаар ажылдап турар. Олар эвээш санныг кижилер-биле хүн бүрүде-ле онаалгага немей 200 ажыг тонна хөмүрнү казып үндүрүп турарлар. Төс айларның программазын күүсеткенниң дугайын мурнакчы коллектив рапорттаан.

Октябрь мурнунуң чарыжының хүн бүрүзү Азербайджанның бүдүрүлгелеринден өөрүшкүлүг медээлерни эккеп турар. «Сназыннефтиниң» өрүмнекчилери «кара алдынны» улуг Кавказ дагларының эдээнде могагшылаг чок дилеп турарлар. Бо чылын олар 21 скважиналарны дерип тургускан, ол скважиналардан он-он муң тонна эки шыңарлыг кывар чүүлду алган. Байырлалга аддар кылдыр, өрүмнээшкин мастери Баласа Багировтуң бригадазы онаалдадан артыкка бир скважинаны өрүмнээн, ол скважинадан нефтиниң күчүлүг фонтаны аттыга берген.

• • •

Черновицкиниң ук кылыр комбинаты бо чылын 19 миллион ажыг узун-кыска уктарны, оон иштинде 100 муң уктарны пландан артыкка хереглекчилерге чорудуп берген. Эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге ук кылып үндүрери барыкла ийи миллион ажешке көвүдээн.

Октябрь мурнунуң чарыжынга киргеш, бүдүрүлгениң коллективи ноябрьның 7-ге чедир 200 муң ажыг уктарны немей бээр деп шиитпирлээн.

• • •

Котласскиниң целлюлоза-саазын комбинадының ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары байырлал мурнунуң шалыпчы ээлчээнче кирген. Оларның күш-ажылын бедик-биле үнелээнинге — комбинаттың дыка хөй мурнакчыларын орденнер болгаш медальдар-биле шаннааны сорук киргеш, Котласскиниң саазынчылары 10 айларның планындан артыкка чартык миллион рубльдиң продукциязын бүдүрүп үндүрер деп шиитпирлээн.

Гвинея республиканың найысылалы — Конакри хоорай. Оң талазында — Бүрүне Банкызының бажыны.

СЭТА-ның фотохроникалы.

Хакасияның шии театры — Тывага

«Терезаның төрүттүнген хүнү»

Бистиң аалчыларывыс — Хакас областың М. Ю. Лермонтов аттыг шии театрының артистери эрткен неделяда Кызыл хоорайның ажылчы чоннарынга беш шиилерни көргүскен: «Отелло», «Херээженниң хүн демдеглели», «Белугинниң кадайланыышкыны», «Сылдыстар бисти чырыдып тур» болгаш «Терезаның төрүттүнген хүнү». Оларны хөй-хөй ажылчы чоннар улуг сонуургал-биле көргеннер. Кайы-даа шии болганда, республиканың хөгжүм-шии театрының залын көрүкчүлер долдур олуруптар турган. Кожавыс — хакас артистерниң уран чүүлүнге бистиң республикада улуг сонуургалдың херечизи бо-дур.

Олар шии көргүзүлгезиниң эң соолгу хүнүнде «Терезаның төрүттүнген хүнү» деп, үш актылыг маадырлыг драманы ойнап күүсеткеннер. Ук драма революстуг Кубага турасхааттынган. Маадырлыг куба улустуң дайзынга удур эрес-дидим демиселин, ол шиитпирлиг үеде улуг, биче кубачыларның төрээн чурту дээш сагыш-сеткилиниң ханызындан ынаан, куба черни даштыкының империалистеринге садыптарын, оон чедип алган магалыг чедиишкиннерин өскениң холунга киирерин оралдажып турган өскерликчилерге удур Тереза болгаш оон өннүктериниң коргуш чок удуралдыышкынын бо шииде тодаргайы-биле көргүзүп турар.

Шииниң кол ролюнда — Тереза Фернандес. Ол — үш уругларның иези. Тайбың дээш демиселге Тереза не, өске бүгү куба нелер ышкаш, бодунуң бүгү-ле салыышкынын киирип турар. Тереза төрүттүнген хүнүн демдеглээр дээш, өннүктерин чыып алгаш, магалыг хөглүг байырлап, сөн-даа белектерни хүлээп ап турар... Чүгле мыя бо кыска көргүзүгден безин алгаш көөрге, Тереза чыргалдыг амыдырал-чурталганың аас-кежиинге изиг чоргаарал, кайгамчык ынанышбиле хандыкып турар дээрзи көрүкчүге эки билдинигир. Ынчалзадаа ол найыралдың хөглээшкинин Кубаже дайзынның чепсектиг халдаашкыны үзүптер. Самолёттар бомбаларын октап, ында-мында боо даажы дыңнедейнип турар...

Чуртка диргелип келген айыылдың үезинде Тереза бодунуң шыдаар шаа-биле салыышкынын киирер: төрээн оолдары болгаш кызын дайзынбиле демиселче үдептер. Уругларының Хосе, Виолетта, Антонио олар холунга бооларын тудкаш, тараачын-партизан акылары-биле кады дайын шөлүнче чоруптарлар. Олар дайзынны чылча шавар демиселге маадырлыы-биле тулушкаш, ээп чанып кээрлер. Ынчалзажок улуг оглу Хосе өскерликчилерниң холундан өлүртүп каар. Оглун ынчаар ышкынганы неге улуг когарал, чеже-даа аар-берге болза, дайзынны көөр хөнү чок Тереза төрээн чонунун алыс шыңныг демиселинге, дайзынның чайлаш чок чылча шаптырганынга изиг-биле бүзүреп, тайбың болгаш аас-кежиктиг чоргааралы-биле хандыгып турар.

Шииниң бир кол кезээнде — Терезаның акызы өскерликчи Аполонио Сельвиро болгаш ону өскерликчи чорукче алдадап киирип алган Вентурага удур демиселдиң дугайын көргүзүп турар. Олар маадырлыг куба демиселчилерни чок кылып, боттарының сорулгазын чедип алыр дээш чеже-даа оралдашса, дөмей-ле, былдузакка кире бергеннер. Тараачын-партизаннарның соондан, оларның ооргазынче боолап турган Сельвиро биле Вентураның чүү сорулгалыг турганы дораан-на билдине бээр. Алак соонда, Сельвирону тараачын Эдуартениң кызы, Хосеге ынакшып турган Альфа өйтүр алып дужурүптер.

Бодунуң төрээн чуртунуң салым-чолундан хоорулчак, оларның алыс шыңныг демиселинге бузурел чок ындыг кижилер Кубага база хөй турган. Ындыг өөлежок, бодунуң дүмчүүн бөралаар кижилерге чоон кадай Эльвира болгаш оон ашаа чоон Карлос хамааржыр. Олар Кубадан дезип, өске черге чурттап чораш, оон катап-ла Кубага келгеш, кандыг-даа ажыл-херекке киришпейн, хостуг чурттаар бүлүң дилеп, сагыш амыр, чоргаар сеткилдиг чорупп турганнар. Ындыг чорумалдарының ролюн бо шииде көргүскени черле чедимчелиг болуп турар.

«Терезаның төрүттүнген хүнүн» сценага тургусканы бо шии театрының хакас бөлүүнүң база бир улуг чедиишкини болур дээрзин демдеглээри черле күзенчиг. Шииниң бөлүүшкуннарын, хөделиишкиннерин, удурланыышкак чорукту чоорту күштелип орарын, оон келзе-келзе, чилиг сегиржип алыышкынга четкенин көрүкчү көргеш, куба улустуң салымчолунга сагыш-сеткилиниң ханызындан каттыжып орар. Ол ындыг болурдаа ынчаш...

Ылангыя Терезаның (РСФСР-ниң алдарлыг артизи К. С. Чаркова), Эдлай Гамильтонуң (РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. А. Шурышев), чоон кадай Эльвираның (РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. С. Тодикова), танцычы Аманданың (артист В. Чебодаева), Марсело Альварес (артист Г. Саражаков) болгаш өскелерниң-даа ойнааны көрүкчүлер кончуг-ла таарзынган.

А. НУГУУРАК.

ЧУРУКТА: Тереза Фернандес (К. С. Чаркова) биле Эдуарте Грасо (артист А. Т. Щетинин).

Фото С. Абрамовтуу.

Номчукчулар четпестерни илередип тур

БЕНЗИННИ КАМНААР

«Субпак» совхозтуң Шоолу бажында хову бригадазында янзы-бүрү автомашиналар ажылдап турар. Комбайннарның бастырган тараалары шанче, а шандан Кызылче сөөртүрүнге болгаш кукурузаның ногаан массазын силостаар черже дажыглаарынга хүннүң-не 22—25 хире машина ажылдап турар.

Олар бригададан бензинни куттуруп ап, анаа хонуп турган, ажылдаар ужурлуглар. Ам херек кырында ындыг эвес. Ажыл шагы кежээ төнерге-ле хамык машиналар Кызылче хап кириптер. Эртен чолаачылар боттарының талоннары-биле Кызылдан бензин куттуруп алгаш чоруп турарлар. Хүннүң-не Кызылче киреринге, бригадаже баарынга ынча машина чеже бензин артыкка чарыгдап турарыл? Ажаап алыышкын доозулгуже чедир мындыг артык чорук кылырынга кайы хире бензин чарыгдаттынарын кым-даа ожаап көрбейн турар.

Моон ужуру чүл? Совхозтуң автомашиналарга бензин кудуп бээр ажылдакчызы Николай Кузенцов деп, чолаачылар чүгле сураан дыннаан. Ону чолаачылар тып чадаан. Сентябрьның бир хүнүнде бензин кадагалаар черниң хериминиң хаалгазы шоочалыг турган. Чолаачылар бир манзаны тура тырткаш, херим иштинче чаза базып киргеш, бензинни туралааны-биле кудуп ап турдулар. Оон учёдун кым-даа кылбаан. Совхозтуң кандыг-бир ажылдакчызы ону ооза хайгаарап безин көрбээн. Адак соолунде совхозтуң № 25—91 машиназы келди. Оон чолаачызы бензинни суг-биле дөмей кудуп турган чолаачыларны көргеш, хейде каттырар болду. Оон ынай автол, солитол деп үстерни кочал туткан кижилер келгеш-ле кудуп ап турду.

Столоваяга келгеш, чолаачы Т. Сундуй бо дугайын чугаалады: Ам канчаар, бензин бээр кижи манаа хонмас, Кызылче чана бээр болганда, бо ажыл өйүнде машиналар анаа турар эвес деп кагды. Машиналар анаа турар эвес дээри-ле шын. Ынчалзадаа бензинни камнаар херек. Бети дээрде манаа учёт ылавыла турар ужурлуг.

Совхозтуң удуртукчулары мону канчаар көрүп турары билдинмес. Бензин дээрге хемнен узуп алыр суг эвес болгай. Ол ховар болгаш машина техниканы хөделдирер чүве ол-дур. Ынчангаш, чаңгыс грамм-даа бензин анаа барбас, чогуур сорулгазынга ажыглаттынган турар ужурлуг.

Н. ЛОПСАН.

Агарлаашкын хожудаан

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң өске салбырларында хой агарлаашкынны доостур чедип турда, Хайыракан салбырында бо ажыл чаа эгелээн. Планда көрдүнген 5000 хойдан чүгле 800 хире хой агарлаттынган.

Агарлаашкынны бо хире хожудаткан турган-да, ук ажылды баттай организастаан, оон темпизи дыка оожум. Шупту 13 кыргыкчылар ажылдап, оларның 3-жү хол хачызы-биле кыргып турар. Хол хачызы-биле хүнде бир кыргыкчы 12—13 хойну, электри агрегаттың хачызы-биле 20—24 хойну кыргып турар. Часкы кыргылдага бодаарга, агарлаашкын белен болгай. Бо дээрге эң кудуг көргүзүг-дүр. Эки ажылдаар болза хүнде моон ийи-үш катап хөй хойну агарлап болур. Чамдык кыргыкчылар хүндүс 11 шак үезинде ажылга үнүп турарындан мындыг эвээш хой кыргып турар. Бир эвес мындыг эвээш кижилер бо темп-биле ажылдаар болза, арткан хойларны ам-даа төөрбү хонук хире хуусаада кыргыыр апаар.

Кыш чоокшулап келгенде агарлаашкынны ынчаар соңгаардадып болбас. Суурда ажылдавайн турар кижилерни агарлаашкынче киирип, ажылдың темпизин дүргедедир болгаш шынарын бедидер болза чогуур.

Н. КОМБУ.

ХООРАЙНЫҢ КУБОГУ ДЭЭШ

«Совет Тываның 5 чыл оюн» стадионнуң шөлүнде бут бөмбүкчүлерниң маргылдаазы мурнуку хевээр түлүктенишаан. «Буревестник» биле тудугжулар командаларының субботада болган ужуражылгазы көрүштүг эртген.

Тозан минута дургузунда кайы-даа команда сан албаан. Хоорайның кубогун тывысырын тодаргайлаары-биле оларга 30 минутаны немеп берген.

Баштайгы 15 минута эрткен, а сан 0:0 хевээр. Командалар туруш шөлүн солушкан дораан студентилер командазындан Юрий Папаргин санны ажыткан. Дараазының 7 минута чоокшулап турда, тудугжуларның Герасим Добров санны деңнештирипкен. Демисел чидиг уламчып, бөмбүк олбо талаларынче октадып-ла турган...

Оюн доостурунга чедир 5 минута арткан. Тудугжулардан Владимир Тадар-оол бир санны немээн. Түңнели 2:1 санга, тудугжуларның тиилелгези-биле доозулган.

Воскресеньеде болган ужуражылга оон-даа көрүштүг, солун эрткен. Транспорт болгаш «Динамо» командаларының эки ойнаарын көрүкчүлер билир турган.

Оюннуң баштайгы үезинде кайы-даа команданың саны дең турган. Часпарга чедир транспортчуларның саны 2:1 апарган. Олардан Юрий Белостоков, Анатолий Родин болгаш өскелерниң-даа эки ойнааны-биле транспортчулар 4:1 санга тиилээн.

Хоорайның кубогу дээш маргылдаа даарта база уламчылаар.

В. КРАСНИКОВ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага болгаш Кызылга бүлүттүгзылап каап турар хүн болур. Чаашкын шоолуг эвес, Кызылга чаашкын чок. Хат кошкактан ийи-тавынга чедир, янзы-бүрү чүк углаңыышкынныг. Агаарның температуразы: республикага — 10—15, а Кызылга — 13—15 градус чылыг.

Редактор **Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.**

КИНОТЕАТРЛАРГА

СЕНТЯБРЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Ойнап-даа, шынап-даа»** 10, 12, 2, 10, **«Черле тансылаар мен»** 4, 6, 8 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Олар баштайгылары болганнар»** 11.15, 1.15, **«Үш надар ийи»** 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Берге аас-кежик»** 10.30, 4.30, **«Николас Никльбиниң чуртталгазы болгаш ужуралдары»** 2.30, 6.30, **«Роман биле Франческо»** 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Чазыгга чедир ийи базым»** 5.15, 7.15, 9.15, **«Шипканың маадырлары»** 3.15 шактарда.

„Татрларга“ олурупкаш, делегейни дескиндир

Ганзелкадан кандыг дыннадыглар бар-дыр? Зикмундудан чүү дынналы-дыр? Базыкшылы кандыг ирги? Ам кайда турарлары?

Эрес-дидим чехословак аян-чорукчулар Мирослав Зикмунд биле Иржи Ганзелканың экспедициязының секретариадында телефонга минута санында-ла мынчаар дынналып кээр. Экспедицияның дугайын прагачылар, Брнонун, Братиславтың, Готвальдовтуң, Чехословакияның өске хоорайларының болгаш сууларының чурттакчылары айтырып турарлар. Экспедицияның туруп турары — Прагада Маяковский кудумчузунда Чехословакияның эртемнер Академиязының бажыңынга кижилер чедип келгеш, аян-чорукчулар дугайын айтырып-ла турарлар.

Телефон дагжаашкыны чүгле Чехословакияның хоорайларындан, суурларындан дынналып кээп турар эвес, олар ылангыя Москвадан, а ол ышкаш Владивостоктан хөй болур. Сентябрьның ортан үезинде Зикмунд биле Ганзелка Находкага чедип келген болгаш оон Совет Эвилелинге ийи чылдың аян-чоруун кылырын баш бурунгаар көрүп турар.

Ам Зикмунд биле Ганзелканы маадырлыг «чер алышкылар» деп адап турар, олар эмчи (ол кижи экспедицияның повары) Иозеф Коринта болгаш механик Мирослав Дрикбиле «Татр-805»-терге олурупкаш, Азияның болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң чурттарының оруктары-биле беш чыл аян-чорук кылып турары бо. 1959 чылдың апрель 22-де олар ынак белеткелдиң соонда чорупканнар. Бодунуң «Андаттынган чартык ай» деп номунга олар ол чижеглээр чүве чок аян-чорукчу белеткелиниң дугайын мынчаар чугаалап турарлар:

«Ол 1953 чылда. чайын чүве. Бескидск аргазындан мөгү чыгганнар саваларын долдуруп алгаш үнүп келгеннер. Баштай-ла, чаа тараазын ажаап каапкан шөлдеп караңналып органы, оон аңдарттынгак черге баргаш, оон соонда хемче ээтип кире берген машинаны олар көрүп каан, кайгай-ла бергеннер. Чүге ындыгыл? Мында ёзулуг орук бар-ла болгай, а олар шөлге-даа, хемге-даа халдыпла турар-дырлар».

Ол болза «Татрнып» шылгалдазы, а оон-биле кады аян-чорукчуларның шыдамык байдалының дыңалдазы болган. Ам олар кайы-даа шыдажыы эрткен деп чүвени тодаргай чугаалап болур. Оон соонда олар бедик алыг дагларның кырынче үнүп, шалбааларга дүлдүнүп, тропиктиг аргаже шургуп кирип — кандыг черге таваржып көрбээн дээр. А соонда он-он муң километрлерге санаттынар орук арткан.

Аян-чоруктуң маршрудун шыйып демдеглээн карта экспедицияның секретариадында астынган. Ганзелка биле Зигмунд Австрияны, Венгрияны, Югославияны, Болгарияны, Албанияны кончуг дүрген эрткен. Оон соонда маршруттуң кол-кол пунктулары: Турция, Сирия, Ливан, Иордания, Ирак, Пакистан, Индия, Непал, Цейлон, Индонезия, Бирма, Япония.

Экспедицияның сорулгазының дугайын чехословак эртемденнер мынча деп чугаалап турарлар: кажан географтар экспедицияже чорупканда, олар бодунун тускай мергежилиниң талазы-биле чүүлдерни чыып чорууралар, ботаниктер үнүштерни өөренир, оргитологтар — куштарны. Ганзелка биле Зигмунд бөлүүн кижилерниң амыдыралының этнографтыг болгаш социалдыг талаларынче, оларның культуразынче кол кичээнгейни салбышаан, чурттарның болгаш улустарның амыдыралында бүгү-ле онаа кайгамчыктыг чүүлдерни шиңгилеп турарлар.

«Аян-чоруктуң түңнелдериниң дугайында чүнү чугаалап болурул? Секретариаттың удуртукчузу Олег Панчак — хөйнү чугаалап болур, — деп харыылап турар. Зикмунд биле Ганзелканың Турция болгаш Иран дугайында чугаалап турар «Андарттынган чартык ай» деп бирги ному парлаттынып үнген. Өңнүг, кара-ак фотографияларлыг «Турция», «Сирия», «Бурдистан», «Кашмир» деп аттарлыг альбомнар үнгүлээн. Олар солуннарга болгаш журналдарга 100 ажыг репортажтарны, 140 радиорепортажтарны парлаткан, телевидениеге 90 фильмнерни тырттырган.

Бистиң-биле беседа үезинде Олег Панчакче телефоннааш. Суматрадан чаа телевидениелиг фильм келген деп дыңнатты. Оон ынай, Зикмунд биле Ганзелка «Кашмир» деп долу тиражтыг делгем экранныг фильмни, Ливан болгаш Курдистан дугайында анаа экранга долу тиражтыг өңнүг фильмнерни база тырттырганнар.

Олар боттарын кончуг эки репортёрлар кылдыр көргүскеннер. Олардан 30.000 фотографиялар алдынган, оларны солуннар, журналдар, эртем болгаш педагогиканың ном үндүрер черлери, энциклопедия күзелдии-биле парлап турар.

Совет Эвилелинге боттарының аян-чоруун Танзелка биле Зигмунд мынчаар тайылбырлап турарлар: «Гитлерлиг Германияга удур кадыг-дошкун чылдарның үезинде чехословак улусту хостап алган Совет Эвилелиниң дугайында хөйнү биликсеп турар бис. Бүгү делегейниң боттарының кайгамчыктыг маадырлыг чоруктары-биле кайгаткан совет улус-биле чоок өннүктежирин күзеп турар бис».

Совет Эвилелинге аян-чоруктуң маршрудуу мяк белеткеттинген. Мирослав Зикмунд биле Иржи Ганзелканың 30 муңдан эвээш эвес километрни эртери, Приморьеге, Якутияга, Сибирге, Бурчер крайынга, Уралга болгаш Эвилелдиң Европа кезээнге баргаш ажылдарының дугайы билдингир. Оларның планында — солунга болгаш радиога репортажтар, теле болгаш кинофильмнер, фоторепортажтар. Олар Совет Эвилелиниң дугайында бети дээрге-ле ийи номну бижир деп турарлар.

Чер алышкылар, совет черге силерниң улуг чедиишкиннерни күзедивис!

И. МАСЛЕННИКОВ.

СЭТА-ның корреспондентизи.

Прага!

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13; харыысалгалыг секретарьның 23 — 35, кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25—38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш кедээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—00703. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. СЕНТЯБРЬ 25 СРЕДА № 228 (5632).

Өртээ 2 көп.

Марксизм-ленинизмниң принциптериниң талазы-биле хензиг-даа дүжүп бербес бис, бистиң чорудуп турарывыс политикага кандыг-даа авантюрисчи шураашкыннарга алыспас бис,—чүге дээрге бистиң партияның, бүгү коммунистиг шимчээшкинниң ленинчи угланыышкынын боттандырарындан совет кижилерниң болгаш бүгү улустарның амыдыралчы эрге-ажыктары, делегейниң революсчу чорудулгазының чаа-чаа чедиишкиннери, тайбыңның болгаш социализмниң салым-чолу хамааржыр болгай. Ол шынчы ленинчи оруктан бисти чайладыр дээн кандыг-даа оралдажыышкыннарга удур бистиң партиявыс демисежип келген болгаш демисежир-даа.

(Совет чазактың Медеглелинден).

СОВЕТ ЧАЗАКТЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

III.

Боттарының политиказы-биле улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун чидиглендирериниче херекти чыгап, делегейни термоядролуг дайынче ыдалап турары дээш делегейниң хөй-ниитизиниң чөптүг-биле кедирип турар буруудадыышкыны-биле холбаштыр сөөлгү үеде БУР-нуң удуртукчулары боттарын агартыр ужурга болганчок-ла таваржып турарлар. Сентябрь 1-де медеглелинге кыдат удуртукчулар тайбынның болгаш тайбын кожа-хелбээ дугуннаашкынның политиказынга олар кажан-даа удурланып көрбээн, харын, ындыг эвес, дайынны чайладырының эң ызыг талалакчылары болуп турар янзылыг кылдыр бүзүредирин оралдашканнар.

Бир эвес ол чугаалар дайынның болгаш тайбынның айтырыгларынга, делегей кырынга оларның политиказынга ККП-ниң удуртукчуларының үзел-бодалдарынга херек кырында эргилде болган чүве болза, байыр чедирип болур ийик. Ынчалзажок херек кырында олар ындыг эргилде дугайын хаайынга-даа какпайн, а мурнуку хевээр, дайынның болгаш тайбынның айтырыгларынга улустарның айыыл чок чоруунга шынгыы уржуктарны таварыштыргы дег, боттарының алдагдалдыг бодалдарын камгалап турарлар. Оларның амгы болгаш мурнуку чугааларының аразында ылгалы чүдел дизе, олар ам чүгле боттарының херек кырында туружун улам дуглап, тайбынга ынакшыл дугайында, тайбынны камгалаар дугайында сөстер-биле ол туружун чажырарын оралдажып турарында болур-дур.

Ынчаарга медеглелдиң авторлары, буруу шапышаан, база боттарын агартынмышаан, улам будулуп, дайынның болгаш тайбынның айтырыын кыдат удуртукчуларының чогум канчаар көрүп турарынга холбаштыр чаа-чаа чигзиниишкиннерни үндүрүп турар.

Олар чогум чүнү бүзүредирин оралдажып турарлары? «Хунци» журналга парлаан «Ленинизм делгерезин!» деп сургакаан статьядан келир үедеги дайынга кижи төрелгетенниң шуптузу эвес, а чартыы өлүр дугайында, термоядролуг дайынның соонда кижи төрелгетенниң мурнунга ажыттынар «кайгамчык перспективалар» дугайында Мао Цзэ-дунуң чугаалаан сөстерин текстизинден ангылааш, шын эвес тайылбырлаан цитаталарны совет документилерде шын эвес ажыглаан деп турарлар.

Ындыг болза ол ийи цитаталарны кым хажыдып, шын эвес тайылбырлап турары дээр дугайында айтырыгны көөрүнге белен бис.—анаа моон адаанга доктаап көрээлиңер.

Мынчангаш дайынның болгаш тайбынның айтырыгларынга кыдат удуртукчуларының туружунга хамаарыштыр делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң болгаш дептилгелиг хөй-ниитизиниң эң дүвүрээзиниг айыылзаныышкынының буруу шапайын, харын чүгле база катап бадыткааш, олар боттарының буруузун көзүлдүр илерезип турарын медеглелдиң авторлары канчап көрбейн турарлар деп. Олар чүнүң дугайын чугаалап турарлары? Шыны-биле сөглээрге, делегейниң чаа дайыны болу берзе, кижи төрелгетенниң кайы хире кезии — чүс хуузу азы чүгле чартыы өлүр бе дээр дугайын чугаалап турарлар. Медеглелде мынчаар чугаалап турар: «Эш Мао Цзэ-дунуң 1957 чылда чугаалааны, үстүнде цитатада көргүскен сөстерни ядролуг дайынны империализм өөскүдүпсе, кижи төрелгетен кырлып калыр дээр янзылыг бадыткап турар кижилерниң адрезинге чугаалаан». «Бис оларның мунгак болгаш шуут ангадаан бодалдары-биле чөпшээрешпес бис. Бир эвес империализм ядролуг дайынны өөскүдүптер болза, ол чорук ынды дээрге-ле чер бөмбүрзээниң чонунуң чартыын өлүмге таварыштырар деп чугаалап турар бис» деп, медеглелде оон ынай бижээн. Түңнелинде мынча дээн: «Бистер кижи төрелгетенниң чырыткылыг келир үезинге бүзүрелдиг бис».

Бо дээрге дендии бужар чугаалар-дыр. Кижи төрелгетенниң чартыы кырлып каар болза, кандыг «кайгамчык келир үе» дугайын чугаалаар чүвел! Оон удакчок айыылдыг чүве өске чүүлде-дир: дайынның таварыштыргы дег уржуктарынга хамаарыштыр мында көргүскен баш удур сөглээшкиннерни кыдат удуртукчулар келир үеде чүү болурун анаа-ла сагыш-биле бодаарын күзээш эвес, а тодаргай үгшитиг политиканы үндезилээр дээш кылып турарлар-дыр.

Ону медеглелдиң авторлары боттары чажырбайн турарлар. Термоядролуг дайынның оюнга чеже хире кижилер кырлырыл дээр дугайында маргылдаага түңнелин кылгаш, олар мынча деп бижээннер: «Американ империализминиң ядролуг күткүүшкүнүң болгаш ядролуг кыжаныышкынының турда, айтырыгның чогум утказы, кедизинде баргаш, кандыг политиканы чорудары — удурланыышкын кылыр бе азы дүжүп бээр бе дээрзинде болуп турар». Совет удуртукчулардан кым-даа дүжүп бериишкин дугайында айтырыгны тургуспаан болгаш тургузуп-даа шыдавас турганы билдингир. Совет Эвилели кайгамчык улуг ядролуг күчүнү ынчаар дээш тургуспаанна болгай. Бир эвес империалистиг агрессорлар социализм лагеринче халдап келзе, күштүг ойтур шавыышкынга таваржыр дээрзинге чигзиниг чок болгаш турбас-даа.

Айтырыг оон өскээр туруп турар: Тайбын дээш шынгыы болгаш бүгү күштер-биле демисежири херектиг бе, даштыкы политиканың кол шугуму болур, янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбын кожа-хелбээ дугуннаашкынының принциптерин барымдаалаар херектиг бе, азы «калчаараннарның» аайынга кирип, улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун күшкүреринге империалистер-биле чаржып апаар бе? Ынчангаш ол айтырыгны шиитпирлээрде кыдат удуртукчулар чаа дайынның оюнга кижи төрелгетенниң чартыы азы чүс хуузу кырлыр апаар дижип чугаалап турарлар. А бир эвес «чүгле» чартыы өлүр апаар чүве болза,— оон ийиги чартыы «кайгамчык үени» манаар болганда, чүү кандыг-даа бол, дайынче диттигип кирип-тер апаар ышкажыл?

Айтырыгны шак ынчаар тургузуп турарын кыдат чазактың сентябрь 1-де медеглелинде ол хевээр көргүскен. Мао Цзэ-дунуң чугаалаан сөстери бүзүредип турар-дыр: («...ынды дээрге-ле кижи төрелгетенниң чартыы өлүр, а чартыы артып калыр. Ынчалзажок империализм чер кырындан аштаттынган турар болгаш бүгү делегей социалистиг турар»). Ол утка-биле алырга, «Хунци» журналдан алган медеглелде маргыжарын оралдажып турар — дайын болу берзе тиилээн улустар «өлүп калыр империализмниң бузундуларының мүн катап улам бедик цивилизацияны тургузар дээн» цитата оон-даа тудак чок кескү-дүр.

Термоядролуг халаптан чеже кижилер өлүрүл—бүгү кижи төрелгетен бе азы оон чартыы бе дээрзинден хамаарыштыр политиканы чорударын саналдап, ындыг туруштарга маргылдаа кылыр чорук коммунистерге мырыңай таарышпас деп санап турар бис. Бистерге, марксистчилер-ленинчилерге, бүгү улустарның салым-чолу үнелиг. Амгы үениң ядролуг чепсээ деп чүл дээрзин бүрүнү-биле медереп билип турар бис, ынчангаш делегейниң чаа дайынын чайладыры дээш демиселге күжениишкиннерни мөөниээриниң орнунга, кыдат удуртукчуларның келир үедеги дайынга когаралдарның хемчээлинге хамаарыштыр баш удур сөглээшкиннери мугулай болгаш харысалга чок чорук-тур деп санап турар бис. Бир эвес коммунистер, тайбын дээш демиселчилер, тайбынга ынак бүгү күштер атомнуг бомбаларның кээп дүжерин болдурупта болза, ынчан чеже кижилер өлүрүл, чеже кижилер дириг артарыл дээр дугайында айтырыг чазактарның болгаш политиктиг партияларның аайынга кирбес апаар. Ол айтырыг шериг техниказы-биле, дайынның хөгжүлдезиниң логиказы-биле, ядролуг чепсектиң дорт азы хажыы салдарының кавызынга таваржы бээр чурттарның болгаш улустарның саны-биле шиитпирлеттинер.

Атомнуг дайын болгаш оон уржуктарының дугайында айтырыг талазы-биле СЭКП-ниң тодаргай туружун хажыдарын оралдашпышаан, кыдат удуртукчулар СЭКП-ниң удуртулгазынга, эш Н. С. Хрущевка хамаарыштыр акы-дунма партияларның Бухарест чөвүлел хуралынга амгы үеде ядролуг чепсек бар апарганда, «улусчу ополчение — ол дээрге армия эвес, а чүгле эът-тир» деп медеглээн деп нүгүлдү кылып турарлар.

Ындыг мелегей чүвени бодап алгаш, медеглелдиң авторлары ол-ла дораан өөртан даан чегенчиг түңнелди мынчаар кылганнар: «Делегей бөмбүрзээниң бүгү үш миллиард чону совет удуртукчуларның караанга чүккүй-ле ажык чок бок болуп турар ышкажыл».

Совет даштыкы политиканың бедик гуманизмин, улустарның салым-чолу дээш бистиң демиселивисти билир кижилерден ол хоозун чүвеге кым бүзүрээрил? Шынында Н. С. Хрущев дараазында чүүлдү медеглээн:

«Эштер, кыдаттар биске ажынмазыннар, дайылдажыр улуг дуржулга силерде бар-ла болгай, ынчалза-даа колдуунда партизан дайынының дуржулгазы бар, а бистер гитлерчи Германия-биле оон артык, классиктиг дээр шынгыы дайынны чоруткан бис. Империалистиг стратегтер ам дивизияны пушка эъди деп санап, олар ам өске чүүлдү: кымда чеже водородтуг бомбалар, дайынчы самолёттар барын санап турарлар. Бир эвес шаанда дайзынны ылавыла чыдалар-биле чыскаалдап үндүрер турган болза, ам бомбалар октаар апаар». Бухарестиге чугаалаан чугаа ол-дур. Кыдат удуртукчулар оортан чүү ындыг бак чүвени көрүп каапнары ол?

Кыдат теоретиктер «кайгамчык келир үе» дээр чүвезинге боттарының рецептилерин үндезилээрин шын-на туразы-биле кыла бергеннер. Олар харын бир хоойлуну безин үндезилээрин оралдажып турарлар. ол хоойлуну сагыы алырга, хөй кижилер өлген тудум, революцияның херээнге улам эки болуп турар. «Империализм болгаш бүгү реакционерлер — саазын парлар» деп кыдат чыындыда «чүзүн-баазын реакционерлер революцияны террор аргазы-биле узуткаарын оралдажып келгеннер, хөй кижилер өлүрткен тудум, революцияның күжү эвээш болур деп бодап турганнар» деп бижээн.— «Ынчалзажок ындыг реакцылыг субъективтиг күзелдерге чөрүштүр реакционерлер хөй кижилерни өлүрген тудум, революцияның күштери хөй болуруну, реакцияның өлүрү чоок болурунуң дугайын фактылар чугаалап турар. Ол болза чайлаттынмас хоойлу-дур».

Социалистиг чурттар, коммунистер фаталистер апаарынче база чаа дайынга чоннуң чартыы чайлаш чок когаралга таварышкан турарынче кыдат удуртукчулар кыйтырып турарлар. Чүгле чартыы деп бе! Чонунуң саны сырый чурттарның, дайын чорудулгаларының төвү болу бээр чурттарның чидирии хөй болу бээр, оларның улустары шуут чок болу берип болур.

Шынында олар ол дугайын шуут ажы-биле хөй удаа чугаалап келгеннер. Чижээ, ККП ТК-ның кежигүнү Тао Чжу дээрзи-биле беседага бир чехословак журналист 13 миллион кижи чурттап турар Чехословакияга термоядролуг дайын болган таварылгада бүгү нация кырлып каап болур дээрзин сагындырып чугаалаарга: «Хыдыкчы дайын болу берген таварылгада социалистиг лагерьде кирип турар бичии чурттар боттарының эрге-ажыктарын бүгү лагерьниң эрге-ажыктарынга чагыртыр апаар» деп харыылаан. КУР-нуң өске бир харысалгалыг дүжүмеди совет төлээлекчилер-биле беседазынга Италияның Компартиязының чиңгине секретары эш Тольяттиниң бодунуң улузунуң салым-чолу дээш дүвүрээзиниң илеретпишаан, термоядролуг дайын болу берген таварылгада бүгү Италия үрелген турар деп чугаалааның шын эвес деп бадыткаан. «Өске улустар артып калыр болгай, а империализм узуткаттынган турар?...» деп ол дүжүмет медеглээн.

Делегейниң термоядролуг дайынының дугайында айтырыгга кыдат удуртукчуларның үзел-бодалы ынчаар илерэп турар-дыр. Олар дайынның чедирер улуг когаралдарын барымдаалаарын бодавайн, эртемниң бадыткаашкыннарын херексеп көөрүн күзевейн, харын делегейниң чаа дайынының айыылдыг уржуктарын, харын бистиң планетавыстың чонунуң чартыы кырлып калыр таварылгада безин ажыр хөөредип болбас деп шырбайып, аки ажыглаарынга төлептиг кылдыр бадыткап турарлар. Ынчаарга бир эвес кижи төрелгетенниң кандыг-бир кезээ — чартыы, чартыындан хөйү азы эвээжи — бүдүн артып-даа каар чүве болза, дириг артып калыр кижилер, кажан хоорайлар, экономиканың болгаш культураның төптери радиоактивтиг ыйбалар болу бээр, бүдүн чурттар ядролуг отка өртенип калган турар, а черниң атмосферазы өлүм тарадыр радиоактивтиг бүдүмелдер-биле хораннаттынган турар байдалда чаа бедик цивилизацияны дүрген тургузуп аптарынга кым шыны-биле корда́ар боор.

Политикага боттанмас күзелдерни эвес, а термоядролуг дайын бүгү улустарга, бүгү делегейге халаптыг уржуктарлыг болур дээрзин барымдаалаар херек. Бүгү чурттар, дайынны чурттап эрттирген ындыг чурттарда, бодунуң хөгжүлдезинге он-он чылдар, а харын-даа чүс чыл аткаар октаткан турар апаар. Кижилерниң кезии өлүр, ол черле ажырбас, нелер уругларны төрүптер, кижи төрелгетен аймаа хоозуравас деп, кыдат удуртукчуларның ынчаар көргүзерин күзеп турары ышкаш, термоядролуг дайын болган делегейге кижилерниң төрүттүнери-даа ындыг эвес болур.

Кыдат удуртукчулар ол бүгү фактыларны барымдаалазарын күзевейн турар: алыс утказы-биле алырга, термоядролуг дайынны чорудуп болур деп, олар суртаалдап турарлар. Чүл ол, онза маадырлыг чорук бе азы кандыг-бир чаа илерээн буянныг сеткил бе? Ажылчын ангының, күш-ажылчы чоннуң баштыңчыларының бедик хүлээлгези-биле ындыг туруштуу дүүштүрүп болур бе? Шуут чугаалаарга, бир эвес термоядролуг дайын кыптыгып үне бээр болза, ол дайынның оюнга кым өртенир апаарыл дээрзиниң дугайында айтырыгны Пекинге бодап көрген бе? Империалистер, монополистер өртенир апаар бе? Чүгле олар эвес, олар дайынны кыпсып үндүрер, ынчаарга ол дайынга күш-ажылчы кижилерниң, ажылчыннарның, тараачыннарның, интеллигенцияның хөй-хөй массалары кырлыр апаар.

Чоннуң мурнунга харыысалганы хүлээп турар марксистчи чаңгыс-даа партия кыдат айтылганы бодунуң политиказының үндезини кылдыр салырынга кажан-даа чөпшээрешпес.

Маргылдааның алыс утказы ындыг болуп турар-дыр. Ынчаарга ам цитаталар дугайында айтырыгны катап көрээлиңер. Медеглелдиң авторлары 1957 чылда Москва Чөвүлел хуралынга Мао Цзэ-дунуң чугаалаан бодалдарының эдип каан текстизин чижек кылдыр кирип турар-дыр. Ол текст ёзулуг текстен шуут ылгалып турар. Чүвениң шынын тывары-биле, чөвүлел хуралдың киржикчилери олуржуп турда Мао Цзэ-дунуң чугаалаан ылаптыг сөстерин чөвүлел хуралдың протоколундан чижек кылдыр кирип көрээли. Кыдат удуртулганың алдагдалдыг үзел-бодалдары ол чугаада онза илергейи-биле көстүп турар.

«Келир үедеги дайын чеже санның кижилерге өлүм-чидимни таварыштырып болурун баш удур бодап болур бе?—деп, ол чугаалаан. — Бүгү делегейниң 2.700 миллион чурттакчыларының үштүн бир кезээ, тодаргайлаарга чүгле 900 миллион хиреэ өлүр боор. Бир эвес шынап-ла атомнуг бомбаларны октаар болза, ол-даа эвээш болур деп санап турар мен. Ол кончуг коргунчуг болбайн аан. Ынчалза-даа чартык кезии хиреэ кырлыр болза, ындыг-ла багай эвес болур ийик. Чүге? Чүге дээрге бистер ону күзеп турар эвес, а олар, олар биске дайынны өөскүдер бодап турар-дыр. Бир эвес дайылдажыр апаар болзувусса, атомнуг болгаш водородтуг чепсекти херегләэр апаар. Кижи төрелгетенниң кезии, харын-даа хөй кезии кырылган турар шак ындыг качыгдалдар кижи төрелгетен делегейинге болур апаар деп, мен хуула бодап турар мен. Бо айтырыгның талазы-биле мен Неру-биле маргыштым. Бо талазы-биле меңээ бодаарга, ол арай-ла пессимистиг хөөнүг кижи болду. Бир эвес кижи төрелгетенниң дең кезии узуткаттынган турар болза, кезии артып калган турар, ынчаарга империализм бүрүнү-биле узуткаттынган турар болгаш бүгү делегейге чүгле социализм турар апаар, а чартык чүс чыл азы бүдүн чүс чыл дургузунда чурттакчы чон база катап өзүп келир, харын-даа чартыындан хөй апаар деп мен анаа чугаалаан мен».

Ол чугааның алыс утказы сентябрьның 1-деги медеглелде бүрүнү-биле бадыткаттынган, ынчалза-даа бо документиде чижек кылдыр кирген текстиниң хевиринде оон ёзулуг утказын чажырып кажарлаарынче чүткүлдүң дугайын чугаалап турар сөстер болгаш фразалар бар. Чижээ, мынча дээн сөстерни медеглелде онзалап каан: «Бистиң кыдатта тургузуушкунну боттандырып турар, бис тайбынны күзеп турар бис. Ынчалзажок бир эвес империалистер чүнү-даа тоовайн, дайынны кыпсып үндүрер болза, бистер дижиивисти ызырнып алгаш, тургузуушкунну соңгаарладыр болгаш олче дайын сөөлүнде катап кирер ужурга таваржыр апаар бис». Херектиң ужуру чүдел дээрге, 1957 чылдың Чөвүлел хуралынга чугаалаттынган сөстер мырыңай ол эвес дээрзинде болуп турар. Мао Цзэ-дунуң чугаалаан сөстери бодур: «Кыдатта тургузуушкун болур-чогууру-биле ам-даа калбарбаан. Бир эвес империалистер дайынны өөскүдүп үндүрүптер болза, бистер тургузуушкунну соксадып каарынга белен бис; баштай күжүвүстү шенеп көрээлиңер, а оон соонда тургузуушкунче ээп кирээлиңер».

Бо чугаа мырыңай сыр өске утканыг дээрзин кым-даа эскерип каар-дыр. «Баштай күжүвүстү шенеп көрээлиңер, а оон соонда тургузуушкунче ээп кирээлиңер» деп кыйгырыг чүнү айтып турарыл? Ол болза тайбынче, тайбын кожа-хелбээ дугуннаашкын дээш демиселче кыйгырыг чүве бе, ынчаш? Алыс утказы-биле алырга, ол дээрге дайын үскүлежиишкиниң кылырынче, социализм-биле капитализмниң аразында чөрүлдээлерни дайын-биле шиитпирлээринче кыйгырыг-дыр. Ол айтылганы аңаа бир өскээр чугаалаттына берген чүүл кылдыр көргүзерин кым-даа чедип ап шыдавас. Мао Цзэ-дунуң ол чугаазын кыдат удуртукчуларга сагындырарга, чугаа болза империалистер улустарга дайынны өөскүткен таварылга дугайында болуп турган деп сылдаг каккаш, олар таарзывайн турарлар. Оон-биле холбаштыр мынчаар айтырары биске күзенчиг болур ийик: капитализмни ажар тиилелгениң оон өске перспективазының дугайын олар кажан база каяа чугаалап турганнарыл, социалистиг чурттар капитализмге аштырыышкынны тайбын чарыштың оруктарынга таварыштырып болур деп, олар кажан база каяа тодаргай медеглээннерил?

«Тайбын экономиктиг чарыш империализмге удур демиселдиң боттуг чепсээ эвес-тир», «тайбын кожа-хелбээ дугуннаашкынны социалистиг чурттарның чиңгине политиказы кылдыр хүлээп алдынмас» дээр дугайында идеяны кыдат парлалгага, ККП-ниң документилеринге үргүлчү болгаш шудургу суртаалдап турар.

Кыдат удуртукчулар тайбын кожа-хелбээ дугуннаашкынның орнунга «соок дайынны», делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң байдалын бар шаа-биле мактап турарын фактылар көргүзүп турар.

1958 чылда-ла, кажан революцияның эрге-ажыктарынга «соок дайынның» байдалының ажыктыынга хамаарышкан үзел-бодал Пекинге чүтле хевирлеттинип эгелеп турда, БУР-нуң удуртукчузу дараазында бодалдарны хөгжүдүп турган: Барын тала соок дайынны бодунга ажыктыг деп бодап турар. Ынчалза-даа херек кырында ол «бистиң чурттарывыска улам ажыктыг». Сөөлзүредир ындыг янзылыг бүзүредигни кыдат удуртукчулар бүдүн «теория» кылдыр хөгжүткеннер. «Коста-Риканың Улусчу авангард» партиязының ТК-зының III пленумунуң резолюциязында чугаалап турары болза: «Делегей политиказының дугайында айтырыгларның талазы-биле беседаларга кыдат удуртукчулар революстуг демиселди хөгжүдеринге «соок дайын—ол дээрге эки чүве-дир», «дүшкүүрлүг чоруктуң байдалы — ол дээрге эки байдал-дыр» деп бистиң эштеривиске чугаалап турганнар.

Ол идеяларны КУР-нуң парлалгазында калбаа-биле пропагандалап турар. Каш чижектерни көргүзээли. 1962 чылдың декабрьда «Жэньминь жибао» солуннуң бижээни: «Тайбын кожа-хелбээ дугуннаашкынның аргазы-биле «дайыннар чок делегейни» тургузуп болур дугайында бадыткал ол дээрге — мырыңай мугулай чүве-дир». 1961 чылдың декабрьда Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Стокгольмга болган сессиязынга ККП ТК-ның кежигүнү Лао Чэн-чжи болза империалистер-биле дугуржулгаларны чедип ап болур болгаш тайбын кожа-хелбээ дугуннаашкынны хандырып болур деп бодап турар кижилер боттарын төөредип турар-дыр деп бадыткап турган.

Бо айтылгаларның утказын кичээнгейлиг бодап көрээли.

Бир талазында, кыдат удуртукчулар империализм дугуннап турда дайын чайлаш чок болур деп бадыткап, делегейниң дүшкүүрлүг чоруу, «соок дайын» — ол дээрге чаагай чорук болур-дур дээр үзел-бодалдарны пропагандалап турар. Өске талазында, бир эвес делегей дайыны болу берзе, ындыг-ла коргунчуг чүве болбас, чүге дээрге, улам кайгамчык келир үени тудуп тургузар кижи төрелгетенниң чартык кезии дириг артар болгай деп, олар чугаалап турарлар.

Бир эвес бо бүгү бодалдарны чаңгыс даай кылдыр холбаштырар болза, бир эвес империалистер тайбынның күштериниң бүгү күжениишкиннеринге чөрүштүр дайынны өөскүдүп үндүрүп келзе, чугаа чүгле чүү болу бээриниң дугайында болуп турар эвес деп чүве билдингир апаар. Чок, ындыг чугаалар — чүгле ыштыг кежеге-дир. Херек кырында кыдат удуртулганың туружу мырыңай сыр өске чүүлдү көргүзүп турар-дыр. Болуушкуннарның хөгжүлдезиниң дайын талазы кыдат удуртулгага чайлаш чок болур чүүл болуп турар болгаш тайбын талазындан безин артык күзенчиг болуп турар-дыр.

Бо бүгүнүң сөөлүнде тайбынның болгаш тайбын кожа-хелбээ дугуннаашкынның талалакчылары кылдыр боттарын көргүзери кыдат удуртукчуларга бергедей бээр.

Ынчалза-даа хамык ужур чүгле цитаталарда болгаш медеглелдерде эвес-ле болгай. Кол чүве чүдел дизе, сөөлгү чылдарда БУР-нуң удуртукчулары ындыг политиканы практикага чорудуп турарында, янзы-бүрү социал тургузуглуг чурттарның аразында тайбын кожа-хелбээ дугуннаашкынны тура тепсир дээр оларның чүткүлүнден кандыг-даа чигзиниишкиннерни ол политика артырбайн турар.

Делегейниң термоядролуг дайынын болдурбайн барып болурунга бүзүревейн, кыдат удуртукчулар делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырар талазы-биле Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның саналдап турар хемчеглерин боттандырарының оруунга моондактарны тургузуп турарлар. Социалистиг чурттарның, тайбынга ынакшылдыг улустарның күжениишкиннериниң ачызында сөөлгү чылдарда делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чавырлыышкыны илереп келгенде, ККП-ниң удуртулгазы ындыг чавырлыышкынны үзерин таварылга бүрүзүнде бүгү-ле аргалары-биле оралдажып келген. 1959 чылда делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чавырлыышкынының илереп келгени, Совет Эвилели биле АКШ-тың аразында «соок дайынның», ылангыя эш Н. С. Хрущевтуң АКШ-ка чорааның соонда, чамдык чавырлыышкыны делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң шугумунче кыдат удуртукчуларның атаказының чылдагааннарының бирээзи болган дээрзинге ам кандыг-даа чигзиниишкин чок.

Чогум-на харын ол үеде кыдат удуртукчулар индий-кыдат кызыгаарга чепсектиг үскүлежиишкинни өөскүдүп үндүргениниң таварылга болган деп санап болбас, ол үскүлежиишкин делегейниң чүгле ол районунга чидиг байдалды тургускан эвес, харын база ниитизи-биле делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң илереп келген чавырлыышкынның алызында барган үзеринче угланган турган.

1959 чылда шынгыы кыдат-индий чөрүлдээниң тыптып келгениниң эгезинде-ле эрги шаг-үелерден Кыдатка болгаш Индияга салгал болуп арткан, Гималайларда кызыгаар девискээрлер дээш маргылдааны чидиглендирери болгаш ону чепсектиг улуг чөрүлдээ кылдыр хуулдурар чорук чүгле кыдат-индий харылзааларга эвес, харын база делегейниң бүгү байдалынга таарымча чок уржуктары-биле айыылдыг болуп турар дээрзин совет удуртукчулар КУР-нуң чазаанга ажы-биле медеглеп турганнар. Кызыгаар маргылдааларынга, харын, кыдат-индий маргылдаа ышкаш ындыг маргылдаага ленинчи бодалдарны барымдаалаза чогуур деп санап турар бис, ол бодалдарны ёзугаар алырга, бот-бодунуң күзели бар турда, кандыг-даа кызыгаар айтырыгларын боо-чепсекти ажыглавайн тургаш шиитпирлеп болур.

Гималайларга шынгыы кыдат-индий чөрүлдээ тайбынның херээнге эң-не таарымча чок уржуктарлыг болганын, Азияда антиимпериалистиг фронтуга улуг когаралды чедиргенин, Индияның демшилгелиг күштерин эң аар-берге байдалга тургусканын бүгү кижилер ам безин көрүп турар.

Манап турганы ышкаш, Кыдат боду база чүнү-даа удуп албаан болгай. Оон ат-алдары делегейниң, хамыктың мурнунда, Азияның болгаш Африканың улустарынга көзүлдүр канчап-даа өспээн. Чоокта чаа боду хамаарышпас чорукту чаалап алган болгаш улустарга үлегер-чижек болуп турган база бир социалистиг чурт, бодунуң шериг талазы-биле артык чүүлдерин ажыглап алгаш, нейтралисчи аныяк күрүне-биле шериг чөрүлдээзин өөскүдүп, девискээрниң кандыг-бир кезиниң дугайында айтырыгны бодунга ажыктыг кылдыр шиитпирлээрин ындыг арга-биле чедип алырын оралдажып турарын улустар аймаазырал болгаш шуулдаашкын-биле көргеннер.

Кыдат удуртукчулар социалистиг өске-даа чурттарның болгаш акы-дунма партияларның эш-хуузунуң сүмелерин херекке албааннар. Харын олар ол сүмелерни делегей кырынга кыдат удуртукчуларының деткиириң күзевээни кылдыр көрген болгаш эш-хуузунуң бо сүмелерин боттарынга улуг эгенчиг чүүл кылдыр үнелеп көргеннер. «Чөрүлдээлерни чүү болдурганыл?» деп чүүлүнге кыдат эштер акы-дунма партиялар-биле боттарының чөрүлдээлериниң эгелээнин индий-кыдат кызыгаарга шынгыы чөрүлдээге Кыдаттың туружун Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар чугаажок деткиивээн факт-биле шуут холбаштырып турарлар.

Нейтрализмниң политиказын херек кырында тура тепсип турар КУР-нуң удуртукчуларының хөделиишкиннери хосталган чурттарга, бирги ээлчегде Индияга боттарының саллырын күштелдиреринге империалистиг күрүнелерге дузалап турар. Бо бүгү национал хамаарышпас чорук дээш демиселдиң хөгжүлдезин моондактап база делегей кырында күштерниң дензигүүрүнге таарымча чок салдарны чедирип болур. КУР-нуң чазаа Азияда болгаш Африкада ажык реакцылыг ёзу-чуруумнарга, оон иштинде империалистиг шериг блоктарында бактаап турар чурттарга чыпшылаңнап тура, нейтралисчи чуртту оон ынчаар көрүп турары харын билдинмес-тир.

Кыдат удуртукчулар ССРЭ-ниң талазындан Индияга дузаламчы дугайында айтырыгга кара сагыштыг бодалдарын антисоветтиг сорулгаларынга үргүлчү ажыглап турарлар. Ынчалза-даа Совет Эвилелиниң дузаламчызы империализмге удур, боттарының хамаарышпас чоруу дээш демиселге хосталган чурттарның улустарының экономиктиг болгаш политиктиг туруштарын быжыглаар дугайында сагыш салыышкыны-биле сиңниккен дугайында шынны кыдат удуртукчулар боттарының улузунга чугаалавайн турарлар.

Ол политика бодунуң илерээшкинин Индия-биле бистиң харылзааларывыстан тыпкан. Нейтралисчи туруштарга быжыгланып алырынга Индияга экономиктиг кулданыгны дегээр дээр империалистерниң оралдажыышкыннарынга удур туржурунга англи империализмниң тергиидели ап октапкан индий улуска Совет Эвилели дузалап келген. Ындыг политика шын, чүге дээрге, тайбынның болгаш социализмниң эрге-ажыктарынга дүгжүп турар деп санап келген болгаш санап-даа турар бис.

1959 чылга чедир Кыдат Улус Республика Индия-биле харылзааларынга ындыг политиканы чорудуп келгенин сагындырары артык эвес. Азияның ийи улуг күрүнелериниң аразында чаагай кожа-хелбээ харылзааларның хөгжүлдези, тайбын дээш, империалистерниң агрессчи бодалдарынга удур демиселге оларның боттарын деткижип турар чоруу бисти өөртүп турган. Кыдат болгаш индий удуртукчуларның найыралчы харылзааларын, тайбынга ажыктыг кылдыр оларның кады кылып турган медеглелдерин, ылангыя премьерлер Чжоу Энь-лайның болгаш Неруның чарлазаны панча-шиланың принциптерин чүүлдүгзүнүүшкүн-биле хүлээп ап турган бис. Бо бүгү турбуже, кыдат-индий чепсектиг үскүлежиишкин совет кижилерге-даа база ол ышкаш делегейниң бүгү хөй-ниитизинге-даа шуут хенертен болган чүүл болган.

Индия совет боо-чепсекти ажыглавышаан, Кыдатка удур дайылдажып турар деп медеглевишаан, кыдат удуртукчулар ам буруудадыышкын кылып турар. Ынчалза-даа, бирээде, ол чорук херек кырында боттуг чүүлге дүүшпейн турар. А ийиде, ол логиканы барымдаалааш, индий чазак болза кыдат шериглер совет боо-чепсекти ажыглавышаан, Индияга удур дайылдажып турар деп медеглээринге артык улуг барымдааларлыг болуп турар, чүге дээрге Совет Эвилели Кыдатка шериг талазы-биле кайы хире дажок улуг дузаламчыны көргүзүп турары бүгүдеге билдингир болгай.

Бис эң дээре күзелдерни барымдаалааш, социалистиг Кыдатка-даа, тайбынга ынакшылдыг Индияга-даа дузалап келген бис. Шынгыы кыдат-индий чөрүлдээ биске ханы хараадаашкынны болдуруп турар деп медеглээривисте ол найыралчы бодалды, тайбынны, антиимпериалистиг күштерниң чаңгыс эвин быжыглаарының эрге-ажыктарын удуртулга болдурган бис. Ол шынгыы чөрүлдээни тайбын арга-биле чугаалажыышкыннарның аргазы-биле таарыштыр шиитпирлээр чорук кыдат болгаш индий улустарның эрге-ажыктарынга, бүгү делегейде тайбынның херээниң эрге-ажыктарынга дүүшкен турар ийик дээрзин ам-даа санап турар бис.

БУР-нуң чазаа бо айтырыгның талазы-биле ленинчи туруштардан улам ырап бар чыдар деп санаар барымдааларны берип турар хөделиишкиннерни кыдат тала сөөлгү чылдарның дургузунда кожазы күрүнелер-биле кызыгаарларга болдуруп турар. Кызыгаар айтырыгларынга улустарның кичээнгейин сагыштыы-биле мөөпневишаан, КУР-нуң удуртукчулары өске улустарга хамаарыштыр националисчи хөөннерни болгаш чөөпшеккек чорукарны өөскүдүп турар.

1960 чылдан эгелээш кыдат шериг албанныглар болгаш хамаатызы кижилер совет кызыгаарны үргүлчү үреп келген. 1962 чылда безин кыдат таладан совет кызыгаарга беш муң ажыг үрээшкиннерни кылганы дансылаттынган. Совет девискээрниң түс-түс участоктарын чөпшээрел, дугуржуушкун чокка «шиңгээдип алыр» дээр оралдажыышкыннарны безин баш удур кылып турар. Кызыгаарны эртип келген кыдат хамаатыларның бирээзинге Хэйлунцзян можунуң улус комитединиң директивазы чораан, ол директивада чугаалап турары мындыг: «Амурнуң болгаш Уссуриниң маргылдаалыг ортулуктарынга балык тудар үезинде совет кызыгаарчылар ол ортулуктардан үнүп чоруңар деп негелдени бистиң балыкчыларывыска үргүлчү салып турар-дыр. Маргылдаалыг ортулуктарга балык тударын үргүлчүлээрин, айыткан ортулуктар Кыдатка хамааржырын, кызыгаарны бистер эвес, а олар үреп турар деп совет кызыгаарчыларга медеглээрин саналдап тур бис». Оон ынай чугаалап турары болза: «...Ол ортулуктардан бистиң балыкчыларывысты кандыг-даа таварылгада чорудуп болбас. Бистиң күрүнелеривистиң бот-бодунуң аразында найыралдыг харылзааларын барымдаалааш, совет тала бистиң балыкчыларывысты ортулуктардан үндүр сывыраары-биле күчүлелдиг хемчеглерни албас боор деп бодап турар бис».

Будулгаазынныг чоруктуң кандыг-даа болдуна бээр аргазын чайладыры-биле кызыгаар шугумунуң чамдык участоктарында оон шугумун тодарадыр дугайында айтырыгның талазы-биле сүмелерни чорударын Совет чазак КУР-нуң чазаанга чаңгыс эвес удаа саналдап келген. Ынчалза-даа кыдат тала ындыг сүмелерден ойталап турар болгаш ынчаарга кызыгаарны үрээрин үргүлчүлеп турар.

Совет-кыдат кызыгаарның чамдык участоктары шаанда чөптүг эвес тургустунган дээр чүвеге тодаргай чылдактарны кыдат пропаганда кылып турар болган ужурунда, ол чорук кичээндиригни болдурбайн барып шыдавас.

Ынчаарга социалистиг чурттарның аразынга кандыг-бир девискээр айтырыгларын бистиң үевисте сагыштыы-биле тургузар чорук— иледе айыылдыг орукче киргени ол болур ийик. Бир эвес бөгүн күрүне-

(Уланчызы 2-ги арында).

(Эгези № 227 (5631) «Шында»).

СОВЕТ ЧАЗАКТЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

(Уламчызы).

лер, өйү эртип эргижирээн сан-медээлерни, бурунгуларының хөөрлерин барымдаалап, девискээр негелделерин бот-боттарынга тургузуп, төөгү талазы-биле тургустунган кызыгаарларны катап көөр дээш хөделип туруп бээр болза, ол чорук кандыг-даа чүвеге чедирбес болгаш тайбынның дайзыннарынга ажыктыг кылдыр бүгү улустарны чүгле бакташтырар ийик.

Шаанда девискээрлер маргылдааларының болгаш негелделериниң дугайында айтырыг күрүнелерниң аразынга үр үеде чүгле чидиг мөс-кылдаашкыннарның, шыңгыы чөрүлдээлерниң үнер дөзү, националисчи хөөннерниң үнер дөзү болуп келгенин уттуп болбас. Девискээр маргылдааларының болгаш кызыгаар чөрүлдээлериниң эжелекчи дайыннарга чылдак кылдыр ажыглап келгенин билдингир. Кызыгаар айтырыгларын чугаалажыышкыннарның аргазы-биле шиитпирлээр дээш коммунистерниң чайгылыш чокка демисежип турарының ужуру-даа бо. Бот-боттарының аразында харылзааларынга пролетаржы интернационализмниң принциптерин удуртулга болдуруп турар социалистиг чурттар девискээр айтырыгларын найыралдыг шиитпирлээриниң үлегер-чижээн өске улустарга көргүзер ужурлуг.

Кожазы чаңгыс-даа күрүне-биле кандыг-даа кызыгаар чөрүлдээлери Совет Эвилелинде чок. Ынчангаш аңаа чөргаарланып турар бис, чүге дээрге ындыг байдал чүгле Совет Эвилелиниң эрге-ажыктарынга эвес, харын база бүгү социалистиг чурттарның эрге-ажыктарынга, бүгү делегейде тайбынның херээниң эрге-ажыктарынга дүгжүп турар.

Социалистиг чурттарның даштыкы политика талазы-биле ленинчи угланыышкынынга удур кыдат удуртукчуларның демиселиниң төлептиг эвес аргалары Кариб далайның районунга эрткен чылда болган кризистиң дугайында оларның бодалдарында онза тодазы-биле илереп турар. Сентябрь 1-де медеглелде бо айтырыг эвээш эвес черни ээлээн. «Совет удуртукчуларның бодал чок далаштыг хөделиишкиннери» кризистиң чылдагааны болган дээр дугайында бадыткалдарны, совет ракеталарны «Кубага тургусканы авантюризм» болган дээр дугайында бадыткалдарны ол медеглелден көрүп болур. Кубадан ол ракеталарны чайладып үндүргени дугайын «дужуп бериишкин» деп мында база чулчуруп турар. Бо бүгү КУР-нуң чазааның медеглелинде бар, чүгле чаңгыс чүүл—шынның чүүлү мында чок.

Кыдат удуртукчуларның дыңнаар чүве болза, 1962 чылдың октябрьда термоядролуг дайынның халавының кыдыынга делегейни америк империализмниң агрессчи чоруу тургускан эвес ышкажыл, америк империализм маңаа кандыг-даа хамаарылга чок турган, Кубага кыжанырын ол база болаваан ышкажыл. Ындыг болза-даа ол дээрге, берге үеде куба революцияны АКШ-тың шериг интервенциязындан камгалаары-биле Совет чазактың баш удур алган хөделиишкиннерин нүгүлдээри-биле ам Пекинге негеттинип келген көзүлдүр-ле меге чорук ышкажыл.

Ындыг айыыл турган. Кубаның кырынга кара булут хүн бүрүде киргелип кел чыткан дугайты чигзиниишкиннер куба удуртукчуларга-даа, Совет чазакка-даа чок турган. Кубаже халдап кирер дугайында АКШ-тың чазаа биле куба контрреволюсчуларның аразынга дугуржуушкун турганы болгаш чугаа болза халдап кирерин ге чүгле үени шилип алыр дугайында болуп турганын куба контрреволюсчуларның баштыны Миро Кардона чартык чыл эрткенде кылган бодунуң медеглелинге бадыткаан. 1963 чылдың апрельде Кубаже халдаашкынны организастаар дугайында АКШ-тың чазаа-биле дугуржулгага куба контрреволюсчуларның ат салганы фактыны Миро Кардона чарлаан.

Ол байдалдарда Совет Эвилели, пролетаржы интернационализмниң ёзузу-биле хөделбишаан. Кубаның революстуг чаалап алыышкыннарын камгалаары-биле бодунуң ракета-ядролуг күчүзүн чайгылыш чокка тургускан. Куба улустуң шиитпирлиг чоруу болгаш совет ракеталары бодунуң херээн бүдүрген. Америк империализм Кубаже халдаарынга дидинмээн, халдаарының планы үзе шаптынган. Оон туржук АКШ Кубаже халдаашкын кылбас болгаш бодунуң эвилелчилерин ол халдаашкындан моон соңгаар тыртырылдырар деп бүзүредиг АКШ-тың президентизинден алдынган болгай.

Ол бүгү чүүлдер бүгү делегейге эки билдингир. Революстуг Кубаның дээп болбас эргезин хандырарынга ол кадыг-дошкун хүннерде Совет Эвилелиниң, оон күчүзүнүң, оон политиказының ойнаан ролюн эш Фидель Кастро мынчаар үнелээн. Оон чугаалааны болза: «Бодундан хөй-хөй муң миль ыракта турар бичии улусту камгалап алыры дээш, 45 чылдарның дургузунда тургузукчу күш-ажылы-биле болгаш аажок улуг каража-когараллар-биле дарганнап алган бодунуң чаагай чоруун термоядролуг дайынның дензизинге салган ол чурт бүгү-ле өндүр-чаагайы-биле чайнаар апаар! Догуннаар болгаш кедергей улуг байлактарын хөгжүдер эргезин камгалап алыр дээш. Фашистерге удур Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде Кубаның бүгү чонундан хөй кижилерин оскунган Совет чурт бистиң бичии чуртувусту камгалаар дээш аар-берге дайынның бош мунгаш чоруун бодунга алырындан чалданмаан! Сагыш-сеткил каттыыштырылгазының ындыг чижектери төөгүте туруп көрбээн.

Ол дээрге интернационализм-дир! Ол дээрге коммунизм-дир!»

Эш Фидель Кастронуң ол сөстеринге кандыг-бир чүүлдү немээн херээ бар деп бе?

Пролетаржы интернационализмниң принциптерин удуртулга болдурбушаан, Совет Эвилели ынчаар хөделген. Кариб кризизиниң үезинде Пекинден кээп турган өнчүк-чөңгээлиг «сүмелерни», бир эвес бистиң даштыкы политикавыстың ленинчи угланыышкынының эвес, а ону эдерген болза, термоядролуг дайынның халавынче делегейни чайлаш чок киир тырта берип болур турган ындыг сүмелерни хажыдынче ап октааш, Совет Эвилели хөделип турган. Херектиң алыс утказы-биле алырга, кыдат удуртукчулар ынчаарда бистиң ондактыг өнчүк-чөңгээлиг чорукче киир идерин, а Кубаны бичии улустарның салым-хуузу кылдыр Пекинге чогаадкан: «кижи төрелгетенниң магалыг келир үези дээш» бодун өргүүр дээр концепцияны бир дугаар шенээриниң чери болдурарын оралдажып турганнар болгай.

Ам Кариб кризизиниң үезинден бээр бир чыл эрткенде Хосталга ортулуунуң айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле социалистиг чурттарның дугурушкан хөделиишкиннерин кыдат удуртукчулар кара өжегээр үреп, империализмниң агрессчи күштеринге оон ажыглал болуп турганы улам-на тодаргай болуп турар.

Кариб далайның районунга душкүүрлүг чорукту хевээр тургузар талазы-биле боттарының хөделиишкиннери КУР-нуң чазааның политиказы чиигедип турарын ажы-биле медеглевишаан, Барыын чүктүң империалистиг бөлүктери КУР-нуң амгы угланыышкыны-биле холбаштыр боттарының таарзынганын чажырбайн турарлар. Кыдат удуртукчуларның ындыг угланыышкынын куба улустуң эрге-ажыктарынга өскерилгени чорук дээрден база социалистиг чурттарның улустарының эрге-ажыктарынга өскерилген чорук дээрден өскээр адап болур бе, ынчаш.

Кариб далайның районунга кризисти тайбың байдал-биле аайлап шиитпирлээринче, куба улустуң тайбың күш-ажылын камгалаарынче угланган Совет чазактың политиказын бүгү совет улус, чер бөмбүрзээниң кырында тайбынга ынакшылдыг бүгү кижилер изиг-биле болгаш чаңгыс эп-сеткилдиг-биле чүүлдүгзүнүп көрген. Ол үеде ССРЭ-ниң политиказының дугайында өнчүк-чөңгээлиг нүгүлдү катап-катап идип үндүрбүшаан, кариб кризизин шиитпирлээр дужта бар болуп турган бергелерни ам-даа ажыглаарын кыдат удуртулганың оралдажып турар чоруун кыдат удуртулганың чүгле кедергей каржы өжээтен чоруу-биле тайылбырлап болур.

IV.

Делегейниң душкүүрлүг чоруун чавырылдырары дээш, янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкыны дээш демисел делегей революциязының, национал-хосталгалыг шимчээшкинниң сорулгаларынга удурланыышкак болуп турар дээр янзылыг кыдат удуртукчуларның медеглелдери-биле бир дугаар ужуражып турарывыс бо эвес-тир. Ол айтырыгны база катап көдүрер дээш, кыдат удуртукчулар чазактың медеглелин сентябрьның 1-деги боттарының сөөлгү документизинде-даа ажыглап турарлар. Тайбың болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын дээш Совет Эвилелиниң демисели «революцияны хоругдаанындан», улустарның хосталгалыг демиселиниң эрге-ажыктарын уттуп каганындан өске чүве эвес-тир деп, олар бадыткап турарлар.

Дайынның, тайбынның болгаш революцияның айтырыгларын шын билир чорук бистиң үевисте социалистиг чурттарның, бүгү коммунистиг шимчээшкинниң шын политиктиг угланыышкынын ажылдап кылырынга эң чугула ужур-дузалыг болуп турар төлээде, ол айтырыгларның талазы-биле кыдат удуртулганың үзел-бодалдарының болгаш хөделиишкиннериниң шын эвезин, ойлук чогун бистер база катап көргүзер болгаш бодувустуң туружувусту тайылбырлаар ужурлуг бис.

Тайбынның болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказы капиталистиг чурттарда революстуг ангы демиселиниң хөгжүлдезинге, национал-хосталгалыг шимчээшкинниң көдүрлүүшкүнүнге таарымчалыг болуп турар бе? Тайбынның херээн быжыглаары, янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының политиказын империализмге албадаары ажылчын ангының, күш-ажылчы массаларның, тодаргайлаарга, чер-делегейниң чурттакчыларының кол хөй нуруузунуң эрге-ажыктарынга дүгжүп турар бе? Ол айтырыгларның харыызындан ажылчын болгаш коммунистиг шимчээшкинниң стратегиязы болгаш тактиказы дыка улуг чергелиг-биле хамааржыр.

Социализм дээш демисел тайбың дээш демисел-биле сырый харылзаалыг, улустарның революстуг болгаш хосталгалыг демиселиниң чаңгыс-даа кандыг-бир улуг айтырыын тайбың болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын дээш демисел-биле харылзаадан дашкаар кылдыр ам көрүп болбас дээрзин дайын сөөлүндеги чылдарның дургузунда делегейниң ажылчын болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкининиң бүгү дуржулгазы бүзүреллиг көргүзүп турар.

Ол дуржулганы түннеп байытпышаан, коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлекчилериниң 1960 чылда болган Чөвүлел хуралының бодунуң Медеглелинде айыткаңы болза: «капиталистиг чурттарга ангы демиселин, колония болгаш хамаарылгалыг чурттарның улустарының национал-хосталгалыг шимчээшкинниң калбартып чорударынга таарымчалыг болдунар аргалар чогум-на тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның байдалдарынга тургустунуп турар. Бодунуң ээлчээнде революстуг ангы болгаш национал-хосталгалыг демиселдиң чедиишкиннери тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынны быжыглаарынга идиглиг болуп турар».

Тайбың — делегей кырынга социализмниң туруштарын быжыглаарының болгаш калбартырының бирги негелдези. Социализм дайынны херегле вейн турар. Тайбынның байдалында социализмниң системазы капитализмден бодунуң артык күштүүн илередиринге, экономиканы хөгжүдеринге чедиишкиннер чедип алырынга, демократияны хөгжүдеринге, улустуң чаагай амыдыралын болгаш культуразын бедидеринге эң-не таарымчалыг болдунар аргаларлыг болуп турар. А ол дээрге, Лениниң өөреткени-биле алырга, социалистиг чурттарның өске улустарга революсчу салдар чедириниң кол оруу-дур.

Сайзырангай капиталистиг чурттарның ажылчын ангызының, калбак ажылчы массаларының боттарының өйү келген негелделери дээш, империализмге удур экономиктиг болгаш политиктиг демиселиниң көдүрлүүшкүнү ийи системаларның тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының байдалында болуп турар. Дайын сөөлүндеги 15 чылдарның дургузунда капиталистиг делегейге ажыл соксаткан ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар дайын мурнундагы 20 чылдарның дургузундаазындан 2,5 катап хөй болган. Ажыл соксадыышкынның шимчээшкиниң чалгыы улам-на бедик көдүрлүп турар. Бир эвес 1956 чылда ажыл соксадыышкынның демиселге 13,8 миллион кижи киришкен болза, ынчаарга 1961 чылда — 60 миллион ажыг болган. Делегейниң коммунистиг шимчээшкини ангы үениң эң улуг политиктиг күжү болу берген.

Тайбынның, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынны быжыглаарының политиказы национал-хосталгалыг шимчээшкинниң көдүрлүүшкүнүнге шаптыктавайн, харын идиглиг болуп турар дээрзин амыдырал көргүзүп турар. Янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының байдалдарынга 50 ажыг чурттарның улустары национал хамаарышпас чорукту чедип алганы, ол дээрге фактыдыр. Бодунуң политиктиг хамаарышпас чоруун быжыглаарынга, экономика талазы-биле түскай турар чорукту чедип алырынга, чүс-чүс чылдардагы хожудангай чорукту ажып эртеринге чогумчалыг болдунар аргаларны олар тайбынның байдалында ап турарлар. Национал-демократтыг күштер калбак улус массаларның эрге-ажыктарынга социал чаартылгаларны боттандырарын чедип алыр болдунар аргалыг болуп турар. Колониалдыг дарлалдан хосталган чурттар ам делегей кырында улам-на шыңгыы политиктиг фактор болуп турар. Ам делегейниң чаңгыс-даа айтырыын оларның киржилгези чокка шиитпирлеп шыдавас.

Тайбың — социализмниң, делегейниң ажылчын шимчээшкининиң, национал хосталга дээш демисежип турар улустарның шынчы эвилелчизи, ынчаарга үе болза империализмге удур, социализмге болгаш депшилгеге ажыктыг кылдыр чоруп турар.

А бир эвес социалистиг чурттар, делегейниң коммунистиг шимчээшкини дайынның болгаш тайбынның айтырыгларынга кыдат удуртукчуларның угланыышкыны-биле чөпшээрежир болза, чүү болурул?

Ол чорук социалистиг чурттарга тайбың тургузуушкунну кызырар, бүдүрүкчү күштерни хөгжүдериниң болгаш улус массаларының чаагай амыдыралын бедидериниң темпилерин оожумнадыр дээни ол болур ийик, чүге дээрге, эвээш эвес немелде хөренгилерни шериг херегледеринче шилчидер апаар ийик.

Ажылчын болгаш демократтыг организацияларга удур кадыг-дошкун репрессчи хемчеглерни алыр дээш, коммунистиг партияларны чылча шаап, чажыт байдалче киир сывырар, ажылчы чоннарның амыдыралчы эрге-ажыктарынче, демократтыг эргелеринче болгаш хосталгаларынче халдаар дээш, капиталистиг чурттарның реакциячы бөлүктери делегейниң душкүүрлүг байдалын нүргулайында-ла ажыглап турарлар.

Душкүүрлүг чорукту күштелдирери колониализмден хосталган чурттарның национал үлетпүрүн тургузарының сорулгаларын шиитпирлээрин, империалистиг монополияларны бодунуң экономиказындан кызып үндүрерин, депшилгелиг күштерниң социал реформаларны боттандырарын нарыыдадыр, ындыңда-ла чедишпес хөренгилерни шериг белеткелдеринче база чартыктырар ийик. Ол чорук ам-даа колониалдыг дарлалдың адаанда турар улустарның хосталырын моондактаар ийик.

Бир эвес кыдат удуртукчуларның үзел-бодалы колдай берген турган болза, бир эвес коммунистер тайбың дээш демиселдиң орнунга делегейге душкүүрлүг чорукту чиигелдирериниң оруунга боттары кирип, делегей дайынының ыявыла чайлаш чогун хүлээп көре берген болза, кижи төрелгетен термоядролуг халаптың айыылынче киир тыртырган турар ийик. Ындыг чорук делегей революциязының тиилелгезин чоокшуладыр чүве деп, кыдат удуртукчулар боттарын болгаш өскелерни-даа хөй-ле мегелеп турарлар-дыр.

Кажан СЭКП болгаш өске-даа чурттарның акы-дунма партиялары делегейниң чаа дайынының одунга империализм узуткаттынган турар деп чугаалап тура, миллион-миллион кижилерни араатанзыг узуткааны дээш эң аар буруу оларга онаажып турар боттарының чурттарының чагырыкчы мөлчүкчү ангыларын ажылчы чоннар боттары дужурген турар дээрзин барымдаалап турар. Ынчаарга бир эвес коммунистер кыдат удуртукчуларның курузун эдергеш, тайбынның тугун дүрүп каан, харын оон туржук, дайын кыпсырынга боттары идиг берип турган болза, ындыг чөгенчиг коммунистерге улус массалар боттарының салым-чолун бүзүреп болур турган бе, ынчаш?

Чок, кандыг-даа революсчу чугаалар-биле чагдынган болза, кижи төрелгетенни кандыг-бир арга-биле термоядролуг дайынче чыгап турар ындыг кижилерни улустар кажан-даа өршээвес ийик.

Кыдат удуртукчуларның курузу бүгү чурттарның улус массаларының үндезин эрге-ажыктарынга удур угланган дээрзин көрүп каары берге эвес. Херек кырында ол дээрге делегей социализминге, ажылчын болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкининге хоралакчы чорук, делегей революциязынга өскерликчи чорук болуп турар.

Маркс—Лениниң өөредиин, коммунистиг шимчээшкинниң чиңгине шугумун ревизиялавышаан, кыдат удуртукчулар «революстуг дайыннарның дузазы-биле» революцияны чылзы идериниң теориязын делегейниң ажылчын ангызынга болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкинге албадаарын оралдажып турарлар. Оларның бодалы-биле алырга, социалистиг чурттар капиталистиг чурттарда революцияның херээн чүгле ындыг арга-биле чылзы идип болур боол турар.

Революция—ол дээрге чурт бүрүзүнүң ажылчы чоннарының иштики херээ болур база революцияны даштыкаартан киирип болбас дээр дугайында ленинчи чүүлдү хажыдып турары мында илдең-дир. Революцияны чылзы идериниң курузун алгаш, КУР-нуң удуртукчулары болза революция кезээде-ле, бүгү черлерге болгаш кандыг-даа байдалдарда болдунар чүве дээрзин харыысалга чокка барымдаалап турарлар. Олар ангы күштериниң боттут дензигүүрүн херекке албайн, кайы-бир чуртта революстуг байдалдың бар, чогунуң дугайында айтырыгны херекке албайн, делегейде байдалды барымдаалавайн турарлар.

Кыдат теоретиктер дыка хөй янзы-бүрү айтырыгларны: делегей дайынының, девискээр дайынының, национал-хосталгалыг болгаш хамааты дайыннарның — улустуң тура халыышкынының дугайын, революцияның тайбың болгаш тайбың эвес оруктарының дугайын сагыштыы-биле чаңгыс оваа же чыып турарлар. Бо дээрге, СЭКП-ниң болгаш өске-даа акы-дунма партияларның туружун хажыдарынга, коммунистиг шимчээшкин тайбынны камгалаарының курузун алгаш, оон-биле революцияга удур туржуп турар дээр янзылыг кылдыр херекти ынчаар көргүзеринге оларга херек болган.

Ынчаарга СЭКП-ниң болгаш акы-дунма партияларның туружу билдингир болгай. Бис делегей дайынының-даа, черле ынчаш күрүнелер аразында дайынның-даа эң-не шиитпирлиг удурланыкчылары бис. Делегей дайыны болза чүгле империалистерге өскениң девискээрин эжелеп алырынга, улустарны кулданырынга болгаш уптээринге, социализм чурттарынга удур демисежиринге херек. Бис болза амгы үениң чепсээниң үрегдекчи характерин барымдаалаарга, улустарга ёзулуг-ла халап болур ужурлуг делегейниң чаа дайынын кыпсырынга кандыг-даа бадыткал чок болгаш туруп-даа шыдавас деп үзел-бодалда быжыг болгаш туруштуу-биле туруп турар бис. Бир эвес империалистер дайынны черле өөскүдүптер болза, улустар капитализмни ширбий шавар болгаш хөөржүдер дээрзи маргыш чок болуру билдингир болгай. Ынчалза-даа улус чонну төлээлеп турар коммунистер делегейниң чаа дайынын болдурбас төлээде, бүгү чүүлдерни кылыр хүлээлгелиглер.

Моон-биле чергелештир СЭКП болгаш өске-даа марксисчи-ленинчи партиялар болза «күш дөгээриниң» империалистиг политиказының төрүттүндүргени бүгү девискээр дайыннарынга болгаш чөрүлдээлеринге хамаарыштыр эң серемчилелдиг болуру эргежок чугула деп санап турар. Чамдык империалистиг бөлүктер, күштериниң дензигүүрүнүң социализмге ажыктыг кылдыр шыңгыы өскерилгенинге таварышкаш, делегей дайыны империалистерге бүрүн буураашкын-биле төнүп болур дээрзинден корткаш, чер-черниң девискээр дайыннарын өөскүдеринге ынаныып, ындыг арга-биле боттарының агрессчи бодалдарын боттандырарын оралдажып турар.

Демократтыг болгаш тайбынга ынакшылдыг бүгү күштерниң сорулгазы—девискээр дайыннарының империалистиг өөскүдүкчүлеринге эң-не шиитпирлиг өйтүр шавыышкынны бээри болур. Девискээр дайыннары делегей дайынының чалбыжывын хып үнүп кээп болуру чаштанчы боол болганда, бо сорулга улам-на ужур-дузалыг. Девискээр чөрүлдээлери кандыг-даа байдалдар турда бүгү-ниити термоядролуг дайынга чедирип шыдавас деп бадыткааш, кыдат удуртукчулар шыңгыы чазытыны кылып турарлар. Оларның бодап турарының логиказы болза девискээр дайынның социалистиг чурттарга-даа, ылангыя революцияны «экспорттаарынга» ажыглаттынар болгаш ажыктыг политиканың методу кылдыр хүлээп көөрүнге чедип турар.

Ынчалза-даа сөөлгү чылдарның бүгү дуржулгазы, чижээ, Египетке удур англо-франко-израиль агрессиязы-биле холбашкан Суэц кризизи ышкаш ындыг кризистерниң дуржулгазы болза девискээр дайыннарының бүгү-ниити дайынче өөскүп кире берип болурунуң айыылы бистиң үевисте кайы хире улуун көргүзүп турар. Бир эвес ол дайыннарның киржикчилери ядролуг чепсектиг ийикпе, азы ядролуг күрүнелер-биле чогуур эвилелчи дугуржулгалар-биле харылзаалыг болур болза, девискээр дайыннарынга термоядролуг чепсекти ажыглап болурунуң кыжаныы база мырыңай боттуг апаар.

Национал-хосталгалыг, хамааты дайыннарга—улустуң тура халыышкыннарынга бистиң хамаарылгавыс боттуг ылгалдыг болуп турар. Улустар чепсээн холга туткаш, бодунуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш, социализм дээш тулчуп, чөптүг дайынны чорудуп турар. Ынчангаш бис оларны кезээде деткип келген болгаш деткип турар бис.

Хосталгалыг дайын, ол ышкаш хамааты дайын—ол дээрге чаңгыс чурт иштинде дайын болур. Оон-биле холбаштыр ядролуг чепсекти ажыглаарының дугайында айтырыг тургустунмас. Ол чепсек ындыг дайыннарга мынчага дээр ажыглаттынып көрбээн. Ол черле билдингир, мында дээрге удурланышкак талаларны башкалап турар демдеглеттинген фронт шугуму безин болганчок-ла чок болур болгай. Вьетнамга, Кубага, Алжирге болгаш өске-даа чурттарга ындыг болган.

Национал болгаш социал хосталга дээш дайын чорудуп турар улустарның демиселинге совет коммунистер байыр чедирип турар болгаш оларга бүгү талалыг деткимчени көргүзүп турар.

Национал-хосталгалыг демиселдиң тайбың болгаш тайбың эвес хевирлериниң болгаш социализм дээш демиселдиң дугайында айтырыгга хамаарыштыр чүл дизе, мынаа СЭКП-ниң болгаш акы-дунма партияларның туружу мырыңай тодаргай болгаш улустарның эрге-ажыы-биле бүрүн дүгжүп турар. Бис болза демиселдиң янзы-бүрү хевирлери туруп турар дээрзин, революстуг күштер ол бүгү—тайбың-даа, тайбың эвес-даа хевирлерни ажыглап, тодаргай байдалдарга дүүштүр оларны билдилиг хереглеп билир ужурлуг дээрзин барымдаалап турар бис. Мындыг туруш—ёзулуг ленинчи болгаш кара чаңгыс шын туруш болур. Ол туруш делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң эң чугула документилеринде быжыглаттынган.

Ол чүүлдерден СЭКП эвес, коммунистиг шимчээшкин эвес, а кыдат удуртукчулар чайлап турар. Олар революцияның тиилелгезин дайыннар-биле дорт холбаштырып турар. Мао Цзэ-дун ынчангаш харын: «делегейни чүгле винтовкалар дузазы-биле чаарты тургузуп болур» деп, «дайынны чүгле дайын дамчыштыр узуткап болур» деп чугаалап турар. Мао Цзэ-дунуң сөзү-биле алырга, дайын дээрге «чаа төөгүлүг үеже кижи төрелгетенниң ону дамчып кежер» көвүрүү болуп турар.

Революстуг чорудулганы чылзы идер сорулгалыг «революстуг дайыннарның» теориязы мырыңай чаа чүве эвес: ону доозунга шыптырган троцкисчи архивтен уштуп алган. Ол меге революсчу теория бодунуң үезинде В. И. Ленинге чанчарлы шаптырган болгаш ап октаттырган турган. Ынчаарга ам кээп, хөй чылдар эрткен соонда, ол схемага универсалдыг шынчыны киирерин болгаш ону революсчу күштерге догээрин оралдажып турарлар-дыр.

Троцкийниң болгаш «чөөннерниң» суртаалдап турганы революцияны чылзы идериниң теориязы дээр чүвени дугайты В. И. Ленин чүү деп чугаалааныл? Ол ону «революстуг чугааның кодуруу» деп адаан. Кандыг-даа тараачын ашак ындыг теорияның авторунга: «Сенээ, кожай, күрүне башкарар эвес, а чүве чугаалаар клоунга бижидип алганы азы чунар бажынче баргаш бустанып, кодурунну сывыртазынза дээре-дир» деп сөглээр ийик деп. В. И. Ленин чугаалаан. (Чог., т. 27, арын 18).

Ындыг кижилерге В. И. Лениниң чугаалааны болза: «Делегей революциязының эрге-ажыы ону чылзы идерин негеп турар, а ындыг чылзы идиишкин империализмни «хооёлужуткан» хевирлиг ышкаш сагышты массаларга чедириптер аргалыг тайбың эвес, чүгле дайын болур деп авторлар бодап турар чадавас ийнен? Ындыг «теория» революцияны төрүттүндүрүп турар ангы чөрүлдээлериниң чидигленишкининиң четчип келгениниң хире-чергези-биле хөгжүп орар революцияны «чылзы идерин» кезээде хүлээп көрбейн келген марксизм-биле бүрүн чөрүштүр чоруур ийик. Ындыг доргуулуг теория дээрге чепсектиг тура-халыышкын демиселдиң кезээде болгаш кандыг-даа байдалдарда ыявыла албан хевири болур дээр үзел-бодал-биле домей болур ийик» (Чог., т. 27, арын 49).

Революстуг чулчурукчуларга удур В. И. Ленин кам-хайыра чокка чаалажып турган. Коммунистерге оон чагааны: «Революстуг дайын дугайында революстуг чулчуруушкун революцияны ат кылып каантар» деп коргуничуг шын-биле кайы-бир шагда бистиң дугайывысты чугаалавазын дээш, революстуг чулчуруушкунга удур чаалажыр, чаалажыр апаар, ыявыла чаалажыр херек». (Чог., т. 27, арын 10).

Москвадан азы Пекинден чагыг-биле революция чедип келбес, а революция өйү келгенде ону кымның-даа «хоругдалы-биле» соксадыры болдунмас дээрзи революцияның «хоругдалының» дугайында антисоветтиг чөгенчиг хопту катаптап турар кыдат теоретиктерге билдинмес эвес-ле болгай. Бир эвес чөөн үзелдиг революстуг чулчуруушкунуң кыйгырының дузазы-биле революцияны өөскүдүп болурунга олар шынап-ла бүзүреп турар болза, олар марксизм-ленинизмден ылап-ла ырак-тырлар.

Революция дугайында марксисчи-ленинчи өөредиг бүгү билиглиг кижилерге ам билдингир. Революцияның тиилелгезинге түскай объективтиг болгаш субъективтиг белеткел чүүлдер эргежок чугула деп марксизм-ленинизм өөредип турар. Капиталистиг чурттарга революция дээш демисел чурт бүрүзүнүң ажылчын шимчээшкининиң иштики айтырыы-дыр. Кайы-даа чурттуң чүгле ажылчын ангызы болгаш оон коммунистиг авангардызы революстуг тактиканы, бодунуң демиселиниң формаларын болгаш методтарын тодарадып, революцияның үезин болгаш формаларын тодарадып шыдаар.

Социализмниң, национал-хосталгалыг шимчээшкинниң херээниң тиилелгези чайлаш чок. Ол дээрге кижи төрелгетен ниитилелиниң хөгжүлдезинден бөлүр боттут чорудулга-дыр. Капитализм бодунуң үезинде феодализмни солааны ышкаш, капитализмни социализм ыявыла тиилээр. Капитализмниң буураашкынының чорудулгазын Вашингтон-даа, Лондон-даа, Париж-даа, Бонн-даа чайладып шыдавас. Айтырыг болза пекин теоретиктерниң салып турары ышкаш «революцияны чорударында азы чорутпазында» эвес. «Революстуг чулчуруушкунуң кодураашкыны-биле» зараан кандыг-бир ажылдакчы күзээрге-ле, ол дораан-на бөмбүрзектиң кайы-даа булуңунга революция өөскүүр деп чүгле чөгенчиг кижилер бодап болур. Ындыг теорияның авторларының бүгү кыйгырыглары болуп турза-даа, амыдырал оларның-биле чүге-ле болбайн турарыл дээрзин олар бодаза дээре болур ийик.

Дайын сөөлүндеги үениң революцияларының дуржулгазын кандыг-бир схемага сыңырып болур бе? Чижээ, дайын сөөлүнүң бүгү чылдары—«революстуг дайыннарның» чылдары-дыр, чүгле дайынның аргазы-биле бүгү улустар хосталганы чедип алган азы ону чедип ап болур деп, кыдат удуртукчулар санап турар.

Ынчалза-даа ол дээрге боттуг чүүлдү хажыдар, өлүг схемаларның кызы рамазынга ону дыгыыр оралдажыышкын-дыр. Херек кырында улустарның национал-хосталгазы болза эң-не янзы-бүрү—тайбың-даа, тайбың эвес-даа методтарның болгаш чепсектерниң нарын дүгжүүшкүнү бар болуп турган демисел-биле чедип алдынган турган.

Кыдат удуртукчулар совет кижилерни пацифизмнээн деп, хосталган чурттарны чепсек чок болдурукса турар деп буруудадып турарлар. Ол талазы-биле фактылар кыдат удуртукчуларда бар чадавас ирги бе? Оларда чаңгыс-даа факт чок, ынчангаш оларның медеглели чеже-даа узун болза, боттуг чижектер дугайын чаңгыс-даа катап чугаалаваан.

Ынчангаш олар эренгей декларацияларны ажыглаар ужурга таваржып турарлар. Ындыг эренгей декларациялар кыдат чазактың сөөлгү медеглелинде база эвээш эвес. Национал-хосталгалыг шимчээшкин талазы-биле бистиң политикавысты ындыг деп ында чугаалап турар: «Ядролуг чепсекти шиңгээдип алган империализмге удурланыышкын кылып болбас, бир эвес дарлаткан улустар болгаш дарлаткан нациялар удурланыышкын кылыр болгаш ол удурланыышкынны социалистиг чурттар деткиир болза, ол дээрге делегейниң термоядролуг дайынынче кижи төрелгетенни чыгап кииргени болур». Мында сөс бүрүзү чүвени билбес кижилерни астыктырар, мегелээр бодаан шын эвес чорук-тур. Бо политиктиг халдаашкынның утказы билдингир: Совет Эвилелин бактаар, оон политиказынга Азияның, Африканың болгаш Латин Американың улустарының бүзүревес чоруун нептередир дээни ол-дур.

Ынчалза-даа Совет Эвилели колониализмге удур кезээде демисежип келген болгаш демисежир-даа, дарлаткан улустарның ыдыктыг демиселин деткип келген болгаш деткиир-даа дээрзин демисежип турар улустар эки билир. Эш Н. С. Хрущевтуң медеглээни болза: «Совет Эвилелиниң туружу тодаргай болгаш билдингир: Азияга-даа, Африкага-даа, Латин Америкага-даа, делегейниң чаңгыс-даа районунга чаңгыс-даа улус колониалдыг кинчиге кинчилетпээн турар ужурлуг, бүгү улустар хостуг болур ужурлуг».

Ядролуг казырыг бистиң планетавыска болбазын, диптер өртенмезин, оон соонда миллион-миллион кижилерниң өлүг сектери, оон иштинде колониализмден хосталган чурттарга артып калбазын дээш, Совет Эвилели бүгү-ле эргежок чугула чүүлдерни кылып турар. Мында багай чүл, ынчаш? «Ол эки-дир, Совет Эвилелинге четтирдивис» деп угаан-сарыылдыг кижи бүрүзү харыылаар. Совет Эвилелиниң ындыг демисели кыдат чазакка чүге таарышпайн турары бо ышкажыл. Ынчалза-даа ол дугайын кыдат чазак ажыы-биле чугаалаарындан коргар болганда, ак чүвени кара кылдыр көргүзерин оралдашкаш, хоп-мегеже киргени ол-дур.

Совет Эвилелиниң политиказын баксырадырын оралдашкаш, кыдат чазак каржы меге-хоозун чүве кылып, шуут-ла ёзажок чүве кылырынга чедип турар-дыр. Чижээ, совет удуртукчулар национал-хосталгалыг шимчээшкинни «өлүг сектерниң шимчээшкини» кылдыр адааннар деп кыдат чазак медеглеп турар. Кыдат удуртукчуларның салган сорулгаларынга-ла тааржыр болза, бүгү аргалар эки деп оларның санап турары ол боор он. Ынчалза-даа мынча деп айтырып болур: коммунистерниң моралы-биле ындыг методтарның домейлежир чүвези бар бе? Хосталган чурттар боттарының хамаарышпас чоруун камгалаар төлээде, амгы үеде чепсээн дужурер эвес, а боттарының камгалалын быжыглаар ужурлуг деп Совет Эвилели санап келген болгаш санап турар, бо шын херекке оларга дузалап турар.

Совет Эвилели хосталган аныяк чурттарга боттарының национал эрге-ажыктарын камгалаарынга дузалавышаан, чүгле сөс-биле эвес, херек кырында деткип турар. Бо дузаламчыны көргүзерин бистиң улузувус бодунуң интернационалдыг хүлээлгези кылдыр көрүп турар. Кыдат удуртукчулар айтырыгның шак бо талазын чүге ыттавайн, оюп турарыл? Империалистерниң агрессчи чимзениишкининден бергеге таварышкан азы боттарының чурттарының хамаарышпас чоруун быжыглаарда экономиктиг улуг бергедээшкинге таварышкан улустарга бистиң чуртувустуң көргүзүп турар практиктиг тодаргай дузаламчызының дугайында канчаар-даа сагындыра бээрге, кыдат удуртукчулар чүге мөгүдей бээрлерил? Бо айтырыгларга харыы чигзиниг чок. ССРЭ-ниң болгаш социализмниң өске-даа чурттарының национал-хосталгалыг шимчээшкин-биле найыралының болгаш кады ажылдажылгазының харылзааларынга кыдат удуртукчулар өптерээшкин кылыр сорулга салган. Олар боттарының ангы бүгү политиктиг курузундаа болган онзагай авангардчы болуксаар сорулгазы-биле ынчаар оралдажып турарлар.

Ол курсту боттандырбышаан, КУР-нуң удуртукчулары боттарының революсчузунуң дугайын бар-ла шаа-биле дыңналдыр алгыржыр оралдажып турарлар. Ынчалза-даа алгырышкындан эң-не быжыг эвес бажың безин буступ душкен чаңгыс-даа таварылга амга чедир билдинмес. Харын-даа бо чорук капиталистиг тургузуга хамааржып турар. Чөөн чүкте мындыг үлегер чугаа бар: «Бир эвес: халва, халва деп алгырарга, оон ааска чаагай амдан домей-ле болбас». Революцияның тиилелгезинге калчаалыг кыйгырыг эвес, а ажылчы массаларның шыңгыы базымы, оларның бедик организастыг чоруу херек, империализмге удур, тайбың болгаш социализм дээш демиселге болдунар-ла шаа-биле хөй практиктиг херектер херек.

* * *

КУР-нуң удуртукчуларының теорияларының болгаш ылангыя сөөлгү үеде делегей кырынга оларның практиктиг ажыл-чорудулгазының чоогундан топтап көөрге, мындыг чигзиниг чаагаар-ла тыптып келир: боттарын көргүзүп турары ышкаш, олар ындыг кедергей революсчулар бе, ынчаш? Делегей революциязының хуу-салымы, өске чурттарның улустарының социализм дээш демисели херек кырында оларның ындыг күштүг дүрредип турар бе? Кыдат удуртукчулар социализм болгаш национал-хосталга дээш демисежип турар улустарның эрге-ажыктарын бирги черге тургуспайн, а боттарының улуг күрүнечи сорулгаларын салып турарың фактылар көргүзүп турар.

Кариб кризизиниң үезинде куба революциязының хуу-салымының дугайында кыдат удуртукчулар сагыш салган бе, ынчаш? Чок, олар өнчүк чөңгээлиг туруштуу ээлеп, чөрүлдээниң изиннедир хып турган одаанче будук киир каап, куба улуска оон чедирер уржуун-даа бодавайн, чүгле чаңгыс чүвеже—кризисти боттарының фракциялыг сорулгаларынга ажыглаарын оралдажып турганнар.

Кыдат-индий кызыгаар маргылдаазынга оларның политиказы Индияның революсчу күштеринге, ол чурттуң Коммунистиг партиязынга, ажылчын ангызынга, бүгү национал-хосталгалыг шимчээшкинге чүү чүвеге чедирип болур дээрзин кыдат удуртукчулар барымдаалаан ирги бе? Чок, бо таварылгада олар база боттарының онза сорулгаларын сүрүп турганнар.

Ам олар боттарының медеглелинде тодаргай байдалды барымдаалавазынче, термоядролуг дайынның болу берип болурун барымдаалап көрбезинче улустарны кыйгырып турар үезинде делегейниң улустарынга таваржы берип болур уржуктар дугайында олар сагыш салып турар деп бе, ынчаш? Кыдат удуртулганың ёзулуг сорулгалары болза чер бөмбүрзээниң бүгү чурттарынга социализмниң тиилелгези дээш демиселдиң эрге-ажыындан улам-на ырап бар чыдар дээрзин бүгү чүве чугаалап турар-дыр.

* * *

Ядролуг шенелделерни соксадыр дугайында керээге удур кыдат удуртукчуларның идепкейлиг демисели болгаш КУР-нуң чазааның сөөлгү медеглелинде улам тодаргайы-биле илереп келген, Совет Эвилелинге удур кадыг-дошкун халдаашкыннар оларның аразында онза черни ээлеп турар сөөлгү үениң фактылары ханы дүвүрээзиниң болдурбайн барып шыдавас. Дайынның, тайбынның

(Төнчүзү 3-кү арында).

Бистиң үевистиң мурнакчы идеяларынга бараан болур

Беш диптерниң журналистериниң ужуражышкынының киржикчилеринге

Өөң келген политиктиг болгаш профессионалдыг айтырыгларны чугаалажып нөөрү-биле чыгып келген, беш диптерниң — Европаның, Африканың, Американың, Азияның болгаш Австралияның журналистериниң VII бүгү-делегей ужуражышкынының киржикчилеринге изиг байырны чедирип тур мен. Кады ажылдажылганы хөгжүдеринең болгаш бодунуң хүрээлеңи сырый каттышкан чоруун быжыглаарының талазы-биле үреткүнелдиг ажылды силерге күзел тур мен, эргим өөңнүктер.

Кижи төрелгетеп сураглыг үени чурттап эрттирип турар. Термоядролуг дайынның айылын чайладырының оруунга баштайгы базымнар кыдынган, агаарга, космоска болгаш суг аазанга өдролуг чепсектиң шенелделерин кылырын хоруглаар дугайында Москва Керээзинге ат салдынган Кижи төрелгетениң сагыжы ажаан, делегей байдалын арыглап турар ол чугула хемчегге улустар байыр чедирип турар. Ынчалзажок делегей дүвүрээзин чок чурттап турар, бүгү-де маргылдаалыг айтырыглар шинтирлеттинген деп чугаалап болбас. Кижи төрелгетенин делегейниң чаа даймынче кинр тырттар бодалдардан ойталаваан ындыг болуктер делегейде ам-даа бар, ол болза хамыктың мурнунда агрессчи империалистиг бөлүктер-дир. Делегейниң термоядролуг халавын чайладыр дээш, улустар серемчилеңдиг турар ужурлуг.

Ол улуг херекке журналистер чугула рольду ойнаар хүлээлгелиг. Тайбының дайзыннарын, улустарының салым-хуузун халапка таварыштырарынга белеп «калчаарап барганнарын», бүгү-де хевириңе өнчүк-чөңгээчилерин силериң өттүр салып болуруңар, түрлүг чепсек — состүн чепсээ силериң холуңарда-дыр.

Силер Африкага, чоңу бодунуң хосталга дээш маадырлыг демисеп-биле депшилгелиг бүгү кижи төрелгетениң сагыш-сеткил каттыштырылгазын болгаш детким-чезин чедип алган Алжирниң черинде, бир дугаар ужуражып турар-дыр силер. Хамаарышпас хөгжүлдениң оруунда туруптан, Африканың, Азияның болгаш Латин Американың чурттарындан келген хөй-хөй журналистер силериң ужуражышкынының киржикчилериниң аразында бар. Оларга болгаш оларны дамчыштыр ол диптериңң улустарынга совет киижилериңң чүректиң хамыдыкан байырын дамчыдарынга өөрүп тур мен. Империалистерге болгаш колонизаторларга удур, хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш, колониалдыг системаны бүрүү-биле узуткары дээш, хөгжүп турар аныяк чурттарның ёзулуг-да политиктиг болгаш экономиктиг хамаарышпас чоруу дээш демисел амгы үениң эң чугула сорулгаларының бирээзи болуп артып турар. Коммунистиг инитилелге ажыктыг ажыл кылбайн тургаш-ла, ажыл-ишчи киижилериңң бүдүрген кежиин мангыстальчак арга-биле ажыглап чоруур киижилер бистиң аравыста ам-даа бар. Ак-сеткилдиг ажыл-ишчилер ындыг тежээдикчилерге удур чөптүг киленнээшкинии илергейлеп турарлар. Ынчалза-даа партия, совет, профэвилел организациялары ындыгларга хамаарыштыр «ажыл кылбас киижи чем чивес» деп улуг принциптиң четче ажыглавайн, оларны инитиге ажыктыг ажылче хаара тудар хемчегларни четпес боттандырып турар.

«Совет киижи бүрүзүн инитиге ажыктыг муң-амыпга ынак болгаш ону хүндүлээр ыяндыр киижидери партияның, советтериниң, профэвилел организацияларының, комсомолдуң идеологтуг ажылының өзээ болуур ужурлуг» — деп, СЭКП ТК-ның июнь Пленуму айыткан. Бо дээрге идеологтуг ажылдың ам үеде шинтирлээр ужурлуг чугула сорулгазы-дыр.

Күш-ажылдың тургузукчу, киижидикчи ролюн киижи бүрүзү медерелдии-биле үнелеп көөру чаа инитилелдиң тиилелгезинииң, бүгү тала-биле дескн сайзыраан киижини киижизидериниң үндезинии дээрзин барымдаалаш, партия организациялары, партколнар бо чугула херекти боттуг удуртур ужурлуг.

Күш-ажылды киижилерниң медерелдии-биле үнелеп көөру чаа инитилелдиң тиилелгезинииң, бүгү киижи төрелгетениң сагыш-сеткил каттыштырылгазын болгаш детким-чезин чедип алган Алжирниң черинде, бир дугаар ужуражып турар-дыр силер. Хамаарышпас хөгжүлдениң оруунда туруптан, Африканың, Азияның болгаш Латин Американың чурттарындан келген хөй-хөй журналистер силериң ужуражышкынының киржикчилериниң аразында бар. Оларга болгаш оларны дамчыштыр ол диптериңң улустарынга совет киижилериңң чүректиң хамыдыкан байырын дамчыдарынга өөрүп тур мен. Империалистерге болгаш колонизаторларга удур, хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш, колониалдыг системаны бүрүү-биле узуткары дээш, хөгжүп турар аныяк чурттарның ёзулуг-да политиктиг болгаш экономиктиг хамаарышпас чоруу дээш демисел амгы үениң эң чугула сорулгаларының бирээзи болуп артып турар. Коммунистиг инитилелге ажыктыг ажыл кылбайн тургаш-ла, ажыл-ишчи киижилериңң бүдүрген кежиин мангыстальчак арга-биле ажыглап чоруур киижилер бистиң аравыста ам-даа бар. Ак-сеткилдиг ажыл-ишчилер ындыг тежээдикчилерге удур чөптүг киленнээшкинии илергейлеп турарлар. Ынчалза-даа партия, совет, профэвилел организациялары ындыгларга хамаарыштыр «ажыл кылбас киижи чем чивес» деп улуг принциптиң четче ажыглавайн, оларны инитиге ажыктыг ажылче хаара тудар хемчегларни четпес боттандырып турар.

«Совет киижи бүрүзүн инитиге ажыктыг муң-амыпга ынак болгаш ону хүндүлээр ыяндыр киижидери партияның, советтериниң, профэвилел организацияларының, комсомолдуң идеологтуг ажылының өзээ болуур ужурлуг» — деп, СЭКП ТК-ның июнь Пленуму айыткан. Бо дээрге идеологтуг ажылдың ам үеде шинтирлээр ужурлуг чугула сорулгазы-дыр.

Күш-ажылдың тургузукчу, киижидикчи ролюн киижи бүрүзү медерелдии-биле ханы билген турарын чедип алыр дээш, күш-ажылдың ужур-дузазын, өөң эң эки үлегер-чижектерин пропагандалаары, тайылбырлаары киижизидиге ажылының чугула кезээ болур. Маңаа идеологтуг салдарның бүгү хевирлерин, аргаларын парторганизациялар ажыглаар ужурлуг. Коллективтиң, хөй-иниинiң киижидикчи улуг күжүн маңаа ажыглаары эки түнелдиг болуп турар. Планныг онаалдаларның күүсеттинмейн баарының, чамдык киижилерниң багай ажылдап турарының чылдагаанарын харын-на коллектив, хөйниинiң шын илередир болгаш ону чайладырының, чалгааларны киижизидерииңң арганарын айтып шыдаар.

Күш-ажылчы киижизидилгеге кол рольду бүдүргүлге удуртукчулары, бүдүргүлгениң партия, совет, профэвилел организацияларының ойнаар. Олар күш-ажылды шын организастаарын, чаа депшилгелиг арганарны шинтээдирин, ажылдакчыларга бүгү таарымчалыг байдалдарны тургузарын, күш-ажылдың сагыжга-чуруумун хандырар, киижилер-биле түс-түзүнде киижизидилге ажылын чорудар хүлээлгелиглер. Багай ажылдап турарлардан адырлып аарын болаап, олар-биле киижизидилге ажылын чорутпайн, дүрген-не ажылдан үндүрер чоруктар чөптүг эвес. Бисте бүдүргүлге удуртукчуларының идеологтуг ажылының үрей кылыышкының оларның боттарындан өске ким эде кылыр ужурлуг чүвел?

Күш-ажылчы киижизидилгениң, ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң чугула фактору — социалистиг чарыштыг, ооң дээди хевири коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинии бүгү талазы-биле кадбартыры күш-ажылчы киижизидилгеге улуг рольду ойнаар.

Материалдыг болгаш моральдыг идиглерни күш-ажылчы киижизидилгеге калбаа-биле ажыглап, материалдыг кежиктер болгаш шаңнал-маңнал-дарын, шөлээ алырын, путевкаларны болгаш квартиралар хуваарын күш-ажылдың түнелинге хамаарышкан турар кылдыр тургузары чугула.

Чүнү-даа бүдүрбейн тургаш, инитилел кежиктерин мангыстальчак ёзулбиле ажыглап чоруур техээдикчилербиле бистиң улузувус эптеш чок демисежип турар болгаш моон сонгаарда демисежир. Ол демиселди киижизидилгениң хөй янзы хевирлерин дамчыштыр чорудары-биле кады, эрге-чагырганың хемчегларын долузубиле ажыглаар херек.

Күш-ажылды киижилерниң медерелдии-биле үнелеп көөру чаа инитилелдиң тиилелгезинииң, бүгү тала-биле дескн сайзыраан киижини киижизидериниң үндезинии дээрзин барымдаалаш, партия организациялары, партколнар бо чугула херекти боттуг удуртур ужурлуг.

Совет чазактың медеглели

(Төнчүзү).

болгаш тайбың кожа-хелбээ догуиаашкынның, делегейниң коммунистиг шимчээшкинiiниң стратегиязының болгаш тактиказының, социалистиг лагерьниң чаңгыс авиниң, кыдат-совет харылааларының айтырыгларының талазы-биле кыдат удуртукчуларының медеглелдери болгаш тодаргай практиктиг базымнары чүүү хереченлеп турарыл дээрге, улам ынайлаан тудум-на КУР-нуң чазаа социалистиг дем каттыштырылга чурттарының инити чөпшээрежин алган шугумундан, делегейниң коммунистиг шимчээшкинiiниң программиниг айтышкыннарындан болгаш принциптеринден улам аткаардап турар-дыр.

СЭКП-ниң болгаш ККП-ниң аразында, совет болгаш кыдат улустуң аразында чаңгыс эвти быжыглаарынга бүгү чүүлдерни кылыр бис деп, СЭКП ТК болгаш Совет чазак удаа-дараа медеглеп келген. Ол медеглелдер бистиң талавыстан эргежок чугула практиктиг ажыл-херектер-биле бадытканып тургулаан. Ынчалза-даа бистиң харылааларывысты бисти каттыштырып турар чүвеге үндезылээш тургузар төлээде, чоруулдээлерни узуткаарының оруунга кирер дугайында кыдат эштерге бистиң бүгү кыйгырыгларывысты олар дыңнавайн барганы хомудалчыг; ол угланышкынче бистиң бүгү-ле практиктиг базымнарывыс деткимчеңи албайн барган.

СЭКП болгаш Совет чазак социалистиг лагерьниң болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкинiiниң чаңгыс эвин быжыглаарын ак-сеткилдиң-биле ораидажып-даа келген болгаш ородагыл практиктиг базымнары чүүү хереченлеп турарыл дээрге, улам ынайлаан тудум-на КУР-нуң удуртукчуларын медеглелдери болгаш тодаргай

Отчёттар болгаш соңгулдалар

КОЛ ЧҮВЕ ДУГАЙЫН УТТУПКАННАР

Бистиң республиканың оруктарынга хүн бүрү чүс-чүс автомашиналар маңнажып турар. Олар районнар төптеринче, ажылчын болгаш көдээ суурларже аъш-чемнин болгаш үлетпүрнүң барааннарын чедирип, колхозтар, совхозтар шөлдеринден күрүнеге шыгжамырынче тараа болгаш өске-даа продуктуларны сөөртүп эккеп турарлар.

Автомобильдерниң чүък көдүрер күжү, дүрген чоруурy чыл келген санында улам-на сайзыраңгайжып турар. Ол бүгү болза оруктарны машина чоруурунга эки кылдыр тудуп турарын негеп турар. Ынчангаш күрүне оруктарны тударынга хөй акша-хөреңгини болгаш орук тудуунуң техниказын берип турар.

№ 1029 орук участогу Каа-Хем, Таңды болгаш Тес-Хем районнарже баар оруктарны машиналар чоруурунга эки байдалдыг кылдыр тургузар. Шуурмактың Чаа-Оваа арты ажылдыр орукту сентен кылыр хүлээттенген.

Ниитизи-биле, бо чылын оруктарны бо черлерге чаа дүжүттүң тараазын сөөртүрүнге чүгээр белеткээн, ааа № 1029 орук участогунуң ажылчыннарының улуг база бар болган. Ындыг-даа болза, нефть баазазындан бус-турбиналыг электростанциязынга чедир машина оруунуң капитал септелгезиниң талазы-биле онаалданы коллектив күүсетпээнин коммунистер партия организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга четпес деп демдеглээннер. Оруктуң бо уунунда кара шывы үрелген, оңгарлар эмгежок. Ынчангаш автомобильдерниң бо оруктап айыыл чок чорууру бергедеп турар. Шуурмактың Чаа-Оваа арты ажылдыр машина оруун чаартыр талазы-биле онаалданы орук участогу база күүсетпээн. Оруктар тударының болгаш септээриниң 8 айлар планың бүгү көргүзүглер талазы-биле чүгле 78 хуу күүсеткен.

План күүсеттинмээнин № 1029 орук участогунуң начальниги эш Н. Гилев орук механизмнериниң болгаш чүгүн бодуу дүжүрер автомобильдерниң чедишпезинде деп тайылбырлаарын оралдажып турар. Парторганизация секретары эш Н. Веселовский база ынчаар тайылбырлап турар. План күүсеттинмээниниң чылдагааны парторганизация секретары турган эш Веселовскийниң бодунуң отчёттуг илеткелинге илередип шыдаваан.

Оруктарны чаартырының болгаш септээриниң планының күүсеттинмээниниң кол чылдагааны болза, кижилер-биле ажылдың коллективте чогу, политиктиг болгаш кижизидилге ажылының, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары дээш демиселдиң чогу, бүдүрүлгениң мурнакчыларының дуржулгазын нептеретпейн турганы, партия организациязы ажыл-агыйы айтырыгларын ханызы-биле көрүп билбээни болуп турган.

Бир эвес партия организациязы бодунуң ажылын профэвилел, комсомол болгаш өске хөй-нийти организациялары-биле сырый харылзаалыг чорудар болза, коммунистер кижилерни сырый каттыштырып, бүгү чаа, мурнакчы чүүлдерни деткип, ажылчыннарның илепкейин бедидип турары кымга-даа билдингир. Ындыг чорук бо партия организациязында барык чок болганы хуралга илерээн.

Коллективке бүдүрүлге хуралдары, эш-хуузунуң беседалары, бүдүрүлгениң чаартыкчыларының чөвүлели, аныяк ажылчыннарга мурнакчы, кадржаан ажылчыннарның талазындан дузалаар ажыл чорувайн турган. Оон туржук, хана солуну безин үнмейн келген.

Коллективке социалистиг чарышты организаставаан. Чазаныкчыларның болгаш паром ажылдакчыларының бригадалары чыл эгезинде коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп атты чедип алыр дээш демиселге киржир деп санал үндүрүп кээрге, администрацияның, парторганизацияның болгаш месткомнуң (даргазы эш Шевцов) талазындан дузалашпаан. Ынчангаш ол бригадаларның патриоттуг эгелээшкини эгезинде ынчаар чүү-даа болбайн барган.

Орук участогунуң удуртукчулары ажылдың түңнелин үндүрүп, коллективтиң хуралынга чугаалажып көөр шаг-үени безин тыппайн турганнар. Маңаа ажылчыннарның нийти хуралдарын кылбайн турар. Коллективте бүдүрүлгениң мурнакчылары эвээш эвес бар. Оларга ай онаалдазын үргүлчү 120—130 хуу күүседип турар бульдозерисчи эш И. Бурбуканов, дарган М. Соловьев болгаш өскелерде хамааржыр. Олар боттарының эдилеп турар техниказын үрелиишкин чок эдилеп турарлар. Эш Соловьев электроканнакчының болгаш маскачының тускай мергежилин өөренип алган. Ындыг-даа болза мурнакчыларның дуржулгазын нептередир, ажылчыннарны янзы-бүрү тускай мергежилге өөредир ажылды месткомда, администрация-даа, парторганизация-даа чорутпайн турар.

Коллективке политиктиг болгаш кижизидилге ажылын партия организациязы кончуг сула чорудуп келген. Парторганизация секретарының сөзү-биле алырга, Кызыл хоорайда төп баазада ажылчыннарның ортузунга чыл эгезинден бээр 2 катап лекция номчаан боор турар, ындыг-даа болза кандыг темага, кажан лекция болганын ажылчыннар билбейн турар. Парторганизацияның агитаторлары ол-бо черлерде орук кылып чорууp ажылчыннарның болгаш парторганизацияга быжыглаан участоктарның чурттакчыларының ортузунга беседалар чорударын РСФСР-ниң Дээди Совединге болгаш чер-чер Советтеринге соңгулда үезинден бээр чорутпааннар.

Марксизм-ленинизм теориязын өөренирин организастаарын мында уттупкан. Партия чырыдыышкынының эрткен өөредилге чылында манаа чаңгыс-даа бөлгүм ажылдаваан. Ынчангаш чаңгыс-даа ажылчын бодунуң билиин бедидип өөренмээн. Техниктиг өөредилгени база организаставаан.

Партия организациязының секретары турган Веселовский болгаш орук участогунуң начальниги эш Гилев ажыл планының күүсеттинмээниниң болгаш коллективте күш-ажылдың сагылга-чурумунуң багайының кол чылдагааның хуралга дидими-биле илередип, чугаалап шыдавааннар. Ол дугайын коммунистер эштер Мартынов болгаш Чирков боттарының саналынга тодаргай чугаалааннар. Ырак-узак черлерде орук кылып чорууp ажылчыннарның дугайында багай сагыш салып турар. Чижээ, Чаа-Оваа арттың кырында орук кылып турар отрядка трактор-биле сөөртүп чорууp чылыг вагонетка кылып бээр орнунга, калбак ыяш-биле ажык сарай кылып берген. Өлге-шыкка ажылдап турган ажылчыннар идик-хевин кургадып алыр, изиг аъш-чем ижер чер чогундан бергедеп турарлар. Ында оруннар, эштир чоорганнар чок. Ынчангаш чүгүн боду дүжүрер машиналарның чолаачылары аргажоктуң кырындан машиназының кабиназынга хонуп турарлар.

Шуурмакка Тес-Хем районуң столовазы ажылдап турган. Ындыг-даа болза столованың иштин хирлиг, кылган чеми амдан чок багай боорга, ажылчыннар негелде кылырга районнуң удуртукчулары ол столованы хаап каагнаар.

Отрядтарда арагалаар чорук, ажылчыннарның кылган ажылынга наряд бижип бээрин саададыр, харын-даа мегелеп бижиир чоруктар бар. Орук мастери Римский үргүлчү арагалап турган, ам оон орнунда ол ышкаш арагачы Лифанов ажылдай берген.

Партия кежигүнү, орук мастери эш Мартынов ажылчыннарга наряд бижип бээрде, олар дүн-хүнде 28 шак ажылдаан кылдыр бижип берип турган. Ажылчыннарның талазындан күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чоруктарны ажылчыннарның-даа, местком-даа хуралынга чаңгыс-даа катап чугаалашпайн келген.

Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр, чаа кижини кижизидер талазы-биле партия организациязы база тодаргай ажыл чорутпайн турган.

Эш Гилев Даниловка суурнуң чурттакчызы Терешин дээрзин оруа септекчизи кылдыр хүлээп алган. Ол хирезинде, демги Терешин районнуң күүскомнуң аъдын ажаап, орук септээр кандыг-даа ажыл кылбайн, аът-биле бодунга сиген кезип ап, каттаар, мөөгүлээр, ыяштаар ажылдарны кылып, ажыл-төлевирин ай санында орук участогундан ап турар. Ынчангаш эш Гилев маңгыстылчак Терешинни камгалап турардыр.

Орук тудуунуң республика эргелели орук участогунга багай дузалап турар. Эргелелдиң начальниги эш И. Степанов оруктарны чаартырының болгаш септээриниң планын бадылааш, участокка берип кааш, ону механизмнер-биле хандырарының дугайында сагыш човавайн турар. Участокка гудронатор, даш бузар, сорттаар чепсектер, грейдер болгаш каток херек. Ындыг-даа болза эш Степанов, техника чокка участоктуң планы күүсеттинмейн баарын биле тура-ла, бүгү техниканы орук-тудуг эргелелинге берипкени кончуг шын эвес деп, санал бергеннер шүгүмчүлээннер.

Эш Степанов парторганизацияның учёдунда турар хирезинде, оон ажылынга дузалашпайн турар. Оон туржук, ол ажылчыннар ортузунга бо чылын чаңгыс-даа лекция, беседа кылбаан. Кадрларны кижизидер талазы-биле хүн бүрү ажылдаарының, оларга дузалажырының орнунга, оон администрация талазы-биле кижи бүрүзүнге доңгулда берип турарын коммунистер шыңгыы шүгүмчүлээннер.

Автотрестиң төп диспетчер салбырының начальниги эш Терехинниң болгаш № 2 АТК-ның начальниги эш Зубкова оларның талазындан орук участогунга автомашиналарны өй-шаанда бербейн турганы Шуурмактың арт кырында оруун чаартыр талазы-биле ажылды саадатканын хуралга демдеглээн.

Коммунистер партия организациязының ажылында четпестерни илередип, оларны чайладырының хемчеглерин ажылдап кылганнар. Бир эвес парторганизацияның чаа соңгуткан составы (секретары эш Килин) болгаш өске бүгү коммунистер ажылының стилин өскертип, коллективке политиктиг ажылды СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң негелдезинге дүүштүр тургузар болза, орук участогунуң коллективи мурнакчыларның одуруунга кирери тодаргай.

Ф. КРУГОВОЙ,
СЭКП-ниң Кызыл хооркомунуң бюро кежигүнү.

„Тываны дургаар" деп документальдыг кинога

Москваның документальдыг кинофильмнер студиязының режиссёр-оператору Ю. Альдохинге удурткан бөлүк «Тываны дургаар» деп өңнүг документальдыг кинофильмни тырттырарын доозуп турар.

Чурукта: оператор Ю. Альдохин болгаш оон ассистентизи М. Кирнус Тес-Хемниң Шара-Нурга тырттырыышкын үезинде.

Фото А. Аврин.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының XVIII сессиязында

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корреспондентилери **С. Лосев** биле **М. Сагателян** оларның дамчытып турары болза:

КНО-нуң Кол Ассамблеязының XVIII сессиязының ажылдап келгениниң дөрткү хүнү Японияның даштыкы херектер министри Охираның медеглели-биле эгелээн.

Эртенги хуралга нийти политиктиг чугаалажылга үргүлчүлеп турган. Парлалга төлээлекчилериниң болгаш кижилерниң олурар черлеринге, хуралдаалаар залга кижилер долдур олурупкан турган. Совет төлээлерниң баштыңы ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң сентябрь 19-та чугаазынга үндүрген саналдарны АКШ-тың чазаа канчаар көөр ирги дээрзин манап турганы ол.

Япон төлээ медеглел кылган соонда дораан-на АКШ-тың президентизи Дж. Кеннеди чүве чугаалаан.

Президентиниң чугаазында кол черни делегейниң дүшкүүрлүг чоруун улам ыңай чавырылдырарының, Барыын биле Чөөн таланың аразында харылзааларны экижидериниң айтырыглары ээлээн турган. Бодунуң чугаазының эгезинге булуттар бөгүн элээн тарап аязы берген деп, президент чугаалаан. Ынчангаш чаа дээре идегелдерни ол булуттарны өттүр илергейлеп болур ийик. Ядролуг чепсекти эндере бүдүрерин кызыгаарлаар төлээде, кужениишкиннериниң 17 чылдарының дургузунда тодаргай базым бир-ле дугаарында кылдынган деп президент үргүлчүлеп чугаалаан. Агаарга, космос делгемнинге болгаш суг адаанга ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Керээни Совет Эвилели, Англия болгаш Каттышкан Штаттар боттарының аразынга чарган. Ол керээге ам безин делегейниң барык 100 чурттары каттышкан.

«Делегей бужар чоруктан ам-даа хосталбаан, шыңгыы чөрүлдээлерниң болгаш кризистерниң узун хөлегелери бистерни ам-даа бүгү таладан бүзээлевишаан турар. Ындыг болза-даа бөгүн бис өзүп турар идегелдерниң байдалынга болгаш элээн оожургалдың үезинде таваржып турардыр бис. Мээң мыңда олуржуп турарым дээрге кризистиң эвес, а бүзүрелдиң демдээ болур. Тайбыңның хереэнге чаа айыылдың дугайын азы дайынның чаа демдектериниң дугайын дыңнадыр дээш мында келбээн кижи мен» деп, Кеннеди үргүлчүлеп чугаалаан.

Тайбыңның ужуп алыышкыны чүгле чаңгыс «драмалыг тиилелгелерден» тургустунмайн турар деп президент оон ыңай демдеглээн. Тайбың — ол дээрге бодалдарның чоорту хууларының, эрги моондактарның чоорту бустурунуң хүн, неделя, ай бүрүзүнүң чорудулгазы-дыр, «ынчангаш тайбыңны дилеп тывары канчап-даа бичии бодал кылдыр сагындырып турзажок, ол дилеп тывыышкыннар үргүлчүлээр ужурлуг» деп, ол медеглээн.

Ам быжыг тайбың эвес, соок дайында кыска чапсарның эгелээнин демдеглээш, Кеннединиң демдеглээни болза, Москва Керээзи панацея эвес, а үе болур, оон ужурунда чаа дугуржулгаларны дилеп тыварынче углаан дырган күжениишкиннерни үргүлчүлээри онза чугула. Ылангыя оон чугаалааны болза: «бир эвес ол чапсарны үре-түңнелдиг кады ажылдажылганың үезинче хуулдуруп шыдаар болзувусса, бир эвес ийи талалар ам чаа бүзүрелди болгаш тайбыңны хандырар дээш тодаргай кады ажылдажылганың байдалдарында үнелиг дуржулганы тып ап шыдаар болза, бир эвес өлүмнүг чепсектиң контрольдаарынга ам ол хире дидим болгаш өткүт көрүнгүр болур болзувусса, ынчаарда баштайгы улуг эвес ол базым үр болгаш үре-түңнелдиг орукка эгени салып болуру чигзиниг чок».

Боттарының аразында чөрүлдээлерни болгаш маргылдааларны таарыштыр шиитпирлээрин оралдажырынче делегейниң бүгү күрүнелерин Каттышкан Штаттарның президентизи кыйгырган. Бир эвес Совет Эвилели болгаш Каттышкан Штаттар чер бөмбүрзээниң эң янзы-бүрү кезектеринде оларның эрге-ажыктары, бот-бодунга удур чөрүшкек идеологтуг хүлээлгелери, ам-даа бот-боттарынга удур углаткан оларның ядролуг чепсектери бар-даа болза, оларның эрге-ажыктары болгаш чөпшээрежилгези дүгжүп турар адырлары база тыптып болур, ынчангаш ону өске чурттар база-ла кылып болур болбайнаан. Оралдажыышкыннарны бащ удур алыры кажан-даа дыка эрте эвес, чугаалажыышкыннарны чорудары кажан-даа дыка орай эвес болгаш бо ассамблеяның хүн чурумунда кирген маргылдаалыг дыка хөй айтырыгларны казып үндүрер болгаш оларны чугаалажыышкыннарның столунче шилчидер херек. Амгы делегейге харысалганы медерел билир чоруктуң баштыкалы болза тайбың таарыштырылгаларны чедип алырынга белен чорук болур деп, Кеннеди чугаалаан.

Мээң бодап турарым-биле алырга, ядролуг кол күрүнелер болур Каттышкан Штаттарга болгаш Совет Эвилелинге онза харысалга—боттарының чурттарының улустарының мурнунга, делегейниң өске чурттарының улустарының мурнунга, салгакчыларның мурнунга харысалга онаажып турар деп, президент медеглээн. «Ол харысалгалыг чорук бистиң маргылдааларывыска эвээш кичээңгей салгаш, оларны тайбың аайлап шиитпирлээриниң болдунар аргаларынга хөй кичээңгейни салырын бистиң ийи чурттарывыстан негеп турар. Бистиң ийи чурттарывыс боттарының шериг бюджеттерин дыка үр үеде улгаттырып, боттарының ядролуг чепсээниң курлавырларын, көвүдедип база бо чер делегейни кырында бүгү-ле амыдыраалы—кижи төрелгетенни-даа, дириг болгаш үнүш амыдыралын-даа узуткап чок кылыр аргалыын бедидип келген».

Каттышкан Штаттар бодунуң чепсектиг күчүзүн хевээр тургузарын үргүлчүлээр бодап турар деп, Кеннеди онзалап демдеглээн. Каттышкан Штаттар «хостуг делегей» дээрзин болгаш «бот тодаргайлаттыныышкынның» принциптерин кандыг-бир «кыжаныглардан» болгаш «семээшкиннерден» камгалаар хүлээлгелиг болуп турар дээр янзылыг сылдаг-билге президент бодунуң ол медеглелин үндезилээн.

Ам делегей болза «водородтуг бомбалан, баллистиктиг ракеталан азы суг адаанга чоруур атомнуг хемелерден артык идегелдиг чепсекти херек деп турар, ындыг чепсек болза тайбың кады ажылдажылга болур» дээрзин президент хүлээп көрген.

Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарының улам ыңайгы оруктарынга америк чазактың үзелболдалдарын Кеннеди нийти хевирлерге тайылбырлаан. Тавырылга болганының азы шын эвес санаашкынның түңнелинде дайынның болу бээрин чайладыр талазы-биле хемчеглер дугайында дугуржулгаларны дилеп тывар бистер үргүлчүлээр ужурлуг бис деп, президент чугаалаан. Кол-кол пунктуларга хынаалда черлерин тургузарын киириптир, хевертен халдаар чорукту чайладырының талазы-биле хемчеглер дугайында дугуржулганы бистер чедип алыр ужурлуг бис. «Ядролуг чепсекти дамчыдып бээрин контрольдаарының, кезектерге хуваалтынар материалдарны тайбың сорулгаларга ажыглаарының болгаш чогуур инспекцияны тургускаш, чер адаанга ядролуг шенелделерни хоругдаарының аргазы-биле, ядролуг чепсегленишкинни эндере бүдүрерин соксадып болгу дег улам ыңайгы хемчеглер талазы-биле дугуржулга чедип алырын бистер үргүлчүлээр ужурлуг бис. Барыын болгаш Чөөн чүктүң аразынга информацияның эң-не хостуг солчулгазының дугайында дугуржулганы дилеп тывары бистер үргүлчүлээр ужурлуг бис.

Массалыг узуткаашкынның чепсээн космос делгеминче орбитага салып үндүрерин хоругдаар дугайын, дугуржуп алырының эргежок чугулазынга хамаарыштыр Кол Ассамблеяга бодунуң чугаазының үезинде ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң чугаалаан бодалдарынга Каттышкан Штаттар «сергээн» деп демдеглевишаан, ол талазы-биле-даа дугуржулганы дилеп тывары үргүлчүлээринче Кеннеди кыйгырган.

Бир эвес ССРЭ биле АКШ космос шинчилелдерин кады чорудар болза, ынчан ажыттынар кедергей улуг болдунар аргаларны президент онзалап демдеглээн.

• • •

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң Кол Ассамблеязының XVIII сессиязының эртенги пленарлыг хуралынга нийти политиктиг чугаалажыышкынга Ливияның премьер-министри болгаш Чехословакияның база Иранның даштыкы херектер министрлери болгаш Югославияның төлээлекчизи киришкен.

Ядролуг чепсектиң шенелделерин кезиктеп хоругдаар дугайында Москва Керээзин чарганынга, а ол ышкаш ук дугуржулганың тургусканы элээн таарымчалыг политиктиг байдалга чугаалажыышкынның бүгү киржикчилери байыр чедирген. Национал хосталыышкынны ам-даа чедип албаан улустарның колониалдыг хамаарылгалыг чоруун узутказы-биле улам-на күжениишкинниг хемчеглер херек деп, Ливияның премьер-министри онзалап демдеглээн. Чехословакияның даштыкы херектер министри Вацлав Давид чепсегленишкинниң дүжүрер талазы-биле комитетте кирип турар 18 күрүнелерниң чөвүлел хуралын эң-не бедик деңнелге чыылдырар дугайында совет саналга байыр чедирген.

Чурттарга болгаш улустарга хамаарышпас чорукту тыпсыр дугайында Декларацияны боттандырарының талазы-биле комитеттиң кежигүнү болуп турар мээң чуртум колониалдыг улустарның хосталыышкыны дээш демиселин деткип турар деп, Иранның даштыкы херектер министри Аббас Арам онзалап демдеглээн.

Кожазы чурттар-биле Иранның аразында харылзааларынга хамаарыштыр Аббас Арамның чугаалааны болза: деп эргелиг чорукка болгаш бот-бодун хүндүлежиринге үндезилеттинген найыралдыг харылзаалар сөөлгү чылдарда Иран биле Совет Эвилелиниң аразынга тургустунган. Ындыг харылзаалар чүгле ийи чурттарга ажыктыг болуп турар эвес, харын-даа черле ынчаш улустар аразының харылзааларының турум болурунга идигиг болуп турар.

Чер ортузунуң далайының районунга, Төп Европага болгаш өске-даа районнарга атом чок зоналарны тургузарының идеязын югослав төлээлерниң баштыңы В. Попович деткээн.

Журналистерниң үшкү бүгү-делегей чыыжы ажыттынган

АЛЖИР (СЭТА). Африка дип журналистериниң бүгү-делегей чыыжының киржикчилерин чайгы хевээрниг агаар-бойдузу-биле уткуп алган. Эртенгиниң 9 шак. Алжир порттуң пароходтар доктаар ханазынга «Литва» деп теплоход чоокшулап келген. Чазактың албан черлериниң төлээлекчилери, алжир болгаш даштыкы журналистер, хөй-нийтиниң төлээлекчилери бодунуң аалчыларын — журналистерниң үшкү бүгү-делегей чыыжының киржикчилерин уткуп алганнар, олар бүгү беш диптерден аңаа келгеннер.

Кыска дыштаныылганың соонда, чыыштың киржикчилери автобустарга олуттарын ээлеңген. Олар баштай-ла чурттуң хосталгазы дээш амы-тынын берген алжир патриоттарны хөөржүткен «Эль-алиа» хөөрге барганнар. Революцияның маадырлары Бен мхиди болгаш Дидуш Мюроадтың хөөрүнге венок салганнар.

15 шакта журналистерниң бүгү делегей ужуражылгазы ажыттынган. Делегейниң 56 чурттарындан келген парлалганың 200 хире ажылдакчылары залда олуржуп турар.

Ужуражылганың киржикчилеринге алжир чазактың болгаш алжир улустуң мурнундан национал удурттулганың министри Белькасем Шериф байыр чедирип чүве чугаалаан.

Ол ышкаш, ужуражылганың киржикчилеринге совет төлээлерниң баштыңы, «Правда» солуннуң кол редакторы П. А. Сатюков байыр чедирген. Ол, маадырлыг алжир улуска Совет Эвилелиниң улустарының база журналистериниң мурнундан байыр чедирген болгаш журналистерниң үшкү бүгү-делегей ужуражылгазының киржикчилеринге совет чазактың баштыңы Н. С. Хрущевтуң чедирген байырын үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны болуп турар дамчыткан.

Бирги илеткелди Францияның төлээлекчизи Робер Бюто кылган. Оон чугаазының темазы — «журналистер улустар аразынга чугаалажылганың төвүнде».

Дараазындагы хуралга илеткел кылганнар: доктор Анджоло Дерти (Италия) — «делегейниң журналистериниң ажыл-херээниң байдалдары», Хусейн Фахми (КАР) — «колониализмге болгаш империализмниң бүгү хевирлеринге удур социалдыг-экономиктиг болгаш культурлуг хамаарышпас чорук, тайбың дээш улустарның улам хайныгып турар демиселин чырыдарынга журналистерниң хүлээлгези». Сөөлгү илеткел Азияның болгаш Латин Американың айтырыгларынга хамаарыштыр ийи эдеринчи илеткелдер-биле болган.

Бо ужуражылгаже Кыдат бодунуң төлээлерин чорударынга ойталаан дээрзиниң дугайында дыңнадыгны алжирниң журналистер бөлүү киненнээшкин-биле уткаан.

Хөл-шыдырааның тиилекчилери маргылдажып тур

СПЛИТ. (СЭТА). Херээжэннерниң бүгү-делегей хөл-шыдыраа олимпиадазының бирги салыында ССРЭ-ниң командазы Венгрияның шыдыраачылары-биле ужурашкан. Делегей чемпиону Н. Гаприндашвилиниң (кара тала) Б. Каракаш-биле ойнааны доозулбайн арткан. ССРЭ-ниң чемпиону Т. Затуловская Э. Билекти тиилээн.

Маргылдаада он беш чурттарның командалары киржип турар. Моол, Бельгия, Шотландия, АКШ, Австрия, ГФР, Монако, Польша. Чурт бүрүзүнден ийи шыдыраачы киржип турар.

Бирги салыгның арткан түңнелдери мындыг: Польша—Бельгия—2:0, Шотландия—Монако—1:1, АКШ—ГФР—2:0, Румыния—Австрия 2:0, Голландия — Болгария — 1,5:0,5, Югославия—ГДР—1,5:0,5.

Херээженнерниң команда талазы-биле бирги бүгү-делегей хөл-шыдыраа маргылдаазы 1957 чылда болуп эрткен. Ынчаарда тиилелгени ССРЭ-ниң командазы чедип алган.

(СЭТА).

РЕДАКЦИЯГА ЧАГААЛАР

ИНТЕРНАТТЫ АЖЫГЛААЛГА ДҮРГЕН КИИРЗЕ...

Өзүп орар салгакчыларның өөредилгезиниң болгаш кижизидилгезиниң дугайында Коммунистиг партия, Совет чазак улуг кичээңгейни салып турар. Ылангыя школаларны эки бажың-балгаттар-биле хандырып, өөредилгени чаңгыс ээлчег-биле чорудар ажылды амыдыралга калбаа-биле боттандырарын СЭКП-ниң Программазында тодаргай айыткан.

Партияның программазында айыткан ол тодаргай сорулганы боттандырарынга таарымчалыг байдалды тургузар ужурлуг. «Кызыл тудуг» эргелелиниң удуртукчулары школа, интернат тудугларының планын өй-шаанда күүседиринге кошкак кичээнгей салып турарлар. Кызылдың Ленин кудумчузунда тудуп турар 300 орунуг интернат тудуун № 3 тудуг участогунуң тудугжулары 1961 чылдан эгелээш, 1962 чылдың июнь айда тудуп дооскааннар. Тудугнуң арткан будуулга болгаш штукатура ажылдарын № 4 тудуг участогу күүседир хүлээлгелиг. Ынчалза-даа ол участок интернаттың иштиниң будулга ажылын ам-даа будуп эгелевээн. Оон монтаж ажылын амга чедир дооспаан.

Ол хиреде, амгы үеде интернат тудуунда чаңгыс-даа бригада ажылдавайн турар. Ында ажылдап турар, Ленин орденниг мурнакчы тудугжу Василий Бушуевтиң чугаалап турары болза:

— Мында чаңгыс-даа бригада ажылдавайн турар. Чүгле мен чаасказ чамдык шын эвес кылдынган вентиляторларны эде кылып турар мен. Вентилятор турар ханада чамдык үттерни кылбайн ара каапкан. Ол үттерни ояр дээш штукатуралап каан ханаларны катап үттеп, үреглен турарын бо-дур ийин.

В. Бушуев бир хананың штукатуразын бузуп, чаа үт ояр деп турда ужурашкан бис.

Оон уламчылааны болза:

— Бо тудугну сентябрь 5-те дужаар деп самбырага бижээш, азып каан турган чүве, ол ам чогул. Школада өөредилге эгелээн-дир, күрүне хандырылгазынга өөреникр уруглар ам кала чурттадыр чүве ийик, бир эвес мынчаар ажылдаар чүве болза, мону ажыглаалга киирери ам-даа 2—3 ай болуру чугаажок. Бистиң даргаларывыс, ылангыя № 4 участоктуң начальниги эш Зябрев чүнү бодап турар кижи чүве? Байдал бергедээн-не болгай —деп, эш Бушуев хомудалын илередип турар.

Шынавыла, тудугнуң алакы кадындан үшкү кадынга чедир ам-даа чедир кылдынмаан, харын-даа катап кылыр ажылдар дыка хөй.

Бир эвес «Кызыл тудуг» эргелелиниң удуртукчулары (начальниги эш Нестеровский, партком секретары эш Емельянцев) бо тудуг объектизинче кол кичээңгейни салган болза, 300 орунуг интернат тудуу бо өөредилге чылында ажыглаалга кирген турар ийик.

Ам бүгү аргаларны херелеп турагаш, бо тудугну Улуг Октябрьның 46 чыл оюнун байырлалынга чедир ажыглаалга киирери «Кызыл тудуг» тудугжуларының мурнунда салдынган кол сорулга болуп турар.

О. САМБУ.

Бистиң негелдевис

Балгазында туберкулёз санаториязында эмненип, дыштанып турарларның ортузунда культура-массалыг ажыл барык-ла чорутпайн турар. Мында түр үеде-даа, чыл ажыг үр үеде-даа эмненип, дыштанып турар хөй кижилерден ангыда, медицина болгаш хандырылга ажылдакчылары база үргүлчү чурттап турар.

Санаторияда ол хөй чоңга лекция, беседа барык ай-айы-биле болбайн турары элдептиг. Республиканың хөгжүм-шии театрының артистери-даа, бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнери-даа оюн-концерт каап көргүспестээн. Хана солуну май-июнь айлардан бээр чаңгыс-даа үнмээн.

Бо дугайында мында партия, профэвилел организацияларынга айтырыг тургузарга, ол черлер хемчег база албас болгаш чоннуң үнүүнге дыңнангыр эвес.

Санаторияда эмненип, дыштанып турарларның культурлуг негелдезинче кайы организация кичээңгей салыр чүве ирги?...

О. БАЗЫР-ООЛ,
санаторияда дыштанкычы.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага болгаш Кызылга булуттагылап каап турар хүн болур. Чаашкын шоолуг эвес. Кызылга чаашкын чок. Хат кошкактан өй-тавынга чедир, янзы-бүрү чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы: республикага—10—15, а Кызылга—13—15 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛААРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Ёзулуг кижи дугайында тоожу» 10. 12. 2. «Баштаныып-даа, шынап-даа» 4. 6. 8. 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Үш надар ийи» 11.15. 1.15. 5.15. «Черле таңцылаар мен» 3.15. 7.15. 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Байырлыг ного-бугалар» 10.30. «Үш надар ийи» 2.30. 4.30. 6.30. 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чазыгга чедир ийи базым» 5.15. 7.15. 9.15. «Улуг уруглар» 3.15 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 24 — 63. редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38. идеология килдизиниң 37 — 13; харысалгалыг секретарының 23 — 35. көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25—38. 23 — 54. үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64. чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27. иштики информация килдизиниң 20—60. бухгалтерияның 31 — 75. корректорларның 21 — 17. солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01355. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. СЕНТЯБРЬ 26 ЧЕТВЕРГ № 229 (5633).

Өртээ 2 көп.

Чаңгыс эп-сеткилдиг деткип турар

СЭКП-ниң политиказы совет улустуң эрге-ажыын илередип турар

АЖААП АЛЫЫШКЫННЫ ДҮРГЕН ДООЗАР

Улуг Октябрьның 46 чыл оюнга тɵлептиг уҗуражып дээш чарыш Тываның колхозчуларының болгаш совхозтар ажылчыннарының аразында улам калбарып турар. Олар ам дүжүт ажаап алыышкынның дүрген доозар, тараа, эът, сүт болгаш өске-даа продуктуларны күрүнеге дужаар база садар талазы-биле чурттуң мурнунга алган хүлээлгелериниң алдарлыы-биле күүседир дээш демисежип турар. Көдээниң ажыл-ишчилериниң амгы күженишкиннери келир чылдың бедик дүжүдүнүң быжыг үндезиниң тургузарынче база угланган.

Республиканың ажыл-агыйлары сентябрь 25-ке чедир тараа болгаш тараа-бобы культураларының 56,2 хуузун кестирип, оон 149.485 гектар шөлдүң тараазын бастырган. Барыын-Хемчик, Каа-Хем, Бии-Хем районнар, дуржулга станциязы, «Барлык», «Шекпээр», «ҮТКА 25 чылы», «Көк-Тей» совхозтар тараа кезиидезиниң талазы-биле мурнап турар. Чаа дүжүттүң 2 миллион 218 муң пуд эки шынарлыг тараазы күрүне шыгжамырынга дужааттынган. Тараа дээш демиселде мурнакчы механизаторлар кайгамчык эки үлегер-чижээни көргүзүп турар. Олар ажыл-агый бүрүзүнде он-он. Республиканың ажылчы чоннары ажаап алыышкынның маадырларынга чоргаарланып турар.

Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң «Барлык», «Шекпээр» совхозтары тараа культураларының кезиилдезин колдуунда доозкаш, ажаап алыышкындан хосталган комбайннарын өске ажыл-агыйларже чорудуп турар. Каа-Хем районнуң «Тиилелге» көдээ ажыл-агый артелинде күскү хову ажылдары эки организастаттынган. Мында механизаторлар техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглап турар. Чижээ, комбайнер С. Болтовский «ЖВН-10» деп калбарты алыр жатка-биле хүн бүрүде 40—45 гектар тарааны кестирип турар. Тавыччаларны бөлдүрүп бастырар ажылда комбайнерлер Б. Яковлев, В. Борбалдай, Е. Князев олар хүнүн-не 30—35 тонна чедир тарааны бастырып турар. Ындыг бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турар механизаторлар Тандыда «Революцияның чалбыыжы», «Совет Россия», Каа-Хемде «Коммунизмче орук» колхозтарда болгаш өске-даа ажыл-агыйларда эвээш эвес.

Ындыг болза-даа чамдык ажыл-агыйларда болгаш республиканың ниитизи-биле күскү хову ажылдары, ылангыя тараа кезиидези эптежир аргажок оожум темпилерлиг чорууттунуп турарын база каттап демдеглээри эргежок чугула. Тараа культураларының дөрттүң бирин хөй хирези кестинмээн, 10 ажыг муң гектар кукуруза сыпта хевээр. Таңды, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарда улуг шөлдерниң тарааларынга кол дегдинмээн, сыпта хевээр турбушаан.

Дыка хөй колхозтар болгаш совхозтар дүжүт ажаап алыышкынның дүрген доозар талазы-биле далашпайн, боттарында бар техниканы болгаш аргаларны багай ажыглап, тарааны чидириглиг ажаап турар дугайында хөй санныг медээлер бистиң редакцияга кээп турар. Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая», «Найырал», Таңдының «Межегей», «Тиилелге» совхозтарында ажаап алыышкын агрегаттары болган чок-ла үрелиишкиннерге таваржып, анаа туруп турар фактылар хөй.

Чамдык районнар тарааның кезиидези-биле бастырылгазының аразынга улуг ыраккылашкынны болдуруп турар. Таңды болгаш Улуг-Хем районнарның ажыл-агыйлары тараа бастырылгазын аажок оожум чорудуп турар. Чижээ, Таңды районга сентябрь 20-ге чедир кестинген 57.846 гектар тараадан 9.423 гектар шөлдүң тараазы амга чедир бастыртынмаан. Бастырылганы узамдыктырып турарының хараазы-биле күрүнеге тараа дужаарының темпизи база өспейн турар.

Сентябрьның сөөлгү он хонуу тараа дээш демиселдиң шиитпирлиг хүннери. Ам ажаап алыышкынның бүгү ажылдарынга чүгле хүн бүрүзү эвес, харын шак бүрүзү үнелиг. Көдээниң ажыл-ишчилери бо хүннерде ажаап алыышкынның хуусаалазын кызыраар дээш боттарының бүгү күжүн мобилизастаар, техниканы бүрүн ажыглаар ужурлуг.

Ажыл-агый бүрүзүнге дүжүт ажаап алыышкынның чоокку хүннерде чедиишкинниг доозары-биле калы келир чылдың дүжүдүнге чер белеткээр, үрезин урар ажыл ам хүннүң чугула айтырыы болур. Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери бо хемчеглерниң ужур-дузазын эки билип турар. Чижээ, «Шекпээр», «Барлык», «ҮТКА 25 чылы» совхозтар аңгыс аңдарарының планын 34,5—40,7 хуу чедир күүседи берген. Үрезин урарының планын «Барлык» совхоз 92,5 хуу, дуржулга станциязы—70,1 хуу күүсеткен. Ындыг болза-даа аңгыс аңдарарының, үрезин урарының планы республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында ниитизи-биле багай күүседиинип турар. Аңгыс аңдарыышкынынче, үрезин урарынче чер болганга дүжүт ажаап алыышкыны ышкаш кичээнгей салырын чеди чылдың алдыгы чылының дүжүдүнүң эрге-ажыктары негеп турар.

Ажаап алыышкын талазы-биле көдээниң ажыл-ишчилериниң бо хүннерде кылыр чүүлдери хөй. Аңаа хамыктың мурнунда өстүрүп алган бүгү тараа культураларын, картофельди, ногааларны чидириг чокка ажаап алыры, келир чылын тарыыр бүгү тарылга шөлүнге четчир аңгысты белеткеп, эки шынарлыг үрезиннерни уруп алыры, Төрээн чуртка болдунар шаа-биле хөй тарааны бээри хамааржыр. Ол болза көдээ ажыл-агый чылын чедиишкинниг доозарының кол негелделериниң бирээзи.

Бо бүгү ажылдарны күүседиринче колхозтар болгаш совхозтар тракторларны, жаткаларны, комбайннарны, автомашиналарны болгаш өске-даа техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаар ужурлуг.

Колхозтар, совхозтар удуртукчулары, тускай эртемниглери, партия комитеттери, бүдүрүлге эргелелдери дүжүт ажаап алыышкынның дүрген доозар, аңгыс аңдарыышкынның, үрезин урууушкунун чедиишкинниг чорудар талазы-биле организакчы ажылды чер болганга күштелдирер, тараажыларның, механизаторларның күш-ажылын шын организастаар, ажылдың бедик бүдүрүкчүлүү, эки шынары дээш социалистиг чарышты калбартыр, мурнакчыларның дуржулгазын нептередир, хожудап турар ажыл-агыйларга дузалаар хүлээлгелиг.

Көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери! Тараа бистиң байлаавыс, Төрээн чурттуң күчү-шылалы дээрзин утпанар. Ажаап алыышкынны чоокку хүннерде доозар, чуртка хөй тарааны бээр, 1964 чылдың тарылгазының херегледингe четчир аңгысты, эки шынарлыг үрезиннерни белеткээр дээш бүгү күштү салып, аргаларны ажыглап, коммунизм тургузуушкунунуң ниити херээнге салыышкынны көвүдедип, Улуг Октябрьның 46 чыл оюн тɵлептиг уткуулуңар!

КҮШ—ЧАҢГЫС ЭПТЕ

ВИЛЬНЮС. (СЭТА). Литваның найысылалының чурттакчылары Совет чазактың Медеглелин изиг-биле чугаалажып көрүп турар. Кыдат удуртукчуларга ол документиде бердинген шынгыы ойтур шавыышкынны олар чаңгыс эп-сеткил-биле чүүлдүгзүнүп көрүп турарлар.

Тайбың дээш демиселге Совет чазактың болгаш Никита Сергеевич Хрущевтуң киирген салыышкыны оңаа улуг дээрзин бүгү чер-делегейде тайбынга ынакшылдыг чүс-чүс миллион кижилер көрүп база билип турарлар деп, санаалга машиналарының заводунуң эптелге цеҗиниң мастери Мамертас Пашкявичюс ажыл талазы-биле эштеринге беседага чугаалаан. Бистиң чуртувуска болгаш ооң тайбынга ынакшылдыг политиказынга удур оларның нүгүл-мегелиг халдаашкыны улуг державчы шовинизм-дир. Тайбыңның болгаш бүгү кижи төрелгетенниң аас-кежиктиг келир үезиниң магадылалы — социалистиг бүгү чурттарның чаңгыс эвинде, коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинниң күчүзүнде. А ККП-ниң Төп Комитеди болгаш кыдат чазак ол чаңгыс эпке согуушкун таварыштырарын оралдажып турар-дыр. Чарылдырыкчылар бужартазын!

Совет чазактың Медеглелин Кызылдың ажылчы чоннары бүгү совет улус-биле бир дөмей изиг-биле деткип турар. Бо чурукту республика типографиязынга тырттырган. Типографияның парлалга цегиниң мурнакчы парлакчыларының бирээзи Мария Сорокинаның өөрүнге Совет чазактың Медеглелин таныштырып турары.

Фото А. Содунамның.

Хоралыг политика, нүгүлдээшкин-дир

Совет күрүнениң тургустунуп келген чылдарының дургузунда даштыкы империалистер бистиң социалистиг улуг Төрээн чуртувуска удур, бистиң партиявыстың болгаш чазаавыстың чорудуп турар шын политиказынга удур хоп-меге чүүлдерни, үй-балай меге чулчуруушкуннарны, хоптаашкыннарны чеже катап кылып, ол талазы-биле оралдажыышкыннарны кылбаан дээр. Ынчалза-даа оларның ол хоп-меге чулчуруушкуннары кандыг-даа үре-түңнел чок болуп бүүрап дүжүп турган. Улуг Октябрьдан төрүттүнген күчүлүг чурттуң дугайында чулчуруушкуннарны үндүрүп келири ол канчап-даа шын эвес чорук-тур дээрзин социалистиг чурттарның бүгү ажылчы чоннары, делегейниң өске-даа чурттарында тайбынга болгаш хосталгага, аас-кежикке ынакшылдыг кижилер эки билирлер.

Кыдат удуртукчулар бистиң Совет Социалистиг Республикавыска удур шын эвес политиканы, меге-хоозун чулчуруушкуннарны чүге кылып турарын кижи кайгаар чүве-дир. Агаарга, космос делгемнинге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээге ат салыышкын дээш кыдат удуртукчуларның бисти буруудадып турар бир кол чүүлү ол болгай. Ол дугайында кыдат чазактың төлээлекчилери шын эвес медеглелдерни үндүрүп, аңаа Совет Эвилелиниң тайбынга ынакшылдыг даштыкы политиказының адрезинге меге нүгүлдээшкинни болгаш чемелээшкинни немеп бижээннер-дир. Ядролуг чепсектиң шенелделерин агаарга, космос делгемнинге болгаш суг адаанга хоруур дугайында Керээни чарган чорук, ол дээрге делегейге база бир чаа улуг болуушкун, тайбың талалакчыларының тиилелгези-дир. Ол дээрге, Европага, Азияга, Африкага, ылангыя хөй миллион кыдат чонга ядролуг чепсектиң хоралыг, эн-не айыылдыг уржуктарын болдурбайн, чонну ол халаптыг айыылдан камгалап алыры-дыр дээрзин мен бодум бөлгаш мээң солдат өөрүм кончуг эки билип турарлар.

Ыраккы Чөөн-чүкте бедүүн совет солдаттар, бүгү шериг албанныглар, бистер, кыдат удуртукчуларның нүгүлүнүң дугайында Совет чазактың Медеглели—ол дээрге бистерниң, бүгү совет кижилерниң үнү-дүр деп билип, бистиң партиявыстың аш Никита Сергеевич Хрущевка баштаткан ленинчи Төп Комитединиң, төрээн Совет чазаавыстың ап чорудуп турар политиказы канчаар-даа аажок шын деп эки билип, ону улуу-биле деткип тур бис. Кыдат удуртукчуларның талазындан ССРЭ-ге удур чорудун турар хоп-меге нүгүлдээшкиннерин болгаш өске-даа үүлгедиглерин килеңнээшкин-биле буруу шаап тур бис.

Х. БИЧЕ-ООЛ,
шеригниң Н-кезээниң дайынчызы.

Изии-биле деткидивис

Совет чазактың Медеглелин бистиң ыраккы Өвүрнүң ажылчы чоннары радиодан дыңнап, солуннардан номчааш, ол Медеглелди улуу-биле деткип, кыдат удуртукчуларның шын эвес политиказының дугайын буруу шаап турар. Бистиң чуртувуста национал айтырыының кайы хире шын шиитпирлеттингенин чон эки билир. Ооң бир тодаргай чижээн Тывадан көрүп болур. Совет Эвилелиниң ɵг-бүлезинде турар бүгү улус бодунуң ленинчи партиязынга кезээде шынчы, Совет чазааның ап чорудуп турар политиказын канчаар-даа аажок улуг чүүлзүнүүшкүн-биле деткип турарлар.

Кыдат удуртукчулар боттарының чурттуң чонунга, оларның эрге-ажыынга улуг хораны чедирип турар дээрзинге Өвүр районнуң ажылчы чоннары хомудап турар.

Х. СЕМИС.

Тайбың—чырыткылыг келир үеже орук

Бурунгу шагның «бир эвес тайбынны күзээр болзуңза — дайынга белеткен» деп билдингир үлегер чугаазы ам эргижирээн. Ам оран делегейде бүгү кижилерниң хүлээлгези — тайбың болгаш чепсегленниишкинни бүгү-нитти дүжүрери дээш, ядролуг чепсекти хоругдаары дээш демисежири болур. Политикага хоозун чүүлден барымдаа тудар чүве эвес, харын термоядролуг дайын бүгү-ле улустарга, бүгү делегейге эң-не халаптыг уржуктарлыг болур дээрзин барымдаалап көөр херек деп, Совет чазактың медеглелинде мырынай чоптуг чугаалап турар-дыр.

Ынчаарга Пекинниң кижилери боттарының авантюристиг сорулгаларын хамыктың бедии кылдыр көргеш, оңу барымдаалаарын күзевейн турарлар-дыр.

Совет Литваның эртемденнери Совет чазактың медеглелин, ооң тайбынга ынакшылдыг даштыкы политиказын бүрүнү-биле деткип турар. Тайбың дээш демиселдиң бүгү-нитти херээнге тɵлептиг салыышкынывысты киирер дээш бүгү чүүлдерни кылыр бис.

Ю. ЖОГЖДА,
Литва ССР-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи.

Ону Ленин чагаан

НАХОДКА (ПРИМОР КРАЙ). (СЭТА). Совет чазактың Медеглелин хоорайның бүдүрүлгелеринде чугаалажып көрүп турар.

— Төрээн чазааның Медеглелин Находканың далай өртээлиниң ажылчыннары чаңгыс эп-сеткил-биле деткип турар — деп, далайның садыг өртээлиниң кол инженери А. И. Колтохин чугаалаан.— Күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының политиказын биске улуг Ленин чагаан.

Бистиң партиявысты кыдат удуртукчуларның кара-сагыштыг-биле нүгүлдеп турар чоруу дайзыннарның дээрбезинче сугну кудуп турары олдур. Ол чорук кыдат коммунистерге алдар болбас. Олар марксизм-ленинизмниң каалама орундан тайлаан. Бистиң партиявыс кыдат удуртукчуларга оларның алдагдалдарын ленинчи ёзу-биле принципиалдыг тайылбырлап турарынга бистер чоргаарланып тур бис.

Көдээ ажыл-агый ажылдарының ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Тываның ховуларының ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның 46 чыл оюнга тɵлептиг уҗуражылыышкынны белеткевишаан, дүжүт ажаап алыышкынның күженииш кинниг чорудуп турар. Тараа кезиидези-биле кады чеди чылдың алдыгы чылында тарылгаларга чер болгаш үрезиннер эң кичээнгейлиг белеткеттинип турар. «Барлык» совхозтуң коллективи ол сорулгаларны хары угда шиитпирлеп турар. Ук ажыл-агый тараа культураларының ажаап алыышкынын сентябрь 24-те доозуп, часкы тарылгага херегләэр үрезиннерни бүрүнү-биле уруп база арыглаан. Үрезиннер белеткелин дуржулга станциязында бедик темпилиг чоруттунуп турар. Ындыг болза-даа шиилинден үрезиннерни ылгааның соонда арткан болгаш аъш-чемге ажыглап болур тарааны мал чеми арбайга холуп, ууг частырыгны кылган. Ындыг янзылыг чорукту болдурган, станцияның тускай эртемниглери чүү чүвени удуртулга болдуруп турганнарыл? Күрүнеге тараа дужаар талазы-биле кожарал кылып, боттарының херегледингe мал чемнериниң курлавырларын көвүдедир чүткүлдүг болганы чадап чок.

«Межегей» совхоз, Барыын-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары, Бии-Хемниң «Кызыл тараачын» көдээ ажыл-агый артели үрезин урарының болгаш арыглаарының темпизин дыка күштелдирген.

Ындыг болза-даа ол чугула ажыл республикада ниитизи-биле кошкак чоруттунуп турар. Күрүнеге тараа белеткелдериниң талазы-биле онаалгаларны эвээжедип, дыка улуг курлавырны тургузуп турбуже колхозтар болгаш совхозтар сентябрь 20-ге чедир келир чылдың тарылгаларынга херегләэр үрезиннерниң бештиң биринден эвээш хирези-биле хандыртынган. Тес-Хем, Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелдериниң ажыл-агыйлары үрезин фондузун тургузар дугайында онза кошкак кичээнгейни салып турар. «Тээли» совхоз бодун үрезиннер-биле бүрүн хандырып алыр аргалыг турган-ла херегледингe чегуур үрезиннерниң чүгле 3,1 хуузун уруп алган. Оларны арыглаары оон-даа дора чорул турар.

«Найырал» совхозта байдал оон дээре эвес. Сентябрь 20-ге чедир ында чаңгыс-даа килограмм үрезин урдунмаан турбуже 500 тонна үрезин материалы сангa кирбейн барган. Ук ажыл-агый эртэн кыжын үрезиннерни соок үеде арыглап турган. Ынчан эш Хвостов ол дугайын ажыл агыйның мурнунда турган удуртукчузунга чарбып турган болгай. Ам эш Хвостов директор апаргаш, ук ажылды база ала-чаягаарлаашкынче киирип турар.

Үрезин урарының планын чүгле 1,2 хуу күүсеткен «Сүт-Хөл» совхоз келир чазын тарылга шөлдеринге чүнү чаштырар деп турары билдинмес.

«Өөк», «Тес-Хем», «Суглак», «Тыва» совхозтар үрезин урууш кунун шуут чорутпайн турар. Ол ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемниглери чүү чүвеге идегеп турарыл?

Ам ол удуртукчуларның чамдыктары ажыл-агыйны бодунуң үрезиннери-биле бүрүн хандырар аргажок деп чугаалап, үрезин урарының болгаш арыглаарының темпилерин дүргедедир талазы-биле хемчег албайн турар. Ынчаарга парткомнарның, райкүүскомнарның болгаш бүдүрүлге эргелелдериниң удуртукчулары үстүнде айыткан удуртукчуларга өөрүүжүп турар.

Бо чугула херекке чамдык ажыл-агыйларда тускай эртемниглерниң ролю көзүлбейн турар. Агрономнар үрезин кылыры-биле эки участоктарны шилип ап, ажаап алыр талазы-биле барык-ла хемчег албайн, оларны арыглаар болгаш кадагалап камгалаар дээш контроль чорутпайн турар. Ооң уржурунда чамдык черлерде багай арыглаттынган болгаш ол-шык үрезиннер кадагалалда кирген. Үрезин хынаар лабораторияларның ажылдакчылары база олут пай-шушпең чорукту көргүзүп турар. Тараа кезиидези эгелээнден бээр бир ай ажыг үе эрткен болза-даа олар үрезин урууушкунунуң база оларның кадагалалының шынарын контрольдавайн турар.

Ам үрезин урарының эң-не таарымчалыг үези. Шаңнарда ажылчын күжү болгаш техника четчир. Ол аргаларны ажыглавайн турар удуртукчу болгаш агроном болза багай удуртукчу болур ужурлуг. Бүгү үрезин материалын уруп, арыглаар, ооң шынарын тодараттыган соонда таарышпас үрезиннерни эки шынарлыг үрезиннерге орнаар херек. Эртиен чазын ышкаш тарылга шөлдериниң 35 чедир хуузун шынар чок үрезиннер-биле чажып тарыыр чорукту канчап-даа болдуруп болбас.

Чер ажылданчызы, удуртукчу болгаш агроном болза, ажыл-агый бүрүзү күстен эгелээш бодун үрезиннер-биле бүрүн хандыртынган турарын билир болгаш ол дээш бүгү хемчеглерни алыр ужурлуг. Ол сорулганы чедиишкинниг шиитпирлээри болза 1964 чылда тараа культураларының бедик дүжүттерин алырының чугула чүүлдериниң бирээзин тургусканы ол болур.

Келир чылдың дүжүдүнге белеткел

(1963 чылдың сентябрь 20-ге чедир хуу-биле)

Районнар, ажыл-агыйлар	Аңдарган аңгыс	Урган үрезин
Барыын-Хемчик	25,3	42,6
Улуг-Хем	22,4	7,5
Чөөн-Хемчик	16,5	8,1
Чөөн-Хемчик эргелел	**21,2**	**14,6**
Таңды	22,3	23,5
Бии-Хем	22,1	35,0
Каа-Хем	20,3	9,5
Тожу	—	—
Таңды эргелел	**21,7**	**22,0**
Тес-Хем		
Өвүр	1,4	25,8
Тес-Хем эргелел	**0,2**	**2,7**
СОВХОЗТАР:		
«Шекпээр»	40,7	8,3
«Көк-Тей»	37,8	27,8
«ҮТКА 25 чылы»	34,5	—
«Улуг-Хая»	30,7	16,1
«Межегей»	25,4	38,7
«Барлык»	23,9	92,5
«Тиилелге»	21,1	6,1
«Элегес»	19,2	34,2
«Сүт-Хөл»	18,4	1,2
«Тээли»	18,1	3,1
Дуржулга станциязы	17,9	70,1
«Чыраа-Бажы»	17,4	23,0
«Өөк»	12,5	25,6
«Суглак»	11,1	—
«Найырал»	10,1	—
«Тыва»	0,9	—
«Тес-Хем»	—	—

Республиканың ажыл-агыйлары ниитизи-биле аңгыс аңдарарының планын 20,4 хуу, үрезин урарының планын — 18,6 хуу күүсеткен.

Республикада мал ажылының продуктуларының күрүнеге садып алыышкыны

(1963 чылдың сентябрь 20-де медээ, хуу-биле)

Районнар, ажыл-агыйлар.	Сүт	Эът	Дүк
Чөөн-Хемчик	85,2	49,8	90,9
Барыын-Хемчик	84,9	72,5	78,9
Улуг-Хем	72,0	46,8	79,1
Чөөн-Хемчик эргелел	**79,5**	**55,9**	**82,5**
Каа-Хем	87,4	67,2	81,0
Тожу	85,1	43,2	104,5
Таңды	79,6	56,4	79,8
Бии-Хем	70,3	61,9	90,1
Таңды эргелел	**78,1**	**59,6**	**83,5**
Өвүр	94,5	52,4	78,3
Тес-Хем	90,5	85,3	106,7
Тес-Хем эргелел	**91,9**	**76,1**	**97,7**
СОВХОЗТАР:			
«Көк-Тей»	112,8	49,3	
«Тес-Хем»	102,7	82,5	112,4
«Сүт-Хөл»	93,4	47,1	89,9
Дуржулга станциязы	87,9	44,2	65,6
«Барлык»	85,2	53,0	68,3
«Тиилелге»	81,4	26,2	92,4
«Найырал»	80,5	45,6	81,1
«Улуг-Хая»	80,1	39,5	78,1
«Чыраа-Бажы»	79,5	31,8	81,8
«Элегес»	76,3	66,1	91,4
«Шекпээр»	75,0	73,2	69,1
«Межегей»	70,6	40,3	52,0
«ҮТКА 25 чылы»	67,3	34,6	78,9
«Тээли»	61,5	62,8	78,8
«Өөк»	59,2	66,9	79,8

Республиканың колхозтары болгаш совхозтары күрүнеге сүт садарының планын 80,1 хуу, эътти —61,1 хуу, дүктү—86,8 хуу күүсеткен.

«Тес-Хем» совхоз дүктү болгаш сүтту, «Көк-Тей» совхоз сүтту, Тес-Хем, Тожу районнар дүктү күрүнеге садарының чыл планнарын хамыкты мурнап күүсетиилээш, ам пландан ажыр садарын үргүлчүлеп турарлар.

Чөөн-Хемчик район — сүтту болгаш дүктү, Каа-Хем район — сүтту, эътти, дүктү, Тес-Хем район—сүтту, эътти, күрүнеге садар талазы-биле бо хүннерде боттарының эргелелдеринде мурнакчы районнар болуп чоруп турарлар.

Совхозтарның аразында «Сүт-Хөл», дуржулга станциязы—сүт садар талазы-биле, «Тес-Хем», «Шекпээр»—эът садарынга, «Элегес», «Сүт-Хөл»—дүк садарынга мурнап чоруп турарлар.

Маңаа холбаштыр хөмүдап турар ажыл-агыйларны болгаш районнарны айытса чогуур. Ылангыя чылдың үш кварталы эртип турда, «Межегей» совхоз күрүнеге дүк садарын 52-ле, а сүт садарын «Өөк» совхоз 59-ла, эът садарын «Тиилелге» совхоз 26-ла хуу күүсетиилээн фактыларны ам черле канчап тайбың көрүп болурул? Күрүне планын ыявыла күүседири хоойлу дээрзин ол ажыл-агыйларның удуртукчулары бодаза чогуур.

Он хонуктуң графиктиг планын районнар күүсетпейн турар. Өвүр район сентябрьның 10-дан 20-ге чедир 560 тонна эът дужаар турган, 20-ле тонналы саткан болгаш он хонук онаалдазын чүгле 3,6 хуу күүсеткен. Ооң түңнелинде Тес-Хемниң бүдүрүлге эргелели он хонук онаалдазын 20-ле хуу күүсеткен. Ол-ла үе иштинде сүт садарының графигин бо эргелел чүгле 44,2 хуу күүсеткен. Бо талазы-биле он хонук онаалдазын Тес-Хем район 30-не хуу күүсеткеш, эргелелдиң он хонукта ажылының ниити түңнелин кудулаткан.

Район, ажыл-агый бүрүзү он хонук санында бердинген онаалганы чедиишкинниг күүсеткен тудум-на, ниити түңнел бедик болурун утпаза чогуур.

АЖААП АЛЫЫШКЫННЫҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң механизаторларының аразында дүжүт ажаап алыышкынның дүрген болгаш шынарлыг чорудары дээш социалистиг чарышка М. Малбык-оол дээре көргүзүүн чедип ап турар. «С-6» комбайн-биле хүнде 10 гаңың орнунга 12 — 15 гаңы ол ажаап ап турар. Ооң кескен тараазы ам 300 га ашкан.

Чолаачы В. Чылбак-оол бригададан суурнуң төп шаңынче хүнде 7—8 рейсти кылыш, тараа сөөртүлгезинге улуг чок ажылдап, өске чолаачыларга үлегер-чижекти көргүзүп турар.

ЧУГУЛА ТУДУГДА

Делегаттың бирээзи

ВЛКСМ Төп Комитединиң шиитпирии ёзугаар сентябрь 26—27 хүннеринде Красноярск хоорайга Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн-чүктүң Бүгү-эвилелдиң комсомолчу шалыпчы тудугларының аныяк тудугжулары, быстарының слёду болуп эртер. Бо слётка күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уржуражыр дээш чарыш чер болганда калбарган. Тыва республиканың дыка хөй аныяк тудугжулары маңаа эвээш эвес үлүүн киирип, күжениишкинниг ажылдап турарлар. Оларның аразында слётка киржир эргени чаалап алган мурнакчы тудугжуларның хөйнү адап болур.

«Кызыл тудугда» Виктор Магда, «Сибтрансттың» тускай тудуг трезинде Юрий Бузынин, «Тыва-кобальт» тудугда Михаил Килин, «Тыва даг-тудугунда» Оржак Калындүү, Хопуш Чылбак олар боттарының чүткүлдүг күш-ажылы-биле слётка киржир эргени чаалап алган чедиишкиннерин анаа барып рапорттаарлар.

Виктор Магда—26 дугаарлыг кварталда коммунистиг күш-ажыл бригадазының кежигүнү. Оон кады ажылдап турар өөрү ол бедик атты алдарлыы-биле эдилеп, чүгле чараш, эки шынарлыг тудуг кылыр, шалыпчы тудугжулар болбушаан, коммунистиг ёзу-биле ажылдап, чурттап турар чаңчылдың кижилери апарганнар. Викторнуң эжи Николай Солоницын 16 харлыында Свердловскиниң тудуг училищезин эки доосканш. 1961 чылда «Кызыл тудугга» ажылдап эгелээн. Ол бодунуң шиңгээдип алганы билиин практика-биле холбап, база хоочун тудугжуларның дуржулгазын, арга-сүмезин өөренип турган мурнакчы тудугжуларның бирээзи болуп турар.

Дөрт каът бедик бажыңның кырында электросваршикчыларның кызаңнаан оттарының чоогунда, крыша шагыкчылары кыйы аныяк оол кызыг-чай чок ажылдаан турган черге чеде бердивис. Ол—Виктор биле Николай эжишкилер болду. Оларның ол хүн кылып доозар ажылы ол турган.

— Бо бажың 48 квартиралыг болур. Бистиң бригада: дашчылар, штукатуржулар бол корпусту тудуп доосканш, бажыңның иштики ажылдарын кылыр тускай бригадага дужаар соруулга салган бис. Ол дээрге Улуг Октябрьның 46 чыл оюнга аллар болдурган хүлээлгевис болур. Хонук, кыш соок хүн келген тудум чоокшулап турар болганда, күжениишкинниг ажылдаары арткан—деп, Виктор чугаалады.

Виктор Магда—Тыва АССР-ниң аныяк тудугжуларының мурнундан Красноярскиге болур слёттуң делегаттарының бирээзи. Бо идегелди Виктор чүткүлдүг күш-ажылы-биле чаалап алган.

Чурукта: слёттуң делегады Виктор Магда (оң талазында) биле Николай Солоницын часпар үезинде чугаалажып олурлар.

А. СОДУНАМ.
Фото авторнуу.

ПАРТИЯ-КҮРҮНЕ КОНТРОЛЮ ЧОРУП ТУР

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДА

Улуг-Хем районда партия-күрүне контролюнуң комитети бодунуң сентябрь 18-те болган хуралынга районнуң чамдык ажыл-агыйларының ажылында илереттинген четпестерни чугаалажып көрген болгаш ук четпестерни чайладыр хемчеглерни алган.

«Күш-ажылдың хостуу» колхоз сиген кезилдезиниң планын сентябрь 17-ге чедир 56 хуу күүседип алган. Силос болгаш бүдүк-бүрү чемнер белеткээни мырыңай эвээш. Ындыг турбуже, колхоз баштаар чери (даргазы эш Ануприенко, зоотехник эш Прудких) ниитиниң малынга чем белеткээриниң темпизин оожумнадып каш, а улустуң хуузунда малынга сиген белеткээринге «дузалап» турарлар. Колхозчуларның ниити хуралынга шиитпир үндүргенинге чыдагааннап алгаш, колхозчу болгаш колхозчу эвес-даа дыка хөй кижилер колхоз шөлүнден хуузунга сиген белеткеп алганнар.

Эрткен чылын база мындыг байдалга турганындан, мал чемнери белеткээриниң планын колхоз ыракта чедир күүсетпээн болгаш кышкы үеде «Найырал» совхозтан барып саван садып, сөөртүр ужурга таварышкан. Ынчалза-даа хөй мал хорамчага таварышкан. Ол байдал колхозтуң акша-хөреңгизинге база-ла берге байдалды болдурган, колхозчулар каш айларда аванс акша албайн турган.

«Ыяш аразындан» сиген кезип алыры дээрге херек кырында колхозтуң сиген шөлүнден хуузунга ажыглаар сигенни кезип алынар деп чепшээрээни ол. Саралттар ыяш аразында турза-даа, а оларны кескен чери ол чоогунда чок боор турар. Ол сигенниң кайын келгени ам билдингир ышкажыл?!

Колхозтуң сиген шөлүн колхозтуң баштаар чери (даргазы эш Ануприенко, бригадирлер Санчы биле Дудин) төтчеглеп турганын буруу шаап көрбушаан, моон соңгаар ол чорукту соксадырын, хуузунда кылынган артык сигенни колхозка шилчидерин партия-күрүне контролюнуң комитеди шиитпирлээн.

* * *

Улуг-Хем райпозунуң эргелекчизи эш Бапый-оол, склад эргелекчизи эш Пархоменко, Бөк-Чыраа школазының башкызы эш Орус-оол болгаш өске-даа чамдык кижилер школаларга өөредилге-дуржулга ажылдарынга херегләэри-биле тускай хуваалда ёзугаар келген спиртти боттарынга ажыглааннар. Ол херекти бо комитет тодарадып көрген. Районнуң школаларынче үлеп чорутканындан арткан 7 литр спиртти райпо эргелекчизиниң чөпшээрели ёзугаар бөлүк кижилер боттарынга ажыглаан. Оон 2 литрин боду хуузунда ажыглааның эш Бапый-оол миннип чугаалаан.

Улус өөредилгезиниң ажылдакчылары өөреникчилерни коммунистиг ёзуга өөредир турган, боттарының албан дужаалын ажыглап, өөредилге материалын сагыштыы-биле төтчеглээнин буруулуг херек деп комитет санаан. Ынчангаш коммунистер Бапый-оол, Орус-оол оларның херээн партия организациязынче шилчитпишаан, Бапый-оолдан 41, Пархоменкодан 28, Орус-оолдан 14 рубльди төледирин комитет шиитпирлээн.

* * *

Районнуң чамдык колхозтарында болгаш совхозтарында малды тарып боозадыр ажылдың чорап турарын партия-күрүне контролюнуң комитеди база чугаалажып көрген: «ҮТКА 25 чылы» совхозта 14 муң хойдан сентябрь 10-га чедир чүгле 710 хойну тарып боозаткан. Ол совхозтуң чамдык кодааннарында, ылаңгыя кадарчылар Сүгелдей, Суван-оол, Данзы-Белек болгаш өскелериниң-даа хойларында кошкарларны сула салыпкан.

— 2100 ажыг кырган, 1100 ажыг бруцеллёзтуг хойлар бар, оларны тарып боозатпаан, а өскелерин тарып боозаткан болгаш тарыыта үргүлчүлеп турар—деп, совхозтуң кол зоотехниги эш Тур тайылбырлап турар. Херек кырында тускай үзүп тургускан аарыг-даа, кырган-даа хойлар билдинмес, а боозаткан хойларның учёду, сан-түңү чок болуп турар.

«Күш-ажылдың хостуу», «Х Улуг Хурал» колхозтарда бо талазы-биле байдал оон дээредевес. Хойнуң чежезин боос, чежезин кызыр дээрин билдинмес, оон учёду чок болган. Бо четпестерни кыска хуусаада эдерин ол ажыл-агыйларның удуртукчуларындан контроль комитети негээн.

В. БЫШТАК-ООЛ.

Самчыгдакчыларны—харыысалгаже

Оор-самчыгдалдар кылыр болгаш ажыл-агыйжы эвес чоруктар-биле демиселди херелгел ниитилелдериниң Тыва Эвилелиниң баштаар чери четпес чорудуп келген. Ол дугайында айтырыгны Роспотребсоюзтуң баштаар чери чугаалажып көрген. Республиканың кооператив организацияларының ажыл-чорудулгазында улуг четпестер болза Тыва респотребсоюзтуң талазындан материал-харыысалгалыг ажылга кадрларны шилип алырының принциптерин хажыдып, ол кадрларның ажылын хынавайн турары-биле тайылбырлаттынары демдеглеттинген.

Ол чорук кооператив организацияларынга (Эрзин болгаш Бай-Тайга сельполарынга, Чөөн-Хемчик, Тожу райполарынга болгаш Сүт-Хөл рабкоовунга) бо чылын элээн каш хөй самчыгдалдарның болурунга чедиргени, ол организацияларның түс бүрүзүнге-ле самчыгдал түңү 5 муң рубльден хөй болган.

Республиканың херелгел Эвилелиниң баштаар чери барааннарның сөөртүп чедирерин болгаш, кадагалаарын чүрүмчүтпээн. Ол чорук садыг черлеринге хөй санныг барааннарның мөөннежирин, багай ажаалганың уламындан оларның ажыглаттынмас кылдыр үрелирин болдуруп турган. Чүгле Кызылдың садыг баазазының ээзи бо чылын селёдка балыктың үрелгениниң 9 муң рубльдиң когаралынга таварышкан. Бараан суп дажыглаар саваларны ажылдаарын база чүрүмчүтпээн.

Эрзин, Бай-Тайга сельполарынга, Чөөн-Хемчик райпозунга болгаш Сүт-Хөл рабкоовунга болгулаан хөй самчыгдалдар дугайында материалдарны суд-истелге органнарынче шилчиткениң, самчыгдакчы Новиковтуң шиитпиргенин (Тожу райпозунда), Роспотребсоюзтуң баштаар чери чүүлдүг деп көрген.

Бай-Тайга сельпозунуң баштаар чериниң даргазы Чамбый-оол болгаш ол сельпонуң улуг бухгалтери Букс, Кызылдың садыг баазазының директорунуң оралакчызы Бессмертных оларны ук ажылдарындан дүжүргенин база дыңнаан.

Роспотребсоюзтуң баштаар чери Тыва респотребсоюзтуң баштаар чериниң даргазы эш Будегечиевти доңгуткан. Ол херелгел эвилелинден кооперативтиң өртектиг чүүлдерин бурун кадагалаары дээш демиселди дыка кошкак чорудуп турарын айыткан.

(СЭТА).

Сүттү каяа кударыл?

«Тээли» совхозтуң дирекциязы, кол зоотехниги төп сүт-бараан фермазының саглан сүдүн совхоз төвүнде эккеп сайзырадып кылыр деп шиитпирлээш, фермага сүт тыртып турган улуг сепараторну аппарган. Оон түңнели кандыг болганыл? Совхоз төвүнде сүт пунктузунуң эргелекчизи эш С. Хуна ферманы сүт кудар савалар-биле хандырбаан. Саанчылар саглан сүдүн боттарының өглеринде хуузунда янзы-бүрү саваларга, харын-даа чем хайындырар паштарга кудуп турар. Ындыг ажык саваларга куткан сүттүң кыры довурак-доозунга боражып турар. Чамдыкта ийи хонукта сөөртүп албайн келирге, сүт ажый бергилээр чүүл бар.

Моон ужуру чүл? Кым харыылаарыл? Бо дээрге сүттү шуут төтчеглээри ол-дур. Сүттү тускай арышевер оран-савага кадагалаар турбуже, саанчылар аргажоктуң кырындан боттарының өглеринче дажыглап, дүшкен-не савага кудуп турар апарган-дыр.

Бүрүнеге сүт дужаар талазы-биле «Тээли» совхоз республиканың совхозтарының барык сөөлгү черинде чоруп турар хиреминде-ле, сүт дээш шиитпирлиг демисел чорутпайн турар. Сүт сөөртүр тускай машинаның сүт кудар савазын ап каапкаш, кузов кылып алгаш өске ажылдарда ажыглап турар, а фермада сүт кудар сава, сүт сөөртүр машина чок. Ферма эргелекчизи эш Маадыр сөөлгү үеде совхоз төвү-биле ферма аразынга сава сураглаар, ону чүдүрер машина дилээр кижи апарган.

Мындыг байдал-биле бүрүнеге сүт дужаар планны канчап күүседирил деп айтырыгны совхозтуң удуртукчулары боданып көрзе чогуур.

И. ДУГУН-ООЛ.

ҮЕ-ШАГ ДАЛАШТЫРЫП ТУРАР

Кызыл хоорайның алдыы талазында кайызы-даа дөрт каът элээн каш бажыңнар тудуп турар 26 кварталдың чанында база бир чугула тудуг бар. Мында ажыл-иш анаа-даа, дыштаныр-даа хүннерде үзүк-соксаал чок чорут турар. Чүге дээрге, насос станциязы ажылдавас болза чаа бажыңнарны ажыглаары бергедээшкинге таваржыр.

Станцияның тудуунга ажыл эгелээнден бээр бир ай ыракта ажыг үе эрткен. Ону «Кызыл тудуг» эргелели кылып турар. Ам мында ажылдың кандыг байдалдыг чорут турарын көрээли:

Станцияның кол өзээ тергиин улуг демир-бетондан кылган «стакан» болур. Оон деңнези 600 тонна. Бедии 9 метр болгаш бир талазындан өске талазынче кежилдир хемчээли—9,5 метр. Чүнүң-даа мурнунда шак ол улуг саваны чер иштинче хөөп киирер соруулга тудугжуларның мурнунда салдынган. Канчап ол «стаканны» хөөп киирериниң дугайында айтырыг инженер-техниктиг ажылдакчыларның мурнунга тургустунуп келген. Ону чер кырынга салып алгаш, иштин экскаватор-биле казып турарга бөдү-ле чер иштинче кире баар боор деп олар шиитпирлээш, ажылды шак ындыг арга-биле чорудар дээннер. Оон өске арга чок. Бир эвес черни баштай казып-даа алыр болза, ол хире аар деңзилиг болгаш улуг херекселди чер иштинче салып киирери берге болур.

Экскаваторжулар Иван Сулимов биле Петр Владимиров тургузуп каан ийи «стаканның» иштин казып, доврааны ыраты төп эгелээн. Баштайгы үеде ажыл чедиишкинниг чоруп турган. Чер кырындан элээн каш метрни казары белен болгаш довураа чымчак турган. Ынчалза-даа ханылаан тудум айтырыг бергелеп келген. Дөрт метр хире казып чорда суг үнүп келген. Ынчан механизаторлар дүн-хүн барымдаалавайн, ээчег ёзугаар ажылдаарын шиитпирлээн. Оларның бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп, улуг күштүг прожекторларны база азып берген.

Экскаваторжулар Иван Сулимов, Петр Владимиров оларның дузалакчызы Владимир Ташкин оларның шудургу ажылдап турарын демдеглээр ужурлуг. Олар тудугнуң онза чугулазын билип, үе-шагны барымдаалавайн, ажыл нормазын үргүлчү ажыр күүседип турар.

Оларның чүткүлдүг ажылының түңнелинде аар деңзилиг, демир-бетондан кылган улуг «стакан» колдуунда-ла долуузу-биле черде кире берген. Оон иштин хаңылады казкан тудум-на ол боду-ла черже ханылап кирип турар.

Ынчалза-даа «стаканны» чер иштинде ханы казып киирген тудум тудугжуларның мурнунга улуг бергедээшкиннер таваржып келген. Дөрт метр бичии ашкан соонда суг улам терениеп, черни кастырарынга шаптыктаашкынны таварыштырып эгелээн. Оон мурнунда суг чок турда, кайы таланың чеже хире кастынганын карак-биле көрүп, таарыштыр казып турган болза, ам ынчаар хоржок. Тегерик улуг саваны долгай, чүве көзүлбес хирлиг сугну экскаваторнуң ускуужу-биле шүүреп, кайы талада кайы хире хандыр кастынганын көрбейн ажылдаары дыка берге.

Ынчангаш сөөлгү хүннерде насос станциязының тудуунда ажылдың темпизи оожумнап, тудугжуларның дуврээзиниң болдурган. Инженер-техниктиг ажылдакчыларның чамдык бодал чок планнаан чүүлдери кеступ келген. Черни 9 метр ханы казарга, каш метр эрткенде суг үнүп келирин олар баш бурунгаар билбес турган. Ол тудуг Улуг-Хем чоогунда чавыс черде тургустунуп турарын база-ла өөренип көрген болза эки турган. Суг көвүдеп кээрге, ону насостар-биле доорлаан-на үндүр сордуруп каапкар дээн техниктерниң планы база-ла бергедээшкинге таварышкан.

— Насостуң иштинге чыглып келген сугну элээн каш сордурукчулар-биле үндүр сордуруп каапкарын баштай бодап турган бис. Суг үнүп кээри-биле дорган-на бичии күчүлүг беш насостарны тургузуп, сугну кургады сордурганы, кээрүн оралдашкан. Хоржок болган. Сугну үндүр сордурган тудум-на ол көвүдеп, долуп турган ышкаш апаар. Биче күштүг беш насос «стаканның» иштинде бар сугну хары угда үндүр сордурарынга канчап-даа күш четпес болган. Оон соонда «стаканның» кырының дескизин көрүп алгаш, телевиделде көрдүнгөн хемчээлге чедир шуут-ла кастырыптарын шиитпирледивис — деп, ол тудугнуң удуртукчуларының бирээзи мастер В. П. Кочубей чугаалап турар.

— Моон күчүлүг сордурукчулар тып алгаш ажыглаар болза кандыгыл?—деп оон айтырар болзунарза:

— Кызылдан оон улуг күштүг сордурукчулар тывылбас — деп харыылаар.

Техниктиг удуртукчуларның база бир частырыгын тудугжулар боттары-ла чугаалап турар. Оңгарны чаа казып эгелээн турда улуг эвес ускуурлуг экскаватор-биле чедиишкиннии ажылдап болур турган. А оңгар ханылап, эң ылаңгыя суг иштинге казар апарган соонда чиик ускуштуң ажыы эвээжээн. Оон-биле дуву көзүлбес суг иштинден кастырган эккээрге каш-ла борбак дааш, бичии довурак болур. Өскезин суг болгаш дагын саагайнып баары баар. Бир эвес улуг болгаш аар деңзилиг ускуш турган болза, дыка-ла ажыктыг болур. Оон-биле оңгарның дүвүнде чыдар улуг даштарын уштурга дыка эптиг. Ол дугайын мында ажылдап турар механизаторлар бедин санаалдап чугаалаарлар.

— Ол станцияга чуртталга бажыңнарындан канализация-биле келген чүүл-бүрү чүүндүнү шүүреп, арылдырар ужурлуг чүве болганда тудугнуң темпизин дүргедетпес болза хоржок. Бир эвес бо «стаканның» иштинде сугну шуптузун үндүр сордурбас болза, улуг саваны дески кылдыр, телевиделде көрдүнгөн черинге таарыштыр тургузары берге. Ындыг болганда кайызы-даа бир шакта-ла 400 кубометр хире суг үндүр сордурар дөрт сордурукчу болза ам-на эки-дир ийин— деп, экскаваторжу Иван Сулимов чугаалап турар.

Ам демир-бетондан кылган «стаканны» телевиделде көрдүнгөн черинге тургузар төлээде, эвээш черни казары арткан. Суг дүвүнде черни көрбейн бүдүү кастырганының түңнелинде улуг саваның Улуг-Хемче талазы бедик, а мурнуу талазы чавыс кылдыр черже кире берген. Оон ужурундан элээн каш черлерде тиглеп база бар апарган.

— Мону шуут-ла дески тургуптар кылдыр казар төлээде, мурнуу талазын 30 сантиметр, а соңгу талазын 80 сантиметр хире казар болза эки — деп, тудугжулар чугаалаар. Оларның оозу шын. Ынчалза-даа сава иштинде сугну шуптузун үндүр сордурбааже чеже хире казарын техника талазы-биле шын шиитпирлээри берге.

Станцияның ол улуг савазын тургузарындан аңгыда, кылыр ажылдар дыка хөй: улуг «стаканның» иштинге база-ла ол хире бедик болгаш долгандыр хемчээли элээн бичии демир «стаканны» тургузар болгаш ийиниң аразын бетоннаар. Оон соонда «стаканның» дүвүн база-ла бетон-биле дескилээр апаар. Чүгле ынчан оон иштинге чүүл-бүрү шүүрлерин, хөөргалгарны тургузары эгелээр. Бетон ажылдарын кылыры-биле Александр Есенчук удурткан сес кижи составтыг бригаданы тургускан болгаш олар «стаканны» кажан тургузарын манап турарлар.

Тудуг эргелелинден чугула тудугда ажылдарны удуртуруун кол инженер Ю. М. Трещенкога дааскан чүве дижип тудугжулар чугаалажып турар. Эш Трещенко сөөлгү үеде аараш, ол тудугну херек кырынга удуртуп шыдаваан. Ынчан бүгү ажылды мастер В. П. Кочубейге дааскан болгаш ол бодунуң күжүнге идегевейн турар:

— Удавас халажыр дугайында билдириишкин киирген мен. Өске кижи бо тудугну удуртур ыйнаан — деп ол чугаалады.

Ол черге ажыл баштай эгелеп турар хүннерде тудугну октябрьның 1-де доозуптар бис дижип «Кызыл тудуг» эргелелиниң удуртукчулары чугаалап турганнар. А ам кээп, чүвениң ужуру баксырап келгенин эскерип кааш:

— Ноябрь айның бирээде доозуптар болзувусса экизи-ле ол. Механизмнер чок. Ынчангаш саалап турар апаарды—дижип, чаңчыл болган сестерин чугаалап, чылдак хап турар апарган.

— Удавас бир чаа инженер келир. Ону ол ажылды доктаамал удуртур кылдыр тургузуп каар бис. Ынчан ажыл-херек шулуудаар боор —деп, мында партия организациязының секретары М. П. Емельянцев чугаалаан. Инженер та кажан кээр, ол база билдинмес.

«Кызыл тудугнуң» удуртукчулары бо чугула тудугну эрте-ле, чайның чаагай шаанда эгелээн болза, байдал мырыңай өске турар ийик. Таарымчалыг үени эрттирип алган болганда темпини улам күштелдирип, «стаканның» иштинде бар сугну шуптузун үндүр сордуруп, ону дески кылдыр тургускаш, өске ажылдарны шалыпкын эгелээр болза эки. Бир эвес бо сөөлгү үениң шуушпен байдалындан уштунмас болза, хенертен соок хүннер кээп, хөй хүннериниң ажылы, акша-хөреңги халас барып болур. Ол дугайын кол инженер Ю. М. Трещенко бодаар болза эки.

Ол чугула тудугну чогуур хуусаазында доозар болгаш ажыглалга киирер төлээде, чүү херегил? Бир-ле дугаарында бедик бүдүрүкчүлүг сордурукчулар-биле «стаканның» дүвүнге чедир бүгү сугну сордургаш, ону дески кылдыр тургузары чугула. Оон соонда бетончулар оон дүвүн «дуңзаалаптар» болгаш ажыл саадавас бүдер. Ийи дугаарында — ам ажылдап турар экскаваторларның ускуужун кшкир ускуштар-биле солуур болза эки.

Оон соонда инженер-техниктиг удуртулганы экижидип, ажылдың темпизин дүргедедип, сооктан мурнап турар аргаларны ажыглаары чугула болуп турар.

А. ИРГИТ.

Мурнакчы бригадир

«Тээли» совхозтуң тудугжуларының коммунистиг күш-ажыл бригадазының бригадири Салчак Коңзайга ужурашы бердим. Бригаданың ажыл-ижиниң дугайын оон сонуургап айтырдым. Ол кезек боданган соонда, мынчаар харыылады:

— Бригадавыс он чеди кижиден тургустунган. Бо чылын чурттаганың он ийи аал иштн чурттаар бажыңнарын тудар планныг бис. Оон күүселдези багай эвес: он бир бажыңны туттувус, ам он бажың ажыглалда кирген, а бирээзи дораан доостур. Бригадада черле кымны багай дээр боор, оларның кайызын-даа мактаксаары кээр. Хоочун ажылчыннар Күжүгет Өнчей, Яков Базыр, Салчак Сендажы, Салчак Кержен, аныяк тудугжу Иргит Дондар-оол олар бистиң чоргаарланыр мурнакчыларывыс-тыр. Бистиң бригадавыс—күш-ажылчы, найыралдыг болгаш организастыг коллектив чүве. Ындыг болур чоруктуң үре-түңнели бо-дур: чыл планын күүседип тур бис.

Бригадир бодунуң тудугжу бригадазының ажылын шак ынчаар долчу болгаш билдингири-биле түңнеп чугаалаан. Бодун мактаар чорукка оон хеңну чок. Ынчангаш чүгле бригаданың ниити ажылының дугайын оон чугаалааны ол.

Бригадага күш-ажылды организастаар талазы-биле эш Коңзайның эки ажылын маңаа мактаары черле күзенчиг. Эш Коңзай ам СЭКП-ниң хуррээлеңинге кирер деп белеткенип турар.

С. СИМЧИТ.

82 харлыг аңчы

Бараан Далдай ирейниң хары ам сезен ийилээн. Ынчалза-даа ол күш-ажылды кылбышаан. Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң Таңмалык сүт-бараан фермазының кадарчызында ажылдап турар. Эрткен чылын ферманың 150 чыгам инектерин часкы, чайгы үелерде кадарып, одар-белчириң эки таарыштырып келгениниң түңнелинде, инектерниң деңгилдези аажок шырак болган.

Аңныыр сезону чедип кээрге, кырганның сагыш-сеткили хайнып, удуур үйгузун безин уттуптар апаар. 1962 чылдың күскү, кышкы аңныыр сезонунда Бараан Далдай 7 кишти, 79 диин, 2 күзенни өлүргеш, төрээн колхозунуң өлүк-тывыш планынга киирген.

1963 чылдың чайынында база-ла кадарчы хүлээлгезинче киришкен. Ферманың инектерин чазады, чайлады кадарып келген. Ам ирейниң сагыш-сеткили Тожунуң кадыр-берт сыннарынче углаңы берген.

— Бо күзүн малыңар кадарар силер бе, азы аңнап аъттанып тар силер бе?—деп айтырарга:

— Аңнавас болза кижи үйгүзү келир бе. Оода баштайгы үнүүшкүнге чораш, каш диинден эккеп дужаагай мен—деп, хоочун аңчы харыылады.

Бараан Далдай колхозтуң улуг назылыг кадарчызы, аңчызы болуп, «ам-даа үр чурттаар болзун!» деп, чонунга алгадып йөрээдип чоруур.

Ч. СЕРЕН.

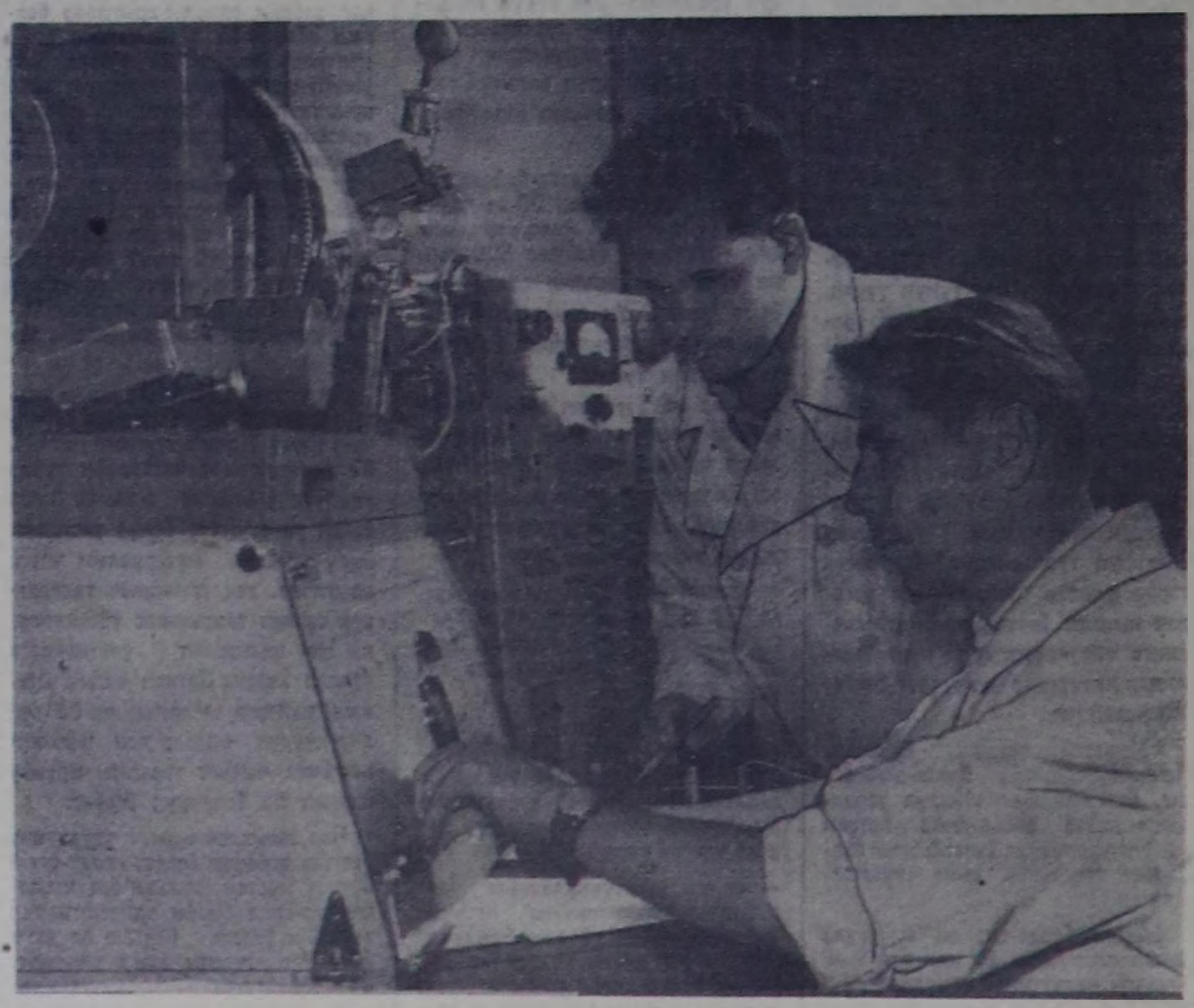

МОСКВА. «Нефтеприбор» заводта нефтини болгаш газты шинчилеп тыварынга ажыглаар чаа сейсмо-шинчилел станцияларын чып эптээрин дооскан. «СС-24-61М» хевириниң ол станциязы алдынгаан медээлерни соразылыг пленкага дужур бижип алыр арганы бээр. Ажыл өйүнде станцияны тускай автомашинага азы вездеходка-даа тургузуп алыр. Ынчаарга биче габариттиг «Поиса» дээр ындыг станция кургаг-даа, далай-даа чер нефть шинчилеп тыварынга херегләттинер.

ЧУРУКТА: эптекчи А. М. Иванов (оң талазында) болгаш слесарь-эптекчи С. А. Мягков демги станцияда таарыштырар ажылды кылып турлар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Редакцияга ЧАГААЛАР

ЧӨПТҮГ НЕГЕЛДЕ

Бистиң Ак-Эрик суурувус Тес, Эрзин хемнер дургаар чаартынып, хөглүп турар улуг суурларның бирээзи. Ол ам улгаттыр каттыштырган «Чодураа» колхозтуң бир улуг салбырының төвү болган.

Ынчаарга өске суурларга бодаарга бо суурнуң чаагайжыдылгазы элээн хожудап турар. Ийи, үш чыл бурунгаар аңаа чамдык колхозчулар бажыңнарының чанынга ыяштарны олуртуп, огород культураларын тарып эгелеп турган болза, ам оон негааннчыдылгазының дугайында кым-даа сагыш салбастаан.

Суурга мурнунда электростанциязы ажылдап, колхозчуларның чурттаалга бажыңнарын Ильичиниң лампалары чырыдып турган, бажыңнар бүрүзүнге радио медээлери база-ла дыңналып турган болза, ам суурда электри чырывастаан, радио база шагда-ла ыттавас апарган. Кодээ суурда культураның одаа—клуб үр үеде септелгеге туруп келген ужурунда, аңаа концерттер, кино-чуруктар сөөлгү үеде үнмейн келген.

Мал ажылын шапкын хөгжүдеринге эптиин барымдаалааш, ийи колхозтарны улгаттыр каттыштырганы черле чүүлдүг. Ындыг болза-даа Ак-Эрик суурда совет кижилер—колхозчулар, кодээ интеллигенттер хевээр арткан чуве тодаде, ол суурнуң чаагайжыдылгазының, ында чурттакчыларының культурлуг хандырылгазының дугайын уттуп черле болбас.

Ындыг турбуже «Чодураа» колхозтуң даргазы эш Шулуу-Маадыр, парторганизация секретары Эртине оларның талазындан бо улуг суурже сөөлгү үеде шоолуг сагыш салбастаазы эдептиг.

Бо суурну улам-на көрүштүг, чараш болдурар сорулга-биле ооң кудумчуларын негаанчыдар, культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылын сайзырангайжыдар, колхозчуларның амыдырал чурттаалгазының байдалын экижидеринге дузалаар хемчеглерни алыры «Чодураа» колхозтуң баштаар черинден болгаш Кызыл-Чыраа кодээ Советиниң күүскомундан ангы үеде улуу-биле негеттинип турар.

С. ОЙДУП.

Хуузунуң ажыын...

«Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырының хову-трактор бригадазының учётчиги Ондар Дойду хүлээнген ажылын орта кылбас. Хуузунда ажык харап, ниитиниң херенгизин бодунга ажыглаарынче сундугуп турар. Маңаа чамдык чижектерни көргүзерге мындыг: бо чылдың июнь айда совхозтуң бир аъдын Чимбан-оол деп кижиге бир литр хойтпак арагазынга хөлезилеткен. Ол кижи ук аътты 15 хонукта аннап мунган. Ол үеде совхозтуң ажылчыннарының ынай-бээр ажылга чоруурунга аът-хөл чедишпейн турган.

Июль 20-де совхозтуң шымырак ажыл аъттарының бирээзин Сат Сарыг-оолдуң кадайынга хөлезээ берипкен. Ол аът-биле Ишкин бажынче аадап чораан. Ол үеде сиген белеткээр ажылга дыртар күш чедишпейн турганын кым-даа билир.

Учётчик Дойдуда ниитиниң херенгизин бодунга ажыглаксаар чоруктуң мындыг фактызы база бар. Инек-Даш деп черде төп бригада төвүнге кылып турган тудуг доозулган соонда, аңаа артып калган 30 кезек шиферни Дойду «Беларусь» трактор-биле сөөртүп алгаш, инээниң кажаазының иштинге шыгжай шап алган. Ооң чамдыызы-биле бажыңының чанында чем кылыр кладовказының кырын дуглап алган.

Дойду ийи чыл хире учётчиктеп келген болгаш часкы, күскү кампанияның ажылдар үезинде шөлдерге шоолуг кээзүлбес. Колдуунда суурда ээрик чоруур, магазин чанында көскүленнээн болгулаар. Бо дугайында ажылдан үндүреринге чедир хемчег алдыртып келген. Бажан оон ажылының дугайын чугаалажып турда, «моон соңгаар ажылымны экижидер мен, бөөрөннаар чоруумну соксадыр мен» сүт дигилеп, хөй аазаашкын кылыр. Оон соонда чүвениң хөлү бичии эрте бээрге, база-ла эрги хевиинге кирип, эренгейлеп туруп бээр. Ажыл кылыр кижилер аът айтырарга, «аът чок, чедишпес-тир» дааш, кая-даа көрүнмейн чоруй баар, а херек кырында улуска хөлезилеп, хоойлуга таарышпас чорукту кылып турар.

Эки учёт—ажылга көрүнчүк болур. Чүге дизе, ажылдың хүн бүрү түңнелдерин, оон чедер, четпезин ажыл-ишчилерниң мурнунга учёт көрүнчүкке көстүп турганы-биле демей илередир ужурлуг. Бир эвес бо хевээр турар болза, бистиң ажылывыстың учёду канчап өөнделээр боор, «бөөрөннаар» чорук ургулчулээр апаар.

А. ОНДАР.

Сагыш салыр

Иштии-Хем салбырга үш муң ажыг мыйыстыг бода мал, 7 муң ажыг шээр мал онаажып турар. Моон ап көөрге, «ҮТКА 25 чылы» совхозта чүгле чер ажылының талазы-биле эвес, мал ажылының талазы-биле база шымырак салбыр болуп турар.

Ындыг турбуже мал кыштаглажыышкынынга белеткенмейн, малчыннарның амыдырал-чурттаалгазын экижидеринче сагыш салбайн турарын кижи кайгаар. Бар кыштаглардa чурттаалгага таарымчалыг чаңгыс-даа хорам кылдынган чурттаалга бажыңы чок. Совхоз бо чылын чурттаалга бажыңы немей туттаан, бар 6 чурттаалга бажыңы чөгенчиг биче, оларның узун дурту 4 метр, доораазы 3-ле метр, чавыс болгаш шалалары безин чок, оларның септелгезинче кирбээн. Дөрт малчынның чурттаар оран-сууру шуут чок.

Малчыннарның амыдырал-чурттаалгазынче сагыш салбас чоруктуң чылдагаанындан чамдык дуржулгалыг малчыннар ажылындан үнгүлээн болгаш оларның оруунга душкан-на кижини кирип ап турар. Эрткен часкы хөй оолдаашкынының үезинде төрүүр 100 хойга онаашкыр чүгле 24 хураган алдынганы. Анты үеде тарып боозадылганың ажылы эрткен чылдагызындан дээрэтевейн турары аңаа таварылга эвес болгай.

Малдың баш санын өстүрери, ооң продуктулуун бедидери малчыннарга таарымчалыг байдалдарны тургусканындан дыка хамааржыр. Ындыг болганда, кышка белеткелдерни чорударда, малчыннарны чурттаалга бажыңнары-биле хандырарынче кичээнгейни салза чогуур.

Д. АГБААН.

Калугин Николай—аныяк комбайнер. Шуут чугаалаарга, ол—Улан-Удэде кодээ ажыл-агый институдунуң студентизи. Ол ам дуржулга станциязының дөрткү бригадазында практика кылып турар.

Аңаа «СК-3» комбайнны хүлээдип берген. Ону ол алгаш, оон моторун эки хынап көрген.

Оон мурнунда—чалгын чыдар кыыл-тас. Норма—хүнде 11 гектар, ону күүседири ындыг белен эвес. Ынчалза-даа кызымак эр нормазы 150 хуу күүседип турар апарган.

Чурукта: Николай Калугин.

Фото С. Феоктистовтуу.

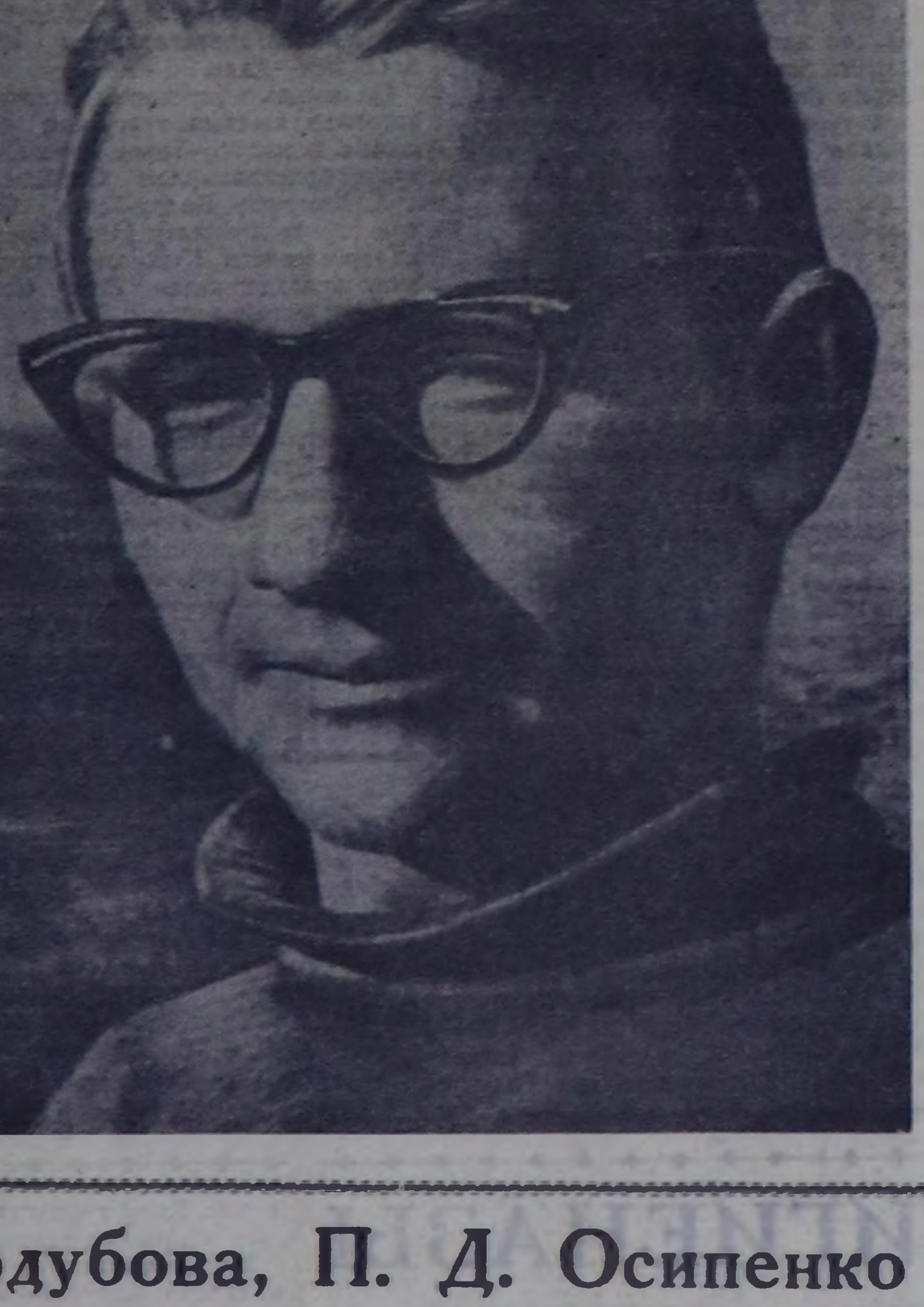

Найыралдың төрүттүнгени

РАССКАЗ

Эр кижилерниң аразында найыралдың дугайында чугаа үнүп келгенде, аныямда херечи болганым бо таварылганы болганчок-ла сактып келир мен. Ол найыралдың канчаар төрүттүнгенин, каш катап номчааным номчугаш ышкаш, чурум-чыскаалдыы-биле каракка көстүп келир.

Бистиң шериг кезээвиске «оэ»-лап чугаалаар, чолдаксымаар, ак-сарыг баш дүктүг, ындазында шимченгир болгаш баштак чаңныг аныяк солдат кээп немешкен. Ынчан бис шериг албанынга ийи чыл ажа берген бис, а Федор бир-ле өске шериг кезээнге турган, биске чааскаан чедип келген чуве. Чаа кижилер аразында келген мен кылдыр бодап, бижииргээр хевир чогу-биле ол, бистиң аравыска дыка дүрген чаңчыга хона берген.

Моңгуш Кечил-оол дээрге, шеригге чугаалажыры ышкаш, дайынчы болгаш политиктиг белеткелге Тывадаа келген дөрт оолдар—бистерниң чорааралывыс турган. А мен ооң-биле мырыңай чаңгыс район чурттуг—Шагаан-Арыг хоорайга чедиги класстарны кады дооскан бис. Ынчан суму школаларын доосканнар район төвүнге келгеш, бешки класстан эгелеп өөренир турган. Аңаа-рынга ынчан безин сундулуу-биле бисти Моңгуш кайгадып турган. Хайлыг чуве болгаянан, таптыг-ла өөредиляге чылы-даа эгелээр-ле—бистиң районнуң колхозтарының аңчылары шак-ла ынчан диңиен аът-таныр, а ол өйде бистиң эживисти көөрге кээргенчиг, чурээнче шивегейлеп турганзыг, олуртунмас апаар. Интернат соңгазын өттүр хоорайның кол кудумчузун тазарты эртип турган кожут-артыглары, бор-моңгулуг кижилерниң соо-биле үр-ле элдерти көрүп тургулаар. Моңгуш чедиги классты баг бажында дег доосказ төрээн колхозунга барып, күзелдии-биле ажылдай берген. Ооң-биле бис шеригте келдирткеш катап база чаңгыс коклага кирип келдивис.

Шеригге келгеш, алызындан чыткан хой тургуспас шоптуг Моңгуштуң ак-көк өңнүг погоннарының кырынга удавайн-даа бир чиңге доора демдек көстүп келген—эживис ефрейтор апарган. Бир-ле катап дивизияның боодалга маргылдаазынче Кечил-оолду чоруткан. Аңаа ол бодунуң кезээниң ат-алдарын төлептиг камгалааш келген. Ынчан 10 октуг карабин-биле 99 санны аткан кижи чаңгыс ол болган. Офицерлерниң бирээзи ындазында бүзүревээн хире, бодунуң пистолединден тудускан. Чаа хевирниң ол пистоледи хамаанчок, ындыг боону ол мурнунда холга тудуп көрбээн болза-даа, аңчы чаңчылынга идегеп, баштай шенеп атылаан. Карада октарның дэгген черлерин көрүп алгаш, боонуң дээжин билип каан: «чолдак боога чаңчыкпаан болгаш холум шимчедип турар-дыр мен» кылдыр ол боданган.

— Оң октан, эш капитан?—деп, ол шиитпирлиг чугаалаан. Пистолеттиң огунуң даажы оң удаа «сыг-сыг» кылынган соонда, аңаа тургулаан бүгү кижи караже маңнажыпкан.

— Э-э, өңнүк! Сен-даа хуулгаазын төл-дүр сен!—диггеш, демги пистолеттиң ээзи, Моңгуштуң аңаа четкелек чорда, оң салаазын өрү көдүрген: 25 метр черден. 100 есть!

Ол маргылдаа Октябрь байырлалының бүдүүзүнде болган чуве. А кажан кезектиң чыскаалы болуп турда, штаб начальнигиниң номчаан дужаалдарының аразында Моңгуш Кечил-оолга биче сержант дужаалды тыпсыр дугайында параграф база бар болган. Федор Санайкинниң бистиң кезекке чедип келген үезинде, чаңгыс чер-чуртуувус аңаа сержант апарган чуве. Алызындан хөглүг, баштак чаңныг Федор чуве ыттаары ховар сержант-биле эвээш доңгун ужурашкан.

Келген кежээзинде-ле таңныылга үнер солдаттарның аразында Санайкинниң ады кирген болган. Орта үнер өске солдаттарны эртен-не сагындырып каан: өөктериңден, курларының толдарындан бээр кылайты чулгуп, сапыктарын аштап—бүрүн белеткениш алгылаан. А Федор четтикпээн. Ол аразында «Таңныыл баарлар, чыскаалыңар!» деп, сержантывыстың шыңгыы үнү үнген.

— Эш сержант, мен белен эвес мен ийин—деп, чыскаалыпкан өөрүн хынап бадып олурган сержантыны көрүп кааш, Федор дегийт чугаалайдыр.

— Чүге белеткенмээниң ол, эш Санайкин?

— Четтикпедим, эш сержант.

— Ындыг-дыр, мен сеңээ аштаныы-арыгланып алыр үени бээр мен, а ам уставтардан айтырыглар салыйн—дептерге, демгивистиң ындыында-ла кызыл арны улам-на өрт дег кыза берди.

— Мен... мен, эш сержант, аңаа база...—деп, бар чораан Санайкинниң Моңгуш үзе кирген.

— Бүдүн чыл хиреде шеригге туруп келгеш, устав ажып көрбээн ышкажыл!—дээш, сержантывыстың үнү дыңзый берген. Федоф ынчан ийи наряд (хемчег) алган, ол кежээ казарма иштин кылайты чуп кежээлээн. Өөрү—бистер дыштаныы турувуста, а ол шала сүвүрүп, дери-бузу мызырара берген, ажылдап турар—аңаа дыка хорaданчыг ышкаш болган. Оон эгелээш-ле оларның аразында эви баксыраан.

Солдат кижиге хүннүң-не хостуг шак дээр үе бериш каар. Ону кижи бүрүзү-ле дуралааны-биле ажыглаар: солун-сеткүүл номчуур, дөргүл-төрелинче чагаа бижиир. Чамдыктары Ленинниң өрээлге баргаш ырлажыр, хөгжүм ойнап-даа турар-ла. А Санайкинниң мындыг өйде көөрүмге-ле шериг уставтар ажып көрүп, оларны катаптаан олурар апарган. Сержантының дужаалын кызып күүседип турганы ол-дур ийин. Ынчалза-даа сеткилинде ол ажынып, кевии-херекчок чүве дээш кижиге шорлур кижи кылдыр бодай берген.

Кезектиң ужудар составы, оларның аразында чүгле офицерлер (ужудукчулар, штурманнар, техниктер) эвес, сержантылар (бортмеханиктер, бортрадистер, прибористер дээш оон-даа өскелер) база бар—олар шупту парашюттуг шураашкынның мергежилгелерин шыравыла эртер турган.

Бир-ле ээлчеглиг мындыг шураашкынга аныяк солдат Санайкинниң (ол ынчан авиамотористеп турган) киржир ээлчээ база чедип келген. Бис мындыг мергежилгелер кылып ээзи чаңчыга берген болгаш демги эживистиң баштайгы шураашкынынга иштинде сүрээдеп турганын эскербейн барып-тыр бис.

Бир самолётка бөлүк шуракчылар аразында Федор болгаш сержант Кечил-оол барып кирди. Бис дараазында самолётка барган бис. Бистиң самолёдувус чаа-ла бедип ап чорда, демгилеривистиң олурган самолёду шураашкын чорудар девискээрде чоокшулай бергенин иллюминатор (соңга) өттүр көрүп кагдым. Удаваанда демги самолёттан борбак-борбак улуг даштарны бир-ле тоолзуг күчүтен үндүр шывадап турганзыг, өөрүвүстүң үне халыжып эгелээнин көрүп кагдывыс. Мындыг минуталарда көрүп хайгаарап турганна кижилер, парашюттарның кажанна кажараңнады, удаа-дараалаштыр частып эгелээрин манаай бээр чуве болгай. Бо удаада база-ла ону харап олур бис. Бирээ, ийи, үш..., борбаш кылындыр мөөгүзүг частып турган парашюттарның чазылганын көөрге, хенертен агаарда чечектер-даа частып үнүп келгензиг. Дөртку парашют чазылды, а бешкизи чүү кончуг аразы ырай бергени ол—карак бо! Чүү болганыл? Бо айтырыг мээң чанымда олургулааннарны болгаш черде хайгаарап турганнарны шуптузун дүвүредипкен. Секундалар аңаадагызындан онзагай оожум эртип турган ышкаш сагындырды, ол аразында бешки парашютчунуң бараанының кырында чартыы өжүк парашют көзүлдүр — билдине берди: парашюттуң бир чартыы шын эвес чыып каан, а ол чазылбайн барган-дыр! Каш-ла секунда болгаш... бир-ле кижиниң төлү чер кырынга чылчыра дүжер, ону бодаары безин аарышкылыг апарган. Карак чивеш аразында бешки кара барааның адаанда чораан дөрткү парашютчу холун, будун дырбаңнадып, шимчээш ышкаш болду, харын ол-даа бистиң чадаарда сагыжывыс чадавас ыйнаан? Ынчалза-даа, экизи көрген,—ол сагыш эвес, херек кырында чүгл болган: ол-ла дораан ийи кара бараан чаңгыс тудуш апарды, демги чартык парашют шуут өшкеш, бутта халаңнаан, а ийи кижилиг парашют мурнай-даа шураанарны эрте-эрте, чаңгаар-ла кончуг дүрген черже бадыпты.

Оон ыңай бис ону хайгаараар аргажок болу берген бис. Чүге дизе: «шураар точка келди, белеткениңер!» дээн штурманның дыңзыг үнү бисти улуг уйгузуг ол көрүштен адыра каапкан. Ам мен өөрүм-биле самолёттан ушта халып эгеледим.

Парашют частырга кижиниң ийи бут хөзү үстү берги дег, артында-ла дыка кадыш-дыңзыш дээр чуве. Ол байдал кижиге бир талазында манап чорууурга аарышкылыг, ийи талазында — ооң ынчаар дыңзыш кыныыры дээрге, чазылганы ол чуве болганда, өөрүнчүг болгаш күзенчиг. Парашодумнуң кылын торгу пөстери кырымга чадырзыг херли бээри билек, ооң хөй херяк хендирлеринден оң, солагай холум-биле бирээлеп ийилеп өжүр тырткылап каап, өөрүмден далаш кээп черге хонуптум. Оомну чүгле өжүр тырткаш, чыгбайн-даа, адырлып алгаш-ла, хөй кижи чыылган черже маңнаптым. Офицерлерни-даа, сержантылар болгаш солдаттарны ылгаар аажок, дөмей кара-хүрең брезент бөрттерлиг, чолдак тоннары-даа, чүвүрлери-даа база-ла өңнеш дайынчылар болдуннуу берген турлар. Улус аразын бакылап көрдүм: Моңгуш биле Санайкин болду! Хөрзүнү үлүрере берген черде оларның бирээзи олур, а өскези ооң чанында шагжок чыдыр.

Федорнуң көк баарзыг апарган арнында шыйбактан хан төгүлген, ону-даа херекке алыр хирези чок. Черде чыткан сержантывыстың бажын ковайты көдүрүп келгеш, ооң кадыр хавааан суйбап көргеш, долгандыр тургулаан кижилерни эскербээн чүве дег, бар-ла турган үнү-биле: «Жив!» (дириг) деп алгыргаш, ыглап-ыглап оозун ошкап эгелээн.

Шериглиң медицина машиназы дорт-ла бисче маңнадып олур, ол ажык машинаның кырында полк командирни боду, бир холу-биле туттунгаш туруп алган хап орган.

Медицина албанының подполковнигиниң чиңге болгаш кызыл хаажылыг погоннарын, полковник Калашниковтуң хүрең былгаар хөректээжиниң болгаш ылём бөргүн туткан холу кажараш кылдыр көзүлгеш, дүже халааныы көрүп чыдып калдым. Бир-ле офицерниң «оруктан бериңер! Командир!» дээни дыңналды. Төгериктей тургулаан дайынчылар аңаа орук чайлап, кудумчулай тура каапкан, ооң дузазы-биле мен улус ортузунда чүү болуп турарын көөр аргалыг болу бердим. Ынчан сержант караан көрүп келген. Ынчалза-даа, караанын чажы ам-даа хевээр Федорнуң холунуң кырында чыпшышаан чуве. Сержант командирни көре тыртып кааш, турарын кызытты, аңаа Федя болгаш ооң чоогунда турган улус дузалажы каапкан.

— Эш полковник! Сержант Моңгуш мээң амы-тыным...—деп, хаянг арнын полковникче көрүндүрүп алгаш, ёзулавышаан илеткеп бар чыткан Санайкинче командир холун чайгааш, Моңгуштуң мойнундан кужактавышаан, орус ёзу-биле үш катап ошкап кагды.

— Күжүр оглумну!—дээрден өске сөс тыппаанзыг, командирниң өлезимнээр апарган дүктерлиг бажының чушкуузун көрүп тур мен.

— Эш подполковник! Сержантыны санчастьже (шериг эмнелгези) апарыңар!—деп, ол чоон үнү-биле медицина подполковнигинге дужааагаш, чыылган шериглерже көрүнгеш:—Совет солдаттың моральдыг мөзү-шынары ол-дур! Ону черле утпаңар! Угаан-сагыжыңарга шыгжап алыңар, дайынчылар!—дей-дир...

Сержантывыс эмчиге чыдып турда, Санайкин биле кады бир-ле шериг даалганы чедиишкинниг күүсеткеннивис дээш, биске 12 шак дургузунда хоорайлаар шөлээ берген. Ынчан ол меңээ демги болуушкунуң дугайын тодаргай хөөреп бээр аргалыг болган.

— Мен деп тенеклейниң сержантыга хей ажынып турганымны силер шупту билир турган боор силер—деп, чугаалыр Федя тавар эгелей-дир — Самолётка олура каш ыязы бодап, ооң дугайында дыка-ла багай чүвелерни боданып олурганым дээш, бодумну черле өршээр аажок-тыр мен ийин!—диггеш, ак-көк карактарын менче мурнундагызы ышкаш хүлүмзүргүлүг кылдыр эвес, топтуу сургей кылдыр көре-дир — Дүүн Кечилге чеде бээримге, силерниң тыва улустуң бурунгу мерген мындыг үлегер чугаазын очулдура-дыр: «Багай чугаалаарга—бачыды арыыр». Ол меңээ кончуг-ла таарыжыр, ынчангаш бүгү-ле херек саргыдып чоруур аажыг сеткил-сагыжымны аңаа төп каап берген мен—дээш, кижиим улут тынды.

— Кажан «Белеткениңер!» дээн команда дыңнап кааш, мээң буттарым дужактыг чуве дег шимчевестеп калган де. А Моңгуш ол аразында, менче көрүнгеш: «Туттун, Федя! Коргпа, мээң соомдан шураар сен» деп, шериг ёзу-биле дужаагаанзывас кылдыр, аңаа-ла чугаалааш, самолёттуң ажык эжиинден хөрээн ужулдур үне халыды. Мен соомда турган өөрүмнү-даа саададып, бодумну-даа сезиндирип, эжикке чоокшулап келгеш, мырыңай кезек када даш кожээзин берген тур мен. Ооң соонда дидимнеп-дидимнеп, эжиктен бажымны бакылады, хөрээм ужулдуруп кел чорумда-ла, ужудуп олурган самолётче удур хаккан агаар чалгыы мени чаңгаар самолёттан ушта тырта бергенин бодум безин эскербейн бардым. Кажанна буттар дөзүн дыңзыш кылдыр парашют частыр болду деп манагзынган—сурег! Ол секундаларда мен өөдежокпайнын бодалымга кирген чуве безин утдажок болдур ийин: чажымдан карак шыладыр көрүп чаңчыкканым пароходтарның болгаш баржаларның Волга унунда эштип чоруп турары, дөргүл-төрел кижилерниң арыннары кесту хонуп келгилээн де! Оон бир бичии болганда ляикалар (хендирлер) дыңзыш дээн ышкаш болган, аныраи бердим—ынчалза-даа дыңзыш дээн таламче кыдаш дээш, оорган чымылдый-дыр—парашюттуң чартыы чазылбаан! Дегийт-ле курлавыр парашюдумнуң чеже тырттар дээрбээн дилегзениц эгеледим, девидээш ону кол парашюттуң дээрбээ чоруур чер—хөрээмни өрүлдүр дилеп туруп тур мен. Ынчап чорумда кадыш-кудуш-ла дээн ышкаш болган соонда кур нуржаныр черимде ийи бут оранжы берип-тир! Мен-даа ол дидим кижиниң хөрээнден кусынактаныптым; холдары-биле мээң бажымдан ол так чыпшыр апты, «Мээң амы-тыным алдыган!» деп бодап чор мен, ынчалза-даа ам бистиң ийилдеривиске айыы тургустунуп келген: мени кужактапкан маадырлыг эжимниң парашюду бистиң аарывыстан дүрген бадып эгелээн. «Чукшууун-биле душпезин оралдаш, Федя! Чукшууун!» деп алгырза-ла, сержантымның үнү дивес силер бе!

Ынчан чүнүң-даа дугайын бодаар чай албааным билдинтир. Ол чаагай сеткилдиг кижи меңээ сагыш човап, черге дүжерде хат ууңче удур хонуп болбас, чушкуу-биле ойта дүшкеш—кемдеп азы өлүп болур дээрзин кысказы-биле сагындырып чораан-ла, боду меңээ дөжелдир кээп душкен болган! Ындыг кижизиг кижи-дир ол!—дээш, ындында-ла дырышкан берген пилотка бөргүн уштап, эриннеринде папирозунуң ужун боду билбейн, дайнап каап, боданы берди. Ооң кызыл-ак арнында холайты экирий берген доора шыйбак сорбузун көргеш, мен оон айтырдым:

— Хавааңны чүү чүвеге үзүп алган болдуң, Федя?

— Хавакты чоор сен, сержантының хөрээнде бир-ле тол ора алгаш барган хире чораан, а мээң ынчаардагы чолдак хөректээжимни көржүк сен бе?—дээш, харын-даа манавайн, казармаже кире маңнааш, кара-хүрең брезент чолдак тон тудуп алган үве чүгүрүп келди.

— Кажан курлавыр парашюдум чаза тыртар дээрбээн соора суйбап турарымда, деңнээш чара соккулап алган черлерим бо-дур, көрден—дээш, ол менче демгизиниң хөрээн көргүзе-дир. Шыйап-ла ижин амытан девидээнде база кончуг-ла чораан: Федяның соора дилеп тура ол кылын брезент пөстү ора сокку-лаапкан салаалары изин көөрге, шуут адыг аспактап турганзыг. Оң талакы холдун салаааларының айы-биле, хөректээжиниң солагай талакы хоюнда дилиндектер, оларның шейбек оруннары артып калган болду.

Сержант Кечил-оол эмнелгеден удавайн үнүп келген. Ол үнүп келири билек Санайкин-биле оларның аразындан сүт акпас болу берген. Шеригден халажып чангыже олар кайнаар-даа баарда чарылбас өңнүктер турган. Харын-даа шеригден халашкаш, чаңгыс черге ажылдап, чурттаар деп-даа тургаңыы бис дыңнап турган бис. Ынчалза-даа бот-боттарының төрээн черлеринге ынаандан, олар арай дел ийи угже тарай аъттаныр ужурга таварышканнар.

Волга чоогунда пролетарияттың улуг чогаалчызының адын эдилээн область бар. Ооң чурттакчызы Федор Санайкин биле мээң чаңгыс чер-чурттуум Моңгуш Кечил-оолдуң солдат албанга төрүттүнгев, каңнаттынган найыралы тайоың тургузуушкунда база-ла үргүлчүлеп турар. Оларның бирээзи тереңсуглуг Волга хемниң ууннарын дургаар пароход башкарып, рулевойлап чоруп турар, а өскези—төрээн чери, Ийи-Талдың ховуларында автомашина чолаачылап тутсуп турар. Моңгуштуң хөрээнде «Эрес маадырлыг чорук дээш» деп дайынчы медаль ол орус, тыва ийи солдаттың быжыг найыралының мөңге турасқаалы болуп чайнап чоруур.

О. НАМЧЫЛАК.

В. С. Гризодубова, П. Д. Осипенко болгаш М. М. Раскова оларның ужудуушкунунуң 25 чыл болганы

Үш совет херээжен ужудукчулар В. С. Гризодубова, П. Д. Осипенко болгаш М. М. Раскова олар Москвадан Ыраңгы Чөөн чүкче чедир ара хонмайн кайгамчыктыг ужудуушкунну кылганындан бээр ам 25 чыл болган. Дөрт шугум-биле олар 26 шак 29 минута иштинде барып 6 муң километр черни ужудуп эрткен. Ол тураскаалдыг хүннерден бээр ам чээрби беш чыл болганы ол-дур. Ынчалза-даа херээжен кижилерниң талазы-биле делегейниң ол рекордун мынчага чедир кым-даа ажып шыдаваан.

Мынчангаш, ол байырлалдыг ойнуң бүдүүзүнде алдарлыг агаар корабльниң командири чораан Валентина Степановна Гризодубоваага чордувус. Бо хүннерде бистиң чурттуң заводтарының болгаш фабрикаларының коллективтеринден хөй-хөй чагааларны ол алган, солуннарның, радионуң, телевидениениң корреспондентилери ону «амыратпайн» турарлар.

Валентина Степановна биске альбом көргүстү. Үениң эрткенибиле биче элегилей берген оон арыннарында чээрби беш чыл бурунгаар делегейниң хөй-хөй солуннарының арыннарынга парлагылап турган фото-чуруктарны кадагалаан. Бир чурукта — хүлүмзүрүглүг үш аныяк херээжен кижи. Олар ужар чүүлге янзы-бүрү байдал-биле четкилеп келген. Гризодубованың адазы баштайгы орус ужар чүүл конструкторларының болгаш ужудукчуларының бирээзи. Мурнунда колхозчу чораан Осипенко ужар чүүл школазын доосказ, ужудукчу болу берген. Бистиң чуртта баштайгы штурман херээжен болур ооң угбазы Раскованы амыдыралдың оруун тыварынга дузалаан.

...1938 чылдың сентябрьның 24-те эртенгиниң 12 шак 12 минута турда Москва чоогунда аэродромнарның бирээзинден «Родина» деп самолёт агаарже ужудуп үнүпкен. Ол үени алырга, ол дээрге болбаазын машина турган. Ол самолёт аажок ыраккы ужудар, хөй чүък сөөртүр машина турган.

Ужудуушкунунуң баштайгы шактарында-ла ужудукчулар бедик мергежилдиин, маадырлыын болгаш бөттарын туттунуп билирин көргүзер ужурга таварышкан. Ужудуп үнген соонда удатпаанда самолёт булут аразында болу берген болгаш дошталып эгелээн. Чүгле хүннүң ужунда эрес-дидим ужудукчу херээженнер черни көргеннер. Углаашкынын тодарадыр чүүлүн ёзугаар ужудуп чоруп турар черин штурман Раскова тодаргайлааш, самолёт бодунуң баар дээн угланыышкынындан чүгле 40 километр хажый бергенин тодарадып алган. Уралдың дагларыи, Иртыш хем ырап соонда арткан. Самолет 7 муң 500 метр бедикке ужудуп чораан, соок болганы-биле үс чаашкыны дока берген, дамчыдынчылар база багай ажылдап эгелээн. Раскова дээрге радио-биле үг тывар аргазын ышкынып кан. Ол өйде оларның мурнунга тайгада бичии Керби дээр суур көстүп келген, кызыл лампочка база кыва берген, ол чүл дээрге самолёттуң багында бензин чүгле 30 минутада ужударынга арткан болган. А куду—делгем тайга, тулаа.

Ужудукчулар шуут-ла тулаага барып хонар деп шиитпирни үндүргеннер. М. Раскова парашют-биле биче мурнай халый берген, чүге дээрге черге хонуушкун таарымча чок болур болза, штурманның олурар кабиназы үрелип болур турган. Оон самолётту тергиин кылдыр олуртупкан, ынчангаш штурман олурар кабинаның чырыткызы безин бүдүн арткан.

Олар тайганың туттуруушкунунга тос хонганнар. Штурманга эң берге болган. Раскова чааскаан болу берген болгаш, каш хонганда самолёттуң хонган черинге чеде берген.

Ол эрес дидимнерниң кылган маадырлыг чоруун бедии-биле үнелээн. В. С. Гризодубоваага, П. Д. Осипенкога болгаш М. М. Расковага Совет Эвилелиниң Маадырының алдын сылдыстарын М. И. Калинин тывыскылаан.

Чээрби беш чыл бурунгаар үш совет ужудукчу херээженнер кортпазы-биле, эрес-дидими-биле, шиитпирлии-биле делегейни ынчаар кайгатканнар. Дайынның кадыг-дээшкин хүннеринде ол-ла шынарын олар база көргүскен. В. С. Гризодубова ужар чүүл полугунуң командири болу берген. Ооң командылааны самолёттарның ужудукчулары дайзынның артынче дидим ужудуушкуннарны кылып, партизаннарга дузалап тургулаан. Ол полк кызыл-туктуг, гвардейжи полк болу берген. Ынчаарга М. Раскова ужар чүүлдүң үш херээжен полктарны эвилелдеп тургускаш, ооң бирээзиниң командири апарган.

— Мээң хөй-хөй дайынчы өңнүктерим ам-даа мээң-биле кады ажылдап турарлар—деп, В. С. Гризодубова чугаалаар.—Бир эвес ам Полина Осипенко болгаш Мария Раскова дириг турган болза, олар кайда-ла берге ийик, оларның дуржулгазы болгаш билии кайда-ла эң улуу-биле херек болган турар ийик ында барган турарлар дээрзинге бүзүрээр мен.

Ажылга-даа, эртемге-даа, уран чүүлге-даа, ужар чүүлге-даа бистиң чурттуң херээженнери эр кижилерден кажан-даа хожудавааннар. Ынчангаш совет космонавтарның алдарлыг ог-бүлезиниң аразында — Валентина Терешкованың бар болуп турарын көөрү бөгүн меңээ кончуг-ла өөрүнчүг-дүр.

В. НОВИКОВ,
СЭТА-ның корр.

Кышка белеткелдиг

Ажылчын кооперациязының коллективи 1963—1964 чылдарның кыжынынга удур белеткелдерни сентябрь 16-га чедир дооскан. Кышка эки белеткелдиг болуру садыг ажылын улам экижидеринге дузалыг.

БРИГАДАНЫҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

Таңды районда «Совет Россия» кодээ ажыл-агый артелиниң № 2 трактор-хову ажылының бригадазының тараажылары болгаш механизаторлары бо чылдың байдалы-биле алырга тараа культураларының багай эвес дүжүдүн өстүрген болгаш ук дүжүттү чидирип чокка ажаап алыр дээш организастыг ажылдап турар.

Комбайнерлер Тимофей Кудрявцев, Клим Агапов, Евгений Черепанов олар хүн нормаларын 175—200 хуу чедир күүседип, тарааны чидириг чокка кестирип, мурнакчыларга санадып турар. Бригадада аңгыс аңдарылыышкыны база багай эвес организастаттынган. Бо ажылда «ДТ-54» деп 10 тракторну быжыглаан. Трактористерден Блинов, Хабаров хүн бүрүде 14—16 гектар аңгысты аңдарып турар.

М. ХАЛБААЖЫК.

Сүт-Хөл рабкоптуң баштаар черин ийи муң кубометр оттулар ыяшты, түс тонна хөмүр дашты конторазының чанында сөөртүп алган. Ынчангаш хереглеве чогуур оттулар чүүл бүрүн белеткеттинген ол.

Ажылчын кооперасчылар 18 магазинни, аъш-чем складын, ногаа шыгжаар черин, столованы болгаш конторуну, рабкоптуң ажылчыннарының, албан-хаакчыттарының чурттап олурар бажыңнарын (23 санныг) бүрүн септээн.

Рабкооп 56 тонна сигенни кезип белеткээр турган 57 тоннаны белеткээш, аът кажаазының чанында 4 сараат кылдыр тургускан. Ынчангаш ажыл аъттары четчир сиген-биле хандыртынган. Септелге база тудуг кылып турар бызанчылар О. Эрестиг-оол, Х. Бопугур, сиген белеткээринге ажылдаан Н. Дагбың, М. Арбай-оол, Х. Чамаа болгаш оон-даа өскелер түс-түс онаашкан ажылдарының нормазын үргүлчү 150—180 хуу күүседип келген. Рабкооп даргазы С. Базыр-оол, ажыл-агый эргелекчизи С. Балчый кышка белеткелдерни кылып алыр талазы-биле ажылды багай эвес организастаан.

П. ШОКПАА.

Бир үн-биле деткиишкин

Каш дыңнадыг

КОММУНИСТИГ ХҮРЗЭЛЕҢНИҢ ЧАҢГЫС ЭВИ ДЭЭШ

ПРАГА. «Москва Бээжин бужартадыр даан кызат удуртукчуларның идегел чок оралдажыышкыннары» деп улуг эгениң адаа-биле «Руде право» солун сентябрьның 1-де «Кызат чазактың төлээлекчизиниң медегели-биле» холбаштыр Совет чазактың Медегелиниң ийиги кезээниң бүрүн текстизин парлап үндүрген. Бодун ленинчи оруктан чайладыр дээн кандыг-даа оралдажыышкыннарга удур СЭКП демисежип келген болгаш демисежир-даа апаар деп, ол солун онзалап демдеглээн.

«Праце», «Млада фронта», «Земедельские новины» болгаш Праганың өске-даа солуннары Совет чазактың Медегелиниң тодаргай тайылбырлалын парлап үндүрген. Социалистиг чурттарның улустарының болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң эрге-ажыктарын, тайбынны болгаш улустарның айыыл чок чоруун хандырарының эрге-ажыктарын барымдаалааш, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвин чедип алырынче чүткүлүн Совет Эвилели база катап илереткен деп, ол солуннар бижип турар.

ШЫҢГЫЫ УРЖУКТАРЛЫГ ПОЛИТИКА

НИКОЗИЯ. «Кызат удуртукчуларның хөделиишкиннери коммунистиг шимчээшкининиң болгаш антиимпериалистиг күштерниң чарылдырар сорулганы салып турар», «Совет Эвилелинге удур чүдек-бужар өнчүк-чөңгээлиг чорук» деп, кипр солун «Харавги» КУР-нуң удуртукчуларының хөделиишкиннерин ынчаар көрүп турар.

Делегейниң эң чугула айтырыгларының талазы-биле кызат удуртукчуларының үзел-бодалдарын бүрүзү шаппышаан, солуннуң бижээни болза: «Совет чазактың Медегели дайынның болгаш тайбынның айтырыгларының талазы-биле кызат чазактың политиказын сойгалап илередип турар. Ол политика шыңгыы уржуктарлыг болуп турар болгаш улустарның айыыл чок чоруунга кыжанышкын турар. Кызат чазак Совет Эвилелинге удур ажык хөделиишкиннерге четкен. Кызат удуртукчуларның бүгү-ле пропагандазы чүдүрүүшкүннары коммунистерниң аразында эш-хуузунуң чугаалажыышкыннарындан оранчок ырак болуп турар».

Кызат хартаачыларының шак ындыг хөделиишкиннери чаңгыс сорулганы — Совет Эвилелин, СЭКП-ни нүгүлдеп мегелээр, коммунистиг шимчээшкинниң чарар болгаш антиимпериалистиг күштерниң чаңгыс эвин үрээр сорулганы салып турар.

СОВЕТ ЧАЗАКТЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ ВЕНГР СОЛУННАРДА

БУДАПЕШТ. «Непсабадшаг» болгаш өске-даа венгр солуннар Совет чазактың Медегелин парлап үндүрген. Акы-дуңма бүгү-ле партияларның кады хүлээп алган шиитпирлеринден кызат удуртукчулар бүрүнү-биле ойталаан-дыр деп, «Непсава» солуннуң эгезинде онзалап демдеглеп турар. (СЭТА).

«Сойгалап илереткен»

СОФИЯ. (СЭТА). «Улустар термоядролуг дайынны эвес, а тайбынны күзеп турар», «Өнчүк-чөңгээлиг чорукка удур, тайбынның болгаш орта угаан-сарыылдың тиилелгези дээш», «Пекин ногаадекчилерни база катап сойгалап илереткен» деп, ындыг эгелерниң адаа-биле топ болгар солуннар кызат удуртукчуларының өнчүк-чөңгээлиг чарылдырыкчы ажыл-чорудулгазының дугайында Совет чазактың Медегелинге боттарының тайылбырларын парлап үндүрген.

Кызат удуртукчуларының ойлук чок аажы-чаңын, тайбынга болгаш делегейниң коммунистиг база ажылчын шимчээшкининге удур оларның айыылдыг өнчүк-чөңгээлерин Совет чазактың Медегели улам-на тодаргай илередип турар деп, «Работническо дело» солуннуң редакция чүүлүнде чугаалап турар.

Совет чазактың политиказының шынныын амыдырал бадыткаан деп, солун уламчылаан. Тайбын дээш шылгарангай демисечи Н. С. Хрущевка баштаткан Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы, Совет чазак улустарның чаагай күзел-соруунуң, оларның тайбынче, күрүнелер аразында маргылдаалыг айтырыгларны чепсектиг үскүлежиишкиннерниң аргазы-биле эвес, а тайбын чугаалажыышкыннарның аргазы-биле шиитпирлээринче чүткүлүнүң шынчы илередикчилери болуп турар.

Алдарлыг СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың ол чөптүг туружун болгар коммунистер, болгар улус ииш-биле деткип турар деп, ол солун түңнелинде бижээн. Бистер ол туруштуң шын деп санап турар бис. Бистиң партиявыстың болгаш бистиң чазаавыстың туружу база-ла ындыг. Делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң ол шынчы ленинчи оруктан чайладыр ындыг күш чок.

Кызат удуртукчуларының үүлгедиишкиннери делегейниң коммунистиг шимчээшкининге, бүгү делегейниң кырынга тайбынның болгаш социализмниң херээнге улуг когаралды чедирип турар деп, «Отечествен фронт» солуннуң чүүлүнде чугаалап турар.

Шак ындыг үүлгедиишкиннер болза социалистиг чурттарның, делегейниң ажылчын ангызының болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкинниң эрге-ажыктарынга өскерликчи чорук-тур. Пекинниң «өнчүк-чөңгээлиг политиказында марксизм-ленинизм-биле дүмейлежир чүү-даа чок. Ол болза антиленинчи, кижиге удур араатанзыг политика-дыр. Тайбынны болгаш социализмни бот-бодундан ангылавайн турар коммунистер, бүгү делегейниң ажылчы чоннары кызат удуртукчуларының өнчүк-чөңгээлиг чоруун ойтур шаап турар. Чырыткылыг келир үеже аппар чоруур шак ындыг шынчы компасты олар Н. С. Хрущевка баштаткан Совет чазактың политиказындан көрүп турарлар.

Тайбыңның херээ удуп алган

ВАРШАВА. (СЭТА). Сентябрьның 1-де «Кызат чазактың төлээлекчизиниң медегели-биле» холбаштыр Совет чазактың Медегелиниң ийиги кезээниң делгеренгей тайылбырлалын бүгү польша солуннар парлап үндүрген. Совет чазактың Медегелиниң ийиги кезээниң бүрүн текстизин «Трибуна люду» болгаш «Жолнеж вольности» солуннар парлап үндүрген. «Жице Варшавы» солун эгезинге мындыг состерни парлаан: «Москва Бээжинниң түңнелинде дайынның күштери уттурган — тайбыңның херээ удуп алган».

Совет чазактың Медегелиниң тайылбырлалын польша радио болгаш телевидение-биле каш удаа дамчыткан.

Допчу дыңнадыглар

⊙ Үлетпүр энергетиказының үшкү делегей конференциязы Варшавада ажыттынган. 11 чурттардан келген 600 тускай эртемниглер оон ажылында киржип турар. Үлетпүрге электроэнергияны чогумчалыг чарыгдаарының айтырыгларын конференцияга чугаалажып көөр болгаш турбогенераторлар база электромашиналар бүдүрүлгезинге техниктиг шиитпирлээшкиннериниң эң-не каммалгалыг оруктарын доктаадып тургускан турар.

⊙ Корей хамаатыларының ээлчеглиг бөлүү Япониядан Чхончжин өртээлде чедип келген. Ол болза төрээн чуртунче — Корей Улус-Демократтыг Республиканче ээп келген корей хамаатыларының 110-гу бөлүү болуп турар.

⊙ МАР-га шулук чогаалының хүнүн чыл бүрүде демдеглеп эртирип турар. Сентябрьның 22-де Улан-Баторга байырлалда дег хөглүг турган. Сухэ-Баторнуң кол шөлүнге улустуң селгүүстээшкини болган. Концерттерге чурттуң театр уран чүүлүнүң мергежилдиг ажылдакчылары киришкен. Сураглыг шулукчулер болгаш чогаалчылар номчукчулар-биле ужурашкан.

⊙ Японияның премьер-министри Икэда Мурнуу-Чөөн Азияның чурттарынче аян-чорук кылып чорупкан. Ол Филиппиннерге, Индонезияга, Австралияга, Чаа Зеландияга баар болгаш ол чурттарның удуртукчу ажылдакчылары-биле ужуражыр. Японияның чагырыкчы бөлүктери ол районнуң чурттарынга бодунуң салдарын күштелдиреринге ол аян-чорукту ажыглаар бодап турар. Малайзияны тургусканы-биле холбаштыр ол районнуң чурттарының аразынга тыптып келген маргылдааны айлап шиитпирлээринге бодунуң аралаштырыкчы кужениишкиннерин салырын Икэда база-ла бодап турар.

(СЭТА).

СОВЕТ КИЖИЛЕР ЫНДЫГ БОЛУР

ИМАН. (СЭТА). Сентябрь 24 (СЭТА-ның корр.). Боголюбовка суурнуң хоочун чурттакчылары безин маңаа ындыг дүнекти чаныкдынмыт болганын көрбээннер. Сугнуң кыры черже чайгыла берген. От кызаңнааштар арга кырында чавыс астына берген турган булуттардан дештип үнүп тургулаан. Ынчангаш чаңнык онза чидии-биле частып үнген — ынчангаш чидиг чалбыыш суур кырынга хөме ап келген.

Баштай-ла дүнекиниң үш шак үезинде өртүү Цевелев ашак-кадай эскерип каан. Мал кажааларының бирээзи өртенип турган. Олар үне халааш, кожаларын кыйгырбышаан, өрт болган черже маңнажып-ла каапкан. Петр болгаш Евдокия Кузиннер, Алексей болгаш Мария Ковтуннар чалбыыштыг от-биле база-ла демисежип эгелээннер, оларга дузалажыры-биле Овчарик ашак-кадай далажыпкааннар. Бир-ле дугаарында — малды камгалап алыр. Чалбыыш оттуң эразындан кижилер аъттарны үндүрүп, тудугну балдылар-биле үрей шаапкан.

Япония. Иокосука болгаш Сасебо өртээлдерге хөй кижи киржикчилиг митингилер болгулаан. Чурттуң ажылчы чоннары ядролуг чепсектиң дажыглакчылары — америк самолёттарны тургузары-биле япон черни бээринге удур, Японияның эриктеринге АКШ-тың суг адаанга чоруур атомнуг хемелеринге баазалар тургузарынга удур, тайбыңны камгалаар дээш демисежип турарлар.

ЧУРУКТА: Иокосукага болган митинг.

Джапан Пресс-СЭТА-ның фотозу.

Ярославск область. Совет кижилерниң тургусканы, бирги эң улуг суг хөөлбектерниң бирээзи — Рыбинск далай сөөлгү чылдарда таныттынмазы-биле өскерилген. Болап тараа болгаш ыяш сөөртээн күчүлүг буксирлер, балыкчыларның хемелери болгаш боду чоруур баржалар чоруп турар.

Чурукта: «Добрыня Никитич» деп теплоход Рыбинск далайже үнүп ор.

Фото И. ДЫНИННИҢ СЭТА-ның фотохроиказы.

Киномеханик, ооң өңнүктери

Моңгуш Таш-оол ховчуг хөглүг оол, чоргаар черинге-ле бир-ле катырынчыг чүүлдү чугаалай кааптар, бодун долгандыр улуг, бичелерин бо-ла эвилелдепкен, кандыг-бир кинонуң тайылбырлаан азы чаа болур кинонуң тайылбырлааны чоруур. Ол ам «Шекспир» совхозтуң Аянгаты салбырында киномеханиктеп, ам чеди чылдың иштинде ажылдап турар.

Канчап киномеханиги болу бергенин Таш-оол мынчаар чугаалады:

— Бир-ле катап Аянгатыга Лена Потольская деп уруг киномеханиктеп келди. Киномеханиги болуксап турар изиг күзелимни аңаа чугаалаарымга, ол харын: «Мындыг бичии кижи кино хааржактарын угбас сен» деп, оюн-баштаа-даа билдинмес болду. «Көөрүнге мындыг. Кедүрер чүвеге шары-ла болдур мен ийин. Мени дузалакчыладып ал, канчаар ажылдаарымны ынчан көре бээр сен» дидим. «Ындыг-дыр, шенеп көөр-дүр. Культура килдизинге билдириишкинден бижи» деп мындыг. Оон чүү боор, билдириишкинимни болгаш Лена'ның бижип берген бижиин алгаш, район төвүнче халдым. Эргелекчи менче бүзүрел чогу-биле кезек көрүп олургаш: «Ча, амдызында ажылда, көөр бис, дужаалды бижип каар мен. Киноларны алгаш чорут» деп чугаалады.

Моңгуш Таш-оолдуң күш-ажылчы хүннери ынчаар эгелээн.

Ийи хонгаш-ла, район төвүнден кино дажыыр, көргүскен кинону чедирер, үндүрер кинолардың чарлалдарын азар, моторну хынап ажылдадыр, киноаппаратты арыглаар, кинолентаның хынап, белеткээр — ажылы ындыг болган.

— Киномеханиги Лена Потольская ажылга дыка-ла кызыл уруг. Мени черле чанындан ыратпас, кино көргүзе бергенде, меңээ кылдыргаш, чазыпкан чүүлдеримни үргүлчү эдип, айтып берип чорду. Ынчалза-даа болганчок-ла кинону дедир сыптаптар, экранда кижилерниң буду өрү, бажы куду апарган турары баштайгы хүннерде доктаамал таварышкап турган. Ындыг таварылгада Лена: «Канчап бардың, чаңгыгар херек. Дүргеп эде кыл!» дээр турду.

Ай ашкан, ажыл төлевирин Таш-оол бир дугаарында холга ап — ажылдап алган акшам бо-дур — дээш, авазынга эккеп берген. А кинону үндүрерин Лена'ның дузазы чокка көргүзүп турар болу берген. Лена Потольская Таш-оолга оон эгелеп бүзүрээр апарган болгаш ёзулуг киномеханиги болуп болур дээрзин бижимы-биле бүзүрээн.

Үр үе эртпээн. Потольская районнуң Культура бажыңынга киномеханиктеп ажылдаары-биле хапкан болгаш ийи өңнүктер чарлып чорупкан. Лена чоруп тура: «Таш, эки ажылда, өөрен, бо хевээр ажылдап тургаш, киномеханиктээр эргени дужаап алыр сен» дээш, «Совет киноэкран», «Киномеханиги» деп журналдарны, «Киномеханигиңге баштайгы дуза» деп номну бергеш: «Боларны номчуп өөрен, сеңээ моон соңгаар дузалаар журналдар, ном бо-дур. «Киномеханиги» деп журналды албан чагыдып алыр сен» дээш, чүгле бот-боттарын чагышкаш, байырлашканнар.

Таш-оол Лена'ның чагыын күүсеткен-даа. Ол, практика кырынга ажылдап, бот-өөредилге-биле өөренип тургаш, киномеханиктеп ажылдаарының эргезин бир чыл болгаш дужаап апкан.

Моңгуштуң ажылдап келген чылдары эвээш-даа бол, ол үезинде Тес-Хем районнуң культура килдизиниң реммастери Моңгуш Маркс-оолду, «Шекспир» совхозтуң Дөң-Терезин салбырында киномеханиги Ооржак Сакар-оолду, шеригже Семис-оол Эрес-оолду өөреткен. Олар ам ёзулуг киномеханиктери болуп, чамдыктары реммастерлер апаргылаан. Ам Таш-оолдуң чанында бот-өөредилгелиг дөрт кижи ажылдавылаан, өөренип турар. Өөреникчи Начын Седен-оол 8-ки классты доосказ, киномеханиктээриниң эргезин алырының шылгалдазын дужаар. А ооң кадайы Александра ам кинону саат чокка үндүрүп турар кылдыр өөренип алган болгаш дузалакчы киномеханик болуп ажылдап турар.

Киноустановкачың кышка белеткелин сонуургадым.

— Бо чугула айтырыг. Бистиң чамдык киномеханиктеривис кышка белеткенири чүү боор дээр хөөннүг болгай, ол черле шын эвес. Мээң кышка белеткелим болза совхозтуң актылап үндүр бижипкен машиназының моторун сеттеп алдым, ооң-биле кады бодумнуң моторумну база. Ийи мотор үрелиишкин чокка апрельге чедир ажылдап болур — диди.

Таш-оол Байыровичиниң оозу кончуг шын. Ылаңгыя кыштың соогунда мотор үрелгеш, үр үеде кино үндүрбес чоруктарны практика кырынга бодум безин көрдүм. Оон ыңай бо чылын чаа мотор бажыңчыгажын туткан, кино көргүзер өрээлинде киноларны хымаар бичии өрээлингештин база-ла боду кылып алган болду.

Кино көргүзер өрээлинге кире бээримге, шевергин хааржакта долдур элезин урун каан, проекторнуң оң талазында чыдыр, солагай талазында азыгда бензин доскаарын ортузундан кескеш, ында-долдур сугну кудуп каан туру.

Моон мурнунда чылдарда Аянгатының киноустановказы чылдың, кварталдың, айның планнын онаалдаларын орта күүсетпес турду. Моон ужуру чүде болуп турганын Таш-оол Байырович-биле ак-кара сеткил чокка чугаалаштывыс.

— Мурнуку чылдарда улуг частырыгны кылып, киноорганизаторларны, активти бодумче хаара тутпайн, чүгле чаңгыс бодум ажылдап келген мен. Ону мен херекке-даа албас, оларны организастап алырга-даа меңээ чүнүң дузазын чедирерил олар кылдыр болап чораан мен. Маңаа улуг частырыгны кылганымны бо чылдың практиказындан көрдүм — дээш, кезек боданып олургаш — Эрткен чылдың дөрткү кварталындан эгелеп киноорганизаторларны организастадым — диди.

Ол мындыг улустарны киноорганизаторлар кылдыр тургускан болду: школа директору Тарас Тары-Сюрюн, тудуг бригадазындан Ооржак Сундуй, Хомушку Болду-Хуна болгаш тракторист Хомушку Моге, библиотека эргелекчизи Кужугет Моңгуушей, хову бригадазындан Роза Ооржак. Партия организациязы-биле дугурушкаш, оларның хуралын кылып, аңаа киноорганизатор кижиниң сорулгаларын чугаалашкан.

Түңнел баштайгы айдан-на көстү берген. Эрткен чылдың октябрь айының планын акша чыылдазының талазы-биле 112 хууга, көрүкчүлерниң — 117 хууга, сеансының — 109 хууга күүсеткен. Оон эгелээш-ле киноорганизаторларын үргүлчү чыыр, оларның-биле сүмележир апарган.

Организастап тургускан киноорганизаторлардан эштер Хомушку Моге, Тарас Тары-Сюрюн, Хомушку Болду-Хуна олар механиктиң ёзулуг дузалакчылары болуп, хүндүс ажылдап турган черлеринге билеттерни садып, кинонуң допчу утказын тайылбырлап турарлар. Оларның аразында 58 харлыг Болду-Хуна ашак эки ажылдап, бодунуң үе-чергелерин кинож доктаамал организастап келген. Ам бүгү киноорганизаторлар «Оруг хуулгаазын» деп ийи сериялыг кинону көөрүнче суурнуң бүгү чурттакчыларынга тайылбыр ажылын чорудул турар болгаш аянгатычылар ол кинонуң кажан келирин четтикпейн манап турарлар.

Таш-оол Байырович 1963 чылда айларының, кварталдарының кино көрүлдезиниң бүгү планныг онаалгаларын доктаамал ажыр күүседип келген.

— Бо бүгү мээң чедиишкиннерим, чүгле бодумнуң күш-ажылчы үлүүм эвес, ол болза киноорганизаторларның болгаш активтиң улуг үлүг-хуузу болган — деп, механик чугаалап турар.

Ынчангаш киномеханиги бүрүзү киноорганизаторларны чөп организастап ажылдаар болза, бистиң районнуң кайы-даа киноустановказынга план күүсетпейн баарының фактызы чогун ол чугаалап турар болгаш ону организастаан турарын сүмеледи.

Таш-оол чүгле кино көргүзери-биле кызыгаарлаттынмайн турар. Ол — агитатор, уран чүүл бөлгүмүнүң идепкейлиг киржикчизи, бо чыл-биле дөрт удаа республиканың бот-тывызыгыр уран чүүл көрүлдезинге киржип келген. Ам ол партияның кандидат кежигүнүнге кирери-биле белеткенип турар.

Аянгатычылар боттарының киномеханигин «эрес эр» деп үргүлчү мактаарлар. Ол, шынап-ла бодунуң чаңгыс чер чурттугларының мурнунга алдар-хүндүлүг-даа, алдар-хүндүнү бодунга күш-ажылчы мергежил-биле чаалап алган-даа.

Киномеханик бүрүзү Таш-оол Байыровичиниң үлегер-чижээн өөренип, ооң арга-дуржулгазын ажыглаарын канчап күзевес боор.

С. КОМБУЯ-ООЛ.

Агаар байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур, кыска чаашкыннар чаар. Кызылга чаашкын шоолуг эвес. Хат өй-тавындаазындан чоорту дыынзыр. Агаарның температуразы: республикага —12 — 17, а Кызылга — 15 — 17 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: **«Бичии оглунуң кудумчузу»** 10, 12, **«Иоланта»** 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **Уругларга программалар** 10, **«Черле танцылаар мен»** 11.15, 1.15, 5.15, 7.15, **«Баштантанып-даа, шынап-даа»** 3.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **Уругларга программалар** 10, **«Сампо»** 2.30, **«Үш кадр ийи»** 4.30, 6.30, **«Полессиниң тоолчургу чугаалары»** 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Николас Никольбтиң чуртталгазы болгаш ужуралдары»** 5.15, 7.15, 9.15, **«Далай аңчызы»** 3.15 шактарда.

ХОВУ ТУРЛААНЫҢ ГИГИЕНАЗЫ

Хову ажылдарының үезинде эр, херээжен колхозчулар колхоз суурларындан ырак черлерде хову бригадаларынга үр үеде ажылдап турарлар.

Хову турлагларын тургузуп тургаш, ховуга ажылдаар колхозчуларның культура-амыдырал талазы-биле негелделерин хандырары колхоз баштаар черлериниң чугула сорулгазы болур.

1953 чылда болуп эрткен СЭКП ТК-ның сентябрь Пленуму хову турлагларынга нииити чуртталга бажыңнарын, кухняларны тудуп тургузарын колхозтарга сүмелээн.

Ынчангаш колхозтуң бо үеги хову турлаглары чаагайжыды туттунган, кажаалаттынган болур ужурлуг, оларга уруглар яслилерин, нииити чуртталга бажыңнарын, машиналарны шыгжап, техника талазы-биле ажаарынга херектиг шывыглыг орзн-саваларны, нефть шыгжаар черлерни, кухня-столоваяны, чем продуктулар шыгжаар чер бажыңны, чунар бажыңны, душту, ажыл-агый тудугларын тургузары чугула.

Колхозчуларның кадыкшылын камгалаар сорулга-биле хову турлагларын тургузар черлерин шилип, оларны пландаарынга болгаш тудугларны чорударынга колхоз баштаар черлери онза кичээнгейни салган турар ужурлуг.

Колхозтуң хову турлаан тургузар черни шилиирде санитар-гигиенаның дараазындагы негелделерин күүседири чугула.

Хову турлаан бригаданың ажылдап турары хову участогунуң төвүнге, шынаадан 3 км, база довурак доюлдурар оруктардан 100 метр ырак бедик черге тургусса чогуур. Хову турлаа арга чоогунда болза улам эки. Ногаан үнүштер кижиниң кадыкшылынга улуг ужур-дузалыг. Хову турлааның чуртталга бажыңнарының, бүдүрүлге тудугларының, а ол ышкаш уруглар яслизиниң чанынга кат-чимистиг чараш ыяштарны, чадаң үнүштерни, чечектерни тарып олуртурун сүмелеп турар. Хову ажылының байдалдарында колхозчуларның кадыкшылын камгалаарынга арыг суг улуг ужур-дузалыг.

Ховунуң байдалдарында сугну ыргулайында-ла ажык агып чыдар черлеринден херегләэр апаар. Суг бажыңның, кудуктарның суу турлагларга эвээш херектеттинип турар. Ынчангаш сугну довуратпайн, хириктирбейн, херегләэри чугула.

Узуп каан ижер сугну кыры шывыглыг ыяш, демир доскаарларга азы бөөшкүннүг доскаарларга шыгжаар херек. Ажык суг шыгжамырларындан ускан сугнуң хлорлуг чугай-биле хоразын арылдыргаш, бир болза хайындыргаш ижери чугула. Хову ажылының байдалдарында сугну шын херегләэрин хайгаараар кылдыр колхоз баштаар черлери санитария талазы-биле хөй-нииитиниң тускай төлээзин тургузуп турар, ол төлээ сугну канчаар хлорлаарының дугайында тодаргай сургаалданы участок эмнелгезинден азы фельдшер-акушер пунктузундан алыр хүлээлгелиг.

Хову ажылының байдалдарында эки организастаан нииити чемненигези колхозчуларның кадыкшылынга улуг ужур-дузалыг. Колхозчуларга эки шынарлыг, сүүзүннүг чемни хандырар, хырын-шөйүндү аарыгларын болгаш чемден хораннанышкынны болдурбазын магадылаар бүгү хемчеглер алдынган турар ужурлуг.

Хову турлааның кухнязын арыгланыр бажыңдан, бок төгер оңгардан, мал кажаазындан бети дээрге-ле 50 метр ырак черге тургузар херек.

Аъш-чем продуктуларны кухняга салып, тускай саваларга: эът, балыкты иштин чайырлап каан демир хааржактарга, хлебти тускай муңгаш ыяш хааржактарга азы арыг шоодайлар иштинге; сүттү чайырлыг бидоннарга азы баалыңныг саваларга кудуп шыгжаар.

Дүрген үрели бээр чем продуктуларны ховук иштинде херегләэттинер хемчээли-биле сөөртүп ап турза эки.

Кухняга чем белеткээринге херегләэттинер херекселдерни нииитиниң столоваяларыныы-биле бир дөмей кылдыр хандырары чугула. Балык аштаар, эът кезер, ногаа аштаарынга белеткээн манзыларлыг столдарны тус-тус кылдыр тургускаш, оларның чанынга: «ЧЭ» (чиг-эът), «ХЭ» (хайындырган эът), «ЧБ» (чиг балык), «ХБ» (хайындырган балык), «ЧН» (чиг ногаа) «ХН» (хайындырган ногаа) деп бижимелдерни кылгылап каары чугула.

Чемни чайырлап каан шой баштар азы баалыңныг саваларга белеткээр херек. Белеткээн чемни муңгаш савага салыр болгаш 4 шактан хөй эвес, а соок чемчерни (винегретти) 2 шактан хөй эвес үеде кадагалаза чогуур. Бир эвес белеткээн чем дараазының хүнүнге артып калза ону чер бажыңның иштинге салыр; мүнүң (щини) херегләэриниң мурнунда 10—15 минута иштинде хайындырар, а ийиги блюдаңың чемнерин — балыкты, эътти база катап хаарар херек.

Чайгы үеде столоваяны кухня-биле кожа организастааш, кухняны көжегелеп каап болур. Кухня ажылдакчыларынга болгаш чемненикчилерге чунар демирни тус-тус кылдыр белеткээр. Кухняга-даа, столоваяга-даа сээктерни, күскелерни тургуспас дугайында хемчеглерни ап, олар-биле демисежир херек.

Савалар мырыңай кылаң арыг кылдыр чугдунган турзун дээш онза кичээнгейни салган турар ужурлуг. Хирлиг савалар ижин-шөйүндүнүң халдавырлыг аарыгларының, чемден хораннанышкынның чылдагааны боор болур. Чемненикчилер чемненген соонда саваларны дораан чуур херек. Чуурунуң мурнунда олардан чем артынчыларын аштаар. Саваны баштай хора арылдырар поташ деп порошок эзилдириглиг изиг суг-биле, ооң соолгуде арыг изиг суг-биле чуггаш, кургадырын сүмелеп турар.

Хову турлаанда чуттуг боктарны, сүрээни аштап арыглаарын колхозчунуң хериминиң иштинде бир дөмей кылдыр көрүп, аңаа чогуур кичээнгейни салыр херек. (Турлагның девискээрин арыг-шевер тургузуп, өдекти, чуттуг чүүлдерин бок-сүрээни шын ажаап, аштаар чорук сээктер-биле демиселдиң, ижин-шөйүндү, кыжа ээрыгларын болдурбазының кол хемчеглери болур. Ынчангаш кургаг сүрээлерни өрттедирин, чем артынчыларын амыттанар чемгеринге чарыгдаарын, чуттуг чүүлдерни, өдектиң хоразын арылдырып ажаарын сүмелеп турар. Хову турлагларынга арыгланыр бөдүүн черлерни кылып алырының аргазын маңаа немей айтыры артык эвес.

Ындыг арыгланыр черлерни чуртталга бажыңнарындан, кухнядан, кудуктан 30—35 метр ырак черге кылыр. Оңгарының ханызы 0,7 метр хире, калбаа 0,3 метр, а узуну кижилерниң эвээш, көйгүге дамаарышкан болур (чижээ, 1 метр узун оңгар 20—30 кижиге ойлежир). Хову турлааның арыгланыр бөдүүн оңгарын көжүрүп эптээр тускай манзылар-биле дуглаар. Арыгланыр чер ажыглаттынмас үеде ооң кырынга кургаг довуракты хөме чажып каар, ооң иштинге чуттуг чүүлдер дола бергенде ону довурак-биле хөөп кааптар азы келир чазын удобрение кылдыр ажыглаар сорулга-биле тускай ажаап каар.

Хову турлагларынга санитарияның чурумнарын сагыыр талазы-биле колхозчуларның бот идепкейин калбаа-биле организастаары чугула, чүге дизе участок эмнелгезиниң фельдшер-акушер пунктузунуң ажылдакчылары аңаа хайгааралды үргүлчү-ле чорудуп шыдавас, турлагның арыг-шевер турарынга колхозчулар боттары сагыш човаар, кым-бир кижи бүдүрүлге кемдээшкининге, ондактыг айыылга таварышса, эмчи келгиже чедир аңаа баштайгы дузаламчыны көргүзүп билир болуру чугула.

Хову турлагларынга санитария талазы-биле хөй-нииитиниң төлээлерин, Кызыл Крестиниң санитар албанының болгаш санитар бөлүктериниң кежигүннерин томуйлап тургускулап турар, ол активчилер аңаа арыг-шевериниң байдалын хайгаараар, ижер сугну хлор-биле арыглап, кым-бир кижи бүдүрүлге кемдээшкининге, ондактыг айыылга таварышкаңда эмчи келгиже чедир баштайгы дузаламчыны аңаа көргүзүп база колхозчуларның ортузунга санитария талазы-биле тайылбыр ажылдарны чорудуп турар.

Хову турлаанга аптечканы азы санитар сумказын организастааш, аңаа шарыг материалдарын болгаш эң-не эргежок чугула эмнерни белеткеп тургузары колхоз баштаар черлериниң чугула сорулгазы.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13; харыысалгалыг секретарьның 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25—38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31 — 75, корректорларының 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01356 Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чѳвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. СЕНТЯБРЬ 27 ПЯТНИЦА № 230 (5634).

Ѳртээ 2 кѳп.

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг шенелделерни кылырын хоругдаар дугайында Керээни күштүг болдуруп бадылаар дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

Ч А Р Л Ы Ы

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын хоругдаар дугайында 1963 чылдың августуң 5-те Москвага Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң ѳмүнээзинден ат салдынган, ССРЭ-ниң Министрлер Чѳвүлелиниң бадылааны, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединиң болгаш Националдар Совединиң даштыкы херектер талазы-биле комиссияларының чүүлдүг деп кѳргени болгаш күштүг болдуруп бадылаттырары-биле киирип келгени Керээни күштүг болдуруп бадылаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1963 чылдың сентябрь 25.

Сибирьниң болгаш Ыраккы Чѳѳн чүктүң шалыпчы комсомолчу тудугларының аныяк тудугжуларының слёду

КРАСНОЯРСК. (СЭТА-ның тускай корреспондентилери Б. Лукьянов биле А. Сашинниң дамчытканы).

Дүүн маңаа Сибирьниң болгаш Ыраккы Чѳѳн чүктүң шалыпчы комсомолчу тудугларының аныяк тудугжуларының слёду ажыттынган.

СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чѳвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң слётка чедирген байырын слёттуң тѳлээлери диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткуп алган.

«Сибирьниң болгаш Ыраккы Чѳѳн чүктүң бүгү-эвилел шалыпчы комсомолчу тудугларында бүдүрүлге күчүлерин ажыглалга киирерин хандырар сорулгалар дугайында» илеткелди ССРЭ-ниң Министрлер Чѳвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Куртудуунуң даргазы И. Т. Новиков кылган.

Сибирьниң болгаш Ыраккы Чѳѳн чүктүң шалыпчы комсомолчу тудугларының аныяк тудугжуларының слёдунуң киржикчилеринге

Эргим ѳңнүктер!

Силерге—слёттуң киржикчилеринге болгаш силерниң мурнуңарда Сибирьниң база Ыраккы Чѳѳн чүктүң бүгү аныяк тудугжуларынга байыр чедирери меңээ чаагай-дыр.

Бодунуң тѳрүттүнген хүнүнден эгелээш-ле комсомол партия-биле кады кезээде-ле коммунистиг тургузуушкунунуң шиитпирлиг черлеринге туруп келген. Оон санынга Днепрогэс, Амурда-Комсомольск, Магнитогорск, Донбасстың шахталары, чур черлер болгаш ѳске-даа хѳй-хѳй чүүлдер кирип турар. А бѳгүн, бодунуң күш-ажылчы чаңчылдарынга шынчы комсомол—алдарлыг ажыл-херектериниң—чуртта Бүгү-эвилелдиң шалыпчы 160 комсомолчу тудугларының эгелекчизи болуп турар-дыр. Ол тудугларның аразында улуг черни Сибирьниң болгаш Ыраккы Чѳѳн чүктүң тудуглары ээлеп турар.

Күчүлүг электростанцияларның, үлетпүрнүң кедергей улуг бүдүрүлгелерин тудар, чаа хоорайларны тургузар дээш, партияның болгаш комсомолдуң кыйгырыы-биле ында чүс-чүс муң оолдар, кыстар четкилеп келген. Совет улустуң алдарлыг революстуг болгаш күш-ажылчы чаңчылдарының телептиг салганчызы болур аныяк салганчылар карак-кызыл күш-ажылга, дошкун бойдус-биле демиселге ѳзүп, ѳѳрүүп турар.

Бѳгүн бистиң бүгү чонувус коммунизмни тургузарының улуг программазын амыдыралга боттандырары-биле маадырлыг ажылдап турар. Чеди чылдың планын хуусаа бетинде күүседири дээш, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузары дээш дайынчы чарышты улам-на калбартып чорударынче силерни, аныяк тудугжуларны СЭКП ТК-зы кыйгырып тур.

Ам силерге кол чүве болза бодунуң мергежилин доктаамал бедидери, практиктиг ажылга ѳѳренири, бүдүрүлгени организастаарын болбаазырадгайжыдары, тудугларның мурнавырларын дилеп тывары болгаш дээре ажыглаары болур. Чаа бүдүрүлге күчүлерин ажыглалга эң-не дүрген киирерин чедип алыры-биле, коммунистиг тургузуушкунунуң темпилерин дүргедедир соруулга-биле күш-ажылдың эң-не бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алыңар.

Силер тудугларыңарга ѐзулуг сагыш човангыр ээлер болуп, тудуг материалдарын болгаш техниканы камныг база чогумчалыг ажыглаары дээш демисежип, ажылдарның бедик шынарлыг болурун болгаш оон карыылгазын ээзжедирин чедип алыр, капитал тудуушкунга тускайлап берип турар улустуң кедергей улуг херекселериниң копеек бүрүзүн камнаар ужурлуг силер. Ажыл-агыйжы эвес чорууну, чалгааларның, үрей кылырларының, тѳтчегленчилерниң тудугларга турар чери чок болур ужурлуг. Олар-биле демиселге партия организацияларынга дузалаары — комсомол организацияларының, «Комсомолчу прожекторнуң» отрядтарының сорулгазы.

Магалыг коммунистиг даартагы хүнну силер боттарыңарның холдарыңар-биле тургузуп турар-дыр силер, силер аңаа чурттаар апаар силер, силер быжыг турушту ѳѳренир, эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин шиңгээдип алыр, бодунуң культурлуг ниити билиин калбартыр, бодун болгаш бодунуң эштерин коммунистиг идейлиг чорукка болгаш бүзүрелдиг чорукка, чаа ниитилелдиң кижизиниң хевирлеринге болгаш шынарларынга, коммунизм тургузукчуларының моральдыг ажыгчаңының дүрүмнерин ѐзугаар чурттаарынга болгаш ажылдаарынга кижизидер ужурлуг силер.

Шалыпчы тудугларда силерниң магалыг ажыл-херектериңерни партия бедии-биле үнелеп турар. Коммунизмниң тудугларынга карак-кызыл күш-ажылы-биле совет аныяктарны, ленинчи комсомолду алдаржыдып турар боттарыңның оолдарынга болгаш кыстарынга бистиң улузувус эрге ѐзугаар чоргаарланып турар. Силерниң соонардан чурттуң чоон таланы районнарының тудугларынга аныяк тудугжуларның чаа-чаа отрядтары четкилей бээр дээрзинге бистер быжыы-биле бүзүреп турар бис.

Силерге чаа-чаа чедиишкиннерни, хууда амыдыралыңарга аас-кежиин, бистиң чуртувуска коммунизмниң тиилелгези дээш улуг күш-ажылчы тиилелгелерни күзеп тур мен, аныяк ѳңнүктер!

Н. ХРУЩЕВ.
1963 чылдың сентябрьның 26.

Байырлал мурнунуң чарыжы

Бистиң күчүлүг ынак Тѳрээн чуртувус Улуг Октябрьның 46 чыл оюн уткуп турар. Бижи бүрүге чүректиң ханызындан эргим үнелиг ол байырлалга уткуштур, бүгү совет кижилер-биле бир дѳмей. Тываның ажылчы чоннары чеди чылдың бешки чылының күш-ажылчы фронтуларында сорук кириишкинниг ажылдап, СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлерин, партияның чаа Программазын амыдыралга боттандырарынга телептиг салыышкынын киирбишаан, бүгү күжүн, энергиязын, угаан-бодалын аңаа бараалгадып турар.

Бо чылгы байырлал онза байлаалыг боор, ленинчи партияның XXII съездизиниң эртенинден бээр ийи чыл болуру-биле капсырлажыр. Бо хүннерде чаа-чаа күш-ажылчы херектерни, үүлелерни бүдүрер дээш үлегерлиг, тудуунуң болгаш кѳдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери аажок улуг чогаадыкчы күш-биле ажылдап, Октябрь мурнунуң социалистиг чарыжын улам калбартып турарлар.

Ол чарыштың эгелекчизи Кызылдың эът комбинадының коллективи болган. Оон ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, албан-хаакчылары боттарының бар аргаларын санап кѳргеш, байырлалга уткуштур он айларның планын 104 хуу күүседир, ноябрь бирге чедир пландан ажыр 100 тонна эът болгаш эът продуктуларын кылырын болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 4 хуу бедидерин хүлээнгеш, шудургу кужениишкиниг ажылдап турар. Тес-Хем райпозунуң дааранылга мастерскаязында Тамара Долгар удурткан коммунистиг күш-ажыл бригадазы чылдың бүдүрүлге планын ноябрь 7-ге чедир бүрүн күүседир патриоттуг хүлээлгени алган, ол бригаданың кежигүннеринге ай санында нормазын доктаамал ажыр күүседири—чаңчыл апарган. Үстүнде адаан үнген коллективтиң болгаш бригаданың эгелекчи чоруун республиканың хѳй-хѳй үлетпүр, тудуг болгаш транспорт организациялары эдергеннер. Оларга сес айларның бүдүрүлге планын ыракта ажыр күүсеткилээн Кызылдың бустурбиналыг электри станциязы, типография, Элегес шахтазы, дээрбе болгаш ѳске-даа коллективтер хамааржыр.

Октябрь мурнунуң бо хүннеринде бистиң чамдык совхозтарывыстың болгаш колхозтарывыстың ажыл-ишчилери боттарының алдарлыг ажыл-херектери-биле Тѳрээн чуртун ѳѳртүп турар. Таңдының «Кок-Тей» совхозу күрүнеге тараа садарының, Каа-Хемниң, Тес-Хемниң «Коммунизмче орук» колхозтары сүттүң, Чѳѳн-Хемчиктиң «Большевик», Таңдының «Революцияның чалбыыжы» колхозтары болгаш «Тес-Хем» совхоз күрүнеге сүт, дүк садар талазы-биле планын күүсеткенин айыткааннар. Улуг Октябрьның 46 чыл оюнга телептиг уткуражыр дээш калбарган социалистиг чарыш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедилеринге идиглиг болуп, хоорайларның болгаш кѳдээниң ажыл-ишчилериниң күш-ажылчы идепкейин улам бедиткен.

Ындыг болза-даа чамдык бүдүрүлгелерде, тудуг организацияларында социалистиг чарышты багай организастап, ону ѐзу барымдаалап турарының чижектерин база кѳргүзүп болур. Орук тудуунуң № 1029 участогунда ажылчыннарның ортузунда чарыш дугайында амдыгаа чедир кандыг-даа чугаалар чоруваан. Ону ында местком даргазы эш Шевцов барык-ла эскербейн турар. Октябрь мурнунуң чарыжын коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни улам калбартырынче, быжыглаарынче угландырар ужурлуг турбуже, Кызылдың туйбу заводунда, «Тыва даг-дүгү» тудуунда партия, профэвилел организациялары ол чугула ажыл-херекче болур-чогуур кичээнгейни салбайн турар. Ылангыя туйбу заводунуң бүгү ажылчыннарының чүгле 12 хуузу ол шимчээшкинде хаара туттунган. Ында чарыштың түңнелин чогуур ѳйүнде үндүрбес, чамдык ажылчыннар ажыл шагы таар чоруктар ам-даа үргүлчүлевишаан. «Тыва даг-дүгү» тудуунда Виктор Черныйның коммунистиг күш-ажыл бригадазының дугайын мурнунда бар-ла шаа-биле хѳередип, алдаржыдып, оон кежигүннериниң ажылдаарынга тускай онзагай байдалды тургускан турган. Кажан оларга байдалды, ажыл тѳлевирин ѳске бригадалар-биле дѳмей кылдыр тургузуптарга, оон кежигүннериниң кезии бригададан үнер дугайында билдириишкиннеп, ажыл шагы үзүп туруп бергеннер. Социалистиг чарышка ѐзу барымдаалаар чоруктуң тодаргай чижээ бо-дур.

Ѳске бир чижек. Кызылдың № 1 АТК-зының коллективи профэвилелдериниң XIII съездизинге телептиг уткуражыр, чаа дүжүттүң тараазын соортур талазы-биле чарыштың эгелекчизи болган, коллективтиң ажылчыннарының 70 хуузу коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинде хаара туттунган, ында кѳскү агитацияны база багай эвес тургускан. Ынчалза-жок чүък соортуурунуң 8 айлар планын тонна талазы-биле АТК чүгле 86,5 хуу күүсеткен. Бир эвес ында эш Лобачев секретарьлаан партия организациязы социалистиг чарышты организастаарда артык хѳй чугаа-соот, сан сүрер чорукту болдурбайн, оон шынарының, дээштииниң дугайында сагыш салган болза, план күүселдези ындыг куду болбас ийик.

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму ол дугайында база чугула кичээнгейни салган. Пленумга эш Ильичевтуң илеткелинде мынча дээн:

«Социалистиг чарышты организастаарынга — инициатива шиитпирлиг ушур-дузалыг болур, массаларның эриг херээнге тегейленчек, ѐзу-барымдаалаар чорук болгаш бюрократизм мырыңай-ла таарышпас. Мурнакчыларны деткип мактаарының системазынга ѐзу барымдаалаар, сагыш ѳѳжургаар чорукту болгаш формализмни канчап-даа болдуруп болбас».

Ылангыя республикада эң чугула политиктиг кампания — дүжүт ажаап алыышкыны болгаш мал чемининиң белеткели ниитизи-биле хожудап турар. Оон-биле холбаштыр күрүнеге кѳдээ ажыл-агый продуктуларын садарының планын күүседир талазы-биле чамдык районнар болгаш ажыл-агыйлар база багай ажылдап турар дээрзин шуут чугаалаар херек. Ылангыя сүт болгаш ѳске-даа чамдык продуктулар садар талазы-биле Бии-Хем район кудуруктап турар. Ынчаарга районнуң ажыл-агыйларында Октябрь мурнунуң чарыжының дугайында чугаалар ховар болуп турар. Ынчангаш ѳндүр улуг байырлалды ындыг байдалдыг уткуп болур бе деп чүвени ол районнуң удуртукчулары бодаа дегдир.

Партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары байырлал мурнунуң чарыжын улам калбартып, бүдүрүлге болгаш ажыл-агый, бригада бүрүзү алган хүлээлгезин канчаар күүседип турарын доктаамал контрольдап, кол кичээнгейни чарыштың шынарынче болгаш дээштиг болурунче салыр херек.

Москва Керээзин күштүг болдуруп бадылаан

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын хоругдаар дугайында Керээни күштүг болдуруп бадылаар дугайында айтырыгны сентябрьның 25-те Кремльге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралынга чугаалажып кѳрген. Хурал ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң даргалаашкыны-биле эрткен.

ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы В. В. Кузнецов ССРЭ-ниң чазаанын ѳмүнээзинден дыңналыг кылган. Совет чазактың күштүг болдуруп бадылатыры-биле кииргени Москва Керээзин чаңгыс эп-сеткилдиг деткиирингче совет парламентиниң Президиумунуң кежигүннерин ол кыйгырган.

Керээни күштүг болдуруп бадылаарын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга сүмелээр деп, совет парламентиниң ийи палаталарының даштыкы херектер талазы-биле комиссияларының каттышкан хуралынга чаңгыс эп-сеткил-биле шиитпирлээн дээрзин ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының даргазы О. В. Куусинен илеткээн.

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын хоругдаар дугайында Керээни ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүннери улуг харыысалгалыг байдалдың медерели-биле чугаалажып кѳрген. Литва ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Ю. И. Палецкис, Узбек ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Я. С. Насриддинова, Совет Эвилелиниң Маршалы С. М. Буденный, «Трехгорная мануфактура» комбинаттың аргыкчызы Л. П. Смирнова (Москва), СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтуң даргазы В. М. Кавун (УССР-ниң Винница областы) олар санал берип чүве чугаалаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев хуралга чүве чугаалаан.

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын хоругдаар дугайында Керээни күштүг болдуруп бадылаар дугайында Чарлыкты ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

(СЭТА).

Партиявыска каттыжып, деткип тур бис

ЛЕНИНЧИ ОРУКТАП

Делегейниң тайбыңга ынакшылдыг кижи тѳрелгетени ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Москвага ат салган Керээни канчаардаа аажок улуг ѳѳрүшкү, бедик кѳдүрлүүшкүн-биле хүлээн алган болгай. Ам ол Керээниң адаанга барык 100 хире улуг-биче, аңгы-аңгы социал тургузуглуг күрүнелер ат салган. Моон-биле холбаштыр кыдат чазактың ол Керээге, Совет чазакка, СЭКП-ге удур чорудуп турар политиказынга совет кижилерниң килеңневес-даа аргазы чок. Мао Цзэ-дун баштаан кыдат удуртукчулар тайбыңның, революцияның ленинчи идеяларын хажыдып, ам мырыңай боттарының «хуу» атомнуг чепсээ, шын-меге аргалар-биле, ындында-ла берге экономнуг байдалда чурттап турар кыдат чоннуң күжү-биле шымдай бүдүрүп алырынче чүткүп турарлар-дыр. Амгы үеде ядролуг чепсекти хѳй күрүнелерниң холунче киирер байтыгай, харын оларның шенелделерин безин делегейниң чурттакчы чонунуң амыдыралынга улуг айыыл болуп турар дээш хорук турар-дыр.

Ынчангаш миллион-миллион кижилерниң чаагай күзелдерин илередип турар Совет чазактың Медеглелин, СЭКП-ниң ленинчи шугумун изиг-биле деткип турар мен.

С. САТ,
тудугжу.

Бистиң эрге-ажыывыска

Кыдат чазактың сентябрь 1-де медеглелинге холбаштыр Совет чазактың Медеглели бистиң совет кижилерниң болгаш тайбыңга ынакшылдыг бүгү кижилерниң эрге-ажыктарынга дүгжүп, оларның күзел-соруун илередип турар-дыр. Бистиң ленинчи Коммунистиг партиявыстың болгаш Совет чазаавыстың тайбың политиказын кыдат удуртукчуларның хоптап, нүгүлдеп турарын дыңнааш кижиниң килеңниг сеткили дораан-на хайнып келир-дир.

Коммунистиг партияның болгаш Совет эрге-чагырганың ачызында, Тыва улус хостуг, аас-кежиктиг чурттаганы чедип алган. Ынчангаш тыва улус бүгү совет улустар-биле кады, кыдат удуртукчуларның меге нүгүлдерин шыңгыы буруу шаап турар.

Бистиң партиявыс болгаш чазаавыс, эш Н. С. Хрущев тайбың политиканы чайгылыш чок чорудуп турар. Ооң ачызында бистер, совет кижилер, коммунистиг тургузуушкунну чедиишкиниг чорудуп турар бис.

Тайбыңны болгаш улустар аразынга найыралды быжыглаарынче угланган бистиң чазаавыстың Медеглелин бүгү совет кижилер-биле кады сагыш-сеткилимниң ханызындан деткип тур мен.

Совет кижилерниң эрге-ажыктары дээш бистиң чазаавыстың мѳгаг чок кa туржуп турарынга чүректиң ханызындан байыр чедирип турар бис.

К. ѲЛЗЕЙ,
Эрзин кѳдээ Советтиң депутады.

Социалистиг чурттарның чаңгыс эви дээш

Кыдат удуртукчуларның бистиң Коммунистиг партиявыска удур хоп-мегелериниң дугайында Совет чазактың сѳѳлгү Медеглелин номчуп, ында айыткан бистиң партиявыстың болгаш чазаавыстың иштики болгаш даштыкы политиказын деткивес кижи бистиң чуртувуста чок. Кыдат удуртукчуларның бурузу-биле ийи улуг партияларның аразынга болу берген маргылдаалар дугайында чогуур харыыны Совет чазак ѳй-шаанда берип турар-дыр.

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролут чепсектиң шенелдезин хоруур дугайында Москва Керээзин делегейниң бүгү улустары хүлээп ап турда, кыдат чарылдырыкчылар харын аңаа удурланып, оон эрткеш, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ленинчи политиказын хоптап-нүгүлдеп турарлар-дыр. Ол хоп-мегези-биле олар чүнү-даа чедип ап шыдавастар! Буураашкынга чайлаш чок таваржырлар. Бистиң партиявыс социалистиг чурттарның чаңгыс эви дээш туржуп турар.

И. ЦЕЛИЩЕВ,
СЭКП кежигүнү.

Чүректиң ханызындан байыр чедириишкини

ССРЭ-ниң Министрлер Чѳвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев олар Йемен Араб Республиканың президентизи маршал Абдалла Ас-Салялга телеграмма чоруткаш, национал байырлал-биле — Йеменге хаан ѐзу-чурумун дүжүргенниниң болгаш Йемен Араб Республиканы чарлааның бир чыл болган ою-биле холбаштыр Йемениң чазаанга болгаш чонунга чүректиң ханызындан байыр чедирген.

Тайбыңны камгалаарының болгаш колониализмге удур демиселдиң херээнге Йемен Араб Республиканың салыышкынын совет улус бедик-биле үнелеп турар деп, Н. С. Хрущев биле Л. И. Брежнев демдеглээн. Совет-Йемен найырал моон соңгаар-даа ийи чурттарның болгаш бүгү делегейге тайбыңның херээниң эрге-ажыктарынга хѳгжүүр апаар дээрзинге бүзүрелин олар илереткен.

(СЭТА).

КОММУНИСТИГ КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ШАЛЫПЧЫЛАРЫ

Кызылдың авиаторлары бо хүннерде Улуг Октябрьның 46 чыл оюнга тураскааткан күш-ажылчы ээлчегзе турупкан, коммунистиг күш-ажылдың коллективи дээш демиселин улам күштелдиргеннер.

Чаржып турарларның мурнунда коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары, комсомолчулар, самолёт командири Александр Хазов, ийиги ужудукчу, аэропортта комсомол организациязының секретары Виктор Лухтанов олар чоруп турарлар. Олар пассажирлер болгаш чүък дажыглаарының 8 айлар планын ыракта ажыр күүсеткеннер.

Бо хүннерде коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары, самолёттар командирлери Алексей Чимий-оол, Куулар Канчыыр-оол, ийиги ужудукчу Мерген Монгуш Муизук болгаш ѳскелерДАа эки ажылдап турарлар. Кызыл аэропорт чылдың эрткен 8 айларында чүъктерден аңгыда, 80 муң ажыг пассажирлерни дажыглаан. Ол эрткен чылдың ол үезиндеи ыракта хѳй болган.

ЧУРУКТА: Октябрь мурнунуң социалистиг чарыжының мурнакчылары, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары Александр Хазов биле Виктор Лухтанов олар.

Фото К. БЕЛОВТУУ.

Н. С. Хрущев Кубаньда

КРАСНОДАР. (Парлалга бѳлүү). СЭКП Тѳп Комитединиң Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чѳвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев сентябрь 25-те мында чеде берген. Аэродромга Н. С. Хрущевту Краснодарның партия крайкомунуң бирги секретарьлары — кѳдээ ажыл-агыйның Г. И. Воробьев, үлетпүрнүң — А. И. Качанов, крайкүүскомнуң даргалары—И. Т. Трубилин биле А. Н. Чуркин, а ол ышкаш крайның ѳске-даа удуртукчу ажылдакчылары уткуп алган. Н. С. Хрущев аэродромдан Славянскиниң бүдүрүлге эргелелиниң рис ажылдыг «Красноармейск» совхозунче чоруткан. Эргиин аалчыны ажыл-агыйның ажылчыннары болгаш тускай эртемниглери чылыы-биле уткуп алган.

Эш Н. С. Хрущев бүдүрүлге-биле таныжып болгаш рис тарып турар шѳлдерге барып, «Красноармейск» совхозтуң ажылчыннары болгаш тускай эртемниглери-биле чугаалашкан.

Кѳдээ ажыл-агый ажылдарының ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Сентябрьның сѳѳлгү он хонуу дооступ турар. Хар чаап эгелээринге чедир эвээш хонуктар арткан. Республиканың дыка хѳй тараажылары тараа кезилдезин дүрген доозар болгаш күрүне шыгжамырынче тараа чүдүрүп чорудар дээш бо хүннерде минута бүрүзүн үнелеп турар. Ындыг болза-даа ажаап алыышкынның темпилери ам-даа куду. Республикада ниитизи-биле тараа культураларының үштүң бирин хирези сыпта хевээр. Тараа хүлээп алыр пункттарда 2.300 муң пуд тараа киирген.

Барыын-Хемчик районнуң ховуларының ажыл-ишчилери тараа кезилдезин республикада бир дугаарында доосканы. «Барлык» болгаш «Шекпээр» совхозтарының соондан районнуң арткан ажыл-агыйлары дүжүт ажаап алыышкынын доозуп турар. Таңдыда «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң механизаторлары бедик организастыг чоруктуң үлегер-чижээн кѳргүзүп турар. Олар бо хүннерде бүдүрер ажылдың нормаларын дыка ажыр күүседип турар. Чижээ, комбайнерлер Иван Чистобаев, Влас Мымрин, Николай Федячкин хүнде 10 гектарны кестирер нормалыг турган. 15—20 гектарны ажаап ап турар. Тавычаларны бѳлдүрүп бастырар ажылда Николай Пахорунов, Сергей Суртаев болгаш Валерий Тушминцев олар бүдүн-чартык нормаларны күүседип турар. Колхозтуң ажыл-ишчилери ажаап алыышкынны октябрь 5-ке чедир доозар дээш бүгү кужун салып турар.

Ындыг болза-даа кожазында «Тиилелге» совхозтуң механизаторлары балгазынчыларның үлегерин эдербейн турар. Бо ажыл-агый дүжүт ажаап алыышкынын улуг четпестерлиг чорудуп турарын эртвейн хүн демдеглелдеринге айтып келген. Ындыг болза-даа байдал барык-ла ѳскерилбейн турар. Ында тараа культураларының кезии амга чедир ажаап алдынмаанын чугаалаарга-за четчир. Бир эвес ажаап алыышкын моон соңгаар ындыг темпилиг чоруттунар болза ам-даа бир айдан эвээш эвес хире үе негеттинер апаар. Ажаап алыышкынны узамдыктырары чүү чүвеге чедирип болурун совхозтуң удуртукчулары билбейн турарлар бе?

Ажаап алыышкынга хожудаашкынның чылдагааны чаңгыс: организас чок чорук, техниканың болганчок-ла аңаа турар чоруу, дүжүттүң салым-чолу дээш кижилер боттарының харыысалгазын чидиргени болур. Совхозтуң 6 дугаар бригадазын (бригадири эш Шаталов) чижекке ап кѳрээл. Ында күүсеттинген ажылдарның учёду безин сентябрь 19-тан бээр чоруттунмаан. Ол дугайын комбайнерлер кайгап турар. Совхозта партбюронуң секретары эш Дамдын доктаамал туруп турар болза-даа корум-чурум чок чорукту сагыш амыр кѳрүп турар.

Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйларында ажаап алыышкынның байдалы база эки эвес. «Тес-Хем» совхозтуң механизаторлары тергиин организас чок чорукту кѳргүзүп турар. Ында ажаап алыышкын эгелээнден бээр чүгле 575 гектар тараа кестинген. Олар чүнү манап, чүү чүвеге идегеп турарларыл? Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң ажылдакчылары (начальниги эш Сонам, кол агроному эш Бады-Суур), Тес-Хем партком (секретары эш Кызыл-оол) ажаап алыышкынны чоокку хүннерде доозар, тарааны хар адаанче киирбес дээш дээштиг хемчеглерни алыр үе келген.

Каа-Хем районнуң тараажылары ажаап алыышкынның темпизин сѳѳлгү он хонукта элээн күштелдирген. Ынчалзажок оожургаарының кандыг-даа барымдаазы чок. Ажаап алыышкынны доозар дээш аңаа ам-даа хѳй чүүлдерни кылыр апаар. Ленин аттыг, «Кызыл туң», «Совет Тыва» колхозтарының ажыл-ишчилери онза күжениишкиниг ажылдаар ужурлуг. Ол ажыл-агыйларда багай ажаалдаының уржуу-биле техника болганчок-ла аңаа туруп турар, амгы үеде үнелиг минута бүрүзүн ажыглаар дээш демисел четпес чоруттунуп турар. Бар турар аргаларны бүрүну-биле ажыглаары болгаш дүжүт ажаап алыышкынын дүрген доозары каа-хемчилерниң алдарлыг хереэ болур.

Тарааны тѳтчеглээр чорук-биле демиселче онза кичээнгей салза чогуур. Ындыг фактылар чамдык ажыл-агыйларда бар. Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунда ажылдап турар № 3 АТК-ның чолаачызы Бугаев 560 килограмм тарааны оорлап алырын оралдажып турган. Шагаан-Арыг АТК-зының чолаачызы Монгуш Улуг-Хем районнуң «Чодураа» колхозунда деңзи чок чорукту ажыглаап алган, 120 килограмм тарааны оорлап алган. Ол-ла ажыл-агыйның бодунуң комбайнери Кабанов бир бункер тарааны мыш дозунге ургаш, саваң-биле шып каан чыткан. «Улуг-Хая» совхозтуң бирги салбырының эргелекчизи Бегзи тараа кудуруу деп чылдак-биле 200 килограмм эки тарааны тѳтчеглээн. Ниитиниң хѳреңгизи-биле амыдырап чурттаар дээр ындыг кижилерниң оралдажыышкынын шиитпирлиг-биле чайладыр херек. Ак-сеткилдиг эвес кижилер тараа оорлаарынга дузалап турар ажыл-агыйжы эвес, харыысалга чок чоруктарны узуткап, контрольду дыңзытса чогуур.

Кѳдээниң партия организациялары бо хүннерде масса-политиктиг ажылды онза калбартыр, ажаап алыышкынга ажылдап турар кижи бүрүзүнүң харыысалгазын бедидер ужурлуг. Чүгле бо таварылгада тараа культураларының кезилдезин болгаш бастырылгазын дүрген доозуп шыдаар бис.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлери—амыдыралда

Улам-на идепкейжээн

Ажылчы чоннарның ортузунга идеологтуг ажылды улам күштелдирер талазы-биле кедээ партия организацияларының харысалгазын улгаттырарын СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленуму онзалап айыткан. Колхозчу ажыл-ишчилерниң ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылды улам бедик деңнелче көдүрүп, ТК-ның июнь Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлерин күүседир талазы-биле Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозта партия организациязы чамдык организастыг хемчеглерни алган. Моон түңнелинде колхозчулар ортузунда чоруттунуп турар политиктиг болгаш кижизидилгелиг ажылдар тодаргай сорулгалыг, улам идепкейлиг хевирлиг апарган.

Парторганизация лекторлар бөлүүнүң, агитколлективтиң ажылын экижидип, оларның составынга шыырак билиглиг эштерни немей киирген. 40 кижи составтыг интеллигентилер бөлүүн тургускаш, кедээ интеллигентилерни идеологтуг ажылче калбаа-биле хаара тудуп киириштирген. Сегеңниң хову турлаанга бир агитпунктуну доктаамал ажылдаар кылдыр немей дерип тургускан.

Идеология ажылын чорудар ужурлуг үстүнде күштерни таарыштыр тургускаш, парторганизация оларны дамчыштыр янзы-бүрү ажылдарны чорудуп турар. Агитаторлар боттарының участоктарынга доктаамал барып, тайылбыр ажылын колхозтуң ажыл-херээ-биле сырый холбаштырып турар апарган. Лекторлар бөлүү эрткен 8 айларда 54 лекцияларны чоннга номчуп берген. Интеллигентилер хөй талалыг политиктиг кижизидилге ажылдарын чорудуп турарлар. Колхозчу чонну кижизидеринге, оларны ажыл-ишче мобилизастаарынга коммунистерни, кедээ Советтиң депутаттарын, херээженнер чөвүлелиниң активчилерин киириштирип турар.

Идеологтуг ажылды экижидип, ону хамы утка-шынарлыг бөлдүрарының бир чугула чүүлү—идеология ажылдамчыларының: лекторларның, агитаторларның болгаш өске-даа активтерниң боттарының билиин бедидеринге, практиктиг ажыл-чорудулгазынга дузалаары болур. Ону барымдаалааш, бистиң партия организациявыс агитаторларның, лекторларның сургаалдалыг хуралдарын, семинарларын организастап эрттирип турар. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлериниң, СЭКП ТК-ның Ажык чагаазының талазы-биле семинарларны эрттирген. Августуң ийиги чартыында болган семинарга коммунистиг болгаш ажылчын партияларның чаңгыс эви, чүс гектар ажыглалдыг черге өнааштыр продукция бүдүрери, социалистиг чарышты организастаары деп темаларга лекциялар номчуттунган. Ындыг хемчеглер лекторларның, агитаторларның билиин бедидеринге, колхозтуң ажыл-чорудулгазы-биле оларның таныш болурунга дузалап турар.

Тематиктиг кежээлерни, мурнакчылар-биле ужурашкылгаларны база ажыглап турар бис. «Амыдыралга болгаш күш-ажылга культура дээш» деп чоокта чаа чорутган темалыг кежээ солун болган. Аңаа чүве чугаалаан механизатор коммунист М. Конгар, мурнакчы саанчы комсомолчу О. Часкал оларның чугааларын колхозчулар улуг сонуургал-биле дыңнааннар. Ол ышкаш, «СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирин күүседиринге херээженнерниң рөлю» деп темага болган хуралга колхоз даргазы эш С. Комбу илеткел кылган. Колхозчу херээженнер аңаа идепкейлиг киржип, санал-оналдарны бергеш, боттарынга тодаргай хүлээлгелерни ап тургулаан. Чижээ, № 1 сүт-бараан фермазының саанчылары Т. Шаңнай, О. Часкал олар августа 20 тонна сүт саарын хүлээнгеш, өөзүн ажыр күүсеткен. Сентябрьде оон күүселдези база эки чоруп турар.

Тараа ажаалдазының болгаш мал чеми белеткелиниң үезинде ховунуң ажыл-ишчилериниң ортузунга хөй талалыг тайылбыр ажылын агитаторлар О. Конгар-оол, О. Байыр-оол, М. Конгар, М. Өлзей-оол олар кылып келгеннер. Тайылбыр ажылын чорудары-биле кады олар хову турлагларынга агитпунктуну тургузарынга, көскү агитацияны дерип кылырынга эки киришкеннер. Бо чылын дүжүт хирелиг болзажок, бистиң колхоз күрүне шыгжамырынга 800 тонна тарааны киирип болур аргалыг бооп турарынга идеологтуг ажылды экижиткени улуг дузалыг болган.

Идеология ажылының өске хевирлери-биле кады көскү агитацияны экижидеринче парторганизация кичээнгей салып турар. Колхоз төвүнде болгаш бригадаларга көскү агитацияның янзы-бүрү хевирлерин делгээн, районнуң, колхозтуң планныг онаалгаларын, оларның күүселдезин ында көргүзүп турар. Партия организациязының органы «Ленинчи» хана солун айда ийи удаа хөй хевлгалыг кылдыр үнүп турар апарган. Оон ачызында, колхозтуң фермаларында, бригадаларында ажылдап турар кижилер ийи неделя болгаш-ла «Ленинчиниң» чаа дугаарын номчуур аргалыг болган. Хана солун көрүштүг, эки каастаттынган, парлаттынган материалдары дээштиг болзун дээш, оон редколлегия кежигүннери эштер С. Кара-Сал, О. Байыр, Т. Күдер-оол, А. Аракчаа олар кызымак ажылдап турарлар.

Төп Комитеттиң июнь Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр чамдык организастыг хемчеглер алдынып, эки чүүлдер кылдынган болза-даа, парторганизацияның идей-кижизидилгелиг ажылында четпестер ам-даа бар. Ол четпестерни дарый чайладыр дээш ам-даа күженишкинниг ажылдаары партбюродан, агитаторлар, лекторлардан негеттинип турар.

Х. БОРБАЙ-ООЛ.
колхозта парторганизация секретары.

Кедээ киномеханиктер бригадазы

Бистиң республиканың барык-ла чурттакчылыг суур бүрүзү бодунуң турум киноустановказы-биле хандыртынган. Бодунуң бүгү-ле ажыл-чорудулгазын амыдырал-биле, коммунистиг тургузуушкунуң практиказы-биле улам-на чоокшулаштырып турар, ажылчын коллектив — кедээ киномеханиктерниң бригадалары бисте хөй-хөйү-биле тургустунуп турар. Оон дугайын моон адаанда парладывыс. Партия организацияларының чон ортузунга идеологтуг ажыл чорударынга бир дайныр чер — кино хандырылгазында бо чаа, депшилгелиг аргазын калбаа-биле ажыглаалынар.

СЭКП-ниң XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин, кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам ыңай хөгжүдер талазы-биле партия болгаш чазактың хемчеглерин боттандырар дээш культура ажылдакчылары, бүгү совет улус-биле бир демей, чаа солун ажыл-херектерни кылып турарлар. Бодунуң ажылын амыдыралдың негелделери-биле, коммунистиг тургузуушкунуң практиказы-биле улам-на харылзаштырары — оларның ажылында кол чүүл апарган.

Чоннуң кино хандырылгазын экижидеринче угланган чаа хөй-ниитичи эгелээшкин—кедээ киномеханиктерниң бригадалар кылдыр каттыштырар ажыл Новосибирск, Кемерово, Брянск областарының болгаш Красноярск крайның чамдык районнарында эң-не баштай тыптып келгилээн.

Киномеханиктер бригадазы—күрүне планын күүседири дээш харысалганы бодунга алган ажылчын коллектив-тир.

Чаңгыс кедээ Советтиң девискээринде ажылдап турар алы чаңгыс колхозту, совхозту, ыяш ажыл-агый черин хандырып турар киноустановкаларның киномеханиктери, оларның дузалакчылары, мотористер, турум болгаш көжер кино установкаларның контролёрлары бригаданың составынга кирип турар. Хөй кезиинде-ле, бир бригадага ийиден сес чедир киноустановкаларны каттыштырар.

Киноустановкаларның ажылынга хамаарышкан бүгү-ле айтырыгларны: фильмнерни чедирип алырын, киносеанстарга көрүкчүлерни хаара тударын, кинотехниканы болгаш кинодериилгелерни ажыглаарын, өрт айыылынга удур демисел чорударын коллективтиң-биле шиитпирлеп турар. Социалистиг чарыштың чорууп турарын, күш-ажыл чурумун болгаш өске-даа айтырыгларны бригаданың хуралдарынга база-ла чугаалажып турар.

Бригадирниге кымны киирип ап болурул?

Ажыл-херээнге онза мергежилдиг, политиктиг билиг-биле эки чепсегленген киномеханиктерни бригадирге киирип алыр, ону бригаданың ниити хуралынга бадылаар. Ол бригадирни колхозтуң азы совхозтуң партия организациязының, кедээ Советтиң күүсккомунуң сүмелээни-биле киирип алыры көнчүг чугула. Бригаданың бригадирин болгаш составын район күүскомунуң культура килдизиниң дужаалын ёзугаар бадылаар.

Россия Федерациязынга эң-не баштай ындыг бригада Новосибирск областа Тогучинск районнуң киномеханиги коммунист Борис Илларионович Фелешевтиң бот идепкейи-биле тургустунуп эгелээн. Ол, Юртовск кедээ Советтиң девискээринде туруп турар болгаш ийи колхозту, ийи ыяш ажыл-агый черин хандырып турар чеди турум киноустановкаларның ажылдакчыларын чаңгыс бригадага каттыштырган.

Амыдырал-биле, бүдүрүлге-биле харылзаазын быжыглаары, партия организациязының идеологтуг ажылынга боттуг дуза чедирери бригаданы организастааның баштайгы хүннеринден эгелээш оон ажылының кол чүүлү апарган.

Киноустановкаларның репертуар планын тургузарда, колхозтарның удуртулгазының болгаш хөй-ниити организацияларының кичээнгейин углаңдырар ужурлуг ажыл-агый болгаш политиктиг тодаргай сорулгаларны база-ла өөренип көрүп оон-биле дүүштүрүп турар.

Тогучинск районнуң бүгү ажылчы чоннары улуг идей-кижизидилгелиг уран-чечен фильмнерни көөрүн ам чаңчыл болдурганнар. Ол ышкаш, эш Фелешев кинофестивальдарны, көрүкчүлер конференциязын, кино-кежээлерни клуб болгаш библиотека ажылдакчылары-биле кады эрттирип турар. Колхозтуң ажыл-херээниң практиказынга үнелиг эртем-ниитирелдиг болгаш документальдыг фильмнерде бүгү-ле чаа, мурнакчы чүүлдерни бригаданың кежигүннери идепкейлиг-биле пропагандалап, ындыг фильмнерниң көрүлдезин хөйү-биле организастап турар. Бо ажылга хөй-ниитичи активтер база-ла идепкейлиг киржип турар.

Фильмнер дугайында чон ортузунда тайылбыр ажылын чорудар кинолектория, колхоз бүдүрүлгезиниң мурнакчыларынга тураскааткан киносеансылар, үнүүг киносолун, «Хүннуң чаа чүүлдери» деп радиосолун, «Пионер кинотеатрлары» болгаш кино бригадазының өске-даа хевирлерин мыңда калбаа-биле ажыглап турар.

Чоннуң кино хандырылгазында бо ышкаш чаа, хөй-ниитичи эгелээшкиннер чер болганда-ла тыптып, сайзырап турар. Бистиң республиканың кедээ черлеринде киномеханиктерниң бригадазы база-ла тургустунуп, олар бо чаа, депшилгелиг арганың хөй-хөй мергежилдери-биле бодунуң ажылын чаартып турар апарган.

Тываның барык-ла чурттакчылыг суур бүрүзү бодунуң турум киноустановказы-биле хандыртынган, ол чорук чоннуң кино хандырылгазын экижидеринге таарымчалыг. Бо чылдың бирги чартыында республиканың кедээ черлеринге бир көрүкчү-ле 12 фильмни көрген, а ийиги чартык чылдың эгезинден бээр кедээ көрүкчүлерниң кино көөрү мурнундагызындан-даа көвүдээн. Кедээниң ажыл-ишчилеринге кино көргүзүлгезиниң саны бирги чартык чылда 23940 сеансыларга четкен. Моон алгаш көөрге, кайда-ла киномеханиктер бригадазы бар болур, ында ажыл-херек улам-на экижип турар.

Чижек кылдыр, «Тес-Хем» совхозтуң киномеханиги, ында киномеханиктер бригадазының бригадири Чамзырай Дагбаны ап көрээл. Ол киномеханиги кылдыр 6 кижини өөреткен. Совхозтуң девискээринде киномеханиктерни эвилелдеп алгаш, фермаларга болгаш бригадаларга кино көргүзүлгезин дыка экижиткен. Совхозтуң киноустановка бүрүзүнде кино организаторлар бар, олар кино көөрүнче чонну эвилелдеп, киноларның ужур-утказын ажылчы чонга калбаа-биле тайылбырлап турарлар. Кедээ ажыл-агый фильмнерин көргүзери совхозта экижээн.

Өске бир киномеханик — Каа-Хем районнуң Бурен-Хемде эш Георгий Баблуковтуң ажыл дуржулгазын ап көрээл. Ол «Совет Тыва», «Бурунгаар», «Октябрь 30 чылы», «Ленинчи орук» колхозтарда киноустановкаларны каттыштырган, ында киномеханиктерниң ажылын удуртуп, оларга боттуг дузаны чедирип турар. Ол черлерде киноустановкалар мурнунда планын күүсетпейн, эрегей ёзу-биле ажылдап турган болза, ам олар кино көргүзүлгезиниң көрүкчүлер, акша болгаш сеанс планнарын ай, квартал санында долдур болгаш ажыр күүседип турар апарган.

Бир кезек үеде «Совет Тыва» колхозта киноустановка планын күүсетпейн, багай ажылдап турган. Ол дугайын бригаданың кежигүннери чугаалашкаш, ынаар эш Каблуковтуң бодун чоруткан. Аңаа баргаш, бригадир ук киноустановканың киноаппарадын септеп берген болгаш сурга кино үндүрүлгезиниң байдалы-биле таныжкан. Оон соонда бо колхозка кинону доктаамал көргүзүп турар.

Бо үстүнде ийи бригаданың ажылындан безин алгаш көөрге, бригадалыг методтуң ажык-дузазы дыка улуг, олар бир деминиг күш-биле, аразында быжыг харылзаазы-биле чонга кино пропагандазын улам-на калбартып шыдаар дээрзи илдең-дир.

Амгы үеде бистиң республикада кедээ киномеханиктерниң 30 ажыг бригадалары тургустунган. Таңды, Чөөн-Хемчик, Тожу, Каа-Хем, Барыын-Хемчик, Тес-Хем районнарга ындыг бригадаларны тургузары доозулган. Өске районнарда бригадалар чаа организастаттынып турар. Сорулга болза, ол районнарга киномеханиктер бригадаларын дүрген тургускаш, бо депшилгелиг методту ажыглаарынче оларның күжүн болгаш аргаларын угландырары, республиканың Культура министерствозунуң кинофикация эргелелиниң талазындан ол бригадаларга практиктиг дузаны чедирери болур.

Тываның кедээ чонунга кино хандырылгазында кол четпестерни—кедээ ажыл-агый болгаш эртем-ниитирелдиг фильмнерни эвээш көргүзүп турарын, ылангыя малчыннарга кинону ховар чедирип турарын болгаш кинофильмнерни үрелиишкиннерден болгаш чидирер чоруктан камгалаарын үндезини-биле чок болдурары чугула. «Кинону—кижи бүрүзүнге» деп кыйгырыгны салбышаан, киномеханиктер бригадалары чаа күш-биле, чаа арга-дуржулгалар-биле ажылдаар ужурлуг. Ынчангаш СЭКП-ниң Программазында: «Коммунистиг ниитилелди калбартып тургузарының үезинде культура хөгжүлдези культураның улуг революциязын боттандырып доозарының үе-чадазы болур. Коммунизмниң тиилелгезинге идеология болгаш культура талазы-биле бүгү-ле эргежок чугула байдалдарны тургузары ол үе-чадада хандыртынар» деп айыткан. Ону удуртулга болдурар ужурлуг бис.

Отчёттар болгаш соңгулдалар

Коммунистер ажылын түңнеп көрген

Республиканың хереглекчилер ниитилелиниң АТК-зы — республикада мурнакчы автоажыл-агыйларның бирээзи. Ол коллективтиң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның Пленумнарының төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, чеди чылдың бешки чылының бүдүрүлге онаалдазын хуусаа бетинде, декабрь 5-ке чедир күүседир деп бедиткен социалистиг хүлээлгени алган ажылдап турарлар. Кызымаккай ажылдап келгениниң түңнелинде коллектив 8 айларның дургузунда чүък сөөртүрүнүң планын тонна-километр талазы-биле 144,8 хуу, тонна талазы-биле 100,5 хуу күүсеткен. Чүък сөөртүрүнүң планын чыл дургузунда 10 муң тонна ажыр күүседир деп хүлээлгезин сентябрь 23-ке чедир 13 муң тонна ажыр сөөрткен. Бус-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бо аразында 20 хуу бедиткен болгаш 50,4 муң тонна кывар чүүлдү камнап алган. Транспортчулар бо аразында бир тонна-километрниң бот-үнезин 12 хуу чиигеткеннер.

Бо бүгү чедиишкиннер дугайын АТК-да партия эге организациязының чоокта чаа болган отчёт-соңгулдалыг хуралынга партия эге организациязының секретары эш Ковалев бодунуң илеткелинге чугаалаан. Автотранспортчуларның ол чедиишкиннерин СЭКП-ниң Кызыл хооркому, хоорүүском, СЭКП-ниң обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели база респотребсоюзтуң баштаар чери бедик үнелеп, чылдың бирги чартыының түңнелинде АТК-ның коллективинге Шилчир кызыл туктарны тывыскан. Бо чорук коллективти улам эки ажылдаарынче сорук киирер турган.

Ындыг-даа болза, АТК-ның администрациязы, ында партия, профэвилел, комсомол организациялары бүдүрүлгениң иштики курлавырларын четче ажыглаан, ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның чогаадыкчы инициативазын бүдүрүлге планын улам эки күүседири дээш деңнеселче эки мобилизастаан, кижилер-биле организакчы ажылды чогуур негелдезинге чедир тургускан болза, чедиишкиннер оон-даа улуг болуру чугаажогун хуралга санал берген коммунистер чугаалап турганнар.

Коллективте кижилер-биле ажыл кошкак. Социалистиг чарышты удуртурунда ала-чаалгаарлаашкын үргүлчүлевишаан. Коллективте ажылдап турар 14 бригадаларның иштинден 9-зу коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чедип алган-даа болза, коммунистиг күш-ажылдың шалыңчылары эвээш, 74 кижи болуп турар, социалистиг чарыштың хүлээлгелериниң күүселдезин чүгле айлап, кварталдап үндүрүп турар болгаш оларны түс-түс бригадаларның хуралдарынга чугаалажып, четпестерни илеретпейн турар.

Партия организациязы бодунуң хуралдарын уставтың негелдезин ёзугаар чыылдырып, оларның чамдыктарынга бүдүрүлгениң айтырыгларын чугаалажып, коммунистерниң күжүн бүдүрүлгениң адырларынга таарыштыр тургускан-даа болза, партияның көскү агитациязын, агитаторларның ажылын, культура-массалыг ажылдарны коллективке сула калбартып турган. Ажылчыннарны күш-ажылга сорук киирип кыйгырып турар лозуңнар, плакаттар бүдүрүлгениң девискээринде, албан бажыңнарының иштинде, даштында чок, контораның бүгү дериглиг клувунда кандыг-даа массалыг ажылдар, күш-культура болгаш спорт ажылы чорбайн турарлар. Оон туржук, клубтуң чөвүлелин безин мынчага чедир тургуспаан.

Партия организациязының бодунуң удуртулгазында турар хөй-ниити организацияларынга удуртулгазының кошкааның, олардан негелдезиниң суладын коммунистер шын шүгүмчүлээннер. Оон уламындан местком, комсомол организациязы кижилер ортузунга боттарының чорудар ажылын барык кылбайн келгеннер. Ылангыя местком социалистиг чарышты, бүдүрүлгениң рационализаторларының болгаш чогаадыкчыларының ажылын кончуг сула удуртуп турган. Кижилер-биле ажылдың кошкааның түңнелинде септекчилерниң болгаш чолаачыларның аразында арагалаар, күш-ажылдың сагылга-чуруму үрээр чорук үргүлчүлеп турар. Бо чылдың чүгле 8 айларының дургузунда 20 ажыг катап авария болгаш өске-даа чурум чок чүүлдер болган. Ажылга доктаавас чорук коллективте үргүлчүлевишаан, эрткен үеде администрация ажылга 100 кижи хүлээп алган болза, 96 кижини ажылдан үндүрген.

Партия организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга коммунистер коллективте партия өөредилгезин организастап турарының дугайында партия организациязының бюрозунуң адрезинге шынгыы шүгүмчүлел кылганнар. Эрткен өөредилге чылында партия организациязы партия чырыдыышкынының бөлгүмнерин организастаарда кижилерниң эки-туразын, оларның билииниң хирезин барымдаалаар чорукту үреп турган. Коллективке кошуунда агар политиканың бир бөлгүмү ажылдап турган. Ол байдалды эдер талазы-биле партия организациязы бо чылын база боттуг хемчег албаан. Коллективте партия чырыдыышкынының четчелээшкинин амдыгаа чедир кылбаан.

Партбюро, оон секретары эш Ковалев түс-түс коммунистерге тускай даалгалар берип, оларның күүселдезин дээш негелдени кошкак тургусканын, оон ыңай бюро кежигүнү, АТК-ның начальниги эш Масловтуң бодунуң удуртулгазында инженер-техниктиг ажылдакчылардан негелдезиниң кошкак деп, хуралга санал берген эштер демдеглээннер. Чижээ, эш Масловтуң негелдези кошкак бооп турарын ажыглааш, АТК-ның кол инженери эш Новиков септекчилерниң болгаш чолаачыларының күш-ажылын чиигедир талазы-биле техниктиг чаартылгаларны, механизацияны гаражка, септелге мастерскаязынга нептеретпейн турар. Оон туржук, бүдүрүлгениң чаартыкчыларының киирип келген үнелиг саналдарын ол херекке албайн турган. Ажык соолунде эш Новиков бүдүрүлгениң гаражтарын, өске бүдүрүлге черлерин кышка белеткээр талазы-биле харылзап турган ажылын үзериге чедирип турда, местком, администрация оон негелдени ам-даа дыңналтпаанын чолаачылар-коммунистер шынгыы шүгүмчүлээннер.

АТК-да партия организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралының киржикчилери бодунуң кол ажыл-агый организациязы болур АТК-ның ажылынга респотребсоюзтуң баштаар чери, оон даргазы эш Бүдүгечиев материалдыг болгаш организакчы дуза көргүспейн турарын, аңаа хаая аалчы ёзу-биле кээп, куруг аазаашкыннар берип турарын шүгүмчүлээннер.

Коммунистер отчёттуг үеде партия организациязының ажылын түңнеп көрүп, четпестерни илередип, оларны чайладырының тодаргай хемчеглерин дугуржуп алганнар.

Ам кол сорулга болза, партия организациязының чаа соңгуткан составы (секретары эш Ковалев) ажылының байдалын СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр эде тургузуп, коллективке партийжи-политиктиг, организас-массалыг ажылды улам күштелдирери, ынчангаш, республиканың автоажыл-агыйларының аразында мурнакчы болур адын төлептиг-биле эдилээри ол болуп турар.

О. ШИРАП.
(«Шынның» тускай корр.).

Ажыл-агыйга удуртулганы күштелдирер

«УТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскан салбырында партия эге организациязы ажыл-агыйга партийжи удуртулганы отчёттуг үениң иштинде кошкак чорудуп келген деп, отчёт-соңгулдалыг хуралга коммунистер демдеглээн. Партия организациязының лекторлар бөлүү лекция, беседаны чоннуң ортузунга ховар чорудуп келген. Хүндүлел болгаш кароол самбыралары чаартынмайн турар. Коммунистерниң мурнакчы ролюн бедидер, комсомол, профэвилел организацияларының ажылын удуртур, массаның политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин көдүрер, ажыл-агыйның мурнунда салдынган сорулгаларны чедип алыр талазы-биле партия организациязының чорудкан ажылы дыка кошкак болган.

Оон түңнелинде Арыскан салбыр бо чылын сиген белеткээр планын 77 хуу күүсеткен. Тараа культураларының гектар бүрүзүнден ортумаа-биле чүгле 3 центнер дүжүттү ажаап алган. Агаар-бойдустуң байдалы чайгы үеде берге болганы шын. Ынчалза-даа суггарылгаже кичээнгей салган болза, оон канчап-даа дээре дүжүттү өстүрүп алыр турган. Бо дугайында коммунистер саналдарынга тодаргай чугаалаан. Салбыр эргелекчизи эш Сюртюк, хову-трактор бригадазының бригадири эш Чылбак суггарылганы шуут уттупкан турган. Салбырның тараалары кол нуруузун суггарып болур аргалыг. Кедүргениң суггарылгазының суу чай дургузунда ажыглаттынмаан. Кара-Дыттың, Кызыл-Туругнуң буғаларын аштап септээш, суггарылгага ажыглаан болза, дүжүт черле ындыг куду болбас ийик.

Салбырның малчыннарынга сиген кезер онаалданы түс-түс бергилээн болза-даа, чаңгыс килограмм-даа сиген бодунга белеткеп алган малчын чок болган. Чамдык малчыннар, ылангыя Калбак-кыс, Сарыг-оол, Биче-оол, Тас-оол олар сиген белеткелинге шуут киришпээн. Салбырның Калбак-Чыраада, Хам-Дытта, Кожай-Аксында кескен сигеннерни ажылчыннарның хуузунда инектери болгаш ферманың инектери төтчеглеп эгелей берген. Сарыг-оол, Дамай-оол дээн ышкаш кижилер совхоз девискээринден хөй сиген кезип алгаш, Шагаан-Арыг хоорайның чурттакчыларынга аппарып садыглап турар. Ындыг кижилерге удур демисел чоруттунмайн турар.

Арыскан суурну чаагайжыдар дугайында сөөлгү чылдарда хемчеглер чоруттунмаан. Суурда түүйбу, манза болгаш чугай дээн ышкаш тудуг материалдары чок. оон уламындан бажыңнар чугайлаттынмайн, үрелик печкалар септеттинмейн турар.

Хойжу бригаданы тургускан аттыг болган. Ам херек кырында оон төпчүткен чери-даа чок, чурттаалга бажыңнары болгаш мал кажаалары кылдынмаан.

Партия организациязы, оон секретары эш М. Чылбак культура-массалыг ажылды холга албаан. Салбырда кедээ клуб мурнунда чылдарда районга болгаш харын республикага-даа адак черге кирбейн турган болза, ам дорайтай берген. Культура-массалыг ажылдар суурга, ылангыя малчыннар ортузунга чоруттунмастаан.

Партияның политиктиг болгаш организакчы ажылын чогуур негелдеге тургузуп, коммунистерниң, комсомолчуларның мурнакчы ролюн бедидип тургаш, ажыл-агыйга удуртулганың деңнелин бедидерин, кыштаглаашкынга белеткелди доп-дораан хеделдирерин, мал ажылының продукталарын күрүнеге дужаарының планнарын күүседир хемчеглерни алырын отчёттуг хурал чаа соңгуткан партбюрога дааскан.

Т. КОНГАР.

«Тиилелге» совхозтуң Шамбалыгда № 4 трактор-хову бригадазының тараажылары бо чылдың байдалы-биле алырга багай эвес дүжүттү өстүрген. Ол дүжүттү чидириг чок ажаап алыр дээш ында кижи бүрүзү бодунуң хүлээлгезин кызымаккай күүседип турар.

Дузалакчы учётчик Тамара Норбуевна Куулар — ак-сеткилдиг ажыл-ишчилерниң бирээзи. Тамара Куулар учётчик хүлээлгезин эки күүсетпишаан, чүдүрүкчүлерниң, дужурукчуларның, чолаачыларның күүсеткен ажылын хүн бүрүде түңнеп четтигип, кым чүү кылганын кижи бүрүзүнге дыңнадып турар. Оон-биле кады ажыл-ишчилерниң аар-саар херектелин хандырарынче эш Куулар сагыш салып, механизаторларның таапкы, оттуг ыяш ышкаш херектелдерни садып эккеп берип, солун номчулгаларын чорудуп турар.

Чуруукта: Учётчик Т. Н. Куулар.
Фотозу С. ДЕЛГЕР-ООЛДУУ.

НЕМЕЛДЕ ДҮК

Дүк бүдүрерин көвүдедиринге агар дүк улуг немелде болур. Улуг-Хем районнуң колхозтары болгаш совхозтары сөөлгү хүннерде 21,3 муң хойну агарлаан, 12,2 тонна агарны азы хой бүрүзүнден 500 грамм ажыг немелде дүктү алган.

Хой агарлаашкынын организастыг чоруткаш, күрүнеге дүк садар талазы-биле тос айларның планын «Чодураа» колхоз 111,7 хуу, «Улуг-Хая» совхоз—101 хуу күүсеткен.

Д. МОҢГУШ.

Кышка белеткел

Малга чечир чемнерни, чылыг кажааларны белеткээри—ниитиниң малын хүр кыш ажырарының магадылалы болур. «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының удуртукчулары, тускай эртемниглер болгаш бүгү малчыннары ону эки билгеш, мал кыштаглаашкынынга белеткелди организастыг чорудуп турар.

Салбырда 1418 баш мыйыстыг бода малга, 13 муң баш хой, өшкүге 550 тонна сиген, 5000 тонна кукуруза силозу, 60 тонна көк сула, 70 тонна бүдүк-үрү чемнер, 250 тонна саван белеткеттинген. Бо болза эрткен чылга деңнээрге оон ыракта хөй болгаш эки шынарлыг белеткеттинген.

Кыштагларда мал кажааларын, малчыннар чурттаар бажыңнарны септээри чайын-на эгелээн турган. Шээр малдың 17 кажааларының септелгези бүрүнү-биле доозулган. Ыргактыг-Ховуда болгаш Улуг-Ховуда, Акта, Алаш-Баштарында хойнуң 10, инектиң 6 чаа кажааларын немей туткан. Септелге-биле кады 700 тонна кургаг өдек белдунген. Барлык-Аксы, Ховужук, Кара-Дыт деп черлерде үш хойжу бригаданың төптерин тудуп турар. Ында сес аал ниити чурттаар бажыңнар туттунган. Чунар бажың база чедир кылдынып турар.

А. ТУЛУШ.

ЧОНГА КОНЦЕРТТЕР

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш агитация болгаш культура-массалыг ажылдарны Ак-Турут кедээ клуву багай эвес чорудуп турар. Клубтуң иштин, даштын көскү агитация-биле эки дериттинген. Септелгези шагда-ла доозулган. Кышкы одаар ыяш клуб чанында белен. Шажынга удур демисел, хөй-ниити болгаш кедээ ажыл-агый темаларынга солун лекцияларны, беседаларны чоруткан. Ол ышкаш, номчулга конференциязын, ужуражылга кежээлерин клубка болгаш хову турлагларынга, сүт-бараан фермаларынга, малчыннарга эрттирип чоруткулаан.

Суурда лекторлар бөлүүнүң удуртукчузу, башкы М. Данзын алдаан каш лекцияларны ажылчы чонга номчуп таныштырган. Ак-Турут школазының башкылар коллективи-биле кады салбырның аныяктары солун концерттерни Бызыл-Дагның, Чаа-Холдуң, Үрбүнүң, Кара-Талдың, Шагаан-Арыгның, Ийи-Талдың, Арысканның, Арыг-Үзүүнүң база Ак-Туругнуң чурттакчы чонунга көргүскеннер. Ырларны, шүлүктерни, кыска шоодуг чугааларны, кыска шиижигештерни күүседиринге С. Дагба, Ш. Очур-оол, М. Мая, Б. Май-оол, Т. Саара, М. Данзын, М. Май-оол, Ы. Люба, К. Чигир-оол олар талантылыг болуп турарлар.

Ам бистиң аныяктарывыс кожавыста «Искра» колхозка концерттиг аалдап чеде бээри-биле белеткенип турар.

С. НАЙДАН.

Кызылдан барган чолаачылар

РОБЕРТ-ЗАХАРОВ — хөй чылда ажылдаан, дуржулгалыг чолаачы. Оон ажылдап турары № 1 АТК-ның чолаачылары бир бригада болуп алгаш, 1959 чылдан бээр Каа-Хем районунуң «Коммунизмче орук» кедээ ажыл-агый артелиниң тараазын ажаап алырынга болгаш мал чемнерин силостаар ажылга идепкейлиг киржип турарлар. Чолаачыларның бо бригадазын эш Захаров удуртуп келген.

Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп атты чедип алган бо бригаданың кежигүннери колхозчуларның ажылынга шынчы дузалакчылар болбушаан, күш-ажылга үлегер-чижээн көргүзүп турарлар. Ол чолаачыларның чамдызы тарааны комбайннардан колхозтуң топ шаңынче, өскелери — топ шаңдан Кызылдың сайгарылга баазазынга чедир сөөртүп турар. Ниитизи-биле олар хүнде муң тонна-километрден эвээш эвес ажылды күүседип турар. Оларның аразында чолаачылар Владимир Колупаев, Георгий Шульгин олар тараа сөөртүрүнүң хүн үлүүн доктаамал ажыр күүседип, сайгарылга баазазынга чедир сөөрткен тараазын чидириг чокка чедирип келгеннер. Тараа сөөртүлгези-биле кады олар силос салыр ажылга база-ла киржип, аңаа четтигип турарлар.

Экс ажылы дээш транспортчу чолаачылар артель баштаар чериңден мактады каш удаа алганнар. Колхозчулар бодунуң оңнуктеринге чоргааралын илередип турары таварылга эвес.

Г. Н. ЗАКРЕВСКИЙ — № 2 АТК-ның дуржулгалыг чолаачыларының бирээзи. Ол «Тиилелге» совхозка барып, тараа сөөртүр ажылда идепкейлиг киржип турар. Ол ийи комбайн агрегадындан тарааны озалдаашкыы чокка, тараа шөлүнден совхоз төвүнде шаңга чедир 25 километр ажыг черге сөөртүп турар. Аныяк чолаачының хүн бүрүнүң сөөртүлге планын доктаамал ажыр күүседип турар. Кур-чер совхозунуң ажылчыннары аңаа аас шаңналын каш удаа чедирип, улам-на эки ажылдаарын күзеп турарлар.

Фотолары Г. Сиротинини.

Капитал септелге чүге саадааныл?

Бистиң төрээн Кызыл хоорайывыста дыка хөй чуртталга бажыңнары, алды чунар бажыңнар, дөрт гостиницалар, хеп чуур чер дээш культура-амыдыралдың өске-даа хандырылга черлери доктаамал ажылдай берген. 26-гы кварталда хөй каът чараш чаагай бажыңнарның тудуу хайнышкынныг үргүлчүлеп турар.

Хоорайның улам-на өзүп турар чонунуң чуртталга бажыңнарынга негелдезин хандырарын экижидери-биле мурнунда туттунгулаан бажыңнарны болгаш культура-амыдыралдың албан черлерин септээри база эргежок чугула болуп турар.

Бо сорулганы боттандырар тускай тудуг организациязы — «Коммунтудугнуң» септелге тудуг эргелели бистиң республикада ажылдап турар, ол болза чуртталга бажыңнарының, чунар бажыңнарның, гостиницаларның, школаларның болгаш өскелерниң-даа септелгезин чогуур үезинде, бедик шынарлыг кылдыр чорудар хүлээлгелиг.

Ол организацияның мурнунда салдынган сорулгаларны оон күүседиринге четчир санныг ажылчын күжүн, инженер-техниктиг ажылдакчыларны болгаш эргежок чугула материалдарны аңаа хандырып берген. Ынчаарга организацияның херек кырында канчаар ажылдап турарының чамдык чижектерин маңаа көргүзүп болур.

Бо чылдың эгезинде оон удуртукчулары септелге чорудар объектилерниң планнарын, ажылдарны доозарының графиктерин чогааткаш, ажылдап эгелээн. Бажың эргелелдериниң ажылдакчылары септелге чорудар бажыңнарның чурттакчыларынга оларның квартираларын септээр дугайын дыңнаткылааш, оларның чамдыктарын өске бажыңнарже көжүргүлээн, а хөй кезин-ле чаагайжыттынган квартираларны дүрген-не алырын кордааш, чылыг үеде түр чурттаары-биле кладовкаларының, сарайларының иштинге кирип алганнар.

Ынчалза-даа ол кордалдар шынзыттынмаан, тудугжулар боттарының аазаашкыннарын чогуур үелеринде күүсетпээн. Ол тудуг организациязының удуртукчуларының чогаатканы, Кызыл хоорай күүскомунуң бадылаазы график ёзугаар эң сөөлгү бажыңның септелгезин август 28-30 хүннеринде доосказ ажыглалга кирер ужурлуг турган болза, бо хүннерде бажыңнарның хөй кезин септелгеде турбушаан турар.

Чижээ, бирги бажың эргелелинге хамааржыр Щетинкин-Кравченко кудумчузунда № 9, Кочетовта — № 9 бажыңнарның септелгезин март айда эгелээш, амга чедир дооспаан, ийиги бажың эргелелинге хамааржыр Кызыл партизан кудумчузунда №№ 17 болгаш 1. Комсомольскаяда — № 6 бажыңнарның база Чеховта — 13 бажыңнарның септелгелери база-ла доозулбаан. Чаа өөредилге чылы эгелээн амгы үеде квартиралары септелгеде турар чурттакчыларның школачы уруглары бажың оналгаларын каяа кылырларыл, база кыштың соогу эгелей бээрге кладовкаларда өг-бүлелер канчаарыл? дээр дугайында айтырыгны септелге организациязының тудугжуларының бодап көөр үези ам келген.

«Коммунтудугнуң» септелге-тудуг эргелелиниң удуртукчуларының, оон начальниги турган эш Барановтуң талазындан бажыңнарны септээш, котельнаяларның септелгезин сонгаарлатса-даа ажырбас дээр бодалдар илереп турар. Оон уламындан бо хүннерде 8 котельнаяларның чүгле ийизи септеттинген болгаш ажыглалда кирген. Нияти чуртталга бажыңнарынга одалга сезонун сентябрь 15-те эгелээр ужурлуг турда-ла, 19 кварталда бирээзинде-ле 96 аал иштинде чурттап турар ийи улуг бажыңнарны болгаш 48 аал иштинде чурттаар бир бажыңны база өске-даа черлерни чылыдар котельнаяның септелгези амга чедир доозулбаан. Оон уламындан ол улуг бажыңнарның чурттакчылары чамдык бергелерге таваржып турарлар.

Хоорайның 1 чунар бажыңының септелгезин доозарының хуусаазы база үзүлген, Комсомол кудумчузунда гостиницаның чылыдар котельназының септелгези доозулбаан, мында чурттап турар кижилер соокта шыдашпайн турарлар. Тудугжулар № 1 чунар бажыңны август айның 26-да ажыглалга кирерин аазаан хирезинде-ле, ону амдыгаа чедир дужаавааннар. Оон-биле холбаштыр № 2 чунар бажыңга ажылчы чон үр ээлчег манаар ужурга хүн бүрү таваржып турар. Бир эвес ук чунар бажың чогуур хуусаазында ажыглалга кирген турган болза, арткан үе иштинде 30 муң кижини ол хандырар, 4,5 муң рубльдиң орулгазын киирер турган ийик. Ынчаарга ол чунар бажыңны септээр талазы-биле ам улуг эвес ажыл арткан, бир эвес тудугжулар күженишкинниң бичиилекуштелдириптер болза, олар ону саадал чокка дужаап шыдаарлар.

Чуртталга бажыңнарының, чунар бажыңнарның, гостиницаларның капитал септелгелерин мынчаар саадаткан чорукту чүнүң-биле тайылбырлап болурул? Оон кол чылдагааны болза септелге, тудуг организациязының удуртукчуларының талазындан күш-ажылды четпес организастап, объектилерге материалдарны чогуур үезинде хандырбайн, тудугжу септекчилерни шаг-үениң хөй кезиинде-ле аңаа турар чорукка таварыштырып келгенинде болур. Бо чорукка кол-ла буруу болза, «Коммунтудугнуң» септелге-тудуг эргелелиниң удуртукчуларынга, оон инженер-техниктиг ажылдакчыларынга онаажыр ужурлуг.

Эш Зильберман ам бодунуң тудугжуларының коллективиниң күжүн улам-на сырый мобилизастап тургаш, улуг соок дүшкүже чедир объектилерниң септелгелерин доозуп, ажыглалга киирер дээрзинге идегээр херек. Ол дээрге «Коммунтудугнуң» септелге тудуг эргелелиниң ажылдакчылары силерниң бо хүннерде дорт хүлээлгеңер ол болур турар.

А. ЛИТВИНЕНКО,
партия-күрүне контролюнуң хоорай комитединиң штаттан дашкаар коммунал-амыдырал ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи.

КЫШ—МАЛЧЫННАРГА УЛУГ ШЫЛГАЛДА

Мактаттынар чүве чок

«Барлык» совхозтуң Хөнделен салбыры мал ажыл-агыйлыг. Мында хөй 20 ажыг кодан, сарлык биле инектиң 5 фермазы бар болуп турар. Хөнделең дээрге тайга чоогу чер болгай. Ам үнүштер онуп, бедиктерниң баштарында баштайгы хар агара берген, улам иштиктеп олурар. Ынчангаш малчын чонга улуг шылгалда болур кыш мырынай чыгадып келгени тодаргай.

Ынчаарга кышка белеткел кандыгыл дээш көөрге, бо талазы-биле мактаныптар чүве чок. Салбыр 640 тонна сиген белеткээр тургаш, чүгле 210 тоннаны белеткээн. Тарымал үнүштерден 500 тонна хирени белеткеп аптар деп болазн. Ынчалза-даа олар үнмээн. Ам канчаар, малчын бүрүзү бодунга сиген белеткээр дээш шимченген. Малчыннар Моңгуш-оол, Уртак, Дыртык, Очур, Кодан-оол, Хөвен-оол, Көк-Мээрең олар 6—10 тонна, а К. Арылдай 15 тонна сигенни түс-түс белеткеп алганнар. Ынчалза-даа малчын бүрүзү бо хире сиген белеткевээн болгай.

Кыштагларның белеткели кандыгыл? Төрүүр малдың кол одарлары Хөнделенниң шаттары турбуже, хойжулар чайлаглардан баткаш, кыштагларның одарларының чоогунда хонгулаш алгаш, кыштаг одарларында хойларын кадарып турар. Бо дээрге одар-белчиирни таарыштыр ажыглавайн, кышкы үеде бергедээшкинге таваржырының барымдаазы-дыр.

Ажыы-биле чугаалаарга, кыштагларда чазын кошкен соонда немешкен чүве чок. Чамдык малчыннар кыштагларынга безин барбаан. Кыштагларда дезинфекция ажылы чорутпаан. Ам-даа 5 улуг кажаа херек. Чаш малга эки шынарлыг чаа кажаа немешпээн. Кыштагларда, фермаларда чеже өдек белдүнгенниниң сан-түңү билдинмес.

Малчыннар таарымчалыг чуртталга бажыңнары-биле хандыртынмаан, эргн самдар өглери-биле чурттап чоруурлар. 12 уруглуг хойжу Күжүгет Арылдай Алаштың кадыр кашпалдарында өө-биле көжүп чорбушаан. Малчын кижиниң одар таарыштыр көжери чоп. Ындыг болза-даа кол кыштагга чуртталга бажыңын чүге тудуп болбас деп. Алаштың Эзим-Алаа болгаш өске-даа черлери ыяш-биле байлак болганда, малчыннарга чуртталга бажыңнары тудуп бердинмезиниң барымдаазы чок. Алаштың Кызыл-Тайгага кижи эмнелгезиниң пунктузун тургузар дээн айтырыг шиитпирлеттинмээн. Чунар бажың дугайында чугаа безин чорбайн турар.

Тудуг бригадазы дендии кошкак ажылдап турар. Кыштаглар септеттинмээн. Эдегейде инек фермазынга кышка белеткел бергедээн. Мында кажаа чадагай, ыяжы ирип баксыраан, хаалгалары чок. Өдек чылчылы-биле сазанналгаш, ам харын малдың кодурулаар, өске аарыырда чоруун көскүлериниң демвэ апарган.

Бир эвес мындыг байдал-биле кышка ужуражыр болза, кыштың берги үезин канчап эртериил? деп айтырыг тургустунуп кээр. Бо дугайын совхозтуң удуртукчулары канчаар бодап турар ирги?

А. ДОЛЧАА.

42, 43-ТЕН БИЧИИ ДУГААРЛЫЫ ЧОК...

Бай-Тайга сельпозунуң кайы-даа магазиннеринге кирген кижилер уругларның база улуг кижилерниң-даа биче дугаарлыг идик-хевин бо-ла айтыра берген тургулаар.

— 42, 43-тен бичии дугаарлыг ботинка болгаш сапык база уругларның кандыг-даа идиктери чок, келбээн ийин...

— Үс бар бе?

— Кандиызы-даа чок...

— Папирос?

— Чүгле кээшпе биле сигарет бар...

— Бо дээрге кижилерниң хүн бүрү хереглээр бараанпары-ла болгай. Оларны магазиннерге чүге киирбейн турар ирги?

— Ол дугайын билбес бис. бараанарны магазиннерге үлеп турар чер сельпо-ла болгай, ортан айтырыын көрүнер—деп, садыгжылар үргүлчүле ынчаар харылап турарлар...

Б. БАРБА.

Кышка кажан белеткенирил?

«Тыва» совхозтуң Теве-Хая салбырының эргелекчизи эш Сотнаны көөрге, мотоцикл-биле ыңай-бээр чоруп-ла турар, совхозтуң директору эш Юртаев болгаш кол зоотехниги эш Грибин база-ла хөделип турар. Ынчалза-даа кыштың тыныжы кожүп келгенин олар эскербейн турарлар.

Маңаа мындыг чижектерни көргүзүп болур. Теве-Хая салбырда 6 хой кажааларының чаңгызы-даа септеттинмээн, 317 хаван турар кажаа база септелге чок туруп берген. Ол ышкаш Хөндергей салбырда мал кажаалары база-ла септеттинмээн.

Совхоз кышка кажан белеткенир ирги? деп айтырыг кижилерни оожургатпайн турар.

К. КОМБУ.

БРЯНСК ОБЛАСТЬ. Стародубск районунуң «Кызыл путиловчу» колхозунуң сураглыг звеночузу В. С. Бутрим картофель звенозун моон-биле 13 чыл удуртуп турар. Ооң звенозу чыл бүрү картофельдиң чаагай дүжүдүн өстүрүп ап келген. Бо чылын, агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары турзажок, ол база-ла чаагай дүжүттү ап, гектардан 220—240 центнерден эвээш эвес картофельди өстүргеи.

ЧУРУКТА: В. С. Бутрим (солагай талазында), колхозчу комсомолчу Надежда Парфенско-биле кады.

Фото И. Рабиновичтиниң.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Кажаа тудуунда

«УТКА 25 чылы» совхозтуң Арысқан салбырында Петр Чолдак-оол удурткан 10 кижилиг тудугжулар звенозу Ак-Хемниң Оймалык-Өзенде чаа инек кажаазының тудуунда шудургу ажылдап турар.

Тудугжулар узуну 75 метр, доразы 18 метр улуг кажааның ханазын тудар, кырын дуглаар ажылды кыска хуусаада дооскан. Бызанчылардан Д. Херелдин, Т. Ындыраа, Т. Кунгаа олар онза кызымак ажылдап турар.

Б. ХУРАГАНДАЙ.

Баян-Колдуң хойжулары

«Х Улуг хурал» кедээ ажыл-агый артелиниң хойжулары (бригадири Түлүш Доржу) хойнуң күскү кыргылдазын эки организастаан.

Хойжулар 7000 ажыг хойну агарлааш, оон 5000 ажыг килограмм эки шынарлыг дүкту алган. Бо кампанияга 40 ажыг херээженнер сентябрьның 1-ден 17-ге чедир киржип ажылдаан.

Д. Севил, О. Сандый, Э. Чанзалбаа, А. Биче-оол, Т. Тодар-оол олар маңаа эң эки ажылдап, хүн нормазын үргүлчү 140 — 150 хуу күүседип келгилээн.

Хойну тарып боозадыр ажыл база чоруп турар. Ам 17 кодан үш муң ажыг хойну тараан. Хойларны аарыгларга удур чүүрүн ветсанитарка эш Тас-оол Опаа эки организастап турар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

Эргелиг документ

Пенсионерлерге чиигелде тыпсырда пенсия шынзылгазы кол документ болуру билдингир. Ындыг турбуже Кызылда чамдык организациялар пенсионерлерден хоорккүүскомунуң шынзылгазын негеп турарын кижи кайгаар чүве. Ол организацияларның негелдезин күүседир дээр болза, пенсионер кижи ыңай-бээр маңнаарынга хөй шак-үени-даа эрттирер, ол артык шынзылгаларга артык хөй саазын-даа чарыгдаар апаар.

Ынчаарга пенсионер бүрүзүнүң пенсия шынзылгазында бүгү чүүлдерни айтып каан-на болгай. Пенсионерлерниң фамилиязы, ады, адазының ады, төрээн чылы, пенсияның хевири, хемчээли, хуусаазы болгаш оон-даа өске херектиг медээлер ында тодаргай айыттынган. Ындыг турбуже, пенсионер кижи чиигелде дугайында кандыг-бир организацияга дилег киирип азы айтырыг тургузуп чеде бээрге, немелде шынзылгалар негээр чоруктар эвээш эвес.

Ужуру болза пенсия документизинден ушта бижилге азы албан чери бодунуң тускай документизинге демдеглел кылырга четчир эвес чүве бе? Бо талазы-биле республиканың Социал хандырылга министерствозу организацияларга пенсионерниң пенсия шынзыдылгазының эрге-күжүнүн дугайында тайылбыр бээр болза чогуур деп саналдыг бис.

Пенсионерниң пенсия шынзыдылгазын албанның күштүг документизи кылдыр хүлээп көөрүн пенсионерлер күзеп турар.

Н. БАЙКАЛОВ,
№ 1 АТК-да пенсионерлер чөвүлелиниң даргазы.

ДАРГАДАН АЙТЫРЫГ

«Коммунизмче орук» колхозта гаражты тудуп келгенден бээр беш чыл болган. Ук гаражты ажыглалга киирерин колхозтуң баштаар чери бо чылын база-ла сагынмайн турар.

Техниканы камныг эдилээр, оон берип болгу дег күчүзүн чоптуг ажыглаар деп чугаалажып-ла турар бис, а херек кырында байдал бо колхозта багай-дыр. Чолаачылар машиналарын кыш санында-ла ажык черге хондурар, оларны хөделдирип алырынга хөй үе-шакты чарыгдаар, хилинчектенир чорукка таваржып келгеннер.

— Ындыг чорук бо кыжын база үргүлчүлээр ол бе? — деп, колхоз даргазы эш Бүрбүден колхозчулар айтырып турар.

А. АРТАА.
Өвүр район.

Өңнүктер болгаш найырал

(Төнчүзү. Эгези № 191 солунда)

Хуусаа эвээш болганда арткан хонуктарның чеди хонуунда Моолдуң ийи аймак төптеринге, чамдык кедээ ажыл-агый каттыжышкыннарынга, күражыл-агыйларга баар, моол өңнүктерниң амыдыралы, ажыл-ижибиле оон-даа ыңай таныжарын Моолдуң Журналистер эвилелинге дугуржуп алдывыс. Улан-Батордан хүндүскүнүң он бир шакта үнгеш, соңгу-барыын чүкче хаптывыс. Асфальтылап каан, ынчалза-даа элээн эргижирип үреликсей берген орук-биле «ГАЗ-69» кезек-кезек опаш кынныы каан, чедер чер ырак болгай дээниз, илдик чок маңнап олур. Бичии-бичии хавакчыгаштарның аразы-биле чорупора, чүс километрни эртип чорувуста асфальтылыг орук төнген.

— Бо орукка чаңчыкпас болза хоржок, моон соңгаар асфальтылыг орук чок болдур ийин — деп, чолаачы бисче көрүнгеш моолдап чугаалаарга, хелемечи очулдурду.

Чаъс суу бичии үрей шапкылап каан орук-биле оон ыңай үжен ажыг километр чорааш, улуг дөң кырынга үне халдып көөрүвүске, оон баарында ак-ак бажыңнарлыг элээн улуг суур көстүп келди.

— Дугурушкан маршрут ёзугаар баштай келир дээнивис «Жаргаланд» деп күражыл-агый чери бо, Улан-Батордан 135 километр — деп, эш Мягмаржав тайылбырлап чорда-ла, машинавыс халывышаан келгеш, ийи каът даш бажың чанынга кээп доктаай берди: Ол болза — «Жаргаландының» конторазы болгаш гостиниицазы. Гостиница оон ийиги каъдында. Бисти бир өрээлге киирип каан, плюш чоорганнарлыг, кылаңайнып турар баштарлыг, чымчак оруннар, ортузунда хевистиг, улуг көрүнчүктүг болгаш магалыг эки шифонерлиг өрээл. Ол-ла бажыңда столовая база бар.

Күражыл-агыйны биске ында нам организациязының секретары эш Дашням таныштырган.

Бо болза Моол Арат республикада эң-не баштай, 1927 чылда организастаттынган күрүне ажыл-агыйы-дыр. Ол үеде кандыг-даа техника чок, 150 гектар хире тарылга шөлдүг, 100 хире ажылчыннарлыг турган, бүгү-ле чүүлдү хол-биле кылыр. Ам болза 170 тракторлар, 130 ажыг комбайннар, 40 ажыг янзы-бүрү машиналар бар, ажылчыннары 1100 кижи, тарылга шөлү 47 муң гектар ажып турар, сөөлгү чылдарда тараа культураларының тарылгазын улам калбартпышаан, кукуруза, чочак-тараа ышкаш культураларны база хойну тарып турар апарган. Ногаа тарылгазын калбартырынче улуг кичээнгейни салып турар.

1962 чылда план ёзугаар тараа культураларының бир гектардан 9 центнер дүжүдүн алыр тургаш, херек кырында 12 центнер дүжүт алган. Күражыл-агый колдуунда чер ажылдыг, малының бажы 26 муң. Күражыл-агый 5 салбырларлыг, салбыр бүрүзүнде 3 — 4 хову-трактор бригадалыг мал ажылының бригадаларлыг. Мал ажылының бригадалары 6 — 7 одарлардан тургустунган.

Оон ыңай нам организациязының чорудуп турары организастыг болгаш политкижизидилгелиг ажылын эш Дашням тайылбырлаан. Социалистиг чарышты калбартыр, аңаа кижи бүрүзүн хаара тудар, ону улам дээштиг болдурар дээш бүгү-ле чүүлдерни нам организациязы кылып турар.

Чугаалашканывыс сөөлүнде эш Дашням ол ажыл-агыйда Моолдуң күш-ажылдың беш маадырларының чуруун тырттыргаш кылып каан бичии, кончуг чараш плакатты, нам организациязының активчизин шаңнаар бичии кызыл хүндүлел бижикти болгаш ол ажыл-агый дугайында моол чогаалчы Дамбаның бижээн шүлүүнүң чыындызы номну биске белекке берген.

Ол күражыл-агыйның суурун, школазын, эмнелге черин, уруглар садын, чаа тудуп турар чуртталга бажыңнарын көрген бис. Ажыл-агый шапкын хөгжүп турары илдеп.

Оон даартазында, дүъш хиреде Булгон аймакче хаптывыс. Ол аразы үш чүс ажыг километр. Моолдуң соңгу-барыын талазының бойдус-чуруумалы ол орукка көстүр. Бистиң Чедер ховузу ышкаш болгаш оон ыракта делгем ховулар, Чаа-Хөлдүң чал оруу ышкаш, оон-даа төңмес-батпас белдерни эртип чоруп тур бис. Ол аразында оруктуң кайы-бир талазынга шынааларда, эзимнер адаанда 4-5 болгаш оон-даа хөй ак-ак өглер, оларның чоогунда хөй-хөй малдар — хой, өшкү, инек болгаш чылгы оъттап чоруур, чамдык черлерде 5-6 чүс хире тевелерниң кады оъттап чоруурун-даа көрдүвүс.

Оон ийи чүс километр ажыг чоруп турувуста, орук кыйыында бичежек бажың туру, оон бир ийинде база бир өрээлде чаа-ла немей тудуп эгелей берген. Оон чанында ийи чүък машиналары, бир бичежек автобус-даа турар, улус база элээн хөй.

— Бо кайда келдивис? — деп, эш Шарыпов айтырарга, бистиң үдекчивис, ол болза доктаамал өртээл дээрзин биске тайылбырлаан. Өртээлдиң арыг-силии аажок, столоваязындаа үске быжырган хуушуур, сүттүг сарыг шай ижип алгаш, чоруур деп белеткени бээривиске, оон директору келгеш, аалчылар өрээлинде оруннарга бир, ийи-даа шак дыштангаш чорууруңар кончут ээлдек чалады.

Чедер чер ам-даа ырак болганда, директорнуң чалалгазынга өөрүп четтиргенивисти чугаалааш, чоруткан бис.

Оон ыңай база-ла дүдүскектиг, карак четпес ховулар, шыктар эртип чорудувус. Дыка ырак келиривиске, оруктуң кедээ талазында үш өг тур. Эш Шарыповтуң саналы ёзугаар, эң беттинге турган өгге барып кирдивис. Өгнүң ээзи ол черде кедээ ажыл-агый каттыжышкыннының малчыны Доржак болду. Бис кире бээривиске, хүндүлээчел моол ёзу-биле уткуп алдылар, дораан-на аяктарга сүттер, оон соонда хымыс куткаш, элээн болганда ам изиг шайын, кыскан бышкаан эккеп салды.

Малчынның ажыл-амыдыралы-биле таныжып, хөөрешкеш, силерде айтырыг бар бөөр чадавас дидивис. Ол бисче көргеш, улуг тыныгаш.— Менде айтырыг-даа чок ийин, Москвада ужуражыышкын чүү болуп турар ирги?— деп айтырган. Москвага ужуражыышкын дугайында ол үеде чүну-даа дыңнавааныывысты, миниигеп бис. Бистиң ол чоруп турганывыс үези июль айның 16 болгай. Ол үеде Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төлээлери биле Кыдаттың Коммунистиг партиязының төлээлериниң ужуражыышкыны Москвага болуп турганын номчукчулар билир болгай. Моолдуң ол хире ырак бир ховузунда чурттап турар моол арат кижи кыдат удуртукчуларының шын эвес туружунга дүвүреп, ону сонуургап айтырып орарын машинага чоруп ора, чугаалажып, кончуг чепсүндүвүс.

Шала кежээликтеп Булгон аймактың төвү Булгон хоорайга чедип келдивис. Оон бир делгем кудумчузубиле чоруп ора, хоорай төвүнде ийи каът улуг бажыңга келдивис. Гостиницазы ол. Эң-не сайзыраңгай гостиница болду. Бистерни люкстер дээр үш өрээлдиг аңгы номерлерге чаңгыс-чаңгыс кылдыр чыттырып каан. Ванналыг, туалеттиг, улуг шифонерлиг, арыг-силии-даа магалыг өрээл болган.

Оон даартазында бисти Моолдуң араттың революстуг намының Булгон аймак комитединиң бирги секретары эш Нанзал бюро кежигүннери-биле кады бодунуң кабинединге хүлээп алган. Булгон аймак болза Моолдуң Хангай зоназында турар болгаш арга-ховулуг районга хамааржып турар. Соңгу талазы колдуунда даглар, арга-ыяш, а мурнуу талазында арга-ыяш эвээш, колдуу хову.

Аймакта чылда 5 муң тонна далган дээрбедээр бир далган дээрбези, бир чылда 4 миллион тугриктиң продукциязын бүдүрүп үндүрүп турар үлетпүр артели, саржаг болгаш өске-даа продукциялар кылып турар аъш-чем комбинады, бир чылда 3 миллион тугриктиң чуртталга болгаш өске-даа тудугларын кылыр тудуг конторазы бар.

Чер ажылы аймакта сөөлгү үеде аажок сайзырап турар. Тарылга шөлү 30 ажыг муң гектар, оон иштинде тараа культуралары 20 муң гектарда, а өскелеринде мал чеми болгаш ногаа культураларын тарып турар. 16 кедээ ажыл-агый каттыжышкыннары, бир күрүне ажыл-агыйы, 3 машина-мал ажылының станциялары, 3 уксаажыдылга станциялары бар. Кедээ ажыл-агыйны аймак күүскомунуң чанында Кедээ ажыл-агый эргелели удуртуп турар.

Аймактың үлетпүр болгаш кедээ ажыл-агыйы продукция бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының чартык чыл планын чедиишкинниг күүседип турарын эш Нанзал биске сеткил ханып чугаалаан.

Оон ыңай аймакта кадык камгалалының эргелели болгаш улус өөредилгезиниң килдизи ажылдап турар, суму бүрүзүнде эмнелге пунктулары, аймак төвүнде бир улуг эмнелгеден аңгыда сумулар аразының бир эмнелгези база бар.

Нам организациязының чорудуп турары организакчы болгаш политиктиг ажылды тайылбырлавышаан, кедээ черлерде намның өөредилгезин канчаар организастап турарының мындыг сөзүн чижээн эш Нанзал биске чугаалаан. Кедээ ажыл-агый каттыжышкыннарында намның политиктиг өөредилгезиниң четкилери өөредилгезин чылда үш катап чорудар. Чүл дээрге, күзүн, кыжын, чазын үш үеге чаргаш, ол үеде кичээлдээр үелерин айтып каан, чижээ, күзүн болза ажылдавышаан турган бир неделяда хүннүң-не кичээлдээш соксап каар, оон соонда кыжын база ындыг. А чоннуң ортузунга лекция, беседаны агитаторлар үргүлчү чорудуп турар.

Ырак сумуларда лекция хүнү, ыр хүнү, үжүк-бижик хүнү, математика хүнү деп тускай хүннерни доктаадып каан, ол хүннерде чон чыглып келгеш, лекция хүнүнде лекция дыңнап, ыр хүнүнде ырлап, математика хүнүнде сан өөренип, үжүк-бижик хүнүнде бижикке өөренип турар.

Ол-ла чоруп тургаш, Булгон аймактың музейинге чораан бис. Ону дерип кылып кааны чер-ле кончуг көрүштүг: аймакта Социалистиг күш-ажылдың маадырларының чуруктары, аймакта бар бүдүрүлгелерниң бүгү продукциязының дээжилерин делгеп каан, өг херекселдериниден эгелээш, амгы үениң эң эки гардеробтарынга чедир чүү чок дээр. чер, мал ажылындан ап турар продукциязының дээжилерин база делгеп каан.

Булгон хоорайдан үнгеш Архангай аймактың төвү Цэцэрлэг хоорайже чоруптувус. Ол аразы 400 км хирэ. База-ла демги-ле төңмес-батпас ховулар, шынаалар, даглар белдери. Улам ырап бар чорууурга-ла арга-ыяш эвээжеп, даглар бичелеп бар чоруур, ол бар чораш элээн хөй өглерге кирип чугаалажып, ылангыя «Ленинчи орук» болгаш «Хотонт» кедээ ажыл-агый каттыжышкыннарының удуртукчу ажылдакчылары-биле элээн үр хөөрешкен бис. Ховуда малчынның өөнге-даа кире бээрге, кедээ ажыл-агый каттыжышкынының столовазынга-даа кире бээрге, баштай-ла улуг шааҗаң аяк долдур бе хымызы кудар, а өске аъш-чемин оон соонда эккээр, ол чурумну дүрүм чыгы кылдыр ыяавыла сагыыр улус болду.

Каяа-даа чорууурга, чоннуң өөрүшкүзү, ажыл-ишке сорукту черле кончуг. Арат кижи-даа, аймактың удуртукчузу-даа Моолдуң кедээ ажыл-агыйынга сөөлгү үеде чоруткан коллективизацияны кончуг деткип турар. Моолда ам хуу ажылдыг кижи чок.

— Коллективизацияны доосканывыстан бээр ам ийи чыл ажып түр, ону кончуг-ла шын кылган-дыр бис деп миннип турар бис, ам чер болгаш мал ажылы шапкыны-биле сайзырап эгелээн, ажылдаарга безин чиик-тир — деп, намның Аржангай аймак комитединиң ийиги секретары эш Дамдынсүрэн биске чугаалаан.

* * *

— Моолга чораан чер-ле чүнү кончуг магадап сонуургадыңар — деп, Иркутск аэропортунуң интуристер столовазынга, дедир чанып ора, кады чемненип олурувуста, бистиң-биле кады чемненип орган бир офицер айтырды.

— Моол улус совет улустуң ёзулуг өңнүү-дүр, моол улус-биле совет улустуң найыралы бижыг-дыр, Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг лагерьниң өске-даа чурттарының ак-сеткилдиг дузаламчызынга даянып алгаш, моолдар бодунуң чуртунда социализмни бүзүрелдиг болгаш чедиишкиннинг тургузуп турар-дыр. Ону кончуг магадап сонуургадывыс — деп, эш Шарыпов харыылады. Ол кончуг-ла шын харыы болган.

Д. БАЙЫР-ООЛ.

ТЕЛЕГРАФ МЕДЭЭЛЕП ДАМЧЫДЫП ТУР

„КОММУНИЗМ—ОЛ ДЭЭРГЕ ТАЙБЫҢ“

ПАРИЖ. (СЭТА). Бүгү-ле коммунистиг партияларның кады хүлээп алган кол шиитпирлеринден, ылаңгыя чепсегленишкинни дужүрер болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын дээш, дайыннарны туюлунга чедир чайладыры дээш демиселди калбартырынче угланган шиитпирлерден Кыдат удуртукчуларының ойталааны шагда-ла билдингир апарган деп, «Юманите» солуннуң хайгааракчызы Ив Моро «Коммунизм—ол дээрге тайбың» деп эгелиг чүүлүнге бижээн.

Пекинде нүгүл-чөңгээлиг антисоветтиг кандыг кампанияны чорудуп турары база-ла билдингир. Кыдат удуртукчулар Совет Эвилелиниң кызыгаарын хөй санныг хажыдарынга чедип турарын чүү деп билирил? Кыдат революция база-ла оон салгап үнген Октябрь революциязының чуртунга хамаарыштыр ол агрессиг чорукту канчаар билирил?

Шак ындыг таарымчалыг эвес байдалды чок кылыр сорулга-биле Совет Эвилелиниң саналдааны чугаалажыышкыннардан боттарының ойталааның Лениниң салгакчылары бис деп боттарын адаттынып турар кижилер канчап агартып шыдарыл? Ол кем-буруулуг азышкын оларны кайнаар апар чыдарыл?

Кыдат удуртукчулар коммунистиг болгаш ажылчын партияларның 1957 болгаш 1960 чылдарда Чөвүлел хуралдарының хүлээп алган резолюцияларын чүгле хажыдып турар эвес, харын-даа олар Кыдаттың болгаш Индияның чогааткан, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның беш принциптерин база-ла таптай базып турарлар-дыр деп, Ив Моро айыткан. «Олар боттарының үүлгедиглери-биле делегейниң ажылчын шимчээшкининге шыңгыы хораны чедирип, оон сорулгазын хажыдып турарлар».

Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң бүгү төөгүзү тайбың дээш демисел-биле үзүктел чок холбаалыг турган деп, автор сагындырып турар. Кыдат удуртукчуларның тайбыңның херээнге хора чедирер дээн оралдажыышкыннары ленинизмни авантюризм-биле солуур дээн троцкистерниң болгаш бухаринчилерниң кужениишкиннери-биле дөмейлешкек болуп турар-дыр.

„Бүгү улустарның салым-хуузу биске эргим“

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Дайынның болгаш тайбыңның айтырыгларынга Кыдат удуртукчуларының өнчүк-чөңгээлиг туружун сойгалап илередип турар Совет чазактың Медеглелин венгр ажылчы чоннар бүрүнү-биле деткип турар. «Непсабадшаг» солуун Медеглелдиң ийиги кезээниң бүрүн текстизин парлап үндүрген. Ол чүгүла документиниң тайылбырлалын венгр радио болгаш телевидение-биле каш удаа дамчыткан.

«Бүгү улустарның салым-хуузу биске эргим»—деп, «Мадьяр Немзет» солун бижээн.

Тыптып кээп турар маргылдааларны узуткаарынче Совет чазак моон соңгаар-даа бүгү күштери-биле чүткүүр апаар деп, «Непсава» солун айтып турар. Ынчалза-даа Совет чазак марксизм-ленинизмниң принциптеринден чаңгыс базым-даа ойталавас деп, ол солун демдеглээн.

Москва Керээзинге ат салыры үргүлчүлеп турар

Агаарга, космос делгемнинге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын хоругдаар дугайында Москва Керээзинге ат салыры үргүлчүлеп турар. Бүгү диптерниң күрүнелерниң хөй нуруузунуң чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүгзүнүнүң күнүн алган ол документиниң совет экземплярынга сентябрьның 24-те Сан-Марино республиканың төлээлекчизи — даштыкы херектер талазы-биле күрүне секретары Федерико Биджи ат салган.

Агаарга, космос делгемнинге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын хоругдаар дугайында Керээге Москвага сентябрьның 24-ке чедир 83 чурттарның төлээлекчилери ат салган.

* * *

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Агаарга, космос делгемнинге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Москва Керээзинге анаа Гватемала ат салган.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының XVIII сессиязында

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корр. **Л. Величанский** биле **С. Лосевтиң** дамчыдып турары болза:

КНО-нуң Кол Ассамблеязының сентябрь 23-те хүндүскү пленарлыг хуралынга ниити чугаалажыышкынга Дагомеяның, Аргентинаның болгаш Парагвайның төлээлери чүве чугаалаан.

Кол Ассамблеяның XVII сессиязының сөөлүнде эрткен үениң дургузунда эң-не чугула ийи болуушкуннар болган—Москва Керээзинге ат салган болгаш Африканың чаңгыс эвииниң үндезинин салган Африка чурттарының күрүнелериниң болгаш чазактарының баштыңнарының конференциязын эрттирген деп, Дагомеяның даштыкы херектер министри Зинсу чугаалаан.

Дагомея болза Москва Керээзинге бир дугаарында каттышкан чурттарның бирээзи дээрзин сагындырбышаан, Зинсу ол керээни «идегелдиң херели» деп адаан. Ынчалза-даа ол керээни улам ынаӣгы базымнар-биле болгаш эң-не чугула айтырыгларның: ядролуг чепсекти бүдүрерин хоругдаарының болгаш бүгү-ле ядролуг шенелделерни соксадырының талазы-биле дугуржуушкун-биле быжыглаар херек деп, ол айыткан.

Зинсунуң сөзү-биле алырга, чүгле ядро чок зоналарны тургузар чорук дайын кыптып үнген таварылгада ол районнарда чурттап турар улустарны атомнуг дайынның халаптыг уржуктарындан камгалап шыдавас болуп турар. Ындыг болган төлээде, улуг күрүнелерниң аразынга чепсегленишкинни дужүрер дугайында дугуржулга эргежок чугула деп, Зинсу онзалап демдеглээн.

Аддис-Абебага болган конференцияга африка күрүнелер колониализмге удур демиселдиң ниити фронтузун тургузар деп шиитпирлээнин Зинсу медеглээн. Хостуг болур эргелиг улустар амдыызында кулданыышкында артып турда, быжыг тайбың туруп шыдавас.

Мурнунда колония турган чурттар ам КНО-нуң кежигүннериниң үштүң бир кезээ болуп турар. Ынчангаш олар айыыл чок чорук чөвүлелинге, экономиктиг болгаш социал чөвүлелге, КНО-нуң специализастаттынган органнарынга болур-чогуур-биле төлээлеттирген турарын күзеп турарлар деп, Дагомеяның төлээлекчизи онзалап демдеглээн.

Аргентин төлээлерниң баштыңы даштыкы херектер министри Хуан Кордини хөгжүп турар чурттарны көдүрериниң айтырыгларынга кол кичээнгейни салган. Экономика талазы-биле хожудангай чорук дээрге миллион-миллион кижилерге аштыг, дүмбей-бүдүүлүк чорук болгаш аарыг-аржык-тыр. Ынчангаш КНО экономиктиг хөгжүлдениң айтырыгларынга улуг күштерни болгаш кичээнгейни салыр ужурлуг деп, ол онзалап демдеглээн.

Аргентинаның бодап турары-биле алырга, хөгжүп турар чурттарның экономиктиг деңшилгезинге идиглиг болур ужурлуг кол базым болза делегей садыының бүгү структуразын өскертири болуп турар. Чаа структура болза делегей садыында бүгү-ле шаптыктаашкыннарны чайладыр болгаш чүгле чиг-эттиг эвес, харын-даа белен барааннарны болгаш чартык фабрикаттарны үндүр сөөртүрүнүң болдувар аргазы-биле хожудангай чурттарны хандырар ужурлуг. Садыгның болгаш хөгжүлдениң айтырыгларының талазы-биле КНО-нуң делегей конференциязын чыылдырарын Аргентина чогум-на ынчангаш кужениишкинниг деткип турар болгаш ону улуг ужур-дузалыг деп көрүп турар деп, Кордини чугаалаан.

Англияның эжелеп алганы Мальвин (Фолкленд) ортулуктарны Аргентинага эгидип бээриниң дугайында айтырыгны Аргентинаның даштыкы херектер министри көдүрген.

КНО-нуң кежигүннериниң саны дыка көвүдээни-биле холбаштыр, ол организацияның кол органнарын калбартыры чугула деп, Аргентинаның төлээзи айыткан.

Бичии чурттар чепсегленишкинниң эндере бүдүреринге киришпейн турар болза-даа, олар база-ла оон эвээш эвес кагыгдап турар деп, Парагвайның даштыкы херектер министри Рауль Сапена Пастор онзалап демдеглээн. Ындыг болган төлээде, олар чепсегленишкинни дужүрер дугайында чугаалажыышкыннарның чедиишкинниг болурунга бүгү хемчег-биле идиглиг болур ужурлуг деп, Пастор медеглээн.

Парагвайның делегады даштыкы садыгда деп эргелиг эвес чорукту узуткаарының эргежок чугулазын бодунуң чугаазынга айыткан. Бир эвес делегей рыногунга өртектерниң деңзигүүрүн чиг-эттиң үндүр сөөртүп турар чурттарга ажыктыг кылдыр өскертпес болза, экономиктиг колониализм хевээр артар апаар деп ол айыткан. Монополияларның күткүп турар өртектериниң политиказы чүге чедирип турарын ол бодунуң чурттуунуң чижээ-биле тодаргай көргүскен.

1950 чылдан эгелээш Парагвай үндүр сөөртүр чүүлдерниң үш катап көвүдеткен, ынчалза-даа чиг-эттиң үнезиниң кудулааның уламындан үндүр сөөртүп турар чүүлдерден ам 1950 чылда турганы ышкаш ол хире-ле түүнү ап турар. Ол-ла үеде Парагвайның даштыкыдан садып ап турар үлетпүр барааннарының өртээ ийи катап өскен.

Делегейниң янзы-бүрү районнарынга, ылаңгыя Латин Америкага ядро чок зоналарны тургузарын Парагвайның даштыкы херектер министри деткээн. Ынчалза-даа оон бодалы-биле алырга, Латин Америкага ядро чок зонаны тургузарының дугайында чугаалажыышкыннарны КНО-га эвес, а америк күрүнелер организациязынга чорудар ужурлуг болуп турар.

Мурнуу-африка республиканың чазааның аймак-сөөк ылгаар политиказын парагвай делегат эң-не шиитпирлии-биле буруу шапкан.

Хуралдың төнчүзүнде Аргентинаның даштыкы херектер министринге допчу харыы кылдыр Англияның төлээлекчизи чүве чугаалаан.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң Кол Ассамблеязының XVIII сессиязынга үргүлчүлеп турган пленарлыг хуралдар-биле чергелештир, чамдык комитеттер — алдыгы (юридиктиг) комитет, администрация болгаш бюджет айтырыгларының талазы-биле комитет ажылдап эгелээн.

Скоплеге (Югославия) болган чер шимчээшкини-биле холбаштыр хемчеглер дугайында 37 чурттарның саналын хүн айтырыының немелде 83-кү пунктузу кылдыр Кол комитетке бадыладыры биле дамчыдып берген. Уругларга дузаламчы көргүзер талазы-биле КНО-нуң фондузу сентябрьның 23-те чүс мун долларны Скопледе уруглар албан черлерин катап тургузары-биле тускайлап берген.

Эртенги пленарлыг хуралга ниити чугаалажыышкыннарны үргүлчүлээнде бир дугаарында франкочу Испанияның даштыкы херектер министри Кастиэлья чүве чугаалаан. Испанияның болгаш африка чурттарының «эрге-ажыктарының ниити чоруунуң» дугайын чүлчүрүп, франкочу эвээш эвес чүүлдү чугаалаан. Төп Африкада Испанияның эжелел черлери—колониялар эвес, а «испан девискээрниң кезээ» дээрзин бадыткаарын ол оралдашкан.

Күрүнелерниң колдуг хөй нуруузунуң Москва Керээзинге каттышкан чоруу—улустарның тайбынче чаныш-сыныш чок чүткүлүнүң көргүзүг-дүр деп, Тунистиң даштыкы херектер талазы-биле күрүне секретары Монжи Слим демдеглээн. Чепсегленишкинни дужүрер талазы-биле 18-тиң Комитединде кирип турар күрүнелерниң чөвүлел хуралын эң-не бедик деңнелдиң удуртукчу ажылдакчыларының киржилгези-биле чыылдырар дээн совет санал онза солун болгаш чепсегленишкинни дужүрерниң айтырыын туюлунга чедир шиитпирлээринге чедирер аргалыг болуп турар деп, Слим онзалап демдеглээн.

Колония чурттарга болгаш улустарга хамаарышпас чорукту тыпсыр дугайында Декларацияны хүлээп алганының соонда үш чыл эрткенде, Африканың барык-ла үштүң бир кезээ колониализмниң эрге-чагыргазында хевээр артып турар-дыр деп, Слим уламчылаан. Деколонизацияның тайбың аргалар-биле чедип алыры Каттышкан Нациялар Организациязынга шылаттынар деп идегел бар. Ынчалзажок ындыг шорулгактыг айтырыг тургустунуп келир: Африкада колониалдыг системаның артыышкыннарын узуткаарда чепсектиг демиселге ынаныр апаар чүве бе.

Айыыл чок чоруктуң чөвүлелинде болгаш КНО-нуң өске-даа удуртур органнарында олуттарның чөптүг үлүг-хуузун африка чурттарга тыпсырын Тунистиң делегады негээн.

Канаданың премьер-министри Л. Пирсонунуң илип үндүргени, онза хемчеглерни чорудары-биле КНО-нуң доктаамал полиция күштерин тургузарының төлевилелин Голландияның даштыкы херектер министри Лунс деткээн.

Перунуң даштыкы херектер министри Швальд бодунуң чугаазынга бодунуң чуртунуң иштики айтырыгларын колдады чугаалаан. Перунуң экономиктиг бергедээшкиннериниң дугайын, чуртта ядарадың болгаш бүдүүлүк чоруктуң калбарганының дугайын ол чугаалаан. Делегей айтырыгларынга допчузу-биле доктаагаш, Перунуң даштыкы херектер министри ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында Москва Керээзин деткээн болгаш ядро чок зоналарны тургузар дугайында саналдарны боттандырарынче кыйгырган.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының эртенги хуралы сентябрь 24-те оон-биле доозулган.

Күштүг болдурган

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Бадылаашкынның колдуг хөй нуруузу-биле — 19 бадылаашкыннарга удур, 80 бадылаашкыннар-биле АКШ-тың сенаты күштүг болдуруп бадылаар дугайында резолюцияны хүлээп алган болгаш агаарга, космос делгемнинге болгаш суг адаанга ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында 1963 чылдың август 5-те АКШ-тың, Англияның болгаш ССРЭ-ниң өмүнээзинден Москвага ат салдынган Керээни күштүг болдуруп бадылаарынга бодунуң сүмезин болгаш чөпшээрежилгезин берген.

БЕН БЕЛЛА: бисти ойталаарынче албадап шыдавас

ПАРИЖ. (СЭТА). «Бүдүрүлгениң бүгү-ле чепсектерин алжир ажылчы чоннарның холунга дамчыдып бээр бис»—деп, Алжир хоорайда бот-эргелел комитединиң контролюнче шилчип турар бүдүк бүдүрүлгезин ажылдарының ёзулалынга президент Бен Белла медеглээнин Франс Пресс агентилел дыңналдып турар.

«Социалистиг оруктан чаңгыс базым-даа ойталаар кылдыр бисти албадап шыдавас дээрзин мен быжыы-биле медеглеп тур мен». «Бо ёзулал болза дерин теп ажылдап турар ындыг кижилерниң холунга бүдүрүлгениң чепсектерин дамчыдып бээрин айтып турар, шилип алган социалистиг орукту болунуң чүүлдүгзүнүп турарын чоп чаңгыс эп-сеткил-биле илереткен төөгүлүг үеде болуп турар-дыр»—деп, ол уламчылаан.

Мурнунда күш-ажылдың үре-түңнелдери француз буржуйларга ажыглал болуп турган дээрзин сагындырбышаан, президент Бен Белланың чугаалааны болза: «Бөгүн ажылчыннарның күсели-биле байып турар мангыстарны моон соңгаар тургуспас бис».

ТРАНСПОРТЧУЛАР ТИИЛЭЭН

Бут-бөмбүүнүң талазы-биле хоорайның кубогун чаалап алырынга демисел средада Кызылдың «Совет Тываның беш чылы» стадионунга уламчылаан. Ужуражылгага транспортчулар биле тудугжулар коллективтериниң командалары киришкен.

Оюннуң баштайгы чартыы доостур четкиже, сан ажыттынмаан, а демисел шыңгыы болуп, бөмбүк ол-бо талаларынче октаалып-ла турган. Чапсарга чеди минута четпейн турда, Владимир Тадар-оол транспортчуларның хаалгазынче бөмбүктү кийир тепкен. Тудугжуларның саны 1:0 апаарган.

Республиканың бут бөмбүүнүң талазы-биле чемпиону транспортчулар командазы кичээнгейни угландырып эгелээн. Ынчалза-даа оюннуң төнчүзүнге чедир 15 минута арткыже сан өскерилбээн.

Юрий Белостоков санны деңнештирипкен. Оон эгелээш-ле, транспортчулар бөмбүктү үш удаа кийир тепкеш, ниитизи-биле 4:1 санга тиилээн. Хоорайның кубогун олар чаалап алган.

В. КРАСНИКОВ.

Хакасияның шии театры—Тывага

Кожавыста Хакас автономнуг областың шии театрының артистери чоокта чаа биске чораш барган болгай. Олар кызылчыларга болгаш республиканың чамдык районнарынга солун шиилерни, концерттерни көргүскеннер.

ЧУРУКТА: В. Шекспирниң «Отелло» деп классиктиг шиизинден көргүзүг. Отеллонуң ролюнда артист А. Т. Шетинин, Э. Милияның ролюнда РСФСР-ниң алдарлыг артизи К. С. Чаркова.

Фото Е. АБРАМОВТУУ.

Л. Толстойнуң автобиографиялыг трилогиязын экранчыткан

МОСКВА. (СЭТА-ның корр.). «Дайын болгаш тайбың» деп фильмниң сценарийзының авторларының бирээзи — кинодраматург Василий Соловьев ам Л. Толстойнуң «Чаш чорааны», «Элээди чорааны», «Аныяк чорааны» деп трилогиязын кинематография вариантызы-биле ажылдап кылып турар. В. Соловьев ону кино-чуруктуң тургузукчузу болур—аныяк режиссёр Эдуард Бочаров-биле кады тургузар.

— Мен бодаарымга, экранчыдарының ылаптыг болуру литературлуг оригиналдан эң-не делгеренгей кылдыр кылырындан хамаарышпас эвес деп СЭТА-ның корреспондентизинге чугаазынга В. Соловьев айыткан. Экранчыдарының ылаптыы — ол дээрге чогаалдың угаан-бодалын, оон хөөн-байдалын билирин арттырары-дыр, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, аңаа янзы-бүрү ужур-утказыг кинематографиялыг хевирни тып билири болур.

Бир эвес биске Толстойнуң романының сагыш-сеткилин — оон маадырының аажы-чаңчыя сеткилиниң арыын болгаш нүүшүн (Чернышевскийниң тодаратканы-биле)—дамчыдып берип шыдаар болзувусса, оон үндезининге чүгле бирги ном болгаш оон-биле логика талазы-биле харылзашкан ийиги номдан үзүндү салдынган-даа болза, сценарийни бүрүн доозулган чогаал болур.

Материалды шилип алырының ындыг принцивин сценарист бүгү трилогияның иштинден чүгле бирги номну—«Чаш чорааның» допузу-биле хүлээп көрүп турар мен деп, амыдыралының сөөлгү чылдарында бижээн Толстойнуң бодунга барымдаа болдуруп турар.

Сценарист болгаш режиссёр бо фильмни делгем, амыдырал дугайында ханы сагыш-сеткил долдунган кылдыр бодап турарлар. Ол бодалга кино-чуруктуң композициязы чагырткан: ол композиция бодунуң чаш чорааның дугайында бичии-николенькааның сактыышкынынга тургустунган.

Ындыг арга болза, Толстойнуң сүмелеп бергени ышкаш-тыр деп, В. Соловьев чугаалап турар. Романда углады келген маадыр, чаш чорааның дугайын сагынмышаан бодунуң бүгү-ле үүлгедиглерин анализтеп турар.

В. Соловьевтуң бодалын ёзугаар алырга, экранче шилчиткен ындыг арга романны ханы поэтиктиг, музыкалыг калбак-делгемин кинога катап тургузарынга дузалаар дуңгуур ол болур.

Фильмни М. Горький аттыг студияга тырттырар. Ол хевээрзин чурукка тырттырары Ясная Полянага болур болза чогумчалыг болурун авторлар кончуг күзеп турарлар.

Улусчу Венгриядан медээлер

ВЕНГРИЯНЫҢ СУДНОЛАРЫ

Чүък сөөртүр Совет флотка 2000 аъч күштүг «Москва» деп аттыг чаа судно немешкен. Ону венгр инженерлер чогааткан болгаш Венгрияның судно тудар заводунга кылган. Ам-даа 24 шак ындыг суднолар-ны кылып бээрин Совет Эвилели чагаан.

Амгы үеде Венгрияның телевиделел кылыр бюроларында суг кырынга чалгыннарлыг бирги венгр суднонуң телевиделелин ажылдап кылып турар. Суг кырында чалгыннарлыг моторлуг хемени бүдүрүп үндүрүп эгелээн болгаш оларны садар дугайында чагыгларны даштыкыдан алган.

Венгрияның судно тудугжуларының алдары делегейге алгаан: амгы үеде Венгрия делегейниң 55 чурттарынга суднолларны тудуп турар. Ында күш-культураның хемелерин, пассажирлер болгаш чүък сөөртүр суднолларны, суг кырынга турар краннарны, судно тудуунуң өске-даа кылыгларын бүдүрүп турар.

Венгр үлетпүрүнүң ол адырының хөгжүлдезиниң 20 чыл планын эрткен чылын ажылдап кылган. Сөөлгү 5 чылда ийи катап улгаткан бүдүрүлгениң хемчээлиниң өзүлдези-биле чергелештир продукцияның ассортиментизин калбартып, чаа хевириниң суднолларын тургузуп, оларны бүдүрүп үндүрерин планда көрген.

Суднону ол чурттуң үлетпүр хөгжүлдезиниң дугайын херечилеп турар кол чүүл кылдыр санап турар. Оң тургузарынга бүдүрүлгениң чүүл бүрү адырларының үлетпүрү киржип турар. Венгрияның судно тудугжулары даштыкыдан чаа-чаа чагыгларны хүлээп ап турар.

БОЙДУС ГАЗЫН—ДОМНАЛАРЖЕ

Домениг печкаларга оттулар чүүл кылдыр херглеп турар улуг өртектиг коксту суук азы газ хевирлиг кывар чүүл-биле солуурун калбаа-биле ажыглаар дугайында айтырыгны Мишкольцада оттулар чүүл техниказының эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчылары үр үениң дургузунда шиитпирлеп келген. Коксту камнаарының эң ажыктыг аргазы болза печкаже киир үрдүрүп турар агаарның температуразын бедидери ол деп санап турган. Ынчалзажок агаар чылыдар херекселдиң тургузуу болгаш материалы аңаа шыдампайн үрели бээр турган. Ынчалза-даа байыдып каан оттулар чүүлдү кыпсырынга, тодаргайлаарга, коксту ажыглаарын эвээжедип турган чиник өртектиг бойдус газын калбаа-биле ажыглап болур агаар чылыдыкчызын венгр тускай эртемниглер чогаадып кылган.

Ленин аттыг металлургия комбинадының № 2 доменниг печказында агаар чылыдыкчызын чаа төлевилел ёзугаар эде дерип каан. Оон түңнелинде коксту херглээри 10 ажыг хуула кызырылган. Ол чаа чүүлдү Диошдьөрниң болгаш Озданың доменниг печкаларынга ажыглаар болгаш ол чорук даштыкыдан кээп турар он-он мун тонна коксту камнап алыр арганы бээр.

«ОРИОН» 50 ХАРЛААР

Будапешттиң «Орион» заводунуң коллективи бүдүрүлгезиниң 50 чыл болган оон бо чылын байырлаар. Ол үениң дургузунда электри лампалары бүдүрүп үндүрер улуг эвес бүдүрүлгеге 2 миллион 300 мун радиоприёмниктерни болгаш 500000 ажыг телевизорларны бүдүрүп үндүрген амгы үениң радио-телевизор комбинады кылдыр чаартынган. Ол продукцияның улуг кезиин үндүр садып турар.

Ам ол завод 1950 чылга бодаарга чеди ажыг катап хөй продукцияны бүдүрүп турар. Ол бодунда турар фабрика-завод школазынга болгаш мергежил бедидер талазы-биле чүүл бүрү курстарга бедик мергежилдиг кадрларны белеткеп турар. Ам «Орионнуң» 39 ажылчыннары университетте, 100 хире — техникумда болгаш 48 кижи гимназияда өөренип кирген.

«Орионнуң» 50 хар харлаары бо чылын оон амыдыралынга чаа үе эгелээр — радиоприёмниктер болгаш телевизорлар бүдүрер талазы-биле улуг дуржулгалыг ол завод амгы үениң микро чалгыглыг херекселдерин бүдүрүп үндүреринче чоорту шилчиир. Ол чорук 50 чыл оюн байырлап турар заводтуң мурнунга улам делгем орукту ажыдар.

ТАРААЧЫННАР ӨӨРЕНИП ТУРАР

Кодээ ажыл-агыйы бүдүрүлгезиниң кандыг-бир адырының талазы-биле билиг берип турар кодээ ажыл-агыйының тускай курстарынга өөренип кирээр тараачыннарның саны Венгрияда чыл келген тудум өзүп турар. Бо чылын 68 мун кооперасчы тараачыннарны өөредир 2530 шак ындыг түр сургуулдарны ажыдарын планнаан. 3 чылга таарыштырган 450 шактыг өөредилге программазы теоретиктиг кичээлдерни улуг кооперативтиг ажыл-агыйның чорударының практиказы-биле холбаштырар. Өөредилге доозулган соонда тускай эртемниглерниң херечилерин дыңнакчыларга тывсыр.

ҮРЕЗИН ЧОК АРБУЗ

Дунай болгаш Тисса хемнерниң аразынга тарыыр үрезин чок арбузту үндүрер талазы-биле дуржулганы кодээ ажыл-агыйының шинчилел институдунда ийи чыл ажыг чорудуп турар. Венгр селекционер хайнактаашкынны чорудуп турган. 12—15 хуу чигирлиг, 3—4 килограмм деңзилиг ындыг арбузту өстүрүп алган. Ол сорт бодунуң шынарының талазы-биле үрезин чок арбузтуң япон сорттары-биле дөмейлежип турар.

Митрофан ПОПОВ,
СЭТА-ның корреспондентизи.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур. Чамдык черлерге чаашкын чаар. Кызылга чаашкын улуг эвес болур. Хат ийтавында. Агаарның температуразы: республикага — 11 — 16, а Кызылга — 13 — 15 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Ыраакта душтук» 10, 12, «Иоланта» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Баштактаныл-даа, шыңнап-даа» 11.15, 1.15, 3.15, 5.15, «Ядыының чугаазы» 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Черле танцылаар мен» 10.30, 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Николас Никльбитиң чурттаагазы болгаш ужуралдары» 5.15, 7.15, 9.15, «Арыг дээр» 3.15 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Шетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13; харысаалгалыг секретарының 23 — 35, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25—38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31 — 75, корректорларының 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01359 Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. СЕНТЯБРЬ 28 СУББОТА № 231 (5635)

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн-чүктүң комсомолчу шалыпчы тудугларының аныяк тудугжуларының слёду

КРАСНОЯРСК. (СЭТА-ның тускай корреспондентилери Б. Лукьянов биле А. Сашининиң дамчытканы). Сентябрь 26-да маңаа Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн-чүктүң шалыпчы комсомолчу тудугларының аныяк тудугжуларының слёду ажыттынган.

Хүннүң чугула болуушкуну болза СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң слёттуң киржикчилеринге чедирген байыры болур. Элээн каш минуталарда оолдар болгаш кыстар диңмиттиг-биле алыш часкап турганнар. Залга кыйгылар дыңналып турган: «Ленин бистиң-биле!», «Коммунизм!», «Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга алдар!», «Н. С. Хрущевка баштаткан СЭКП-ниң ленинчи ТК-зынга алдар!»

ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары С. П. Павлов слётту ажыткан. Слёттуң сорулгазы — эң чугула тудугларга Ленинчи комсомолдуң шефтээшкининиң түңнелин үндүрери, мурнакчы дуржулганы өөренири. Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн-чүктүң чаартылгазынга аныяктарның киржилгезиниң улам ыңайгы планнарын ажылдап кылыры болур деп, ол онзалап демдеглээн.

«Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн-чүктүң Бүгү-эвилел шалыпчы комсомолчу тудугларынга бүдүрүлге күчүлерин ажыглаалга киирерин хандырар талазы-биле сорулгалар дугайында» бодунуң илеткелинге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күртүдүуну даргазы И. Т. Новиковтуң демдеглээни болза, тудугнуң калбак хемчээлиниң болгаш темпилериниң талазы-биле Совет Эвилели делегейде бирги черни ээлеп турар. Бистиң улус ажыл-агыйынга капитал салымыышкыннарының хемчээли эрткен 10 чылдарда барык-ла үш катап өскен. Бедик хөгжүлделиг чурт — АКШ-та безин капитал салымыышкыннарының хемчээлиниң чылда ортумак өзүлдези сөөлгү он чылдарда ийи хуудан эвээш болуп турда, Совет Эвилелинде ол барык-ла 12 хууга дециежип турар.

Чеди чыл планынга хамаарыштыр дөрт чылдарда чуртка 3700 улуг үлетпүр бүдүрүлгелерин тудуп киирген, электростанцияларга 28 миллион киловатт чаа-чаа күчүлер ажыглаалга киирген деп илеткелчи дыңнаткан. Шак ол-ла үеде ажылчы чоннар ниити шөлү 325 миллион квадрат метр дең ажып турар 9 миллион чурттаалга бажыңнарын алганнар.

Сибирьниң, чурттуң чөөн болгаш соңгу районнарының бүдүрүкчү күштериниң улам ыңайгы дүрген хөгжүлдези ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң чеди чыл планы-биле, СЭКП-ниң программазы-биле көрдүнген. ВЛКСМ-ниң XIV съездизинге чүве чугаалавышаан, Никита Сергеевич Хрущев болза, чоңга чаа-чаа байлакшылдарны бээр дээш улуг походче үнүүтеринче Сибирьниң, Ыраккы Чөөн-чүктүң ажыглаттынмаан черлерин шиңгээдип алырынче, аңаа чаа-чаа заводтарны, хоорайларны тударынче оларны бистиң Төрээн чуртувустуң улуг-улуг экономиктиг болгаш культурлуг төптери болдурарынче аныяктарны кыйгырган деп, Т. И. Новиков сагындырган.

Ам Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн-чүктүң калбак делгемнеринде он-он улуг бүдүрүлгелер, бүдүрүлге комплекстери, кайгамчык улуг энергетиктиг тудуг черлери бедип үнүп турар. Бүгү-ле тудугларда кайгамчыктыг аныяктар ажылдап турар, оларның иштинден 34 онза чугула тудугларны шалыпчы комсомолчу тудуглар деп чарлаан. Коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга Ленинчи комсомолдуң аныяк тудугжулары — Братск ГЭС-тиң, Назаровск ГРЭС-тиң бирги ээлчээниң, Братск-Иркутск электродамчыдыгга шугумунуң тудугжулары, Абакан-Тайшет демир оруунуң тудугжулары болгаш өскелер-даа улуг салымыышкынны киргеннер. «Дүрген, чиик өртектиг, шынарлыг тудар» деп лозуң аныяк тудугжуларның туку болу берген.

Илеткелчи тудугжуларның сорулгаларынга тодаргайы-биле доктааган. Ам онза кичээнгейни химиктиг чемишчидилгелер заводтарын тударынче угландырары чугула. Братск ГЭС-тиң катап хөделдирип киирген агрегаттары-биле ажылдап кылып турар электроэнергияның канчаар-даа аажок улуг санын ажыглаарынга Братск ГЭС—Тайшет болгаш Назаровск ГРЭС—Новоангарск аразының электродамчыдыгга шугумунуң тудуун дүрген доозар херек. Бүдүрүлгениң болгаш транспорттуң 36 эң чугула тудугларының тудуун болгаш ажыглаалга киирерин чылдың төнчүзүнге чедир доозар. Бирги чергениң сорулгазы болза тудугнуң бот-үнезин чиигедири, ооң шынарын бедидери болур.

Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн-чүктү чаартырынга улуг роль аныяктарга онаажып турар. Сөөлгү он чылдарда маңаа 600 муң хире оолдар болгаш кыстар келген.

СУГГАТТЫГ ЧЕРЛЕРНИҢ БАЙЛАКТЫГ АРГАЗЫ

Н. С. Хрущев Кубаньның совхозтарында

КРАСНОДАР. (Парлаанга белүү). Кубаньның чери чаагай, кижиниң күш-ажылын ол харам чокка төлеп бээр. Кубаньның чер ажылдакчылары боттарының чедиишкиннери-биле бо чылын онза өөртүп турар. Усть-Лабинскиниң бүдүрүлге эргелелиниң тараажылары көдээ ажыл-ишчилериниң бүгү-эвилел чарыжының эгелекчилери болуп үнгеш, сезен ажыг муң гектар черниң гектар бүрүзүнден 40 центнер тарааны ажаап алган. Ол — кайгамчыктыг күш-ажылчы тиилелге-дир! Боттарының бир чер чурттугларының соруктуг киирип турар чижээн бүгү крайның тараажылары эдерген. Төрээн чуртунуң мурнунга боттарының бедик хүлээлгелерин күүседир дээш чүткүлдүг демиселди кубаньчылар чорудуп турарлар. Олар чурттуң шыгжамырынче 175 миллион пуд тарааны шагда-ла урган.

Сөөлгү чылдарда крайның колхозтары болгаш совхозтары черни ажыктыг ажыглаар талазы-биле улуг ажылды кылганнар. Күзүн чажып тарыыр кызыл-тас, чигир свёклазы, кукуруза, чочак-тараа ышкаш ындыг үнелиг культураларның тарылга шөлдерин калбарткан, оларның дүжүттүү өскен. Ристиң, кукурузаның болгаш өске-даа культураларның бедик болгаш турушттуг дүжүттүг болурун магадылап турар суггаттыг чер ажылы улам калбаа-биле хөгжүп турар. Бир эвес он чыл бурунгаар суггарылгалыг кол культура — рис крайга 12,8 муң гектар черни ээлеп турган болза, бо чылын ол — 41 муң ажыг гектарны ээлеп турар.

Кубаньның элээн каш ажыл-агыйларында суггарылгалыг чер ажылының үнелиг дуржулгазы чыылган, ол херекти эки билир хөй кижилер — агрономнар, бригадирлер, звеночулар, суггарыкчылар өскен.

Чижээлээрге, Славянск бүдүрүлге эргелелиниң Красноармейск совхозунуң рисчилери бедик дүжүттүң тергиин мастерлери болу берген. Ол ажыл-агый Кубаньның алдыы талазында туруп турар. Мында, мурнунда тулаа турган черлерде рис тарылгазы чыл-чылы-биле калбарып, тарааның ниити чыылдазы көвүдеп турар.

Сентябрьның 25-те Красноармейск совхозка СЭКП Төп Комитединиң Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев болгаш СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. И. Воронов чораан дээрзин моон мурнунда дыңнаткан болгай. Оларның-биле кады партияның Краснодар крайкомнарының бирги секретарлары — көдээ ажыл-агыйның Г. И. Воробьев, үлетпүрнүң — А. И. Бачанов, крайкүүскомнар даргалары Н. Т. Трубилин болгаш А. И. Чуркин олар база чеде бергилээн.

Рис шөлдеринде ам кидин ажыл — дүжүт ажаап алышкынны чорут турар. Чамдык черлерде ристи кезип, тавычалай салып турар, бир чамдык черлерде рис кургай берген болгаш ону бастырып турар. Бүгү бол ажылдарны механизастаан.

Машиналар рис шөлүнүң кыдыынга тургулапкан. Мында ристи чаа кезип эгелээн. Эш Н. С. Хрущев ажылчыннар болгаш тускай эртемниглер-биле чылыг мендилешкен.

— Бо участокта дүжүт кандыгыл?— деп, Никита Сергеевич айтырган.

— Гектардан-на 50—55 центнерни бастырып алыр бодап турар бис,— деп, совхозтуң директору чугаалаан.

— А совхозка ниитизи-биле чежени ажаап алыр бодап турар силер?—деп, Н. С. Хрущев айтырып салган.

— Чижек-биле 40—45 центнер,— деп, совхозтуң директору харылаан.

Ристиң аназы-бүрү сорттарының өзүп быжарының үези кандыгыл, ажаап алышкын эгелээр мурнунда шөлден сугну каш хонук бурунгаар бугаларда аскып каантарыл, рис саваның канчаар ажыглап турарыл дээрзин Никита Сергеевич сонуурган.

— Рис саваны — малга эки чем,— деп, салбыр эргелекчизи агроном В. Е. Светличный чугаалаан.

— Кызыл-тастың болгаш арбайның саванындан ол дээре,— деп, Славянск парткомунуң секретары А. С. Эктов немеп каан.

Комбайнер Юрий Земляный-биле болгаш оон дузалакчызы Владимир Курячий-биле, совхозта херээжен ажылчын Клавдия Федорова-биле эш Н. С. Хрущев чугаалажып, тарааны бастырып турарының, машиналарның бүдүрүкчүлүүнүң, ажыл төлевириниң дугайында айтыргылаан.

Суггарыкчы болгаш оон-биле кады лафеттиг жатканың машинизи С. А. Ястребов гектардан 60 центнер тарааны ал турар бис деп дыңнаткан.

— Багай эвес-тир,— деп, Никита Сергеевич аңаа ынча дээн.

Чүгле Ястребов эвес, харын база өске-даа суггарыкчылар — Н. Ф. Филь, Т. Ф. Белая, А. А. Козуб олар боттарының быжыглаттырган черлеринден гектардан-на 55—60 центнер ристи өстүрүп ап турарлар. Совхозтуң улуг рисчизи Т. А. Портнов сөөлгү дөрт чылдарда гектардан-на 60—73 центнер тарааны ажаап ап турар.

Красноармейск совхоз — хөй орулгалыг ажыл-агый. 1961 чылда ол 1,6 миллион ажыг, а 1962 чылда—ийи миллион хире рубль орулгалыг болган. Мында тарылганың гектар чер бүрүзү 400—500 рубль орулганы бээр. Эң-не хөй орулга — рис тарылгазында. Центнер ристиң бот-үнези 8—9 рубль.

Ынчалза-даа совхозтуң рисчилери оон-даа чиик өртектиг ристи алырынга бүгү аргалары бар. Ол дугайында черни улам эки ажыглаар, участок бүрүзү доктаамал ээлиг турар кылдыр, рис шөлдеринге ажылды ынчаар организастаар херек. Бо талазы-биле механизастаттынган звенолар тургузарының дуржулгазын бүгү хемчег-биле нептередири чугула болуп турар. Совхозта дөрт звено ажылдап турар. Оларны дуржулгалыг механизаторлар — рисчилер Анатолий Удалов, Иван Чаун, Николай Вдовченко болгаш Павел Зиновьев олар баштап турарлар. Звеноларга чер участоктарын болгаш эргежок чугула техниканы быжыглаан. Ристи өстүрүп алырынга күш-ажылды ынчаар организастаарының улуг ажыктыын практика көргүскен. Рис шөлүнге доктаамал ээ—хөрзүннү белеткээринден эгелээш, дүжүттү ажаап алырынга чедир бүгү ажылдарны күүседип турар механизастаттынган звено бир апарган.

Красноармейск совхозтуң шөлдерин Никита Сергеевич Хрущев ийи хире шакта кирген. Машиналар рис шөлдериниң, кукуруза шөлдериниң, винеградниктериниң, садтарының чаны-биле хап чоргулапкан. Эш Хрущев совхозтуң салбырларынга барып, шөлдерни суггарарының системазы-биле таныжыкан. Оон соонда ол төп суурже чорупкан. Аңаа Культура бажыңынга бөлүк ажылчыннар болгаш тускай эртемниглер Никита Сергеевичиниң чылыы-биле уткааннар.

Хөөчүн ажылчын — дарга Иван Феофанович Бондаренко орус чаңчыл ёзугаар түстүг улуг хлебти эргим аалчыга тудускан. Чаңчыл болган ол хлебтиң чанында — бызырып каан ристиг аяк. Никита Сергеевич хлебти болгаш ристи амзап көргеш, хүндүлеп турары дээш четтиргенин илереткен.

Совхозтуң конторазынга ажыл-агыйның удуртукчулары-биле болгаш тускай эртемниглери-биле Н. С. Хрущев чугаалашкан. Славянскиниң бүдүрүлге эргелелиниң ажылдакчылары база аңаа киришкен.

Совхозтуң директору А. И. Майстренко ол ажыл-агыйның экономиктиг көргүзүглерин чугаалап берген. Мында тараа культуралары 7616 гектар черни азы бүгү шөлдүң 74.5 хуузун ээлеп турар. Оларның иштинден — 4549 гектар рис, 686 гектар — күзүн чажып тарыыр кызыл-тас болгаш 700 гектар—кукуруза тараазын ажаап алыры ээлээн. Мал чеми культуралар тарылга ээлчештирилгезинде 2.5 муң гектарны ээлеп турар—мында колдуунда кукурузаны силоска болгаш чигир свёклазын өстүрүп турар.

Культураларның дүжүүү кандыгыл? Бо чылын совхозтуң коллективи гектардан-на ортумаа-биле 30.4 центнер кызыл-тасты ажаап алган. Рис гектардан-на 45 центнер алдынар деп турар.

— Гектардан-на 60—70 центнер ристи алыр төлээде, улам бедик деңнелге чедир көдүрүлүрүнге силерге чүү кызаа чогуурул?— деп, эш Н. С. Хрущев айтырган.

— Хамыктың мурнунда рис шөлүнде бугаларны чаарты кылыр, оларны алгыдар болгаш деңнештирер апаар,— деп, эш Майстренко харылаан.

— Тулаалыг бир гектар черни рис тарыыры-биле белеткээри кайы хире шүүделдиг болурул?— деп, Никита Сергеевич сонуурган.

— 1200 рубль болур,— деп, тускай эртемниглер харылааннар.

— Силерниң ажыл-агыйыңар эки ажыл-агый ышкаш-тыр — деп, Никита Сергеевич чугаалаан. Ынчалза-даа ристиң дүжүү бедик эвес-тир. Рис ышкаш ындыг культурага гектардан-на 40 центнер алыры—хөй эвес-тир. Ынчаарга оон арыг тараазы оон-даа эвээш болгай. 30 хуузу кудурук дээш октаар апаар. Ындыг бе?

Олуттардан үннер: Шын.

— Арыг рис 28 центнер хире болур-дур — деп, эш Н. С. Хрущев уламчылаан.— Ол эвээш-тир. П. П. Лукьяненконуң күзүн чажып тарыыр кызыл-тазы гектардан-на 50—60 центнерни берип турар. Рис амгы бо дүжүдү-биле-даа экономика талазы-биле болуп шынзыдып турар-ла харын. Ынчалзажок ол чорук силерни оожургадып болбас ужурлуг. Рис — улуг аргалыг культура. Силер гектардан-на 70 центнерни алыр ужурлуг силер. Ол дээрге 50 хуузу арыг тараа болур.

Рис тарылгазының эң өжээнниг дайзыны — просянка-биле демисежир төлээде, гербицидтерни бүдүрериң организастаарының эргежок чугулазын Никита Сергеевич Хрущев демдеглээн. Ындыг сорулгаларны химиктерниң мурнунга тургузар херек деп Никита Сергеевич чугаалаан.

Ристиң дүжүттүүн бедидер дээш демиселге сорттарның шыны-биле шилип алыры улуг ужур-дузалыг. Кубаньга ристиң кандыг сорту эки дүжүттү берип турарыл дээрзин эш Хрущев сонуурган. Красноармейск совхозта түс черниң селекциязының сорттарын — «Краснодарский-424-түү» болгаш «Кубань-3-тү», база ол ышкаш Узбекистандан экелген — «Узрос-275-ти» тарып турар. Ол сорттарның кайызының-даа мөөжаларын чугаалажывышкын болуп турган залга делгеттилеп каан турган.

Тускай эртемниглер «Узрос-275» деп сортту бедии-биле үнелеп турар. Ол сорт тоглап дүшпес болгаш хөй дүжүттү берип турар. Чаңгыс багай чүвези болза өзүп үнер үези 140 хонук болуп турары болур.

Ынчалзажок ону апрель айда тарыыр болза ол бискe эки өзүп үнер деп эш Майстренко санап турар.

Кубаньның рис ажылдыг станциязының директору А. П. Сметанин селекционерлер ам чүнү кылып турарын, бедик продуктулуг кандыг сорттарны бүдүрүлгеге бээр дугайын болап турарын чугаалаан.

Беседа чорун турар үеде черни эң-не рационалдыг ажыглаарынче онза кичээнгей салдынган. Совхозта ристиң тарылга ээлчештирилгелериниң ийи хевири: ийи рис шөлдүг үш болгаш дөрт рис шөлдүг чеди шөлдүг тарылга ээлчештирилгелери шиңгээттинген. Бол культура-биле долган үш шөлдүг тарылга ээлчештирилгезинче тускай эртемниглер кичээнгей салып турар. Ону нептередири механизациязының деңнелин бедидерин, бок үнүштер-биле демисел чорударынга хөй санныг чемишчидилгелерин, гербицидтерни тегерин негеп турар.

Оон соонда кукуруза дугайында чугааже кирген.

— Силерде суггаттыг кукуруза кандыг дүжүттү берип турарыл?— деп, эш Хрущев сонуурган.

— Кукурузаны чүгле суггат чок черге тарып турар бис. «ВИР-156» эки участоктарга мочактарының 90—116 центнер тараазын берип турар,— деп, совхозтуң директору тайылбырлаан.

— Ол эки-дир,— деп Н. С. Хрущев чугаалаан.

Никита Сергеевичиниң мурнунда стол кырынга улуг, аар мочактарны салып каан.

— Кайгамчык эки мочактар-дыр. Бо дээрге Марк Озерныйныңга көргеним ышкаш мочактар-дыр. Дыка-ла дөмей-дир, ынчалзажок оону моон-даа улуг турган. Ынчаарга үнүнда каш мындыг мочактар барыл?— деп, Н. С. Хрущев сонуурган.

— Ортумаа-биле ийи,— деп, кол агроном Д. Ф. Белоглазов харылаан.

— Эки-ле кукуруза-дыр,— деп эш Хрущев чугаалаан.

Совхозта күш-ажыл төлевириниң системазын Никита Сергеевич сонуурган, кижилерниң материалдыг сонуургалы дүжүттүң бедидериниң-даа, ристиң ниити чыылдаларын көвүдедириниң-даа, черни эки ажыглаарының-даа кол чүүлдериниң бирээзи болур деп демдеглээн. Рис ажылдакчыларының күш-ажылын канчаар төлеп турарын чугаалап бээрин ол дилээн.

Ажылчыннар бедик дүжүт дээш пландан ажыр ажаап алган тарааның бот-үнезиниң үш хуузун, ынчалзажок беш айларның төлевиринден хөй эвес немелде төлевирни ап турар деп совхозтуң директору дыңнаткан. Чамдык звеноларда күш-ажылдың аккорд-шаңнал төлевири ажыглаттынган. Мында планныг продукцияның бир центнери дээш бир рубльди, а пландан ажыг продукцияның бир центнери дээш 2 рубль 50 көпеекти төлеп берип турар. Ынчалзажок ол база-ла беш айларның төлевиринден ашпайн турар.

— Немелде төлевирге ындыг кызыгаарлаашкын дүжүттү өстүреринге кижилерниң сонуургалын бедидеринге дузалавайн турар деп чугаалаар херек. Беш айларның немелде төлевирлерин алыр дизе 45 центнер тарааны чыып алыры четчир. Ынчангаш 70 азы 45 центнерни өстүрерге төлевир бир дөмей болур— деп эш Майстренко медеглээн.

Ниитиниң ажыл-агыйын хөгжүдеринге ажылчыннарның сонуургалын канчаар бедитсе чогуурул дээрзин бодап көөрүн, төлевирниң эки системазын ажылдап кылырын, боттарының саналдарын киирерин эш Хрущев совхозтуң удуртукчуларынга сүмелээн. Күш-ажылдың кандыг бир системазы ажылчыннарга-даа база күрүнеге-даа чүнү бээрил дээрзин оон-биле кады санап көөр херек. Бодунуң ажыл-херээниң мастерлери В. Светличный болгаш В. Первицкий ышкаш кижилерниң күш-ажылын эки төлеп бээр ужурлуг болбайн аан деп эш Хрущев чугаалаан. Кандаашкынныг чылдарда безин олар бедик дүжүттерни өстүрүп ап турар. Мурнакчы дуржулганың школаларын тургузар, кижилерни мергежилге өөредир ужурлуг бис.

Беседа доозулган. Оон киржикчилери ажылга чедиишкинниг болурун Никита Сергеевич күзээн.

Конторага чыылган ажылчыннарга болгаш тускай эртемниглерге эш Н. С. Хрущев чылыг байыр чедирип, чүве чугаалаан. Оларның чедип алган түңнелдеринге ол байыр чедирип, улам эки ажылдаарынче, рис плантацияларының дүжүдүн чыл келген тудум-на бедидеринче оларны кыйгырган.

• • •

Тимашевск бүдүрүлге эргелелиниң «Кубанец» совхозу хаван ээди бүдүрериниң фабриказы кылдыр алдаржып турар. Эрткен чылын ол ажыл-агый көдээ ажыл-агыйның ажыглалдыг чүс гектар черинге онаажтыр 294,8 центнер ээтти бүдүрген. Ындыг бедик көргүзүглерни крайның чаңгыс-даа ажыл-агыйы амга чедир чедип албаан. Совхозта бүгү аладар орулгалыг болуп турар. 1962 чылда 124 муң рубльдың арыг орулгазын алган.

Бо чедиишкиннер болза совхоз коллективиниң кызымаккай күш-ажылының, малдың быжыг чем-суурун тургузары дээш ооң шудургу демиселиниң түңнели болур. Ажыл-агый тарылга шөлдериниң тургузуун эде көрген, эвээш дүжүттүг культураларны бедик дүжүттүг культуралар-биле солаан. Бо чылын 900 гектар тарылгаларның гектар бүрүзүнден 42,2 центнер күзүн тарыыр кызыл-тасты ажаап алган.

«Кубанец» совхоз хөй күш үнер чорудулгаларының комплекстиг механизациязын нептередип, чаа, дешшилгелиг чүүлдерни чер болгаш мал ажылынга дүрген ажыглап турар.

Совхозтуң ирригаторларының дуржулгазы аажок солун. Бо чылын 240 гектар черни суггарган, аңаа кукуруза тараан. Дүжүттүң баштайгы чыылдазы ажыл-ишчилерни өөрүп турар. Мында бир гектардан 75 центнер кукуруза тараазы болгаш 600 центнер ногаан масса алдынган. Ындыг дүжүт суггарылганы четче чорутпаанда безин өстүрүлген. Суггарылга системазын тударынга болгаш ону ажыглаарынга чарыгдал база улуг эвес. Чижээ, бир гектарга болап суггарылга четкизин тударынга чарыгдал 154 рубль болган. Бир гектарны үш катап суггарарының бот-үнези (800 кубометр суг) 25 рубльге дециежип турар. Оон күсели-биле бир гектардан дүжүт немелдези кылдыр ортумаа-биле 42,5 центнер кукуруза тараазы алдынган. Баштайгы саналгаларның көргүзүп турары-биле алырга суггаттыг черлерге тараан тарааның бир центнериниң бот-үнези 1 рубль 92 көпеек, а суггат чок черлерге — 3 рубль 36 көпеек болуп турар. Суггарылгага немелде чарыгдалдар улуг эвес, а оон ажыы улуг.

Суггарылга системазы бодунуң бөдүүнү-биле ылгалып турар. Кирпильца хемде тургускан кылымал суг хөөлбектеринден үш насостуң дузазы-биле суг алдынып турар.

Эштер Н. С. Хрущев болгаш Г. И. Воронов дүүн кежээ «Кубанец» совхозка чораан. Никита Сергеевич ажаап алышкын агрегадынга чеде бергеш, звено удуртукчузу Алексей Евтушенко болгаш тракторист Григорий Сальников-биле чугаалашкан. А. Евтушенконуң звенозу суггаттыг 240 гектар черде кукуруза өстүрүп турар. Ол кукуруза бедик база улуг мочактары-биле чаш ыяш ышкаш бедип үнген.

Никита Сергеевич кукурузаның «Узбекская белая зубовидная» деп сортунуң тарылгаларын сонуургап көрген.

— Кукурузаның бо участогунга үрезин кылдыр ажаап алыр кукурузаны өстүрүп турар. Үрезинни бодувустуң кужувус-биле белеткеп алырын шиитпирлээн бис—деп, совхозтуң директору Б. М. Баканов чугаалаан. Келир чылын бо сортту 80 гектарга тарып, ону суггаргаш, беш муң тоннадан эвээш эвес ногаан массаны ажаап алыр бис. Совхоз ол хире силосту алырынга 300 гектар суггат чок чер негеттинер турган.

Бир гектар черни суггарарының бот-үнезиниң дугайын, суггарылга канчаар ботданып турарының дугайын, суггаттыг участоктарда кукурузаның бир центнер ногаан массазының бот-үнези кандыгыл дээрзиниң дугайын эш Н. С. Хрущев тодаргай айтырып сонуурган.

— Гектар бүрүзүнден 600 центнер ногаан массаны алган бис. Бир центнериниң бот-үнези 33 көпеек. Ынчаарга суггат чок черниң барык-ла бүдүн-чартык катап улуг. Ынчалзажок суггаттыг участокка тараан силос кылыр кукурузаны мочактары чүгле ботданып турда эрте кезип апкан бис. Бир эвес мочактар сүт-быштак чемиштиг турда кукурузаны ажаап алган болзувусса бир гектардан муң центнер чедир ногаан массаны алыр ийик бис—деп эш Баканов медеглээн.

Совхозтуң удуртукчулары продукцияның бот-үнезин чиигедириниң оруктарының дугайын чугаалап турар. Мында курлавырлар хөй. Оларның бирээзи болза насостарны электри приводче шилчидери болур. Ам сугну тракторнуң дузазы-биле берип турар. Ол болза оларга бир кубометр суг бир көпеек болуп турары ол. Ынчаарга бир эвес электрохөделдирикчини ажыглаар болза, бир кубометр суг бээриниң өртээ чүгле 0,6 көпеек болур.

Сугну шүүрүп арыглаары 15 хуу чедип турар деп совхозтуң кол агроному П. В. Нечаев чугаалап турар. Ынчалзажок ол шоолуг эвес чидириг болур. Совхозта түр суггарылга четкилери тургустунуп турар дээрзин ол оон ыңай чугаалаан. Олар дүрген туттунуп турар. Бир болгаш бүдүн-чартык хүнде ол ажылды чаңгыс автогрейдер-биле 80 гектарга күүседип турар. Оон-биле кады хөрзүннүң ажылдап кылырының эки шынары чедип алдынып турар.

— Силерниң дуржулгаңар аажок солун-дур. Өлче улуг кичээнгей салыр херек. Донбасс, Ростов болгаш өске-даа ындыг үлетпүр төптерин долгандыр тургустунган тускайжыткан сүт ажыл-агыйларынга ол онза ажыктыг болур—деп, Н. С. Хрущев чугаалаан. Силерниң өстүрүп алган кукурузаңар дээрге ёзулуг байлак-дыр. Бир эвес аңаа белок (мочевина) немептер болза малга кайгамчык эки чем болу бээр. Ындыг кукуруза-биле кандыг-даа ажыл-агый дүрген хөгжүп болур.

«Красноармейский» болгаш «Кубанец» совхозтарның ажыл-ишчилери-биле эш Н. С. Хрущевтуң ужуражыышкыннарының үезинде суггаттыг чер ажылын хөгжүдериниң эң чугула айтырыглары көрдүнген, көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин көвүдедириниң улуг аргалары илереттинген.

Өвүр районнуң «Кызыл тук» колхозунуң даргазы эш СЕДЕНГЕ

Парторганизация секретары эш САНААГА

Комсомол организациязының секретары эш КУШКАШКА

Саглы көдээ Советтиң даргазы эш ДҮВЕТ-ООЛГА

СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели Өвүр районнуң «Кызыл тук» колхозунуң эр, херээжен колхозчуларынга база тускай эртемниглеринге күрүнеге эът, сүт, дүк садарының чыл планын ажыр күүсеткени-биле холбаштыр байыр чедирбишаан, пландан ажыр 40 тонна сүттү дужаар дээш силерниң шиитпириңерни изиг-биле деткип тур.

Көдээ ажыл-агый артелиниң ажыл-ишчилери мал кыштагладыышкынынга үлегерлиг белеткенир, мал чемнериниң эргежок чугула курлавырларын тургузар, мал кажааларын, суггат черлерин болгаш малчыннарга чурттаалга бажыңнарын эки белеткээр, ниитиниң мал ажылын улам ыңай хөгжүдер, ооң продуктулуун бедидер дээш социалистиг чарышты улам калбартыр дээрзинге быжыг идегелин СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели илередип тур.

СЭКП ОБКОМУ. ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

Көдээ ажыл-агыйының хүн демдеглели

Бистиң республиканың ажылчы чоннары бүгү совет улус-биле кады Улуг Октябрьның 46 чыл оюн удавас демдеглээр. Улуг революцияның оюн эки байырлаар төлээде көдээниң ажыл-ишчилери шиитпирлеттинмээн айтырыгларже кичээнгейин мөөңнээр ужурлуг. Дүжүт ажаап алышкынын организастыг доосканы Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң чамдык ажыл-агыйларындан өөрүнчүг медээлер кээп турар. Ам хову ажылдакчылары болгаш механизаторлар 1964 чылдың дүжүдүнге үрезин урар болгаш арыглаар, аңгыс андарар ажылдарны чорудуп турар. Тараа культураларының кезилдезин болгаш 100 гектар шөлге тараан картофель казылыышкынын совхоз бөгүн дооскан деп «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң директору эш Стихарев дыңнаткан.

Арыг-Үзүүнүң механизаторларының иштинден ёзулуг орук айтыкчызы болза эш Даңзы-Белек болуп турар. Ол «СК-3» комбайн-биле хүн-бүрүде 15 болгаш оон-даа хөй гектар тарааны кестирип турар. Хову корабльдериниң башкарыкчылары Александр Неволин, Александр Моськин, Дмитрий Тонких болгаш өскелер-даа эш Даңзы-Белектен тудак чок ажылдап турар. Оларга тараа кезилдезинге бүдүрер ажыл нормаларын хүн-бүрүде ажыр күүседири хоойлу болу берген.

Арыг-Үзүүнүң хову ажылдакчылары болгаш механизаторлары ажаап алышкынны дооспушаан, өске күскү хову ажылдарын база организастыг чорудуп турарын демдеглээри өөрүнчүг. 1964 чылдың тарылгазынга 2400 тонна эки шынарлыг үрезин урдунган. Ол үрезиннерниң баштайгы арыглаашкыны доозулган. Саваны бөлүп, ажаары-биле кады аңгыс аңдарышкынны эки чоруттунуп турар. Каттышкан аңдарылга агрегаттары кыска хуусаа иштинде 5000 ажыг гектар черни эки шынарлыг аңдарган.

Ындыг болза-даа Улуг-Хем районнуң чамдык ажыл-агыйларында ажыл-херек багай. «Улуг-Хая» болгаш «Найырал» совхозтарның механизаторлары ажаап алышкынга хожудап турарын база катап демдеглээр апаар-дыр. Чижээ, «Улуг-Хая» совхоз сентябрь 26-га чедир 17 комбайн-биле, чүгле 74 гектар тарааны кестирген. Бир эвес тараа кезилдезиниң моон ыңай ындыг темпилер-биле чорудар болзуңарза силерге октябрь ай безин четпес апаар-дыр эштер, Моисеев болгаш Сапелкин.

Ам сыпта тараа доглап дүжүп турар апарган. Бо кем буруулуг чорук партия комитединиң болгаш Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң талазындан шыңгыы бүрүү шавыышкынга таваржыр ужурлуг. Чүгле тараа кезилдезиниң темпизин дүргедедир, тарааның баш бүрүзүн ажаап алыр эвес, харын бүгү тарааны күрүне шыгжамырынга урар херек.

Бии-хемчилер мурнукузу хевээр тараа кезилдезин оожум чорудуп турар. Мында чаңгыс-даа ажыл-агый тараа культураларының кезилдезин амга чедир дооспаан. Аңгыс база багай андарттынып турар. Чижээ, «Искра» колхозтуң ховуларында аңгыс андарышкынында чүгле 3, «Тиилелгеде» 6 болгаш «Хадыңда» 5 трактор ажылдап турар. Моон чылдагаазы болза, машина-трактор паркының багай ажыглал, эптекчилер звенолары машиналарны техниктиг хандырарын организастаарын херекке албайн турарында. Бо четпестерни узуткаар талазы-биле «Сельхозтехниканың» Бии-Хем салбырының удуртукчуларының талазындан амга чедир шиитпирлиг хемчег албайн турар. Бо бүгү болза партия комитединиң удуртукчуларының талазындан олуттай-шушпен чорукту болдурганын көргүзүп турар.

Сентябрь 26-га чедир колхозтарның болгаш совхозтарның ховуларындан тараа хүлээп алыр пунктуларже болгаш Кызылдың сайгарылга баазазынче ийи миллион 377 муң пуд тараа чедиртинген. Таңды районнуң колхозтарының болгаш совхозтарының ажыл-ишчилери дүүн тараа чудургулгезин организастыг чорудтукан. Сентябрь 26-да олар Төрээн чурттуң шыгжамырынга 844 тонна тарааны урган.

Ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери тараа культураларының кезилдезин дооспушаан, ам картофель казылыышкынын доозарынче кичээнгей салыр ужурлуг. Ол сорулга-биле бар-ла турган бүгү машиналарны бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаар, ажаап алышкынче кижилерни немей чорудар херек. Картофельдиң казылыышкыны-биле кады ону арыглаарын, үрезин, аъш-чем болгаш ажыл-агый херегледеринге урарын база белеткел организацияларының складтарынче чорударын хары утга организастаар ужурлуг.

Бо чылын республиканың ажыл-агыйларының хөй кезиинге кызылчылар, өске-даа хоорайларның база көдээлериниң ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары картофель ажаап алыр талазы-биле улуг дузаны көргүскени өөрүнчүг.

Картофель казары-биле Кызылдан кижилер чорудары бо хүннерде безин соксавайн турар. Ындыг болза-даа ол кижилерни чамдыкта ажыл-агыйның өске ажылдарынга ажыглап турарын фактылар херечилеп турар. Ындыг чорук «Межегей» совхозта бар. Ынчаарга силерде картофель казылыышкыны амга чедир доозулбаан болгай эштер, Пащенко болгаш Лысак.

Каа-Хем районнуң колхозтарында бөгүнге чедир 67 гектар картофель ажаап алдынмаан. Бо талазы-биле Бии-Хем, Чөөн-Хемчик болгаш Улуг-Хем районнарының ажыл-агыйлары ам-даа хөй чүүлдерни кылыр апаар. Ол ажылды доозарын оожумнадып болбас.

Гектардан 13 центнер дүжүт

Тожу районнуң «Совет Тыва» көдээ ажыл-агый артелиниң тараажылары эрткен чазын 220 гектар арбайны, 210 гектар мал чеми культураларны, 20 гектар картофельди болгаш 1,5 гектар ногааларны тараан.

Колхозтуң тараажылары болгаш механизаторлары ам дүжүт ажаап алышкынында шудургу ажылдап турар. Бо чылдың агаар-бойдузунуң байдалы көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүнге таарымча чок болза-даа, «Совет Тыва» колхозтуң ажыл-ишчилери эки дүжүттү өстүрүп алган. Колхоз арбайның бир гектарындан 9 центнер дүжүттү алырын планнаан болза, ам бир гектардан ортумаа-биле 13 центнер дүжүт ажаап алдынып турар. Чамдык участоктарның бир гектарыныы-ла 15 центнер чеде бээр.

Сайлыг-Хел—колхозтуң кол тараа шөлү. Мында арбай ак-чайт кылдыр быжа берген. Ону «СК-3» комбайн-биле дөрт кестирип турар. Амдызында үжен ажыг гектар кестинген, оон 40 ажыг тонна тараа колхозтуң складынга урдунган. Ажаап алышкын-биле кады, келир чылдың тарылгазынга чер белеткээр ажыл база чоруттунуп турар. Аңгыс андарар ажылда трактористер Хомушку Артан-оол, Кол Шолбандыр ээлчег нормазын 120—140 хуу чедир күүседип турар.

Кол Чажынмай баштаан ногаажылар бригадазының кежигүннери 32 колхозчулар боттарының чазын тараан ногааларын болгаш 20 гектар картофелин чайгы үеде кызымаккай ажааган. 1,5 гектар ногаалар, мал чеми 6 гектар турнепс болгаш 20 гектар картофель өй-шаанда эки шынарлыг ажаап алдынган. Картофельдиң ниити дүжүдү 91 тонна болган. Келир чылын херегээр үрезинни четчири-биле уруп алгаш, оон арткан картофель-биле колхоз школазын, уруглар садын болгаш яслизин хандырган. Картофель болгаш ногаалар ажаарынга Д. Чат, К. Нанмар, К. Яндай, Б. Хайныр, С. Салчак олар эң идепкейлиг киришкеннер.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ

Аныяк коммунистер-биле ажыл

Өвүрнүң партия комитеди болгаш чер-черде партия эге организацияларының аныяк коммунистер-биле ажылдың күштелдирериниң талазы-биле партияның Уставында негелделеринге дүүштүр сөөлгү үеде чамдык хемчеглерни ап чоруткан. Бо чылдың төө айларының иштинде 29 кижини партияның хүрээлениинге хүлээп алган болгаш оон иштинде 16 мурнакчы колхозчуларны хүлээп алган.

Аныяк коммунистерниң политиктиг кижизидилгезинче, хөй-ниитичи ажыл-чорудулгазынче, оларның хуузунда амыдырал-чуртталгазынче кайда-ла доктаамал сагыш салып турар болдур, ында аныяк коммунистерниң өзүлдези улуг, оларның ажыл-агый, культура турлугзуушкунунга киржилгези эки боор турарын районда чамдык партия организацияларының ажылының практиказы көргүзүп турар.

«Торгалыг» колхозта парткомнуң (секретары О. Донгак) ажылын чижек кылдыр көрүп болур. Ол партком сөөлгү үеде колхозтуң мурнакчыларын партияже хүлээп алырының талазы-биле ажылды элээн экижиткен. Чүгле сөөлгү беш айларының иштинде СЭКП кежигүнүнге кандидаттар кылдыр 8 кижини хүлээп алган. СЭКП-ниң хүрээлениинге хүлээп алдынган ол бүгү кижилер политиктиг өөредилгеге бүрүнү-биле хаара туттунган болгаш оларны марксистиг-ленинчи билиг-биле чепсеглээр ажылды эки организастап келген.

Ында парторганизациялар коммунистерни колхоз бүдүрүлгезиниң түс-түс участоктарында быжыглаан, ынчангаш оларның мурнакчы ролю өзүп, өске колхозчуларга организакчы салдары улгадып турар.

Чижээ, аныяк коммунист Базакин Доржу колхозка моон мурнунда чолаачылап турган, бодунуң дилээн ёзугаар хөй ажылынга киргеш, ам механизастаттынган хойжу бригаданың бригадиринде ажылдап турар. Ирбитейде ол хойжу бригаданың ажылы көскүзү-биле экижээн. Амгы үеде ында 8 кыштагларның 7-зин кышка удур белеткээн. Сентябрь 20-ге чедир 1470 хойнуң иштинден 1300 хойну тарып боозаткан. 320 тонна сиген белеткээн болгаш ол сиген Б. Доржу бодунда быжыглаттынган машиназы-биле кыштагларже дажып эгелээн.

Чалаатыда партия организациязында чоокта чаа партияның хүрээлениинге кирген аныяк коммунист Кунзенмаа Доржу чыл эгезинден бээр инекке онаашты 1000 кг сүттү саап алган болгаш мурнакчы саанчыларның өзүрүүнде турар.

Аныяк коммунист Ойдуп Дүкчүг ол-ла колхозта мурнакчы механизаторларның бирээзи, ам механиктеп ажылдап турар. Ылангыя сиген кезиидезиниң үезинде машина-техниканың септелгезинге эки ажылдап келген.

Шак ындыг үлегерлиг аныяк коммунистер колхозта хөй. Энтер Болган Маадыр, К. Херел, Б. Матпаа, Я. Виктор олар партийжи даалгаларны ак-сеткилдиг-биле күүседип, колхоз бүдүрүлгезинге мурнакчылар болуп турарлар.

Колхозта партия комитеди болгаш оон бюрозу аныяк коммунистер-биле ажылды чогуур деңнелге тургузуп турарының, оларның харысаалгазын болгаш политиктиг билиин бедидип турарының эки түңнели ол-дур.

Аныяк коммунистерни кижизидип өстүрер, оларның идепкейин бедидер ажыл «Кызыл тук» колхозтуң партия организациязында база эки тургустунган. Ол колхоз районда мурнакчы ажыл-агый болуп, чүрүне мурнунга планныг онаалдаларын чыл санында ашкыр-биле күүседип келгени аңаа-ла таварылга эвес. Мында коммунистерниң колхоз бүдүрүлгезинге хуваалдазы черле таарымчалыг тургустунган. Оларның ажылы организастаашкын-даа эки. Колхоз сүт садарының чыл планын 110 хуу, дүктү 100 хуу күүсеткен.

Ынчалза-даа районда чамдык парторганизациялар коммунистиг партияның хүрээлениинге эң эки кижилерни хүлээп алыр, оларны кижизидер талазы-биле чогуур деңнелге чедир ажылдавайн турар. Ылангыя Хандагайты ортумак школада, шагааның район салбырында партия организациялары СЭКП-ниң хүрээлениинге 2—3 чылдар дургузунда чүгле бир-бир кижилер хүлээп алгылаан. Коммунистерниң саны ол организацияларда өспейн-даа, эвээжевейн-даа, «менте» саннар хевээр-ле туруп турар.

«Кызыл тук» колхозта партия организациязындан Бартыг-оол Кара-Сал кандидат стажының иштинде бодунуң төлептиг мөзү-шынарын көргүзүп шыдаваан болгаш СЭКП кежигүнүнге кирбээн. Чалаатыда партия эге организациязында шериг албанындан халажып келген аныяк коммунист Түлүш Шакаанай ажылга харысаалга чогуп, арагалаар чорууң көргүзүп келген. Оон ужурунда ол партия кежигүнүнге кирер төлеп чок болган.

Бо фактылар чүнү көргүзүп турарының дээрге ол партия организацияларының аныяк коммунистер ортузунга кижизидилгелиг ажылдар чорутпайн турарлар-дыр. Ынчангаш партия организациялары аныяк коммунистерни бедик моральга, арыг мөзү-шынарга кижизидер, оларга партийжи даалгалар бээр, оон күүселдезин негээр чуруму-биле ажылга өөредир хемчеглерни алыры чугула.

Бистиң партиявыстың Төп Комитеди партияның сан болгаш шынар составын кажангызында-даа артык кижилерниче, партияга хүлээп алдынган ажылчыларны, колхозчуларны кижизидериниче, оларның коммунистиг турлугзуушкунунуң эң-не идепкейлиг демиселчилери болдурарынче чер-черниң партия организацияларының кичээнгейин угландырып турар. Партияның хүрээлениниң арыг турары, шынар составының экижидери дээш улам күженишкинниг ажылдаар ужурлуг бис.

Х. СЕМИС,
Өвүр парткомунуң ажылдакчызы.

Амгы үеде нефть үлетпүрүнде херегленип турар хоолайларны скважинаже киирериниң мурнунда оларның уштарын тускай ээрилл-биле улаштырар. Ол дээрге хоолайларның эң-не кошкак чери ол. Ол улаашкыннар бо-ла часты берип, озал-ондаака таварыштырып турар. Хоолайларны тудуштурарының өске аргазын эртемденнер ажылдап кылган. Ам ол сорулга-биле хоолайларның уштарын онза арга-биле кылып турар азы тускай эртемниглерниң чүтаалажып турары ышкаш, кедириштириптер. Ынчаар кылырга тудуштурган черлер дыка быжыг болур.

Сумгаиттиң хоолай прокадының заводунда хоолайлар уштарын кедириштирериниң цеги Совет Эвилелинде бир дугаар цех болуп турар. Ону техниканың сөөлгү чедиишкини-биле дерээн.

ЧУРУКТА: хоолайлар уштары кедириштирер цехте.

Фото Ю. Рахильдин. СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧЕДИИШКИННЕРНИ УЛАМ БЫЖЫГЛААР

Бистиң «Большевик» кодээ ажыл-агый артелиниң ажыл-ишчилери күрүнеге сүт, дүк садар хүлээлгелерин хуусаа бетинде — сентябрь 19-та күүсеткен дугайын Төрээн чурттуң мурнунга рапорттааннар. 200 тонна сүт садар хүлээлге 201 тонна кылдыр, 18,1 тонна дүк ол хевээр күүсеттинген.

Бо чугула ийи көргүзүгнү күүседиринге колхозтуң бүгү малчыннарының социалистиг чарышка хаара тудуглуктары улуг идиглиг болган. 1963 ажыл-агый чылы эгелээри билек колхозтуң баштаар чери болгаш партбюро фермаларга сүт саалдазының түңнелин он хонуктап үндүрүп эгелээн, тиилекчи болган фермага шилчиир кызыл тукту 5 рубль-биле кады. Саанчылар аразынга шилчиир тукчугашты мурнакчы саанчыга 3 рубль-биле кады түңнел санында тывыш турган. Чарыштың түңнелин мыңчаар кылыр чорук бисте чанчыл апарган. Он хонуктуң түңнелин үндүрүп, ажылдың чедер, четпезин хуралга чугаалажырын организастаары-биле партбюронуң даалгазын ёзугаар ферма бүрүзүнге бир харысаалгалыг кижи барып турган. Ажылдың түңнелдерин мыңчаар чугаалажырынга саанчыларның, кадарчыларның, быза ажаакчыларының идепкейи улам көдүрлүп, улуг киржилгелиг болуп турар.

Сүт саалдазының мурнакчылары өзүп турар. СЭКП обкомунуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң сүт-бараан фермаларының аразынга шилчиир Кызыл тугун бистиң Даштыг-Тейде сүт-бараан фермавыстың коллективи чаалап алган. Ол ферманың кайызы-даа 30 инекти саап турар мурнакчы саанчылары—коммунист А. Ондар эрткен сес айларның дургузунда бир инектен-не 896 литр, И. Анай — 904 литр сүттү сааган. Ол ышкаш № 3 сүт-бараан фермазының саанчызы К. Опай инек бүрүзүнге онаашты 947 литр сүттү сааган.

Колхозтуң саанчылары болгаш кадарчылары сүт садар хүлээлгезин күүсеткенинге доктаавайн, чыл төнчүзүнге чедир 40 тонна сүттү немей садарын хүлээнгеннер.

Чыл эгезинден бээр хойжу бүрүзүнге онаалдаларны берип, социалистиг чарышты калбарткаңының түңнелинде колхоз хой бүрүзүнден оруннаа-биле 2,2 кг дүктү кыргып алган. Чамдык хойжуларның түңнелдери моон-даа бедик болган. Чижээ, № 2 хойжу бригаданың бригадири С. Ондар хой бүрүзүнден 2,9 кг, хойжу Б. Моңгуш — 2,3 кг дүктү алган.

Сентябрь 19-та хой кыргылдазын дооскаңы-биле болгаш күрүнеге дүк садарының планын күүсеткени-биле холбаштырган хуралга 21 хойжуларны, кыргыкчыларны шаңнаан. Оон иштинде 739 кг дүктү кыргаан мурнакчы кыргыкчы Донгак Бюрюнмаага Чөөн-Хемчик парткомунуң болгаш райкүүскомунуң хүндүлел бижиин тывыскан. Колхоз баштаар чери болгаш партия организациязы «Колхозтуң эң дээре кыргыкчызы» деп атты аңаа тывыспышаан, өртектиг шаңналга киирген. Ол ышкаш кыргыкчылар Ч. Ондар, М. Дарна, О. Сюрюн, К. Сендинмаа оларны өртектиг бараан-нар-биле база шаңнаан. Хойжу Д. Чылбак-оолду шаңнал бижик-биле болгаш хол шагы-биле шаңнаан. Ол ышкаш хойжулар М. Бегзи, О. Седен-Доржу, М. Моңгун, Х. Опан-оол, М. Балчыр, Д. Комбуштай оларны база шаңналдарга киргилээн.

Малчыннарның материалдыг болгаш культурлуг хандырылгазынга кичээнгей мурнукузундан экижээн. Бо чылын чүгле малчыннарга лизы-бүрү темаларга 77 лекцияларны болгаш илеткелдерни кылган, кино, концерттиг хөй катап көргүскен. СЭКП Тыва обкомунуң V пленумунуң доктаалын боттандырары-биле бо чылын малчыннарга 11 чурттал-га бажыңын, 3 чунар бажыңны, ийи чаа өгну кылып берген.

Амгы үеде артельдиң кежигүннери дүжүт ажаап алышкынның доозар, күрүнеге 1500 тонна тарааны, 130 тонна эътти садарын күүседир, саваң ажаап алышкынын болгаш күскү чер андарылгазын бүрүн доозар дээш демисежип турарлар.

К. ХАЯН-ООЛ,
колхозта парторганизация секретары.
Чөөн-Хемчик район.

Автоажыл-агыйларны кышка дүрген белеткээр

Тыва АССР-ниң үлетпүрүн болгаш кодээ ажыл-агыйын улам сайзырадырынга, калбак херегледиин база талазы-биле чоннуң хереглеелдерин үзүктел чок хандырарынга автотранспорттуң ажылдакчылары, ылангыя чолаачылар улуг рольдуг болуп турар. Ол сорулганы автоажыл-агыйлар автомашина бүрүзүн кышкы-даа, чайгы-даа үеде чүгле бедик бүдүрүкчүлүг ажыглагаш, чүък сөөртүлгезиниң планын чедиишкинниг күүседип турган шимтирлеп шыдаарлар. Кыш — транспортчуларга эң-не берге болгаш улуг харысаалгалыг үе болуп, чолаачыларның ажылын улам-на нарыыдадыр билдингир. Автопарктарны кышка өй-шаанда белеткээри — машиналарны кышкы үеде шын эдилеп, машина эдилелиниң кышкы коэффицентизин кудулатпас деп чүвени Тыва автотрестиң автотранспортчуларының коллективтерин дургулазы көргүскен. Чижээ, эрткен 1961—62 ажыл-агый чылында Кызылдың пассажирлер АТК-зы (начальниги эш Чернов, кол инженери эш Шимит) кыжын пассажирлер дажыглаарын график ёзугаар үзүктел чок хандырып, пассажирлерниң талазындан мактал ап турганнар.

Багай эвес ажылдааның түңнелинде пассажирлер АТК-зының коллективи 1961—1962 чылда бүдүрүлге планын өй-шаанда күүседип, эвээш эвес кывар, чаар материалдарны, чамдык артык кезектерни камнап алган. Бо АТК-ның коллективи 1962 чылда автобустар турар улуг гаражты тудуп алгаш, кыжын автобустарның 80—85 хуузун чылыг гаражка кыштаткан. Ам бо чылын база-ла элээн хөй автобустар болгаш чиик таксилер турар гаражтың тудуун декабрьга чедир доозуп, ажыглалга киирер дээш кызымак ажылдап турар.

Кышка удур чылыг гаражты тудуп алыр дээш Чадаана АТК-зының коллективи база-ла улуг күштү салып, оон тудуун бо чылын ыявыла доозар деп бедиткен социалистиг хүлээлгени алган ажылдап турар.

Бистиң республиканың автомашиналар чоруур оруунуң байдалы янзы-бүрү бергелерлиг. Ол чорук чолаачыларның талазындан автомашиналарны бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаарынга бергелерни база таварыштырып турар. Кыжын соок үеде автомашиналарның дүрбүжер механизмнериниң, агрегаттарының ажылы чайгы үеге дөмейлээрге оон каш-даа катап улгадыр. Ынчангаш оон техниктиг ажаалдазы улам бедиир, ылангыя автомашинаның кезектерин тудуштурган подшипниктерниң, дискектелчек вальдың (өзектиң), цилиндрлерниң, поршеньнерниң, күш дамчыдыкчызының эдендизи улуг болур, ынчангаш соокта олар саңдан шуут үнүп, үрелип болур.

Автомашинаның кезектериниң электен элей бээрин база үрели бээрин болдурбас төлээде, оларның септелгезин чылыг гаражка тургузуп алгаш, чогуур үезинде чорудары онза чугула. Бир эвес чылыг гараж чок боор, автомашинаның септелгезин чогуур өйүнде чорутпас болза, орукка чораан үрелир, кывар, чаар материалдарны ажыр чарыгдаар болгаш электри системазы шын эвес ажылдаар чорукка чедип болур. Кышкы үеде автомашиналарның үрелиг, кемдээр чоруу улам-на көвүдеп турар ышкаш кылдыр сагындырар. Ол херек кырында шын-даа болуру магат-чок, чүге дээрге септекчи азы чолаачы кижи кыжын гараж чогундан азы гараж бар-даа болза аңаа от салбас, соок болурундан автомашинаның септелгезин багай шынарлыг кылгаш орукче үндүрер, оон түңнелинде автомашиналар орук ара үрелир чоруктар херек кырында таваржып турар.

Автомашиналарның септелгезин, оон техниктиг ажаалдазын кайы-даа үеде эки шынарлыг кылдыр магадылаары—автомашиналарны кандыг-даа үеде соксаал чокка ажыглаарының үндезини болур.

Ам соок эгелээринге чедир санның хонуктар арткан. Оон бетинде автомашина парктарын кыштың соогунга удур белеткээринге, ону эки хынаарынга автоажыл-агыйларның удуртукчулары улуг кичээнгейни салыры чугула. Автомашиналарны септеп турар септекчилерниң, чолаачыларның амыдырал-чуртталга байдалын экижидери чугула.

Оларның ажылдаар чери, автомашиналарның турар черлери кайы хире чылыглаттынганыл, чолаачыларның орук ара хонар өртээлдериниң белеткели кандыгыл, база артык агрегаттар, кезектер-биле автопарктар кайы хире хандыртынганыл деп чүвени АТК-ларның начальниктери ыяк хынаанындан илереэн четпестерниң эң кыска хуусаада эдерин үениң байдалы негеп келген.

Автоажыл-агыйларның гаражтарын, машина чыдыр черлерин кышка удур чедиишкинниг белеткээри автоажыл-агыйларның кышкы үеде чедиишкинниг ажылдаарының үндезини болурун оларның удуртукчулары уттуп болбас.

Кышка белеткелди элээн организастыг чорудуп, автопарктар гаражтарының септелгезин кодуунда доозуп, кывар, чаар материалдарның болгаш артык кезектерниң курлавырларын тургузуп алган автоажыл-агыйлар бисте бар. Оларга Чадаана, Минусинск, Кызылдың пассажирлер база Шагаан-Арыгның АТК-лары хамаарыштырып болур.

Ындыг болза-даа кышка белеткел ажылы Тыва автотрест системазында ам-даа оожум темпилиг чорап турарын демдеглээри чугула. Автотрестиң чамдык автотранспорт контораларында бо чугула ажылды ала-чайгаардаашкын-биле чорудуп, ону тодаргай удуртупайн турар чоруктар ам-даа бар. Бо дугайында Кызыл-Мажалык, Кызылдың № 2 АТК-ларын айтып болур. Мында бөгүнге чедир автомашина септээр (профилактория) гаражтары кышка белен эвес. Мында гаражтарны тудуп эгелээниниң бээр ам удавас ийи чыл болур. Оларның тудуу кончуг оожум, шынар талазы-биле куду чоруп турар хиреинде артык чарыгдалдарны үндүрүп турар. Эрги гаражтарны кышка белеткээр ажыл ам чаа чоруп турар болгаш кылыр ажылдар дыка хөй. Кызылдың № 1 АТК-зының бо чылын тудуп эгелээн чаа гаражының тудуу база узамдыкан.

Оон-биле кады чамдык АТК-ларда чурттталга бажыңнарының септелгезин, гаражтар септелгелери ышкаш, база озалдап турар. Чурттталга бажыңнарының тудуунга көрдүнген акша-хөреңгини Кызыл-Мажалык, Минусинск АТК-ларының начальниктери өй-шаанда чөп ажыглавайн келгениниң чылдагааны-биле чурттталганың чаа тудуглары болгаш эрги бажыңнарының септелгези бөгүнге чедир хожудап турар. Чамдык АТК-ларда (Шагаан-Арыг, Кызылдың № 2, Хову-Аксында, Кызылдың № 3) орукка чораан чогаалчылар доктаар чылыг гаражтар чогундан олар автомашиналарын даштыгаа хондурар, боттары дыштанып алыр аргажок болуп турар.

Кышкы үеде пассажирлерниң негелдезин чөп хандырары автотранспортчуларның улуг харысаалгалыг сорулгазы болур. Ынчангаш пассажирлерниң ыңай-бээр аргыжылгазынга таарымчалыг байдалды тургузары, ылангыя автобустарның расписание ёзугаар шимчээшкинин шынгыы сагыыры автотранспорттуң чолаачызы, инженер-техниктиг ажылдакчызы бүрүзүнүң хүндүлүг хүлээлгези болур. Автотранспорттуң тодаргай, эллек ажылы республиканың улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге улуг идигни бээр дээрзин автотранспорт ажылдакчылары уттас ужурлуг.

Ам үеде Тываның автотранспортчулары Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл оюнга күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннерлиг уткуужур дээш, октябрь мурнунуң күш-ажылчы ээлчээнде туруп-кан, күжениишкинниг ажылдап турарлар.

К. ТУГАРЖИК,
Тыва автотрестиң эргелекчизиниң оралакчызы.

Суггарылга—бедик дүжүттүң үндезини

Чер бөмбүрзээниң чону аъш-чем продуктуларының дең кезиин суггаттыг шөлдерден ап турар. Ынчалза-даа суггаттыг шөлдер тарылгалыг черлерниң чүгле 13 хуузу болуп турар.

Хөй-хөй районнарда суггарылганың ачызы-биле эң үнелиг культураларның чыл иштинде ийи—үш дүжүдүн ап, суггаттыг черлерден алган продукцияның бот-үнези суггат чок черлерден алган бүгү продукцияның бот-үнези-биле дең болуп турар.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң суг ажыл-агыйының талазы-биле Күрүне комитединиң даргазы КОНСТАНТИН СЕРГЕЕВИЧ КОРНЕВТЕН Россия Федерациязының колхозтарынга болгаш совхозтарынга ирригацияның (суггарылга хемчеглериниң) ужур-дузазының дугайын чугаалап бээрин СЭТА-ның корреспондентизи дилээн.

Сөөлгү үеге чедир бистиң чурттувуска чер ажылының ниити продукциязының өзүлдези колдуунда (80 ажыг хуузу) кодээ ажыл-агыйга чаа черлерни ажыглааның кусели-биле хандыртынып турар. Ынчалза-даа ындыг арга төнчү чок боор болбас. Чижээ, 1961—1970 чылдарның иштинде тарылгаларны аңаа-ла калбартып турган тарааны, картофельди, ногааларны бүдүрерин ийи катап көвүдедир дизе, 400 миллион гектар хирени тарыыры негеттиннер, а ол үениң эгезинде тарыыр черлерниң фондузу 230 миллион гектар турган болгай.

Чаа черлерни улам ыңай ажыглаары-биле чергелештир шөлдерниң үнүш-дүжүттүүн бедидер талазы-биле шиитпирлиг хемчеглер эргежок чугула. Агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдарындан хамаарылга чокка турушкут бедик дүжүттү хандырарының чугула аргаларының бирээзи хөрзүннү кылымал арга-биле ол-шык болдурары болур.

СЭКП-ниң XXII съездизинге эш Н. С. Хрущев кодээ ажыл-агыйның хөгжүлдезиниң кайгамчык улуг программазын айытпышаан, мынча деп чугаалаан: **«Бистиң партиявыс ирригациязының, шөлдерни суггарарының онза ужур-дузазын көрүп турар. Ирригация—ол дээрге электрижидилгениң ленинчи планының чарылбас кезии болур»**.

Кандаачал районнарга чаа черлерниң суггарылгазынга болгаш суглуг болурунга, туруп турар суггаттыг чер ажылын көвүдеринге, хоолбектерниң тудуушкунунга, холун эртир ол-шык черлерни хевиреринге ирригация тудуунуң калбак планын күүседирин бистиң партиявыстың Программазында айтып турар.

Ол болза кодээ ажыл-агыйның ажыглалдыг черлери суг ажыглаарының чурумун экижидериниң янзы-бүрү хевирлерин херегле турар Россия Федерациязынга онза чугула ужур-дузалыг болур. Соңгу Кавказтың болгаш Алдыы Доннуң, Мурнуу Уралдың, Ортаакы болгаш Алдыы Поволжьениң, Краснодар крайының, Бурят биле Якут АССР-лериниң мурнуу районнарының черлери чыл бүрү суггарылганы кандыг-бир хемчээлге негеп турар. Ногаа культураларының суггарылгазынга херглелди топ, үстүкү Волганың болгаш Ленинград областың-даа районнары база негеп турар.

Бистиң республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында суггаттыг черлерниң шөлү чыл бүрү калбарып турар. Ам үеде ол 1430 муң гектар ажып турар. Ынчалза-даа ол четпес. РСФСР-ниң кандаачал болгаш чартык кандаачал районнарында бар суг база чер курлавырлары суггарылганың баазазынга күштүг чер ажылын калбаа-биле хөгжүдерин болгаш ол районнарга кандаашкынның халаптыг уржуктарын кезээде чок кылырын хандырар. 1970 чылда республикага суггаттыг черлерниң шөлү ийи миллион ажыг гектарга көвүдээр ужурлуг.

Чижээ, Краснодар биле Ставрополь крайларга, Дагестан, Чечено-Ингуш болгаш Соңгу-Осетин автономнуг республикаларга—Кубань, Терек хемнериниң күсели-биле, Ростов областка—Донну күсели-биле, Астрахань, Волгоград, Саратов, Куйбышев областарга болгаш Калмык автономнуг республикага—Волганың суун калбак хемчээлдерге ажыглаарының күсели-биле РСФСР-ге суггаттыг чер ажылын хөгжүдериниң аргазы черле бар. Суггаттыг чер ажылын калбартырынга бөттүг аргалар Чөөн Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн-чүк районнарында бар.

1970 чылда Соңгу Кавказка 700 муң гектар ажыг, Поволжьеге—900 муң ажыг, Барыын Сибирьге — 200 муң, Чөөн Сибирьге—100 муң гектар хире суггаттыг чаа черлерни ажыглалга киирери эргежок чугула. 240 муң гектар шөлдерде ажылдап турар чамдык суггарылга системаларын чаартып кылыры база эргежок чугула.

Бо хемчеглер болза ристи бүдүрерин 120 миллион пудка, кукурузаны, тараа культураларын болгаш чокак-тарааны — 330 миллион пудка көвүдедирин хандырар.

Хөрзүннүң сүт хандырылгазын экижидериниң күсели-биле кодээ ажыл-агый культураларының дүжүттүүн үш—дөрт катап көвүдедирин хандырар суггарылганың ындыг калбак программазын боттандырары 20 миллион гектар суггат чок кур черлерни шиңгээдип алырынга деңнежир. Элбек чылыгны болгаш хүннүң изиг херелин суггарылга-биле база өске-даа хемчеглер-биле дүүштүрер болза Мурнуу таланың, Поволжьениң калбак девискээрин кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң эртинези кылдыр хуулдурар арганы бээр.

Хөй-хөй звенолар, бригадалар, мурнакчы колхозтар болгаш совхозтар, агротехниктиг хемчеглерниң чогуур комплексизин ажыглавышаан, суггаттыг черлерге кодээ ажыл-агый культураларының бедик дүжүттерин өстүрүп, олардан хөй орулгаларны ап турарлар.

Ставрополь крайның Ипатовск бүдүрүлге эргелелиниң «Родина» колхозу суггаттыг чер ажылының культуразының деңнелин бедиткениниң ачызында суггат чок черлерге бодаарга, суггаттыг черлерден каш катап хөй продукцияны чыл бүрүде ап турар. Эш Васильченконуң механизастаттынган звенозу 1962 чылда 40 гектарны үш катап суггарып тургаш, га бүрүзүнден 55 центнер кукуруза тараазын алган турда, а шак ындыг суггат чок черниң га бүрүзүнден чүгле 12 центнерни алган.

Ростов областа «Золотаревский» колхозта эш Горожаеваның звенозу 1962 чылда 100 гектар шөлдүң га бүрүзүнден 99 центнер кукуруза тараазын алган. Соңгу-Осетин АССР-ниң «Хумалаг» колхозунда Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Х. Албеговтуң звенозу 90 гектар шөлдүң га бүрүзүнден 115 болгаш оон-даа хөй кукуруза тараазын өстүрүп ап турар. Шак ындыг чижектерни кончуг хөйну чугаалап болур.

Ындыг болза-даа чамдык автономнуг республикаларда, крайларда болгаш областарда суггаттыг черлерни багай ажыглап турар. Хамыктың мурнунда аңаа Волгоград, Ростов областар, Ставрополь край, Чечено-Ингуш, Дагестан автономнуг республикалар хамааржыр. Оларда суггарылга системаларының тудуушкунунга онза хөй акша-хөреңги чарыгдаттынган. Чижээ, Ростов областа эрткен чылын 148,7 муң гектар суггаттыг черлерниң 90 муң хире гектары. Ставрополь крайда 68 муң гектарының 52,7 муң гектары суггартынган. Эрткен чылын РСФСР-де шупту суггарылга бугаларлыг 379 муң гектар чер суггат чок чер ышкаш ажыглаттынган. Чижек санаашкын-биле алырга, колхозтар болгаш совхозтар суггаттыг черлерни четче эвес база эвээш ажыктыг кылдыр ажыглааның хараазындан 36 миллион рубль кодээ ажыл-агый продукциязын чедир албаан.

Суггарылга ажылы бо чылын база эки эвес болган. Август 15-ке чедир 1252 муң гектар суггартынган турар ужурлуг, а херек кырында суггартынганы чүгле 962 муң гектар болган. Ылангыя Волгоград, Саратов, Оренбург областарда, Красноярск крайда суггарылга багай чоруп турар.

Сөөлгү ийи чылдың дургузунда кукурузаның, ристиң, чигир свёклазының болгаш өске-даа культураларның суггаттыг черлериниң шөлү салтарны болгаш виноград өстүрер черлерни катай алырга, 328 муң гектарга көвүдээн. Ынчалза-даа тарылга шөлдериниң тургузуу шоолуг экиживейн турар.

Ажыл-агыйның иштики суггарылга четкилери үш-үлүрүм апарганының, суг ажыглалының планнарының күүсеттинмейн, суггарылганың чурумун үреп турарының база болуун чурумнарны болгаш агротехниканы сагывайн турарының түңнелинде хөй-хөй колхозтарда болгаш совхозтарда суггаттыг черлерде дүжүт суггат чок черлериниинден шоолуг-ла ашпайн турар. А чамдык таварылгаларда харын-даа эвээш. Суггаттыг черлерде кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедиринге аажок улуг хөреңгилер салдынган болза-даа, оларда кодээ ажыл-агый культураларының дүжүдү амгы үеде алдынып болур чогуур хемчээлиниң 30—40 хуузундан ашпайн турар.

Суггаттыг чер ажылының шиитпирлиг чүүлдериниң бирээзи суггарылганың техниказы болгаш организастаашкыны болур. Кырындан чаашкынналдырып суггарар машиналарының дузазы-биле суггарылганы чорударга, чер кыры-биле суггарар аргага бодаарга ийи-үш катап эвээш сугну чарыгдаар, ажылдың хемчээлин болгаш суггарылганың бот-үнезин дыка чиигээр, оон шынары бедиир. Ынчанмыже, суггаттыг черлерлиг ажыл-агыйлар чаашкынналдырып суггарар машиналарны багай ажыглап турар. Республикада ындыг машиналар алды муң хире, артык кезектер чогундан оларның чамдыызы аңаа турар. Чижээлээрге, Саратов областа 1962 чылда 160 ындыг машинаның 60-ны, Куйбышев областа —273-тен 123, Москва областа — 713-тен 73 машина ажыглаттынмаан.

Ам республиканың шөлдеринде чаашкынналдырып суггарар машиналар элээн каш хевирлерлиг апарган, ылангыя 100 метр калбарты суггарар агрегаттар бар. Арык-бугаларның азы хоолай дамчыдылгаларының аразында улуг хемчээлдиг черлерге тарылгаларны кончуг эки ажылдап кылырын хандырар калбарты алыр агрегаттар эргежок чугула. Ындыг машиналарны белеткеп үндүрерин Алдыы-Волганың совнархозу саададып турар.

Суггарылга четкизинче улуг хөөлбектерден сугну дамчыдарынга херек «НАП-1» деп эштир насос агрегаты шөлдерниң суггарылгазынга перспективтиг машина болур.

Сөөлгү үеде суггарыкчыларның ажылының бүдүрүкчүлүүн үш-дөрт катап бедидер аңдазын бизиниң аайы-биле ырадыр суггарар арга элээн нептереп турар. Ындыг болза-даа хөй ажыл-агыйларның суггарылга шөлдериниң планнаашкынының дугайында сагыш салбайн турарындан суггарылганың бо дептилелиг аргазын калбаа-биле ажыглаары саадап турар.

Суггарар черлерни таарыштыр планнаарында болгаш суггарылгага херек чепсек-херекселдер талазы-биле ажыл-агыйларның хандырылгазында улуг четпестер бар.

Суггарылга четкизи ажыл-агыйларның удуртукчуларының доктаамал кичээнгейин негеп турар. Суггарылга четкизин бок үнүштерден болгаш довурак-элезинден өй-шаанда аштап турары чугула. Мурнуку үеде суггарылга болгаш черни кевирер системаларны аштап арыглаарынга чогуур техника чок турган болгаш бугаларны холдун күжү-биле аштаар турган. Ам үеде хөй перспективтиг машиналар тывылган-дыр. Чоокта чаа Москва областың Дмитровск районунга болган чаа техниканың көргүзүлгезинге хөй-хөй машиналарны чер ажылдакчыларын чепсеглээринге хүлээп ап болурун көргүскен.

Суггаттыг черлерниң багай ажыглаттынып турарының кол чылдагааннарының бирээзи болза, оларны күрүнениң эң үнелиг чер фондузу кылдыр онзалавайн, ээ-харысаалга чок көрүп турарында. Суггаттыг чер ажылының агротехниказы суггат чок чер ажылының агротехниказындан шуут ылгалдыг. Суггаттыг черлер болза хөрзүннү ажылдап кылырынга, бок үнүштер-биле демисежиринге, артык күштүг чемишчидилгени чорударынга күш-ажылдың немелде чарыгдалдарын негеп турар. Ындыг турбуже хөй-хөй колхозтарның болгаш совхозтарның агротехния ажылдакчылары ону өөренип көрбейн турарлар.

Суггаттыг болгаш кевирген черлерге чамдык совхозтарны, колхозтарны, улуг эвес участоктарга совхозтарның салбырларын, бригадаларны, звенолорну специализастаары ажыктыг болур. Бо таварылгада суггарылгага белеткеттинген черлер, амгы үеде болуп турары ышкаш, суггат чок черге немелде болбайн, ону кылып турар черлерниң кол бүдүрүлге баазазы болган турар ужурлуг.

Черни суггарылгага белеткээрин доозарының болгаш ону ажыл-агыйжы ёзу-биле бүрүн ажыглаарының хуусааларының аразын дыка ырадып турары база улуг четпес чүүл болур.

Ирригация тудуунга киирген акша-хөреңгини дедир эгидип алырын дүргедедирге, суггаттыг болгаш кевирген черлерни эң дүрген шиңгээдип ажыглаары комплекстиг тудуушкун чокта болдунмас. Гидротехниктиг чепсеглээшкиннер-биле кады чурттталга бажыңнарын, ажыл-агый болгаш бүдүрүлге тудугларын, харылзаа-шугумнарын, электри, суг дамчыдылгаларын — суггаттыг черлерге кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин чогууру-биле чорударынга эргежок чугула бүгү чүүлдерни тудар ужурлуг. Ол болза чарыгдалды дүрген дугаар, ынчангаш ажыл-агый тараазын, ногааларны, кат-чимистерниң болгаш өске-даа продуктуларның ёзулуг фабриказы апаар.

Тараа, хлебти камныг чарыгдаар, маңгысталчактарга удур демиселди күштелдирер

ТӨТЧЕГЛЕКЧИЛЕР

Чурттап турар бажыңывыска эң баштай кожуп келгенивисте, бистен ырак эвесте, кудумчу азыгында, дөрт ханалыг, дөбелчин, каас-шиңии-даа ажок, чанында ыяштар тарып олурткан, бедик херим-биле долгандыр бүзээлеттирген, улуг-ла ак бажың турар чүве. Ында кымнаар чурттап турарын баштайгы удаазында кайын билир ийик бис. Албан бажыны ыйнаан кылдыр бодаар чүвеле болгай. Ындыг дээрге, улуг бажыңның хууда тудуп алыры берге дээрзи черле билдинир. Кыйгыржып четпес черде, барык-ла кады тооңнуг турар болгаш, элээн үе эрткенде, ол каас-коя бажыңның ээлерин каксы-кусуу билип эгелээн бис. Аңаа Матвейлер даар улус чурттап турган. Бажыңның эр ээзи—Петр Иванович Матвей алдаңга арай-ла четкелек хире назылыг, ажок шөртегер ижинниг, шала кыскажак сыынныг, коңзагар хаайлыг, хыйыр карактарлыг, калчаан эр. А оон кадайы Матрёна Прокопьевна ашаанга бодаарга, ушчок өске хевир байдалдыг, ыспанаш куу кадай. Ооң арган-дорганы хелчок, чыржан кижи дижири ышкаш. Ындыг чалыга берген, кадаамыр кижи. Даштындан көөрге ыспанаш хирезинде, ол кадай ажылдап турда арлыр чүве. Бажыңның байгы ажылын чааскаан кылыр. Ооргазы шала бүшкүе берген, иштин-даштын кураңайнып-ла турар, бир-бир сактырга, күзүн хөө тырткан кужүген-не. А семис Матвей папирос чырыктапкан, ийи холдарын кармактаныпкан, херим иштинде базып тургулаар.

Ол улуг ак бажың Матвейлерниң хууда өргээзи деп сөөлүнде дыңнаан бис. «Шыдалдыг-ла эр-дир—дижип, кожаларывыс аразында чугаалажыр чүве.— көнчүг ажылчын кижи болган ол». Хире-хиреде Матвейлерниң хериминиң иштинде инек-даа бустай бергилээр. Ол база-ла Матвейниң «шыдалдыының» херечизи-дир.

Матвейниң бүшкүгүр ооргалыг, арган, куу кадайының садыгларда хлеб садып маңнап турарын пат-ла кайгап турар бис. Мырыңай кеп-саам чок чүгүрер. Ооларын азыраан таанна ындыг боор, изигде-даа, ол-чаъстыгда-даа шергилээр дээш, ховуже ужуп чоруп-ла турар. А демги кадайның хлебтээр дээш, садыглар кезип маңнап турарын «аът мыя хевирбес» деп хөөрем чок чугаалап болур. Барган саныңда-ла хол сумказынга чаңгыс-чүңгүс хлеб эвес, а шоодайга 5—6 хлебти чүктеп келир. Эртен сыгыр дап бажыңда хлебтеп чорууp. Кежээ ниир дужуп, садыг хагдынар чыгай бергенде-даа хлеб ээлчээнде бо турар. «Ашаа кайы-бир черˊ чоруур дээш, хлеб кургадып, хүнезин белеткеп ап турар ирги бе?» деп, баштайгы удаазында ынчаар бодап турган бис. Сөөлүнде чүвениң чажыды билдине берген. «Бажыңның дириг амытаннарын» ажаап-тежээринге хөй хлеб Матвейлерге херегленттинип турган чүве-дир. Ийи саар инекти хлеб-биле-тургузу азырап деп чүве ындыг амыр боор бе! Кижи чемиштиг ол инектерден саап алган сүдүн Матвейлер барык-ла бүдүн кварталдың чурттакчыларынга садып, саарып турганнар. Ол-ла бажың-балгатты, элбек эт-септи хлеб ачызы-биле садып алган. Бүшкүк кадайның сүт садып турар «кавызынга» бистер база-ла хаара туттура берген бис. Эртен дан бажында дөмбүнде сүт тудкан, бүшкүк кадай ажикти токуладыр соктай бээр апарган. Сүт садыынче чүгүрүп, узун ээлчегге турарындан шүүтсүнгеш, бис демги «сүт садыглакчызы» кадайның белен сүдүн үш катап аар өртек-биле ап алыр турдувус.

Шак ынчаар-ла чартык чыл хире үе эрткен. Бир-ле эртен Матвейниң калайы караанда чаштыг чедип келген.

— Чүү болду, Матрёна Прокопьевна?— деп, оон айтырдым.

— Сүдүн ижип турган инектеримни сат деп албадап турлар ышкажыл— деп, ол ыглап-сыктап ышкынтады.—Тускай доктаал үнген дээрдир.

—Доктаал үнген ченер! — деп, улам тодаргайлаарын оралдаштым.

— Хоорай чурттакчыларынга инек тургуспас деп чаа доктаал үнген-дир. Совет эрге-чагырга бистер дег мындыг, чүвези чегей кижилерни канчап бодавас апарган чүвел бо. Ийи бүттүн бирээзи сынган-биле доңей болуру ол-дур. Байгы-ла амыдыралывыс ийи инекте болгай. Олар бисти кыш, чай чок азырап турар чүвелер. Оларны дужаапкаш, та канчаар улус бис...

Матвейлер инектен шак ынчаар чарлыр ужурга таварышкан. Бүшкүк кадай караткары чаштыг апарган, ийи инээн садары-биле сүрүп чорупкан «Бо шуваганчы ам-на хлеб садып шүүдевес, дыш болур боор» деп бодаан бис. Ынчалза-даа бүшкүк кадайның садыглар кезип, хлебтеп маңнаары дам барган. «Чүге ындыгыл?» деп пат-ла кайгаар кижи мен. Удатпаан чок болганда, Матвейлерниң хериминиң иштинде хаваннар чиңгейнип турар апарган. Инектериниң орнунга хаваннар садып алгаш, оларны хлеб-биле семиртир азырап тургаш ол ышкажыл. Акшага суңдулуг, маңгыс амыдыралдыг ол ашак-кадай «орулгалыг» ажылындан кайын салдынар ийик.

Ийи хаван садып алгаш, чайны өттүр «хлебтелип» келирге, шала күскээр олары мырыңай чарлыр четкен. Улуг аскыр хаваны тура албастап, белин черде устурун алган, ыткылаштыр олурар. Оозун күзүн соккаш, акшага «хуулдурупкан». А кыс хаваны кыжын эндере олдапкан. Бүшүк кадайның хлебтеп маңнаары мырыңай ниткээн, эртен куш-дүнүнде турар, а кежээ кара дүне келир. Ооргазындан куу шоодай черле дүшпес. Оозун долдур хлеб дыгып алган болур. Та чеже хлебти «чарыгдап» турар чүве ийик! «Күрүне бай болгашла шыдаар-дыр ийин» деп, кожалары чугаалажып турар. Шынап-ла Матвейлер ышкаш шак ындыг маңгысталган амыдырал-биле чурттап, чинжен садыг кылып турар кижилер ховар эвес-ле болгай. Чамдыкта садыгга хлебтиң дораан-на аразы бээриниң ужуру ында-дыр.

Ол «орулгалыг» ажыл-биле Матвейлер дыка үр байып келген. Ынчалза-даа ону база-ла ыы-сыы-биле, карак чажы-биле соксадыр ужурга таварышканнар. Хоорайга хаван азыравас дугайында база бир чаа доктаал үнүп келген. Эрге-чагырга черлери шак ындыг маңгысталчак амыдыралдыг кижилерни эндевээни олдур. Оларга удур демиселди чоорту, базым-базымы-биле күштелдирип турган. Ынчалза-даа ол маңгысталчактар «чыда өлүр чылан» дег эвес болбайнаан. Демги Матвейлер ол удаада кажар оп-биле ол доктаалды оюп эрте берген.

«Боларның хаваннары саттыныгаң, ам-на хлебтевес ыйнаан» деп, кожалары база катап чугаалажы берген. Ындыг чүве кайда боор! Бүшкүк кадайның хлебтеп маңнаары өргү-ле хевээр, хлебти шоодай-шоодайы-биле чүктеп эккеп турбушаан. Мырыңай кара хөктүг чүве боор. Бир-ле катап оларның хериминиң чаны-биле эртип чыдарымга, чер иштинде-даа ышкаш, бир-ле черде дүлейзимээр, киргиргээш үн дыңналыр болду. Матвейлер кажарлап, улуг хаваннарын базаарлапкаш, аныяк хаваннарын казып каан чер иштинге ажаап турган чүвең иргин. Алгы-кышкызы дыңналбазын, улус көрбезин дээш, чажырып турган. Дашкаар ында-хаая үндүрерде, алгыра албас кылдыр, аастарын тас чулардап алыр. Шөйбек думчуун ынчаар шарып каан хаваның чүгле думчуу киргирээр.

Кожалары оларның ол чорууну чогуур черлерге медээлеккен. Албан кижилери кээп ыинаш. Матвейлерниң хаваннарын саттырыпкан. Олар хаваннарын арай боорда-ла, шак ынчаар «когун үскен».

«Амдажаан бөрү дег шаар көөр» дижир болгай. Белен ажык-кончаа тын амдажаан Матвейлер аңаа олурар боор бе. База бир орулгалыг адырны тып алган. Биеэги бүшкүк кадай садыглар кезип хлебтевишаан. Ол бир садыгга хүнде ийиден хөй барбас, кончуг кажар, эскерип каапкар дээш ындыг. «Мынча хөй хлебти канчаарың ол?» деп, кым-бир кижи айтырган болза: «хлеб чок чурттап шыдавас болгаан, дуңмаым. Совет эрге-чагырга турда, хлеб хирези чайлыг ыйнаан бо» деп каар. Хлебтээрде оглунуң оглун эдертип алыр. Садыгга келгеш, өске садыгдан алган хлеби-биле кады оозун даштыгаа тургузуп каар.

Чартык чыл хире болганда Матвейлерниң хериминге кас, дагаа, индюк дээш, хамык азырал куштар чиртиледип турар апарган ындыг. Ол амытаннарны хоорайга азыраарын хоойлу-биле хоруваан болбайн аап. Ынчангаш Матвейлер оларны өстүрүп кирипкен. Ол амытаннар чалгынныг дээрден башка, база-ла хлеб-биле амыдырап турган.

Бир-ле катап, күзүн. Матвейниң ажыл чок кижи дээш, мобилизас-биле тараа ажаап алышкынынче чорудар апарган. Хамык-ла аллеп-ээни чылдак хап тургаш, колхоз чорувайн, а сайгарылга баазазынга барып ажылдаар кылдыр чөпшээредип алган. Шынап-ла «бажы каткан» деп болур, кедергей кажар кижи боор. Кижи дужүнге кирбес чүвени ол бодап алган. Өжегээр дүнеки ээлчегде ажылдаар кылдыр, эки туразын илереткен.

Бир-ле эртен херим чиңиинден көрүп турарымга, Матвей ажылдан чаа-ла келди он. Казанча кырынга кара хавын салгаш, аңмаардан эргипес эккеп чаткаш, херектээжиниң карманын аңдара тыртса-ла кончуг чаагай тараа пөсче төктү берди. Өске карманын аңдарарга база-ла эндерик тараа. Оон олуруп алгаш, чүвүрүнүң ийи карманындан база-ла тараа төктү, идииниң даштынче бадырып алган хөлбегер хончулуг чүвүрүн өру тырткаш, алгыг аастыг идииндeн бүдүн арай боорда ушта соптарга, барык-ла долу чыгы тараа. Бирээзин уштурга база-ла тараа. Оон кара хавын ажыткаш, улуг-ла шил ужулгаш, доңгайты тутту, чыы долу тараа.

Бажарлап тараа оорлаар дээш сайгарылга баазазынга ажылдай бергени ол ышкажыл.

Мен ооң шак ындыг ойлук чок оор, маңгысчы чоруун оон ыңай тоомча чок эрттирип шыдаваан мен. Даарзында эртен идик-хевин тараа долган Матвей адаа аар апарган, бажыңынга чаа-ла кээп турда, шагдаа ажылдакчызы ону үткүп келген.

Шак ындыг маңгыстар-биле бистер шуптувуе демисежир болзувусса, оларның когу ынчан үстүр-дүр. Болар, дээрге ёзулуг төтчеглекчилер-дир.

Н. АРАКЧАА.

РЕДАКЦИЯДАН. Бышырган хлебти-даа, тарааны-даа камныг чарыгдап ажыглаары, оларны кайы-хамаан чок төтчеглеп турар кижилер-биле шиитпирлиг демисежири амгы үеде хөй-нитиниң эң чугула сорулгазы. Чер-черде тарааны болгаш хлебти оорлап, самчыгдап, төтчеглеп турарының фактылары бар болза ол дугайын биске үргүлчү бижип турарын номчукчулардан диледивис.

КНО—УЛУСТАРНЫҢ ИДЕГЕЛИ

„Известиядан“ допчулап алган материалдарны „Шынның“ номчукчуларынга бараалгаттывыс

Улустар бо хире улуг идегелди салып болур Каттышкан Нациялар Организациязы ышкаш делегейниң мындыг организациязы төөгүде турбаан. Делегейниң ийиги дайынының сөөлгү тулчуушкуннарының даажы соксаваан болгаш үрелген хоорайларның база суурларның хүл-ыйбазы бурулавышаан турган берге үеде-ле төрүттүнген Каттышкан Нациялар Организациязы хилинчектенген миллион-миллион кижилерниң бодалдарын болгаш күзел чүткүлүн илереткеш, дайынның айыылын кезер үенин салгакчыларындан чайладырын бодунуң кол сорулгазы кылдыр чарлаан.

(Н. С. ХРУЩЕВ).

Улустар идегеп турар

Ядролуг чепсектиң шенелдезин агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга хоруур дугайында Москва Керээзиниң сылдызы КНО-нуң кораблиниң кырында чидиг чырык хып турар. Бо Керээ талазы-биле улустарның саналының чыылдазы бүгү чер бөмбүрзээнде тиилелгелиг чалгыг-биле чорул турар. 90 амыг күрүнелер холунуң үжүүн ол Керээде салган.

Москва Керээзи — тайбыңга ынакшылдыг күштерниң чедиишкиннериниң бышыглаар болгаш хөгжүдер сорулга-биле улам ыңай күженишкиннерге эки эге болур.

...Бир швейцар эртемденниң санааны-биле алырга, бистиң чер бөмбүрзээвистиң кырынга беш муң беш чылдарның дургузунда 14.513 улуг болгаш биче дайыннар болган. Ол дайыннарга 3 миллиард 640 миллион кижи өлүрткен. Бир эвес делегейниң ракета-ядролуг дайыны болу бээр болза, ол бүгү дайыннарның шуптузунуң таварыштырганы хире чыгыы хөөзураады кижи төрелгетенге таварыштырар.

Амгы үе болза оон өске. Төөгүнүң хөгжүлдезиниң чорудулгазын тодаратпышаан, дайыннарны болдурбайн барып болур күштер бүгү делегей кырында тургустунган. Ол болза бистиң улуг Төрээн чуртувус Совет Эвилелиниң авангард болуп турары тайбыңның, демократияның болгаш социализмниң күштери-дир.

Бистиң бөмбүрзээтиң арын-нүүрүн үндезини-биле өскерткен төөгүвүт чаартылгалар Каттышкан Нациялар Организациязынга бодунуң салдарын база киирген.

Тайбыңның айтырыглары болгаш колониализм-биле демисел бот-боттарының аразында сырый холбашкан. Тайбың кожа-хелбээ дугуннаашкынының байдалында эң-не кескү чедиишкиннерни улустарның национал-хосталгалыг шимчээшкинни чедип ап турар дугайын сөөлгү чылдарның төөгүзү херечилеп турар. Ол дээрге факт-тыр.

Тайбың кожа-хелбээ дугуннаашкынының ленинчи принциптеринге, Совет Эвилелиниң тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиказынга удур халдаан кыдат удуртукчулар бо фактыны буруу шаап шыдавастар.

Совет кижилер, чер кырында бүгү чаагай сеткилдиг кижилер-биле дөмей, КНО-нуң Кол Ассамблеязының берге-даа болза, чаагай сорулгазының чедиишкинниг болурун чүректиң ханызындан бүзүреп турар. Улустарның идегелин улустарның чыыжы шынзыдар ужурлуг.

КОЛ АССАМБЛЕЯ

Каттышкан Нациялар Организациязының (КНО-нуң) кол органнары болза: Кол Ассамблея, Айыыл чок чорук чөвүлели, Экономика болгаш Социал чөвүлели, Хайгаарал талазы-биле чөвүлел, Бүгү-делегей судду болгаш секретариат.

Кол Ассамблея болза КНО-нуң бүгү кежигүннеринден тургустунган. Кол Ассамблея чыл бүрүде-ле ээлчеглиг сессияга чыглыр, ол сессиялар сентябрьның үш дугаар вторник хүнүнде ажыттынар. Оон аңгыда тускай болгаш онза тускай сессияларга чыглыр. Ындыг сессияларны байдалдың негеп келгени-биле чыыдырар, КНО-нуң кежигүнү-күрүне бүрүзү Кол Ассамблеяга бир бадылаашкынныг. Чугула политиктиг айтырыглар талазы-биле резолюцияларны Ассамблеяга олурушкан болгаш бадылаашкынга киришкен кежигүннериниң үштүң ийи кезээ бадылаан хөй нурууу-биле хүлээп алыр.

КНО-нуң тургустунуп келгенинден бээр 1962 чылга чедир 17 ээлчеглиг сессияларга, 4 тускай сессияларга болгаш 4 онза тускай сессияларга Кол Ассамблея чыылган.

Кол Ассамблея чеди кол комитеттерлиг:

Бирги комитет — политиктиг айтырыглар болгаш чепсегленишкин дугайында хүрбишаан, айыыл чок чорук айтырыгларының талазы-биле.

Тускай политиктиг комитет. Бо комитетке Бирги комитеттиң эргелээр айтырыгларының чамдызын шилчидип турар.

Ийиги комитет — экономика болгаш саң-хөө айтырыгларының талазы-биле.

Үшкү комитет — социал, нитти болгаш культура айтырыгларының талазы-биле.

Дөртку комитет — хайгаарал болгаш бот башкарылга чок девискээрлер айтырыгларының талазы-биле.

Бешки комитет — административ-бюджет айтырыгларының талазы-биле.

Алдыгы комитет — эрге айтырыгларының талазы-биле.

Бо кол комитеттерниң составынга КНО-нуң кежигүнү күрүнелерниң шуптузунуң төлээлекчилери хуваштыр киржир. Ассамблеяның чугаалажыр айтырыгларын комитеттерниң эргелээр хүлээлгелериниң аайы-биле бо комитеттерниң аразынга хуваар.

Оон аңгыда Кол Ассамблеяның сессияларының саныңда **Чиңгине комитетти** тургузар. Бо комитет болза сессияның организастыг айтырыгларын чугаалажыр. Оон аңгыда бүрүн эргени дыңнаар талазы-биле комитетти база тургузар. Чиңгине комитет болза сессияның даргазы, ооң он үш оралакчылары болгаш чеди кол комитеттерниң даргалары составтыг болур.

Кол Ассамблеяның даргазын болгаш ооң оралакчыларын Ассамблеяның пленарлыг хуралынга соңгуур, кол комитеттерниң даргаларын комитеттерниң хуралынга соңгуур.

КНО-нуң штаб-квартиразы

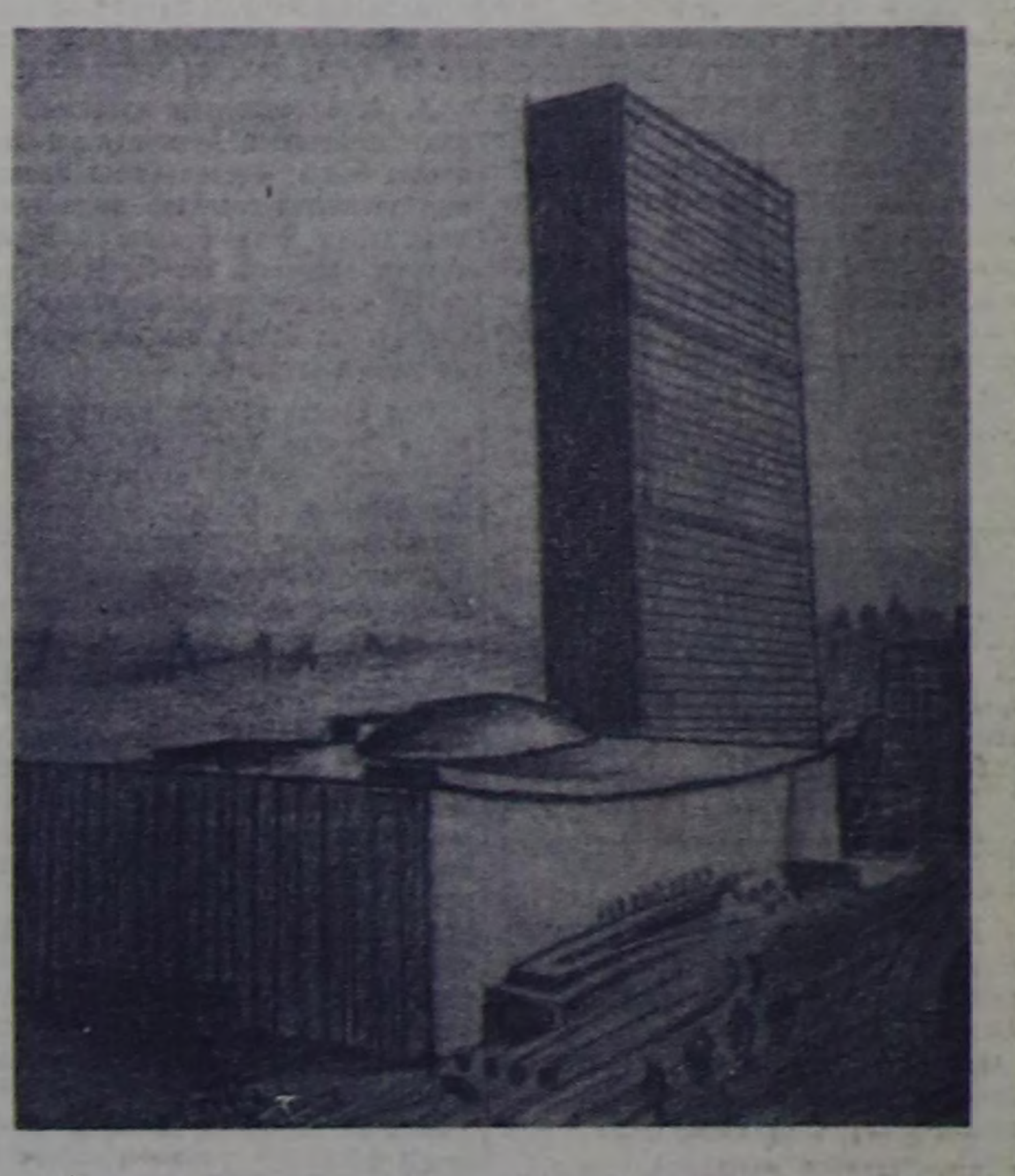

Чурукта: КНО-нуң штаб-квартиразының бажыңы. Аңаа КНО хуралдап турар болгаш кижи төрелгетен олче кичээнгей салып турар. Аңаа чүгле кирип, ону көрүп турар кижилер безин чылда миллион ажып турар. Тургузу салып каан ном дег хевирлиг дээрже тайылган бажың үжен тос каът.

Ында КНО-нуң секретариадының 3300 ажылдакчылары ажылдап, олар муң-муң телефоннар-биле чугаалажып, 3500 машиналарда парлап, бажыңның адаанда гараажтыг 1500 автомашиналарга чоруп турарлар. Чүгле документилерни көвүдедип чара парлаарынга чылда 680 тонна азы хүн бүрүде бир миллион ажыг ама саазынны чарыгдап турар.

Бажыңның мурнунда улуг эвес паркта совет скульптор Вучетичиниң «Хылышты андазын кылдыр эде дарганнаал» деп, селемени маска-биле хап турар күчүлүг кижиниң хүрзү-хевирин тургускан. Ол болза Совет чазактың белээ.

КНО-нуң бажыңында болгаш оон шөлдеринде бо хүннерде дыка холдуг. Ында КНО-нуң кежигүнү 111 күрүнелериниң чүзүн-баазын туктары болгаш КНО-нуң ак-көк тугу киискип турар.

Хүн айтырыглары

Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының XVIII сессиязынга чугаалашкыры-биле баш бурунгаар төлевилээн айтырыглар болгаш оларга немеделер 80 болуп турар. Ол айтырыглар мындыг бөлүктерге хамааржыр:

— нитти санал-онал беришкинни ай чыглы үеде үргүлчүлээр. Делегейниң кол-кол айтырыгларының талазы-биле бөттарының чазактарының бодалгаларын төлээлерниң хөй нуруузунуң удуртукчулары Кол Ассамблеяның пленарлыг хуралдарынга чугаалаар — хүн айтырыгларының 1 пунктузу;

— чепсегленишкинниң дүжүрериниң айтырыы. Ядролуг чепсенти амытпаарын хоруур дугайында болгаш ядролуг чепсектиң бүгү шенелделерин шуут соксадыр дугайында керээни чарар дугайында айтырыгны аңаа киириштирер — 4 пункт;

— колония айтырыглары. Колониалдыг чурттарга болгаш улустарга хамаарышпас чорукту тыпсыр дугайында ССРЭ-ниң инициативазы-биле Кол Ассамблеяның хүлээп алган Декларациязын бөттандырар дугайында айтырыгны болгаш Мурнуу-Африка Республикада соок-язы ылгай көрүп турарының дугайында айтырыглар — 10 пункт;

— экономиктиг айтырыглар. Садыг талазы-биле делегей конференциязын чыылдырары болгаш кошкак хөгжүлделиг чурттарга дузаламчының айтырыглары — 8 пункт;

— КНО-нуң Уставын эде көөрүн чугаалашпыр. Чиңгине конференцияны чыылдырар үезиниң болгаш чериниң талазы-биле комитеттиң илеткели — 1 пункт;

— атомнуг энергияны тайбың сорулгаларга ажыглаары — 2 пункт;

— космос делгемнерин шинчилээр болгаш тайбың ажыглаар талазы-биле улустар аразының кады ажылдажылгазы — 1 пункт;

— атомнуг радиацияның салдарлажыының талазы-биле КНО-нуң Эртем комитединиң илеткели—1 пункт;

— корей айтырыг — 1 пункт;

— социал айтырыглар. Кижиниң эргелериниң дугайында улустар аразының пактыларының төлевилелдерин болгаш информацияның хостуунуң дугайында конвенцияның болгаш декларацияның төлевилелдерин аңаа киириштирер—13 пункт;

— палестинадан дезип үнгеннерниң айтырыы — 1 пункт;

— эрге айтырыглары — 4 пункт;

— административ-саң-хөө айтырыглары. Ортаакы Чөөн чүкте «КНО-нуң онза чепсектиг күштери» болгаш Конгода «КНО-нуң операциялары» дээрзин акшаландырар айтырыгны киириштир — 13 пункт;

— организастыг айтырыглар. Айыыл чок чорук чөвүлелиниң доктаамал эвес үш кежигүннерин, Экономиктиг болгаш Социал чөвүлелиниң алды кежигүннерин, Делегей судуунуң беш кежигүннерин соңгуурун аңаа киириштирер — 14 пункт;

— ынзы-бүрү айтырыглар — 6 пункт.

Кыска төөгүлел

★ Айыыл чок чоруктуң делегей организациязын тургузар дугайында айтырыгны 1943 чылдың октябрьда ССРЭ-ниң, АКШ-тың болгаш Англияның даштыкы херектер министрлериниң конференциязынга чугаалашкан.

★ Айыыл чок чоруктуң делегей организациязын тургузар дугайында тодаргай саналды 1944 чылдың август 21-ден сентябрь 29 чедир болган конференцияга белеткээн.

★ Сан-Франциско конференциязы 1945 чылдың апрель 25-тен июнь 26-га чедир болган. Аңаа КНО-нуң тургузукчузу күрүнелер дээр 50 чурттарның төлээлекчилери киришкен болгаш КНО-нуң Уставынга ат салган. Ол конференцияга Польшаның ынчаардагы түр чазааның төлээлекчилерин чалап киириштирерин АКШ-тың, Англияның, Францияның төлээлекчилери чөпшээрешпээн. Ынчалза-даа КНО-нуң тургузукчузу күрүне кылдыр Польшаны саназын конференцияның киржикчилери шиитпирлээн болгаш Польшаның төлээлекчилериниң Уставка ат салыр черин хостуг артырып каан. Айыыл чок чорук чөвүлелиниң доктаамал кежигүннери ССРЭ, АКШ, Англия, Франция, Кыдат болгаш КНО-нуң өске-даа кежигүннериниң хөй нуруузу бадылааны-биле КНО-нуң Уставы 1945 чылдың октябрь 24-те күштүг болган.

Аар кинчи частып дүжүп турар

Хамаарышпас чорукту чаалап алган чурттарның санының өзүлдези Каттышкан Нациялар Организациязының кежигүннериниң саныының өзүлдези-биле база илереттинип турар. Азияның, Африканың болгаш Латин Американың 40 ажыг колония болгаш хамаарылгалыг чораан девискээрлери ам КНО-нуң кежигүннери болган.

1960 чылдың декабрь 14-те Кол Ассамблея Совет Эвилелиниң саналы-биле «Колоний чурттарга болгаш улустарга хамаарышпас чорукту тыпсыр дугайында Декларацияны» хүлээп алган. «Колониализмни ооң бүгү хевирлери болгаш илерээшкиннери-биле саадаттайн чугаа чокка узуткаарының эргежок чугулазын» ол Декларацияда байырлалдыы-биле чарлаан.

Колоний чурттарның болгаш улустарның хосталгазының үе-чадазы сөөлгү үеде мындыг болуп келген.

1960 чылда Африка дипке улуг өскерлиишкиннерниң чылы болуп төөгүге кирген. Африкага 1960 чылдың эгезинде хамаарышпас күрүнелер 10 турган болза, ол чылдың төнчүзүнде оларның саны 27 четкен.

1961 чылда Африкага хамаарышпас эргени Сьерра-Леоне, англи хайгааралдыг девискээр Британ Камерун, Танганьика алган. **Азияга**—Кувейт хамаарышпас болган, декабрь 19-та Португалияның колониялары турган Гоа, Даман, Диу девискээрлер Индияга катап каттышкан.

1962 чылда Африкага: бельги хайгааралга турган Руанда республика болгаш Буруиди хаан чери кылдыр чарлаттынган, июль 5-те Алжирниң хамаарышпас чорүу тускай чарлаттынган; октябрь 9-та англи протекторат Уганда хамаарышпас күрүне болган.

Латин Америка: Ямайка ортулук, Гринидаз болгаш Тобаго ортулуктар хамаарышпас чорукту чедип алган.

Океания: Барыын Самоа хамаарышпас апарган.

1963 чыл—Азия: Индонезияның болгаш Голландияның аразынга дугуржулга ёзугаар Барыын Ириан май 1-ден эгелеп Индонезияга катап каттышкан.

Ынчалза-даа 50 миллион ажыг кижилиг 80 ажыг тускай девискээрлер ам-даа колониалдыг тергиилелдиң адаанда турбушаан. КНО-нуң Кол Ассамблеязының XVIII сессиязының эгелээринге чедир чер бөмбүрзээниң бүгү чонунуң 1,7 хуузу колонияларның эргезелээ чок чону болуп артпышаан.

Кол Ассамблея 1961 чылдың ноябрь 27-де үстүнде айыттынган Декларацияның күүселдезиниң чорупп турарын хайгаараар Тускай комитетти тургускан. Ол комитетти баштай 17-ниң комитеди, а ооң соонда 24-түң комитеди (кежигүннериниң саны-биле) деп адаан. 1963 чылдың эгезинде ол комитет колоний чурттарга болгаш улустарга хамаарышпас чорук тыпсыр дугайында Декларацияга хамаарыжыр девискээрлериниң баштайгы даңзызын чогаадып кылган. Англияның, АКШ-тың, Португалияның, Австралияның, Францияның, Чаа Зеландияның, Испанияның болгаш Каттышкан Араб Республиканың хайгааралында болгаш бот-эргелел чок 64 девискээр черлерни ол даңзыда киирген.

Мурнуу Родезия, Ангола, Британ Гвиана, Аден, Мальта, Мурнуу-Барыын Африка, Фиджи, Бруней, Соңгу Борнео, Саравак ортулуктар болгаш өске-даа девискээрлер — бо дээрге 24-түң комитединге байдалын чугаалашкан колонияларның долу эвес даңзызы-дыр. Ооң түңнелин КНО-нуң амгы сессиязынга тускай көөр айтырыг болур.

1945 чылда КНО-нуң Уставынга ат салган тургузукчу-кежигүннер 51 турган болза, КНО-нуң кежигүннери 1950 чылда—61 санныг, 1955 чылда 77 күрүне, 1960 чылда—100 болгаш 1963 чылда 111 четкен.

Соруктуглар болгаш маңгыстар

Күскү дүжүттү эң дүрген, чидириг чокка ажаап алыры, нитиниң малынга чем-суурну белеткээри дээш колхозчуларның амгы үеде улуу-биле калбартып чорукткан демиселинге районда дыка хөй пенсионерлерниң идепкейлиг киржип турарын демдеглээри өрүнчүг.

Коммунист пенсионер Ф. Котов «Октябрь 14 чылы» колхозтуң Саргал шанының ажылын билдилиг башкарып, күрүнеге киирер тарааны садал чокка белеткевишаан, ооң-биле кады келир чылдың тарылгазынга үрезиннерни арыглап, складтарга урарын чедиишкинниг организастап турар.

Пенсионер А. Миронов ол-ла колхозтуң баштаар черинге келгеш, дүжүт ажаап алышкынының бо чугула кампаниязынга киржир күзелдиин илередирге, баштаар чер ону топ шаңның дензиччизинге болгаш тарааның нитти хайгаараакчызынга томуйлаан, эш Миронов ол участокта кызымаккай ажылдавышаан, тарааны арыглап, күрүнеге дужаар ажылды башкарарынга бодунуң эки үлегерин тараажыларга көргүзүп турар.

«Октябрь 30 чылы» колхозтуң сиген кезилдезинге хоочун пенсионер А. Кудоненко идепкейлиг киржип келген. Ол бодунуң күш-ажылга ынакшылдыг чоруу-биле звенонуң составында аныяктарны үргүлчү-ле сорук киирип турар.

Районнуң суурларында бүгү чурттакчылар колдуунда-ла нитилелге ажыктыг күш-ажылга идепкейлиг киржип турарлар. Ынчалза-даа конституцияда доктааттынган боттарының хүлээлгелерин ак-сеткилдиг күүсетпейн, маңгысталчак амыдыралче сундугуп чоруур ийи-чаңгыс кижилерниң ам-даа бары харааданчыг.

Чижээ, дөртен хар ыракта ажа берген назылыг Степан Мещеряков нитилелге ажыктыг күш-ажылды ак-сеткили-биле көрбейн, бичии-ле ажыл кылган боор. күрүнениң акшазын мегелеп алгаш, ооң-биле арагалаарынга шуут чанчыккан. Ол Сарыг-Сеп суурнуң доктаамал арагачыларының, шош-содаа өөскүдүкчүлериниң бирээзи болган.

Бир организацияга ажылдап киргеш-ле арагалаар, прогулдаар чорууну уламы-биле бир азы ийи ай эрткенде ажылдан ол үндүртүп турар. Чүгле сөөлгү ийи чыл дургузунда безин чеди организациялардан ол үндүрткен. Чоокта чаа «Ленинчи орук» колхозтуң чагыын күүседири-биле керээ чаргаш, авансыны алган дораан-на арагалаашкыныын ол база үргүлчүлеп турган. Ол колхозтуң баштаар черинден ону эш-хуузунуң судунче шилчидип, хөй-нитиниң шыңгыы хемчээн аңаа көргүссе чогуур.

Каа-Хемниң Бай-Сөөтте тускай алдынчылар артелиниң кежигүнүнде санаттынып чоруур Михаил Кузьмин дээрзи күш-ажыл хоойлузунга чөрүштүр 3 — 4 хүннерде улаштыр прогулдавышаан, арагалап, бодунуң кадайын дорамчылап эттээр чоруун илередип турда-ла, үк артельдиң даргазы эш Ерохин ол кижиге хөй-нитиниң салдарын чедирип, кижилер талазы-биле боттуг хемчег албайн келгенин маңаа база демдеглээр херек.

Ол-ла суурда Григорий Морозов дээрзи инвалид болганынга сылдап алгаш, күрүне фондузунга сиген кезер черниң сигенин бодунуң хуу аъды-биле кезип белеткээш, ол сигенни чиижең ёзу-биле садыглаарынга пат-ла чанчыккан турган. Ол ам чиик ажык сүрер болгаш бодунуң өг-бүлезинге төлеп чок чоруунуң ужун хоойлу харысалгаазын хүлээп турар.

«Совет Тыва» колхозта тракторист тускай мергежилдиг Санмал Сандан-оол дээрзи үр үе иштинде нитилелге ажыктыг күш-ажыл кылбайн келген. Колхозтуң баштаар чери ол маңгысталчак кижиниң херээн Суг-Бажы суурнуң чурттакчыларының нитти хуралынга чугаалаштыргаш, ону ыяавыла ажылдадыр тускай черже шөлүүр дугайында айтырыгны Советтиң күүскомунга тургусканы черле чүүлдүг.

Үстүнде ышкаш маңгысталчактар, арагачылар болгаш чалгаалар өске-даа колхозтарда болгаш ажыл-агый организацияларында бар болуп турдала, оларга удур хөй-нитиниң демиселин ам-даа чогуур деңнелинге чедир калбарбайн турар.

Коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүнүң негелделерин удуртулга болдурбушаан, маңгысталчак кижилерге хөй-нитиниң шыңгыы кеземчезин көргүзери чугула.

Милиция, суд болгаш прокуратура органнары болза, эргиниң бужар-бак артышкыннарын чүгле хөй-нитиниң дузазы-биле дазылындан тура тыртып, узуткап шыдаар дээрзин партия биске өөредип турар.

П. БАШЕВ.
А. ТИМОФЕЕВ.

Каа-Хем район.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының XVIII сессиязы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң Кол Ассамблеязының XVIII сессиязының пленарлыг хуралдарыңа ниити политиктиг чугаалажмышкыннар беш хүн үргүлүлеп турар. Агаарга, космос деңгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенеделерин кылырын хоруур дугайында Кеҗээниң талазы-биле онзагай референдум ыңа беш хүн болуп турар. Амдыгында чүве чугаалааннарыны чангызы-даа ол кеҗээни түүлдүгүнүң көрбээнинң чакгыс-даа сөзүн чугаалавааң. Бүгү дилтерниң күрүнелериниң төлөөлекчилери ол сессияның индирингө үлай-үлай үнүп келгеш, ядролуг чепсекке хамаарыжыр улустар аразының ол баштайгы дугуржулгазының дугайын ёзулүт-ла чагагай сеткилдит чоруктуң актызы кылдыр чугаалап, ядролуг дайынның айылын чайладырының, делегейниң өске-даа ойү келген айтырыгларын шинчилүүлгөринге оруунда ол эки эгелээшкинниң ажыглаарын негеп турарлар. Чад республиканың даштыкы херектер министри Морис Гэнгтас бөгүн бир дугаарында чүве чугаалаан. Москва Кеҗээниң тургусканы таарымчалыг байдалды ажыглаарын болгаш чепсегленишкинниң дүжүрер талазы-биле 18-тин комитединиң ажылынга үндезин бүрүнгээрлаашкынны чедип алырын сананалаан.

Мурнуу-Африка Республиканың чазадың аймак-сөөк ыяаг политиказынга болгаш Португалияның Африкада колонияларынга хамаарыштыр Аймак чок чорук чөвүлелиниң болгаш КНО-нуң Кол Ассамблеязының резолюцияларын чугаа чокка күүседирин ол негээн.

Ассамблеяның амгы бо сессиязы кол ядролуг үш күрүнелериң чоокта чаа чарганы, ядролуг шенеделерни хоруур дугайында дугуржулгазының салдарының адаанга эртер апаары чиигинниг чок деп. Даниялың даштыкы херектер министри Шер Хеккеруп медеглээн. АКШ-тың президентизи Д. Неннединиң болгаш ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң Ассамблеяга чугаалаан түүлдеринге ол байыр чедирген. Ол чугаалаан түүлдер чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле деңгээлге болдунуп болурун көргүзүп турар деп, ол чугаалаан.

А. А. Громыконуң чугаазын характерлевишаан, Хеккеруптуң чугааланы болза: бистер Совет Эвилелиниң даштыкы херектер министриниң медеглелин Чөөн болгаш Барыын чүктүң аразынга бот-болуп улуу-биле билчириче утланышкынга кончуг чугула базым кылдыр бедин-биле үнелеп турар бис.

Оон соонда эртенги пленарлыг хуралга Румын Улус Республиканың даштыкы херектер министри Корнелиу Мэнеску болгаш Камбоджаның делегады чүве чугаалаан. ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң сессияга киргени чепсегленишкинни дүжүрер дугайында чаа саналдарны Корнелиу Мэнеску деткээн. «Чепсегленишкинни

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. СЕНТЯБРЬ 29 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 232 (5636).

Өртээ 2 көп.

В. И. ЛЕНИННИҢ АМЫДЫРАЛЫНЫҢ БОЛГАШ АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАЗЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА НОМ

В. И. Ленинниң биографиязының 300 муң тиражтыг айыгы үндүрүлгезин политиктиг номнар үндүрер чер парлап дооскан. Ол болза бистиң үениң өндүр улуг кижизиниң, революцияның мерген угаанныг бодакчызы болгаш баштыңчызының, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизиниң, бүгү делегейниң ажылчы чоннарының башкызының амыдыралының өрүүн кал-база-биле, бүгү тала-биле көргүскен ном болур-дур. Владимир Ильичиниң шылгарангай угаан-бодал, интеллектуалдыг болгаш ажы-даа шынарын оон бүгү-ле байлак шынары-биле номнуң арыннары чугаалап турар. Оон угаанның кижилериниң, оон эш-өөрүнүң, төреллериниң, өннүктериниң сактыышкыннарындан илереттинген Владимир Ильичиниң амыдыралының фактылары болгаш болуушкуннары болза, баштыңчының, эштиң, кижиниң — Ленинниң дириг бодун тодаргай бодап билир талазы-биле номчукчуга дузалап турар.

Биография талазы-биле тодаргай медээлер ол номда эң чугула ленинчи идеяларны, оон эртем болгаш политика талазы-биле принциптерин тодаргай чырыдып-биле холбажып турар.

Номнуң айыгы үндүрүлгезин белеткээрде, хөй-хөй номчукчуларның саналдарын барымдаалап, немелделерни киирген. Биографияны чурук чуруктери-биле байлак каастаан.

Владимир Ильич Ленинниң биографиязының чаа үндүрүлгезин СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизм институду белеткээн. Академик П. Н. Поспелов удурткан авторлар коллективи ол номну базаан.

(СЭТА).

СЭКП ТК-НЫН РСФСР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ БЮРОЗУНДА

Бүдүрүлгелерниң чогаадыкчы дем каттыштырылгазы — чаа бедик чадаже орук

Москвада «Кызыл куш-ажыл» болгаш «Газоаппарат», бичелитражтыг автомобильдер болгаш орук бүдүрер Калинин аттыг заводтарның, гидроагрегаттар болгаш уруглар тергелери бүдүрер заводтарның, Щербаков аттыг торгу комбинадының болгаш удазыннап аргыырының № 7 фабриказының коллективтери үнелиг эгелээшкинни кылганнар. Чоннуң хереглел бараанналын бүдүрүп үндүрериниң көвүдедир болгаш шынарын экижидерибиле бүдүрүлгениң иштики курлавырларын улам долузу-биле ажыглаар дугайында массалыг шимчээшкинни өөр эгелээн. Улуг. техника талазы-биле эки чепсегленген бүдүрүлгелер болза чурт үлетпүрүнден чоокта чаа улус ажыл-агый чөвүлелдериниң системазынче шилчээн улуг эвес бүдүрүлгелерге дузалаар. техниктиг деңнелгени бедидер, бүдүрүлгениң культуразын улам көдүрер деп шиитпирлээннер.

Ол бүдүрүлгелерниң инженерлери, техниктери, мурнакчы ажылчыннары болза бүдүрүлгениң технологияларын болгаш бүдүрүлгени организастаарын хөй-ниитиниң эгелели-биле бот-боттары өөренип көргениниң түңнелинде кылыгларны бүдүрериниң методтарын улам сайзыраңгайжыдарынче, технологтуг чамдык чорудулгаларны автоматчыдып турар механизмнерни, приборларны болгаш аппараттарны тургузарынче, мурнакчы дуржулганы нептередиринче угланган комплекстиг хемчеглерни ажылдап кылган болгаш боттандырып турарлар. Ол чорук бүдүрүлгениң техниктиг деңнелин болгаш культуразын кыска хуусаада бедидер. чурт үлетпүрүнден улус ажыл-агый чөвүлелдеринге дамчыдып берген бүдүрүлгелерниң бүдүрүп турары калбак хереглелдиң кылыгларының шынарын дыка экижидер арганы бээр. Бо чылын-на «Газоаппарат» завод улам депшилгелиг материалдарны хереглеп ажыглаар соодукчуларның хезирлерин бүдүрерин шиңгээдип алыр, орук бүдүрер завод — пландан ажыр чиик мебельдиң ийи муң херекселдерин болгаш автомобильдерниң кижи олурар черлеринге беш чүс комплект каркастарны бүдүрер, уруглар тергелери бүдүрериниң заводу — келир чылдан эгелээш, чоннуң ужу-биле хереглеп турары кылыгларны бүдүрерин үш катап көвүдедир.

СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозу Московтуң ол бүдүрүлгелериниң эгелээшкинин чүүлдүг деп көргеш, ол чорук улус ажыл-агый талазы-биле улуг ужур-дузалыг болгаш чурт үлетпүрүнден улус ажыл-агый чөвүлелдеринге шилчидип берген бүдүрүлгелерде чоннуң хереглел бараанналын бүдүрериниң техниктиг деңнелин бедидер арганы бээр дээрзин демдеглээн.

Чоннуң хереглел бараанналын бүдүрер чорукту көвүдедириниң болгаш ол бараанналын шынарын экижидериниң херээнге техниктиг дем каттыштырылгазын болгаш бот-боттарынга чогаадыкчы дузалажылганы хөгжүдер талазы-биле Московтуң бүдүрүлгелериниң коллективтериниң үстүнде айыткан эгелээшкинин калбаа-биле нептередирин СЭКП-ниң обкомнарынга болгаш крайкомнарынга, улус ажыл-агый чөвүлелдериниң удуртукчуларынга, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозу бодунуң доктаалында сүмелеп турар. Чоннуң хереглелиниң бүдүрүп үндүрүп турар кылыгларының ассортиментизин бүгү хемчеглер-биле калбартырын, оларны бүдүрерин хереглекчиниң негелделеринге шиитпирлиг-биле чоокшуладырын, продукцияның шынарын дээш, фабриканың марказының алдары дээш бүдүрүлгелер коллективтериниң ортузунга ажылдыг калбартырын саналдаан.

(СЭТА).

Н. С. Хрущевтуң Украинада чоруп турары

ЧАА КАХОВКА (Херсон область). Парлалга бөлүүнүң дыңнадып турарындан алырга, сентябрьның 27-де СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущев Краснознаменскийниң суггарылга системазын көрүп, «Нове Життя», «Радянська Украина» колхозтарга болгаш «Скадовский-90» совхозка барып чораан. Ол ажыл-агыйлар Скадовский бүдүрүлге эргелелинге хамааржып турар.

Н. С. Хрущев суггарылгалыг кукурузаның болгаш ристиң тарылгаларын көрүп, колхозчулар-биле, совхозтарның ажылчыннары-биле, тускай эртемниглер-биле, ажыл-агыйларның болгаш бүдүрүлге эргелелиниң удуртукчулары-биле чугаалашкан.

Чер болганга Никита Сергеевичаны чылыг, өөрүшкүлүг-биле уткуп ап турган.

Украинаның КП ТК-зының бирги секретары П. Е. Шелест, Украин ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы И. П. Казанец, УССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Д. С. Коротченко, Украинаның КП ТК-зының секретары В. Г. Комяхов, партияның Херсон көдээ обкомунуң бирги секретары А. С. Кочубей, партияның Крым көдээ обкомунуң бирги секретары Н. К. Лутак болгаш өске-даа удурткучу ажылдакчылар эш Н. С. Хрущев-биле кады областың ажыл-агыйларынга чораан.

Хүннүң ийиги чартыында Украинаның мурнуу областарының партия болгаш совет ажылдакчылары-биле, суг ажыл-агыйының тускай эртемниглери-биле, эртемденнер-биле, колхозтарның болгаш совхозтарның мурнакчылары-биле база удуртукчулары-биле эш Н. С. Хрущев чугаалажып көрген.

БЭДЧ-ниң акша-саң-хөө айтырыгларының талазы-биле доктаамал комиссиязының үшкү хуралының дугайында дыңнадыг

1963 чылдың сентябрь 24—27-де Бот-бодунга Экономиктиг дузалажылганың Чөвүлелиниң (БЭДЧ-ниң) акша-саң-хөө айтырыгларының талазы-биле доктаамал комиссиязының үшкү хуралы Москвага болуп эрткен.

Болгария Улус Республиканың, Венгр Улус Республиканың, Герман Демократтыг Республиканың, Моол Арат Республиканың, Польша Улус Республиканың, Румын Улус Республиканың, Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң, Чехословак Социалистиг Республиканың төлээлери комиссияның хуралының ажылынга киришкен.

Вьетнам Демократтыг Республиканың, Корей Улус Демократтыг Республиканың, Куба Республиканың төлээлери комиссияның хуралынга хайгааракчылар болуп база киришкен.

1963 чылдың июльда коммунистиг болгаш ажылчын партияларның ТК-ларының бирги секретарьларының база чазактар баштыңнарының чөвүлел хуралының сүмелерин барымдаалааш, комиссия бодунуң сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалажып көрүп, чогуур шиитпирни хүлээп алган.

Экономиктиг кады ажылдажылганың делегей банкызын организастаары-биле холбашкан айтырыгларны комиссияның хуралынга база киргени.

Комиссия 1964 чылда бодунуң ажылының планын батылаан.

Комиссияның хуралы акы-дуңма найыралдың болгаш бот-бодун бүрүн билчир чорукчуң байдалынга эрткен.

(СЭТА).

Хову ажылдарының шиитпирлиг хүннери

Ажаап алыышкынга курлавырларны бүрүн ажыглаар

Каа-Хемниң «Тиилелге» колхозунуң ховуларында тараа ажаап алыышкыны үргүлчүлевишаан. Ында хөй-хөй комбайнерлер ажыл нормазын ыракта ажыр күүседип турар. Ылаңгыя комбайнер Алексей Санаров эң эки түңнелди чедип ап турар. Ол дээрге хүнде 20 болгаш оон-даа хөй тонна тарааны бастырып ажаап турар.

ЧУРУКТА: А. Санаров. Фото С. Феоктистовтуу.

Куйбышевтиң тараажыларының тиилелгези

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели кушажылчы улуг тиилелге — күрүнеге тараа садар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин күүсеткени-биле холбаштыр Куйбышев областың ажылчы чоннарынга байыр чедирген. Төрээн чурттуң шыгжамырынга 63 миллион пуд тарааны азы планда көрдүнгенинден 6,5 миллион пуд хөйнү урган.

Большеглушицк бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйлары тараа бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир дээш демиселге төлептиг салыышкынны киирип, тараа хүлээп алыр черлерге 13,2 миллион пуд тарааны дужааган. Богатовск, Кошкинск, Кинель-Черкасск, Сергиевск, Ставропольск, Волга, Кинельск болгаш Болдыбанск эргелелдериниң колхозтары болгаш совхозтары боттарының хүлээлгелерин алдарлыг күүсеткен.

СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге, эш Н. С. Хрущевка чорудкан чагаазынга областың көдээ ажыл-агыйының ажылдакчылары совет улустуң чырыткылыг байырлалы — Улуг Октябрьның 46 чыл оюн төлептиг уткуурунга белеткенип турарын медеглээннер. Областың колхозтары болгаш совхозтары чазын чажар тараа культураларының үрезиннери-биле боттарын бүрүн хандырган, часкы бүгү тарылгага аңгысты өй-шаанда аңдарар дээш социалистиг чарышты калбарткан. Оон-биле кады олар ногаалар болгаш картофель талазы-биле хоорайларның болгаш үлетпүр төптериниң хереглелин четчири-биле хандырар дээш ол культураларның ажаап алыышкынын чорудуп, чигир свёклазын казып, тарымал тоорукту ажаап ап турар.

Областың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери мал ажылының продуктуларын белеткээриниң чыл планын күүседирин, инектиң малын бодуун болгаш шыктыг чемнер-биле четчир санныг хандырарын боттарының бирги чергениң хүлээлгези кылдыр санап турарын чагаада чугаалап турар.

(СЭТА).

ДЫШТАНЫР ХҮНДЕ

Сентябрьның ол эртен сууруң чону ажылче далаштыг белеткенип турган. Чоокка ажылдаарлар мооңгу-биле чадаг үнүп, ыракче баарлар автомашиналарга олуруп турган. «Тыва» совхозтуң Хөндергей салбырының дүжүлүн ажаарынга, мал чемин белеткээринге [illegible] шефчилер оларның аразында база бар. Ол хүн ажылга дыка-ла таарымчалыг хүн болган.

Хөндергей сес чыл школазының башкылар коллективи, үстүкү класстарының өөреникчилери Борбак-Арыгже хапкан. Кежиг-Аксының төп шанынга ол хүн 40 ажыг кижи шефтеп хүнзээн.

Воскресеньеде ол коллективтиң ажылдаанын ол шанның эргелекчизи А. Ширип, парторганизация секретары К. Куулар үнелеп демдеглээн. Чеди звено ол хүн 21 тонна тарааны арыттааш, зерно-пульт-биле 72 тоннаны, хүүректиг 19 тонна тарааны сайтарган.

ШЕКПЭЭРЖИЛЕР АЖААП АЛЫЫШКЫННЫ ДООСКАН

Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунуң тараажылары дүжүт ажаап алыышкынын дооскуп-каннар.

Бо чылын агаар-бойдустуң байдалы кандаажыкыныг болза-даа, олар 70 муң ажыг пуд тарааны өстүрүп алган болгаш чидириг чокка ажаап алган.

Ажаап алыышкын сезонунуң үезинде комбайнерлерден эштер М. Артыс-оол, М. Айгыр-оол, О. Мандан, К. Хеймер-оол, Эник-оол, Семис-оол олар эң-не күш-ажылчы шылгарангайын көргүскеннер.

Механизатор кукурузачылар 1056 гектар кукурузаның 6013 тонна ногаан массазын силостап алган. Оларның аразында С. Өктеп-оол, В. Өөржак олар дег өске-даа мурнакчыларны адап болур.

Совхоз бо чылын тарып өстүрүп алган 75 гектар картофелин болгаш 10 ажыг га ногааларын база бүрүн-биле ажаап алган. Картофель ажаарынга Шекпээр, Дөң-Терезин, Аянгаты школаларының үстүкү класстарының өөреникчилери эки дузалашканнар. Тарылга шөлдеринде аңгыс аңдарылгазы үргүлчүлеп турар.

Бо совхозтуң 9 комбайнерлери моон мурнунда Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунуң дүжүт ажаап алыышкынынга дузалажып барган. Ам ол-да районнуң дуржулга стапциязынче 6 комбайнерлерни база үдеп чоруткан.

Дүжүт ажаап алыышкыны

(1963 чылдың сентябрь 25-те, хуу-биле)

Районнар, ажыл-агыйлар	Дүжүттү ажаап алганы: Тараа	Кукуруза	Картофель
Барыын-Хемчик	98,5	94,7	72,5
Улуг-Хем	67,7	97,1	67,8
Чөөн-Хемчик	62,4	99,2	83,2
Чөөн-Хемчик эргелел	**72,4**	**94,4**	**74,1**
Каа-Хем	74,6	98,7	68,1
Бии-Хем	71,5	63,1	64,2
Таңды	63,4	94,6	83,8
Тожу	16,4	—	96,8
Таңды эргелел	**67,3**	**92,9**	**75,6**
Тес-Хем	19,5	82,5	51,6
Өвүр	5,8	87,3	25,0
Тес-Хем эргелел	**17,9**	**88,2**	**45,2**
СОВХОЗТАР:			
«Сукпак»	102,2	100,0	100,0
«Барлык»	100,0	100,0	64,3
«Шекпээр»	100,0	100,0	88,0
«Тээли»	94,1	83,8	98,0
«ҮТКА 25 чылы»	91,1	93,8	98,0
«Көк-Тей»	84,9	100,0	100,0
«Элегес»	71,0	97,2	83,3
Дуржулга станциязы	67,7	100,0	88,9
«Межегей»	66,4	100,0	87,4
«Чыраа-Бажы»	63,9	99,6	100,0
«Улуг-Хая»	61,0	100,0	100,0
«Өөк»	58,2	100,0	70,0
«Суг-Хөл»	57,1	95,8	89,9
«Найырал»	53,6	99,3	37,6
«Тыва»	45,3	100,0	100,0
«Тиилелге»	40,6	81,6	77,9
«Тес-Хем»	15,6	100,0	—

Республиканың бүгү колхозтары болгаш совхозтары тарааның 67,1, кукурузаның 94,1, картофельдиң 73,2 хуузун ажаап алган.

Көдээ ажыл-агый ажылдарының ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Көдээниң ажыл-ишчилери чеди чылдың бешки чылын чедиишкиниг доозарын оралдажып турар. Бо хүннерде ажаап алыышкын фронтузунда ажыл-иш күженишкиниг чоруп турар. Ол черле билдингир. Чүге дээрге сентябрь ай тараа кезилдезин доозарының айы болгай. Ынчангаш бистиң республиканың тараажылары дүжүттү дүрген ажаап алырын, күрүне шыгжамырынга болдунар шаа-биле хөй тарааны урар дээш чүткүп турар.

Колхозтарның болгаш совхозтарның ховуларындан тараа кирилдези соксаваайн турар. Ынчаарга дүүн хүн тараа хүлээп алыр пункттарга 1358 тонна, ажаап алыышкынын эгелээнден бээр 2 миллион 460 муң пуд тараа чедиртинген. Таңдыда «Революцияның чалбыыжы» көдээ ажыл-агый артелиниң ажыл-ишчилери (даргазы эш Гудков, агроному эш Чуева) 400 тонна тарааны чүдүрүп чорудкаш, сентябрь 27-де онза улуг салыышкынны киирген. «Совет Россия» колхоз сентябрь 27-де тараа садарын багай организастаан. Ол ажыл-агый ол хүн тараа хүлээп алыр черлерже чүгле 56 тонна тарааны чорудкан. Эштер Дубатов болгаш Каликанов кожаңарга чүге деңнешпейн турар силер? Силерниң шаңнарыңарда 400 тонна кызыл-тас аңаа чыдып турар болгай.

Каа-Хем районда ильинкачылар болгаш медведевкачылар тараа дужаалдазының талазы-биле эки үлегерни көргүзүп турар. Олар күрүнеге тараа садар талазы-биле боттарының бедиткен социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиниг күүседир дээш мурнукузу мышкаш бүгү чүүлдерни кылып турар. Бо колхозтарда чүгле тараа дужаалдазы эвес, харын көдээ ажыл-агыйның өске-даа ажылдары: 1964 чылдың тарылгазынга аңгыс аңдарары, үрезиннер уурары болгаш арыглаары, инектиң мал ажылынга мал чемнериниң курлавырларын тургузары база организастыг чоруттунуп турар.

Ындыг болза-даа Таңды бүдүрүлге эргелелиниң чамдык ажыл-агыйларында ажыл-херек мынчаар чорувайн турары хараадаанчыг. Бии-Хем районнуң колхозтарында, Таңдыда «Коммунизмниң херели» көдээ ажыл-агый артелинде аңгыс багай аңдартынып турар. Ында дүжүт ажаап алыышкыны дооступ турар болза-даа, ховуларда аңгыс аңдарыышкыны чоруттунмайн турар. Силерниң артель 5000 гектар черни аңдарар планныг турган, чүгле 280 гектарны аңдарган-дыр силер, эштер Агапов болгаш Ивонина, Кочетовканың удуртукчуларының адынга кылган шүгүмчүлелден амдызында кандыг-даа түңнелдер кылдынмаан болгаш ол ажылды күштелдирер талазы-биле дээштиг хемчеглер алдынмайн турар.

Чөөн-Хемчик районнуң колхозтарында болгаш совхозтарында ажаап алыышкын мурнукузу мышкаш оожум чоруп турар. «Чыраа-Бажы» совхоз тараа кезилдезинге кожазында «Шекпээр» совхоз-биле барык-ла хары угда кирген болгай. Ынчалзажок шекпээржилер ажаап алыышкынны шаг-да-ла доозупкан турда чыраа-бажычыларда ам-даа 2000 гектар хире тараа сыпта хевээр. Мал семиртир «Тыва» совхозтуң механизаторлары оон-даа хөй тарааны кезер апаар. Ол совхозтарның ажыл-ишчилери ажаап алыышкынны доозуп турар «Искра» колхозтуң хову ажылдакчыларындан болгаш механизаторларындан үлегер ап, оларга деңнежип болур.

Ленин аттыг колхозта ажаап алыышкын ажылында улуг четпестер бар. Сентябрь 27-де ол колхозтуң Межегей деп черде 14 комбайннарның чүгле 4-тү ажылдаан. Ол мышкаш чеди трактор база ажылдаваан. Колхоз даргазы Сат Комбу барык-ла хүнзедир аңаа турган болза-даа ол техниканы ажылдадыр дугайында чүнү-даа кылбаан. Тараа кезилдезиниң болгаш аңгыс аңдарыышкынының оожум темпизи эш Комбуну дүвүретпейн турар. Келир чылдың тарылгазынга чүгле 640 гектар аңгыс аңдартынган. Бо ажылдарны соңгаарладыры дээрге тарааны хар адаанче киирип, черни доңурар дээни ол-дур, эштер Комбу болгаш Сандак.

Ынчангаш 1964 чылда улуг шөлдерни база чазын аңдарган аңгыс шөлдеринге тарыыр апаар. Ол болза көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүнге дыка багай салдарны чедирер.

Бо хүннерде ажаап алыышкынга шак бүрүзү кажангызындан артык үнелиг. Партия комитеттериниң, бүдүрүлге эргелелдериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары бүгү комбайннарның, тракторларның, тараа сөөртүгезинде ажылдап турар автомашиналарның бедик бүдүрүкчүлүг ажыглалын хандырар ужурлуг. Оон-биле кады ажаап алыышкынны чер болганга чоокку хүннерде доозар, 1964 чылдың дүжүдүнге херек четчир санныг үрезиннерни урар болгаш аңгысты белеткээр талазы-биле көдээниң ажыл-ишчилеринге дуза көргүзер херек.

Тудугларның ёзулуг ээлери болур

Сибирьниң болгаш Ыракы Чөөн чүктүң аныяк тудугжуларының слёду доозулган

КРАСНОЯРСК. (СЭТА-ның тускай корр. Б. Лукьянов, А. Сашин).

Сибирьниң болгаш Ыракы Чөөн чүктүң шалыпчы комсомолчу тудугларының аныяк тудугжуларының слёду бодунуң ажылын үргүлчүлээн.

Аныяк ажыл-ишчилер боттарының тудугларынга ёзулуг ээлер болур ужурлуг деп, слёттуң киржикчилеринге чедирген байырынга Н. С. Хрущевтуң чугаалаан ол бодалын патриотчулар изиг деткээн. Олар боттарының саналдарынга күш-ажылчы тиилелгелериниң дугайын ёзулуг ээлер дег, ажыл-херекчи ёзу-биле чугаалап, четпестерни илередип, оларны чайладырының оруктарын айтып турарлар.

Ачинск-Абалаково аразының демир оруунуң тудуунуң комсомолчу штавының начальниги Борис Москалев чоргаарал-биле мынча дээн:

Чурттуң барык-ла бүгү областарындан болгаш республикаларындан келген комсомолчуларның болгаш аныяктарның күштери-биле Ачинскиден күчүлүг Енисейге чедир демир орукту колдуунда тудуп дооскан.

Комсомолчулар цементиниң камнаары дээш демиселди эгелээн, кээп турар бүгү цементиниң контрольда алган, ону хемчээп холуурунга шыңгыы хынылданы тургускан деп, «Иркутскалюминстрой» трестиң «Комсомол прожекторунуң» штавының начальниги Владимир Кайков чугаалаан.

Чита ГРЭС-иниң тудуунда бульдозерист Эдуард Федорович, Норильск комбинадының тудуунда бызаңчы Алексей Дороновский, Братскиниң ыяш-үлетпүр комплексизиниң төлээлекчизи мастер Людмила Макеева олар база чүве чугаалаан.

Абакан-Тайшет аразының оруун эрес-диидим чоруктуң болгаш романтиканың оруу деп адап турар. Оон тудугжуларының коллективиниң өмүнээзинден бульдозерист Виктор Васильев чүве чугаалаан.

СЭКП ТК-ның тудуг килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы К. Н. Бутузова, РСФСР-ниң тудуг министриниң оралакчызы Л. В. Ешенко, СЭКП-ниң Красноярск үлетпүр крайкомунуң бирги секретары В. Ф. Гаврилов-Подольский, Ленинградта Киров заводунуң сурагалыг бүдүрүлгечизи, РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутады И. Д. Леонов олар аныяктарның ажыл-херектерин, оларның патриотизмин бедик-биле үнелээн.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күртудуунуң даргазы И. Т. Новиков түңнел сөс чугаалаан.

— Слётка Коммунистиг партияның талазындан бо хире кичээнгей салып турарынга бистер чоргаарлаңып тур бис — деп, ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары С. П. Павлов медеглээн. — Слёттуң киржикчилеринге Н. С. Хрущевтуң чорудкан чылыг, ада ёзузунуң байыр чедириишкинин оон бадыткаашкыны-дыр.

СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевка чорудар чагааны слёттуң киржикчилери улуг сорук кириишкин-биле хүлээп алган.

Партияның болгаш улустуң кедергей улуг планнарын күүседир дээш, бистиң чуртувуска коммунизмниң дүрген тиилелгези дээш дайынчы чарышка идепкейлиг киржиринче Совет Эвилелиниң бүгү-ле аныяк тудугжуларын слёттуң киржикчилери кыйгырган.

Сибирьниң болгаш Ыракы Чөөн чүктүң шалыпчы комсомолчу тудугларының аныяк тудугжуларының слёду доозулган. Оон бүгү киржикчилерин Комсомол Төп Комитеди ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижиктери-биле, ээлчег каш күрүне комитеттериниң болгаш министерстволарының демдектери-биле шаңнаан.

Июнь Пленумунуң шиитпирлерин боттандырбышаан

Тудуг объектилеринде кескү агитацияны улам экижидер

Кескү агитация хөй янзы, байлак хевирлерлиг болгай. Ол дээрге — [illegible] кыйырлыглар, [illegible], транспарантылар, диаграммалар, стендилер, [illegible], көргүзүг болгаш [illegible] самбыралар, шоолуглуг хана парлалгазы болгаш оон-даа өске чүүлдерден тургустунар. Кескү агитация [illegible] ажылдың база бир чугула [illegible] бистиң партиявыстың Төп Комитеди кезээде өөредип келген болгаш өөредип-даа турар.

Идеологтуг ажылдың болгаш ам [illegible] турар партия [illegible] СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң [illegible]

[illegible]

Бир эвес тудуг объектилеринде шупту бригадалар шак ынчаар бир дески эки ажылдап турган болза, тудугнуң ниити планын чедиишкинниг күүседиринге кайы хире ужур-дузалыг болгу дег-дир! Херектиг ужурга мында чогум чүү болуп турарыл дээрге, мурнакчы бригадаларның болгаш кижилерниң дуржулгаларын эки эгелээшкиннерни сагыш човангыры-биле өөренип көөр, ону дол-дол раан-на сегирип алгаш, өскелерже калбаа-биле нептередир талазы-биле көскү агитацияны өске аргалар-биле кады организаставайн турарында-дыр.

Фабрика, бүс-турбина электростанциязы № 2 чырттанга участогу дээш ынчаш улуг тудуглар объектилеринде бүгү талазы-биле таарымчалыг кылдыр ажылдап кылган көскү агитация чок. Мынчангаш кайы бригада мурнап, кайызы соңнап турарын дүген билип алыры берге.

[illegible]

Т. ТАЛГАНЧИК,
«Шынның» корр.

Улуг Октябрьның 46 чыл оюнга

Күчүлүг холдарның чоокта чаа ажыглалга киргени — Улуг-Хемниң демир бетон көвүрүгүнүң чанында, каш-ла базым черде 26 дугаар кварталдың хөй каът чурттаглга бажыңнары хүн бүрүде көвүдеп, бедип үнүп турар.

Бо тудугда 48 квартиралыг болгаш 30 квартиралыг ийи бажың холдан үнген. Комиссия чоокта чаа хүлээп алган. База бир 48 квартиралыг бажыңны октябрь 30-де, 30 квартиралыг бажыңны ноябрь 30-де дараалаштыр ажыглалга киирер.

Мында Николай Васильевич Виноградовка удуртурган коммунистиг күш-ажыл бригадазы мурнуку одуруга чоруп турар. Олар Улуг Октябрьның күш-ажылчы зөлчээзинге киргеш 48 квартиралыг бажыңны ажыглалга киирер кылдыр база бир ындыг хемчээлдиг бажыңны тудуп, бажыңның иштики дериглерин кылыр бригадага шилчидип бээр сорулганы салганнар.

Бо бригада ам 30 квартиралыг бажыңны тударын планнап алган. Ол объектиниң тавааи салыр черин казып дооскан.

Николайның бригадазы бо кварталга ажылдап киргенинден эгелээш бир бажыңны шуут ажыглалга киирер кылдыр дужааган. Одалга системазы кылдынары билек чурттакчылар кирип эгелээр.

Мурнунда тудуп турар чурттаглга бажыңнарынга бодаарга бо чурттаглга бажыңнарында чаа чүве — амгы үе хамаан чок келир үениң, чонуң культурлуг негелдезин хандырар сорулга-биле дүүштүр кылып турар. Кажан Кызылга телевидение тургустуна бээр үеде телевизорну саткаш чүгле улаптар кылдыр квартираларда оларның улаар черлерни болгаш ол бажыңнарның кырында антенналарны тургускулаан.

Эрткен айның бүдүрүлгеге планын бо бригада 129 хуу күүсеткен. Олар ам Октябрь мурнунуң социалистиг чарыжын хуусаа бетинде күүседир дээш чүткүлдүг ажылдап турар.

ЧУРУКТА: эш Виноградовка удуртурган коммунистиг күш-ажыл бригадазының кежигүннери.

Фото А. СОДУНАМНЫЫ.

МАЛГА ЧЕМНЕРНИ БҮРҮН БЕЛЕТКЭЭР

Мурнакчы бригада

БОЧЕТОВА. (Телефон-биле). Таңды районда «Коммунизмниң херели» колхоз сиген белеткээр планын ам 73 хуу күүсеткен азы 1200 тоннаны болуп сараалтаан. Бо талазы-биле С. Ойдупааның удурткан бригаданың эки ажылын демдеглээри чугула.

Ол бригадага 6 аът машиназын болгаш 8 аът дырбаажын быжыглаан турган. Ону бүдүрүкчүлүг ажыглавышаан, машинага кестинмес, унужу эки черлерниң сигенин ажаап алырынга хол херекселдерин калбак херглеп турган. Чамдык хүннерде хол кадыырлыг кижилер 50 чедип турган.

Күш-ажылды шын организастааның уламындан эш Ойдупааның бригадазы 500 тонна сиген белеткээр хүлээлгезин 505 тонна кылдыр күүсеткен. Олар ам-даа 30 тонна сиген белеткээрин хүлээнген. Бригада ооң мурнунда Улуг-Алаакка турган, ам Борбак-Харагаңда келген. Ажыл-иш улам хайнып турар.

«Коммунизмниң херели» колхоз ажыл-агый артелиниң колхозчулары силос белеткелин база эки организастап турар. Бо хүннерде 4000 тонна силосту салган, ол болза шупту кукуруза массазы.

Колхоз 780 гектарга олурткан кукурузазының гектарындан ортумаа-биле 50 центнер ногаан массаны ажаап алган. Бо чылдың байдалынга ол багай эвес, а чамдык участоктарның көргүзүү оон ыракта бедик болган. Чижээ, эш Комбужаптың звенозу 150 гектарның гектар бүрүзүнден 200 центнер ногаан массаны алган.

Эки организастаар

САРЫГ-СЕП (Телефон-биле). Каа-Хем районнуң ажыл-агыйлары ниитиниң малынга сиген белеткээр планын 44,5 хуу, силос салыышкынын 44,4 хуу күүсеткен. Ажыл-херекти эки организастаан, мурнакчыларның дуржулгазын бүгү-ниитиниң кылдыр калбарткан болза, көргүзүг амгызындан ыракта бедик болур турган.

«Тиилелге» колхоз (даргазы эш Зайцев, парторганизация секретары эш Глазырин) 7380 тонна сиген белеткээр планындан 450 тоннаны ажыр белеткээн. Ол ышкаш 738 тонна силосту салган. Ленин аттыг колхозта байдал база багай эвес: сиген белеткээрин 68 хуу, силос салыышкынын 67 хуу күүсеткен.

Сиген кезилдези үргүлчүлеп турар

Улуг-Хем районда «Найырал» совхозтуң Кара-Тал салбыры бо чылын 576 тонна сиген белеткээр онаалдалыг. Сентябрь 20-ге чедир 425 тонна сиген белеткеттинген болгаш план 73 хуу күүсеттинген. Арткан 150 тоннаны белеткеп алыр дээш сиген кезилдези үргүлчүлеп турар.

Мал чемнериниң белеткелинге чамдык малчыннар идепкейлиг киржип турар. Ылангыя малчын Х. Сүктер 10 тонна сигенни белеткээш хүлээдип берген. Ол ышкаш Намырай, Чамбал олар 3—5 тонна сигенни белеткээннер. Сиген кезилдезинге трактористер И. Бурундукай, С. Маадыр-оол хүн нормазын 110—140 хуу чедир күүседип турар.

Салбырда 36 тонна бүдүк-бүрү чемнер база белеткеттинген. Мал чемнериниң белеткелин үргүлчүлевишаан, белеткеттинген чемнерни фермаларже дажыглап турар.

Х. КЕНДЕН.

НИИТИНИҢ МАЛЫНГА 9500 ЦЕНТНЕР КУКУРУЗА

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Малынга чечир, эки хоолулуг чемни чогуур өйүнде белеткеп алган ажыл-агыйларга кыштың айлары коргунчуг эвес. Чөөн-Хемчик районда «Большевик» колхозтуң малчыннары сиген болгаш силос белеткелин улам калбартып турар.

Бо чылын сигенниң үнүжү орайтаан болзажок, техниканы чоп ажыглавышаан, мал чеми белеткээринче күштүг шын организастааныдан колхоз бодуун чем белеткээр планын 70 хуу чедирипкен азы 5280 центнер ажыгны белеткээн. Сиген, саван, бүдүк-бүрү белеткелин организастыг чорудуп турар.

Колхоз шыктыг чем белеткээр ажылы база багай эвес чорудуп турар. Бо хүннерде 9500 центнер кукуруза силозун салган. Силос белеткелин ам-даа калбартпышаан.

Онза чугула тудугдан

Ажылдаарынче, өөренинче чалап тур бис!

Ак-Довурактың даг-дүгү — Бүгү-эвилелдиң комсомолчу онза чугула шалыпчы тудуу болуру билдингир болгай. Ында хөй санныг тускай эртемниглер, янзы-бүрү мергежилдиг ажылчыннар ажылдап турарлар.

Амгы үеде бо тудугга дашчылар, бетончулар, штукатурщулар, малярлар, столярлар, электриктер, крановщиктер, арматурщулар болгаш өске-даа мергежилдиң ажылчыннары негеттинип турар.

Мында ажылдап турар кижилер мөң шалыңның кырынга 30 хууну немей алыр, кылып турар ажылының хирези-биле тускай хепти ап турар. Бот ажылчыннар бүрүн орук, дөжээ бар ниити чурттаглга бажыңынга (бир комнатага 4—5 кижи) чурттаар. Бистиң тудуувус чаа кээп турар кижилерге аңаа чедир кээриниң орук шуудалын төлеп берип турар. Совет Армиядан халашкан, бо тудугга келген шериглер онза чиңгелдени ап турарлар. Шеригден келгеннерге орук чарыгдазын бээринден аңгыда, кижи бүрүзүнге эгиттинмес дуза кылдыр 60 рубльди база бээр. Шеригден халашканнар өгленип алыр, хууда бажың тудуп алыр азы өске-даа херегленинге сөөлүнде бүдүн чартык чыл дургузунда төлеп бээр кылдыр чээлини ап болур. Ол-ла кижилерге ажылдап турарының баштайгы ийи чылының дургузунда өг-бүлезиниң иштин, эт-севин бедунга экип алырының чарыгдазын төлеп бээр болгаш өске-даа чиигелделерни көргүзер.

Тудугда ажылдап турарлар ажылдап, чурттаарындан аңгыда өөренип база болур. Ак-Довуракта индустриалдыг тудугнуң кежээки техникуму ажылдап турар. Өөредилгениң хуусаазы 4 чыл. Ынчаарга доосхан ортумак азы долу эвес ортумак эртемниг кижилер боттарының ниити билииниң хирезин барымдаалап, техникумнуң ийиги, үшкү курузунга дораан кире берип база болурлар. Ынчангаш ындыг кижилер 2—2,5 чыл дургузунда «техник-тудугжу» деп тускай мергежилдиң кургне дипломун ап болурлар.

Ак-Довуракта ажылчын аныяктарның кежээки школазы база бар. Ол школа аныяктарны бедуунчүткен программа езугаар өөредип турар. Эге, долу эвес ортумак база ортумак эртем чок кижилер ортумак эртемни ол школага өөренип тургаш чедип алыр.

Бистиң суурувуста өөредилге комбинады бар. Ол чыл дургузунда ажылдаар болгаш кижилерни янзы-бүрү ажылчын мергежилдерге (крановщик, дашчы, бызаңчы, штукатурщу-малярщы, столяр, бетончу, опалубщик болгаш өске-даа ийиги мергежилдерге) бүдүрүлгеге ажылдатпышаан өөредип турар. Үстүнде мергежилдерден кым кайызын өөренип алыксаарыл, ону аңаа ол 3 ай иштинде өөренгеш алыр.

Музыкага ынакшылдыгларга азы хөгжүмчү болуксаарларга бистиң суурувуста музыка школазы база ажылдап турар.

Комсомолчуларны, кежигүн эвес аныяктарны болгаш ылаңгыя Совет Армиядан халашкан шериглерни Бүгү-эвилелдиң комсомолчу онза чугула шалыпчы тудуунга кээп ажылдаарынче, өөренинче «Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудуг эргелели чалап тур!

Ак-Довурак суурга кээп ажылдаарынче, өөренинче силерни база катап чаладывыс, эргим өңнүктер!

В. САМБА,
«Тыва даг-дүгү» тудугнуң начальнигиниң кадрлар талазы-биле оралакчызы.

Чаа ажылчыннар кээп турлар

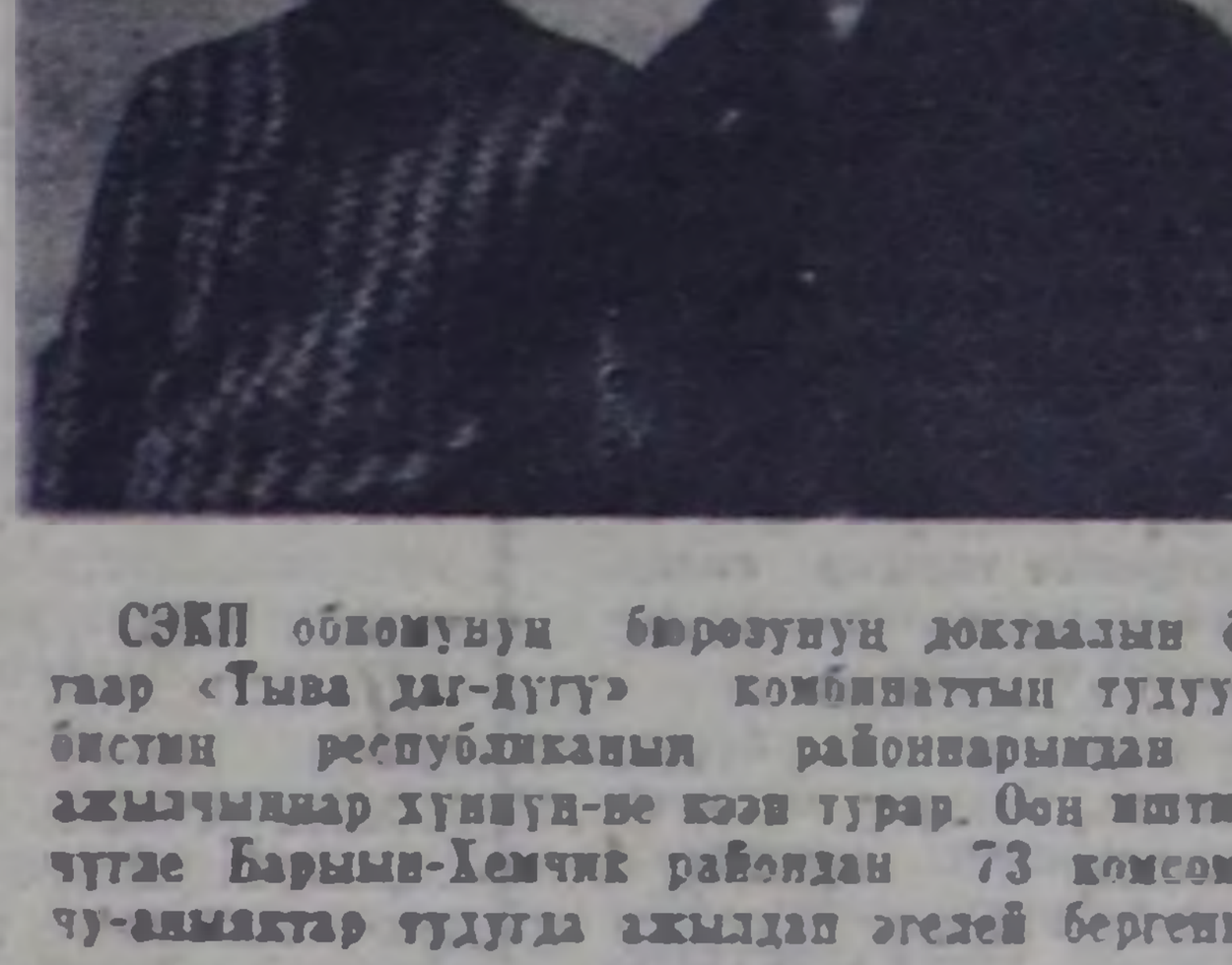

СЭКП обкомунуң бюрозунуң доктаалының езугаар «Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудуунда бистиң республиканың районнарындан чаа ажылчыннар хүнүн-не кээп турар. Оон иштинде чүгле Барыын-Хемчик райондан 73 комсомолчу-аныяктар тудугда ажылдап эгелей бергеннер. Ол болза келир үеде Тывага аар индустрияның езулуг кадр ажылчыннары-дыр.

ЧУРУКТА: «Тээли» совхозтан келген (он талазындан солагай талазынче) комсомолчулар Тася Чамыян, Иргит Кара-кыс олар 10 классты дооскаш, тудугга ажылдаар күзелин илереткеннер.

Фото Т. Тюмоштуу.

Малчыннарның амыдыралынче ам-даа кичээнгей салыр

Малчыннарның амыдырал-чуртталгазын экижидер талазы-биле кандыг хемчээлерни боттандырып келген дугайында «Улуг-Хая» совхозтуң парткомунуң секретары эш Дугур-Сереннин илеткелин Улуг-Хем парткомунуң бюрозунга дыңнап чугаалашкан болгаш ол айтырыг дугайында чогуур шиитпирни үндүрген.

Партком болгаш дирекция малчыннарның амыдыралын экижидеринче угландыр чамдык ажылдарны кылган дээрзин парткомнуң бюрозу демдеглээн. Совхоз бо чылын бирээзинге-ле ийи аал ишти чурттаар 22 чурттаглга бажыңнарын тудар турган, 14-тү тудуп, ажыглалда киирген.

Сенек участогунда чунар бажың туттунган. Беш сүт-бараан фермаларының 3-жүн электрижиткен, 2-зин радиожуткан. Бир хойжу бригаданың төвүнде электри чырыын киирген, Сенекте малчыннарны быжырган хлеб-биле хандырар дээш мында хлеб быжырар черни тургускан болгаш чунар бажыңны база туткан. Чамдык элээн хөй малчыннарның чурттаглга бажыңнарын септеп турар. Совхозтуң тудугжулары кайызынга-даа 100 баш хойга 2 хой кажаазын, 200 инекке бир кажааны, 1200 баш хаван кирер кажааны, Сенекте кыргылда пунктузун туткан. Ийи агиткультбригада малчыннарга тайылбыр ажылын чорудуп, концерттерни көргүзүп турар. Фермаларда көжүп чоруур библиотекалар организастаттынган.

Бо чамдык чедиишкиннер-биле чергелештир малчыннарның культура-амыдыралын экижидер талазы-биле ам-даа четпес хемчээлер алдыныш турар дээрзин парткомнуң бюрозу демдеглээн. Элээн хөй малчыннарның чурттап олурар бажыңнары дакпыш, бичии. Оларның крышазы, печкалары чок, чылыглаашкыны доозулбаан.

Хойжу бригадаларның хөй кезиинин төптеринде электри, радио ам-даа киирттинмээн, чунар бажың, кулүк база чок. Райпо малчыннарга автолавканы тургускан болза-даа, маршрут езугаар ол чорувайн турар. Чолаачы оруу ак, шала чоок черлерге чораан, чогум ырак малчыннарга четпейн турар. Малчыннарның бөлүк чурттап турар черлеринге ларёктарны тургузуп болур аргалар бар турбуже, ол ам-даа организастаттынмаан.

Таныылга ажылы хову бригадаларында, совхозтуң төвүнде чорупа турза-даа, партия комитеди агитмассалыг ажылды малчыннарның өрегелеринге чедир доктаамал чорутпайн келген. Радиоприёмниктер чок, солуннар тарадылгазы озалдап турар болганда, чамдык малчыннар хүн бүрүнүң амыдыралындан чыдып каап турар-дыр. Малчыннарга аптечкаларны тургуспааны чедимче чок. Чамдык ыраан малчыннарга эмчиниң дүрген дузазын чедирери, аптечкаларны тургузары дээш ажылды организастаары чугула.

Малчыннарның оргузунга медицина, арыг-шевер талазы-биле таныылга ажылын чорудары негеттинип турар. Чаа бажыңнарда чурттай берген чамдык малчыннар арыг-шеверниң чурумун сагывайн турар чүүлдер бар. Медицина ажылдакчылары малчыннарга үргүлчү барып турарын, аарыг кижилерни эмнээри-биле чергелештир медицина талазы-биле тайылбыр ажылын калбартырын партком чугула деп санаан.

Малчыннар ам удавас кыштаглар-же көжүп чоруптарлар. Оларның амыдыралынга, культуразынга болгаш кадыкшылынга чугула херектиг чүүлдерни белен тургузары ажыл-агыйларның удурукчуларының хүлээлгези болур. Лекцияларны, беседаларны чорударының, садыг, медицина ажылдакчыларының малчыннарга баарының тускай графигин тургускаш, оон күүседилгезин доктаамал хынаан турарын партком шиитпирлээн.

В. БЫШТАК-ООЛ.

Пропагандистер семинары

Республиканың пропагандистериниң семинары Кызыл хоорайга ийи хүн үргүлчүлээн. Ол семинарга парткомнар секретарьларының оралакчылары, парткомнарының идеология кадистериниң эргелекчилериниң оралакчылары, партия чырыдыышкын кабинеттериниң эргелекчилери, методиктиг чөвүлелдерниң удурукчулары «Билиг» ниитилелиниң районнар салбырларының харысаалгалыг секретарьлары киришкен.

Оон киржикчилери элээн каш илеткелдерни болгаш лекцияларны дыңнаан: СЭКП обкомунуң секретары К. С. Шойгунуң «Улус ажыл-агыйының 1963 чылдагы планының күүселдезиниң канчаар чорупураы болгаш идеологтуг ажылдың ээлчеглиг сорулгаларының дугайы», СЭКП ТК-ның лекторлар бөлүүнүң кежигүннериниң — А. Д. Вислобоковтуң «Бурганның компартиязының удурукчуларының чарылдырыкчы үүлгедиглери», Н. И. Кропотованың СЭКП ТК-ның июнь Пленуму болгаш чоннуң коммунистиг кижизидилгезинге чечен чогаалдың ураи чүүлдүн ужур-дузазы», С. В. Резниковтуң «Бүгү-делегей байдалының дугайында», А. П. Мирошниковтуң «Удурланышкак ийи системаның күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ тургуннаашкыны болгаш идеологтуг демисел» деп темаларлыг лекцияларны улуг кичээнгей-биле дыңнаан.

Семинарның түңнел кезээнде секциялар аайы-биле СЭКП төөгүзүн, политэкономияны болгаш тооларгай экономиканы, философияны, этиканы, эстетиканы, амгы байдал болгаш делегей харылзааларын өөрениринин талазы-биле кичээлдер болган. Секциялыг кичээлдерни СЭКП ТК-ның лекторлар бөлүүнүң кежигүннери удуртуп эрттирген.

*Партия чырыдыышкынынга белеткел. *Ак-Довуракче чалап тур. *Улуг Октябрьга уткуштур. *Малга чемнерни хөйнү белеткээр.

ЭРТЕМДЕ БОЛГАШ ТЕХНИКАДА ЧАА ЧҮҮЛДЕР

ТАРААНЫ САВА ЧОККА АЖААП ШЫГЖААРЫ

Тарааны сава чокка ажаап шыгжаарының болгаш сөөртүрүнүң аргазын тараа болгаш ооң продуктуларын бөлбаазырадып кылырының Бүгү-эвилел эртем-шинчилел институду болгаш Гипрозернопроект институдунуң эртемденнери ажылдап кылганнар. Моон мурнунда далганны шоодайларга кадагалап, херегленчилерге база шоодайларга чедирип берип турган. Ам чамдык тараа заводтарында далганны чадагай байдалда ажаап турар курлавыр черлери бар. А аңаа далган дүдүн баксыравазын дээш, агаар дамчыдып кирип турар. Дамчыдып киирген агаарның дузазы-биле далган ажык эвес хевирлиг чүък машиналарынче херегленчилерже кутулуп бээр. Ол чүък машиналары куттулган далганны херегленчилерже ынай-бээр дажыглап турар.

Тарааның сава чокка ажаап шыгжаарының бо чаа аргазы күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн үш-дерт катап бедиткен. Ындыг бол-бастың аргазы чок. Ам чүък чүдүрүкчүлериниң аар күш-ажылы долузу-биле узүткаттынып турар болгай. Бо чаа арга улус ажыл-агыйынга улуг камналганы берип турар.

Тарааны сава чокка ажаап шыгжаарының аргазы Москваның, Минскиниң, Бакунуң болгаш өске-даа хоорайларның чамдык тараа заводтарында ажыглаттынган.

ТАРААНЫ КЫСТЫРГАН АГААР КҮЖҮ-БИЛЕ КУРГАДЫП ТУРАР

Белоруссияның эртемнер Академиязының чылыг болгаш масса-солуштурулга институдунуң эртемденнериниң чогаадып кылганы тускай кургадылга херексели тарааны бедик шынарлыг кургадып турар. Ол янзы-бүрү тарааларны 14-тен 35 хуу шыктыг турда безин кургадып шыдаар. Аңаа кургадылга херекселдера чүгле 2 — 3 хуу шыктыг тарааны кургадыр.

Бо аппарат ынай-бээр хөделбишаан, тарааны шимчедип турар, секундада дүргени 20 метр хоолайларда дамчыткан кыстырган изиг агаарның дузазы-биле ажылдап турар. Хлебти быжыраарынга эргежок чугула шыварларның бирээзи — клейковинаны үревезинге кургадылга херекселиниң ажылдары шаптыктавайн турар.

ДЕҢЗИЛЭЭР АВТОМАТ

Тараа чүдүрген автомашинаның чүгле деңзизин тургузар эвес, а харын ооң түңнелин саазынга бижиир онзагай херекселди Шенелде машиналарының, массаны янзы-бүрү аргалар болгаш херекселдер-биле хемчээриниң эртем-шинчилел болгаш конструктор институдунуң (НИКИМП) конструкторлары чогаадып кылганнар. Ол херексел автомашиналар деңзилээр деңзилерде быжыглаттынган. Бир тускай херексел ону кыдыртыр механизм-биле тудуштуруп турар. Деңзинин электромеханиктиг импульстарнын дузазы-биле айтып турар айтыр соогу чүъктүң түңнелин бижип ап турар херекселче дамчыдып бээр.

Ынчангаш деңзилээр кижиниң ролюн улуг эвес аппарат күүседип турар. Ам автомашина чолаачылары чүъктүң түңнелин бижээн саазынның манап, шүүдевейн турарлар.

Хоочун дарган

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң дарганы Б. Кара-оол 16 харлыында-ла дарганнаар ажылга сундугуп эгелээн. 1936 чылдан бээр санаарга, ол 27 чыл иштинде дарганнап келген. Ынчангаш Б. Кара-оол бодунуң бүгү күш-ажылчы чылдарын бүдүрүлгениң бир чугула мергежилинге — дарганнаар ажылга бараалгатканы ол-дур.

Эң баштай — 1936 чылда «УТКА 25 чылы» совхозка, ооң соонда бүдүрүлге черлеринге дарганнап чораан. 1962 чылдан бээр «Улуг-Хая» совхозтуң дарганы болуп ажылдап турар. Дарганнаары дээрге белен эвес ажыл, аңаа куженнишкин болгаш уран-шевер мергежил негеттинер.

Ажылдың бо чугула участогунга Кара-оол дарганның үр чылдарда ажылдаан күш-ажылы хөй-ниитиниң бедик үнелелинге четкен. Республиканың профэвилел обкомунуң хүндүлел бижиин аңаа ийи удаа тывыскан болгаш «Улуг-Хая» совхозтуң дирекциязы өртектиг чүүлдер-биле ону хөй удаа шаңнаан. Бо чайын совхозтуң чартык чыл түңнелдеринде шаңнатканнарның аразында Кара-оол дарганның ады база бар болуп, аңаа чаа костюмну кедирген.

Сезоннуг ажылдар үезинде херегләэр кодээ ажыл-агыйның чепсек-херекселдериниң септелгезин шаптык чокка кылып турары дээш, күш-ажылга ынакшылдыы, бедик мергежилдии дээш, совхозтуң ажылчы чону хоочун дарганны улуг хүндүткел-биле көрүп турар.

К. УРАНГАЙ.

ДУРЖУЛГАЛЫГ БИБЛИОТЕКАРЬ

«Межегей» совхозтуң Кара-Булуң салбырының библиотека эргелекчизи Нина Семеновна Ладыгина районда эң дээре библиотека ажылдакчыларының бирээзи. Ол библиотекага алды чыл ажыг ажылдап келген. Ол чылдарында Н. С. Ладыгина чоннуң ортузунга агитас-массалыг ажылды чорудуп, номчукчуларны улуг сонуургал-биле бодунче хаара тудуп ап шыдаан.

Библиотека бажыны бичежек-даа болза, ону номчукчуларга дыка таарымчалыг кылдыр шимеп тургускан. Номнар, солуннар, журналдар кезээде чурум-чыскаалдыг, плакаттарны коску черлерде аскылдаан. Кирген кижиниң сеткили ханып, чурумчыскаалдыг номнарны, солуннарны номчуп чоруксаар кээр.

Библиотеканың иштинде механизаторларга, саанчыларга, малчыннарга, башкыларга хамаарышкан номнарны түе-түзүнда даңзылап бижээш, дел-геп салган.

Суурнуң картазын чураан, бажың бүрүзүнде каш номчукчу барын, каш кижи ном номчувайн турарын демдеглеп кылган.

Агитатор бөлүүнүң совхозтуң мурнакчыларының арга-дуржулгазын бижээн альбомну делгеп салганы дыка сонуун. Ол-ла бөлүүнүң салбырының механизаторларының хүлээлгелерин бижип көргүскен, ону беш хонгаш-ла түңнеп үндүрүп турар.

Библиотеканың мурнакчы номчукчуларының аттарын үргүлчү бюллетеньге үндүрүп турар.

Ладыгина чүгле библиотека ажылы-биле кызыгаарлаттынмайн турар. Хөй-ниитиниң ажылынга ол кезээде бирги олурууда. Кожээ библиотеканы бригадаларда, фермаларда организастаан, лекция, беседаны үргүлчү чорудуп турар.

Ладыгина библиотеканың сентелгезин, кыжын одаар ыяжын белеү кирчип турган, бүрүн белеткеп алган.

Д. ДАНЗЫН-ООЛ.

Липецк область. «Пушкинский» совхоз Добринскиниң бүдүрүлге эргелелинге чигир свёклазының механизастыг ажаап алыышкынның бир дугаарында эгелээн. Механизаторлар Алексей Сверчков биле Владимир Бородин олар свёкланы алдарлыг кубань свёкловод В. Светличныйның аргазы-биле тарып өстүрген. Совхозта 250 гектар черниң гектар бүрүзү 250 ажыг центнер дазылды берип турар.

ЧУРУКТА: механизаторлар А. Сверчков (солагай талазында) биле В. Бородин свёкла ажаап алыышкынында. Свёкла ажаап алыр комбайн-биле олар 2,4 гектар норманың орнунга ээлчегде 4 — 4,5 гектарны ажаап ап турарлар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Таарымчалыг байдалды тургузар

Эштер Мирчиң, Оолакай бо силерге хамааржыр

Торгалыг» колхоз экономика талазы-биле Өвүр районда эң-не улуг ажыл-агый. Чозаның, Дус-Дагның, Торгүннуң, Чалаатының, Сарыг-Хөлдүң, Ак-Чырааның делгем одарларында муң-муң баш малдар чапты берген оъттап чоргулаар. Шак ында чурттап, ажылдап турар кижилер боттарының онаашкан ажылы дээш карак-кызыы, уйгучудун чок, ак-сеткилдиг ажылдап турарлар. Шак ол колхозтуң бүгү малчыннарының аалдарын кезииринге бир неделя безин чедишпес. Одар бүрүзү-ле эки оът-сигенниг, дус-кужурлуг, суггаттыг.

Колхозтуң Ак-Чыраада сүт-бараан фермазы ангыр, кас, өдүрек дээш каш чүүл куштар хөлзеп доюлган хөлдүң кыдыында туруп турар. Олла чоок-кавының оът-сигенин канчаар ону, инек мал шуут-ла эштир чүве.

— Бо чаа хонашка кээп хонганывыс соонда инектерниң сүдү-даа аажок барды — деп, саанчы Тумат Кунзенмаа чугаалады.

Сооңгу үеде мында инек бүрүзүнден бүдүн чартык литр сүттү немей ап турар болду. Ол ферма боттарының сүт саалдазының талазы-биле бо чылдың планын хуусаа бетинде күүседири кандыг-даа чигзиниг чок. Ол дугайын саанчылар боттарының саалдазы-биле бүзүредип турарлар. Чижээ, саанчы Тумат Кунзенмаа бир инекке онаалтыр 1000 ажыг литр сүттү саап алган, комсомолчу саанчы кыстар Белекмаа Базыр-оол, Кыргыс Кызыл-Уруг болгаш өскелерде черле эки көргүзүглерлиг болуп, боттарынга быжыглаттынган инектерниң бирээзинден-не 900—950 литр сүттү саап алгылаан.

Чаа-Суурнуң үстүү чарыында база бир ферма бар. Оон эргелекчизи коммунист Даваажап. Ол аңаа СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпиринге сорук киргеш, маңаа ажылдаары-биле келген. Оон удуртуп турар фермазы коммунистиг күш-ажылдыы деп ат дээш демисежип турар.

— Бистиң фермада ажыл-ишке кежээ, шалыл, амыдырал-чуртталгазынга үлегерлиг чоруун көргүзүп турар төлептиг, мөзү-шынарлыг саанчылар хөй — деп, Семен Мугурович Даваажап биске чугаалады.

Шынап-ла ында кандыг кайгамчык күш-ажылчы кижилер чок дээр. Комсомолчу саанчылар Анчымаа Сагды, Тюлюш Чочаймаа, Тадар Дежик болгаш оон-даа өскелер сүт саап алырының талазы-биле чылда алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир чыгай берген болдулар.

Сарыг-Хөлде сиген белеткеп турар колхозчуларга база чораан бис. Ында кайгамчык-ла чаагай, терең сиген бар болду. Ында чүгле «Торгалыг» колхозтуң сигенчилери ажылдап турар эвес, Солчурда «Коммунизмче орук» колхоз база-ла сиген белеткеп турар. Чеже-даа колхоз бодза ынча хөй сигенни кайын черле шуптузун кезип төдер. Өвүрнүң удуртукчуларының «Бисте бо чылын сиген багай үнген, сиген кезер планывысты күүседири берге-ле боор» деп турганын сактып келгеш, кижи харын кайгаар чүве болду. Мал чеминиң белеткелинде база-ла кайгамчык кежээ, шалып кижилер ажылдап турар.

Ында көргүзүг самбыразы безин чок, агитхуулуетарны кончуг ховар үндүрүп турар. Лекция, беседа чоруттунмастаан. Кодээ ажыл-агыйның мурнакчы дуржулгазының болгаш кодээ ажыл-агый эртемниң чедиишкиннериниң дугайында тайылбыр ажылын чорутпаан. Бызааларны ам-даа эдирип саар чоруктан адырбаан, мынчандыр саан турда, сүт бүдүрериниң планы күүсеттинмейн турбайн канчаар. Инектерни хол-биле сагбышаан, саанчылар аржылдар болгаш өске-даа эргежок чугула чүүлдер-биле хандыртынмаан, халаттары хиралыг, самдар.

Сарыг-Хөлде мал чеми белеткеп турар кижилерниң чурттап турар байдалы эң-не чаржынчыг. Чавыс бажыңчыгажы сонга безин чок, ында байдалды болгаш ооң арыг-шевер эвес чоруун мал кажаазы-биле дөмейлеп болур. Культура-массалыг ажылдар эң-не багай тургустунган. Клуб бар-даа болза шимелде-каастаага чок, арыг-шевер эвес, коскү агитация талазы-биле чүнү-даа кылбаан.

— Полит-массалыг ажылдар сооңгу үеде шуут сандарап барган чүве — деп, колхозта партком секретары эш Оолакай чугаалап турар.

Партком, салбырларда эге организациялар болгаш колхоз баштаар чери кыштагжаашкынга белеткелди мынчага дээр чорутпаан. Мал кажааларының болгаш чамдык чурттаага бажыңнарының септелгези шуут кылдынмаан. Шынында «Торгалыг» колхозтуң девискээринде тайгаар баштарында хар кирип чаапкан.

Торгалыг» колхозтуң колхозчулары партияның чазактын салган сорулгаларын күүседир дээш хүн бүрү-ле күш-ажылчы чедишкиннерни чедип ап, кайгамчык кызымак чүткүл-биле ажылдап турда, оларның амыдырал-чурттаалгазынга, культурлуг негеделериниң талазы-биле таарымчалыг байдалдарны тургуспааның кижи кайгаар. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалшиитпирин амыдыралга боттандырар ажыл «Торгалыг» колхозта амдызаа дээр кончуг кошкак. Колхоз баштаар чери (даргазы эш Мирчиң), партия комитеди (секретары эш Оолакай) кижилер-биле ажылды эргижирээн метод ёзугаар чорудуп турар. Малчыннарның, саанчыларның, ховунуң ажыл-ишчилериниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургуспаан.

Кижилерниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургуспаанындан чамдык черлерде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү кончуг чавыс. Сентябрьның ийиги чартыгының эгезинде-даа кээп ёзугаар алырга колхоз күрүнеге сүт садарының планын 74, эъттиниң — 54, дүктүүн — 74 хуузарга күүсеткен. Бо дээрге дыка чавыс көргүзүглер-дир.

Колхозта партия комитеди болгаш колхоз баштаар чери ажыл-ишчилерниң ажылдаарынга таарымчалыг

Колхозчулар ортузунда культура-

Тес-Хем районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң хойжузу, район Совединиң депутады коммунист Кыргыс Чигжит бо чылын төрээн 420 хойнуң хураганын бүрүн камгалап алган. Ол дээрге ооң хой ажылынга ажылдаан он ийи дугаар чылының дужуду-дур.

Чурукта: хойжу К. Чигжит.

Столоваядан чемненип турарларга

«Столовая дүъштеки чапсарда хагдынган» — Пери, Сахалинск, Иркутск, Новосибирск, Саратов болгаш өске-даа областарның хоорайларында нити столоваяларының эжиктеринде ындыг чарлалдарны аскылап каан турары хараадангчыг.

Бо четпес чорук РСФСР-ниң Садыг министерствозунуң чорудуп хыналдазының үезинде илереттинген. Ниитиниң чамдык чемненилге черлеринге дыштаныр хүнүң воскресеньеде кылдыр доктаатканылаан турганы база илерээн. Столоваяларның оран-бажыңнары кежээки үелерде база четпес ажыглаттынып турар.

Фабрика, заводтар чанында дыка хөй столовалар чүгле ол бүдүрүлгелерде ажылдап турарларны хандырып турар. Оларны хүнде чүгле үш-дөрт шак иштинде ажык тургузар чүүл база бар. Ынчаарга Москва, Ленинград болгаш чамдык өске-даа хоорайларның ниитиниң чемнелилге черлери бүгү-ле күзелдиг кижилерни чемгерип турар.

Свердловск, Оренбург, Омск, Иркутск болгаш өске-даа областарның хөй-хөй столоваяларында менюну чамдыкта бүдүн неделя дургузунда-даа солувайн турар чорук хыналда үезинде илерээн.

Ажыл шактарын чемненикчилерге эң-не таарымчалыг болуру барымдаалаан доктааткан турар ужурлуг. Ресторанларны чок районнар эки дериттинген столоваяларга кежээки кафелерни болгаш ресторанларны организастаа чогуур.

Тус чер организацияларлы-биле дугуржуп чугаалашкаш, ажылчыннар болгаш студентилер столоваяларынга чемненирин нүзээр өске-даа хамаатыларны база хандырар кылдыр таарыштырарын автономнуг республикаларның садыг министерстволарынга, а ол ышкаш ажылчы чоннар депутаттарының край, область Советтериниң күүскомнарының садыг эргелелдеринге саналдаан. Фабрика, заводтарда-аңаа эзлчегниң ажылчыннарын канчаар хандырып турарын хынап көөрүн чер-черниң садыг организацияларынга база саналдаан. Ол ажылчыннарга изиг чемни үргүлчү хандырган турар ужурлуг.

Хөй-ниитиниң чемненилге черлери болза, картофель болгаш ногаалардан кылган чемнерни белеткээрин көвүдедир, а ол ышкаш ногааларны болгаш эътти холуштурган (запеканка, голубцы ышкаш өске-даа) чемнерни белеткээр ужурлуг.

Улуг магазиннерге булкаларны, бу-

АК-КӨН

Чечен

Адар-Дөш артының кырынга кээрге Таңды-Уланың бедик сынпарындан узун чиңге болуп бады келген Чадаана хем, Чөөн-Хемчиктиң тараалаң ховулары, делгем одарлары, шаттары, шынаалары, янзы-бүрү хевирлиг улуг, биче даглары көстүп келген. Чазын бо ховулар чер-чери-биле кара тевис апарып, чер чарган тракторларны көөрге чаңгыс черде шимчевейн тургаңзыг кылдыр сагындырар, чайын ол ховулар чиңгир-ногаан өң-биле шыптынып алган, оожум-шөлээн апаргылаан чыткылаар, күзүн алдын сарыг хуулгулай бээр, ужу-кыдыы өлбө талагы дагларның, улуг тайгаларның эдээнде барып үскүлээн, дужут аразында шымны бергилээн чоруур хову корабльдеринден тараа дажып сөөрткен машиналарны көөрге чулук үезинде амдан-сүүзүнүг чемиш дажып, каржып-солчуп маңнашкан кымыскаяктар-ла. Суурларның бажыңнары от хааржактары дег бичии көстүп тургулаар. Делгем одарлыг шаттарда, дагларда, Чадаана хемниң унуунда шынааларда кодан-кодан малдар. Чер кырында ол-ла хамык хайныккан амыдыралды көрүп чоруурга дээрже көдүрлүп үнүп келир чыгаан чүве дег кылдыр сагындырар. «Совет космонавтар дээриниң дүндүүн дешкен, делегейниң чонун кайгаткан, ам эң чоок планетаже күчүлүг совет техниканы салып үндүрүпкени, ооң иштинде чоруур космонавтың ат-фамилиязын, адазының адын бир-ле дугаарында радио дамчыштыр дыңнап келир хүн ырак эвес боор, кажан-бир шагда бистиң үстүвүсте планеталарга амыдырал база-ла хайныга бээр». Бо бодалдар ужудукчунуң бүгү сагыш-сеткилин, мага-бодун доюлдурупкан.

Күчүлүг Улуг-Хемге барып каттыжып кирип чыдар Хемчиктиң ол чарында, ооң хөй кадарып ... лери, Хөр-Тайга көстүп кел... чылдар бурунгаар-ла ол ... хөй кадарып чораан дээрде ... раан ээрже көргеш, «кижи ... чаар ужуптар турган чүв... мен та кайын-бээр ужуп ... келдим ыйнаан» деп оон-даа ... хуулгаазын бодалдар ону ... чораан. Бөгүн ол ам ээрд... далыйты бедээш, ак-көк дээ... гемипче шымны берген, ... чоруур самолёдунда хөй чүъ... рүн, пассажирлерин олурт... Хемчик демче харап алгы... тайгаларның баарында ... суурда школага өөренип кир... ва бижиктиң альфавиди... ужуктерин танып, санның ка... зылыр аргаларын өөренип ... билигже каракты ажыткан. ... ашак оглунуң дээрге ужуд... кижи болу бээрин кажан-... вайн чораан, ындыг бодал ... жынга-даа, дүжүнге-даа ... «Ада көрбээнин оглу көөр» ... ол-дур ыйнын.

Куулар Чимитович ... оол самолётту чорту ... дырының командызын ... да олурган дузалакчызы... каапкан. Хыралбас, чүгле... гынныг каан херетти «кушт... Булак ховузунуң төңген ужу... леди чорту чавызадып ... кан. Чадаана хоорайның ... аэродромга хондуруптарга ... раан районнуң харылзаа ... зының почта дажыыр маши... нап келген.

— Самолётту бир-ле ... көрген шолум бо-дур— ... залакчы ужудукчу эжинче...

БӨГҮН БО АРЫНДА:

МООЛ АРАТ РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

• • •

КНО-нуң Кол Ассамблеязында

• • •

Критик чугаалап тур

Моолда социализм тургузукчуларының чедиишкиннери

Совет Эвилелиниң акы-дуңма дузаламчызының ачызы-биле дериттинип турар Шарынголда хөмүр даш уургайының ажыдылышкын ажылдары кидин туруп чоруп турар. Ажыглалга кииргениниң соонда чылдың-на 1 миллион тонна ажыг энергетиктиг хөмүрнү бээр ол уургайларның өңгарларындан ам 400 муң кубометр хаъс дөвуранты казып үндүрген шахтаның өдүп эртеринге херек ийи челенгииш баганаларының чер кырында деримишкининиң тудуушкуну дооступ турар.

Ол хөмүр даш чыдар черден ырак эвесте хөмүр-дашчыларның чаагайжыды туттунган чаа хоорайы өзүп орар. Дагжыларга 1,2 муң дөрбелчин метр чурттаалга шөлүнүң тудуушкуну база дооступ турар. Удавас хөмүр-дашчылар поликлиниказыг, механизастаттынган хеп чуур черлиг, сес чыл школалыг болгаш өөн-даа өске элээн каш культура-амыдыралдың албан черлериг болур.

Дархан үлетпүр-энергетиктиг районнуң өске-даа кол-кол объектилериниң тудугжулары шарынголчулардан мыдып калбайн турарлар. Күчүзү 50 муң киловатт болур бир заячегиниң төп одалга электростанциязының тудуушкунунда белеткел ажылдары калбарып эгелээн. Кислород станциязында болгаш котельнияда эптелге деримишкинин чорудуп, автобаазаның болгаш демир-бетон конструкциялар заводунуң бажыңын дерип кылып турар. Шарынголдуң хөмүр даш черин Дархан-биле тудуштурган 62 километр дурттуг бүгү демир орук оруунда шимчээшкин ажыттынган.

100 муң тонна күчүлүг цемент заводунуң, а ол ышкаш дериир талазы-биле моол өнүктерге чех болгаш поляк тускай эртемниглерниң дуза чедирип турары силикат тууйбу заводунуң дерилге-тудуг шөлдеринде ажылдың хүн бүрүзүн чаа-чаа күш-ажылчы чедиишкиннери-биле демдеглээри чаңчыл болган.

Совет, чех болгаш поляк тускай эртемниглерниң, моол тудугжуларының коллективиниң каттышкан хуралынга хүлээп алганы Дарханның үлетпүр комплексизиниң тудугжуларының социалистиг хүлээлгелерин чээнта чаа «Үнэн» солунга парлаан. Дарханның тудугжуларының интернационалчы коллективи планда көрдүнген ажылдарны хуусаазында күүседирин хүлээнген болгаш оон-биле моол улустуң социализмче оруунуң чедиишкинниг бурунгаарлаашкынының херзэнге күш-ажылчы салышкыннарны киирерлер.

Геннадий ГАВРИЛЕНКО,
СЭТА-ның корреспондентизи.

Ю. Гагарин Парижте чеде берген

ПАРИЖ. (СЭТА). Баштайгы совет уждукчу-космонавт Юрий Гагарин сентябрь 27-де мында чеде берген. Парижке бөргэш ол астронавтиканың XIV делегей конгрезиниң хүндүлүг аалчызы болур. 1962 чылда астронавтика талазы-биле делегейниң «Галабера шаңналын» маадыр-космонавтыга тывыскан турар.

Куба В. Терешкованы манап турар

ГАВАНА. (СЭТА). Космоске төөгүлүг уждуушкунну кылган, делегейде баштайгы херээженни куба херээженнер хостаалганың Ортулуунуң бүзүг ажылчы чоннары четтиклейн манап турар.

«Валентинаның удавас чедип келирин бистер шуптувус улуг соруг кириишкин-биле манап тур бис — деп, Херээженнер федерациязының Гавана организациязының чиңгине секретары Карадад Родригес медеглээн. — Оон маңаа келири бистиң улузувуска ам-не улуг болуушкуннарның бирээзи болур».

Делегейде бирги херээжен космонавт Валентина Терешкованың бистиң чуртувуска аал-чорук кылып келири — бистиң чонувус чугула болуушкун-дур деп, Куба херээженнер федерациязының националчы уштургулгазының кодээниң организастыг айтырыгларының талазы-биле секретары Де Лос Сантос медеглээн. Аңаа бистиң магадаанывысты илередир дээш, Валентина Терешкованың чедип келирин четтиклейн манап тур бис.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының XVIII сессиязы

Пленарлыг хурал

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң Кол Ассамблеязының сентябрь 26-да эртенги пленарлыг хуралынга ниити чугаалажылгазын Йемен Араб Республиканың делегадының чугаазы-биле эгелээн. Оон соонда Либерияның, Уругвайның, Австрияның делегаттары чүве чугаалаан.

Дужур октаткан монархиялыг ёзу-чурумунуң аар-берге болгаш дүмбей караңгы артыышкыннарын ажып эртеринге аныяк республиканчы тургузугнуң таваржып турары бергелерниң дугайын Йемен делегат чугаалаан. Агентураның, акшаның болгаш танкаларның дузазы-биле Йемен революцияны боой тудар дээн империалистерниң оралдажышкынын бойлап дүжсе-даа, олар республиканы удур чимзенишкиннерин соксатпайн турар болгаш Сауд Аравияның болгаш Аденниң девискээринде аймактарны чепсеглединшаан, дүрүм ёзугаар чалакка удур тура халышкын кылырынче оларны күткүп турарлар деп ол демдеглээн.

Колония чурттарга болгаш улустарга хамаарышпас чорукту тыпсыр дугайында Декларацияны Аравия чартык ортулуктуң мурнуу чүгүнде болуун протектораттарынга хамаарыштыр, бирги ээлчегге, төөгүден бээр Йемен девискээр болуп турар болгаш мурнуу Йемен деп санаттының турар Аденге хамаарыштыр боттандырарындан ойталап турары дээш Англияны ЙАР-ның делегады буруудаткан.

Ядролуг шенелделерни дорутдаар дугайында Москва Керээзинче шилчээш, ЙАР-ның делегадының чугаалааны болза: бичии чурттарга ол керээ ийи даңгыр өөрүшкү болган: ол керээ чүгле тайбынга идиглиг болуп турар эвес, харындаа массалыг узуткаашкынның чепсээн бүдүреринге чарыгдаттының турар миллиард-миллиард хөреңги кедизинде барып аш-чутту, бүдүлүк чорукту болгаш аарыг-аржыкты узуткаарынче шилчээн турар дээрзинге идегелди бичии чурттарга төрүттүнгүрүп турар.

Ядролуг шенелделерни кезик-чамдык хоругдаар дугайында керээниң киржикчилерин болурунче делегейниң бүгү күрүнелерин кыйгырып турар болгаш чер андаанга кылыр ядролуг шенелделерни-даа соксаадыр соруглга-биле чугаалажышкыннарны ядролуг күрүнелер үргүлчүлээрин негеп турар резолюцияны хүлээп алырын Либерияның күрүне секретары Рудольф Граймс КНО-нуң Кол Ассамблеязының XVIII сессиязынга саналдаан.

Улустарның бот тодараттыгнарының болгаш оларның ниитиги херектеринге холгаарлавазының принциптеринге үндезилеттинген, чурттарның тайбын кожа-хелбе дугуушканы дээш мээ чазаам туржуп турар деп, Уругвайның даштыкы херектер министри Александро Сорилья Де Сан Мартин медеглээн. Ол, Москва Керээзин «бүзүредиин керээзи», «кижи төрелтетенниң тиилелгези» кылдыр характерлээн.

Латин-америк күрүнелерниң өске-даа төлээлекчилери ышкаш, Уругвайның даштыкы херектер министри база-ла, болуунуң чугаазының ээлээн кезээн болуунуң чуртунуң экономиктиг айтырыгларынга холбаштырган. Даштыкы монополияларның кара-туразында мениип турганындан болгаш үндүр сөөртүп турар чиг-эттиң өртээнге бодаарга, киир сөөртүп турар үлетпүр барааннарының өртээ кедергей аар болуп турарындан качыгдап турар боттарының чурттарының экономиктиг бергелериниң дугайын Латин Американың делегаттары Ассамблеяның амгы сессиязынга кажангызындан-даа артык ыыткыр чугаалап турарлар. «Депшилгениң ужун эвилел» дээр, Латин Америка чурттарынга дузалаарының чарлаттынган америк программазын Александро Сорилья эжет чогу-биле шүгүмчүлээн. Социалистиг чурттар-биле Уругвайның садыглажылгазын калбартырын ол айыткан.

Австрияның даштыкы херектер министри Бруно Крейскийниң сөзү-биле алырга, Москва Керээзи «бүгү кижи төрелгетенге кедергей улуг чиигелдени берген болгаш чепсегленишкинниң хүжүрериниң айтырыын шиитпирлээринче угланган чаа базымнарга оруукту ажыткан». Австрия болза нейтралитеттиң болгаш бүгү чурттар-биле найыралдыг харылзааларының политиказын чорудар апаар деп, Крейский онзалап демдеглээн. Мурнуу Тироль дугайында айтырыгның талазы-биле Австрия биле Италияның аразында маргылдааларны ол түңнелинде толдаргай чугаалаан.

Социалдыг, гуманитарлыг болгаш культурлуг айтырыглар талазы-биле үшкү комитет аймак-сөөк ылгаар чоруктуң бүгү-ле хевирлерин узуткап чок кылыр дугайында декларация төлевилелин чугаалажып көөрүнче кирген.

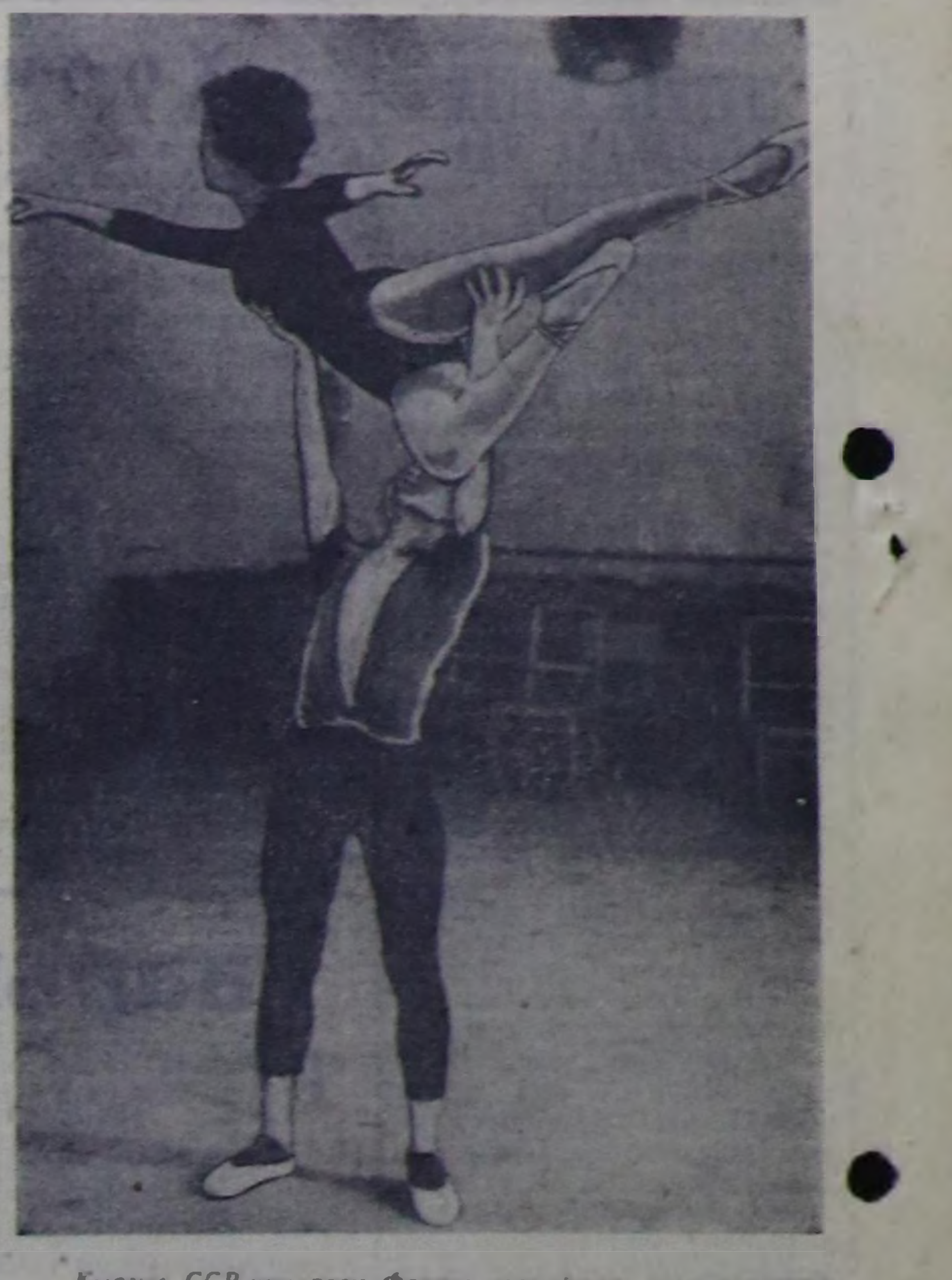

Кыргыс ССР-ниң төөгү Фрунзе хоорайның хөгжүм-танцы училищезинде бистиң Тывадан элээн каш оолдар, кыстар өөренип турарлар. Ол училищениң баштайгы доозукчулары Сара Моңгуш, Лилия Орловская олар бистиң республиканың хөгжүм-шии театрының концерт-эстрада бюрозунда ыраажылар болуп ажылдап кирген.

Келир чылын ол училищени танцының талантылыг артистери Виктор Моңгуш, Женя Салчак, Галина Чооду, Майя Аңгырбан доозуп үнерлер. Дөрткү болгаш бешки курстарның өөреникчилери Надежда болгаш Галина Кажып-оол үе-башкыларны, Елизавета Куулар, Михаил Бюлюшту аажок мактап, оларның танцыга улуг талантылыының дугайын Фрунзениң хөгжүм-танцы училищезиниң башкылары чугаалап турарлар.

ЧУРУКТА: келир үениң талантылыг танцы артистери Виктор Моңгуш, Женя Салчак олар кичээл үезинде.

В. КУЛИПАНОВ.
Фото автору.

Тыва сарлыктар Бухарестиң циригинде

Совет цирк артистери Румын Улус Республиканың төөгү — Бухарест хоорайда бир ай ажыг үениң дургузунда оюн көргүзүп турарлар. Оларның янзы-бүрү программалыг көргүзүглерин чон магадап турар. Оон-биле кады чоннуң сонуургалын кайгаткан турар бир солун чүве болза — мыыстыг «артистер» — сарлыктар болуп турар. Ол сарлыктарны Москваның Күрүне циригиниң артизи В. П. Тихонов Тывадан аппарган. Барыын-Хемчикке төрүттүнген, оон кадыр, бедик тайгаларынга, даглары эскен сарлыктарны дуржулгалыг цирк артизи оюн көргүзүп турар «артист» сарлыктар кылдыр канчаар өөредип алганының дугайын ооң мурнунда «Шын» солунга тодаргай бижээн болгай.

Тихонов ол сарлыктар-биле Совет Эвилелиниң дыка хөй черлерин кезип, оюн көргүзүп каалкан. Ылангыя Москва циригинге дыка хөй хонуктарда «Кубада карнавал» деп каттышкан улуг программалыг цирк көргүзүүнге улуг чедиишкиниг ойнаан.

Чадаана, Барыын, Хемчик деп аттарлыг сарлыктарның көргүзүглерин Бухарестиң чону улуу-биле сонуургап турар. Ол сарлыктарның ойнаарын көөр дээн кижилер циркте муң-муң кижи олуттарлыг делгем залын шыгжырт долуп турар. Хоорайның чону сарлыктарның боттарын болгаш чараш солун ойнаарын бо-ла чугаалажы берген тургулаар.

Бо хүннерде Бухарестиде аажок изиг хүннер. Тываның даглыг черлеринге, чайын хаарып турар изигге өөренген сарлыктар оңу безин көңгүс тоовайн турар.

— Октябрьның баштайгы хүннеринге чедир Румынияга оюн көргүзеш, оон соонда Төрээн чурт — ССРЭ-же чорупкар бис — деп, В. П. Тихонов дыңнаткан.

Тыва сарлыктарның даштыкы чурттарга оюн көргүзүп турары дээрге чаа, солун болуушкун-дур.

Леопольдвильге тайбын чыскаалды тарады сывырган

ЛЕОПОЛЬДВИЛЬ. СЭТА-ның корреспондентизи В. Кузнецовтуң дамчыдып турары болза:

Антуан Гизенганы хостаарын негээн Конго патриоттарының тайбын чыскаалын чепсектиг парашютистер күш-биле тарады сывырган. КНО-нуң Конгода төлээ черинин бажыңының чанынга чыглып келген чыскаалганнар Лумумбаның болгаш Гизенганың портреттерин туткаш, республиканың президентизиниң албан кылыр черинче организастыг-биле чорупкан. Олар Касавубу-биле ужуражыр болгаш аңаа бижик тыпсып бээр күзелин илереткен. Ол тайбын чыскаалдың киржикчилериниң аразынга чурттуң сургаалыг политиктиг ажылдакчылары, парламентарийлер, политиктиг партияларның, аныяктар организацияларының, профэвилелдериниң удуртукчулары бар турган. Чыскаалганнарның бирги одуруунга — Гизенганың өг-бүлезиниң кежигүннери болгаш төрелдери чораан.

Ынчалза-даа албан кылыр черниң бажыңынга келдирип эккелген парашютистерниң отряддары тайбын чыскаалгачнарже халдаан болгаш карак чажы төгүдүрер газты ажыглап тургаш, оларны тарадыр сывырган. Гизенганың өг-бүлезиниң кежигүннерин болгаш төрелдерин чүък машиналарынга олурткаш, билдиниес черже алгаш чорупкан.

Леопольдвильде байдал дүшкүүрлүг болуп турар. Чазактың бажыңнарын, Касавубунуң албан кылыр черин болгаш Конго парламентиниң бажыңын шериглер долганып алгаш турар.

Школачыларны болгаш студенттерни тудуп хоругдап, буддистерни истеп сүрүп, Мурнуу Вьетнамның хоорайларының болгаш суурларының чурттакчыларын хан төгүүшкүннүг ужур-дүржок аажылап турары — Американың Каттышкан Штаттарынга деткиткен нгодиньдьемчи бөлүктүң үүлгедип турар чоруу ол-дур.

Чоокта чаа Сайгонга чепсектиг солдаттар 13-тен 18 хар чедир назылыг, ортумак школаларның элээн каш чүс өөреникчилерин — чазакка удур чыскаалдың киржикчилерин тудуп хоругдаан.

ЧУРУКТА: туттурган школачыларны солдаттар бүзээлеп алган тур.

ЮПИ — СЭТА-ның фотозу.

[...] Ак-Довуракның дагдыгу Бүгү-эвилелдиң комсомолчу онза чугула шалыпчы тудуу болуру билдингир болгай. Мында хөй санныг тускай эртемниглер, янзы-бүрү мергежилдиг ажылчыннар ажылдап турарлар.

Амгы үеде бо тудугга дашчылар, бетончулар, штукатурщулар, малярлар, столярлар, электриктер, крановщиктер, арматурщулар болгаш өске-даа мергежилдиг ажылчыннары негеттинип турар.

Мында ажылдап турар кижилер кол шалыңның кырынга 30 хуууну немей алыр, кылып турар ажылының хирези-биле тускай хепти ап турар. Бот ажылчыннар бүрүн оруп, дөжээ бар ниити чурттаалга бажыңынга (бир комнатага 4—5 кижи) чурттаар. Бистиң тудуувус чаа кээп турар кижилерге аңаа чедир кээриниң орук шуудаарын төлеп берип турар. Совет Армиядан халашкаш, бо тудугга келген шериглер онза чимгелдени ап турарлар. Шериглерден келгеннерге оруң чарылгазын бээринден аңгыда, кижи бүрүзүнге эгиттинмес дуза кылдыр 60 рубльди база бээр. Шериглерден халашканнар өгленип алыр, хууда бажың тудуп алыр азы өске-даа херегледиинге сөөлүнде будуун чартык чыл дургузунда төлеп бээр кылдыр чээлиин ап болур. Ол-ла кижилерге ажылдап турарының баштайгы ийи чылының дургузунда өг-бүлезиниң иштии, эт-севин бодунга эккеп алырының чарылгазын төлеп бээр болгаш өске-даа чиигелделерни көргүзер.

Тудугда ажылдап турарлар ажылдап, чурттаарындан аңгыда өөренип база болур. Ак-Довуракта индустриалдыг тудугнуң кежээки техникуму ажылдап турар. Өөредилгениң хуусаазы 4 чыл. Ынчаарга дооскан ортумак азы долу эвес ортумак эртемниг кижилер боттарының ниити билииниң хирезин барымдаалап, техникумнуң ийиги, үшкү курузунга дораан кире берип база болурлар. Ынчангаш ындыг кижилер 2—2,5 чыл дургузунда «техник-тудугжу» деп тускай мергежилдиң күрүне дипломун ап болурлар.

Ак-Довуракта ажылчын аныяктарның кежээки школазы база бар. Ол школа аныяктарны бөдүүнчүткен программа ёзугаар өөредип турар. Эге, долу эвес ортумак база ортумак эртем чок кижилер ортумак эртемни ол школага өөренип тургаш чедип алыр.

Бистиң суурувуста өөредилге комбинады бар. Ол чыл дургузунда ажылдаар болгаш кижилерни янзы-бүрү ажылчын мергежилдерге (крановщик, дашчы, бызанчы, штукатурщу-малярщы, столяр, бетончу, опалубщик болгаш өске-даа ийиги мер-[...] дип турар. Үстүнде мергежилдерден кым кайызын өөренип алыксаарыл, ону аңаа ол 3 ай иштинде өөренгеш алыр.

Музыкага ынакшылдыгларга азы хөгжүмчү болунгаарларга бистиң суурувуста музыка школазы база ажылдап турар.

Комсомолчуларны, кежигүн эвес аныяктарны болгаш ылаңгыя Совет Армиядан халашкан шериглерни Бүгү-эвилелдиң комсомолчу онза чугула шалыпчы тудуунга кээп ажылдаарынче, өөрениринче «Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудуг эргелели чалап тур!

Ак-Довурак суурга кээп ажылдаарынче, өөрениринче силерни база катап чаладывыс, эргим аныяктар!

В. САМБА,
«Тыва даг-дүгү» тудугнуң начальнигиниң кадрлар талазы-биле оралакчызы.

Чаа ажылчыннар кээп турлар

СЭКП обкомунуң бюрозунуң доктаалын ёзугаар «Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудуунда бистиң республиканың районнарындан чаа ажылчыннар хүннүң-не кээп турар. Оон иштинде чүгле Барыын-Хемчик районундан 73 комсомолчу-аныяктар тудугда ажылдап эгелей бергеннер. Ол болза келир үеде Тывага аар индустрияның ёзулуг кадр ажылчыннары-дыр.

ЧУРУКТА: «Тээли» совхозтан келген (он талазындан солагай талазынче) комсомолчулар Таса Чамьян, Иргит Кара-кыс олар 10 классты дооскаш, тудугга ажылдаар күзелин илереткеннер.

Фото Т. Тюлюштүү.

[...]ның 44,5 хуу, силос [...] 44,4 хуу күүсеткен. Ажыл-херекти эки организастаан, мурнакчыларның дуржулгазын бүгү-ниитиниң кылдыр калбарткан болза, көргүзүг амгызындан ыракта бедик болур турган.

[...] планындан [...] ажыр белеткээн. Ол ышкаш 738 тонна силосту салган. Ленин аттыг колхозта байдал база багай эвес: сиген белеткээрин 68 хуу, силос салышкынын 67 хуу күүсеткен.

[...] улам кал[...] Бо чы[...] таан [...] ажыглавы[...] ринче күп[...]

Малчыннарның амыдыр[...] ам-даа кичээнгей са[...]

Малчыннарның амыдырал-чурттаалгазын экижидер талазы-биле кандыг хемчеглерни боттандырып келген дугайында «Улуг-Хая» совхозтуң парткомунуң секретары эш Дүгүр-Сереннин илеткелин Улуг-Хем парткомунуң бюрозунга дыңнап чугаалашкаш болгаш ол айтырыг дугайында чогуур шиитпирни үндүрген.

Партком болгаш дирекция малчыннарның амыдыралын экижидеринче угландыр чамдык ажылдарны кылган дээрзин парткомнуң бюрозу демдеглээн. Совхоз бо чылын бирээзинге-ле ийи аал ишти чурттаар 22 чурттаалга бажыңнарын тудар турган, 14-түү тудуп, ажыглалда киирген.

Сенек участогунда чунар бажың туттунган. Беш сүт-бараан фермаларының 3-түн электрижиткен, 2-зин радиожуткан. Бир хойжу бригаданың төвүнде электри чырыын киирген. Сенекте малчыннарны быжырган хлеб-биле хандырар дээш мында хлеб быжырар черни тургускан болгаш чунар бажыңны база туткан. Чамдык ээзи хөй малчыннарның чурттаалга бажыңнарын септеп турар. Совхозтуң тудугжулары кайызынга-даа 100 баш хойга 2 хой кажаазын, 200 инекке бир кажааны, 1200 баш хаван кирер кажааны, Сенекте кыргыда пунктузун туткан. Ийи агит-культбригада малчыннарга тайылбыр ажылын чорудуп, концерттерни көргүзүп турар. Фермаларда көжүп чоруур библиотекалар организастаттынган.

Бо чамдык чедиишкиннер-биле чергелештир малчыннарның культура-амыдыралын экижидер талазы-биле ам-даа четпес хемчеглер алдынып турар дээрзин парткомнуң бюрозу демдеглээн. Элээн хөй малчыннарның чурттап олурар бажыңнары дакпышы, бичии. Оларның крышаазы, печкалары чок, чылыглаашкыны доозулбаан.

Хойжу бригадаларның хөй кезиинин төптеринде электри, радио ам-даа киирттинмээн, чунар бажың, күдүк база чок. Райпо малчыннарга автолавканы тургускан болза-даа, маршрут ёзугаар ол чорувайн турар. Чолаачы оруу ак, шала чоок черлерге чорааш, чогум ырак малчыннарга четпейн турар. Малчыннарның бөлүк чурттап турар черлеринге ларёктарны тургузуп болур аргалар бар турбуже, ол ам-даа организастаттынмаан.

Таңдылга ажылы хову бригадаларында, совхозтуң төвүнде чорупкурза-даа, партия комитеди агитмассалыг ажылды малчыннарның өрегелеринге чедир доктаамал чорутпайн келген. Радиоприёмниктер чок, солуннар тарадылгазы озалдап турар

болганда, [...] рунуң ам[...] турар-дыр[...] ны тургус[...] дык зара[...] дүрген ду[...] зарны тур[...] низастаар[...]

Малчын[...] на, арыг-[...] дылга аж[...] турар. Ча[...] ген чамды[...] ниң чурум[...] бар. Меди[...] чыннарга [...] аарыг киж[...] гелештир [...] йылбыр аж[...] ком чугул[...]

Малчын[...] же кежүү[...] амыдыралы[...] гаш кадың[...] чүүлдерин[...] агыйларны[...] лээлгези [...] далдарны [...] цина ажы[...] нарга баар[...] тургускан[...] мал хына[...] пирлээн.

*Партия чырыдыышкынынга беле[...]
Довуракче чалап тур. *Улуг Октябр[...]
тур. *Малга чемнерни хөйнү белеткэ[...]

Тиилекчилер билдине берген

ГАВАНА. (СЭТА). Капабланкага тураскаал болдурган, делегейниң хөл-шыдыраа маргылдаазы доозулган. ССРЭ-ниң чемпиону ленинградчы гроссмейстер Виктор Корчной 21 сандан 16,5 санны ап, бирги шаңналды чаалап алган. Ийиги, үшкү болгаш дөрткү черлерни 16—16 саннарлыг, мурнунда делегей чемпиону турган Михаил Таль (Латвия), гроссмейстерлер Ефим Геллер (Украина), Людек Пахман (Чехословакия) олар үлешкен. Бешки болгаш алдыгы шаңналды 15,5—15,5 саннарлыг гроссмейстерлер Гедеон Барца (Венгрия) болгаш Борис Ивков (Югославия) олар үлешкен.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттаглап каап турар хүн болур, кыска чаашкыннар чаар. Хат ой-тавында, хүннүң ийиги чартынында дыңзыыр. Агаарның температуразы: республикага — 10—15, а Кызылга — 12—14 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

Сентябрь 29-та

«НАЙЫРАЛ»: **«Бичии уруг ачазын дилеп тур»** 10, 12, **«Бирги оол»** 2, **«Ынакшылга чеже сөс херегил?»** 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Выборгск талазы»** 8 (эртен), **Уругларга программалар** 10, **«Үш мушкетер»** (1-ги сериязы) 11.15, 3.15, **«Үш мушкетер»** (2-ги сериязы) 1.15, 5.15, **«Иоланта»** 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **Уругларга программалар** 10.30, **«Он ийиги дүн»** 12.30, **«Баштактаныы-даа, шыпап-даа»** 2.30, 1.30, **«Мээң эргим кижим»** 4.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **Уругларга программалар** 10, **«Черле танцылаар мен»** 11.15, 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

САДЫП АЛЫКЧЫЛАР!

Бөгүн, сентябрь 29-та, воскресеньеде эртенгиниң 10 шактан эгелеп

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ҮЛЕТПҮР БОЛГАШ АЪШ-ЧЕМ АЙМАА БАРААННАРЫНЫҢ КҮСКҮ ЯРМАРКАЗЫН ЧОРУДАР.

Ярмаркада пөс аймаан, даараглыг болгаш трикотаж кылыгларны, узун-кыска уктарны, бөрттерни, идиктерни, культура-амыдырал херекселдериниң янзы-бүрү үүрмек барааннарын, ажыл-агый болгаш бажың ниитиниң херекселдерин, школа-бижик херекселдерин, немнарны болгаш аъш-чем аймааның барааннарын хөйү-биле үндүрген.

Садып алыкчыларны хандырары-биле изиг, соок, марын болгаш национал чемнерни, полуфабрикаттарны болгаш соок суксуннарны база садыглап турар.

ЯРМАРКАЖЕ ДАЛАЖЫҢАР!

Кызылдың горпоззу.

[...]ипзиика 37 — 13: чарымсаалгалыг секретарьзын 23 — 35, [...]ээ корреспондентилер база совет тургузут болгаш амыдыралфонче холгаар.